

સુન્દરી સુબોધ

સ્વચ્છેત્ય સાંક્ષરવર્થે જોનધૈનભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો,—"સૌથી પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, સૈમંડીન અને સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબબંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઉચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખર્ચ કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની કલ્યાણવાસનાઓ વસ કરે;" સાધ્વી પત્ની યઈ પતિનું જીવન ઉત્તર કરે, પતિતપાવન સેવાભક્તિની બની કુળપતિમિત્રમાં કુળર્થો ભાનુંનાં આત્મા-હૃદય વેદ્યારે માતૃભક્ત પુત્રી તરીકે હિન્દુમેથાનાં સંતાનોના વિકાસ અને પ્રગતિની સહાયક યાય, તથા પ્રભવસ્સ જનનિ રૂપે સ્વદેશમાં ઉત્પત્ત્યર્થનાં તેજસ્વી, ઉક્તાસભથી ઠિરજો પૂણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્યસુન્દરીઓના જીવનની સૂક્ષ્મતા છે. "શી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાજ્ય નથી..... સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે."

વર્ષ ૧૦ સુ.] ઇ. સ. ૧૯૨૨; સપ્ટેમ્બર-ભાદ્રપદ, વિ. સ. ૧૯૬૮. [અંક ૧ લો.

ઉદયગુંજન.

સમર્પણ અને નિવેદન:

૧.
એસ્ત્રા વિનાના, અનન્ત રૂપવાળા, અને અનન્ત અંગ-દાય, પ્રગ, નેત્ર, તથા મસ્તકોત્ર વાળા સાધિત. પરમાત્માને નમ્ર વન્દન હો. અનેક નામવાળા, અમોઘ બળવાળા, અને સદૃશ ક્રોધિ યુગોરે પણ પોતાની પાંખના એક પુષ્પમાં ધારણ કરનાર મહાકાલ જેનો અંશ માત્ર છે, કોના સર્વકાલ સ્વરૂપ પરમાત્માને સમ્રેમ પ્રણામ હો.

મહાસાગર રૂપી ખડીયાંમાં નીલગિરિ-પર્વત જેટલું કાળજી હોય, કલ્પવૃક્ષની ડાળીની કલમ હોય, અને તે વડે પૃથ્વી રૂપી કામળ ઉપર સાક્ષાત્ સરસ્વતી દેવી કદાપિ સર્વકાળ સુધી લખ્યા કરે, તોયજી હે નાથ ! હમારા શુણેના પાર આવે તેમ નથી.

ઉપમાથી, દૃષ્ટિથી, કે અનુભવથી પણ જેનો પ્રભાવ સમજ—માપી ન શકાય એવા, હે પ્રભો ! આ ચરાચર લોકના હમે પિતા છો, પૂજ્ય છો, શુરુ છો; આપ મહાનથી પણ મહાન છો. ત્રેજો લોકમાં, અને સમસ્ત ધ્વજાદિમાં પણ આપના સમાન કાંઈ નથી, તો પછી આપનાથી અધિક તો ક્યાંથીજ હોય ?

હમેજ મહારી માતાં છો, હમેજ મહારા પિતા છો, હમેજ મારા બન્ધુ છો, હમેજ મારા મિત્ર છો, હમેજ મહારી-વિદ્યા છો, અને હમેજ મહારાં દસ છો; હે દેવના દેવ ! હમેજ મહારાં સર્વસ્વ છો.

કર્મ બંધનમાંથી મોક્ષનો એક જ ઉત્તમ માર્ગ છે. તદ્વારા લાભ અને દાનિ, વિજય અને પરાજય, શોક અને દર્પ, મિત્રતા અને આનન્દ, યશ અને નિન્દા, સર્વત્ર દારણ અને પરિણામ શીતારાવણને જ તું માન.

જે વસ્તુઓનાં તુલ્યમાં સર્વ મંગલના ધામસ્વરૂપ હરગુણ શ્રીહરિ વિરાજમાન છે, તેમણે સર્વ કાર્યમાં સર્વદા કલ્યાણ જ પાપ છે.

૫.

જે પરમાત્માને શૈવ ધર્મવાળા “ શિવ ” એવા નામથી, વૈષ્ણવો “ શુદ્ધ ” એવા નામથી, વેદાન્તીઓ “ બ્રહ્મ ” એવા નામથી, નૈવાધિકો “ કર્તા ” એવા નામથી, જૈનો “ અહિંસ ” એવા નામથી, ખ્રિસ્તીઓ “ લોડ ” એવા નામથી, મુસલમાનો “ ખુદા ” એવા નામથી, અને પાંચીઓ, ચાદુદીઓ, ચીના અને જાપાનીઓ, વગેરે દુનિયાની સર્વ મહા પ્રજાઓ પોતપોતાનાં આપેલાં જુદાં જુદાં નામથી બજે છે, તે ત્રણસોકના નાથ શ્રીહરિ આપ્પા જગતને સન્માર્ગે પ્રેરે અને લેણું કલ્યાણ કરે.

આ સર્વવ્યાપક, સર્વશક્તિમાન, સર્વત્ર પરમાત્મા ! તદ્ભવે સાધુ પુરુષો, સન્તોજનો, વિદ્વાનો, વિચારવન્ત મનુષ્યો, અને ભક્ત મંડલી જુદાં જુદાં નામથી ઉપાસે છે; વિશ્વકર્તા, સર્વવ્યાપક, વિશ્વનિષંતા, સર્વજ્ઞ, સર્વશક્તિમાન, અનન્ત, જ્ઞાનમૂર્તિ, સત્સ્વરૂપ, જ્યોતિ, પ્રેમ, વિશ્વંતર, પરિત્ર, ત્રાતા, ન્યાયમૂર્તિ, પાલક, પિતા, માતા, પ્રિયા, પ્રિયબાલ, આદિ અનેક ભાવથી, અનેક નામથી જુદી જુદી રીતિ વિચારવાળાં મનુષ્યો તદ્ભવે બજે છે. પણ મહને તો સર્વથી સુન્દર, અંધારથી મનોહર પ્રેમસ્વરૂપ અને દયામૂર્તિ એ નામો વડેજ તદ્ભવે રમરણ કરણું ગમે છે.

પાંચો આવ્યા વિનાનાં પાંચીનાં બચ્યાં જેમ માટે જાણી રહે, જૂખથી પીડાયલાં વાહરડાં જેમ ગાયના દૂધને માટે તરશી રહે, વિયોગની સતી જેમ પતિદર્શન માટે આતુર રહે; તેમજ આ કરુણાનિધાન ! મ્હારું મન આપનેજ નિરંતર મ્હાલાં કરે, ઇચ્છ્યાં કરે, એમ થવા કૃપા કરે.

આ પ્રેમો ! આ જગતમાં સર્વ પ્રાણીઓ સુખી થાઓ, સર્વ પ્રાણીઓ નિર્વિકાર બને, સર્વ કલ્યાણ પામે, અને કોઈને પણ દુઃખ ન થાઓ.

આકાશ, અન્તરિક્ષ, પૃથ્વી, જલ, ઔષધિ, અને પ્રાણીઓ, સર્વ શાન્તિ પામે ! દુઃખ દર્દથી પીડાયલાં હૃદય, શરીર, અને આત્મા પરમશાન્તિ પામે ! કલેશ, ચિન્તા, આધિ, ઉપાધિ, દુર્વિકાર, દુષ્ટ વિચાર, અને અપ્રત્યેયી મુક્ત થઈ, સકળ જગત પ્રભુની શાન્તિ પામે ! સર્વત્ર શાન્તિ, શાન્તિજ થાઓ ! પરબ્રહ્મની દયા, પ્રેમ અને કરુણા શાન્તિ શાન્તિરૂપેજ વર્ષા સનાતન આનન્દ વિશ્વને પ્રાપ્ત થાઓ ! પ્રેમો ! સર્વત્ર કલ્યાણ કરો. ઓમ શાન્તિઃ શાન્તિઃ ! *

રા. જ.

જે તરફથી પ્રકટ થયેલ શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી
કરવામાં ધણી સહાય પ્રેમો છે.

કાવ્યકુંજ.

સાથી દેવી.

(આધવલ સન્દેશો રહેલે રથામને—એ રાગ)

જગમાં, દેવી ! સાચી શાશ્વી સુન્દરી ! દાન દયા ને દૌનતાનો બંધાર જો;
સુન્દર રનેહસરિતા બહેતી વેગથી, કીધા અતુલિત શૃંગારાણી ! ઉપકાર જો. જગમાં દેવી !
પતિપરાયણ, પ્રેમરત્નની મંળૈયા ! પાક્યાં તુજ ઉરથી અમૃતાં ફૂલરત્ન જો;
કાલિદાસ, ભવભૂતિ, જેવાં કંઈ ઉગ્યાં, ખિલ્યાં ભારતી ફૂલડાં રતુચ પ્રપ્તજો. જગમાં દેવી !
સહુ સુખ કેરું કેન્દ્ર ગણાયે કામિની, પ્રણવદલભા ! તું અમ સુખ આધારજો;
તુજ પૂજનથી દેવ સર્વ સંતુષ્ટ રહે, ઈશ્વરીનો અવતાર તું, જય જય હારજો ! જગમાં દેવી !
(પાંચલુ.) નટપરલાલ યુનીલાલ પરીખ.

પ્રિયાની આરતી.

પ્રિય શુદ્ધ હૃદયની દેવી !
સદા સાચું સુખ તારું,
કોમલ તારી કાયા,
હૃદયી ! જગની તુથી,
શુશ્રુવન્તી, શુરુ, શાની,
જગજનનિ રૂપ બાણી,
અંબા આનન્દદાયી !
હાર્યસુધાકર દીપે,
કમળ—કુમુદી રમતી,
આમની તુજ સૌરભ અં,
અભિભર વયનો તારા,
અર્પી અભયવર, શાન્તિ,
સ્વર્ગ સમોવડ કરતી,
શુશ્રુમોહિત સ્વામી રહે,
ભાવિક ભોજન ધરતી,
વિરામ રથાનક વિશ્વે,
(પાંચલુ કલિયા.)

તું શાન્તિ દાતા—પ્રિય ! (ર)
રનેહની તું માના. —પ્રિય
કનક વર્ણી દીપે—પ્રિય ! (ર)
ઉરની તૃષા છીપે. —પ્રિય
રદિયાળી, શાશ્વી—પ્રિય ! (ર)
પ્રેમમૂર્તિ રમણી ! —પ્રિય
રમ્ય બદન, સહુણી !—પ્રિય (ર)
ઉર—સાચર રજુરણી ! —પ્રિય
ચશિ—રવિની સંગે—પ્રિય ! (ર)
ખિલતી નિત હૃદયે. —પ્રિય
દિલને ખુશી આપે—પ્રિય ! (ર)
ઉરજમ સહુ કાપે. —પ્રિય
અમ શુદ્ધને, દેવી !—પ્રિય ! (ર)
દિન નિરા પ્રિય સેવી. —પ્રિય
રસ—પ્રાંનિ—ધર્મ વિષે—પ્રિય ! (ર)
દેવી ! તું એક દીસે ! —પ્રિય
સિદ્ધિ.

પત્નીની આરતી.

જય કાન્તા દેવી ! પ્રિય,
કૃતાર્થ ભંનતો પ્રીતે, (ર)
શિક્ષણ શુભ ધારી તે,
જય કાન્તા દેવી !
ચરણ કમળ સેવી. જયો જયો મુગશૃંગારાણી !
કર્મ ક્યાં બારી—પ્રિય ! (ર)

બની વિસામો મરિા, (૨)	શાભપૃથા સારી.	—જયોજયો
આખાની આસમની,	કરવાને માટે:—પ્રિય ! (૨)	
પ્રબુએ મુન્દરી સરજ, (૨)	રથાપી ઉરવાટે.	—જયોજયો
અસંકાર દિલ શોભે.	નીતિ નિયમ કરા:—પ્રિય ! (૨)	
અમ સુખ હૃદયે ધારી, (૨)	સુરજ કયાં ફેરા.	—જયોજયો
વિદ્યાવતી, યજુવન્તી,	રસમરી આ રામા !—પ્રિય ! (૨)	
ઉરકોમુદી તું મારી, (૨)	શાન્તિ દેતી ભામા !	—જયોજયો
શાભ નિયમમાં, શાણી !	સદાય તું રહેતી:—પ્રિય ! (૨)	
અમ સુખ ફેરી ચિન્તા, (૨)	કષ્ત તને દેતી.	—જયોજયો
દુઃખ વિષે પણ, દેવી !	મુખ પર સ્મિત ધરતી:—પ્રિય ! (૨)	
વિપત્તિમાં દીન વાણી, (૨)	નંદિં કદિ મુજવતી.	—જયોજયો
પૂર્વ પુણ્ય સંસ્કારે,	રમણી રત્ન મન્યુ:—પ્રિય ! (૨)	
જય ગવરી કીન્તા ! તુજ (૨)	નિશ્ચિન પાન ધર.	—જયોજયો

(ભાદરવ.)

પ્રિયાને પુષ્પમાળ.

ધન્ય પ્રેમદા મારી રસીલી !	ધન્ય પ્રેમદા મારી ! (૨)	
અહોનિય તુજ પ્રેમપાસમાં, (૨)	ગૃધાપો ભારી.	—ધન્ય
સુખકર, દુઃખહર સદા રતી તું !	પ્રિય મંગલધારી ! (૨)	
શશિવન્તી, મનહરણી પ્રેમદા ! (૨)	મોક્ષ તણી ખારી.	—ધન્ય
રાણી રૂઢી ગૃહરાજ્ય તણી મુજ,	સુરીસ, રીતિ સારી; (૨)	
વિનય, વિવેક, અમોલ યજ્ઞો તુજ, (૨)	પ્રિય કાર્યભારી !	—ધન્ય
મૃદુવચને મનરંજન કરતી,	સુચણ, મધુરી નારી ! (૨)	
પવિત્ર ત્હારો પ્રેમ, પ્રસંસા (૨)	કર્મ શું વિસ્તારી ?	—ધન્ય
રથાપી તનુમન્દિરમાં, દેવી !	ખીલો કળા ભારી; (૨)	
મુજ દુઃખથી તું દુઃખ ધરતી, (૨)	અધોગન પ્યારી !	—ધન્ય
વિકસે કમલ સુવાસ ભરી તું	મુજ ઉરસરવરમાં; (૨)	
જૈન-ચન્દ્રની ગહન પ્રીતિથી, (૨)	વસતી અંતરમાં.	—ધન્ય
મુજ હું ને તું મુજ કસતુરી,	સુગન્ધ—યજુસાળી; (૨)	
વિશ્વંભરા અલૌકિક જગની (૨)	અમૃત ફેળ વાળી.	—ધન્ય
હું તરુવરને તું સુપ્રિય છે,	નિત્ય નવલો વેલી, (૨)	
પ્રકટ્યા કુંસુમ સુગન્ધી અનેરા, (૨)	સુહર્ષ વીટલી !	—ધન્ય
સુખિયું સારસ બેડલું આપણું,	વિનોદમાં સરજ; (૨)	
પણનો અસલ બનતો, (૨)	સદા રહે શુરતું !	—ધન્ય
ખરા જિગરથી પ્રીતમ જે,	સન્માન પાલીતું કરશે; (૨)	
ભવે સુખશાન્તિ પામી, (૨)	અશ્વ પદ વરશે.	—ધન્ય

પ્રેમ ભરી આ આરતી પ્રિયતી,
આધિ, આધિ, ઉપાધિ તેનાં (૨)
(રંગુન.)

જે કાંઈ પંતિ ગાશે; (૨)
કેશશાદિક ગાશે ! —ધન્ય
વિઠ્ઠલરાય મોતીરામ પંડ્યા.

પ્રિયતી આરતી.

જયજય-જયજય-જયજય દેવી !	જય દેવી ! જય દેવી !	
તું રસદેવી, તું અમિદેવી,	પ્રેમદેવી, ઉરદેવી !	—જય
શાન્તિ રસ વર્ધાવી, (૨)	ત્રિવિધતાપતનુ હરનારી;	
આત્મ અમીરસ સિંચી, (૨)	ઉત્તિ ગિરિધર સહચારી !	—જય
નીરસ આ સંસારે, (૨)	સ્વર્ગસમુદ્ર સુખ ભરનારી;	
મુલક્ષણા પ્રિય લક્ષનાં ! (૨)	ગૃહદેવી ગૃહ રચનારી !	—જય
મોહ્ય સમે જગજનનિ, (૨)	જીવન સુખકર કરનારી;	
સંકટ મિત્ર મધુરી, (૨)	દિલમાં ઉમંગ ભરનારી !	—જય
નયન દેવી, ઉર જ્યોતિ, (૨)	વિશ્વ વિષે રસ ઝરનારી;	
પ્રિયવદા, પ્રિયપ્રતિ, (૨)	મધુરકંઠી હિરસરનારી !	—જય
ગુરુ મુજ ઉત્તમ છે તું, (૨)	સદનશીલતા સજનારી;	
કામલ હૃદયવતી, ને (૨)	સહુર્થી, ધર્મપ્રીતિ ધરનારી !	—જય
શુભીષલ ! તુજ શુભો આગળ,	પ્રેમિણી ! તુજ પ્રીતિ આગળ,	
રસીલી ! રસ સિંચન આગળ,	મધુરી ! તુજ માધુરી આગળ,	
ખનિયો હું તુજ શિષ્ય, અને	તું મુજ નાપક પ્રિય મારી !	
ફલે ફલે વસી રામા, (૨)	હૃદય દેવી, જીવન પ્યારી !	—જય
સાચે સાચું આ બહાનો ! (૨)	સ્થૂલ જુદાં, નવ તું પ્યારી;	
અંતર એકજ, ને છે (૨)	સ્વર્ગ મૂળ ત્યાં તું પ્યારી !	—જય

(રંગુન.) પરીખ.

પત્નીની આરતી.

શિવ શક્તિ સ્વરૂપ,	શક્તિ રૂપ પત્ની !	—ટેક.
વારી નાંખું જીવન આ, (૨)	તન, મન, ને ધનથી;	
સ્થાપી પ્રિય ! અર્ધાંગે, (૨)	તુજને સાત્ત્વવચનથી	—જય શિવશક્તિ.
અગ્નિ દેવ સાક્ષી રાખ્યાંતા, (૨)	સુરજ થવા સંસાર;	
દક્ષીણા રૂપ તુજ પ્રસાદી, (૨)	પુત્ર અને પરિવાર.	—જય શિવશક્તિ.
આનન્દે રહું તુજ દર્શનથી, (૨)	પત્ની પ્રેમ પ્રતાપ;	
દુનિયાં-દરિયા સદાજે તરવા, (૨)	તું મુજ સુન્દર નાવ.	—જય શિવશક્તિ.
વેદ વચનથી એકપત્ની મુજ (૨)	સ્થાપી હિર તુજને;	
એ પ્રત મુજ સંસાર સુધારો, (૨)	પ્રિય અમ દંપતીને !	—જય શિવશક્તિ.

ત્રિવેદી.

[ગત વર્ષના આસ આઠમાં અમે કરેલી વિનંતિ ઉપરથી અમારા ઉપર “ પત્નીની આરતી ” એ અથવા એવા મથાળાનાં કેટલાંક કાગ્યે આવેલાં હતાં; તે એ દપતે યદને- ગયા વર્ષના સાતમા તથા આ આઠમાં પ્રકટ થયાં છે. પરંતુ એના એજ વિષય શ્રી કરીને સ્વીકારવાથી અમારા વાયકોને કંટાળો ઉપજે, એ સ્વાભાવિક હોવાથી, - હવે એ વિષય સેવાનો બધ કરવામાં આવ્યો છે. અમારા એક મિત્રે આ આરતીઓ કૃત્રિમ હોવાનું અમને જણાવ્યું હતું; ત્યારે બીજાને તેમાં અતિશયોક્તિ જણાઈ હતી ! અમને પણ બારણું છે કે તેમાં કેટલુંક તેવા પ્રકારનું છે. તથાપિ પત્નીને માથેજ પતિવ્રત અને સતીત્વની ભાવનાઓનો બાર રાખી, પુરુષો પોતાને માટે કોઈ પ્રકારનું વ્રત અથવા ધર્મ જેજ નહિં એવી રીતે વર્તે, પત્નીઓ પાસે ઉમંગભેર પોતાનું પૂજન કરાવે અને આરતીઓ ઉતરાવે, તથા પોતાને ઇશ્વર સ્વરૂપ ગણાવે, - તેવા મનુષ્યોની સમક્ષ - દુનિયામાં બીજું કાંઈ કર્તવ્ય તેમને પોતાને માથે પણ છે અને તેમણે સ્વીકારવાનું. એકપત્નીવ્રત તથા પવિત્રતાનું જીવન એવું ને એવુંજ આવશ્યક તથા હિત છે, - એ સંત્ય રજુ કરાવવું, એટલો આ આરતીઓ પ્રકટ કરવાનો હેતુ હતો અને છે. જે જે જનુઓએ કૃપા કરીને આ ચર્ચા પૂર્ણ કરવામાં સદાય કરી છે, તેમનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે; અને સ્ત્રીઓ તરફની તેમની સન્માન, વૃત્તિને માટે તેમને ધન્યવાદ થતે છે.

આવા પ્રવાસો તરફ ત્યારે નવીન વિચારનાં મનુષ્યોને કૃત્રિમતા અથવા અતિશયોક્તિ લાગે છે; ત્યારે ‘ જુના જમાનાનાં માણસોનો તેને માટે શો અભિપ્રાય થાય, એ પણ જાણવા જેવું છે ! - આ અઠના જ્ઞાનદાંધમમાંની - ” રતન ડોશીની ધમકી ” વાંચેથી પણ આનન્દ થવા વિના રહેશે નહિં.

—તન્મી મુ. મુ.]

હરમુખરાય.

મુરત શહેરના ગોપીપુરામાંની સંગ્રાહીયા વાડના નામમાં પેસતાંજ તાર. આશિસનો પટાવાળો “ હરમુખરાય દીવાન ” “ હરમુખરાય નૌતમરાય ” એમ બેમાં પાડના લાગ્યો. થોડે થોડે અંતરે બેમાં પાડતાં પટાવાળો આગળ જતો હતો, ત્યાં એક આઠ વરસની બાલિકાએ પટાવાળાને બોલાવ્યો. “ આ તારવાળા ! મારા મામાનો તાર જલદી આપી જા. તેઓ આજે પરીક્ષામાં પાસ થવાના છે. અને ક્યારના તારી રાહ જોયા કરે છે. ” તારવાળો તે બાલિકાને તેના મામાનું નામ પૂછી તેની પાછળ હરમુખરાયના ઘરમાં ગયો. તારવાળાને દેખ- સર્વ કુટુંબીઓના અંતઃકરણમાં આનંદનાં અદિલનો ઉછળવા લાગ્યા; અને એક આઘડ બાધએ મોટે સ્વરથી બૂમ પાડી “ હરમુખભાઈ ! મેડી પરથી નીચે ઉતરો, તમે થયા છો હો તારવાળો તાર લાગ્યો છે. હવે મારી કીકાને ચેરીજ તો જરૂર કરાવી પડશે. ” બહેનના ઉંચા સ્વરથી મળેલા ઇંટ ખગરથી હરમુખરાય તરતજ ઉભા-

સમાં આવી ગયા અને જોસજેર દાદર ઉતરી નીચે આવ્યા. તાર લઈ 'શર્મપર' સહિત કરી. પરખીડી ઉધાડતાં વાંચ્યું કે "Congratulations on your success with second class Honours." (બીજા વર્ગના માન સહિત પરીક્ષા પસાર કર્યા બદલ ધન્યવાદ.) માતૃશ્રીને તથા હતર કુટુંબીઓને શુભ સમાચાર હરમુખરાયે જણાવ્યા; અને તરતજ તેઓ પોતાની મેડી પર ગયા. ઠાગળની પેટીમાંથી એક કવર કાઢી તે પર ખખાતના દીવાન સાહેબના નામનું શીરનામું કરી તેમાં અગાઉથી લખી રાખેલી અરજી દાખલ કરી. કવર ટપાલમાં નાખવાને તૈયાર થયું. (ખરા વિદ્યાર્થીઓ પોતાની મેળે પોતાની કીમત આંકી પરીક્ષાનું પરિણામ અગાઉથી નક્કી કરી શકે છે.) ખખાતમાં હાઈસ્કુલના હેડ માસ્ટરની ખાસી પહેલી જગ્યા વાસ્તે આ અરજી હતી. પોતે સેકન્ડ ક્લાસ એમ. એ. હોવાથી તથા ખખાતના દીવાન સાહેબના કાકા તરફથી લલામણનો પત્ર મેળવેલો હોવાથી પોતાની અરજી મંજૂર થવાની, હરમુખરાયને પૂર્ણ ખાતરી હતી.

હરમુખરાયના નાના ભાઈ કરમુખરાય મુખમમાં શ્રેષ્ઠા કંપનીની ઓફિસમાં ધણું વખતથી નોકરીમાં જોડાયા હતા. મુખમમાં તેઓ કુટુંબ સાથે રહેતા હતા અને હરમુખરાયે એમ. એ. સુધીના અભ્યાસ કર્યો ત્યાં લગી હરમુખરાયની રોકાવરશીપની રકમ ઉપરાંત સરતમાં રહેલા મોટા કુટુંબને જે ખર્ચ થતું હતું તે કરમુખરાય પૂરું પાડતા હતા એટલે કુટુંબીઓની તેમના તરફ સારી પ્રીતિ હતી. હરમુખરાયની જીદ અને વિધવા શેઠને હરમુખરાયની પત્નિ તથા તેના બે નાના છોકરાઓ કુટુંબ પર બોલાવ્યા હતા અને ધણી વાર તેઓ તરફથી હરમુખરાયની પત્નિને ધણું મેણું સાંભળવા પડતાં આ મેણાના પ્રકાર તે બાધ આરસી પર પડતાં કીરણોના પરાવર્તન પેઠે ફરીને પોતાના પતિને મુખમમાં પત્ર દ્વારા મોકલતી હતી. હરમુખરાયના પિતા-શુગરી ગમેલા હોવાથી હરમુખરાયની મા તો તદ્દન શીત-જનથી પોતાથી બનતું કામ કરીને દિવસે કાઢતાં હતાં. જ્યારે જ્યારે તેમને ચાલ આવતું હતું કે હરમુખરાયને પરવારશે ત્યારે મોટી પદવી વાળી નોકરી તેને મળશે ત્યારે ત્યારે પોતાના અવિધના સુખની આશા માટે હરમુખની પત્નિનું ઉપરાજ કરતાં અને પોતાની છોકરી તથા વિધવા નથુદને બહુ વધારે બોલવા દેતાં નહિં. હરમુખરાયની જીદનની છોકરી તથા વિધવા શેઠને છોકરા મુખમથી કરમુખરાય તરફથી મોકલવામાં આવેલા સુંદર કપડાં પહેરતાં અને હરમુખરાયના છોકરાઓને તે જોઈને મનમાં જગાપો યતો તેના કરતાં તેની માને વધારે યતો હતો. હરમુખરાયના બાપ દાદાએ દીવાનગીરી ભોગવેલી હોવાથી સંસારીક બવદારમાં તેમના કુટુંબને પોતાના કુળની જાગ્ર આશરે પ્રમાણે વર્તવાને ધણીવાર ઇચ્છા-અનુકૂળતાની વિરૂદ્ધ વધારે ખર્ચ કરવું પડતું હતું; અને કેટલીકવાર વિધવા શેઠ આંહીને વધારે ખર્ચ કરાવતાં હતાં. આવાં કાલવું ખર્ચ હરમુખરાયની રોકાવરશીપમાંથી કે કરમુખરાય તરફથી મોકલાતાં નાણાંમાંથી યથા સકતાં નહિં; તેથી હરમુખરાયે પોતાના સહ-અભ્યાસી એક મિત્રના વ્યાપારી પિતા પાસેથી કરજે પૈસા લેવાની ગોઠવણ કરી હતી, ત્યાંથી જરૂર વખતે જોઈતા પૈસા વિધવા શેઠ લાવતાં હતાં.

આવી રીતે લગભગ પાંચ વરસ સુધી હરમુખરાયનું કુટુંબ તંત્ર ચાલતું હતું. તેવે વખતે ખખાતની દીવાન ઓફિસથી તેમને હાઈસ્કુલના હેડ માસ્ટરની જગ્યા પર આસિફ રૂ. ૧૨૫ થી નીમવાનો હુકમ અત્યંત આદર પાત્ર થયો.

મુરતમાં કુટુંબીઓને રાખી નિર્લેપ વધારાનું ખર્ચ વેળા કરતાં બધાં માણસોને ખંખાત લઈ જવાનું હુરમુખરાય ને વધારે વ્યાજની લાગ્યું. ખંખાતમાં હનુમાન પોળમાં પોતાના દોડાના મોઝા પ્રમાણે સાઈ મકાન બાંહે રાખ્યું. વિદ્યાર્થી-અવરધામાં ધરી મૂકી યોજનાઓને અમલમાં મૂકવાને વખત જેમ જેમ પ્રાપ્ત થતો ગયો તેમ તેમ હુરમુખરાય ખંખાત જેવાં નાનાં શહેરમાં પોતાની ઉચ્ચશિક્ષણી શક્તિઓને સંતોષવા તે યોજનાઓ અમલમાં મૂકતા ગયા. નવા મેળવ્યુએટની નગરીમાં લોદી બદુ ત્વરાથી વહે છે તેની સચતા હુરમુખરાયની ખંખાત શહેરમાં આદરેલી પ્રજા પરથી સર્વને જણાતી હતી. થોડા સમયમાં ખંખાતની પ્રજાને, તેમજ દીવાન, સરન્યાયાધીશ, ડાક્ટર વગેરે અમલદારોને પણ સારા અભિપ્રાય હુરમુખરાય હેડમાસ્તર સાહેબે મેળવ્યો. સર્વજનિક કાર્યમાં તેમણે લોકોને લાગ લેતા ક્યાં, વ્યાપારીઓની દૃષ્ટિમર્યાદા જરા વધારે વિસ્તારવાળી કરી, અને સાદસિક માદમેડન બિરાદરોમાં ખરે રસ્તે સાદસ ખેડવાનું ડહાપણ દાખલ કર્યું એટલુંજ નહિ પણ ખંખાતના દીવાન-સાહેબનાં વિદુષી અને ઉત્સાહી પત્નિની સદાવર્મા રહી ખંખાતની ઓછામાંથી આજસ કાઢી નાંખી તેઓમાં નવા પ્રકારને ઉત્સાહ પૂર્વે. તેમની ધર્મશક્તિને કારણે રસ્તે દળતી કરી, તેમના કુટુંબપ્રેમને અનુભવ કર્યો, તેમના જીવનમાં સ્વાર્થત્યાગને ગેશી મંત્ર ઉદ્ભવતાં તેઓને શ્રદ્ધામય અને સંસારની પ્રગતિને આધાર ઓછાની સદાય પર પણ રહેલો છે તે વાતનું તેમને ખાન કરામ્યું.

જેમ બહારના કાર્યોમાં હેડમાસ્તર સાહેબે કૌતુક મેળવી તેમ પોતાની શાળાના કામમાં પણ સંગીન ધસા પ્રાપ્ત કર્યો. જે શાળામાંથી પ્રતિ વર્ષે બાગ્યેજ એક જે વિદ્યાર્થીઓ યુનિવર્સિટીની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થતા હતા તે શાળામાંથી હુરમુખરાય હેડમાસ્તરના આવ્યા પછી ૧૦, ૧૫, અને ૨૫ એમ ચઢતી સંખ્યામાં દરવર્ષે વિદ્યાર્થીઓ પાસ થવા લાગ્યા. આશુક, પેંડાદ, નારે, ભાંડરજી અને હાંકાર વગેરે રથાનેથી સંખ્યામધ વિદ્યાર્થીઓ હુરમુખરાય હેડમાસ્તરની નામનાથી ખંખાતની શાળામાં ભણવા આવવા લાગ્યાં. આવી ઉત્તવલ કારકીર્તિથી ખંખાતના દીવાન સાહેબે બદુ પ્રસન્ન થઈ ત્યાંના ખુદાવિંદ નવાજ સાહેબને હેડમાસ્તર સાહેબનો પગાર રૂ. ૨૦૦નો કરી આપવાની બાલામણ કરી જે નવાજ સાહેબે મંજૂર કરવા મેહેરખાની કરી.

હુરમુખરાય હેડમાસ્તર સાહેબ બહારનો સંસાર સુધારવાને જેવો પ્રયાસ કરતા હતા, તેવાજ પ્રયાસ પોતાના ગૃહસંસારને સુધારવાને કરતા હતા. પણ તે કાર્ય પાર પાડવામાં તેમની પારમાર્થિક શક્તિઓમાંથી ઉદ્ભવેલી યોજનાઓ સફલત બની શકી નહિ. દિંદુ સમાજનો જુનો સરો, કચરો, અને મલીનતા, (જે કહો તે,) જીવનને એકે યજ્ઞ તરીકે માનનાર હુરમુખરાયની યોજનાઓને પોતાના ગૃહ સંસારમાં જરાપણ રથાન મળવા દેતો નહોતો. વૃદ્ધ માતૃશ્રીને તથા પોતાની પત્નિને અનુકુળ પડતી યોજના પોતાની પહેન અને વિધવા ફેશને પ્રતિકુળ પડતી; ફેશને ગમતી વાત પોતાની પત્નિને શરતી નહિ; અને માતૃશ્રીની ઇચ્છા મુજબ ધણેલી યોજના કુટુંબનું નિર્લેપ માણસો સ્વીકારી શકતા નહિ. બધાં ઉપર કુટુંબના નેતા તરીકે નો અધિકાર વાગે લાગતું ધાર્યું કર્યું. એ પશ્ચિમની કેળવણીના સંસ્કારને કીધે જીવમી થવા જેવું જીવન સ્વરૂપ પોતે પોતાના પ્રયેક વ્યવહારીક આચરણમાં સ્વાર્થ ત્યાગ ખતાવી બીજાઓ પેના તરફના વર્તનમાં તેઓજ સ્વાર્થત્યાગ કરાવી પો.

તાવું જીવન સુખી કરવાની તેની મનોરત્તિ કદી પણ તૂટ ચક્ર નહિ; તેણે તે આશાવાદી હોવાથી નિઃશય થતા નહિ, અને બીજાને સુખી કરી બીજા પાસેથી સુખ મેળવવાની આશા હમેશા અંતઃકરણમાં અદિષ્ટ રાખતા હતા, તથા કદી કદી ગણગણતા કે “કંઈ લાજો નિરાશામાં અમર આશા છુપાઈ છે” । બહારની સમાજમાં, સહાચારીમાં, મિત્રમંડળમાં, વિદ્યાર્થીઓના મંડળમાં, અને સજારીઓના સંમેલનમાં તેનાં બાથણો, બોધવચનો, શીખામણો, પ્રેરણાદાયક પુસ્તકવાચન અને અધ્યાત્મિક પ્રવચનો જોટલી ઉંચી અસર કરી ચાલ્યાં હતાં, તેટલી ઉંચી અસર પોતાના ઘરમાં કરી શકતાં નહિ. એથી તેનું મન વખતે વખતે દુખાવું અને કટલીકવાર પોતાના કુટુંબના ઝાંખા ભવિષ્યના વિચારો તેના મનમાં ઘોળાઈને તેના આત્માની શાંતિનો ધણી દિવસો લગી ભંગ થતો હતો. કારણ કે તેઓ માનતા હતા કે સદિ-ચાર અને સદાચાર ઉપરજ મનુષ્યોની રચૂળ સમૃદ્ધિનો આધાર રહેતો છે.

અપાડી એકાદશીની સંજે હરમુખરાય હેડમાસ્તર સાહેબ હમેશ મુજબ ખંડાનના અમલદારોની સમાજમાં આનંદ સેવા ન જતાં પોતાના રવ. પિતાશ્રીના મિત્ર ધીરજરામ બાઈ પાસે વાતો કરવાની ધારણાથી તેમની કચેરીમાં જવા નીકળ્યા. (ધીરજરામબાઈ ખંડાનની વસુદ્ધાત કચેરીના અવલ કારકનનું કામ કરતા હતા. વસુદ્ધાત કચેરી ખંડાનના જંદરપર “ઈસ્ટ ઇન્ડિયા” કંપનીએ નાંખેલી કોડીના જૂના મકાનમાં બેસે છે. મકાન બહુ મજબૂત બાંધણીનું છે, અને ઉંચા ટેકરા પર આવેલું છે.)

આશય વાદળથી છંપાયેલું હતું, રસ્તો કાઢવ કીચડથી ભરપૂર હતો, રસ્તાપરનાં મકાનો પર પુષ્કળ વરસાદ વરસેલો હોવાથી સારો રંગ અને ચૂનો લગાડેલો હોવા છતાં તે મકાનો ઝાંખા ભૂરા દેખાતાં હતાં. હરમુખરાયનાં કાચના ચશ્માંપર વર્ષાઋતુની બીની દેવા લાગેલી હોવાથી તેને તે દિવસે રસ્તે મળનાં મનુષ્યો અને પ્રાણીઓ પણ ચેલાં અને નિરસ્તેજ બાસતાં હતાં. તેમનું મન બહુ ઉંડા વિચારમાં ગરકાવ હતું. રસ્તે ચાલતાં ન્યાયમંદીરના સુંદર મકાનમાંથી સરન્યાયાધિષ્ઠિત સાહેબ હરમુખરાયને સામા મળ્યા, પોતાની સાથે પાછા ફરવાનું તેને કહ્યું, છતાં હરમુખરાયે તેમના તરફ કશું પણ લક્ષ ન આપતાં નમ્ર નમસ્કાર કરી આગળ ચાલ્યા. ધીરજરામબાઈની કચેરીના પત્થરનાં પથરીઆ ચડી તપાસ કરતાં હરમુખરાયને જણાયું કે એકાદશી હોવાથી ધીરજરામબાઈ કચેરીમાંથી બેઠા-ઘેર ગયા છે. પોતે તરત પાછા ન ફરતાં સમુદ્ર તરફ નજર નાંખી ત્યાં તેને કંઈ મનઃગમતો દેખાવ મળ્યો. ગયા બે દહાડા પુષ્કળ વરસાદ પડેલો હોવાથી મંદી નદીની, રેલ ખંડાનના સમુદ્રમાં જોસ ભેર પોતાનું પાણી ડોળી રહી હતી; અને પાણીનો બરાવો એટલો બધો બહોળો અને પ્રચંડ દનો કે કોડીની ઉંચે નજીક સુધી પાણીની ઊંચા આવતી હતી. હરમુખરાયના ખજાજી રહેલા મનને અનુરૂપ રૂઢ પડે તેવો તે દેખાવ જોવા તે નીચે ઉતરી રીંધા બંદર તરફ ચાલ્યા જ્યાં પાણીનું મોટું વમળ ચતું હતું અને જે જગ્યાએ ધણાં આરો જનાવડો અને દોડીઓ અથડાઈને પાછાં પૂર સાથે ધસડાનાં હનાં તેવા ભાગપર આવેલા ઉંચા પત્થરના ખડક પર જઈ જળદેવનું અતુલ બળ નીરખતા હરમુખરાય ઉભા.

દંત્રિયો દમવાનુ શીખવનાર એકાદશી મન મનુષ્યના જીવસાધિને યુક્ત કરવા કરતાં તિવ-કાં બનાવવું હશે ? પોતાની ઇચ્છાથી ઉપવાસ કરનાર માણસો બીજાને પેડાનો ફરાજો

મળવાથી શા માટે ગીઝના દરો ? બ્લેનની કીકી અને કોમ્પાનિ બચુ નાનાં બાળક હોવાથી ચોમાસાનાં દિવસોમાં ખાંડનાળા પેંડા ખાતાં મદિ પડે તેથી તેને પેંડા ન અપાય અને મનુ (પોતાના પુત્ર) મોટા હોવાથી તેને પેંડા આપવામાં આવે, તેમાં કોમ્પ અને બ્લેન તરફથી વૃદ્ધ માતૃશ્રીને આવરો મોટા સંતાપ શા માટે થતો દરો ? ધરમાં દમિયાં સારાં કપડાં લાવી આપતાં છતાં આજે બ્લેનને એકાદશી નિમિત્તે જે રૂપીઆની સાડી લાવી આપતાં મનુની મા ધરમાં પેસતાંજ માણું કુડી અને શા માટે વધાવતી દરો ? મનુને રોજ બણાવું અને એક દિવસ બચુને શીખવવા બેસતાં મનુની મા સાંખી ન શકે ? પોતે રાત આખી દીવો બાળી સુઈ રહે અને માતૃશ્રીથી એક દલાડો પોતાની ઝ્યારડીમાં દીવો આખી રાત બૂલથી બળતો રહ્યો તેમાં કુટુંબનું સર્વસ્વ ધન દરાઈ ગયા જોડેલો ઉત્પાત ?—ગ્રમો ! આ ઉત્પાત દૂર કરવા કેળવણીની જરૂર છે તે હું જાણું છું. હું કેળવણી આપવાની સામગ્રી ધરાવું છું છતાં કેમ આખી શકતો નથી ? આવા ઉત્પાત હું સંસ્કારી જન દૂર ન કરી શકું તો ખીજે ક્યાંથી કરી શકે ? ખીજાઓને એ ઉત્પાત, ઉત્પાત લાગતા દરો ! બજાર સાફ કરવાની કામગીરીને સીધે દેવાઈ ગયેલાં મોંજુસાને નિષ્ઠાની ગંભ નંજ આવે. સંસ્કાર વિનાના માણસોને તો આવાં ઉત્પાત ઉત્પાતજ નહિ લાગતા હોય ! મને તો તે બધું ત્રાસ આપે છે; અને મૂઠા જીવનમાં કદી શાંતિ નહિ આવે એવું દાનમાં ધરીએ ધરીએ કહ્યા કરે છે. આ ચક્રાકો ચરેલું પાણી તેમાં તણૂતાં કાદવ લાકડાં દાકડાં અને કચરો ક્યાં શાંતિ ધરાવે છે ? તેને કદી શાંતિ મળશે ખરી ? અહો ! કેટલી બધી અશાંતિ ! કેવડું મોટું વમળ ! અહા ! જડ પથર સાથે કેવડી મોટી પછડાટો ! સંસારમાં પણ તેમજ છે ના, ત્યાં તો શાંતિ નથીજ, આ વમળ થોડા વખત પડી બંધ થશે. પથર સાથેની પછડાટો બંધ પડશે. લાકડાં દાકડાં કાદવ કચરો બધાં સમુદ્રમાંથી કોમ કિનારે જશે; સમુદ્રને તળીએ જશે યા જનાવરોના પેટમાં જશે, અને અંતે શાંતિ મેળવશે. હું ક્યારે શાંતિ મેળવીશ ? અરે આ મરેલું વાગરડું પણ શાંતિ મેળવશે ! હું તેની સાથે હોઈ તો !—.....”

લાવનગર શહેરમાં સુરોદ્યનો સમય થતો હતો. મોટા વિદ્યાળ રસ્તાપર આવેલી “બોર્ટન લાયબ્રેરી”ના મકાનમાં વર્તમાન પત્ર વાંચવાના બોક્સગીચો એક પછી એક આવતા જતાં હતાં. વરસાદના પાણીથી રસ્તો ઘાવાઇને સાફ બની ગયો હતો. નાગરસન્નારીઓ પોતાના પતિને ઘેરથી પિતાને ઘેર તે રસ્તાપર યઇને જતી હતી; અને દીવાનોનાં ભવ્ય પણ ખાલી પડેલાં મકાનોથી શોભતાં માર્ગને વધારે શોભાવતી હતી. એજ રસ્તાપર લાવનગર સંસ્થાનના પોલીસ કમીશનર સાહેબનું મકાન આવેલું હતું, જ્યાં કેટલાક પોલિસનાં સિપાઇઓ બંદર પરથી એક લાસને ગાડીમાં નીંખી લાવ્યા હતા. રસ્તે જતા મોંજુસાને જેમ જેમ આ લાસ વિષે અંબર મંડતી ગઇ તેમ તેમ માણસોની હંક વધતી ગઇ. કમિશનર સાહેબ ચાહ પી બંદાર બોંબ્યા. માણસોની હંકમાંથી એકળે સારો દેખાતા માણસોને જમાદાર મારફત બોલાવ્યા અને એ ચાર માણસો “બોર્ટન લાયબ્રેરીમાં”થી બોલાવવામાં આવ્યા. તરતજ એ પંચની રજૂ લાસની તપાસ કરી પંચે ફસ થવા લાગ્યો. લાસના કપડાંમાંથી કેટલાક કાચળો મળ્યા અને હાથની અંગિળી પરથી એક “મુદ્રિકા મળી. કાગળોમાં “હરમુખરાય નૌતમરાય દીવાન” એ નામ પ્રશ્નિ જગ્યાએ આવ્યું તે ઉપર, તથા તે ઉપરાંત ખખાત હાથરકુલના હેડ માસ્તરનું “પેકિટ ટા-

છમટેબલ" અને સુવર્ણમુદ્રિકા પરના H. N. D. ના મોનોગ્રામ (સિંહ) ઉપર "પ્રથમ" લક્ષ્યે એવામાં આપ્યું, જે ઉપરથી દરારવામાં આપ્યું કે આ લાસ હરમુખરાય નૌનમરાય દીવાન ખાતા હાઈકુસના હેડમાસ્ટરની છે. સમુદ્રમાં તેમનું ખૂણું સાંધી ચૂકું તે વિષે ચોક્કસ અનુમાન થઈ શક્યું નહિ. તરતજ લાસને દરારી ખરચે ઠેકાણે પાડી; મુઠ્ઠા માંડે પોલિસ કચેરીમાં રાખી ખાતાના પોલિસ ખાતાપર તાર કરવામાં આપ્યે. Harmukhrai N. Divan; High-School-Head Master, found dead ashore (હાઈકુસના હેડમાસ્ટર હરમુખરાય એન. દીવાનની લાસ કિનારે મળી હતી).

ખાતાના આજે ગંભીરી ફેલાઈ રહી છે; દરેકે પોતામાં સ્વ. હેડમાસ્ટરનાં વંખોણું ધાપ છે; તેનાં મૃત્યુ માટે આંસુ ખેરાય છે. આવા મૃત્યુનાં અંકગિત કારણ શોધવા અનેક કલ્પનાસક્તિ રોકાયેલી છે.

હરમુખરાયનું કુટુંબ બંદું દીલગીર હોયજ. માનુશીને કરસખરાયે મુંબઈ બોર્ડિંગની લીધાં. હરમુખરાયની ફાઇ પોતે જે કંઈ થોડું થણું નાણું હુઆપથી એકઠું કર્યું હતું તે લઈ પોતાનાં ઓકરો સહિત તેના જુનિય પાસે બસ્ય રહેવા ગયાં અને જ્ઞેન કાઢીને લઈ પોતાને સાસરે પતિ પાસે રહેવા ગયાં. હરમુખરાયની પત્નિ પોતાના બાળકો સહિત મુંબઈમાં સસરાનાં ઘરમાં રહેવા ગઈ; હરમુખરાયની વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં કરેલું કરજ હણું બરાધ નહોતું. બાપારી તેની પત્નિ પાસે ઉધરાણી કરવા લાગ્યે. છેવટે નાઇલાને મુંબઈનું ઘર વચી બાપારીનું કરજ બરવામાં આપ્યું. નિરાધાર બની છતાં તે બાઇએ પોતાનાં દંક છોડી નહિ, મુંબઈમાં દીપરને ત્યાં બોર્ડિંગની છતાં ગઈ નહિ. માત્ર પોતાની કાળીનાની થોડી થણી મીલકતપર તથા હરમુખરાયની જીંદગીના વિમાના રૂપિયા જે હજાર મહા મુંશકેલીથી મેળવી હતા તે ઉપર બેરોસી રાખી તે બાઇ દિવસે કાંઠવા લાગી.

— કલ્યાણરાય એન. જોશી.

(વગાસા.)

વિદ્યાકલા-વૈદક:

“માતાઓને શીખામણ, ” અને ઇચ્છાનુસાર સંતતિ.”

(લેખક:—નંદાનુ દેસાઈ.)

આસ્ટ્રિયન પોલંડની લેખિકા યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર થયોફિલસ ફેસલે માતા પિતાની ઇચ્છાનુસાર સંતતિની ઉત્પત્તિ થઈ શકે એવા પ્રયોગ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. પુરુષ અગર સ્ત્રીસંતતિ નહિ, પરંતુ સંતતિના સ્વભાવો અલગ અલગ થઈ માતા તેની ગર્ભ અવસ્થામાં પોતાની ઇચ્છાનુસાર ધરી શકવાની સમર્થ છે.

* “મરત્ત મુનજ પુત્ર કે પુત્રી પેદા કરવાં અને તેઓમાં લાવવાના ગુણ.” મરાઠી માસીક મનેરજનના ફેબ્રુઆરી અને માર્ચ (૧૯૧૨) ના અંકોમાંનાં “માનવજાતી” થોરબી એ લેખ ઉપરથી.

જન્મ આપનારી સ્ત્રીની દાક્ષિત અને તેના મનમાં ધોળાના ખરાબ અથવા સારા વિચારની તેના ગર્ભમાંથી ઉત્પન્ન થનારી સંતતી પર સારી છાપ - પાડી શકે છે. આ સિદ્ધિતાનું અને તેના વિચારોનું આપણે અવસ્થા અનુકરણ કરવું જોઈએ. સારા દેખાવો, અને સારા વિચારો વિગેરે માતાની નજરે પાડવું જોઈએ, જેથી ઘણા ફાયદા થઈ શકે છે.

માનસિક અને શારીરિક સંપત્તિથી જન્મ લાઇ આપણી જીવિતયાત્રા સુખમાં માગવાનો દરેક બાળકને હક છે, અને આ તેવું આપણાપરનું કર્મ યોગ્ય રીતે ફેરવા બદલ પ્રત્યેક માતૃપિતાએ કાળજી રાખવી જોઈએ. આપણાં ઉદ્દેશ્યો સારા હોવાં જોઈએ એવું જંદારે પ્રત્યેક મા આપ હજી છે તદ્દરે તે સારાં નિપજાવવા બદલ યોગ્ય પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. જન્મ આપનારા માઆપ હજીપુટ તેમજ નિરાગી હોવાં જોઈએ. તેમને કોઈ પણ ભત્તનો રોગ હોવો જોઈએ નહિ, કારણકે આ વધિવૃદ્ધિપાછાંત સંપત્તિનો વારસો તેમનાં બાળકોને અવસ્થાએવ મળે છે. બાવિ માતૃપિતા સુસ્વભાવવાળાં, સુવિચારી અને સારાં વર્તનવાળાં હોવાં જોઈએ. નહિતર તેમની અનિષ્ટ પ્રતિભા પ્રતિનિબિા તેમની સંતતીપર પણ પડે છે. અને તેથી આ મનુષ્યદેહમાં સુખને બદલે દુઃખ અને કલેશ તેમને તેમજ તેમનાં સંતાનોને ભોગવવાં પડે છે.

ખરાબ માર્ગે તરફ વળતા મન અને તેનાથી ધમ્મતા-કર્મોના વિકાસ સંતતીને લાગવા જોઈએ નહિ; તે માટે, તેવા વિચારોને ઉત્પન્ન થવા દેવાજ જોઈએ નહિ. બાલ્યચારાનું કાળસ-ફેલાડી, અને તેથીય વધારે ખરાબ, પેશાબસત્તામાં કુમંપ ક્ષીજ વાવી પોતાના હાથમાં રાખ્યતી લગામ ધારણ, કરવાની ખટખટ કરનારી આનંદીબાઈની દુષ્ટપાપાવાસના, તેના પેટે જન્મ લેનારા બાલકોને લાગી; તેની દષ્ટિદાસ ચોખ્ખી સાક્ષી પૂરે છે. આનંદીબાઈનાં આ કારણના ચાલતાં દત્તાં તે યેળાએ બાલકોને ગર્ભવાસમાં દત્તો તેજ દક્ષમાં લેવાની મુખ્ય વાત છે. આ પરથી માતાના ખરાબ આચાર અને વિચાર સંતતીને કેવી રીતે લાગુ પડે છે, તે સ્પષ્ટ દિસે છે.

સંતતી પેદા કરવાને લાયક નહિ હોનારાં માતૃપિતાની સંતતિ અનિષ્ટ અને અયોગ્ય થાય છે. આથી દુષ્ટ સંતતી મેદા કરનાર માતૃપિતા માઆપ પદને યોગ્ય નથી. માતૃપિતાનું જેકું અનેક શુભોપરી બરેકું હોવું જોઈએ, એટલે કે એકની શુદ્ધિ ચાલ્યા, તદ્દારે બીજાનું શરીર હજીપુટ, કિંવા પિતાનો સ્વભાવ જલદ તદ્દારે માતાનો નમ્ર હોવો જોઈએ. ગર્ભધારણા કેવળ પ્રસંગાનુસાર ન રહેવી જોઈએ. બાવિ સંતતીના આયુષ્યક્રમ માટે કાંપમનો, વિચાર કરી પોતાની શારીરિક અને માનસિક સ્થિતિ સારી હોય તે વખતે તથા તેમણે સંતતીના આયુષ્યક્રમ માટેની કરેલી સ્થિતિના વિચાર સંતોષકારક લાગે તે વખતે ગર્ભધારણા થવો જોઈએ.

આની સ્થિતિમાં ગર્ભધારણા થયા પછી માતાને શીર જવાબદારીની શરૂઆત થાય છે. સંતતીને સારી નરસી બનાવવી તે તેના હાથમાં છે. ગર્ભપિંડની આઠકશક્તિ ત્રીજ હોય તેવે વખતે માતાએ પોતાનું અંતઃકરણ શુદ્ધ રાખવું જોઈએ. ગર્ભવાસમાં મહણ કરેલા સંસ્કારો પર બાળકની બાવિ જીવનયાત્રાનું પિરણ જંધાય છે. બાળકોને નહિ મળી શકે તેવી કર્તવ્યશક્તિ તેમનાં જન્મ સાથેજ આણવી જોઈએ; તેમજ યશસ્વી થવાનું સામર્થ્ય પણ લાવવું જોઈએ. ગર્ભપિંડની શારીરિક સ્થિતિ સારી કેવી રીતે રહી શકે તે આગળ પર જણાવ્યું છે.

બાળક બળવાન અને ચાલાક થવો જોઈએ, તે માટે માતાએ આસીઆસ ક્રિયા, પાચન ક્રિયા, લોહી ફરવાની ક્રિયા, તથા પાચન શક્તિ, યોગ્ય કસરત મળે તેવાં કામચપળતાથી કરી સારી રાખવી જોઈએ. આ ક્રિયા શુદ્ધ રાખવા તેમજ વધારવા માટે માતાએ પોતાના હાથ, પીઠ તેમજ પગના સ્નાયુઓને કસરત આપવી જોઈએ; તેમજ થાંક ન લાગે તેવી રીતે રાજ નિયમીત ખુદી હવામાં ફરવું જોઈએ, કેમકે થાંક લાગવાથી ગર્ભપિંડની ઉત્સાહશક્તિ કમી થાય છે. દિવસમાં બે ત્રણ વાર પ્રાણાયામની ક્રિયા કર્યાથી પણ ફેફસાંને કસરત મળે છે. [અંદરે પ્રણાયામ એક નરકો-કે દાખી બીજા નરકોનાં વડે જન્મ અને તેમ ધીમે ધીમે આસ લેવો. આસ લેતાં જેટલી વાર થઈ હોય, તેટલી વાર આસને ધુટવો, અને પછી તેટલાજ સમયમાં ધીમે ધીમે બીજા નરકોના વડે બહારકે દાડવો.] આ શુદ્ધહવામાં છતી કલાકી આનંદિત અતઃકરણે કરવું જોઈએ. આ રીતે બ્રાહ્મણ, અને પ્રાણાયામ હંમેશાં કર્યાથી ફેફસાં બળવાન થઈ માતા તેમજ બાળકની લોહી ફરવાની ક્રિયા સારી રહી શકે છે.

આપણા ગર્ભવાસી બાળકની પાચનશક્તિ ખરાબ ન થવી જોઈએ, માટે માતાએ પોતાની પાચનક્રિયા તરફ યોગ્ય કાળજી રાખવી જોઈએ. ક્ષણિક ભ્રમતિ આપનાર 'પરંતુ' પરિણામે નુકસાન કારક પીણાં [દાઃ તેમજ, અમુક પ્રમાણમાં મદા અને કૌશી] પીવાં જોઈએ નહિ. સાદો અને પોષ્ટિક એવા ખોરાક હંમેશાં લેવો. બધકાશથી ધણા પ્રકારના રોગ ઉત્પન્ન થાય છે, માટે માતાએ પોતાની મળશુદ્ધિની યોગ્ય કાળજી રાખવી જોઈએ; ઉપલી સર્વ પ્રકારની અને વિશેષમાં મળશુદ્ધિની યોગ્ય કાળજી લીધાથી ગર્ભપિંડની પાચનશક્તિ અને પાચનશક્તિ સારી રહી બાળક બળવાન અને ચાલાક નીપજશે તેમાં કાંઈ સંશય નથી. શરીરસામર્થ્ય સિવાયનું જીવતર નકામું છે, માટે માતાએ પોતાના બાળકનું શરીરસામર્થ્ય વધારવા માટે પ્રયત્નથીજ મહેનત લેવી જોઈએ.

બાળકનો સ્વાભાવ પ્રેમાળ હોવો જોઈએ. આ સંસારયાત્રાનું વિકટપણું સુલભ અને સુખકર કરવાને સંપ અને મૈત્રિ સિવાય બીજું એક સાધન નથી. માટે મિત્રતા કરવાને માટે બાળકનો પ્રેમાળ સ્વભાવ હોવો જોઈએ. આ શુણ્યને ગર્ભપિંડપર વિકાસ પાડવા માટે પોતાનામાં તે શુણ્ય આણવો જોઈએ. એકલસુરો સ્વભાવ ન રાખતાં પોતાની બહેનપણીઓમાં અને સમાજમાં તેણે બાળવું જોઈએ. તેની કુટુંબ પ્રત્યે પ્રેમાળ વર્તણૂક હોવી જોઈએ, અને આવી રીતે બળવાથી છોકરામાં સંસારી વાતપર પ્રેમ બધાય છે. સારાંશકે બાળકનો પોતાના કુટુંબમાં સલાહ સંપ રાખવા માટે પ્રેમ થવો જોઈએ. માતાને પોતાના ગર્ભવાસી બાળક માટે માન હોવું જોઈએ, તેમજ તેનાપર પ્રેમ અને વિશ્વાસ રાખવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેની મોટી ઉમરમાં તેના સ્વચ્છંદીપણાપર તદ્મારો દાખ ચાલી શકશે નહિ; માટે તેના જન્મ અગાઉ તદ્મેજ પ્રેમ રાખતાં ચીજો, કારણે, તે વખતે જે પ્રેમ તદ્મે ખાલકપર બતાવશે-બહુ-દદ કરશે, તેજ પ્રેમ તદ્મારા પ્રેમાકુળ ખાલકમાં વૃદ્ધિ પામી તદ્મારી સંતતી તરફથી તદ્મને મધાયોગ્ય પાઠો મળશે. નહિતર સંતતી અટલે એક ભતતની આપત્તિ, એવી સમજીતીમાં જોને પેટ ખાલકનો જન્મ થાય છે, તે પ્રેમને બદલે દેવ તરફ વળી કુમાર્જે બળે છે !

અનન્દાશ્રમ.

રતનડોસીની ધમકી.

સવસતી શરીર અમદાવાદમાં બાઈ મુદરીમુખેષવાળાને પોચે.—સીનીમારથી લખત'મ રતનડોસીના આસરવાદ વાચવા. વારે મુદરીમુખેષ ! તમને તો હવે સુ ઠરે, કે આટલે પચોતેર વરસે મારી ધંપરી આપે. એસમા ચડવીને ધુજતા દાયમાં દસમ સેવકારી. પેલા તમારા બાપલા વડુધેલા ધણીઆની આરતીઆ સંભળી મારા પેટમાં એવું તો ઘઈ આવ્યું, કે મારા સમ, જો તમે પાસ હોતા અથવા એ રાગેડા તાણુનારી જો મારી ચીજાવલી વડુ પાસ હોતે તો મારી લાકડી વતી વસિાજ બાગી નાખતે. પણ મુઆ કળજુગના દારસ-તાનજ એવા, કે કાઈકાઈને પાસે રાખેજ સાનો ! મારી લાકડી ઉલટી હેડા પરથી બાગી ગઈ. પણ બાઈ !-તમે તો હવે ખરે ખરે કળજુગ ગેસાડો છે, ને અમારી જુની આપે રાજ રાજ નવા કઠિતક દેખાડો છો. નશ્ટાઈને હવે તમારા સંસારમા પારજ રહો નથી. બાળ્યો હવેનો સંસાર ! ધણીએ ધણીઆણીના તે વળી ગીત ગાવા સા ? પેલું કે છે જે પછડો મારો પરમેસરને બધરી મારો ગર-તેના કરતા પણ હવેના છોકરાઓ તો ચડી ગયા, ને બધરીને પરમેસર સુ પણ તેના કરતા પણ કોઈ મોટો હોય તો તાં ગેસાડી આવે. ને હવેની છોકરીઓ તો-નામ રેતાઓ ઉલટી ઘઈ આવે !-ધણીઓ જીના ગીત ગાતાં લજવાય નહી, ને જીને ધણી-જીના ગીત ગાતાં લાજ નહી. ને આજે પરજો ને કાસે જુના ઘઈ જાય. અમારા વખતમાં તો બાઈ કાંઈ એવું નોવું. મારા જીવનાજ સમ જો ખોટું કેતી હોઈ તો. પણ પપણીને આર વંરસ મુધી ધણીએ માર મોટું જોયું હોયતો, કે માર જોયેલું ધણીના દેખતા મારા મોડા પરથી કાઢ્યું હોયતો, પણ-હવેની છોકરીઓ તો, બધા જાણે છે રતો ! મારે સુ કામ ઘણે ધણે પણ લાંબુ પડે !

બીજી, ધણી પોતાની બધરીના દેખતાં જીના વખાણ કરે ને, ને દોસદારીમા ગુણ ગાતા ફેરે, એ તો, બા, આજના વખતમાં સંભળ. અમારા તો કોઈ દાડો જુવાનીમાં સાસુ વખાણ કરે તો આંખમાંથી ટપટપ આંસુ પડે ને આંખો રાતી રાતી ને જીણી ઘઈ જાય ને ધણીની બરીને તો વખાણ કરતા જો જીવ ઉપડે ને તો-સાસુજ કડકા કરી નાખે એવા હતા ! ને હવે તો બાપલાઓ બરીને જો ચોક વખાણતા લજવાતા નથી. ને એ સાંભળનારીઓને આખમા સુ, ગાલપર કંકુ ઢોળાય છે. ગાલ પર ને આંખો તો મોટી હરણ જેવી ચાપુ છે, ને કાંઈને તો એમા કંકુ નવુજ લાગતું નથી. ને વળી કહે સુ જે અમારા તો કાળજી એક ને જોખીઆ જુદા, તે એમ કરીએ રતો !-આત તારીની !

ને બીજી, ધણીઆણીને તાવ આવવો જોઈએ, પછી જુઓ નાક વગરના ધણીનું મોઝુ ! અહીં દોડે ને તકિ દોડે. બરફ લાવે-ને દાકતર લાવે. કુલાંગવાટર મુકે ને આંખે રૂમાલ મુકે. અરે, પગ દાખતાએ સરમ નહી ! મારી દેરાણી મરી ગઈ તારે ચાળીસ વરસની હતી, ને તીસ વરસ બેગી રહી ને મારા દીવર 'વનમા' હતા, પણ દેરાણીના એકાકીમા પગ મુકતાયે સરમ લાગે, ને રડવું આવે, તો જતાવે નહી, ને ઉલટા હસે. ને વળી હેત-હોય પણ જો

* ૫૧ થી ૫૮ સુધીની ઉમરનો મનુષ્ય વનમાં પોલો કહેવાય છે; અને તેનું કારણ તે વધીને-છેડે 'વન' આવે છે તે છે. જેમકે એકા-વન આઠ-વન, વગેરે.

નાના હોય તો, બીજા ઘરની વાતો થાય તો સાંભળી રહે ને ગણ બૈરીને ખાટલાંના પાંખાં બરો-
બર ગણે ! હવેના તો લડવા ઉભાં થાય, ને રડવાં મરિ; ને નહીં તો નાસી જાય ને ઘરની રાણી
ગઈ એમ કે. ને હંબીએ ચીતરાવે ને એક ટેબલ પર મુકે, ને એક બીતે મરિ, ને એકને
લાકોટમાં બીડે ને બે દાડાં સુધી ખાંડુ ભાવે નહીં. ધન ધનરે તમારી અક્ષત !

બીજી, ભાઈ, હવે આરતીએ બનાવી, તારે મંદીર ચણીને ચાપન કરો, તેટલું રહ
છે; ને પંછી આરતી ઉતારો. કાણુ જાણે મરી જઈસ તાર પેલાં સુસુ જીવાનું બાકી રેસે.
ઠાકારજીના પદને બંદો બધરીના કીરતનની ચોપડીએ વેચાતી હોય તો તો મારા લાડુને માટે
મોકલાવી આપજો, કે જેઠે તો ખરી તમારી મંદીરની ટાય. હાલં એજ. વધારે આજી
લખાઈ હોય તો માફ કરજો, પણ જો મારી વડુને બગાડી ને મારી સામે કે મારા લાડુ સામે
જો રાણી થવા આવી, તો ખબરદાર-મારી લાકડીને તમારા બંનેના વસો તમયારે રાખજો.
મીતી જેઠ વદ ૨ ને રવેલિ સવત ૧૯૬૮.

(રતન ડોશીના નમૂનેદાર કાળજી ઉપરથી વચાંચ એવું સાદું કરી જાણવા મોકલનાર)

—K. G. M.

ગૃહધર્મ.

હિન્દુ લગ્નની ભાવના.*

કોઈ પણ દેશની પ્રગતિ અને ઉર્ધ્વ ત્યાંની પ્રજાના વિચારમાં લગ્નની આદર્શ તથા
ઉદ્દેશ શા છે અને તે ઉદ્દેશ તેઓ કેટલે સુધી હૃદયમાં ઉતારી શકે છે તે પર આધાર
રાખે છે. સ્ત્રી અને પુરુષના સંબંધ દુનિયાની ઉત્પત્તિ વેળાથીજ થયેલા છે અને ત્યાર પછી
સંસારમાં રીતરિવાજો, સલાહ સંપ વિગેરે ઉદ્ભવ પામ્યા છે. તેટલા માટે લગ્નનો આશય
ફેરવતી વખતે ધણી સાવધાનતા, પુખ્ત વિચાર અને દીર્ઘદષ્ટિ રાખવાં જોઈએ.
પરંતુ વાસ્તવિકરીતે એ સાવધાનતા અને પુખ્તવિચાર તથા દીર્ઘદષ્ટિ રાખવાં તે તો ભાગ્યેજ
જની શકે છે, કારણ કે લગ્ન એ અમુક અમુક વ્યક્તિનો સંબંધ છે અને તેથી ઉત્પન્ન ચર્તા
સુખ દુઃખ એ અમુક અમુક વ્યક્તિને ભોગવવાં પડે છે.

કેટલીક વખતે સાહસિક અને અવિચારી સૂચનાઓ અહાર જણાઈ આવેલીજ હરકતો-
ને દૂર કરવાને આગળ કરવામાં આવે છે અને કદાચ તેમાંની એકાદ સૂચના એકદેશીય અથવા
એકજાતીય વિષ્ણુ નિવારવા માટે ક્રિયામાં મુકાય છે, તો ધણે જાગે લાંબા કાળ સુધી ધણી સંદેહો
વેઠવાં પડે છે અને તેમાં ખાસ કરીને જીવાન વર્ગ આવા વિચારોમાં ઝટ દોરવાનું જાય છે.
તેમનું ઉછળાવું દોહી, સંસાર વ્યવહારનો બીન અનુભવ વિગેરે કારણો એકઠાં મળ્યાથી બહા-
ર જણાયેલી હરકતો દૂર કરવાને તેઓ 'સુધારા' કરવામાં માથું મારે છે પણ તેઓ એમ
નથી વિચાર કરતા કે આવા સુધારા, જે વિધિને દૂર કરે છે તેનાથી આવી પડતાં વધારે
મોટાં વિધિ દૂર કરવાને તે સમર્થ થશે કે કેમ ? સમાજ એ ધણી પાસે પાસે જોડાયેલા
અવયોની રચના છે અને કોઈક અગત્યનાં ભાગમાંના ફેરફાર બીજા ભાગોને અસર કર્યા વગર
રહેતો નથી. લગ્નના નિયમોમાં કોઈ પણ લાભદાયક અને ઉપયોગી ફેરફાર કરતી વખતે
બહોળા અને પાકા અનુભવ, વિપરીત વિવેચક શુદ્ધિ, દીર્ઘદષ્ટિ અને ચાંત સ્વભાવ ધણીજ

* હિન્દુ યુવાનોને અપાયેલા એક ઉપદેશ (ઇંગ્રેજ) ઉપરથી.

જરૂરના છે. વગર વિચારે કરેલા ફેરફારોથી સમ રૂપી પાપા ઉપર બંધાયલા અને તેને સી-
ધે જ જળવાયલા સંસાર રૂપી ઇમારતને નુકસાનકારક ધક્કો લાગે છે.

મદારાંથી બનતે પ્રવાને કું તમને જાણીતો કે લગ્નના ઉદ્દેશની છાપ સંસારના સુખ
અને ઉન્નતિ પર, સામાન્ય ચાલ ચલગત પર અને સામાજિક વિકાસ પર, અને સાથે સાથે
સુધારા સંબંધી આજ કાલના વિચારો છે તે પર, કેવી પડે છે; જેથી કરીને લગ્ન એ ગું-
અને તેના પર ફેટલી ફેટલી બાજતો આધારભૂત છે તે તમને સારી રીતે સમજાવ્યું પડી શકશે.
અને વારંવાર ચર્ચાતાં આ વિષય પર તમારે કેવા વિચારો બાંધવાના છે તે પણ તમને
માણુમ પડી આવશે. કારણ કે અમુક વર્ગે પછી તમારે પણ આ પ્રશ્ન તરફ ઉતરવું પડશે
અને તેના નીવેડો આણવાને તમારો પોતાનો ભાગ પણ ભજવવો પડશે. કું. છમ્મું છું કે તેના
ઉત્તર શોધી કાઢતી વેળાએ ઇશ્વર તમને એવી રીતે સદાય આપે કે જેથી દિંદુનું ક્રિય
થાય અને અવનતિ થતી અટકે.

પ્રેક્ષા આપણે ઓ પુરૂષનો અસ્પરસ સંબંધ કેવો છે તે પર વિચાર કરીશું.

વિશાળ દૃષ્ટિએ જ્ઞેતાં આપણને જાણાય છે કે સ્ત્રી અને પુરૂષ તે માણસ જાતના
અર્ધ ભાગ છે. ' અર્ધભાગ ' એ શબ્દથીજ તેમનો અન્યોન્યનો સંબંધ શો છે તે જાણાઈ
આવે છે. બન્ને વર્ગ કંઈ સરખા નથી તેમ વિરોધી પણ નથી. ખરી રીતે તો તે એક
ખીજની ખોટા-ન્યૂતતાઓ પૂરી પાડે તેવા છે. પ્રાકૃત્ય પ્રગતિ વલણ દ્વેષને ઇવનયુદ્ધમાં
એક એકથી ચડીઆતાં થવાનો યત્ન કરે, ધંધા રોજગારમાં અને આબરૂ હોદામાં પ્રતિસ્પર્ધા
થાય તેવાં બનાવવા તરફ છે. સ્ત્રીઓના દુક પુરૂષોના કરતાં જૂદા હતા અને તે પર ધણી ધણી
ચર્ચાઓ ક્રોધ અને તિરસ્કાર સાથે વાણી તેમજ લેખિની દ્વારા થાય છે, સ્ત્રી પુરૂષ ખરી રીતે
એક ખીજનાં વિરોધી નથી કારણ કે એકની મંદદ શિવાય ખીજની ઉન્નતિ થવી મુશ્કેલ છે.
અક્ષરશઃ તેઓ અસ્પરસની ન્યૂતતા પરિપૂરક છે અને સંયુક્ત થવાથી એકતા પામે છે.
દરેક અર્ધ ભાગ અસંપૂર્ણ છે અને જ્યારે બન્ને એક એકની સાથે સંયુક્ત થાય છે ત્યારેજ
એક આખું સ્વરૂપ બની રહે છે. આ એક નૈસર્ગિક સત્ય છે અને જે નૈસર્ગિક છે તે
દિવ્ય પણ છે પરંતુ જે કુદરતના નિયમોથી વિરુદ્ધ છે તે ઇશ્વરના નિયમોથી પણ વિરુદ્ધ
છે અને પ્રથમથી જ તેનો નાશ સરળપણે છે. આટલું તો ગમે તે માણસ ગમે તેવાં પ્રમાણો-
થી સાંખીન કરી આપી શકે, કારણ કે કુદરત એ ઇશ્વરનો બહિર્ભાવ છે અને જે જે નિયમો
પ્રકૃતિમાં રહેલા છે તે તે ઇશ્વરનાજ વિચાર અને મનોરથનું પરિણામ છે. વનસ્પતિઓમાં,
પશુમાં તેમજ મનુષ્ય વર્ગમાં બન્ને જાતિઓ પરિપૂરક છે તેથી કુદરતીજ રચના છે અને આજ
કુદરતનું સર્વગત સત્ય હિંદુ યાજ્ઞમાં વર્ણવેલું છે; એજ હિંદુ લગ્નના આશયનો મૂળ પાયો
છે, અને એજ સત્ય તેના સાહિત્યમાંથી જાણાઈ આવતા વિચારોમાં સર્વત્ર પ્રસરી રહેલું છે.
સહિતી ઉત્પત્તિ વેળાએ બ્રહ્માએ પોતાના શરીરના જે ભાગ ક્યાં. એક ભાગ સ્ત્રી અને ખીજ
ભાગ પુરૂષ. દેવની સાથે દેવીને પણ એસાડવામાં આવી છે. વાસ્તવિક રીતે એ સ્ત્રી અને
પુરૂષ, એ દેવ અને દેવી એકજ છે. ભાગવતમાં પણ કહ્યું છે કે શક્તિ જ્યારે સંસાર તરફ
ગઈ છે ત્યારે માયા છે પરંતુ જ્યારે પોતાના સ્વામિ તરફ ફરે છે ત્યારે તો તે તત્ત્વજ છે.

આ પ્રમાણે હિંદુધર્મમાં પુરૂષ અને સ્ત્રી પ્રથમથીજ, જૂદા જૂદા રૂપમાં છે છતાં એક-
જ છે અને આજ વિચાર તેમના લગ્નના આશયનો પાયો છે. કહ્યો કે કંઈક એ અસં-

ભવિત અને સૃષ્ટિકર્મવિરૂદ્ધ છે. કદી પણ ઇન્દ્રિયો અને મનને કંઈએ યદ્ય શકે ?

શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી જોતાં જોકે સ્ત્રી પુરુષ જુદાં પડે છે પણ જ્યારે તેમની બિન્નતાને એકત્ર કરીએ છીએ ત્યારે સમગ્રતા આવી કહે છે.

સ્ત્રીઓમાં શુદ્ધિ કરતાં પ્રેમ વધારે હોય છે ત્યારે પુરુષોમાં પ્રેમ કરતાં શુદ્ધિ વધારે હોય છે. સ્ત્રી ચચળ, તાત્કાલીક અને ગ્રાહક શુદ્ધિની હોય છે જ્યારે પુરુષ સાવધાન અને વિચાર-પૂર્વક વર્તનારો હોય છે. જે આ બેદને સરખાવીશું તો પુરુષને સ્ત્રી ઉદ્ધત અને મનમોહી લાગશે. પણ જનને એક યુગલ તરીકે એકઠાં કરો અને તરતજ તેઓ પરસ્પર સહાય કરનારાં લાગશે. સ્ત્રી સાહસિક વિચાર અને કર્મ કરતી અટકશે, પુરુષને સ્ત્રીની શુદ્ધિમાં વધારે દોશિયારી જણાઇ આવશે.

આટલા વારતેજ, આપણે જો કેાઇ પણ વિષયનું પૂરેપૂરી રીતે નિરીક્ષણ કરવું હોય, તો સ્ત્રી અને પુરુષ જનને એકઠાં ગણીનેજ કરવું જોઇએ. એકઠાં હોવાથી સમાનતા થાય છે. એકઠાં હોવાથીજ તેઓ જનને ન્યાયપૂર્વક વિચાર કરે છે અને આગમચેતીથી વર્તે છે. આવી એકની ખીજની થતી પૂર્ણતાને પ્રાપ્તિનાકાળના હિંદુઓ એ અંગીકાર કરેલા છે. જે પતિ આચાર્ય હોય તો પત્નિ આચાર્ય હોય છે. કાંઇ પણ ધાર્મિક ક્રિયા કરતી વેળાએ પુરુષની સાથે સ્ત્રી હોવી જોઇએ છીએ. બ્રહ્મચારી આવી ક્રિયાઓ કરી શકતો નથી કારણ કે જેમ રાજાને પ્રધાનની જરૂર છે તેમજ પુરુષને સ્ત્રીની જરૂર છે. અગાઉ ઇજીપ્તમાં પણ એવો રિવાજ હતો; કેાઈ પણ જાતનાં પવિત્ર ધાર્મિક કર્મો એકલા આચાર્યોથી કરી શકતાં નહિ. ત્યાં તો એથી પણ એક પગલું આગળ હતું. પુરુષ કરતાં સ્ત્રી ભાં વધારે પવિત્ર ગણાતી અને ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોમાં તો પતિ પત્નિ કરતાં ઉતરતા પદનો ગણાતો. કેટલાક ગૂઢ અનુષ્ઠાનોમાં તો સ્ત્રીઓની હાજરીની ખાસ જરૂર હતી. અને જે આચાર્ય પરણેલા નહોય તો કેાઈક વૃદ્ધ સ્ત્રીને તેની સાથી બનાવવામાં આવતી.

પંથીના વખતમાં સ્ત્રીઓને જૂદેજ પ્રકારે ગણવામાં આવી અને પ્રીતિ ધર્મ જોકે સ્ત્રીઓનો વધારે અપરાધી છે, છતાં પણ તે વખતના હિંદુઓ આ ગુનામાંથી મુક્ત યદ્ય શકશે નહિ.

તે સમયના કહેવાતા તપસ્વી પુરુષો જોએ પોતાનો દલકો સ્વભાવ છોડી શક્યા નહતા અને અકાલે તપસ્વી બનીને બેઠા હતા તેમણે સ્ત્રીઓને ધણાજ હાથકર શત્રુ જેવી, અને પોતાના લક્ષ્ય તરફ પહોંચતાં રસ્તામાં પાથરેલી જાળ સરખી ગણવા ચાડી. હિંદી અને પ્રીતિ જનને એ સ્ત્રીઓને વાસ્તે, પુરુષને ઉતરનાર, બ્રહ્મચર્ય અને વિરાગમાંથી મન હરણ કરનાર, શક્તિ, વગેરે અત્યંત નિંદા ઉપનામ વાપર્યાં છે. આ વખતે એટલું સ્મૃતિમાં આણવું જોઇએ કે આ બાબતો જેમણે લખી છે તેઓ બધા પુરુષો હતા અને પોતાના નીતિ બળની શિથિલતાને અને ઉચ્છૃંખલ વિકારોને દોષ દેવાને બદલે સ્ત્રીઓનો વાંક તેઓ કાઢતા હતા. જે સ્ત્રીઓ પોતાના અનુભવની વાતો લખી હોત તો તેવાજ ઉપનામો તેઓ પુરુષોને લગાડત. યોગી થવાને ઇચ્છતો પુરુષ સ્ત્રીમાં ધણે ભાગે ઇન્દ્રિય ભોગના સાધન તજવા જેને એ માગતો હતો તેજ દેખતો હતો. તેવીજ રીતે યોગિની થવા ઇચ્છતી સ્ત્રી પુરુષને પણ પોતાની યોગ પ્રાપ્તિમાં વિધ્ન જેવો કેમ ન દેખે ?

ઉચ્ચ દૃષ્ટિથી જોતાં પહેલાં કદી ગયા તેમ સ્ત્રી એક સહાય સરખી મનાઈ છે, પણ અધમ દૃષ્ટિએ તે એક અવનરૂપજ છે, એમ મનાયું હતું. —કાંચન.

રમણીમણિમાલા.

પેશ્વાની સ્ત્રીઓ.

શ્રીમંત ઇત્તપતિ શિવાજી મહારાજે સંસ્થાપિત કરેલી દિંદુળાદ્યાદિની ગાદીપર ઇત્તપતિ શાહ મહારાજ ઇ. સ. ૧૭૦૮ માં આરૂઠ થયા પછી સુમારે છ વર્ષે એટલે ઇ. સ. ૧૭૧૪ ની સાલમાં, શીવધર્મનકર બાળાજી વિશ્વનાથ બટને પેશ્વાઈનાં વસ્ત્ર મળ્યાં; તે પહેલાં ત્રિમંસ પીંગળેના વંશજે તરફ પેશ્વાઈ હતી. ઇ. સ. ૧૭૧૪ થી ઇ. સ. ૧૮૧૮ સુધી બાળાજી વિશ્વનાથ બટના કુટુંબમાં પેશ્વાઈ રહી. આ બટ કુટુંબે એક શતક પર્યંત સર્વ મરાઠી રાજ્યનાં સૂત્ર સ્વસત્તાથી ચલાવ્યાં, એમ કહીશું તો તે અપોઅ ગણાશે નહિ. ઇ. સ. ૧૭૧૪ થી ઇ. સ. ૧૮૧૮ સુધીમાં પેશ્વાએ આખા દિન્દુરયાનમાં જે પરાક્રમ, જે કારસ્યાન, અને જે ઉચ્ચ પાયાલ કરી તે ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે; તેનું વર્ણન કરવાની આવશ્યકતા નથી. આખા દિન્દુરયાનપર એક શતક સુધી પોતાની સત્તા ગમ્મવનાર અને પર રાજ્યોને કાળ સમાન લાગનારા એ કીર્તિમાન બ્રાહ્મણ કુટુંબમાંના પુરૂષ વર્ગને ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ હોય તે સ્વાભાવિક છે. પરંતુ એવા સાર્વવાન નર રત્નેને જન્મ. આપનાર આ કુટુંબની રાજ્ય સ્ત્રીઓની માહિતી ઇતિહાસમાં વિસ્તૃત રીતે વર્ણવવામાં આવી નથી એ રોચનીય છે. સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી સમાજ શાસ્ત્રનું નિરીક્ષણ કરવામાં આવે તો જગત પર આજ સુધીમાં જે મહાન પુરૂષો યજ્ઞ થયા છે તેમના અંગમાં ટેટલાક અદિતીય શુભ ઉત્પન્ન થવામાં તેમની માતા ધણી અંશે કારણબૂત થયેલી હોવી જોઈએ એમ જણાઈ આવે છે. આવા અલૌકિક વીર કીર્તિ રાજપુત્રને જન્મ આપનાર માતાને વીરમાતા કિંવા રાજમાતા વગેરે આદર દર્શક વિશેષણ પ્રાપ્ત થયેલાં છે. આવી સ્ત્રીઓનાં આરિત્વનું જોટલું વર્ણન કરવામાં આવે તેટલું થોડું છે. પ્રાચીન પુરાણ ગ્રંથોમાં જોતાં આવી મહાન સ્ત્રીઓની મહત્તાનું વિશેષ વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન કરેલું છે. મહાભારતમાં “યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રથન્તે તત્ર દેવતાઃ (ત્યાં સ્ત્રીઓ સન્માન પામે છે, ત્યાં દેવતાઓ પ્રસન્ન રહે છે.) કહેલું છે. તુલસીદાસ જેવા ભગવદ્ભક્ત સાધુ પુરૂષે પણ એવાજ ઉદ્ગાર કાઢેલા છે: નારી નિર્દા મત કરો નારી નરકી જ્ઞાન । (સ્ત્રીની નિન્દા કાષ્ટએ કરવી જોઈએ નહિ; કારણ કે સ્ત્રીજ પુરૂષની જન્મેતા છે.)

આવા મહાન નરરત્નેને જન્મ આપનારી ખાણ, રાજમાતા અથવા વીરમાતાનાં આરિત્ર પાત્ર્યાલ ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે. પૂરોપમાં નેપોલિયન બાદશાહની માતાનું આરિત્ર વંદનીય અને પ્રીય માનવામાં આવે છે. આ દૃષ્ટિથી જોતાં પેશ્વાની સ્ત્રીઓનાં આરિત્ર પ્રસિદ્ધ થવાની આવશ્યકતા છે. મોટા બાજુરાલ અને મોટા માધવરાવ જેવા અદ્વિતિય જે માતાના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયાં છે; તે માતાની યોગ્યતા ઇતિહાસમાં વર્ણન કરવા. હોવીજ જોઈએ. પરંતુ તે દૃષ્ટિથી ઇતિહાસ હજી સુધી લખાયો નથી; તથાપિ પેશ્વાની સ્ત્રીઓની શ્રદ્ધાતના સ્ત્રી વર્ગને ઓળખ આપવી, એવા હેતુથી આ લેખમાં તેમની મહા માહિતી આપવાની યોજના કરી છે.

૧૦ છ રજા. શ્રી. તા. ૭ જુલાઈ ઇ. સ. ૧૯૪૬.
ચિરંજીવ રાજમાન્ય રાજેશ્રી નાનાને : રાધાબાઈના આશિર્વાદ. અ-
પાઠ વદ અમાવાસ્થાને રોમવાર સુધી અમે કુશલ. વિશેષ રાજેશ્રી ગોવિંદદરીના દેર મમાર
દાસી જણાઈ આવી. આ સંબંધીની દુષ્ટીકત રાજેશ્રી અતોચાએ તમને કાલ રોજે લખી જણા-
વી છે તે ઉપરથી સચિરતર જણાઈ આવશે. તેમના ધરનાં છેડાં છોડીને ઉપવાસ કરવા પડ્યા.
બાહ્ય અમે પડિતોને . બોલાવતાં તે આવતા નહિ; તેથી અમે અમે રાજેશ્રી અતોચપત
જવાજીવંતને ઘેર જઈ (જોડલા) બાહ્ય, મોટા મોટા પંડીત અમે વેદવેતાઓને એકઠા
કરી બાળભટ્ટ પાસેથી પ્રાપ્તિત અપાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. આમાં કેટલાએક બાહ્યોએ જી
પકડી કે પ્રાપ્તિત આપવા માટે પ્રયત્નની આજ્ઞા થવી જોઈએ. અમે અમે બાહ્ય
લોકોએ તેને પ્રાપ્તિત આપવા આજ્ઞા કરી કે, અમે આજ્ઞા કરી તેજ પ્રયત્નની આજ્ઞા
છે. બીજો અર્થ મનમાં ન લાવવો. આ ઉપરથી અજોજ પ્રાપ્તિત આપ્યું. ત્યાંના
વિચાર પંડીતરાવને માલુમ પડ્યો જીવંતને બોલું સમજવાથી દંધ મોટાળો ન થાય તેથી,
આ પત્ર તમને લખ્યો છે. તો આ દુષ્ટીકત જીવંતના ધ્યાનમાં લાવશે. પડિત રાવની
સાથે જે બંદીશરત કરવાનો હોય તે તમોજ કરશે. મૂચનાર્યે લખ્યું છે. વિશેષ, બાહ્યની
પાદી અને પ્રાપ્તિત સંબંધીના સિદ્ધાંત અલ્લાહીદા પત્રથી લખી જણાવ્યા છે તે ઉપરથી
માલુમ પડશે. તમારી મરજીમાં આવે તો જીવંતના ધ્યાનમાં વાત લાવશે. તેમના અમે
પડિત રાવના કાન ઉપર આ વાત લાવવાથી ચીકણું થવા જેવું હોય તો ન લાવવી. વિશેષ
શું લખવું ? એજ આશિર્વાદ.

આ પત્ર લખનાર બાઈમાં નીતિધર્મ કેટલું હોયું જોઈએ તેની કલ્પના ચતુર વાચકો
સદજમાં કરી શકશે. શુદ્ધ બાળતોની સમજમાં માયાકુટ કરનાર લોકોએ રાધાબાઈના—એક
અનુભવાના—નીતિધર્મનો ધડો લેવા જોય છે !

રાધાબાઈ ઇ. સ. ૧૭૫૦માં કાશી યાત્રા ગયાં દર્તા, તે વખતે કાશી, ગયા, પ્રયાગ,
વગેરે સ્થળે જઈ ઉત્તર હિન્દુસ્થાનના સર્વ રાજ્ય કાર્યની માહિતી મેળવી લીધી. પેશવાના
સર્વ અધિકારીઓ તરફથી તે રાજ્યકાર્યના બાતમી પત્ર મંગાવતાં દર્તા. બુદ્ધિજીવંતના સુબેદાર
ગોવિંદ પંત જી હોલે લખેલા પત્ર ઉપરથી આ બાઈ દેશની અને દિલ્લીની ખબરો સમજ
લેતાં, એમ જણાઈ આવે છે. * બાહ્યરાવ, ચિત્રાજી આપ્યા, નાના, સાહેબ વગેરે સર્વને

* ગોવિંદપંત જી હોલેનો નીચેનો અસલ પત્ર જુઓ :
" શ્રીમંત માતુશ્રી બાઈ સાહેબની સેવામાં—
સેવક ગોવિંદ બલ્લાલના સાશાંગ હંડવત. વિનંતી—એવન શુદ્ધ ૩ સુધી આપની કૃપા રહી-
થી સેવક તરફના સમાચાર યથાસ્થિત છે. વિશેષ આજ્ઞાપત્ર સાર કર્યું. દેરા તથા દિલ્લી તરફના
વર્તમાન લખવાની આજ્ઞા; તેથી પાદશાહ અને વજીર દિલ્લીથી બહાર નીકળ્યા. નજીક આવ્યું. બંધેરો
કરવો. એવો તેમનો મનમુખે દર્તા. આ સળંગે અમે આગવીયા તરફ આવી વજીર સાથે સલાહ કરી.
મોટાડી પાછા ફરી ઈટાવા તરફ આવ્યા. અહિં બે બંદીબસ્ટ કરી દેરા જઈશું. વજીર મોકલ્યું છે.
જો. દાસીઓ પાછળથી રવાના કરીશું. શ્રીમંત સ્વામી પુનામાં છે. વારંવાર વર્તમાન આપને
લખતો રહીશ. અહિંયા ફાજ સાથે ચિરંજીવ બાળાને રાખીને અમે દેશ જઈશું. સેવામાં અહિં
કાર કરશે. એવી વિનંતી છે.
અવેળની કુંડી મોકલી છે તે સેવામાં મઠી દરે. એ વિજ્ઞાપના. "

રાધાજાઇનું ઉત્તમ શિક્ષણ મળી મદદ થઇ એમાં કંઈ શંકા નેવું નથીજ. આ બાઇ વૃદ્ધ થઇ તા ૨૦ માર્ચ, ઇ. સ. ૧૭૫૩ ના રોજે મરણ પામ્યાં. એમની, ઉત્તરક્રિયાના કર્મમાં ૮૨૬૮ રૂપિયા ખર્ચ થયો હતો. આ બાઇનું ચરિત્ર અતિશય મહત્વનું છે.

* *

કાસીબાઇ—બાણરાવ બક્ષાંજની સ્ત્રી.

આ કૃષ્ણરાવ મહાદેવ ઉચારકરની બહેન હતાં. આ બાઇ અતિશય સાદી, સુશીલ અને પતિ મરણ પ્રમાણે ચાલનારી હતી. બાણરાવ પેશ્વાનું ચિત્ત મરતાની (નામની વારાંગના) એ આકર્ષિ લીધેલું હોવાથી આ બાઇનું જીવન સુખમય પસાર થવાનું જણાતું નથી; પરંતુ એ મરતાની સાથે પણ રનેહથી વર્તતી હતી. આ ઉપરથી એની સહિષ્ણુતા વગેરે ગુણ ૨૫૯ દેખાઇ આવે છે. આથી અધિક માહિતી મળી શકતી નથી.

* *

અન્નપૂર્ણા—ચિમાળ આપાની સ્ત્રી.

ચિમાળ આપા ઉર્ફે ચિમણાળ બક્ષાંજનાં એ વખત લગ્ન થયાં હતાં. પહેલી સ્ત્રી રમાબાઇ તા. ૩૧ અગષ્ટ ૧૭૩૯ ને દિને મરણ પામી. ત્યારબાદ બીજું લગ્ન થયું. આ અન્નપૂર્ણા બીજી વખતના લગ્નની સ્ત્રી હતી. આ લગ્ન તા. ૮ ડીસેમ્બર ૧૯૩૧ ના રોજ થયું હતું. અન્નપૂર્ણા બહુ ગરીબ અને પતિવ્રતા હતી. સદાશીવરાવ નામના પુત્રને આ બાઇએ જન્મ આપ્યો હતો. એ તા. ૨૪ ડીસેમ્બર ઇ. સ. ૧૯૪૧ ના રોજ ચિમણાળ આપાના ચાળ સાથે સતી થઇ. આથી વિશેષ માહિતી મળતી નથી.

જયન્ત.

વાલમિત્ર.

એક બાલક રાજ.

ધણાં બાલકાને રાક્ષસની, દેવદૂતોની, પરીઓની, વિગેરે વાર્તાઓ વાંચવાનો તથા સાં-લગવાનો બહુ શોખ હોય છે, ત્યારે બીજાઓને અન્ય રમત ગમતમાં મગ્ન પડે છે. કેટલાંક બાલકાને બરફુર સેનાપતિ, માસ્તર, રાજા વિગેરે થવાનું બહુ ગમે છે અને ધણી બાલકાઓ રાણી, મહેલીજી વિગેરે યજ્ઞ કરે છે. આવી રમતોમાં તેઓને બહુ મગ્ન પડે છે. આથી સંકડો વર્ષ પહેલાંનાં બાલકાને પણ આવીજ રમતો રમવાનો શોખ હતો એ જાણી તમને નવાઈ નહિં લાગે અને આવાજ એક વીર બાલક વિશે લખવાનો આજ મહારો વિચાર છે. ધણાં વર્ષો ઉપર ઈરાન દેશના એક ન્હાના ગામમાં એક ન્હાનકડો બાલક રહેતો હતો. તેનો દાદો એક જાગીરદાર હતો. તેણે ધાર્યું કે હવે આ બાલક મોટો થવા આવ્યો છે. એટલે હવે તે જાગીરદાર થવા માગશે. એટલે તે નિર્દેષ દાદો તે બિચારા ન્હાના બાલકને જંગલમાં લઈ ગયો અને ત્યાં ફૂર જંગલી જ્વનવરોને શરણુ મૂકી આવ્યો. પરંતુ દયાળુ પરમાત્માએ તે ન્હાના સાંધરસ મરી જાય એમ ઈચ્છ્યું ન હતું.

એક દયાળુ ભરવાડજી પોતાના બોવાયલા ઘેટાને શોધતી શોધતી જતી હતી, એટ-

લામાં આ બાલક તેની નજરે પડ્યું અને તેને ઉચ્ચી લઘ પોતાને ઘેર લઇ ગઇ.

જેમ જેમ સાધુરસ ઓટા પતો ગયો તેમ તેમ તે તેની આસપાસના બાલ ગોડી-આગી કરતાં જુદો જણાતો હતો. આથી જ્યારે જ્યારે તેઓ "સિપાઇ, સિપાઇ" રમતાં ત્યારે સાધુરસજ તેમનો સરદાર થતો. વળી જ્યારે "રાગુ, રાગુ" રમતા ત્યારે તેજ તેમનો રાગ બનતો, અને તેઓ તેની આજ્ઞાપાલક રૂપે થતાં.

એક દિવસે જ્યારે સાધુરસ રાગનો ટોંગ કરી રમતો હતો ત્યારે તે પોતાની રૂપરતને લઇને જામફળની વાડીઓમાં ઉપરી ગયો. આ અવિચારી બાલક કાલક ગરીબ માણસની વાડીમાં પેદા, અને દરેકથી લેવામાં તેટલા જામફળો તોડ્યાં, અને તે વાડીના રખવાળ પકડે તે પંદેલાં તો તેઓ નાંદી ગયા. પરંતુ બીજે દિવસે સવારે તે વાડીના રખવાળ તે બાલકની નિયાંજમાં આવ્યો અને તેમના મહેતાજને ફરીઆદ કરી કહેવા લાગ્યો "સાહેબ, મ્હારી વાડીમાંથી કેટલાક છોકરાઓ જામફળ તોડી ગયા છે તો તેમને શિક્ષા કરી મ્હારાં જામફળ પાછાં અપાવો તો સાહે."

એક પછી એક છોકરાઓને મારતર પાસે બોલાવવામાં આવ્યા પણ તેમના દરેક કહ્યું કે "અમે તે વિષે કંઈ જાણતા નથી." છેવટે સાધુરસ આવ્યો અને મારતરે તેને પૂછ્યું, "અથા, સાધુરસ ! તું કંઈ આ વિષે જાણે છે કે ?" સાધુરસ ચોતી ગયો અને તેણે પ્રમાણિક હૃદયે એકદમ બોલી ઉઠ્યું, "તે જામફળ મ્હેં તોડ્યાં છે અને હુંને શું-ગાર હું છું." શિક્ષા કરવી હોય તો મ્હને કરો. કારણ કે હું તેમનો નાપક હતો. હું વાડીમાંથી છાનેખાને જામફળ તોડી લાવું પણ જુકું તો નહિજ જોણું. આ બધી બૂલ મ્હારી છે અને ચોરને થોડું શિક્ષા ખમવા હું તૈયાર છું. હું તેમનો રાગ થયો હતો અને તેમનો જવાબદાર પણ હુંજ છું."

તેના આવા નિબાલસ અને બહાદુરીના ચન્દો સાંભળી મારતર અને રખવાળ બન્ને ચકિત થઇ ગયા અને તેને સાજારી આપી.

આતું નામ તે નૈતિક બળ. ધણી વખત બીજા છોકરાઓ જુદા પ્રકારનાં પરાક્રમ બતાવે છે પણ વડીલ અથવા ઉપરી આગળે જાતી ઠાંકીને નિર્બાલસ જવાબ આપવાનો વખત આવે છે ત્યારે કરી જઈ જઈ જોણે છે. તે કદાચ પોતાના મિત્ર માટે જીવંતી આપવા તૈયાર થાય પણ ધરમેધરની ખાતર પણ સાચી બનેલી હકીકત અથવા શું-કળ કરવા માટે આગળ આવવા હિમ્મત ધરશે નહિ.

પરંતુ સાધુરસ બને બાળકમાં વિરલો હતો. બીજા વખતે જ્યારે સઘળાં બાલક "ગોડીઆ, ગોડીઆ" રમતા હતા ત્યારે તેમના એક મ્હાનો બાલક એક ઉડી, અંધારી જોમાં પડી ગયો. સઘળાં છોકરાઓ મસ્તી કરતા બંધ રહ્યા અને બધથી વ્યાકુળ થઇ ગયા. તેઓને ખબર હતી કે જોમાં છેક તળીએ એક વહેણીયું પૂર જોરથી વહેતું હતું. તે ગોડીઆમાંનાં એકે એ તે અંધારી જોમાં ઉતરી તેમના બાલમિત્રને બચાવવા હિમ્મત ધરી નહિ.

સાધુરસ બીજા બધાને આજ્ઞા પસંદી આગળ આવ્યો. આ અંકરમાતંતી તેને બીજા બધા જાણ ન હતી, કારણ કે તે જરા આધે રમતો હતો.

"શું છે ? એમ તે પોતાના બાલમિત્રનાં ગભરાવણાં અને ચિંતાતુર મ્હોડાં જોઇ બોલી ઉઠ્યો.

જે બન્યું હતું તે સધળું જાણીથી તેઓએ તેને કહ્યું. હવે એ ન્હાના બાળકને બચાવવાને ક્યો ઉત્તમ માર્ગ છે એમ વિચારતો તે થોડીવાર શાંત હોયો રહ્યો. તે બોની કોનારી ઉપરથી નીચે નજર કરતાં તેને માલુમ પડ્યું કે પોતાને તે બાલક મિત્ર કેડ સુધી પાણીમાં એક ખડક ઉપરનો ધાસને ઝાલીને તરતો હતો. પાણી પૂર જોસમાં વહેતું હતું અને તે ઊંકરાની છાંયી હવે થોડા વખતની હતી. એટલામાં અદાદર સાધરસે ઉપરથી શ્રુમ પાડી, “થોડી વધારે વાર તે ધાસને મજબૂત પકડી રાખજે, હું તારી મદદે આવું છું.” ત્યાર પછી સાધરસ બોમાં ટેકરાવાળી જમીન ઉપર પગ અને હાથ ટેકવી ટેકવીને ધીમે ધીમે ઉતર્યો. ત્યાં ગયો—અને તે બાલકને તહેજે મજબૂત પકડયો.

બ્યારે તે બાલ-રાજના મજબૂત હાથથી તેને પકડવામાં આવ્યો હશે, અને “હિ-મ્મત રાખ. પેલા ગોડીઆરો વધુ મદદ લાવે ત્યાં સુધી હું તને બચાવીશ.” એવા વીર શબ્દો બ્યારે તેને કાને પડ્યા હશે ત્યારે તે ન્હાના બાલકના હૃદયમાં કેટલો આનંદ પ્રસરી હશે? *

વર્તમાન રંગ.

અમારું ગયું વર્ષ.

સચિત્રમાસિક—પરમ પ્રેમસ્વરૂપ શ્રી પ્રભુની દયાથી સુન્દરીસુખોદ પંચતુ દસમું વર્ષ શરૂ થયું છે. શહેનશાહી દરબાર અને આ પત્રના ૧૦૦ મો અંક એ બંને મંગલ પ્રસંગો એકજ સમયે પ્રાપ્ત થવાથી, ગયા વર્ષમાં ૧૦૦ પૃથ્વેના, અનેક છબીઓ વાળો, સચિત્ર ખાસ અંક પ્રકટ કરવામાં આવ્યો હતો. તહેજે ઘણી લોકપ્રિયતા મેળવી હતી, એમ જણાવતાં આનંદ થાય છે. ખાસ અંક પછીના આ પત્રના બધા અંકોને સચિત્ર કરવામાં આવ્યા હતા અને જો કે તે વ્યવસ્થા ફક્ત કામ ચલાવે હતી, તોપણ અમારા વાંચક મંડળને પ્રિય થઇ પડવાથી હજુ પણ એક વર્ષ તે અજમાયશ લાંબાવવાનું દુરસ્ત ધોરું છે. આવી ખંચાળ યોજનાઓને કાલમના સ્વરૂપમાં સ્વીકારતા પૈલાં આ પત્રની આર્થિક શક્તિ અને સ્થિતિ સુધરવી જોઈએ; જેનો આધાર અમારા આદક છંદોના અને બન્ધુઓની પ્રીતિ ઉપરજ રહે છે. સુન્દરીસુખોદ વધુમાં વધુ સંખ્યામાં વચ્ચા એમ જોડવણ થાય, તોજ આ અજમાયશી જોડવણને કાલમની તરીકે સ્વીકારતાં કોઇ દરકત આવે તેમ નથી. ના. શહેનશાહનું આગમન અને રાજ્યવેદહણુ-તેથી લાભ:

ગત વર્ષમાં નામદાર શહેનશાહ તથા શહેનશાહબાનુની માનવન્ત પધરામણી આપણી પુરાણ પ્રસિદ્ધ ધર્મભૂમિમાં થઇ હતી; અને સ્વદેશી બન્ધુઓને તેથી વિવિધ પ્રકારના લાભ પશું થયા હતા. દુનિયાના ઉત્તર લોકછવનનાં રાજાકિતા અને પ્રજા સેવા એ પ્રધાન સુચિન્દ છે, જે આ સમયે પ્રત્યક્ષ થયાં હતાં. શ્રીમાન રાજરાજેશ્વર જયોજી મહારાજે પ્રજા-કલવણી માટે કરેલો પચાસ લાખ રૂપિયાનો વાર્ષિક ઉપહાર, બંગાલનાં અસંતુષ્ટ જનસમાજને સાન્તવન કરવા માટે તે પ્રાન્તના વિભાગીની કરેલી પુનર્ચવરચા, સમસ્ત લોક

* આ સાધરસ ઘરાન અને તેના આસપાસના મુલકોનો શહેનશાહ થયો હતો. તે હમ્મેસાં સાચું જોઈતો અને નફાને પોતાનો હુમલ ગણતો.

સમૂહને આપેલો "આશા" નો સુખોદક મહામંત્ર, અને શહેનશાહી દરેકમાં પ્રગલ્ભિત રાજ્ય સ્થાપના તરફ વળવાનું આપેલું વચન, એ સદુ નવીન ભારતને નવાસોના શરૂઆત લગભગમાં રાજમંદિરમાંથી મળેલો મહામંત્ર છે. આ ઉપરાંત નામદાર શહેનશાહ તથા શહેનશાહના પુત્ર દરેક મનુષ્ય તરફ ધર્મીય દિલસોજી અને પ્રીતિભર્યું વર્તન આપણી પ્રગતી સ્વાભાવિક રાજભક્તિવાળી લાગણીઓ તે મહાન પદોષ્ટાઓની સેવા તરફ વાળે તથા હેમને અતિ લોકમિય બનાવે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી.

હિન્દી હિતૈષીઓનાં મરણ:

ગત વર્ષમાં ટિટનિક આગચોટ લગભગ પંદરસો માણસો સાથે જળશયન કરી ગઈ, એ અકસ્માત ખરેખર દુરતનો એક મહાકાવ્ય હતો જે અનેક મનુષ્યો હંદમાં કુળ્યા, તે બધામાં કોરાડાક્ષિપતિ કર્નલ એરલે પોતાની નવીનવધૂને લઈને પણ અજાણ થઈ પડેલાં સ્ત્રી બાળકોને બચાવવામાં પોતાનો પ્રાણ સમર્પ્યો; અને તેની સાથે દુનિયાના પૂતકારોમાં ઉચ્ચપદ ધરાવનાર, અનાથનો બેઠી અને જૂલમગારનો કુબન, મહાન શહેનશાહોનો માનવન્ત મહેમાન અને મિત્ર છતાં ગરીબ રહેવામાં માન લેનાર, હિન્દનો પ્રમુખ સદાયક અને દુનિયાની સર્વ ઉત્તિની દીક્ષાલોભી અગ્રણિ, તથા નક્કર સત્યને ખોતર કરોડો રૂપિયાનો વારસો નાકબલ કરનાર, સમર્થ પૂતકાર "રિવ્યુઆરિયુઅલ"ના અધિપતિ વિલિયમ ટિ. રોડે પણ-૪૬ વયમાં હોવા છતાં-કર્મ ક્ષેત્રમાં દેહ ત્યાગ કર્યો. શ્રીયુત્ સ્ટેડના જેવા આ વર્ષમાં હિન્દે બીજા પણ મહાન સ્તંભને ગુમાવ્યા છે, અને તે શ્રીયુત્ એલેન ઓ. ક્લિમ, કર્નલ એલેક્ઝાન્ડર તથા જનરલ યુય છે. સિન્હીય સર્વિસમાં દાખલ થઈ, મહાત્મા હુમ પેન્સન લેતાં સુધી હિન્દી પ્રગતિ દરેક રીતે દિત કરવા પ્રયત્ન કર્યા; અને તે પછી ઇશ્વરકૃપાથી હેમનેજ સમય હરતે હિન્દી નેશનલ કોન્ગ્રેસ રચાઈ, જેમાંથીજ હાલની અનેક પરિષદો, સમાજો અને કોન્ગ્રેસો જન્મ પામવા લાગી છે. હિન્દી લેક્ષી એકજ મહાપ્રભ છે, એ ભારતના બધે પેલાં હરો પરન્તુ હેને સર્વમાન્યરૂપમાં રજુ કરનાર કોન્ગ્રેસના પિતા શ્રીયુત્ ક્લિમના ઉપકાર તમે ભારત હરમેશ રહેવાનું. આ મહાત્મા વિદ્યાપતમાં હિન્દના હિતની અનેક દીક્ષાલોભી બાગ લીધા કરતા હતા અને હેમના મરણથી આપણે એક પરમ હિતૈષી મિત્ર ખોયો છે. કર્નલ એલેક્ઝાન્ડર પણ બહુ ઉદારચિત્ત અને પ્રાગ મહાત્મ પુરુષ હતા. તેઓ થિયોસોફિકલ સોસાયટીના પ્રમુખ અને હિન્દી પ્રગતિ દિત ઉદ્યે ધરનાર સન્ન્યસ હતા.

આ દેશમાં સુકિતજાળના નામથીજે અરપર્ય જાતિઓનો ઉદ્ધાર કરવા માટે એક મોટી સંરથા મચી રહી છે, તેના સમર્થ સંરથાપક અને પ્રધાન મંત્રિ જનરલ યુયના મરણથી પણ આપણા દેશને તથા આખી દુનિયાની પંજાત પડેલી કામોની ઉત્તિની દીક્ષાલોભી એક સરખી હાની થઈ છે. સ્વર્ગસ્થ કુર્મચક્ર અને સંસાર સુધારક શ્રીયુત્ યુય હિન્દુસ્થાનમાં પધાર્યા હતા અને હેમની ધાર્મિક સંરથા દ્વારા આપણાં હજારો અગાન, અસહાય, અનાથ લોકોનાં કલ્યાણ થયું છે.

સેવાભગિની નિવેદિતા (મિસ માગારિટ નોબલ) જેમની જીવન અને જીવન તથા ગયા ફેલ્ડઆરીના અંકમાં પ્રકટ થયેલ છે, હેમને તો શ્રીયુત્ મહાત્માની સાથે અમે હિન્દનાં મહાન સન્તાનોમાંજ ગણીએ છીએ, આ જીવનનાં દેહલોભી પણ ભારતની કંઈક

હિંદવ પ્રવૃત્તિઓને વિચારવંત નેતા અને પ્રમુખ કાર્યભારીઓની ખોટ પડી છે, એ સુવિદિત છે.

વડોદરાના ઔદ્યોગિક મંડળના પ્રધાન મંત્રિ શ્રીયુત્ ઓટાલાલના શહેનશાહી તેધારિક સંસ્થા તથા હેના અંગ્રગણ્ય માસિક મહાકાલને મોટી ખોટ પડી છે; એને ગૈર્જરોતે એક સાક્ષર સેષક ગુમાવ્યો છે. અદા છે કે, ઉક્ત મંડળની પ્રગતિની હીલંચાલો હેમના વર્તમાન આચાર્ય શ્રીયુત ઉપેન્દ્ર ભગવાનેના આધિપત્ય નીચે પણ હેવીજ ઓશોવને અને સર્ણ નીવડે.

નવા જાપાનના રૂચનાર, મહાપ્રારબ્ધશાળી, કર્મચોળી શહેનશાહ સુત્સુહીતોત્તુ અવસાન પણ આ વર્ષના મહાન પુરુષોના મરણની યાદીમાં શોકગ્નનક વધારો કરે છે. શ્રીમંત મહારાજ સુત્સુહીતોના સમયે રાજ્યજન નીચેજ જાપાને પોતાનો, જીજી દેહ લ્યગ્યો, નવીન જીવન સ્વરૂપ ધારણ કીધું અને જમતની મહાન પ્રજાઓમાં પોતાની ગણના કરાવવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યો. આ વધારની રાજરાજેન્દ્રની કાર્કિર્દી જાપાની બંધુઓના અંગ, જીવનને હેની અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં એક સરખી રીતે અજવાળે છે. નવીન શહેનશાહતું રાજ્ય તથા જીવન એવાજ પ્રકારતું ઓજસવી, સંપત્તિવાન, અને સુખમય નીવડે એમ પ્રાર્થના છે. જાપાનના હિંદની સાથેજ એશિયાના પ્રમજીવનની જામતિ થઈ છે અને આખી એશિયા એટલા પુરતો હેના મહાન ઉપકાર તથે છે.

દુષ્કાળ કષ્ટ નિવારણ:

ગયા વર્ષમાં જે સખત દુષ્કાળ ગુજરાતના કેટલાક વિભાગો અને કાર્કિયાવાડના ધણા ભાગને વ્યથિત કરી રહ્યો હતો, હેનો ત્રાસ ઓછો કરવા કેટલાક મોટાં ફેન્ડો ઉભા કરવામાં આવ્યા હતા; અને નામદાર સરકારની સાથે પ્રજાસમૂહે પણ યથાશક્તિ નાણાં હેમાં ભરી સહાય કરી હતી. ગુજરાત સેન્ડ્સ રિલીફ ફન્ડ, સુબાઇની પુરધર પત્રો " ગુજરાતી " અને " સાંજ વર્તમાન " ને અંગે હેમના દેશપ્રેમી અધિપતિઓએ ઉભા કરેલાં ફેન્ડો, તથા સૌ જમના બહેન સમજના પ્રમુખ પદ નીચે સુબાઇની સમારીઓએ ફન્ડ કરી કીધેવી નાણાંની સહાય, એ સહુ ઉત્તમ પ્રકારની યોજના હતી. આ સર્વ પરાપકારી બહેન-બંધુઓના મોટા ઉપકાર નીચે આખી ગુજરાતી પ્રજા છે. સૌ જમના બહેન સમજએ મિસિસ રોડના વગેરે દેશદિવેષી બહેનોની સાથે આખા ગુજરાત-કાર્કિયાવાડના દુષ્કાળપીડિત વિભાગોની જાતે સુલાકાત લઈ બની શકતી મદદ હેકે રચળે આપી હતી. મદ્રેસ દાનવીર શ્રીયુત-બહાદુરના, ધર્મોદા ફેન્ડના દરદીઓ અને શ્રીયુત ગોખલેવાળી પુણીની સર્વેન્દ્રસ ઓફ ઇન્ડિયા સૌસાધરીના સભાસદોએ પણ આ ધર્મકાર્વમાં બહુ ઉમંગભેર સહાય કરી હતી.

રાજભક્તિ અને સાહિત્ય, વગેરે:

નામદાર શહેનશાહને હિન્દમાં રાજ્યારોહણને આ પ્રથમ પ્રસંગ હતો, અને હેને અંગે કેટલાક રાજભક્તિનાં કાવ્યો તથા સન્માન સૂચક ખાસ અંગે પ્રકટ થવા હતા. આ પત્રના ખાસ અંગ ઉપરાંત ગુજરાતી ભાષામાં " ગુજરાતી પંચ ", " વસન્ત " વગેરે પત્રોના ખાસ અંગે પણ પ્રકટ થયેલા હતા અને તે ઉત્તમ વિષયોથી ભરપૂર હતા. દરેક દરેક માસિકમાં નામદાર શહેનશાહ અને શહેનશાહચાતુની જમીઓ આવી હતી અને વિવિધ પ્રકારના લેખો તે સંબન્ધે લખાયા હતા. ઇનામી હરિશ્ચંદ્રી " ગુજરાતી " પત્રને અંગે શ્રીયુત તાલિયારખાન તરફથી રાજગીત માગવામાં આવ્યા હતા, જેમાં એક ગુજરાતી બહેન (અ. સૌ. હરિસુખગૌરી) તું કાવ્ય પ્રથમ પંક્તિમાં મૂકાઈ ઇનામને પાત્ર

ગણાયું હતું અને ગયા વર્ષના ખાસ અંકમાં તે પ્રકટ કરવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગને અંગે પ્રકટ થયેલા કાવ્યોમાં શ્રીયુત ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ (એમ. એ.) નું " રાજરાજેન્દ્રને " નામનું સુંદર, ભાવપૂર્ણ, પ્રતિભાભર્યું કાવ્ય નિઃસંશય પ્રથમ સ્થાનને મેળવે છે. અને તેને સચિત્ર પ્રકટ કરીને શ્રી હાજી મહમદ અબાગખિયા શિવજી તથા માવજી ગોવિંદજી શેઠે આપણી બાપામાં એક મનોહર પુસ્તકનો ઉમેરો કર્યો છે. " ગુજરાતી પંચ" માં આવેલા શ્રીયુત નરસિંહરાવ લોચાનાથ તથા શ્રીયુત " લલિત" નાં કાવ્યો અને આ પત્રના ખાસ અંકમાં પ્રકટ થયેલ સૈદ જમનાબહેન સરકળના રાજ્યા-રોહણ પ્રસંગનો લેખ બહુ સારી ભાવનાઓ આપણી સમક્ષ રજુ કરે છે. " વસન્ત " માસિકનો આખો અંક હિન્દ અને ઈસ્ટનના સંબંધ તથા સામાન્યને લગતા વિવિધ વિદ્યતાપૂર્ણ લેખોથી ભરપૂર છે. તે તથા " શાળા પત્ર " ની જથ્થુગિણિને અસાધારણ પ્રસંગે જે ખાસ અંક પુસ્તકના સ્વરૂપમાં અનેક ઉપયોગી તથા જ્ઞાનેત્તજક વિષયોવાળો, વિદ્વાનોની કલમથી લખાયેલો પ્રકટ થયો છે, તેને માટે તે બંને પ્રથમપ્રકિતનાં પત્રોના સારસૂર તન્ત્રીઓ એ પણ નિઃસંશય બહુ સારી સાદિત્યસેવા ફીધી છે. સસ્તાસાદિત્યવર્ધક કાર્યોલખના પૂર્ણ મન્ત્રિ શ્રી અખણદાનન્દજીની સમાજસેવા પણ માર્ગ છે. તેમના સ્વત્વ અપાસોથી સ્થાપિત અને પ્રગતિમાન યપક્ષી વિવિધ અન્યમાલો અને ચરિત્રમાલો બહુ સરળ અને સારું વાંચન ફેલાવી રહી છે. મહારાષ્ટ્રના સાદિત્યરત્ન શ્રી જ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતાનું બાપાન્તર પણ તેઓએ ગુજરાતના પ્રભુ વર્ગને બહુ મુલ્યે ફીધું છે, જે ઉત્તમ કામ થયું છે.

દેશ સેવા:

દક્ષિણ આફ્રિકાનાં આપણા ભાનુઓના સ્વદેશનું આત્મમાન સાચવી રાખવાના મહાભારત પ્રયાસ લગભગ નિષ્ફળ નેવાજ હતું સુધી નીવડ્યા છે, એ શોક વાર્તા છે. મહાત્મા મોહનલાલ ગાંધીને અમે તેમની આત્મભ્યાગી દેશભક્તિને માટે પ્રીતિવન્દન કરીએ છીએ, અને અમને ગ્રહાં છે કે જે પવિત્ર કાર્ય ક્રમમાં અમારી સ્વદેશાભિમાની બહેનો પણ પુરાણી સતીઓની પેઠે અસાધારણ સંકટે સહન કરવા તૈયાર થઈ છે, તેનું સુરજ બેઠું મોકુ પછુ જરૂર પ્રાપ્ત થવાનું.

આપણા પ્રાન્તમાં, સુરત અને અમદાવાદનાં પતિતા વિશ્રામ, સુબાઈનું સેવાસહન, તથા નડિયાદ-અમદાવાદના અનાથાશ્રમ વગેરે જગતનાં અનેક દુઃખદર્દીઓનાં કરવાને પ્રયત્ન કરી રહેલી સંસ્થાઓ ધણુંજ ઉપયોગી અભિનન્દનીય કામ કરી રહી છે. વડોદરા રાજ્ય તરફથી પ્રભુ કેળવણી અને અરપરથ જાતિઓના ઉદ્ધાર માટે ચલાવવામાં આવતી શુભ પ્રવૃત્તિ; સુબાઈમાં ' સોશિયલ સર્વિસ લીગ ' તરફથી શરૂ થયેલી-લોક સેવા અને આખું સમાજના લોકોદ્ધાર માટે સતત પ્રયાસો, -એ સર્વ પણ આપણી વધતી જતી વિશિષ્ટ ધર્મસંપત્તિ છે.

ગત વર્ષમાં સમાજિક સુધારણાને પ્રયજ સક્તિ આપવાના હેતુથી રજુ કરવામાં આવેલ હિન્દુ લખને લગતો કાયદોનો ખરડો હિન્દી ધારા સભામાં પસાર થઈ ચક્રો ન્હોતો; એ દિલગીરી ઉપજાવે છે. આશા છે કે બ્યારે ફરીથી બીજા રજુ કરવામાં આવશે ત્યારે તે વધારે સારો સત્કાર પામશે; અને એ. મિ. દાદા ભાઈએ હાથમાં રજુ કરેલું હિન્દી સ્ત્રીઓને અનાચારમાંથી બચાવવાનું ખાસ આવકારલાલક બીલ સર્વ લોકપક્ષોની સંમતિથી પસાર થશે.

સેખડો-સહાયકોનો ઉપકાર:

મુંદરી સુબોધના નવમા વર્ષમાં અનેક દેશપ્રેમી બહેનો અને સાદિત્ય સચક

બન્ધુઓએ હેમાં લેખ મોકલી આપવા કૃપા કીધી હતી. સૌ. વિદ્યાગૌરી (બી. એ.)
 સૌ. શારદા ગૌરી (બી. એ.) સૌ. હરિસુખગૌરી, સૌ. ચન્દ્રા, સૌ. હિન્દા,
 ગં. સ્વ. કૃષ્ણાબહેન વગેરે ભગિનીઓ, —તથા પ્રે. ન્દાનાલાલ કવિ (એમ. એ.) રા.
 સુલજીભાઈ વેદ, રા. અમૃતલાલ પદિયાર, રા. શિવપ્રસાદ પદિસત, રા. રણજીતરામ વાવા-
 ભાઈ, (બી. એ.) ગડુલાલ કુવ (બી. એ.), રા. ભોગીન્દ્રરાવ દિવેટિયા (બી.
 એ.), રા. ડાહ્યાભાઈ લક્ષ્મણભાઈ, રા. જન્મચંકર (લલિત), રા. કાન્તિલાલ
 પંડ્યા (એમ. એ.), રા. રમણીયરામ ત્રિપાડી, રા. હિન્દુલાલ યાસિક (બી. એ.), શેઠ
 અરદેશર ખમરદાર, અને મિ. કુશીમ મહમ્મદ (એમ. એ.), —વગેરે બન્ધુઓએ આ
 વર્ષમાં કરેલી પ્રજા સહાયને માટે હેમને ઉપકાર માનવામાં આવે છે. આ બધા કરતાં
 પણ અમારે વધુ આભાર તો ખાસ અંકમાં પોતાનાં લખાણ મોકલી તે અંકને પોતાની
 હૃદય ભાવનાઓથી શોભાવનાર વિદ્વાની બહેનોનો અદર્શિત કરવાનો છે. કારણ કે જે હેમની
 હિમંત્વેર સહાય ન હોત તો અલિખવાળો તે અંક પ્રકટ થઈ શકત નહિ, એ ખાતરી છે.
 તેથી તે અંક માટેનો સર્વ ધન્યવાદ, જે આ પત્રને મળ્યો છે તે, હેમનેજ ધટે છે.

“ ધી લક્ષ્મી આર્ટ પ્રીન્ટિંગ પ્રેસ, મુંબાઈ ” —ના મેનેજર રા. બળવંતરાવ ત્રિપાડી
 તથા “ સત્યવિજય પ્રેસ ” —અમદાવાદના મેનેજર રા. સાંકળચંદ શાહનો પણ અદિ સપ્રેમ
 ઉપકાર અમે માનીએ છીએ. વગેરે રાજ્યની જાહેર લાયબ્રેરીઓની લોક કેળવણી માટે આણ
 પ્રયાસ કરી રહેલી વિત્તમ સંસ્થાનો પણ અકિળવણીના વધારા તરફના હેના સપ્રેમને માટે
 આભાર માનવા રજા લઈએ છીએ.

ધણા સજ્જનોએ આ સહાયને સહાય કીધી છે અને કેટલાકે હજી વધારે મદદ કર-
 વા હ્રમ્મા દર્શાવી છે; તે બન્ધુઓનો પણ આભાર આ પત્ર ઉપર છે. ગત વર્ષમાં સુન્દરી
 સુખોદિ કેટલીક અનિવાર્ય મુસીબતોને લીધે વારંવાર બહુ અનિયમિત થઈ ગયું હતું. પરન્તુ
 માદક બહેનો અને બન્ધુઓ, જેઓ તે અનિયમિતતાનું કારણ માનવશક્તિની ખંદારનું
 હોવાનું સમજ્યાં હતાં, તેઓએ તે તરફ ધણીજ દિલસોજી, મમતા, શ્રદ્ધા, અને સહન શક્તિ
 બતાવ્યાં હતાં હેને, માટે અમે હેમને અન્તઃકરણ પૂર્વક ઉપકાર માનીએ છીએ.

નવીન વર્ષની આશાઓ.

પ્રજુની હ્રમ્મા તો, નવીન વર્ષમાં સુન્દરી સુખોદિ મંડળની યોજના જે બે વર્ષથી
 અમે નિર્ધારી છે, તે સફળ થઈ શકશે. હેને અંગે (૧) ફરજી પુરતકાલય, (૨) અખલા
 સહાય ફન્ડ, અને (૩) સાહિત્ય વાંચનમાસાનું પ્રકાશન—આ ત્રણ વિભાગોમાં કામ
 કરવાનું તો ટુંકી મુદતમાં ચર થઈ શકશે. જેલા બે પેલા વિભાગોના નિયમો વગેરે, હિન્દર-
 વ્યતો, આવતા અંકમાં પ્રકટ થઈ શકશે. હજી પણ ખીજી લોકોપયોગી અને સમાજસેવા-
 ની યોજનાઓ વિચારમાં છે. રંક સુન્દરી સુખોદિ પોતાની અદ્ય શક્તિથી આમાં
 કાંઈપણ કરી શકે તેમ નથી, એ અમે પણ માનીએ છીએ; પરન્તુ હેના તરફ જુજરાતી
 પ્રજાની જે ગાઢ પ્રીતિ છે તે પોતાનું આત્મજળ પ્રેરી હેને આગળ કરવા માગશે તો
 પોતાનો ધર્મ પૂર્ણ કરવાને તે તત્પરજ છે; અને પ્રજુ દયાળુ છે, તે સર્વ ન્યૂનતાઓ દુર
 કરવાને સમર્થ છે.

‘મુંદરી મુખોધ’ મંડળ.

બહાલી બહેનો અને પ્રિય ભાઈઓ !

આ પત્રના (ગયા વર્ષના) છેલ્લા અંકમાં વિદિત થયો મુજબ, હવે મુંદરી મુખોધને અંગે, તેના માદકો અને સન્નિવેશ દ્વારા, ગુજરાતી બહેનો અને બન્ધુઓની યથાશક્તિ વધુ સેવા કરવા સંકલ્પ થયો છે. અમને સંપૂર્ણ અને દૃઢ પ્રતિજ્ઞા છે કે, પરમપ્રેમસ્વરૂપ ક્યાણુ પ્રભુ તે કર્મક્ષત્રમાં પણ આપણો ધર્મનેતા થશે.

મુંદરી મુખોધ અમારા તરફથી પ્રકટ થાય છે, અને તેને તેને વાંચો છો, તેમાં સેખ મોકલો છો, તેને તેમાંથી મુખશાન્તિ, કેલંબણી અને સુધારણાનું સાધન ગણો છો; તેની ન્યૂનતાઓ-ખામિયા તેમાં માફ કરો છો, તેમાં આવતાં લખાણમાં રહેલો મુખોધ તેમાં દિલમાં લ્યો છો, અને તેના તરફ અસાધારણ પ્રેમ રાખો છો. આટલું તો તમારા અમારા ઉપર આવતા પત્રોથી સાબીત થાય છે. પણ એટલું જ શું બસ છે ?

આપણે ગુજરાતી પ્રભને હિન્દી સામાન્યમાં તેલું જે ઉતરતું રચાન છે, તેના ઉપરથી વધારે ઉચ્ચપરે લઈ જવાની છે; આપણે આપણી માનુષ્યાને ભગિની બાપાઓની સમે-વંક બનાવવાની છે; આપણે આપણાં દુઃખ દર્દી પીડાયલાં બાન્ધુઓને મુખશાન્તિ, ઉત્કર્ષ અને ક્યાણુની બદીસ આપવા પ્રયાસ કરવાનો છે, એ તમારા સ્મરણમાં છે !

આ ભગવતિની દીલચાલ માટે હવે મુંદરી મુખોધ તૈયાર થયું છે; તમારીજ તેમાં ભગવાની વાર છે ! તેને અંગે ઉભા થતા આ મુંદરીમુખોધમંડળમાં ભગવા અને તે દ્વારા સ્વદેશસેવા કરવા અમે તમને સર્વને એક સરખી પ્રીતિથી આમંત્રણ કરીએ છીએ.

આશા છે કે આ પત્રના સંઘના માદકો તથા વાંચનારા, બહેનો અને બન્ધુઓ અમને આ સહાયમાં ઉમંગભરે સદાય આપશે. આ મંડળને લગતા નિયમો તૈયાર થાય છે, તે તથા તેનો કાર્યક્રમ સ્વીકૃત્તવાળા સચિત્ર ખાસ અંકમાં પ્રકટ થશે.

શરૂઆતની પ્રવૃત્તિ.

૧. ફરતું પુસ્તકાલય:—કેટલાક દેશપ્રેમી સન્નિવેશની સદાયથી વડોદરા રાજ્યની બહાર લાપચેરીઓને અંગે તથા મુંબાઈમાં સોસાયટી સર્વિસ લીગને અંગે જેવી રીતે પુસ્તકોની પેટીઓ ફેરવવાની યોજના છે, તેવાજ પ્રકારની આ પુસ્તકાલયની ગોઠવણ થઈ છે. હાલ છ પેટીઓ ચોપડીઓથી ભરેલી તૈયાર છે; અને ખીજ છ પેટીઓની સગવડ થોડા સમયમાં થશે, એમ અમે માનીએ છીએ. દરેક પેટી જૂદે જૂદે ગામે પ્રતિષ્ઠિત સદ્ગુ-હરોને ત્યાં, સોડોને કાંઈ પણ લવાજમ લીધા સિવાય વાંચવા દેવા, મોકલવામાં આવશે. દરેક પેટીનું અર્થ આશરે રૂ. ૧૫-૦-૦ થી રૂ. ૨૫-૦-૦ (ચોપડીઓ સહિતનું) સુધી થાય છે, અને આપનારનું નામ તેમાં ઉપર, ઈન્ડા હોય તો, લખવામાં આવે છે. આશા છે કે શુદ્ધ-કેળ-વણીના પ્રસારની આ ઉત્તમ યોજનાને અમારી ઉત્સરિત બહેનો તથા બન્ધુઓ હિત્સાહ થી ઉપાડી લેશે. આ કામની સાધારણ શરૂઆત માટે પણ ૧૦૦ પેટીઓની જરૂર છે.

૨. અખલા સદાય ફંડ:—આ ફંડ ખાતે હાલ વીસ રૂપિયા થયા છે, જે બહે-ને મુંદરી મુખોધનું લવાજમ આપવું ભારે પડતું હશે, અને તેમની તરફથી બંધામણ કરનાર કોઈ પણ બહેન અથવા બન્ધુને અર્ધું લવાજમ આપવા ખુશી હશે તો, બાકીનું અર્ધું લવાજમ આ ફંડ તરફથી ભરવું, એટલી હાલને માટે વ્યવસ્થા થઈ ચકી છે.

મન્ત્રી-મુંદરી મુખોધ મંડળ.

અન્ય સ્વીકાર.

(નીચે જણાવેલાં પુસ્તકોની ખોલિ ઉપકાર સારે સ્વીકારવામાં આવે છે. અને તેમનું સમા-
લોચન વિવિધ-વિભાગવાર ધીમે ધીમે પ્રકટ કરવામાં આવશે. -ત.ની. સુ. સુ.)

ભાષા-સાહિત્ય.

૧. ત્રીજી સાહિત્ય પરિષદનો અહેવાલ.
૨. "વસન્ત"નો જિટિશ સામાન્ય અંક.
૩. "રાજાપત્ર"નો જ્યુબીલી અંક.
૪. નવસંસ્કૃતિ-ભાગ ૧. રા. હીરાલાલ શોફ.
૫. સાહિત્ય વિલાસ રા. રતનરામ ઉત્તરામ બટ.
૬. પ્રેમાનંદની પ્રસાદી. રા. વાનુસુખરામ મહેતા.
૭. લેન્ડોરના કલ્પનિક સંવાદો. રા. મોહનલાલ દવે.
૮. જુજરાતી નવલકથાનું સાહિત્ય. રા. મણિભાઈ તંત્રી.
૯. રામાયણનું રહસ્ય. રા. મોતીલાલ ત્રિ. દલાલ.
૧૦. પ્રેમાનંદનાં નાટકો-નિબંધ. રા. નરસિંહરાવ.
૧૧. યોદ્ધા રાજ્યની સાહિત્ય સેવા. રા. મોદી.

કવિતા.

૧. બગવદ્ગીતાનું ભાષાન્તર. } પ્રો. ન્હાનાલાલ
૨. રાજ રાજેન્દ્રને. } દલપતરામ કવિ.
૩. ન્હાના ન્હાના રાસ.
૪. લલિતનાં કાવ્યો-મે. લક્ષ્મીચંદ માસ્તરની કં.
૫. કુલ્લીલા, વિદાર. ૧-૨. મલ્લ દુલ્લભ વેદ.
૬. હૃદયકુળ. રા. ચિમનલાલ દામોદરરાસ ત્રિપાઠી.
૭. કાવ્ય કવિકા. રા. "અંબુજ" અને રા. "કમર."
૮. કાવ્ય પીયુષ. } રા. મણિલાલ
૯. સિમંતિની આખ્યાન. } ઇમારામ બટ.
૧૦. સતીસંગીતાવલી-રા. કવિ મહારાણી રાંકર સામી.
૧૧. દશમલીલા. રા. મણિચંદ મગનલાલ અચારી.
૧૨. મહન્ત. મિ. K. V. Mehta.
૧૩. ચન્દ્રોક્તિકા. રા. વાલજી બાલુજી.
૧૪. જિટિશ રાજ્યની બલિદારી. } રા. ઉમીયા-
૧૫. "બહેનલાલી. પ્ર-૧. } રાંકર ભેરી.
૧૬. ચર્ચા પ્રકાશ. રા. શિવજી દેવરી.
૧૭. ગીતસંગ્રહ. } રા. નેમચંદ
૧૮. સ્મૃતિસંગ્રહની શીયળવેલ. } કાપડિયા.
૧૯. હર્મિમાલા. રા. સત્યેન્દ્રરાવ દિવેટિયા.

સ્વ. સૌ. સુમતીબહેન દત્ત ગ્રન્થો.

૧. ગીતાઈ સંગ્રહ. ૨ દક્ષિણ ચાત્રા.
- ૩-૪. પ્રજુ પ્રસાદી, ભાગ. (૧-૨.) ૫ સાન્નિદ્ય.
૬. સુરેશ ને યોદ્ધા. ૭ કમળકુમાર.
૮. પરમાર્થની પ્રતિમા. ૯. મધુરી.
૧૦. શ્રીગુણગ્ન કોષ. ૧૧. અરવિન્દકુમાર.
૧૨. દિવ્ય મેષપાળ બાલ.

વિવિધ ગ્રન્થમાલા.

- ૨. આર્થ ધર્મ નીતિ અને ચાણક્ય નીતિસાર.
- અબલા દિલ દર્પણ.
- ૫-૬, ૨૦-૨૧. સ્વામી રામતીયના સદુપદેશ.

૭. લઘુ લેખસંગ્રહ. ભાગ ૧. લો.
૮. સંસારમાં સુખ ક્યાં છે?
- ૯-૧૯. નવાયુગની વાતો.
- ૧૦-૧૧. યોગિની અથવા સરસ્વતીના જીવનસુવાસ.
૧૨. અક્ષરમાળા.
- ૧૩-૧૪. નવસંહિતા.
- ૧૫-૧૬. કારમીરનો પ્રવાસ, હજી પીના સંવાદ.
- ૧૭-૧૮. સ્વામી વિવેકાનંદના પત્રો.
- ૧૨-૨૩-૨૪. દુર્ગાદાસ અથવા માત્ર સરદારો.

ચરિત્ર માલા.

- ૧-૨. શ્રી બુદ્ધચરિત્ર અને ઉપદેશ.
- ૩ થી ૮. } બારતનાં સ્ત્રી-વેત્નો.
- ૯ થી ૧૨. } પુસ્તક ૧ તથા ૨.
- જીવન ચરિત્રો.
૧. રાનારેનું ચરિત્ર. રા. સુર્યરામ દેવાશયી.
૨. બાંયુપ્પાં તીલ બાઠવળી-રમાચાર રાનુદે.
૩. શ્રીયુત ગોવર્ધનરામ. રા. કાન્તિલાલ પંડ્યા.
૪. હૃદયચંદ વિદ્યાસાગર. } રા. શિવપ્રસાદ
૫. દેવી અપોર કામિની. } પંડિત.
૬. સમ્રાટ જ્યોત્સના. રા. "બુલબુલ."
૭. પ્રેક્ષિટ ગાર્દિહર-મિત્રમંડળ, પેટલાદ.
૮. સર્વદાસ-પંડિત નારાયણ પુરુષોત્તમ.
૯. રાંધણી મોહનજીત-રા. ખીમજી વાલજી.
૧૦. સીતારામ ચરિત્ર } રા. નેમચંદ કાપડિયા.
૧૧. અંજના સુદરી. }

નવલકથા-વાલી.

૧. વિપિન-રા. રાજેન્દ્ર સોમનારાયણ.
૨. જીવન પ્રભાત. } મિત્રમંડળ, પેટલાદ.
૩. જીવન સંધ્યા.
૪. દિવ્યમૂર્તિ-શ્રીમદ ઉપેન્દ્ર ભગવાન.
૫. કલ્પ અને કલિતા-રા. સુખીલાલ વર્માનાન.
૬. ટોફરમલ-પંડ્યા ડાહ્યાલાલ ધનસુખરામ.
૭. વિહૃત બુદ્ધિનો વિવાહ-રા. જીવનલાલ અમરસો.
૮. પ્રિયકાન્ત-રા. રણજીતભાઈ વલ્લભાઈ.
૯. સંસાર સા માટે ૧-૨. ડાહ્યાભાઈ હતમરામ.
૧૦. મોહન ગુપ્ત-રા. ગણપતિરામ ઉ. બટ.
૧૧. દેશિસમેન-રા. ખીમતરામ પંડિત.
૧૨. વિચાર વિલાસિત-રા. ગોપાલ ભાટે.
૧૩. સુધારા 'શારદાધર્મવાલી'.
૧૪. ઈદિસ-સૌ પ્રિયમતી શુક્લ.
૧૫. સદગુણી સુરીતા-રા. બાલુભાઈ કારભારી.
૧૬. મેહારી ફેરાનેબલ બેરી-રા. ખેડરાં કર આચાર્ય.
૧૭. મેતવાનુ-રા. માધુભાઈ દિવેટિયા.

વિદ્યાકલા-વૈદક.

૧. સારી સંતતિ-નાં વૈદ જ્યારાંકર લીલાધર.
૨. પાંચરાશ-સ્વ. સો. કેશવળા.
૩. ઉમેછ શિક્ષક-રા. વીરબલ મહેતા.
૪. કાયજેય-ડા. મહાદેવ પ્રસાદ.
૫. દરેક મનુષ્ય બંને વૈદ-જે. પી. પંડિત અને કું.
૬. A Chart of Natural Orders in Botany.-M. K. Desai.

વિવિધ.

૧. શ્રીજ્ઞાનેશ્વરીભજનવૃંદીતા. સસ્ત્ર સાદિત્ય મંડળ.
૨. સ્વર્ગની સુન્દરીઓ. } રા. અમૃતલાલ
૩. સ્વર્ગનાં રત્નો. } સુન્દરજી પટ્ટિયાર.
૪. દિન્દુરયાનના સામાજિક જીવનમાં સ્ત્રીનું સ્થાન-સો. વિદ્યાનોરી તથા ડૉ. શારદાનોરી.
૫. ગૃહિણી સુવિચારમાલા.-સો. માણેકબાઈ.
૬. મણિપ્રવાલ દાર. લાગ. ૨ } રા. અનંતપ્રસાદ
૭. લક્ષ્મણ (દિન્દી.) } શ્રીવેંકુલ.
૮. રામભાગેનો મુસાફર. } રા. ભોળીનંદરાવ
૯. જીવનકલા. } દીવેટિયા.
૧૦. સંજીતનીતિ વિનોદ.-મિત્રમંડળ, પેલ્લાદ.
૧૧. શ્રીકૃષ્ણજીવન. રા. જીવનલાલ અમરસી.

૧૨. બીજી બ્રહ્મસૂત્રીય મદિલા પરિવર્તનો અદેવાલ.
૧૩. છઠી બ્રહ્મસૂત્રીય મોન્દર-સનો અદેવાલ.
૧૪. બાલકુ કૃત્ય. રા. ત્રીકમલાલ દેવે.
૧૫. વૈદિકમાર્ગ નિરીક્ષા. રા. સુન્દરી બળવંતરાય.
૧૬. નારીવર્ણમાં નીતિ વાક્ય. સો. રંભાબાઈ.
૧૭. રવિસામર મહારાજની જ્યન્તિ.
૧૮. જીજ્ઞાસી દિન્દુરી મંડળના સલાસરોને નવા વર્ધમાં બે બોલ.-રા. ઉત્તમલાલ ત્રિવેદી.
૧૯. વિદ્યાર્થીઓને બોધવચન. રા. જયનંદ.
૨૦. ઇશ્વર સ્વરૂપનું વર્ણન. } રા. અમૃતલાલ
૨૧. મુદ્રામાચરિત્ર સાર. } પટ્ટિયાર.
૨૨. માંસાદાર વિરહ અને વનસ્પત્યાદાર ના પદમાં વૈદલીય સિદ્ધાન્તો.-ડૉ. જયનંદ.
૨૩. સુવિચારમાળા. રા. મણીલાલ નયુસાઈ.
૨૪. પતિવ્રતા બારાખડી. રા. ખીમજી વાલજી.
૨૫. અમૃતવાણી. સો. જમનાં બહેન સહૈ.
૨૬. નવધા ભક્તિ. વનિતાવિશ્રામ, મુરત.
૨૭. સાય ધર્મ જ્ઞાન શિક્ષા.-રા. સેકા.
૨૮. જૈનસ્ત્રે. મોન્દર-સ હેરતુ: પર્યુસણ અંક.
૨૯. લાયબેરી મિસલેની, અં-૧. વડોદરા.

પત્ર મંજુષા.

હરતખંડની વીસ મહાન સ્ત્રીઓ.

૧. સતી સ્ત્રીઓ.

૧. સીતા સદશણી તથા પતિમતા સ્ત્રી.
૩. દમયન્તિ પતિમતા સ્ત્રી.

૨. ધાર્મિક તથા કર્તવ્યનિષ્ઠ સ્ત્રીઓ.

૧. દેવહૂતિ ધાર્મિક સ્ત્રી.
૩. યશોધરા (જીહ્વની પૂર્વાશ્રમમાં ધર્મ પતિ) બોહ્મ પર્વેની ખેલી સેવિકા.
૪. સંઘમિત્રા (અરોહણી પુત્રી) ... ૧૯ વર્ષની ન્હાની વયે સિંહલ દ્વીપમાં જઈ ત્યાં રાજા તિથ્યની રાણીને દીક્ષા આપનાર તથા સ્વાયંત્યાગ કરી તે બેઠમાં બોહ્મ ધર્મનો સંકળ રીતે પ્રસાર કરનારી સાધ્વિ.
૫. ગાન્ધારી આત્મભોગ આપનારી સ્ત્રી.

૩. રાજનિતી નિપૂણ તથા શૂરી સ્ત્રીઓ.

૧. પદ્મિની ચિત્રોડની યરી રત્નપતાણી. ૨. કૃષ્ણ કુમારી યરી રત્નપતાણી.
૩. હેલુનિસા રાજકાર્ય કુરાળ સ્ત્રી. ૪. ચોહાનીબી રાજ કાર્ય કુરાળ તથા યરી રાણી.
૫. નરમહાન કુરાળ રાજ્ય કર્તા. ૬. હોસીની રાણી યરવીર રાણી.
૭. અહલ્યાબાઈ હેલકર ... રાજકાર્ય કુરાળ સ્ત્રી.
૮. વિદુષિ સ્ત્રીઓ.

૧. ગાર્ગી તત્ત્વજ્ઞાન જાણનારી સ્ત્રી. ૨. મેત્રેયી-તત્ત્વજ્ઞાન જાણનારી સ્ત્રી.
૩. લક્ષ્મીદેવી ઉડે બાલમહટ્ટ ચિત્રાક્ષતા ઉપર બાલમહટ્ટિકા નામની પ્રમાણ બૂત દીક્ષા લખનારી વિદુષિ સ્ત્રી.
૪. જ્ઞાની (દક્ષિણના ભક્ત નામદેવની દાસી) અહિંતાના અલગો જાણનારી સ્ત્રી કવિ.
૫. તરબાલા દત્ત અંગેષ્ઠ બાધામાં ઉત્તમ કવિતા રચનાર બંગાળી સ્ત્રીકવિ.

—તલિત કાન્ત નરસિંહરાય દીવટીય

તૈયાર છે. સ્ત્રી-ઉપયોગી નવું પુસ્તક !

હિંદુસ્થાનના સામાજિક જીવનમાં સ્ત્રીનું સ્થાન.

વડોદરાના મહારાણીશ્રી ચીમનાગાથ સાહેબ તથા એસ. એમ. મિત્રના ઇચ્છિત ગ્રંથનું આપનાંતર-કર્તા સૌં વિદ્યા રમણભાઈ (બી. એ.) તથા સૌં શારદા મહેતા. (બી. એ.) યુરોપ અમેરિકામાં ચાલતી સ્ત્રીઓને લગતી અનેક સંસ્થાઓની, આ દેશની સ્ત્રીઓને જાણવા અને અનુસરવા જેવી, પુસ્તી માહિતી સાથેનાં જુદીજુદી બાજતોનાં ૧૯ પ્રકરણો. જાપાનની સ્ત્રીઓનું સ્વતંત્ર પ્રકરણ; લગભગ ત્રણસો પૃષ્ઠ. પાકું પૃષ્ઠ. કિંમત-એક રૂપીઆ; પોસ્ટેજ અર્થ જુદું. અર્ધો આનાની ટીકીટ મોકલનારને સ્ત્રીઉપયોગી પુસ્તકોની ખાસ તૈયાર કરેલી યાદી મોકલીશું.

પ્રિન્ટિંગ વર્ક એન્ડ બુક્સ એજન્સી,

૬. સીવીલ પ્રસ્પીટાલ પાસે—અમદાવાદ.

યુવતિઓમાં નીતિ-જ્ઞાન અને આરોગ્ય ફેલાવનારું પુસ્તક:—

સ્ત્રીઓનું જાનગી વાંચન-આ પુસ્તકના પ્રથમ ભાગમાં-કેટલાંક દરદો, સ્ત્રીઓ સરખે તાપે થઈ શક્યાતથી નહિં જાણવાથી તેથી થતું નુકસાન; અને રજોદર્શન (અટકાવ) નો ઉપયોગી વિષય લખવામાં આવ્યો છે. બીજા ભાગમાં-સગર્ભો સ્ત્રીની સંભાળ વિષે વિસ્તારથી લખવામાં આવ્યું છે. ત્રીજા ભાગમાં-સ્ત્રીઓનાં સાધારણ દરદોના સામાન્ય દેશી ઉપાયો લખવામાં આવ્યા છે. દુકામાં અતિ ઉચ્ચ વૈદક પ્રથોના આધારે લખાયેલું આ પુસ્તક યુવતિઓને અતિ ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે, (ત્રણે ભાગ સાથે એકજ પુસ્તક રૂપે). કિં. આના અડી, પોસ્ટેજ જુદું.

એન. કે. વૈજ્ઞવ, ટાઈપિસ્ટ-રાજકોટ.

ગીતસંગ્રહ:—(સાદાદરા નામરની સાંતિમાં જાવાતાં ગીતો) -સ્વ. સૌ. કુંદનગીરી કૃત. બીજા ૧૩૬૦ કરતાં અસલનાં અને હાલનાં ગીતોનો અંપૂર્વ સંગ્રહ. કિંમત રૂ. ૨ આના. -પી. ડી. પંડિતની કું. હાલખાદેવી રૈડ, મુંબઈ.

છપાય છે !

કથા કુંજ.

રચનાર:—હાથાભાઈ લક્ષ્મણભાઈ પટેલ, બન્ધુસમાજ, અમદાવાદ.

ટ્રેસ્ટેટાયની વાતો.

કિંમત રૂ. ૦-૪-૦ (ટપાલ ખર્ચ ૦-૦-૬) રરદાર સર ચીનુભાઈ લાખે છે કે પુસ્તક રસિક X X X X નેકલ મોકલજો.

જાવાનું ઠેકાણું—સોગીન્દ્રરાવ, રતનલાલ

દિવેરિયા: (બી. એ.) -સેન્ટ્રાલુડ.

ઈન્ડીઅન રપ્રેસેન્ટેટિવ, મુંબઈ સુબોધ, મહાકાલ, વગેરે પત્રોનો મત ધરાવતું:—

સરળ અને અસરકારક ગદ્ય તથા પદ્યમાં લખાયેલું, વીર અને શૃંગાર રસાત્મક,

મદન વિજય (નાટક)

ચાલુ જમાનાના ઉપયોગી વિષયો ચર્ચાવતું.

કિંમત માત્ર એક રૂપિયા. (ત્રણ પૃષ્ઠ ૦-૮-૦)

પત્ર: ચંદ્રમણિશંકર જેઠાલાલ પંડિત,

ખાડીઆ, અમદાવાદ.

અથવા સધળા બુકસેલરને લાં.

ખ્રિષ્ટિય ને વડોદરા રાજ્યોમાં ધનામ માટે મંજુર,

ગીતમાલા-ભાગ ૧ લો.

(બીજા આંશિક)

ઉત્તમ, રસીલા, સુબોધક ગીત ગરજાનો સંગ્રહ

મૂલ્ય: છ આના (ટપાલ ખર્ચ જુદું.)

લખો:—મુંબઈ સુબોધ મંદિર, અમદાવાદ.

મુંબઈ સુબોધનું વાપિક લવાજમ, (ટપાલ ખર્ચ સાથે,) ફક્ત સવા રૂપિયા.

ज्ञान सुगन्ध.

प्रभुने निमंत्रण.

१. मद्रूलीमा,

प्रभु (जी) माणधी प्यारा ! पधारो भा मद्रूलीमा,
पधारो भा मद्रूलीमा ! यहने स्नेहणी मल्लीमा,
हृदयनी कामना नीरी, प्रभुमी मूर्तिओ वीटी,
सर्व छो रमणी पीटी, धारणा योग्य भंगुलिमा,
कहं आतिथ्य हरलीने, नहि पक्यास पीरलीने,
हृदयनो भाव निरलीने, यजो रात्र रात्री धूलीमा,
न पात्रो चांदी सोणानी, कहं प्रसाद देवानी,
हृदयना भई सत्र दाना, स्वीकारो छो दद्रूलीमा,
मयी तल्लीया अनेमादी, मयी भारस तणी छादी,
मळे जाक्रम न पग सायी, रीझाओ पेसी भूलिमा,
पीयाने पाणी, मुन च्छाला, मयी रमणीय कहं प्याला,
भावने नीरस्ता धाळा, पीजो माटीमी चहूलीमा,
तमारे योग्य तो काई, कदी आतिथ्य थपु नाहि,
तथापि प्रेमयी, माइ ! चर मानो घडुलीमा,
हृदय भौदायं वर्सायी, स्नेहजुं नीर वर्पावी,
स्वल्पमा पूर्णता छापी, स्वीकारो सिंगु भेजलिमा.

२. हृदयमा—

जरा अंतरमां हावे पधारो प्रभो !
अंतरमां हावे पधारो, पधारो प्रभो ! —जरा अंतरमां.
दोषो क्या सा नाथ ! जे स्वजी गया, पयां ते कोष पात्र शायी भई रखा,
इष्ट भई इवे तो विचारो, विचारो प्रभो ! —जरा अंतरमां.
सखी क्षण एक पण न की करावता, आजीप न भावा कठोर कां पता,
अंतरजुं अंतर विदारो, विदारो प्रभो ! —जरा अंतरमां.
भीमाव्या भाटछो समय प्रभु तमे, थोडी नीमावजो कहं जे गमे,—
हृदना धनारो भमारो, भमारो प्रभो ! —जरा अंतरमां.
छोटीप अमे तथापि आप ना स्वजो, पया वृथानिधि ! पत्रयजो निरय जो,
मंशु पमां ना उधारो, उधारो प्रभो ! —जरा अंतरमां.
छोटातो भाव तणो प्रेम ना कदी, स्वजदां जो होय तो खेपी स्त्रीयो पति !
पकड़यो पालव अमे तमारो, तमारो प्रभो ! —जरा अंतरमां.
अंतरना जाणनार नाथ जरहरि, पाधीप पधारो नयन समीपे फरी,—
नंदीप पुराणो न विसारो, विसारो प्रभो ! —जरा अंतरमां.

સુન્દરી સુબોધ

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેષતા । મનુ
(પ્રસન્ન દેવતા રહે, નવા પામે સન્માન સુન્દરી)

આપ સ પાઠક,

પુસ્તક ૧૦ આંક ૨ જો.	}	બન્ધુસમાજ, અમદાવાદ.	
ઓક્ટોબર ૧૯૧૨.		પ્રકાશક અને ત-ની—રામમોહનરાય જસવંતરાય.	
		વિષયસૂચન	
		ઓક્ટોબર	
વિષય વિશાળ		રૂબ	૫૪
ઉદયગુજન પુસ્તકાલય વાચન			૩૩
કાવ્યકુંજ			
કાવ્યકેતે		રા ભટ્ટ	૩૪
" તરુણ લખરિની "		રા કમિનાસ.	૩૫
ખાલ દાલરુ.		રા રસિધ.	૩૫
રમણી મણિમાલા			
સ્વ ડાક્ટર સો આન હીખાઈ		રા બીરાલાલ ગોપાલકાસ દેસાઈ	૩૫
વિદ્યાકલા-વૈદક.			
શ્રીઓ તથા બાવકો માટે પરમદુ દવાઓ		રા અમૃતલાલ પટિયાર	૪૧
માનન્દાશ્રમ			
બોળો વાલિયો		બ્લેન II-	૪૩
મર્તાલહરી			
		રા અધ્યાત્મિક	૪૬
વિવિધવિહાર.			
આપણી શ્રીઓમા વધતી નબળાઈ		રા લેખકાલ કેસવલાલ પટવા	૫૦
ખાલ કશાએ		રા નવનીવરાય ન મેડ	૫૪
પત્રમજૂપા			૫૬
સ્વાગતસદન.			૫૭
સ્વપ્રગટન.			૫૪

થોડા દિવસમાં બેટનું પુસ્તક વી. પી. થશે !

મુન્દરી મુખોધના માહકોને આ સચના વાંચવા ફરીથી તસ્દી આપવી પડે છે. કારણ કે ગયા વર્ષમાં પ્રકટ થયેલ લંબાણની સમજૂતી વાંચ્યા છતાં, સમગ્રદેર બદ્ધ થતી જણાય છે !

૧. માત્ર વર્ષ એટલે મુન્દરી મુખોધના દસમા વર્ષથી (આ સ. ૫૭૫૨ ગદિનાથી) થયેલ માહકોને હવે પછી પ્રકટ થનાર 'બેટનું' પુસ્તક (જે ફેબ્રુઆરી લગભગમાં બહાર પડશે તે) મળશે એટલે હેમને આ મૂરોપત્ર વાંચવા કાંઈ જરૂર નથી.
૨. મુન્દરી મુખોધ ખાતે ગયા ઓગસ્ટ, ૧૯૫૨ મુખીમાં બે વર્ષની બેટનાં પુસ્તક માહકોને આપવા બાકી છે. આ માહકોને બાળા નામનું નવલકથાનું 'બેટનું' પુસ્તક બેટ મોકલી આપવામાં આવશે.
૩. જો આ ગયા વર્ષમાંજ માહક થયા છે, હેમને માટે નીચેના બે પૈકી એક રસો ખુલ્લો છે.

(અ) મુન્દરીમુખોધમંદિરમાં મળતાં પુસ્તક પૈકી " મૃદુલા- (નવલ કથા) " અથવા " ગીત માળા, ભાગ. ૨ (ગીત-ગર-ખાનો સંગ્રહ,) " એ બેમાંથી તેઓ એક પુસ્તક બેટ તરીકે પસંદ કરી અમને લખી એક વર્ષની બેટ તરીકે મંગાવી શકશે; આમ કરવાથી હેમને ચાલુ વર્ષમાં પ્રકટ થનાર (૬ સમા વર્ષના) બેટના પુસ્તક ઉપર હક રહેશે. અથવા—

(આ) તેઓ જો ઉપર મુજબ સચના આ ઓફિસ તરફ દસ દિવસમાં નહિ કરે તો, હેમને ગયા વર્ષ અને ચાલુ વર્ષની બેટ તરીકે " બાલા " ની નવલ કથા બેટ મોકલવામાં આવશે. પરંતુ આમ થયા પછી, તેઓને ચાલુ વર્ષની બેટનું પુસ્તક જે હવે પછી થોડી મુદતમાં પ્રકટ થશે, તે ઉપર હક રહેશે નહિં.

૪. જેમનું લવાજમ બાકી હશે હેમના ઉપર બેટનું પુસ્તક વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે. સ્ત્રી-સાહિત્ય વાંચન માળાનું લવાજમ અગાઉથી બરનાર મહાસચોધી ૧૩૧ (એક પૈસા-વાળી) ચાર આનાની ટપાલની ટિકિટો બીડવાથી, હેમનું ચાલુ વર્ષનું લવાજમ વસુલ ગણવામાં આવશે.

૫. હિન્દુસ્થાનની બહાર, બર્મા વી. પી. જગ્યા નથી, ત્યાંના માહકોથી પોતાનું લવાજમ મનીઓર્ડર અથવા પોસ્ટલ ઓર્ડરથી તુરત મોકલવા કૃપા કરવી, કે જોથી હેમને બેટ મોકલતા-વિલંબ ન થાય.

૬. સ્થાનિક માહકોએ-રાયપુર, આકાશેકના કુવાની પોળમાં, આ પત્રના પ્રકાશકને મોકલે નાણાં મોકલી આપવાં. આથી બેટનું પુસ્તક હેમને બેટનું મળી શકશે.

પત્ર વ્યવહાર આ સરનામે કરવો:

મુન્દરી મુખોધ મંદિર, અમદાવાદ.

સુન્દરી સુબોધ

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવય ગોવર્ધનમાર્દના સંખેમાં મ્હોએ તો, - 'સીયો પતિ યાય, રસજ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, સેગદીન અને સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે સુખતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખાઈઓ અને ક્ષેપોમાંથી છુટી એ કુટુંબના ખરા કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની કલ્યાણવાસનાઓ તૃપ્ત કરે;'' સાધ્વી પત્ની થઈ પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે, પતિતપાવન સેવાશ્રિની બની દુષ્ટિભિરમા રૂબતાં ભાન્ડુના આત્મા-હૃદય ઉદ્ધારે, માર્તંડકા પુત્રી તરીકે હિન્દુમેવામાં સતાનોના વિકાસ અને પ્રગતિની સહાયક યાય, તથા પ્રબલસહ જનનિ રૂપે સ્વદેશમાં ઉદયપૂર્વના તેજસ્વી, ઉદ્ધાસભર્યા ધિરજો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે - એજ આર્યસુન્દરીઓના જીવનની સફલતા છે. "શ્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી. શ્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે."

વર્ષ ૧૦ મું.] ઇ. સ. ૧૯૨૨, ઓક્ટોબર-આશ્વિન, વિ.સં. ૧૯૬૮ [અંક ૨ જો.

ઉદયગુંજન.

વાંચવાનું કેને સૂઝે છે ? - જેના પુણ્ય ઉદય થયા હોય તેને સારાં પુસ્તકો વાંચવાનું સૂઝે છે, જેનું નશીબ સુધરવાનું હોય તેને વાંચવાનું સૂઝે છે, જેની વિધાત્રી પાધરી હોય તેને વાંચવાનું મન ધાય છે, જેના ગ્રહો સારા હોય તેને સારા પુસ્તકો વાંચવાનું સૂઝે છે, અને જેની ઉપર ભગવાન ની કૃપા થઈ હોય તેને જ વાંચવાનું મૂઝે છે.

પુસ્તકો એટલે શું ? - પવિત્ર ઋષિયોએ એમ કહેલું છે કે જે વેદ છે, એટલે કે જ્ઞાન છે, તે પ્રભુના શ્વાસોન્ધનામ છે તે જ્ઞાન પુસ્તકો દ્વારા આપણને મળે છે, એટલે પુસ્તકો તે દેવો છે, પુસ્તકો તે મહાત્માઓની પ્રસાદો છે, પુસ્તકો તે વિદ્વાનો, પડિતો તથા મતો તર્કથી મળેલો સીધો કીર્મતી વારસો છે, પુસ્તકો તે જ્ઞાનનો ભડારુ છે, પુસ્તકો તે જુદા જુદા વિદ્વાનોની બુદ્ધિનું પ્રદર્શન છે, પુસ્તકો જુદા જુદા દેશને તથા જુદી જુદી કોમને એક સાકળમાં જોડનારી કડી છે, પુસ્તકો તે તેના અધિકારીઓના હૃદયમાં ઉદય પાઘલ કરનાર રસાયન છે, પુસ્તકો તે નવી જાગી આપનાર કિન્નરતા છે, પુસ્તકો તે જાગીમાં અમૃત રેડનાર મહાન શુદ્ધ છે, પુસ્તકો તે જીવાત્માના અહુનમાં ગ્યાસ ભરનાર યત્ર છે, અને જગતમાં કોઈ પણ માણસ કે કોઈ પણ વસ્તુ જે કાઈ આપી શકે તે સર્વ કરતા વધારેમાં વધારે અને સારામાં સારું આપનાર પુસ્તક છે.

--અમૃતલાલ પઢિયાર દ્વારા "સ્વર્ગનાં રત્નો.

કાવ્યકુંજ.

કેાપલને.

રૂડી, રૂડી આ સખી ! રૂડી મ્હારી ખહેનરી, હો ખહેન !

કેાપલ કમળી આ ખહેન !

દેતી દહુકે મ્હારા ઉરમાં વાતો અવનરી, હો ખહેન !

અતિ સોદામણી, હો ખહેન !

(સાખી.) ઉઠ્યો આજ પ્રભાતમાં, દહુકો તુમ સંભળાય;

દુઃખ શોક જૂઠી ગયો, સ્વર્ગીય જન્મ જણાય.

સાથે દહુકો લેતો નરો મનના મેલને, હો ખહેન !

સંસારે સપળા મેથ્યા મનનાં વેરને, હો ખહેન !

(સાખી.) કાળી પણ કેાપલ રૂડી, બગ રૂડો ન કદાપ;

શુશુ જગે પરખાય, તો આનન્દે દિન ગાય.

એવા એવા મનમાં ભાવ રૂડા ઉભરાય છે, હો ખહેન !

તેવા ભાવોને તું સદા પ્રીતે વિરસાવજે હો ખહેન !

(સાખી.) પ્રતિ વસન્તે આવજે, જૂઠીસા નહિં તું લગાર;

દહુકે તુમ અજવાળતી જગત ધોર અન્ધાર.

એવી કેાપલ વ્હાલી ! રાત્રે મ્હને જગાડજે, હો ખહેન !

હેત વધારજે, હો ખહેન !

હાડી મુજને 'કાઈ ખીન' લયો વધાવજે, હો ખહેન !

પ્રેમ સુધાવજે, હો ખહેન !

(અમદાવાદ. શુભરાત હોલેજ.)

-ભટ્ટ.

“ તરણુ તપસ્વિની. ”

(અંગની ગીત.)

ભવ્ય લલાટ સુમંગળ ભારે, સૂર્ય ભર્ગ સમ કાન્તિ વિરાજે;

વિભસ મુખ્યોજસ વચ્ચે વચ્ચે, શાન્ત વદન રાજે.

નેત્રકમળ દીપ્ત ખીરેલાં, કેસકલાપ નથી પીરેલા;

બાલ અનિદ્ર રમતો લટ સાથે, શોભા ધણી લાવે.

સૂર્ય તણી જ્યોતિ પરભવતું, બ્રહ્મચર્ય મુખપર ઝળદળતું;

જલો ગિરિતનયા તપ કરતી, હિમ યનની મારે.

મુગધપતિ વ્યાધાદિ, હિંસક જે, પશુ જનતાં પરવશ હીસાં તે;
ચરતાં નિજ સ્વભાવ મુશીને, તાપસીની આગે.

જડ જન જંગમનાં આવીને, અંતરમાં ઉગ્રમાગ બનીને;
નમવે મરતક વનદેવીને, પૂજ્ય દષ્ટિ ભાવે.

પ્રેમ્ય રાત્રિદિન હૃદયે ધરતી, મર્તિ મુમંગજ સંકટ દરતી;
ઉર ઉન્નત કરતી તારણી તે, નિજ વિમૂલિ વાટે.

બ્રહ્મચર્યનો મહિમા બારિ, કર હૃદય યાર્તા વશ દારિ;
સર્તીએ અજિત પ્રેમ પશુ િલા, તેજ પ્રભાવ વડે.

(ભાવનગર કોલેજ.)

—“ કાલિદાસ. ”

બાલ-હાલરડું.

મ્હારું હાડીલું ફૂલ,

મ્હારું કાડીલું શુભ:

મ્હારું બાલ-બુલબુલ, હું સુવાણું સુને.

બાલકનાં નયણાંમાં નવલખ નર છે,
નયણીની નિંદમાં નવાણું લખ ફલ !

—મ્હારું

બાલ-દંતકળીના હાસે દુલામણાં,
મલકાણું ઉંધમરું અમીયો અમૂલ.

—મ્હારું

કાણુડા બોલ મને દોષલાં વધામણાં,
ઉંધના અવ્યક્તવાદ છંદો મંલુલ.

—મ્હારું

જાગે બાલુડું અખિલ વિશ્વ મ્હારું જાગણું,
શાખ્યાની સોડ સ્વર્ગ-સમણાં પ્રકુલ.

—મ્હારું

(ભાવનગર.)

—રસિક.

રમણીમણિમાલા.

સ્વ. ડૉક્ટર સૌ. આનંદીબાઈ.

૧.

યમુનાગાદિના જન્મ ઈ.સ. ૧૮૬૪ના માર્ચની ૩૧મી તારીખે પુનામાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ ગણપતરાવ અમૃતેશ્વર જોશી હતું. તેમને એક પુત્ર અને ત્રણ પુત્રીઓ હતી, જેમાં યમુનાગાદ વચ્ચે દતાં. ગણપતરાવ કલ્યાણીમાં રહેતા હતા. જન્મથી ત્રણેક માસ પછી યમુના કલ્યાણીમાં ગયાં. દિન પ્રતિદિન તેમનું શરીર વધતું મોડું. પાંચ છ વરસની વયે પાણીની સામવધી બાગકાને બોલાવી રમતમાં દિવસ કહાડવા શાખ્યાં. ઘર પાછળ

વારો હતો. તેમાં લુદી લુદી જાતનાં બીજો રોષે, હિંગા પછી મળી જોવાની લામચે ઉપારે, છોડ સુકાય; અને એનોએ પ્રવલ દૂરી આરંભે, તેથી પ્રસંગોપાત્ તેમની ઘાટી ધમકાયે. હપ્પે આપે, પણ એકામદી યમુના તે છોડે નહીં. બાળક-રિથનિમાં દોરા છતાં એકામદી રૂત્તિ, ધારણા સકિત, અને ભુદિનો વિકસ સારો દતો.

યમુનાજાઈને સાતેક વરસ થતા આવ્યાં. પિતા લગ્નની ચિંતામાં ઘેરાવા. કેટલીક અગ્રણી જાતિઓમાં જેમ કન્યાવિક્રય વિશેષ જોવામાં આવે છે તેમ ડુંગરાનો શોધનાં વરવિક્રય-કરવામાં પાછું જોવામાં આવતું નથી; આ બદીમાંથી ગણપતરાવ છૂટવાને પ્રવલ કરવા લાગ્યા. કંકુને કન્યા આપીશ પણ ડુંગરાન શોધી કુવામાં નહીં પડું, એવી ગણપતરાવની પ્રતિજ્ઞા હતી. વરની તપાસ કરતાં કરતાં તેમને એમ ખજર પડી કે અહીંની પોટ આશીસમાં કોષ ગૃહસ્થ આવ્યા છે, તેથી ગણપતરાવ, યમુનાજાઈનાં ઘાટી વગેરે જોવા ગયાં. તેમણે તેમની સાથે લગ્ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો; અને તે ગૃહસ્થને પોતાના પાટોશીને ત્યાં જોમાવ્યા.

રા. ગોપાળરાવ વિનાયક જેથી રાંગમનેરકર, રાંગમનેરના વતની હતા. કેટલાક વખતથી તેઓ પોટની નોકરીમાં જોડાયા હતા. તેમની પ્રથમ વિવાદિતા પતિ એક બાળકને મૂકી યોગજ વખતપર સ્વર્ગમાં સિધાવી હતી. ગોપાળરાવને હવે લગ્ન ન કરવું એવો નિશ્ચય હતો; પરંતુ કાળ-ભાવિની સત્તા આગળ એ નિશ્ચય ઝાઝો સમય ટક્યો નહીં, ગોપાળરાવ સુધારક હતા. કોષ દુઃખી સ્ત્રીને તેઓ આત્મકથ્થાબુના માર્ગે દોરવાને ઉત્સુક હતા. માત્ર માનાપિતા અને કુટુંબ વર્ગ એ યોગજનાથી વિરુદ્ધ હતા. એટલામાં ગણપતરાવે માથું ક્યું અને વડિલની તેમાં પૂર્ણ સંમતિ મળી ગણપતરાવ સાથે "હું" એને કેળવણી આપું તેમાં મારે વાધો લેવો નહીં," એવી પ્રતિજ્ઞા કબુલ કરાવી તેમનું માથું સ્વિકાર્યું. યમુનાનાં જેમ ગોપાળરાવ સાથે બંને તરફનાં કુટુંબોના પૂર્ણ પ્રેમથી કરવામાં આવ્યા.

૨.

લગ્ન થયા પછી ગોપાળરાવે પોતાની પ્રતિજ્ઞા સંભારી. નોકરી કરવા થાણે જતા, અને સાંજના કંઠ્યાણી આવતા. અજ્ઞાસ માટે તેમણે બહુ પ્રવલ કર્યો, છતાં વિજય ન મળ્યો. આથી ગોપાળરાવે અઢીનાગ બદલી કરાવી. યમુનાથી ગોપાળરાવને સંતોષ અને આનંદ થયો, જેથી મૂળનામ બદલી હવે તેને આનંદી સંજ્ઞાથી બોલવાવાનું તેમણે ઉચિત માન્યું. અઢીનાગ આવ્યા પછી બુજોળ, વ્યાકરણ, ગણિત, મરાઠી ઇતિહાસ વગેરેની માહિતી આપી. આ અરસામાં આનંદી બાઈને પુત્ર જન્મ્યો અને મરણ પામ્યો. પુત્રના દેહવિલય પછી આનંદીબાઈનું લક્ષ અજ્ઞાસ તરફ વધારે વળ્યું, પરંતુ સાધનના અભાવથી ગોપાળરાવે પોતાની બદલી કોલ્હાપુર કરાવી.

કોલ્હાપુરમાં શ્રોશિશુલ્કસાગા હતી. તેની અધ્યાપિકા મીસ માયસી નામની એક ઉગ્રેજ સ્ત્રી હતી. ગોપાળરાવે મીસ માયસીને મળી, આનંદીબાઈના અજ્ઞાસ સંબંધી ચોક્કસ ક્યું. મીસ માયસી પોટ આશીસ પાસેના બંગલામાં રહેતાં હતાં, એટલે શાળાનો વખત થાય ત્યારે આનંદીબાઈને સાથે તેડીજતાં, અને વખત પૂરો થયે મૂકીજતાં. હિન્દુ આના નરીયમાં જન્મથી "દેવ" એ શબ્દ ઉતરી આવ્યો છે. સાફ થતું નથી, અને કોષનું કંદેલું સાંખાતું નથી. કેટલાક કારજારીઓએ મીસ માયસીને આપું અવળું. બરચું: જેનાં પરિણામે આનંદીબાઈના અજ્ઞાસમાં વિદ્ય આપ્યું !

આ સંધિમાં ગોપાળરાવને કેટલાક મિશનરીઓ સાથે સારી ઓળખાણ થઇ. અને વાતોવિનોદમાં પ્રસંગોપાત્ત આનંદીઆદિના અવ્યાસનો વિષય ચર્ચાના લાગ્યો. દેવર-ડે ગુહી-ને આનંદીઆદિને અધિક અવ્યાસ માટે અમેરિકા મોકલવાનું સમજાવ્યું; અને આ સંબંધમાં પોતાની સ્થિતિનો પત્ર લખી લાવવા કહ્યું. ગોપાળરાવે પોતાની તમામ દહીકત લખીને મિ. ગુહીને આપી. આ સાથે રે. ગુહીને એક લાંબો પત્ર માત્ર સ્વાર્થશક્તિનો લખી અમેરિકામાં રે. વાઇલ્ડર પર મોકલી આપ્યો. આ પત્રો ક્રિશ્ચિયન રિન્યુ નામના પત્રમાં છપાયા.

કોલ્કાતામાં દરકત આવવાથી ગોપાળરાવ ત્યાંના પોલીસિકલ એજન્ટ સાહેબને મળ્યા. પોતાની દહીકત નિવેદન કરી; એજન્ટ સાહેબે મીસ. ગ્રેસર પર એક લલામણ પત્ર લખી આપ્યો અને તેમની બદલી સુઆઇ કરી આપી. ગોપાળરાવ ઇ. સ. ૧૮૭૬ માં સુઆઇ આપ્યા. એજન્ટ સાહેબના પત્રવાણી રૂલ પોટ આપીસથી દૂર હતી તેથી તેમાં આનંદી-આદિને ન મોકલતાં એસ.જી.પી. ખ્રીસ્તીધર્મપ્રસારક મંડળીની નીચાળમાં તેમને દાખલ કર્યાં. અહીંના અવ્યાસમાં આનંદીઆદિને બહુજ સહન કંઠુ પડ્યું. નિશાળે જતાં લોકોની મસ્કરીઓ, કાંકરા ફેંકવા, ચાળા પાડવા, વગેરે દેખવું, વેઠવું પડ્યું.

રા. ગોપાળરાવના પિતા વામનરાવ તેમને મળવા સુઆઇ આપ્યા. પુત્રવધૂના દાઢ માંથી તેમની આંખો ફરી ગઇ; આ સંબંધમાં પુત્રને દદ કરતાં બદે કપડાં આપ્યો; અને ઉવટે આ વર્તન આગળ ચાલુ રખાવશે તો પુનઃ પુત્રનું મોં નહીં જ્નેવા સદાંતવું કહ્યું અને મરણ સુધી એમજ પાળ્યું.

કેટલાક વખત પછી ગોપાળરાવે દેશાટન કરવા માટે રજા લીધી. પતિને કોઇ મિત્રને ત્યાં મૂકવાનું પૂછવા માટે મિત્રોના ઘેરે ઘેર ફર્યો. આવી સદ્ વર્તનવાળી, ફેળવણી લેનારી સ્ત્રીને રાખવા માટે, તેનો ખાવા પીવાનો બદાખરત કરવાનું કોઇએ માથે રાખ્યું નહીં. ઉવટે આનંદીઆદિના લાઇને ત્યાં ગોઠવણ કરી ત્યાં મૂકી તેઓ દેશાટન કરવા ઉપડી ગયા. ગોપાળરાવના આવા વર્તનથી કોઇ ચાકિત ચતું દશે. પરંતુ આ પાઠ અભ્યારથી ન શિખવાડાય તો આગળ જો કાર્ય કરાવતું હતું તે ન યાન.

કેટલાક વખત પછી ગોપાળરાવની ભૂજ બદલી થઇ. ભૂજમાં અવ્યાસ કરાવવાનું કાંઇજ સાધન નહોતું. પતિએ પતિ પાસેજ અવ્યાસ ચાલુ રાખ્યો. દાદી સાથે નહોતાં, એટલે જમવાનું આનંદીઆદિને તૈયાર કરવાનું માથે આપ્યું. આથી કેટલેક અસંગે તો ચણા-મમરા ખાદિને પડી રહેવું પડતું. ભૂજ રવાં કેટલામાં અંગ્રેજ બેસતાં આવડ્યું અને સંસ્કૃતમાં ડૉ. લાવડારકરનાં બન્ને પુસ્તકોનો અવ્યાસ પૂરો કર્યો.

પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે વાઇલ્ડરનો પત્ર તેમને ભૂજમાં મળ્યો. એમાં માત્ર તમો ઈશુ-ને દેવ-ઇશ્વર માનો, તેની ઉપર શ્રદ્ધા રાખો, અને તે ધર્મ ફેલાવો એ સૂત્રોના વિષય સિવાય કાંઇ નહોતું. આ પત્રો પણ ક્રિશ્ચિયન રિન્યુમાં છપાયા. એક દિવસ શેરોલ ગામમાં એક બાઇ દાંતના દરદને માટે ડોક્ટરને ત્યાં ગઇ; ડોક્ટર બીજા કામમાં હતા, તેટલા વખતમાં ઉપરના પત્રોવાળો અંક તે બાઇના વાંચવામાં આવ્યો; તે ઘેર આવી, અને આનંદી આદિને દીવાસાથી પત્ર લખ્યો; તેમજ અમેરિકા આવવામાં ચોતે પુસ્તી મદદ આપશે એમ પણ જણાવ્યું.

કેટક વરસ ભૂજમાં ગાળ્યા પછી ગોપાળરાવની બદલી કલકત્તામાં થઇ. ઇ. સ. ૧૮૮૧ ની એપ્રિલની ૪ થી તારીખે તેઓ કલકત્તે પહોંચ્યા. કલકત્તામાં કૃષ્ણરાવ કરીને કોઇ

દક્ષિણી રહેતા હતા. તેમણે આદીનાં પોષ્ટ ઓપીસમાં કોઈ દક્ષિણી આત્મા છે એમ સાંભળી ગોપાળરાવને ઘેર ગયા. અહીં આનંદી બાઈને ધરતી નીચે રહેવું પડ્યું. તે જમીન બેળળ હતી; આથી તેમની તંદુરસ્તી બગડી. રા. કૃષ્ણરાવ આ બધું જોઈ આનંદીબાઈને પોતાને ઘેર તેડી ગયા. સારી તબીબત થયા પછી આનંદીબાઈએ પાછો અબ્બાસ આવ્યું ક્યો. એવામાં કાંઈક અણધારેલી આપત્તિથી ગોપાળરાવની બદલી શ્રીરામપુર થઈ. શ્રીરામપુરની હવા બગડેલી હતી. ગોપાળરાવે આ બધી અડચણોથી દૂર થવા બે એક વરસની રજા માગી, પરંતુ ફર્માએ રજા ન મળી.

ઉપર જણાવી ગયા તે બાઈ જેમનું નામ મિસિસ કાર્પેન્ટર હતું, તેમણે શ્રીરામનગરથી રોશોન આવતા સુધીનાં ખર્ચેના બદોજરત કરી દાગળ લખ્યો. આ પત્ર મળતાં જ આનંદીબાઈએ અમેરિકા જવાનું નક્કી કર્યું. અમેરિકા જવાને વિચાર સાંભળી તેમના કુટુંબમાં કોણે—છાંયો થઈ. પરંતુ દુદામદી ગોપાળરાવ આગળ કાઢવું ચાલ્યું નહીં.

એક દિવસે આનંદીબાઈએ શ્રીરામપુરમાં સમર સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે પોતાનું અમેરિકા જવું એ સંબંધમાં બાળક આપ્યું. જેથી કેટલાક લોકોએ તેની બહુ પ્રસંસા કરી. હિંદુસ્થાનના પોષ્ટ ખાતાના ડાયરેક્ટર જનરલે તે એક પત્રમાં રૂપિયા ઝોની નોટ પણ મોકલાવી.

અમેરિકાનો વિચાર નક્કી થયો હતો. હવે કોઈના સંગાથનીજ માત્ર રાહ જોવાની હતી. બે ત્રણ મિયનરીઓનો સંગાથ પણ મળ્યો; અને “ સીડીઓફ કલકત્તા ” (નામની આગળ) જે નવમી તારીખે અમેરિકા જવાની હતી તેમાં જવા નક્કી કર્યું.

૩.

કાંઈક કારણવચ્ચાત “ સીડીઓફ કલકત્તા ” વહેલી ઉપડી અને સાતમી તારીખે હિંદુસ્થાનને નમન કરતી આનંદીબાઈ અમેરિકા જવા ઉપડી ગઈ. તેને મીસિસ જેન્સન નામની બાઈને સંગાથ ગોપાળરાવે કરી આપ્યો હતો. પરંતુ આ સંગાથ કરી આપવામાં ગોપાળરાવે સજ્જ થાય બાંધી હતી. કારણ કે અમેરિકા પહોંચતાં સુધી આ બાઈએ આનંદીબાઈને જેટલો ત્રાસ આપવામાં આવે તેટલો આપતાં બાકી રાખી નહોતી. એક હિન્દુ જાતિની બ્રાહ્મણોમાંની સ્ત્રીને ધિરતી ધર્મમાં લાવવાનું પ્રથમ માન પોતાને ખાટી જવું હતું; પરંતુ તે બાઈ સનજતી નહોતી કે આનંદીબાઈ એક ચૂરત હિન્દુ સ્ત્રી હતી. મીસિસ જેન્સનનું જ્યારે કાંઈજ વળ્યું નહીં ત્યારે તેણે મીસિસ કાર્પેન્ટરની વાત ઉપાડી. આનંદીબાઈએ ખુલાસો કર્યો કે તેણી કોઈ ધર્મને માનતી નથી. માત્ર એક ઈશ્વર છે અને તેનાં આપણે બાળકો છીએ. એ સ્પષ્ટકરણ સાંભળતાં મીસિસ જેન્સન સડક થઈ ગઈ. તેણે કહ્યું કે—હું તને વાંધની બાડમાં મુકવાને રાજ છું. પરંતુ તે બાઈના રક્ષણ તણે જવા દેવાની નાખુશી દર્શાવું છું. એના કરતાં ઘોરતનમાં મીસિસ પારકર પાસેજ અને તેની મદદ માગઃ ઉપરની હકીકત સાંભળતાં, અને પોતાના અગ્રે અનહદ પ્રેમ રાખનારની વિરૂદ્ધ વાત જણતાં આનંદીબાઈએ કોઈ દાખી શાન્તિથી પણ કડક ચબ્દમાં ચેકડી કરી કહ્યું:—“ મીસિસ જેન્સન! તમે કહો છો તે કદાપિ સાચુ હશે, પરંતુ બીજા દેશમાં તમારી તારવાની યુક્તિ કામે વળગાડતા પહેલ તમારા દેશને તાગે. તમારો દેશ તરશે તેવું અનુકરણ પાછળથી બધા કરશે. જ્યાં સુધી તમારા દેશમાં મીસિસ કાર્પેન્ટર જેવાં તર્વાં નથી, ત્યાં સુધી તમે બીજાનું આત્મકલ્યાણ શીરોતે

કરી ચક્રો ? ” આ ઉત્તર સાંભળ્યા પછી મીસીસ લેન્ડને પથ્થરપર પાણી ફેંકી નાખી એને ઉપદેશ આપવાનું માંડી વાળ્યું, અને તેના પ્રત્યે માયાળુ વર્તન દર્શાવવા ચુકી નહીં.

આનંદીબાઈ અમેરિકામાં ન્યુયર્કની પહોંચ્યાં. મીસીસ કાર્પેન્ટર અને બીજાં કેટલાંક માણસોએ તેમને બહુ આવકાર આપ્યો. આનંદીબાઈ મીસીસ કાર્પેન્ટરને ઘેર ગયાં, અને અહીંજ કેટલાક દિવસ ગાળવાનું ઉચિત ધાર્યું. મીસીસ કાર્પેન્ટરની છોકરીઓ સાથે આનંદીબાઈ રમતમાં લાગી ગયાં. તેની ગાવાની મધુરતા સર્વને આશ્ચર્યચકિત કરતી. મીસીસ કાર્પેન્ટરે તો આનંદીબાઈનું નામ “ આનંદનો ઝરો ” પાડ્યું હતું.

એક દિવસ આનંદીબાઈએ પોતાની દેશી મીઠાણીની મીસીસ કાર્પેન્ટરને અને પોતાની બહેનપણીઓને આપી. પોતાની સાડીઓ દરેકને પહેરવા આપી. દરેકના લઘાટમાં સુઝાવ્યું દર્શક ચાલ્યો કર્યો. અને પત્રાણીપર નીચે બેસવાનું આસન આપ્યું. આગળ રંગોળી પુરી, અગર પત્તીઓ ગોઠવી દીધી. દાળ, લાત, કઢી, સાક, અથાણાં, મુરબ્યો ચટણી વગેરે વાની-આ પીરસી; અમેરિકાની સ્ત્રીઓને હિન્દુદર્શથી કેમ ખાતું તેની સમજણ પડી નહીં. જ્યારે આનંદીબાઈએ જમવાનું ચાલતું કર્યું ત્યારે બીજાંએ અનુકરણ કર્યું. મીસીસ કાર્પેન્ટર કહે છે કે આવી મજા અમે અમારી આખી જીંદગીમાં બોગવી નથી ! પરદેશગમન કરનારી આનંદીબાઈનું આત્મદક્ષણ અને દેશ પ્રત્યેની પ્રેમ વૃત્તિ, પોતાના દેશનુંજ અનુકરણ કરાવવાની તિમેષ્ઠા, સું દર્શાવી આપે છે ?

૪.

ફિલાડેલ્ફિઆ અને ન્યુયોર્ક એ બે સ્થળો અભ્યાસ કરવા માટે હતાં. ફિલાડેલ્ફિઆમાં શિક્ષકો માત્ર સ્ત્રીઓજ હતી. તેથી ત્યાંજ અભ્યાસ કરવાનું કરાવ્યું. તેની ઉપરી મિસ બ્રૉડસે કરીને એક પ્રેમાળ બાઈ હતી. તેવીજ રીતે સેક્રેટરી મિસ જેમ્સ પણ માયાળુ હતી. પોતાની કોલેજમાં આનંદીબાઈને બોલાવવાને તેમણે આમંત્રણ આપ્યું. ત્રણ વરસના અભ્યાસ પેટાંજો ડોલર એટલે લગભગ આગળથીસે કપીયા આપવાના કરાવી ત્યાં જવા નહીં કર્યું. મીસીસ કાર્પેન્ટર આનંદીબાઈને મુકવા ફિલાડેલ્ફિઆ ગયાં. કોલેજની ડીને (અધિક્ષતાએ) આનંદીબાઈ માટે બધી ગોઠવણ કરી રાખી હતી. ફિલાડેલ્ફિઆમાં બીજા દિવસે પહોંચ્યાં ડીને અને મીસ જેમ્સ સાથે આવ્યાં. બીજા દિવસે ડીને આનંદીબાઈનું સ્વાગત મોટા સમારંભથી મોટા જંગલમાં કર્યું. જ્યાં આશરે પાંચસો માણસો એકઠાં થયાં હતાં.

અભ્યાસ ચાલુ કર્યો. કેટલાક દિવસે સખત ટાઇથી “ ટિચેરીઆ ” એટલે ગળાનો ચોપી રોગ લાગ્યું થયો. એમાં આનંદીબાઈની સ્થિતિ બહુ લયડી, પરંતુ ઈશ્વરકૃપાથી આરામ થયો, અને અભ્યાસ આગળ વધ્યો. સ્ત્રીસ ક્લાસમાં સાત આઠ કલાક કરતાં તે વધારે વિસામો લેતાં નહોતાં. બે કલાક પચો લખવામાં, દોઢ કલાક જમવાને, એક કલાક પરચુરણ કામમાં અને બાકીના તમામ વખત અભ્યાસમાં ગાળતાં.

બે એક વરસ પછી ગોપાળરાવ અમેરિકા આવવા ઉપડ્યા. એક દિવસ તેઓ આનંદીબાઈની આરડીમાં આવીને બેઠા. આનંદીબાઈ બહાર ગયાં હતાં. મીસીસ કાર્પેન્ટરે તેમને બીજી આરડીમાં બેસાડ્યાં હતા. આનંદીબાઈ આવ્યાં તેવાંજ પોતાના આરડામાં ગયાં. અહીં ટેબલ ન્યુયર્કનીપર ન્યૂસ વાંચતા એક માણસને ભેટી જઈ યશ ગયાં. પોતાના પતિની સ્નેહાત્મક મુનિ જેઠાં અર્ધ ઘટિકા સિંચર ઉઠ્યાં રહ્યાં. પતિ પતિન મળ્યાં. આનંદસાગર ઉઘરાયો !

ત્રીજી વરસે તેમણે હાકતરની પરિક્ષા આપી. પરિક્ષાનું પરિણામ જણાવા અગાઉ એક શ્રીમંત સ્ત્રીએ તેમને શેનાની ધડીઆળ બેઠ આપી. પચ્ચિક અહવાડીઆ પછી રીઝદ (પરિણામ) જણાવું તેમાં આનંદીબાઈ પાસ થયાં. પંતિપતિને આ સમાચાર જાણી વિશેષ આનંદ થયો. સને ૧૮૮૬ ના માર્ચની ૧૧ મી તારીખે પદવી દાન આપવાનો મોટો સમારંભ થયો. તેમાં પડિતા રૂઆબાઈ પણ આગાં દત્તાં. ગોપાળરાવ કહે છે કે કેટલીક આધેની સગાઈ જોતાં તેઓ કાંઈ મતાં દત્તાં. તેજ દિવસે આનંદીબાઈએ ડિપ્લોમા મેળવી.

૫.

અબાસ પૂર્ણ થયા પછી કોલ્હાપુરમાં હાકતરની જગ્યાએ નોકરી મળવા અંબાબિ ખખર આવી. હવે ઘેર જલદી ઉપડી જવું એવું આનંદીબાઈએ કહ્યું. કોલ્હાપુર સરકાર તરફથી આનંદીબાઈ તથા ગોપાળરાવને પહેલા વર્ગનું બાકું પણ મળ્યું હતું. આ અરસામાં તેમની તબીબત લયડી. હવે જેમ અને તેમ જલદી દેશમાં જવું એમ ધારી ઇટ્લીઆ રટીમર, આગમોટની ટીકોટ લીધી અને ૨૦મી તારીખથી હિન્દુસ્થાન આવવા પ્રયાણ આરંભ્યું. ફરીવાર મુસાફરીમાં તેમને કહ્યું તો સહેજ આકુ' થયું, પરંતુ અશક્તિ દિવસે દિવસે નમવા લાગી. રટીમર પરના ડોક્ટરને ખીસીસ કાર્પેન્ટરે બહુજ ભક્ષામણ કરી હતી, તેથી ડોક્ટર દસ દસ મિનિટે દવા આપતો અને સંભાળ લેતો. આમ કરતાં તેઓ લંડન પહોંચ્યાં. ત્યાં રહેવાનું આનંદીબાઈને બહુ મન હતું પરંતુ મંદવાડના કારણથી આખું રહી શકાયું નહીં. તેમણે " દેનજાળા " નામની રટીમરની ટીકોટ લીધી, પરંતુ રટીમરના માલીકને ખખર પડી કે તેઓ નેડીવ છે, એટલે તુરંતજ ટીકોટ પાછી લેઈ પૈસા પાછા આપી દીધા. પદાવેસા સરસામાન નીચે ઉતારી નાખ્યો. આ લાજગચ્છી આનંદીબાઈને બહુજ ત્રાસ પડ્યો. ખી.એન્ડ.એ.કુ'પનીની રટીમરમાં તેઓએ મુસાફરી ચાલુ કરી, અને ૨૬મી તારીખે બ્રિસ્ટોલ પહોંચ્યાં. વચમાં કહ્યું રિયતિ નરમ થઈ. તથા પોતાના દેશનું જગણ જમવાની તિમે પછા થઈ. આમ કરતાં કરતાં ૧૬મી નવેમ્બર સને ૧૮૮૬ના સવારમાં તેઓ મુંબાઈ આવી પહોંચ્યાં. કેટલાંક માનપત્રો અપાયાં. પેપરોમાં પણ આનંદીબાઈ એમ. ડીની પદવી સંપાદન કરી હિન્દુસ્થાન આવ્યાં એ સંબંધ લખાણો પર લખાણો આવવા લાગ્યાં. આ બધું જતાં તેમની તબીબત તો દિવસે દિવસે નરમ થતી ચાલી. પૈસાની તંગી પડી મળેલી નોકરી સરકારે ના પાડવાથી છોડી દીધી. પૈસાની કટંગી રિયતિથી તેમને બહુજ ત્રાસ થયો. છેવટે લેડી જે તરફથી સો રૂપિયા મળ્યા. કેસરી અને અરણ્ય પત્રોના પ્રકાશકે પણ કેટલાંક મદદ કર્યાં. જતાં મંદવાડમાંથી અચાકું નહીં. અતે ૨૮મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૭ના અશુભ દિવસે સ્વર્ગમાં સીધાંચાં !

આનંદીબાઈએ અનેક કહ વેડી પોતાનો નિશ્વસપાર પાડ્યો. પરદેશમાં રહેવા જતાં સ્વદેશવૃત્તિનો ત્યાગ ન કર્યો. ભાવિએ ગમે તેમ થયું, પણ પુરુષાર્થ વૃત્તિએ તો સિદ્ધ કરી આપ્યું છે કે અર્થ સાધયામિથા દેહં પાતયામિ !*

પરમાત્મનું આર્પમહિલાઓમાં આવા કાંઈક સરકારો પ્રેરિ આત્માન્નલિના માર્ગે તેમને ચંદાવો એવી દીન પ્રાર્થના કરું છું. રતિચિવમ્ !

(ચિદ્ધિવાસ મંદિર, ધર્મીજી.)

—હીરાલાલ ગોપાલદાસ દેશાઈ.

* હામ સિદ્ધ કરું છું, અથવા-તેમ ન થાય તો-દેહ પાડું છું !

વિદ્યાકલા-વૈદક.

સ્રીઓ તથા બાલકો માટે ધરગતુ દવાઓ.

(ગયા વર્ષના દસમા અંકના પૃષ્ઠ ૩૬૭ થી ચાલુ.)

ઝાડો બંધ કરવાના ઉપાયો.

અશક્તિ પછી આપણી બહેનમાં બીજા જે મુખ્ય રોગ છે, તે ઝાડાનો તથા મરડાનો છે. માટે એના પશુ થોડાક સાદા સાદા ધરગતુ ઉપાયો આપણે જાણી લેવા જોઈએ. ઝાડાના રોગમાં પ્રથમતો એજ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે, ન્યારે. હોઝરી ઉપર ધાતકીપણું સુજરવામાં આવે અને હદ ઉપરાંત તેમાં ભાર ભરવામાં આવે ત્યારેજ ઝાડાની બિમારી થાય છે. માટે ન્યાં સુધી એ બધા વધારે પડતો નકામો કચરો પેટમાં ભરેલો હોય ત્યાં સુધી ઝાડાને બંધ કરવો એ સારી વાત નથી. કારણકે જો બળાકારે તેને બંધ કરી દઈએ અને પેટમાંથી કચરો નીકળવો રહી જાય તો પાણું તેમાંથી કાંઈ બીજું દરદ દીપન થાય છે. કારણકે શરીરની અંદરના પરમાણુઓની રચના એવી છે કે કોઈ પશુ નકામી મીજ તેઓ પોતાની અંદર રહેવા દે જ નહિ. આમ હોવાથી પેટમાં વધી ગયેલા મળને જો આપણે નીકળવા ન દઈએ અને એકદમ તેને અટકાવી દઈએ, તો તેમાંથી કાંઈ બીજો રોગ થવા બધ રહે છે. માટે ન્યારે ઝાડો અથવા મરડો થાય ત્યારે પ્રથમ જે ઉપાય કરવાનો છે તે એજ કે, પોતાનેજ અતુકુંજ હોય તેવો એક હમ્મો લુલાય લઈ લેવો. જેમકે, ચેરડીઆનો અથવા સોનાચુખીનો અથવા એવોજ બીજો કોઈ સાદો લુલાય લઈ લેવો અને ત્રણ ચાર દરત સફાઈથી આવી જાય તેમ કરવું. એ પછી ન્યારે એમ લાગે કે, હવે પેટ સાવ હલકું 'કુલ જેવું' થઈ ગયું છે, અને તેમાં કંઈ ભાર જણાતો નથી એમ જણાય ત્યારે તે પછી ઝાડો બંધ કરવાની દવા લેવી અને તે પશુ ન્યાં સુધી સાદી સાદી દવાઓથી ઝાડો બંધ થાય તેમ હોય ત્યાં સુધી કોઈ પશુ જાતની આઠરી દવાઓ પેટમાં ધાસવી નહિ; કારણકે આઠરી દવાઓ કોઈ વખત એજ વખતે ભારે પડે છે અથવા કોઈ વખત કેટલીક સુદત ગયા પછી પશુ ભારે પડે છે. માટે ન્યાં સુધી સાદી દવાથી કામ ચાલે ત્યાં સુધી આઠરી તથા અગ્નણી દવાઓનો ઉપયોગ કરવો નહિ, અને દેશી દવાઓ મળે ત્યાં સુધી પરદેશી દવાઓ વાપરવી નહિ. કારણકે વૈદક શાસ્ત્રનો એવો સિદ્ધાંત છે કે, જે દેશમાં જે માણસનો જન્મ થયો હોય તેને તે દેશની દવા સૌ કરતાં વધારે સારી રીતે લાગ પડી શકે છે. કારણકે તેની પ્રકૃતિમાં જે જાતનાં હવા પાણી રહેલા છે તેજ જાતનાં હવા પાણી તે દેશમાં ઉત્પન્ન થએલી વનસ્પતિઓમાં પણ રહેલાં છે માટે દરેક માણસને પોતાના દેશી ઔષધિ વધારે માફક આવે છે. અને એ કુદરતી નિયમ છે. માટે જનતાં સુધી સાદા સાદા ધરગરુડે દેશી ઉપયોગ આપણે કરવા જોઈએ.

૧. ઝાડો બંધ કરવા માટે સૌથી સહેલો ઉપાય એ છે કે, મોણું દહીં અને બાત ખાવો, પશુ જો તાવ હોય તો દહીં ખાવું નહિ. મોણું દહીં અને બાત ખાવાથી ઝાડો મટી જાય છે. બે ત્રણ દહાડા સુધી તેજ ખોરાક લેવો અને તે પશુ હસીજલ પેટ ભરીને નહિ, પણ બહુ ઓછા પ્રમાણમાં જરૂર જેટલોજ લેવો જોઈએ. જો એમ કરવામાં આવે અને પેટ અગાધીજ સાફ થઈ ગયેલું હોય તો એથીજ ઝાડો મટી જાય છે.

૨. બીલીનો મુરખો અથવા સફરજનનો મુરખો ખાવો તેથી પણ નરમ પ્રકારનો ઝાડો હોય તે શકાઈ નય છે.

૩. દાડમનું ચરખતે પીવું, અથવા સુકા દાડમની છાલ વાંટી તેનો બૂકા કરી તેમાં સાકર નાંખીને છાલનો બૂકા તોલો અડધા તથા સાકર તોલો અડધા તેની ફાફી બરી ઉપર જરા ઠંડુ પાણી પીવું; તેથી પણ ઝાડો મટી નય છે. એ ફાફી દહીં સાથે પેંચી લેઈ શકાય છે. એ શિવાય દાડમનો રસ કાઢી તેમાં કેસર તથા જલફળ મીઠાવી તે રસ પીવાથી પણ ઝાડો બંધ થઈ નય છે.

૪. જંજીના ઠળીઆનો બૂકા તોલો અડધા તથા સાકર તોલો અડધા સાથે ખાવાથી ઝાડો મટી નય છે, અને જંજીના ઠળીઆ ન મળે તો જંજીની છાલનો ઉકાળો કરી પીવાથી ઝાડો બંધ થઈ નય છે.

૫. આંખાની ગોટલીનો બૂકા કરી તે દહીંમાં ખાવાથી ઝાડો બેસી નય છે, અને આંખાની ગોટલી ન મળે તો આંખાની અંતરબાહ્યનો ઉકાળો કરી તે ઉકાળો પીવાથી પણ ઝાડો મટી નય છે. એ ઉકાળાની રીત એવી છે કે, આંખાની અંતરબાહ્ય તોલો ચાર લઘુ તેને અડધા રોર પાણીમાં ઉકાળવી અને તેમાંથી પાંચેર પાંજી રહે ત્યારે તે પાંજી ગાળી લઘુ દિવસમાં બે વખત કે ત્રણ વખત જરૂર પ્રમાણે પીવું, તેથી ઝાડો મટી નય છે.

૬. ઇંદ્રજવને રોડા તેને કુટડી બૂકા કરી રાખવો. તે ફાફી પાંચલીબારથી અડધા રૂપિયા બાર મુઠી લેવાથી ઝાડો મટી નય છે.

૭. એરેકચકાની ફાફી સવરિ તથા સંજે એમ બે વખતે લેવાથી પણ ઝાડો મટી નય છે. (ફાફી કેમ બનાવવી તેની વિગત પેટના દુખાવાના પ્રકરણમાં જણાવેલી છે એટલે આ ફાફી ફરીથી તેની વિગત આપવાની જરૂર નથી.)

૮. બાગ તોલો એક, કેસર તોલો અડધા, જલફળ તોલો એક, તેની શેદીનાના રસમાં વેંટાણા જેવડી ગોળીઆ કરી રાખવી. ગોળી ત્રણ ત્રણ દસાંકે એકે લેવાથી અને તે પ્રમાણે દિવસમાં ત્રણ ચાર વખત લેવાથી ઝાડો મટી નય છે.

૯. અરીણુ બે આંખી બાર અને કેસર તોલો અડધા તેની મરી જેવડી ગોળી બનાવવી. તે એક ગોળી સવારે તથા એક ગોળી રાત્રે લેવાથી ઝાડો બંધ થઈ નય છે. તે ગોળી શેદીનાના રસમાં, આદાના રસમાં અથવા તુલસીના રસમાં બનાવવી. અને પ્રકૃતિ જોઈને, ઉમર જોઈને તથા રોગનું જોર જોઈને તેના પ્રમાણમાં જેવડી ગોળી જે વખતે આપવી ધટે તે વખતે તેવડી ગોળી આપવી. એ દવાનો બહુ છુટથી ઉપયોગ કરવો નહિ, પણ બ્યારે બહુ જરૂર પડે ત્યારેજ એ ગોળી વાપરવી. કારણ કે અરીણુ એ 'ઝેરી ધસ્તુ' છે, માટે તેનો ઉપયોગ જેમ આદા થાય તેમ સાફ દુઃ એવી ઝેરી દવાઓની તરફેણમાં નથી, પણ આપણા દેશી વૈદકમાં ઝાડાની જિભારીમાં વારંવાર સો ટકાણે અરીણુ વાપરવાની બહુ રીતિ પડી ગઈ છે. માટે એ પણ એક ઉપાય જણાવું છું, અને હંદમાં રહીને ચોંચ રીતે તેને ઉપયોગ કરતાં આવડે તો એથી ઝાડાની જિભારીમાં બહુ સારો ફાયદો થાય છે.

૧૦. જલફળ, ખસખસ, વરીઆળી અને સૂંઠ તે બધાનો બૂકા કરી તેમાંથી તોલો એક સાકર સાથે ખાઈ જવાથી ઝાડો મટી નય છે.

—વૈદ્ય અમૃતલાલ મુંદરજી પઢીયાર.

આનન્દાશ્રમ.

ભોળો વાણિયો !

દાદીમા ! સુદરભાઈ હુમસ પપણુના જાય, તે જાનમાં માણસ ફેટલા !—હું ને મારી શીવલી ! ”

ડાહી બોલ્યા : “ મેર, મારા રાધા ! એટલી ખજર નથી કે સુધારા લોકોનાં લગનમાં જાન શી ને જાનેતર શી ? સુદરભાઈનાં લગન વળી આપણાં શાસ્તર પરમાણે થવાનાં જ ક્યાં છે જ ? એતો સુધારા પરમાણે થશે ! ”

“ હે દાદીમા ! સુધારાનાં શાસ્તર કેવાં હોય ? ”

“ મૂવા ! એટલુયે નથી જાણુનો ?—સુધારાવાળા કાણુ ? કાળાલોક કે ગોરા લોક, તે તો હું નથી જાણુતી. પણ લોકો વાત કરે છે કે અંગરેજની યાગીમાં જમે તો વટલાય નહિ, તે સુધારાલોક કહેવાય. આપડા દેશી લોક તો લૂગડાંજ ના પહેરે, એક પછેડી ને એક ધાતી ને એક માથે કાળિયું કે પાધરી, એટલામાં આપણા ભોળે સજાગાર સજાયા ! પણ સુધારા લોક તો ધરીકમાં અદ્ભુતપદ્મ કરીને ગરબડ કરી નાંખે ને રાતર તાંબા જેવા ધર્મ જાય, તે સુધારા લોક કહેવાય !

“ અદ્ભુતપદ્મ—એટલે, દાદીમા ! કેવા પહેરવેશ ? ”

“ મૂવા ? હું તો ઘેસો ન ઘેસોજ રહ્યો ! જો એ લોક તો લોટામાં પાણી ના પીયે ને એને તો ગસારા જોઈએ. પાણીને બદલે શોડાનાટર જોઈએ. જોડાની અંદર કાચગીઓ અને પગે સૂંચણું, શરીરે ઝલકું, તે ઉપર ફૂડું, તે ઉપર ખાંડિયું, ને તે ઉપર ડગલાડોડી, ગળે દૂધિયું, ને માથે નાનાં છોકરાંની ટોપી, આણું આણું પહેરે ! હાથે હજામત કરે ને વાળેદ ને માથે ન અડવા દે ! જંગલ જાય પછી નહાય નહિ; ને માથું ધોણું હોય તો ધુવે પણ હાથ પગ ના ધુવે ! “ચા” વના એ લોકને ચાલે નહિ. ને દહાડામાં દસવીસ વાર “ચા”નાં પાણી ભરાય ને ફલવાય ત્યારે સુધારાલોક કહેવાય !

“ સુદરભાઈને તો પાણું સુધારાલોકનું બેરે જોઈએ છીએ ! સુધરેલી બાપડીને ઉપાડવી પડશે ત્યારેજ ખજરો પડશે તો ! મંજાઈ સુસ્તમાં ધણીય છે. મડમ પેટે વાળનાં છંચરા કપાળ આગળ ફરકરાવે ને બાપડાની પેટે ઝલકાને ફૂડાંને ખાંડિયને ડગલી-આને, બાંધીએ ફૂલેલી પાંખવાળી ! ને પગે કાચગીઓ ને જોડા, તે એટલા ઉંચા કે પાની તળે ધબને ખારસો પાડા જેવડો ઉંદર નીરતિ નીકળી જાય ! હાથમાં છતરી, આંખે કાચના ડામલા, ને ગોટપીટ—ગોટપીટ કરતી ચાલે ! શરીર ઉપર એક ધરેણું હોય તો મારા જીવના સમ કે હું જ મરું ! ચૂડા ને ચાંદીનો તો હોયજ ચાનો ? પરંતુ જાણે એ રા—નું શોભાવ્ય કેમ રહેતું હશે ! ન કરવાં કાંઈ વસ્ત વસ્તુમાં, ન કરવાં કાંઈ દેવ દરશણ; ને કહેશે કે નહીંએ નહાવાંથી શું થાય ને જાતરા જીતરીથી શું વળે ? મારો રામજી જાણે, શો શમો બારીક આવી પહોંચે છે ! બધો રા—આગળ જતાં સુધારા લોકમાં બગવાની છે: તુમે તારી ધરવાળી મેરે તો એવીજ લાવવાનો ! ”

“ ના. મોટીમા ! આપણે તો એ ના પાડવે ! એના કરતાં તો આપડી અમણુ બા-

ત્યાંથી નાહો જીવ લઈને તે નિજદેશ,
 “આલો પતી પિતા ! કહીશું મરીગઈ વાટમારે.
 અહીં પડી બિચારી મરણ સંકટે તે સતીરે,
 પણ કદી હરિની અક્ષર કળા ન કળાય,
 આગ્યો કે પથી ત્યાં કાઢી દૂપથી જીવતી રે.
 આ નીચ કૃત્ય મનમાં નવ આશયું પતિ તણું રે,
 અંતરમાં સમજીને ગઈ વદી પિતાને ઘેર,
 ત્યાં નહીં ગમ્યાથી આવી હું ધર આપણું રે.
 હવે માત પિતાને મળી વળ્યો કુર કર્મનો રે,
 ન્યાં પેસે તે પુરુષ દાર બની દોશીયાર,
 દીડી આવે પત્ની ભરી ઘડો પાણી તણો રે.
 થયું ગભરાટે મુખ બદલ સ્યામ અને આંખો લચી રે,
 આહા ! શું થારો ! આ રે ધરા ! હું મુજને માર્ગ,
 હવે જીવવાનો નહીં હામ કષ્ટ, - કયાંથી બચીરે !
 નહીં ગભરાયો જરી ! રખે તમે સમજો ધણું રે;
 જે જૂલ ધણ ગઈ તે યાય કદી મુજનાથ !
 નથી મ્હેં જણાવીયું મુજ માત પિતાને તે તણું રે.
 કહીને અનેક વચનો આશ્વાસનનાં મુંદરી રે;
 તેડ્યો ગભરાયો ધર ભણી નિજ ભરથાર,
 માંડી સેવા કરવા કંઈ તણી પ્રેમે ભરી રે.
 કરતાં એમ ધણા દિન ગયા ત્યાં આનંદથી રે;
 પ્રસન્નો પુત્ર એકદા દ્વિજકન્યાને પેટ,
 પ્રેમે ઉછેરે તે માત પિતા સંતોષથી રે.
 દરખ્યું સંકળ નગર આ વાત થકી પ્રીતે ધણું રે;
 પણ સરેકારો જન્મ તણા તે કયાંથી જાય ?
 પ્રગટ્યું કર્મ અઢાકિક દિન જતે તે શિશુ તણું રે.
 ન્યાં આશુ ઉપવિત બહુચિન્હ સાહ્યામણું રે,
 માંડ્યું બાણાવવા તે અહતનુજને શાન;
 પણ તે કર્મ પ્રભાવે જૂલે શીખવિયું ધણું રે.
 તજીને સંધ્યા કર્મ ફરે અહીં તહીં રણ વિષ,
 મારે કાપે તેડે પક્ષિ પિચ્છ પણ હાડ;
 હણતો જ્ઞાન અનેક ફરે લઈ વિદ્યા જીતજો રે.
 અતિ એક થકી અટકાવે માતા પુત્રને રે,
 મારી લાવે તેને નિજ પતિ ફરી પાસ;
 ધણું સમજાવે પણ સમજે નહીં ધરસૂત્રને રે.
 આવું ચરિત્ર રૂપી વિમાસે મનમાં સતીરે,

નથી મહારામાં કંઈ બેઠ કદી આ જન્મ;
 ત્યારે ક્યાંથી પાપી પુત્ર થયો આવો અતિ રે.
 પૂછ્યું શંકાથી સંભારી પતિના કર્મને રે,
 આવો પુત્ર થયો શો ! કેમ કરી તમ મત્ય;
 સાચું કહો મુજને સહિ છોડીને નિજ સર્મને રે.
 આ સભળતા ગભરાઈ તે બનીઆ રાંકડો રે,
 પણ નહિ ત્રાસ થકી ત્યાં ઉત્તર કંઈ દેવાય;
 સમજી ચાણી મનમાં બેઠ દિશે કાંઈ ઉડો રે.
 સતીની ક્રોધ થકી આજો થઈ રાતી ધણી રે,
 બોલી વદન થકી તે બની બહુ વિકાળ;
 સાચું કંહે તું કોણુ અને શી માતિ તવ તણી રે.
 જોઈ દોષ થકી જન્મલું સતી શરીર જિહામણું રે,
 માંડ્યો મુજવા બચથી વાયે પિપ્પળ પાન;
 લાગ્યો પગે સતીને પરતાર્ધ મનમાં ધણું રે.
 'દેવિ દોષ સમાવો ! દયા કરો આ દીનને રે;
 ' નિશ્ચે ક્ષમા કરો ! હું નિચ જાતિ અંડાળ ! '—
 હા ! હા ! થજો ત્હને ધિકાર ! હજો શતધા ત્હને રે
 આ દુષ્ટ ! મ્હને ત્હેં બહુ કરી અવતારમાં રે,
 પણ છે તું પાપી આ દેહ તણો ભરધાર,
 તેથી નહીં ઘટે મુજને જીવું સંસારમાં રે.
 વહીને અમ ત્વરાથી લીધા નિજ સુત અંકમાં રે,
 ને ધ્યાન ધંધું ત્યાં મનમાં શ્રી યદુનાય;
 પ્રગટી જવાળા પગથી ભરમ થઈ ફાલુ એકમાં રે.
 જોવા મળીયા ત્યાં સહિ લોક સુણી આ કર્મને રે.
 દે સહિ ક્રોધ થકી તે નિચ જનને શીટકાર;
 ભાવે રમરતા ભક્તિ થકી તે સતીના ધર્મને રે.
 નવ કરશો સંમત દગાથી કે અવિચારથી રે,
 જોવું સધળું, વિદ્યા-પવિત્રતા-શીલ-ધર્મ,
 તો આનંદે પ્રભુજી અર્પે સહિ સુખ પ્રેમથી રે.

વિવિધ વિહાર.

આપણી સ્ત્રીઓમાં વધતી જતી નબળાઈ.

હાલના વખતમાં આપણે દિન પ્રતિદિન આગળ વધતી જાય છે. ડેજવણી પણ વધતી જાય છે. ધણીક જૂના હાનિકારક રીવાજો દૂર થયા છે. પુરૂષ તેમજ સ્ત્રી વર્ગ વધારે ડેજવાયેલાં તેમજ સમજી થતાં જાય છે, બાળકો વિગેરે બીજા તંદુરસ્તીને તુક્યાન કરતાં રીવાજો લગભગ નાશુદ્ધ થયા છે. સામાન્ય જનસમાજના જ્ઞાનમાં વધારો થયો છે. સ્ત્રી ડેજવણી વધી છે; અને અપારાધક આગળ વધતી જાય છે. તેમ છતાં પણ આપણાં ધણી ખરા ડેજવાયેલાં કુટુંબોમાં ખાસ કરીને ઉચ્ચ જ્ઞાનિક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓની શારીરિક રિયતી આપણને કેવળ દયાજનક લાગે છે, અને દિવસે દિવસે આપણી સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તી સુધરવાને બદલે વધારે લથડતી જતી હોય એમ દેખાય છે.

અને સુધારા થવા છતાં પણ આપણી અબજાઓનાં શરીર તવાયેલાં અને દબેલાં કાપ-લીઝ ઘેરે ઘેર જોવામાં આવે છે. આના વિચાર આપણને મળીવાર આવ્યા કરે છે, આવી રિયતી થવાનાં શાંશાં કારણો હસ્તિ ધરાવે છે તે સીધી કહાડવા આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કારણ કે વાસ્તવિક રિયતી બરાબર સમજ્યા શિવાય તે સુધારવાના સર્વે ઉપાયો ધણે ભાગે અર્થ જાય છે, માટે જે મુખ્ય કારણોને લઈ આ પરીણામ આવતું હોય તે સીધી કહાડી સત્તર તેના યોગ્ય ઇલાજ લેવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.

માતાનો બાંધો નબળો હોવાથી પુત્રીઓ પણ સ્વાભાવિક રીતેજ નબળા બાંધાની થાય. કારણ કે મા તેવી છોકરાં; તેથી જન્મથીજ નબળા બાંધાના સરકારે તે આપણી પુત્રીઓને મળેલા હોય છે, પણ ત્યાર પછી પણ પુત્રીઓને ઉછેરવાની રીતથી પણ તે સરકારેને વધારે પુછી મળે છે. ડેજવાયેલાં કુટુંબોમાં પણ પુત્ર અને પુત્રીઓને ઉછેરવાની રીતમાં ધણેજ ફરક જોવામાં આવે છે, છોકરીઓને છોકરાઓ જેટલા પુછીકારક ખોરાક આપવામાં આવતો નથી. દૂધ વિગેરે તો ભાગ્યેજ છોકરીઓ સુધી પહોંચે! આ બાબત વિષે પુરતી ચર્ચા થયેલી હોવાથી આપણે હવે છોકરીઓની ડેજવણીને વિષય લઈશું.

ડેજવણી જો કે છોકરા છોકરીઓ બંનેને અપાય છે, પણ તે ફક્ત માનસીક અને નૈતિક ડેજવણીની બાબતમાંજ. શારીરિક ડેજવણી કે જે ડેજવણીનું મુખ્ય અંગ છે તે તો છોકરીઓની બાબતમાં તદ્દનજ વિસારી મુકવામાં આવે છે. છોકરાઓ નાનપણથીજ રમતગમત, મોહક પાછળથી ફૂટબોલ, હોકી, ક્રિકેટ વિગેરે રમે છે. બહાર ખૂલી હવામાં ફરવા જાય છે, કદાપી કસરત પણ કરે છે. પણ છોકરીઓને તો આમાંનું કંઈ પણ મળતું નથી. તેઓ ફક્ત સીદી નીશાળે જઈને ઘેર પાછી આવે છે. વળી કુટુંબની રિયતી સારી હોય તો ઘરકામની પણ કોઈ જાતની તસ્દી તેને આપવામાં આવતી નથી. આવી રીતે બાળપણમાંજ કોઈપણ પ્રકારની અંગકસરતને અભાવ રહેવાથી હીનતા, દબાતા, સહનશીલતા, ઉમંગ વિગેરે ગુણો તેનામાં બરાબર ખીલી શકતા નથી.

બાળકો એ તંદુરસ્તીને ધણેજ હાનિકારક રીવાજ છે અને તે ધણે ભાગે તો બંધ પાડવામાં આવ્યો છે પણ તે ફક્ત પુરુષોની બાબતમાંજ-હવે છોકરાઓને સાધારણ રીતે

આરાધ, વીસ, કે તેથી પણ વધારે વર્ષની મોટી ઉંમરે પરણાવવામાં આવે છે. પણ છોકરીનાં તો તેર વરસમાંજ નેના બાધા પૂરેપૂરા ખીટ્યા સિવાયજ—લગ્ન કરી દેવાનો દોવાજ ચાલે છે. એટલે જ્યારે છોકરાંઓનાં લગનની ઉંમર આપણે યોગ્ય રીતે વધારી છે ત્યારે પણ છોકરીઓનાં તો બાળલગ્ન ચાલુ છે. આપણા આવા એકતરફી બાળલગ્ન સુધારાથી કાંઈપણ રીતે સ્ત્રીઓને કાંઈક થઈ શકે નહીં ને કુદરતી છે. પણ ઉત્ક્રાંત નુશાન થાય છે. એક ગાડીના પૈડામાંનું એક નાનું નીચું અને નમણું હોય અને બીજું મજબુત. મોટું અને ઉંચું હોય તો જ્યારે ગાડી ચાલે ત્યારે નીચા પૈડા ઉપર વધારે બોલે પડે અને ઢલે તે ભાગી પડે એવી કાંઈક રિયતી છે. બાળલગ્ન હોવા છતાં પણ આપણી પહેલાંની સ્ત્રીઓ વધારે તંદુરસ્ત રહેતી હતી. કારણ કે અસલ છોકરાની ઉંમર પણ લગન વખતે તેર કે ચૌદ વરસની હોવાથી લગન થયા પછી ઓછામાં ઓછા બે વરસ સુધી તો કન્યા સાસરે જતી નહોતી અને માંબાપો પણ પુત્ર અને પુત્રવધૂને સંબંધમાં આવવા દેતાં નહોતાં બે વરસ પછી બીજાં બે વરસ સુધીમાં વધુ વરસમાં ભાગ્યેજ ધૂટક ધૂટક થઈને મહીનો માસ સાસરે રહેતી થતી. તે વખતે વળી મર્યાદાના નિયમોને લીધે એકબીજાના સમાગમમાં દોવસે તો અંવાંતુ નહીં. અને રાત્રીએ પણ ધણીજ મોડાં મળી શકે. આવી રિયતી હોવાથી સ્ત્રીના ખરો સંસાર વહેવાર તો લગભગ આરાધ વરસની ઉંમર પછીજ શરૂ થતો. પણ હવે તો વરેલી મોટી ઉંમરને લીધે લગન પછી તુરંતજ લેમનો સહવાસ થાય છે અને પરિચય વધે છે. વળી વર વધુ બંને બહેનનાં હોવાથી વિવિધ પ્રકારની રસીક નવસ કથાઓ વાંચેલી હોય છે. તેમાં નાંધક નાંધકોના પ્રેમની દહીકતો, એકબીજા વિના છપન પણ અશક્ય થઈ પડે તેવા વર્ણનો વાંચી, જોઈ હોય છે નાટકોમાં પણ સુવાન છોકરા છોકરીઓ પ્રેમ અને તેનાં અનેક સ્વરૂપ નિહાળે છે. આ બધાથી પોતે પણ તેવા પ્રેમના બોક્તા કપારે થાય તેવી તીવ્ર ઇચ્છાનાં અંકુરો મનમાં ફૂટેલા હોય છે. તેથી લગન થયા પછી તુરંતજ એકબીજાના ગાઢા સંબંધમાં આવે છે. બાળવંધુ ધણે લાગે સાસરે રહેવું પસંદ કરે છે અને તેથી ખરી રીતે જોતાં બાળલગ્ન દર્તા તે વખતે કરતાં હાલના વખતમાં સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તીને લગ્ન વધારે નુકશાન કરતાં થઈ પડે છે. કેળવણીના પ્રસાદ તરીકે હાલ પતિ પોતાની પત્ની વિના લાંબો વખત રહી શકતો નથી અથવા રહેવાનું પસંદ કરતો નથી અને અનેક બદાને તેને તેડાવી લે છે. સંયુક્ત કુટુંબની પદ્ધતિ કરતાં પતિ પત્નીનું એકત્રિત સુખ વધારે પસંદ કરવામાં આવે છે અને વડીલાંની મર્યાદા તથા દાંષ દૂર થવાથી સહવાસ દૈનિપરંત વધી જાય છે. આથી પણ અસંતોષનાં નુશાના બાધાને સખ્ત ધોષા લાગે છે.

સુવાન ઉંમરે પણ સરીરને કાંઈપણ પ્રકારે કસરત મળી શકતી નથી. અસલની ખાંડવા, ઇળવાની તથા કુવેથી પાણી જેવી લાવવાના રીતોએ તો કેળવણીના વધારા સાથે લગભગ નાશ પામ્યા છે. અને જ્યાં સુધી આપણી રિયતી અંતુરુણ હોય ત્યાં સુધી તેવા બાળ-જે બીજી રીતે યોગ્ય વ્યાયામ મળતો હોય. તો-સ્ત્રીઓને માથેથી ઓછા કરવાની ખાસ જરૂર છે. વળી અંતીતિ અને ભટ્ટાચાર્યની ધાસ્તીને લીધે આપણે તેમને દેવ દર્શન કે નદીએ નહાવા ધોવા જવાનું અને ખૂબી દવા મેળવવાનું સાધન પણ બંધ કર્યું છે. આ પ્રમાણે ઘરમાં કે બહાર આરોગ્યવિદ્યાના નિયમ સુખ્ય તેમને અંગકસરત કે ખૂબી દવા મળતી નથી. વળી આપણે પાંચાલ રૂઢી સુખ્ય સ્ત્રીઓને બહાર ખૂબી દવામાં નીયમસર

કરવા, ટેનીસ કે ક્વિકી બીજી રમત રમવા લાઇ જઇ શકતા નથી. કારણ કે તેમાં આપણા સાધનો તથા રીવાજો આડે આવે છે. અને જાપાનીઝ સ્ત્રીઓ માફક કસરતની પદ્ધતિસરની તાલીમ પણ તે લાઇ શકતી નથી. આ પ્રમાણે પૂર્વ કે પશ્ચિમ બેમાંથી કોઈ પણ જાતની અંગ-બળવર્ધક રૂઢી દાસ આપણે સ્વીકારી શકતા નથી અને તેથી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ આર વધારે બગડતી જાય છે.

કેળવણીમાં કુટુંબોમાં સ્ત્રીઓને બે વખત રસોઇ કરવા શિવાય બીજું કંઈ કામ હોતું નથી અને વળી સારી સ્થિતિવાળા ગૃહસ્થોને ત્યાં તો રસોઇઆ હોવાથી તેટલું પણ કામ સ્ત્રીવર્ગ કરતો નથી. આથી પૂરસદનો વખત પુષ્કળ મળે છે. આ પૂરસદનો વખત વાંચવા લખવામાં કે કરવા ગ્રંથવામાં ગાળવામાં આવે છે. ધરકામ માટે કારણ ગ્રંથનું ઘણુંજ સારું છે પણ ધણીક વાર તો આ શોખ એટલી દૃઢ સુધી વધી જાય છે કે સ્ત્રીઓને પોતાનું બરત કામ મુકવાનું ગમતુંજ નથી, અને પરીણામે આ વૃત્તિ બહુજ ખર્ચાળુ થઈ પડે છે; એટલુંજ નહીં પણ લાંબા વખત સુધી એકજ નજરે ભારીક કામ કરવાથી સ્ત્રીઓની આંખોને પણ નુકશાન થાય છે, તે પણ બૂલી જવામાં આવે છે! કુદરતી નીચમ મુજબ મન કોઈ સેકન્ડ પણ વિચાર વગર રદી થકતું નથી. જો આપણે કોઈ કામમાં ગ્રંથાપેલા હોઇએ તો વિચાર ઓછા આવે છે. પણ જો કોઈ પણ કામ ન હોય તો મનમાં અનેક પ્રકારના વિચાર ઉદ્ભવે છે. પતિપરાયણ સાધ્વી સ્ત્રીને પતિનાજ વિચાર આવ્યા કરે એ સ્વાભાવિક છે. વળી ગ્રોપડીઆ વાંચવામાં મુખ્ય પસંદગી નવલ કથાઓને આપવામાં આવે છે, જે વાંચતાં પણ પ્રેમ ઉભરાઇ આવે છે. આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓ અસહ્યથીજ પતિ તરફ અત્યંત પ્રેમમયજ હતી પણ દેશી આધુનીક સ્ત્રીઓની માફક પ્રેમની વ્યાખ્યા તેઓ સમજતી નહીં હોય; તેથી પ્રેમની લાગણીઓ છતાં તેનો તીવ્ર વેગ અને પોતાની વૃત્તિઓને સમાવી શકતી હતી. અને પતિ પરદેશ ગયો હોય તો લાંબા સમય આશામાં દિન નિર્ગમન કરી શકતી હતી. પણ હવે તો પ્રેમમય હૃદયમાં પ્રેમની લાગણીઓને વેગ એટલો બલવત્તર હોય છે કે પતિ સાંજના ધાર્યા વખતે પોતાના કામ ઉપરથી પાછા ન આવી શકે તો મનમાં અનેક ચીન્તાઓ થાય છે. એટલે પછી લાંબા વિરોગ સદન કરવાની તો શક્તિજ ક્યાંથી હોય. આધુનીક અંગ્રજીઓની સ્થિતિ કાર્થિક આવ્યા પ્રકારની થવાથી સદજ બાજતોમાં મનોવ્યથા ભોગવે છે અને અજાણતાં તંદુરસ્તીને નુકશાન કરે છે. જેને પરીણામે ઘણાખરા દાખલામાં ફીરટીરીઆ (તાણ) જેવા માનસીક રોગની તે ભોગ થઇ પડે છે.

સ્ત્રીઓની નબળી તબીયતનાં અનેક કારણોમાંનું એક ઉપરા ઉપરી આવતી સુવાવડો છે. એક સુવાવડના બોળમાંથી બરોબર મુકા યથા પહેલાં બીજીની તૈયારી થાય છે. કેટલીક બીયારી કાયલી અને મંદવાડ ભોગવતી સ્ત્રીઓ મર્મિત થાય છે. અને પછી હમેશને માટે અશક્ત અને મંદીજ રહે છે! ઘણા ખરા દાખલાઓમાં આવે માટે પુરોગ જવાબદાર છે. કારણકે પોતાની વાસના તૃપ્ત કરવા માટે પોતાની પતિની તબીયતનો તેઓ વિચાર કરતા નથી અને આ રીતે તેમના નાજુક બાંધાનું સત્તાનાશ વાળે છે.

વળી સુવાવડ વખતે પણ યોગ્ય કેળવણીથી દાયજીની મદદ ન મળવાથી અને શાસ્ત્રીય રીતે બરોબર માવજત ન થવાથી પણ શરીરને હમેશનું નુકશાન પહોંચે છે. અભણ દાયજો, જેમને શરીરના જીદા જીદા ભાગનું તથા તેઓના કોઈ બીજાની સાથેના સંબંધનું પણ પુરું

જ્ઞાન હોય નથી, તેમને આપણી પત્નીઓના અસુખ જીવનનું રક્ષણ સોંપીએ છીએ અને તેથી પરીણામ ધણજ શોચનીય આવે છે. હીંદુઓમાં સ્ત્રીઓનાં જેટલાં મરણો થાય છે તેમાં અરધા અરધ મરણો સુવાવડમાં અથવા તે પછી તેની રહેલી કસરને લઈજ થાય છે. આપણામાં સુવાવડ એક ધાત ગણાય છે. અને કેટલાક કેસોમાં આપણી સ્ત્રીઓ સુવાવડ પછી સંતોષી, દાય અથવા તેવા બીજા રોગથી પીડાતી સંભળીએ અને નેષ્ટએ છીએ.

ઉપર મુજબ આપણી સ્ત્રીઓને એક બચપણથી પ્રાંત ઉમર થાય ત્યાં સુધીની જીવન ગીતું દુઃખ નીરક્ષણ કરતાં માલુમ પડે છે કે તેઓ જન્મથી તે મોટી ઉમર સુધી એવા સંભોગમાં રહે છે કે, તેમના નબળા બાધા સુધરવાની જગાએ ઉલટો વધારે ને વધારે બગડતો જાય છે.

હાલમાં આપણે સંસાર કાંઈક પરીવર્તન સ્થિતિમાં છે. આપણા અસહનના કેટલાક રીવાજો હાલના સંભોગને પ્રતિકુળ હોવાથી આપણે છોડતા જઈએ છીએ, પણ હજી તે મને બદલે આપણે પાશ્ચાત્ય લાભદાયક રીવાજો ગ્રહણ કરી શક્યા નથી. હાલ આપણે બનેલી વસ્ત્રો ગોથા ખાઈએ છીએ. અને જેમ એક ટેકરી ઉપરનું રહેઠાણ આપણને માફ આવે નહીં અને બીજી ટેકરી ઉપર આપણે રહેવા જતા હોઈએ તેવી હાલતમાં છીએ. પહેલી ટેકરી ઉપરથી આપણે ઉતર્યા છીએ. પણ બીજી ટેકરી ઉપર હજી આપણે યોગ્ય સાધનો મળવાથી ચડી શક્યા નથી. એટલે આપણે બેની વચ્ચે નીચી ખીણમાં છીએ. અને તેને પરિણામે આપણી સ્ત્રીઓની શારીરિક સ્થિતિ પણ ધણીજ નીચી (કચળા) યઈ ગઈ છે.

આવી શોકજનક સ્થિતિ સુધારવાને, તથા તેવી સ્થિતિ બચાવવામાં થતી અટકાવવાં માટે આપણે આપણી બાળાઓને બચપણમાંથી ઉછેરવામાંજ તેમના બાધા મજબુત અને તેવી યોગ્ય સંભાળ નેષ્ટએ. વળી પાશ્ચાત્ય ચડી મુજબ એક મોટી ઉમર નહીં તોપણ ઓછામાં ઓછા સોળવરસ પહેલાં તે આપણી કન્યાઓનાં લગ્ન નજ કરવાં નેષ્ટએ, કે જોયી તેમના શરીરનું બંધારણ સુદૃઢ થઈ શકે. શારીરિક કેળવણી કાંઈ પણ પ્રકારે મળતી રહેવી નેષ્ટએ અને તેમને હમેશાં ખુદી ચોખ્ખી હવાનો લાભ આપવો નેષ્ટએ. તેમનાં હૃદયો લાગણીવાળાં, પ્રેમાળ, પણ સહનશીળ, વૃત્તિઓને દબાવી શકે તેવાં દૃઢ બનાવવાં નેષ્ટએ. પુરૂષ વર્ગે ખાસ કરીને પોતાની વાસનાઓને કાણમાં રાખી સ્ત્રીઓની શારીરિક હાલતપર ખરેખર લક્ષ આપવું નેષ્ટએ. વળી યોગ્ય રીતે કેળવણીથી સમજી શકીએ તો અભ્યાસ કરેલો હોય તેવી દાયણોનીજ મદદ મેળવવી નેષ્ટએ. અથવા સહેજ પણ વાંધા શિવાય સુવાવડ ખાતાઓનો લાભ લેવો નેષ્ટએ. આ બાબતમાં સુખમનું રક્ષણ સુવાવડ ખાતું કેટલું ઉપયોગી કામ બનેલું છે અને કેટલા કીમતી જીવો બચાવે છે તે તેનો રીપોર્ટ વાંચવાથી જણાશે.

આ પ્રમાણે ઉપાયો લેવાથી યોગ્ય સમયમાં આપણે આપણી સહચારીણીઓને તંદુરસ્ત બનાવી, પોતે પશું ધણે ભાગે સુખી થઈ શકીએ અને તેમની તરફની હમેશની ચિન્તામાંથી કાંઈક મુક્ત થઈએ.

એલરીન્ડન હાઇસ્કૂલ, સુખાધ.

લોગીલાલ કેશવલાલ પટવા.

(બી.એ., એસ.ટી.સી.ડી.)

“ બાળલક્ષણો.”

સુસ લગિનીઓ અને હિંદની પવિત્ર બાળાઓ,

આ વિષય ઉપર જેટલું વિવેચન ના થાય એટલું જાણું છે. સંપૂર્ણ વિવેચન કરવું મારી શક્તિ નથી. છતાં મારી અલ્પ મત પ્રમાણે “ પુલ નદિ તો પુલની પાંખડી ” અર્થે જે રાખે લખવા રજા લઉં છું. આપણી કહેવત પ્રમાણે “ પુત્રનાં લક્ષણ પારખામાં જ જાય ” એ વચન કેટલેક અંશે ખરા પડે છે પણ સર્વ રીતે એમાં સત્ય રહેલું નથી. જે બાળકોને આપણે નાનપણમાં આજ્ઞાક નેમણે છીએ, તેઓ મોટી ઉંમરે મૂંઝ જેવે લાગે છે અને જેવો કુમળી વયમાં મૂંઝ જેવા લાગે છે અને જેઓ મોટાં ઉપરની માંખે પણ ઉઠાવી શકતા નથી તેઓ મોટી ઉંમરે પરાક્રમી નીવડે છે. આ લક્ષણોમાં જે ફેરફાર દેખાય છે તેનું ખરું કારણ (૧) માં આપની તથા શિક્ષકની બાળકોના લક્ષણો તથા રહેણી કહેણી સુધારવાની કાળજીથી, (૨) પોતાના દેશના માણસોના આચાર વિચારની અસરથી (૩) જીવનશૈલી અને આં શુભ પ્રયાસોના સેવનથી બાળક પરાક્રમી નીવડવા બાબતોની યાચ છે. “ કુમળું ઝાડ જોમ વાળીએ તેમ વળે ” એ સૂતના આધારે દરેક માં આપે, પોતાના બાળકના જાતિબળ દ્વિત માટે, પોતાના કુટુંબ અને દેશના દલ્લાણ માટે “ બાળકોના સ્વભાવને લગતું શાસ્ત્રવિદ્યાન ” જાણવાની ખાસ અગત્ય છે. બાળકોના સ્વભાવ સુધારવાની ફરજ પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીને માથે વધારે છે. કારણ કે માતાનો બહાસ પોતાના બાળક (૭ વર્ષ સુધીનાં છોકરાંમાં) પ્રત્યે અપાર છે. અને તેઓની માનસિક અને સારિરીક રિયતિ સુધારવી એ કેળવણીની માતાઓની પ્રથમ ફરજ છે; તેમજ પહેલેથી તેમ કરી શકવાની હેમને પૂર્ણ અનુકૂળતા પણ છે. દેશની ઉન્નતિને આધાર આપણા બાળકો ઉપરજ છે. તે માટે જો માતા પોતાનાજ બાળકોના સ્વભાવથી અંદાન હોય, કેળવણી નો પામેલી હોય, તો તે પોતાના બાળકોને કેવી રીતે કેળવ-ણી આપી શકશે? માટે બાળકોનું દિત સાધવા, અને દેશને આજ્ઞા કરવા, તથા બાળકોના લક્ષ-ણો સુધારવા તરફ ચાલો છહેનો, આપણે નજર કરીએ, જર્મની, ફ્રાન્સ, યુરોપ જાપાન વગેરે દેશોના વિદ્વાનોએ આ લક્ષણોની નોંધ લેવા પાછળ અધ્યાગ મહેનત કરી, આપણું ઉત્તમ કાર્ય પાર પાડ્યું છે. તે ઉપરાંત એક ફ્રેંચ સ્ત્રી લેખકે “ બાળ સ્વભાવ ” નો ખાસ અભ્યાસ કરેલો છે, અને જન સમુદ્ધના દિતને માટે લેખ પણ પ્રગટ કર્યો છે. બાળકોના લક્ષણો સુધારવા આપણે તેઓની તરફ પ્રેમથી આપણું હૃદય અતિ કામગીરાખવું નેમણે. બાળકોને રાજી રાખવા હમેશાં નવા નવા પદાર્થો ખતાવવા. તેથી તેમની શુદ્ધિ વધે છે. અને જ્યારે તેમને તે વિષયનું જ્ઞાન થાય છે, ત્યારે તે પદાર્થ વિષે પુછપરછ કરવા લાગે છે. આપણે જો તેઓની ટેવો સુધારવા તરફ લક્ષ નથી આપતા તો, તેઓનામાં રમતીઆળસવાના શુભો આવે છે. અને એકદમ તેમનું ચિત્ત હરમેશાં રમત તરફજ વળી જાય છે. માટે તે ટેવો સુધારવા ખાસ કાળજી રાખવી. બાળકોની અવલોકનશક્તિ કેળવવા માટે આપણે જાત જાતના રંગ ઘેરંગી આનન્દ ઉપજાવે તેવા નવીન પદાર્થો તેઓની ખાસ રજા કરવા. જે પદાર્થો લેવા તેમને ખહુજ ગમે છે, તે પદાર્થના શુભ જાણવા પણ તેમને શક્તિ થતે તે શીએ છે. બીજું, હવે બાળકોની કહેવો સુધારવા આપણે તેમની રમતશુદ્ધિને લાસ લેવો નેમણે, તેઓના મન ઉપર નાનપણથીજ (૧) સત્ય બોલવાની, (૨) વહેલા ઉઠવાની, (૩) આજ્ઞા પ્રાગવાની, (૪) ઉઘમી રહેવાની, (૫) ચોરી ન કરવાની, (૬) અપશુદ્ધિના બોલવાની, (૭) ઇશ્વર ભક્તિ કરવાની, (૮) પ્રયુક્તિત મન રાખવાની, (૯) કસરત કરવાની, અને (૧૦) સત્સંગતની, વગેરે -સારી ટેવો પાડવાની જરૂરીઆતો હસાવવી. અને તે દર્શાત કે વાર્તાશ્રેષ્ઠ સમજવવાથી બાળકને

ગમંત સાથે જોને મળે છે; અને તેની છાપ મંત ઉપર ઉઠી પડે છે. આજપણમાં લોકોની ઘોડા, ઢીંગલા ઢીંગલીઓની રમતો વગેરે રમવાથી મન આનંદમાં રહે છે. ત્રીજું; બાલકોની વિવેકશક્તિ અને તંત્રશક્તિ બીજાંવર્ગો એ પણ જરૂર છે. કોઇ ગૃહસ્થ આપણે ત્યાં આવે તેને માને આપવું વગેરે રીતે આદરસન્ધાર કરતાં શીખવવાથી ગૃહની શોભા દોષો નીકળે છે. તંત્ર શક્તિથીજ વિવેક શક્તિ ખીલે છે. અને વિવેક શક્તિની મદદથીજ નવા નવા આચારવિચાર ઉત્પન્ન થાય છે. ચોથું બાળકની બધી લાગણીઓમાં બીકની લાગણી વિશેષ રહેલી છે. એક વિદ્વાન લખે છે કે “ત્રણસો બાલકોનું અવલોકન કર્યા પછી ફક્ત બેજ બાળકો. બીક, વિનોનાં ‘માલુમ’ પડ્યા હતા. ” માટે આપણે બાળકોની બીક મટાડવાને તેઓનું અપમાન ઓછું કરવું. તથા સત્ય વસ્તુનું ભાન કરાવવું જોઇએ. અને જેમ જેમ તેઓ અનુભવથી સમજતા યશે તેમ તેમ તેઓનામાં બીક ઓછી યશે. જ્યારે બાળક બહુ તોફાન કરે છે અને રૂવે છે ત્યારે તેઓનાં માખાપો “ જો બાવો આવ્યો! જો વાઘ આવ્યો! સીપાઈ પકડી જશે! ” એવી એવી ધમકી આપી બાળકને ધાર્તીમાં નાંખે છે. આ છોકરાંઓ બીકણુ બાવલા નીવડે તેમાં કોના દોષ? માટે ખુદેનો! આપણે બાળકોને કરાવવા કરતાં તેઓને દિગંતવાળા બનાવી અંતો ન દુર કરાવતાં શીખવવું જોઇએ.

પાંચમું બાળક છે. આપણામાં ચાર જાતની હક છે. તેમાં બાળકનું સંમાધાન કરવું એ વધારે મુશ્કેલ છે. બાળકની દલીલો જે નવીને પદાર્થ દેખાય છે તે પ્રાંત કરવા પોતે ધણા ઇતિજાર હોય છે. એટલેથીજ પતંગ નથી પણ પ્રજા ઉપર પ્રજાકંઠા ફેરે છે અને એવી ઓડાઇલછ બેસે છે કે “ મને ફેલાણું આપી આપો, ફેલાણું આપો છે તેનું ‘હું’ કારણ? ” વગેરે માગ્યા કે પુછ્યા કરે છે. પ્રશ્નોના જવાબ બરાબર નથી મળતા તેજીક લઇ બેસે છે. હવે આંખણથી ન્યાંસુધી બાળકના કહેવા પ્રમાણે યદ્ય ચક્રવું સંભવિત છે ત્યાં સુધી લો ઠીક છે. પણ જે કંઈ અચક્ય છે, તે કરાવવા તે જ્યારે આગ્રહ કરે છે, ત્યારે તેને ધમકી આપવાની ટેવ બહુજ ખોટી છે. કેળવણેલી માંખાપે પોતાની લુહિના ઉપયોગ કરવો જોઇએ. આ પ્રસંગે નાની વયના શ્રીકૃષ્ણને દાખલો બાંધકર તેમજ અનુકરણ કરવા લાયક હોવાથી અહીં આપું છું “ શ્રીકૃષ્ણ જ્યારે નાના હતા ત્યારે તેમણે તેની માતા યશોદાજીને કહ્યું કે “ મા મને ચાહો આકાશમાંથી નીચે ઉતારીને રમવા આપો. ” હવે આમ કરવું અચક્યજ હતું. છતાં લુહિયાળી યશોદાજીએ શ્રીકૃષ્ણને રાજ કરવા એક ચુંકિત લડાવી; એક જળપાત્રમાં ચંદ્રમાનું પ્રતિબિંબ પાંડ્યું ને તે પ્રતિબિંબ બતાવી ચંદ્રમાને નીચે ઉતાર્યો છે, તેવી શ્રીકૃષ્ણને ખાતરી કરી આપી, તેમાં મનનું સમીપાન કર્યું. આ ઉપરથી આંખણ એ સાર લેવાનો છે કે બાળકોની સાથે કામ લેવામાં હંમેશાં બળ કરતાં કળ વાપરવી એ બહુજ ફળદાયક છે, યશોદાજી જેવી લુહિમાન માતાઓ આંખણ દેસમાં નીવડે એજ મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

બાળકોનું મન પ્રવૃત્તિનું રાખવા આંખણ તેઓનાં વખણું પંજું કરવા. અને તેઓને સાબાશીના પોકારોથી વંધાવી લેવાં. તેથી તેમની ઉત્સાહશક્તિ ખીલે છે. અને તેઓ ઉત્તમ ધીરજીને અનુસરવાળ પ્રવાસ કરશે. આથી તેઓ સંદુશી બની પોતાનું કાર્ય આગળ સાધતા શીખશે. જે બાળકોના સ્વભાવ રમુજ હોય છે, તેઓને રમોડવા બહુજ ગમે છે. નાના બાળકોને ઉદ્યોગ રમતમાંજ સમાર્પેલા છે. અનંજનપ્રાર્થના, રોંગ, ગોડ, વગેરે યવું બહુ ગમે છે. એટલે તેઓ દેખે છે તેવું કરે છે. આ તેમના અનુકરણ સ્વભાવનો લાભ લેવા માખાપે ખાસ કાળજી રાખવી જોઇએ કારણ તેથી તેઓની લુહિ ખીલે છે અને નીતિને પુટી મળે છે. ધોળી ઉપર કલા પ્રમાણે જળક એ નકલ કરનાર આપી છે માટે તેઓને

ઉત્તમ વસ્તુઓનું અનુકરણ કરતાં શીખવવું. કહેવત છે કે “નપ દક્ષણ પશુ ન નપ લક્ષણ !” માટે બાળકના કિત ખાતર તેમને માગાએ, ગુરૂએ અને જન સમાજે સર્વોત્તમ વાણી, સર્વોત્તમ વર્તન, સર્વોત્તમ વિચાર, અને સર્વોત્તમ કર્મ શીખવવાની ખાસ જરૂર છે.

સાતમું, આ બધા વિષયો ઉપરાંત માતાની પ્રથમ ફરજ તો એ છે કે બાળકને નાનં-પણથીજ દરેક વસ્તુમાં નિયમિતપણું જાળવવા શીખવવું જોઈએ. રમત ગમતમાં, ખાવા પીવા-માં, નિશાળનું લેસન કરવામાં, વગેરે દરેક બાબતમાં નિયમિતપણું જાળવવા શીખવવું. આથી તેઓની તંદુરસ્તી ધણીજ સચવાય છે અને બાળકને તંદુરસ્ત રાખ્યાથી આપણને “આ-રોગ્યતા” નો મોટો આશીર્વાદ મળે છે. આરોગ્યતા વિના દરેક મુશ્કેલી સાધનો એક એક વિનાનાં સો મીઠાં જેવાં છે ! માટે તેઓની તંદુરસ્તી સાચવવા બહુ લક્ષ આપવું. બાળકને નિ-રોગી અને તંદુરસ્ત રાખવા પુરૂષ તથા સ્ત્રીએ લાંબા વખત મુઠી ધાત્ર્યર્થ પાળવું જોઈએ, અને પછી જ્યારે બાળકને જાળવણી લેવાનો લાભ મળે તે વખતે કસરત વગેરેથી શરીરનો ખાંધો મજબુત કરાવવો જોઈએ.

જાહેનો ! બાળકમાં સર્વોત્તમ ટેવો પાડી સર્વોત્તમ કાર્ય સાધવા મનુષ્ય પ્રપત્ન ઉપરાંત શ્રી ઇંદ્રદેવની સદાપતાની પણ ખાસ અમલ્ય છે. તેથી હમણાં શ્રી પ્રભુની પ્રાર્થના કરવી કે ‘હે પ્રભુ ! અમારા બાળકોમાં, સર્વોત્તમ ટેવ પાડવાની અને તે દૃઢ કરવાની અમને શક્તિ આપ.’ આ મોંગણી પૂર્ણ થયેથી દરરોજ, તો ઇશ્વરપ્રાપ્તિ આપણાં બા-ળકોમાં જરૂર સર્વોત્તમ ટેવો પડશે અને તેથી તે ઉત્તમ મનુષ્ય થશે; એટલે ‘એક દશના તોરના ટોળા’માંથી નીકળી “સો લાખોએ ના મળે એવી ઉત્તમ મનુષ્ય કોટીમાં, આવશે. એ બે વર્ગમાંથી જેમાં રહેવાના મરજી હોય તેમાં રહેવા વાંચકની મુનસી ઉપર સોંપી આ વિષય સમાપ્ત કરું છું. થી ઈંદ્ર અમારા બાળકોમાં સર્વદા સર્વોત્તમ ટેવો બક્ષતે. અમ્મ !

—નવનીધરાય ન. મેઠા.

રા. રા. સુન્દરી સુબોધના તાંત્રી સાહેબ,
સવિનય નિવેદન છે, એમ જાણના અર્થમાં એવીશ આદર્શ, ભારત સ્વતંત્રતા સંગ્રામી આનંદ-
દાયક સંસ્થા સ્થાપના થઈ છે, તે ખરેખર ઘણી ઉપયોગી છે; તેથી તે સંસ્થામાં આજ દેશ-આ નીચે
વીર, સન્માનીઓનાં નામ જણાવ્યાં છે.
પૌરાણિક- હવેતિહાસિક-

પતિતપાવન મહિલાઓ.	નિદુધી સન્માનીઓ.	ધાર્મિક સતી સ્ત્રીઓ.	રાજ્ય ધુસળવી રાજાનાં
સીતા.	માંડી.	મોરબાઈ.	જામીણી.
સાવિત્રી.	મેરઘી	અલ્લ્યાબાઈ હોલકર.	લક્ષ્મીબાઈ.
અનસુયા.	લીલાવતી.	વિરમતી.	ચાંદીબી.
નર્મદા.	ભારતી.	જસમા.	મયંજીલદેવી.
દેવેન્દ્રી.	દેવેન્દ્રી.		
તારામતિ.	સરસ્વતી.		

જો સુન્દરી સુબોધના તાંત્રી મતિ અનુસાર નામ જણાવ્યાં છે. આ સિવાય અનેક ભારતીય વીરોના
છે, પણ વીરજ નામની સંસ્થા ઉપસ્થિત થઈ છે; એટલે કેટલીએક મહાવતી, મહાન લલનાઓનાં
નામ પણ બાકી રહી જાય છે.

(સીનોટ) ૧૩.

સ્ત્રીઉપયોગી પુસ્તકો ભેટ !

આપણા તરફથી આવા નવાર બહાર પડેલ છતાં, ત્રણ મહાન આપના ઉપર મોકલ્યા છે....
ત્રણ પુસ્તકો (સિપિયોનો) ટપાલ અર્થે લઈને મોઢા અંગાલે તેને આરા તરફથી મોકલવામાં આવે છે. આપ આપના
પત્રમાં બહાર કરીને આ સ્ત્રીઉપયોગી પુસ્તકો મંગાવશે. તેને આરા તરફથી મોકલવામાં આવશે.
આપણે એવો પુસ્તકો કોઈ સ્ત્રીઓને જ મોકલવાનું કરીએ, એટલી વિનંતિ છે. સેવક,
(આવનગર) કાપડિયા મોતીચંદ ગીરધરલાલ.

૪.
અર્થાસિં સિપિયોનું ધનામ !

(‘હિન્દુ સ્ત્રીસંસાર’—વિવેક પ્રવાનો ધનામી નિબંધ.)
મેહેરબાન તાંત્રી સાહેબ,
નીચે લખેલા મનકર અથવા દેમનિ કોઈપણ સાથ આપને મોકલે છે. તે તો તે સમયે
અવસ્થા કરીએ છીએ.

- આ પુસ્તકોનાં નામ નીચે મુજબ છે:
- ૧. ગીતસંમંદ, (સ્ત્રીઉપયોગી) — બ્લેન ચોંધી ગીરધર. } ટપાલ અર્થે એક પુસ્તકનો
- ૨. અંબાના સુન્દરી — કાપડિયા નેમચંદ ગીરધર. } અધો આનો અને ત્રણેનો
- ૩. શ્રી સુલેષદેવની શીયળવેલ — પંડિત શ્રીવીર વિનંતિ. } એક આનો થશે.

શ્રીજગજી અને શ્રીમુખારજીનો દુઃસ્વ દીમાયતી હોવાથી નીચે મુજબની યાજના તે વિષયના સંબંધમાં આપણાં મૂલ્યવાતી ભાઈબહેન આજળ મૂકવા રાજ લઈ છું.

‘હિન્દુ સ્ટ્રીસ સાર’ આ નામનો એક ઈનામી નિજાંધ (મદારી વરુથી શિર કરવામાં આવેલી સૌ. ધંચલ-ચંદુલાલ દેસાઈ સંતરીસને અંગે) નીચેની શરતોએ લખાવેલો; અને લેખકોમાંથી ઉત્તમ જણાય તે હપાથી, વિના મૂલ્યે લોકોમાં બંદોષી, આપણા શ્રીવર્તને લેની પાતાની અંદોર જ્ઞાનકારીઓનું જ્ઞાન આપવા સ્વાયક્રિ પ્રયાસ કરવો, — એ આ ઈનામી દરીફાઈ થઈ કરવાનો હેતુ છે.

- શરતો: ૧. ઉત્તમ જણાયલા નિજાંધને પચીસ રૂપિયાનું ઇનામ આપવામાં આવશે.
૨. ઇનામી નિજાંધ ઉપર તે હપાવવા મોકલેલો સર્વ રીતે મદારો લઈ રહેશે.
 ૩. શ્રી અથવા પુરુષ, કોઈપણ આ દરીફાઈમાં ઉતરી યાશે.
 ૪. નિજાંધ મુન્દરી મુજોધનાં ખાતાં ત્રીસથી ચાલીસને આશરે જોડો થવો જોઈશે.
 ૫. ભાષા જેમ અને તેમ સ્લેટી, ધરમગુ, રસીલી, અને સાધારણ બહેલી બાળાઓ હોંસથી વાંચે એવી રાખવી.
 ૬. સદુષ્ટી ઉત્તમ એક જ નિજાંધ ન લાગે, અથવા એક કરતાં વધુ નિજાંધમાં, લેખકોનાં મુખરોષ વિષે વિચાર કરતાં ઇનામ બંદોષી થાય જણાય તો પરીક્ષકને તેમ કરવા સત્તા રહેશે.
 ૭. પરીક્ષક દરીફાઈ મુન્દરી મુજોધના તાંત્રી સાહેબ કામ કરશે તો ઉપકાર થશે.
 ૮. આ દરીફાઈ માટેના સથળ નિજાંધ તા. ૩૧ મી ડિસેમ્બર ૧૯૧૧ પહેલાં મળી જવા જોઈશે.
 ૯. નિજાંધના સરનામા ઉપર “ઈનામી નિજાંધ-હિન્દુ સ્ટ્રી સાર વિષે” આ પ્રમાણે લખવું; તથા અર્ધાઆનાની ટપાલની ટિકિટ સાથે મોકલવી. આમ કર્યાં શિયાય લેની પોંચ સ્વીકારવામાં આવશે નહિ.
 ૧૦. ઇનામની રકમ મુન્દરી મુજોધના અવસ્થાપક પાસે અનામત રાખવામાં આવી છે. સર્વ લેખક બહેનો અને ભાઈઓને ઇનામની સુલભતા તરફ ન જોવા વિનંતિ છે.

ભાવનેર: (પૂર્વ ખાનદેશ.)

—ચંદુલાલ અંબાલાલ દેસાઈ.

(એલ, એમ, એન્ડ એસ.)

સ્રીઓ અને બાળકોની ધરગતુ દવાઓ.

“મુન્દરી મુજોધ” ના માનવંત અધિષ્ઠિત સાહેબ.

તસ્તી દેવાની કે, “સ્રીઓ તથા બાળકોની ધરગતુ દવાઓ.” “સ્રી” નામથી એક સેખ મુન્દરી મુજોધમાં લાંબા વખતથી હપાય છે, લેનો લાભ આપણી બહેનોને છે કે કેમ ? અને એ ઉપાધ્યો તેઓને એ છે કે નહીં તથા એ ઉપાધ્યોની અજ્ઞાતેસ કોઈ બહેનોએ લીધેલી છે કે નહીં ? અને એ અજ્ઞાતેસનું શું શું પરિણામ આવેલું છે ? તેથી ફાયદો થયો છે કે નહીં ? એ બાળતની આપના માલકો તથા વાંચનારાઓમાં ચર્ચા અને વપાસ ચલાવી ખુલાસો પુછવા મેહેરબાની કરીએ છીએ. જાણ કે જે એ ભતના લેખોથી આપણી બહેનોને ફાયદો થતો હોય અને તેનો સારી રીતે લાભ લેવાને હોય, તો બીજાં એ ભતનાં વધારે ઉપયોગી લખાણ લખી મોકલું. માટે એ બાળતનો ખુલાસો મેળવવા સારું ચર્ચા ચલાવવા વિનંતી કરું છું.

વૈદ-અમૃતલાલ મુંદરજી પઢિયાર.

“સુંદરી સુબોધ”ને અભિનન્દન:

(હરિશ્ચંદ્ર)

નય નય વિષે તુલ નન્મ છે !

દુનિયાં બચાવા રૂબડી,

ધણી ભગીનિઓના સાચામાં,

ઓ સુંદરી સુબોધ ! તુલને

આખાદ કરવા દેસને, તું

મહિલા દીવાળા મહો વિષે,

શુભ જ્ઞાન વેરી લોકમાં,

ઓ સુંદરી સુબોધ ! તુલને

નજ કિમ્મતે તું આવડ,

બેટા ધણેરી, ચિત્ર સુંદર,

રૂબતાં જનોને દોર નાંખી,

ઓ સુંદરી સુબોધ ! તુલને

કંઈ આંધળનિ આંખ આપી,

હૃદયો વીંધી નિદેય, નડોર,

હે દેવગં આ દુનિયાં મહિ” —

ઓ સુંદરી સુબોધ ! તુલને

ખાપુ ! સફળ તુલ નન્મ છે,

માલીક જલ્લો આપશે,

શ્રદ્ધા-સબળતાથી તું વધ

ઓ સુંદરી સુબોધ ! તુલને

ઉ,

પરમાર્થ કાળે અવતરી,

સત્ય સેવ ત્હેં હાથેં ધરી;

કરે દિવ્ય નિત ફેરફાર છે;

ધન્ય, તુલને ધન્ય છે !

સતત મહેનત ઉર ધરે;

નિઃસ્વાર્થને અળગો કરે;

પરમાર્થ કરવા ચિત્ત છે,

ધન્ય તુલને ધન્ય છે !

અમ મરિબધર અજવાળવા,

ચિત્ત અમ આકર્ષવા;

તારવા તુલ ક્યાન છે,

ધન્ય, તુલને ધન્ય છે !

દેખતાં ત્હેં છે, કથી,

સુપ્રેમનાં અંકુર ભવી;

ક્યું સત્ય એ નહિ સાધ્ય ત્હેં,

ધન્ય, તુલને ધન્ય છે !

કલંક પ્રિય ઉર તું ધરે,

દુનિયાં બિચારી શું કરે!

આમળ ! મદદમાં ઈશ છે,

ધન્ય, તુલને ધન્ય છે !

—કાંસાર.

સ્ત્રી લેખનો ખાસ અંક—

સુંદરી સુબોધનો દીવાળીના ઘણાં ચિત્રો વાળો મહોટો ખાસઅંક; ઉતાવળ ફર્યા છતાં, હિસેમખરની શરૂઆત કરતાં બહેલો પ્રકટ થઇ શક્યો નહિ; એમ ધાસ્તી છે, હિસેમખરના અંકથી પત્ર નિયમિત સ્વરૂપમાં આવશે, એમ અમે માનીએ છીએ. સ્ત્રી લેખના આ ખાસઅંક માટેનાં લખાણ મોડામાં તા. ૨૦ મી ઓક્ટોબર સુધીમાં મળશે, તોજ પ્રકટ થઈ શકશે.

—પ્રકાશક, સુંદરીસુબોધ

સ્વાગત સદન.

[જે જે સાહિત્યપ્રિય બહેનો તથા જનશ્રુઓ તથા પત્રપ્રકાશક સન્મિત્રો તરફથી ‘સુંદરી સુબોધ’ મન્દિરને અવલોકનારો પુસ્તકો, પત્રો, વગેરે મળ્યાં છે, તેમનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે; અને તેમનો યોગ્ય સત્કાર થતાં થયેલા વિલખને માટે અનંતકરણ પૂર્વક ક્ષમા માગવામાં આવે છે. આશા છે કે હવે યોગ્ય વખતમાં તે ધર્મકાર્ય અમે પૂર્ણ કરી શકીશું.

સ્ત્રીસાહિત્ય અને સ્ત્રીવાંચન (અર્થાત્ સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તકો) જેને ભગતી માદીઓ આ પત્રમાં તેમ અન્ય સ્થળે પ્રકટ થઈ છે, તે ઉપરથી સંપૂર્ણ માહિતી આપતો.

કુલની છાંયડી હઈ જોઈ આગળી લગાડી વિચારમાં ઉભેલી મુન્દરીનું મનોહર ચિત્ર છે. મેસેસ મેહક બ્રધર્સ, અમદાવાદ, —૧૯૧૨નું ઉગ્રેજ કેલેન્ડર, જેમાં એક રમતિયાળ ખાલિકા નિર્ધારણ થયેલા ગુચ્છાદાર ફૂતરાને મેરપિંચી જગાડવા નામ છે તેનું આકર્ષક ચિત્ર છે. આ બંને સાહસિક સંસ્થાઓના અમે તેની મુન્દર બેટ માટે ઉપકાર માનીએ છીએ.

ખાસ અંક, ચિત્રમાલાઓ, વગેરે.

ગુજરાતી પંચમે કોરોનેશનનો ખાસ અંક, ૧૯૧૧: (રાયલ ચાર પેઇ, મોટા લગભગ ૧૨૫ પાનાં તથા ૨૬ ચિત્ર-છબીઓ સહિત. મુખ્ય વિષયો: કાવ્યો-૨૨, મંગલ-૩, ચરિત્રો-૩, વાર્તાઓ-૧૦, ગ્રહસંસાર-૭, વિજ્ઞાનવૈદિક-૫, વિવિધ-૪, ધર્મ-તીર્થ-૩, અને સાહિત્ય-૩.) પ્રકટ કરનાર, તેના અધિપતિ અને માલીક, રા. રા. સોમાલાલ મંગળદાસ શાહ, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૦-૮-૦.

ગુજરાતી પત્રોમાં “ગુજરાતી પંચ” વાજખી રીતે અપ્રચલિત બોગવે છે; અને ખાસ અંક કઢાડવાની, મેહક પછી, સાપ્તાહિકમાં, આ પત્ર તરફથી જ થઈ હતી, જેનાં મુખ પરિણામ, આપણે અન્ય પત્રો તરફથી નીકળતા ખાસ અંકોમાં નિહાળીએ છીએ. આ અંકના લેખો, ચિત્રો અને છપાઈ એવાં સારાં અને સજાઈપાં છે કે, અમે તેને માટે તેના પ્રકાશકને આનંદપૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

અનેક સુપ્રસિદ્ધ સામુદાય અને દેશપ્રેમી વિદુષી બહેનોનાં ઉત્કર્ષક અને આનંદના લખાણોએ વિબૂધિત કીર્તિદોષ દોવાથી, આ અંક ઉત્તમ વાંચનરૂપે દરેક કુટુંબની સાપ્તેયીમાં શરૂઆત લાંબકે ઉપયોગી પુસ્તક બન્યો છે. ક્રાંત દોડ રૂપિયાના લવાજમમાં જે રસિકાં પુસ્તકો અને આવા મુન્દર ખાસ અંક દર વર્ષે બેટ આપવા ઉપરાંત, દર આઠવાડિયે અંકના વીસ મોટા પૃથ્થુ વાંચવાલાયક પ્રેમ-આપનાં ચોખેનાં કરનાર, સારા અને સરતાં વાંચનના રેતાંવા કરનાર રા. સોમાલાલની આ પ્રયત્તિનો અમે વિશ્વકોષમાં જીએ છીએ.

મોસિક મનોરંજન દિલી દરબાર—ખાસ અંક, ૧૯૧૧.

[રાયલ આઇ પેઇ, લગભગ ૩૨૫ પૃષ્ઠ તથા ૧૫૭ ચિત્રો, છબીઓ અને નકશા સહિત. મુખ્ય વિષયો: કાવ્યો-૧૨; વાર્તા નાટક-૩ (સચિત), જીવન ચરિત્ર-૩ (ના. શહેનશાહ તથા શહેનશાહબાનુનાં, અને મહારાષ્ટ્રના રાજા મહારાજાઓનાં (અનેક છબીઓ સહિત), વિવિધ વિષયો-૨૦, (ચિત્રો, નકશા, મોટકા સહિત.)—વગેરે.]—પ્રકટ કરનાર, તેના સંપાદક રા. ગ. કોશીનાથ મુનુનાથ મિત્ર-મુલાખ.

મુખર્ષી ઈલાકાના સર્વોત્તમ પદે પ્રાપ્ત થયેલા, આનંદજનક અને ઉત્કર્ષક આ માસિક પત્રનો આ ત્રીજો ખાસ અંક છે. ગત વર્ષમાં તેના સંપાદકે વિલાપતનાં “રૂટે-ડ” વગેરે સુપ્રસિદ્ધ મોસિકોને અનુસરતું પોતાના પત્રને કરવા જે સંકલ્પ કીધો હતો, તે આજ વર્ષમાં તેમણે અહીં મુન્દર રીતે પરિપૂર્ણ કર્યો છે, એમ જોતાં હર્ષ થાય છે. પ્રકટ એક જ રૂપિયો લવાજમ વધારીને પત્રને બમણું મોટું કરવાનું સાહસ તેઓ કુળપ્રક કરી ચક્રવા, તેને માટે જેટલું સન્માન એમારાં મહારાષ્ટ્રીય બહેનો અને બંધુઓને ધટે છે, તેટલું જ બહુ તેથી પણ વધારે અમિનંદન મોસિક મનોરંજનના સંપાદકની શ્રદ્ધા, ખત, અને હિમત.

ને માટે હેમને આપવું. યોગ્ય છે. ફક્ત ચારજ રૂપિયામાં દર મહિને લગભગ સૌ પાનાં જેવડું પ્રકટ થતું, અને વર્ષે બે અથવા વધુ બેટનાં પુરતકા આપતું, અનેક મનોહર ચિત્રો અને છબીઆવાળું આ માસિક દરેક દરેક મરાઠી સમજનાર માણસે અવશ્ય લેવું જોઈએ. અને તે ધણું વંચાણું હોવા છતાં-હિન્દુસ્થાનનાં પ્રચલિત માસિકોમાં રથાન લેનાર આ પત્રના માહકોની સખ્યા તેથી પણ વધી થોડા વખતમાં વીસ પચીસ દળર અને વધારે થાય એમાં અમને કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું જણાતું નથી.

આ ખાસ અંકમાં ઉત્તમ, અભ્યાસ પૂર્ણ લેખ અને સુંદર છબીઓ તથા ચિત્રોની એવી રસબેલ યથેચ્છ છે કે તેવું ગમે તેટલું લાંબું અવલોકન પણ અપૂર્ણજ રહે.

રાજ્યારોહણ (આશરે ૩૦ પાનાં), બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય અને હિન્દુસ્થાન (આશરે ૫૪ પાનાં), દિલ્હીની તવારિખ (આશરે ૧૬ પાનાં), અને સામાજિક સુધારણા તથા પ્રગતિ (આશરે ૪૪ પાનાં),—વગેરેને લગતા વિષયો, લોકમાન્ય વિદ્વાનો જેમાં ડૉ. વા. વડારકર અને સર નારાયણ ચન્દાવરકરનાં નામો પણ જોવામાં આવે છે, હેમની કસાવથી કલમથી લખાયેલા છે. પૂંદા ઉપરનું નામદાર શહેનશાહ અને શહેનશાહબાગુના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે ધૂળ કરવાને રાજબવનમાં પ્રવેશતી હિન્દ સુન્દરીનું ભાવ પૂર્ણ ચિત્ર સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર શ્રીયુત ધુરંધરની જાદુઅરણી પીંછી વડે આલેખાયેલું છે. મહારાષ્ટ્રીય રાજ્ય મહારાજાની છબીઓ ઉપરાંત અનેક યુરોપિયન અને દિન્દી કૈસિલરો અને મુનિસિપલ પ્રેસિડેન્ટોની છબીઓ પણ આ અંકમાં જોવામાં આવે છે. પુરાણી ઇમારતો, નમૂનેદાર મકાનો દરખાસ વખતના દેખાવો અને દિલ્હીના નકશો, વગેરે એટલું બધું સુંદર ચિત્રકામ આ અંકમાં એકલું કરવામાં આવ્યું છે કે, મરાઠી ભાષા ન જાણનારને પણ દિલ્હી દરખાસની યાદગીરી રૂપે તે રાખવા અમે લાલામણ કરીએ છીએ. આવો સારો અંક પ્રકટ કરવા માટે અમે પૂર્ણ પ્રીતિથી શ. મિત્રને અભિનંદન આપીએ છીએ.

“ જૈનશાસન ” નો દીવાળીનો ખાસ અંક: (રોયલ આઠ પેજ ૧૪૦ પાનાં તથા ૨૦ છબીઓ સહિત. મુખ્ય વિષયો કાવ્યો-૧૪, ધર્મ-૧૦, સમાજ સુધારણા-૧૦, ઇતિહાસ-૫, વગેરે.)—પ્રકાશક, શાહ હર્ષચંદ બૂરાભાઈ, સંપાદક “ જૈન શાસન ” બનારસ.

ઇંગ્લેન્ડ, હિન્દી ગુજરાતી તથા પ્રાકૃત ભાષાઓમાં લખાયેલો અને જૈન સાધુ મહારાજો, પવિત્રો, તથા યુરોપિયન વિદ્વાનોની મોટી છબીઓ વાળો આ ખાસ અંક અમને મહેરબાનીની રાહે હોના સંપાદક મોકલી આપ્યો છે, હોને માટે હેમને ઉપકાર માનીએ છીએ. સામાજિક, ધાર્મિક અને ઐતિહાસિક વિષયોનાં ઉત્તમ લખાણો હિન્દી અને યુરોપિયન વિદ્વાનો તરફથી લખાયેલાં હોમાં પ્રકટ થયા છે અને ધર્મ ગ્રંથોના રાષ્ટ્રીય લેખ પણ હોમાં જોવામાં આવે છે. બનારસ સિટીમાં પ્રકાશનની અનેક મુશ્કેલીઓ તથા છતાં આવો ખાસ અંક પ્રકટ કરવા માટે “ જૈનશાસન ” ના અધિપતિને નિઃસંશય ધન્યવાદ ધટે છે.

શ્રી નાગરવિજય-હાંટકેશ્વર ચતુર્દશીનો સચિત્ર અંક: (રોયલ આઠ પેજ, લગભગ ૩૪ પૃષ્ઠ અને ૩૬ આખાં પાનાં વાળો આટું પેપર ઉપર ચિત્રો તથા છબીઓ સહિત)—પ્રકટ કરનાર, હોના તત્ત્વી શ. રા. હાલાભાઈ ધનસુખરામ, અમદાવાદ. મુલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

ફેબ્રુઆરી અને માર્ચનો આ સંયુક્ત અંક શ. હાલાભાઈએ નાગર શાંતિના ઇષ્ટદેવ શ્રી હાંટકેશ્વરના ઉત્સવની તિથિને અંગે પ્રકટ કરવામાં જે હિમંત દર્શાવ્યો છે, તે ખરેખર

સન્માનપદ છે. નાગર શ્રાવણો હિન્દી સામાજિક રચનામાં જે ઉચ્ચ પદ પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે. તેને જેમ અને તેમ લાંબા વખત સુધી ટકાવી રાખવા માટે પ્રયાસ કરવાને પ્રકટ થયેલા આ પત્રને તે આખી જાતિએ અવસ્ય સહાય કરવી જોઈએ.

આ પત્રનું વાર્ષિક લવાજમ પ્રકટ જે રૂપિયા છે, જે પ્રમાણમાં બહુ નથી. રા. કાલા શાસ્ત્રી ત્રીથો તથા દેવતાઓના ચિત્રો અને મુદ્રાઓ તથા સત્તારીઓની છબીઓને જેમ અને તેમ આર્થિક કરવા જે અભિનંદન યોગ્ય સુપ્રવાસ કીધો છે, તેને પરિણામે આ અંક બહુ મનોરંજક થયો છે. આશા છે કે નાગર જાતિની બહેનો અને બાલકો આ પત્રનાં આહક યથા હેના પ્રચાર અને ઉપયોગિતામાં વધારો કરશે.

સુવર્ણમાસા: (વર્ષ ૩ ભુ. અંક ૧ થી ૯.—દરેકમાં રાખલ સોળ પેણું ઉચા આર્ટ પેપરના ચોવીસ પાનાં વપરાયો છે. સુવર્ણરત્ન-શકુન્તલા નાટકને ઉત્તરાર્ધ, દીપાવલી-મુચ્છકટિક નાટક, મહા શિવરાત્રી-શિવપુરાણમાંથી શંકરભક્તિ અને કાશીક્ષેત્રનું માહાત્મ્ય, હુતાશની-નલ દમયંતીની કથાનો ઉત્તરાર્ધ, ત્રીજા વર્ષ-ગીત ગોવિન્દ, રામનવમી-રામાયણનો અયોધ્યા કાંડ, નાગિયરી પૌર્ણિમા-ભગવતી ભાગવતમાંથી સુકન્યાની કથા, જન્માષ્ટમી-ભાગવતમાંથી પ્રવ્રમ્ભ જન્મ અને સ્થમન્તક આખ્યાન, અને ગણેશચતુર્થી-ગણેશ માહાત્મ્યમાંથી કથા એમ દરેક અંકની બપરયા થઈ છે. પ્રકટ કરનાર, શ્રીયુત પુરુષોત્તમ અને કંપની, ધિ લક્ષ્મી આર્ટ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસના માલિક, મુંબઈ વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨-૦-૦

ચિત્રો અને છબીઓ જાણવામાં તથા ચિત્રોની યોજના અને ગોઠવણી કરવામાં આખા મુંબઈ ઇલાકામાં ઉત્તમ ગણાતા " ધિ લક્ષ્મી આર્ટ પ્રેસ " નું આ કામ છે; એટલે તેની સાથે એકવાર પણ કામ પાડનારને તો તે કામની સુન્દરતા, સફાઈ, ઉત્તમતા અને આકર્ષકતા વિષે કંઈ આશ્ચર્ય લાગેજ નહિ. આ પ્રેસનું કામ એટલું તો સુરપદ અને મનોહર થવા લાગ્યું છે કે બીજી વધારે જૂની ચિત્રકામ કરનારી સરથાઓને પણ હવે સુધરવાના પ્રયાસ કરવા પડે છે, તેથી એક રીતે શ્રીયુત પુરુષોત્તમ અને કંપની તથા "લક્ષ્મી આર્ટ"ના ઉત્સાહી મેનેજરના ઉપકાર તળે આખા ઇલાકાનાં જાણનાં છે, એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી.

" સુવર્ણમાસા " સીરિઝ-માં દર વર્ષે નવ અંક પ્રકટ થાય છે અને તેને માટેનાં ચિત્રો શ્રીયુત હુરધર અને બીજા સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકારો પાસે તૈયાર કરાવી ગોઠવવામાં આવે છે તેથી તેમની વિશિષ્ટ રચના અને શૈલિ સર્વત્ર મનોરમ થઈ રહે છે. દરેક વખતે જૂદા જૂદા વિષયો-કુંગ્રેજી, મરાઠી, ગુજરાતી અને હિન્દી એમ ચાર ભાષાઓમાં-આપણાં પુરાણો, નાટકો વગેરેમાંથી તેને માટે લઈ, પ્રકટ કરવામાં આવે છે અને એમ કરવાથી આપણી પ્રાચીન ભાવનાઓ બહુ સુંદર રીતે આપણી સમક્ષ સ્પર્શિત થઈ જાય છે. પૂઠા ઉપર રંગબેરંગી ચિત્ર આપવાં ઉપરાંત દરેક અંકમાં બાર ચિત્રો આપવામાં આવે છે. નિઃસ્પર્શ આ ચિત્રમાસા આપણા દરેકે દરેક ઘરમાં રાખવા યોગ્ય છે અને તેમાં આપણાં નાટકો ધર્મ પુરતકો વગેરેનાં સુંદર ચિત્રો આવતાં હોવાથી તેને ખાતર બે રૂપિયા જેવી રકમ ભારે નજ પડે એમ અમે માનીએ છીએ. તેમનાં આવા ઉત્તમ કામ માટે અમે પ્રકાશકને અતઃકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

આ જૈન ચિત્રમાળા, પ્રકટ કર્તા-રા. રા. ભયુભાઈ કારભારી, તથા રત્ન અંધી (વાર્તાસંપ્રદ) રચનાર-રા. ચતુર્જન માણિકેશ્વર ભટ્ટ, તેમના પ્રકાશક અને લેખક તરફથી મળેલાં, તે માટે ઉપકાર માનવામાં આવે છે. (સમાલોચન હવે પછી.)

જ્ઞાન સુગન્ધ.

પત્નીને કેલ્લવણી પતિની જવાબદારી:

“ હિન્દુઓમાં લગ્ન કરેલી સ્ત્રીઓની કેલ્લવણીનો સવાલ મુદ્દકેલ છે. નાની ઉંમરમાં છોકરીઓનાં લગ્ન થતાં પેલાં કેટલીક કન્યાઓ પિતાને ઘેર જ કેલ્લવણી લે છે, એ શબ્દને લાયકની ગણાય નહિ. યાલ્લભનને લીધે માથાપને ઘેર હિન્દુઓને યોગ્ય કેલ્લવણી મેલ્લવાનો સંભવ ધિલકૂલ રહેતો નથી. તથા લગ્ન પછીજ હિન્દુ સ્ત્રીઓને કેલ્લવણનો જાયે સવાલ ઉભો થાય છે.

પરણેલી સ્ત્રીઓને કેવા પ્રકારની કેલ્લવણીની જરૂર છે, તે ઘિપે લંઘાળ ટિકા કરતાં પેલાં આજે હિન્દુ સંસારમાં પરણેલી સ્ત્રીઓ મોટી સંખ્યામાં અજ્ઞાન અજાણ છે, તેના કારણની તપાસ કરવી જોઈ. માથાપને ત્યાં જેઓ કેલ્લવણી લીધી નથી તથા જેઓએ ઘોડી ઘણી નામની કેલ્લવણી લીધી છે તેઓને ઘણી કેલ્લવણી આપવાની મુખ્ય ફરજ પતિઓને માથે છે, પણ આસપાસ નજર કરશું તો કેટલા પતિઓ પોતાની ફરજ યજાવે છે? જેઓ ઉઘી કેલ્લવણી લીધી નથી, તેઓ પોત-પોતાની ફરજ યજાવે નહિ તે તો જાણે સમજ્યો; પણ જેઓએ ઉઘી કેલ્લવણી લીધી છે, કેલ્લવણીનાં મિઠાં ફલોં ચાખ્યાં છે, તેઓમાંથી સૈકડે એક પણ પોતાની ફરજ યજાવે છે કે? સંસારમાં જેને પોતાની મારીદાર યનાવી છે તેજ મારીદાર તરફ બેદરકારી યતાવનાર કેલ્લવાયલાઓનો આજે ક્યાં ટોટો છે?

જાહેર સભામાં આજે મોટાં મોટાં માપણો આપનારાઓ, ઝનસમાજને સુધારવાનો ડોલ ઘાલનારા પુરુષો પણ ઘરમાં પોતાના સ્ત્રી પાછલ રોજનો એક કલાક ગુજારતા નથી અને સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન રહે છે તેનો દોષ યીચારી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓને માથે મારે છે. મરહુમ ઝસ્ટીસ રાનાડેજ પોતાની સ્ત્રી પાછલ, જાહેર હીલવાલમાં મારા લેવા સાથે, દરરોજ કલાકો ગુજાર્યા હતા, ત્યારે ધરેધરો દેશામિમાની નર કોણ એમ જો પુછવામાં આવે તો ઝસ્ટીસ રાનાડેજ હિન્દુઓમાં હતા, એમ કહેવા ઘર ચાલશે નહિ, રાનાડે માં દુનિઆ તર્જી ગયા છે પણ રમાવાઈ રાનાડે સ્વર્ગવાસીની પાછલ જે કાર્ય યજાવી રહ્યાં છે, તેને માટે ધન્યવાદ આપ્યા ઘર કોઈ રહી શકશે નહિ. હું સ્વામીથી કહું છું કે હિન્દુ પતિઓ જ્યાં સુધી પોતાની સ્ત્રીઓને સુધારવા પાછલ ઘરકાર કરશે નહિ, ત્યાં લગણ સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન રહેવાની અને તેનો દોષ સ્ત્રીઓને માથે નથી પણ પુરુષોને માથે છે.

પરણેલી સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવા માટે યપોરતા ઘણતમાં ઘર્ગો ઉઘાડવાની ઘણી જરૂર છે; પણ તે ઘર્ગો જે કામ યજાવશે તેના કરતાં પતિઓ જો દરકાર કરશે તો યધુ સારું કામ કરી શકશે. આ નિર્ધય પુરો કરતાં મારે અજાણશું જોઈ કે હિન્દુ પરણેલી સ્ત્રીઓ જે અજ્ઞાન દશ મોગયે છે, તેની જવાબદારી પુરુષોને માથે છે.

— ‘રાસ’ કૃત “ દિવા પછવાડી અંધાર.”

(સાંજવર્તમાનનો પેટીનો આસ અંક, ૧૯૧૨.)

સુન્દર, સુશોભિત વાળ !

તમારા અંગને યોગ્ય અને જાતની જરૂર છે, તેટ-
લીજ તમારા વાળને પણ છે. કારણ કે વાળ એ સ્ત્રીનો
સજ્જાર છે. જો તમારા વાળ ખરી પડતા હોય અથવા
તેની તેજસ્વિતા ઓછી થતી માત્રમ પડતી હોય, તો-

કામીનીઆ ઓઈલ:

(રેકિન્ડર્ડ)

ગુણધારક, સુખાકારી તેલ—

જરૂર વાપરો. કામીનીઆ તેલ વાળને માટે હિતમ છે
અને તેમાં ઘણાજ ગુણધારક વસાણાઓનો સમાવેશ થ-
યો છે. આ તેલ લગાડવાથી તાલકાનાં છિદ્રો ખુલ્લા
થાય છે, જોડો નાખુદ થાય છે, વાળ ખરી પડતા અટકે
છે, અને સુંવાળા, તેજસ્વી બને છે. માટે આજેજ વાપરી
અનુભવ મેળવી લુચ્ચા: પછી દરેક વાપરશે એમ અમારી
ખાતરી છે ! આ ગુણધારક તેલ વાપરનાર શું કરે છે ?

મિ. કે. કે. ખીલે, ઝવેરી, ફોલિયો (લંકા) પી-
લએ છે કે, “તમારું કામીનીઆ ઓઈલ ખરેખર ઉમદા

બતાવે છે. મારા કુટુંબે આ તેલ વાપરવાથી ફક્ત ૧૫ દિવસમાં ફાયદો મેળવ્યો છે.
માથાનો દુખારો અને મગજનું તપી જવું, એ સર્વે તરત દૂર કરી નાંખે છે.”

૯૧૦ હરીનારાયણ, સીવીલ સરજન્ટન કમાન્ડિંગરથી લખે છે કે, “તમારું
કામીનીઆ ઓઈલ સર્વે કરતાં વધુ પસંદ કરજી. ખીલે તથા ખાટલી મોકલો.”

કિંમત: ખાટલી ૧ નો રૂ. ૧-૦-૦

વી. પી. અર્ચના

૩૦-૪-૦

કિંમત: ખાટલી ૩ નો રૂ. ૨-૧૦-૦

વી. પી. અર્ચના

૩૦-૭-૦

“ ગુડેરીન ”

સ્ત્રીઓ માટે અમૂલ્ય ઔષધ છે. જેઓનું શરીર
ધસાતું જતું હોય-શરીરમાં લોહી નહિ હોય, અશક્તિ
માત્રમ પડતી હોય તથા નિયમિત અટકાવ નહિ આ-
વતો હોય-કુટુંબમાં જેઓ એનિમિયા જેમાં દોષથી
હરાત થતા હોય તેઓને- “ ગુડેરીન ”

વાપરવાને ખાસ જાણામણ કરવામાં આવે છે.

ગુડેરિન લગભગ સોળ દળર હોસપીટલોમાં વપરાય છે.

ગુડેરિન દરેક દવા વેચનાર પાસેથી રૂ. ૨-૧૨-૦ ની કિંમતે મળશે.
જો તેઓ પાસે ન હોય, તો નીચે જણાવેલા સોલ એજન્ટ પાસેથી મંગાવવી:

[ધ એન્ડો ઇન્ડિયન ડ્રગ એન્ડ કેમિકલ કંપની,

નાં ૧૫૫; જુમા મસજીદ-મુંબાઈ,

સુન્દરી સુબોધ

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેયતાઃ । મનુ

(પ્રસન્ન - રહે, ન્યાં પામી સન્માન સુન્દરી)

આવશ્ય પાઠક,

પુસ્તક-૧૦ અંક ૩ નો,

નવમ્બર ૧૯૧૨.

અન્ધુસમાજ, અમદાવાદ.

પ્રકાશક અને તત્રી-રામભાઈનરાય જસવંતરાય.

વિષયમુચ્ચય

વિષય વિભાગ	લેખક	પૃષ્ઠ
ઉદયગુંજન		
નવા વર્ષનાં આશીર્વાચન	રા રમણિક નિવેદી	૬૪
કાઠ્યકુંજ		
એ દિવ્યભૂતિ મનહરતી ।	રા કાસાર.	૬૬
સ્નામીસ મ	રા ચાંપશી પિન્નલાસ વટેશી	૭૦
પુત્રી-શિક્ષા	રા લાલજી કેશવજી નેડીયાવાળા	૭૧
૬ પતિ જીવન ક્યારે સુખરૂપ યાય ।	રા. સદિલાખી	૭૨
સીતાનું સુખ	રા જન્મરાજી વિ ગિરિનરાજી વેદ	૭૨
પ્રભુ સ્તુતિ	(મહેદુ)	૭૨
રમણી મણિમાલા		
૧૨ આત્મી સ્ત્રીઓ	રા જયન્ત	૭૩
વિદ્યાકલા-ધૈર્યક.		
સ્ત્રીઓ તથા બાલકો માટે ધરમનું ફાવેલો	રા અમૃતલાલ સુન્દરજી પટિયાર	૭૮
આનન્દાશ્રમ		
અધિક માસની અધિકતા	રા વિનોદી	૮૧
રતનકોશીને ડાહીકોશીનો ટોળો	મિ K P C	૮૫
વિવિધવિદ્યાર.		
૧ સ્પાઈટ રાજ્યમા સીશિક્ષણ	રા રોહિની દેવેશ્વર કર્ણામ કર દિવેલી	૮૭
પત્નીનું મરણ અને પતિનો શોક	રા રાજીશી મનજી પરિખ	૮૮
સ્વાગતસદન		૯૦
આવશ્ય યાવશી માટે યોજના		૯૭
સમયતરંગ.		૯૮

વાર્ષિક લેવાજમ, (૨૫ પાસ અર્થ સાથે) ફક્ત સવા રૂપિયો હિન્દુસ્તાનની બહાર દેહરૂપિયો.

સુન્દર, સુશોભિત વાળ !

તમારા અંગને યોગ્ય અને જાતની વસ્તુ છે, તે-
લીજ તમારા વાળને પણ છે. કારણ કે વાળ એ શ્રીનો
સજ્જાર છે. જો તમારા વાળ ખરી પડતા હોય અથવા
તેની તેજસ્વિતા ઓછી થતી. માત્રમ પડતી હોય તો-

કામીનીઆ ઓઈલ:

(રિફર્સ)

ગુણકારક, સુખાકારી તેલ—

જરૂર વાપરો. કામીનીઆ તેલ વાળને માટે ઉત્તમ છે
અને તેમાં પૂર્ણ ગુણકારક વસાણાઓનો સમાવેશ થ-
યો છે. આ તેલ સર્વાંગીણી તાલકાનાં છિદ્રો ખુલ્લા
માય છે. ખોડા નાશક માય છે, વાળ ખરી પડતા અટક
છે, અને સુંવાળા, તેજસ્વી બને છે. માટે આજેજ વાપરી
અનુભવ મેળવી લુચી: પછી દરેક વાપરશો એમ અમારી
ખાતરી છે ! આ ગુણકારક તેલ વાપરનાર શું કહે છે !

મિ. કે. કે. ખીલે, જલેરી, કોલ્મો (લંકા)થી—
લખે છે કે, "તમારું કામીનીઆ ઓઈલ ખરેખર વિશા-

બનાવટ છે. મારા કુટુંબ આ તેલ વાપરવાથી ફક્ત ૧૫ દિવસમાં દાખરો મેળવી શકે,
માથાનો દુખારો અને મગજનું તપી જવું, એ સર્વે તરત દૂર કરી નાંખે છે."

ડા. હરીનારાયણ, રીવીલ સરજન્યન કમાલપુરથી લખે છે કે, "તમારું
કામીનીઆ ઓઈલ સર્વે કરતાં વધુ પસંદ કરજું. બીજા મળુ બારલી મોકલો."

કિંમત: બારલી ૧ નો ૩	૧-૦-૦	પી. પી. ખર્ચના	૧૦-૪-૦
કિંમત: બારલી ૩ નો ૩	૨-૧-૦	પી. પી. ખર્ચના	૨૦-૭-૦

" ગુડેરીન "

શ્રીઓ માટે અમુક એવધ છે. જેઓનું શરીર
પચાતું જતું હોય-શરીરમાં લોહી નહિ હોય, અચકિત
માથમ પડતી હોય-તથા નિયમિત, અટકાવ નહિ આ-
વતો હોય-દુકમાં જેઓ એનિમિયા જેમાં રોગી
હોવા યતા હોય તેઓને- " ગુડેરીન "

વાપરવાને ખાસ કસામણ કરવામાં આવે છે.
ગુડેરિન લગભગ સોળ હજાર હોસપીટલોમાં વપરાય છે.

ગુડેરિન દરેક દવા વેચનાર પાસેથી રૂ. ૨-૧૨-૦ ની કિંમતે મળશે,
જો તેઓ પાસે ન હોય, તો નીચે જણાવેલા સોલ એજન્ટ પાસેથી મંગાવો:

(ધ એન્ડોર્સીએપોઝ્ટ)

નં. ૧૫૫, જુમો મસજીદ-મુબઈ.

જી. મ. મહેતા ૧૩૧૨

સુન્દરી સુબોધ.

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવર્યે ગોવર્ધનશાઈના સખદેશમાં કહીએ તો, “સીધો પડિત યાય; રસજ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબાંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી. કુટુંબની મૂર્ખ ઉચ્છાદનો અને ક્લેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબમાં ખરાં કલ્યાણ કરવા રાક્ષામતિ અને હત્સાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને રક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની કલ્યાણવાસનાઓ તમ કરે;” સાધ્વી પત્ની યઈ પતિનું જીવન હમત કરે; પતિવધાવન સેવામયિની બની દુઃખતિમિરમાં રૂબતાં ભાન્ડનાં આત્મા-હૃદય વહારે, માલમજા પુત્રી તરીકે હિન્દમેથાનાં સંતાનોના વિકાસ અને પ્રગતિની સહાયક યાય, તથા પ્રભવત્સવ જનનિ રૂપે સ્વદેશમાં હૃદયસૂર્યનાં તેજસ્વી, હૃદ્વાસભર્યા દિશ્ણો પ્રભુ વિસ્તારથી પ્રસારે:—જેનું આર્યસુન્દરીઓના જીવનની સફલતા છે. “સી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી..... સીની હનતિ વિના દેશની હનતિ અસંભવ છે.”

વર્ષ ૧૦ મુ.] ઇ. સ. ૧૯૨૨, નવેમ્બર:-કાર્તિક, વિ. સં. ૧૯૬૮, અંક ૩ નો.

સ્ત્રીલેખનો શાસ અંક.

૧. ભેટનું પુસ્તક તૈયાર થવામાં વિલંબ થવાથી, સ્ત્રી લેખનો-ચિત્રો-વાળો ખાસ અંક નવેમ્બરમાં નહિ, પણ ડિસેમ્બરની આખરે બહાર પડી શકશે. આમ હોવાથી નવેમ્બરનો અંક બહેલો પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે.
૨. ભેટનું પુસ્તક ગ્રાહકોને તા. ૨૦ મી-ડિસેમ્બર લગલગમાં મળી શકશે એમ આશા છે. જેમનું લવાજમ વસુલ થયેલું નથી, હેમને તે વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે-વી. પી. સ્વીકારવાને ગ્રાહક મહાશયોને વિનતિ છે.
૩. ખાસ અંકમાં બને તેટલા સારા લેખ અને સુન્દર ચિત્રો આવે તેમ ગોઠવણ થઈ છે; અને તેથીજ તે તૈયાર કરવામાં ધાર્યા કરતાં પણ વધુ વિલંબ થયો છે.
૪. આશા છે કે સુન્દરી સુબોધનાં વાચક બહેનો અને બન્ધુઓ હેનાં ગ્રાહક વધારી, આ પત્રની ઉપયોગિતામાં અભિવૃદ્ધિ કરશે.

—વ્યવસ્થાપક, સુન્દરી સુબોધ.

* નવાં ગ્રાહક વધારનાર ગ્રાહકોને મળવાનાં પુસ્તક, હેમણે વધારેલા ગ્રાહકના પ્રમાણમાં ભેટના પુસ્તકની સાથે મોકલવામાં આવશે.

વિદ્યારના ઉપભોગમાં ખચ્ચી કરવું, હેના કરતાં તેજ ક્રમ્પનો, જિંદગીનો, સમયનો સદુપયોગ કરવાનાં અનેક સાધનો આપણી પાસે નથી ? દુઃખાત, અજ્ઞાન, નિરાધાર, નિર્ધન વિધવા-એને-આલિંગ્યોને સદાય કરી, હેમની શેઝનીય સ્થિતિમાંથી હેમનો ઉદ્ધાર કરવામાં મદદગાર થવું, એ શું વધારે પ્રશંસનીય નથી ? એથી શું સ્વર્ગની સીડીનું પગથીયું આપણે ચઢતાં નથી ? એથી શું પ્રયત્ન પ્રીતિપાત્ર આપણે બનતાં નથી ? એથી શું હૃદય અને જીવન ઉદ્ધાસ તથા વિકાસ પામતાં નથી ?... ખહેનો ? સેવા વડેજ " ફીમીઅન લે-ડાઇ "માં દેશ બંધુઓને અમૂલ્ય સહાય કરનાર, ગરીબની માવજત કરનાર, પાપાણુ હૃદયના સૈનિકોની ભગિની અને માતા બનનાર, મિસ ફ્લોરેન્સ નાઇટગેલનું નામની કેનાથી અજ્ઞપણું છે ? એ સૈનિકા પાસે ન્યારે તે પડોપકારી, કલ્યાણકારીણી સ્ત્રી જતી ત્યારે હેમના લક્ષ્મણના ધાતું દઈ આણું થતું અને હેમનામાં નવું જીવન ઉત્પત્ત થતું. હેના પડછાપાતું પણ્ય સુખન કરવાને એ સૈનિકા કેટલા બધા આજુર રહેતા ?... અહા ! સેવા વડેજ સર્વ જીતાય છે. માટે સેવા કરતાં શીખજો ! ક્ષુધાર્તને અન્ન આપી હેતું અંતર દારજો, તૃપાર્તને જલ આપી હેનાં આશીર્વાચન લેજો રોગીને-માદાને-અવસ્થાને મીઠાં સુધામય વચનો બોલી, મધુરી સદાય કરી, આશ્રાસન આપી કૃતાર્થ થજો !

પરમ પવિત્ર દેવિઓ ! સ્નેહાલ બનજો ! જીનજો તમારા પર પ્રીતી રાખે એમ તમારી ઇચ્છા હોય તો તમારે અન્યપર પ્રથમ પ્રેમ દર્શાવવો જોઈએ. શરૂ થવાની મદદલા-કક્ષા હોય તો સિખ થવું જોઈએ. સેનાપતી થવાની હૃદયવૃત્તિ હોય તો પહેલાં સામાન્ય સૈનિક થવું જોઈએ. આજ્ઞા આપવાની ઇચ્છા હોય તો પહેલાં આજ્ઞાપાલક થવું જોઈએ. પ્રીતીનું પાત્ર થવું હોય તો પહેલાં પ્રીતિની પ્રતિમા થવું જોઈએ ! જે પ્રેમને લીધે તમારું હૃદય અન્ય પ્રેમે આકર્ષાય છે એજ પ્રેમને લીધે તમે અન્યનું હૃદય અવસ્ય આકર્ષશો ! માટે ખહેનો ! સ્નેહાલ બનજો !

ભલે અસંખ્ય મહા વિપદો—મહા સંકટો તમારા પ્રેમના અને સેવાના વિકટ મા-ર્ગને વધારે કંટકમય, વધારે દારણુ, બનાવવા મથે—પરંતુ હિંમત અને ધૈર્ય રાખી, દયાના દેવ, કૃપાનિધિ જગન્નિયંતામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી, એ દિવ્ય પંથે પળવા સતત પ્રયાસ કરજો. એ સ્નેહ અને સેવાનો પંથ તમને અવસ્ય પરમધામમાં લઇ જશે. એજ પંથ તમારું જીવન વધારે ઉન્નત અને વધારે દૈવી બનાવશે. તમને પ્રજ્ઞની દયાનું પાત્ર કરાવશે ! સ્નેહ, સેવા અને સ્વાત્મભોગના મહાવ્રતથી સાવિત્રીએ દૈવી જીવન, દૈવી શક્તિ અને દૈવી પવિત્રતા પ્રાપ્ત કર્યાં અને હેને લીધે ચમરાગ્નના દૂર પાશમાંથી પણ પોતાના પતિને બચાવ્યો. એ પંથે વિરહતા જ સીતાદેવી અનેક મહાસંકટોનું ઉલ્લંઘન કરી શક્યાં હતાં; એ પંથેજ દૈવી તેજ પ્રાપ્ત કરી પોતાની પવિત્રતા અને મતિવ્રતનું રક્ષણ કરી શક્યાં હતાં. પુરુષપવિત્ર પતિત પાવન હિન્દની મૈયાઓ, તમને ધન્ય છે ! એ પવિત્રતા, સાધુતાના—કૃત નહિં તો કૃતની પાખડી—પણ મ્હારી ખહેનો ! તમે જિજ્ઞસામાં ધારણ કરો; અને અમને તમારા નિર્જ-બ, અચેતન થયે જતા દીનબંધુઓને તમારા કલ્યાણમય જીવનથી, ઉન્નત વિચારથી, ધર્મ સત્સંગથી સદાય થાઓ; અમારો ઉદ્ધાર કરો ! ગૃહસંસારની કુલદેવિઓ ! મીઠાં, રસીલાં વચનો બોલજો ! તમારાપર અજ્ઞાનતા અથવા કૂતાથી જીવન ગુજરવામાં આવે તોપણ તમારી મિહાઇ તમે ત્યજશો નહિં ! તમારાં પર અન્યાય થાય તોપણ તમે શાન્ત અને નમ રહેજો ! જે તમારે મીઠાં વચનો સાંભળ્યાં હોય તો મીઠાં વચનોનાજ ઉચ્ચાર કરજો !

ને સર્વને "ભાષા બહેન" એ મીઠાં શબ્દોથી બોલાવશે તો તે સર્વ પશુ ત્દમને એ મધુર શબ્દોથી બોલાવશે !—બહેનો ! અગ્નિમાં ઘૂનતી આદિતિ આપી હોય તો તેની 'શદ્ધિ' યાવ કિંતુ તે શાન્ત પાઠના માટે તો નેષ્ઠએ સીનસ પાણી ! કદ્દ વચનેને પ્રયુત્તર, લેવાજ શબ્દોમાં વાળશે તો કસદનો અંત નહિ આવનાં તે શદ્ધિ પામશે. માટે ત્દમે જ્યાં જ્યાં જાઓ, ત્યાં ત્યાં મીઠાં શબ્દો બોલો. ત્દમારી મીઠાસ, ત્દમાર્ મધુર્ધ ત્દમારા શુદ્ધમાં, જીવનમાં સર્વેન પ્રસારી, તેની સુગંધિનો દ્વાવો લ્યો અને આપો ! વિચાર કરો કે જે માનસિક શાન્તિનો અનુભવ એક મદિ માણસ મીઠાં શબ્દોથી કરે તે શાન્તિ શું તેને દવાથી વા દ્રવ્યથી મળવાની હતી ? જે કાષ્ટ પશુ મનુષ્ય દુઃખમાં હોય, તેમ તેને ત્દમારી પાસે બોલાવો અને "ભાષા બાપુ ! કેમ રહે છે "ભાષા ત્દને શું થાય છે ?" એવાં એવાં સુધામય વચનેનો ઉચ્ચાર કરો અને તેથી શું તેમનું દુઃખ અર્ધું નહિ થાય ? અન્યને દુઃખમાં સદામ્ય આપી અંતરની આશીષ મેળવશો, તો ત્દમે ગમે તે રિપતિમાં દશે તોપશુ ત્દમારા નિમિરશોકનો નાશ થઈ, ત્દમારા જીવનમાં હિંસા જરૂર પ્રસરશે.

પૂજ્ય ભગિનીઓ ! ત્દમારી અજ્ઞાન બહેનોને ત્દમારાં જ્ઞાનની દ્વાણી કરજો અને તેમનું જીવન વધારે ઉન્નત, વધારે પ્રેમાળ, વધારે કલ્યાણકર બનાવવા પ્રયાસ કરજો—ત્દમને વિમળ સુખનો દ્વાવો દેરાવજો, તેમને જીવન પ્રમાતનાં દર્શન દરાવજો ! જે વિદ્યાને લીધે ત્દમને સ્વચ્છતા, સાદાઈ અને સરસતા પ્રાપ્ત થયાં છે, જે વિદ્યાવડે ત્દમે સુંદર, પ્રેમાળ અને ભલા બન્યાં છે, જે વિદ્યાથી સર્વને પ્રિય થયાં છે, અને જે વિદ્યાદારા ત્દમે ત્દમારાં સ્વજનમંડલમાં નિર્મલ આનંદની લહેરો પ્રસારાવો છે, તે સદ્વિદ્યાનું દાન કરી ત્દમારી અધિકારમાં હુબેલી ભગિનીઓને સદાપ કરવાનો મહાધર્મ પૂર્ણ કરજો. જે બહેનો કલદ કંકાસમાં જીવન ગાળી કરી દુઃખી થઈ અન્યને દુઃખી બનાવે છે, તેમના ઉપરનું અજ્ઞાનનું આવરણ બેદી નાંખજો. તેમની હૃદય વાટિકામાં વિદ્યાવારિનું સિંચન કરજો. જ્ઞાન વિમાનમાં તેમનાં જીવનને ઉન્નતિના—કલ્યાણના જ્યોતિર્મય સન્માર્ગે વડાવજો. સારી કેળવણી પામેલી બાળ પૌતાના પતિને, સંતાનને, અને સર્વને આનંદનું ઝરણું અને સુખનું સ્થાન થઈ શકે. ઇશ્વર ત્દમને આ સકર્મમાં સદામ્ય કરે !...પ્રજુપેમના પવિત્ર પાઠોં બાણજો અને જગતને બાણાવજો. ભરત બૂમિની વીર બાલિકાઓ ! ત્દમારી આંતર થદા અને ગૌરવને વિકસાવી,—સીતા, સાવિત્રી, દમયંતી એ આદર્શ શુદ્ધિણીઓ, પુત્રીઓ, પત્નીઓ અને માતાઓનું રમણ કરી, હૈયું આદર્શ, ઉન્નત જીવન કરવા પ્રયત્ન કરજો. બહેનો ! ત્દમારા દેવી, એધર્મપૂર્ણ જીવનને અધમ કરનારા, ત્દમને પતિત કરનારા,—કલદ, કલેશ અને કંકાસથી—દુર્વિકાર, દુષ્ટ વિચાર તથા અધમ આચારથી ત્દમે નિરંતર દૂર રહેજો !...ચત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ એ મનુ મહારાજના મહાવાક્યનું રમણ અમને રનેદ, સેવા, શાન્તિ અને સ્વાત્મ બોગના ઉદાત્ત પાઠોમાં કરાવજો ! જેમ એક સુંદર ગુજાજ ન્યારે તે ન્દાનકડી કળી હોય ત્યારે પશુ મનમોહન હોય છે. અને પ્રશુદ્ધિત બને છે ત્યારે પશુ તેની મોહિની ઝરતી સુગંધિથી સર્વે અંતઃકરણ સંતુષ્ટ કરે છે; તેવી જ રીતે બાલ્યાવસ્થામાં ત્દમે મીઠાં વાક્યોથી, મધુરાં રિમત હાસ્યોથી, નિર્દોષ આનંદથી, અધિ આનંદનાં કીરણો પ્રસારાવજો, તથા યૌવન અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પશુ આદર્શ શુદ્ધિણી અને વાસસ માતા તથા સન્ધ્યારિચવાન સેવાભગિની બની શુદ્ધ-ઉદાનના ગુજાજ રૂપે ત્દમારાં જીવનની મીઠી સુગંધ સર્વે હૃદયોમાં અને જીવનમાં રેલાવજો !

ખડેનો !—When pain and anguish wring the brow, a ministering Angel Thou.* કવિવર રેકોટનાં એ મહાવાક્યો અપૂરણ સઘ પાડજો. ઉત્તમ પરિચારિકા બની દયાની દેવી, મમતાની મૂર્તિ અને સૌન્દર્યની સૃષ્ટિ બનજો. પુત્રી તરીકે, પત્ની તરીકે અને માતા તરીકેની તદ્દમારા ધર્મનું સત્વસેવન કરજો ! અને સર્વને સંતોષ આપી, સર્વ સ્થલે આનંદ પ્રસરાવજો !—તદ્દમારા પતિની સદ્ધર્મચારિણી, રેનેહ મૂર્તિ અને પ્રિય સેવિકા બની હેતી પાસેથી—

“ માહરા કુલમા, ખીજે, જ્યાં હો ત્યાં આ તપસ્વીની !

“ નમો નમો મહા દેવી ! મોમ્ નમો કુલયોગિની ” !

એવાં સુન્દર, પ્રભુ પૂર્ણ, અર્થ ગળિયાર વચનો કદાવજો.

ખડેનો ! નૂતન વર્ષના મંગલમય દિને ખીલું શું છમ્મું ?—ખીલું શું કદું ? તદ્દમા-રાથીજ આપણી હારતીમેષા હેતી પુરાણપાત્રન ઉત્તર રિયતિ પ્રાપ્ત કરી શકશે. તદ્દમારે લીધેજ બાલ, યુવાન અને વૃદ્ધ જનોમાં કર્તવ્યનો ઉત્સાહ આવશે. તદ્દમારાં વચનો અને કર્મોજ તદ્દમનાં હૃદયને જવજન્ત અને ઉજ્જવલ બનાવશે. તદ્દમારે લીધેજ પ્રભુનું રેનેહ રાજ્ય સર્વ જગાએ પ્રસરશે. તદ્દમારી સદાપર્યાજ આપણી દેશમેષા સમૃદ્ધિનું સ્થાન, શારદાની સાઝા, કલાનું કેન્દ્ર, ધનનું પ્રામ અને વીરોની વસુધા બનશે. ઈશ્વર તદ્દમને તે સદર્શ-સન્માર્ગ બતાવે ! શ્રદ્ધા રહે છે કે પ્રભુ કૃપા અને તદ્દમારી સદાપર્યા ચોડાજ વખતમાં—

“ સજાત જોડા જાત બોગથી પરહિતમાં પરવરશે,

“ અડગ ધર્મનાં ચૌરખાં સંતાન હિંદમાં ધરશે;

“ ત્યારે દેવો અવતરશે, વિરસા નરવીર તરવરશે.

“ પેતાના પ્રિય દેશી જનનાં દુઃખ પરસ્પર ધરશે,

“ જન્મ-ભૂમિનાં બોળાં જાંકુ બેળાં હળશે મળશે;

“ ત્યારે પ્રભુના સચરશે, સ્વર્ગસમ સુંદર હિન્દ ધરશે. ”

પ્રભુ તદ્દમારે વિકટ માર્ગ નિષ્કેટક કરે. તદ્દમને તે ધર્મ કાર્યમાં સદાય કરે.

ખડેનો ! નૂતન વર્ષ તદ્દમારું સદૃશ થાઓ ! તદ્દમારું સર્વ રીતે મંગલ અને કલ્યાણ થાઓ અમર !

—રમણીક ત્રીવેદી.

કાવ્ય કુંજ.

“ એ દિવ્યમૂર્તિ મન હરતી ! ”

એ દિવ્યમૂર્તિ મન હરતી, ઉરમાંથી રેનેહસુર સરતી;

ધરી પ્રેમ વિવેકે નિચરતી, કરી કચેચ કદો નહિ દમતી.

એ દિવ્યમૂર્તિ મન હરતી, મંદ દાસ્યથી મુખ દીપવતી;

વહે નયન નેહની ન્યોતિ, કરી પ્યાર પતિ રીઝવતી.

એ દિવ્યમૂર્તિ મન હરતી, “રેનેહ વારી” સરિતા બેરતી;

વીણ પતિ ગાંડી થઈ ફરતી, પ્રભુ જાણી પતિને નમતી.

* ન્યાયે-દુઃખ અને દર્દ અત્યંત ખીડા કરે છે, ત્યારે સદાય કરનાર ફિરસ્તો તેો વાન છે !

એ દિવ્યમૂર્તિ મન ઢરતી, ન્યાં આગ જ્વરની ચમતી;
 ને “શાન્ત” શાન્તિ પ્રસરતી, ઉત્સાહ વૃદ્ધિ ન્યાં રમતી.
 એ દિવ્યમૂર્તિ મન ઢરતી, સંસાર સ્વર્ગ સમ ઢરતી,
 પરમાર્થ કામ નદિ ઢરતી, દીક્ષ લેશ કલેશ નદિ ઢરતી.
 એ દિવ્યમૂર્તિ મન ઢરતી, હૃદય વચન સદન પથ ઢરતી;
 કદિ વેણ કોપી નદિ વદતી, મીઠું મીઠું બાણીને દસતી.
 એ દિવ્ય મૂર્તિ મન ઢરતી !

-કાસાર.

સ્વામીસંગ.

(ગામી.)

પ્રાણના વિશાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ,
 સુખના સુમાર ન્યાં સુદાય જો,
 પ્રાણના વિશાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ.
 રમેદના સુપાથ સ્વામી સંગમાં રે લોલ,
 મંથિ ઉરઊરની ન્યાં સંધાય જો.
 પ્રાણના વિશાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ.
 પ્રેમના પ્રભાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ,
 રસની સમધાર ન્યાં દેલાય જો.
 પ્રાણના વિશાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ.
 ઊરના ઉત્સાહ સ્વામી સંગમાં રે લોલ,
 ન્યોતિ ન્યાં મીઠમીઠ મગટાય જો.
 પ્રાણના વિશાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ.
 અમીના પ્રસાદ સ્વામી સંગમાં રે લોલ,
 રસજસ ન્યાં ઘુટા પીવાય જો.
 પ્રાણના વિશાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ.
 આશા-સુવાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ,
 સુખદુઃખ ન્યાં પળપળ પલટાય જો.
 પ્રાણના વિશાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ.
 સાંતિ-શાણગાર સ્વામી સંગમાં રે લોલ,
 અંતરનાં દુઃખ ન્યાં સમગળ જો.
 પ્રાણના વિશાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ.
 પ્રેમી વિશાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ,
 અનુપમ ન્યાં બદાય ઉભરાય જો.
 પ્રાણના વિશાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ.
 આંખની વિહંગલસ. ઉદરો.

પુત્રી-શિક્ષા.

આનન્દમાં દિન નિર્ગમી પતિ વેણ કદી ન ઉઘાપજે ।
 ખરું ઇશ સ્વરૂપ તુજ સ્વામીમાં મુજ બાળકી નિહાળજે ।
 પિયર કરતાં અધિક શોભીશ સાસરે રહી બાળકી,
 ચંદ્ર સસરા સ્વામીને તું રેનેહે વેશ કરીશ નકી ।
 વૃદ્ધ વડીલો પૂજ્ય સ્વમજી 'આપનાં' તું પાળશે ।
 તેા અમી દ્રષ્ટીથી તુજ પ્રતિ તે દિનપ્રતિદિન બાળશે ।
 રેનેહાળ લહારા હૃદયમાં, રેનેહજ્યોત જે અંખી રહી,
 પ્રગટાવીને તું કિરણ લેના રેનેહિ પર પ્રસરાવજે ।
 બાળા મટી ગૃહિણી થશે તું સાસરે રહી બાળકી ।
 પિયર ઘરમાં લાડ કાડે સ્વચ્છન્દમાં તું ઉછરી ।
 હે દિન જળ પ્રવાહસમા અલ્પા ગયા હે । બાળકી,
 બોલે પડ્યો નિજ ગૃહ તણો તુજ શિરપરે ગમ્ભીર જે ।
 ગૃહ કાર્ય હશે બહુ કઠિન પશુ રેનેહેથી જે કરતી રહી,
 સરળ બનાવીશ રહેજમાં રાખીશ આનન્દ મન મહિં ।
 ધૈર્યથી ને અંતથી તું કાર્ય જેહ કરતી જશે ।
 નેટ તુજને કાર્ય તે ગૃહના અતિ બ્હાલાં થશે ।
 સંસાર રૂપી સાગરે આ રેનેહ રૂપી નાવડું ।
 આરૂઠ થઇ સમ્યન્ધી સાથે જીવન પાર ઉતારવું ।
 છે જીવાપત્રી બાળકી : સુકીશ નહીં રસ્તો કદા ।
 આશિષ મ્હારી અટલી સુખી સાસરે રહેજે સદા ।
 —લાલજી કેશવજી જોડીયા વાર...

દેવપતિ જીવન ક્યારે સુખરૂપ થાય ?

આજા પતિની પાસતી સુખ સેવનાથી આપતી;
 રિયતિ હોય પતિની તે વિધે સતેય ધારી આલતી,
 સૌંદર્ય નથી ધનુવાન જગમાં, હોય અભિજ્ઞાપ્ય છતાં,
 જે જે મળેલું હોય તેથી નિભાવવું એ સુખનતા.
 જ્યાં રાખવી સાદાઇ, ત્યાં ના કાઠ ફેરી વચ્ચના,
 જ્યાં રાખવી દાનાઇ, ત્યાં ના સુખ ફેરી વચ્ચના.
 કાયે, કરે થઇ સમયને અવગુણ તે છે કામિની;
 ધારે અયુક્ત મુરાદ જર કરવા મયે તે નામની !
 વામા તણાં દુઃખ વામવા મયલું ગૃહરથે સર્વદા,
 સન્માન સાથે સાંવીને નિજ શુભ શુભો સો અર્પવા;
 "પોતા સમીએ યાય" ધારી રીઝવવી પ્રેમે સદા,
 એ જાણી પતિએ પ્રજા નિજ સતિને સુખી કરવી સદા.

નારાયણરાવને પુત્રે રવાના કરશે, કેમકે તીર્થસ્વરૂપ રાજાશ્રી દ્વાદશાર્દેમ આવ્યા પછી તેને પુત્રે મોકલવા કીક પડશે નહિ. તેથી દાક્ષર્માં જ રવાનગી કરવી. વધુ વર્તમાન બાબાએ સેવામાં લખ્યું છે તે ઉપરથી સમજાશે. સેવામાં શ્રુત થાવ એ વિતાપના.”

મોટા માધવરાવ પ્રમાણે રમુનાચરાવ ઉર્દે રાધાજી દાદા પેચા મુર્ધા આ બાબતથી ધણા ખેડીતા હતા અને તેમને સર્વ રાજકાર્ય કહેતા હતા. એ ઉપરથી આ બાબત ધણી માની, આખરદાર અને અધિકારી હતી, એમ દેખાય છે. રમુનાચરાવ પેચવાના એક જે પત્ર અને નમુના દાખલ રજુ કરીએ છીએ. તે ઉપરથી તેમના જેવા શરવીર મુર્દા આ બાબતની કેટલી મહત્તા માનતા હતા તે સિદ્ધ થાય છે.

શ્રી શંકર.

તીર્થ સ્વરૂપ માતૃધી:બાઇ વડીલની સેવામાં.—

“બાળક રમુનાચના સાદાગ નમસ્કાર, વિનંતી. અત્ર ૭-૧૯ સમજાવ એવું વંચ ૭ સમજી સોમવાર સુધી કુચળ. મુકામ પરડિની નજીકમાં. વડીલની કૃપાથી સુખરૂપ છીએ. વિશેષ બહુ દિવસથી વડીલ તરફથી પત્ર આવતો નથી, એથી કરી આશ્ચર્ય થાય છે. ચિરંજીવ માધવરાવ અને નારાયણરાવ એમના ઉપર વડીલની કૃપા છે તેથી અમારા ઉપર નથી એમ દેખાય છે. પહેલાં તો વડીલ હમેશ કૃપા કરતાં આવ્યાં. દાક્ષર્માં પત્ર આવતો નથી, એ ઉપરથી વિલક્ષણ લાગે છે. અમે પણ બહુ દિવસ રાદ જોઇ પરંતુ સવિસ્તરપત્ર આવ્યો નહિ, તેથી કૃપા કરી સર્વદા પત્રદારા સંતોષ આપવો જોઇએ. આ તરફના વર્તમાન તો-જનોનાં બોલિયો મોગલ સાથે મળ્યા તેમ અમારા તરફના પણ ચાર નીમકદરામ મળ્યા, વીસ પચીસ દુનર ફોજ અમારા તરફની મળી. તેથી કરી મોગલોએ જનતા રોખાઇ કરી અમારા ઉપર દબાણ આરંભ્યું, પરંતુ ઇશ્વર સાનુકૂળ છે. આ બેઠમાનીથી કંઈ થવાનું નથી. બે મહિના પછી પુરેપુરો નીકાલ થશે. વડીલે સર્વદા કૃપા કરી આશિર્વાદ આપતા જવો. તેથી કરીને સર્વ શત્રુ હતાશે. અમારી ફોજ દેશમાં કંઈજ નથી. મોગલોથી અમારી પાછળ આવતું નથી, તોપણ ઢોડી આપ્યાથી અમે મારી નાખીએ છીએ, એમ સમજી લય પામી ગયા છે. સાંપ્રત કેટલીક ફોજ પુત્રે, જીનર, સાતારા, નાશીક એ પ્રતિમાં મોકલી જમિ કરશે માટે વડીલે સાવધ રહેવું. આજકાલ કિલ્લાપર રહેવું, નહિ તો દગો થયે સર્વ દોષતને નુકસાન છે. હવેલીના સુખ માટે નીચે નહિ રહેવું. ચાર દિવસ તરદી પડે તો કશુંક રાખવી. ગમે તે સમયે ફોજ અચાનક આવે તો પુનાથી શીઢી-ગડ (શિંદગડ) પહોંચવામાં સંકટ આવશે. પછી અમે લખીએ છીએ તે સંબંધરશે. પરંતુ યાદ આવેથી ફળ નથી. તેથી બહુ સાવધ રહેવું. નિદાન પાર્વતીબાઇ અને રમાબાઇ અને સગણુબાઇ વગેરે સ્ત્રીઓ અને ચિરંજીવ નારાયણરાવ એટલાને તો સિંદીગડપર મોકલવા. અપણે ચોખ વખતે જશે તો કામમાં આવશે. હું લખું છું તેથી વડીલે જાણું નહિ લગાડવું. હું બાળક છું. આ કાળ સંકટનો, તેમાં બહુ સાવધ રહેવું. મહણ અને પદ્મહ આવ્યા છે. અને કંઈ આ વર્ષમાં બે ચાર યોગ ફૂજ આવ્યા છે, તેથી પુનાના ભરોસાપર રહેવું નહીં. દગો થશે તો ફળેતીનો પાર નથી. ગોપાળ ગોવિંદ વગેરે કોઇ મોગલના લશ્કરમાંથી લખશે. તે ઉપર જુલોશો નહિ. તે લખાડ છે. આજસુધી દોષતની ખરાબી કરી. હવે મોગલની પણ દોષત શુરાશે. તે બાળુએ જ્યાં નીમકદરામ બેઠમાની બેગા થયા છે, છ-

શ્વર તેમને સત્વરજી અંતે લાવશે. જે દિવસ તેમણે આપણી બાજુ સાચવી રાંખી પરંતુ તેણે કંઈ પરીણામ આવતું નથી. તેમાં ઇશ્વર ઇચ્છા પ્રમાણે. અમાને સૂઝે છે તે લગીએ છીએ. આપ વડીલ છે. વિચારમાં આવે તે કરવું. બહુ શું લખવું? એ વિનંતી."

શ્રી રાંકર.

"તીર્થરૂપ માતૃથી બાલની વડીલની સેવામાં—

"બાળક રઘુનાથના સાહાજ નમસ્કાર. વિનંતી વિશેષ—વડીલ પત્ર મોકલ્યો તે મળ્યો. પરમ સમાધાન થયું. ખુલાસાથી લખ્યું એ પક્ષ ઉત્તમ. મનમાં જે સારી નરતી વાત આવે તે લખતા જવી. મને મળશે તે હું લખતો જઈશ. ચિત્ત પ્રશસ્તતા થશે તેમાં ખોટું નથી. વડીલે કેમ લખ્યું એથી મને ખોટું લાગતું નથી. આપ વડીલ છે, તીર્થરૂપ નાનાસાહેબ બાઉસાહેબ એમની જગ્યાએ આપ છે અને વડીલને વિચાર પણું સૂઝે છે. કેવળ જેવી તેવી સ્ત્રીઓ પ્રમાણે આપ નથી. પ્રપંચ પરમાર્થ જાને વડીલને સમજાય છે. તેથી વિસ્તારથી શું લખવું? તથાપિ, વડીલને માહિતગીરી થાય માટે અહિંના કારભારનો હેવાત અલાહીદા પૂરવણીમાં લખ્યો છે. વાંચી જે વખત જોવો, અને આગળની વ્યવસ્થા કારભારી સમજાવવાની કરવી. સારાંશ મને ચિરંજીવ ચાલેા કરવો, તેણે દેલત કરવી. તેથી દાલમાં કરીએ છીએ. વિશેષ અમારું નામ માદદસ્ત પૂર્યો છે. હવે વિશેષ આસ્થા નથી. વડીલની આજ્ઞા પ્રમાણેજ કરવું એજ હેતુ છે. રવાના રવીવાર પ્રાતઃકાળ. વધુ શું લખવું? એજ વિનંતી."

ઉપલા પત્રો ઇ. સ. ૧૭૬૨-૬૩ ના સમારના છે; પરંતુ પછી નારાયણરાવનો વધ થયા બાદ આ બાઇ અને રાધેબા દાદા વચ્ચે અત્યંત વિરોધ થયો અને તે બાઇએ પુનાને સ્વયં મહણ લાગ્યું એમ કહી નારીકર્મા ગંગા કીનારે વાસ કર્યો. આગળ સવાઇ માધવરાવનો જન્મ થઇ તે મોટા થયા પછી તેમણે જ્યારે પત્ર વ્યવહાર શરૂ કર્યો તે વખત આ બાઇએ તેમને તે વખતે વડીલપણાના નાતાથી ઉત્તમ ઉપદેશ કર્યો છે. તે ઘણું મૂલ્યવાન છે. આ પત્ર ઘણા વર્ષ પૂર્વે પ્રસિદ્ધ થયો છે તથાપિ તેમાંનું બોધાત્મક ધણું સુરસ હોવાથી તે પત્ર અહિંયા ઉતારવા જોવો છે. તે નીચે પ્રમાણે:—

શ્રી.

"ચિરંજીવ રાજથી માધવરાવ પ્રધાન એમને—

"પ્રતિ ગોપિકાબાઈ મુકામ નાશીક. આશિર્વાદ વિશેષ અહિંયા છે. ૪ માહે સપ્તર પર્વત કુશળ જાણી. આપના કુશળ વર્તમાન ચચારિયત હશે. વિશેષ તારો મોકલેલો પત્ર મળ્યો. હું નાનો છું, અને વડીલે તો સર્વ ત્યાગ કરી શ્રી ક્ષેત્રમાં વાસ કર્યો છે. તે વળી બંધી માહિતી વડીલને છે. તેથી કંઈ રીતે ચાલવું તે સર્વ લખવા આજ્ઞા થવી, એમ લખ્યું. —સર્વમહણ સધિ અન્વયે કૃષ્ણપક્ષ ચંદ્ર લેાપ થયો હતો તે દાલમાં વડીલના પુણ્ય ઉદ્વેગ થકી દુષ્ટનો સંહાર અને સુષ્ટના પોષણાર્થ તમે આ કુળમાં જન્મ લઇ પુરંદરમાં ઉદ્વેગમાં આવ્યા તે કરતાં આ તરફથી લખવાનું કારણ દેખાતું નથી. પરંતુ માનવદેહ—અને તમે લખ્યું તેમ કરતાં વર્ત ચાલવાનું જે સૂઝ્યું તે લખ્યું છે. તપસ્વી કલમ બંધી—

૧. પ્રાતઃકાળની ધડી રાત્રે હડી દિવાળે જઇ પાદપ્રક્ષાલન—મુખપ્રક્ષાલન કરી, દિવાન ખાનામાંના શ્રી મૂર્તિના ગણપતીનું દર્શન કરી પ્રાતઃરમરણના સ્તોક બોલવા પછી સૂયોદ્ય

પ્રોજેક્ટર વેદે દાય જોવો. પ્રકૃતિ અન્યથે ઓળખ લેવું. પછી લખવા બેસવું. દિત્તા ઉપર દાય ફેરવી પછી જે કાગળપર નીચાની કરવાની હોય તે લખ્યા પ્રમાણે વાંચવી. તે સમયે નજીક ગુરૂ અને બીજા એક બે સંભાવિત યોગ્ય ગૃહરથ હોય તે હોવા જોઈએ. નારતી હોવા જોઈએ નહિ. આ પ્રમાણે ત્રણ ધડી.—કલમ ૧.

૧. કસરતયાળામાં જમ્મ દંડ કરવા. દિવસે દિવસ શક્તિ પ્રમાણે ચડતા દંડ કરવા જોઈએ. સાથે સંભવિત ગૃહરથના ચાર પાંચ છોકરાં સમાન વયનાં હોવા જોઈએ અને એક બે મહા અને હમેશા વિદ્યાસુ ગૃહરથ સાથે રહેવાના તે હોવા જોઈએ. ખિન્નમદદાર કારણ પ્રસંગે હોવા જોઈએ. મહે કુતીના દાવ શીખવાડવા. પછી સમાન વયનાં છોકરાં સુદા પ્રકૃતીને મારક હોય તે ખોરાક નીચમિતપણે લેતા જોવો. આ પ્રમાણે દોઢ ધડી અને કુલ ધડી સાડા ચાર.—કલમ ૨.

૧. સ્નાન કરવાના સમયે જોઈએ પંચાંગ વાંચી સંકલ્પ કહેવો. બાદ ગંગાદુધ બોલવું. સંખ્યા થોડી પણ બોલ્યા વગર કરવી. તર્પણ કરવું. ઉપાવાસે પૂજા કરવી. તે સમયે જેવ ધરમાં પુરાણ અને બહારની બાલુએ ગાયન થવું જોઈએ. આપણે તુલસી કુલ માત્ર ચંદાવવા. પછી નિત્ય દાન આપી હાથવાર બેસવું. તે સમયે શાસ્ત્રી વૈદિક મહા શ્રેષ્ઠ વ્યાસેશાને નમસ્કાર કરી યોગ્યતાનુરૂપ આદરસહકાર કરી દંડ વાતચીત કરવી, બાદ ઉપદેશ કરવા જવું. આ પ્રમાણે સાડાત્રણ ધડી. અને કુલ આઠ ધડી.—કલમ ૩.

૧. કચેરીમાં આવવું, તે સમયે સર્વને દર્શન આપી યોગ્યતા પ્રમાણે સુદષ્ટિ અને બોલણ થવું જોઈએ. કચેરીમાં વધુ રાખ્ધ બોલવા નહિ. પ્રકીર્ણ પણ બોલવું નહિ. અનુકૂળ પ્રવિદ્યા હોવી જોઈએ. એકાદ જણ ગેરશીસ્ત રીતે સમજાવે તેને પકડે વિચાર કરી અપરાધ માણસ પડે બીજા પાસેથી તેને નિષિધ કરાવવું. આપણે નેત્ર દટાક્ષથી જોવું. અપરાધાનુસાર શાસન કરવું. પરંતુ સંભવિત ગૃહરથ ધણી દિવસના આશ્રયને, પ્રમાણિક, જેવા એ જીવન્યુક કરી હોય તે કામા કરી. બીજાના છદ્મ કાઢવા નહિ. આથી તેનું અપમાન થાય છે અને તે તેના મનમાં દંસ રહે છે. સાથે થયેથી તે નાશ કરશે. આપને હાથપણ આવશે. સાનિધ્યના લોકમાં હલકા માણસ રાખવાથી જે કરીએ તે હાથ હા બળે છે, પરંતુ જનસમાજ ખરાબ કહે છે. મહત્તને હાની પહોંચે છે. આ પ્રમાણે ત્રણ ધડી. અને કુલ અગીયાર ધડી.—કલમ ૪.

૧. ભોજનના પૂર્વે પીતાબર પહેલાં બાદ મોટા દેવ ધરમાં જમ્મ કુલ ચડાવી નમસ્કાર કરી બ્રાહ્મણને જળ મૂકી ભોજને બેસવું. તે સમયે વાતચીત કરવી, તે રાજસ્ય યજ્ઞમાંના બ્રાહ્મણ ભોજનસંબંધી વગેરે સર્વને યોગ્ય દેખાવ તેમ બોલવું. રસોઈ કરનાર અને સિંધ્ય મંડળ સુશિક્ષિત વિદ્યાસુ હોય તે રાખવા. ધડી.બે. આ પ્રમાણે તેર ધડી.—કલમ ૫.

૧. ભોજનોત્તર આયમન કરી, ચતપદી કરી તાંબુલ-પાન ખાવું. બાદ બે ધડી રાજ. વિદ્યારી રમત રમવી. એકાદ દિવસ નિદ્રા આવે ધડી અરધી ધડી સવું. આ પ્રમાણે બે ધડી એકંદર પંદર ધડી.—કલમ ૬.

૧. શાસ્ત્રી પાસે ભારતમાંના વિરાટ પર્વથી ચિંતનીય કરાવવી જોઈએ, અને વદ્ધ આશ્રિત બુના મુખ્ય અને અન્ય રાજ્યા હોય તેમનાથી દિલી અને મહારાજ સંબંધી ખતનાવ

કેવા બન્યા તે સાંભળવામાં આવવા જોઈએ. પોતાના વડીલની વાંતો કારભારીને એકંતમાં પુછતા રહેવી, અને તસખીરે તથા નકશા અનેક જોતા બેસવું. તે સમયે શાણાં શુદ્ધિમાન હોય તે નજીક હોવા જોઈએ. આ પ્રમાણે ચાર ધડી એકંદર કુલ યોગણીસ ધડી.—કલમ ૭.

૧. ખરડો લખવા બેસવું તે વખતે એક બે સંબંધિત ગૃહસ્થનાં શુદ્ધિમાન છોકરાં જોવાને હોવાં જોઈએ. કુરદન સસ્તન, શુણાકાર, હાથાકાર કરવાનો સહવાસ બહુ હોવા જોઈએ, અને શરૂએ વિદ્યાભ્યાસ માટે બોલવું (કપડાં આપવો) જરૂરનું છે. પરંતુ લખવાની જગ્યાએજ બોલવું ત્યાં વિશેષ કાષ્ટ હોવા જોઈએ નહિ. ધડી ચાર. એકંદર ત્રેવીસ ધડી.—કલમ ૮.

૧. લખવાનું થયા બાદ થોડો કંઈ ઉપાદાર કરવાની ઇચ્છા હોય તો છોકરો સાથે લઈ કરવો. ત્યાર બાદ પાન ખાવું. ધડી એક. એકંદર ચોવીસ ધડી.—કલમ ૯.

૧. ઘોડી ફેરવવા ચાર દિવસે જતા રહેવું. તે સમયે સાથે પટવર્ધન મંડળ અને અન્યત્ર સરદાર હોવા જોઈએ. તેમની સાથે બાપણ કરવું તે સતોષ પ્રતિષ્ઠા કરવું. પરંતુ અત્યંત દોષ ન હોવો જોઈએ અને વિરૂદ્ધતા પણ ન દર્શાવી. કંઈ ચૂક મૂકે ક્ષમા મૂશે નહિ એવા બાપ હોવાં જોઈએ. ચોખ્ખતા જોઈ તેમની સાથે સતોષથી બાપણ કરવું. આઠ દિવસે ખાગ જોવા ગયેથી ત્યાં ફળ અને પુલ જે વસ્તુ લાવી આગળ મુકે તે ચોખ્ખાચોખ્ખ જોઈ તેમને આપવી, અને આપણે આપવાનાં હોય તેમને આપણે આપી પછી આવવું. જે દિવસે સ્વારી જવાની ન હોય તે દિવસે કાગળ પત્ર દોલત પ્રકરણ હોય તે કારભારીએ સમજાવવાં જોઈએ. તે સમયે કાષ્ટ હોવું જોઈએ નહિ.

ચાર દિવસે એક વખત ભેટ લેતા રહેવું. તેમણેજ વાડામાં (વંદામાં) આવવાનો વેત રાખવો. પછી તેમને બહુ સતોષથી બોલાવવા અને બાળકપણે બોલવાનો રોજ દર્શાવવો. વાડામાંજ આજ રહેવું એવો આગ્રહ કરી રાખતા જવું. દિવાને રાજકારણના વર્તમાન અને આગળની યોજના કરવાનો વિચાર કરી વિનંતી કરતા રહેવું જોઈએ. તે સમયે અન્યત્ર કાષ્ટ હોવું જોઈએ નહિ, અને તેમના અભિપ્રાય બીજા પાસે નીકળવો જોઈએ નહિ. તેવી મસલત અસાધ્ય થતી નથી. ખાતમી દરેક તરેહની રખાવવી, તેથી મસલતને બહુ બળ મળે છે. પદરના મનુષ્યને ચલાવવાને છકર કરવી નહિ. એ કુલ ચાર ધડી. એકંદર અઠાવીસ ધડી—કલમ ૧૦.

૧. તીરબાજી કરવા જવું. ત્યાં સરદાર, પાણે અને માનકરી ખરોખર તીર કોણુ કેવું મારે છે તે ધ્યાનમાં હોવું જોઈએ, અને દરેક રમતો જોવી તે સર્વે સમાનતાથી જોવી. આ પ્રમાણે બે ધડી. એકંદર ત્રીસ ધડી.—કલમ ૧૧.

૧. હીપદર્શન થયા પછી સંધ્યામાં વસ્ત્રાંતર કરી બેસવું. સંધ્યા થયા પછી સ્તોત્ર પાઠ બોલવો. ત્યારબાદ પુરૂષ સૂક્ત અથવા પવમાનમાંના અધ્યાય બોલવા. તે સમયે આત્રિ તોચે નજીક રહેવું. પછી સોજન માટે જવું. સોજન થઈ ઊંઘતા સુધી ચાર ધડી.—કલમ ૧૨.

૧. સોજનોત્તર પ્રાન આવવાને દિવાનખાનામાં કાચુભર બેસી પાન ખાવું. ત્યારબાદ કાચે કારણ મંડળી નજીક હોવી જોઈએ. તે વખતે ખાતમીદારે એક વર્તમાન કહેવો જોઈએ અને દરેક ખાતમીના આવેલા પત્ર જોવા જોગ હોય તે જોવા બાકીના પત્રવું વિશ્વાસ મનુષ્ય હોય તેના તરફ કામ જોવું. તેને કહેવું અને તે પર આ ખાતમી પ્રમાણ અથવા

અમ્રમાણુ કહે છે તેની પરિણા દોષી જોઈએ. ત્યારબાદ નિદ્રા માટે જતું. આ પ્રમાણે ત્રણ પડી. એકદર સાત,—કલમ. ૧૩.

એકદર તેર દસમ લખી છે. તે પ્યાનમાં લાઇ આલવાને ઉપયોગી થશે. વધુ શું લખવું? એજ આશિર્વાદ.

ગોપિકા બાઈ તા. ૩ અગસ્ટ ઇ. સ. ૧૭૮૮ના રોજ ગંગાતીરે નાટીક પંચવટીમાં સ્વર્ગવાસી થયાં. તેમની ઉત્તર દિશામાં નગર રૂ. ૨૭૯૫૦ અને રૂ. ૫૫૭૨ નું કાપડ મળી ૩૨૫૨૯ રૂપિયાનો ખર્ચ થયો. દિવા દર્મ નાટીકમાં દસ દિવસ સુધી ગંગાધર બિકાજ શરતેથી કયું. પછી પૈશાએ પુનામાં કયું. આ બાઈને સર્વ પત્ર વ્યવહાર ધણો મદત્વનો છે.

* *

રાધાબાઈ—બાળાજી બાળરાવ પેશ્વાની બીજી સ્ત્રી.

બાલાજી બાળરાવ પેશ્વાએ કાકણરથ, દેશરથ, કરાડા એ બ્રાહ્મણની પેટા જાતિમાં લગ્નવ્યવહાર રીવાજ લખાઈ કરવા માટે પોતે દેશરથની કન્યા સાથે લગ્ન કયું. આ જીલ્લું નામ રાધાબાઈ. એ નારોગા નાઇક નાખેની પુત્રી. એનું લગ્ન તા. ૨૭ ડીસેમ્બર ૧૭૬૦ ના રોજ થયું. આ બાઈ તા. ૧૧ નવેમ્બર ઇ. સ. ૧૭૭૦ ના દિવસે મરણ પામી. આ સ્ત્રીવિધે અધિક માદિની મગતી નથી.

* *

સચુજાબાઈ—જનાઈન બાળરાવની સ્ત્રી.

એ રામાજી નાઇક બીડેની કન્યા હતી. એનું લગ્ન તા. ૨૦ એપ્રિલ ૧૭૪૪ ના રોજ થયું. જનાઈન બાળરાવ અપવચમાં સ્વર્ગવાસી થવાથી આ બાઈને પોતાની કુદરતી વ્યભાજ કદાચવી પડી. પૈશાએ આ બાઈની યોગ્યતા સારી રીતે સાચવી હતી. એ સિક નજીક મોજે જલાલ પોરમાં તા. ૧૩ નવેમ્બર ઇ. સ. ૧૭૮૬ના રોજ મરણ પામી. જયન્ત.

વિદ્યાકલા.

સ્ત્રીઓ તથા બાળકો માટે ધરગતુ દવાઓ.

લેખક. અમૃતલાલ સુન્દરજી પઠિયાર. (ગયા અંકના પૃષ્ઠ ૪૨ થી).

દવા લેવામાં સાવચેતી, શ્રદ્ધા અને હિંમતની જરૂર.

ખુદનો ! આ બધી દવાઓમાં જે વજન જતાવેલું છે તે વજન પ્રમાણેજ બધા માણુ; સોને કાંઈ અપાય નહિ. પણ દવા આપતી વખત રોગીની ઉમર, રોગનું ભેર, તેના શરીરની સ્થિતિ, તેણે કયા કયા ઉપાયો અજમાવેલા છે તેની સમજણ, તથા રોગીની પ્રકૃતિ સમ્પત છે કે નરમ છે અને તે સહન કરી શકે તેમ છે કે ગમશાય તેમ છે, એ બધી બાજુ-તોનો વિચાર કરીને પછી જેમ યોગ્ય લાગે તેમ દવા આપવી. બીજું એ પણ પ્યાનમાં રાખવું કે, કાંઈ ઘા ભેળા કીડા પડી જતા નથી. તેમજ દવા લખ્યે કે તુરંતજ એકદમ એજ વખતે કાંઈ મોટો લાભ થઈ જતો નથી; પણ બ્યારે તેની અસર શરીરમાં સારી રીતે પહોં

એ ત્યારેજ તેનો લાભ દેખાય છે. માટે દવા લીધા પછી ધીરજ રાખવી, પણ ઝેરવાજની ઉતાવળ કરીને વગર મદતની અનેક દવાઓ પેટમાં નાંખવી નહિ. એ સિવાય એ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવી કે, કોઈ પણ દવાથી મોટા રોગો કે જખી ગયેલા રોગો કાંઈ ધડીકમાં મળી જતા નથી, પણ ધીરે ધીરે મટે છે. માટે જે દવા લેવી તેની એક દહાડો, બે દહાડો, ત્રણ દહાડો, પંદર દહાડો કે વધારે સુદૃઢ-સુધી, જેમ યોગ્ય લાગે તેમ લેવી નેપ્રત્યે, અને કોઈ દવાથી કદાચ ટુરતજ મોટો ફાયદો ન જણાય, પણ રોગ વધે નહિ અને એટલે રહે અથવા કાંઈક જરાક પણ ફાયદો લાગે તો ઉતાવળ કરીને દવા બદલવી નહિ. પણ જે દવાથી જરાક પણ લાભ દેખાતો હોય તેનું ધીરજથી સંવન કરવું. એ વધારે ફાયદાકારક છે. આ બધી સુચનાઓ દરેક રોગની બાબતમાં તથા કોઈ પણ જાતની દવા કરતી વખત ધ્યાનમાં રાખવાની છે. કારણ કે ઘણી બહેનો બહુ ઉતાવળ કરીને ઉલટું ચરીર બગાડે છે. એમ ન થાય માટે રોગના પ્રસંગોએ ધીરજ રાખવાની તથા હિંમત રાખવાની પણ બહુ જરૂર છે અને એટલુંજ નહિ પણ જે સાચી હિંમત હોય તો ઘણી જાતના રોગો આવતા અટકે છે. માટે બિમારી વખતે બિમાર માણસો તથા તેનાં સગા વહાણાઓએ ખાસ હિંમત રાખવી નેપ્રત્યે. કારણ કે એવી મજબુત હિંમત રાખવી એ પણ રોગને અટકાવવાનો તથા રોગને મટાડવાનો એક કુદરતી મહાન ઉપાય છે. માટે બહેનો બિમારી વખતે ધીરજ તથા હિંમત રાખતાં શીખવું નેપ્રત્યે.

ઉલટીના ઉપાયો.

બહેનો ! કાઠા પછી બીજે જે મોટો રોગ આપણી બહેનોમાં છે, તે ઉલટીનો રોગ છે. માટે જીના પણ સાદા સાદા ઉપાયો જણી લેવા નેપ્રત્યે. કારણ કે અજીજન લીધે, કલેજમાં ખગડ થવાને લીધે તથા મહિના રહ્યા હોય તેને (ગર્ભ ધારણને) - લીધે, એમ ઘણા કારણોને લીધે ઘણી બહેનોને વારંવાર ઉલટી થવા કરે છે. માટે સાદાં સાદાં ધરગતુ ઉલટીના ઉપાયો પણ જણી લેવા નેપ્રત્યે. અને તે એજ કે.

૧. આમળાનો રસ, સાકર નાંખીને પીવા. તેથી ઉલટી મટી જાય છે. લીલાં તાળાં આમળાં ન મળે તો-સુકાં આમળાં મળે તો સુકાં આમળાંને રાત્રે પાણીમાં ભીંજવી રાખી. તે પાણી સવારમાં સાકર નાંખી પીવાથી ઉલટી બેસી જાય છે. આમળાં ચાર તોલા લેવાં, અને પાણી તેમાં પાંચેર નાંખવું તે પીવાથી ઉલટી બેસી જાય છે. કદી ટુરતને ટુરત આમળાંનો રસ જોયતો હોય, અને તાળાં લીલાં આમળાં ન મળતાં હોય, તથા ઘણાં કલાક સુધી આમળાંને પાણીમાં ભીંજવી રાખવાને પણ વખત ન હોય તો ચાર તોલા આમળાંને અડધી શેર પાણીમાં ઉકાળી, તેમાં સાકર નાંખીને તેમાં પાંચેર રહે ત્યારે ઉતારી લઈ તે પાણી સાવ ઠંડું થઈ જાય તે પછી પીવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે. એટલુંજ નહિ પણ આમળાંનો મુરબ્બો ખાંવાથી પણ ઉલટીના રોગમાં બહુ ફાયદો થાય છે.

૨. મીઠાં લીંણુ, દાડમ, લીલી દ્રાખ વગેરે ફળોનો રસ પીવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે, તથા એવાં ફળોનું ચરખત પીવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે.

૩. લીલાં નાંખિયેરનું પાણી સાકર નાંખી પીવાથી ઉલટી મટી જાય છે, તથા કાચું નાંખિયેર હોય તેમાંથી મલાઈ જેવું કુણું ટોપડું કાઢીને સાકર સાથે ખાવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે.

૪. વરીઆળીને પાણીમાં બીજની રાખી તેમાં સાકર નાખી તે પાણી પીવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે.

૫. ધાણાને પાણીમાં બીજની રાખી તેમાં સાકર નાખી તે પાણી પીવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે. તથા ધાણાની તાજી બાજી કે જેને કાચગીર કહે છે તેને વાટી નાખી તેના રસ તોણા ચારે સુધી સાકર નાખી પીવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે.

૬. દરડેનાં શુક્રાં મધની સાથે ચાટવાથી તથા દરડેનાં મુરખાં ખાવાથી પણ ઉલટી ના રોગમાં બહુ ફાયદો થાય છે.

૭. ચંદન (સુખક) ને ઘસી તેમાં સાકર નાખી તે પાણી પીવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે. અથવા સુખકના વહેરને છ કલાક પાણીમાં બીજની તેમાં સાકર નાખી તે પાણી પીવાથી પણ ઉલટીના રોગમાં બહુ ફાયદો થાય છે.

૮. જે ઉલટીની સાથે તાવ ન હોય, અને સખ્ત પ્રકારની ઉલટી ન હોય તો લીંબુનાં બે ફાડાં (ચીરીઆ) કરીને લીંબુને જરા દેવતા ઉપર શેકી તેમાં મરી મીઠું બંધરાવીને તે લીંબુ ચુંકી જવાથી ઉલટી મટી જાય છે. એ સિવાય લીંબુના રસમાં સાકર નાખી તેને સરખત બનાવી પીવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે. તેમજ આંબલીનાં પાંદડાં વાટી પીવાથી તથા પાંદડાં આંબલીનું સરખત પીવાથી પણ ફેટલીક જાતની ઉલટી મટી જાય છે, કારણ કે ધણી જાતની ઉલટી થોડી ધણી ખટાસથી મટી જાય છે. ફેટલીક જાતની ઉલટી ગંજારાથી મટી જાય છે. અને ફેટલીક જાતની ઉલટી કંડી દવાઓથી મટે છે.

૯. તુલસીનાં રસ મધમાં મીઠાવી તેમાં બે ઘણા મરીનાં નાખી તે રસ એક ચમચો પી થાય પણ ઉલટી મટી જાય છે.

ગણંવંતી સ્ત્રીઓને જે ઉલટી થાય છે તેના ઉપાયો.

૧. કુણી કુણી વડવાળને અધકચરી બાળી તેની કાળી રાખ બનાવવી તે રાખ ત્રણ થી માંડી પાવલીઆર સુધી મધમાં ચાટવાથી ઉલટી મટી જાય છે.

૨. પીપળીની ઢાલનો ઉકાળો પીવાથી ઉલટી મટી જાય છે.

૩. આવળનાં ફુલ તોણા એક દૂધમાં વાટી તેમાં સાકર નાખી તે પીવાથી ઉલટી મટી જાય છે.

૪. કલંબાનો બારીક બુકો એક વાલથી ચાર વાલ સુધી મધમાં ચાટવાથી ઉલટી મટી જાય છે.

૫. દાસારસનું સેવન કરવાથી ઉલટી મટી જાય છે, અને તેથી ગર્ભને પણ બહુ ધોળાં મળે છે. આ બધા ઉપાયો ગર્ભિણી સિવાય ઉલટી હોય તેમાં પણ કામ લાગે છે. મોટે તબીબત સમજીને, દેશ કાળ જોઈને, રોગનું જોર વિચારીને તથા દરદીની સ્થિતિ સમજીને અને રોગનાં કારણો જાણીને જે દવા આપી હોય તે સાદી સાદી ધરગત દવાઓથી પણ ધણી જાતના મોટા મોટા રોગો પણ મટી જાય છે. મોટે બહેનો ! આ બધા નિદોષ ઉપાયો ધ્યાનમાં રાખજો અને પ્રસંગોવાન અનુભવીઓની મારફત તેની ખાતરી કરી તેના સાથે તમારા કુટુંબીઓને તથા પાડોશીઓને આપવાની મહેરબાની કરજો.

આનન્દાશ્રમ.

અધિક માસની અધિકતા.*

(પુરુષોત્તમ ભગવાન પધાર્યા !)

આજે રવીવારનો દીવસ હતો. રવીવાર એટલે તીવ્રતીનો દીવસ ! આજે કોલેજમાં જવું નહીં, અભ્યાસની ઉપાધી નહીં ! હું કંઈક લખવા બેઠો, પરંતુ કંઈ સારો વીધવ ધ્યાનમાં હતો નહીં. અધ્યાનક મને સ્મરણ થઈ આવ્યું. રવીવારે સવારમાં સર્વ સ્નેહીજનને મળવા જવાનો મારો નિયમ હતો. લખવામાં ચીત ન પડેવાતાં હું ઉઠ્યો. મારા ઘરથી થોડેજ દુરના માળામાં મારા ફેટલાએક સ્નેહીએ રહેતા હતા ત્યાં ગયો. અને આ રથને ત્યાંથી મને જે સામગ્રી મળી તે હું આપતી સમક્ષ રજુ કરું છું.

પહેલે દાદરે પગ મુકતાંજ ' પધારો, પધારો માસ્તરના શબ્દોચ્ચારથી સ્વાગત કરી મારો એક મીત્ર મને પોતાના દીવાનખાનામાં લઈ ગયો. અમે બંને હીડોળા ઉપર બેઠા. તરતજ ચાહના પ્યાલા આવ્યા. હૃદયને ચાહ આ ચાના પ્યાલામાં આવી વરશે હોય તેમ તે પીવાના મને અત્યંત આગ્રહ થયો, અને હજી ન હોવા છતાં પણ તે ચાહને ઇન્સાર આપવો પડ્યો.

અમે બંને મીત્રો હીડોળે હીચતા વાતો કરતા હતા, એટલામાં મારા મીત્રના પત્ની નાની પોટકી જેવું કંઈક સોડમાં સંતાડતા બહાર નીકળ્યાં. મેં પુછ્યું, " બાબી આજ આ બધી શી ધામધુમ છે ? "

બાબીને બહેલે મારા મીત્રેજ વચમાં માથું માર્યું. " શું તને ખતર નથી કે પુરુષોત્તમ સ્વામી પધાર્યા છે ! આતો બેરશિયાં અધીક માસ ! આપણને-પુરુષને તે સાથે કંઈ પણ લાગે વળગે નહીં. એકલી સ્ત્રીએજ પુરુષોત્તમ માસમાં પ્રુણતા પોટલા બાંધી આપણો ઉદ્ધાર કરવાની છે ! પુરુષને અગવડ અને દુઃખ વેઠવું પડે તેની કંઈ પરવા નહીં. બસ સવારનો ખેર થયો કે બગલમાં બે ચાર લુમડાંની પોટકી લઈ આ ચાલ્યાં- રત્નાકર સામ-રકો જંપ ' કરવા ! ધણી ભરે લુખ્યો મરે કે હાથે ચુસો ટુંકીને જૂખ ચોસવે, પણ તેની તેઓને શું પરવા ! એ પણ અધિકમાસની અધિકતા જ તે ! "

મારા મીત્રના મુખમાંથી વધારે શબ્દો નીકળે, તે પહેલાં તો મારા મીત્રપત્ની જીજ્ઞાસુ કરી ત્રાડ પાડતાં બોલ્યાં, " હવે રાખો. ધણું રહ્યું. તમારી ટેવ તો હલુએ ન ગઈ. આટલી આટલી તમારી સગવડ સાચવીએ તોપણ વખતે તે બાજતને કંઈ હીસાય છે ! ધણી બીચારી મારી બહેનપણી મને બોલાવવા આવીતી, પણ તમને તો આ વગર ધડીએ ચાલે નહીં !-એટલે ન છુટકે મારે તેને ના પાડવી પડી, અને મારે સોના જેવો સાથ ચૂમાવવો પડ્યો તેની સાથે ને ગઈ હોત તો સરખી સરખીને કેવી મજા આવત. જાણ્યું,

* આ લેખ અમને પુરુષોત્તમ મહિનાની લગ્નસગમાં મળ્યો હતો પરંતુ બીજા વિષયોના દબાણથી તે સુલભ રાખવો પડ્યો હતો. આજા છે કે હાલ પણ ન્હોતી પ્રસિદ્ધિ લાસકારક થયે. કારણકે આવા વિષયોની ઉપયોગીતા અમુક સમય અગવા અમુક પ્રસંગ ઉપર આધાર રાખતી નહિં હોવાથી, તે કોઈ પણ સમયે વચાધેથી ' અમ્મત સાથે જ્ઞાન ' આપી શકે એમ છે, એવું અમે માનીએ બને.-ત.ત્રી, સુ. સુ.

જવાની બહુજ ઉતાવળ હોય તો આજનો દીવસ બજારમાંથી નારતો લઇ ચલાવી લેજો. ”

નાના બાળકના રડવાનો અવાજ સંભળાતાં મારું લક્ષ્ય તે તરફ ગયું. શેઠ સાહેબ પોતાના બાળકને દીવ્યોગતા દતા. બુધ્ધિ બાળક બહુ રડતું હતું. શેઠાણી કમિ બીના કપડાં સાથે ત્યાં પધાયાં. અને ઉતાવળમાં જોણાં, “હા, રામો આવ્યો તો ?”

“રામો બામો અદી” કોઈ આવ્યો નથી. આજ તો દાપનેજ તરફી આપો. સવારમાં પાણી ભરી ગઈ હોત, તો અત્યારે હેરાન થવું પડતું ? આ દુધ લઈ ગઈ હોત તો કંઈ બીલાડી પી જત ?”

“હે ? શું દુધ બીલાડી પી ગઈ ? એટલું પણ તમે પાન ન રાખી શક્યા ?—મારે તો રત્નાગર સાગરમાં ન્દાવા જવાની ઉતાવળ હતી એટલે પાન નહીં રહ્યું હોય. આટલું બાળકને છાતું રાખતાંય આવડે છે ? ડીક, હવે જવ ત્યારે દુધ લઈ આવેલ.”

“આપણે તો જમી લીધું છે. નાદક અત્યારે દુધના બમણા પૈસા કાણુ ખરચે ? એતો જમને જમ મારી મારફ ચલાવી લે.”

“ના, દુધ વગર નહીંજ માલે. તમે જાણો તો જાણ તો કે હું દમણાં એક ટાણું ખાઉં છું. દુધ વગર શરીરમાં ચેતન કેમ રહે ?”

“સારું સારું ખાઈને એક ટાણું કરવાથી કંઈ ફળ નથી મળતું. દુગ્ધ સદન કરીને—દેહને ફીને પ્રશોતમ ભગવાનની ભક્તી કરવાથીજ ફળ મળે છે.”

“હવે જવું. એતો તમર બધું હાપણું. અમે તો કરતાં દધણું તેમ કરીશું. લાંબી પચાત કયાં વગર જાઓ, દુધ લઈ આવેલ; ને પછી કોઈ પાણી ભરવાવાળો પાટી શોધી કાઢજો. છૂતો યાકી ગઈ છું; એટલે મારાથી આજ કંઈ પાણી બાણી ભરાશે નહીં.”

શેઠ બીચારા બહુજાટ કરતાં લોરો લઈ દુધ લેવા ચાલ્યા. મારા મનમાંથી રહેજ ઉદ્ગાર નીકળી ગયો કે ‘આ પણ અધીક માસની અધીકતા નહીં તો બીજું શું ?’

બીજે માણે કંઈક કોલાહલ થતો સંભળાયો. તરતજ હું ઉપર ગયો. એક ડોરડીને અચાનક છાતીમાં મુંઝારા સમાન દરદ ઉપડી આવ્યું હતું. તેના દીકરાઓ ઉપચાર કરવાની દોડધામ કરતા હતા. ધરના ઉપાયોથી કંઈ ફેર ન પડતાં, અંતે ડોક્ટરને જોલાવવાની ફરજ પડી. દીકરાઓએ કહ્યું કે, ‘ડોરડીમાં એક દીવસ અપવાસ કરે છે અને એક દીવસ એક વખત જમે છે. રત્નાગર સાગરમાં પોતાની કાયા પવિત્ર ન કરે તો અધિક માસનું—અપવાસનું ફળ ન મળે એવી તેમની દ્વં માન્યતા હોવાથી, અસક્તિ હોવા છતાં પણ દરીયે ગયા વગર તેમને ચાલવું નથી.’ મુંઝવેના ડોક્ટર એટલે પછી પુછવુંજ શું ? મારી નજરેજ ડોરડીના દીકરાઓને ચાર પાંચ રૂપીઆનું ખર્ચ થઈ ગયું ને ડોસી સાગળ થાય, ત્યાં સુધીમાં શું શું ખર્ચ આવશે, એતો પરમાત્મા જાણે !

હું ત્યાંથી નીચે ઉતરતો હતો, જીવામાં મારાં એક મીત્રને હાથમાં વર્તમાનપત્ર લઈ ઉપર આવતો મેં દ્રષ્ટા. મેં પૂછ્યું, ‘કેમ ભાઈ ! શી નવાણી ?’

“આજે આ પત્રમાં ખબર આવી છે કે, ગઈ કાલે એક સ્ત્રી ન્દાવા જતાં અચાનક સામાં ફૂપી ગઈ હતી. તેની લાસ હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવી છે.” બીજી નવાણી

પણ જેટલી કઠીએ તેટલી આછીજ છે. મારા એક મીત્રની પત્ની આખી જીંદગીમાં કાલે પ્રેમ-મંજ પોતાની બહેનપણીના આગ્રહથી દરિયે ન્હાવા ગઈ હતી; પરંતુ ત્યાંની રીતભાત જોઈને તે એટલી બંધી કંટાળી ગઈ છે કે હવે ફરીથી કઠી પણ તે ત્યાં જવાનીજ નહીં. મીત્ર! આપણા લોકો રથળ કે સમયનો વિચારજ કરતા નથી. જે સ્ત્રી પોતાની લગ્નને સંભાળવાને અત્યંત ઉત્સુક હોય છે, તેજ સ્ત્રી દરિયા કીનારે અસંખ્ય પુરુષો સમક્ષ પોતાના અંગત-વિવેક મર્યાદાની દરકાર કર્યા વગર બેધક ન્હાય છે. જે સ્ત્રી પરપુરુષના વલ્લભા છેડા પણ પોતાને રપેઈ કરવા ન પામે તેની પુરતી કાળજી રાખે છે, તેજ સ્ત્રી અસંખ્ય મનુષ્યોની ઠઠમાં દેહનું બિલકુલ બાન રાખ્યા વગર કચરાતી અને ધકઠામુકડી સહન કરતી ન્હાવા જાય છે! અધરદા એટલી બધી વંધી ગઈ છે કે પતીને કંઈપણ અગવડ થાય તેની જરાપણ દરકાર કર્યા વગર અપવાસ કરવાથી અને ન્હાવા ધોવાથી પોતાની જીંદગીનું સાર્થક કરવા મરી પડે છે! પરંતુ તેઓએ ખાસ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ કે સ્ત્રીને પોતાનો પતી એજ પ્રભુ છે, પતી દુભાય તો પ્રભુ દુભાય છે, પતી રાજી રહે તો પ્રભુ પણ પ્રસન્ન થાય છે. સ્ત્રીઓ પોતાના પતીની પુરતી સગવડ સાચવી આવાં ધર્મ કાર્યો કરે એવો ઉત્તમ સમય આપણા હિંદુ સંસારમાં ક્યારે આવશે ?”

‘મે’ ગંભીરતાથી કહ્યું, “ પ્રભુ કૃપા કરશે ત્યારે. અને બાકી તો ક્યારે આવે સ્ત્રીઓ પોતાનો સત્ય ધર્મ સમજવા લાગશે ત્યારે !”

પ્રીય વાંચકો! આતો માત્ર મુબંઝના અધીક માસનુંજ દોઝદન થયું. કાઠીયાવાડમાં આથી કંઈ જુદા પ્રકારનોજ રંગ અનુભવાય છે. ઈશ્વરેજીા દર્શો તો ‘કાઠીયાવાડમાં’ અધીક માસનું મીત્ર પણ આપની સમક્ષ રજુ થશે.

વિનોદી,

રતન ડોશીને યહી ડોશીનો ટેકો !

સવસતી થરી સીનીમાર માસુખરયાને તમેતમ આરાયની આણ, સકળ ગુણ ખાણ, વહુ સહિ. રતનવહિનું એવાતણ અખંડ રજે. એતાનશરી મોટા મહીવાસાથી લખીતંગ તમારા વાલેશરી જોડાણી ઠાઠકોરના જેશીવલવ વાયજે. જત, તમારો કાગળ નંગ ૧, બાઈ શરી પાંચ થરી સુદરીસુખોધવાળાના જાપામાં જપાણો તે વાંચ્યો. સમાચાર જણી ઘણી રળિયાત થઈ છું. તમને પચોતેર વરસ થયાં ને મને આવતી હોળીએ એશી પુરા થશે. એટલે હું તમારાથી મોટી છું ને તમારા જેઠ આપણાથી તો નાના છે પણ મારા દિવર એમનાથી નાના છે. એટલે તમારા વરને મેં દીવર લખ્યા છે. તે થોડું લખે થણું કરી વાંચજે. રતનકોર વહિ, તમારી વાત સોળત્રાવ ને રતી જેવી સાચી છે. ને તેથી કાગળ લખવાનું થયડે ઘડપણ મન થઈ લખું છે. મારા પડેશીનો ભણેલો છેથો મારા કાગળ પતર લખે છે ને હું પાછી તે ઉતરાવું છું તેમાં નહીં તો મારા અખેરા આગળ તો ભલભલા ભણેલાએ પાછા પડે-એ તમને શી ખબર !

વહિ, તમે આલ્યા વહિવેલા બાવલા, મીંદાની પેઠે ‘ વહિ વહિ ’ કરતા, શરમ વમરના બાઈઝઓની એમની માવરો-વહિવાડઓની આરતીઓ સાંભળી દિયાટમાં પડ્યાં છે.

તે સત છે. પણ આ કળજીગ દવે હડદડનો બેડો છે ને આજઠાસનાં ચઆવમાં ઊઠ્યાં માને એમ નથી. તો આપણે શું, બા ? આજની વડુવારણનાં બેજી કોટક નેબને લજવાઈ મરીએ એમ થાય છે. પણ બપુ, - પીટયું આપું તે દત્ત દરી ? મારા છેવાંના છેવાંના જામદાગની- (આપણા સમાર્માં કેવાં શેષાં શટ નામ દનાં ? કડવો ને મીઠી ને લાંબી, કાળો ને ગોશર ને બાધડી - આતો કળજીગનાં રડ્યાં અટપટાં નામે સાંભરતાં નથી) - ને જામદાગની તેર વરસનેા પરજાની લાવેા લીધા તો એની વઢિને સારો દોડો છે, બે વરસમાં ને આજ તો દેહેશે ઊડીએને મોટી કરો-એમની માવરોને, ને છેવાંને મોઝા પપજાવીશું. મારા જામદાગનીની વઢિ મોટીજા હેરતો-ખારસાં વરસ દરાદમું ક્યારનું બેશી ગયું છે ને ધરનું બધું કામ મોટી વઢિએ એની પાસે ઉપડાવી લીધું છે. પણ મારા જામદાગની પાસે તો આરતીઆ એ ગવડાં છે ખરી, હો ! કહો વઢિ, મોઝા પપજાવનારાં રડ્યાંને ઘેર વેસો વસતાર વઢિ છે ?-ને વઢિ આનીને હાથનું કામ મુકાવે તો તો વળી જીવું !

પણ રતનવઢિ ! મારા જીવને એક વાતે દુખ છે. તે આ તમારા આગળ બે અખેરા લખી દીધા ખાધી કરું છું. વઢિ, આજ કાલની વઢિએ બધું ફારી મઠ છે. આ મારા જામદાગનીની વઢિ છે ને મારા સદસરસોયજીની વઢિ છે, તે રડિા આજઠાસની-પણ બળેડી, ને આપણે કાંઈ કહીએ ને તો ઝટ સામે જવાપ દઈ દે. ને શાસતરની વાતોમાં તો અમારા ગોર મારાજ ને પુરાણીની પણ ચરમ નહીં. ને એવું એવું જાલે !-કે છે જે અમારા તો બાપડા જેવા સરખા હક ને બાપડા કરતાં પણ શાસતરમાં બેરાં ચટે. જીવોને પેલું કોણ છે ? રાંધાકરરાણ, રીતારામ, લખખીનારાણ. રડિાને જવાપ જ દું તો હઈ શેની, જે મોઢે ચડી આવે !-ને કે છે જે અંસરતરીએની પૂજા થાય ત્યાં લગવાન રાજી છે. શી રડિા ફારી છે ! મારા દાંધમાં તો દવે જ્વેર નથી, નુંહીતર રડિાની પૂજાજ કરત-ને આ લાકડી વતી બનાવત ! ને આજ કાંસના બાપડા બાપડા ! રડ્યાંને ન ચરમ કે ન વેકે વચાર ! આ તો કેરી બાપડીએનું પણ માન સાચવનું જો-પ્રજે ! ને હવેના ઊઠરાએ માનતા નથી તો. ત્યારે આપડે શું, બા ? આપડા વખતમાં તો બિરી તે પગનું ચાસડું-ને હવેના તો કેરી જે બાપડીએની-તું પેલું ! કાંઈક લખ્યું છે તો-અબ્યું સાંભરતુએ નથી, ક્યામણીયા છે !- ઉનતી ' વચર અંમારી ' ઉનતી ' ચવાની નથી. તો પીડ્યા, તમારી ' ઉલટી ' તો નથીરતો ! પાટલે બેસાડીને પૂજે વંઉએને, જે કોઈ દોડો નાક કાપશે ને કાળી દીલી લાવશે. પણ આપણે શું, બા ?

રડિાને વાત વતા બીજું કાંઈ ન આવડે, હો. ન છેવાંને બાળ ગોળી પાતાં આવડે, ન છેવાં માંલ થાય તો દવા દાર કરતાં આવડે. ને કંઈ ચથું તો કેરો, રડ્યાં દાપેરને બેંધાવો. લાપડાનો પે પે કરતાં જવં જાય ને રડિાને શું જે જોલાવો દાપેતર ! અરે રતન વઢિ, તમને શું હઈ ? રડિાને રેતાં કુટતાં ચે ન આવડે ! એતો હું નહિં હઈ ને ત્યારે તો પૂરાં ફજોતોના ફાળ-કા છે ! રડિા ચઆવલી વાતોજ કરી જણે, હો. બપુ બા, મેંતો દમથું જાવ્યું. બધીથેએ અલણેલી બનીને ઉભી રહી. ને કોઈ મોં વાળે ને ને કોઈને રાજ્યા આવડે. પછી મારો રાંડથી ન રેવાયું. આપણું કાંઈ સચું વાજું તો નોતું. પણ મરણ ચથુંતું તે મેં તો એવું લંકાકાયું ને મોં વાંબ્યું ને તે બધાં જોધજ રહ્યાં. ને રડિાને કાંઈ ન આવડવાની શરમે છે ?-ખી ખી દાંત કાડીને દસે !-મલાં, એમનાં મોંમે મને તો ગમનાં નથી !

વઢિ, આ કળજીગનાં દુખ શેવાતાં નથી. પણ ધીરજ રાખજોને. મુન્દરીસુબોધ વાળાને

પણ શું કહે ? એને રડ્યાને કંઈ જાપવાનું નહીં, જે આવ્યાં આવ્યાં વહિવારને મંગાડવાનાં જાપ છે ? પણ આવણે શું, બા ? મેં તો મારે નાનો જીવાને બોલાવીને કહ્યું, જે આવ્યાં પ્રીત્યો વેડાં મારે ત્યાં નહિં ચાલે. ત્યારે રડ્યો એ તો હસ્યો. (આ કળલુંગનાં આદમીએ શાં થયાં છે ?) નથી કંઈ કહીએ એની રીસ ચડતી, ને નથી કંઈ માનતું. ત્યારે આવણે શું બા ? એમનું લાગ્યું એ બોગંવશ. ને મારે ચાલે ને તો સુન્દરીમુખે ધોળાવું જાપુ તો મારાં ધરમાં શું-ડેલીએ ન શરીમાં આવતું બંધ કરીદહ. પણ નાનો જીવો તો પીટયો કે છે જે ધરની ત્યારે વહિઓ જુદુ જુદુ મંગાવે છે (છે રડ્યાને કંઈ કમાવાની ફર વાંતા ?—બાપડો કમોપ ને તમે તેમારા ચાળા ચટકામાં ઉઠાવે જાઓ, મારો બાપો કહ્યો—) ને કે છે જે હું પૈણીસ ત્યારે હું ચે મંગાવીશ. મરો ત્યારે—કરો તમને શાવે તેમ. ને પંસતાઓ ત્યારે સંભારજો, ડાંહી દાંદીમાં ને ! પણ ન માને ત્યારે મારે શું બા ? બાપડો તો કેવાની શરીગત ! કેમ જોડું કંઈ છું, રતનકાર વહિ ?

(ડાંહીડેશીના બાધદાયક કાંગેજો ઉપરથી, હેમની સુધારા વધારા સાંચે ઉતારો કરી, હેની નેકલ સુન્દરી મુખેય તરફ મોકલ્યાર—)

—K. P. C.

વિવિધ વિહાર.

સ્પાટન રાજ્યમાં સીશિક્ષણ.

ગ્રીસદેશ જુદા જુદા સંસ્થાનામાં વહેવાપણે હતો અને પ્રાચીનકાળમાં હેમાં જુદા જુદા પ્રકારની, રાજકીય અને સામાજિક સંસ્થાઓ અસ્તિત્વમાં આવેલી હતી, તે 'વાત' ઇ. તિહાસ પ્રસિદ્ધ છે. ગ્રીસનો ઇતિહાસ એટલે સામાજિક અને રાજકીય સંસ્થાઓની એક પ્રકારની પ્રયોગશાળાના અહેવાલ, એમ કહેવું અયોગ્ય નહીં ગણાય. ગ્રીસદેશના એક 'યુગ્મ' સંસ્થાના સ્પાટનાં આવેલી સંસ્થાઓ સર્વ રીતે ચમત્કારીક હતી. સ્પાટને લોકમાં જે રાજ હતો અને એક લોકસભા હતી કે, જેમાં પ્રજા તરફના મોં સભાસદો વિરાજતા. સ્પાટનાં કાયદા વગેરે બાધનારાં મનુષ્ય પૂર્ણતાની, પૂર્ણઅનુભવી અને પૂર્ણવિચારના હતા અને તે સર્વેનું લક્ષ સંસ્થાનની પ્રજા બલવાન સ્વાતંત્ર્યપ્રિય, સ્વહિતકારીણી અને દેશહિત તેજ સ્વહિત એમ માનનારી થાય, એ હેતુ તરફ હતું. તેમણે પ્રજાવર્ગમાં દાખલ કરે સામાન્ય નિયમો પણ એટલા બધા ચમત્કારીક હતા કે લોકોએ તે પ્રજા વડે સેકડો વર્ષ પર્વત કેમ ચલાવ્યું હશે તે માટે આશ્ચર્ય થાય છે. લોકો ઘેર રહી વિલાસમાં લોભાય અને તેમ થાય તો પ્રજા સમુદ્ધ નિર્જળ થાય, તેથી એ અટકાવવા તે લોકોએ સાર્વજનિક બોજનશાળાની વ્યવસ્થા કરી હતી. આ ટુંકણે ૨૨ વર્ષ થી ૬૦ વર્ષ સુધીની ઉંમરના મનુષ્યો જન્મવા જતા. ત્યાં તેઓને આપણાં ગાંધીનાં લોકો જે જોરાક ખાય છે તેવો ખાવાને મળતો, ને અમુક પ્રમાણમાં અને નિમલે સમયેજ મળતો. આવાં પ્રકારની આમલસંવર્ધન અને સ્વાર્થ ત્યાગની વૃદ્ધિકરતી સંસ્થાઓ સ્પાટનાંમાં શરૂ કરવામાં આવી હતી અને તે તેવીને તેવીજ અવિચિન્ન રીતે સેકડો વર્ષ પર્વત દેવાંતીમાં રહી ચાલી હતી. ઉક્ત સંસ્થાઓ માટે પ્લુટાર્ક વગેરે ઇતિહાસકારોના બહુ આદર હતો. સ્પાટનાં શુરવીર, દ્રઢ મનના, જળવાન અને સ્વદેશભિમોની હતા. તેનું કારણ તેમની વિશિષ્ટ સંસ્થાઓ જ હતી, એવો તેમનો અભિપ્રાય છે.

* શ્રીયુત રા. બ. ચિંતામંજુ વિનાયક વેલ (એમ. એ. એલ. એલ. બી.)ના લેખ ઉપરથી.

રૂપાટી ચહેરામાં ઇતર આવતો પ્રભાવે ઓશિયણ માટે પણ ચમત્કારિક નિયમ હતો. પ્રજા સુદૃઢ અને નિરાળી થાય તે માટે બાળકની માના પણ સુદૃઢ અને નિરાળી જોઈએ, એ લક્ષમાં રાખીને ત્યાંના વિચારોએ ઓશિયાની શારીરિક, કેળવણી માટે યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી હતી. એ શિક્ષણ બહુધા શારીરિક હતું અને પુરુષોનાં શિક્ષણ કરતાં તે યોગ્ય જૂદું હતું. બાળકના વર્ગો પ્રમાણે, બાળકોના વર્ગમાં શિક્ષણ અપાતું. કુસ્તીકરવી, દોડવું, રમવું, વગેરે શારીરિક કસરત કરાવેલ રીતીએ અને કરાવેલ સમયે કરવામાં આવતી. મુખ્ય લક્ષ્ય શરીર સુદૃઢ અને સુંદર થાય તે તરફ હતું. તે શિક્ષણથી તેવાર થયેલા પુરુષો પ્રમાણે ઓશિયા પણ ઊંચી, સુંદર અને મજબુત બાંધાની હતી. બાલકાળમાં બાળક બાળિકાના વર્ગો એક રથને બેગાજ શિક્ષણ લેતા. સર્વને વર્ષમાં એક રથને બેગા થવું પડતું જે દિવસ પવિત્ર અને આનંદકારક તેઓ માનતાં અને તેથી બધા રૂપાટીનો તે દિવસે એક સાથે મળી આવ્યો દિવસ આનંદમાં ગાળતા. તે દિવસે તરણ પુરુષો અને તરણ ઓશિયાની કસરત જોવાને સર્વલોક બેગા થતા. સ્નેહ લગ્નો કરવાનો રિવાજ રૂપાટીને લોકોમાં હતો અને ઓશિયાને કોઈ પણ પ્રકારનું શિક્ષણ લેવામાં બાધ નહોતો. રૂપાટીને ઓશિયા સચકત, સુંદર અને સજગ હોય તો સર્વ રીતે તે સન્માનપાત્ર ગણાતી અને તેથીજ રૂપાટીની ઓશિયા રૂપસાંદર્ભની ખ્યાતિ જે સમય મીસ દેશમાં હતી તે કોઈ ઝોટી નહોતી.

આવી ઓશિયાની પ્રતિભા પુરુષો ઉપર સર્વદા પડે તેમાં કોઈ નવાઈ નથી. લગ્ન કરવાનો રિવાજ પણ રૂપાટીનામાં વિલક્ષણ હતો. લગ્નને દિવસે અથવા તેની એકાદ દિવસ અગાઉ નૂતન વધવા સર્વદેશ દાખી નાંખીને તેને કદૂધી બનાવવામાં આવતી. પોતાની સ્ત્રી ઉપર પતિની તેના રૂપને લીધેજ વિશેષ આસક્તિ થાય નહી, એવો હેતુ આ રિવાજનો હતો. કન્યા કુંવારી હોય, ત્યાં સુધી તે પોતાના પિતાને ત્યાં રહેતી, અને તે પ્રસંગે તે કન્યા અને તેના પતિનો મેળાપ કવચિતજ થતો. તાત્પર્યથી કે કોઈ પણ રીતે સ્ત્રી પુરુષોનાં શરીર તથા પ્રકૃતિ અચકા ન થતાં, તેમની પ્રજા સુદૃઢ અને નિરાળી થાય એવા પ્રકારના બની શકે તેટલા સર્વ ઉપાયો લોક વર્ગ માટે યોજાયા હતા. રૂપાટીને લોકોની ઓશિયાને માટે-ન્યારે એક ખીખ રાજ્યની રાણીએ રૂપાટીને રાજ્યની એક રાણીની મરકરીમાં કહ્યું હતું કે, રૂપાટીની ઓશિયા ત્યાંના પુરુષો ઉપર અમલ કરે છે ! ત્યારે તે રૂપાટીને રાણીએ પ્રતિઉત્તરમાં જણાવ્યું હતું કે “ રૂપાટીને ઓશિયાને પેટે પુરુષોનો જ જન્મ થાય છે. ” અને આવા બળવત્તર, દેશાભિમાની જવાબથી હવે જોતલી બધ કરી નાંખી હતી. કહેવાનો બાવાર્થ એ કે રૂપાટી દેશની ઓશિયા પુરુષોની સમાન જ હતી. અને આ સ્વયં પથ હતું.

રૂપાટીમાં શિક્ષણનું ધારણ એક પ્રકારનું હતું એ આપણે ઉપર જોયું, ત્યારે હાલમાં આપણે ત્યાંના સ્ત્રી શિક્ષણ માટે વિચાર કરતાં હજી વગર ચાલતું નથી કે, આપણું સ્ત્રી શિક્ષણ પણ ખીણ દિશાએ એકમાર્ગીજ છે ! રૂપાટીને સ્ત્રીશિક્ષણ શારીરિક હતું ત્યારે હાલનું આપણું શિક્ષણ કેવળ ભુદ્ધિને લગતું છે ભુદ્ધીના વિકાસ પ્રમાણે શરીરની વૃદ્ધિ ખરેખર થવી જોઈએ, એ સ્પષ્ટ જ છે. કેવળ પુસ્તકો દ્વારા વિદ્યા શીખેલ ઓશિયા કોઈ પણ ઉપયોગની નથી. તે શૂદ્ધ સંસારના ઉપયોગની નથી, તેમ કોઈ પણ પ્રકારની પ્રગતિના ઉપયોગની પણ નથી રહેતી. હાલ નિશાળમાંજનારાં બાળક બાળિકાઓ અસકત, દાય પગ નિર્બળ, દુઝળા બળદ પ્રમાણે મળી ગયા, નિસ્તેજ, આંખો ઊંડી ગયેલી, અને કેટલાંએક ચરમાની જરૂરીયાતવાળાં જોઈને દિલ-

ગીરી થવાવિના રહેતી નથી. આમના ઉપર અમારી લાગી પ્રજાની મહાન આશાઓ છે । એવાં વિચાર મનમાં એક પ્રકારની નિરાશા ઉત્પન્ન કરે છે, અને સ્પર્ધાત્મક શિક્ષણની પદ્ધતિની આપણા દેશમાં ફેટલી જરૂર છે તેનું ચિત્ર આંખોની સામે ભૂતિમાન થાય છે. ભારે આપણે આપણા પુરુષ શિક્ષણના સુધારા માટે પણ પૂર્ણ દુર્લક્ષ દષ્ટિ આપી આગ્રહાન કર્યા છે અને ક્યેં જન્ય છે, ત્યારે પછી સ્ત્રી-કેળવણી માટે તો પછત્તું જ રું ? પુરુષ શિક્ષણ માટે ને યોગ્ય ધણું આપણે લક્ષ દેખ્યે છીએ, તેનું ધ્યેય તો ઉદ્દેશ્ય પણ માટે છે. પણ સ્ત્રી શિક્ષણમાં તે સવાલ નથી. સ્ત્રીઓના ઉદ્દેશ્યોપણની ફરજ પુરુષો ઉપર હોવાથી તેમના શિક્ષણ માટે તો આપણે પૂર્ણ બેદરકારજ રહીએ છીએ અને કેટલેક રથને તો એમ સ્પષ્ટ બોલાય છે કે ક્યાં સ્ત્રીઓને નોકરી ધંધા, કે વકિલાત કરવા જવી છે, કે તેઓને લણાવીએ ? બાથુવું-કેળવણી લેવી એ તો પુરુષોનું કામ, સ્ત્રીઓનું નહીં । આમ બોલીએ અને આવી રીતિને આપણે જીવનવ્યવહારમાં પ્રદણ કરીએ છીએ, તેનું વિપરીત ફળ પ્રલક્ષ છે । હાલ ને શિક્ષણ સ્ત્રીઓને આપવામાં આવે છે, તેમાં શારીરિક શિક્ષણ ઉપર જો વધારે ધ્યાન આપવામાં આવે તો તેમાં હરકત રું છે ?—તેવું લક્ષ આપણે દેતા નથી, એ કેવળ એક જાતનો આપણો અંધારો અને આત્મહત્યા છે. સ્ત્રીઓને શિક્ષણ દેવું જ જોઈએ, એમ પશ્ચિમની પ્રજાઓ બોલતી અને બોલે છે; તે પ્રજાણે આપણે પણ આરંભવા લાગ્યા છીએ । પણ તેમની રીતિઓના વિવેક પૂર્વક સ્વીકાર આપણે નથી કરી શક્યા એ ખુલ્લું છે. સુવાનાને તેમ કન્યાઓને દેવાના શિક્ષણમાં ફક્ત છુદિને ધણતું શિક્ષણ આપી તેમનાં શરીર આપણે બગાડીએ છીએ; અને તેનું પરિણામ સુધરેલી કેળવાયેલી જાતિઓમાં સુવાન પુરુષો અને સ્ત્રીઓનાં મરણની વધતી જતી સંખ્યામાં ચોખ્ખું જણાઇ આવે છે. સ્પર્ધાત્મક પ્રતિભાસ શારીરિક કેળવણીની જરૂર આપણને શીખવે છે, કારણ તન અને છુદિ બંને એક સરખાં ખીલાવવાની જરૂર છે.

—અન્દશાંકર કર્ણાશાંકર દ્વિવેદી.

પત્નીનું મરણ અને પતિનો શોક ।

(હરિગીત) આ જગતમાં છે ન્યાય કે અન્યા (ય) સમજ કે નાં પડે,

સંસારમાં સ્વાર્થી પુરુષના સ્વાર્થની ગતિ ના દીસે ।

નિજ પતિ પાછળ બાલિકા સતી ધર્મ ધારી સૌ તને,

યૌવન બાધું જીવન દમી, રડતાં મરણ નિચે ચહે.

પત્ની જતાં, આ જગત ઉદરડી સુવા સમ લેખીને,

‘જોવાયું જીવું ખાસકું, કાલે નવી લાગીશું,’ કહે :

કરી તિલક, માથે પાધ, મ્હેણે પાન,—અધુરે લાલ છે ।

પ્રેમી પુરુષના પ્રેમની હદ આર્થી બીજી ક્યાં હશે ?

મુકી આગ, ને હુકો મુકી, રાજ અધુરે બળ્યું હોય ના,—

પાછા ફરી સમજાવતી, તજી શોક કે કંસારમાં ।

* Physical exercise is an indispensable part of education since brain and muscle alike atrophy—if neglected, but grow and help each other greatly if used and not abused.

કાઠિઆવાડ તરફનાં કેટલાંક ગામોમાં આવેલી રીવાજ ચાલે છે કે, જ્યારે ઢાંચ ઓ મરી જાય છે ત્યારે તેના પતિ વરવા સાથે ઉમરનો (અથવા ઉંચા કુળનો અંગર પેસાવાળો) હોય તો તે ઓ ગમે તેટલી નાની વયની હોય, ગમે તેવી સારી સુલક્ષણી સન્નારી હોય, તોપણ તેના બિલકુલ શોક કરવામાં આવતો નથી; ને એક મૃદિણી તરીકે તો નહીં, પણ એક મનુષ્ય તરીકે પણ તેના મૃત્યુ માટે જરા પણ ઢાંચ દિલગીરી ખતાવતા નથી. ઉલટું તેઓ (ધરના વડીલો) બોલે છે કે “ એમાં શું થયું ? વડુ ગઇ તેં તો ધરની એક ઉંદરડી મરી, પગલું જીવું ખાસડું ફાટ્યું ! કાલે સવારે તેના કરતાં બીજી સવાઈ આણીશું. ” આ શબ્દ ખરેખર લાગણીવાળા મનુષ્યને હૃદયબોદક થઇ પડે છે. આવા પાપાણુ હૃદયનાં મનુષ્યો તે વિધુર (જેની ઓ મરી ગઇ હોય છે તે) ને તેજ વખતે નવગ્રાવે છે, કપાળે સાથ હંકુને આદેશો કરે છે, ને કંસાર સંધી જમાડે છે ! આ નિર્દય નિઃકુર હૃદયના માણસો માટે જે કહીએ તે થોડું છે. કારણ કે આ પાપી લોકો તો આવી વર્તણૂકને શુદ્ધ માને છે !

આટલેથીજ તેઓ અટકતા નથી. પણ રમચાનમાં જાય છે, ત્યાં પણ તેઓને રમચાન વેરાગ્ય પણ નહીં થતાં, તેઓ પોતાના દુષ્ટ કૃત્યમાં રમ્યા પમ્યા રહે છે. હજી તો એક ખડકાઈ અભિસરેકાર થયો ન થયે ને અગ્નિ લાગી ન લાગી હોય, ત્યાં તો એ દાંડિયા મોટા મગન શ્રાદ્ધી જાય તેવા અવાજથી તાણીને ખુખવે (-કુંઠવે અથવા બેઠે) મુટી, હૃદયમાં કોઈ ન હોય પણ ડાળધાણુ ખોટે ખોટાં આશિ હુજતા, નાંક છીંદતા, આસ મુટી ચાન્ત થયાના દેખાવ કરી કારે જઇ બેસે છે. પણ શું તેઓ ત્યાં શોકના લારથી દુઃખાગ્રિતા હૃદયને સ્વરથંકરવા જાય છે ? ના ખાઇ ! ના. તેઓને ખેડ નથી તેઓના ઉદયમાં શોકનું એક બિન્દુ પણ નથી ! ત્યાં જઇ તેઓ તો નવા વેવીચાળની વાતો કરવા મંડી પડે છે. ફલાણુ ઘેરે કન્યા છે, ફલાણુની કન્યા સારી છે, ફેલાણુ ફરીએ તો સાઈ, એમ અંદર અંદર વિચાર ચલાવે છે. એટલામાં વળી જેને ત્યાં કન્યા હોય છે તે બીજી ડાણુ (સહચારિણી) મારફત કહેણુ ચોકલાવે છે, વાત કહેવડાવે છે, ને એમ વાતચીત ચલવતાં હજી તો અરધું ચામ બૂળી પણ નથી રહ્યું હોય, ત્યાં નવા વેવીચાળની વાત પણ નકી-કરી લે છે; ને ઘેર ગંધા પાછી ખાનગીમાં ગોળા પણ ખાઇ લે છે !

આ રીતિ કહો કે ધમમૃતિ કહો, તે એટલી તો અને દુષ્ટ લાગે છે કે તેને માટે જેટલો ધિકાર દર્શાવીએ તેટલો આહો છે. ને તે નાણુદ થવાની જરૂર છે. આપને યોગ્ય લાગે તો આ વિષયને આપના ઓ-દિતેષુ માસિકમાં ઉપાડી લેશો.

—કાકરશી મકનંજી પરિખ.

સ્વાગત સદન.

ઉપકાર સાથે સ્વીકાર: (અવસોદન અતુરજતાએ હવે પછી.)

Critical Examination of the Transcript of Aitpoor or Atapura Inscription.—By Panditji Mr. Mohanlal Vishnulal Pandia. First Report of the Seva Sadan, (Bandra centre). From 15th January 1911 to 30th June 1912.

મુંજવણું ' બહુ આકર્ષક છે, પરંતુ હેમનાથી અને સર્વથી ઉત્તમ તો અમને ' એક નિઃશ્વર ' સંવાદથી ' વાળું બાવપૂર્ણ ચિત્ર બારે છે. એકંદર જોતાં આ આસઅંક સર્વાંગ સુન્દર છે અને તે પ્રકટ કરવાને માટે 'ગુજરાતી'ના અધિપતિને સર્વ રીતે અભિનંદન ધરે છે.

મનોરંજન—દીવાલીનો અંક, ૧૯૧૨,

(રોપણ આકર્ષણ, ૨૪૦ પૃષ્ઠ, અને ૧૦૦ કરતાં વધુ ચિત્રો—છબીઓ અને રંગીન ચિત્ર વાળો. મુખ્ય વિષયો: ૮ કાવ્ય, ૭ વાર્તા, ૨ વિદ્યા-વૈદક, ૩ સમાજ, ૩ વિનોદ, ૭ વિવિધ, તથા ૧૨૭ વર્તમાન જાહેર સંસ્થાઓની દૃષ્ટિકત, વગેરે.) સંપાદક, શ્રીયુત્ત કાશીનાથ રઘુનાથ મિત્ર, અધિપતિ—મનોરંજન, મુંબાઇ.

મનોરંજનના ગત વર્ષના ખાસ અંક વિશે અમે ગયા માસના અંકમાંજ અમારા અભિપ્રાય આપ્યો છે. અને આ ખાસ અંક હેની વિશિષ્ટતા, વાસ્તવ્ય અને સમાજની સેવા, તથા ચિત્રોની આકર્ષકતામાં હેનાથીય ૨૬૩ે તેમ છે, એ મનોરંજનના સંપાદકના શ્રમ, ઉત્સાહ અને સાદસને સર્વ રીતે શોભા અર્પુ છે. મનોરંજનના ખાસ તથા સામાન્ય અંકો જોઇ, ફક્ત ચાર રૂપિયાના વાર્ષિક લવાજમમાં ફેટલું બધું અને ફેવું સારું—કલા કંપના પૂર્ણ અને રસિક, સુખોદક સાહિત્ય હેના વાચકોને પ્રાપ્ત થાય છે, એ સમજાયા વિના રહેતું નથી; તથા ભગિનીભાગ્યોનાં ઉત્તમ માસિક પત્રો મનોરંજન, ખ્યાસી, સાહિત્ય, તથા સરસ્વતી, જેવાં ગુજરાતીમાં ફેટલી મ્હોટી ન્યૂનતા છે તે પણ સ્પષ્ટ થાય છે. મનોરંજને જે લોકપ્રિયતા અને ફેલાવો મેળવ્યાં છે, તે પૂર્ણરીતે યોગ્ય છે; અને મરાઠી સદજ સમજનારને પણ આ પત્ર વાંચેથી ફાયદોજ છે, એમ કહેવાનો જરૂર નથી. કારણ કે કાષ્ઠપણુ નિર્દોષ બાલક બાલિકાના હાથમાં પણ તે પત્ર નિઃશંકપણે મૂકી શકાય એવું છે.

માણ વર્ષનો ખાસઅંક ૪૦ કરતાં પણ વધારે (વિદ્વાનોનાં લખાણથી શણગારાયેલો છે, અને હેમાં વિશેષ ખૂબીની વાત એ છે કે, ૧૨ લેખ સન્માનિત વિદ્વાની જહેનોનાં છે. મુખ્ય પૃષ્ઠનું અને પૃષ્ઠા પરનું, એ ચિત્રો બહુ મનોહર છે, એટલુંજ નહિ પણ મસ્તાની, ગાન મુગ્ધા, કુંજવિહારી, ત્યાંત પચ્છી કા મૌજ આદે ? તહોનતા, અને વિચારતરંગ વાળાં ચિત્રો ખરેખર અનુપમ છે. હિન્દુઓના સૌન્દર્યસ્ફુર્કારનાં ચિત્રો અને મહારાષ્ટ્રીય રંગબૃન્ધિના ઉત્તમ દેખાવો અને હેમાં તુકારામ, અને પ્રલ્હાદ નાટકમાંથી તથા હેમ્લેટ વગેરેમાંની પસંદગી બહુ સારી યથ છે. મહારાષ્ટ્રની જાહેર સંસ્થાઓનાં ચિત્રો તથા દૃષ્ટિકત અને પુણા, ફેન્સીફર (ધર્મદા બજાર)નું સચિત્ર વર્ણન આ અંકની લોકપ્રયોગિતામાં ધણું વધારો કરે છે. નિઃશંક્ય આ અંક મરાઠી સમજનાર તથા ન સમજનાર સર્વને પસંદ પડે હેવો યોગ્ય છે અને હેને માટે અમે હેના સંપાદકને પ્રીતિપૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

કર્મણૂક—દીવાલીનો અંક, ૧૯૧૨.

[સુપરરોપણ આકર્ષણ, લગભગ ૮૦ પૃષ્ઠ, અને ૨૫ આખાં પાનાનાં ચિત્રો—છબીઓ તથા પૃષ્ઠા ઉપર રંગીન ચિત્ર સહિત. મુખ્ય વિષયો: ૭ કાવ્યો, ૫ વાર્તાઓ (સચિત્ર), ૨ વિનોદ, તથા ૨૫ રમુજ પ્રસંગો: (સચિત્ર), વગેરે.]—સંપાદક, શ્રીયુત્ત હ. ના. આપટે, અધિપતિ—“કરમણૂક, ” પુણા. મૂલ્ય, ૩૦-૬-૦.

કરમણૂકનો દીવાલીનો અંક હેના સંપાદકે અમારા ઉપર મોકલી આપવા માટે.

અમે ઉપકાર માનીએ છીએ. આખો અંક શરૂઆતથી અંત સુધી વાંચવા લાયક છે અને મનોહર ચિત્રો તથા સચિત્ર પ્રસંગોથી તે ભરપૂર હોવાથી એક રસીલું પુસ્તક બન્યો છે. પ્રારંભની વાતો એક લેખક ભગિનીની કલમથી લખાયેલો છે. દરેક પૃષ્ઠની શરૂઆતમાં જૂદા જૂદા વિદ્વાનોનાં પુસ્તકોમાંથી જે સદ્વિચાર ઉતારવામાં આવ્યા છે, તે ખરેખરા સુમેધક છે. પૂંદા ઉપરતું રંગીન ચિત્ર, પહેલાં પાને આશીર્વાચનવાળો ચિત્ર સમુદાય, " ઉગતો કૂલ " તરીકે તે પછી આપેલાં બાલકોનાં ચિત્રો અને અંતે " નિર્ગર્જ દેવીની બેઠ " રૂપે પુણ્ય પાત્રોનાં ચિત્રો એ વ્યવસ્થા બહુ આનન્દન બની છે. સચિત્ર વિનોદી પ્રસંગોમાં મૃદુલકોક્તિ સ્થળે સ્થળે જોવામાં આવે છે અને તે " જખમ ક્યાં શિવાય " ગમત સાથે યાન આપે તેમ છે. માતૃ પ્રેમ, જલદેવી, આશા, અને હૈંદી એક ફુલ ચ, એ ચિત્રો આ અંકની સુંદર ચિત્રમાલામાં પણ પ્રથમપદ લે છે. લુચ્છનિવેદનવાળું ચિત્ર પણ હેલુ જાઉંતમ છે. આવો સરો અંક પ્રકટ કરવાને માટે હેના સંપાદકને અભિનન્દન થતે છે.

આર્યપ્રકાશ-મહર્ષિઅંક, ૧૯૧૨.

[રામલ આદ્યેષ, લગભગ ૧૨૦ પૃષ્ઠો, ૩ છબીઓ સહિત. મુખ્ય વિષયો: (ચાર ભાષામાં) ૯ ઇંદ્રિયોમાં, ૩ હિન્દીમાં, ૧૦ ગુજરાતીમાં, મહર્ષિ દયાનન્દની જીવનપ્રવૃત્તિ વિશે ગદ્ય લેખ; તથા ૧૧ કાવ્યો, જેમાંથી ૧ સંસ્કૃતમાં અને ૧૦ ગુજરાતીમાં અને હેનાં સાર્વજનિક-સંપાદક શ્રીયુત્તમ પરશુભાઈ બહાલાભાઈ શર્મા, મુંબાઈ. મૂલ્ય, રૂ. ૦-૧૦-૦

મહર્ષિ દયાનન્દજી આપણી ગુર્જરીમેળાતું અમૂલ્ય પુત્રરત્ન હતા, એ સત્યની સ્મૃતિ આપારે અમને ઉત્સાહ અને આનન્દ આપ્યા વિના રહેતી નથી. એ મહાત્મા હિન્દુસ્થાનની ઉન્નતિના ઇતિહાસમાં જે ઉચ્ચસ્થાન મેળવી શક્યા છે અને દુનિયાના મહાન પુરુષોમાં પણ ગણના કરાવવાનો અધિકાર હેમનાં ભારતોદ્ધારનાં સકર્મો અને સદ્વિચારને લઈને હેમને પ્રાપ્ત થયો છે, તે નિઃસંશય ગૂજરાતી પ્રજાને દરેક રીતે શોભાભર્યું છે. તથાપિ હેમની જીંદગીના પ્રસંગો અને હેમના જીવનના મહાન ઉદ્દેશોની જે અસર હિન્દ ઉપર થઈ છે, હેલુ સવિસ્તર આલેખન શરૂ થતાં ત્રીસ વર્ષ ચાલ્યાં ગયાં છે એ પણ આપણા ગૂજરાતી બંધુઓની ખૂબીજ છે. પરંતુ આજ એક નહિં પણ અનેક ખાસ અંકોની જરૂર છે. નવીન ભારતમાં પ્રજાતંત્રી ભાવના અને સામાજિક તથા ધાર્મિક એકયની આવશ્યકતા સમજાતાથી જાગૃત કરનાર આ મહર્ષિની સ્વદેશોદ્ધારક પ્રવૃત્તિઓ અને હેની દિનપર દિન વધતી જતી અસરોના ઇતિહાસ લખાવે આપણી ભાષામાં તો હજી બાકીજ છે; અને તે લખાશે ત્યારે હેના લેખકને આવાં સાધનો બહુ ઉપયોગનાં યથાપડે એ સ્વાભાવિક છે.

આર્યપ્રકાશના સંપાદક " મહર્ષિ " અંક પ્રકટ કરીને ગૂજરાતી પ્રજા ઉપર ઉપકાર કરીએ છે, અને એમના આ શુભ પ્રયત્નને માટે હેમને નિઃસંશય ધન્યવાદ થતે છે. પ્રારંભમાં આપેલી આર્ય સમાજના પ્રવર્તક તરીકે શ્રીમદ્ દયાનન્દ સ્વામીની છબી દ્વારા હેમની વિચારશીલ, બોધ મુખપ્રાપ્તિનું દર્શન થાય છે; અને દેવલાલ શુરુકુસનાં બાલકોની તથા મુંબાઈ આર્ય સમાજની વ્યવસ્થાપક સભાની સભ્યોઓ પણ સુંદર છે. વિષયોમાં યૂરોપિયન અને ભારતીય વિદ્વાનોનાં સ્વામીજી અને આર્ય સમાજ વિશેનાં જૂદા જૂદા દૃષ્ટિગિન્દુથી લખાયેલાં લખાણો આવેલાં છે, જેમાં એક વિદેશીય ભગિનીનો લેખ પણ જોવામાં આવે

છે. આ અંક એક સફળ પ્રયાસ છે અને તેમાંથી ધણું નવું જાણવાનું, વિચારવાનું મળે છે.

જૈન સ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ હેરલ્ડ—પર્ચુપાણ અંક, ૧૯૧૨.

[રાયલ આઈ પેજ, લગભગ ૧૬૦ પૃષ્ઠો, ૪ છબીઓ સહિત, —સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબરનો ત્રણ ભાગમાં પ્રકટ થયેલો સંયુક્ત અંક. મુખ્ય વિષયો: ૨૫ કાવ્ય, ૭ ધર્મ, ૪ ઉદ્દેશોધન, ૬ જીવન ચરિત્ર, ૩ સાહિત્ય, ૭ વિવિધ, વગેરે. તેમાં ૩ ઇંગ્લિશમાં અને ૧ સંસ્કૃતમાં છે.] — તંત્રી, શ્રીયુત્તમોદયસાલ દલ્દીચંદ દેસાઈ, બી. એ. એલ. એલ. બી મુંબાઈ.

જૈન બંધુઓની ધાર્મિક અને સામાજિક સુધારણાની વિશાળ પ્રવૃત્તિમાં “જૈન સ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ”નું આ પત્ર આગળ પડતો ભાગ સેતું આપ્યું છે એ જાણીતું છે. પર્ચુપાણ અંક પ્રકટ કરીને તેના તંત્રીએ જૈન સાહિત્યમાં એક સારા પુસ્તકનો વધારો કર્યો છે. જૈનધર્મના અને બીજા વિદ્વાનોના ઉપયોગી લેખ આ અંકમાં પ્રકટ થયા છે અને એક લેખકભાગીનીનાં પણ એક કરતાં વધુ લખાણ તેમાં જોવામાં આવે છે. કેટલાક જૈન અગ્રેસરોની જીવનચરિત્ર સાથે છબીઓ તેમાં આપવામાં આવી છે, અને કાવ્યો તથા ગદ્ય લેખ જૂદા જૂદા દષ્ટિબિન્દુથી તથા વિવિધ પ્રસંગોને લઈને લખાયા છે. આથી, અંક રસિક તેમજ ઉદ્દેશોધક થયો છે, જેને માટે તેના તંત્રીને ધન્યવાદ થશે છે. આના ધાર્મિક અને સામાજિક અર્થો અસાધ્યતા ખાસ અંકોની ધણી જરૂર છે, કારણ કે તેમાં આવતું સાહિત્ય પુસ્તકોમાં ભાગ્યે પ્રાપ્ત થાય છે અને છૂટક અંકોમાં સાધારણ રીતે ખોવાઈ અપ્રાપ્ય થઈ જાય છે.

પોલ બંધુ-દીવાળીનો ખાસ અંક, ૧૯૧૨.

[રાયલ આઈ પેજ, ૧૧૨ પૃષ્ઠો, એક છબી વાળો, નવેમ્બર-ડિસેમ્બરનો સંયુક્ત અંક. મુખ્ય વિષયો: ૧૪ કાવ્યો, ૫ કૃષિ, ૪ આધ્યાત્મિક-માનસિક, ૨ સમાજ, ૨ સાહિત્ય-વિજ્ઞાન, ૮ વિવિધ, ૩ વાર્તા વિનોદ, વગેરે.] તંત્રી, શ્રીયુત્તમોદયસાલ દલ્દીચંદ દેસાઈ, પાટીદાર મુલક મંડળ તરફથી, સુરત.

ગૂજરાતની વસતિમાં પાટીદાર કોમ મહેનત, ધર્મ, ખંત અને ઉત્સાહ માટે ધણું ઉચ્ચ રચાવે છે. કુસંપ, અજ્ઞાન, અને દુર્દેવને પરિણામે કેટલોક સમય પડતી હાલત અનુભવ્યા પછી, છેલ્લા પચીસ વર્ષથી પાટીદાર બંધુઓ જે મહાપ્રયાસ કરી રહ્યા છે, તેવું સ્પષ્ટ તેમને પ્રાપ્ત થવા લાગ્યું છે; અને હજી પણ તે પ્રયત્નો આજુ રાખ્યે-એક જે દશકમાં અનેક રીતે અવશ્ય તેમને મળવાનું, એમ દૃઢ અદ્દા છે. તેના અનેક રાજદ્વારીઓ, વિદ્વાનો, સુધારકો અને દેશહિતચિંતકો દ્વારા આ કોમ જે સામાજિક ઉત્તરિને માટે મહેનત કરી રહી છે, તેનો અહેવાલ “ પાટીદારોની પ્રગતિ ” એ નામથી ખાસઅંકમાં આપવામાં આવ્યો છે તે ઉપરથી સિદ્ધ છે.

આ ખાસઅંક પાટીદાર કોમના એક અગ્રેસર વિદ્વાન રા. બા. ગોવિન્દભાઈ હાધો-ભાઈ દેસાઈને અર્પણ થયેલો છે, અને રહેમની છબી પણ શરૂઆતમાં મૂકેલી છે. પાટીદાર અને બીજા કોમોના લેખ આ અંકમાં જોવામાં આવે છે અને તે સમગ્ર વાંચવાલાયક તથા પ્રોત્સાહક છે; પરંતુ તેમાં કૃષિ તથા કૃષિકારને લગતા છે તે ખાસ ઉપયોગી થઈ પડે તેવા છે. આવો સારો અંક પ્રકટ કર્યાને માટે પત્રના તંત્રીને તથા “ પાટીદાર ” મુલક મંડળને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ.

તેમને વાંચવો અને લેવો વર્તાત' છે, ઉદ્યોગ અને સદ્વિચાર માટે સુખોધ છે, તથા ગમ્મત મળે તેવી ન્દાની મોટી વાર્તાઓ છે. સર્વ નીતિ તે બાલકોના હાથમાં મૂકવા લાયક છે. અને સવાજમ પણ બહુ નથી ઉપરાંત બાલકોમાં વહેંચવા માટે ફક્ત એક રૂપિયામાં એક અંકની રૂપ નકલો. આપવાની યોજના કરવામાં આવી છે તે પણ આશા છે કે તેના ફેલાવામાં સદાપક્ષ યુરોનિદેશ, રસિક અને ઉપયોગી વાંચન પૂરું પાડવાના આવા ભવિષ્યવાન અને પ્રયોજનીય પ્રયાસને માટે આ પત્રના તંત્રી તથા પ્રકાશકને અમે અભિનન્દન આપીએ છીએ.

બાલશિક્ષક, (પુ. ૨-અંક ૧: ઑગસ્ટ, ૧૯૧૨)-સંપાદક, શ્રીયુત મહાશંકર લલુભાઈ ભટ્ટ, વડોદરા. (સુપરસેપ્સ-સોળપેટ, બ્રીસ પૃષ્ઠ અને તે ઉપરાંત ૧૩ ચિત્રો-નું;—બાલો માટેજ પ્રકટ થતું, સચિત્ર માસિક પત્ર.) વાર્ષિક સવાજમ, રૂ. ૧-૪-૦.

આ પત્ર તેના જેવા વર્ષમાં અમારી દૃષ્ટિએ મહત્વનું ન હતું. તથાપિ તેનો આજ અંક જોતાં તે પણ ઘણું સારું કામ કરે છે, એ સ્વીકારતાં આનન્દ થાય છે. કારણ કે આપણી બાપમાં એક કરતાં વધારે આવાં પત્રોને માટે રચાત છે, એ આપણી વધતી જતી જરૂરિયાતો આપણને જાણાવ્યા વિના રહેતી નથી. આ સચિત્ર માસિકનું મુખ્ય પૃષ્ઠનું ' કેળવણી બાલશિક્ષકને વધાવી સે છે ' એ આર્ટિપેર પરનું ચિત્ર, તથા યુરોપિયન પ્રજાઓનાં બાલકોનાં ચિત્રો, તેની આકર્ષકતામાં વધારો કરે છે.

આ અંકમાં હોકરને વાંચવા ગમે તેવી બોધદાયી કવિતા છે, અને ગમ્મત સાથે જ્ઞાન આપે તેવા વિદ્યા તથા સુખોધના જૂદા જૂદા વિષયો અને વાર્તાઓ છે. એકંદરે તેને રસિક, મનોહર અને સરસ બનાવવા માટે સારો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. બાલકોને આ પત્ર ઉપયોગી થક પડશે એમાં કંઈ સંશય નથી. સવાજમ પણ બહુ નથી તેથી શ્રદ્ધા છે કે તેને જનસમાજ તરફથી યોગ્ય આદર મળશે. રા મહાશંકરના આ સ્વત્વ અને આશાજનક પ્ર-પણને માટે તેમને ધન્યવાદ ધટે છે.

લીલે લટકાવવાનું કાર્તિકી પંચાંગ, ૧૯૧૬-મું બાલના સુપ્રસિદ્ધ " ધિ. લક્ષ્મી. આર્ટ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ " તરફથી પ્રકટ થયેલું આ પંચાંગ તેનાં બધાં કામની પેઠું કલ્પના-કલાંથી વિભૂષિત અને બહુ મનોહર છે. શ્રી ચિન્મય અને લક્ષ્મીબાઈ ત્રિવેદી સુન્દર ચિત્રો તેને આકર્ષક બનાવે છે. વિક્રમ સંવત અને ઇસ્વીસન બનેની તિથિઓ તેમાં આપવામાં આવી છે. આ ગ્રેસ તરફથી બહાર પડતી ચિત્રાવલી " સુવર્ણમાલા "ની ભેટ તરીકે તે આપવામાં આવ્યું છે, આણું સુન્દર પંચાંગ તૈયાર કરવાને આદેશને ભેટ આપવાને માટે " લક્ષ્મી. આર્ટ પ્રેસ " ને અમે પ્રીતિપૂર્વક અભિનન્દન આપીએ છીએ.

શ્રી સત્યનારાયણ હાયરી, વિ. સં. ૧૯૧૬.—અમદાવાદના " પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ એન્ડ બુક્સ એજન્ટ્સ "ના હિત્સાહી અને સાહસિક ચેનેજર શ્રીયુત જીવનલાલ અમરશી તરફથી પ્રકટ થયેલી પાંચ પૂજાની સોનેરી અક્ષરના નામવાળી, સાચા કાગળ ઉપર છાપેલી આ હાયરીમાં ઘણી ઉપયોગી હકીકત સમાવેલી છે. અને તે ગળવામાં રહેલાઈથી રહી શકે તેવી છે. રા. જીવનલાલના આ નવીન પ્રયાસની અભિવૃદ્ધિમાં તેમને અમે વિશ્વપ્ર-મુજીએ છીએ.

બાલ-અન્થાવલી માટે યોજના.

આ પત્ર તરફથી રચાવેલ યથેચ્છા, જી-આલકોની સુધારણા અને પ્રગતિ માટે પ્રયાસ કરતાં, 'સુન્દરીસુખોધ મંડળ' ને અંગે એક સ્વદેશપ્રેમી અન્ધુ તરફથી 'બાલો ઉપયોગી અન્થાવલી' પ્રકટ કરવા મંટેના ફ્રંડની શરૂઆત કરવા નીચે મુજબ ઉદાર ભાગીદારી થઈ છે.

"સુન્દરી સુખોધના અધિપતિ જીએ,

અમદાવાદ.

"પ્રિયભાઈ,

વિનંતિ કે, આપણાં સાધારણ કેળવણી પામેલાં બાલકો અને બહેનો માટે રહેલાં અને સસ્તાં, ઉપયોગી પુસ્તકોની ગૂજરાતી ભાષામાં ધણી જરૂર છે. તેથી આવાં પુસ્તકો રચાવવા તથા પ્રકટ કરવા માટે જો કોઈ ફ્રંડની શરૂઆત તકમે કરી શકતા હો, તો રૂ. ૩૦૦ (ત્રણસો) ની રકમ લેને માટે હું 'મેક્કલુ' છું; જેની વ્યવસ્થા તકમને ઠીક લાગે તેમ સદર્જન કામને માટે કરશે. વિ. સ્નેહાકિત.

અમદાવાદ. તા. ૨૮-૧૧-૧૨.

બળદેવજી લાલજીભાઈ ધુ ના યથાયોગ્ય.

રા. રા. બળદેવજી તરફથી રૂ. ૩૦૦ (ત્રણસો) મળ્યા છે, તે ઉપકાર સાથે ઉપર જણાવેલ કામને માટે સ્વીકારવામાં આવ્યા છે. 'સુન્દરીસુખોધ મંડળ' ના અંગત આ ફ્રંડને જણવા છતાં તેની વ્યવસ્થા એક સ્વતંત્ર કમીટી દ્વારા કરવામાં આવશે.

નીચે જણાવેલ સદ્ગુણરથોએ આ ફ્રંડ કમીટી તરીકે કામ કરવાને સંમતિ આપી છે: (તેને માટેના નિયમો હવે પછી પ્રકટ થશે)

રા. રા. બળદેવજી લાલજીભાઈ ધુ બી. એ, એલ એલ. બી.

" મણિલાલ ડાહ્યાભાઈ નાણાવટી, બી. એ, એલ એલ. બી., સોલીસીટર.

" હરસિદ્ધભાઈ વલુભાઈ દિવેદિયા, એમ. એ., એલ એલ. બી

" શિવભાઈ બાપુભાઈ દુર્ગાવ.

" રામમોહનરાય જસવંતરાય, તંત્રી-સુન્દરી સુખોધ.

આ ફ્રંડની વ્યવસ્થા વગેરે સંબંધે કામ માટે 'તંત્રી-સુન્દરીસુખોધ' આ ફ્રંડના 'મંત્રી' તરીકે કરશે. તેમાં હાલ સુધીમાં નીચે મુજબ રકમો ભરવામાં આવી છે:

રૂ. ૩૦૦-૦-૦ રા. રા. બળદેવજી લાલજીભાઈ ધુ.

" ૩૦-૦-૦ સ્વ. સૌ. કપિલબા (તરફથી).

" ૨૦-૦-૦ તંત્રી. સુન્દરીસુખોધ.

રૂ. ૩૫૦-૦-૦

આશા છે કે દેશપ્રેમી બહેનો તથા અન્ધુઓ તરફથી આ ફ્રંડને હિતસાહભરી સહાય મળશે.

રામમોહનરાય જસવંતરાય.

મંત્રી સુન્દરીસુખોધ મંડળ, અમદાવાદ.

સમય તરંગ.

બાળકોનું ભયંકર મરણપ્રમાણ—મુંબઈના આરોગ્ય ખાતાના અમલદાર ડૉ. ટર્નર ગયા જુલાઈ, ઓગસ્ટ અને સપ્ટેમ્બર માસનો મુંબઈની સુખાકારીનો રીપોર્ટ બહાર પાડ્યો છે. તે ઉપરથી જણાય છે કે, એ વખતમાં શહેરની સુખાકારી સારી નહોતી. કોલેરા શિવાય જો કે બીજા

સોગોનો ઉપદ્રવ નડોતો તોપણ આંતરેશનાં, દમનાં, જ્ઞાનવંતુ નળજાળના અને ક્ષયના સોગોથી વધુ મરણો થયાં હતાં. કુલે નીચેનાં ૯૬૩૪ મરણોમાંથી ૪,૦૪૧ અથવા તો ૪૨ ટકા જેટલાં મરણો એકથી પાંચ વર્ષનાં બાળકોનાં થયાં હતાં અને ૨,૬૮૬ મરણો દુધમલ બાળકોનાં નીચળ્યાં હતાં. દુધમલ બાળકોનાં મરણ ૧૯૦૮-૦૯ ની સાતમાં ઉપર નજીવેલાં મારોમાં થયાં હતાં તે કરતાં જરાક ઘટાડો દેખાડે છે તોપણ ૧ થી ૫ વર્ષનાં બાળકોનું મરણપ્રમાણુ બધા પાંચ વર્ષ કરતાં સૌથી વધુ આવ્યું છે. તેમાં તાવ, અતિસાર અને દમનાં રોગનાં મરણ પ્રમાણુ બહુ હતાં; એ મરણ પ્રમાણુ નીચેના આંકડાઓ ઉપરથી નજીવે:—

સન.	એક વર્ષની અંદરના મરણ ટકા.	૧ થી ૫ વર્ષની અંદરનાં મરણ ટકા.
૧૯૦૭	૨૧.૮૫	૧૬.૧૨
૧૯૦૮	૨૬. ૨	૯. ૪૭
૧૯૦૯	૨૩. ૨	૯. ૪૯

બાળકોનું મરણપ્રમાણુ અટકાવવા માટે (૧) ગરીબ સ્ત્રીઓ માટે સુવાવડખાનાં સ્થાપવાં અને મહત્ત્વ ડાહરી મદદ સાથે કેળવણી દાઈઓની મદદ આપવી. (૨) દેશી દાહચીને કેળવણી આપવી તથા તેમને પચવાનાં આપવા. (૩) સર્ટીફિકેટ કે પચવાના વજરની સ્ત્રીઓને દાહચી તરીકે કામ કરતી, અટકાવવી. (૪) અને મ્યુનિસિપાલિટીએ દુધસાગા સ્થાપવી ન્યાંથી ગરીબ સ્ત્રીઓ સરસે પેસે સ્વચ્છ દુધ ખરીદી શકે. આ સુચનાઓનો અમલ થોડા વખતમાં થઈ શકે એમ લાગતું નથી અને ન્યાં, લગી, આ પ્રશ્ન જાણતાથી લાયકાં પચવામાં નહીં આવે ત્યાં લગી મામલો સુધરવાનો સંભવ નથી. ગરીબોને ઊઠરાં ઉઠેરવાનું શિક્ષણ આપવાની મ્યુનિસિપાલિટી તરફની ફાઈસા ઓછી થતી નથી. મ્યુનિસિપલ દાહચી ગરીબોનાં મકાનોમાં જાય છે અને ત્યાંની સ્ત્રીઓ સાથે એ બાબતમાં વાતચીત કરી તેઓને સમજાવી આવે છે. રોનીટરી નીઝીટરો પણ રોનીટરી એરોસીમેશન તરફથી જાય છે આરોગ્ય ખાતાને બીજાં કામે લેવાથી તે આ કામ આટલી હદ સુધી કરે છે. આવતા વર્ષના અંદાજ પચમાં ૩. ૧,૦૦૦ ની મામલુ કરી છે. જે તે આપવામાં આવશે તો ગરીબ સ્ત્રીઓને સુવાવડો વખતે મદદ કરવામાં તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે. ગરીબ સ્ત્રીઓને બિરાક આપવાની રૂઢિચીખવવાની જરૂર નથી પરંતુ તેમની બીમારી દરમિયાન સારી સારવાર માટે દોસ્તીટલની સગવડ અને માતાઓ કામે જાય ત્યારે બાળકોને બિરાક આપવાં સાડનાણું સંબંધીની મદદ આપવાની જરૂર છે. કોપોરેશને આ પ્રશ્નની તપાસ ઉપાડી લેવી જોઈએ, અને સુવાવડ વખતે તે સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા અને દુધમલ બાળકોની માવજત કેવે પ્રકારે થતી જોઈએ, તે સંબંધી વિચાર કરવા એક કમીટી નીમવી જોઈએ.

જાહેર રસ્તાઓ ઉપર કુટવાની રૂઢિ, ઉપર અંકુશ-વડોદરા સમજમાં કડી પ્રાંતના ફોજદારી ન્યાયાધીશે જાહેર કબુ છે કે-એ પ્રાંતમાં મરણ પ્રશ્ન સ્ત્રીઓ છાતી ઉપાડી મુઠી, ધણું નિર્લજ્જ દેખાય એવી રીતે જાહેર રસ્તાઓ ઉપર કુટ છે. કેટલીકવાર તો છાતીમાંથી લોહી વહે અને કુટનારને કાયમની ઈન યાચ એવી રીતે સ્ત્રીઓ પોતાના લાયકા પ્રદાર કરે છે. કોઈ કોઈવાર તો સ્ત્રીઓની દાર તથા જીડી રસ્તો બંધ થઈ જાય છે અને એમ સાંપ્રતિક રસ્તો બંધ થવાથી અને ઉપર કહેલી સ્થિતિ જોવાથી જાનસાથોને ધણો ત્રાસ લેવવન થાય છે. અબજા સ્ત્રીઓ આવી રીતે છાતી ઉપાડી મુઠી-જાહેર રસ્તામાં કુટ તથા લોકો તે તમાસો જુએ, એ ખીલકુણ અયોગ્ય, ત્રાસદાયક, નિર્લજ્જ અને અનીતિવદ્ધ છે; માટે તે બંધ પાડવાને આંખતા ઈલાક લેવાની જરૂર છે. આથી લોકોને ખબર આપવામાં આવે છે કે કોઈ પણ કસ્બા કે ગામની સ્થળ સીમામાં જાહેર રસ્તા ઉપર સ્ત્રીઓએ કુટવું નહીં જો કુટશે તો જાહેરનામાં વિરૂદ્ધ વર્તન કરવા બદલ કામ ચલાવી શિક્ષા કરવામાં આવશે. દરેક નાંતના લોકોએ આ જાહેરનામાંની લખીકત પોતાના સ્ત્રી વર્ગને સમજાવી તે વિરૂદ્ધ નહીં વર્તવા સમજાવવી કે જેથી કામ ચલાવવાનો જ આવે નહીં.

લેખક જ્ઞેનોને વિનંતિ.

સુન્દરીસુખોપના સ્ત્રીલેખકાના ખાસઅગ્રણી હિતમતાનું સુધનું માન અમારી લેખકભગિનીઓને છે, એ સ્વીકારતા અમને આનન્દ થાય છે

જે જ્ઞેનો ઉત્સાહથી અને પ્રીતિથી અમને આ સપ્તર્થમાં સંદાય કરે છે તેમની તરફ અમારી સન્માનરૂપિ યથાશક્તિ પ્રશંસિત કરવા એમ યોજના કરવામાં આવી છે કે ખાસ અઢોમાં લેખ આપનાર જ્ઞેનોની જમીઓ (ફિટોગ્રાફ) ચાલુ સાનના તથા દરે પત્રીના ખાસ અઢોમાં પ્રકટ કરવી કળલ છે કે, આ જમીઓની દરેક અકમા અનુકૂળતા મુજબ થોડી વધુ સખ્યજ દાખલ થઇ શકે પગનું ધીમે ધીમે દરેક જ્ઞેનોની જમીથી આ પત્રને વિભૂતિત કરી શકાશે, એમ આશા છે, (ખીજી વિનંતિ એ છે કે દરેક જ્ઞેને પોતાની જમીની સાથે પોતાની કેલવણી અથવા વાંચન) અને પોતે કાંઈ પુસ્તક, લેખ વગેરે લખ્યું હોય તો તે તથા પોતાની જિદગીની દૂકી નોંધ પણ આપવા મહેરબાની કરવી, જે તેમની પ્રત્તિ દર્શો તો ખાનગી રાખવામાં આવશે

—તન્ત્રી, સુન્દરી સુખોપ

યુવતિઓમાં નીતિ જ્ઞાન અને આરોગ્ય ફેલાવનાર પુસ્તક —

સ્ત્રીઓનું ખાનગી વાંચન—આ પુસ્તકના પ્રથમ ભાગમાં—કેટલાંક દરદો સ્ત્રીઓ શરમને તામે થઇ શક્યાતથી નાંદ જણાવવાથી તેથી થતુ નુકશાન, અને રજોદર્શન (અટકલ) નો ઉપયોગી વિષય લખવામાં આવ્યો છે બીજા ભાગમાં—સગમાં સ્ત્રીની સલાખ વિષે વિસ્તારથી લખવામાં આયું છે ત્રીજા ભાગમાં—સ્ત્રીઓનાં સાપારણ દરદોના આમાન્ય દર્શી ઉપાયો લખવામાં આયા છે દુશમાં અતિ ઉચ્ચ વૈદક મથોના આધારે લખાયેનું આ પુસ્તક યુવતિઓને અતિ ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે, (ત્રણે ભાગ સાથે એક જ પુસ્તક રૂપે) કિં. આના અડી, પોરટેજ છુડું

એન. કે. વૈજ્યવ, ટાઇપિસ્ટ.—રાજકોટ.

સ્ત્રી-પુરુષો-ખાજકોને ઉપયોગી.

શાંતિકુંજની સુન્દરી.

અહીં રામેશયદ્વતની કથાપરથી લખેન અને મોગમી સદીના ખગાળની રિપાન રાંક ઐતિહાસિક નલકથા કી કી પના) પા પુ જાતખો—ધી સીગી પ્રેસઅમદાવાદ.

ગીતસંમહ —(સાંકોદરા નાગરની માતિમા

મગતા ગીનો)—રવ સૌ કુદનગીરી કૃત બીજા સમહો કરતાં અસહના અને દાલના ગીતોને અપૂર્વ સમદ કિંમત દસ આના.—પી. ડી. પડિતની કું. કાલમદેવી રોડ, મુંબાઇ.

ખગાળના મુપ્રસિદ્ધ રસાયણ ગાસ્ત્રી.—૨૧ પી. સી રેખ.—ડી એસસી. પીએચ ડી એફ સી. એમ ના આશ્રયનીચે ચાલતા બેગાલ કેમીકલ એન્ડ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્કસ (લીમીટેડ)ની અકસીર દવાઓ.

ગીરપ દાઇપોદ્રેસદાહટ આફ લાઇમ—દમ, ક્ષેપ ૪૨ ખાસી વિગેરે ઉપર	રૂ ૧—૦—૦
શીરપ વસાકા (અરકુગીનો સનન) ઉપરનાજ મેગ ઉપર	રૂ ૦—૧૨—૦
એકરદૂકટ ગુનય (ગળોનો સલ) ગમે તે બતને તાવ બગેળ ઉધરથપર	રૂ ૧—૦—૦
ધવીક્ષીર પપૈન (પપૈવાને અર્થ) અપચો, અજીર્થ, ચુક ખાડો ઉતરીપર	રૂ ૧—૦—૦
વાઇઓ અશોક (આસોપાનવ અર્થ) સ્ત્રીઓનાં ગમોચપમાં દરદોપર	રૂ ૧—૪—૦
ફ્રીકલ્વ યુડ બાજોના બાંધાની નખળાઇપર અમૃત સમાન	રૂ ૮—૬—૦
ફ્લોરલ હેર એઈલ— સ્ત્રીઓના માથાના ઝૂગાર માટે અનુપમ તેન	રૂ ૧—૦—૦

આ ઉપરાંત મીજ દવાઓ તથા બનાવોગ માટે પ્રાધમ લીસ મગાવે

પડિત ગાહ એન્ડ કું. રીવીરોડ.—અમદાવાદ.

સ્રીલેખનો સમિતિ ખાસ અંક. તથા હેનો વધારો

સુન્દરી સુબોધ.

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । મનુ.

(પ્રસન્ન દેવતા રહે, ત્યાં પામે સન્માન સુન્દરી)

પુસ્તક ૧૦, અંક ૪-ખાસ અંક;

અંક ૫-૬-૭ ખાસ અંકનો વધારો.

ડિસેમ્બર, -૧૯૧૨.

જાન્યુ-ફેબ્રુ-માર્ચ, ૧૯૧૨-૧૩.

આથ સપાદક—

ખન્ધુસમાજ, અમદાવાદ.

પ્રકાશક અને તંત્રી—

રામમોહનરાય જમવંતરાય.

પ્રભુ પ્રાર્થના આપણા લોકપ્રિય વાઇકરોય, નામદાર લૅડી હાર્ડિંગ તથા લેગના માનવન્ત બાબુ ઉપર, દિલ્લી પ્રવેશના મગસ પ્રસંગે કાંઈ દુર્બુદ્ધિ મનુષ્ય તરફથી ઈર્ષ્ય નાંખવામાં આવ્યો હતો. આ દુષ્ટ અનાર્થ કૃત્ય, જેની પીઠાથી નામદાર વાઇકરોય લાંબા વખત સુધી હેરાન રહ્યા હતા, તે તરફ અતઃકરણ પૂર્વક અમે તિરસ્કાર દર્શાવીએ છીએ, અને નામદાર લેડિ હાર્ડિંગને ખંચાવી લીધા, તથા લૅડી હાર્ડિંગને આગમ કર્યો, તે માટે ક્ષણ પ્રભુનો પ્રીતિપૂર્ણ હૃદયથી અમે આભાર માનીએ છીએ.

આવા દુષ્ટકર્મમાંથી પણ ઈશ્વરકૃપાથી એક સરળ પ્રાપ્ત થયું છે હિન્દી પ્રજાની અગ્રાધ શક્તિની લાગણી પ્રકટ થઈ છે, અને નાગદાર લેડિ હાર્ડિંગે આના વિકટ સમયે એક મહાસતિની સન્માન બતાવેલ અસાધરણ ધૈર્ય, કિમ્મત વિવેક, સુશીલતા, અને ધર્મપરાયણતા તરફ હિન્દી બાબુઓની ગાઢ પ્રીતિ આકર્ષાઈ છે ત્રીજા લાખ કરતાં વધુ સ્ત્રીઓએ સલામી બરી હિન્દુસ્થાનનાં ગામેગામથી વફાદારીની પ્રતિભરી લાગણી દર્શાવી હતી, અને લગભગ એક લાખ રૂપિયાનું ફન્ડ તે નામદારની ઈચ્છા મુજબ સદ્ વપ કરવાને એકદુ કીધું હતું પ્રભુ આ મહાન હંપતીને સુખસાન્નિ, સપત્તિ અને દીર્ઘાયુ બક્ષવા કૃપાવન્ત થાઓ !

બેટના પુસ્તક સંબંધી સૂચના !

સુન્દરી સુબોધની આઠમા-નવમા-અને દસમા વર્ષોની બેટનાં પુસ્તક માહકોને આપવાનાં છે આ બાબતમા પ્રથમ ઠેરવી સૂચનાઓમા ઘણી ગેરસમજૂતી થઈ હોવાથી, નીચે સૂચના ઉપરનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે

- ૧ આઠ (દસમા) વર્ષમાં જેઓ માહક થયા છે, તેમને ગીતમાળ્યાનું ફરીલી અને મધુરી ગીતગરબીઓ બાજુ પુસ્તક લેટ મોકલ્યું છે
- ૨ ગઈ તાવમા માહક થયા છે, તેમને નવમા અને દસમા વર્ષ માટે બાલક નામની સુબોધક, ફરીલી નવલકથા લેટ મોકલી છે
- ૩ તે પહેલાના અમારા જૂના માહકોને પણ જે વર્ષ પેટે બાલક મોકલી છે, અને તેમની ત્રીજા વર્ષની બાકી રહેલી લેટ આઠ સાવ આખર સુધીમાં તેમને મોકલવામા આવશે
- જો વર્ષમા આ પત્રના માહકો વધારનાર અગ્રાધ માહકોને લેટની ચોપડીઓ મોકલી છે તથાપિ કેઈને મળવી જોઈ ગઈ હોય તેો તેમણે વધારેલા માહકોના નામ રાખ સાથે લખવા કૃપા કરવી

વ્યવસ્થાપક, સુન્દરી સુબોધ.

ખાસ અંક તથા કરતા નહિ. ધારણી વાર થઇ ગઇ છે, તે માટે અમે દિલ્લીર
 છીએ. આથી છે કે આ અંકની સામગ્રી અમારા વહાલાં પ્રાદેશી
 અંક પ્રકટ થતાં ગમતા, સહનરીક્ષતા, અને શ્રદ્ધાને કીધક બદલો આપી શકશે. વાપરેલા
 થયેલો વિલંબ: ઉચ્ચ કાગળ, લેખક જાનુઆરી મુન્દર છાત્રીઓ, તથા ખાસ લખાવેલા
 અનેક ઉત્કર્ષક અને ઉપયોગી વિષયોથી ભરપૂર આ ખાસઅંક
 અમને ખાતરી છે કે, ગત વર્ષના દરબારઅંક કરતાં પણ વધારે આકર્ષક, વાંચના લાયક મનાશે.

આ અંક વિદુષી સમારીઓનો એક સફળ પ્રયાસ છે: અને તેણું સર્વ માન તેઓ
 નેજા પટે છે. ગુજરાતની લગભગ સધળી સુપ્રસિદ્ધ લેખક ભગિનીઓનાં
 વિવિધ વિષયો લખાણ અમે પ્રકટ કરી શક્યા છીએ; તથા સધળી કામો અને
 અને છબીઓ: બધા ધર્મોનીઓ, - સુન્દરી, દુહિણી, હિન્દી, - અને હિન્દુ, જૈન,
 પારસી, ઈસ્લામી, તથા ખ્રિસ્તી જાનુઆરિ હેમાં લેખ મોકલવા કૃપા
 કીધી છે. કેટલીક બહેનોએ પોતે મુશ્કેલીમાં હોવા છતાં આ સાકાર્યમાં ભાગ લેવા આનાકાની
 કરી નથી. તથા લેખોપયોગી સંરચાઓના વ્યવસ્થાપકો તરફથી પણ અમને ઘણી સહાયત્વભૂતિ
 મળી છે. આ સર્વ બહેનો અને બાળકોનાં અમે ઉપકર માનવા રજા લઇએ છીએ.

ખાસ અંક માટે અમુક પ્રકારનાં લખાણો પ્રાપ્ત કરતાં સ્વાભાવિક રીતે વિલંબ થયો;
 પરંતુ બધા લેખ એકલા થયા પછી તે જોટલા સંખ્યાબંધ થઇ પડ્યા, કે ખાસ અંકનાં
 હક પાનાં ખાસ વિષયો માટેજ રોકવા પડ્યા; અને તે પછી બીજા ત્રણ માસના અંકનાં
 હક પાનાંમાં પણ બાકીનું લખાણ સમાઈ ન શક્યું. અર્થાત્ દર છ બીજા ત્રણ મહિના સુધી
 જી લેખજ (આ ખાસ અંકના વધારા તરીકે) પ્રગટ થઇ શકે એમ છે. આપણી બહે-
 નાની જ્ઞાન અને સાદ્વિય તરફ વધતી જતી અભિરચિ જાણવાનું આના કરતાં બીજું કંઈ
 વધારે સાફ સાધન હોઇ શકે? જે બહેનોનાં લખાણ રચના સંકાયને લીધે આ ખાસ અંક
 માં લખવા દઇ શક્યા નથી, તેમની અમે નમ્રતાં પૂર્વક ક્ષમા ચાલીએ છીએ, અને તે હવે
 પછીના અંકમાં પ્રકટ કરી શકારો, એમ ખાતરી આપીએ છીએ. આ અંકની અનુ-
 ક્રમણિકામાં હવે પછી પ્રકટ થવાના (બાકી રહેલા) તે લેખોની પણ યાદી આપી છે.
 અને તે સધળાં લખાણને પણ આ જી લેખના ખાસ અંકના વિષયો તરીકેજ, ગણી
 લેવા વિનંતિ છે.

લેખક જાનુઆર તરફથી અમને જે યોદી છાત્રીઓ પ્રાપ્ત થઇ હતી, તેણું પ્રકાશન કરી
 શકાયું છે. આથી છે કે, મુન્દરી મુખેશમાં જેમના લેખ પ્રકટ થયા છે, તે સધળી બહેનો
 પોતાની છાત્રીઓ (જિંદગી તથા ઈશવણીના અહેવાલ વગેરે સહિત) હવે અમને વેળાસર
 મોકલવા કૃપા કરશે. જેટલી બનશે તેટલી બહેનોની છાત્રીઓ આવતાખાસઅંકમાં લખવા કરવા
 વિચાર છે. ઉપયોગ થઇ રહ્યા પછી દરેક છાત્રી જેની હોને પાછી મોકલવામાં આવશે રંક
 મુન્દરી મુખેશ, દુકા લવાજમમાં, પોતાની સ્વત્ત્વ સંકિત અનુસાર, જે યોદી કામ કરી
 શકે છે, તે માટે આતિ ઉદાર વચનો પદ્મસંજ્ઞામાં પ્રકટ થયેલા પત્રોમાં, તથા તન્નિ ઉપર
 આવતા અનેક કાગળોમાં જોવામાં આવે છે, તે માટે તે બહેનો અને બાળકોનાં ઉપકાર
 ને માનીએ છીએ.

આહુ વર્ષમાં આપણા માનવન્ત ઇન્દ્રિય સાહેબ સર. જ્યોત્સ્ના કલાકરે ઉમરાવ પદ, અને ગુજરાતના પ્રધાન નાગરિક સંસ્દાર સર ચિતુભાઈને પહેલા હિન્દુ બેરોનેટ અલિનન્દન થવાનું સન્માન પ્રાપ્ત થયું છે, તે માટે તે મહારાષ્ટ્રને અને હોમની અને આભાર: બાનુચીને અમે અલિનન્દન આપવા રજા લખ્યે છીએ; નામદાર લોર્ડ સિડનહામ, નામદાર ગોડગના ઠાકોર સાહેબ, અને ઓ. મે. સરદાર સર ચિતુભાઈ પોતાનાં હુકમની બાનુચીનાં છપાચી આ અંકમાં પ્રકાશન માટે આપવા મહેરબાની દ્રષ્ટી છે, તે માટે પણ અમે હોમનો આભાર માનીએ છીએ. નીચે જણાવેલા સભ્યોએ સુન્દરી સુબોધની પ્રવૃત્તિને ઉત્સાહ ભરી મદદ કરી રા. બ્રજવંતરાય ત્રિવેદી (મેનેજર, લક્ષ્મીઆર્ટ પ્રેસ), રા. દાશીનાથ આર. મિત્ર (સંપાદક, માસિક મનોરંજન), રા. જામવતરામ પંડિત (તંત્રી, શ્રીભક્ત), રા. સોમાલાલ મંગળદાસ (અધિપતિ, ગુજરાતી પત્ર) અને રા. સ્વિકળચંદ શાહ (મેનેજર, સર્વવિજય પ્રેસ); તથા નીચે જણાવેલા સન્મિત્રોએ આ પત્રના તન્ત્રિને તેના કામમાં અન્તઃકરણ પૂર્વક સલાહ તથા મદદ આપી છે: રા. રણજીતભાઈ દિવેટિયા, બી.એ.એલ.એલ.બી., રા. હરસિદ્ધલાલ દિવેટિયા, એમ.એ.એલ.એલ.બી. રા. ભારકરરાવ એ. મેડ, બી.એ. એલ.એલ.બી., રા. જયેન્દ્રરાવ ગુલામરાય મુરશી, રા. ગણપતિરામ ઉ. ભટ્ટ, સંપાદક, વાર્તા વાર્તા) અને અમારી બન્ધુ સમાજના સભાકરો; આ સર્વ બન્ધુઓનાં પણ અહિં ઉત્કાર પ્રદર્શિત કરતાં આનન્દ થાય છે.

આ પત્રના તાન્ત્રી રવજન તરફ અસાધારણ મમતા દર્શાવતાં લખાણો લખવા માટે, - જોન સો પ્રમિથા ('વેલી' - પુ. ૯, અંક ૧૧-૧૨), ભાઈ મહિલાલ મોતીલાલ પંડ્યા (એક જોનનો વૈકુંઠરામ - પુ. ૯, અંક ૧૧-૧૨), એક લાગીની ('બન્ધુને' - આ અંક), જોન સો હુરિ સુખગૌરી ('શોભન' - આ અંક) તથા સો. પાવતી (વ્રજમંજુલા - આ અંક, પત્ર ૧૦ મો), - એમને પણ અન્તઃકરણ પૂર્વક ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

સુન્દરી સુબોધના જન્મથીજ તેના તન્ત્ર પ્રીતિ રાખનાર અને બાલમન્યાવલીની ઉત્કર્ષક યોજના શરૂ કરનાર, અમારા સન્મિત્ર રા. બ્રજદેવજી લાલજી શોકજનક મૃત્યુ: ભાઈ મુ. બી.એ. એલ.એલ.બી. (નામદાર ગાયકવાડ મહારાજના હજુર દામદાર) ના ભરપૌવતમાં થયેલા શોકપ્રદ મૃત્યુની નોંધ અમારે ઘણી દિવસોથી સાથે લેવી પડે છે. દોષાદ્ય માટે તેઓ ધણા ઉત્સાહી અને સ્ત્રી કેળવણીના શુભેચ્છક હતા. હોમના પરલોકગમનથી આ પત્રને એક પરમ સ્નેહીની ખોટ પડી છે, એ નિઃસંશય છે.

આ પત્રના તન્ત્રિના ન્હાનામાંજ રા. હરસિદ્ધલાલ દિવેટિયા, એમ.એ. એલ.એલ.બી. એમનાં તરફ પાત્રી સો. અમથી જોન (ભાનુમતી) હું થયેલું અકાળ મરણ પણ એટલુંજ દુઃખકર છે. એ સ્વર્ગસ્થ જોનને સુન્દરી સુબોધ તરફ સ્વાભાવિક મમતા હતી અને હોમના હૃદયની ઉદારતા, પ્રેમાળતા, અને નિષાલસપણું વગેરે ઉચ્ચ ગુણોએ હોમને સ્વજન મંડળમાં બહુ પ્રિય થયાં હતાં.

પરમ પ્રેમસ્વરૂપ પ્રભુ એ પરલોકવાસી જોન અને બન્ધુના અમર આત્મનું સર્વદા શાન્તિ-કલ્યાણ અર્પો, એટલાજ નમ્ર ધ્યાનનો આપણને અધિકાર છે.

ઉપવનુજન.

શ્રી દેવવણી અને શ્રી કર્તવ્ય-

સા. વિદ્યાગૌરી અને સા. શારદા ગૌરી ૯૯
વર્તમાન રંગ.

૧. દેવોદયની હીલચાલ:

પ્રાત્સાહક સંસ્થાઓ.

૧ મુખોષ સરિતા-એક મહારાષ્ટ્ર ભગિની ૧૦૦

૨ મ-યાત્રવ-સા. મનુગૌરી. ૧૦૨

૩ મરત કરતી લાયકેરી-સા. મનુગૌરી ૧૦૪

૪ ગુજરાત લેડિઝ ક્લબ-સા. વિદ્યાગૌરી ૧૦૧

૫ જૈનધર્મ વિદ્યાપ્રવર્ધ-પહેન વેળાપા ૧૦૫

૬ પ્રમદશનિયમદિલાપરિવર્ધ- 'સેવિકા' ૧૧૨

૭ ગુજરાત વર્તમાનપત્ર મોક્ષાપદી-

સા. ધનમદમી. ૧૧૪

૧૪ જૈન ધાર્મિક-વિદ્યાવિષયક સંસ્થાઓ

-પહેન નિર્ગળા. ૧૧૨

સહાયક સંસ્થાઓ.

૮. વનિતાનિશામ, સુરત-ગં. ૨૪.

આગળ-૧૧૧

શ્રી લેખજ (આ ખાસ અંકના વધારા તરફ)
નોની યાન અને સાહિય તરફ વધતી જતી
વધારે સાઈ સાધન હોઈ શકે ? જે પહેનેનાં
માં દાખલ થઈ શક્યાં નથી, તેમની અમે નસ
પછીના અંકમાં પ્રકટ કરી શકશે, એમ આ
કમળિકામાં દવે પછી પ્રકટ થવાના (બાકી રહે
અને તે સધળાં લખાણને પણ આ શ્રી લેખ
લેખ વિનંતિ છે.

લેખક જાનુઆરી તરફથી અમને જે થોડી

શકાયું છે, આથા છે કે, મુન્દરી સુખોષમાં

પોતાની છબીઓ (જિંદગી તથા દેવવણીના

મોકલવા કૃપા કરશે. જેટલી જનશે તેટલી પહેને

વિચાર છે. ઉપયોગ થઈ વર્તમાન પછી દેવકી છબી

મુન્દરી સુખોષ, દેવકી લગ્નમમાં, પોતાની

શકે છે, તે માટે અતિ હિંદાર વચનો વચ્ચે મંજૂર

અનેક કાળમાં નોંધમાં આવે છે.

માનીએ છીએ.

૨ આપને અધરદુહનું પ્રીતિ જોખન
(વિરલ અને તરફેણમાં)

૧ અવેદ વિદારીઓ-પહેન N. V. ૧૧૭

૨ અધરદુહનું ખાણ-સા. મોઘીબાઈ ૧૧૦

૩ અધરદુહનું જમણ-સા. જ્ઞાનમણિ. ૧૧૨

૪ અધરદુહનું જોખન-આપેભગિની. ૧૧૪

૫. વિવિધ વિચાર.

૧ કુષ્માગનેઅનુભવ-સા. જમનાબાઈમકે ૧૧૭

૨ દર્શિ-જાલકન દેવકી-પહેન ૨.- ૧૭૦

૩ પારસીકામનીજરૂરીઆવો મિસિસ ૧૨. ૧૭૪

૪ ધરલાગી જાનુઆરિયરદો-પહેન હમીદા. ૧૭૪

૫ ભાવનગરની કુંવરીનું લખન-સા. હરિ

સુખ ગૌરી. ૧૭૬

૬ અનીતિનો અટકાવ-સા. પ્રમિલા ૧૭૫

૭ પરપર સદાય-સા. મનોરમા ૧૮૧

૮ મદતના વિષયોની દૃઢી નેધિ-સા.

આપેભગિની. ૧૮૩

૧ ના. વાઈસરોય ઉપર દેવકીપત્રો જોખન.

૨ આપે સમાજની ઉન્નતિ.

૩ હજારાગમખને રચનાવાસ.

૪ હિન્દુ ધુનિવસિટી.

૫ સત્યાગ્રહ અને દિંદુ સીઓ.

૬ અદમદનગરમાં કુષ્માગ-સા. અરવિન્દા ૧૮૪

વચ્ચે મંજૂર. ૧૮૭

૧ ધરગતુ દવાઓ-સા. બાબુબા.

૨ ભવંર રિવાજ-એક આપે શ્રી.

૩ સુદરી સુખોષ-સા. મોઘી પહેન.

૪ 'પત્નીને પ્રસન્ન કરતો પતિ' સા. દેશા.

૫ 'શ્રીઓ વળી લખી શકે !' એક પહેન.

૬ પત્નીની આરતીઓ-પહેન સત્યા.

૭ અંગલા સદાય ૧૮૩ અને બાલમ-ચાવલી

-સા. દેવકીબાઈ.

૮ સંદરી સુખોષ શ્રીઓ માટેજ છે.-સા.

મંજરી.

૯ સુદરી સુખોષ કેવું કામ કરે છે -

પહેન ગૌરી.

૧૦ ફેરવું પુરતકાલય અને અંગલા સદાય

૧૧-સા. પારવતી.

૧૧ આત્મ નિવેદન-સા. મહિલા.

૧૨ સુદરી સુખોષના લેખો-સા. કુષ્માગૌરી.

સમયતરંગ.

નામદાર લેડિ દાડિજનો પત્ર. ૧૪૪

ઉદયગુંજન.

પ્રભુષ ભગવાનનું પ્રાર્થન. એક દીન ખાસિકા ૧૬૫
'વારતાલહરી.

પ્રપંખાલા બહેન ૨.- ૧૯૭

રેખીઆ અને નયુક્તિયિટ. સૌ. વિમળા

સેતલવાડ ૧૯૮

ચરમાની કથા બહેન. ૨.- ૨૦૯

નિરવાયં પ્રેમ. સૌ. બખી બહેન ૨૧૩

દીવાસાનો પવિત્ર દિવસ. બહેન હેમકુંવર ૨૧૫

લોકાલ દ્રેનમાં વાતચીત. બહેન P- ૨૨૦

વસન્તને ઘેર. સૌ. જ્ઞાનમણી, ૨૨૩

સામંત્રક ચિત્ર. સૌ. મંજરી. ૨૨૭

વિનાદિનીનો પ્રભુષ કાપ. પ્રમોદિની. ૨૩૧

એક રવેનું સૌ. સાહર બહેન દિવેદી. ૨૩૩

ખડૂં વરીકરણ બહેન સરલા ૨૩૪

એકચિત્ર સૌ. મધુરી. ૨૩૬

હરસિદ્ધમાતાની

'પદમમણી. બહેનો P. અને H. ૨૪૦

દ્વામા-વાચના. સૌ. ચંચળલક્ષ્મી નેહી. ૨૪૧

કલિયુગ પ્રભાવ. હીરા બહેન મયુરભાઈ ૨૪૨

પરમેશ્વરનેદીવાનોજનાવવોસૌ જયોનીમંધી ૨૪૪

વાલમિત્ર:-

૧. ચાલકથા. ખાલકોનું રામાયણ, સૌ. પ્રમિલા. ૨૪૬

૨. ચાલ કાવ્યો. આલક અને ચાંદ્રીઆ. સૌ. મધુરી ૨૪૮

ધર્મપાસે માગેશે ખાગ. સૌ. બાલા. ૨૪૯

૨ ચાલ વિનોદ:

દેડા દેડી અને દાધી. બં બહેનો. ૨૫૦

લાડુખટ. બહેન બાપુ ૨૫૦

ખાલકોની ઉખાણા. સૌ. તારામતી. ૨૫૧

વિશાકલા-ચંદક.

૧. પાકશાસ્ત્ર. કેટલીક પરચુરણ દર્શકનો. બહેન નિર્મળા. ૨૫૧

અપાણું કરવાનીરીત. રવ. સૌ. કાન્તાબહેન. ૨૫૫

૨. ચંદક

નાના ખાગકના રાગ. સૌ. લક્ષ્મીખાઈપંડ્યા. ૨૫૬

ઉપયોગી દવાઓ. રવ. સૌ. ખ્યારબહેન. ૨૫૮

૩. શુંચળકલા.

મોજું શુંચવાની રીત. સૌ. નર્મદા. ૨૫૯

કોરાનું તોરણ કરવાની રીત. બહેન. A-૨૫૫

કાવ્યકુંજ:

૧ વિવિધ.

એકકળીને. સૌ. કદા. ૨૬૧

૨મ્મ રાત્રિ. સૌ. શબરા. ૨૬૧

ત્રી મદિમા સૌ. મંજરી ૨૬૧

જુંપરી સૌ. બખી બહેન ૨૬૨

વર્ણ સૌ. મુદુલા. ૨૬૨

વૃદ્ધિ-પ્રાર્થના સૌ. 'અનુ' ૨૬૩

આપાસન બહેન સંધ્યા. ૨૬૩

આણ સૌ. બખી બહેન ૨૬૪

આશા ભંગ સૌ. વિ.- ૨૬૪

ધાવાગઃ સૌ. મુદુલા. ૨૬૫

૨. સ્વજન વિયોગ:

બંધુને.- સૌ. 'ભગિની' ૨૬૬

૨મરણ. 'હારી બાલી બહેની' ૨૬૭

કરમાયજું કુસુમ સૌ. બખી બહેન ૨૬૭

શોકોદ્યાર. સૌ. તારામણી. ૨૬૭

ક્યાં છે ? સૌ. કુન્દન બહેન. ૨૬૮

પ્રિય પતિનો વિયોગ બહેન 'વિયોગની' ૨૬૯

શોકોદ્યાર. સૌ. હરિસુખ ગૌરી. ૨૬૯

યુગલ ભગિનીવિયોગ. ગં. રવ. હસમનબહેન ૨૭૧

વિમળાને નિરાપાજ્ઞી સૌ. હરિસુખગૌરી. ૨૭૧

પ્રીતિ સ્મરણ. સૌ. વિજ્યાલક્ષ્મી ત્રિવેદી. ૨૭૨

૩ પ્રમુ સ્તવન:

ધર્મરતી સ્તુતિ સૌ. માલિની ગૌરી. ૨૭૪

શુક્રમરણ. રવ. સૌ. રતિમન બહેન. ૨૭૫

પ્રાર્થના સૌ. દિનાલક્ષ્મી દેસાઈ ૨૭૫

દ્રાપદીની પ્રાર્થના સૌ. 'ખાગા'. ૨૭૫

રત્ની સચરે અચરે રામ ! સૌ. વ.- ૨૭૬

પ્રભુજી પદમણિકાર. સૌ. વિજ્યાલક્ષ્મી ૨૭૬

૪ ધર્મ સુવોધ.
 દેશપ્રીતિ. સૌ. બાહુમા સાંગજીવાયંત્રી. ૨૭૭
 ભાગિની બૂપજી. સૌ. માલિની ગૌરી ૨૭૮
 અભિમાની જીવનેસ બોધન. બહેન સદીના આષ ૨૭૯
 સખી બોને બોધ. સૌ. મહાસદી પાઠક. ૨૭૪
 સખી બોને શીખાય. સૌ. કુંદન બહેન ૨૮૦

રમણી મળિમાલા.
 મહારાણી પદાવતી. સૌ. ગમન ગૌરી. ૨૮૧
 દ્રોણી અને સત્ય વામા. સૌ. માલેશ્યાયકવિ. ૨૮૧
 દલાવતી. બહેન મ- ૨૮૬
 રીતાજી સતીત્વ. ૨૨. સૌ. કવિસખા ૨૯૦
 ગાનસુગન્ધ.
 ના. લેડી રીડનદામન બા. પથ. (પુઠાઉપર)

બાકી રહેલા સ્ત્રી લેખ.

આ નીચે જણાવેલા લેખ, દરે પત્રીના અંકમાં જનતી અનુક્રમતાએ પ્રકટ કરવામાં આવશે.)

વિવિધ વિહાર:

૧. જીવન ચરિત્રો.

૧ શ્રી ભરત ચરિત્ર. સૌ. ધનકદમી.
 ૨ ભુક્ષચરિત્ર. બહેન નિર્મળા.
 ૩ રાનાડે અને મૃદતન. સૌ. ગમનગૌરી.
 ૪ પ્રદુલાદ ચરિત્ર. સૌ. હિતાસદમી.

૨. વિવિધ વિષયો.

૧ સ્ત્રી કેળવણી. સૌ. બાહુમા.
 ૨ સ્ત્રી કેળવણી. સૌ. મોંવી બહેન.
 ૩ સ્પર્ધાની સ્ત્રી કેળવણી સૌ. પ્રિયમતિ શુક્ષ્મ
 ૪ સ્ત્રીઓએ શુભાશુભ નિર્ણય બહેન ચંદ્રવિદ્યા
 ૫ વેદમાં સ્ત્રીનું સ્થાન. (મિત્ર સુરજ બહેન.
 ૬ સ્ત્રીઓમાં દેશપ્રેમની ખામી સૌ. જ્ઞાનમણી.
 ૭ સાન મેળવવાની જરૂર બહેન નિર્મળા.
 ૮ સ્ત્રી પરીક્ષા. બહેન કીરી બહેન.
 ૯ સુવર્ણ માલા. સૌ. જ્ઞાનમણી.

૧૦ સનહાર. સૌ. બાહુમા.
 ૧૧ અભિમાની સર્ગને કષો. સૌ. કૃષ્ણગૌરી.
 ૧૨ દીપાવલી જોઈ મતા વિચાર. સૌ. કુસુમગૌરી.
 ૧૩ ઉપલક્ષ્યો સંધારો ! સૌ. મહિલા.
 ૧૪ પ્રાસંગિક ઉદ્ગાર. ૨૨. સૌ. યસન્તી બહેન.
 ૧૫ વ્યાપણી વધારી સૌ. મુકતાબહેન.
 ૧૬ પ્રાસંગિક નોંધ. સૌ. ગમનગૌરી.
 ૧૭ લંડનની વિખ્યાત નગરો. સૌ. ગમનગૌરી.
 ૧૮ અમેરિકામાં ધનાઢય સ્ત્રીઓ. સૌ. ગમનગૌરી.
 ૧૯ આ-મસખીનાં પત્રો. સૌ. સાનમણી.
 ૨૦ મનના વિચાર. સૌ. સવિતાગૌરી
 ૨૧ સુંદરીને શિખામણ. નિર્મળાદેવી

૩ માનુષધર્મ. બહેન હિરાબહેન.
 ૪ સ્ત્રીઓમાં દોષો જોધનાયુક્ત સૌ. અચળવદન
 ૫ મૃદ મન્દરની રચના. સૌ. કૃષ્ણગૌરી.
 ૬ સ્ત્રી ધર્મ. બહેન દયાવતી જે રણે.
 ૭ વ્યાપણે કરવાનાં દાન. સૌ. વિજયાસદમી.
 ૮ અમારી બહેનોનાં અધ્યયન. બહેન. જગત્રબહે.

૪. કાવ્યકુળ.

૧ મદાન બક્ષિઓને. સૌ. વિજયાસદમી.
 ૨ ઉઠો બહેને જાણો વિદ્યા સૌ. બાહુમા.
 ૩ મિત્રને બોધ. બહેન મંતોપજામ.
 ૪ પુત્રાને હિખામણ. બહેન કીરીબહેન.
 ૫ સનાતન આધર્મ. સૌ. કદુબહેન.
 ૬ સ્ત્રીધર્મ. સૌ. હિતાસદમી.
 ૭ શેષ લગ્નો. સૌ. મણિબહેન
 ૮ જાણો છવન. ! સૌ. ય.-
 ૯ સ્વામી રનેદ. સૌ. વિજયાસદમી.
 ૧૦ પતિ રતન. સૌ. યસન્ત.
 ૧૧ પતિ પ્રમુખ પૂજન. એક સગરી.
 ૧૨ મુગ્ધાની પતિ પૂજા. ૨૨. સૌ. ત્રિશુલીબહેન.
 ૧૩ અમે ઘેર ! સૌ. હેમકુવર.
 ૧૪ પતિસેવા. ૨૨. સૌ. દુર્ગમબહેન.
 ૧૫ પતિબક્ષિ. બહેન પરિત્યક્તા.
 ૧૬ અથેલ જમીનને સૌ. વિનેદબહેન.
 ૧૭ વીર સ્વામત. સૌ. સાનમણી.
 ૧૮ લગ્ન ઉત્સવ. સૌ. હરિસુખગૌરી.
 ૧૯ સ્ત્રી-સુવોધ ગ. ૨૨. દોરા બેન.
 ૨૦ વિધ્વની માયા. સૌ. સવિતાગૌરી.
 ૨૧ પ્રભુ પ્રાર્થના. સૌ. સવિતાગૌરી.
 ૨૨ ચંદ્ર સમપ્રાધન. બહેન સંધ્યા.
 ૨૩ માતાને શીખામણ. નિર્મળાદેવી.
 પાત્કાલિહરી.
 પાપી હવેનો પશ્ચાત્તાપ. બહેન શાન્તિ.

અધિકારી સ્ત્રી. બહેન લાકડુંવરજાહ.
 સ્ત્રીની ઉત્તરિતો ઉપાય. સૌ. અનસુયાદેવી.

ખાસ અંકની છબીઓ.

- મુખપૃષ્ઠ—સ્વર્ગસ્થ શ્રી ગિરીશભાઈ તથા સ્વર્ગસ્થ સૌ.-કાન્તા બહેન: આ પત્રના તન્ત્રિનાં
 ગત વર્ષમાં પરસોડવાસી થયેલ-પુત્ર અને પુત્રી.
 ૧ ના. વાઈસરોયની તન્દુરસ્તી માટે શુભર સુન્દરીની પ્રભુ પ્રાર્થના.
 ૨ મુખાષના માછ ગઢનર સાહેબનાં બાલુ, ના. લેડિ સિડનરામ.
 ૩ ગોંડળનાં ના. રાણીસાહેબ, શ્રી સૌ. નન્દકુવરબા, સી. આઈ. ત્રીજી શુભરાત
 સાહિત્ય પરિષદનાં સ્થાગત મંડળનાં પ્રમુખ અને 'ગોમંડળ પરિક્રમણ'નાં લેખક.
 ઓ. ઓરોનેટ સરદાર સર ચીનુભાઈનાં પત્ની, શ્રી સૌ. મુલોચન:બહેન (અમદાવાદ)
 ગોંડળનાં રામકુમારી, ના. શ્રી બાકુવરબા તથા શ્રી લીલાબા.
 બાંકીપુરની મહિલા પરિષદનાં પ્રમુખ, શ્રી સૌ. રાધાબાઈ મુધાવકર. (નાગપુર)
 ઓ. ન્યા. સર નારાયણરાવ ચન્દાવરકરનાં પત્ની, શ્રી સૌ. લક્ષ્મીબાઈ. (મુંબઈ)
 સ્વર્ગસ્થ રા. બ. લાલચંકર ઉ. ત્રિવેદી.-શ્રી કેળવણી, અખ્યોજાતિ. અને ખાસ
 સંરક્ષણનાં ધર્મદાયોમાં જીવન ગાળનાર ભારતભક્ત મહાત્મા. (અમદાવાદ)
 સ્વર્ગસ્થ રા. રા. બળદેવજી લાલજીભઈ ધુ. બી. એ. એલ એસ. બી. 'સુન્દરી
 મુખોધ મંડળ' ને અંગે 'બાલ અન્થાવલી' દેખડની શરૂઆત કરનાર કેશ
 મૈયાનો ઉત્સાહી સત્પુત્ર. (અમદાવાદ)

સુન્દરી મુખોધનું લેખક મંડળ:—

- સૌ. જમનાબાઈ નગીનદાસ રાઘવ, (મુખાષ)-શુભરાતિહિન્દુશ્રીમંડળનાં પ્રમુખ,
 અને સેનાસદનનાં ઉપપ્રમુખ. 'અમૃતવાણી' નાં સંપાદક કતો, 'કુષ્કાળનો બાલુ-
 ભવ,' વગેરેનાં લેખક.
 સૌ. વિદ્યાગૌરી રમણભાઈ નીલકંઠ, બી. એ., અમદાવાદ આર્થમહિલા પરિષદ
 નાં પ્રમુખ તથા સૌ. શારદાગૌરી સુમન્તરામ મહેતા બી. એ., 'પુરાણની
 વાતો' નાં લેખક.-શુભરાતની પહેલી ટ્રેજ્યુએટ બહેનો: અમદાવાદ.
 'મુખાહાસિની,' તથા 'હિન્દુસ્થાનના સામાજિક જીવનમાં સ્ત્રીતું' સ્થાન,' નાં
 લાખાન્તકાર.
 શ્રી મુલોચના બહેન, અમદાવાદ.-વનિતા વિશ્રામનાં સંસ્પાદક અને વ્યવસ્થાપક.
 સૌ. ઈન્દ્રબા આ પત્રના તન્ત્રિના વડીલભાઈ સ્વ. રા. રા. નીલકંઠરાય જસ-
 વંતરાયનાં પુત્રી, અને આઈ સંપાદક શ્રી બેન્ડુ સમાજનાં સભાસદ રા. રા.
 ભોમીન્દરાવ રતનલાલ દિવેટિયાનાં પત્ની. (ધારણ કરેલા નામથી કવિતા,
 વાતો, વગેરે લખે છે.)-તથા સૌ. અરવિન્દા બહેન; આ પત્રના આઈ સંપાદક
 થી બેન્ડુ સમાજના સભાસદ રા. રા. શિવભાઈ બાપુભાઈ દુર્ગાનાં પત્ની.
 વિવિધ વિષયોપર ગદ્યલેખ લખે છે.-અને, 'વાનો લકરી' નાં સંપાદક કતો.
 (અમદાવાદ.)
 સૌ. વિજયા લક્ષ્મી હર્ષદરાવ ત્રિવેદી, મુખાષ.-પોતાનાં નામથી તથા ધારણ કરેલા
 નામથી કવિતા, વાતો, વગેરે લખે છે.
 સૌ. હરિસુખગૌરી, રા. રા. વામનરામ કપિલરામનાં પત્ની, ભાવનગર.-કવિતા
 તથા ગદ્ય લેખ લખે છે.

સા. બ્રહ્મી બહેન, સુબાહ.-કવિતા, વાના, વગેરે લખે છે.
 સ્વર્ગસ્થ સા. વસન્તી બહેન, રા. રા. હર્ષદાસ બેજારામ બટના પત્ની.
 અમદાવાદ:-કવિતા તથા ગદ્યલેખ લખ્યા છે.
 સાં. કૃષ્ણગારી હીરાલાલ રાવળ, સુધરામપુર.-વિવિધ વિષયોપર ગદ્યલેખ લખે
 છે. 'સદ્ગુણી, હેમન્તમારી' ના લેખક.

૬ સ્વર્ગસ્થ સા. ખ્યાર બહેન, આ પંચના તન્ત્રિના પત્ની.-તથા સ્વર્ગસ્થ સા.
 કપિલબા, આ પંચના તન્ત્રિના ભગિની તથા સ્વ. રા. રા. બ્રહ્મદેવજી ધ્રુના
 પત્ની. અમદાવાદ: સુન્દરી સુભેષની બેટના પુસ્તકો 'બાલા' અને 'યોગિની'
 લેખને અર્પણ થયેલા છે- લેખની તથા સ્વ. સા. કાન્ત બહેનની નોટશુક્રમાળી
 વિવિધ વિષયો વખતોવખત આ પંચમાં પ્રકટ થાય છે,
 ખાસ અંકના વધારાની છબીઓ.*

૧ નારિયાદ, અનાયાસમગાં ઉછરતું અનાથ બાલક.

૨ અનાથ બાલકોનું સુખ

૩ અનાથ અપંગોનું સુખ

૫૪

સામે

* આ છબીઓ પ્રકટ કરી ચકયાને માટે અમે શ્રીયુત્તમ મંત્રીજી, અનાયાસમ નારિયા-
 દ અંકોને ઉપકાર માનીએ છીએ.

પત્રમંજૂષા:

પત્ર ૩ જો: સા. ગોંધી બહેનની ઈચ્છા મુજબ,-સ્થળ સંક્રાંતિને કીધે આજ નવલકથા દાસ
 સાર થઈ શકે તેમ નથી. પરંતુ આવતા વર્ષથી આ પત્રનો મોટો માસિક વધારો (પણાં ચિત્રો-
 વાળો) પ્રકટ કરી, પત્રનું કદ ૧૦૦ પાનાંનું કરવા વિચાર છે, તેમાં તે અવરથ દાખલ થશે.

પત્ર ૪ જો: બહેન સા. દક્ષાને લેખના સવિશેષ પ્રશ્ન માટે અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.
 શ્રી કાપાને શ્રી કૃષ્ણ સાથે અમે કદપેલો દાંપત્યસંબંધ પુરાણ મંથો કરતાં વૈષ્ણવ પ્રભાની
 ઉચ્ચ સાવના ઉપર વધારે આધાર રાખે છે. શ્રીમદ્ ભાગવત, ગીતગોવિંદ, વગેરેમાં ન્દરીજી વસ્તુ
 રિયતિ છે, એ અમને સુહાત છે. પરંતુ પ્રભુપ્રેમના વિલક્ષણ સ્વરૂપ તરીકે આ દાંપત્ય સાવના સાંક
 ઉદયમાં પ્રચલિત છે, અને અમે એજ અર્થમાં તે સ્વીકારી છે. શ્રીકૃષ્ણને અદ્ય પરમાણીઓ ઠી
 કે કેમ ?-આ સવાલ પણ વિચારવા જેવો છે. તેને માટે શ્રીયુત્તમ બેન્દ્ર સેન શ્રદ્ધાપાધ્યાય કૃત
 'શ્રીકૃષ્ણ ચરિત' એ મન્ય રા. કૃષ્ણદાસ મોહનલાલ હવેરી, એમ.એ.એલ.એલ.બી, એઓના
 સુન્દર સાધાન્તરમાં આપણને પ્રાપ્ત થયો છે, તે જેવા અમારી ખાસ ભલામણ છે.

પત્ર ૫ જો: બહેન 'સાત્યા'ને પોતાની ભગિનીઓ માટે વધુ સદનરીક્ષતા, વધુ મદદ રાખવા
 સમ્રેમ વિનંતિ છે. જેમાં દુષ્ણેતેઓ કીઓમાં જુએ છે, તેવાજ અને તેથી અધિક કોષો પુરોષોમાં પણ
 હોય છે ! અત્યંત એકલી આપણી બહેનોજ સહાય છે એમ નહિ. છતાં અમે માનીએ છીએ કે, સારા
 વિચાર હૃદયમાં આવ્યા શિવાય સારા લખાણ લખી શકાય નહિ; અને કદાચ આચાર અને વિચારમાં
 એક રહેતો હશે, તો તે પણ એછા થવાનો આ એક સન્માર્ગ છે, એમાં કંઈ સંશય નથી. કાજી કે
 શુભ વિચારને હૃદયમાં સ્થાન આપ્યા કરવાથી સમય જતાં તેમનું સત્વન મળ્યા વિના રહેજ નહિ,
 એમ અમને પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે.

સહૃદય બન્ધુ રા. કાસાર, તથા બહેન સા. જૈસી, વગેરે બહેનો અને બન્ધુઓ સુન્દરી
 જોડાને પોતાનું જાણે છે, એવી રહેમની શ્રમ ઇચ્છાઓ માટે લેખનો અમે ઉપકાર માનીએ છીએ.

—તન્ત્રિ, સુ. સુ.

સુન્દરી સુખોદ મંડળ, અમદાવાદ.

૧. સુન્દરી સુખોદ 'મોસિક' પંચના સર્વે ગ્રાહેકા, લેખકા, તથા સંદર્શકા, સ્ત્રીઓ અને પુરુષા, આ મંડળમાં સભાસદ થઈ શકશે.
૨. હેમાં સભાસદ થવા ઇચ્છનારે સ્ત્રી અથવા પુરુષ નીચે સુખ સંકલ્પ લેવો પડશે.
" સ્ત્રીની ઉત્તતિ ઉપર જંગતની ઉત્તતિનો આધાર છે; તેથી પવિત્ર શુદ્ધિ-સ્ત્રીઓ વડે શુદ્ધ, સુશમાતાઓ વડે પ્રજા, અને સાધ્વી સ્ત્રીઓ વડે સ્વદેશ-નો ઉદય થાય; તથા પ્રાણી માત્રનાં સુખ, સન્તોષ, આનન્દ, ઉત્કર્ષ અને કલ્યાણમાં વધારો થાય; એમ કહેવા હું નિરંતર યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરીશ." અને તે પ્રમાણે બને ત્યાં સુધી વર્તવા પ્રયાસ કરવો પડશે.
૩. આ મંડળનું મુખ્ય હર્વન સૂત્ર 'મહાઓ અને સેવો !' (LOVE AND LABOUR !) એ રાખવામાં આવ્યું છે; અને હેતુ વર્તન રાખવામાં સભાસદોને બની શકતી સમગ્રી મદદ મંડળ તરફથી આપવામાં આવશે.
૪. આ સંસ્થાને અગિ દાસ તથા પ્રજાતિ સર કરવામાં આવી છે. ૧. ફરતું પુસ્તકાલય, ૨. ખાલ ગ્રંથવિલી, અને ૩. અખલા સહાય ફંડ.
૫. સભાસદ થવા માટે કંઈ પણ લવાજમ રાખવામાં આવ્યું નથી. જેની ઇચ્છા-અનુ-કૂળતા હશે, તેઓ તરફથી જે કંઈ મદદ મંડળનાં ફંડને મળશે, તે ઉપકાર સાથે રવીકારવામાં આવશે. સો. પારવતી બ્લેન તરફથી આવેલ રૂ. ૧-૦-૦ ઉપકાર સહિત મંડળ ખાતે જમે કરવામાં આવ્યો છે. મંડળ તથા તેના અંગની સરચાશોનો અહેવાલ અને ફંડોનો હિસાબ સુન્દરી સુખોદમાં વખતો વખત પ્રકટ થશે.

૧. ફરતું પુસ્તકાલય.

૧. સારા વાંચવા લાયક પુસ્તકોની પ્રવાસ પેટીઓ વાંચનાર વર્ગમાં વિત્રા ખર્ચે (અથવા બોલા માં બોલા ખર્ચે) ફાળવી, કેળવણીનો વધારો કરવામાં મદદ કરવી, એ આ પ્રવૃત્તિનો હેતુ છે.
૨. હેતુ નામ સુન્દરી સુખોદ ફરતું પુસ્તકાલય રાખવામાં આવ્યું છે. લંગ્લેંગ પેટીથી પચીસ ચોપડીઓની એકડી પેટી કરી, ન્હી ન્હી પેટીઓમાં તેનાં પુસ્તકો ગોઠવી વાંચનારામાં ફેરવવામાં આવશે. દરેક પેટી ઉપર ન્હો નંબર રહેશે; અને પુસ્તકોની યાદીઓ (પેટી દીઠ-તથા વિભાગ વાર રાખવામાં આવશે; અને તે) અનુકૂળતા મુજબ સુન્દરી સુખોદમાં પ્રકટ થશે.
૩. રૂ. ૧૫ થી રૂ. ૨૫ સુધીનું ખર્ચે એકડી પેટી (પુસ્તકો સાથે) તૈયાર કરાવતાં યાય છે. અંત સંસ્થાને સહાય કરનારામાંથી જેમની ઇચ્છા રૂપિયાને ખર્ચે તૈયાર પેટી આપવાની હશે, તેઓ તેમ કરી શકશે. પરંતુ સામાન્ય નીતિની અથવા રાન્યકર્તાની વિરુદ્ધનાં, તેમજ કાલ પથ મોમ અથવા પ્રમંની સાગણી દુઃખોયે લેવાં પુસ્તકો કોઈ પેટીમાં આવી ગયાં હશે, તેાપણ તે બાતલ થશે. પેટી તૈયાર કરાવવા માટે આપેલી રકમમાંથી જે કંઈ વધશે, તે ફરતા પુસ્તકાલયના ફંડમાં ઉમેરવામાં આવશે.
૪. પેટી આપનારની ઇચ્છા મુજબ પુસ્તકોની યાદીઓમાં તે પેટી જેના તરફથી અથવા જેના સ્મરણાર્થે આપેલી હશે, તેના નામથી બોળખવામાં આવશે.
૫. ફરતા પુસ્તકાલયની ન્હાં ન્હાં રાહેશે માટે રાખાઓ સ્થપાવી હશે, તેા રહેમને અનુકૂળતા મુજબ મદદ કરવામાં આવશે.

ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓ મંગાવવા મોકલવાનું રહેલે કાડું-દાલને માટે બા સુધ્યાનાં કુન્ડમાંથી આપવામાં આવશે. અર્થાત્ તે મંગાવનારે આપવાનું નથી. પરંતુ નીચે દુનખના નિયમો લેણે પાળવા પડશે.

અ) પેટી મંગાવનારે રૂ. ૧૦ અનામત આ સંસ્થા ખાતે રાખવા પડશે. ચોપડીઓ, પેટી વગેરેને નુકસાન થયું હશે તો તે સદૃષ્ટિ રકમમાંથી વસુલ કરવામાં આવશે. ચોપડીઓ નહિં મંગાવવી હોય, ત્યારે તે આખી(અથવા બાકી રહેલી)રકમ પાછી આપવામાં આવશે. પેટી આપનારની બહામણ ઉપરથી, અથવા મંત્રીને યોગ્ય કારણ જણાશે તો, રકમ અનામત લેવાનો નિયમ અમુક મંગાવનાર માટે મુક્તવતી રાખી શકારો.

આ) પેટી તથા લેખનાં પુસ્તકો અને લેખન પત્રક વગેરે માટે મંગાવનાર જવાબદાર રહેશે, અને કાંઈ નુકસાન થયેલું જણાશે તો તે ત્રણ માસની અંદર મંગાવનારે ભરી રેખું પડશે.

ઉ) મંગાવેલી પેટી એક માસમાં પાછી મોકલવી પડશે; પરંતુ તે મુદતમાં વધારો માગવાની જરૂર જણાય તો મંત્રીને લખેથી, અનુકૂળતા મુજબ, તેમ થઈ શકશે.

ઊ) પેટીની ચોપડીઓ લેવાનો પ્રથમ દંક સીઓનો, અને પછી પ્રથમનો છે. મુન્દરી સુબોધના આદંક હોય કે નહિં, પણ સર્વને તે પુસ્તકો વાપરવાનો દંક છે. ચોપડીઓ વગેરેની જવાબદારી મંગાવનારને સિર દોવાથી, તે આપવાની બાબતમાં, તથા નુકસાન થતું આદંકાવવા અથવા વસુલ કરવાની બાબતમાં યોગ્ય બ્યવસ્થા કરવાની પેટી મંગાવનારને સત્તા છે.

ઝ) આ પુસ્તકાલયની પેટીઓ મંગાવનારે સપ્ત બાબતમાં મંત્રી (અથવા બ્યવસ્થાપક કમીટી)નો કસવ ઉપરનો જલ્લો પડશે.

પેટીઓ તથા પુસ્તકો વગેરેને સ્વાભાવિક ઘસારાથી થતા નુકસાનનું ખર્ચ આ પુસ્તકાલયના કુન્ડમાંથી કરવામાં આવશે.

એક સ્વદેશ પ્રેમી સન્મિત તરફથી કે પેટીઓ પુસ્તકોથી ભરેલી મળી છે. લેખનો અને બીજા ૧૪ પેટીઓ તૈયાર કરાવવાની બ્યવસ્થા થઈ છે, તે આપનાર જાહેરો અને બુન્ધુઓને અમે ઉપકાર માનીએ છીએ. દરેક પેટી યાદીઓમાં જુદાં જુદાં નામથી ઓળખવામાં આવશે. આ રીતે પોતાનાં સ્વજનોનાં પ્રીતિસ્મારક તરીકે લેખનો ઉપયોગ કરવાનો સન્માર્ગ અમારા પ્રિય વાંચનાર સમક્ષ ખુલ્લો મુખી રાખ્ય છે, તે માટે અમને આનન્દ થાય છે.

અમદાવાદ શહેર ખાતે 'શરતા પુસ્તકાલય' ની એક યાખા સ્થાપવામાં આવી છે માટે કામ કરવાનું કેટલાક સન્મિત્રોએ રીકાણું છે; એ કે હજી કાંઈ ખ્યાન ખેંચવા થક કામ શરૂ થઈ શક્યું નથી. અમારા એક બુન્ધુએ આ યોજનાને અંગે અઠવાડિયામાં કે એ દિવસ (અથવા વધારે) જુદે જુદે રજો સીઓ માટે વાંચન ક્લાસોની શરૂઆત વાનું થયું માથે લીધું છે, એમ જણાવતાં અમને સન્તોષ થાય છે. પ્રભુ કૃપાથી આ કાર્ય ધીમે ધીમે વધારે વધારે સફળ થતું જશે, એમ અદ્વા છે.

૨. અવલા સહાય ફન્ડ.

આ ફન્ડનો હેતુ આપણી જાહેરોને યથાશક્તિ સર્વ રીતે સહાય કરવી એવો છે. પરંતુ હાલને માટે લેખને સરખું પાચન પૂરું પાડવું, એટલી શરૂઆત થઈ શકી છે.

જે જાહેરોને મુન્દરીસુબોધનું લવાજમ આપવું જારે પડતું હશે, લેખને માટે બહામણ કરનાર અર્ધું લવાજમ આપવા ખુશી હશે, તો બાકીનું અર્ધું લવાજમ આ ફન્ડ ખાતેથી આપવામાં આવશે; અર્થાત્ આ પત્ર અર્ધી કીમતે લેખને મળશે. આ ફન્ડમાં નીચે મુજબ રકમો ભરાઈ છે, જે માટે તે ભરનારનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે:

૩. ૧૦-૦-૦ એક સમિત્ર.

,, ૧૦-૦-૦ તન્ત્રી, સુન્દરી સુખોધ.

,, ૫-૦-૦ સૌ દેવકાખાઇ ટોકરથી છેડા (ડેલિ-કમ્પ)

કુલ રૂ. ૨૫-૦-૦

૩. વાલ ગ્રન્થાવલી.

૧. ખાલકા અને સાધારણ બહેલી ઓળાને માટે સારા પુસ્તકો લખાવી સસ્તી કિંમતે પ્રકટ કરવા, એ આ ગ્રન્થાવલીનો હેતુ છે. તેની શરૂઆત ૨૧. શ્રી. બળદેવજી. લાલજીભાઈ ધુ. ખી. એ, એલ એલ. ખી., એચોએ ૩૦૦-૦-૦ ની મોટી રકમ આપીને કીધી છે. આ ૫-૦-૦ માં નીચે મુજબ રકમે ભરાઇ છે.

૩. ૩૦૦-૦-૦ ૨૧. શ્રી બળદેવજી લાલજીભાઈ ધુ.

,, ૩૦-૦-૦ ૨૧. સૌ કુપિલમા.

,, ૨૦-૦-૦ તન્ત્રી, સુન્દરી સુખોધ

,, ૪૦-૦-૦ રા. રા. મણિલાલ ડાહ્યાભાઈ નાણાવડી,

ખી. એ, એલ એલ ખી, સોલીસીટર.

,, ૧૦-૦-૦ રાં. રા. શિવભાઈ બાપુભાઈ દુકોલ.

,, ૫-૦-૦ રા. રા. ટોકરથી પુનભાઈ છેડા (ડેલિ-કમ્પ)

કુલ ૪૦૫-૦-૦

હાલમાં આ ગ્રન્થાવલીને અંગે બે પુસ્તકો પ્રકટ કરાવવા તૈયારી ચાલે છે.

હિન્દની મહાન બાલુઓનાં નામની ત્રણસો રૂપિયાની ઇનામી હરીશાહ જે આ મંડળને અંગે ઉભી થઇ છે, તેની દેલી મુદત કમીટી તરફથી તા. ૧૫ મી મે ૧૯૧૩ની ફાવવામાં આવી છે.

૧. હિન્દુ સંસ્કાર : આ વિષય ઉપર સૌ ચંચલ-ચંદુલાલ દેસાઈ સીરીઝને અંગે, ડૉ. ચંન્દુલાલ અંબાલાલ દેસાઈ, એલ. એમ. એન્ડ એસ, તરફથી ગયા એપ્રિલ-બરનો સુન્દરીસુખોધમાં રૂ. ૨૫ તું ઇનામ આદેર ચપું હતું. આવેલા નિગંધા પૈકી રા. સંમુખલાલ ઝવેરીલાલ (સુખોધ), એઓના નિગંધને માટે રૂ. ૨૦ અને બ્હેન હીરા બ્હેન મથુરભાઈ (છુવાલડી) એમના નિગંધને માટે રૂ. ૫ આપવાનો નિર્ણય થયો છે. બ્હેન હીરા બ્હેનને આ ઇનામ ઉપરાંત સુન્દરી સુખોધ અન્દર તરફથી રૂ. ૫ નાં વાંચવા લાયક પુસ્તકો પાંચ આપવા ફાવવામાં આવ્યું છે. આ બંને અને બન્ધુને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ. સર્હૂં રકમ તથા પુસ્તકો તેમને મોકલી આપવામાં આવ્યાં છે. ડૉ. ચંન્દુલાલના કેળવણી અને સંસાર સુધારાની અભિપ્રયોગના આવા સંપ્રયાસ માટે તેમને અમે ઉપકાર માનીએ છીએ.

કંરાવ: તા. ૧૪-૪-૧૩. ' બાલમન્થાવલી ' ની રૂંડ કમીટી ફાવે છે કે, આ ગ્રન્થાવલીના સંરચાપક શીયુત બળદેવજી લાલજીભાઈ ધુ—અને કમીટીના સભાસદ રા. રા. હરસિદલાલ વજુભાઈ દિવેરિયાનાં પત્ની સૌ. ભાનુમતી (અમથી બ્હેન)—ના શોકગ્નક મરણ માટે તે અન્તકરણ પૂર્વક દિલગીરી પ્રદર્શિત કરે છે, અને તેમનાં સંબંધીઓને સપ્રેમ દિલસોજી આપવા રજા લે છે.

' સુન્દરી સુખોધ ' મંડળ તથા તેને લગતી સર્વ સંરચાઓ માટેના પત્ર વ્યવહાર નીચેને સરનામે કરવો. મંત્રી, ' સુન્દરી સુખોધ ' મંડળ, અમદાવાદ.

અમારા વાચક મંડળનો અભિપ્રાય.

સુન્દરી સુખોદ-માસિક વધારા આપેતું પ્રકટ કરવાની જે એક નવી યોજના અમે આ ખાસ અંકમાં અમારા પ્રિય વાંચનાર બહેનો અને બાંધુઓ સમક્ષ મૂકી છે, તે વિશે અમે હેમનું ખાસ ખ્યાન એવંચા માગીએ છીએ.

જેઓ પોતાનાં સ્ત્રીઓ, બાલકો અને કુટુંબીજન માટે એક મોટા, ઉપયોગી, સત્તમ પત્રની જરૂર લેવે છે, તેઓને માટે સુન્દરી સુખોદનો માસિક વધારો પ્રકટ કરવાની ખાસ ઉપયોગી યોજના તંવાર થઈ છે. બત્રીસ પાનાંનું આ પત્ર જ્યારે માલકોને સવા રૂપિયામાં મળે છે, ત્યારે તેને એક પાનાના ધણું ચિત્રોવાળો 'માસિક વધારો' હેમને ફક્ત સવાળે રૂપિયાજ વધુ ખર્ચેથી મળી શકશે. અર્થાત્ સુન્દરી સુખોદનાં માલકોને દરેક અંકમાં પાંચથી દશ ચિત્રો-છબીઓ સાથે, ૧૦૦ પાનાંનું માસિકપત્ર ફક્ત વાર્ષિક રૂ. ૩-૮-૦ ના સવાજમમાંજ આપવામાં આવશે.

આ અંકમાં અમારા પ્રિય વાચક બહેનો અને બાંધુઓનો અભિપ્રાય મેળવવા અમે છાપેલાં કાંઈ મુકાં છે, જેમાં દરેક દરેક માલક અને વાંચનાર આ શુભ યોજના વિશે પોતાનો મત સખી માફલતા કૃપા કરશે તો ખાસ ઉપકાર થશે. સુન્દરી સુખોદ તરફ તેના વાચક મંડળની જે ઉંચા પ્રકારની લાગણી છે, તે જાણવાને પણ આ અભિપ્રાયો સાફ સાધન થઈ પડશે.

આ યોજનાને અંગે અત્યારથીજ સુન્દરી સુખોદના વિશાળ લેખક મંડળ તરફથી જુદાં જુદાં કામો ઉપાડી લેવાની અનેક ઉદાર માગણીઓ થવા લાગી છે. તેથી જ અમારાં વ્હાલા વાંચનાર આવી મદદની પ્રતિને પોતાની સંમતિ આપશે; તો ખરેખર હેમને એક મોટામાં મોટું શુભવાની સચિત્ત માસિકપત્ર ધણીજ સરતી દિશ્મતે મળી શકશે. દાક્ષ સુધીમાં અમારી ન્યૂનતાઓ તરફ સદ્માન અને આં માસિક વધારોની લોકોપયોગી યોજના તરફ સદાય દર્યાવવામાં આવ્યાં છે, તે જ્ઞેતાં અમને તેની સંપૂર્ણ સહ-યોગતા માટે જરા પણ સંશય રહેતો નથી. પરમ કૃપાળુ પ્રજા તેમ કરવા કૃપારન્ત થાઓ. અમરુત !

ગ્રાહકો અને વાચકોને વિનંતિ.

અમારા વ્હાલા માલક અને વાંચનારને સવિનય વિનંતિ કરવા અમે રજા લખ્યે છીએ કે, જૂન સવાજમમાં આ પત્ર ફટકું ઉપયોગી અને મદદનું કામ કરે છે; અને તેની કોટ, ખાસ અંક, વગેરે બની શકે તેટલાં સુન્દર, ઉત્કર્ષક બનાવવાં શ્રમ લેવામાં આવે, તે તેજાથી અ-ગ્તાત નથી. નો તેઓ પણ આ પત્રનાં જોટલાં અને તેટલાં માલકો વધારી, તેની ઉપયોગીતામાં અભિવૃદ્ધિ કરવા કૃપા કરશે. સુન્દરી સુખોદનાં માલકો વધેથી તેનાં વાંચનારને પણ લાલજ છે; કારણ કે આ પત્રના માલકોની વધતી જતી સંખ્યાના પ્રમાણમાં દિનપર દિન જારી સારી યોજનાઓ હેમને અંગે થયેજ ગય છે, એ જાણીતું છે.

લેખકો—સુન્દરી સુખોદ મંદિર, અમદાવાદ.

સુન્દરી સુબોધનાં ગ્રાહકો અને વાંચનાર મારેજ ખાસ !

એક નવી યોજના.

સુન્દરી સુબોધ માસિકની ઉપયોગીતામાં દિનપર દિન વધારો થયે જાય છે. મહેલાં આ પત્ર ફક્ત ચોવીસ પાનાંનું હતું, તેનાં માસિક બત્રીસ પાનાં ઉપયોગિતામાં કરવામાં આવ્યાં; અને ગયા વર્ષથી તેમાં ચિત્રો પણ દાખલ થયાં, થયેલા વધારોઃ સ્ત્રી લેખનો ખાસ અંક ધીમે ધીમે બમણો મ્હોટો, અને પછી સો પાનાંનો, અનેક ચિત્રો વાળો કરવામાં આવ્યો છે. આ ઉપરાંત 'સેટનું' પુસ્તક વિના મૂલ્યે, અને વીસ પચીસ રૂપિયાનાં વાંચવા લાયક પુસ્તકો લગભગ પડત કિંમતે, ગ્રાહકોને મળે છે!—આટલું થયા છતાં લવાજમમાં વધારો થયો નથી અને કરવાનો વિચાર પણ નથી. સચિત્ર સુન્દરી સુબોધ ગ્રાહકોને સવા રૂપિયામાં મળ્યાંજ જશે.

પરંતુ એક મ્હોટા પત્રની ઘણીજ જરૂરિયાત દેક રીતે હવે જણાવા લાગી છે. સ્ત્રી લેખના ખાસ અંક માટે ખાતુઓનાં લખાણુ લગભગ ૩૦૦ પાનાંનાં વધી ગયેલી જરૂરિયાતો અમને મળ્યાં હતાં. પત્રમાં ઉપયોગી અને જરૂરના વિષયો ફક્ત જગો નહિં મળવાથીજ પ્રકટ થઇ શકતા નથી. અને લાંબી ચાલુ નવલ કથાની પણ વારંવાર માગણી થવા લાગી છે. ગયા વર્ષના ખાસ અંક માટે મળેલા અભિપ્રાયોમાં તથા અમને મળતા કાગળોમાં સુન્દરી સુબોધ 'જેવું' પત્ર ઘણું મ્હોટું હોવાની બહુ જરૂરિયાત દર્શાવાઇ છે. અર્થાત સ્ત્રીઓ-ખાલકો-અને કુટુંબીજન માટેના આ માસિકનું કદ વધારવાની શ્રમ હવે સર્વ રીતે તેના પ્રકાશકને સમજાવા લાગી છે.

સુન્દરી સુબોધ મ્હોટું કરવાના વિચારમાં એક શરિયાદ અમને નડી છે. ઘણા સન્મિત્રો અને ગ્રાહકો તરફની આ 'પત્રનું' કદ વધારવાની યોજનાને સંપૂર્ણ સંમતિ મળી છે; પરંતુ તેઓએ સુન્દરી સુબોધની ચાલુ અનિયમિતતા માટે ફરિયાદઃ વ્યવસ્થા કરવાને લીધે થવા પામી હતી; છતાં પણ અમારાં બહાલાં ગ્રાહકોને તે વિશે અમારો એટલોજ જવાબ છે કે, હવે પછીના અંકો પણ નો નિર્ણયિત રીતે પ્રકટ નહિં થઇ શકે, તો અમે આવતા વર્ષથી સુન્દરી સુબોધને 'મ્હોટું' કરી, જે માસિક વધારો ફદાગવા વિચાર કર્યો છે, તે બદલ પાડીશું નહિં. આ પત્રને નિયમિત કંઈ પછીજ તેના વધારો માટેનો વિચાર અમલમાં મુકવામાં આવશે.

આ માસિક પત્રને જે વધારો ફદાગવા વિચાર છે, તેથી આ સુન્દરી સુબોધની પોતાની ઉપયોગિતામાં પણ અલિટન થશે, એમાં શક નથી. છતાં સુન્દરી સુબોધને આ પત્રનું લવાજમ એવું જ રહેશે. અર્થાત બત્રીસ પાનાંના સચિત્ર પણ થતો લાલઃ સુન્દરી સુબોધનું લવાજમ ફક્ત સવા રૂપિયા હાલ છે તેમજ રાખવામાં આવશે. અને તેનાં ગ્રાહકો વધનાં જશે તેમ તેમ તેમાં સુધારા વધારા હાલ થાય છે, તેમજ કરવાના ચાલુ રહેશે.

‘ માસિક વધારા ’ સહિત—સુન્દરી સુબોધ.

પત્રમાં શું શું આવશે ?—ગતીસ પત્રો તે આવુ પત્રનાં જ હેમાં દાખલ થશે; અને બાકીનાં ચોસકપાત્રો માટે વિષયોના ચાર વિભાગ નીચે મુજબ નિર્માણ થયા છે.

૧. વાર્તા-નવલકથા: આ વિભાગમાં એક સુબોધક, રસીલી, ચાલુ નવલકથા સંપૂર્ણ મધુરી વાર્તાઓ, નાટકો અને ગમતનાં લખાણ આવશે.

૨. ઉપયોગી વિષયો: સુન્દરીસુબોધ માટે આવતી, પરંતુ રચના સહાયને લીધે પ્રકટ નહિ થઈ શકતો, જૂદી જૂદી ઉપયોગી બાબતો, ઓળખાતા હિત માટેજ લખાણેથી ખાસ લખાણ, મદદભાગીનાં ચરિત્રો, અને વર્તમાન સમયમાં બનતા બનાવોની નોંધ; એ અને એવા વિષયો વગેરે ઓળખ વિભાગમાં દાખલ થશે.

૩. સાંપ્રત સાહિત્ય: દરેક પત્રમાં આવતા પાંચવા લાયક વિષયો, પ્રકટ થયેલાં પુસ્તકોમાંથી ઉત્તમ ગ્રંથોનો સાર, યાત્રા-પ્રવાસોનાં ખાસ વર્ણનો, ઉત્તમ વ્યાખ્યાનોના સાર, વગેરે. ત્રીજા વિભાગમાં આવશે.

૪. બાલકો માટે વિભાગ—માં સુન્દરીસુબોધમાં નહિ આવી શકતા બાલકોને રસ પડે તથા ઉપયોગી થાય એવા વિષયો, વાર્તાઓ, કવિતાઓ, વગેરે પ્રકટ થશે.

દુકામાં કહીએ, તો મરાઠી મનોરંજન, હિન્દી સર્વસ્વતી, અને ખગાલી પ્રવાસી, જેનાં સ્વદેશી ભાષાઓમાં પ્રકટ થતાં મોટાં માસિકોને પગલે મોટામાં મોટા: પગલે આવવા આ પત્ર પ્રવાસ કરશે. કદમાં એ માસિક પત્રોનો સોંધામાં સોંધ! કરતાં તે મોટું અથવા સરખું થયા છતાં, કમમતમાં હેમનંદીય હેને વધારે સરખું રાખવા બનતો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, અને

શ્રી ગુજરાતી ભાષામાં તો તે એક મોટામાં મોટા: અને સોંધામાં સોંધ! માસિક પશેજ, એમાં જરા પણ સંશય નથી. અમારી તરફથી આટલું ક્યાં પછી, હવે જે રહે છે, તે કરવાનું અમારાં પ્રિય માદકો અને વાંચનાર બહેનો તમા બંધુઓને માથે છે.

શ્રી સાહિત્ય વાંચનમાલાની ગણ વર્ષમાં ધારેલી યોજના આ ‘ વધારો ’ દ્વારા ડાહ્યાની વધારે અગમ્ય જણાયાથી દાખને માટે મુલતવી રાખવામાં આવી તી યોજના છે. તેથી આશા છે કે, હેનાં અગાઉથી થયેલાં માદકો પણ આવ્યો સફળતા: જનામાં સામેલ થશે. સુન્દરી સુબોધનાં માદકોને ખાસ લાભ તરીકે હેમનંદી પાસેથી તેવા દાહમાં માદકોમાં નામ નોંધાવનાર હેના સહ-વાંચનાર પાસેથી, જે તેઓ માદક થતા પ્રથમથી પોતાની ઇચ્છા જણાવશે, તે વાર્ષિક

૪મ દફતર રૂ. ૩-૮-૦ (ટપાત્ર ખર્ચ સાથે) લેવામાં આવશે. જૂન માસની આખર સુધીમાં નામ નોંધાવનારનેજ આ લાભ મળી શકશે. ત્યારપછી માદક થનાર પાસેથી રૂ. ૪-૦-૦ લેવામાં આવશે. હિન્દુસ્થાન બ્હારનાં માદકોમાં પ્રથમથી થનાર માટે પાંચ શિલિંગ અને પાછળથી માદક થનાર માટે છ શિલિંગ રાખવામાં આવ્યા છે. કોઈ પણ માદકે લવાજમ પ્રથમથી મોકલવાનું નથી. અગાઉથી એક હજાર માદક થયા શિવાય આવી બારે ખર્ચની યોજના સફળ થઈ શકે નહિ. તેથી જે પૂરતા માદકો તરફથી સંમતિ અમને મળી જશે, તોજ આ માસિક વધારો પ્રકટ થશે. અને હેનો મહેસો અંક વેી, તરી લવાજમ વસુલ કરવામાં આવશે.

લખો:—સુન્દરી સુબોધ મંદિર, અમદાવાદ

આપણા લોકપ્રિય વાઈસરોય નામદાર લૉર્ડ હાર્ડિંગની
તન્દુરસ્તી માટે ગુર્જર સુન્દરીની

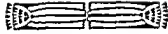
પ્રભુ પ્રાર્થના.

આપણા લોકપ્રિય જીવનનેર સાહેબનાં બાનુ

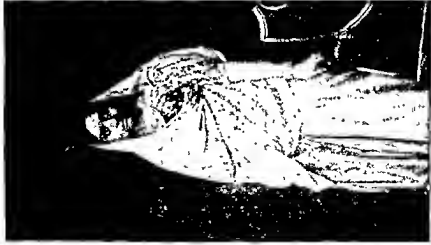

Photo Published by special permission, kindly granted

નામદાર લેડિ મિનહામ.

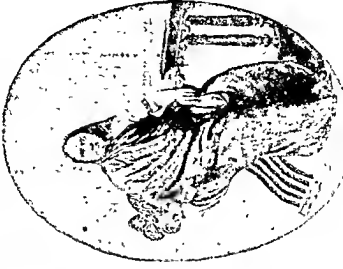

ગોરાળનાં માનવન્ત રાણીસાહુઅ-

નામદાર સૌ, નન્દકુંવરબા, સી. આલ.

પહુલા હિન્દુ બેરોનર સર ચીનુભાઇનાં પત્ની-

માનવન્ત સૌ મુલોચના બહેન.

શ્રી બાકુંવરબા.

શ્રી લીલાબા.

શ્રી સો. રાધાબાઈ મુદોલકર.

લેડી લક્ષ્મીબાઈ ચંદાવરકર.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા

શ્રી મુસાવના ખડેન.

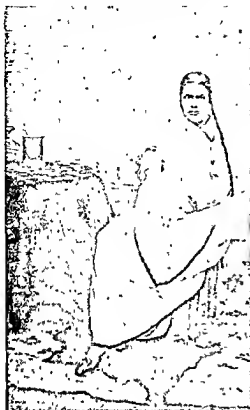
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા

સૌ. કન્દ્યા.

સૌ. હરિમુખગૌરી.

સૌ. બપી બહેન.

સ્વ. સૌ. યમન્ટી બહેન.

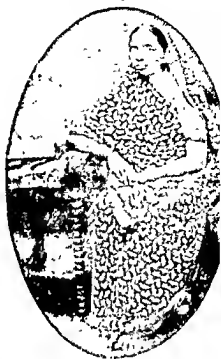

સૌ. દૃષ્ટાગૌરી.

સ્વ. શૌ. આર જી. બેન.

સ્વ. શૌ. કપિલબા.

સુન્દરી સુબોધ

સ્વર્ગેશ્વર સાક્ષરવર્ષે ગોવર્ધનરામભાઈના સંબોધમાં કહીએ તો,—"શ્રીયો પંડિત યાય, રસત યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવાતી, રોગહીન અને સુન્દર યાય, ચોખ્ખતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબંધનમાંથી તેઓ સુકન-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ દિગ્ગજો અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબજનાં ખરા કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને હૃત્સાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ષેને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની કલ્યાણચાસનાઓ તૃપ્ત કરે," સાબી પત્ની યશ પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે, પતિતપાવન સેવાભગિની બની દુઃખતિમિરમાં રૂળતાં બાન્દુનાં આત્મા-હંકાર બહારે, માતૃસક્ત પુત્રી તરીકે દિન્દિભયાનાં સંતાનોના વિકાસ અને પ્રગતિની સહાયક યાય, તથા પ્રભાવસ્થ જનનિ રૂપે સ્વદેશમાં હંકારચૂરનાં તેજસ્વી, ઉદ્ધાસભર્યા કિરણો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે;—એજ આર્યસુન્દરીઓના જીવનની સફલતા છે. "શ્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી.....શ્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે."

વર્ષ ૧૦ મું.] ઇ. સ. ૧૯૨૨, ડીસેમ્બર-માર્ગશિર્ષ, પિ. સં. ૧૯૬૯. [અંક ૪ થો.

ઉદયગુંજન.

શ્રીકેળવણી અને શ્રીકર્તવ્ય:-

શ્રીઓના શિક્ષણ માટે (વડોદરાનાં નામદાર મંદારણી સાહેબ.....જાણે છે કે, આદર્શરૂપ શ્રી કેળવણી એથી હોવા બેઠાએ કે તે વડે વિદ્યાર્થીઓ મનુષ્ય તરીકેનાં સર્વ કર્તવ્ય બજાવવાને યોગ્ય થાય.—માતા તરીકેનાં, પુત્રી તરીકેનાં, પત્ની તરીકેનાં કૌટુંબિક કર્તવ્યો તથા પ્રજાનાં ઉપયોગી અંગ તરીકેનાં. રાત્ર્ય તરફનાં કર્તવ્યો બજાવી શકે." દરેક જાતનો ધંધો કરવા માટે પણ ઉંચા, સામાન્ય શિક્ષણની જરૂર તેમજ સર્વત્ર સ્વીકારી છે. "પોતાનાં સંતાનની માતા તરીકેનાં કર્તવ્ય બજાવવાં એ બેસક શ્રીની દ્રશ્ય છે...પોતાના કુટુંબની સંબાળ ઉપરાંત સમસ્ત જનસમાજને પોતાનું કુટુંબ સમજીને તેનું રક્ષણ કરે" અને પોતાની આસપાસ જગતમાં જે હાજ દિગ્ગજાચર થાય તેનું નિવારણ કરે" એ વધારે ઝોટી ફેરવે છે.

— "હિન્દુસ્થાનના સામાજિક જીવનમાં શ્રીનું સ્થાન."

(ભાગ-૨) / વિદ્યાગૌરી તથા સા. શારદાગૌરી.)

વર્તમાન રંગ.

૧ દેશોદયની હીલચાલ.

૧. મુખોધસરિતા.

(વડોદરા રાજ્યની રોજીલ લાયબ્રેરી અને ફરતાં પુસ્તકાલયોની
આવકારદાયક હીલચાલ :)

પરમ દવાશુ પરમેશ્વર માનવજાગૃતતા મુખશાંતિમાં તથા જ્ઞાનમાં વધારો કરવા વિ-
વિધરૂપે દુનિયામાં અવતરે છે. તેનું આ કાર્ય ત્રિશક્તિગ્રાહિત છે. માનવી ઉત્તરમાં પ્રેરણા
કરી અંધારે તેજ પ્રગટ થાય છે. તેથી અંધ, સમાચારપત્રો, ચોપાનિયાં દેવડોનો જેવાં લાગે
તે તેમાં કંઈ નવાઈ જોતું નથી. મુન્દરાતી ભાષામાં પ્રગટ થતાં ચોપાનિયાંમાં 'મુંદરી મુખોધ'
નામનું આ ચોપાનિયું દેવડાં જેવું સ્ત્રીઓને ચિત્તાકર્ષક લાગતું હશે એવું સહેજ દેખાઈ આવે
છે. તેનાજ નામ પરથી ઉપરનું મથાણું સુઝી આવ્યું. મુંદરી મુખોધ પોતાના નામને અનુરૂપ
કૃતિ કરતું આવ્યું છે. વાંચક બહેનોનું માનસિક સંદર્ભ તે વધારવા સહાય કરે છે, એવું મારી
બહેનો કશુંક કરશે. મુંદરી મુખોધ તેના સ્ત્રીચિન્તક, અને પ્રેમી વાંચકો દાહના જમાનાની
સ્ત્રીઓને અને સ્ત્રીજાગૃતિને એક ભૂખાણ છે. સ્ત્રી જાતની આશાઓ, ભાગ્ય અને સાધ્ય,
સુધારો અને મુખ યોગ્યરીતે ચર્ચાવા અને મુનિચારોનો પ્રસાર તે દ્વારા કરવાં આવાં પુસ્તકો
એક ઉત્તમ સાધન છે. અને દાહના જમાનામાં તે પોતાનું કામ કરી શકે છે તેથી સ્ત્રીઓનું
હિત ચંદનારાઓને તેથી ધણી સારી આશાઓ ભવિષ્યમાં પૂરી થવાનો સંભવ જણાય છે.
આ માસિકના પ્રસારથી આપણને સ્પષ્ટ જણાય છે કે સ્ત્રીઓમાં વાંચનની અભિરુચિ ઉત્પન્ન
થતી જાય છે. આ વાત કંઈ નાની નથી. વાચનાભિરુચિ એ દેશના ઉદયનું પૂર્વ મુચ્છિત
છે. અને સર્વ પ્રકારની પ્રગતિ, મુખશાંતિ એ તેનું ભવિષ્ય અને દિવ્ય અંતિમ ફળ છે !

સ્ત્રીઓમાં આવી રીતે જ્યારે વાંચનની પ્રીતિ ઉત્પન્ન થયેથી જણાય, ત્યારે તે યોગ્ય
રીતે અને જનતા પ્રતિનોધી અવરણ ઉત્તરજન આપવા યોગ્ય છે. તેમને સમજાય, પસંદ લાગે,
મનનું સંજ્ઞન થાય, સર્વ વિષયો સુગમ યથા જાત મેળવી શકાય, આવી યોજનાઓ જરૂર પડે.
જ્યેષ્ઠો અમદાવાદ, સૂરત, ભરૂચ જેવાં તથા તેથી જરા નાનાં શહેરોમાં પણ સ્ત્રીઓ માટે
સારાં ગ્રંથાલયો હોય અને તેમાં તેમને પ્રિય થાય એવી સર્વ સગવડો કરી આપવામાં આવે
તો બેશક તેમની વાચનાભિરુચિ વધારવાનું શ્રેષ્ઠ આપણને મળ્યા વગર રહેશે નહિ. લાય-
બ્રેરીઓ એટલે ગ્રંથાલયો સ્ત્રીઓ માટે એક ખરેખર 'મુખોધસરિતા' જ છે. મહાપર્વ
સમયે સ્ત્રીજાતિ પુણ્યસરિતા સ્નાનથી, આનંદ અને પવિત્રતા મેળવી શકે છે, અને ઉત્તમ
સંસ્કાર તેના મન ઉપર થાય છે તેમ આ દાહના જમાનાપર્વમાં ગ્રંથાલય રૂપી મુખોધસરિતા
આપણને ધણી લાભકારી થશે.

અને પુસ્તકાલયો હતાની પેઠે સાર્વજનિક અને મોક્ષદ હોવાં જોઈએ, ત્યારેજ તેથી જનસુધારણા થઈ શકે એ સત્ય મહારાજશ્રીને સારી રીતે જાણ થવાથી તે અમુકમાં મૂકાયું છે.

પુરુષવર્ગ કરતાં સ્ત્રીવર્ગને આત્મસુધારણા કરવામાં વધારે અંગવડો હોય છે. પુરુષવર્ગ શાળા, કોલેજો વ્યાખ્યાનો, શુદ્ધ ઇલાહિનો જેટલો અને જેટલા વખત સુધી લાભ લઈ શકે છે તેવો સ્ત્રીજાતિ લઈ શકતી નથી. તેથી તેમની પરિસ્થિતિ પૂરી રીતે ધ્યાનમાં લઈ તેમને અતુલ્ય યાવ. એવી રીતે તેમને માટે લાયસેરીની સર્વ વ્યવસ્થા કરી આપવી આવશ્યક છે. જેમને નાનપણમાં થોડી થણી કેળવણી મળેલી હોય છે, એવો સ્ત્રી વર્ગ મોટાં શહેરોમાં અને મધ્યમ પ્રકારની લોકસ્થિતિમાં મોટા પ્રમાણમાં મળી આવશે. જૂના રિવાજો, રહેણી કરણી, અજ્ઞાન સ્ત્રીઓના મોટા લાગ દલાદિ કારણથી તેમને થણી હરકતો આવે છે. ગૃહકૃત્યોનો બોલો સવારથી સાંજ સુધી થણીખરી સ્ત્રીઓને બિઠાવવો પડે છે એ ખરું છે તોપણ વાંચનથી થતો નિર્મળ દિવ્ય, માનસિક આનંદ તેમણે અતુલ્યેક્ષો હોવાથી તેઓ તે ધન્ય છે એ સ્વાભાવિક છે. ઘર બેઠાં સહેલાઈથી તેમને ગમે, સમગ્રય, વ્યાવહારિક અને નૈતિક, ધાર્મિક ઉપગ્રોહી કેળવણી મળી મનોરંજન કરે એવાં પુસ્તકો મળવાની સગવડ કરવામાં આવે તો આજના કરતાં વધારે સ્ત્રીઓ તેનો લાભ ઉમંગથી લઈ શકશે એ મિથ્યા નથી. વડોદરાની સેન્ટ્રલ લાયસેરીના ખાતાએ આ બાબત વિષે સારો વિચાર કરેલો છે. શહેરમાં એક સ્વનંત્ર મહિલા-પુસ્તકાલય છે. તથા આગળ જતાં ખાસ સ્ત્રીઓ માટે અને બાળકો માટે સર્વ પ્રકારની રમતમગત, મનોરંજન અને સુખકારક વ્યવસ્થાથી પૂર્ણ એવાં પુસ્તકાલયો બનાવવાની મહારાજશ્રીની યોજના પણ આવે છે. તથા જ્યાં થણી વરતી છે એવી પોળોમાં તથા ગોઠેલામાં થોડા સભ્ય સ્ત્રીની દેખરેખ નીચે એક (Travelling Box) પુસ્તકોની ફરતી પેરી નવું મહિના શુભી સોંપવામાં પણ આવે છે. તેથી આડોશી પાડોશી સ્ત્રી વર્ગ બેગો થઈ અથવા સ્વનંત્ર પોતાને ઘેર બેસી આવી પેટીનો લાભ સારી રીતે લઈ શકે છે. આવી રીતે વધારે સ્ત્રીઓ વાંચી શકે અને સાંભળી પણ શકે. તેમનો પુરંસરનો વખત સારી રીતે ગણવામાં આવી, સંસ્કાર ચિંતામાંથી તેમને ધરીવાર વિચારીત મળે છે, સ્ત્રીવર્ગ બેગો થઈ શકે, તેમને અરસપરસ સંગતીથી પણ કાંઈ લાભ થાય, શીખાય, રીતમાત સારી થાય ઇલાદિ અનેક લાભ થાય એવું છે. આવી ફરતી લાયસેરીની વ્યવસ્થા મોટાં શહેરોમાં ઠેકાણે ઠેકાણે સુશિક્ષિત સન્નારીઓની મદદથી કરી જોવામાં આવવી ઇષ્ટ છે. તેથી તરણ સ્ત્રીવર્ગ અને પ્રાંત કન્યાઓને સાફ વક્ષણ મળશે અને જાતી પ્રજામાં એનાં સુપરિણામ જણાઈ આવશે.

સ્ત્રીજાતિએ કેવળ સંસ્કારભારવાહક જ બની રહેવું, અને વિદ્યાનો આનંદ તથા સુખ ખીલકૂળ આખવુંજ નહિ; એવો ઇશ્વરી હિદેશ નથી. તે પરમ પિતા અને પ્રેમાળ માતા તો એવુંજ ઇચ્છે છે કે, તેમણે પણ સર્વ દિવ્ય સુખો તથા જ્ઞાન આપી પોતાની ફરજો ઉપમ રીતે બજાવવા સમર્થ થવું, અને પોતાની પ્રજાને પણ તેવી રીતેજ બહેરવી. એક સામાન્ય માનવી દેહધારી માતા પણ પોતાના પુત્રોની પેઠે કન્યાઓને સુખી જોવા ચાહે છે, ત્યારે તે જંગમમાતા પોતાની બાળકોએને અજ્ઞાતાવસ્થામાં પડી રહેલી જોઈ, શું સુખી થશે? નહીંજ થાય. માટે બહેનો ! અંધારાપ રૂપી સુમોહિ સરિતામાં અમૃતપાન કરી સુવિચાર સાધ્ય પ્રાપ્ત કરી ખરી સુંદરીઓ બનવા જરૂર થત કરશે એવી વિનંતિ કરવા માયું છું.

(વડોદરા)

—એક મહારાષ્ટ્ર ભગિની.

૨. ગ્રંથાલય.

પુસ્તકોના સંગ્રહને “ લાયબ્રેરી ” અથવા “ પુસ્તકાલય ” કહે છે. હાલમાં ધણું કરીને આનો સંસ્થાઓમાં “ વાંચનાલય ” સાથે વર્તમાનપત્રો, દૈનિક, પંચવાટીક, માસિક અને ત્રિમાસિક વિગેરે મુકવાની ગાલવજી કરેલી હોય છે. વાંચનનો શોખ લુના સમયમાં જ્યારે જાણખાનાં નહતાં ત્યારે પણ હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો વિદ્યાન વર્ગમાં હતો. આવા હસ્તલિખિત પુસ્તકોના લંગરોનું સંરક્ષણ પ્રાચીનકાળમાં મોટા મોટા રાજાઓને ત્યાં અથવા ધર્મસંસ્થાઓમાં થતું. અને પુસ્તકાલયના રૂપમાં ચોપડીઓનો સંગ્રહ થતો.

એશોપાખંડની પશ્ચિમે આવેલા લુના સમયમાં પ્રસિદ્ધિને પામેલા જાતીયોન સહેરનાં ખડેરામાંથી પુરાણી વસ્તુઓની શોધજોગ કરતાં, જે સમયે લોકો કાળગ અને સાહીનો ઉપયોગ કરતાં શિખ્યા નહતા તેવે સમયે પશ્ચેલી માટીની છંટાના ઉપર લખેલા પુસ્તકોનો એક મોટો સંગ્રહ હાથ લાગ્યો હતો.

ત્યારપછી મીસર દેશમાં એક્ઝેક્યુટિવ સહેરમાંથી અને પૂર્વ યુરોપમાં કોન્સ્ટાન્ટીનો પત્ર (ઈસ્ટર્નયુક)માં મંગળો મોટો સંગ્રહ હાથ લાગ્યો હતો એકલિદાસમાં જમપ્રસિદ્ધ વાન છે.

પુરાણ કાળમાં સામાન્યવર્ગમાં શિક્ષણનો પ્રસાર થયો થોડો હતો. તેથી આવા ગ્રંથોનો ઉપયોગ ખુબ થોડા લોકોમાં પ્રચલિત હતો. અર્થાત્ વિદ્યાન વર્ગમાં જ હતો. હાલમાં કુષ્-રેલા દેશોમાં સામાન્ય લોકોમાં પણ વાંચનનો પ્રચાર વિદ્યાના પ્રસારને લીધે થયો. યામ છે, અને તેથી કરીને “ પુસ્તકાલયો ”ની સ્થાપના તથા ઉપયોગિતા ધણા પ્રકારે ખડોળા વિસ્તારમાં આવતી જાય છે. મુધેરલા દેશોમાં ‘ રાજા ’ એ વિદ્યાનું મુખ્ય સાધન ગણાય છે. ગરીબવર્ગને ત્યાં મફત શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. તેમજ “ પુસ્તકાલય ” પણ શિક્ષણના સાધનરૂપ ગણાય છે, અને મફત વાંચન પુર પાડવામાં આવે છે.

ઈંગ્લાંડમાં ડેલવર્ણીના ખર્ચને પુગી વગવામાટે મ્યુનિસીપાલ્ટી અને લોકલંગ્વોર્ડ જેવી જાહેર સંસ્થાઓને લોકો ઉપર કર નાખવા સજા આપી છે તેજ પ્રમાણે સાર્વજનિક લાયબ્રેરી કાલવા સાર કર નાખવાનો અધિકાર ઉપરથી સંસ્થાઓને છે. સ ૧૮૫૦ ની સાલથી કાયદા-પૂર્વક આપવામાં આવ્યો છે.

અય સંગ્રહ અને રક્ષણ કરવા માટે રચાયેલા “ પુસ્તકાલયો ”માં પેરીસની “ બી. બિલ્ડો એક નેશનલ ” ન્યૂયોર્કમાં “ સાર્વજનિક લાયબ્રેરી ” અને લંડનની “ બ્રીટીશ મ્યુઝિયમ લાયબ્રેરી ” એ સૌથી મોટાં છે. પહેલામાં ૩૫૦૦૦૦૦, બીજામાં ૧૯૨૦૦૦૦ અને ત્રીજામાં ૩૫૦૦૦૦૦ થી ૪૦૦૦૦૦૦ પુસ્તકોનો સંગ્રહ છે. (અને અમેરિકાની કોન્ગ્રેસ લાયબ્રેરીમાં લગભગ ૧૭૯૦૦૦૦ તથા રશિયાની સહેનશાહી લાયબ્રેરીમાં લગભગ ૧૮૮૦૦૦૦ પુસ્તકો એકાં થયાં છે.)

બ્રીટીશ મ્યુઝિયમમાં ૧૦૦ કરતાં પણ વધારે વર્તમાનપત્રોની કાલેસા રાખવામાં આવે છે. બ્રીટીશ ઈન્ડિયા (હિન્દુસ્થાન)માં જપોતાં દરેક પુસ્તકની એકે નકલ સરકારના કાયદા મુજબ બ્રીટીશ મ્યુઝિયમમાં મોકલવામાં આવે છે.

હિન્દુસ્તાનમાં આવી મોટી લાયબ્રેરીઓ ઘણી થોડીજ છે; અને તેનું મુખ્ય કારણ

વિદ્યાનાં પ્રસારનો અભાવ છે એમ લાગે છે. વાંચનનો શોખ હિંદીપ્રાંતમાં કેસરણીની અછતને લીધે બહુધા થોડો છે; એમ કહેવું બુદ્ધભરેલું નથી.

કુલકક્ષામાં ઇમ્પીરિયલ અને મુન્સિપલ શોપ્સ એસિયાટિક સોસાયટીની લાયબ્રેરીઓ સ્થાપી મોટી છે. પરંતુ ઉપર દર્શાવેલી લાયબ્રેરીઓ સાથે સરખાવી શકાય તેમ નથી.

હિંદુસ્તાનમાં સાર્વજનિક લાયબ્રેરીઓ જુદા જુદા થોડી છે. દરેક ગ્રામ જમનામાં લાયબ્રેરી અગર પુસ્તકાલયની જરૂરીયાત છે એમ લોકોના માનવામાં આવ્યું છે, અને તેને અંગે (જેના દાખલાપરથી બીજી સ્થાપના થતી થાય એવી) “ મોડેલ ” લાયબ્રેરીઓનો યોગનાઓ અમેરિકા વિગેરે દેશોમાં થઈ છે. વિદ્યાન લોકોને લાભ વાંચનનો મળે અને સાધારણ વર્ગ તેનાં લાભમાં ભાગ લઈ નાજ શકે એવી માન્યતા તદ્દન દૂર થઈ ગઈ છે. મજૂરી કરનાર વર્ગને પુસ્તકો દ્વારા શિક્ષણ આપવાનાં સાધનો આવી લાયબ્રેરીઓ પુરાં પાડે છે. સમાજનાં સર્વ પ્રકારના તેમજ સવર્ણ દરજ્જાના લોકોને માટે જુદા જુદા વાંચનની વ્યવસ્થા થઈ છે. આ દેશોમાં નાનાં બાગીકાને માટે સરકાર તરફથી તેમને ઉપયોગી “ ટ્રેન્ડર ગાર્ડન ” (બાગીકાને રમત ગમત સાથે જ્ઞાન આપવાના સાધન) વિગેરેથી સંપૂર્ણ લાયબ્રેરી, ગ્રામવામાં આવે છે. “ પુસ્તકાલય ”ના જહેબ પ્રસારથી વિદ્યા પ્રતિ અભિરૂચિ ઉત્પન્ન થાય છે અને જીવનપર્યંત વાંચનમાં સમય ગાળવાના લાભો મળે છે.

અમેરિકા સાર્વજનિક લાયબ્રેરીઓમાં ઘણું આગળ વધેલું છે. લાયબ્રેરીમાં સાથે સાથે મુદ્રિત ગ્રંથોના પ્રદર્શનની વ્યવસ્થાઓ પણ તે દેશમાં કરેલી જેવામાં આગે છે, જેથી કરીને જનસમાજનું તેના તરફ આકર્ષણ થાય છે. છોકરાંઓને કયા વાંચનની જરૂર છે, અને તેમની હાજરો કેવી રીતે પુરી પાડવી, વિગેરે વ્યવસ્થા કરવા માટે ખાસ બાપ્તો દ્વારા લોકમંત્રણ લીને પ્રજાની અભિરૂચિને તે તરફ વધારો કરવામાં આવે “ મેજક લેનડર્ન ” (દીવા આગળ કાચ રાખી તેનાં ભીંતપર પડનાં ચિત્રો) દ્વારાએ બાપ્તો આપી છેરે પુસ્તકોની સૂચનાઓ પણ કરવામાં આવે છે. આવી યોજનાઓથી વાંચનનો શોખ વધે એ સ્વાભાવિક વાત છે.

લાયબ્રેરીમાં એક “ ટેલીફન ” (દરથી વાત કરી શકાય એવું પત્ર) રાખવામાં આવે છે જેની મદદથી ઘેર બેઠાં પુસ્તકો મંગાવી શકાય છે. એકાદી ન્દાની લાયબ્રેરીમાં પુસ્તક ના હોય તો બીજી મોટી લાયબ્રેરીમાંથી મંગાવી વાંચનારને આપવામાં આવે છે.

લાયબ્રેરીની આટલી બધી સગવડતા છતાં પણ જે લોકો તેના લાભ લઈ શકતાં નથી તે લોકો સાથે “ ટ્રવેલીંગ લાયબ્રેરી ” (Travelling library) ની વ્યવસ્થા રાખવામાં આવી છે.

આવી ટ્રવેલીંગ લાયબ્રેરીઓમાં એક પેઠીમાં ૨૫ અગર ૫૦ પુસ્તક રાખી એકાદ ગીચ વસ્તીવાળા ભાગમાં એક જગમદાર મદદરથને સોંપે છે, એક પેઠીની ચોપડીઓ વંચાઈ રહે કે તરતજ બીજી પેઠી મોકલવામાં આવે છે.

મુધેલા દેશોમાં અને ખાસ કરીને અમેરિકામાં જે પ્રકારે લાયબ્રેરીનો પ્રચાર છે તેના પ્રમાણમાં હિંદુસ્તાનમાં ઘણું નથી એમ કહીએ તો ચાલે. અદિયા. જે થોડી સાર્વજનિક લાયબ્રેરીઓ આવે છે તેમાં સર્વ લોકોને ઉપયોગિ પુસ્તકો રાખવામાં આવતાં નથી બાગીકાના બરનાં પુસ્તકો બહુધા રાખવામાં આવતાં નથી.

લાભમાં વંચેલામાં શ્રીમંત સપાટશવ મહારાજ તરફથી અમેરિકાની પદ્ધતિ ઉપર

એક " લાયબ્રેરી " ક્ષણવાર્તામાં આવી છે, આ લાયબ્રેરીમાં " દ્રુતી લાયબ્રેરી "ની વ્યવસ્થા પણ છે.*

મુંબાઈમાં હાલમાં આવાજ પ્રકારની " દ્રુતી લાયબ્રેરી "ની ગોઠવણ " સોશિયલ સર્વિસ લીગ " તરફથી કરવામાં આવી છે.

આવો પ્રપલ હિંદમાં દરેક ગોટાં શહેરોમાં થયો નોંધણે તેથી વિદ્યાનો પ્રચાર થશે અને વાંચનનો શોખ વધશે. " સોશિયલ સર્વિસ લીગ "ની સંસ્થા તરફથી આ પ્રયાસ પણો સ્તુત્ય છે. અને એમાં સાર્વજનિક દ્રુતી પુસ્તકાલયો ચલાવવા માટે દરેક સ્ત્રી પુરુષોએ તબ મન અને ધનથી મદદ કરવી નોંધણે. અરુ !

(મુંબાઈ.)

—જી. મનુગૌરી.

૩. મદત દ્રુતી લાયબ્રેરી.

(મુંબઈની ધી સોશિયલ સર્વિસ લીગ તરફની લાયબ્રેરી.)

મદત દ્રુતી લાયબ્રેરીનો ઉદ્દેશ ધણો સ્તુત્ય છે. આના ઉદ્દેશવાળી લાયબ્રેરીઓ અમેરિકામાં પ્રચલિત છે, અને આપણે અહિં હાલમાં થોડા સમયથી વડોદરા રાજ્ય તરફથી ઉદ્યાનમાં આવી છે. ઉપર જણાવેલા જાને સ્થળોના ઉદ્દેશો સારા અને સંતોષકારક હોવાને લીધે મુંબાઈની " સોશિયલ સર્વિસ લીગ " (સમાજ સેવક મંડળ) ના નેતાઓને આના પ્રકારની યોજનાવાળી અર્થાત્ મદત દ્રુતી લાયબ્રેરી સ્થાપિત કરવાનો વિચાર ઉદ્ભવ્યો, અને તેને પરિણામે અમમમાં પણ મુંબાઈ છે.

આની મદત દ્રુતી લાયબ્રેરીનો ઉદ્દેશ જનસમાજની તબ મેળવવાના સાધનો અર્થાત્ પુસ્તકો વિગેરે પુરા પાડી સેવા કરવાનો છે. સામાન્ય અચિહ્નિત વર્ગો ને આના પ્રકારની મદદથી સામાજિક સુધારણામાં સારો રોકા મળે છે. અત્યંતનાને લીધે પછાત વર્ગમાં અનાયાર અને દારૂ પીવાની બીજી દાખલ થઈ છે તે વિદ્યાનો પ્રચાર થવાથી અટકે છે એ અસરકારક સભ્ય છે. મેથક લેનર્ટ દ્વારાએ આની બીજા ચિંત્ર તરુતારના દિવસોમાં તેણે તેમાં ન ફરે તેટલા માટે જવાબીને અટકાવવાનું કાર્ય પણ ઉપરી સંસ્થા કરે છે. તે ધણું પ્રશંસનિય છે.

પ્રથમ તો મદત દ્રુતી લાયબ્રેરીવાળો ઉદ્દેશ ફરી રીતે પાર પાડવો એ મુખ્ય વિચાર લીગના કાર્યવાહકોને થઈ પડ્યો, કારણ લીગની પાસે આવા સાર્વજનિક કાર્યમાં તે રોકા શકે એવી તેની આર્થિક સ્થિતિ નહતી અને કાર્યમાં રોકાવા માટે નોંધમાં નાણાં સારૂ તે કાર્ય આરંભ્યા પહેલાં અને તેમાં થોડીક પણ ફેરફાર મળ્યા મિત્રાજ જનસમાજને વિનંતિ કરવી એ અસંભવ હતું. વરુ સ્થિતિ આમ હોવાને લીધે મિત્રોદ્વારાએ, આ સંસ્થાના શુભેચ્છકો તરફથી અને પુસ્તકોના પ્રકટ કરનારા તરફથી ચોપડીઓનો સમુદ્ધ ગેગો કરવો એવો નિર્ણય થયો, આશરે ૪૫૦ મરાઠી પુસ્તકો, અને ૨૫૦ ને આશરે ગુજરાતી પુસ્તકો એકઠા કર્યા.

* અમદાવાદ શહેર માટે તથા ગુજરાતી પ્રબ મટે આવાં " દ્રુતી પુસ્તકાલય "ની યોજનાની રાજાવત ' સુન્દરી ગુણોદય ' પત્રને ગણે સ્વપાયકા સુન્દરી ગુણોદય મંડળ તરફથી કરવામાં આવી છે. જે કે આવી યોજનાઓનો સુક્રમ પ્રાપ્ત થતાં વિવિધ જાણીએ સ્વપાયકિક છે, હતાં એ લોક ફેબલો 'શાળા-શિક્ષણ' પ્રવૃત્તિની પ્રજા મદદગાર હોવાથી, જેના નેટીની દેશોદયની સહાયક છે.

તાંની. સુ. સુ.

તા. ૨૩મી જુન ૧૯૧૨ ને શુભ દિવસે આ કાર્યની શરૂઆત કરી. ૫૦ પુસ્તકોનો એક જથ્થો એક નાનકડી લાયબ્રેરી બનાવે છે. આ સમુદાયમાંની ૨૫ ચોપડીઓ સહેલા સાહિત્યની રાખવામાં આવે છે, આશરે ૧૦ પુસ્તકો ઇતિહાસ, જીવનકથા, આશ્રિત, નિબંધ, પ્રવાસ વર્ણન ઇત્યાદિની હોય છે. વળી ધર્મશાસ્ત્ર અને પુરાણને લગતાં આજમાંગિયાં આશરે ૫ પુસ્તકો આવી પેટીઓમાં મુકવામાં આવે છે.

આ સર્વ પુસ્તકોને એક લોખંડની પેટીમાં મુકવાં હોય છે. આવી પેટીઓ જોડે પુસ્તકોનું એક જુદું ક્ષેત્ર તથા વાંચક અને લાયબ્રેરીઅનને માટે નિયમ અને સૂચનાપત્રની નકલ તેમજ એક લાયબ્રેરીઅનના ધરની બહાર "ધી સોશિયલ સર્વિસ લીગ મફત ફરતી લાયબ્રેરી મુખાલ્ફ," એ નામનું પાટીકું રાખવામાં આવે છે. તેની સાથે લીગનો રીપોર્ટ, કાર્ડ અને લીગ તરફથી પ્રગટ થયેલી ખચર અંતરોની જાપેક્ષી નકલો રાખવામાં આવે છે.

આવી લાયબ્રેરી ગમે તે સ્થળે જોડાઈ શકાય છે, અને એકાદ સંભાવિત સદ્ગૃહસ્થને ઉપર જણાવ્યા મુજબની પેટી સોંપવામાં આવે છે. તેણે તેના રીપોર્ટ લીખને આપવો પડે છે. કે કેટલા માણસોએ આના પુસ્તકોનો લાભ લીધો. જે લોકો વાંચી નથી શકતાં તેમને લાઇબ્રેરીનો આજ્ઞા લેનાર સદ્ગૃહસ્થને અકવાડીવામાં એકાદ વખત વાંચી સંભળાવવાની વિનંતિ લીગ તરફથી કરવામાં આવે છે અથવા એકાદ સ્વયં સેવકને તેમ કરવા લીગ તરફથી મોકલવામાં આવે છે. આવી રીતે દરેક પેટી જે માસ એક સ્થળે રાખવામાં આવે છે, અને તે જગ્યાએ થીજ પુસ્તકોની ખીજ પેટી મોકલવામાં આવે છે.

આ ફરતી લાયબ્રેરીનું કાર્ય શરૂઆતમાં નાણાંની તંગીને લીધે ઘણું મંદ ચાલતું હતું પરંતુ મુંબઈના એક સુપ્રસિદ્ધ સખી ગૃહસ્થ શેઠ દામોદરદાસ ગોરધનદાસ મુખખાગાએ જ્યારે આ મફત ફરતી પુસ્તકાલયની યોજના જાણી ત્યારે શ. ૨૦૦૦)ની નાદર રકમ આ પુસ્તકાલયના ખર્ચ માટે ભેટ આપી પોતાની હમેશની ઉદારતા બતાવી આપી છે. અને આ સંસ્થાને જે યશ મળ્યો છે તે ઉપરાંત સદ્ગૃહસ્થને લીધે છે તેમજ અન્ય અંચકારો તેમજ પ્રકાશકો અને મુખ્યત્વે કરીને વડોદરાના નામદાર ગાયકવાડે વડોદરા રાજ્ય તરફથી પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો અને ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ પોતાના તરફથી પ્રગટ થયેલાં તમામ પુસ્તકો આ સંસ્થાને મોકલી આપી મદદ કરી છે. અત્યારે આ પુસ્તકાલયમાં ગુજરાતી તેમજ મરાઠી પુસ્તકો ૪૨૦૦૦ ને યુમારે છે. અને બધા મળીને કુલ ૪૮ સ્થળોએ આવાં નાના પુસ્તકાલયો ખોલવામાં આવ્યા છે. તેમાંના ૨૮ મરાઠી અને ૨૦ ગુજરાતી મધક છે, મરાઠી લાયબ્રેરીમાંના ૧૨ એકદમ ગરીબવર્ગના લતામાં, અને ૧૬ પંજાબ-પંડેલા વર્ગોમાં છે, ૨ પંજાબ પંડેલા વર્ગમાં, અને ૬ સાધારણ ભણેલા પરંતુ ગરિમ સ્થિતિના લોકોમાં તથા જે ગરીમ પારસી વસ્તીમાં આપવામાં આવેલ છે.

પંજાબ વર્ગોમાં વાંચનને શોખ હજી થયો નથી તે પ્રવર્તારાનો આ સંસ્થાને ઉદ્દેશ છે. શેઠ મુખખાગા તરફથી પુનઃ શ. ૧૦૦૦) ની મદદ મોકલી આપવામાં આવ્યાથી આ સંસ્થાએ આના પુસ્તકાલયો સ્ત્રીઓ તેમજ પુરૂષો માટેનાં આધારણો જેવાં કે, કામા ઇન્ડિપેન્ડન્ટ, ગોદલનસ તેજપાટ, રૂઢમણી સ્ત્રીમંચ, ને. ને. હૃદયપીતલ વગેરે દવાખાનાંમાં રાખ્યાં છે. સ્ત્રીવાંચન માટે મુંબઈમાં સારી લાયબ્રેરીઓ નથી તેથી આ સંસ્થા તરફથી તે ખોલ પુરી પાડવા જુદી જુદી આલોમાં સ્ત્રીલાયબ્રેરીઓ ઉઘાડી છે. તેનો લાભ મારી મુન ભગિનીઓ લેશે એ સંપૂર્ણ આશા છે.

આ લાયબેરીઓ જેવી રીતે ચાલે છે તે તપાસવા દરેક આકાશીએ આ સંસ્થાના કાર્યવાહકો અને સ્વયં સેવકો પોતાનાં મર્યાદા તપાસીને લાયબેરીઓને યોગ્ય સહાય આપે છે. આની તપાસ કરવાનું કાર્ય બહુ જરૂરનું છે કારણ કે તેથી આ સંસ્થાને તે ઠંઠાણીઓની સંસારિક સ્થિતિ, માનસિક કેલવણી તથા તેમના આરોગ્ય વીગેરે જાણતોની માહિતી મળે છે.

વળી આ હીલ્થવાસની સાથેજ એક “ લાયબેરીઅન્સ કલબ ” ઉદ્ઘાટવાનું પગલું આ સંસ્થાએ ભર્યું છે. આનો ઉદ્દેશ ફરતી લાયબેરી પછાડી મહેનત કરનારા સભ્યોનો, તેની તપાસ રાખનારાઓ, તથા લાયબેરીઓના, વિગેરે જ્ઞાને મહિનમાં એક વખત ભેગાં કરી લાયબેરી કેમ ચલાવવી ? અન્ય દેશોમાં આવાં કાર્યો કેમ કામ કરે છે તેની માહિતી ગુજરાતી તેમજ મરાઠીમાં આપવામાં આવે છે. આ કલબની બે સભા, પુરોની મળી હતી.

શ્રીલાયબેરીઓની આની સભા રચાવવાની જરૂર છે.

ઉપરના મારા નાનકડા હેવાસથી વાંચકોને માલુમ તો પડ્યું હશે કે મુંબાઈમાં શોશિયલ સર્વિસ લીગનો ઉદ્દેશ, પરમાર્થિક કાર્યો કરવાનો છે. ગરીબોમાં વિદ્યાનો પ્રસાર કરવાનો છે અર્થાત્ આવા લોકોપયોગી કાર્યો કરવાથીજ આપણી ઉન્નતિ છે. હવે ઉપરી સંસ્થાને આવા પરમાર્થિક કાર્યોમાં દિન પ્રતિદિન વધુ ફાવેલ મળેા તેમજ આ સંસ્થાનું અનુકરણ અન્ય સ્થળોએ થશે એમ ઇચ્છી આ લઘુ લેખ પુરો કરું છું. અસ્તુ. !!

(ગુનંદરી)

—શૌ. મનુગૌરી.

૪. અમદાવાદની ગુજરાત લેડીઝ કલબ.

આજકાલ પુરુષવર્ગમાં જનજનની કલ્પો (મંડળો) છે. રમત ગમતની કલ્પો, સંસાર મુંઢારાની કલ્પો, સાહિત્ય વિશે ચર્ચા કરવાની કલ્પો, વસ્તુલચકિત ખીલવવાની કલ્પો, વગેરે જુદા જુદા ઉદ્દેશવાળી કલ્પો રચવાની જાય છે. એવાં મંડળોમાં જનારાં પરસ્પર સમાગમનો મોટો લાભ મેળવે છે. એક બીજાના વિચાર જલણુપા જલણુવવા એ દરેક કલ્પમાં ઉપયોગી પરિણામ થાય છે. આવાં મંડળોમાં મુરોપમાં સ્ત્રીપુરુષો સાથે બાળ લે છે. આપણા દેશની જૂદી રીતભાતને લીધે પુરુષો માત્ર એવાં મંડળોને લાભ લે છે. સ્ત્રીઓ તેમની સાથે જતી નથી તેથી એવાં મંડળના લાભ તેઓ પામતી નથી. સ્ત્રીપુરુષો એકત્ર થઈ એવાં મંડળોમાં જઈ શકે નહીં તો સ્ત્રીઓ માટે ખાસ એવાં મંડળ જોઈએ.

સ્ત્રીકલ્પવણીને ધીમે ધીમે પણ સુદૃઢ રીતે દેખાયો થાય છે અને તેને પરિણામે સ્ત્રીઓનાં ખાસ મંડળો ધણી મોટાં શહેરોમાં રચાયાં છે અને સ્થપાતાં જાય છે. મુંબાઈમાં “ હિંદુ સ્ત્રીમંડળ ” પુનામાં મીસીસ રાનડેની “ લેડીઝ કલબ ” અને એવાં ધણી-મંડળ સારે તરફ પોતાનું કાર્ય કરે છે. અમદાવાદ શહેરમાં તેવા મંડળની આવશ્યકતા લાગવાથી ૧૮૮૮-૮૯ ની સાલના અરસામાં મીસીસ મોરાર્ડી તથા મીસીસ ડોહમ અને મીસ મોરારાજ બહેનોના પ્રયાસથી “ ગુજરાત લેડીઝ કલબ ” નામે એક સ્ત્રીમંડળ રચાવવામાં આવ્યું છે. સ્થાપનારાં ઉત્સાહી બાનુઓનો શુભ ઉદ્દેશ આપણી સ્ત્રીઓ તથા મુરોપીઓ અને પારસી સ્ત્રીઓ એકત્ર થઈ એકબીજા તરફથી શીખવાનું જાણી પોતાની ઉન્નતિ કરે એ હતો. તે માટે તેમાં અંગ્રેજી શીખવાનું, સીવવા લાવવાનું તથા ચિત્રકામ શીખવવાનું રાખ્યું હતું. જેને જ ઇચ્છા હોય તે શીખવવાનું એ સજારીઓએ માથે લીધું હતું. પરંતુ શીખનારાં કેવળ નિરત્સાહ હોવાથી કમસો ચાડી રાડી નહીં. આ નિરાશાજનક પરિણામથી

હારી ન. જતાં આ કક્ષાસોને બદલે એકઠાં થઈ રમત-ગમતનો આનંદ મેળવી પરસ્પર પરિચય વધારી સહવાસનો લાભ મેળવવાનું શરૂ કર્યું. એ પ્રમાણે આ ક્લબનાં હિંદુ, યુરોપીઅન, અને પારસી મેંબરો શરૂઆતમાં વારાફરતી દરેક મેંબરને ઘેર દર અઠવાડીએ એકઠાં થતાં ત્યાં ખેંદી રમતો રમી વાતચીતનો આનંદ મેળવી રીફ્રેશમેન્ટ (ઉપાહાર) લઈ વિદાય થતાં. આ પ્રમાણે લગભગ સાત આઠ વર્ષ ચાલ્યા પછી મહૂમ લોળાનાથ સારાભાઈના રમરક ફંડના વ્યવસ્થાપકોએ લોળાનાથ લીટરરી ઈન્સ્ટીટ્યુટ ફોર વીમેનનું વિશાળ મકાન એલેક્ષિંટ રોડ પર બંધાવી નેશનલ ઈડીઅન એસોસિએશનને સોંપ્યું અને એસોસિએશન એ મકાન “ગુજરાત લેડીઝ ક્લબ” ને વાપરવા આપ્યું છે. ખાનગી ઘરમાં ક્લબ ભરવામાં આવતી ત્યારે ફેટલીક અડચણ પડતી તે એ મકાન મળવાથી દૂર થઈ છે. વળી ખુલામાં રમવાની રમતો-બેડમીન્ટન, ટેનીસ, વગેરે રમવાનાં સાધન આ મકાનમાં છે. તે ઉપરાંત લીટરરી ઈન્સ્ટીટ્યુટની લાઇબ્રેરીનાં પુસ્તક તથા માસિકો અને વર્તમાન પત્રો ક્લબનાં મેંબરો વાપરે છે. એ રીતે માનસિક ઉન્નતિનું સાધન પણ ત્યાં આવનારાં મેળવી શકે છે. એ લાઇબ્રેરીમાં વાંચવા લાયક પુસ્તકોનો સંગ્રહ છે. એક પુસ્તકોનું કચાટ કચ્છના રાવસાહેબના પ્રાધવેટ સેક્રેટરી મહૂમ રા. રા. છાત્રલાલ રેવકરામે પોતાની સ્વર્ગવાસી પુત્રી લીલાવતી રમરણીયે બેટ આપેલું છે. ગુજરાતીમાં ઇતિહાસ તથા જીવનચરિત્રનાં ધણીખરાં પુસ્તકોનો સંગ્રહ એ બેટમાં છે. ત્યાર પછી ફેટલાંક અંગ્રેજ અને ગુજરાતી પુસ્તકો રા. બા. લોળાનાથનાં પાત્રી અને ઓનરેબલ મિ. લાલુભાઈ સામળજીસના પત્ની સ્વ. સૌ. સત્યવતી તરફથી એમનાં સ્વર્ગવાસી પુત્રી સૌ. જ્યુગિતીના રમરણીયે બેટ આપવામાં આવ્યાં હતાં. પ્રથમ પુસ્તકાલય શરૂ કર્યું ત્યારે “ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી” તરફથી ધણી પુસ્તક તેમજ રા. બા. લોળાનાથ સારાભાઈના કુટુંબ તરફથી એમની બાણેજ સ્વ. સૌ. કમળાબેનના રમરક તરીકે બેટ આવેલાં હતાં. રથાનિક મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી દર વર્ષે તે પુસ્તકાલયને રૂ. ૨૦૦ ની મદદ મળે છે તેમાંથી ઉપયોગી પુસ્તકો અને માસિકો લેવામાં આવે છે. પરંતુ ખેદની દૃષ્ટિકોત એ છે કે આપણી હિંદુ બહેનો એ સંસ્થાનો લાભ લેતી નથી ક્લબની શી માસિક રૂ. ૦-૮-૦૦ છે જે રમવાનાં સાધનો બતાવે નથી. અને પુસ્તકો અને માસિકો તો સાર્વજનિક હોય સહુ તેનો લાભ લઈ શકે તેમ છે. તે માટે કંઈ ખર્ચ કરવાનું નથી. ક્લબમાં હિંદુ સ્ત્રીઓ મેંબરો છે પરંતુ તેઓ જવસ્ત્રેજ ત્યાં આવે છે. પારસી તથા યુરોપીઅન સ્ત્રીઓ એના લાભ લે છે. આપણી હિંદુ સ્ત્રીઓને ખુદી હજા ને કસરતનો લાભ મળે એ ઉદ્દેશથી એ જગ્યાએ ઈન્સ્ટીટ્યુટ રાખી હતી. આપણી સ્ત્રીઓ જોનો શોખ દોષ તે માટે ગમે તેટલે દૂર જાય પણ આ બાબતનો શોખ નથી તેથી જતાં નથી.

આતું કારણ એક એ છે કે આપણા સોદામાં અને વિશેષ કરીને સ્ત્રીઓમાં રમતગમતનો શોખ નથી. અને વાંચનનો પણ બેધએ તેવો શોખ નથી. રમતગમત માટે આપણા સોદાનો સામાન્ય અભિપ્રાય એ છે કે અમુક ઉમર-આવસ્થા પુરું થતાં રમત રમવી એ આ-છક્ષાપણાની નિશાની છે, ગંભીરતાથી ઉત્કટ છે. આવી માન્યતાને લીધે, બાળપણ છોડવાની સાથે રમત ગમતો છોડી દેવાનો અજ્ઞાસ થાય છે. એ ખરું છે કે બાલ્યવસ્થામાં જે નિશ્ચિ-તના અને પ્રદુર્લભ મન હોય છે તે સંસારના અનેક વ્યવસાયને લીધે મોટી ઉમરે રહેતાં નથી પણ તેથી એમ નથી કરવું કે ન હોતાં બેધએ. વ્યવસાય મનને તેનાથી દૂર કરી કંઈક ખૂંદી પ્રવૃત્તિ તરીકે રમન ગમતની પામ્યે આવશ્યકતા છે. એથી યોગ્ય ચચેત્રાં ચિત્ત પ્રદુર્લભ

યાય છે અને યાદગ્રા મગન વિચાર તો પામે છે. રમવાના નિર્લેપ આનંદ છે અને તે આનંદ ન ભોગવવા એવું કંઈ કામજી નથી. શરીર અને મનમાં ઉત્સાહ આણનાર એ સાધન છે તો શા માટે તેનો ઉપયોગ ન કરવો ? ઉત્સાહથી જીવનની સિધ્ધિતા દૂર થઈ જાય પ્રવૃત્તિ સુકર અને છે. એકને એક જાનનું કામ કરનારનાં-કંઈ ફેરફાર ઉઘાડ્યા-મન અને શરીર સચક્ર અને છે. માટે સર્વાંશ રમનગમન હૃદય પ્રમાણમાં સર્વ કોઈએ કરવી જોઈએ. આ વાત આપણા પુરુષ વર્ગે સમજવા માંડી છે. આપણી સ્ત્રીઓને પણ તે સમજવાની ખાસ જરૂર છે.

આપણી સ્ત્રીઓમાં એક જાનનો પોતાને દુઃખમાં પાડવાનો સ્વભાવ હોય છે. અમારે બેરોને રમત ગમત થી, અમારે જે હોય તે દાસે, એવી એવી માન્યતાથી આપણા મનમાં દસી ગયું છે કે આપણે સમાજનું નિરૂપયોગી અંગ છીએ. અને એમ માની આપણી સંભાળ અને ખીલવણી જોઈએ તેવી આપણે પોતે કરતાં નથી. તેનું પરિણામ એ થાય છે કે પુરુષ વાંચી કર્યાનાં કર્યા આપણે પાછળ પડી ગયાં છીએ. સમય પ્રમાણે ચક્રવી લેવું એ જરૂરનું છે; પણ આપણે ક્યાની જરૂર નથી-દવાની-દવાની-વાંચવાની-કરવા દરવાની-દુઃખમાં સુખ ભોગવવાની જ આપણે જરૂર નથી એ માનવું બૂઝ બોરડું છે. અનુકૂળના પ્રમાણે આપણાં શરીર, મન અને આત્મા ખીલવવાના સર્વ પ્રયત્ન કરવા જરૂર છે. તે માટે કલ્પ જ્યાં મંડળો રચાયાં. તેમાં શરીરકળવણી માટે રમતો અને મન તથા આત્માની કળવણી માટે વાંચન, નિર્મલ, લાપણો એ વગેરે રાખવાં જોઈએ. દરેક માટે જુદાં મંડળો અશક્ય છે તેમ શરૂઆતમાં તેવી જરૂર પણ નથી. એકલી રમત ગમત જોડે વાંચન વગેરે રાખવાથી બધી જાતની પ્રવૃત્તિવાગિની અનુકૂળ પડે એવો સંભાર છે. આવાં મંડળો સમજ નિર્મલ વાંચવા માટે કોઈ એમ દહેશે કે પુસ્તકો ઘેર વાંચી શકાય છે. વાંચનાં લખનાં બંધાને આવડે છે તો તેનો ઉત્તર એ છે કે આટલી બધી ઉચી કળવણી પામેલા આપણા દેશના અને અન્ય દેશના પુરુષોને પણ એવી જરૂર છે. દરેક જણ બધાં પુસ્તકો તથા બધાં વિષયોનો અભ્યાસ કરી શકે નહીં તેમ દરેક જાતના વિષે વિચાર પણ કરી શકે નહીં. દરેક જણ એક દૃષ્ટિનિર્મલ પણ રાખી શકે નહીં. અમુક જાતના એક જણના વિચાર એવા નિર્મલ-લાપણુદારા જણી તે ઉપર સ્વતંત્ર વિચાર કરતાં શીખવાનો એજ રસ્તો છે. આ જરૂર પુરુષોને વિદ્વાનોને પણ છે તો આપણી સ્ત્રીઓને તો શાતગણી વધારે છે. એમાં પુસ્તક આ રીતે કોઈ સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન વાંચે છે ત્યારે હજી વર્ષથી ખાસ યજ્ઞેના એમ. એ. યજ્ઞેના ગ્રંથુએટા પણ તે સંભાળવા જાય છે. એ શું બતાવે છે ? પુસ્તકો તો સર્વ કોઈ વાંચી શકે છે પણ વાંચવા વાંચવામાં ફેર છે. તેમજ નિર્મલ અને લાપણુથી ધણું નવા વિચારનાં દાર ઉઘડે છે. માટે સર્વ કોઈએ શીખવા માટે તત્પર વૃત્તિવાળાં થવું જોઈએ. જાણવાનું ધણું છે અને સમય થોડો છે. માટે જે જાણું તે ખડું.

સ્ત્રીઓના ખાસ મંડળો-દસજો યાય તો તેમને શરીર-મન અને આત્મા કળવવાનો વધારે પ્રસંગ મળે. રમવાથી ગંભીરતા જતી નથી રહેતી એ ધણું વિદ્વાન અને ગંભીર કાર્યો કરનાર યુરોપીઓને જાણખંડારથી અજાણ્યું નહીં હોય. ન રમનાર પણ બીજાકુલ છુછાં હોય છે એવા દાખલા પણ હોય છે. માટે યોગ્ય મર્યાદામાં રમતગમત સાથે જ્ઞાનવૃદ્ધિ યાય એવા ઉદ્દેશથી કલ્પોમાં લાગ લેવામાં આવે તો એ ઉદ્દેશ પરરપરના સહવાસથી ધણી સારી રીતે પાર પાડે.

૫. શ્રી “જૈનધર્મ વિદ્યાપ્રસારક વર્ગ” એ શું છે?

(તેની સંક્ષિપ્ત રૂપરેખા.)

પાલીતાણામાં “શ્રી જૈનધર્મ વિદ્યાપ્રસારક વર્ગ” નામક સંસ્થાને સ્થપાયું આજ લગભગ દસ વર્ષ થઈ જતાં આજ્યાં છે. ઉક્ત વર્ગ દરમ્યાન આ સંસ્થાએ શું શું કર્યું છે, ક્યાં છે, તેનું પ્રદર્શન બે કે સંસ્થાદ્વારા સુપ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલા રીપોર્ટોમાં કરવામાં આવ્યું છે તેપણ એક પરાપકારી સંસ્થાની આગળથી અચારનવાર પ્રસંગે આપ્યા કરવી અત્યંત આવશ્યક છે જેથી આ સ્થળમાં તે જૈનદિત્યકારિણી સંસ્થાની સંક્ષિપ્ત રૂપરેખાને ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવ્યો છે.

શ્રી જૈનધર્મ વિદ્યાપ્રસારક વર્ગ સ્થાપન કરવાનો ખાસ ઉદ્દેશ જૈનોમાં જ્ઞાનનો પ્રચાર જેમ અને તેમ તુરતમાં ફેરી રીતે થાય તથા જૈનના આગેવાની કેળવણીદ્વારા ભવિષ્યમાં સારી ઉત્તતિ સુગમ કયા પ્રકારે થાય તથા જૈનમહિમાવર્ધન વિદ્યાનો આસ્વાદ આપી અજ્ઞાનતાના ખાડામાંથી સત્વર ઉદાર કયા પ્રકારે થાય કદાચ જૈન દૃષ્ટિનાં હિતમાજ સમાયેલો છે. બે કે ખાસ કરી કુચી જૈન બ્રાહ્મણ-મહિલાઓ વિગેરેની સ્થિતિ સુધારવા આ વર્ગ વિશેષ પ્રવૃત્તિ સેવી યત્ન કરે છે તેપણ વર્ગની આર્થિક સ્થિતિનો મજબૂત પાયો નિરચાતાં ભવિષ્યમાં આ વર્ગ વિશેષ ઉપકારક થઈ પડે એમાં આશય નથી.

જૈનવર્ગમાં જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવો, જૈન ગ્રંથોની પ્રસિદ્ધિ કરવી અને જૈનવર્ગમાં સાંસારિક સુધારાની યોજના કરવી એ પ્રકારના ત્રણ વિભાગોમાં વર્ગે પોતાના ઉદ્દેશની રચના રચી છે તેમાં પ્રથમ ઉદ્દેશ પાર પાડવા નિમિત્તે શ્રીજૈનધર્મવિદ્યાપ્રસારક વર્ગાંતર ગન કેટલાંક પેટા ખાતાં યોજવામાં આવ્યાં છે જેમાં રાવસાહેબ સર વિસનંદ ત્રિકમજી, નાઇટ જે. પી. તથા શેકરી ખેતસિંહ ખીઅસિંહ જે. પી. ના ઉદાર આશ્રયથી એટલે કે પ્રત્યેક તરફથી રૂ. ૫૦૦૦૦ ની પ્રાપ્ત થયેલી મળી એક લાખ રૂપિયાની રકમના બાજમાંથી ચલાવવામાં આવતી ‘શ્રી જૈન યોર્ડિંગ સ્કૂલ’ ની નિશાળનું એક ખાતું છે.

આ યોર્ડિંગ સ્કૂલમાં લગભગ પચાસ વિદ્યાર્થીઓ સારી રીતે લાભ લઈ શકે છે. આ સ્થળમાં ખાસ જણાવવું એકંદરે કે આ વર્ગના ખાસ આત્મારૂપ શ્રીયુત શિવજી દેવસિંહ કે જેઓના ભગીરથ પ્રયત્નોનાં ફળરૂપ આ વિદ્યાપ્રસારકવર્ગ અને તેમાં સમાયેલા બીજાં અનેક ખાતાંઓ તથા તે તે ખાતાંઓથી થયેલા હિતમ લાભો છે. તેઓ શ્રી જૈનધર્મ વિદ્યાપ્રસારક વર્ગના યોગદારી સેક્રેટરી તરીકે પોતાની પવિત્ર ફરજ અદા કરે છે અને તમામ ખાતાંઓના રીપોર્ટોદ્વારા તેઓથીએ દરેક ખાતાંની કેટલી ઉપયોગિતા તથા હિતમતા દેખાઇ શકી છે તે સ્પષ્ટ થઈ છે; જેથી શ્રી જૈન યોર્ડિંગ સ્કૂલ એ શું વસ્તુ છે, તેની શું આવશ્યકતા છે. તેણે આજ સુધી શું શું કર્યું છે, તે સંસ્થાને હજી શું શું જરૂર છે, અને તેને આગળ વધારવાથી ભવિષ્યમાં શું ફળ દૃષ્ટિમાં આવવા સંભવ છે, કદાચ આગતો વર્ગના સેક્રેટરીએ સુપ્રસિદ્ધ કરેલા યોર્ડિંગ સ્કૂલના રીપોર્ટોદ્વારા (અહેવાદ) જાણી શકાય તેવી છે. આ યોર્ડિંગનાં સ્થાપનથી દેખીતા લાભો થયા છે જેથી એ આગત તેના રીપોર્ટોદ્વારા જાણી લેવા જરૂર દર્શાવી એટલુંજ લખવામાં આવે છે કે વિદ્યાનો પ્રચાર કરવારૂપ વર્ગનો જે ઉદ્દેશ છે તે ઉદ્દેશને અમુક અંશે આ ખાતાંએ પાર પાડ્યો છે.

જેનોમાં જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવો એ પ્રકારના ઉદ્દેશને પાર પાડવા નિમિત્તે વિદ્યાપ્રસારક વર્ગે જેમ બોર્ડિંગથી જેન બાળકોનો ઉદ્ધાર થવા પ્રવૃત્તિ કરી છે તેમ જેનમહિલાઓનું પણ જીવન સુધારવા આ વર્ગે દુર્લભ સંબુદ્ધિ નથી તેની ખાત્રી આપવારૂપ પાકીતાણીમાં વર્ગ-દસ્તક ચાલતું બીજું 'શ્રીજૈનવિધવાથ્રમ' નું ખાતું છે તથા આ સિવાય આજ વર્ગ-દસ્તક ચાલતી શેઠ કેપરી ભારમજ જેન આલિશાણા તથા સુંઘઈ મહિલા સમાજ નામનાં બે ખાતાંઓ છે. ઉક્ત ખાતાંઓ સંજમી સંપૂર્ણ દક્ષીન તો તે ખાતાંઓના 'ગન' વર્ગમાં સુપ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલા રીપોર્ટોદ્ધારાજ બન્ની સકાય તેવી છે તોપણ આ રથગમાં જોટલું તો કહો સકાય તેમ છે કે પાકીતાણીમાં ચાલતાં 'શ્રી જૈન વિધવાથ્રમ' નામનાં ખાતાંથી વર્ગ પોતાના ઉદ્દેશનો ધ્વજો ભાગ સફળ કરી શકે છે. આ બધી ફળશ્રુતિઓમાં ખાસ હેતુરૂપ વિદ્યાપ્રસારકવર્ગના આત્મારૂપ શ્રીયુત શિવજીભાઈ છે કારણ કે તેઓના અપાર પરિશ્રમના બોગે આ વર્ગ દલ વર્ષમાં એક ન ધારવા જેટલી પ્રગતિ બતાવી શકે છે. આવી સંસ્થાઓ તરફ જે ધર્મપ્રિય સમજનોની ધન સંજમી સારી સદાચનાઓની અમીદૃષ્ટિ રવા કરતી હોય તો તેના કાર્યવાહકોને પ્રયત્ન સદાય મજો. આવા પરાપકારી સમજનો ધન દાનથી પણ કેટલેક અંશે ધર્મકાર્યમાં સદમાથી બને છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી અને આવા પ્રકારનો ધર્મ પ્રેમ જેઓને વર્ગ એ મું વસ્તુ છે તેની જગ્ય ધાય છે તેઓ દર્શાવના પણ આવે છે. વિધવાથ્રમની જરૂર, વિધવાઓની પ્રાચીન અર્વાચીન સ્થિતિ, શ્રી જૈન વિધવાથ્રમના નિષ્ણો, શ્રી જૈન વિધવાથ્રમનાં અવધાસનાં માર્ગો, ઔચકારિક કેળવણી, વિધવાઓને ધાર્મિક શિક્ષણ, આથ્રમ માતા, રક્ષિત્ર, પુસ્તકાલય, શિક્ષણ પ્રકાર, ભારત ચિત્રનું કામ, ઇલાદિ અનેક પ્રકારનાં મુદર બંધારણથી 'શ્રી જૈન વિધવાથ્રમ' ને વિરચવામાં આવ્યું છે અને દુક સમ-યમાં આ ખાતાંએ પોતાની પશુજી આગળ વધતી સ્થિતિ વર્ગને અને જનસમાજને પ્રત્યક્ષ દર્શાવી દીધી છે છતાં પણ કોઈપણ પ્રકારનાં સ્થાપી ફાંડવિનાનું આ અલ્પ સાધનવાન વિધવાથ્રમ જે સારા પ્રકારે સંરક્ષિત હોય તો તેમાંથી જે ફાયદાઓ બેવા વર્ગે આશા રાખી છે તે ફાયદાઓ સમીપમાં આવ્યા વિના રહેજ નહિં.

શ્રી જૈન બોર્ડિંગ સ્કુલ અને વિધવાથ્રમનાં વાર્ષિક પરિણામ પત્રો તથા તે બન્ને ખાતાંઓએ તેઓની દુક સમયની સ્થિતિ છતાં જે જે ઉત્તમ પ્રકારની આશાઓ આપી છે, તે બાબત ખાત્રી આપતા કેટલાંકે પ્રતિષ્ઠિત વિદ્યાપરાવણ સમજન વર્ગના અભિપ્રાયો તથા બીજી કેટલીકે તેઓની ઉત્તમતાની ખાત્રી આપનારી વિમલો વિગેરેના જે કોઈ મનુષ્ય તે તે ખાતાંના રીપોર્ટોદ્ધારા હડા લે તો તેને એ ખાતાંઓ પ્રત્યે અપૂર્વ પ્રેમ થવા વિના રહેજ નહિં. સારાંશમાં કહીએ તો શ્રી જૈનધર્મવિદ્યાપ્રસારકવર્ગે પોતાનાં ઉદ્દેશની સાધારણ સફળતા અનેક દિશાઓમાં શ્રી જૈન બોર્ડિંગ સ્કુલ, શ્રી કુચ્છી જૈન બાલાથ્રમ, શ્રી જૈન વિધવાથ્રમ, આલિશાણા અને સુંઘઈ મહિલાસમાજ દ્વારા પ્રતીત કરી છે. પરંતુ ઉક્ત ખાતાંઓની સ્થિતિ બ્યાંસુધી તેની દ્રઢતા યવાં સારી આર્થિક સ્થિતિપર વિરચાઈ નથી ત્યાં સુધી તે ખાતાંઓ ધર્મપ્રિય પુરુષોની ઉદાર મદદ માટે ખાસ આવશ્યકતા દર્શાવે એ સ્વાભાવિક છે.

પોતાનાં હવાલામાં ચાલતાં તમામ ખાતાંઓનું પોતાના ઉદ્દેશ અનુસાર પ્રવર્તન થવા શ્રી જૈનધર્મવિદ્યાપ્રસારક વર્ગની વ્યવસ્થાપક કમીટીના અધિકારીઓ તથા મેમ્બરો અને

સદાચક્ર સંપૂર્ણ કાળજી ધરાવે છે એ જાણતના પુરાવામાં વર્ગ તરફથી ગતવર્ષમાં જદાર પાઠવામાં આવેલા જુદા જુદા ખાતાના ૭ રીપોર્ટોજ બસ છે.

જૈન ગ્રંથોની પ્રસિદ્ધિ કરવી એ વર્ગના ઉદ્દેશની બીજી યોજના છે. તેમાં વર્ગે પોતાની દશ વર્ષની નાની વયમાં લગભગ ૭૫) પેણોસો ગ્રંથોનું પ્રસ્થાન કરી જૈનપ્રજાની ખાસ જૈનસાહિત્યથી સેવા ઉઠાવી છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ વર્ગે પુસ્તકો પણ એવા ઉચ્ચ પ્રકારનાં સુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથો છે કે જેઓ ચાલુ જમાનાને ધણું અનુકૂળ આવે અને જૈન ધર્મનું ગૌરવ સર્વોચ્ચ સ્થાવર આ પ્રકારની યોજનાનું નામ “પુસ્તક પ્રસિદ્ધિ ખાતું” રાખવામાં આવ્યું છે અને તે ખાતા સંબંધીના તમામ નિયમો તથા બીજી કેટલીક જાણુવા ભેગ દર્શાવેલા વર્ગના રીપોર્ટમાં ખાસ દર્શાવી છે જેથી જેઓને જૈન સાહિત્ય પ્રતિ ખાસ ભક્તિ દેવા તેઓએ વર્ગના રીપોર્ટનાં અવશ્યકનરૂપ ગ્રંથ લેવો એ ખાસ અગત્યનું છે. આ યોજનાને સર્વોચ્ચ વિજયવંતી કરવા વર્ગના આત્મારૂપ શ્રીયુત શિવજી દેવસિંહે પણ ખાસ પોતાની લેખક તરીકેની જાહેરાતો વર્ગને એક મોટા ભાગમાં ભોગ આપ્યા છે તેમજ વર્ગના આખા ઉદ્દેશનું સમર્થન થવા પોતાનાં એક વક્તા તરીકેનાં જીવનનો ભોગ આપવા આ મહાવીર પુરુષ તાઠ તડકાની પણ દરકાર કરી નથી અને હજુ પણ એમનું જીવન એજ કક્ષામાં ચળે છે.

પ્રાચીન જૈન ગ્રંથોનાં ભાષાન્તર, તથા ચાલુ જમાનાને અનુકૂળ થાય તેવાં ધાર્મિક પુસ્તકોને નોવેલ-નાટક-કથાઓ વિગેરેના રૂપમાં રચી જદાર પાઠવાં તથા જૈન સંપ્રદાયમાં સર્વ પ્રકારનો સુધારો થવા ભોધ આપે તેવાં ખાસ પુસ્તકો જદાર પાઠવાં હતાં વર્ગની યોજનાના સંકેતો છે તેને પુસ્તક પ્રસિદ્ધિ ખાતાંએ સંપૂર્ણ રીતે સાચવ્યા છે એટલુંજ નહિ પરંતુ જૈનોને ઉપયોગી સાહિત્ય સાકું, સુંદર, અને સત્વર કેમ જદાર આવે એ હેતુથી શ્રી જૈનધર્મવિદ્યા પ્રસારક વર્ગે પોતાના તરફથી ભાવનગરમાં “આનંદ મી-ડીંગ છાપખાતું” ખોલેલું છે કે જેમાં પુસ્તક પ્રસિદ્ધિ ખાતાંએ પોતાનું સંપૂર્ણ પ્રકાશ ન પામવાની ગતિ પકડી છે. આ સાધનથી પુસ્તકો સત્વર ૭૫) છે એટલુંજ નહિ પરંતુ એથી પણ તરારથી જૈનોને ઉપયોગી બાજોતોનું વાંચન ગ્રામ યાવ એ ઉદ્દેશથી વર્ગના તરફથી એક “આનંદ” માસિકપત્ર પણ નીકળે છે. આ સિવાય વર્ગનાં પ્રત્યેક ખાતાંઓમાં “લાયબ્રેરીઓ”ની યોજના પણ રાખવામાં આવી છે કે જેથી વાંચનના અનુરાગી બાળક, પુરુષ વા મહિલાને હર્ષિત લાભ મળી શકે. “વિદ્યાવંદ-સુભતિ” જેવા અનેક સુંદર ગ્રંથોની ગુજાદારા જૈનોને સંસાર સુધારો થવારૂપ વર્ગના ઉદ્દેશની યોજનાઓની અંદર સમાવેલી યોજના, વર્ગના આત્મા શિવજી આપણે ખાસ કરીને સંપૂર્ણરીતે સાચવી છે એટલુંજ નહિ પરંતુ બાળક, કન્યા-વિદ્ય, વૃદ્ધવિવાહ, વિગેરે કુરુદિઓના શ્રીયુત શિવજીઆદ એવા તો કદાચ છે કે તેઓ પોતાની જાહેરાતો અડુ વિશેષ ભાગ ભાણુદ્વારા તે ગ્રંથોનું નિકદન કાઢવામાંજ ગાળે છે.

સારાંશમાં, આ સિવાય હજુ વર્ગ તરફથી ચાલતાં નાનાં ખાતાંઓ ધણું છે પરંતુ પ્રત્યેક જાણતું સ્પષ્ટીકરણ કરવા અવકાશ નથી તેમ વર્ગ તરફથી એ જાણતને અર્થાત વર્ગ એ શું વસ્તુ છે અને તેના અંતર્ગત શું શું ખાતાંઓ શું શું ઉદ્દેશથી ચાલે છે હતાંદિ તમામ પ્રકારનો પરિચય વર્ગના પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલા રિપોર્ટમાં ધણીજ સ્પષ્ટતા સાથે

દર્શનામાં આગો છે જેથી ધર્મોપસંજી સન્નિવસને વર્ષ અને વર્ગાન્તરગત પ્રત્યેક સંસ્થાના રીપોર્ટનું અવલોકન કરી ખાસ તનથી મનથી અને ધનથી ચોતાનાં મર્મપરાયણ જીવનનો ઉપયોગ આપી આ વિદ્યાપ્રસારક વર્ગના ઉત્કર્ષ વહેલી વધતો જોવા જરૂર છે. જલ્પદઃ
(મુંબાઈ.) —ચેલ્માઈ ખીમજી, મેકેટરી,
શ્રી કુન્ડી જૈન મહિલા સમાજ.

૬. પ્રબક્ષત્રિય મહિલા પરિપદ.

જુદા જુદા ધરસંસાર મળીને ગામની વસ્તી થાય છે, અને જુદાં જુદાં ગામ મળીને એક પ્રાંત થાય છે, એમ કહેવાય છે. પરંતુ આપણે અહિંઆનો જુદા જુદા ધરસંસાર મળીને એક નાત થાય છે, અને જુદી જુદી નાનો મળીને પ્રાંત થાય છે. આમ હોવાથી એક નાનની અંદર સુધારાની જે કંઈ દોષચાસ થાય તે બીજી અંધી નાનો આગળ—સામાન્ય પ્રાંત આગળ—રજુ કરી નેમજી, એમ ધારીને આ અમારી નાનની દોષચાસ સંબંધી આ લખ્યું યોગ્ય થાયું છે.

અમારી નાનની પેઢી મહિલા પરિપદ આગોદમાં મળી હતી. તે સંબંધી એક લેખ શ્રી પ્રાચીના કીરપારામે મુન્દરીમુળોપમાં લખ્યો હતો બીજી મહિલા પરિપદ અમદાવાદમાં ગયે વર્ષે મળી હતી. તેમાં થયેલા કામને દૂંઠ અહેવાલ અહિં આપ્યો છે.

પરંતુ એ અહેવાલ આપતા પેઢાં મહિલા પરિપદની ઉત્પત્તિ શી રીતે થઈ તે જોવું ઠીક પડશે. આ સંબંધમાં લખનાં બીજી મહિલા પરિપદના સ્વાગત મંડળનાં પ્રમુખ અન્ની રૂઢમણી જૈન જણાવે છે કે:—

“પહેલે પ્રબક્ષિ અનેક પ્રકારની સજી રહી પણ તેમાં જિદ્દિ થઈ નહિ: પણ ન્યારે “સ્વયં” અને શાસ્ત્રના એ પ્રમાણે શ્રી પુરુષનું નેદું ઉત્પન્ન કર્યું ત્યારે સજીની રચના “યોગદરમ-દ્વિતીય” જિદ્દિ થઈ. તોજ પ્રમાણે પુરોગને એમ કાગે છે કે ઉંચા વિચારો, જીવિની અભિપ્રાયો, અને અવધારીક જાગનોમાં, એકલા પુરોગથી વેગળ કાપે પૂરું બની શકતું નથી; તેટલા માટે પુરુષ જીવનના અંધા પ્રસંગોમાં સ્ત્રીને સખી-સહચરી અને સત્તાદકારક તરીકે રાખવા પ્રયત્ન કરે છે.

“ઉપરના દર્શન પ્રમાણે આપણી નાતમાં કેળવણીના અધ્યયોએ ધાર્યું કે આપણે એકલા અગી નાતના મુદ્દારા વિગેરે કરીશું તેમાં નેમજી તેવા દુષ્ટો થનાર નથી. માટે સ્ત્રીઓ આના કાર્યમાં લાભ લે તોજ અન્યોઅન્યના વિચારદ્વારા ધોરણી મુદ્દો સત્તર બર આવશે.”

ઉત્પત્તિ સંબંધી સ્ત્રી રૂઢમણી જૈનના વિચારો જણાવ્યા પછી પરિપદ સંબંધમાં તેનાં પ્રમુખ ગં-સ્વ-દૃષ્ટા જૈનના વિચારો તું જણાવીશ. તેઓ જોવાનાં હતાં કે:—

“આવી સત્તાઓ ભરવામાં આપણે દેખાડેખી વાંકર નક્કજ કરીએ છીએ, એવું કહેજ નથી. આપણા દેશમાં ચોતરફ નેમજી તે રાષ્ટ્રીય સમાજની ઉત્પત્તિ થવા પછી તેને અંગે અનેક પ્રકારની કૌન્ફરન્સો (સમાજો)ની ઉત્પત્તિ પણ આનુંજ પરિણામ છે. આપણી નાતના પુરુષોની કૌન્ફરન્સ આ શિવાય બીજું શું છે? આ ઉપરથી આપણે નેમજી છીએ કે, જમાનાને અનુસરીને આ અંધા કાલો ભરાય છે; એક માણસની કૃતિ નથી. ઉત્પત્તિનાં ચિન્હો ચોતરફથી જણાય ત્યારે તેને વધાવી લેવાં એજ લાભકારક છે.”

આ પછી આગળ ચાલતાં પરિપક્વ થતા લાભ અને તેના ઉદ્દેશ સંબંધી તેઓ જણાવે છે કે:—

“કેઈ કહેશે કે આપણી નાતના પુરુષોની કૌશલ્ય-સંધી શું લાભ થયો? આના જવાબમાં એટલું જ કહેવાનું કે એક તો આપણે (સ્ત્રીઓ) એમને નેહણે તેની ધારણા સુધારામાં મદદ કરતાં નથી; એટલે એમનાથી એક હાથે કેટલું થાય? નિયમો એ કરે, પણ તેના અમલ કરવાનો આપણે છે. એ આપણને ધરના કારભાર કરવામાં મંત્રી તરીકે માને છે અને આપણા ઉપર એમનો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે, તેથી એમના ધારણા સુધારા પણ પાર પાડવા એ આપણા હાથની વાત છે. X X X

“પરિપક્વ જેવા મેળાવડાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ તો દૂર રહેવાથી થતા મતભેદ અને બુદ્ધ ભેદના વિચારો દૂર કરી આપણામાં ખરેખરા સંપત્તિ વધારો કરવો એજ છે. હમારા અધા જુવાનોના મનમાં આવા વિચારો આપ્યા છે, તે ભવિષ્યમાં જે સાફ પરિણામ નિપજવાનું છે તેનું ચિન્હ છે. પણ માણી જેમ બી વાતોને બસી રહેતો નથી પણ ધીરગત્થી કળ આવે ત્યાં સુધી તેની માન્યતા કર્યોજ કરે છે તેમ તમારે પણ ધર્મશુદ્ધિથી આ પરિપક્વ રૂપી છોડતી માન્યતા કરવાની છે.”

બીજી બ્રહ્મક્ષત્રિય મહિલા પરિપક્વમાં ચર્ચવાને નીચેના પ્રશ્નો પસંદ કરવામાં આવેલા હતા.

૧. સ્ત્રીઓ ધોગ્ય ગૃહિણી શી રીતે થાય?
૨. મોટી ઉંમરની સ્ત્રીઓની કેળવણી આગળ ચાલુ રીતે રહી શકે?
૩. કન્યા કેળવણી આપણી નાતમાં કેવી રીતે આગળ વધારવી?
૪. નાતહિત અને દેશહિતમાં સ્ત્રીઓની મદદની જરૂર?
૫. રડવા કુટવા તથા ધાણીઆટાના હાનિકારક રીવાજો શી રીતે દૂર થઈ શકે?
૬. વિધવાઓની રિશ્તિ સુધારવા માટેનાં વ્યવહાર પગલાઓ?
૭. સ્ત્રીઓની ધર્મ સંબંધી માન્યતાઓ, અને તેના ગુણદોષ?
૮. બાળકોનું ગૃહ શિક્ષણ?
૯. સ્ત્રીઓ પોતાનાં તથા બાળકનાં શરીર તંદુરસ્ત રાખી મજબૂત શી રીતે કરી શકે?

આ બધા વિષયો ઉપર, તેમજ તે ઉપરાંત વરવિક્રમ અને દસાવિસાના સવાલ ઉપર પણ, લેખો વંચાયા હતા. પ્રમુખ તથા સ્વાગત મંડળનાં પ્રમુખનાં બાણો સુદ્ધાં બધા મંળીને ત્રીસ લેખ વંચાયા હતા. આ વિષયોની વાટી જોતાં જણાય છે કે તે ધણાજ ઉપયોગી છે. આગકાલ સ્ત્રીજીવણીના, તથા તેમની તંદુરસ્તીના, તેમજ બાળશિક્ષણના, તથા બાળકોને ઉછેરવાના અને વિધવાઓની રિયતિ સંબંધના સવાલ આપણા દેશના આગેવાનોને પણ ધણી ફીકર કરાવે છે. આવા વખતમાં મુખ્ય કરીને પોતાની જાતનેજ લગતા સવાલો સંબંધી ચર્ચા સ્ત્રીઓ કરે તેથી લાભ થવા સંભવ છે. જે દરેક નાતની સ્ત્રીઓ આવા સામાન્ય તેમજ કેટલાએક પોતાની નાતને લગતા ખાસ વિષયો સંબંધી ચર્ચા કરી વિચાર ચલાવે તો ધણી કંટણી દેખાતી વાતોનો રહેણાંધથી ઉકેલ થઈ જાય. આવી નાતોની પરિપક્વમાં ખાસ વાદ રાખવાની વાત એ છે કે અમુક નાતે બીજી નાતો પણ છે એ બૂઝી જવું જોઈએ નહિ. તથા વખત આવે, પ્રસંગ મળે, બીજી નાતોની સ્ત્રીઓ પણ કેળવણી વગેરેમાં આગળ વધે, તે તરફ લક્ષ આપતા રહેવું જોઈએ. કારણ કે દેશપણ એકાદી નાત એકલીજ કદી પણ આગળ વધી શકવાની

વી અથવા અનુવાદ કરાવી બહાર પાડ્યા છે, તેમજ અંધકર્તાઓને ઉત્તેજન આપવા લગ-
ભગ બે દળર રૂપિયા ખરચીને તેમણે રચેલાં પુસ્તકોની વધતી ઓછી નક્કી કરી છે.
સોસાયટીએ પ્રસિદ્ધ કરાવેલાં પુસ્તકોમાં સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તકો પણ ધણાં છે. વળી સ્ત્રીઓમાં
જ્ઞાનનો ફેલાવો થાય એ હેતુથી સોસાયટીમાં દર વર્ષે સ્ત્રી-શિક્ષણ પરીક્ષા લેવાય છે,
જેમાં પાસ થયેલી સ્ત્રીઓને બહોળે હાથે છતાંમો અપાય છે. તે ઉપરાંત એક ગૃહસ્થ સો-
સાયટી દરતક સેવિકા રૂપિયા બે દળરના ફંડમાંથી ખાસ સ્ત્રી ઉપયોગી લાયબ્રેરી ઉઘાડી
છે અને સ્ત્રીઓ જ તેના ઉપયોગ કરે એવા હેતુથી રાત બહાદુર રણછોડલાલ ઇલાલાલ
ખાડીયા કન્યાશાળામાં આ બધાં પુસ્તકો રાખવામાં આવ્યાં છે. સદ્ગત-કવીશ્વર દલપતરામ
ભાઈએ એમણે જીવન સોસાયટીની સેવામાં જ ગાળ્યું હતું.

સોસાયટીના જીવનની શરૂઆતથીજ સદ્ગત કવીશ્વર તેમાં જોડાયા હતા અને તેમના
સતત પ્રયાસથીજ આ સંસ્થા દિર્ઘાયુ થવા પામી છે. એ નર રત્નની કદર સોસાયટીએ
પણ જીજ્ઞાસુ હતી. ફેબ્રુઆરીના સુસ્ત દિવસથી અને ગુજરાતના મધ્યદૂર સુધારક રા. સા.
મહીપતરામભાઈ આ સંસ્થાના ધણાં વર્ષ સુધી સેક્રેટરી હતા. તેમની પછી સોસાયટીની
આર્થિક સંપત્તિ અને વિદ્વાન મંડળમાં પ્રતિષ્ઠા વધારનાર સદ્ગત રા. બા. લાલસંકર
ઉમિયાસંકર ત્રવાડી ધણાં વર્ષ સુધી સેક્રેટરી રહ્યા. સોસાયટીની કારકીર્દિને સંપૂર્ણ જલ્દો-
જલાશીએ પેદિયાડનાર આ ખતીલા અનુભવી અને કાર્ય ક્ષમણ નરની તેમના મરણથી
આ સંસ્થાને તો ખરેખરી ખોટ પડી. અત્યારે આ સંસ્થાનું કાર્યતંત્ર મર્દમ મહીપત-
રામભાઈના પુત્ર અને ગુજરાતના જાણીતા સ્નાયુ ને સુધારક ધી ઓનરેબલ રા. બા.
રમણભાઈને સોંપાયું છે. આમ એક પછી એક બાહ્ય સેક્રેટરીઓએ આ સંસ્થાની કાર-
કીર્દિમાં ઉત્તરોત્તર વધારો કર્યો છે અને હવેના આ વિદ્વાન સેક્રેટરીના અમલતરે પશ્ચિમ તરફના
દેશોમાંની આવીજ સંસ્થાઓના જેવી નામના આ સંસ્થા પણ મેળવશે, એવી આશા રખાય છે.

ત્રેસક વર્ષની આ વયોદૃઢ સંસ્થાનું જીવન અત્યારે લખ્યું તે પિંછપેપણ કરવું ગણાય,
છતાં મારી સુદ લગિનિયોનું લક્ષ્ય તે તરફ ખાસ એવાય માટે જે બોલ લખવા લલયાઈ છું.

(અમદાવાદ—ખાડિયા)

—સૌ. ધનલક્ષ્મી.

૮. વનિતાવિશ્રામ, સુરત.

૧.

આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ બહુ કંટાળી યજ્ઞ પડી છે. મોટી વયની સ્ત્રીઓ
અલગજુ હોવાથી તેના જીના વિચારો કેમે કરી બદલાતા નથી. આર્વા કારણેને લીધે ગૃહવ્ય-
વહારમાં તથા પ્રજાને બાલ્યાવસ્થાથી ફેળવવાને આપણે ધણાં પછાત પડીએ છીએ, એ હવે
સર્વને સમજાયું છે.

સ્ત્રીઓની માનસિક સ્થિતિ સુધારવી એ પ્રથમ કર્તવ્ય છે. વિદ્યા શીખવેલી આવડે
છે, કળા શીખવેલી આવડે છે, પણ મનોવૃત્તિમાં સહજ સુધારો થતો નથી. એમાં ખાસ
કરીને પૂર્વના ઉચ્ચ સંસ્કારોની આવશ્યકતા છે. તથાપિ યથાસંગસ્તથા જનઃ (જેવી સોખત
તેવી અંસર) એ ન્યાયે ચતુર્કિંચિત જે સુસંસ્કારોની જાપ ક્રમણ હૃદયપર પડે તો તેથી
અવિષ્કારમાં લાભ થવાની આશાથી, સ્વજાતિની સેવા કરવાનું આ કાર્ય સંવત ૧૯૬૪ ની
સાલથી આરંભ્યું છે.

પૂર્વના દુઃકર્મને યોગે, બ્રાજલગ્નના યોગે, અને દેશમાં ચાલતા રીવાજોની પ્રબળતાને યોગે, આપણી આર્થબાળાઓ વધ વધ્યા પૂર્વેજ સંસારથી વિરક્તાવસ્થાવાળી થઇ જાય છે. સાંધમાદાધમ ગચ્છેતુ (એક અવસ્થામાંથી બીજી અવસ્થામાં જવું) એ શાસ્ત્ર વાક્ય છે પણ આપણી બાળા સારૂ તે વાક્ય નથી. એ તો ક્ષતિ બાળા કે ક્ષતિ દુઃખની બાળા રૂપેજ રહે છે । એવી બાળાઓપ્રતિ વડીલ વર્ગ દેટલાં બેઠકર રહે છે ને કેવી રીતે તેને પાળે છે, એ બધું જો સૂક્ષ્મદષ્ટિથી જોઇએ તો ખરેખર હલ્લ બેઠાયા વગર રહેતું નથી. પારકાં અસહ્ય દુઃખનો વિચાર કરવાની અન્યને જરૂર રહેતી નથી. કારણ કે નિરાધાર અન્યાઓ મન મારીને દુઃખ સહીજ જાય છે; ને અન્ય કુચ્છંદના પાશમાં પડી દુઃખને ગણતી નથી । આડી દુઃખદ રિયતિનો અનુભવ થતાં અને તે દુઃખ કેવા જ્ઞાનથી નિવૃત્ત થાય છે, તે સમગ્રયા પછી એવી સંસ્કારી ભગિનીઓના લાભાર્થે આ વનિતાવિશ્રામ નામની સંસ્થા સુરતમાં સ્થાપી.

પ્રથમ એક બે એમ કરતાં બાળાઓની સંખ્યા વધી અને સાથે સાથે કન્યા તથા સધવાઓને પણ રાખવા માંડી. શ્રીશિક્ષકોની અછત હોવાથી એ કાર્યમાં મુશ્કેલી જણાઇ. જેમ તેમ આરંભેલા કાર્યનો નિભાવ કરી શિક્ષણ આપવા માંડ્યું.

આર્થ માંગાપો દીકરી તરફ દીલસોજી ધરાવતાં નથી, તેના હિતાહિતનો વિચાર કરતાં નથી. તેને સારૂ દીર્ઘદષ્ટિ કરી તેના ભવિષ્યનો લેણ પણ વિચાર કરતાં હોય એમ જણાતું નથી, પણ ફક્ત દીકરી સાથે સ્વાર્થ સંબંધ રાખે છે. તે પ્રભાણે ધણીખરી બાળાઓને વર્ષ-છ માસનો અભ્યાસ કરાવી ઉઠાડી લે છે. મુદત્ત ભણેલાં નહિ ને છ મહિના -વર્ષના બહુતરથી યું હિત થાય, એનો વિચાર દોષ કરતું નથી, તેમ બાળાઓ પણ બાળ-પણથી વિદ્યાવિલાસી નહિ એટલે તેમનું ચિત્ત પણ જેવું જોઇએ તેવું બહુવામાં ચોંટતું નથી. આ બધા સંજોગોમાં કામ ચાલે છે તો પણ સંસ્કારી બાળા સારો સંતોષ આપે છે.

એમને દરેક જાતનું જ્ઞાન આપવા આપણા આર્થબધુ તથા ભગિનીઓએ વર્ષમાં પોતાના કંઇક સમયનો ભોગ આપવો જરૂરનો છે. જો દેશમાં શ્રી ઉન્નતિ કરવી છે; સમાન દંપતિ થવું છે; ગૃહરાજ્ય દીપાવણું છે; અને એવાં એવાં અનેક સુખો ગૃહસ્થાશ્રમમાં ભોગવવા છે, તો તો આપણી પરણવાની, પરણેલી, અને પરવારેલી સર્વે સ્ત્રીઓને બેઠાવ રહિત આશ્રમાનુસાર જેનવણી આપવા અપ્રવવા મદદ કરે. થોડે પૈસે સંજીન કામ અન્યોન્યની સહાયતાથી કરી ઝડપ છે.

આ સંસ્થામાં ધાર્મિક, નૈતિક, સંસ્કૃત, ગુજરાતી, ઇંગ્રેજી, ફ્રેંચ (આલેખન-કલા) સંગીત, શીવજી, ગ્રંથજી, રિગેરેતું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓને આવશ્યક એવું ગૃહશિક્ષણ પણ બોર્ડિંગ (બાળાઓ આશ્રમમાંજ રહે એવી જોડવણ) નાં કાર્યને લીધે શીખવી ચક્રાય છે. અને વળી વિશેષ સ્ત્રીઓનાજ પરિચયમાં રહેવાથી કુસંપને કલેશના સંસ્કાર પણ ઓછા થાય છે.

શિક્ષણક્રમ હાલ ઇંગ્રેજી યર્ડે છુક, તથા સંસ્કૃત શિક્ષકોનો અભ્યાસ ચાલે છે. 'ફ્રેંચ'ની પ્રથમ વર્ગ (ફર્સ્ટ ગ્રેડ) ની પરીક્ષામાં અનેની બે બાળાઓ પાસ થઇ છે. 'બોર્ડિંગ'માં હાલ કન્યા, સધવા, તથા વિધવા મળી. ૬૦ માળાઓ નિવાસ કરે છે.

આવા આશ્રમોની દરેક રચણે જરૂર છે. દરજ્યાત જેનવણી પ્રમાણે દરેક ગામમાં બપોરે

જે કલાક ધાર્મિક, નૈતિક શિક્ષણસદ્ શાળા જ્ઞાન આપવાની જરૂર છે. દરેક ગૃહ દીઠ વાર્ષિક રૂ. ૧૫ની રી લઈ તેની જે રકમ થાય તેની તે તે ગામમાં જગવણી આપવા બંધરવા કરવી જરૂરની છે. અને આવી બંધરવા જો કરવામાં આવે તો ઔશિકશિક્ષાની તાલુકા ધોળે અંશે ઝાડી થશે. અને બંધરવાર સુખમય કરવાનો સર્વોત્તમ ઉપાય આજ છે.

જેવાયથી બહેનોએ પ્રથમ આવા કાર્યમાં જાતિ ભેદ આપવા મન દેવું જોઈએ. જો આવી બહેનો પહેલ કરશે તો પછી અન્યને બાલવાનો અવકાશ રહેશે નહિ. યજ્ઞદાચરિતઃ એષ્ટસ્તુત્ત્વેવેતરોજનઃ (મોટા મનુષ્યોને પગલે પગલે ઇતર માણસો સાથે છે.) એ ન્યાયે મોટાની પાછળ નાનને બાલવાનું સુખમ ધર્મ પડશે. નાનને બધી વાતનો ભય નડે છે તો તે ભય મોટા માથે લઇ સે તો જીભ મુખેથી પગલાં ભરી ચકશે. આમ છે માટે બધુઆ તથા બહેનો કે અંતિમ મારી એજ વિનંતિ છે કે તમે જે જે વાતનું જ્ઞાન ધરાવતા હોય તેમાંથી કિંચિત્ અંશે આવી સંસ્થામાં જ્ઞાન આપવા કૃપા કરો કે જેથી યોગ્ય સમયમાં ને યોગ્ય અર્થે વિશેષ લાભ થાય.

આપણા દિવસમાં વિધવાઓની જિંદગી દિવસે વધતી જાય છે. અનેક કારણોને લીધે ધુરણી ગણેલા રીવાજો એવા છે કે તેમાં બાળકોઓનો ધાણ નીકળી જાય છે. એ બાળકો જન્મ થી રીતે જાય અને શા આધારે જાય, એનો વિચાર સંબંધીઓ પશુ ભાગ્યેજ કરતાં દશે. અને આપણી રીત અબજાઓનું બળ શું? તેના દિતાદિતનો વિચાર આ જગતમાં કેણુ કરે ?

આવી રાત્રી દિન નિશાસ નાખતી અને દુઃખથી ઝુલતી બાળાઓના અતિમય, -આનંદમય, નીતિમય, ધર્મમય, અને સંપ્રમય જીવન બનાવવાના આ જે ઉદ્દેશ છે તેને બનતી મદદ આપી તે બાળાઓના અંતરની ઉઠી આશીશ મેળવવી.

આ સંસ્થા દ્વારે સહેર બહાર પોતાનું મહાન બાધવા જિતિ રાખે છે તેને સાર લાખ. નસમાં વિશાળ જગ્યા ખરીદી છે. અને ત્યાં મહાન બાધવું છે. જે ગૃહસ્થો આ કાર્યમાં લાગણી ધરાવતા હોય અને મદદ કરવાની જિતિ હોય તેમણે પોતાના ઉદાર હાથ લંબાવી આ કાર્યમાં મદદ આપવી એ વિનંતિ છે.

(હરિગીત.)—હે સુદ ગૃહસ્થો ! દેશના આ કાર્યમાં જિતિ કરો,

બહુ શ્રેમ ને ઉમંગથી નિજ શક્તિઓને વાપરો;

આ કાર્યમાં ધનની ગતિ કરવા કૃપણતા ના ચહે,

સાથેક કરી શ્રમ ધન તણું ને એપના માર્ગે વહે.

પરિવાર અર્થે સંચતા બહુ શ્રમ કરી આ જગતિવે,

નિજ પુત્રીઓના એવ અર્થે પૂઠ તે ધરતા દિસે ।

અબજા અનાથો ધર્મ સાધે એવી યુક્તિઓ કરી,

આશીશ દ્યો દુઃખી તણી સુખ પામશે તો ઉર ભરી.

ધન માર્ગે આવામાં ગયું તે સાર્ય બનીયું જાણવું;

અર્પણ થયું એ ઇશને, ઉરે અવશ્ય પ્રમાણવું;

એથી અનર્થો અટકશે, પાળો સદા નિજ ધર્મને,

તમ આશ્રયે આ છે અજિતિ, ઉરમાં લહે સદુ મર્મને.

—બાળગૌરી મુનંદરી.

૬. વનિતા વિશ્રામ-અમદાવાદઃ તહેના હેતુ અને સાધનો.

આ આશ્રમને સ્થપાયે લગભગ પાંચ વર્ષ થયાં છે. તેના ઉદ્દેશ વિધવા બાળકોનું જીવન ધર્મનીતિ પ્રાપ્તિ અને, સંસારમાં વસતાં છતાં હૃદયની ઉચ્ચ સ્થિતિ તેઓ અનુભવે અને પોતાનું જીવન સંબંધીઓને જોગવાઈ ન થતાં તેઓના જીવનની રહીને સફલિત કરવામાં તેમને સહાય મળે, એવો છે. અને તેની સાથે, કુમારિકા, સૌભાગ્યવતી અને વિધવા, જે સર્વ બહેનોનાં જીવનપ્રવાહ સાધુતામય બની, તેમની માનસિક અને આધ્યાત્મિક સ્થિતિ ઉચ્ચ મર્યાદાએ પહોંચે, એવી રીતનું ધર્મનીતિનું જ્ઞાન આપી તેમની જીવનની સફલિતતા પ્રવૃત્ત યાજ એમ કરવું, એવો પણ છે. આ સંસ્થામાં કન્યાઓને તથા સંધવાઓને તેમના ધર્માનુસાર કેળવણી આપાય છે.

જે વિધવા બાળકો આશ્રમમાં નિવાસ કરે છે, તેમની પાસે ખાવા પીવા વગેરે માટે કંઈ સેવામાં આવતું નથી. સંધવા અને કન્યાઓને માટે પણ તેમના ખર્ચે રહેવા તથા ખાવા પીવાની ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. દાક્ષમાં ૧૧ વિધવાઓ અને ૩૮૬૬ સંધવા તથા કન્યાઓ પણ અહિં રહે છે. જે વિધવા બાળકોની સ્થિતિ સારી હોય અને પોતાને ખર્ચે રહેવા ઇચ્છા હોય તો તેમ રાખ્યા પણ ગોઠવણ છે. આશ્રમને અંગે જે શાળા ઉદ્ઘાટવામાં આવી છે તેમાં મોટી ઉમરની બાળકો જે તદ્દન નિરક્ષર હોય છે અને બીજી શાળાની કેળવણીને લાભ લઈ શકતી નથી તેવો શિક્ષણ આપાય છે. તેવી બાળકો આ શાળાનો સારો લાભ લે છે. મોટી ઉમરની શુભરાતી શિક્ષણ લીધેલી બાળકોને સંસ્કૃત અને ઇંગ્લિશનું જ્ઞાન તથા શીવણ, ભરત વિગેરેનું શિક્ષણ આપવામાં આ સંસ્થા બહુ ઉપયોગી કામ બજાવે છે. આ શાળાનો શિક્ષણનો સમય બપોરના બાર વાગતાંથી સાડાચાર વાગતાં સુધીનો નિર્ધાર છે, અને તે સમય મોટી ઉમરની બાળકોને વિશેષ અનુકૂળ પડે છે.

નાની ઉમરની કન્યાઓ પણ દાખલ થાય છે. શુભરાતી, ઇંગ્લિશ, સંસ્કૃત, ભરત, ગ્રંથણ, વિગેરે, જેનું શિક્ષણ જે બાળકો લેવું હોય તેને તેવું શિક્ષણ લેવા સવડમળી આવે એવી ગોઠવણ આ શાળામાં રાખવામાં આવી છે. શિક્ષણને માટે કંઈ પણ શી સેવામાં આવતી નથી.

આશ્રમને અંગે એક સારું પુસ્તકાલય પણ સ્થાપવામાં આવ્યું છે. સંવત ૧૯૬૭-૬૮ ની સાલનો અહેવાલ જોતાં માલમ પડશે કે શિક્ષણશાળામાં ૨૩ વિધવા, ૨૭ સંધવા, તથા ૫૨ કન્યાઓ શિક્ષણ લે છે. પરીક્ષામાં ૭૭ માંથી ૭૦ પસાર થઈ હતી. સનાતન ધર્મની નીતિની પરીક્ષામાં ૧૩ માંથી ૧૧ પાસ થઈ, અને તેમાંથી ૬ સિધ્ધાઓએ ધનામ મેળવ્યું હતું. શુભરાતી વર્નાક્યુલર સોસાયટીની સ્ત્રીશિક્ષણ પરીક્ષામાં ૫ માંથી ૨ પાસ થઈ હતી; જે બંનેએ ધનામ મેળવ્યું હતું.

આશ્રમનું કામ જોઈ આપેલા અભિપ્રાયો:—

સુબાષના નામદાર ગઢનર સાહેબનાં બાતું લેડી સિડનહામે આ આશ્રમની મુલાકાત લેવા મહેરબાની કરી નીચે મુજબ અભિપ્રાય દર્શાવ્યો હતો:

“ વનિતાવિશ્રામ જોવાની અને બાળ મુલોચના તથા તેમનાં માતૃશ્રીની યોગબાધ કરવાની તક મેં ગઈ મળવાથી ધણો આનંદ થયો છે. આ સંસ્થાથી મારા ઉપર ધણીજ અસર થઈ છે. અને જે બાળકો આવા ઉપયોગી કામમાં પોતાની જીવનની આગતા પુરૂ બતાવી છે તેમને ધણીજ ધન્યવાદ થઈ છે. તેમની ઉદારતાથી ધણી દુઃખી જીવંતોએ કે

જેઓને બીજી રીતે અગ્યાણ કરવાનું બની ચકે તેમ નહોતું, તેમને માટે વિદ્યા અને જ્ઞાનના દરવાજા ખુલ્લા મુક્યા છે. આ પ્રમાણે કરવાથી તેઓને એકલાનેજ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ આશિષ સમાન યથુ પડ્યા છે. કારણ કે અર્જુન સુખ તો ખીજીઓને ઉપયોગી યથુ પડવામાંજ છે. બલિષ્ઠામાં 'વનિતાવિદ્યામ' ને પ્રતેદ મળે એમ ઇચ્છું છું અને તેનું કામકાજ કેમ ચાલે છે તે જાણવાને હમેશા ઇતેજર રહીશ. "

આ ઉપરાંત અનેક સત્જનો તથા સન્નારીઓના સારા અભિપ્રાય અને શુભેચ્છાઓ આ સંરચાને પ્રાપ્ત થઈ છે, જેમનો અન્તઃકરણપૂર્વક આભાર માનવા રમ્ય લાગે છે.

મે. રૂડેન્ડન સાહેબનાં બાનુ લખે છે કે—“આંધ્યાની કેળવણી માટેની આ હીલચાલને બને તેટલું ઉત્તેજન ધરે છે. ”

મે. એલેક્ઝાન્ડર સાહેબનાં બાનુ જણાવે છે કે,—“ જેમણે આ શાળાની સ્થાપના કરી છે તેમની એકદિલની મહેનતથી તથા જે બાઈઓ તેમને મદદ આપવામાં પોતાનો વખત ગાળે છે તેમની હોંશયી ધણી ખુશી ઉપજે છે. તેમજ જે બાઈઓ પોતાના ધરકામમાંથી પરવારી પ્રસન્નતા વખતમાં શિશુઓ લેવા આવે છે અને જ્ઞાન મેળવવા માટે ઇતેજરી દેખાડે છે તે જોઈને મને ધણુંજ આશ્ચર્ય લાગ્યું હતું. સપ્તગી હાજર રહેલી બાઈઓનાં મ્હોં પ્રત્યક્ષિત અને આનંદી હતાં. જે શાળામાં ધાર્મિક તથા બ્યાવહારિક કેળવણી ભેગી આપાય છે તેવી શાળાઓ. જેઓને બીજી શાળાઓમાં અપાતું શિશુઓ ગમતું ન હોય તેઓને પણ પસંદ પડ્યા વિના રહે નહિ. ”

અનેતા હુમ્મર ડેપુટી કમિશ્નર મે. ગોપાળશંકરભાઈએ નીચે મુજબ અભિપ્રાય આપ્યો હતો:

“ આ સંરચાનું ઉપયોગીપણું નીચેની બાજતોમાં છે:—

(૧) જે બહેનોની નિયાળ જવાની ઉમર વીતી ગઈ છે, તેઓને માટે નિયાળની જરૂરિયાત પુરી પાડવામાં.

(૨) શાળા અને ધરની કેળવણી સાથે સાથે આપનારી સંરચા તરીકે.

(૩) નિયાળની કેળવણી સાથે ધાર્મિક શિશુઓ આપવા માટે.

(૪) જે બાઈઓને જરૂર હોય તેમને ધર જેવી અને ઉપયોગી જીંદગી આપવાને માટે.

“ જે બહેનો પોતાનો વખત આવા ઉપયોગી કામમાં વાપરે છે તેમને હું પ્રતેદ ઇચ્છું છું. ”

સુબાઈના સુપ્રસિદ્ધ દૈનિક પત્ર “ અખબારે સોદાગર ” ના મે. અધિપતિ કહે છે કે:—
“ આ ખાતાએ ધણું સારું કામકાજ બજાવેલું જોઈ સતોષ ઉપજે છે, અમદાવાદ ખાતે સ્થાપવામાં આવેલા વનિતા વિદ્યામને સંવત ૧૯૧૭-૧૮ ની સાલનો જે અહેવાલ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે તે ઉપરથી એ ખાતું ચાર સાલની દુક કારકીર્દિ જતાં બલિષ્ઠ માટે ધણી સારી આશા આપતું માલમ પડે છે. એટલુંજ નહિ પણ એ ખાતું હમણાંથીજ કમનશીબ વિધવાઓ માટે એક મોટા આશીર્વાદ રૂપ યથુ પડ્યું છે. ”

શ્રી મોરબી નાટક કંપનીના સ્વદેશ પ્રેમી માલેક રા. રા. મૂળજીભાઈએ આ સંરચા માટે ઉત્તમ અભિપ્રાય આપવા કૃપા કરી હતી; અને તેઓએ, શ્રી શેફરપીપર થિયેટ્રીકલ કંપની, તથા શ્રી નરહરી પ્રાસાદિક નાટક કંપનીના ઉત્સાહી મેનેજર સાહેબોએ પણ કરેલી ઉદાર મદદ માટે આશ્રમ તહેમના ઉપકાર તજે છે.

જે જે બહેનો તથા બંધુઓ તરફથી આ આશ્રમના નિભાવ માટે સદાય મળી છે

ત્હેમનો ઉપકાર અહેવાલમાં માનવામાં આવ્યો છે; તે સર્વ ઉદાર ચિત્ત સન્મારીઓ તથા સદ્ગુહરથોનો આ સંસ્થા ઉપકાર માને છે અને ખુલ્લે છે કે તેવી ઉદાર વૃત્તિ હમેશાં ત્હેમનાં હૃદયમાં કાયમ રહેશે તથા અન્ય બહેનો અને બંધુઓનાં ચિત્ત આવા પરોપકારના સદૃશ તરફ વળશે. કૃપાળુ મનુ તેમ કરે.

અમદાવાદના વનિતા વિશ્રામને ચાલુ મદદની જરૂર:

આ સંસ્થાને ઉન્નતિના પાયા પર આવેલા માટે બંધુઓ તથા ભગિનીઓની તન, મન, અને ધનની સહાયની જરૂર છે, કાયમકુંડ તરીકે તેની રકમ હજી સુધી લાગુ નથી. છે. ઈશ્વર પ્રેરણાથી બંધુઓ અને બહેનોની સહાયતાથી આજ સુધી આ સંસ્થા પોતાનું કાર્ય નિભાવે છે, પરંતુ હવે તો મારાં દેશ દિતરવી બંધુઓ અને બહેનોએ પોતાનો ઉદાર હાથ વિશેષ લખાવવાની ખાસ જરૂર છે.

જેવી રીતે સ્ત્રીપુરુષોને કેળવણી આપવાનાં સ્થળોની જરૂરિયાત આપ સર્વનાં હૃદયમાં જાગ્રત થઈ અને તેની યોજનાઓ ઘડાઈ છે, તેવી રીતે આ સંસ્થાઓની જરૂરિયાત આપ સર્વનાં હૃદયમાં જાગ્રત થશે, તરિજ તેની ઉન્નતિ થશે. માટે બંધુઓ અને બહેનો! સ્ત્રીઓએ પોતાની જાતિબહેનોના શ્રેયાર્થે આરંભેલા કાર્યને સફળ કરાવવું એ આપનું કામ છે. આપ તેમાં સહાય થાઓ. નિર્ચય અને દુઃખી સ્થિતિ માનતી વિધવાઓનું જીવન કેસાણુમ્મદ યથા શકે તેવા તેમનો શ્રેયનો રસ્તો ખુલ્લો કરી આપો.

આ આશ્રમની મોટી જરૂરિયાતોના સંખ્યામાં તા. ૨૪-૬-૧૨ ના અંકમાં અખ. ખાર-સોદાગર "ના અધિપતિ સાહેબ જેઓને મુંબઈની ચોતરફથી મદદ મેળવી રહેલી સત્સંસ્થાઓનો ધણો અનુભવ છે તેઓ લખે છે કે:—“આ સંસ્થાએ પોતાનું કામ કેટલું સતોપકારક બજાવ્યું છે, તે તેની મુલાકાત લેનાર દરેક ગૃહસ્થના એક સરખા વખાણની નોંધ ઉપરથી સમજાય છે. તેની વિરૂદ્ધમાં હજી સુધી કશો અવાજ બીજાં તેવાં ખાતાંમાં માફક બીજાકલ હિંદાવવામાં નથી આવ્યો. આ આશ્રમો આટલું રૂકું કામ કરી શકે છે તેનું કારણ એ છે કે તેનાં કાર્યવાહકો સધળા માનાધિકારી હોય છે અને પોતાના જીવનમાં પોતે અનુભવેલી મુશ્કેલીનાં પરિણામે પોતાનાં પરોપકારી હૃદયમાં પોતાની ભગિનીઓને, તેમનાં જીવનમાં તેમને કાંઈ મુશ્કેલી નડે નહિ અને તેઓ પોતાનું સાદુ અને પવિત્ર જીવન માળી શકે, એવું શિક્ષણ આપવાની પ્રદીપ્ત થયેલી લાગણી છે. એ ખાતાંઓને આમ છતાં સોંપાતરફથી નાણાં સંબંધી જોઈતું ઉત્તેજન નથી મળતું એમ તેના અહેવાલો ઉપરથી જોવાને બને છે. ગુજરાત શું એવું નિર્ધન છે કે તેવા એકાદ આશ્રમને પણ યથાવત પાણી ના શકે? અમદાવાદના જ સંખ્યામાં કદીએ તો—અમદાવાદ કે જ્યાં.....જેવા સ્ત્રી-કેળવણી અને સંસારમુદારના હેમાયતીઓ વસતા હોય ત્યાં આવા એક આશ્રમને પણ સારી સ્થિતિમાં ચહેરનું એક ભદ્ર અને જન્મ આશ્રમ ગણાય તેવી સ્થિતિમાં લાવી મુકે તેવા એકાદ વીરપુત્ર બહાર નથી જણાતો!...આશ્રમનું કાયમી ફન્ડ પણ કશું નથી એમ કદીએ તો આવે. આવી સ્થિતિમાં દર મહિને ચાલુ માળી તાળીને આશ્રમ ચલાવવામાં કેવી મુશ્કેલી વેકવી પડતી હશે, તે માત્ર અનુભવીઓજ સમજી શકે. હાલ આ આશ્રમનો લાભ માત્ર ૧૦૨ બાળકો લે છે. આ સંખ્યા અમદાવાદની વસતી જોતાં કાંઈ વધારે નથી જણાતી, પરંતુ એથી વધારે સંખ્યામાં બાળકો આવે તો તેમને માટે વ્યવસ્થા કરવાને

પણ આશ્રમના વ્યવસ્થાપકો પાસે કાંઈ આધાર છે કે કેમ તે વિચારવા જેવું છે. આ બાબત ધ્યાનમાં લેતાં, ૧૦૨ બાઇબેલીની સંખ્યા સતોત્રયારંક ગણવી નોંધાયે. આપણે એમ આહીશું કે અમદાવાદના કોઈ શીખંત તરફથી તેને ધરતું મકાન કરાવી આપવામાં આવે અને વળી અમદાવાદી શહેરીઓ તરફથી તેનું કાપમફું પણ લગભગ એક લાખ જેટલું કરી આપવામાં આવે. આ માટે એક વગવાળી કમીડી તાંદીદે નીમવાની સુચના અમદાવાદના શહેરીઓ તાંદીદે ઉપાડી લે એ ઇચ્છવા બેગ છે. " તે ઉપરાંત આ સંસ્થા માટે નિરવાર્ધી જીવન ગાળનાર બહેનોની પણ ધણી જરૂર છે.

ગૃહસ્થી બહેનો પણ પોતાના ગૃહકાર્યથી થોડા થોડા વખત બચાવી આવી સ્વકાર્યને મદદ કરી શકે તેમ છે. અને શહેરમાં વસતી વિધવા બહેનોના વડીલા તેમને અઠવાડીયામાં થોડા કસાકા અર્થા સ્વકાર્યમાં ગાળવા માટે સમય આપેલો તેમાંથી તેઓ પોતાનું તથા પારકું બંને દિત સાધી શકે છે. બપોરનો સમય સાધારણ રીતે અવધાસનો હોય છે અને તે ઉંધ, આળસ, કે કુપત્તીમાં ન ગાળતાં આવી. સંસ્થાઓમાં આવી તેનો સદુપયોગ કરે તો તેથી સર્વને અવસ્ય લાગે છે. સ્ત્રીઓની ઉત્તિના કાર્યમાં સ્ત્રીઓજ આગળ પડતો ભાગ લે એ ઇચ્છવા જેવું છે અને તેમ થાય ત્યારેજ આવી સંસ્થાઓનો ઉત્કર્ષ સુસાધ્ય થવાનો—છાંપર કૃપાથી વેળા-શર તેમ થાઓ. અસ્તુ !

—સુલોચના.

૧૦. સેવાસદન, મુંબાઈ.

૧

આ વર્ષના સેવાસદનનાં પ્રમુખ બાઈ રમાબાઈ રાનાડે અને એક નેડ્યા સેક્રેટરી બાઈ જમનાબાઈ ન. રાકડેએ હુકાળ બદલ બહુ ધર્મ દાનતું કાપું ઉપાડી લીધું હતું. અને એ ખાતાના સહાયક કંડ તરફથી લગભગ રૂ. ૧૧૦૦ હુકાળમાં સહાય કરવા માટે ખર્ચવામાં આવ્યા હતા.

સેવાસદન તરફથી ધર વિનાના નિરાધારો માટે મલાડમાં એક આશ્રમ કાઢવામાં આવ્યું છે, કે જેનો અભ્યાર સુધી ૪૫ નીરાધાર બચ્ચાં અને બાઈઓએ આશરો લીધો છે. આ આશ્રમનો ખર્ચ દીનપર દીન વધતો જાય છે. કારણ કે વખતના વહેવા સાથે અનાથ માણસો વધુ મોટા સંખ્યામાં તેનો આશરો લેવા આવે છે. ગયાં વર્ષમાં—એટલે કે તા. ૩૦ મી જુન ૧૯૧૨ સુધી—એ આશ્રમ માટે રૂ. ૨૩૬૯ ખર્ચવામાં આવ્યા હતા. પોલીસ અને મેજિસ્ટ્રેટ તરફથી મોકલેલાં રસ્તે રખડતાં છોકરાં એ આશ્રમનો મોહરે જાગે લાલ લે છે. એ બચ્ચાં પાછળ રહેવા આવ્યા અને ફેળવવા માટે ખર્ચ બહુ કરવો પડે છે. વળી ૪૫ આ-સામીઓને રાખવા માટે હાલનો મકાનનો ખર્ચો પણ બહુ નાનો પડે છે અને એમને માટે એક મકાન બાંધવાની જરૂર દીનપર દીન વધતી જાય છે.

સરકારે મહેરબાની કરી ૧૧૧૧ એકર જમીન અધરીની નજીક આંગાલીમાં આપી છે, કે જ્યાં ગરીબ આબરુદાર બાઈઓ અને બચ્ચાં માટે એક ઉદ્યોગશાળા બાંધવાનો ઇરાદો છે. હમે આશા રાખીએ છીએ કે “ સુન્દરી સુબોધ ” વાંચનાર બાતુઓ અને ગૃહસ્થી સદનનાં આ લાલ કામ માટે ઘટતી મદદ આપશે. હાલ દુરત સદનનાં ગામહેલીનાં ધરમાંજ એક ઉદ્યોગશાળા ચાલુ છે પણ પુરતી જગા ન હોવાથી તે હજી મોહટા પાયા ઉપર

મુકાબ નથી. એ ખાતામાં સીખવાનું, વેતરવાનું, સંજ્ઞા ઉપર મોજા વગેરે ગ્રંથવાનું, એવું એવું કામ સીખવવામાં આવે છે. તે ઉપરાંત કાપડ વણવાનું, શીકાણ વીગેરે બનાવવાનું, અને છાપખાનાનું પણ કામ સીખવવામાં આવતાર છે. એ ખાતા ઉપર ગમે ત્યાં ૩. ૧૫૭૧ અર્થવામાં આવ્યા હતા.

આ ઉપરાંત ગુજરાતી, સરાડી અને અંગ્રેજી શિક્ષણ પણ આપવામાં આવે છે. એટલુંજ નહીં પણ દરેક બાઇ પાસે દરરોજ ધરતું પણ કામ કરાવવામાં આવે છે; જેમ કે ધર સાફ રાખવું, દળવું, કપડાં ધોવાં, બત્તી કરવી વીગેરે, ધરને લગતું સર્વે કામ કરાવવામાં આવે છે. વળી ગાણાં ગાવાનું, ડોહડો (ચિત્રકામ), વગેરે માટે પણ તૃગી ચાલુ છે.

સદનનાં ગામદેવીનાં ઘરમાં ગરીબો માટે એક દવાખાનું પણ ચાલુ છે કે જ્યાં ગરીબોને મુક્ત તપાસી દવા આપવામાં આવે છે. એટલુંજ નહીં પણ જરૂર પડે તો બીજી રીતની પણ મદદ કરવામાં આવે છે. આ દવાખાનામાં ત્રણ ઓ-ડોક્ટરો કામ કરે છે કે જેઓમાંના એક સદનનાં એમ. ડી. (ની ઉચી પરીક્ષામાં પાસ થયેલાં બાઇ) છે. આ મહીનાની આખેરીથી એક હાંદુ બાનું તબીબ (કે જેઓ પણ વીલાપતની ડીગ્રી ધરાવે છે તેઓ) આ દવાખાનાનું કામ કરવા ધારે છે. ગમે ત્યાં જ વોર્ડ ગરીબો માટે સદનમાં બોલેલા હતા તે હાલ જગ્યાની તંગાસને કીધે બંધ કરવામાં આવ્યા છે. નાણાની સગવડ થશે તો એક તૂટી પ્રમારત બાંધવાનો ધરાવે છે, કે જેથી ગરીબ બાઇઓને નસીંગનું કામ એજ ખાતામાં સીખવવાનું બને. દવાખાનાં અને વોર્ડ પાછલ ગમે ત્યાં ૩. ૪૩૮૩ અર્થવા અડધા હતા.

હાલ સેવાસદન તરફથી ચાર બાઇઓ નસીંગ (માંદાની માવજત) નું કામ જે. જે. હોસ્પિટલ (દવાખાના) માં સીખે છે અને બીજી એક સદનની બુનાની શાળામાંથી સાસન હોસ્પિટલમાં જાય છે. આ બાઇનો સધળો અર્થ મુખાબનાં સદનથી પુરા પાડવામાં આવે છે. એ ઉપરાંત બીજી ત્રણ બાઇઓને યોડીક મુદતમાં નસીંગ સીખવવા મોકલવાની છે. એક ચિત્રાપ આ સર્વે બાઇઓ હાંદુ છે. આ કામ માટે (અભ્યાસ કરનારને માસિક અમુક રૂકમની મદદ મળી રોકે એવું) એક ખાસ સ્કોલરશીપ ફંડ હિઠાડવામાં આવતાર છે, કે જેની મદદથી ગરીબ બાઇઓ નસીંગ, તબીબ, શીક્ષક, વીગેરે, વીગેરે, જે કામ કરવા ઇચ્છતાં હોય તે કરી શકે. એવી અરજીઓ દીનપર દીન વધતી જાય છે અને હાલ બી કેટલીક બાઇઓએ નસીંગ સીખવવા માટેની અરજીઓ મોકલી છે અને ત્રણ હાંદુબાઇઓ મુખાબની મેડીકલ કોલેજમાં નોંધાવા ઇચ્છે છે. આ ફંડ માટે નાણાની બહુજ જરૂર છે.

સેવાસદનનાં હાંદુઆશ્રમમાં હાલ ૧૩ દક્ષિણી અને ૪ ગુજરાતી બાઇઓ પોતાનાં નાનાં છોકરાં સાથે રહે છે. દક્ષિણી અને ગુજરાતી બાઇઓ પોત પોતાના રીવાજ પ્રમાણે રહે છે અને સર્વેનાં ધર્મને માનથી સાચવવામાં આવે છે. દક્ષિણીઓ માટે એક અથલ દક્ષિણી બાઇ મેડન (સંભાળ અને દેખરેખ રાખનાર) તરીકે રહ્યા છે અને ગુજરાતીઓ માટે એક પુખ્ત ઉમરનાં ગુજરાતી બાઇ નીમાયા છે કે જેણી સંસ્કૃતનું સારું જ્ઞાન ધરાવે છે. એ બંને આશ્રમનાં રસોડાંઓ જુદાં છે. એક જગ્યામાં રાખવાનું કારણ એજ કે સર્વે બંહેનો એક બીજા સાથે હળીમળીને રહે અને એક મેકને પ્રેમની લાગ

છીથી લુવે અને સર્વે સાથે મળી ગરીબનાં સંકટ ટાળે. એ આશ્રમ પાછળ મેં વર્ષ ૩. ૧૦૧૫ ખર્ચવા પડ્યા હતા.

પારસી આશ્રમ પાછળ મેં વર્ષ ૩. ૯૪૩ ખર્ચવામાં આયા હતા. એ આશ્રમ માંથી એક બાઇ આવતે વર્ષે બી. એ. ની પરીક્ષામાં જવાના છે.

બીજાં એક બાઇ સંચા ઉપર મોળા વગેરે ચુંથવાનું શીખવે છે, એક બાઇ સદન તરફથી નર્સનું કામ શીખી, હાલ પારસી જેનરલ હોસ્પિટલમાં કામ કરે છે. બીજાં એક બાઇ જે. જે. હોસ્પિટલમાં નર્સિંગનું કામ શીખે છે. એક બાઇ તાઇપ રાહતીંગ, રીત-હેંડ (વગેરે વ્યાપારી ઉદ્યોગને લગતી વિષયો) શીખી ગયાં છે; અને એક બીજાં શી-દાક તરીકે પોતાનું ચુગ્તવાન કરે છે.

સેવાસદનના આશ્રમના નીચમ ક્ષેત્ર છે કે કોઇ પણ ગરીબ પણ આખરદાર હાકરી અથવા બાઇ કે જેણી પોતાનો અભ્યાસ ચાલુ રાખવા માગતી હોય પણ જેણી પોતાને પેસે તેમ કરવા અસક્ત હોય તો તેણીને સદનમાં સેવા અને ખાતાને ખર્ચે તેને કેળવવી. એ ખાતાને મુખ્ય હેતુ એ છે કે ગરીબ આખરદાર બાઇઓને કેળવી તેમને ખરી સેવીકા બનાવવી અને તેઓ પાસે ગરીબોનું બહુ કરવા મુક્ત કામ મેળવવું. અધી બાઇઓ માટે સેવાસદનમાં સર્વે સમય છે. હાલ ગામદેવીની જગા ઉપર એક નવું મકાન ઉભું કરવામાં આનું છે કે જ્યાં ૩૨ બાઇઓ સહેલાઈથી રહી શકશે; જો કે પેસાની તંગીને કારણે સર્વેને ખાતાની અંદરજ શીખવવું બની શકતું નથી અને તેથીજ બીજાં ચાલુ ખાતાઓ-જેમકે રુકુલા, દેસીને, વગેરેના ઉપયોગ કરવા પડે છે. અગર જો એક બાઇ આખી જીંદગી સેવા કરવામાં અર્પણ ન કરી શકે તો જેટલો વખત તેણીએ સેવાસદનમાં રહી અભ્યાસ કીધો હોય તેટલોજ વખત વધુ તેણી ખાતામાં રહી ગરીબોને પોતાના અભ્યાસનો લાભ મુક્ત આપે એ હમરો કાયદો છે. જો એક બાઇ કંઈક સમયથી આ પણ ન કરી શકે તો જેટલો ખર્ચ સદનમાં તેણી ઉપર થયો હોય એટલો બધો ખર્ચ હર-તે હરતે તેણીએ વાળની રીતે ભરી આપવો જોઈએ.

સેવાસદનના ગામદેવીમાં નવાં મકાન બાંધવાથી હવે બહાર ગામના અથવા બુ-બાઇનાં કાઇ પણ બાઇ કે જેઓ રુકુલ કે કાસેજમાં જતાં હોય અને જેઓને મુજબમાં કાઇ જગ્યાએ રહેવાની જગા નહીં હોય તો તેઓને એ ખાતામાં સેવા સર્વે ગોઠવણ થઈ શકશે.

સેવાસદનના ઇસ્લામીયા વીલાગને માટે મેં વર્ષે ૩. ૧૮૦૦ ખર્ચવા પડ્યા હતા. પરદાનશીન બાઇઓ માટે આ વીલાગે ધરના વર્ગો ખોલા છે, કે જેથી ગરીબ બાઇઓને તેઓના ધરમાંજ વાંચન લખવા અને સીવવા વગેરે શીખવવું બને, એ વીલાગ તરફથી બહાર ગામોમાં ધણી એવા વર્ગો ખોલવામાં આયા છે અને બહુ સારું કામ થતું જાય છે.

સદનની પુનાની શાખાને મેં વર્ષે ૩. ૫૦૦ આપવામાં આયા હતા. એ ઉપરાંત એક ચુંથવાનો સાંચો પણ આપવામાં આયો હતા. ચાલુ વર્ષમાં એ શાખાને વધુ મદદ જોઈતી હોવાથી ૩. ૧૨૦૦ આપવામાં આયા છે. અંમદાવાદની શાખા ૩. ૪૦ ખર્ચે નસી રાખે છે કે જેઓ ગરીબોમાં કામ કરે છે.

વાંદરામાં પણ એક વિભાગ (centre) ખોલવામાં આયો છે, કે જ્યાં બહુ સારું કામ ચાલે છે. એ ઉપરાંત મેં વર્ષે સેવા સદનનાં કેળવણી ખાતા પાછળ ૩. ૨૨૧૭ ખર્ચવામાં

આવ્યા હતા. ધરતું બાકું વર્ષ ૬૬૩૩ રૂ. ૨૨૭૦ થાય છે અને ગરીબોને તે લોકોનાં ધરમાં શીખવવા, નર્સ (સારવાર) કરવા વગેરે માટે રૂ. ૧૫૦૦ વર્ષ ૬૬૩૩ ખર્ચવા પડે છે.

ઉપર લખેલાં ખર્ચ જેમ વચ્ચેનાર ખ્યાલ કરી શકશે કે એ ખર્ચને પૈસાની કેટલી જરૂર છે.

સેવાસદનમાં એક લાવણેરી પણ ખોલવામાં આવી છે કે જે સવારથી સાંજ સુધી છઠ્ઠી જાતનાં આખરદાર બાઇઓ માટે ખુલી છે. એ લાવણેરીને ખનારસની થીઓસોફીકલ મંડલી-તરફથી મીસીસ એનીબિસેન્ટનાં સંપત્તિ ચોપાનિયા અને ચોપડીઓ બધાં મળી ૬૦ મેટ મળ્યાં છે અને પરમહંસ રામકૃષ્ણ મીસન તરફથી સ્વામી વીવેકાનંદના સંપત્તિ અથો મેટ મળ્યાં છે. એ ઉપરાંત કેટલીક કીમતી ચોપડીઓ નામ આપવા નહિં આપનાર દેશપ્રેમી માણસોએ મેટ મોકલી છે.

હિન્દના પુત્રીઓને હમે અંતઃકરણથી વિનતી કરીએ છીએ કે, વધુ સેવીકા મેળવવા માટે હમને તમે મદદ કરો અરસોસ ! અજ્ઞાનતાને લીધે કેટલી ગમગીની; કેટલી લાચારી, કેટલું અભણપણું છે ? શું હિન્દમાં એવી દેશપ્રેમી બહેનો નથી કે જેઓ અમકારમાં હુઆતો ધરોમાં જીંદગીની રોચની ઝળકાવવા હિમંગ ન ધરે ? પરાંપકરી જીંદગી ગુળરવાને શું કોઈજ ધનજીતું નથી ? ધર વગરની અનાથ, અબળ, અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ અને રખડતાં, લાચાર, અને દુઃખી બાળકોની સંભાળ સેવા તૈયાર થાય એવી શું કોઈ બહેનો નથી ?-હિન્દ આવી સ્ત્રીઓની ખાસ જરૂર છે. નજળાને રક્ષણ આપવું, દુઃખીને દીલાસો આપવો, અજ્ઞાની ગુનેહગારો અને કમનસીબ માણસોને આપણાથી ખતરી મદદ આપવી એવા મહાન હેતુથીજ સેવાસદનને સ્થાપવામાં આવ્યું છે. એ સેક્રિપયોગી ખર્ચને મદદની તેમ મદદ કરનારની બહુ જરૂર છે. બહેનો ! જાગ્રત થાઓ. તમારા વખત અને શક્તિ ઉપર તમારા દેશને હક છે. જેઓ શીખવી શકતા હોય તેઓ શીખવવાનું કામ કરો. જેઓ બી. મારેને સાળાં કરી શકતાં હોય અથવા તો સારવાર કરી શકતા હોય તેઓ એ શક્તિઓને ઉપયોગ કરો. મોડે અથવા વહેલે આપણને સર્વેને જે મળ્યું છે તેને દીસાખ પરમેશ્વર પાસે આપવો પડશે. તે વખતને માટે આપણે તૈયાર રહેવું જોઈએ. જીંદગી ટુંકી અને ભરંસા વગરની છે. તેથી જે આજે કરી શકો તે કામ ઉપર ચુલતવી ન રાખો જે બન્ને ન અને તો વખત અથવા પૈસાને ભોગ આપો. દુનિયામાં સ્વર્ગ ઉતારવામાં મદદ કરશો. તમને પણ સ્વર્ગ તરફથી મદદ નહિ મળશે અને તમારી પોતાની જીંદગીમાં પણ સ્વર્ગ જરૂર ઉતરશે.

(મુખાષ.)

-રાજકુંવર.

૨. સેવાસદનનાં ગુજરાતી આશ્રમનાં સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ.

સેવા એજ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે. દીન, અનાથ, અપંગ, દુઃખી, રોગી, એ સર્વ માટે સેવા એ મહાન ઉપદેશ છે. માનવદેહની સાર્થકતાને માટે સેવા એ ઉત્તમ ઉદ્દેશચાલ છે.

સેવાસદનમાં સ્ત્રીઓને કેળવણી, પોષણ, ઉદ્યોગ અને કલ્યાણના માર્ગે ચલાવવામાં આવે છે. ભરત ગૃથણ, શીવડું વેતરણ, રાંધણ કામ કરવું, બાળકોનું બાળવવું અને જાપ-ખાનાનું કામ, વજીકરવું તથા યાજ ઉપર શીખવવાનું કામ, બાળકોને ઉછેરવાનું કામ, ગરીબને દવા આપવાનું-તેમની માવજત કરવાનું કામ, માંદાને મદદ અને સ્ત્રીઓને સ્વાસ્થી તરીકેની સંભાળ, નિરાધારને આધાર, દુઃખીને દીલાસો તથા અપંગને સાધન, આખરદાર સ્ત્રીઓને બદલાયેલી બચાવવાનું કામ, -કુમારો ચક્રી અટકાવવાનું કામ, એને કોરોમાંથી સ્ત્રીઓ

૧૧. મહીપતરાંભે રૂપરામ અનાથાશ્રમ, અમદાવાદ.

સુરતના વતની પશુ અમદાવાદ શહેરને પોતાકું ગણી તેની ઉન્નતિ માટે સર્વથા પ્રયાસ કરનાર શ્રી. સી. મહીપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ સી. આઈ. ઇ. નો ઇ. સ. ૧૮૯૧ ના મે માસમાં દેહાંત થયો. એ સમયે અમદાવાદના કૃતમ જનોએ એ પરિપક્વ પુરુષનું સ્મરણ ચિરકાલ એ શહેરમાં રાખવા માટે તેમનું સ્મારક ફૂંડ એકઠું કર્યું. તેનાં નાણાંમાંથી દુગ્ધી, અસહાય, અનામ, અને નિરાશ્રિત મનુષ્યોને સહાયતા આપવા માટે એક અનાથાશ્રમ કાઢવાની યોજના કરી. જેઓ જાતે પોષણ કરવાને અસક્ત હોય અને જેમનું પોષણ કરનાર કોઈ હોય નહીં તેવાં કમનસીબ નિરાધાર મનુષ્યોનું પાલન પોષણ કરી તેમને નીતિને માર્ગે ચડાવવાં એ આ આશ્રમ સ્થાપવાનો હેતુ હતો. એ પ્રમાણે એ આશ્રમની સ્થાપના ૧૮૯૨ ના ડીસેમ્બરમાં થઈ. ચર્યાચારમાં બારતેર હજાર રૂપિયાના ફૂંડથી એને આરંભ થઈ, તેમાં બીજાં કેટલાંક નાણાંની મદદ આવી. કેટલાંક પરોપકારી પુરુષોએ જમીન, મકાન, તથા નાણાં દાન એ આશ્રમને કર્યું અને એ ફૂંડમાંથી આશ્રમ માટે મકાન બાંધ્યું. એ મકાન અને બીજી મોંઘકત યથા. આશ્રમની સ્થાવર જંગમ કુલ મોંઘકત હાલ આસરે દોઢ લાખ રૂપિયાની છે. વળી તે ઉપરાંત દયાળુ સદ્ગુણસ્થો અને સજારીઓ તરફથી વારંવાર પૈસા, કપડાં તથા બોજનની મદદ આશ્રમમાં રહેનારને સતત મળતી રહે છે. એ આશ્રમમાં નીચે પ્રમાણે મનુષ્યોને દાખલ કરવામાં આવે છે:—

(૧) નિરાધાર, અધિર્ણા, લૂણાં અને અધંગને.

(૨) માત્રાપ વગરનાં નિરાધાર છોકરાંને, તે ઉપર લાપક યાપ ત્યાં સુધી.

(૩) શુભ રીતે જન્મેલાં અને માત્રાપે તજ દીધાં બાલકને ઉપર લાપક યાપ ત્યાં સુધી.

(૪) વૈધવ્ય સ્થિતિમાં રહી નીતિપૂર્વક સદ્ગુણથી પોતાનું શુજરાન ચલાવવાની ઇચ્છા રાખનારે અનાથ અને નિરાધાર વિધવાઓને તે સુનીતિ યુક્ત સદ્ગુણથી પોતાનું શુજરાન ચલાવવાને શક્તિમાન યાપ ત્યાં સુધી.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેની સ્થિતિવાળાં મનુષ્યોને આશ્રમમાં રાખી તેમનું પાલણપોષણ કરવું, તેમને ઉપયોગી શિક્ષણ આપવું અને સ્વતંત્ર રીતે તથા સુનીતિથી તેમને પોતાનું શુજરાન કરવા શક્તિમાન કરવા માટે આ સંસ્થાનો પ્રયાસ છે. આજથી વીસ વર્ષ ઉપર આ સંસ્થા સ્થપાઈ ત્યારે આપણા દેશના આ ભાગમાં એવી કોઈ સંસ્થા નહોતી. અને તેમાં દાખલ થવા આવનાર ખંદેખરાં નિરાશ્રિતજનોની સંખ્યાપરથી આ સંસ્થાની જરૂરીઆત સિદ્ધ થઈ આ પ્રાંતનાં ઘણાખરાં નાનાં મોટાં ગામથી અહીં આવી આશ્રય લેનાર મનુષ્યો દિનપરદિન વધતો ગયો. ધાણીઆ, બાલણ, કચુબી, કોળી, વગેરે ઘણી જાતનાં મનુષ્યો તેમાં દાખલ થવા લાગ્યાં. તેમાં વખત જતાં મોટી ઉમરના કરતાં નિરાધાર બાલકોની સંખ્યા વધવા લાગી. છેવટે છપનીઆ દુકાળિના વર્ષમાં એ આશ્રમમાં આહસોથી નવસો બાળકો આશ્રય લેતાં હતાં. એ સંકટ પ્રસંગે જો એ સંસ્થા ન હોત તો એ બાલકોમાંનાં કેટલાંક રક્તગી રંપડી મરી જાત અને કેટલાંકને ધિરસ્તી ધર્મના પરદિતકારી પુરુષો લઈ જાત ! આવા આશ્રમની જરૂરને પરિપૂર્ણ અનુભવ થયા પછી મુબાઈમાં એક આશ્રમ અને નડીઆદ તેમજ વડોદરા અને સુરતમાં એવા આશ્રમની સ્થાપના થઈ છે. આશ્રમમાં આ-

વતા મનુષ્યો જોતાં એમ જણાય છે કે મોટી ઉમરનાં અપંગ મનુષ્યો આવે. આશ્રય સ્વીકારવાનું પસંદ નથી કરતાં. તેઓને કદાપિ ગિરજાસ્થિત વધારે અનુકૂળ પડતી હશે પરંતુ બાળકોને માટે આ આશ્રમ એક આયોજીત રૂપ ધર્મ પડ્યું છે. જે બાલકો નિરાધાર હોઈ રખડી ત્યાગ અને અનીતિને માર્ગે ચડી જગતને બિચાર રૂપ થાય તેઓ પોતાની શક્તિ અનુસાર સુવિદ્યાગ કરી પોતાનું જીવન ગાળે એ કામ જોવા તેવો નથી. વળી ગ્રામ, રીતે જન્મેલા અને હોડી દીધેલા બાળકો આવા આશ્રમના આશ્રય વિના મનુષ્યને ચરણ થાય, તેમને જીવિતદાન એ સંસ્થા આપે છે અને તેને લીધે કેટલી બધી દિવસા થતી અટકે છે એ કહેવાની જરૂર નથી.

લગભગ દોઢસોથી બસો અને દોઢવાર તેથી પછી વધારે બાળકોની સંખ્યા આ આશ્રમનો આશ્રય લે છે. એ છોકરા અને છોકરીઓને શાળામાં મોકલી શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. કેટલાક છોકરાઓને મિત્રમાં ધંધો શીખવા મોકલવામાં આવે છે અને ખાસ કરીને જોડત વર્ગના છોકરાને આશ્રમની પોતાની જમીન છે ત્યાં ખેતીનું કામ શીખવવામાં આવે છે. છોકરીઓને મોટી ઉમરની થતાં યોગ્ય વર સાથે લગ્ન કરી આપવામાં આવે છે. કેટલીકને હોસ્પિટલમાં નર્સનું કામ શીખવવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત છોકરીઓને શીવવાનું તેમજ રસોઇ કરવાનું કામ શીખવાય છે. ત્યાં રહેનાર બાળકો એક બીજા પ્રત્યે એવી મમતાથી વર્તે છે કે જોનારને સાનંદાશર્પ ઉત્પન્ન થાય છે. મનુષ્ય સર્વ એક પિતાના બાલક છે એ અનુભવ આ બાલકોના રહેઠાણ દર્શનથી પ્રત્યક્ષ થાય છે. ખાસ કરીને હોડી દીધેલા બાળકો પ્રત્યે આશ્રમની કન્યાઓ અને છોકરાઓ અતિશય માયા રાખે છે. તેમાંનું કાંઈ માફુ થાય તેવે પ્રસંગે એ છોકરાંની લાગણી કુટુંબી કરતાં કાંઈ રીતે ઝોઝી દોતી નથી.

આ આશ્રમમાં પગારદાર મુપરિન્ટેન્ડન્ટ, ડાક્ટરી રસોઇઆ, નોકર છે. આ રાહેરના કેટલાક સ્વયંસેવા તેના ફંડમાં નાણાં વધારવા માટે રાત દિવસ પ્રયત્ન કરે છે. વળી કેટલાક દૈનિકરો ત્યાં કાંઈ પણ લીધા વિના બાળકો માંદા પડે ત્યારે સહાયતા કરે છે. રાહેરના દવાળુ શુદ્ધરથો ધણીવાર પોતાને ત્યાં જમણવારના પ્રસંગે આશ્રમનાં બાળકોને જોવાથી જમાડે છે. વેપારી વર્ગ, અહીંના તેમજ બીજાં મોટાં રાહેરને, પોતાથી બનતી પેસા, વજ, પરચુરણ સામાનની કાયમ મદદ કરે છે તેથી આશ્રમનો નિઃશ્વર થવામાં ધણી સહાયતા મળે છે.

આ આશ્રમની વ્યવસ્થા આદર્શરૂપ થવા માટે તન મન અને ધનથી સહાયતા કરનાર પરદુઃખલગ્ન સ્ત્રી-પુરુષોની જરૂર છે અને એવાં લોકકલ્યાણનાં કાર્યમાં તત્પર રહેનારાં મનુષ્યોની સંખ્યા વધશે ત્યારે જ આવી સંસ્થાઓ ઉત્તમ દર્યાને પામશે.

(અમદાવાદ)

—સૌ. વિદ્યા રમણભાઈ.

૧૨. હિંદુ અનાથ આશ્રમ, નડીઆદ.

ારી બહાલી બહેનો આપણી સ્ત્રી જાતી આદિકાળથીજ દયા અને દાનને માટે તરી આવી છે, અને તેમાં પણ હિંદુસ્થાનની આર્થિક બાબતોમાં તે દયા, દાન અને નમ્રતા માટે ધણજી ઊંચું સ્થાન ભોગવતી આવી છે; પણ કાળે કરીને રહેમાં કષ્ટક ન્યૂનતા આવી છે. આપણે દુઃખીઆઓનું દુઃખ જોઈ બેસી રહેવાનું નથી પરંતુ દુઃખીનાં દુઃખ દાળવા

માટે યથાશક્તિ તન, મન અને ધનવડે સદાજ કરવાની અતિ આવશ્યકતા છે. બહેનો ! આપણી પાસે દયા, દાન અને નમ્રતાનો અણુટ ખગનો ભરેલો હોવા છતાં જો તેનો ઉપયોગ ન કરીએ તો ઇશ્વરનાં શુદ્ધગાર ધણી છીએ. કેમકે સાધુપુરુષો પાકારીને કંઠી ગયા છે કે, “ ત્હારી સંપત્તિ અને ત્હારાં-મુખનાં સાધનો ત્હારા પોતાનાજ ઉપયોગ માટે નથી એ તું ભૂલીજા નહિ ” તેમજ શ્રી કૃષ્ણ માહારાજે પણ ગીતાજીના ૧૭ મા અધ્યાયના ૨૦મા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે “ દાન કરવું એ આપણું કર્તવ્ય છે, એવા હૃદયથી પ્રત્યુપકારની આશા વના જે દાન પુણ્યક્ષેત્રમાં અને સત્પાત્રને આપવામાં આવે છે તે સાત્વિકદાન છે.” માટે દરેક સ્ત્રીઓએ પોતાનાથી બનતું દુઃખીતું દુઃખ દૂર કરવા હમેશાં યત્નવાન રહેવુંજ જોઈએ. આપણે હમેશાં ધણું દાન કરીએ છીએ. પરંતુ તે દાન સત્પાત્રને યાપ છે કે કુપાત્રે યાપ છે તેનો વિવેક કે વિચાર કરતાં નથી. હાલમાં જેને દાન આપીએ છીએ તેઓ તદ્દન ઠગારા, ચોર વ્યસની, અને તદ્દન અનીતિના કૃત્ય કરનારા હોતા જાય છે. માટે આપણા દાનના પ્રવાહનો રસ્તો હવે આપણે બદલવાની જરૂર છે. નહિં તો દેશમાં આળસુ અને નિરૂઘમીઓનો વધારો કરવામાં આપણું કારણભૂત ગણાવશે. હવે આપણા દેશમાં જગો જગોએ અનાથ આશ્રમો, બાળાશ્રમો, શુદ્ધગો, નિરાશ્રીતાશ્રમો, વિધવાશ્રમો, વિગેરે ઘણાં પરોપકારી આશ્રમો નિકળતાં જાય છે કે જેને દાન આપી પોપણુ કરવાની ખાસ જરૂર છે. બહેનો ! આજે હું આપણું ધ્યાન “ નડીઆદમાં સ્થપાયેલા હિન્દુ અનાથાશ્રમ ” પ્રત્યે દોરવા માગું છું. સદ્-દુઃ આશ્રમનું સ્થાન મુંબાઈથી અમદાવાદ જતી તથા નડીઆદથી કપડવણજ જતી રેલ્વે લાઇન ઉપર આવેલું છે અને ગાડીમાં બેઠેબેઠે દરેક ઉતાડ તે જોઈ શકે છે. હાર્વા આશ્રમોને પ્રથમ મદદ-દાન આપવાની આપણી ફરજ છે. આ આશ્રમમાં બાલ, અખાલ, વૃદ્ધ, અપંગ અનાથોને પાળી હેમની શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક ઉન્નતિ યત્ન તેઓ સદૃઢમયી નીતિપૂર્વક પોતાનો નિર્વાહ કરી શકે હોવા બતાવવા પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. આશ્રમમાં અનાથઅહુ ઉપરાંત, શાળા, દવાખાનું, ગૌશાળા, પુસ્તકાલય વિગેરે, પણ ગાંધવામાં આવ્યાં છે. અનાથ બાળકોને હારભોજન (વાણું વગાડવાની) સાથે સગી-તણું પણ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. હાલમાં આ આશ્રમમાં ૭૫ (પોણોસો) અનાથ અને અપંગોનું પોશણ કરવામાં આવે છે. અને હેમને સુધારી, દરજી, ભરત, ગુણવતું તથા મિલોમાં કામ શિખવવાનો પણ પ્રયત્ન કરવામાં આવેલો છે. રમત માટે પણ રમત ગમતનાં સાધન પુરાં પાડવામાં આવે છે. આ આશ્રમના અનાથોનું સ્વાસ્થ્ય કેવું સચવાય છે તે આ ખાસ અંકમાં પ્રકટ થયેલા અનાથોના ફોટા (જમીણા) ઉપરથી જોઈ શકાશે. આ આશ્રમે એક દોઢ માસના અનાથ ધાવણા બાળકની પ્રાણરક્ષા કરી તે બાળકને ગામમાં ઉછેરવા એક બાળને સોંપ્યું છે જ્યાં તે સુખપૂર્વક ઉછેરાય છે. બહેનો ! આપણે આપણા બાળકોનું લાલન પાલન કરીએ છીએ તેવીજ રીતે જો દરેક બહેનો એમજ ધારે કે આપણે એક એક સંતાન વધારે છે અને તેનું લાલન પાલણુ કરી ઉછેરવું એ આપણી ફરજ છે એમ સમજી યથાશક્તિ દાન આપવું જોઈએ, તો આપણા દેશીજનોની હાલત સુધરતાં ઇતલીવાર લાગે ! આણું સમજનાર જો માત્ર એક સો આપ બહેનો નીકળે તો આશ્રમમાંનાં સો (૧૦૦) એ અનાથ બાળકો મજાથી પડે જાય. માત્ર ચાર વર્ષની અવરયામાં આ આશ્રમના કાર્યાવાહકોની વિવેકપૂર્વક બ્યવસ્થાથી તેણે જાહેર પ્રજામાં ધણું સારું માન

મેળવ્યું છે. આવી રીતે આ પરાપકાર સંસ્થાનો આરંભતો સારો થયો છે. અને હવે તેને ઉચ્ચતર સ્થાન પ્રાપ્ત કરાવવાની જરૂર છે. અને તેના બધા આધાર દાનવીર માતાઓ અને ખડેનોના દાન ઉપરજ આનંદબેસી છે. આવા કાર્યો ધન તથા સારો તેમ નથી તેથી તેને આર્થિક મદદની ધણીજ અગત્ય છે. પ્રત્યેક માતાઓ અને ખડેનો મારે તો કંઈને કંઈ આ સંસ્થા માટે બચાવી અનાથ બાળકોના લાભ માટે ઉપયોગ કરી શકે તેમ છે. આ આશ્રમની વીજાટ લઈ અ. રી. જમનાંખડેન શકકાર્થ અને ગંગા સ્વરૂપ નદાની બેન ગભજરે પોતાનો પૂર્ણ સંતોષ પ્રદર્શિત કર્યો છે. આ આશ્રમમાં નદાનામાં નદાની રકમ (એક મુદિ અનાજ) નું પણ દાન સ્વીકારવામાં આવે છે. આ આશ્રમમાં રૂ. ૨૫૦ દાન આપી અનાથોને રહેવાના મકાનો બંધાવનાર પેટ દાતાઓ મળેલા છે. અને રૂ. ૭-૮-૦ તથા રૂ. ૪-૮-૦ આપી મહોટા અને નદાતા અનાથોના પાલકપિતા અને પાલક માતાઓ ૬૮ મળ્યા છે એમ દોસાજ ઉપરથી જણાય છે. ખડેનો! આ બાબતમાં જેટલું બોલું-જેટલું કહું-જેટલું લખું તેટલું થોડુંજ પડતું. માટે આ લેખ પુરો કરતા મહેલા મહારી વ્હાલી ખડેનોને નમ્ર વિનંતિ કરું છું કે તમારે ત્યાં આવનાર દરેક ટાણાં, લગ્ન, ક્રિપવિત, સીમતોલસવ, મરણ, સંવત્સરી, આદર્શ, તથા દરેક મન અને તહેવારોના દાનના પ્રસંગે આ અનાથ બાળકોને સંભારી કંઈ પણ દાન આપનાર સંખ્યા ધિ આ મહારી મિત્રા માયનાને પૂર્ણ દરશો.

(નમિયાદ.)

—સૌ. મુરજ પટેલ.

૧૩. રૂક્મણી હીંદુ સુવાવડખાનું અને મહારો જાતિ અનુભવ.

ધન્ય છે તે દયાળુ, ધર્માત્મા શેઠ. ત્રિજળુખજીદાસ આત્મારામ મહેતાને કે. જેમણે પોતાના ખર્ચથી પોતાની વડાશ્રી માતા રૂક્મણીજીનાં નામ તેની પાછળ રૂક્મણી હીંદુ સુવાવડખાનું (સ્તિકાશ્રદ્ધ) કહાડીને અમર કરી પોતાની કીર્તિ વધારી, હમો હીંદુ સ્ત્રીઓ ઉપર મહોટો ઉપકાર કર્યો છે.

આ સુવાવડખાનાની યોગ્યતા જો સ્ત્રીઓએ તેનો જાતી અનુભવ લીધો છે તેઓને જેટલી ખજાર પડી છે તેટલી કાષ બીજાને કવચીતજ પડશે. આ સુવાવડખાનાના બે વખતના મહારા અનુભવ ઉપરથી મને એમ સમજાય પડે છે કે આવા વખતમાં સુવાવડખાનું સ્ત્રીઓને માટે ખાસ જરૂરી અને ખડુ ઉપયોગી સંસ્થા છે. કારણકે મહારા જોવામાં અને સાંભળવામાં ધણીજ વખત આવ્યું છે કે ‘ અમુક બાબતે છોકરું આવ્યું અને મુન્દરી ગઈ; ‘ રૂક્મણી સ્ત્રીને છોકરું આવ્યું ને તેને સુવાવડા લાગ્યું પડ્યો; ‘ મહારી સ્ત્રીને છોકરું આવ્યા પછી મહી પડી છે; અમુક સુવાવડી સ્ત્રીનું છોકરું મરી ગયું; અને ‘ અમુક સ્ત્રી હંમેશા આગરી રહે છે, ‘ વગેરે, વગેરે. આવું કેમ થાય છે તેની મને હમણા લગી ખજાર નહોતી અને મને શીકર લાગી કે સુવાવડામાં મારું કેમ થશે? હું સમજ કે જો સઘળું પ્રજાની કમજા પ્રમાણે થાય છે. તેમાં કાંઈનું આશરું નથી. પણ જ્યારે મેં રૂક્મણી સુવાવડખાનાનો અનુભવ લીધો ત્યારે ઉપલી શ્રીકૃષ્ણ કારણ સમજાયું અને મારે પોતાને માટેની શીકર દુર થઈ અને હમો અજાનો પ્રજા નિર્ભય છે એમ સમજતા હતાં એવો તે થી એવી ખાતરી થઈ.

તેઓ જે પ્રમાણે પોતાને ઘેર સુવાવડ કરે છે. તે પ્રમાણેજ આ સુવાવડખાનામાં પણ થાય છે; પણ ઘેર સુવાવડ કાપેલી બાઇ તથા તેનાં છોકરાને માટે જેવો મૃત્યુ અને રોગ નો ભય રહે છે તેટલો આ સુવાવડખાનામાં રહેતો નથી. મારા જે વખતના અનુભવમાં-જેવા પ્રમાણે જેટલી સ્ત્રીઓ આ સુવાવડખાનામાં આવી, તેટલી સર્વ સુખશાંતિથી સુવાવડ કરી પોતાનાં બાળક સાથે ઘેર ગઈ, ઈત્યાદિ કારણ મારા જાતિ અનુભવ ઉપરથી એવું લાગે છે કે, હમો હિંદુ સ્ત્રીઓના જુના રીતિ રીવાજ, ગાંડી સમજ, ખીન અનુભવી દાઇ, અજ્ઞાના વગરની જગા, અસ્વચ્છ દવા, સારી દવા વગર, વગેરે કારણથી ઘણી સુવાવડી સ્ત્રીઓને ભયંકર રોગો થાય છે, અને તેઓનાં છોકરાં નિર્જીવ થાય છે; પણ શેઠજીના રૂઢમણી સુવાવડખાનાંએ તે સર્વ કારણો દુર કર્યાં છે. અને તેજ કારણથી સુવાવડીબાઇ તથા તેનાં છોકરાંઓ સુખરૂપ રહે છે.

આ સુવાવડખાનું શેઠની જીવેશ્વરમાં આવેલી ત્રણ માગની મોટી હુવેલીમાં છે. ૧૯૧૦ ના અક્ષરોચર : પનામાં શેઠ પોતાનું ઘર ખાલી કરી ત્યાં પોતાને ખર્ચે પોતાની પુત્ર્ય માતૃત્રી રૂઢમણીના નામની યાદગીરી માટે આ સુવાવડખાનું સ્થાપ્યું અને પોતાના પુત્ર ડા. મંગલદાસ મજબુખલુદાસ મહેતા બી. એ, એલ. એમ. એસ, એમ. આર. સી. પી. આર્થ, ને સ્વાધીન કર્યું. આ સુવાવડખાનામાં હાલના નવા સુધારા પ્રમાણે પ્રેમસીને ઉપયોગી અને હિંદુ સ્ત્રીને અતુલુજ એવી બધી દવા અને સાધનો રાખ્યાં છે. ઉક નીચે દવાખાનું રાખ્યું છે. તેમાંથી છોકરાં તથા સ્ત્રીઓને સહવારે મફત દવા આપવામાં આવે છે. ત્યાં એક ટેલીફોન છે જે જરૂરની વખતે ડા. મંગલદાસને યોગાવવા માટે ઉપયોગમાં આવે છે. પહેલે માળે અને બીજે માળે સુવાવડી સ્ત્રીઓને રહેવાને માટે, પ્રસવ માટે, અને પ્રસવ થયા પછી સુવાવડી માટે, જુદાં જુદાં દીવાનખાનાં રાખ્યાં છે. સુવાવડખાનામાં અન્નવાણું, દવા, શાંતિ, સ્વચ્છતા, ગોઠવણ, વિશાળ જગ્યા પક્ષે બીજાનાની ગોઠવણ અને બીજાં સરસામાન જોધને કોષ્ટકથી નવા જોનારને આનંદ થયા વગર રહેશે નહીં અને આ બધાંની ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓના મન ઉપર એવી અસર થાય છે કે તેમના મનમાંથી સુવાવડની બીક ધણી ઓછી થઇ જાય છે. મેં પણ ન્યારે પહેલું આ સુવાવડખાનું જોયું તારે મનમાં નિશ્ચય થયો કે પોતાને ઘેર સુવાવડ કરવા કરતાં આવી રીતની સારી ગોઠવણવાળી જગ્યાએ સ્ત્રીની સુવાવડ થાય એ વધારે સારું છે અને તે પ્રમાણે હું અહીં જે વખત સુવાવડ માટે આવી ગઇ છું. અહીંયાં માતા અને તેનાં છોકરાં માટે જુદા જુદા પક્ષે, બીજાનો, જરૂર તથા સુતરાઉ કપડાં, ખાવાનું, વગેરે બીજાં રાખવાને માટે પાંચરાં વગેરે રાખ્યાં છે. ને તેજ પ્રમાણે સુવાવડીને સ્વચ્છ કપડાં હમેશાં આપવામાં આવે છે. સુવાવડીને પચે એવો ખોરાક, તાજું દુધ, વગેરે, યોગ્ય વખતે યોગ્ય પ્રમાણમાં આપવામાં આવે છે, આ સધળી વ્યવસ્થા સારી રીતે થાય તે માટે એક કંપાઉન્ડર, પાંચ પાસ ધણેલી હોંશીવાર નર્સી અને આઠ દસ પુરુષ અને સ્ત્રી નોકરો તથા એક બ્રાહ્મણ રસીકશ્રી વગેરે રાખ્યાં છે અને તેઓને ત્યાં જ રહેવાની ગોઠવણ કરી આપી છે. આ સધળાં માણસો ડોક્ટરના દુકમ પ્રમાણે આવે છે ને તેથી સુવાવડીની તથા તેનાં બાલકની પુરતી સંભાળ લેવાય છે. ગર્ભવંતી સ્ત્રી કોમની (ગુજરાતી અથવા હક્ષિણી) સ્ત્રીઓને દિવસ અથવા રાત્રે કોઇ પણ વખતે અંદર લેવામાં આવે છે અને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે એના સર્ગા વહાલાંને સુવાવડી પાસે ઘોડો વખત રહે.

વા દેવામાં આવે છે એજ પ્રમાણે ગર્ભવંતીઓનાં સ્ત્રી તથા પુરુષ સર્ગ વદાક્ષત્રિ કરાયેલા વખતે રાજ્ય મળવા દેવામાં આવે છે.

ડા. મહેતા ને તેમનાં દાય નીચેની નસી આ મુલાવડખાનાનાં કામમાં ધણાજ કાવેશ છે. નર્સ મીસીસ રેચેપ્રાઇઝ એવી તો કાવેશ તથા દીમતવાન છે કે બણીવાર તો ડોક્ટરની મદદ નહીં લેતાં પોતેજ બણી કાગજની સ્ત્રીઓને પ્રસવ કરાવે છે.

ડા. મહેતાએ ફેટલાંક કહ્યું આવસરમાં સચનો ઉપયોગ કરી છેકરાંને છુટ્ટો કરીને ધણા હીમતી જાનેનો બચાવ કીધો છે. આ ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓએ જો પોતાને ઘેર મુલાવડ કીધી હોત તો ખીન અનુભવી દાઇ પાસે સહુવાઈથી છુટકાને ન થતાં તેઓ નાદુર્ભા શુદ્ધ પામ્યા હોત. તે કારણથી ડા. મહેતાનાં જોટલાં વખાણ કરીએ તેટલાં સ્ત્રીઓ છે. ફેટલાંક સ્ત્રીઓ જે મુલાવડ માટે પોતાને દેશ જવાની દની તેઓએ આ મુલાવડખાનાનાં વખાણ સાંભળીને મુખાર્ધમાંજ રહીને તેને લાભ લીધો છે.

આ મુલાવડખાનું અને દવાખાનું ધર્માંદ છે, તેથી દુનિયાં કાઈપણ આચારીને આ સંસ્થાનાં રૂબરૂમાં છુટવાને માટે એવી ગોઠવણ કીધી છે કે જેથી વખતે ગરીબનાં લાભાર્થે એજ દવાખાનામાં પોતાની સકતી પ્રમાણે પૈસા આપી બદલો વાળે; આ સગવડને લીધે પૈસાદાર તેમજ મધ્યમ સ્થિતીનાં માણસો આ ખાનનાં લાભ લેવાને સકારાત્મક નથી. છેવટે હું મારી બહેનોને એવી વીનંતી કરું છું કે તેઓએ પોતે મુલાવડખાનું જોઈને પ્રસંગે તેનો લાભ લેવો.

આ મુલાવડખાનાનાં નિયમો તથા કોઈ પણ જાનની ખીજ માફતી એ ખાનાનાં બચસ્યાપક પાસેથી મળી સકશે અને મોટા આનંદથી તેઓને આપશે.

(મુબંધ)

સૌ. ઇંદુમતી અનંતરાવ રાખનીસ.

૧૪. જૈનોની ધાર્મિક અને વિદ્યાવિધયક સંસ્થાઓ.

ગુજરાતમાં જૈનોની વસ્તી ઠીક છે. જૈનોના વર્તમાન ચોવીસીમાંના છેલ્લા તીર્થંકર મહાવીર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યાને આજે ૨૪૪૮ વર્ષ થઈ ગયાં છે. તીર્થંકર એટલે તીર્થના સ્થાપનાર. તીર્થમાં ચાર સંસ્થાનો સમાવેશ થાય છે. સાધુ, સાધ્વી, આચક ને અધિકારી એ ચારે સંસ્થાઓ આજે પણ કાયમ છે.

જૈન સાધુઓ કંચન તથા કામિનીના ત્યાગી હોય છે. સચેત (જીવવાળી) વસ્તુને તેઓ ખોરાક પાણીમાં અથવા જીન કાંઈ પ્રસંગમાં લઈ શકતા નથી તેથી સચેતના ત્યાગી અને અચેતના તેઓ બોળી કહેવાય છે. પૃથ્વી, પાણી, વાયુ, અગ્નિ, વનસ્પતિ વગેરે સ્થાવર જીવો તેમજ બાકીના જંગમ (ત્રસ) જીવો-એ સર્વે જીવોનું તેમણે રક્ષણ કરવાનું છે ને તેથી દયા પાળવાની છે. દયા એ જૈનોનો પરમ ધર્મ છે. સર્વથા હિંસા કરતી નહિ, બહુ બોલવું નહિ, અદત્ત લેવું નહિ, બહાચર્થ પાળવું, ને પરિમહોનો ત્યાગ, એ પાંચ મહાવ્રત તેઓ જીનનું મતો સાથે પાળે છે. અસુક પાંચ વસ્ત્ર ને પાંચ પાત્રજ તેઓ રાખી શકે છે. તેઓ નિર્દોષ ને ધર્મમાં ફરમાવેલી જાતિનો (સુજનો) આહાર હોય તોજ લઈ શકે છે ને ખીજ સીજે પણ તેજ પ્રમાણે હોય તો લઈ શકે છે. એક ગામમાં ચાતુર્માસ સિવાય, ઉપકાર થઈ શકે તેમ હોય તો વધારેમાં વધારે એકમાસ નહિતર એક દિવસથી વધારે રહી શકે નહિ. તેઓને એક સોય જોઈતી હોય તો પણ તેઓ આવડને ત્યાંથી યાચી

જાય છે, પણ તે સાંજ સુધીમાં પાછી પહેાંચાડી જવી પડે છે. રાત્રે તેમનાથી આહાર પાણી વગેરે કશું લેવાતું નથી કે રાત્રિવાસી કશુંએ રખાતું નથી. સવારસાંજ તેઓને પ્રતિક્રમણ કરવાતું હોય છે. ને ધર્મના ફરમાન પ્રમાણે સ્વાધ્યાય, વ્યાખ્યાન, વગેરે કરવું પડે છે. તેઓને જીવનપર્યંત સામાયિકવ્રતમાં (સમતાભાવમાં) રહેવાતું હોય છે. આ અને બીજી આવી ધણી બાબતો જૈનસાધુઓ પાળે છે અને શાશ્વત સુખ મેળવવા માટે આવકોને ધર્મજ્ઞાન આપે છે.

દિગંબર, મ્વેતાંબર અને સ્થાનકવાસી,* એવા ત્રણ મુખ્યભાગ જેનાના છે. તેમાં દિગંબરમાં તો વર્તમાનકાળમાં તેમના ધર્મશસ્ત્રો પ્રમાણેનાં સાધુ, સાધ્વી છે નહિ; કારણ કે; આજ કાળે ધર્મમાં કલા પ્રમાણેની રિયનિમાં સાધુ, સાધ્વીઓથી રહી શકાય તેવો જમાનો-સમય નથી. મ્વેતાંબર અને સ્થાનકવાસીના સાધુસાધ્વીઓ છે. તેમાંથી કંયા ફીરકાના સાધુ સાધ્વીઓ તીર્થંકર પ્રથુના ફરમાન પ્રમાણે વિશેષ કરીને વર્તે છે તે જોવાતું કામ સૌ સૌના પંથના આવક આનિકઓતું છે. જે તેમાં સુધારો થાય તેવા ઉપાય લેવા તે પણ તેમનું કામ છે.

સાધ્વીજની સંસ્થાની પણ સાધુજના જેવી રિયતિ સમજવાની છે.

સાધ્વીજઓ ધારેતો આજ કાળે ઓછજણણીમાં ધણેજ અગત્યનો ભાગ ભજવી શકે. સાધુ સાધ્વી માટે ખાસ શાળાઓની જરૂર છે. અને તેમાં યોગ્ય અભ્યાસ કર્યા પછી જ તેમને દીક્ષા દેવામાં આવે તો ચતુર્વિધ સંધ (તીર્થ, અર્ચાત-સમસ્ત જૈન કામ)ની ઉન્નતિ વેળાસર થાય.

શક્ર થયેલા સાધુઓમાંથી કે સાંસારિક, રાજકીય રિયતિમાં જૈનને ટકાવી રાખવા માટે ગેરરજની સંરચા ઉભી થયાનું જણાય છે, પણ તેની સિદ્ધારસમાં દાહ કશું બાલવાતું મન નથી. એ સંરચામાં વિશેષ સુધારાની આવરકતા છે.

આવક અને આનિક એ જૈનધર્મ પાળનાર સંસારી લોકો છે, અને સાધુ સાધ્વી ત્યાગી છે. સાધુ સાધ્વીને નિયમમાં ચલાવવા માટે આવક આનિકને પ્રભુએ ફરમાય કરી છે. અને આવક આનિકને નિયમમાં ચલાવવા સાધુ સાધ્વીને ઉચ્ચ પદે રચાવવામાં આવ્યા છે. એટલે કે ઉભય વર્ગ એક બીજાની બૂઝ-ખામિ બનાવીને નિયમમાં ચાલવાતું કદી શકે છે. જૈન ધર્મમાં ખાસ, સાધુઓને કાલપણ પ્રકારનું કાર્ય કરવાના દોકા કે સ્વતંત્રતા આપેલી છેજ નહિ.

દાહમાં પાશ્વત્ય સંસર્ગોથી આવકોમાં નારિતકપણ અને દુષ્ટાને રચાને બેદરકારી

*દિગંબર, મ્વેતાંબર અને સ્થાનકવાસી જેઓમાં બહુ તફાવત નથી; પહેલા બે મુર્તિને પૂજે છે અને સ્થાનકવાસી નથી પૂજતા. દિગંબર મૂર્તિ પૂજે છે પણ ચતુર્વિનાની અને તેઓના સાધુ મુનિઓને વસ્ત્ર દિશાસ્પ (અર્ધાત વસ્ત્ર નહિ)-હોવાં જોઈએ એમ માને છે. આ પ્રમાણે મુર્તિની વાત સિવાય ને સદન કિયાના તફાવત સિવાય શાસ્ત્રતત્વો પ્રાયઃ એક સરખાં છે. દાહના જમાનાને અનુસરીને ત્રણે ફીરકાઓ (વિશ્રાઓ)ની એકચતાની વિશેષ જરૂર છે. તેમજ ત્રણે ફીરકાની એકત્ર કોન્ફરન્સ બેઠવાની પણ જરૂર છે. દુષ્ટેશાં સંપત્તીજ દરેક કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે, તેમાં પણ એજ ધર્મ અને એક પ્રથુને માનનારાઓમાં સંધ હોય તો વધારે સાર કામ તેઓ કરી શકે છે. સંપત્તિને કોઈ પણ કાર્ય કરવામાં આવે તો પૈસા અને વખત વગેરેની બરબાદી થતી અટકે અને થોડી મહેનતે લાભ મળેજાય થાય.

કે નિષ્કૃતા જોવામાં આવે છે; તેથી રથજે રથજે જૈનશાળાઓ સ્થાપવામાં આવે છે, તેનો હેતુ એવો છે કે નાના બાળકોને જો ધર્મના સંસ્કાર ખાતપણમાંથીજ આપવામાં આવશે તો મોટપણે તેઓ આસ્તિક ને ધર્મી થશે.

જૈન બાળક અને બાળાઓને માટે જૈનશાળાઓ ત્યાં ત્યાં સ્થપાયેલ છે, ત્યાં તેની અંદર બાળક અને બાળાઓને નીતિ અને ધર્મને લગતું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. આથી કરીને બાળકોના હૃદયમાં નાનપણથીજ નીતિ અને ધર્મની ઉડી ડાપ પડે છે. આવી શાળાઓની સંખ્યા વધારવાની જરૂર છે.

જૈનોના ત્રણે દિશાની અમગ અમગ કોન્કર-સો બરાબર લાગી છે અને અમગ અમગ કોન્કર-સો આદિસો પોત પોતાના દિશાને લગતું કામ વધારાકિત કરી કરે છે. દોઢ, બે વર્ષને અંતરે જૂદે જૂદે રથજે કોન્કર-સો બરાબર છે. તેમાં પણ સ્વધર્મની, અને સ્વઅધ્યુષા, વગેરેની પ્રગતિના કાર્યો માટે ધારા પારણો અંધાય છે. જો કે હજુ જોઈએ તેવા લાભ લોકોને થયો નથી, પણ આ સત્કાર્ય આરંભાયું છે તેથી પ્રગતિ થવા આશા અંધાય છે.

સ્વલક્ષ્યમાં જૈન ટ્રેનિંગ કોલેજ અને કોલોમાં જૈન પાઠશાળાઓ તથા મુન્દરા અમદાવાદ, વગેરે રથજે બોર્ડિંગ હાઉસ જેવી સરમા સ્થપાય છે, જેની અંદર આજી અર્થથી રહેવાનું અને નીતિધર્મ અને વ્યવહારોપયોગી શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. તે પણ પ્રયત્નસાને પાત્ર છે. 'બોર્ડિંગ' ને બદલે 'ધર્માશ્રમ' તો માત્ર 'લોશન' છે,* તેમાં હજુ ધણા સુધારાને અવકાશ છે.

જૈનોની જૂદી જૂદી સ્કુલોની પણ જરૂર હોવાને કીધે પન્નાલાલ જૈન હાઈસ્કૂલ વગેરે સ્થપાય છે ને હજુ પણ સુધરેલા જૈન ગ્રેજ્યુએટોના શુભ પ્રયાસથી તેવી સંસ્થાઓ પ્રથમ સંભવ છે તે પણ એક પ્રગતિનું સાધન છે.

વનિતાવિદ્યામ-શ્રાવિકાશાળા જેવી સંસ્થાઓ પણ રાજકોટ, મોરબી અને જામનગર વગેરે સ્થળોમાં સ્થપાય છે. જેમાં વિધવા, સધવા તેમજ બાળાઓને નીતિધર્મ સંબંધી, વિદ્યાકળા સંબંધી, અને વ્યવહારોપયોગી શિક્ષણ આપવામાં આવે છે.

બહુજ થોડે રથજે જૈન લાઈબ્રેરીઓ પણ છે, જેની અંદર નીતિનાં, ધર્મનાં, વિદ્યાકળાનાં, રૂઝવણીનાં અને વ્યવહારોપયોગી પુસ્તકો નથા સામાજિક અને માસિક ચોપાની-આનો બાકોળ કરેલો હોય છે, તે દરેક લગભગ બરતાર-મેમ્બરોને લાઈબ્રેરીમાં આવીને વાંચવા માટે તેમજ ઘેર વાંચવા માટે લઈ જવાને અમુક દિવસની મુદત સુધી આપવામાં આવે છે. તેથી પણ લોકોને જોઈએ ખર્ચે જાનનો લાભ કીધે મહેલ છે. લાઈબ્રેરી જેવી સંસ્થાઓ તરફ જૈનોનું ધ્યાન હજુ જોઈએ તેવું 'જેસાયુ' ગણાયું નથી. આવી સંસ્થાઓની સંખ્યા વધારવાની જરૂર છે.

દરેક જાતના સદ્ગુણો સંબંધી અને અધ્યાત્મિક જ્ઞાનથી બરપૂર વિષયવાળા તેમજ વ્યવહારને પણ લગતાં પુસ્તકો, માસિક તથા સામાજિકોને શુદ્ધ અને સરખ (જૂદી જૂદી) ભાષાઓમાં પ્રકટ કરવાનો-પ્રસિદ્ધિમાં આજુગનો પ્રયત્ન ચાલુ થયો છે.

જૈનોમાં ધર્મ ધ્યાન કરવા બંધના જુદાં મકાનો હોય છે તેને ઉપાશ્રય-અપાસરા-

* 'બોર્ડિંગ'માં વિદ્યાર્થીઓને ખાવાપીવા તથા રહેવાની અને અભ્યાસ કરવાની બોર્ડિંગના સ્થાપકોની દેખરેખ નીચે સર્વ રીતે સગવડ કરવામાં આવે છે. 'લોશન' -એટલે ફક્ત માટે રહેવાની જગ્યા.

હશે છે. ઉપાશ્રય એ એક પવિત્ર ધર્મની જગ્યા છે. જેની અંદર સાધુઓ અને સાધ્વીઓ ઉતરે છે. ઉભયને માટે ઉપાશ્રય જૂઠું જૂઠું હોય છે. ત્યાં આગળ સવારના અને બપોરના સાધુ મુનિઓ મિરાજતા હોય ત્યારે તેઓ ધર્મનું વ્યાખ્યાન આપે છે. સાધુને ઉપાશ્રયે ઓઝોથી તેમજ સાધ્વીને ઉપાશ્રયે પુરોધાથી વ્યાખ્યાનના સમય સિવાય, ઓઝો અને પુરોધાની અમુક સંખ્યા હોવા સિવાય એકલા દર્શનાથે જવાની પણ જોઈના ધર્મ શાસ્ત્રમાં મના છે. રાત્રીઓતો બિલકુલ ઓઝોથી સાધુને ઉપાશ્રયે તેમજ પુરોધાથી સાધ્વીને ઉપાશ્રયે ગમે તેટલી મોટી સંખ્યામાં હોય તો પણ જમ શકાયજ નહિ. ખાદ ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, પ્રતિકમણ્ય ને પોષક વગેરે ધર્મક્રિયા સિવાય કોઈ પણ જાતની ક્રિયા થઈ શકતી નથી-કરવામાં આવતી નથી. ઉપાશ્રયમાં સાધુ સાધ્વી મિરાજમાન હોય તો પણ શ્રાવક અને આવિશ્યો ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, પ્રતિકમણ્યાદિ ધર્મક્રિયાઓ કરવા જાય છે. ઉપાશ્રય એ એક શાન્તિગૃહજ છે.

દિગંજર અને શ્વેતાંજર જોવામાં પ્રજુની મૂર્તિવાળાં હેરાસરો હોય છે. હેરાસરોનો ઉલ્લેખ કરવો. કે ઉદ્યોગશાળાઓ રચાવીને શ્રાવકોનો ઉદ્ધાર કરવો ?-તેવા પ્રશ્નો પણ હાલ કોઈ કોઈ સ્થળોમાં ચરચાય છે, તે પણ સુભાગ્યની વાત છે. કારણ કે હેરાસરોનો ઉદ્ધાર કરવા કરતાં સ્વયંધુઓને ઉદ્યોગે લગાડીને તેમનો ઉદ્ધાર કરવામાં આવે તો ધર્મનો ઉદ્ધાર સાધેજ થશે. માણસની આખાદી વધવાથી પૈસાની આખાદી ઘટે એટલુંજ નહિ પણ તેમાં વૃદ્ધિ થાય છે. અને પૈસાથીજ દરેક કાર્ય સિદ્ધ થાય છે. માટે હાલના કેળવણીના જોન જાંબુઓના મગજમાં પોતાના ધર્મ જાંબુઓનો ઉદ્ધાર કરવાનો પ્રશ્ન ઉઠ્યો છે તે ધણેજ પ્રશ્નસાને પાત્ર છે.

હાલનો જૂઠી જૂઠી જોન સંસ્થાઓ ત્રિપે દુકામાં આટલુંજ રહેવું. બસ થશે. ત્રણે કિરકાના વિચારથીજ અને વિદ્વાન જાંબુઓ અકળતાથી સંપીને જોનાના ઉદ્ધારથી (નકામા પૈસા બરબાદ નહિ કરતાં) ઉદ્યોગ શાળાઓ, જોન ટ્રેનિંગકોલેજો, બોર્ડિંગ હાઉસો, જોનબાળશાળાઓ, વગેરે સંસ્થાઓ રચાવીને, ધર્મનું, નીતિનું, વિદ્યાકલાનું તેમજ બવહારોપયોગી શિક્ષણ આપી જોન જાંબુઓને સદ્ગત્તનશાળી, સવનિષ્ઠ અને કર્તવ્ય પરાયણ બનાવવામાં સહાય આપશે તો જોનકામની જોહોજલાલી પૂર્વના જોવીજ પાછી પ્રાપ્ત કરી શકાશે એમ આશા રહે છે. સંપ અને સમદૃષ્ટિ ધરી તથા દૃષ્ટિમર્યાદાનું ક્ષેત્ર અને હૃદયભાવનાનું ક્ષેત્ર દુકાં અને સંકુચિત મટીને વિશાળ થશે, ત્યારેજ ઉન્નતિના ચિખરે પહોંચી શકાશે, એ નિશ્ચય છે. અસ્તુ !

(મોરખી.)

-નિર્મળા.

૧૫. કાર્લી-હિન્દુ સેનેટારિયમ.

(ક્ષય રોગથી પીડાતા દર્દીઓને માટે આરોગ્ય ભવન.)

ક્ષય રોગ જેવા મદાપ્રજન રોગમાં હજારો ઓ પુરોધા તેમજ આત્મકો દરદર્દી સપડાય છે; અને તે સંખ્યા દિનપર દિન વધતી જાય છે. આ દર્દી-રોગીઓમાં ઓઝો વિશેષ હોય છે. શહેરની ગલીઓ અને ગાટી વચ્ચેનાં ભાગો, ત્યાં પવન કે કપા ઉગ્રસનું નામ ન હોય, તેવી જગ્યામાં ક્ષયનો પ્રચાર ધણો વધારે થાય છે. દષ્ટાં, ખાંડાં, વિગેરે ગૃહકામોમાં મદદ કરતાં તૈયાર થયેલા સંખ્યાની અનુકૂળતાને લીધે મોટા શહેરની ઓઝોને લેવાની મહેનત એટલી થવાથી તેઓ દિવસે દિવસે નરમ થતી જાય છે. ને ન્હાનાં ન્હાનાં શહેર કે ગાંધીમાં પણ એ રોગ લોકોમાં ફેલાઈ જાય છે. ક્ષય રોગને દૂર કરવાના ઉપાયમાં દરદીને સ્વચ્છને

ખુદ્ધી દવામાં રાખવો જોઈએ. ને તેને ગાદક આવવો સ્વચ્છ ને દલકા પોરાક આવવો એ દવા ક્યાં બરોબરજ છે. આવો યુગેય દેશના લોકોને અભિપ્રાય છે. ઈંગ્લેન્ડ, જર્મની, વગેરે, દેશમાં લોકો પોતે અથવા સરકાર સારી દવા વાળી જગ્યાએ એ દાય રોગવાળા માટે આરોગ્યશૃદ્ધ (Sanitaria) બાંધે છે ને તેથી દાયરોગથી ચતા મરણની સંખ્યામાં ઘટો પડાવે થાય છે.

મુંબઈ હવામાં દાયથી પીડાતાં પાશુની કામનાં માણસો માટે આરોગ્યભવન દેવસાગીમાં છે અને ત્યાં તે લોકો તેને સારો ઉપયોગ પણ કરે છે. હિંદુ લોકોને એવી સગડ નથી. હિંદુઓની સંખ્યા ઘણી છે. તેના પ્રમાણમાં દાયરોગથી મરણ પણ પુષ્કળ થાય છે. એ દરકન દૂર કરવા દાયરોગી હિંદુને મદદ મળે તેને માટે એક આરોગ્યભવન સ્થાપવા ડૉ. પિચી ક્રિસને કરેલી સૂચના ઉપરથી કેટલાક હિંદુ શૃદ્ધથોએ ૧૯૦૬ માં માપવ બાગમાં હિંદુ લોકોની એક જાહેર સભા ભરીને હિંદુ દાય રોગી માટે એક આરોગ્યભવન બાંધવાની વ્યવસ્થા કરવા માટે એક કમિટી નીમી. આ કમિટીએ કાલી ગામની જગ્યા આરોગ્ય શૃદ્ધ માટે પસંદ કરી શુમારે એસી હજાર રૂપિયા કમિટીએ એકલા ક્યાં દતા. આતાર સુધીમાં એક સાખ રૂપિયાનું ખર્ચ તો થઈ ચૂકું છે, તોપણ હજી ન્દાનાં ન્દાનાં મકાન બંધાવાનાં ગાડી છે. આરોગ્યભવન તૈયાર થયા પછી તા. ૧૩ એપ્રિલ ૧૯૧૨ ને દિવસે નેક નામદાર મુંબાઈના ગઝનર સાહેબ લોર્ડ સિડન હામને હાથે તેને ઉઘાડું મૂકવાની શુભ ક્રિયા થઈ દતી. સર્વ જાતની હિંદુઓને માટે આ સંસ્થા હોષ, ગરીબ લોકોને ઔષધ, અન્ન, લૂગડાં, વગેરે જરૂરની સર્વ વસ્તુઓ મફત આપવામાં આવે છે. મધ્યમ સ્થિતિનાં માણસોને જગ્યાના બાકાના દસ રૂપિયા આપવા પડે છે. હિંદુ દાય રોગી માટે આખા પ્રાંતમાં આ એકજ આરોગ્યભવન છે વડોદરાના નામદાર મહારાજા શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડ એ પ્રેમ મદીનામાં આ સંસ્થા જોવા ગયા દતા. બધી વ્યવસ્થા જોઈ મહારાજા સારંગ ઘણા પ્રસન્ન થયા દતા ને ઉદાર સહાય આપ્યા મહેરબાન થયા છે.

ભાવનગરના નામદાર મહારાજા સાહેબ, મોન્નીના નામદાર કાંદાર સાહેબ, વિગેરે બીજા રાજા રજવાડા તથા શ્રીમંતો તાંકીયા આ સંસ્થાને મદદ મળી છે; પરંતુ હજી પૈસાની તાણ ઘણી છે. કારણ કે ઉપર કલા પ્રમાણે કેટલુંક બાંધ કામ કરવાનું બાકી છે અને ચાલુ ખર્ચ ધરિપટાલ તથા લેતી દવાઓ, ડોક્ટર, આસીસ્ટન્ટ, કમ્પાઉન્ડર, માળી, નોકરો દીવાળતી, રોગીને ખાવા પીવાનું, જરૂરના સર સામાન વિગેરે માટે શુમારે એક હજાર રૂપિયાનું છે, જે આપવા માટે એક કાલમનુ રૂંડ જરૂરું છે. મુખ્યત્વે કરીને ડા. સર લાલચન્દ્ર કૃષ્ણ લાલવડેકર અને માટે મહેનત બહુ કરે છે. આવી પરાયકારી સંસ્થાને માટે દરેક હિંદુભાઈઓ અને બહેનોએ યથાશક્તિ મદદ કરવી જોઈએ.

(સેન્ટ્રાલ.)

સૌ. પ્રમીલા.

* કર્તવ્ય પાલન:—આપણાં કર્તવ્યનું પ્રેમથી પાલન કરવાથી નિઃસંદેહ આપણે તેનું ફળ પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ, અને તે ફલ પણ કદી આજ સુધી કોઈએ પ્રાપ્ત ન કર્યું હોય તેવું સુંદર તે કર્તવ્યમાં આપણી દ્રષ્ટના શક્તિ ખેંચી શકે ત્યાં સુધીના વીચાર સીધો, અને જ્યાં સુધી તે કર્તવ્યમાં સફળતા ન મળે ત્યાંસુધી દુઃખણે ચંડયા રહે. આ પ્રમાણે કરવાથી ઘરકોઈ સુખ તથા ધન તથા વિજય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. જ્યાં સુધી કર્તવ્યમાં પાલનમાં આપણે અજ્ઞાપી લાગીશું નહીં, ત્યાંસુધી આપણે કદી પણ ક્ષેત્ર મેળવીશું નહીં. સંસારનું કોઈ પણ કર્તવ્ય અજ્ઞાપી અને શુદ્ધ દ્રષ્ટિથી દાંય થયે; તો સુદાનને તેજ મુખ્ય વર્તેરો અને આખરે તેની ફલમાં દેવી સહાય પણ અવરય મળશે.

સૌ. ગમન ગૌરી.

૧. હિન્દ હિતૈષી મહાત્માઓ.

૧. રા. બ. લાલશંકરભાઈનો સ્વર્ગવાસ.

જન્મ અને મૃત્યુ એ દેહધારી માત્ર માટે નિર્મિત છે. તે મનુષ્ય માત્ર સંપૂર્ણ રીતે જાણે છે, તે છતાં મૃત્યુની યાતનાથી સતત મુક્ત એવા મનુષ્યો તો નિરલાજ છે. એવા ભાગ્યવાન મનુષ્ય જીવનને ધન્ય છે. એવા જીવનમુક્ત મનુષ્યને માટે તો રા. રા. નરસિંહરાવ કહે છે તેમ " મૃત્યુ મરી ગયું રે લોલ " એ ઉચ્ચાર સદજ કરી શકાય. એવા મનુષ્યો આ જીવનમાંથી દેહ છોડીને જાય છે, પરંતુ તેમનો આત્મા-તેમના સદ્ગુણોની છાપ તો અનંતકાલ સુધી રહે છે. અને એવા મહાન પુરુષોના અમર જીવન ઉપરથી જગજગતને ચેતવણી મળે છે કે, આપણા જીવનની ઉત્તિ કરવી તે આપણે સ્વાધીન છે, અને તેજ કારણે સર મહાન શ્રી પુરુષોના જીવનવૃત્તાન્તનું વારંવાર મનન કરવું અતિ ઉપયોગી છે. એક મહાન નર મૃત્યુવશ થાય તો ત્યાર પછી શોક પ્રદર્શિત કરવો, એ એક રીતી જેવું થઈ ગયું છે. પણ એ માત્ર જ્યારે રીતીજ રહે અને તેના કાંઈ વ્યાવહારિક ઉપયોગ ન થાય તો એ શોક પ્રદર્શન મિથ્યાજ કહેવાય. એવા નરના જીવન અરિત ઉપરથી બોધ લઈને તેનું અનુકરણ કરવાનો પ્રયાસ સદા યથો જોઈએ અને તેજ જીવન વૃત્તાન્ત લખવાનો હેતુ છે.

અમદાવાદ પ્રાર્થના સમાજના અધ્યક્ષ, અનાયના એવી મુરબી લાલશંકરભાઈએ ચાર પાંચ મહિનાની માઠગી ભોગવી, ઑક્ટોબર મહિનાની ૧૮ થી તારીખે આ ક્ષણજીર દેહને ત્યાગ કરી સનાતન શાન્તિમાં વાસ કર્યો. અમદાવાદમાં, બધે સમસ્ત શુજરાતમાં એમનો હામ તો ખાલી જ પડ્યો. એવા ઉત્સાહી કાર્યપરાયણ, દીન દયાળુ મહાત્માની ખાલી પડેલી જગ્યા લેનાર હાલ તો કોઈ માણસ પડતું નથી.

અમદાવાદની-અને શુજરાત પ્રાન્તની પ્રત્યેક લોકોપયોગી સંસ્થા સાથે તેમનો અત્યંત નિકટ સંબંધ હતો; અને પ્રાર્થના સમાજ તથા રા. સા. મહીપતરામ રૂપરામ અનાયાત્રમના તો તેઓ આધારસ્તંભ અને પ્રાણાધાર હતા એમ કહીશું તો જરા પણ અતિશયોક્તિનો આરોપ આવશે નહિ. આ પ્રકારના ઉદાર છુદિના, વિશ્વકુટુંબી ગૃહસ્થનું અરિત અત્યંત અનુકરણીય અને ઉત્સાહજનક હોય, એ સર્વ કોઈ કબુલ કરશે.

સત્કૃત્ય એ એક સુવાસિત પુષ્પ છે. પુષ્પની સુરભિથી સદુને આનંદ થાય છે. દુઃખિત જનો તેનાથી ક્ષણજીર પોતાની પીડા વીસરી શકે છે. તે પ્રમાણે સત્કૃત્ય રૂપી પુષ્પની વાસ એક સ્થાને ન રહેતાં લોકોને અતિ સુખકારક થાય છે. લાલશંકરભાઈને નિસ્વાર્થ છુદિથી અને નિરભિમાનથી અનેક પ્રકારની જે લોકસેવા ખળવી છે, તેનાં સુદૃઢ શુજરાતમાંજ નહિ, પણ છેક દક્ષિણ સુધી જોવામાં આવે છે. પારકાના દુઃખને પોતાનું કરવું, એ ભાવનાથી પ્રેરાઈને જીવન પર્વત તેમણે કેવી રીતે જનસેવા કરી હતી, તે નીચેના વૃત્તાન્ત વાંચ્યાથી કાંઈક સમજશે.

રા. બ. લાલશંકરભાઈનો જન્મ અમદાવાદ પાસે આવેલા નારદીપુર નામના ગામડામાં ઇ. સ. ૧૮૪૫ માં આગસ્ટની ૨૩ થી તારીખે થયો હતો. તે ગામડામાંજ તેમના શિક્ષણનો આરંભ થયો હતો. થોડું શિક્ષણ લીધા બાદ તેમના પિતા તેમને લઈને અમદાવાદ આવ્યા,

અને ત્યાર પછી થોડું ગુજરાતી શિક્ષણ ત્યાંનીજ શાળામાં લીધું. તેમના પિતા યાત્રિક દત્તા. તેથી એ શિક્ષણ પણ તેમને તેજ વખતે લેવું પડ્યું. પરંતુ તેની સાથે ગુજરાતી અભ્યાસ તેમણે મૂકી દીધો નહિ. તેમની શુદ્ધિ ઘણી તીવ્ર હતી, તેથી થોડા વખતમાં તે સમયની નૌ-ર્મલ સ્કુલમાં દાખલ થયા, અને રૂ. ૫ ની સ્કૉલરશિપ તેમને મળવા લાગી. થોડા વખત પછી ટ્રેનીંગ કૉલેજમાં રૂ. ૧૦ ની સ્કૉલરશિપ શરૂ થઈ. આને લીધે તેમને મોટી મદદ મળી. પરંતુ થોડાજ વખતમાં પિતાની ગરીબ સ્થિતિ, અને જીના વિચારને લીધે, તેમને નોકરી લેવાની ફરજ પડી. નોકરીમાં પડ્યા છતાં અભ્યાસ તો જારીજ રાખ્યો હતો. ગમે તે આપણ વેડીને પણ અભ્યાસ તો કરવો એ એમની મોટી ઉમેદ હતી. તેમના માતૃશ્રી નંદાનપણમાંજ મૃત્યુ પામ્યાં હતાં, તેથી માનું સુખ તેમણે ધરમાં જ્યુ નહોતું. તે ઉપરાંત સાવકીમા ધરમાં હતી. નાગર શાળાજુ જેવી શ્રેષ્ઠ ગણાતી શાંતિમાં તે પ્રમંથે બાળકઅની રૂઢી હતી; તેથી તેમણે સગવડ ધણીજ ખાસ વયમાં થયું હતું. સ્વતંત્રપણે શિક્ષણ લેવા માટે, તેમજ સ્વતંત્ર થવાના માર્ગમાં આ એક મોટું પ્રતિબંધન હતું. તેમના પિતાએ કહ્યું કે, "મારા કશા પ્રમાણે નોકરી ધધે ન રહે. તો મારા ધરની બદાર જઈને રહે. "

આથી કરીને રા.બા. લાલચંદ્રભાઈને મોટી આપણ આવી પડી. તે વખતે રવ. રા. સા. મદિપતરામ રૂપરામ અમદાવાદની ટ્રેનીંગ કૉલેજના પ્રિન્સીપાલ હતા. તેમની પાસે તે સલાહ લેવા ગયા. રાવસાહેબને સર્વ દર્શાવન વિવેકન કરે. લાલચંદ્ર જેવા દોષિઆર વિદ્યાર્થી અધવ-અ અભ્યાસ મૂકી દે એ વાત તેમને જરા પસંદ પડી નહિ. તેથી તેમને એવી શીખામણ આપી કે, "પિતા જે ધર બદાર કઢાડી મૂકે તો બસે કઢાડે. સદકુલે તમે સ્વતંત્ર જગ્યાએ જઈને રહે. જો ને આપણ પડે તો બેભારક મારી પાસે આવજો. લાલચંદ્રે પોતાના યશની શીખામણ અદ્યારે અદ્યાર અમલમાં આણી. અનેક અડચણો વેડીને માત્ર પોતાની હિંમત ઉપર તેમણે ટ્રેનીંગ કૉલેજનો અભ્યાસ સંપૂર્ણ કર્યો. રા. સા. મદિપતરામભાઈએ કરેલો ઉપકાર તે કદી વીસવા નહિ, અને પ્રમંથે પ્રસંગે તેમના યજ્ઞાનુવાદ ગાતા. ગણિતનો વિષય તેમણે અધ્યાય શ્રમ લઈ આગળ વધાર્યો. એટલે સુધી કે એંટ્રી-સ્ટન્ટ કૉલેજના વિદ્યાર્થીઓની સાથે પરીક્ષા આપી તેમાં તે પહેલે નંબરે પાસ થયા. તેમની શુદ્ધિ એ વિષયમાં ટૂંકલી ખુબી ગઈ હતી તે દર્શાવવાને આટલું ઉદાહરણ જ બસ છે. જુજરાતમાં, અહીં મુંબાઈ ઈસાકમાં એક ગણિતશાસ્ત્રી તરીકે તેમણે નામ આગાલજીદ તમામને મળ્યું છે. બાકરજી અને બુગો-લનાં પુસ્તકો પણ તેમણે લેવાર કર્યાં છે. જાતિ ખત અને આગળને લીધેજ તે શિક્ષણ લઈ શક્યા. કેમકે કોઈ પણ કૉલેજમાં પ્રવેશ કર્યા વગરજ અને અમદાવાદની હાઈસ્કૂલમાં નોકરી હતી, તેની સાથેજ તેમણે ખાનગી રીતે અભ્યાસ કરીને સન ૧૮૬૭ માં મદ્રાસ યુનિવર્સિટીની 'એંડ. એ.' ની પરીક્ષા પસાર કરી. ૧૮૬૯ માં લાલચંદ્રભાઈ જુજરાત પ્રેવીન્ટીવલ કૉલેજમાં એસીસ્ટન્ટ શિક્ષક નીમાયા; અને ૧૮૭૧ માં સેમ્સ કૉલેજમાં રેજીસ્ટ્રાર નીમાયા.

લાલચંદ્રભાઈની અધ્યાય મહેનત, એકનિષ્ઠા અને ખંતતાજ પરીણામે આટલે સુધી તે ચઢ્યા હતા. પરંતુ ૧૮૭૩ માં એ સળજળજની પરીક્ષામાં પાસ થયા, અને પંદરપૂરના સળજળજ નીમાયા, ત્યારથી તેમના જીવનમાં ફેરફાર થયો. આ પવિત્ર યાત્રાના રથમાંથી રા. બા. લાલચંદ્રભાઈ લોકસેવાના ઉત્તમ કાર્યમાં જોડાયા; અને એજ લક્ષ્યરથજ અંતની ધડી સુધી તેમણે કાયમ રાખ્યું. ૧૮૮૭-૭૮માં દક્ષિણમાં મોટો દુકાળ પડ્યો હતો, તે વખતે

સોલાપુર પરગણામાં સંખ્યાબંધ મનુષ્ય અને દેવરતું તુકશાન યથુ. તે વખતે. મુંબાઈના નામાંકિત મિત્ર એજન્ટ શેઠ મેસારરજી ગોાકળદાસની સોલાપુરમાં મિલ હતી. તેમણે તે પરગણાની વસ્તુસ્થિતિ ધ્યાનમાં લઈને મુંબાઈના શેડીઆ પાસેથી પૈસા એકઠા કરીને દુકાળ સંકટ નિવારણાર્થે ૬૩ લાખ કંચુ. તે વખતે લાઘવચંકભાષા પંદરપૂરના સમજાવતા જુએ મરતા લોકોનું દુઃખ ઘટાડવામાં તેમણે અયાગ મહેનત કરી. પરંતુ દુકાળને પરિણામે માત્રાપ વગરનાં નિરાધાર યૌવનાં બાલકોની સંખ્યામાં અત્યંત વૃદ્ધિ થતી જોઈને તેમને ત્રાસ છુટ્યો. જુએ મરતા લોકોનું રક્ષણ કરવા ઉપરાંત અનાયગાળાશ્રમની અગત્ય તેમને જણાઈ. તેટલા માટે તેમણે તન તોડીને મહેનત કરી. કાટીનું કામ સમાપ્ત થયા પછી દર શનિવારે સાંજે તે પંદરપૂરથી મુંબાઈ જવા નીકળતા. ને સ્વીવારે આખો દિવસ શેડી-આની સુલાકાત લઈને પંદરપૂરના બાળાશ્રમની અગત્ય વિશે તે લોકોને સમજાવુ પાડતા; ને તેમની પાસે પૈસા ઉધરાવતા. પાળારાત્રે મુંબાઈથી નીકળીને સોમવારે સવારે પોતાના કામ પર હાજર થતા. એક પ્રસંગે શેઠ મેસારરજીએ કહ્યું હતું કે “લાઘવચંકભાષામાં સાક્ષાત ચંકરનો જુરસો છે. તેમના ઉત્સાહ અને ખંતને પાર નથી. બીજાં મનુષ્યો દુઃખની જૂએ પાડ્યાં કરે છે ત્યારે એ દુઃખની સામે બાય બીડે છે અને હેવટે વિજયી થાય છે.” ખરેખર બોલે બોલ આ શબ્દો સત્ય છે. ગમે તે પંથના, ગમે તે ધર્મના લોકો પાસે જઈને તે અનાય બાલકોનું દુઃખ નિવારણ કરવાને પૈસા માગતા. ‘સુધારક’ તરીકે એમની વિરૂદ્ધ ગમે એટલી લાગણી હોય તો પણ આવા સુતદયાના પારમાર્થિક કામમાં લોકો તેમને મદદ કરતા. પંદરપૂરમાં તો એ ‘દેવમુનસફ’ નામે હજી પણ ઓળખાય છે.

અનાય બાળકો, અને અનાય વિધવાઓ એ બન્નેનાં દુઃખનું નિવારણ કરવું એજ તેમનું લક્ષ્યબિન્દુ હતું. તેથીજ પોતાના ગ્રા. રા. સા. મહિપતરામભાઈના સ્વર્ગવાસ થયો તે વખતે તેમની યાદગીરી કાયમ રાખવાને ૬૩ એકડું કરીને અમદાવાદના અનાયાશ્રમ સ્થાપ્યો; જે સંસ્થાની ખરી કદર હપ્તનના દુકાળ વખતે જણાઈ. તે વખતે પણ તેમણે અત્યંત કટ વેડીને, પોતાના દ્રવ્યની મદદ કરીને, તેમજ બીજા ગૃહરથો પાસે પૈસા લેવાનીને મુશ્કેળ ખર્ચ ઉપાડ્યો, અને સંખ્યાબંધ રડતા બાલકોનું પોષણ કરીને તેમને આશીર્વાદ લીધો. અમદાવાદના આશ્રમના તો એ ખરેખર પિતા હતા; ને તેમાં નિવાસ કરતા છોકરાઓ તેમને બાપાજીનેજ નામે ઓળખતા. તેમના મૃત્યુને દિવસે જેટલા બાલકો રડ્યાં હશે તેટલા કાંઈ દિવસ નહિં રડ્યાં હોય ! હપ્તનના દુકાળ વખતે દરરોજ આશ્રમની સુલાકાત લેવા ને જતા. કાંઈ માદગી આશ્રમમાં હોય ત્યારે તો સાંજ સવાર બે વાર તે જતા. દાકારને, સુપરિન્ટેન્ડેન્ટને ચેતવણી આપતા; અને પોતાનાં પેટનાં બાળકોની માફકજ સર્વે અનાય બાળકો ને ગણતા. તેમને પોતાને કાંઈ પણ સંતાન નહોતાં, પરંતુ આ અનાય બાળકોના ઉપર તે ખરે પિતા સમાન બાવ રાખતા.

અનેક પ્રકારનાં લોક દ્વિતાર્થનાં કાર્યમાં તેમનું મિત્ત પરોવાયેલું રહેતું. તે સર્વનું સવિસ્તર વર્ણન કરવા બેરમીયે તો તો મોટું પુસ્તક થઈ જાય. તેથી જે જે જાહેર સંસ્થાઓ સાથે તેમનું નામ જોડાયેલું છે, તેમાંની યોડીકની નામ આપીનેજ સંતોષ માનીયું.

૧ જીજરાત વનોક્યુધાર સોસાયટી. ૨ અંબલુમને હસ્તામ. ૩ પ્રાર્થના સમાજ. ૪ મહિપતરામ અનાયાશ્રમ. ૫ રા. બ. રજીસ્ટ્રારશ્રી આદીઆ કન્યાશાળા. ૬ શેઠ મણિલાલ લાઈબ્રેરી. ૭ આપારાવ બોગાનાય લાઈબ્રેરી. ૮ કાઉન્ટેસ ઓફ ડ્રિન ૬૩-અમદાવાદ શાંચ.

૯ નેશનલ ઈન્ડિઅન એસોસિએશન-અમદાવાદ શ્રાવ્ય. ૧૦ અમદાવાદ, રોવાસદનશ્રાવ્ય. ૧૧ ગુજરાત સંસારસુધારાસમાજ. ૧૨ પુનર્વિવાહ ઉત્તેજક સમા. ૧૩ પરમેનન્ટ સીટીંગ ફંડ. ૧૪ મિસ સેનીંગ ફંડ. ૧૫ લીલી મેગેરીઅલ. ૧૬ રોગાનાથ લીક લીટરરી ઇન્ડીટયુટ. આ વિગેરે ઉપર લખેલી સર્વ સંસ્થા માટે તેઓ તન તોડીને તેમજ કૌવનો વ્યય કરીને ; શ્રમ લેતા, જેવી રીતે માતૃપિતા પોતાની સંતતિની ઉન્નતિ માટે પ્રેમ સંદિન પ્રયાસ કરે છે, તેજ પ્રમાણે પોતાને હસ્તક લીધેલી સર્વ સંસ્થાને તેઓ વાતસલ્ય ભાવથી ઉછેરતા, ઉપર વર્ણવેલી સંસ્થાઓમાંથી ઘણીનાં મહાન પોતે માથા ઉપર ઊભા રહીને ધણીજ કરકસરથી તેવાર કરાવ્યા છે. તે સર્વ તેમના રમારકસંભા જેવાં સદા કાયમ રહેશે. તેમનાં સતત ઉદ્યોગ, દૃઢ આમલ, કરકસર, ખાંત, અને ઉત્સાહના પરિણામે તેમણે અલાવેલી સર્વ સંસ્થાઓના પાયા ઉગ્ર અને મજબુત છે.

માત્ર દિન્દુ કામનોજ તેમણે રીવા કરી છે એમ નથી. અમદાવાદની અંજુમાનને ઇસ્લામના તે એક આધાર રૂપ-આત્મારૂપ હતા.

આપણા દિન્દુ સંસારમાં અનેક પ્રકારના સુધારાકરવાની જરૂર છે, તે વાત તેમના મનમાં ધણીજ દૃઢ હતી. અને અનેક રીતે તે માટે તેઓ પ્રયાસ કરતા. સામાન્ય જીવણી અને તેમાં વિશેષ કરીને સ્ત્રીઓની જીવણી તથા ઉન્નતિ માટે તેમણે અનેક પ્રકારના ઉપાયો યોજ્યા હતા. ગુજરાત વનોકપુત્ર સંસ્થાઈદીને તે તેમણે પુત્રીવત પાળી હતી; ને તેમાં પશુ સ્ત્રી-ઉપ-યોગી પુસ્તકો તૈયાર કરાવ્યાં, બાપણો અપાવ્યાં, તથા રોકાવરણો અપાવ્યાં, તે તરફ એમ-નું વલણ વિશેષ જોવામાં આવતું.

“જીવણી અને સંસાર સુધારાના વિષયમાં તેઓ જ્યાં વાદવિવાદમાં ઉતરતા નહિ પરંતુ શિષ્ટ ઉદેશ લઈને લોકોપયોગી કાર્ય કર્યાં, એ તેમને વધારે પસંદ હતું.”

આ કાર્યમાં એમની પદ્ધતિ માટે અત્યેહ બલે હો. પશુ એમની કાર્ય પરાયણતાની અર્થસા તે એમના સહવાસમાં આવેલાં દરેકને કણુસ કરવી પડશે.

આપણા દેશમાં અનેક મોટાં કાર્યો આરંભ થાય છે, પણ તે પૂર્ણપણે ફલિશ્રુત થતી નથી એનું મુખ્ય કારણ એજ છે કે આપણા લોકમાં દેવભાવનું પ્રાપ્ત્ય ઘણુંજ છે. કાંઈ પણ મહાન કાર્યનો આરંભ કાંઈએ કર્યો તો તેમાં ખોડ શી છે તે તરફજ દષ્ટિ કર-ખાં આવે છે, ને કાર્યવાહકના સ્વભાવમાં આવી કંઈ રહેલી છે તે રીતથી દહાડાઓનો પ્રયાસ થાય છે. આ પ્રમાણે ખીલતી કળીતું મદન થાય છે. અને તેથીજ આપણી ઉન્નતિ યતી અટકે છે. મનુષ્ય માત્રમાં કાંઈ કાંઈ પ્રકારની તો ખાગી હોય, પરંતુ તેને માટે કાંઈમાં જે કાંઈ સદૃશ હોય તે શા માટે ભૂરી નાંખવા જોઈએ? આપણા દેશના અનેક વ્યવસાયમાં Resultant pressure* નથી. કારણકે એક ખીજની વિરુદ્ધ વર્તન કરવામાં આવે છે, તેથી તેના નાશ થાય છે. આ રિયનિ શું દયાજનક નથી? આનું કારણ શું છે? કારણ કે દરેક પક્ષ સામા પક્ષના દોષ તરફજ લક્ષ આપે છે. આ પ્રમાણે કદી એકત્ર થવાય નહિ. ગુણ-બના આડમાં કાંટાં હોય તેથી કાંઈ ગુણાગ્ર દેહી દેવાય નહિ. ન્યાં સુધી આપણે દરેક વસ્તુમાં સુન્દરતા નહિ જોઈએ ત્યાં સુધી પ્રેમનું જ્ઞાન આપણને થવાનું નથી. સુન્દરતા જોઈએજ પ્રેમ. અકબર માદશહે એક લીટી દોરી, અને પોતાના પ્રધાન ખીરખણને કહ્યું

કે એ લીટીને એકે બાજુથી લૂછ્યા વગર ટુંકી કર, બીજાએ તે લીટીની નીચે એક બીજી પથ્ર ઉપરની લીટી કરતાં લાંબી Parallel (સમાન્તર) લીટી દોરી અને તેથી અક્ષરની લીટી ટુંકી માણુમ પડી આવી. વધારે લાંબી લીટી દોરવામાંજ ડહાપણ છે. બચાટ કરવો એ કેવળ બર્થ છે.

આ પ્રમાણે એક સંપત્તી રનેદની દષ્ટિ રાખીને ધાર્પ કરીશું, તોજ આપણું શ્રેય થશે. અને એજ વૃત્તિથી આપણે રા. બ. લાઘવકરભાષના જીવનનું નિરોક્ષણ કરવું જોઈએ. તેમના સદ્ગુણો એટલા આગળ પડતા હતા, કે તેમની ખામી શોધવાનો કે જોવાનો અવકાશજ ન રહે. તેમનું જીવન અત્યંત સાદું, નીતિમય, અને મિતાહારી હતું. રહેણી કરણી અને પહેરવેશ વગેરે સર્વમાં એક સરખી સાદાઈ માણુમ પડતી હતી. Plain Living and High Thinking (સાદું જીવન અને ઉચ્ચ વિચાર) નો આદર્શ સંપૂર્ણ રીતે તેમણે પાળ્યો હતો. તેમનાં દરેક ધર્મ ઉત્સાહ, દદતા, અને એકનિષ્ઠાથી ઝગડી રહેતાં. તેમનામાં એક જાતનો નીતિનો ઝોજસુ એવો હતો, કે સર્વે કાંઈ તેમને આગેવાન તરીકે સ્વીકારતા ને માન આપતા. કામ એજ તેમના જીવનનો શોખ હતો.

नम्रत्वेनोन्नतः परगुण कथनैः स्वान् गुणान् रूपापयन्तः ।

स्वार्थान् संपादयन्तो वितत बहुतरारंभयत्नाः परार्थे ॥

सात्त्वैवा क्षेपस्तु सास्त्रमुख रमुखान् दुर्मुखान् दुःखयन्तः ।

संत साध्व्यर्चयाजगति बहुमताः कल्पनाम्यर्थनीयाः ॥

નમ્રતાથી જેઓ ઉંચા છે, પારમાના ગુણનું કથન કરીને જેઓ પોતાનાં ગુણ જાહેર કરે છે; પરોયા હિતને ખાતર જાણે તે સ્વાર્થ હોય એવી રીતે યત્નમાં મંડ્યા રહે છે; તથા નિંદાખેર દુષ્ટ લોકોને મુંઝે માટે જેઓ કષ્ટ આપે છે; એવા ચકિત કરી નાંખે તેના ચરિત્રવાન સાધુ પુરોષોને કાણુ પૂજનીય ન મણે ? ઉપર વર્ણવેલા સર્વ સદ્ગુણોથી અલક્ષિત મહાન નર લાઘવકરભાષના આમાને પરમાત્મા સદા શાન્તિ આપેા એટલી પ્રાર્થના છે.

તેમની સ્મૃતિ તેમના કરેલાં સકાર્યો અને તેમના સમ્પારિત્ર્યને લીધે કાયમ રહેશેજ. પરંતુ તેમણે જનસમાજના શ્રેયને માટે જે જે અનેક ધર્મ કષો છે, તેના બદલામાં યથાશક્તિ આપણે ઉપકાર વૃત્તિ પ્રદર્શિત કરવી એ આપણું કર્તવ્ય છે. અને એ રીતે વંશ પરંપરા એમની સ્મૃતિ જીવંત જાગ્રત રહે એવું કાંઈક સ્મારક કરવું જોઈએ. સ્ત્રીજીવણી, સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ એ એમને અતિ પ્રિય વિષય હતો. તો જે સાધનથી સ્ત્રીઓની ઉન્નતિનો માર્ગ સરળ થાય, એવી કાંઈ સંસ્થા સ્થાપી હોય તો તેમનું નામ ચિરસ્મરણીય રહેશે. પ્રાથમિક શિક્ષણ માટે આપણા પ્રાન્તમાં અનેક કન્યાશાળાઓ છે, પરંતુ આપણે દેશ, આપણી સામાજિક રિયતિ એ સર્વને અનુકૂળ ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે એક પણ યોગ્ય સંસ્થા નથી, તો તેવી એક સંસ્થા સારા મજબૂત પાયા ઉપર સ્થાપવાની અતિ અગત્ય છે. અમદાવાદ શહેર, તેમજ સમસ્ત ગુજરાત પ્રાન્તનાં સર્વે બાલ્યુઓ અને બાળિકાઓને મારી એટલીજ નમ્ર વિનંતી છે કે સદ્ગત થએલા આ મહાન નરની સ્મૃતિ કાયમ રાખવામાં સર્વે કાંઈ મદદ કરીને આ પકારની એક લોકોપયોગી સંસ્થા સ્થાપશે તો યોગ્ય સ્મારક કયું કહેવાશે.

૨. બહેરામજી એમ. મલખારી. *

બુધવાર ૧૯૧૨ ની સાંજમાં. ગી. બહેરામજી.

મહેરવાનજી મલખારીનું મધુ શરીરમૂળે નરમ દોવાથી સીમલામાં થયું. એમણે ભારતના દ્વિતીય પોતાનું તન મન અને ધન સર્વ અર્પણ કર્યું હતું. તેઓનું ચિત્ત પા-
રકાનું બધું કસવામાં નિરંતર પ્રયત્ન રહેતું, અનેક પ્રકારનાં કષ્ટો, ટીકાઓ અને સાંજોને સ-
હન કરીને પણ પોતાના ઉદ્દેશોમાંજ તેઓ લાગી રહેતા. ગી. મલખારીનું જીવન બહુજ
ઉંચું હતું. દેશની વિધવાઓની કુદૃષ્ટા દેખી એમના કરણ ઉદ્ધવામાં બહુ દુઃખ થતું. ભા-
રતની સ્ત્રીઓની દયા સુધારવાને માટે મદદ પરીશ્રમ લઈ વીચાર કરવાથી તેમને માનુષ
પડ્યું કે અમળાઓના ઉત્કર્ષ માટે એક આશ્રમની પૂરી જરૂર છે.

તે પોતે જાણીતા સંસાર સુધારક હતા; પરંતુ તે સાથે બહુ જબરા લેખક પણ હતા.
એમના વિનોદપૂર્ણ સમાજ-સુધારણા સંબંધીના લેખ જેમણે વાંચ્યા છે તેઓ તેમના
ઉપર બહુ ખુશી થયા છે. અસાધારણ લેખનશક્તિના બળથી તેમણે પોતાનું નામ ધણું
બહાર પાડ્યું હતું. ભારતના ઉપરાંત યુરોપના દેશો સુધીના મોટા મોટા વિદ્વાનો એમની
યોગ્યતા જોઈ તેમના મિત્ર થયા હતા. આજ એમના જેવા વિદ્વાન સુધારકના મરણથી દેશ
દિલેથીને કેમ દુઃખ ના લાગે !

શ્રીયુત્ત મલખારીનો જન્મ ૧૮૫૩ માં વડોદરામાં થયો હતો. એમના પિતા ધનજી
ભાઈ મહેતા વીસ રૂપિયાના પગારમાં વડોદરામાં નોકર હતા. મલખારી મુશ્કેલીથી ૭ સાત
વર્ષના થયા ત્યાં તો એમના પિતા શુજરી ગયા, ખાવા પીવાનું ઠાંઈ ઠેકાણું નહિ દોવાથી
એમની માતા લીખીખાઈ પોતાના દૂરના સંબંધી મહેરવાનજી નાનાભાઈ મલખારીને ઘેર
નોનપૂરા ગામમાં રહેતાં લાગ્યાં.

મહેરવાનજીની સ્ત્રી મરી ગઈ હતી. એમને એકેકે પુત્ર પણ નહોતો. તેથી એમણે
લીખીખાઈ સાથે લગ્ન કર્યું, અને આ ચરિત્રના નાયક, (શ્રીયુત્ત મલખારી) ને પોતાની
પાસે રાખવા માંડ્યા. પાંચ વર્ષની ઉંમરમાંથીજ મલખારીએ શાળામાં જવાનો આરંભ
કર્યો હતો. અસહી રીતી મુગળ પ્રથમ શુજરાતીનો અભ્યાસ ત્યાં તેમને કરાવવા માંડ્યો.
... માં અવરધમાંથીજ તેઓ બહુ ચંચળ હતા. એમના શરીરની મરદન બરેલી અને
મજબુત હતી. એક અને તમારા એમને બહુ પસંદ હતા. આઠ નવ વર્ષની અવરધમાં
પણ પોતે એવા મધુરા સ્વરથી ગાયન ગાતા કે જેથી આસપાસનાં દીંગ થઈ જતાં. પો-
તાના શિક્ષા શુદ્ધી કરી બીજા છોકરાને માર ખાતા દેખી તેમને ધણુંજ દુઃખ થતું;
છતાં શાળાની બહાર એમની મરતી થોડી નહોતી. થોડા વખત પછી મહેરવાનજીએ એમને
વદીને એક જગ્યાએ કામ શીખવાને મોક્યા. પણ ત્યાં એમણે બરોબર કામ ન કર્યું ત્યારે
તેમને ફરીથી શાળામાં મુકી શુજરાતી અને ઇંગ્લિશ શીખવવા માંડ્યું. એમની મરતી અહીં
પણ બંધ રહી નહીં. શાળામાં બહુ તોફાન કરતે કરતે એક વખત તે પકડાઈ ગયા. હિંદુમા-
સ્તરે એમને એક ડગ્ગન (બાર) સોડીના ૪૮૩ મારવાની સજા કરી. પહેલી સોડી પડતે
જ મલખારી બેહોશ થઈ પડ્યા. શિક્ષકોએ તેમને પાણી છાંટી શુદ્ધિમાં આણ્યા. શુદ્ધિમાં
આવતાં પહેલું કામ મલખારીએ એ કર્યું કે હિંદુમાસ્તર ઉપર જે હાથમાં આવ્યું તે કા-

જો વીગેરે ફેકીને પોતાના ઘર તરફ નહારી ગયા. નાસતે નાસતે પોતાના મન સાથે દીક્કગીર થા હતા કે, ઘરે પહોંચતે મહારી માતાને આ વાત કેમ નહીં કહે ? પરંતુ ઘેર ફરિયા અને જોયું તો પોતાની માતા લીખીગાઇ અચેત પડ્યા હતાં. મજબારી પોતાની રી વાત જુઝી ગયા. આખો દિવસ જોસી રહી સેવા ચાકરી કરવા લાગ્યા. તથુ દિવસ અને રાત સુધી મજબારી નીરંતર પોતાની માતાની સેવા કરતા રહ્યા. તોપણુ તે બચી શક્યાં નહીં.

માતાના મરણથી મજબારીને બહુ ચિન્તા થતા લાગી. તે પોતે એક અંચળ બાળક અને તેજ મુજબ તે હોશિયાર, ચતુર અને ગંભીર માણસ પણ થવા પામ્યા. એમને માની માતાના એકાએક મૃત્યુથી બહુ દુઃખ થયું. એમની માતા બહુ શુદ્ધ ચરિત્રવાળી ઉદાર હૃદયનાં હતાં. દાન અને દયાની લાગણી એમના હૃદયમાં એટલી બધી હતી કે માની વહાલાંમાં વહાલી ચીજ તેઓ આપી દેતાં અને હજકામાં હલકી ગતિના માણસો જોડે પણ સારો વ્યવહાર ચલાવવા ચુકતાં નહીં. કોઇ કોઇ દિવસ એમને પોતાની આ વૃત્તિ ને લીધે પાસરી સમાજમાં બહુ અનાદર પણ સહન કરવો પડ્યો હતો. એમને બીજા વિવાદથી કદી સુખ મળ્યું નહોતું. માતા લીખીગાઇના શુદ્ધ ચરિત્રના પ્રભાવ પુત્ર મજબારી ઉપર બહુ પડ્યો. માતા અને પુત્રમાં સ્નેહ પણ ઘણો હતો. એક બીજાં જીવનનથી ચહાતાં. પોતાની જીંદગીમાં મજબારી એમની માતાને બહુજ વખત યાદ કરતા.

માતાના મરણ વખત મજબારી ફક્ત બાર વર્ષના હતા. તેમ એમના કોઇ પણ સંબંધી એમને તે સમયે લણાવે તેમ નહોતું. તો પણ એમણે પોતાના જ દડ નિશ્ચયથી લણવાનું ધાર્યું. તેથી સુરત ગાવી ત્યાંની મીશન સ્કૂલમાં તેઓ ઈંગ્રેજ શીખવા લાગ્યા. તથુ વર્ષ સુધી ત્યાંની પાઠશાળામાં લણ્યા કર્યું. પાઠશાળાના મુખ્ય ઉપરી મિ. ડીક્સનને એમનો મહેગ જોઇ એમના ઉપર બહુ પ્રીતિ થઇ હતી અને તેઓ કહેતા કે ભવિષ્યમાં મજબારી આવશ્ય મંદાન પુરુષ થશે. તે મજબારી સાથે બહુ પ્રેમ દર્શાવી બોલતા. મજબારીને પણ એમની જોડે બોલવાથી થોડા દિવસમાં ઈંગ્રેજીનું સાફ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. એફરિયર, મિસ્ટન, ટેનિસન, આદી મહા કવિઓના ગ્રંથો તેઓ સારી રીતે વાંચી તેમજ સમજી તેમાં રસ લેવા લાગ્યા. ૧૮૬૮માં મજબારીએ મેટ્રિક્યુલેશનની (પ્રવેશક) પરીક્ષા આપી. પરંતુ ગણીતમાં કમજોર હોવાના કારણથી તે પાસ કરી શક્યા નહીં. ત્યાર પછી તેઓ સુબાઇ ચાલ્યા ગયા, અને ત્યાંની એક શાળામાં વીસ રૂપિયાના પગારથી શિક્ષક થયા. થોડા મહિના પછી એમને એક શાળામાં મહિને સાઠ રૂપિયા મળવા લાગ્યા. અને ત્યાં વિદ્યાર્થીઓનાં ટ્યુશન (ખાનગી શિક્ષણ)ના મળીને દોઢસો રૂપિયા એમને પડવા લાગ્યા. હવે એમને ક્ય સંબંધી કંઈ કંઈ રહ્યું નહીં. આની દરમિયાન એમણે પોતાનો અગ્વાસ છોડ્યો નહોતો. તે ગણીતમાં બહુ કાચા હોવાથી ચાર-વર્ષ સુધી તે પાકું ક્યાં બાદ ૧૮૭૧ માં તેમણે મેટ્રીકની પરીક્ષા પાસ કરી.

મજબારીનો દિવસ હવે સારો આવ્યો, સુબાઇના પ્રસિદ્ધ ડૉક્ટર વિંસનને એમની જોડે પરીચય થયો. ડૉક્ટર વિંસન ગુજરાતી ભાષા સારી રીતે સમજતા હતા. મજબારીએ ગુજરાતી ભાષામાં કવિતાઓ બહુજ સારી રીતે રચી હતી. તે ત્યાંની ત્યાં રખડતી પડી હતી. એક દિવસ કોઇ મિત્રની સૂચના ઉપરથી ડૉક્ટર વિંસનની નજરે તે આવી. ડૉક્ટર સાહેબને તે બહુ પસંદ પડી. એનો સંગ્રહ કરી ૧૮૭૫ માં “નીનિવિનોદ” ના નામથી તે બહાર પાડી. ગુજરાતી સાહિત્યની દુનિયામાં એ પુસ્તકની બહુ પ્રશંસા થઇ હતી. તે વડે ‘મજબારી’ નામ પ્રસિદ્ધ થયું. ત્યાર બાદ એમનો બીજો ગ્રંથ “India unso in India Garb” (હિન્દની કવિના-ઈંગ્રેજ લેખાસમાં) એ નામનો ઈંગ્રેજીમાં

નીકળ્યા. એ પુસ્તકે મહાજારીની વધારે પ્રસિદ્ધિ કરી. નાગદાર મહારાણી વિકટોરીયા, મિસ ફર્કેસેન્સ નાઇટીંગેલ, પ્રો. એક્સમ્પ્સર, રાજકવિ ટેનિસન, વગેરે પણ વિદ્વાન અને મહા-જનોએ એ ગ્રંથ વાંચી મહાજારીની યોગ્યતા સ્વીકારી હતી.

૧૮૭૬ માં તેઓ પત્રકારની આશ્રમમાં ઉતર્યા. મુંબાઇમાં કેટલાક યુવકોને મળીને 'ઇન્ડિયન રેપ્રિઝેન્ટર' નામનું પત્ર દેહાડ્યું હતું, તેમાં મહાજારી લેખ લખવા લાગ્યા. અને પાછળથી તે બધું યત્ન જોઈ ખરીદી પણ લીધું. મહાજારીની લેખનશક્તિ જોઈ જામરી હતી, તેની તેમની આર્થિક શક્તિ નહોતી. એને લોધે એમને એ પત્ર ચલાવવા બહુ બહુ મુશ્કેલીઓ સહન કરવી પડી. આરંભમાં માંડ માંડ એના પચાસ સાંઠ માદક થયા. પણ મહાજારીને પોતાને લેખો અને પ્રશ્ને તપાસવા પડતાં; અને સ્થાનિક આક્રોશો ત્યાં પણ પોતાને પત્ર વહેંચવા જવું પડ્યું. ખર્ચની રકમ વધી જવાથી એમને પોતાની પત્નીનાં આશ્રયો સુધી વેચવા પડ્યાં હતાં. આ બધી વિપત્તિઓને ધીરપૂર્વક સહન કરી, તેઓ પોતાનું કામ કરતા ગયા; અને અન્તે એમને એ કહિન પરિશ્રમનું ફળ એ મળ્યું કે ૧૮૭૬ થી 'ઇન્ડિયન રેપ્રિઝેન્ટર' જાણીતું થવાનો આરંભ થયો. અને થોડા વખતમાં તે ભારતનાં મુખ્ય મુખ્ય પત્રોમાં તે સું પણ અમેરિકા, ફ્રાન્સ, અને ઇંગ્લાંડનાં પણ એક એક પત્રો સુધીમાં તેમની લેખનશક્તિ, ગ્રાંથ વિચાર, અને નિરાશિમાનની પ્રસંશા થઈ. ભારતના તે સમયના વાર્ષિકરોય લોર્ડ રિપન સુધી તેની બહુ કિંમત સારી રીતે સમજી, તે પત્ર વચિવા લાગ્યા. પોતાના પત્રની આટલી ઉત્તમતા કાળમાં મહાજારીને મુપ્રસિદ્ધ અર્થશાસ્ત્રવેત્તા મી. હીનચાઇ એલેક્ષા વામ્બાની સહાયતા મળી. ૧૮૮૩ માં મહાજારીએ દેશકાત મહારિ દાદાભાઈ નરસિંજીની સલાહથી 'વૈષ્ણવ ઓફ ઇન્ડિયા' (હિન્દો અવાજ) એ નામનું એક પત્ર દેહાડ્યું. પરંતુ તે બહુ દિવસ ચાલી શક્યું નહીં. અને તેને રેપ્રિઝેન્ટરની જોડે ભેળવી દેવું પડ્યું.

મહાજારી આ સમયમાં સમર્થ વિદ્વાન એક્સમ્પ્સરનાં "હીમટ" જાણીના દેશની જુદી જુદી ભાષાઓમાં અનુવાદ કરાવવાને રૂબ રૂબ કરવા ભારતનાં મોટાં મોટાં નગરોમાં ફરવા લાગ્યા. એમણે રેપ્રિઝેન્ટરમાં એવા હારમ પૂર્ણ લેખો લખ્યા, કે જેના ઉપર લોકોની બહુ પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ, અને "શુન્દરાત અને શુન્દરાતી" નામના પુસ્તક રૂપે તે પ્રકાશિત થયા ટ્રાક્ટર વિસ્તરના મુદ્દ ઉપર એમણે "વિસ્તર વિરહ" નામનું શુન્દરાતી કાવ્ય રચ્યું. એ કારણથી શુન્દરાતી સાહિત્યમાં એમને એક મોટું ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત થયું. ૧૮૮૧ માં તેમનું "સરદા-ઇતિહાસ" નામનું કાવ્ય પ્રકાશિત થયું. લોકોએ તે ગ્રંથ પણ બહુ પસંદ કર્યો. અને તેને પણ 'વિસ્તર વિરહ' અને 'નીતિવિનાદ' ની સાથે સ્થાન મળ્યું.

૧૮૮૩ માં મહાજારીનું ધ્યાન દેસની વિધવાઓ ઉપર થતા અત્યાચારો તરફ ખેંચાયું. સામાન્ય રીતે સ્ત્રી જાતિનું કષ્ટ દેખીને હૃદયમાં સદા દુખી રહેતું. એમણે પોતાના પહેલા ગ્રંથ નીતિવિનાદમાં વિધવાઓનાં દુઃખો ઉપર બહુ આંસુ વહાવ્યાં હતાં. એમનો મત એવો હતો કે, કોઈ વિધવાની ઇચ્છા પુનર્વિવાહ વિરહ હોય તેણે પુનર્વિવાહ કરવો નહીં, પરંતુ બાળવિધવા કે જેણે પતિ કે વિવાહ એ શબ્દનો અર્થ પણ જાણતી ન હોય, તેણે આશુ-જીવન વેધવ્યમાં જીવિત કરી, પારખી ખુશામતમાં તે ગાળવું, એ એક હેના ઉપર ભારે જીવન થાય છે. બંગાળના મુપ્રસિદ્ધ મુધારક પંડિત હિરચંદ્ર વિદ્યાસાગરે બહુ ઉલ્લેખથી વિધવાઓના પક્ષમાં વિધવાવિવાહનો કાયદો પસાર કરાવ્યો હતો. મહાજારીએ પણ તન મન ધનથી એવા પ્રકારનો એક વિષય હાથમાં લીધો. ખાર વર્ષોની

અંદરની છોકરી અને તેમજ સોળ, વર્ષની અંદરના છોકરા, એતું લગ્ન ન કરવું, એવો કાયદો પસાર કરાવવાને પ્રયાસ કરવા માંડવાથી લોકોએ તેમને બહુ ધુરા અગર બધા કહ્યા. પારસી હોષ હિન્દુ જાતિ સુધારવાનું કામ પોતાને હાથ લેવાથી કેટલાક લોકોએ એમને બદનામ કર્યા. કેટલાક લોકોએ તો એમના ખાનગી કામમાં અંતરાય અને દરકતો પણ નાંખી. પરંતુ તે પોતાના કામમાં મથામથ અને નિરૂર રહી, પોતાની લેખિની અને સહાયકાના બળ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને લોકોની ઈર્ષી ખરાજ વર્તણૂક ઉપર તેમણે ધ્યાન આપ્યું જ નહીં. લોર્ડ રીપનને મળીને એમને ભારતની વિધવાઓની સુસીમોનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ એમણે આપ્યો. પહેલાં તો લોર્ડ રીપન જરા વિચાર કરવા લાગ્યા, પણ પાછળથી તેઓ મથજારીના પક્ષમાં ગયા. મથજારીએ પ્રયત્ન કરવામાં તો કાંઈ પણ ખાટી ન રાખ્યું. પરંતુ લોકોના મ્હોટા ભાગના વિરોધના કારણથી સરકાર બાળ-વિવાહ રોકવાનો વિષય હાથમાં લઇ રાખી નહીં. થોડા દિવસ પછી ૧૮૮૩ માં એમના પ્રયત્નનું ફળ એ થયું કે, “ સહવાસ-સંમતી ” (અથવા સંમતિવય) નો કાયદો પાસ થયો.

આ ધાંધળા સમય પછી મથજારીએ એ કામ મહત્વનાં કર્યાં. એક તો એ કે એમણે સુવિખ્યાત યીયુત દયારામ ગીડમલની સહાયતાથી સેવાસદન નામની એક સંસ્થા સ્થાપિત કરી. અહીં ભારતની સ્ત્રીઓને શિક્ષક, સુખાણી વિગેરેનું કામ શીખવવામાં આવે છે. બીજું એમણે સીમલાની પાસે ધર્મપુરમાં “ કાપના રોગીયો માટે આરોગ્યશૃદ્ધ ” ની સ્થાપના કરી.

આ સમયની દરમિયાન પણ મથજારીની લેખિની શિથિત નહોતી. વિશાલત જન્મ આપ્યા પછી ૧૮૬૪ માં એમણે પોતાની વિશાલતની મુસાફરી વિશે “ The Indian Eye on English Life ” (ઈંગ્લેન્ડના જીવન ઉપર હિન્દુવાસીની દ્રષ્ટિ) એ નામનો ગ્રંથ પ્રકાશિત કર્યો. આ ગ્રંથ પણ લોકોએ બહુ પસંદ કર્યો. રિપેટેટર તો નીકળતુંજ હતું. અને તેના ઉપરાંત એમણે પોતાના જ તન્ત્રીત્વ નીચે “ East and West ” (પૂર્વ અને પશ્ચિમ) એ નામનું એક માસિક પત્ર કદાહયું, જે હજી સુધી નીકળે છે. મથજારી બહુ નિરાબીમાની પુરૂષ હતા. તેમને મન નીચ કે ઉંચોના ખીલકૂલ ભેદ નહોતો. એમનો સ્વભાવ બહુ સરળ હતો. જેને એમનો એકવાર પરિચય પડતો, તે કોઈ દિવસ તેમને બૂલતા નહીં. ગરીબના તો તેઓ ખરા મિત્ર હતા. એમનામાં આનંદમય પણ બહુ હતું. પોતાના ઉદ્દેશો પૂરા પાડ્યા, એમને આર્થિક દયાયુ અને સારીરિક મહેનત ગમેતેટલી સહન કરવી પડે તે લેતા; પરંતુ તે પોતાના સિદ્ધાંતને કદી ચૂકતા નહીં.

૧૮૮૭ માં મહારાણી વિક્ટોરીયાની સુવર્ણ જયંતીથી ઉપર એમને મુંઝાઇમાં શેરીફની અને સર નાઇટની માનવન્ત પદવી તથા ખિતાબ મળતાં હતાં, પરંતુ એમણે એમાંથી એકકેનો સ્વીકાર કર્યો નહોતો. લોર્ડ કર્ઝને “ કેસરોફિન્ડ ” તું પ્રથમવર્ષનું સુવર્ણપદ અને લોર્ડ મિન્ડોએ “સર” ના ખિતાબ આપવા માંડ્યા હતાં તેના પણ તેમણે ઉપકાર સાથે અસ્વીકાર કર્યો હતો. એવા એ સરળ હૃદયના, અને એકમાર્ગી હતા. નામ કદાહવાના તેઓ જરા પણ બૂખ્યા નહોતા; પરંતુ કામ કરીજ બજાતા હતા. આતું પરિજ્ઞામ એ થયું હતું કે તેમની નિન્દા કરનાર માણસોને પણ તેમના હૈતુની પવિત્રતાં કળ્પ કારી પડી હતી; તથા તેમનાં સત્કર્મોએજ તેમનું નામ જગપ્રસિદ્ધ કર્યું હતું.

(અમદાવાદ.)

૩. વિલયમ ટોમસ સ્ટેડ.

અસિદ્ધ પત્રકાર વિલીયમ ટોમસ સ્ટેડનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૪૯માં થયો હતો. એના પિતા જેવરડ વિલીયમ સ્ટેડ વિલાયતમાં હાઉસન-ઓન-ટાઇન નામના ગામમાં ધર્મી-ધિકારી હતો. સ્ટેડના જીવનમાં જે સફળતા પ્રકારી નિકળ્યા હતા, તે ગુણો બાલ્યાવસ્થા-માંજ તેનામાં તેનાં માળાપે રોપ્યા હતા. સ્ટેડના પ્રાથમિક શિક્ષણની શરૂઆત તેના પિતા પાસે થઈ હતી, જેનો પુરસદનો સખતો વખત સ્ટેડના શિક્ષણમાંજ ગાળવામાં આવતો. આ પ્રમાણે તેનો પિતા તેનો ધર્મ ઉપદેશક, શિક્ષક, મિત્ર અને રમતનો સાથી બન્યો હતો. બાલકનો કંટાળો કદિ તેને આવતો નહિ. પોતે રાંચતો હોય, કામમાં હોય તોપણ બાલકો તો તેની પાસેજ રમતાં.

સ્ટેડના પિતાની શીખવવાની પદ્ધતિ બહુ ઉત્તમ હતી. મધુર શબ્દોમાં બાળકની હોશિ-યારી અને ઉદ્યોગનાં વખાણ કરી તેમને તે ઉત્તેજન આપતો. બાલ્યાવસ્થાથીજ પિતાએ સ્ટેડને ચિત્રદશા શીખવવાનું શરૂ કર્યું હતું. અને તે માટે એક ન્દાની રંગની પેટી પંજુ આણી આપી હતી. કુટુંબની આર્થિક રિથિતિ બહુ સારી ન હોવાથી, તેમજ તે સમયે કાગળો બહુ મોંઘા મળતા હોવાથી, છુના કાગળો કે લખેલા કાગળોની પાછલી બાજુએ ચિત્ર દાકનો; અને તૈયાર થયેલાં ચિત્રો પોતાની અવ્યાસની ઓરડીમાં ખોલા મારી બીંત ઉપર દાંખતો. આ પ્રમાણે નાના સ્ટેડની ઓરડીમાં છેક દેહગથી ઉપર સુધી ચિત્રો વસાઈ ગયાં હતાં. આ ચિત્રો કંઈ બહુ સારાં નહોતાં, છતાં ચિત્રો દર્શકને સ્ટેડ હમેશાં અભિ-માનથી પ્રસન્ન થતો. સ્ટેડની માતાને એક રીતે, આ ચિત્રો નકામી લાગતાં. પોતાનાં બહાવા બાળકનાં અભિમાનનાં કારણે રૂપ આ ચિત્રો એક દિવસ તેણે ઉંખાડી સઘ ફાડી નાંખ્યાં અને બીંત સાફ કરી નાંખી. આથી નિરોધ બાલક સ્ટેડ બહુ દિવસો રડ્યો.

સ્ટેડને થોડું વાંચતાં લખતાં આવડ્યું એટલે એના પિતાએ એને લેડીન ભાષા શીખવવાનું શરૂ કર્યું. સ્ટેડની ઉંમર પાંચ વર્ષની થતાંજ, તેના પિતાએ ધર્મજ્ઞાન આપ-વાનું પણ યોગ્ય સારી પવિત્ર બાઇબલની કથાઓ વાંચી સંભળાવવા માંડી. સ્ટેડ અને તેની મોટાડી બહેન બન્ને સાથે બહુતાં અને બન્ને એકજ વર્ગમાં હતાં તેથી એકજ પુસ્તકો વાંચ-તાં. સ્ટેડના પિતાએ એવો નિયમ ઘોષે હતો કે, જેનો પુલો નંબર હોય તે આરામ પુરથી ઉપર જોડે ન બીંતે નંબર હોય તે પુરથી ઉપર જોડે. હવે આ પુરથી માટે બાઇ બહેન વચ્ચે દરીશાષ આસતી. બન્ને હોશિયાર હતાં, પરંતુ ચરીમ સ્વભાવનાં ન હોવાથી બન્ને વચ્ચે બહુ તકરાર થતી. તેમનો પિતા બહુજ સાન્ત હતો. બાલકો ચોક્કસ થાય એ ઉદ્દેશ વડે સ્ટેડનો હતો.

બાલકો અનેક પ્રશ્નો પુછતાં જતા તે હમેશાં ધીમેથી ઉત્તર આપતો. સવાલ ગમે તેવો ગડિ હોય, વિચાર ગમે તેવો બેવકુલી બારેલો હોય, ગમે તેટલી રમજંદેર હોય, અથ-વા જવાબ જુદા બારેલો હોય, તો પણ સ્ટેડનો પિતા કદિ ચરસે થતો નહિ. પણ તે હમેશાં પ્રેમથી વાત કરી જુદા બતાવતો. બાલકો પણ પિતા પાસે ખુદશા હૃદયથી વાતો કરતાં અને પિતાને ઉત્તર આપતાં કે સાંઝળતાં તેમને કદિ કંટાળો આવતો નહિ. પુરસદની વખતે પિતા બાલકોને જૂડી જૂડી તરેહનું રાન આપતો. પુરતક કે વર્તમાન પત્રમાં વાંચેલી હકીકત તથા યોગ્ય ક્ષણે એવી ખબરો, જમતી વખત કિંવા ફરવા ગયા હોય ત્યારે બાલકોને તે

કહેતો. સ્ટેડના પિતામાં એક એ ખુબી હતી કે, ગમે તેવી નિરસ વાત હોય તો પણ તે રસિક બનાવી શકતો.

કાંઈ પણ વાતનો મુદ્દો જોળી કહાડી તે પ્રમાણે વિચારશક્તિ ખિલવવાનું કામ સ્ટેડના પિતાને બહુ ઉત્તમ રીતે આવડતું. આ શક્તિ પુત્રમાં પણ ઉતરી. દરેક બાલકને પોતાના પિતા સમક્ષ સ્વતંત્રપણે પોતાના વિચાર દર્શાવવાનો હક હતો, એટલે સ્ટેડના ગૃહમાં પ્રગ્લસતાકે રાત્રી જેવું હતું. ગમે તેના, ગમે તે, મત હોય તે ઉપર ચાન્તિથી વિચાર કરવામાં આવતો. તેથી પ્રત્યેકને પોતાના વિચાર જણાવવાનો હિમંગ થતો અને એમ કરવા સ્ટેડના પિતા મદદ આપતો. સર્વે નાનાં મોટાં એક બીજના મત ઉપર ટીકા કરતાં, પિતાની ભુલ બાલકો પ્રેમથી સ્પષ્ટપણે જણાવતા અને જરાપણ સંકોચાતાં નહિ. અભણને આ વર્તન ઉદ્દતાઈ ભરેલું લાગે પણ સ્ટેડના પિતાનો ચોખ્ખો હુકમ હતો અને હેને પોતાને જરાએ જોડું લાગતું નહિ.

રવિવારે ધર્મશાસ્ત્રમાંથી દરેક જણને અમુક સૂત્રો મોઢે કરવા પડતાં. દર રવિવારે એકેક અધ્યાય સમજાવવામાં આવતો અને તેમથી અમુક સૂત્રો મહેણે રખાતાં મહેણે કરેલા સૂત્રના અર્થ બધાં બરાબર સમજતાં, ત્યારજ બીજું સૂત્ર લેવાતું. આ અર્થ કરવામાં વાદ વિવાદ ચાલતા. દરેક જણે પોત પોતાનો અભિપ્રાય કેવી રીતે આપવો, બીજની ભૂલ કેવી રીતે શોધી કાઢવી, વાદવિવાદ કેમ કરવો, તે સર્વ બાજતરું જ્ઞાન ઓકરને અપાતું.

રવિવારે દેવળમાં, તથા બીજાંને ઘેર ગયાં હોય ત્યાં, જે કંઈ સભિચ્છું હોય તે ઘેર આવતાંજ પિતાને કહેવાની ટેવ બાલકોને પાડવામાં આવી હતી. મોટા તથા પછી જાહેર ભાષણોની નેધિ કરતાં શિખવવામાં આવ્યું હતું. કેટલાક સાધારણ સરખાસ (વિદ્વાન) ના પ્રયોગ કરવા દેવામાં આવતા અને પિતા બાલકોને હેમાં રનેહપૂર્વક મદદ કરતો. ઇ. સ. ૧૮૬૧માં સ્ટેડને સીલ કોપ્સની નિશાળમાં મુકવામાં આવ્યો. તે નિશાળમાં માત્ર બે વર્ષજ રહ્યો. ત્યાં ગણિતશાસ્ત્રમાં કંઈ આગળ વધ્યો એટલુંજ; બાકી ત્યાં તેને બીજાં શાયદો થયો નહિ. ચૌદ વર્ષની ઉંમરે એટલે ૧૮૬૩માં સ્ટેડે નિશાળ છોડી. અને ન્યુકેસલ શહેરમાં એક ગ્રામીણમાં હિસાબ કિતાબ રાખવાની પદ્ધતિ શીખવા ઉમેદવાર રહ્યો. થોડા દિવસ પછી તેને ત્યાં કારકુનની જગ્યા મળી. આ અરસામાં “ધ બેબીલ એન્ડ મેગેઝીન” નામના માસિક પત્રમાં હેણે છનામી નિગધો લખ્યા. આમાંના ‘એડીવર ફોર્વેલ્ડ’ ઉપરનો નિગધ પરીક્ષકોને પસંદ પડ્યો અને સ્ટેડને છનામ મળ્યું.

સ્ટેડની આંખે દરદ હોવાથી કેટલોક વખત તેને વાંચવા લખવાનું મુકી દેવું પડ્યું હતું. આ વખતે તે બીજા પાસે વંચાવી સભિજતો પણ એથી એ વાંચનમાં આગળ વધી શક્યો નહિ. આ દરમિયાન રવિવારની શાળા તથા શહેર અને રસ્તાની આરોગ્યતા સુધારવાના કામમાં સ્ટેડે મન પરાંત્યું. કેટલાક દિવસ પછી સ્ટેડની આંખે આરામ થયો.

જે ગ્રામીણમાં સ્ટેડ કારકુન હતો, તે ગ્રામીણ આગળ બિખારીઓના ટોળેટોળાં આવતાં; અને હેને લીધે બિખારીઓની રિયતિ તરફ સ્ટેડનું લક્ષ ગયું. “ધ નોર્થર્ન ડેલી એક્સપ્રેસ” રોજના પત્રમાં બિખારીઓ સંગ્રહ એક સંસ્થા સ્થાપવાની સ્ટેડે સુચના કરી કે જેથી લોકો પ્રસાધ નહિ. બિખારી ધ્યાને પાત્ર છે કે નહિ તેની તપાસ કરી, બિખારીઓની વાસ્તવિક રિયતિ શી છે તે જોવાની કેટલી જરૂર છે, તે તેણે એ નિગધમાં જણાવ્યું હતું.

કાલિંગ્ટન શહેરમાં પ્રસિદ્ધ યર્તા “નોર્થર્ન એક્સ” નામના પત્રમાં સ્ટેડ વારંવાર લેખ મોકલતો. એ લેખો વિશે તે પત્રના અધિપતિને બહુ સારો અભિપ્રાય હતો. ઇ. સ.

૧૮૭૧ માં જ્યારે સ્ટેડનું વય બારીસ વર્ષનું થયું, ત્યારે તે પત્રના સંપાદકની જગ્યા ખાલી પડી. પત્રના માલિકે તે જગ્યા સ્ટેડને આપવા ઇચ્છા દર્શાવી. સંપાદકની જગ્યા માટે જોઈતી યોગ્યતા પોતાનામાં છે કે કેમ તે માટે સ્ટેડને શક હતો. પરંતુ અતે એ જગ્યા હેતુ સ્વીકારી અને હેમાં તેને બહુ ધણ મળ્યો. એ પત્ર સ્ટેડ પાસે આવ્યા પછી વધારે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું. ઇ. સ. ૧૮૭૩ ના જુલાઈની તા. ૧૪ મીએ સ્ટેડે હેત્રી વીલસનની પુત્રી એમાં દુયુસીની સાથે લગ્ન કર્યું. પોતાના મહેરો પુત્ર ગુજરી ગયો ત્યારે સ્ટેડે એક મુલ્ય લેખ લખ્યો હતો. આ મુલ્યલેખમાં લગ્ન પહેલાં પોતાના મનમાં તેમજ દુયુસીના મનમાં ક્યા વિચારો ઘોળાતા તે સંબંધી વિવેચન કર્યું છે. માઆપતું કર્તવ્ય તે પતિપત્ની બંને સમજતાં. અમર આત્માને મનુષ્ય રૂપમાં જન્મ આપ્યો છે, તે કાંઈ નકામો નહિ, એમ તે. આ સમજતાં જગતમાંના દુઃખ અને પાપનો વિચાર કરનારને માથે જવાબદારી ભારે છે. કર્તવ્યનિષ્ઠ, સુશીલ, સદગુણી, સચક્ત માનવદેહ ધર્મા શિવાય મનુષ્યની ઉન્નતિને બદલે અવનતિ છે, એમ તેઓ માનતાં, પતિપત્ની દરરોજ એક ચિત્તથી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરતાં. કારણ મેજુની સદાય શિવાય કાંઈજ જનવાનું નથી, એવી તેઓને દૈદ શ્રદ્ધા હતી.

બ્રેઝિલિયન લોકોના ઉપર ચાલેલા જુલમ વખતે મિ. ગ્વેડરટને જે દીકર્યાલ શરૂ કરી હતી તે સમયે પોતાનામાં કેટલું પાણી છે, તે દેખાડવાની તક સ્ટેડને મળી. આ દીકર્યાલમાં આગળ પડતો ભાગ લેવા તે લાંડન ગયો. આજ સમયે તે કાલીફોર્નિયા, કેનેડા લાંડન, વગેરે પ્રદેશોના સમૃદ્ધમાં આગ્યો અને તેઓ વચ્ચે પત્ર વ્યવહાર થયો. આ દીકર્યાલમાં સ્ટેડે લીબરલ (આગળ વધતા વિચારવાળા) લોક પક્ષને બહુ મદદ કરી હતી. આના સંબંધમાં સ્ટેડની લેખનશૈલીનાં ધણાં વખાણ થયાં હતાં. ૧૮૮૦ માં મિ. (હાલ લેડર્) મોર્લિસ "પોલિમોલ ગેઝેટ" પત્રના સંપાદક થયા, તે વેળા સ્ટેડને મદદનીશ સંપાદકની જગ્યા હેમણે આપી. તથા વર્ષ સુધી આ પત્ર આ જ સુપ્રસિદ્ધ લેખકોના હાથમાં રહ્યું. મોર્લિસ રાજદ્વારી વિષયો લખતા, પત્રનાં લખાણ ઉપર દેખરેખ રાખતા અને ખાસ લેખ લખતા. સ્ટેડ બીજી વ્યવસ્થા કરતો. મોર્લિસ જોક્સ, એક ધીરજવાળા, અને દરદર્શી લેખક હતા. આત્રા વિદ્વાનના હાથ નીચે કામ કરવાથી અને એમનાં સંસર્ગમાં આવવાથી સ્ટેડમાં નિયંત્રિતપણું આવ્યું. મોર્લિસના વિચાર અને લેખનશૈલીની અસર સ્ટેડ ઉપર ખરેખરી થઈ.

ઇ. સ. ૧૮૮૩ માં મોર્લિસ સાહેબે સંપાદકનું કામ છોડી દીધું અને સ્ટેડ સંપાદક થયો. ત્યાર પછી છ વર્ષ સુધી આ પત્ર દ્વારા સ્ટેડે રાજકીય ચર્ચામાં પુષ્કળ ભાગ લીધો. કોઈ મજા મેળવવા વિષય ઉપર લોકમત જાણ કરવા અને સ્ટેડ એકલો હતો. આ વર્ષે દરમિયાન આ પત્રનું મહત્વ પણ વધ્યું. કોઈ પણ નીતિ કંપના આના મનમાં આવતી કે તરત તે સંબંધી ઉચ્ચ પાથલ શરૂ કરતો. આપરલેન્ડના લોકોને "હોમરલ" સ્વ-રાજ્ય" આપવા તે તૈયાર હતો.

૧૮૮૮ માં સ્ટેડે "લગાઇ વિરૂદ્ધ લગાઇ" નામનું એક અઠવાલિક પત્ર કાઢવા માંડ્યું. ૧૯૦૪ માં હિસ્ટ્રી આંકિશા જઈ ત્યાં રાજિત કરવા, બોપર લોકોને સમજાવવા હેતુ પ્રવળ થયો હતો. ૧૯૦૬ માં સ્ટેડે જર્મની જઈ ત્યાંના પત્રના અધિપતિયો વિતાવત આવે એવી વ્યવસ્થા કરી અને બીજે વર્ષે ઇંગ્લેન્ડના પત્રના અધિપતિયો જર્મની ગયા.

અમેરિકાને રાજકીય તેમજ બીજી કેટલીક બાબતમાં સ્ટેડ બહુ મદદ આપતો. તેણે અમેરિકા સંબંધિ કેટલાંક પુસ્તકો લખ્યાં છે. ન્યુયોર્ક શહેરમાં હુનિયામાં રાજિત એ વિષય બાબ્યાન આપવા તેમજ એક બીજી દીકર્યાલ શરૂ કરવા તે "કાઉન્ટીક સ્ટીમર" (આ-

ગણિત) માં અમેરિકા જતો હતો. અને આજ પ્રવાસમાં તે ડુબી જવાથી તેને અત આખો જગતને આશ્ચર્ય કરી નાંખે એવા કામોમાં તેણે જીવન ગયું અને તેણે મૃત્યુ પશુ એવી રીતે જ ગયું !

સ્ટેડને શાન્તિ પ્રિય હતી અને જગતમાં શાન્તિ ફેલાવવા તે હંમેશાં પ્રયત્ન કરતો. રાજ્યો રાજ્યો વચ્ચેના કલહ કાઢી નાંખી પંચમાર્જિત સંધી થાય, એસાર તે અધ્યાગ પ્રયાસ કરતો.

શરૂઆતમાં આવા પ્રયત્નો ફળદાયક ન નિવડે એ સ્વભાવિક છે, પણ હેંગ શહેરમાં મળતી મુલેહની કોન્ફરન્સ એ રાજકીય પંચ છે. આ કોન્ફરન્સ (સમાજ)માં સ્ટેડ હંમેશાં જતો. બોયર લડાઇ વખતે બોયરો માટે સ્ટેડે યોગી મહેનત કરી નહોતી. રૂઝવિયા સંબંધી કેટલીક ગેરસમજ દૂર કરવામાં પણ સ્ટેડ હતો. સ્ટેડમાં દયા અને મદદ કરવાની વૃત્તિ આ બે ગુણ બહુ ખીલ્યા હતા. લુલ્લમમાં કચરાપલા લોકોને મદદ કરવી, ડુબીયોને સહાય આપવી, નિરાશ્રિતોને આશ્રય આપવો, આ એના જાતિ સ્વભાવ હતો. આ માટેજ તેણે જન્મ ધર્યો હતો, એમ કહીએ તો ખોટું નહિ. આ સંબંધી કાંઈ દિવસ તેણે આગસ ક્યું નથી તેમજ જનિતો બેદ રાખ્યો નહોતો. હિંદુવાસિઓ માટે તેને પક્ષપાત હતો. અનેક પ્રસંગે હિંદુના હિતના વિષયે સ્વતંત્રીતે ચર્ચા લોકસેવા બળતી હતી. 'છાપાની સ્વતંત્રતા માટે તેણે અનેક લેખ લખ્યા હતા એટલુંજ નહિ, પણ જ્યારે જ્યારે તેની મદદ માગવામાં આવતી ત્યારે ત્યારે તે આનંદથી આપતો, આતુ એક ઉદાહરણ બંગાલ સુપ્રસિદ્ધ વક્તા અને "બંગાલી" પત્રના અધિપતિ શ્રીયુત્તમ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ આપ્યું હતું. એક "સ્વદેશી"ની તરફેણદારી કરનારને કલકત્તામાં સ્વદેશી હીલચાલના સંબંધમાં પકડવામાં આવ્યો હતો. આ ગૃહસ્થ ખરેખર નિર્દોષ હતો. પરંતુ તપાસ દરમિયાન એને છ મહિના કેદખાનામાં રહેવું પડ્યું. છેવટે છ મહિને હાઇકોર્ટે નિરપરાધી તરીકે તેને છૂટો કર્યો. કેદખાનામાંથી છુટા થયા પછી તેણે મુરેન્દ્રનાથ પાસે જઈ કેદખાનામાં બીતેલી બંધી હકીકત જાહેર કરી. મુરેન્દ્રનાથે તે હકીકત સહી સાથે લખી આપવા તેને કહ્યું અને તેણે તેમ ક્યું. મુરેન્દ્રનાથે એ હકીકત તરતજ સ્ટેડ ઉપર મોકલી અને સ્ટેડે તરતજ તે સમયના હિંદુસ્થાનના સેક્રેટરી (પ્રધાન) મિ. મોર્લિં ઉપર મોકલી, લખિયામાં એવું ન અને એમ કહેવડાવ્યું. અન્યાય ન થાય એમ કરવા માટે તે કેટલો તત્પર અને આતુર હતો તે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાશે. શ્રીઓને રાજ્યકીય તેમજ ખીજા હક મળવા જોઈએ, એવો સ્ટેડને અભિપ્રાય હતો. શ્રીઓને રાજ્યકીય કાર્યમાં ભાગ મળ્યો એટલે એમનાં છોકરાં ઉપર કંઈ કંઈ જવાબદારી પડવાની છે એની તેમને સમજણ પડવાની અને તેથી કામ બહુ સારું ચલાવું આમ તેણે કહેવું હતું.

આર્થર્લેન્ડને સ્વરાજ્ય આપી પછી ત્યાંના લોકોને ઇમ્પીરીયલ પાર્લામેન્ટમાં હક આપવો એવો સ્ટેડનો મત હતો. લશ્કરી સુધારણા સંબંધી વારંવાર લેખ લખી પ્રધાન મંડળનું ધ્યાન તેણે ખેંચ્યું હતું. ૧૮૯૫માં રૂઝવિયા સાથે યુદ્ધ કરવાની જરૂર નથી, એવું એણે પ્રમાણે સાથે બતાવી આપ્યું હતું.

ત્યાર પછી " એપીરોગો " સંબંધી દિલચાલ શરૂ થઈ. અને એ સંબંધી સર્વ આત્મી મેળવવા તેણે અધ્યાગ પ્રયત્ન કર્યો. આ આત્મી મેળવવા સ્ટેડે જ્યાં શરૂઆત કરી, કે તે જગતી લોક ટીકાને પાત્ર થયો. આવી આત્મી ખરી હોય તો પણ પ્હાર કહેવાય નહિ. અને પ્રસિદ્ધ કરવી ઠીક નહિ, એમ લોકો કહેના; એટલુંજ નહિ પણ સ્ટેડની આત્મી તદ્દન ખોટી ફાવવા પણ યત્ન થયો હતો. સ્ટેડે મેળવેલી વિનિષ પ્રકારની આત્મીના સંબંધમાં એક વાત આવી છે. એક ન્દાની છોકરીને તેના બાપે પૈસા માટે વેચી. ' લોઈડ્ઝ ન્યુઝ ' નામના અઠવાડિક પત્રના સંપાદકને તપાસ કરતાં એવું માલમ પડ્યું કે આ છોકરી સ્ટેડ

પાસે હતી ને લેના ગાખાપને કાંઈ ખજર નહોતી. આ ઉપરથી ઊકરીને ફોસલાની લાઇ જવાનો આરોપ સ્ટેડ ઉપર આપ્યો. ખરું જોતાં આમાં સ્ટેડનો વાંક નહોતો છતાં ' પાકા-નો રોષ પખાલી ઉપર '—એ ન્યાયે, ૧૮૮૫ ના નવેમ્બર મહિનામાં રો'ટલ કીમીનલ કોર્ટમાં સ્ટેડને ત્રણ મહિનાની કેદખાનાની સજા થઇ

શુદ્ધ મનનાં મનુષ્યોને લોકાદંતનાં કામ કરતાં કેવી મુશ્કેલી નડે છે, એ આ ઉપરથી જણાય છે. સ્ટેડને ખમણું તો પડ્યું પણ જે અનીતિ ઉપર લેણે દયિયાર ઉગામ્યું હતું તે અનીતિ માટે કાયદો ધડાયો. કેદખાનામાં રહીને સ્ટેડ પોતાનું પત્ર ચલાવતો અને ત્યાં બેઠે બેઠે રાજકીય દીક્ષ્યાલ કરતો. અનેક દુઃખી લોકો તેનો આશ્રય માગતા આવતા લાગ્યા. ૧૮૯૦ માં " પોલ મોલ ગેલેટ " નો સંબંધ ઊડી, સ્ટેડે પોતે " રીઝ્યુ ઓફ રીઝ્યુઝ નામનું માસિક પત્ર કઢાડ્યું. આ માસિક કાદવાનો ઉદ્દેશ અંતલોજ દતો કે ઈમજી બાપા બોલનારી પ્રગતી નૈતિક અને આર્થિક સ્થિતિ સુધારવી, અને તેમના ઉત્તમ ગુણોનો વિકાસ થાય, તેવી સ્થિતિ કરવી.

ઉત્તમ વિચાર અને તે સમયના સુપ્રસિદ્ધ પુરુષના અભિપ્રાય એ પત્રમાં આવવા લાગ્યા. પોતાના ઉચ્ચ હેતુ બર લાવવા માટે સ્ટેડને રીઝ્યુ ઓફ રીઝ્યુઝ મોહું સાધન થઈ પડ્યું; કારણ કે તે ધણું લોકપ્રિય થયું હતું. ૧૮૯૧ માં જૂન સંબંધી કેટલીક દહીકત લેણે પ્રસિદ્ધ કરી અને "અમેરિકન રીઝ્યુ ઓફ રીઝ્યુઝ " નામનું બીજું માસિક કાદ્યું, આ પત્રની સર્વે વ્યવસ્થા કેટલાંક વર્ષો દરમિયાન શોના હાથમાં રહી—જોકે તેના ખર્ચની જવાબદારી સ્ટેડ ઉપર હતી. ૧૮૯૨ માં " ઓસ્ટ્રેલીઅન રીઝ્યુ ઓફ રીઝ્યુઝ " કાઢી, તેમાં પણ કેટલી જુન સંબંધી દહીકત હાખલ કરી. ૧૮૯૩ માં સ્ટેડે " બોર્ડર લેન્ડ " (અથવા આલોક અને પરલોકની વચ્ચેનો પ્રદેશ) એ નામનું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું. ૧૮૯૬ માં રૂસિયા જઈ સ્ટેડે રૂસિયાના ઝંઝર બીજા નીકલસની બે વાર મુલાકાત લીધી. આજ વર્ષમાં તેણે યુરોપખંડમાં પ્રવાસ કર્યો અને રાજ્યો વચ્ચે સલાહ જાગવવા પડેલા પ્રયત્ન કર્યો. ૧૮૯૮-૯૯ માં હેગ કોન્ફરન્સ સાર અનેક મહાત્મા લેણે ભરી. વર્તમાન પત્રમાં નવીન જીવન લેણે ધાંધ્યું હતું. જાત્રી ઉત્પન્ન કરાવવાની હીકમત સ્ટેડમાં અસાધારણ હતી. મોટા મોટા માણસોની તે મુલાકાત લેતો, પત્રોમાં અનેક રીતે ચરિત્રો આપતો, અને જુરસાદાર રૂપ લખતો. ઈંગ્રેજી બાપા ઉપર લેને જખરો કાણુ હતો. વિકટમાં વિકટ વિષયના મુદ્દા લખજી જઈ, તેના ઉપર સજાડ વિવેચન કરવાની તેનામાં રુક્તિ હતી. તેનું જ્ઞાન વિશાળ હતું અને લખાણને પ્રવાહ અજખ હતો. ગમે તે માણસ તેની બેટ લઈ શકતો. કામ હાથમાં લે કે તરત તે પૂરું કરતો તેની સ્મરણશક્તિ પણ અજખ હતી. મુલાકાત રમિયાન થયેલી વાતચીત ભવિષ્ય સારું નોંધ લીધા વગર લેને સંભરતી. તે દરમિયાન ઉત્સાહીજ રહેતો; કંટાળો થું તે સ્વમજતો નહિ.

સ્ટેડનું જન્મ ૨૪ વર્ષે થયું હતું. અને પતિપત્ની વચ્ચે ગાદો ગ્રેમ હતો. સ્ટેડના કાર્યમાં તેની પત્ની સપ્રેમ મદદ કરતી. ઘરમાં કામ કરનાર એક ચાકરડી હતી; બાકી બધું કામ સ્ટેડની પત્નીનેજ કરવું પડતું. ઊકરો યતાં લેમને ઉઠેરવાનું કામ, લેમનાં કપડાં શીવવાનું કામ, રસોઈમાં મદદ કરવાનું કામ, લગ્નમાં ધોવાનું કામ, અને તે ઉપરાંત સ્ટેડના કામમાં મદદ કરવાનું કામ, પત્ની કરતી. ઊકરો મોટા યતાં ગયાં તેમ તેમ પિતાને મદદ કરતાં ગયાં. હાર્લિંગટનમાં તેનું ઘર ગામથી બહુ દૂર હતું અને ઘરની પાસે ત્રણ એકર જમીન હતી અને ત્યાં ગાય—ધેડા—જકરી—સસલાં—કૂતરાં તથા બિલાડાની મંડળી રાખવામાં આવી હતી.

રેડેડ સાહેબ પત્રનું કામ કરી, આ સર્વ ઉપર દેખરેખ રાખતા હતા. મામથી દૂર રહેલા હોવાથી સહેરની ધૂળ, ધમાલ તથા ગરબડ રેડેડના ધરમાં નહોતી. બાગમાં નાના પ્રકારના સુંદર ફૂલો થતાં. વૃક્ષની ઘટા હતી અને બાલકો આનંદથી રમતાં. તેમનું જીવન હમેશાં શાન્તિમાં ગયું નહોતું; એમને પણ અનેક વિટંબણા આવી હતી. દુઃખી લોકોને ધણીવાર શાન્ત કરવાનો પ્રસંગ પડતો. ૧૮૭૬ માં રશિયા સાથે યુદ્ધ ન કરવા રેડેડે બહુ પ્રયત્ન કર્યા હતા; આ વખતે લોકો યુદ્ધ તરફ એટલા હતા કે રેડેડ રશિયાનો મિત્ર છે, એમ માની તેમને મારી નાખવાની ધમકી આપવામાં આવતી. એક વેળા મધ્ય રાત્રિયે ઘેર આવતાં “રખેને કાંઈ ધમકી અમલમાં લાવે ને મને મારી નાખે” એવું એમને થયું; ઘેર પહોંચતાં પોતાની સ્ત્રી બાલકોને સહ શાન્તિથી ઉંઘતાં જોઈ બોલી ઉઠ્યા કે, “મને મારી નાખવામાં આવે તો આ બિચારાં સ્ત્રી તેમજ બાલકનું શું થાય ?” પણ તેજ ધડીયે બીજી વિચાર આવ્યો કે, બધાં લઢાઈમાં હજારો સ્ત્રીઓ અને બાલકો અનાથ થાય છે તો તેવો પ્રસંગ ન જ થાય તેમ કરવાનાં કામ કરતાં મ્હારી એવી સ્ત્રી અને આટલાં છોકરાં અનાથ થાય તો શું થઈ ગયું ?” પોતાના સુખ માટે જનસમાજનું સુખ તેણે કદિ વિચાર્યું નથી. સ્ત્રી તેમજ બાલકને લીધે કર્તવ્યજાત થવા કદિ પણ તેમને વિચાર થતો નહિ.

પારકાના હકોનું રક્ષણ કરનાર, સ્વદેસનું કલ્યાણ ઇચ્છી દેશબંધુની ઉન્નતિ કરવા અહોરાત્રિ પરિશ્રમ કરનાર, દુઃખી અને જીલમમાં કચરાયલાને નિરંતર મદદ કરનાર, રેડેડ જેવું રત્ન ઇંગ્લાન્ડમાં પણ વિરલજ હોય છે. X

(-સેન્ટાક્રુઝ)

સૌ. પ્રમિલા દીવેદીયા.

૪. જનરલ યુથ.*

જનરલ યુથ દુનિયાના મહા પુરોષોમાંના એક હતા, એ વિશે બે મત નથી. વર્તમાન કાળમાંના શોધખોળની પ્રગતિને સૌ કોઈ માંડ રહ્યા છે; અને લોકો ભૌતિક ઉત્થતિના મેદાનમાં પોતાનું ખર્ચ કર્તવ્ય સમજી કામ કરી રહ્યા છે; ત્યારે જનરલ યુથે એમની જીવિતના બળથી નહીં, પરંતુ—એમના દૃઢ ચરિત્ર બળથી સુકિતદેશજ નામની જગતમાં સર્વ રથને પ્રસરી રહેલી ધાર્મિક સંસ્થાનો જન્મ કીધા તથા સારીરીતે તેને ચલાવી એવું મહાન કામ કર્યું કે, એમના ચરિત્રની મહત્તા પોતાની મેળે સિદ્ધ થઈ. એમણે પોતાના આ કામમાં બહુ અડચણો સહન કરી હતી. કટુ વચન અને અપરાધો તેને સાંભળવાં પડ્યાં અને ઉવટ કેદખાના સુધી પણ જવું પડ્યું હતું; છતાં તેમણે પોતાના ઉદ્દેશ કદિ તજ્યા નહીં. એમને મિત્રો પણ દૃઢ મળ્યા હતા. મિત્રોની સદાયથી તે પોતાનું કામ કરતા ગયા, અને ઉવટે ફ્રેજ એ મળ્યું કે બધી મુશ્કેલીઓ તેમની આગળ નારા પામી. જે લોકો પહેલાં એમનું અપમાન કરતા હતા તેજ એમનો આદર કરવા લાગ્યા; અને પછીથી એમને સદાયતા કરવા લાગ્યા, મોટા મોટા રાજાઓની સમાન એમને ગણવા લાગ્યા, અને ગરીબ-દીન લોકોને મને તો તે સદાના રાજ કરતાં પણ અધિક બની ગયા હતા.

યુથ મહારાષ્ટ્રનો જન્મ ૧૮૨૯ માં ઇંગ્લાન્ડમાં નૉટિંગ્હામ નગરમાં થયો હતો. એમના પિતા વ્યાપાર દ્વારા ધન ભેગું કરવાની ધમાલમાં નિરંતર રહેતા. વિલિયમ યુથ ન્દાનપણમાં તો કંઈ બહુ બચ્ચા નહોતા, પરંતુ હીસાજ કીતાબ રાખવાનો પિતાનો આ ગુણ પુત્રમાં પણ આવ્યો હતો. જનરલ-યુથ જેમ હીસાજમાં દુશીવાર નીકળ્યા, તેમ બીજા કેટલાક ગુણ એમને એમની

માતાના આત્મા હતો. જિમની મા બહુ સુશીલ અને ધાર્મિક સ્ત્રી હતી. માતા અને પુત્રના પ્રેમ પશુ અતિશય હતો. જિમનું હૃદય બહુ ઉદાર હતું. તે દીન મનુષ્યનું દુઃખ દેખી શકતો નહીં. જિમનો આ વિચાર બચપણથી છુપના હૃદયમાં પ્રવેશ પામેલો હતો; અને આતું સર્જન જોયું કે, “ મુક્તિદેશ ” દ્વારા તેમણે પોતાની માતાની જો ધાર્મિક ભાવના મર્તિમાન કીધી. અત્યાર સુધીમાં જિમનું લગ્ન થઈ, જિમને ચાર સંતાન પણ થયાં હતાં. તેઓ પત્ની સહિત ચહેરેશહેર ફરી ધર્મોપદેશ કરતા હતા. પાછળથી ૧૮૧૪ માં તે લંડન આત્યા; ત્યાં જિમણે એક ધર્મસભા સ્થાપિત કરી. આ સભાનું નામ “ ખ્રિસ્તી મિશન ” હતું. છુપ અદ્વી સોફાની સદાવતાથી ધર્મ ઉપદેશ કરતા હતા. ૧૮૭૮ માં જો સરેયાતું નામ “ મુક્તિ દેશ ” અને પોતાનું નામ “ જનરલ છુપ ” પાડવામાં આવ્યું.

પહેલાં સોફાએ મુક્તિ દેશ સામે બહુ વિરોધ જણાવ્યો. આ દેશના સૈનિકોના રંજ દંગ નવીન હોવાથી સાધારણ સોફા ધણી ભય પામતા. આ વગેરેને કીધે ન્યાં સૈનિકો ગાછને ધર્મોપદેશ કરતા, ત્યાં સોફા બહુ ધમાધમી કરતા તથા જિમને એટલા દેરાન કરતા કે લાચાર બની જઈ ત્યાંથી તેઓનાં માણસોને ખસી જવું પડતું. ઊંઠરાંઓ જિમને રસ્તે ચાલતાં ગીદવતા. સોફા જિમના પોચાકની દારી કરતા. ગલીએગલી અને ઘેરેઘેર જિમના ગાવાના અને ધર્મ ઉપદેશ કરવાના આજ્ઞા પાડવામાં આવતા. કોઈ જિમને પાગલ કહેતા, કોઈ જિમને મૂર્ખ કહેતા, કોઈ જિમને દોષી ગણતા, ને કોઈ કંગ માનતા, એટલુંજ નહીં પણ સોફાએ પણ એક કીવી દેશ તૈયાર કરી, જે શેજનું નામ એવું રાખ્યું કે જેનો અર્થ “ મુક્તિ દેશ તોડનારા ” થાય. બહુ દિવસ સુધી જિમની એજ અવસ્થા રહી. પાછળથી સોફા તેમની દહતા અને સુજનતાથી માહિત થયા. મોટા મોટા વિદ્વાનોઓ અને રાજપુરો સુધીએ જિમનાં કામ વખાણ્યાં અને ધીમે ધીમે મુક્તિદેશની પ્રસંશા થવાનો આરંભ થયો. સ્વર્ગીય રામદાદ્રે એડવર્ડ મદારાજ, મદારાણી એલેકઝાંડ્રા, જાપાનના શહેનશાહ, અમેરીકાનાં સંયુક્ત રાજ્યોનાં પ્રિસિડેન્ટ વીગેરે મોટા મોટા પુરોષોએ જનરલ છુપનું કામ એક પ્રસન્નતા દર્શાવી હતી.

૧૮૮૦માં અમેરીકાનાં સંયુક્ત રાજ્યોમાં અને ૧૮૮૧માં ઑસ્ટ્રેલિયામાં જિમની આ પ્રસંશાની શાખાઓ સ્થાપિત થઈ. થોડા દિવસમાં યુરોપ અને બીજાં રાજ્યોમાં પણ કિતિદેશ આગળ પડવા માંડી. ૧૮૯૧ના સપ્ટેમ્બર માસ સુધી મુક્તિદેશને પ્રચાર નિધાના છુદા છુદા પદ (આગણસાહ) દેશોમાં થઈ ગયો હતો, અને જિમનાં પુસ્તકો લગભગ ડ્યોનિસ બાપ્તિસ્મામાં છપાઈ ગયાં હતાં. તથા આ સમય સુધીમાં એની શાખાઓ ૮૫૮૨ શાનોમાં થઈ હતી. પરંતુ જિમનું મુખ્ય સ્થાન લંડનમાં હતું. ફક્ત બ્રિટિશ દીપોમાંજ જિમને લગભગ સવાલાખ સૈનિક અને બે કરોડની મિલકત હતી. અને ત્યાંથી “ All the World ” (આખું જગત) નામનું એક માસિક પત્ર પણ નીકળતું હતું, જેમાં બધી શાખાઓનો અહેવાલ પ્રકાશિત થતો હતો. બધા દેશોમાં ન્યાં મુક્તિદેશ ધણી આગળ વધતી હતી, ત્યાં પણ એનું કામ બહુ ધામ ધુમથી ચાલતું હતું. હિન્દી, ઉર્દુ, મરાઠી, ગુજરાતી, બંગાળી, શરૂ મૂળી, તામીલ, તિલેય વગેરે કેટલીક ભાષાઓમાં જિમણે પુસ્તકો લખ્યાં હતાં. ફેજની કેટલીક પાઠશાળા ઉધાડી હતી. જેમાં દસ હજાર કરતાં પણ વધારે બાળકો શિક્ષણ લેવા જતાં હતાં. મુક્તિ દેશના કેટલાક સૈનિકો ધીમે ધીમે દુકાનદારી કરવા લાગ્યા. ભારતના ઉદ્યોગોની ઉત્તિ તરફ પણ જો શેજનું પ્યાન ખેંચાયું હતું. ઉત્તનાં કપડાં બનાવતાં શીખવવાને કેટલીક પાઠશાળાઓ તેણે ઉધાડી હતી. કદીયો અને અન્ય હલકી વસ્તુને સુધારવામાં પણ આ

ફોજને સારી સફળતા મળી. ઠાંધ જરૂરના સમયે મુક્તિફોજ વાળા બૂખ્યા લોકોને મોજન અને સસ્તા બાવે અને પણ આપે છે—એ લોકો દેશી વેશમાં રહે છે; અને સારું કામ પણ થણું કરી શકે છે.

૧૮૯૦ માં જનરલ યુથે "In the Darkest England and the Way out" (અન્ધકારમય ઇંગ્લેન્ડ અને તેમાંથી બહાર નીકળવાનો માર્ગ) એ નામનું પુસ્તક પ્રકાશિત કર્યું. આ પુસ્તકમાં લોકોની હાલત સુધારવા સંબંધી ઘણા ઉપાય બતાવ્યા હતા. લોકો એમનું કામ તો દેખી ચુક્યા હતા; અને તેથી તેમને પસ્તાવો પણ થઈ ચુક્યો હતો. આથી થોડા દિવસમાં જનરલને પંદર લાખ રૂપીયા મળી ચુક્યા. અને કામનો આરંભ પણ થઈ ગયો. ઠેકાણે ઠેકાણે આશ્રય વગરના માણસ માટે સેવાશ્રમો ઉધક્યાં. સમુદ્ર કિનારે અને અન્ય સ્થળે વસતિ કરવા માંડી. આશ્રય વગરના ગરીબ લોકોમાં મુક્તિફોજ જે કામ કર્યું છે. એનું અનુમાન નીચેના આંકડા પરથી જણાયો. ૧૯૦૪ માં ૧૪૨૫ પુરુષોએ ફોજનું શરણ લીધું અને ૨૫૫૬ સ્ત્રીઓ અને બાળકોએ માટે સેવાશ્રમમાં સ્થાન કરવામાં આવ્યું. શરણમાં રહેલા લોકો ધર્મ અને સદાચરણની શિક્ષા લીધે જતા અને એમની ફોજદારતા આધારે કારખાનામાં કામ પણ કરતા હતા.

જો એમને પોતાના દૈવ વિશ્વાસુ અને આખો સમય મહેનત કરવા વાળો સાચો મિત્ર મળ્યો ન હોત, તો જનરલ આટલું બધું સારું કામ કરી શક્યા નહિં હોત, એ નક્કિ છે. એમનાં ધર્મ પત્ની કેથરિન યુથ એમને આ કામમાં નિરંતર મદદ કરી હતી. કહી જો દેવી કેથરિન દરિદ્રતાના સમયમાં પતિની સહાયતા કરવા સાથે ન હોત, તો આજે મુક્તિ ફોજનું અસ્તિત્વ આટલું હોત નહીં. મુક્તિફોજનું કામ શ્રીમતી કેથરિન ઉપર સુધી બહુ ઉત્સાહથી કરતાં હતાં. તે આ ઉન્નતિની દીવ્યાલોને એક મહાન ટેકા હતાં. ૧૮૯૦ માં એમનું મૃત્યુ થયું. આથી મુક્તિ ફોજના કામમાં બહુ લીડ પહોંચી. હજી જનરલ યુથે આ દુઃખનો અનુભવ પણ કરવા મંડ્યો ન હોતો, એટલામાં તેમના ઉપર ક્રુદ્ધ સંબંધીની વિપત્તિઓ એક સાથે—તૂટી પડી. એમની એક પુત્રી રેલ્વે તબે અકસ્માત કચરાઈ મરણ પામી. અને એમનો બીજો પુત્ર એમનાથી લડી અમેરિકા ચાલ્યો ગયો. આ સર્વે પરિવારનાં દુઃખને યુથ બહુ ધેરથી સહન કરી પોતાના કામમાં પ્રથમનાજ ઉત્સાહથી મથણ લાગ્યા.

જનરલ યુથ બહુ સાદાઈથી રહેતા હતા. તે આહાર અને વિહારમાં નિયમિત રાખતા હતા. દારૂ અને તમાકુ પણ તે પીતા નહીં. એમનાં બધાં કામ નિયમસર હતો. નિયમિત રહેવાના કારણથી એમનું શરીર મજબુત હતું; અને એથી વર્ષની અવસ્થામાં પણ મોટર ગાડી દ્વારા હજારે માઈલ સુધીની મુસાફરી તેઓ સહન કરી શકતા. ૮૩ વર્ષની ઉંમરે ૧૯૧૨ ના ઓગસ્ટ મહીનાની વીસમી તારીખે તેમનો આત્મા પરલોકવાસી થયો. આખા ઇંગ્લેન્ડમાં અને આખી દુનિયામાં શોક છવાઈ રહ્યો; અને નાના મોટા સર્વે લોકોને એમને માટે અતિથય દિલગીરી થઈ. સમ્રાટ જ્યોર્જ મહારાજ અને અન્ય ધાર્મિકોએ મુક્તિ ફોજના સરંચાપકના મરણ માટે ખિન્નતા દર્શાવી.

જનરલ યુથના મોટા પુત્ર જનરલ ગ્રામવેલ યુથ પોતાના પિતાની ગાદી ઉપર બેઠી "મુક્તિ ફોજ"નું કામ કરવા લાગ્યા છે.

૩. ચાલુ-ચર્ચા.

૧. આર્યન પ્રધરહૂડ કોન્ફરન્સમાં ભાષણ.

માનવંત મરુખ સાહેબ, વહિલો, બહેનો અને બન્ધુઓ,

અનંત રંગોના પ્રવાદથી રંગાયેલી આર્યભૂમિ આજે અનેક વિષયોની ચર્ચાથી એક રંગમૃગિનું સ્થાન ઘડી પડી છે.

હિંદુઓનું બેસતું વર્ષ. ઐતહાસિક તદ્દેશનો અને માંગલિક કાર્યોનો આરંભ આ બધું શું સૂચવે છે ? સર્વનું દિવ સૂચવે છે.—પ્રભતું દિવ ઇચ્છનારા બુદ્ધિમાન પ્રુફેશોની, દરેક કાર્યમાં સુધારાવધારા કરવાની ઇચ્છાઓ, અદિતકર્તા છે અથવા યરો, એવો મત-નનવ્યા સમગ્રના વચર આગળ પડી ફેળવણીના વિચારની ખામીએ એકદમ બાંધી દેતાં, ધીરજથી ભવિષ્યને માટે, યોગ્ય વિચાર કરવાની જોખમ નથી. કર્મકર્મ રીતિનીતિની અજ્ઞાનતાએ, હિંદુસ્થાનમાં વસતી હિંદુ કોમમાં બાપેલો ધાર અન્ધકાર, ધીમે ધીમે દૂર કરી હિંદુ વ્યક્તિને સર્વ સાદિત્યમાં ખીલવવાના પ્રયાસમાં, હિંદુપણમાં ભિન્નત્વ ધરાવતી દરેક હિન્દુ વ્યક્તિએ, મતભેદની ભાવનાથી જેમાં યોતાની કોમના દિવના સવાલો સમાયલા દેાય, તેમાંજ ભેદબુદ્ધિથી સદાનુભૂતિ નહિ દર્શાવતા વિમરૂપ યતું તે જોખું ખેદ કરતા નહિ. સમગ્ર-એટલું તો દલે ચોક્કસ વધા લાગું છે કે દેશ અને પ્રભની સ્થિતિરીતિનો મુખ્ય આધાર, દેશનો સ્ત્રીવર્ગ છે. આવી બુદ્ધિની ગેરદાનરીમાં ધણું વધો ઘણું, આપણી સ્થિતિરીતિમાં કલેશકુસંપન્ન દાણુ દુઃખો સદન કરતાં આવ્યાં-છીએ. હવે કાંઈક જન-કારો થયો લાગે છે. સ્ત્રી તે શું બિચારી અખળા ! એક નારીનતિ ! ! હિંદુસ્થાનની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કોણ પૂછે તો કહેવી ? આ સવાલનો જવાબ આપવાને આજની "આર્યનપ્રધરહૂડ કોન્ફરન્સ" તરફથી મને આમંત્રણ કરવામાટે કોન્ફરન્સના સેક્રેટરી મી. ઈસનલાલ રતનલાલ દક્ષતરીનો મારે આભાર માનવો પડશે.

પ્રથમ તો સ્ત્રીને-એટલે કન્યાનો અવતાર જ દુઃખરૂપ મનાય છે. જેમતેમ બિચારી ઉછરી દરાખાર વર્ષની વયે પડેંગે છે, અને તુરત એક વરરાલ રોધી સાસરે પડેંગેલી કરવામાં આવે છે. બસ પત્યું-જગ જીત્યા ! ! સાસરે ગયાં-સાસુ, નણ્ડ, દેરાણી જેઠાણીની સાથે જેઠાણ કલેશકુસંપન્ન જીવન શુભરતાની સાથે, ચરીર કપર રોજન ઉઠે તેવા, કાચા કાનના બુદ્ધિહીન ઘણીઓના માર ખાતાં શીખ્યા-ફૂંકતું ચાંધણીક, ચૂલાગળાટ વાસીદાં-વખત મળે તો એકબીજાની નિંદાકુચલી કદાચ જરાક શીખ્યા હોયએ તો સાસરે ગયા પછી, અચ્ચાસની ગેરદાનરીએ તદન ભૂલી જતાં શીખ્યા-તેની સાથે આવી કાચી ઉમરે દુર્બળ અને દૂંક મુરતે મરી જતી પ્રભ ઉત્પત્ત કરતાં શીખ્યા-અને તેને ત્રીજી સ્ત્રીઓમાં નાની અને. ધણી. વચરે મરવાઈ, પ્રમાણ, ખણ, વચરું. ન્યૂલી. જાણણીથી ફૂંક ખેલે એટલું જ પૂછવાનું છે કે ઉપરની ખાખતોમાં યોગ્ય સુધારો કરવા, આપણા હિંદુપણનું અભિમાન શું નારા પામ્યું છે ? આ બધું શું સૂચવે છે ? મને તો અજ્ઞાનતા અને બુદ્ધિબળની ખામીજ લાગે છે.—દરા બાર વર્ષની છોકરીઓને ૫૦-૬૦-૭૦ વર્ષના ડોસાઓ કન્યાનાં માખાપને રૂપીઆની થેલી-ઓ આપી પરણવા, લાગ્યા, અને આથી વિધવાની સંખ્યામાં પણ વધારો થયો. આ તે હિંદુકોમની ઉત્તતિ કે અધોગતિ ! ! 'બા, બા,' કે 'ખાપા,' કરતો દરા બાર વર્ષનો કાલુંકાલું બાલતો બેટા, ધરેણું લગડાં પહેરી ઘોડે ચડી વહુ પરણવા જાય, વરપોડામાં માખાપ હરખાય ! અને બિચારા અજ્ઞાન નાદાન છોકરો કે છોકરી પરણવાનો ખીલકુલ ભાવાર્થ સમજતાં નથી કે પરણ્યાં એટલે શું ?

દેશ કે કોમમાં એક મહાન કાર્યનો આરંભ કરવામાં-સેંકેડો મૂકેલીઓ મતભેદથી ઉભી યરો. સલાહ, સંપ અને એકચતામાં અંતરાય દેખારો. સમંજી અને નહિ સમજી. બન્નેજણ પરસ્પર વિરોધ પાડશે. પણ દિવ અદિત અને લાસ-ગેરદાનના પરિણામ માટે જ્ઞાન, અચ્ચાસ અને અનુ-ભવથી યોગ્ય વિચાર કરવાનો અવકાશ નહિ લેતાં, ફૂંકતું પિતંડાવાદ સારૂ યરો, આથી પરસ્પર મમત

બંધાય છે અને કનતિને બદલે અધોગતિ જોવાનો સમય હોય. યાચ છે. આમ થવાનું મુખ્ય કારણ મને તો હિંદુકામમાં અજ્ઞાનતા અને કેળવણીની મોટી આમી નજાય છે. પાંચ પચાસ કે સો બસો માંથીસો-બેસીસ્ટર, બી. એ. એમ. એન. કે પ્રોફેસર થયાં, તેથી શું મહાભારત જેવી હિંદુ કામની સાંસારિક સ્થિતિ સુધરી ગયેલી સમજાવી ?

કામના દિવસમાં એક સવાલ ખાસ વિચાર કરવા જેવો છે. જો હિંદુસંસુદાયની દૈર્ઘ્યમાં, અસં- તોષનું કારણ સમાધેલું હોય-તો સમય, વ્યવહાર અને રિથિતિના યોગ્યતાથી વિચાર કરી, જેમાં હિંદુપણનું દિવસ સમાધેલું હોય, એવા દીર્ઘદષ્ટિવાળા રસતાઓમાં હું નથી ધારતી કે કોઇને નાખુ- રા થવાનું કારણ મળે. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર વગેરે ભવિષ્યો, જે અત્યારસુધી હિંદુપ- ણનો દાવો ધરાવતી આવી હોય, તેવાંઓને કેટલાંક કારણોને લઈને બહિષ્કાર થયેલા ગણવામાં આવ્યા હોય, તેઓને હિંદુપણના દહનો દાવો ભોગવવા દેવામાં, કાંઈ મુશ્કેલીઓ નજાવી હોય, તો સતોષકારક નીવેડો લાવવામાં હિંદુ વ્યક્તિના એક જ બળનું પરિણામ કામને પ્રબળ કરનારું ગણાયો. આટલું તો ચોક્કસ નજારો કે શ્રુતિ, સ્મૃતિ, વેદથી-બ્રાહ્મણ તે બ્રાહ્મણ, અને વૈશ્ય તે વૈશ્ય, બ્રાહ્મણ ક્ષત્રીય નહિ ગણાય, અને તેમજ શૂદ્ર વગેરે જન્મપ્રમાણે ભવિષ્યેક તો ગણવામાં નહોતે, તેમાં શું ભલું છે ? પણ જો તે સર્વને ગુણકર્મથી ભવિષ્યેક સોંપવામાં આવે અને ભવિષ્ય નહિ. રાખતાં-એકપેના દાવો કરવાના વિચાર ધરાવવામાં આવે, એ પણ એક અગત્યનો પ્રશ્ન સમજાય તેમ છે. આટલું તો ખરું જ છે કે કામની ગતિનું શ્રેષ્ઠ પરિણામ ન આવવાનું કારણ કેળ- વણી અને શુદ્ધિબળની ખામીજ નજાય છે. આવી યણી ખરી બાબતોનું અવલોકન કરતાં આટલું તો કહેવું પડશે કે આ સંસારના બંધારણમાં સમયને અનુસરતાં-પ્રગતિને આગળ વધવામાં, કેવા કેવા પ્રકારની અટકાયતની મુશ્કેલીઓ સામે હમી યાચ છે, તે સમજવા છતાં તે પ્રત્યે બેદરકાર બનવાની જોખમદારી કાંઈ ઓછી નથી. આ પ્રમાણે યતી અધોગતિનું મૂળ શું છે તે તપાસવાની અગત્ય છે. હિંદુનાં દરેક ખારણાં કુસંધ, અજ્ઞાન અને શુદ્ધિબળ વગર કેવાં દીસે છે તે શું આપણે નજાતાં નથી ? 'સંસાર સુધારો-સંસારસુધારો' આ બધું ખરું, પણ સંસાર કેમ સુધારવો- તેની મુખ્ય અગત્ય છે. મારું માનવું તો એમ છે કે સ્ત્રીપુરુષનું જોડું એજ સંસાર છે.

અને જો તેમજ હોય, તો દેશ અને કામના ભલા માટે-આ સ્ત્રીપુરુષોના જોડાને કેળવણી, જ્ઞાન અને શુદ્ધિબળની મોટી આવશ્યકતા છે. આપણે સંસાર સુખરૂપ નીવડે એ સવાલ શું ઓછો અગત્યનો છે ? આવાં અજ્ઞાન જોડાંઓને હિંદુસંસારની અધોગતિનું મૂળ સમજવું પડશે. અસહ્ય અજ્ઞાન સ્ત્રીની સાથે દાલતના કેળવાયેલ પુરુષનું જીવન, વિદ્વાના સંસ્કારવાળી કેળવાયેલ સ્ત્રીનું જીવન, અસહ્ય અને અજ્ઞાન પુરુષની સાથે-જાંઘીના તમામ દિવસો કલહ અને દુઃખ રૂપ દેખાય છે. વળી કંઠાય બળને ચરુર અને વિદ્વાન હોય છે તો પણ ગતિ તેવીજ નજાય છે. આવાં અનેક કારણોને લઈને દાલતના કેળવાયેલા પુરુષ જતમ કેળવાયેલી સ્ત્રી (કન્યા), તેમજ કેળવાયેલી સ્ત્રી, સંસ્કાર પામેલા પુરુષ (વર) ને ઈચ્છશે. દાલ સંસારમાં આવી ભાવના પ્રવીણ થઈ લાગે છે. સુધારાવધારા અને કેળવણીમાં આગળ વધેલા પુરુષોને ભણેલીભણેલી સ્ત્રીઓ જોઈએ અને ભણેલી દુશીઆર છોકરીઓ માટે લાયક પતિ જોઈએ. આ પ્રશ્ન પણ વિચાર કરવા જેવો છે. કારણ કે આખો ભવ કહો, કે સંસાર કહો, તેનાં સુખદુઃખ અને આ ભવસાગર તરવાને આ સ્ત્રી પુરુષનું જોડુંજ છે. સંસારમાં સ્ત્રીપુરુષ. યોગ્ય કેળવણી વગર પોતાની જીવિતિ તો શું પણ જીવિતિનો વિચાર કરવામાં ભાગ્યેજ શુદ્ધિનો ઉપયોગ કરતાં દરો. હિંદુસમાજની દુઃખી સ્થિતિ કામના સમજી વગેરે કપારી પ્રતે તેવી છે ! દુઃખી, દુઃખી દરેક બાબતમાં આખી સમાજ દુઃખી- શું હિંદુસમાજની સ્થિતિ સુખી નજાય છે ? સ્વકોમમાં તેમજ કુટુંબમાં અને દરેક નિર્ધનશ્રીમંત- નાં ખારણાંઓમાં દિન રોજ કુસંધાવેશની નવાજાઓ સળગતીજ દરો. જેમાં પણ સ્ત્રીવર્ગની દુઃખી સ્થિતિનું અવલોકન કરતાં છાતી ફાટી બધું તેવું છે ! મુખ્યત્વે સ્ત્રીઓની સારીરિક રિથિતિ દાલમાં ખાસ ધ્યાન કરવા જેવી થઈ પડી છે. નાની મુખ્ય બાળાઓ બિચારી પરણીને તુરત દુઃક સમયમાં

મરવા લાગી છે. ઘણી પ્રકારના છુરા સેઓને નેહતી જીંદગીસુધી ડાહડેરો અને વેઠોની દવા ખાનારી થઈ પડી છે. ૧. અરે શું જુવો છો? પંદર રોજ કે વીસ વર્ષની ઉંમરમાં એ બાળકી દુર્બળ અને રોગીષ્ટ બે ત્રણ ઠાઠરાં ઠાઠરીઓને જન્મ આપનારી માતા થઈ પડી છે. ૧. બસ—દેવે આ જીવન શું ખતમ થવાનું! આહાહા! ૧. આજે આ ધારતની ભૂમિ કઠાવર, ભેરાવર, દિગ્મતવાન અને સુદ્ધિયાળી પ્રલને ઉત્પત્ત કરવાને બદલે રોગીષ્ટ, સુદ્ધિહીન અને એક દુર્બળ રીંગુજી જેવી પ્રલ ઉત્પન્ન કરવા લાગી છે. ૧. હિંદુ પ્રલની ચૂરનુર અને સુદ્ધિની શક્તિઓ ટોપ થવાનું મૂળ કારણ રોષી, તેમાં યોગ્ય સુધારો કરવાની પદેલ કરનાર—આપણા દિંદેનો “ફૂલેલ” નામદાર સવા-જીવ ગાયકવાડ જી. કાળપણ પ્રકારના કામના દિતને લગતા સુધારા—વધારા કરવાના વિચારો કરનારાઓએ, પ્રલનું શારીરિક, માનસિક, અને નૈતિક સુદ્ધિબળ ખીલવવાના પ્રયાસ પ્રત્યે પ્રથમ પૂરું લક્ષ આપવાની ઝાંઝી નહીં નથી. નામદાર ગાયકવાડ સરકારે પોતાના શાસનમાં પ્રલના લાસ માટે બાળવસ્ત્રની અટકાયત કરવા—તેની સાથે ફૂલગ્યાત શિક્ષણ અને સ્ત્રીતંત્રસ્તીને બગાડો કરનાર કૂટવાના રિવાજ માટે ખાસ કાયદો ધડથો છે. એ કે અગાઉના રિવાજને વગર વિચારે વળગી રહેનારી પ્રલ અમુક દંડ આપી કાયદાની બારીમાંથી છટકી એવાં લક્ષ કરે છે, પણ આ કાયદાની અસર બવિખ્યના પરિણામ માટે ઉત્તમ બરજ સારે તેમ છે. ત્યાં દુષ્કાળ જીવજોતે અમેા શહેર ગામડાંઓની મુસાફરી કરતાં દતાં. એક વખતે અમેા સ્ટેશન ઉપર ટ્રેનની શદ્દ ભેઈ પ્યેટફોર્મ ઉપર ફરતાં દતાં. બાળકનાં લક્ષ કરી એક જન સ્ટેશન ઉપર આવેલી અમેાએ ભેઈ. વરસાલને તેની માથે કેટલાં ઉચકી લીધા દતા—અને બિચારી પેલી કન્યાને તેના બાપે ઉમર ઉપર બેસાડી દતી. વરસાલને બાલવી મેં મારા બોલામાં બેસાડયા. ઠાઠરાની ઉમર છે કે સાત વર્ષની નહાવી દતી. ઠાઠરાસાથે પ્રેમથી મેં વાત કરવા માંડી, પણ વરસાલ તો રડવા લાગ્યા. ૧. આ વખતે મને થયું દુઃખ લાગી આવ્યું કે, આવા પાતકી રિવાજોને વચ થયેલાં સંખ્યાબંધ અજ્ઞાત માળાપો દેશની પ્રલને કેટલાં આપસમાન છે.

દેશની ગરીબ પ્રલ બિચારી અજ્ઞાનતાના અધકારમાં આપડયાં કરે છે. હિંદની કોરોડો સ્ત્રીઓમાં કોઈ કવચિત્ એવી સ્ત્રી પોતાની પ્રલ, કામ અને દેશનું દિત છુટ્ટવાના વિચાર ધરાવતી હોય. ૧. દેશપ્રદેશમાં સ્ત્રી સ્ત્રી દિલ્લયાલોની ચૂચાત છે, તે શું આપણી કામની તેમજ દેશની સ્ત્રીઓ નહાવાની હોંસ, દિગ્મત કે વિચાર કરતી હોયે ખરી કે? સ્ત્રી જનલિતિની આવી થલું બાળતોમાં હું નહાું છું ત્યાંસુધી પુરૂષ વર્ગનેજ બેદરકાર થયું છું. પોતે મોટી કોન્ટ્રન્સ, સમા કે મંદળમાં સંસારસુધારાના કે દેશની જનલિતિના સવાલોમાટે બોંપણો કરી કૃતાર્ય થયેલા સમજ્યો. ૧. પણ અફસોસ! કે ધરમાં આવી નહાવા લાયક બાળતો બિચારી ધરની સ્ત્રી નહાવીજ નથી—બિચારી નહાે કયાંથી—પોતાના પતિ તેને પાસે બેસાડી, આવી બાળતો જ્ઞાનપૂર્વક સમજાવે છે ખરા? સ્ત્રીઓને તેની હેરા પણ ખબર હોતી નથી. સ્ત્રીઓ રસોઈ કરે, ધરનાં કામકાજ કરે, સંખ્યાબંધ પ્રલને નહાી તેની રખેવાણી કરે, માંદેસાજે કોઈને મળવા જાય, મરણ પ્રસંગે રડવા કૂટવા જાય, અને આવી આવી બાળતોમાં આપો લાગ પડે કરે!—બસ થયું? નહિ! નહિ! વડોલો અને બંધુઓ! આર્યદેવોએને સુધારો. યોગ્ય કેળવણી વગર સ્ત્રીલિતિ બિચારી તદન અન્ધ-કારમાં અથડાય છે. સીતા, તારામતી, દમચન્દી, અનસુયા, ગાર્ગી, મેત્રેયી—ચરી રજપૂતાણીઓ, વગેરે મહાન સ્ત્રીઓ આ સરતખંડમાં શું નહોતી પાકતી? આ પ્રસંગે એક વાત ધાદ કઈ છું. જોલવા પુરૂષો સમામાં હાજરી આપે છે તેટલી જ હાજરીની સ્ત્રીઓની નહીં? જો પુરૂષો પોતેજ સમા કે કોન્ટ્રન્સમાં હાજરી આપે છે, તેઓજ શામટે પોતાની વહુદીકરીઓને આવવાની અટકાયત મૂકતા હશે? પોતાની કામના દિતના સવાલમાટે આવા પ્રસંગોમાં પુરૂષોની સાથે

* “દુષ્કાળના અનુભવથી અળતું શિક્ષણ” —એ નામનો હો. જમનાબહેને ખાસ લખેલા હોય આ અંકમાં પ્રકટ થયો છે, તે ભેવા વાંચનારને લક્ષમણ કરવામાં આવે છે. તન્ત્રી, સુ. સુ.

શ્રીઓની દાનરીની શું અગત્ય નથી ?-વળી એક વાત બીજી છે. કેટલીક સંખ્યા તો મુધારાનું નામ સંસળતાં બડકે છે. રખેને 'મુધારાવાળા' કહેવાયછું ! શ્રીઓ સમા, મંડળો અને પરિષદોમાં જવાથી 'મુધારાવાળી' થઈ જાય, કદાચ કેટલોક અજ્ઞાનવર્ગે એાળી જરૂર પીછાને; પણ તેની સાથે ખેડથી કહેવું પડશે કે જે કેળવણીના મેન્યુએટ્સ-સુદ્ધિભગમાં આગળ વધેલા છે, તેઓ પણ પોતાની ગૃહેશ્વરીને ઉન્નતિની હીલચાલોમાં દાનરી આપવાને કે તેમાં ભાગ લેવાને શા માટે અટકાવતા હશે ?-આ ખોટું નથી ? જનાથી બની શકે તેમાં કામ અને દેશના હિત ખાતર મદદ કરવી જ નેહએ અને તે સીપુરૂષ બનેને ખાસ કુદરત તરફથી સોંપાયલી ફરજ છે. સ્વાયં વગર અંતઃકરણ જ એક ક્યાં છે ? ઉવટે હું તો એટલું પણ કહીશ કે, સંસારમુધારા કરવાનું કામ પુરુષોની મદદથી સ્ત્રીઓએ જ ઉપાડી લેવું નેહએ. પુરુષોને દેશના ભલામાટે ધણાં કામો કરવાને પડી રહેલાં છે,—પણ ન્યાંમુધી આપણી સ્ત્રીઓ કેળવણી વગર જોમી, લગ્નજી, નળળી, ડિમ્મત વગરની, અને પડદેનશીન જેવી છે,—ન્યાંમુધી કાંઈ થઈ શકે ખરું ? એકલા પુરુષો આગળ વધે પણ તેની સાથે ધરમાં અજ્ઞાન સ્ત્રીની દશા મુધારવાની એાળી જરૂર નથી. શ્રીઓની શારીરિક માનસિક અને નૈતિક સ્થિતિમાં મુધારો કરવાને તેઓને માટે કેળવણીનાં સાધનો યોગ્ય પ્રમાણમાં હતાં કરવાની હું ખાસ અગત્ય નેહાણું. ઇંગ્લંડ, જપાન, ફ્રાન્સ, અમેરિકા, વગેરે, દેશોની સ્ત્રી કેળવણી જોતાં દિ'દુસ્થાનની સીકેળવણી ક'બાળ સ્થિતિ ભોગવે, એ દેશ અને કામના દુર્ભાગ્ય નહિ તો બીજું. શું કહેવાય ? કહે છે કે, દિ'દુસ્થાનની સ્ત્રીઓ જો ફ્રેન્સી દામીના અને ર'બજેર'ગી કપડાંવતાં પહેરવામાં જ કેળવણી માનવી હોય તો આ દિ'દુસ્થાનની સ્થિતિ દિલગીર થવા જેવી છે.

આ પ્રસંગે માનવંત વડીલોને યાદ કરવાં નેહએ. કામ અને દેશસેવામાં પોતાના શુદ્ધ અંતઃકરણના ભાવે તન મન અને ધનથી પરિશ્રમ વેકનાર માનવંત જ્ઞાન. સર, જરૂરીસ અંદાજરર તેમજ જ્ઞાન. મી. ગોક્લદાસ કદાનકાસ પારખના ખાસ આભારી બીએ. તેઓનાં જીવન પ્રભને ખાસ ધ્યાનપ છે.

"કોઈપણ કાર્યની દૃઢતા છેજ અને તેની કાર્યના આરંભમાં દરેકજગ્યાએ જરૂર જણાયેલી છે."

ઉવટે, કોનફરન્સમાં મૂકવાનાં આવેલા કસોવોમાં મારે ફક્ત સીકેળવણી અને તેઓની સ્થિતિ સંબંધી ખાસ બોલવાનું હોવાથી, વિશેષ બાળતો દાખ નહિ ધરતાં અને સીકેળવણીના વિષય ઉપર આટલું દંકણમાં બોલી મારું બોલવું સમાપ્ત કરતાં પહેલાં જણાવીશ કે, સ્ત્રીઓની સ્થિતિ રીતિ ઉપર—દેશ અને કામની સ્થિતિનો મુખ્ય આધાર સમાયેલો છે.

(મુંબાઈ)

—સૌ. જમનાબાઈ નગીનદાસ સક્ષમ.

૨. આર્યનબ્રધરહુડનું પ્રીતિભોજન: (વિરૂદ્ધ અને તરફેણમાં.)

૧. અભેદ વિહારીઓ વિષયે.

જમનાની સાથે આગળ વધતા મુધારકોને-આર્યપ્રભના અમેસર સંસારમુધારકોને, આ આર્યદેશના રીતરીવાજ, પેશાક અને ખોરાક, લાજશરમ, પરતંત્રતા, ધર્મ અને જ્ઞાતિભેદ વગેરે ધણા કાળથી ચાલતી આવેલી રૂઢીઓ તરફ અતિ પરિચયને લીધે કંડળો, બીટ, જીતુપ્પા, વિગેરે લખાવવા લાગ્યાં છે. અને દૂરથી રોમાયમાન પણ પાસે જઈ જેવતાં પચ્ચરમય હુંગરની પેટ મુરોપિયન પ્રભના રીતરીવાજ, ખોરાક પેશાક. સ્વતંત્રતા વગેરેને, લાજશરમ ઠાડીને, ધારજૂ કરી જ્ઞાતિભેદ તોડી બેઝીકરણ કરવાને પાધ્યાય પ્રભનું અનુકરણ કરતા લોકોને દાવમાં દોરવાય છે. અને તે પ્રમાણે સુંબઠમાં 'આર્યન બ્રધરહુડ' નામની સંસ્થા સ્થપાઈ છે. તેમાં અભેદભાવથી સપળાએ સાથે ભોજન લીધું. થયું ! તેથીજ જ્ઞાતિભેદ રૂઢી ગયો ને અભેદભાવ પ્રસરી ગયો ! કેવી સરસ વાત ! માત્ર સાથે જમવાથીજ સંપ અને અભેદભાવ આવી જશે ?

લાંબો વિચાર કયાં સિવાય માત્ર જાણું એટલું કુપજ માનીને-પોતાની હંસની ચાલને તિર-સ્કારીને કામગાની ચાલની નકલ કરનારાઓએ જેડા ઉતરીને જોઈું હઈું તો ખરું કે, તેઓમાંયે કયાં સંપ છે ? શું જ્ઞાતિબેદ રાખ્યા સિવાય સાથે જન્મવાથીજ વળી સંપ કે અભેદભાવ પ્રાપ્ત થતો દરો ? આમ થઈું હોય તો તો પણ જરૂર એકજ જ્ઞાતિના માણસો સાથેજ જન્મે છે માટે તેમના-માંથી તો કેદ દૂરજ થવો જોઈએ.

સત્ય છે કે, માણસ જન્મથી બદલ નથી, પણ કર્મથીજ છે. કાંઈ પણ જ્ઞાતિમાં જન્મ થવાથી કે કાંઈ પણ ધર્મની પ્રાપ્તિ થવાથી તે જ્ઞાતિના કે તે ધર્મના થઈ સમાવું નથી; પણ તેવા પ્રા-રનાં કર્મો-કાર્યોથીજ થવાય છે. છતાં પણ, માત્ર સાથે જન્મવાથીજ જ્ઞાતિબેદ રજતો પણ નથી અનેક ગતમતોના સંસ્કારથી બંધાયેલા બેદભાવ માત્ર સદ્યોજન્મથી રજી શકેજ નહિં.

/ ધર્મશાસ્ત્રો પ્રતિપાદન કરે છે કે દરેક સજ્જમાનુસૂત્ર જન્મોથી માંડીને સ્વૃષ્ઠમાં સ્વૃષ્ઠ હોવા વગેરેના ઉદ્યમમાં આત્મા વસે છે, અને તે દરેકના આત્માઓ સરખાજ છે. કારણ કે સુખ વા દુઃખની લાગણીઓ દરેકને થાય છે. માત્ર પોતાનાં કર્મો કર્મની વિવિધ પ્રકૃતિ પ્રમાણે અને ઉત્પત્તિ કર્મનાં નૂડાં નૂડાં પથવિમાં ઉપર તે ઉભેલા છે તેથીજ આત્મા નૂડા હોય એમ બારો છે. પણ તત્વદષ્ટિએ જોતાં તેમાં રજમાત્ર પણ બેદ નથી. દેહતત્વની અપેક્ષાએ સ્વરૂપમાં સર્વ આ-ત્માઓ સમાન છે. નિમ્ન કૃષિથી આરંભમાં જરા પણ બેદ નથી. જેમ દીપકોમાં એકજ તત્વ હોવા છતાં તેનો દરેકને પ્રકાર, ઓછા વત્તા પ્રમાણમાં પડે છે, તેમ નૂડા નૂડા આત્માઓની સ-ક્તિઓ કર્માનુસાર પ્રમાણમાં વ્યક્ત થાય છે અને તેનાપર આત્મામાં જણાતા બેદનો આધાર છે. નિમ્ન સ્વૃષ્ઠથી સ્વતંત્ર આત્મતત્વમાં જરાવળુ તફાવત નથી.

દીપક અથવા સૂર્ય સાથે નૂડા નૂડા રંગના કાચ શખીને જોવાથી પ્રકાર એકજ હોવા છતાં નૂડા નૂડા રંગનો કેખાય છે, તેજ પ્રમાણે સરીરની અપેક્ષાએ આત્માઓમાં આપણને બેદ બારે છે. છતાં પણ આત્મતત્વમાં તફાવત નથી. એ પ્રમાણે આત્મતત્વમાં ફેર નથી. માટે આપણા આત્મ બંધુઓને-પ્રાણી માત્રને તારવાં, તેઓને સુખી કરવાં, આપણાથી નીચે પથવિયે ઉભેલાં બાંધ પથારીને આપણી સાથે લેવાં, કે આપણી સક્તિ હોય તો તેથી પણ આજળ લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરવો, તે માણસ હરીકેની આપણી મુખ્ય ફજ ને પ્રથમ કંઠવ્ય છે. અને ત્યારેજ આ માનવ દેહની અને કુદરત તરફથી મળેલ તનની, મનની કે મનની બક્ષીસની સાર્યતા છે. નહિં તો વ્યર્થ જીવન ગુમાવ્યા જોઈજ છે. છતાં પણ જગત્વા વ્યવહારમાં યજ્ઞ પ્રજ્ઞો ઉઠે છે અને તેમાં લાંબા વિચારોની આવશ્યકતા છે.

કાંઈ કાર્ય કરતાં પહેલાં બહુ વિચાર કરવાનો છે. પોતાનું મનોબળ દૃઢ હોય તો પણ પોતાની સક્તિનો વિચાર કરવાનો છે. બેસાક દૃઢ મનોબળથી સક્તિ ઉપરાંત પણ મદદ મહેનત અને અયાગ શ્રમે કાર્ય પાર પડી શકે છે, તે કષ્ટજ છે. પણ તે કાર્યને લાયક આપણામાં શુણે છે કે કેમ ? ને આપણે તે કાર્ય કરવાને લાયક બીએ કે કેમ ?-તે તો જોઈું જોઈએજ.

કાંઈ નાનામાં નાનું કાર્ય કરઈું હોય તો પણ આપણે દરેક રીતે કેળવાઈને તેને લાયક થઈું પડે છે તો મદદન કાર્ય તો લાયક યથા પહેલાં સિદ્ધ થાયજ કયાંથી ?

અન્યને તારવા જતાં પોતાની જીવનની સક્તિનો વિચાર માણસે પહેલાં કરવાનો છે. જ્યાં પોતે તરી શકે તેમ ન હોય ત્યાં બીજાને તારવાના પ્રયત્નો કરે તો ઉભયને જુડવાનુંજ થાય. પોતે તો જુડે, પણ સાથે બીજાનેયે લેતો જુડે. માટે અન્યને તારવાને પ્રથમ લાયક થવાની જરૂર છે. તનને, મનને, દૃઢ્યને અને શરીર વગેરેને કેળવીને શુણાંકૃત કરવાની યજ્ઞીજ અજત્ય છે.

/ સમગ્ર જ્ઞાતિમાંથી બેદભાવ ટાંચીને અભેદ કરવો તે સહેલ નથી. જ્યાં પોતાના કુટુંબમાં અભેદભાવ આવી નથી, જ્યાં એક ધર્મમાં પડેલા અનેક કુટુંબો દૂર કરી સમાતા નથી, સગા બે લાઇઓનો જ્યાં એકમત થતો નથી, ત્યાં સમગ્રજ્ઞાતિઓ તો એકમત કયાંથી થવાની હતી ? !

અભેદ પ્રસારવાને ઇવાનો ગુણ મુખ્યપણે ધારણ કરવા જોઈએ. કોઈ પણ પ્રાણીનું તન, મન કે વચનથી છુટું ચિન્તવણું અથવા કરણું ન જોઈએ. વળી 'આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ' (પોતાની તરફ તેમ જીભની તરફ) તે પ્રમાણે સમાન દૃષ્ટિ રાખવી જોઈએ. દૃષ્ટિ અને હૃદય વિશાળ બનાવવું જોઈએ. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, મમત્વ, દ્વેષ, ઈર્ષ્યા, ભેર, અદેખાઈ, અદંતા, મમતા, વગેરે દુર્ગુણોના નાશ કરીને, હૃદય સ્વચ્છ અને સરળ કરવું જોઈએ. 'હું' અને 'મારું' એનો તો પ્રથમથીજ ત્યાગ કરવો જોઈએ. સ્વાર્થનો મૂળમાંથી ત્યાગ થવો જોઈએ. આત્મભોગ આપવા પણ તત્પર થવાની રાક્ષિ હોવી જોઈએ. મારું તે સારું નહિ, પણ સારું તેજ મારું; એવો ગુણ ધારણ કરવો જોઈએ. તેને બદલે, ક્રોધી, માની, લોભી, રાગી, દ્વેષી, ઈર્ષ્યાળુ, મમતાળુ, અદેખાઓ, -મારું તેજ સારું તારું નહિ-એમ માનનારાઓ, 'હું' અને 'મારું' જેને મુખ્ય છે તેવા સ્વાર્થીઓ, 'રામ નામ જપતા પરાયા માત્ર અપના ।' 'લેના ઉરુકા દેના નહિ' ને દેના ઉરુકા લેના । 'એવા જ્યાં ભેળા થયા ત્યાં અભેદ તે ક્યાંથી પ્રસરે ? ખરે ! નજ પ્રસરે. કુદરતી સાવ કૃત્રીમતામાં કેમ સંભવે ?

ઇવાનો ગુણ પ્રધાન પદે રાખી, 'આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ યઃપश्यति सःपश्यति' (પોતાની તરફ જેવી દૃષ્ટિ રાખે છે તેવીજ અન્ય તરફ રાખનારજ ખરો જુલે છે.) સર્વને પોતાના આત્મા તુલ્ય લેખી સર્વને પ્રેમભાવે નીરખવું જોઈએ.

પ્રેમથીજ મોટા છે. પ્રેમથીજ સંપ અને અભેદભાવ ધારણ થઈ શકે છે. માટે પ્રથમ સુદૃઢમાં સુદૃઢ જાતેથી માંડીને પ્રથુ ગુણી પ્રેમ રાખતાં રાખવું જોઈએ. પ્રેમ વિના કોઈ કાર્યની સિદ્ધિ સંભવેજ નહિ.

આપણામાં અને આપણા આત્મજીવિમાં આત્મ તાત્ત્વ સમાનજ છે; માટે કોઈને પણ ઇવવામાં, હિસાન કરવામાં કે દુઃખો દેવામાં આપણે પોતાનેજ ઊતારીએ છીએ ને દુઃખ દઈએ છીએ. 'વसुधैव कुटुम्बकम्' આ આખી દુનિયા એક કુટુંબ છે ને આપણે તે કુટુંબના માણસો છીએ. એવો કુદરતીભાવ આળા સિવાય, અભેદતા કૃત્રીમ રીતે આવતી નથી.

દરેક મનુષ્ય, પ્રાણી યા ચેતન્ય જેમાં રહેલ છે તે સર્વ પ્રત્યે પ્રેમ ધારણ કરવામાં આવે; અને તે દરેકનું હિત કરવામાંજ પરમ ધર્મ સમાયેલો છે એવી સાવના-મતિ સ્વયં ઉત્પન્ન થાય, તોજ પ્રેમની વિશાળ દૃષ્ટિથી પ્રત્યેક ચેતન્ય વાળી વસ્તુ ઉપર નજર કરવામાં આવે અને તેમ થાય તોજ જગત્ત્વ નીચનો ભેદ રૂઝતઃ નાશ પામે. તથા સમગ્ર પ્રાણી ઉપર સમાન દૃષ્ટિ-રસિ ઉત્પન્ન થાય. 'સ્વ' અને 'પર' નો ભેદ ઉત્પન્ન થયેલો હોય તે દૂર થાય અને આખી દુનિયા કુટુંબ સમાન થઈ જાય.

કોઈ પણ નવીન કાર્ય કરવું હોય તે ધીમે ધીમે ને લોકોને સમજાવી સમજાવીને થોડે થોડે પાર પાડવું. લોકાયાર વિરુદ્ધ એકદમ એક પંજતમાં બેસીને જામવાથી તે હામ પાર પડતું નથી.

દર્શિમાં કોઈ પણ કાર્ય બહુ મતેજ પસાર થાય છે. માટે પ્રથમ સર્વેને સમજાવીને સુધારવાની આવશ્યકતા છે. કુદરતી મારવાથી હામ પાર પડતું નથી.

પણી જ્ઞાતિઓ અને ધર્મમાં અનેક ફાંસો પડેલા છે. તેા પ્રથમ પોતાના ધર્મનું કે જ્ઞાતિનું એકીકરણ કરીને અભેદતા કરવાની નજર હતી. તેને દૂર મેલીને સમગ્ર ન્યાતો સાથે સંપ ને એકતા કરવા જતાં આ પ્રીતિભાજને પ્રેમને બદલે કલેસ વધાર્યો છે । ચોરાશી ન્યાતમાંથી ત્રાણીતો નહિ થાય, પણ સુધારકોની પંચાસીમી તેા થઈ-અથવા થશે । પાંચ વર્ષ વહેલો સુધારો થાત તે દસ વર્ષ મોટો થાય, એવું વર્ણન કરીને જ્ઞાતિઓમાં ખગમગાઢ ઉત્પન્ન થયો । કેવો સરસ સંપ થયો ? સંપને સ્થાને દેશેદેશ ને પેરેર જ્ઞાતિઓમાં કુસંપનાં બીજો વતાર્યાં ! અને નફામાં જીવતાં જીવત રાજ્યા પણ ગતાર્યાં ! ! પોતાના ધર્મમાં, કુટુંબમાં, ધર્મમાં અને જ્ઞાતિમાં સંપ કે અભેદ ન હોય ત્યાં સમગ્ર જ્ઞાતિમાં અભેદ કરવા જતું તે માત્ર દર્શિકા રૂપિત છે.

સંપને અલેક ધારણ કરવાનું પ્રથમ એટલે જુદું છે. પછી કુટુંબ, પછી પોતાની જ્ઞાતિ, પછી પોતાની કોમ, પછી પોતાનો દેશ, પછી સમસ્ત પ્રજા અને પછી આખું જગત્ત. આ રીતે ક્રમે ક્રમે આખા જગતને કુટુંબ દ્વંદ્વ માનવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. પહેલા પગથિયા ઉપર ટકી રહેવાની આપણામાં શક્તિ ન હોય ને કુટુંબને ઠેક ઉપર ચડવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવે તો છેલ્લે પગથિયાને જગતી પડાય.

છતાં પણ પોતાના એક ધર્મનો કે એક જ્ઞાતિ (દાખલા તરીકે—દ્રાવિડ જાતના બ્રાહ્મણો, અનેક જાતના વાળિયાઓ) નો ભેદ ટાળીને અલેક કરવાના પ્રયત્નો આદર્યા હોત તો પ્રશસ્ત હોત. મહેનત અને ઇચ્છા કંઈક અંશે પણ જરૂર આવત ને ચોકાવું દિવત પણ થાત.*

અલેક બાવ પ્રકારનાર સુધારકોના મત કે વિચારો પણ ક્યાં એકત્ર છે ? અને જ્યાં અંદર અંદર એકત્રતા ન મળે, ત્યાં બીજાઓ સાથે તો તે ક્યાંથીજ થાય ? પ્રથમ હૃદયેકલ્પની, વિચારે વિચારની, મને મનની, અને આત્માએ આત્માની એકત્રતા કરીને અલેક બાવ કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો વ્યવહારનો ભેદ સ્વયં નાશ પામશે. માત્ર વ્યવહારનોજ ભેદ તોડવાથી જીવનના મદદા ભેદ તુટવાના નથી. મારે જ્ઞાતિભેદ તોડવાની ઇચ્છાવાળાએ બુદ્ધિ અને જીવિતાના બંધનને પ્રથમ તોડવાનાં છે. હૃદયનાં બંધન અને ભેદ જો તોડવામાં આવશે, તો વ્યવહારનાં બંધનો અને ભેદો સમેળે તુટી જશે, એમાં કાંઈ સંશય નથી.

‘સ્વ’ ‘પર’ નો ભેદ ટાળ્યા સિવાય, કલ્પના ભેદો અને અધિ તોડ્યા સિવાય, જ્ઞાતિભેદ તોડવા પ્રયત્નશીલ થનાર માત્ર શંકિકો અને બ્રમ્મસ્તોત્ર છે—અનંતવિદારી—સ્નેહાચારી વર્તન કરવાનેજ માત્ર સંપ અને અલેકના નામમાં છુપાપણા એમના પ્રયત્નોજ છે.

પ્રથમ મુધરો, કેળવણી અને તરવા તારવાને લાયક થાઓ અને પછીજ અન્યને તારવા પ્રયાસ કરો. આગ થશે તોજ તમે તરીને તારી ચક્રો. નહિ તો પોતે બુડરો ને અન્યને બુડાડરો. કલ્પકેત્ર અને દષ્ટિ મર્યાદા વિશાળ બનાવીને સમભાવ ધારણ કરી અલેક વિદારી બનો. એજ હૃદય બાવના અમરત્વ પામે, કારણ કે તેમાંજ મનુષ્યનો અને જગતનો ઉત્કર્ષ છે.

(ગોરખી.)

—છેલ્લું ‘N. V.’

૨. આર્યન બ્રધરહુડનું ખાણું.

(ઉછાંછળાપણું અને સાદસ એ અધર્મનાં બીજ છે.)

મહેનો અને બંધુઓ ! આ લખાણના દોષ તરફ લક્ષ ન આપતાં ફક્ત સાર જેવા જો જોઈ શકાય તે ગ્રંથો કરો.

હાલમાં સુબાઈમાં “આર્યન બ્રધરહુડ” નામની સંસ્થાએ તા. ૧૨ મી નવેમ્બર સન ૧૯૧૨ ને દિવસે જે જળદે સાદસ કર્યું છે, તે કોઈના ધ્યાનથી બહાર નહીં હોય. એ મંડળમાં જોડાએલા ધણા છે, પણ ચોડાજ વધારે સાદસીક બુદ્ધી બતાવી નાહક ફોલ્ત થાય છે.

શ્રીદીરા રાજ્ય થતાં કેળવણીની પછીજ સારી સમગ્ર થઈ છે. તેનું પરીણામ જેમ બીજા દેશોમાં વિદ્યાર્થી બુદ્ધી વધે છે અને નવી શોધો થાય છે, તેમ આપણા દેશની પણ આગાહી થાય અને દુનિયા વધે. પણ તે દેશના કાયદાની વાત બાલુપર રહી અને દેશ તો પાયમાલીની ટાયપર ચડવા.

*આપણા દેશમાં અસંખ્ય જ્ઞાતિઓ છે તેલું દેશને પાશ્વમાલ સ્થિતિમાં મૂક્યો છે. એથી કુસંપ બહુ વધ્યો છે. હાથે, સ્વાર્થ અને સંકુચિત દષ્ટિ તેથી એટલી બધી વધી પડી છે કે તેનું વર્ણન કરતાં આંખમાં આંસુ આવે છે ને હૃદય રોઈ પડે છે. આમ છતાં પણ બુદ્ધિ આર્યન બ્રધર હુડનાં છેલ્લાં જમણની ધાંધલિયા રીતિ પસંદ કરતી નથી. વાલિયા બ્રાહ્મણ તથા બીજા કોમોમાં એકને બદલે અનેક નાતો યઈ છે; તો ‘જ્યાં પેદી વહેવાર ત્યાં બેટી વહેવાર’ એટલી એકતા કરવા, જેવા, દરેક કોમમાં પ્રથમ પ્રયત્નથી પ્રારંભ કરવાની જરૂર છે.

લાગ્યો છે; કારણ આપણા દેશીભાઈઓમાં કુસંધ અને અદેખાઈ બહુ છે. પણ વળી આ વળી નહું ધર્તીંગ ઉભું થયું છે, જેથી દેશમાં ભાવુભાવ ફેલાવાને બદલે સુધારકોના એ “બધરદુડ” ના ખાણને લીધે પરીણામ તદ્દન ઉલટું જ આવ્યું છે! સાદસીકરણ અને ઉછાંછવાપણનું બીજું શું પરીણામ આવે? આનું કારણ એટલું જ છે કે આપણા દેશમાં ફેલાતી કેળવણીમાં ધર્મના શીક્ષણનો અભાવ. દરેક યુવાનને પોતાના ધર્મની કેળવણી મળતી હોત તો આવો વખત ન આવત.

હાલમાં દ્વીનતિ એટલે બાલણ, ફારી, અને વૈશ્ય, એ ત્રણે કામમાંથી પોતાનો ધર્મ અને ગૌરવ તદ્દન નાશુદ્ધ થઈ ગયાં છે, તેનું મૂળ કારણ પણ ઉપર મુજબ સમજવાનું છે. જરૂર નેનું મુજરાતી બણી મરજી મુજબ વર્તે; અને ઇચ્છે બરથો તો પછી પોતાના રોડમાં રહે, ને જ્ઞાતિખંધારણ તેને કંઠકરપ નજાય તેથી તેનાથી દુર રહી ગોરી પ્રલની રીતભાત અને રહેણી કરણીનું અનુકરણ કરવા બધ. એમ કરવાથી ધરમાં વડીલોનું અને સ્ત્રીનું મન કચવાય, તો તેની પરવા નહિ; ને કહેશે અમને ફાવે તેમ કરશું. તમને ધર્મ પાળવો હોય તો પાળો. ને કાઠએ બારીકીથી તપાસ કરી હોય તો માલુમ પડશે કે સેંકડે પંચાલુ ટકા ખાવા પીવામાં, રહેણી કરણીમાં, તથા પરચી સંબંધ કરવામાં હદ બાહેર છૂટ લે છે. ખોરાકની નજીસ સુસલમાનના હાચની રચિલી હોય, અને તે ગમે તે ચીજ હોય તો ખી વધી નહિ. પીવામાં સોડા, લીમલેટ, બ્રાન્ડી, વીગેરે તો સહેલ થઈ પડયાં છે, અને કાઠ પણ અધમ અથવા ઝલેચ્છ ભતિની સ્ત્રી હોય તો પણ તેનો પ્રસંગ પાડવામાં વધી નહીં. પુરથો આમ વર્તે છે; ફક્ત સ્ત્રીઓને જ માટે બધા નિયમો છે. પણ એવા એકપક્ષી કાયદા ક્યાં શાસનમાં છે તે કાઠ બતાવશે તો હું અત્યંત ઉપકાર માનીશ. અને છતાં પુરથો ધર્મ બ્રહ્મ યાય છે તેમના પાતકનાં ફળ સ્ત્રીઓને પણ સાથે ભોજવવાનાં છે.

આપણા મહાન પુન્ય શીશુણુ બજવાને ટીમુખથી અનુનંગીતામાં કહ્યું છે કે,

“સંસાર છું સરસો રહે, ને મન મારી પાસ;

“સંસારમાં લેપાય નહિ, તે ભણું મારો ઘસ.”

આ ઉપરથી આપણે અદસ્યાશ્રમની કિંમત સમજવાની છે અને શાસ્ત્રીની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવાનું છે. માટે દ્વીન ભતિએ ધર્મ બ્રહ્મ ન થતાં પોતાનો ધર્મ સાચવવો જોઈએ, અને સ્ત્રીઓ તથા શુદ્રોએ ફક્ત સેવા કરવાની છે. એમને બોદું લગાડવાનું નથી, પણ શાસકશાસ્યે એ બંનેને સરખાં જણી બાકીની ભતિઓને મારે વધારે મોટી ફરજ નાંખેલી છે. સ્ત્રીઓને માસિક રમતવવા, સુવાવડ, કસુવાવડ, બચ્ચાંની માવજત, ધરનું કામકાજ, માણસો અને પશુ હોય તો તેનું પાલણુ વગેરે કરવાનું છે; તેથી તેઓ પવિત્રતા આખો દિવસ જળવી રાકે નહિ. અને શુદ્રોને પણ એવું જ ઉતરતા પ્રકારનું કામ કરવાનું હોવાથી, શાસનની સઘળી ફરજો તથા ધર્મની શુદ્ધતા તથા પવિત્રતાઈ ઈશ્વરના ફરમાન મુજબ દ્વીનભતિને પાળવાની છે. પણ એથી ને આવાં ખાણાં જેથી જગોએ જઈ જમી આવે છે અગર બીજે કોઈપણ સ્થાને ધર્મ બ્રહ્મ યાય એવી રીતે વર્તે છે તે પુરુષવર્ગને એજ લગાડનાઈ છે. સ્ત્રીઓએ પણ પોતાને જ વખત ફેકડે નહિ. ગુમાવવો. પણ સારાં ધર્મનાં પુસ્તકો વાંચીને તેમાંથી અદ્ભુત અને અશુદ્ધ જ્ઞાન મળે છે તે જ્ઞાનવડે સંસારમાં છું સાર છે તે સમજવો. અભ્યાસ અભ્યાસને વધારે છે ને થોડું સમજેથી વધારે સમજવાનું મન યાય છે.

આપણા હિંદુધર્મની અને હિંદુસ્થાન દેશની ઉન્નતિ કરવાના બહુ રસ્તા છે. પણ સાદસ અને ઉછાંછવાપણું કરી અધર્મનો ફેલાવો દેશી ભાઈઓમાં કરવો એના નેહું ખરાબ બીજું કોઈ નથી. તેથી તેમ કરનારને ગેરફાથલો યાય છે. એટલું જ નહિ, પણ તેમનાં સર્ગા સંબંધી તથા ન્યાતભતમાં કુસંધ અને ક્લેશ થઈ પછી અધર્મને લીધે તેમની બંધી રીતે પડતી યાય છે. માટે હાલ પુરથોએ હિંદુઓને સનાતન ધર્મ પાળી, દેશની ઉન્નતિમાં મદદ કરવી જોઈએ. મને આશા છે કે “બધરદુડ” સ્થાપનારા અદસ્યો આ વિષય ઉપર વિચાર કરીને જરૂરી આવું સાદસ કરશે. કારણ કે તેમ કરવામાં કોઈ સાર આવતો નથી અને કરનારા તથા તેમનાં સર્ગામાં કંઠાસ થઈ તેઓ દુઃખી યાય છે.

(કર્ત્રી.)

—સૌ. મોંધીબાઈ.

૩. આર્યન પ્રધરદુડનું જન્મણ અને તેથી ઉદ્ભવતા વિચારો.

“આર્યન પ્રધર દુડ” (મંડળ) ની રૂપરિતિ આસારે ચાર વર્ષ ૬૫૧ સુંબાઈના ભણીતા સોલોસીટર મી. દફતરીએ કરી હતી. પ્રધરદુડનો દેવ આપણા દેશમાં જે જ્ઞાતિભેદ પ્રચલિત છે તે દૂર કરવાનો છે. જ્ઞાતિભેદમાં નહિ માનનારા કેટલાએક મુદ્દસ્થો આ સંસ્થામાં ભેડાયા હતા અને “પ્રધરદુડ” ચયાસાજિ આજ દિવસ સુધી પોતાનો દેવ પાર પાડવાના પ્રયાસ કરતું હતું.

આ સંસ્થા હમણાં બાલ્યાવસ્થામાં હતી તેટલામાંજ તેના સાહસિક સંસ્થાપક જ્ઞાતિનું દુઃખ એક જ સપાટે ટાળી નાંખવાના હિસાબી એક કોન્ફરન્સ (પરિષદ) મુબમમાં હીવાળીના હીવસોમાં યોજાવી અને તેનાજ અનુસંધાનમાં જ્ઞાતિભેદ અથવા તે પંડિતેદ વગર હિંદુઓનું એક જન્મણ થોળ્યું. આ જન્મણમાં આસારે ખરોએક હિંદુઓએ દાખરી આપી હતી; તેમાંના લગભગ સોએક ગુજરાતી હિંદુઓ હતાં. આપણે ગુજરાતી છઠ્ઠે તેથી અને આપણામાં જ્ઞાતિઓનું પરિબળ વિશેષ દોષથી ગુજરાતી બંધુઓની સંખ્યા અદિન જાણવાનું યોગ્ય ધાર્યું છે.

આ જન્મણથી ગુજરાતી જ્ઞાતિઓમાં મોટો ખળભળાટ ડોહો થયો છે અને તેમાં સાંખ લેનારા દિગ્ભતવાન નરોનો જ્ઞાતિઓએ બહિષ્કાર કર્યો છે.

જ્ઞાતિઓનું આ પગલું સા આધારે લેવામાં આવ્યું છે, તે સમજ સારું નથી. સાંખ, રૂઢી તેમજ સાધારણ બુદ્ધિથી વિચાર કરીએ તો દરેક સુદા પુરુષને એમ લાગ્યા વગર રહેશે નહિ કે, આ પગલું પછું અપરિત અને જન્મણમાં ભાગ લેનારને અન્યાય કરતાં છે. શાસાધારે તપાસતાં જ્ઞાતિઓની આટલી મોટી સંખ્યા કોઈ પણ કેસણે હિંદોચર થતી નથી. બહુમાં બહુ ચાર જ્ઞાતિઓ ભેગામાં આવે છે, આ ૬૫૨થી એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે, જ્ઞાતિના અમેસરોની ફરજ આ જન્મણમાં ભાગ લેનારાનો બહિષ્કાર કરવા કરતાં જ્ઞાતિઓની સંખ્યા ઠીક કરવામાં રહેલી છે. આપણા પોતાનો ધર્મ પણ ચાર જ્ઞાતિથી વધારે જ્ઞાતિ કબુલ કરતી નથી અને “પ્રધર દુડ” ના જન્મણમાં જન્મવાથી એટલું પાતક-માલુસ માથે વેરી છે, તેના કરતાં વિશેષ પાતક શાસાંએ જેને સરખી પાયરી અપેલી છે તેનામાં એક અણુમાં છે.

સાધારણ બુદ્ધિથી વિચાર કરતાં પણ જ્ઞાતિવંધનમાં પરિણમે લાગ કરતાં દાનિ વિશેષ છે. જ્ઞાતિમાં જે હિંદો, મસર, વેર, છત્યાદિ દુર્ગુણોએ નિવાસ કર્યો છે, તેને લીધે જ્ઞાતિથી થતા થોડા ધણા ફાયદાઓને પણ તેણે નિર્મૂળ કીધા છે. ધણી ખરી જ્ઞાતિઓ દારિદ્ર્યની દુહિતાઓ છે, અને તેને લીધે અનેક કુકર્મો પ્રતિ જ્ઞાતિના નિર્ધનો મચ્યા રહે છે. જ્ઞાતિના પટેલોનો વિચિત્ર ચાલ છે, કારણ કે તેઓ પોતાની પટેલાઈ બોધ બેસવાના બંધથી વિદ્યા અને લક્ષ્મીમાં આગળ પડતાં જ્ઞાતિના કુટુંબો પ્રતિ વિરસકાર અને દેષ રાખે છે અને તેને લીધે જ્ઞાતિના વિદ્વાન અને લક્ષ્મીવાન મુદ્દસ્થોમાં જ્ઞાતિ પ્રત્યે જે લાલ હોય છે તે નષ્ટ કરવામાં કારણભૂત થાય છે. ખરસી કંબંધ, દૂત, માંસ, મદિરા, અને તેવાંજ અન્ય દુષ્ટ ફલો તથા વસ્તુઓના સ્વીકારમાં પ્રજ્ઞત રહેનાર ન્યાતીલાઓ જેનો જ્ઞાતિ બહિષ્કાર કરવાનું ધણી વખત યોગ્ય ધારતી નથી, તેજ જ્ઞાતિઓ તે કોઈ જર્મની, લપાન, અથવા ઇંગ્લેન્ડ વિદ્યા અથવા હુત્રરકળા શીખવા માટે જાય તો તેનો બહિષ્કાર કરવા નીકળી પડે છે.

આપણી જ્ઞાતિના આગેવાનો ધણા અજ્ઞાન છે ને તેમને દેશકાળને અનુસરીને કરવો ભેળો ફેરફાર અગ્રાહ્ય હોય છે. કેવળ અંધશ્રદ્ધા, અજ્ઞાન, ને રૂઢીવંદાસત્વ એ તેઓને લલોટ લખાયેલું હોય છે. લગ્ન મરણનાં બોટા ખર્ચના મોટા ખરાઓ થાય છે ત્યારે મ્હાધુ અને શયતાનને એક પંખતે બેસવું પડે છે. જ્ઞાતિઓની અન્દર દાખલ થયેલાં કુકર્મો ને સડો જે જ્ઞાતી પટેલો ભેદ સકતા નથી તે કેળવાયેલાઓ ભેદ રાકે છે ને તેથીજ તેમની જ્ઞાતી ઉપરની ધક્કા બોલી થાય છે.

વળી જ્ઞાતિવંધનને લીધે આપણે જે લોકોના આચાર તથા વિચાર આપણી સાથે સમાન છે તેમની સાથે ખાનપાનાદિનો બંધાર રાખી સકતા નથી, કદાચ અન્ય કોમના મિત્ર સાથે

ખાનખાનદિ વ્યવહાર રાખવામાં કેળવણીને લીધે આપણને બાધ નહોતો નથી, તોપણ જ્ઞાતિના કાયને લીધે આપણે તે કામ ચોરીથી કરવું પડે છે. આવા ખોટા બંધનથી જ્ઞાતિઓ દેશનું નૈતિક બળ કેટલું ઠમી કરવામાં કારણભૂત થાય છે, વારૂ કે ઉપરાંત આ બંધનને લીધે વરને યોગ્ય કન્યા અથવા તો કન્યાને યોગ્ય વર મળવો ઘણે ભાગે મુશ્કેલ પડે છે. કેટલીએક જ્ઞાતિઓ તો એટલી બધી નાની થઈ ગઈ છે કે તેમાંનાં ઘણાં કુટુંબો દરેક પ્રકારનું સાધન હોવા છતાં પોતાનાં બાલકોને માટે પોતાની જ્ઞાતિમાં યોગ્ય જોડાણ શોધવા અસમર્થ હોય છે. પરિણામે સુશીલ, વિદ્યાવતી, અને સદ્ગુણી શ્રીમન્તાની પુત્રીને મૂર્ખ, દુષ્ટ, અજ્ઞાન અને નિર્ધન એવા જ્ઞાતિમાંથી મેળવેલા એકાદ પુરુષ સાથે પોતાનો જનમાર્ગ બ્યવિત કરવો પડે છે. જેવી સ્થિતિ કન્યાની થાય છે તેવીજ વરની પણ થાય છે. દુઃકામાં જ્ઞાતિ બંધનને લીધે યોગ્ય મુશ્યો ભાગ્યેજ હાલમાં આપણા સુન્દરતામાં નજરે પડે છે. આવાં કબોટાંની પ્રભુ પશુવત્ નીવડે તો તેમાં કંઈ પણ નવાઈ નેહું નથી. ઉપરાંત દુઃખોનો જો વિચાર કરીએ છીએ તો આપણી જીવિને હાલનો પ્રચલિત જ્ઞાતિભેદ રાક્ષસ લાગ્યા વગર રહેતો નથી.

વળી રૂઢી તપાસશું તો પણ આપણને માલમ પડશે કે ન્યાતિવાઓને જમણમાં ભાગ લેનારાઓનો બદિષ્ઠકાર કરવાનો જશપણ દઢ નથી. દરેક કોમના અસંખ્ય વિદ્યાર્થીઓ કોલેજની દેસીડન્સીમાં રહી અભ્યાસ કરે છે. દેસીડન્સીમાં કોઈકનું ઠેકાણું પંક્તિભેદ સચવાય છે; છતાં ન્યાતિવાઓ આ વિદ્યાર્થીઓ સામે કોઈપણ પ્રકારનાં પગલાં લેતા નથી. કેટલાએક ન્યાતિવાઓનો જશપણ ઠર રાખ્યા વગર અસહ્યભક્ષ્ય અને અપેક્ષાપેય કરે છે છતાં પણ આવા કુર્મોચો તરફ ન્યાતિવાઓ એક અથવા બીજા કારણને લીધે આંખ મીચામણી કરે છે, તે કોનાથી 'અભણ્યુ' છે ? આનો અર્થ માત્ર એટલોજ કે તમે ગમે તેમ કહો પણ તમારે તમારાં દુષ્ટો ન્યાતિવાઓ પાસે મોઢેથી કબુલ કરવાં નહિ; તો પછી ન્યાતિવાઓને તમે કેમ વર્તો છો તેની દરકાર નથી. પરંતુ જમણમાં ભાગ લઈ તે કબુલ રાખવા માટેજ તમારે બદિષ્ઠકાર થવો જોઈએ, એમ લાગે છે. અર્થાત્, ન્યાતિવાઓ જમણમાં ભાગ લેનારને શિક્ષા કરવા નીકળ્યા તેનું કારણ જમનારા સત્યવાદી થવા તેજ છે. દુઃકામાં આ વખતે તો ન્યાતિવાઓએ સત્યનેજ શિક્ષા કરવાનો હેતુ રાખ્યો હોય, તેમ પરિણામ ઉપરથી લાગે છે !

દયે સવાંશ એમ કહીએ છે કે, ન્યાતોના આટલા અન્યાય છતાં, જ્ઞાતિઓથી સહેવાં પડતાં અનેક દુઃખો સહન કરવા છતાં અને લગભગ પચાસ વર્ષની અંમેજ કેળવણી છતાં, ન્યાતીનું જોર-તેલું ને તેલું જ લેવામાં આવે છે; તેનું કારણ શું ? કેળવાયેલા પુરુષોમાંથી ન્યાતોમાં માનનારાઓ બહુજ થોડા છે. છતાં શા માટે રૂઢી રોડ સુન્દરી સ્ત્રીપુરુષોએજ હાનરી આપી ? આ સંખ્યા કોઈ પણ રીતે બહુ કહેવાય નહિ. લાંબો સુબંધની વસતીમાંથી આટલાજ માણસોએ ભાગ લીધો તે કોઈ પણ રીતે " ઘણર દુઃ " ના જમણની કૃતેલ કહેવાય નહિ. જે લોકોએ તેમાં હિમ્મતથી ભાગ લીધો હતો તેઓ કદાચ કહેશે કે આ સંખ્યાની યંબુત્રીમાં બીજા કેળવાયેલા વર્ષને યંબુત્રીમાં લેવો ન જોઈએ. કદાચ તેઓ કહે તે કબુલ રાખીએ તોપણ તેઓને એટલું કબુલ કદાં વગર ચાલશેજ નહિ કે, આ સંખ્યા સુબંધની કેળવાયેલી વસતીના પ્રમાણમાં પણ ઘણીજ ઓછા છે આસારે પચાસ વર્ષની સુનીવર્સિટીની કેળવણી પણ, તેમજ ત્રીસ વર્ષના સામાજિક સુધારકોના પ્રયાસો લક્ષમાં લેતાં, આ સંખ્યા ઘણીજ હુદ્દા દેખાય છે. તેનું શું કારણ હશે, વારૂ ? મને તો એમ લાગે છે કે જોમ આત્મા વગર દેહ કાષ્ટવત્ છે, તેમ દરેક સંસ્થા પણ આત્માના અભાવે નિર્જીવ રહે છે અને પ્રજ્વલિત કરવા અસાધ્ય નીવડે છે. સંસ્થામાં આત્મા મૂકવા માટે સંસ્થાપકોમાં સંપૂર્ણ આત્મભોગની જરૂર છે પશ્ચિમના રાજ્યદારી વિચારોએ આપણા ઉપર સંપૂર્ણ રીતે કેળવાયેલાઓમાં અને કેટલેક અંશે બીજા કેળવાયેલાઓમાં પણ સારી છાપ બેસાડી છે અને તેનું કારણ આ વિચારો આપણને બંધનનાર બારત વર્ષના સ્વદેશાભિમાની પુરુષોનો આત્મભોગજ છે. આપણા સમસ્ત દેશમાં અસંખ્ય માણસોએ રાજ્યદારી ભવૃતિ પ્રવરવાવા પ્રયાસ

કરી આત્મભોગ આપ્યો છે તે સર્વના નામ સ્મરણ કરી આ લેખ લખાવના કરતાં આપણા ઇલાકાના દયાત પુરો. પેઠી લોકપ્રિય દાદાભાઈ, તીલક, તથા ગેઢખેલાં નામ લાલને માટે બસ છે. આ ઉપરાંત સ્વર્ગસ્થ તથા દયાત બીજા અનેક વ્યક્તિઓએ રાજ્યદારી મળવળ વધારવા નવિ ભોગ આપ્યો છે અને આપણી યોદ્ધા ધર્મી રાજ્યદારી ભવ્યતા તેનેજ આભારી છે.

તેવીજ રીતે પાંચ વર્ષના કુલ સમયમાં શ. રીદિએ અસ્પર્શ્ય ભવિના ઉદ્ધાર માટે એક માણસ આત્મભોગથી કેટલું કરી શકે તે બતાવી આપ્યું છે. આ કૃતદેવું ભદ્ર સંસ્થાપકોએ તેમની સંસ્થાઓને અર્પેલા પોતાનાં જીવનનાજ પરિણામમાં છે. મારી અલ્પ માન્યતા પ્રમાણે મી. રીદિનું કાર્ય જ્ઞાતિબંધન તોડવા કરતાં વધારે દુર્ગમ છે, છતાં પણ મી. રીદિ તેમાં ફાળો તેથી હું એટલાજ અનુમાન પર આવી શકું છું કે જ્ઞાતિ બંધનનાં દુઃખો નિવારણ કરવાની દાડ સત્ય રીતે કાઢ સુધારકના હૃદયમાં નથી અને તેથી કાઢ પણ સુધારક વ્યક્તિ પોતાની આખી જીંદગીનો ભોગ તેમની સંસ્થાને આપવા તૈયાર નથી અને લઈને તે સંસ્થા નિર્ભય, શુદ્ધ અને આત્મા-વચનની માલુમ પડે છે. મારી અલ્પ મતિ પ્રમાણે જે કૃત એકજ વ્યક્તિ ગમે ગામ અને શહેરે શહેર શરતી મેળવે (સમાચર) એકલા કરે અને દરેક જુદા જુદા મામલાં જ્ઞાતિ વિરુદ્ધ નાની મોટી સંસ્થાઓ સ્થાપે, તો જરૂર સો કુટુંબો તો શું પણ સો દબાર કુટુંબો તે સંસ્થાઓ માં જોડાય. પરંતુ આ કાર્યને માટે સ્વાર્થ ત્યાગી, દિગ્મતી અને કેળવણી એકાદ જે વ્યક્તિના જીવનની જરૂર છે. અને આવી કાઢ પણ વ્યક્તિ નહિ દોષાધીજ આવી ઉત્કૃષ્ટ સંસ્થાઓ ઉપર પણ લોકોની મદદા બેસતી નથી. તેમજ આ સંસ્થાઓ માત્ર જ્ઞાતિઓમાં ખળમળાટ કરવા સિવાય કંઈ પણ સંઘીન કામ કરી શકતી નથી. અને સંસ્થા વિરુદ્ધ લોકોને મોલવાનું કારણ મળે છે કે સુધારો " પેટના બળ્યા ગામ બાળે છે. " એટલે કે જેટલા જ્ઞાતિબંધાર રહેલા છે, તેઓ પોતાને માટે જ્ઞાતિ વિરુદ્ધ સંઘમદાર ખુલ્લું કરે છે.

પ્રથમ ઇચ્છાથી આપણા ઉપર અ ઘેલ રાજ્ય છે અને તેને લેઈને આવા કાર્યમાં તેઓ આપણાથી પણ આગળ વધેલા હોવાથી આપણને તેઓ તરફથી સહાનુમતિ મળે છે. જે હિંદુ રાજ્ય હોય તો હું ખાઈ છું કે આવી ભવિના સમાજિક વિચાર કરનાર વિચારો દાખલ કરવાને માટે રાજ્ય તરફથી પણ બારે વિરુદ્ધતા ફરીવાર દોત. સુભાગ્યે આકું નથી; તે છતાં પણ આપણા લાલનાં સુધારકોમાં સંપૂર્ણ હૃદયની લાગણી અને નિરં દિગ્મત ધરાવતી કાઢ પણ વ્યક્તિ નથી. તેઓ જો ઐદિક મોજરોખ અને માનનાં સાધનો પોતાને અને પોતાના કુટુંબને માટે મેળવવા વાસ્તે વૃક્ષીના પુલરી થઈ રહે છે; અને બીજારી અજ્ઞાન જ્ઞાતિઓને અને રાંક હિંદને " કન્ડરવેરિવ, " " એથોડોકસ " (સંસ્કૃત અને તૂટા વિચારવાળા) આદી રાજ્યોથી સુધરેલી લગમાં બાળે છે છે. વિલાયત આદીનાં દ્રશ્યોત્તો આપી-ત્યાંના લોકો કેવા આગળ વધેલા છે તે બતાવવા પ્રયાસ કરવામાં આવે છે; પરંતુ ત્યાંની માફક હિંદુસ્થાનના દરેક સ્ત્રીપુરોષોને કેળવવા તે તેઓ પોતાની ફરજ સમજતાં નથી. સુધારકો " વિધવા વિવાહ " વિગેરેના સુધારા કરવા કરાવે પસાર કરશે પણ તે પ્રમાણે ચાલવાનું કેટલામાં જોઈએ છીએ ? અને એવા માત્ર કરાવે કરવામાં પણ જેઓ ધામધૂમ કરી મૂકશે તેઓ આ. ગેઢખેલાં " કેળવણીના બીજ " ને ટેકા આપવાની સલાહોમાં લાગર રહેવા કુરસદ લેશે પણ નહીં. કેળવણી વિના સુધારો કરવો અશક્ય છે. તેવો સુધારો કરવાને પ્રયાસ કરવો નાસ્તિક મૂર્ત કુતઃ શાસ્ત્ર (મૂળજ નથી તો શાખા કપાઈ હોય ?) એના જેવું છે. સર્વ અચળવ્ય સુધારકોને પ્રથમ તેજ એજ વિનંતી છે કે પ્રથમ તેઓએ કેળવણીને વિષય લાખ ધરવો. પ્રલના મોટા ભાગે કેળવણી લેવાથી રાજ્યને સર્પ પારતા રૂઢી સેવકો ન્યારે જ્ઞાનનો પ્રકાર પામશે ત્યારે તેઓની જ્ઞાતિ આપોઆપ ફર થશે. ઉપસંહારમાં જણાવવાનું કે, એક રૂપીઓ આખી શંભુભેળામાં હૃદય વગર જમી આવ્યું, તે વિશીમાં કે હોટલોમાં જમ્યા બરાબર છે. હેનું પરિણામ માત્ર અજ્ઞાન જ્ઞાતિઓ જે હરેરવા શીવાય બીજું કંઈ આવી શકે નહિ અને તેથી કાંઈ લોકોમાં ખરો સુધારો પાવજ નહિ. માટે સુધારકોએ પોતાનાં બાળકોને યોગ્ય કેળવણી

આપા યોગ્ય ઉગરે જ્ઞાતિભેદથી ડર્યા શીવાય લગ્ન કરવા છું. આપણી કે જેથી કરીને જ્ઞાતિ એની મેલે દુર થવા ઉપરાંત કેળવણીની અભિવૃદ્ધિ થશે અને તેમનાં બચ્ચાંઓ આ સંસારમાં સુખનો પુરેપુરો લ્હાવો લઈ બધિધમાં ઘણી સારી સંતતિ પેદા કરવા કારણભૂત થશે. પરંતુ આલેખીજ તેમની ફરજ આદા થતી નથી. તેમણે પ્રજા સમૂહને અને ખાસ કરીને સ્ત્રીવર્ગને અને તેટલી ઘટથી કેળવણી આપવી, કે જેથી તેમના કામમાં પરિણામે બહુ સુખમતા થશે. એક સમયે ને દેશ વિદ્યા કળા ને બ્યાપારમાં, નીતી, ધર્મ, દયા ને ભાવમાયમાં સર્વોપરિ દત્તો, તે આપણા આર્યવર્ત દેશમાં ને આધુનિક વહેમો, અધ્યત્ત અજ્ઞાન, ને કમ્પિત રહીઓ હોત તો તે કહી પણ તેનું સર્વોપરિ પદ સંપાદન કરી શકતે નહિ. ને જે દેશોમાં જ્ઞાતિભેદ નથી તે તે દેશોમાં પણ શુભ-કર્મનુસાર ઉચ્ચ નીચનો પંજિભેદ માત્રમ પડે છે; તો પણ વિદ્યા શુદ્ધિ ને સદ્ગુણથી યેષતા મળે છે તે વિદ્યામીત્રની મારફત વિદ્વાતથી ધણધર્મો થવાય છે.

માંડો માંડે કુસંપ, દેવ, વેર, ને કલ્લ, એજ આપણાં આર્યવર્તની પડતીનું કારણ ઈતિદાસ જ્ઞેતાં માત્રમ પડે છે, માટે સર્વ જ્ઞાની મુધારકાને અને જ્ઞાતિજનોને ચિનતી છે કે, હેમણે જ્ઞાનથી, વિદ્યાથી, ધર્મથી, વિવેકથી ને સમજથી પોતાની સ્ત્રીઓમાં દેશ કળ ને સમયને અનુસરીને કરવો જોઈ તો મુધારો અવશ્ય કરવોજ નેહએ.

(સુબાઈ)

—સૌ. જ્ઞાનમણિ.

૪. આર્યન પ્રધરહુડનું પ્રીતિભોજન.

હું આજા રાષ્ટ્ર' હું' કે આ લેખ વાંચ્યા પછી મારા વાંચનાર બધુઓ અને બહેનો પ્રુખ્ત વિચાર કર્યા પહેલાં ઉતાવળથી નિર્ણય કરવા દોડી જશે નહિ. એ બહુ દિલ્ગીરીની ટીકણ છે કે, પહેલેથી પ્રીતિભોજનના મુમહેટુઓના શુદ્ધિપુર્વક અનાદર કરવામાં આવ્યા છે અને જેમની પાસેથી અથવા સ્તુત્ય કામને મદદ મદદ અથવા આશ્રયની આજ્ઞા રાખી હતી, તેઓ પાસેથી તે મળી શકી નથી.

આર્યન પ્રધરહુડના હેતુઓ જાણીતા છે. આપણા હિંદુસ્થાનને ને કાંઈ પણ એક વસ્તુએ લાભની સાથે, તેના કરતાં પણ વધારે બેશલાક કર્યો હોય તો તે ન્યાતનું બંધારણ છે. આ ન્યાતી બંધારણની સખ્તાઈ આખા હિંદુસ્થાનમાં સૌથી વધારે શુજરાતમાં છે. એનેજ પરિણામે જ્યારે દક્ષિણી ન્યાતોમાં કાંઈ બુમાટ કિંવા પેલાંદ નહિ થયો, ત્યારે આપણાં શુજરાતીઓએ અદ્ભુત શક્તાતનથી બિચારા પ્રધરહુડની સામે ટુટી પડ્યાં અને એક રીતે કહીએ તો ન્યાતોને પ્રીતિભોજનમાં લાગ લેનાર સામે કરાવો ઉચર કરાવો પસાર કરવાની ફરજ પાડી !

આર્યન પ્રધરહુડના ઉદ્દેશ મિ ઉચિતલાલ દ્વંતરી અને સર નરાયણરાવ અન્દાવરકર તરફથી સ્થાપિત થયા છે. નામકાર ગાલકવાડ મદારાજ તેના સમયસદ છે. આર્યસમાજ ને કામ ધર્મને નાંમે કરે છે, તેવું કામ ધર્મને આચળ કર્યાં સિવાય કરવું એવા કાંઈ વિચારથી આ મંડળ ઉગુ' કરવામાં આવેલું છે. તેનો હેતુ કાંઈ પત્તુ રીતે અપવિત્ર નથી, જેની સાખીની તેમાં રાખેલી તદ્દન વનસ્પતિના ભોજન અને અન્નાદારની ગ્રાહ્યતામાં છે. એટલે જ ને ન્યાતિભેદ રાખવામાં આવતો નથી, પણ બીજા બાજુપર મધમાંસાદિ દાનિકારક થીએ પણ તેમાં શખજ થઈ શકતી નથી.

હવે તેના ને દોષ કાદરામાં આવ્યા છે, તે બે છે. એક તો બધા હિંદુઓ સાથે બેશીને જાયા; અને બીજો એમાં અસ્પર્શ્ય બધાવી ન્યાતોના બે મુદ્દસ્યોએ આપેલી લાભની. સુબાઈમાં વસનાર માણસને આ બંને બાબતો બહુ અચજો ઉપજવનારી તરફસે તરીકે માત્રમ પડ્યા વિના નહિ રહે.

સુબાઈમાં હરદંમેશ બંદી બંદી ન્યાતીનાં માણસો વીસીએમાં, હોરેલોમાં, ધરાનીની કુકાનોમાં સાથે બેશીને ખાય છે, પીએ છે. કામ કામનાં ખાણોમાં પણ લાગ લેવામાં લોકા માન સમજે છે. તો પણ આ પ્રીતિભોજનમાં વિરોધ શું થઈ ? જાણણો ગંધનારા દત્તા અને જમનારા એક બીજની પત્રાવલીમાંથી ખાતા નહોતાં. અસ્પર્શ્ય કામનાં આલ્મીઓ સાથે લોકલ (ટ્રેન)માં નિત મુલાકાતી કરીએ છીએ, અને પર જઈ નહોતાં નથી. લાંબેની મુલાકાતીમાં ખાઈએ, પીએ છીએ, છતાં બીજકુલ અમકાતાં નથી અને મુકામ પર જઈ સામાન બોળીને નહોતાં નથી !

ન્યારે દુનિયામાં બધા ધર્મોમાં બીજા ધર્મનાં માણસોને આવવાને માટે દરેક રીતનો સજ-
વડતા કરી આપવામાં આવે છે, ત્યારે કમનસીબ હિંદુ ધર્મ અને હિંદુ કામ પોતાનાં સંતાનોને
પણ આવા પીવાની નહીં બાંજરોડા ખાતર પોતાના વાડામાંથી ધકેલીને બહાર કાઢી મૂકે છે. તે
કોઈનું તે લોકો ખાતા પીતા નહોત તે હું તેને 'નહી બાંજરોડા' ન કહેત. પણ ખાનગીમાં
બધા બધાનું ખાય છે, પીએ છે; અને બહાર માત્ર જે ટોંગ ચલાવવામાં આવે છે, તેને ખાતરજ
બહુ દિલગીરી યાય છે. દુનિયામાં બધેથી ન્યાત ગઈ છે, તે હિંદુસ્થાનના એક ખૂણામાં પણ-આ-
વા ટોંગ સોંપી પણ-ક્યાં સુધી જળવાઈ રહેશે ? વિભાવત, દક્ષિણ આફ્રિકા, લત્તાક, વગેરે
ઠેકાણે જનારાઓમાં હિંદુ સુસલમાનનો લેહજ નથી એ ન્યાતવાળા ક્યાં નથી જાણતા ? જગ-
ન્નાથપુરીમાં દલદી કોમના હિંદુના દાણનું ઉંચા બ્રાહ્મણો પણ ક્યાં નથી ખાતા ! બંગાળમાં
બ્રાહ્મણો મચ્છાદારી છે, પણ જોએ બ્રાહ્મણો મઘમાંસનું નૈવેદ્ય દેવને ધરે છે, વામ માર્ગવાળા
તે બધું ખાય છે એટલું જ નહિ પણ તે ખાતી વખત ન્યાતિભેદ ગણતા નથી, વૈષ્ણવોમાં પણ
અસાદને માટે ન્યાતિભેદ નથી ગણતો, ટેમનું બનાવેલું સોડા લીધું આપને પીએ છીએ, તથા
સાદેજ લોકો જે અસ્પર્શ્ય ન્યાતીમાંથી નોકર રાખે છે તેમને આપણે કાંઈપણ છાછવતર ખરીએ
છીએ, અને સુંબાઈમાં ધણા ખરા એક બીલનું ખાય છે, પીએ છે ! આ બધું શું બતાવે છે ?
તે એજ બતાવી આપે છે કે દલ ન્યાતી બંધારણ યોજાઈ સકેજો બાંધે પણ રહેવાનું નથી. અને
હિંદુ કામ એટલાં માણસોને પણ બહુ મલ્લણી સાર રાખેથી ખોરો. મિ. બાહુ જેવા માણસને
કોઈ પણ કામ પોતાનામાં ગજુવાને તૈયાર યાય, તેમને આપણે અસ્પર્શ્ય છે એમ કહી દૂર કરીએ
છીએ, એ આપણી મૂડસ્પર્શ અને આસાર જુદી છે.

ન્યાતોનું બંધારણ ધર્મ ઉપર આધાર રાખેલું નથી; આ વાત આર્ય સંમાજનાં વિદ્વાનો-
એ પૂરેતી રીતે સાબીત કરી આપી છે.

જન્મના જાયતે દ્રાક્ષઃ સંસ્કારા દોષં મુચ્યતે । એ વાક્ય પણ આ વાત સાંખીત
કરી આપે છે. જે કમવાનના મોંમાંથી બ્રાહ્મણ, દાયમાંથી ક્ષત્રિય, પેટમાંથી વૈશ્ય, અને પગમાંથી
સૂદ્ર પૈશં થયા; આમ શાસ્ત્રમાં લખેલું છે. તે પછી જન્મવાન કેમ ન અમડાયા, કે કેમ ન વટલાયા ?
એટલે ખરું બોલીએ તો ધર્મનું નામ ન્યાતિબંધન માટે જે લોકો લે છે, તે નહીં બોલે છે.

જેમ ધર્મ ઉપર નથી, તેમ ન્યાતિ બંધારણનો આધાર નીતિપર પણ નથી. કારણ કે દરેક
માણસને પોતાને દુનિયામાં સરખું સ્થાન, સરખો લાભ, સરખી અનુકૂળતા મેળવવા હક છે.

આટલાં બધાં કારણો ન્યાતિઓની સામે હોવા છતાં, એક પ્રીતિભાજનમાં નામ આવ્યાં
તેથી આટલો બધો બિખાટ મચી રહ્યો તેનું શું કારણ હોયું જોઈએ ? મારા પ્રિય વાંચનાર જોએ
લગભગ બધાને મારે કહેલું રચનું નહિ હશે તેઓ મને માફ કરો પણ હું તો તેને ધર્મનો ટોંગજ
માનું છું. આપનામાં કહેવત છે કે લાડુ ન અબડાય અને શાક અબડાય ! એટલે કે જે ઓળોનો
ઉપાય નાજરે ન પડે તે કરવા જઈએ તો કરવીજ પડે. દાહતરને ત્યાંથી ગમે તેવા યથાર્થ ખાવાપી-
વાજ પડે. પણ તેની સાથે એવું કાંઈ દેખીતી રીતે ન થાય. ન્યાતીના આગેવાનો પારકાં માણસોને
દરિયાપાર જઈ આવ્યા મટે સખત સજ કરવા તૈયાર થશે પણ પોતાનાં સગાંને તે બોલામાં બોલી
યરો. અત્યારે ન્યાં સુધી ફરજ નથી પડી ત્યાં સુધી આવા હોખાળા ચાલશે. પણ દલે તેના પણ
દિવસ બરાબ ચુક્યા છે. ન્યાતીઓ સમજશે નહીં, તો તેનો લોકો વખતમાં નાશ નહીં છે.

ન્યાતીઓ સંભાળી રાખવા લોકો આટલો બધો આમદ કેમ કરતા હશે, એ પણ વિચારવા
જેવી વાત છે. ધર્મનું તો નામજ છે એ આપણે જોઈએ. તેનાં મુખ્ય કારણ બે છે. એક તો મોટાઇનું
જોડું અભીમાન છે. તેઓ એમ માને છે કે જેમ પોતે બીજાનું ન ખાય અને બીજા પોતાનું ખા-
ણું ખાય તેમ પોતે લેવા અને પોતાની ન્યાત વડી છે. બીજું છોકરીઓની આપણેની કેટલીક
સગવડ ન્યતોને લીધે છે. ધણી રીતે પોતાનોજ બંધારણમાં પુત્રીઓ પરણાવવાથી જેની સાથે
પરણાવવાની તેની પસંદગી કરવી મુશ્કેલ છે, છતાં તે સુવાંન વિશે દરેકે દરેક હકીકત બણી સકાય છે.

એટલે અધારામાં બસકો મારવો પડતો નથી પણ ન્યાતના આગેવાનોનું આ કારણ નથી. તેઓનાં ઠોકરાં ઘણું કરીને ઘોઠું બણેલાં હોય છે, તે તેમને જેવાં પોતાને મોટા ગણતા ન્યાતીલા હમંમથી પરણાવે તેવાં એ ન્યાતો વાળાને બીજેથી પણ સારા માણસો મળતા હોય તેા કુદરતી રીતે ન પરણાવે. આજ પ્રમાણે બીજા બધા ન્યાતવાળાનું પણ આપણે તપાસીશું તેા નજરે પડશે.

આર્યન બ્રધરહુડનો હેતુ સારો હતો, એ વિશે મારા મનમાં તેા એ મત બીજકુલ નથી. તેમ જમનારા જુદા જુદા બેસીને જમ્યા હતા તેથી જેને ન્યાતો વંચાળ માને છે એવું પણ કંઈ હોયું જોઈએ નહિ. પણ ન્યાતોના ગ્રાસ આગળ પણ જમનારાને માફી માંગી ન્યાતોની દયા લેવી પડી છે, એ દિલગીરીની વાત છે. આને હું પાછાં પગલાં માનવા ના કહું છું. કારણ પોતાનાં સગાં વડાલાંથી જુદાં પડવાનું, અને તે ફક્ત ખાવા ખવડાવવાના કારણસર, તે પણ કદાચ બહુ ગંભીર કારણ મનાય. પણ ક્યારે કે એ માફી જમનારા કહી પણ પછી બીજા સાથે ભોજન લે નહિ ત્યારે પણ એ બનવું અસાધ્ય છે. સુખાર્થમાં શું ચાલે છે તેનો જેને અનુભવ છે તે તેા એ માની ચકરોજ નહિ. ત્યારે શું એમનું એમજ ચાલશે ? ના. હવેના પાંચ કે દસ વર્ષ પછીના પ્રીતિભોજનમાં આ વખતનો બદલો જરૂર વળશે.

(રાજકોટ.)

—સૌ. આર્યભાગિની.

વિવિધ-વિચાર.

૧. દુકાળના અનુભવથી મળતું શિક્ષણ.

(દુકાળની આફતમાં ઢોરો તથા લોકોની સ્થિતિ: ગામડાંઓમાં વસ્તી પ્રજાની દયાજનક સ્થિતિ: દેશના લોકોને મજબૂત અપીલ:)

ગંઈ સાદમાં આપણા ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં પડેલા દુકાળમાં જેમ અને તેમ એક મનુષ્ય તરીકેની શ્રદ્ધ બજાવવાને મેં દિગ્મત કીધી હતી. આવા પ્રસંગે તેવા દુખી આ-ણીઓને મદદ કરવાને મારી તરફથી ફડ ઉઘાડવામાં આવ્યું હતું. જેમાં જાહેર પ્રજા તર-ફથી રૂપિયા વીસ હજારની મદદ મળી હતી. મહુંમ મી. એન. એમ. વાડીઆ ફંડના ટ્રસ્ટીઓએ મારી દુકાળ પીડિત વિભાગોની મુસાફરી દાર્મયાન ઢોરો તથા ગરીબ નિરાધાર લોકો અને સ્ત્રીઓને અનાજ કપડાંની મદદ કરવાને રૂપિયા પાંચ હજારની રકમ મારી ઉપર મોકલી આપી હતી. તેમજ સુખાધના માથા શેરીફ મી. નગેતમ મોરારજી ગોહલ-દાસે ઉઘાડેલા દુકાળ ફંડમાંથી રૂપિયા બે હજાર મારી ઉપર મોકલી આપ્યા હતા. આટલો પ્રવાસ યતાં બને તેટલાં સહેર કે ગામડાંઓમાં જાતે જઈ ત્યાંની સ્થિતિ નજરેતજર નિહાળી ઢોરોને ધાસ અને ગરીબ નિરાધાર લોકોને કપડાં-અનાજની બનતી મદદ કરવાને ન્તાં ત્યાં ફરવાનું સાદસ કરવામાં આવ્યું હતું. આવું મુશ્કેલ કામ ઉપાડી લેવામાં હું ધન્યરો આભાર માનું છું કે તે દયાળુ પ્રજુએ મને આવે વખતે દિગ્મત અને સકિતની બક્ષિસ કરી:—

પ્રથમ પંચમદાલ તાલુકામાં મુસાફરી કરવાને મારી સાથે ચાર દિગ્મતવાન બાનુઓ તૈયાર થયાં હતાં. જેમાં એક જોળવાયેલાં ગૃહસ્થ પાગરી બાનુ, બે છુવાણા બાનુઓ અને એક દક્ષિણી બાનુ હતાં. એકવીસ દિવસ અમેએ પંચમદાલ તાલુકામાં મુસાફરી કરી હતી. ત્યાર પછી ગુજરાતમાં ૧૨વીસ દિવસ બીજા બે દિંદુ બાનુ સાથે મેં મુસાફરી કરી

હતી. જેમાં પંચમદાસની દૂધી જે સાથે હતી તે બાદ કરવામાં આવશે. ત્યાર બાદ કાઠિયાવાડમાં મેં ફક્ત એક છુટાબા બાપ કે જેઓ પંચમદાસમાં મારી સાથે હતા તેમની સાથે લગભગ એક મહિનો મુમાશરી કરી હતી. આ પ્રમાણે જુદાં જુદાં ઈલાકાઓમાં પૃથક પૃથક આસરે ત્રણ મહિના દુકાળ પીડીત વિભાગોમાં મુમાશરી કરવામાં આવી હતી. ચંદેર કે નાના ગામડાંઓનાં મુલાકાત લઈ જેમ-જેમ તેમ આવા દુકાળના બારીક પ્રસંગે તેઓને કેમ રાહત મળે તેવા ઉપાયો સેવાને અમારાંથી બનતી જાણસ કરતાં હતાં. જેનો રિપોર્ટ વિગત મુસાશરી પૂરી થયાં બાદ બદાર પાડવામાં આવી છે. જેમાં ઉપરથી મૂખ્ય બાબતોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે સંપૂર્ણ વીગતે એકદમ બદાર પાડવાનું અનુકૂળ નહિ લાગવાથી પ્રસંગોપાત ફેટલીક ખીનાઓ નવરેમાં મૂકવામાં થોડા ધારવામાં આવ્યું છે. આટલું જ નહીં મુંબરી મુખોધ મારાત્રીક પત્રના તંત્રીના ખાસ આમદથી તે દુકાળ પીડીત વિભાગોની મારી મુસાશરીનો થોડોક અનુભવ રજૂ કરે છું. હવે તે વખતે અમારા અનુભવ પ્રમાણે લોકો કરતાં વધારે દુઃખદાયક ખીના તો એ હતી કે બિચારા મૂંઝા પ્રાણીઓની રિયત ધાસ અને ખોરાકની તાણને કીધે બપ બરેલી હોસતી હતી. આવા બૂખમરાથી સંખ્યાબંધ દોરોનો વિનાશ થયો અને જે જીવતાં હતાં તે દુર્જન, અશક્ત અને તદન દાડકાં ચામડાં, જણાય તેવી રિયતિ ઉપર જણાતાં હતાં. આ ઉપરથી એમ નથી માની સેવાનું કે ફક્ત દોરોનીજ રિયતિ દુઃખી હતી—પણ તેની સાથે તેના માલિકો તેમજ ત્યાં વસતાં ગરીબ લોકોની હાલત પણ દુઃખીજ જણાતી હતી. વિશેષ મુસલમાન પડદેનશીન સ્ત્રીઓ તેમજ દિવિધવા સ્ત્રીઓ કે જેઓ પોતાના બાળકો સહિત જીંદગી નિભાવવાના સાધન વગર અતિશય મુંઝવણ ભોગવતી માલમ પડતી હતી. આ તમામ લાજ આમરશાર અને અધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓની રિયતિનો ચિંતાર અમારી નજરે પડતાં અમારું હૃદય ધણું બારાઈ આવતું અને ફેટલીક જમ્યા તો એવી હતી કે તેવા દેખાવથી અમારી આંખમાંથી આંસુ પણ ખરતાં અને પ્રભુને અરજ કરતાં કે હે દયાળુ ! અમે આ લોકોને શું મદદ કરી શકીએ ! તું મદદ કર ! અને તેઓને નિભાવ ! બિચારા દોરો ઉપર તો મોટી આફત આવી પડી હતી. નાનાં ગામડાંઓમાં બળદ ગાડાઓમાં બેસી અમે મુસાશરી કરતાં—સંખ્યાબંધ દોરોને ત્યાં ત્યાં જંગલોમાં (ટાળા બંધ) ઉભેલાં જોતાં—ધાસ વગર ટળવળતાં હતાં—અને પગ છતાં ખોગક વગર દુર્જન રિયતિમાં જમીન ઉપર પડી બૂખમરાથી મરણને શરણુ થતાં હતાં. સંખ્યાબંધ દોરો જાડની ડાંખળીઓ અને પાલા ઉપરજ નિભતાં હતાં.—આ પ્રમાણે દોરોને મરતાં મુમાવી ધણું માલિકો દયા ઉપજે તેવી રિયતિમાં આવી પહેલાં હોસતાં હતાં—જેઓનું ચુગરાન—પોષણ અને ખેતીવાડીનો તમામ આધાર—એવા દોરોની સંખ્યાનો નાશ થતો જોઈ ગાબરા અને ચિંતાતુર જણાતાં હતાં. નાનાં નાનાં ગામડાંઓમાં જવા આવવાને તેમજ ધાસ વગેરે બાર લઈ જવા લાવવામાં બળદ વગર અથવા તો બળદોની દુર્જન રિયતિએ લોકો કંદોડી હાલત ભોગવતાં હતાં. પોતાના દોરોને નિભાવી રાખવામાં માલિકો પોતાનું પૈસા અડધું બૂખ્યુ રાખી જેમ અને તેમ આવે વખતે દોરોના જન બચાવવા જીવંત મહેનત કરતાં અમે એ જોયાં હતાં. આ વખતે ધણું ખરા ઈલાકાઓમાં ધાસની નીપજ તદન જીજ વિસ્તારમાં હોવાથી અસંખ્ય સંખ્યા ધરાવતાં દોરોને નિભાવી રાખવામાં ધાસનો તંગીથી ધણી મુશ્કેલીઓ ઉભી થતી જણાતી હતી. આવે વખતે પહેલો વળવાને અમે

ત્યાંથી સેજવેળ કરી ધણી મુસીમને આવડું થાસ—સંખ્યાયંધ ઢોરેને માફક નહિ પડતું હોવાથી તેવાં ઢોરો સુંઘીને નહિ ખાતાં પડતું મૂકતાં હતાં. અને જૂખ દુઃખથી ટળવળીને અશક્ત અને દુર્બળ થઇ મૃત્યુ યતાં અમો નગરે જોતાં હતાં. દલાકાના ધણાં ગામડાંઓમાં લોકોનો નિર્વાહ અને રિયતોનો આધાર આવા દુઝણાં મહેનતુ અને જોરાવર ઢોરો ઉપરજ હોય છે. આવી સંખ્યાનો નાશ યતાં તે લોકો વિચારા નિરાધાર થઇ પડ્યાં હતાં વરસાદની અછતને લીધે ખેડૂતો—અને તેવે પ્રસંગે ખેતરોમાં બહોળા વિસ્તારમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓ અને લોકો પોતાનું કારણપોષણ કરવાને કામકાજના સાધન વગર અશક્ત નીવડે એ દયા ઉપજે તેવી રિયતિ જણાય છે. આવા લોકોને વખતસર મદદ કરી તેઓને નિમાવવા માટે નામદાર સરકાર તરફથી અને રાજ્યરજવાડા અને પ્રજાવર્ગ તરફથી ખતતી કાગજી રાખવામાં આવતી જોઇ અમોને સંતોષ થતો હતો. મહેનતુ લોકોને રોજ આપના જુદી જુદી જગ્યાઓએ તળાવો અને રસ્તાઓ ખાંધવાના કામે લગાડેલાં અમોએ જોયાં હતાં. તેઓ સંતોષી અને આનંદી ચહેરે કામ કરતાં માલમ પડતાં હતાં. તેમાં સંખ્યાયંધ સ્ત્રીઓને કામે લાગેલી જોઇ તેમને કપડાં વગેરે અમો આપતાં હતાં અને તે તેઓને ધણાજ ઉપયોગી થઇ પડતાં હતાં. કેટલાક ગામડાં એવાં હોય છે કે ત્યાં જઇ તે ગામડાંઓની રિયતિ જોવાને અંરાજ રસ્તાઓને લીધે ગામડાંઓ નહિ ચાલવાથી તેમજ પગે ચાલીને જવામાં પણ કેટલોક મુસીમતો હોવાથી એમજ સમજવાનું કારણ મળતું કે ત્યાંની રિયતિ વધારે ગંભીર અને દુઃખદાયક હોય એ સંભવિત છે. કારણકે તેવા ગામડાના લોકો અને સ્ત્રીઓ ત્યાંથી અમારા મકાન ઉપર હાજર થતી તે ઉપરથી અમારે કશું કરવું પડતું. વિરોધ અનાજ વગેરેની સંખત મોંઘવારીથી વિચારા રોજ મહેનત કરી રોજનું અનાજ લાવી પોતાનું અને પોતાની પ્રજાનું પોષણ કરનારી પ્રજાની રિયતિ ખરેખર જોતાં દયા ઉપજે તેવી જણાતી હતી; પણ વળી મધ્યમ અને ખાનદાન કુટુંબો કે જેઓ લાજ આમંદમાં રીખાય છે. તેઓની રિયતિ ખરેખર એક યુજામાં બેસી અહસાસ કરવા જેવી હતી. કેટલાક બચરવાળા હિંદુ, મુસલમાન વિધવા સ્ત્રીઓ, કેટલાક અનાથ રખડતાં રઝગતાં બાળકોની રિયતિ નિહાળતાં અમારા હૃદય ભરાઇ આવતાં હોય એવાં દુઃખાળાં ઉપર ઉપરથી જણાવી દાલ દુરત આટલીથી બંધ કરી વળી કાંઈ બીજે પ્રસંગે વધારે બીના પ્રજા સમક્ષ મૂકી તેના ઉપાયો યોજવાની આપીલ કરવામાં—ઢોરો તેમજ તેવા નિરાધાર લોકોની રિયતિ સુધારવાને હું ધારું છું કે દેવનો શ્રીમંતવર્ગ જરૂર મદદગાર બનશે. હિંદુસ્થાનમાં અગાડીની અને હમણાની રિયતિમાં નામદાર સરકારની દૃઢમત તથા લોકોના સુખ અર્થે અમલદારો અને અધિકારીઓ પોતાની યોગ્ય ફરજો જાળવતાં જોઇ, અમોને સંતોષ થતો હતો. આપણા દેશના લોકો કેળવણીમાં હજી ધણાં પાછળ છે. ગામડાંઓમાં કાલુજા ગણવાની રજૂતો મારફતે સાધનો ખીલવવાની જરૂર વિચારવામાં આવી છે. અને તેવી કેટલીક જગ્યાએ તેવા સાધનો જોઇ અમોને સંતોષ થયો છે. પણ કેળવણી ધણી કીમતી—હારે હોવાથી જે માતાપોતા છોકરાંઓ અભ્યાસ આગળ વધારવાને હંમતી ધરાવતાં હોય છે તેઓ અગાડી જતાં હારે જોગ સહન કરવાની શક્તિ નહિ ધરાવતાં હોવાથી કાળના નુકાડાં જેવી સ્થિતિમાં મજૂરી—મહેનત કરવા મંડી જાય છે. અને જુદાં અગાડી ખીલવી શકતાં નથી. નિશાળની શી જુદી જુદી ચોપડીઓના વર્ષો વર્ષ યતાં અર્થ વગેરે કરવામાં આવી નિર્ધન પ્રજા કે જેઓ પેટમાં ખા-

વાને પણ પૂરતું મેળવવા મુશ્કેલી ભોગવે તો પછી પોતાના જાળજાને આવી વરસોવરસ થતી મોઢી કેળવણી આપવામાં પેસાને જાયો, હાલે પણ ક્યાંથી ? આ સવાલ ઓછો અગત્યનો નથી ? આગે થવાથી સંજ્ઞાબધ પ્રજા બીજોગવાયેલી અને અજ્ઞાન રહે છે, અને પોતપોતાના વેપાર ઉદ્યોગમાં ધણી પછાત રહે છે. કેળવણેનું મગજ ધરાવનારી પ્રજા ભવિષ્યમાં યોગ્ય સુધારા વધારા માટે પ્રયાસ કરે એ કેળવણીનાજ પ્રતાપ સમાજવા. આવા ગામડાઓમાં કે શહેરમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ ફરજિયાત અને મફત કરવાની લીસવાલ શરૂ કરવામાં આવે તો બનિષ્ઠમાં તેવા અજ્ઞાન લોકો જીવનમાં પોતાનો નિર્વાહ સારી રીતે ચલાવી શકે. ફક્ત લોકોની જીવિ ખીલવવાની પ્રથમ જરૂર છે. આવા ગામડાઓ કે શહેરોમાં મૂકિત શૈક્ષણિક માણસો સંજ્ઞાબધ કરતાં ફરે છે અને લોકોને સંતોષ, આરામ અને વિરજ વડે કામ થઈ લગાડી તેઓની દુઃખી સ્થિતિ સુધારવામાં અને પોતાના ધર્મનો શ્રેયો લેવામાં જેટલી જેટલત તે લોકો જોયે છે તેમાંની એક રતીપુર પણ આપણા દેશમાંથી નિઃસ્વાર્થપણે સેવા કરવા દિવેના સપૂતો ખદાર પડશે ખરા ? માર-તાર કરી દુન સુખ ભોગવું એવી સ્વાર્થિ ઇચ્છામાં જીવનારા લોકો કાંઈ વિચાર કરશે કે કેમ ? “ મૂકિતશૈક્ષણ ” ની મારક કામ કરવામાં આપણા દેશના મહેનતુ વિદ્વાન લોકો જે શ્રમ ખેડે તો દુનર ઉદ્યોગ અને કારખાના વડે તેવા ગામડાઓમાં દુઃખી થતાં લોકોને કામધંધે લગાડી એક મેલું આવકારદાયક કામ કીધું એમ ગણાશે. આટલું લખ્યા છતાં હજી મહેર પ્રજાને જણાવવાની ધણી આખતોનો સમાવેશ મૂકી દેવો પડ્યો છે. પણ વખતો વખત પ્રજાને જણાવવા અને તેવા સાધનો ખુશ કરવા આપણે આપણી ફરજ જાળવવાને તૈયાર રહીશું. લખવું, કહેવું કે બોલવું ધણું સહેલ છે પણ કામ કરવાને તૈયાર થઈ જવું ધણું મુશ્કેલ છે. જણાવવાનું ખાસ એટલું છે કે આવા આળસ, અજ્ઞાન, જીવિવગરના દેશના ખૂણાઓમાં વસ્તી પ્રજાને કેળવણી અને જીવિજીવમાં ખિલવો:—

(સુખાદ.)

સૌ. જમનાબાઈ નગીનદાસ રાક્ષસ.

૨. ટર્કી અને બાલ્કન રાજ્યો વચ્ચે લડાઈ.

ટર્કીના પ્રાચિન ઇતિહાસ, તેના મદાન રાજ્યોનો વિસ્તાર, તેનાં શૈન્યબળનાં પરાક્રમે અને ઇસ્તંબુલ (કોન્સ્ટાંટિનોપલ) ની નહોતલાલી ઇતિહાસના અભ્યાસકે-વાંચકોથી અજાણ નથી. વળી તે ઉપરાંત ઇતિહાસનું કંઈક આપણને બતાવે છે કે એક સમય એવો પણ હતો, કે ન્યારે લગભગ આખો એશિયાખંડ ઇસ્લામી રાજ્યથી ગ્રાસ હતો; અને આફ્રિકાખંડના ધણાક ભાગ ઉપર ઇસ્લામી ધર્મ માનનારાઓની વિજય બળ ફરકી હતી. અર્વાચિન સમયમાં વસ્તુસ્થિતિ ડહાટી માલુમ પડે છે. હમણાં યુરોપખંડમાં માત્ર ટુર્કિસ્તાન, અને એશિયાખંડમાં ફક્ત ઇરાન એ મોટા ઇસ્લામી રાજ્યો છે. આ સિવાય અફઘાનિસ્તાન વગેરે રાજ્યો છે, પણ તે પ્રમાણમાં ધણાં નાનાં છે.

લગભગ ૧૬ મી સદીથીજ ટર્કી પર ભય ઝલ્યો છે. ઇરાલી સાયેની દ્રીપોલી સંબંધી લડાઈનો શ્રમ હતથા પહેલાંજ ટર્કીને એક વર્ષાં યુદ્ધમાં ઉતરવા જરૂર પડી છે. આ લડાઈમાં ટર્કીની સામી બાલુએ બાલ્કન રાજ્ય છે. રૂમાનીયા, બલ્ગેરીયા, સર્વિયા, મેસોડોનીયા, અને મોન્ડી-નિમો મળીને બાલ્કન પ્રદેશ ગણાય છે. બાલ્કનપ્રદેશ યુરોપના અગ્રિ ખુણામાં આવેલું છે. તેની ઉત્તરમાં ડાન્યુબ નામે મોટી નદી, તથા ટીમોક નામે નાની નદી આવેલી છે. પૂર્વમાં કાળો સમુદ્ર, દક્ષિણમાં ટર્કી અને પશ્ચિમે ડાન્યુબ નદીનો થોડો ભાગ તથા સર્વિયા આવેલું છે.

લડાઇ સંજયવાનું મુખ્ય કારણ એ હતું કે બાલ્કન રાજ્યોએ અમુક પ્રકારના અગાડના કોલકારની રીતએ મેસીડોનીઆ નામના પ્રાંતને સ્વરાજ્ય આપવાની ટર્ફ સરકાર પાસે માગણી કરી. ટર્ફ મેસીડોનીઆમાં ઘટતા સુધારા વધારા કરવા કબજા થયું પરંતુ તેને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપવામાં આનાહાની કરી. આવી વર્તણૂક બલ્ગેરીઓને અસંતોષકારક લાગી અને લડાઇ શરૂ થઇ.

તે સિવાય સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૨ ની ૬ મી તારીખે કેટલાક ટર્ફશ લશ્કરી સીપાઇઓએ સરહદ ઉપરના કારાંટિપ નામના એક ગામમાં બે બલ્ગેરીઅન લશ્કરી અમલદારોને ઘેરી લઇને મારી નાખ્યા. આથી બલ્ગેરીઓએ સખત વધી લડાવી ગુલેગારોને શિક્ષા કરવાની માગણી કરી. આ બનાવના સંબંધમાં કોન્સ્ટાંટિનોપલના બલ્ગેરીઅન એલ્ફાએ પણ ટર્ફ સરકારનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું.

વગેરે નાનાં કારણોથી ચક્રમક ઝરવાની શરૂઆત થઇ. તે પછી તે ગાળવા એવાં બીજાં કારણો એટલાં નહવાં હતાં, કે માત્ર તેજ કારણોથી લડાઇ થતી થવા સંભવ ઓછા હોતો. પરંતુ તેનાં પ્રાધાન્ય-મુખ્ય બાબત મેસીડોનીઆના સ્વરાજ્ય બાબતનીજ હતી. આ લડાઇની શરૂઆત ૧૯૧૨ ના ઓક્ટોબર માસની ૪ થી તારીખે થઇ.

આ લડાઈમાં ટર્ફશ લશ્કરના એડીઆનોપલ વિભાગના સેનાપતિ અબ્દુલપાશા નામે સરકાર છે. તેમણે જર્મનીમાં યુદ્ધકળની પ્રવિણતા મેળવી છે. લડાઈખાતાના વઝીર તરીકે હુસેનના ઝીમપાશા નામના એક વીરને નીમવામાં આવ્યા છે. અને સમગ્ર સૈન્યનું સેનાધિપતિપદ તેમને આપવામાં આવ્યું છે. તેમણે ફ્રેંચસાગમાં “ સેન્ટીયર ” ખાતે લશ્કરી તાલીમ લીધી છે. તે ઉપરાંત ટર્ફના નામદાર સુલતાનના સાઇ પ્રિન્સ વાહીદ-ઉદ-દીન અને નામદાર સુલતાનના એક ભત્રીજા પ્રિન્સ અબ્દુલ રહીમ માતૃમુમિ દેશબંધુઓની ખાતર આ લડાઈમાં સ્વયંસેવકો તરીકે બહાર પડ્યા છે. આવા દેશવત્સલ વીરોને ધન્યવાદથી વધાવી લીધા વિના ચાલવું નથી.

બલ્ગેરીઅન લશ્કરના વડા અમલદાર જનરલ ફીએફ નામે છે. અર્બિયાના રાજ પીટર ખતે લડાઈમાં હતરેલ છે, જે કે તેના લશ્કરની સરદારી જનરલ પુટનિક નામના અમલદારને સોંપવામાં આવી છે. મોંટિનીએ તરફથી રાજ નિકોલાસના પ્રિન્સ પીટરે સરદારી લીધી છે.

લડાઈ મોંટીનીઓની સરહદ ઉપરનાં “ ષિરેન ” નામના મપકે તથા પૂર્વે સરહદપર આવેલાં “ સુતારી ” નામનાં સ્થાનપર ચાલે છે.

લડાઈમાં બીજાં જાણવા જેવી હકીકત એ છે કે તેમાં ફ્રેંચ અને જર્મન લશ્કરી શાળાઓની કસોટી થશે. કારણ કે ધણીખરા ટર્ફશ સરહદે જર્મનો પાસેથી યુદ્ધકળા શીખેલા છે, અને મોટે ભાગે તેઓ જર્મન શસ્ત્રોનો ઉપયોગ કરે છે. ત્યારે બલ્ગેરીઅન સરહદે ફ્રેંચ પાસેથી યુદ્ધકળા શીખ્યા છે, અને ફ્રેંચ શસ્ત્રો વધારે વાપરે છે.

ઉપર કહેલાઇ ગયું છે કે ટર્ફ એક ઈસ્લામી રાજ્ય છે. અને આપણા બરતખાંડમાં મોટી સંખ્યામાં ઈસ્લામી કોમ વસતી હોવાથી ટર્ફના લાભાર્થે અનેક ઠેકાણે સમાઓ ભરી, કમિટિ નીમી, તે દ્વારા ફાંડની વ્યવસ્થા તે કોમના આગેવાન બંધુઓ તરફથી કરવામાં આવી છે.

ઠલકતામાં એ. મી. ગુલામહુસેનના પ્રમુખપણા નીચે મોટી સમા ભરાઇ હતી. જેમાં કેટલાક હિન્દુ બંધુઓએ ભાગ લીધો હતો, અને મિ. હુતેંદ્રલાલ બેનરજી નામના હિન્દુ સફળદસ્થે સમામાં એક દીલસોજ ભરેલું બાપણ કર્યું હતું.

રંગુનમાં વિક્ટોરિઆ હોલમાં મિ. અહમદ હાફના પ્રમુખપણા નીચે ઈસ્લામી બંધુઓની સમા ભરાઈ હતી. અને ટર્ફના લાભ માટે ફાંડ ખોલતાં આસારે ચોદ હજાર રૂપિયા ભરાયા હતા. ઉપરની બન્ને સમામાં બ્રિટીશ સરકારના સુલેહના પ્રયાસ તરફ પસંદગી બતાવાઈ હતી. કરાંચીમાં ઈસ્લામી કોમની સમા ભરવામાં આવી હતી, અને ટર્ફની ફતેહ માટે ખુદાની બંદગી કરવામાં આવી હતી.

મુંબાઈમાં, ટર્ફશ અને બાલ્કન યુદ્ધમાં ધવાયેલા, ટર્ફશ સેનિકોની સારવાર માટે, તથા તેમાંના મરણ પામેલાઓની વિધવા તથા બાળકોને મદદ કરવાને માટે ફાંડ એકઠું કરવાની સમા મળી હતી. તેમાં પ્રમુખ સર કરીમભાઈ-ઈબ્રાહીમે રૂ. ૨૦૦૦૦ (વીસહજાર), મી. હાસમઅલી

જેશનભાઈએ રૂ. ૨૦૦૦૦ (વીસ હજાર), મી. સુલેમાન હાસમ મીઠાએ રૂ. ૧૫૦૦૦ (પંદર હજાર), અને મી. હાજી હસમગલ મુરમદમદે રૂ. ૫૦૦૦ (પાંચ હજાર) બચાવતા. મુબોધમાં વસ્તા આરબ લોકોએ પણ પોતપોતાનાં વ્યયારણ કરી આશરે રૂ. ૧૫૦૦૦૦ (દોઢ લાખ) ની રકમ એકઠી કરી હતી. તે ઉપરાંત લખનૌ, સીમલા, લાહોર, પેશાવર, સિંધ, નામપુર વગેરે જુદાં જુદાં સ્થાનોપર સભાઓ દ્વારા ફંડ એકઠાં થયાં હતાં. નામદાર આગાખાને ટર્કીના લાસ માટે રૂ. ૩૦૦૦૦ (ત્રીસ હજાર) બ્રિટિશ રૅડક્રેસ્ટ ફંડમાં બચાવતા. સર્વથી લશ્મ એચનારી અને સતોપકારક ખીના એ ઈ. આ લડાઈમાં આપણી બહેનોએ-સ્ત્રીવર્ગે ખાસ ઉત્સાહ બતાવ્યો છે. પોતાની ફરજ અડા કરવાની તકનો ફોડ ઉપયોગ કર્યો છે. તે સર્વં દક્રીકત નીચેની વિગતપરથી જાણારો.

રૅડક્રેસ્ટ સોસાયટીની આગેવાની નીચે ટર્કીસ બગિનીઓ દોરપીટાસો માટે ૬૫૩૦, તથા પાટાઓ તૈયાર કરવામાં થયું ઉમંગ બધું કાર્ય કરે છે. ઉપરાંત તે બહેનો સ્વયંસેવિકા તરીકે મ-દોહસે મટોલા, ગલીએ ગલી, અને ઘેરેઘેર ફરીને ધાયલ સેનિકોને માટેની સારવારને માટે નાણાં ઉપકારે છે. અને લોકો તેમને પુણ્યમાને નાણાંની મદદ આપે છે. આ પદોપકારને માટે-સેવાની ખા-તર તેમજે સ્વાર્પણ કર્યું છે. (૧) પ્રેમ (૨) ઐશ્ય (૩) આશા અને (૪) ઉત્સાહ એ ૬૬૫૨૨૨ સ-માન ચોક્કની વચ્ચે તેમજે પોતાનું કાર્યદેવિરિણ બતાવ્યું છે. ફ્રેંચ એલશીની પરિનએ પણ ટર્કીસ બહેનો સાથે આગેવાની બચો બામ બતાવ્યો છે. તેઓ ફ્રેંચ લોકોથી વસાયલા લતાઓમાં ફંડ ઉપકારે છે. આવી પુણ્ય સેવામમિનીઓને-પણી તે શમે તે દેશ કે ધર્મના દો-તો પણ સર્વ પ્રકા-રના મતમતાતરને ફર કરી કોટિ ધન્યવાદ આપવો યોર છે.

લેડી લાયર નામની એક માનવન્ન કયાણ બહેને સેનિકોને મદદ કરવાનું એક ફંડ બોલ્યું છે. તેમાં નામદાર વોઈસરોય લૉર્ડ મીંટોસાહેબે રૂ. ૧૦૦૦ (એક હજાર) બચાવે છે. નામદાર નિશાએ રૂ. ૧૫૦૦૦ (પંદર હજાર), અને તેમના વછર સાહેબે રૂ. ૬૦૦૦ (છ હજાર) બચાવે છે.

મદ્રાસમાં રૅડક્રેસ્ટ સોસાયટીના લાસ માટે પડેનરશીન ખાનુઓની એક સમા તા. ૧૧ મી નવેમ્બર ૧૯૧૨ ને રોજ બરવામાં આવી હતી. જનાં પ્રમુખસ્થાને મિલિસ હાજી બાહશાહ હતાં. તે સમામાં રૂ. ૨૦૦૦ (બે હજાર) ની રકમ બચાઈ હતી. ડેટલીક કયાણ બહેનોએ પોતાનાં કુલ મુખત્યા-રીનાં ઝવેરાતો કયાથી પ્રેરાઈને ફંડમાં આપી દીધાં હતાં.

એવીજ બીજી સમા મિસ સાસેડ મહમદ વરફી યયેલી સુચનાની રૂઠએ મેમણ કામની ખાનુઓની બચાઈ હતી. તેમાં બચાવલી રૂ. ૨૦૦૦ ની રકમ રૅડક્રેસ્ટ સોસાયટીનાં ખાનનચી પર મોકલવામાં આપી હતી.

કલકત્તામાં રૅડક્રેસ્ટ સોસાયટીમાં નાણાં બરવાનો કારાવ યયો ત્યારે કામદાર વર્ગની-મરીબમાં ગરીબ મજુરજુ બહેનોએ પણ પોતપોતાનો ચડક માસનો ધગાર એ ફંડમાં ભરી દેવાની ઉદારતા દર્શાવી હતી.

લડાઈના મેદાનમાં કોલેરાનો ઉપદ્રવ વધી જવાથી લડાઈ કરતાં પણ વિશેષ ખુદારી એ પ્રાચુધાતક રોગથી યાય છે. એ નળીને મિસઅલ્લે નામની એક દવાણુ બાનુ કે જે એક કાબેલ નેહ છે, તે “આનસ્તીફ” ની કોલેરાની હોસ્પિટાલમાં રોગીઓની સારવાર માટે સેવા અર્થે ગઈ હતી; અને પ્ર-સંશાપાત્ર કાર્ય બાજુમાં હતું. પરંતુ હમણાં તેને પણ કોલેરાનો રોગ લાગુ પડતાં તા. ૪ થી ડીસેમ્બર ૧૯૧૨ ને રોજ બ્રીટીશ હોસ્પિટાલમાં લઈ જવામાં આવી છે. અને તેનું કામ લેડીવેસ્ટ મેડીકાલ નામની બીજી દવાણુ બહેને માત્ર સેવા—પરેપકારાર્થે હમંબીથી ઉપાડી લીધું છે. ધાયલ ટર્ફ-સેનકોની સારવાર માટે મુંબાઈથી એક મેડીકલ મિશન ટર્ફ વરફ ગયું છે. તેમને નામગર ગવર્નર સ હેબ લૉડ ક્લાઈ સહેરો કહાવ્યો હતો કે—“તમારાં મિશનના દવાણુ કામને માટે હું તેની અંતઃકરણીય ક ફેલેહ હજી હું.” તે તમે આ ચીઠી કોન્સ્ટિટ્યુશનના બ્રિટિશ એન્ડેશને આપશો, તો તેઓ તમારા પરેપકારી કહેરો પૂરા પાડવાને લખતી તમને યોગ્ય સુચના આપશે.”

તે ઉપરાંત એક બીજી “ઝૉલ ઇન્ડીઆ ટર્ફ મેડીકલ મિશન” તા ૧૫ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૨ ને રોજ મુંબાઈથી સ્વીમર “સાર્ડેના” માર્ફત ટર્ફ જવા ઉપડી ગયું છે. તેમા મુંબાઈ ના ડૉક્ટર ફ્રીડી, લાહોરના ડૉક્ટર નાઈમ, દીલ્હીના ડૉક્ટર ચન્સારી, કલકત્તાના ડૉક્ટર વાલી, અને ડૉક્ટર અડમંદઅલી વગેરે મળી કુલ નેવીસ માણસો છે. કોન્સ્ટિટ્યુશનના ડૉક્ટર સેયલ ઉપરાંત બીજા એ ડૉક્ટરો તે મિશનમા બનશે. દીલ્હીના “કોનરેડ” પત્રના અધિપતિ મી. મહમદઅલીએ આ સંબંધે આશરે દોઢલાખ રૂપિયાનું ફંડ એકઠું કર્યું છે. જેમાંથી આશરે રૂ. ૩૦૦૦૦) ત્રીસ હજાર રૂ. ૧૬૬ સારવારનાં સાધનો ખરીદી મોકલવા માટે ઉગ્રાંડ મી અમી-રઅલીને મોકલવામાં આવ્યા છે

ઉક્તમાં અડવાડીબાના લડાઈ સમાચાર પરથી જણાય છે કે, સવાહ યવાની વિદિ ચાલુ યંદ છે. આપણે હજીયું કે સત્વર સલાહ યદ કલહ બંધ પડે, અને લાખોની સંખ્યાનો એક બચકલ લોક સંહાર થતો અડે. ટર્ફ અને બહોરીઅન બહેનોની સૈન્યાચરસિદ્ધા દેવિ તેઓનું સૌ-ભાગ્ય અખંડ રાખવા અને દયાની દેવી બાળકોને અનાથ થતાં અટકાવવા, બંને પક્ષના નેતાઓના હૃદયમાં સલાહ કરવાનું વલણ—બળ પ્રેરે. એજ મહેચ્છા. અસ્તુ. શાંતિ ! શાંતિ ! શાંતિ !

(ધારાજ.)

બહેન ૨.—

પારસી કોમની ખરી જરૂરીઆતો.

આ સવાલ ધણો ગંભીર છે, એ વાંચતાર કણવ કરો. સુદરી સુખોધના અધીપતીના આ-મહથી હું લખું છું, પણ થોડી જગોમાં આ સવાલોને પુરતો ઇનસાફ ન આપી શકાય તેથી પહેલી વેળા મેં લખવા આનાકાની લીધી હતી. પણ અધીપતી સાહેબે જે માન. મને આપ્યું છે તેને લાયક થવાને કાળબી યોગ્યતા મારામાં નહીં હતાં, આ ગંભીર ચર્ચા ઉભી કરવાનું સાહસ હું કરું છું.

પારસી કોમને માટે બે મહાન સવાલ છે. એક જહારનો તથા બીજો અંદરનો. આ કોમની લાગણત, વિદ્યા, અર્કક, અનુભવ અને કેળવણીની ગુણોને લીધે તે દુનિ હોવા છતાં આખા હિંદુ-સ્તાનમાં આગળ પડતો ભાગ બજવે છે. તેની મેજબેલી યોગ્યતા ઉપરાંત, કુદરતી બહેસો પણ કાંઈ જેવી તેવી નથી. તેપણ નામદાર સર હીનરાજ દાવર જેવા જડજ સાહેબ જ્યારે તેના બનીરા માટે અતી નીશરા બસેલ વિચાર બાધે છે, ત્યારે નામદાર સર ફિરૉઝસાદ જેવા નળીના વડા તે માટે બીજો અને તદન ઉલ્ટો મત જ્યારે છે ! તો સવાલ ઉભો-યાય છે—અને તે પુરતો ગંભીર છે કે—આ બે સામસામા મતમાં સચ્ચાઈ શું છે અને કેટલી ?

પારસી કોમમાં બે સ્કુલ (મતવિભાગ) છે, જે એક બીજાથી તદન વીરોધી છે. માનપાત્ર પેપરોના અધિપતિઓ પણ આમકથી પોતપોતાના મતની સચ્ચાઈ માની ખરા છગરથી લડત ચલાવે નહ. જે. જરથોસ્તી કોન્ફરન્સ પણ એકમતી આકર્ષી શકી નથી; બલ્કે તે ઉભી થયા પછી ગ્રંથો વધી પડ્યા છે. હવે આપણે દુનિયામાં જોઈશું કે તે તફારમાં કેટલી વજુદ છે અને તેને કેવીરીતે નીવેડો આવી શકે.

પહેલો સવાલ-કોમને બહારથી જે લય લાગુ છે-તે છે.

૧. પારસી કોમના મરદો બીજી (પછું) ફરીને ચૂંટીપીયન) કોમોની બાનુઓ સાથે અને તે કોમોના મરદો (કાઇક) પારસી સ્ત્રીઓ સાથે લગન કરવા લાગ્યા છે.

૨. બીજા ધરમનાં લોકો બરથોસ્તી ધરમમાં દાખલ થવા અને તેમ કરી પારસીકોમની સારીક બાળતોમાં બામ લેવા ખાવેલા રાખે છે.

આ વીચાર બહુ ખારીક છે એમાં કાંઈ શક નથી. કુચમાંથી નીકળી લવાડામાં પડવા જેવા તે-નો ચુકારો થાય એમ પરીણામ ન આવે માટે બહુ ઝીણી નજરે જોવાની અવશ્યતા છે.

એક દાયકા જેતાં બીજા ધરમનાં માણસો આપણા ધરમમાં આવે તો કોમને તો સજ્જ લાગતું છે. પણ તે આપણા ધરમનાં ફરમાનને અનુસાર થાય છે કે કેમ, તે બાબત ગંભીર મતભેદ છે. હાલ મુખીમાં બીજા કોમની બેરીઓ પારસી બરથારને મોટી સંખ્યામાં પરણી છે. આથી આવળ જતાં તે કોમની સ્ત્રીઓને હાલ બી લગન કરવાનાં સાંસાં છે તો પછી કેમ અને કેવી હાલત થવાની તે બાબત પુરતો વીચાર કરવા જેવો છે. ધરમના ફરમાનનો સવાલ હાથમાં નહીં ધરીએ, તો પણ આ વીચાર એક સખત જવાબદારી ડગી કરે છે, એમ સર કાંઈ કહી શકાય.

સામી બાનુનો જવાબ એ પણ છે કે એમ કોમકોમનાં લગનથી પુરકળ નહું લોહી અને તાંતે બુરસો આપણી કોમને મળશે. તે વપરાંર આપણી નહીં સંખ્યા છે. તેમાં બી પુરતો વધારો એ મારગે થશે. અને કાઇબી માણસે પ્યારમાં પડી લગન કરવું એ ખરા જગરની વાતો છે, તેને ધરમ યા સંસાર તરફથી અલુપ્ત કરવા જેવું ધરીત નથી.

બીજો સવાલ-કોમને અંદરની માસ્તી લાગુ છે-તે.

૧. બેરીઓ અને મરદો વચ્ચે લગનનો એખલાસ થવામાં પેસાની લાયકાત જોવામાં આવે છે-પ્યારનું, રૂપનું, તથા કેલવણીનું ફક્ત નામજી છે.

૨. ફેરાન અને અલુપ્તનો ખરચ કાઇબી સાધારણ હાલતના કુંડુંબને હરદમેરા તંગીમાં રાખ્યાં કરે છે. પારસીકોમ જેવી ફગાએડી, આગળ પડતી વસ્તીમાં જ્યારે યોગ માણસો પુરકળ તબંજર અને અડંગ વગવડીલા વાળા છે, ત્યારે થજા જણ ગરીબ છે, લાયકાર છે, અથવા સાધનોની તંગીવાળા છે.

આ લય અંદરના છે. દેખાવમાં પારસી કોમ જેવી બાહોરા, વીંટીવાન, પુરંધર, તાલીમ બાજ, વેપારકુશળ અને પેસાદાર બીજા કોમ યોડીજ દશે. પણ અંદર બધે અગર ધણે ઠેકાળું અંધારું ધણ છે. લગનનાં સાંસાં એ સારીકાની વેચાણના અથવા બીજા વેપારના હસ્તાવેલ લકરાર જેવા થઈ જાય છે. પેસાની મોટાંકાણના મોટા કીરસા છે. અને નારીઓને પુરો પસંદ કરે મગર મરદોને સ્ત્રીઓ કબુલ કરે, તે મોડવણીનો પછો મોટો આધાર તેમની શેલીઓના લંબાણ પર આધાર રાખે છે, એ સરખી ફગી સાથે કબુલ કરવું પડશે.

પુરો હવે બીલાયતની પેઠે બેચેર (કુંવારા) રહેવામાં કાંઈ મોટી આબરુ અને હુંશીઆરી જેવા લાગ્યા છે ને રમતગમત તથા મેજરોખમાંજ સંધળો વખત અને સંધળો પેસો ગુમાવવા એમાં કાંઈ બી ઓર મોટાઇ માનવા અને એકલપેટું સ્વાર્થપણ ખીલાવવા લાગ્યા છે. આરહે બધે હીસ્સે તો નહીં, તોપણ થોડે ભાગે સ્ત્રીઓનો પણ આ બાબતમાં વાંક છે. તેઓ મરદોને પોતાની સરમાળતા, માયાળુતા, કેલવણી, તથા અકલથી પોતાની હરફે આકર્ષી શકતી નથી અને કહીક તદન બેપરવા પણ રહે છે. પ્રગણાના ભાગોમાં રહેર જેવી આ બધી પ્રસાર પામી નથી. તેટલા પુરતા તે લોકો કુખી છે.

સાહેબ લોકોની મડમોને જોઇને આપણા તબંજર શેલીઓ અને તે લોકોને અનુસાર આપણે સાધારણ હાલતનાં માણસો ખરચમાં, ફેરાન પાછળ, અને કાકાકામાં ગાંડાતુર થઇ જવા લાગ્યાં હોએ. વધારે હીલબીરીની વાત એ છે કે, આપણાં પેપરોનો આપણાં નહેર લોકો ઉપર એટલો કાણુ હવે રહ્યો હોસતો નથી, જેથી તે બધીનું સેકાણુ થઇ રહે. અને નહેર મહસુસો, વીંટવાનો અને ધરમ

ગુરુઓ પણ આ બાબતમાં પરતુ ધ્યાન આપતા હોય એમ સાબતું નથી. આપણી આવક સારી હોય તો, પણ આપણે તે બાહેર નજર ખેંચીને નહીં જોઈએ તેમ જોઈએ, તેમાં કંઈકો સાર નીકળે ? આ બાબત ખેંચાણદારક થઈ પડે એવી રીતે તે પર ચર્ચા ચલાવવાની જરૂર છે. અધ્યાત્મ (૭) મોટાં પેપરો અને ડગ્નેક (બારેક) નાનાં પેપરો તથા માસીક પત્રો તેમની હયાતી માટે આપણી પારસી કોમનેજ આસારી છે. તે તેમાં આવા સવાલ વધારે ખુબીથી, વધારે જોરથી ચર્ચાવાની જરૂર છે, એ કાંઈ પણ કોમનો દીતેન્દ્ર કલ્પવ કરશે.

અધીપતી સાહેબ ! આ હકીકત વીરો લખાણ કરતાં પાનાંનાં પાનાં ભરાય એવી છે. આ ઉપરાંત બીજા બંધાર પણ એવીજ અગત્યતાના દાયમાં લેવા લાયક સવાલો છે. પણ લખાણના ભયે તે મુલતવી રાખવા ફરજ પડે છે. બાળક ઉપર આપની કૌશલ્ય તેને માટે ખુલ્લી હશે તો તે ઉપાડી લેવા તૈયાર થઈશે. કોઈ પણ ગુજરાતી હોંદુ પેપરમાં લખવાનો મહાવરો મને નથી. તેથી આ પહેલાં યત્નમાં ધણાં કોષ યથા દરો તેની આદી હું ચાહું છું.

(કલકત્તા.)

—મિસિસ. જરૂર.

ઇસ્લામી બાનુઓ અને પરદાનો રિવાઝ.

ખુસલમાન કોમ સમયે સ્થળે પરદાના રીવાઝથી દોષયુક્ત અને ધિક્કારપાત્ર મનાઈ છે. પરંતુ ન્યાયની દૃષ્ટિએ જોતાં તે દોષ એટલો બધો મહાન અથવા શોચનીય ભાસતો નથી. જે કાંઈ પણ ધર્મ ગ્રંથે સ્ત્રીઓને સાથે રાખીને ધર્મ પ્રવર્તમાન કીધો હોય તો તે હમારા પશુબંધર હજરત મહમદ સાહેબ છે; અને પરદાના રિવાઝના જેખીવા દોષ દૂર મુકી, પરદાની પાછળ જરા દૃષ્ટિ કરીશું તો, ઇસ્લામી સન્નારીઓ માત્ર પૂતળીઓ અગર રમકડાંજ નથી, એમ સમજવા રિવાઝ નહીં રહે, એમ મારી ખાત્રી છે. હિંદુઓએ તે રિવાઝ આપ્યો અને તુર્કો પાસેથી લીધો અગર તેમનામાં પહેલાંથી હતો, એમ પણ કોઈ વીદ્વાન જણાવે છે, તો પણ તેના સ્વીકારવાથી હિંદુકોમની બાનુઓ કાંઈ બહુ અધોગતી પામી નથી અને હાલના અમાનાનાં યુરોપીયનમાં સ્ત્રીઓનાં તોફાન અને નાદાની જોતાં ઇસ્લામી ધર્મ પાળનારી ઓરતોનો કોઈ રીતે બહુ અધઃપાત થયો મને ભાસતો નથી. પરદા પાછળથી શરીર રજા પુતાણીઓ હવિયારખંધ લડવા નીકળતી. પરદા પાછળથી બેગમ નૂરપ્રદાન, મુલતાન રઝિયા, બેગમ આંબીબી, બેગમ એલુનિસા, તથા બેગમ સુમતાઝ મહાલ, વીગેરે મહાન બાનુઓ પોતાનાં ઉજવળ કમોની કીર્તિ આસમાન મુધી અજકાવી રહ્યાં છે. તાજે દાખલો જોઈએ તો, લોપાળનાં નામદાર નવાબ બેગમ સાહિબા, અને તુર્કી બાનુઓ, તાન્જર, મોસેકો તથા મિસરની સન્નારીઓ, તથા ઈરાનની સ્ત્રીઓ, પરદા પાછળથી પણ કેવા મહત્વનાં કાચ કરી રહ્યાં છે, તે જોતે જોનાર અથવા અનુભવ લેનાર જ સમજી શકે. પરદાનો રિવાઝ આથી સારો છે એમ કહેવા હું નથી માંગતી. પણ પરદાને જ માથે સર્વ દોષનો જોળો નાંખનાર સંમતતા નથી કે જોડી ખાઈ-માંથી, તેમ જ આ ગળતમાંથી આદમનંદને જે કાંઈ કરવું હોય તે, પરમેશ્વરની મદદથી, સારી રીતે કરી શકે છે.

હાલ જે તુર્કી-આફકન સંગ્રામ ચાલે છે, તેનો પરીણામ પરમેશ્વર ચાહે તેવો આવે પણ એક વાતની સત્યતા આપણે સ્વીકારવા માનવી પડશે. તુર્કી લોકોની નજીલીની સર્વ હીલચાલમાં સ્ત્રીઓએ ઉપયોગી કાળો આપ્યો છે અને નવું તુર્કિસ્તાન સ્ત્રીકેળવણીનેજ ધણે અંશે આસારી છે. તુર્કી અને ઈરાની લોકો એક પુરાણાં સુધારાના વારસ છે. તેમનો ધર્મ આફ્રિકાના પશ્ચિમ ઉડાથી એશિયાની પૂર્વ સીમા મુધી ઉજ્જી અને સમરપોતાણી કીબંધમાં પ્રવર્તેલો છે. તેમની અસલી ક્ષેત્રો અને હાલના પરાજ્યો એ કાંઈ સ્ત્રીઓને પરદામાં રાખવાથીજ પરીણામ પામ્યા છે એમ નથી. ઇસ્લામી વાવટો જુલફ આકારમાં ફરકતો હતો ત્યારે, અને ખ્રિસ્તી પ્રજાઓના પ્રશંસનીય વીરત્વ આગળ આપણે, તુર્કી અને ઈરાનીઓ પાછા હલે છે ત્યારે, એમ માનવું એ બેરુક જોડું છે કે, પરદાના રિવાઝથી અગર ઓરતોને પછત રાખ્યાથી એવો પરીણામ આવ્યો છે !

પરદાનો વિવાદ નવા લાયક છે અને નવો નેપથ્ય. તેથી ધીમે ધીમે તે નવા પણ લાગે છે. પણ ઈસ્લામી ધર્મની બાબતોએ જે કામ કરવાનું છે તે પરદા અગર બિન પરદા ઉપર આધાર નથી રાખતું. તેમણે પોતાના માધ્યમે, સાંતાન અને બાલકોએને નવા ક્રમાનાની નજર નેહ તે પ્રમાણે કેળવણી આપવાની છે. તેમ ન થાય તો બીજી બાંજરગડી થયા છે, બાકી ફાંફાં માત્ર છે.

(માડવી-૬૨૭.)

—બહેન હમીદા.

ભાવનગરનાં રાજકુવરીનો લગ્ન મહોત્સવ.

૧

ભાવનગરના નામદાર મદારાજશ્રી સર બાબસિંહજી બડાદુર કે સી, એસ. આઈ, ના મા. વર્તા કુવરીશ્રી મનરકુવરીમાના લગ્નોત્સવમાં કાઠીયાવાડનાં કાઠીય રાજસ્થાનમાં નદિ યથેચ્છા હમામ થયા હોને. કોણાપુરથી, કીલનગરથી, પાલનપુરથી, દેવચણાશિયાથી ગોંડલથી, બીજા રજવાડાઓ વિગેરેમાંથી આવેલા રાજાઓની નવાબોની પદ શમણી આ માંગણી પ્રસંગે યથ્ઠ દત્તી ભાવનગર રાદેરમાં તંબુઓ વાડીઓનો દેખાવ કાઢ પશુ વખતે નદિ નેવણે એવો થયો હતો, જે નેવાને ભાવનગરનો પ્રભુ તેમજ આજ્ઞાપાસની પ્રજાઓ ભિંચી મળી હતી.

પન્નાના મદારાજ સાથે નામદાર કુવરીશ્રીના લગ્ન થવાના પ્રસંગે વિષ્ટરસ્કેવરમાં એક ભવ્ય મંડપ બનાવ્યો હતો, જે મંડપ મલેજાનુ મુશાકીત અને ભવ્ય તેમજ લોકોનું મન રંગન કરવા સાથે એ આકાશનું સ્વરૂપ રાનની વખતે ધારણ કરતો હતો. જેમ આકાશમાં અમણીત તારાઓ જગમગ રહે છે તેમ દેહિયમાન લાગે છે તેમજ એ મંડપમાં, વિજ્ઞાનિક દિવાલોથી શોભી રહેલા મંડપની શોભા એક તારાઓ સમાન રોગતી હતી. મંડપની ચારે બાજુએ દિવાલો ઉપર ભાવનગરના રાજમહેલોનો તથા પ્રખ્યાત અને ભવ્ય મકાનો, વાડીઓ, તળાવો, દેવલોનો દેખાવ ચિત્રરૂપમાં આવ્યો હતો; જે વિજ્ઞાનિક દીવાથી આગેદુજ અરોજ દેખાવ ખડો યથેચ્છા લાગતો હતો. એ મંડપને અંદરના ભાગમાં કીનખાવ નડવામાં આવ્યો હતો, તેમજ નવિન પુતળાં છત્રીઓ દાર તોરણોથી રાજગાયો હતો.

વિષ્ટર સ્કેવરમાં કુવારો, તળાવ, બાગ વિગેરેનો દેખાવ મનને આનંદકર્તા હતો, અને એક દવા ખાવાનું સ્થાન હોય નહિ શું! એવો દેખાવ હોવાથી નળ્યા શોભી રહી હતી. મંડપની ચારે બાજુએ “વેલકમ” વિગેરે જુદા જુદા રાખેલ લખાયા હતા, જે વિજ્ઞાનિક દિવાથી શોભતું હતું. કીલા રાતા ધોળા એ રીતે દિવાનો રંગ બદલાતો જોઈ મનને આનંદ થાય અને પ્રભુ વર્ગનું મન તે નેવાને મઠિ આકર્ષાય તે સ્વભાવિક છે. આ મંડપ રાત્રીને વખતે વિજ્ઞાનિક દિવાલયજ્ઞ હતો.

તા. ૧-૧૨-૧૨, ને દિવસે કુવરીશ્રીને પરણનાર પત્તાના નામદાર મહેન્દ્ર મદારાજ સાહેબેન્દ્ર સિંહજી બડાદુર, પોતાના રસાલા સાથે ભાવનગરમાં આવવાના હતા. જેને લેવા નવાનુ સામેયું ભાવનગર રાજ તરફથી મોટા હમામમાં મોટા અમલદારો, રાજાઓ, સહિત સ્ટેશને ગયું હતું. એ સામેયું પાછું ફરતું નેવાને લોકોની મેદનીએ પાર હતો નહિ. ભાવનગરની આખી વસ્તી એ નેવાને બેળી યથ્ઠ રસ્તો ધેરી બેઠી હતી. ન્યાં પોલીસનો પુરતો બંદોબસ્ત હતો. સાંજના સાત વાગે પન્ના પતિની પદશમણી યર્તા ડોકો નિશાન ને તોપાનું માન રાશ થયું ને ભવ્ય હજબજા સાથે સ્વારી બાગમાં આવી. લોકોની મેદની વચ્ચેથી સ્વ રી પસાર થઈ. મોતિબાગમાં ન્યાં પન્નેસનો ઉતારો રાખ્યો હતો ત્યાં ઉતરી અને રાજરીત પ્રમાણે તેને વધાવવામાં આવી હતી.

તા. ૨-૧૨-૧૨ ને દિવસે સાતના નવ વાગે લગ્નનું મુદ્દવું હતું. તે દિવસે મોતિબાગમાંથી વર-પોરો ચડ્યા હતા, સ્વારીનો ભવ્ય દેખાવ નજરને નવાચ્છેયો થઈ પડ્યો હતો. પૂર્વની વાર્તાઓમાં રાજની સ્વારીના વર્ણન આવે છે. તેજ વર્ણનનો આ સ્વારી નેનારને ખ્યાલ થયા વિના રહો હશે નહિ. આ સ્વારીમાં પન્નાના નામદાર મહારાજ હાથી ઉપર બેસીજાયા હતા. તેની પાછળ પન્નાના અમલદારો સરદારોની ગાડીઓની લાંબી દાર હતી. વરપોરો નિલંબાગમાં પહોંચતાં રાજરીત પ્રમાણે વરરા-

જાને વધાવી લીધા હતા. નિલંબાગની મૂળ શોભામાં આ પ્રસંગે એક નવિન અને વખાણવા લાયક શોભા યર્થ હતી. નિલંબાગમાં જવાનો આગલો દરવાજો જાણે સૂવણનોજ પાનાવ્યો હોય તેવો શોભતો હતો. રાત્રીના નવ વાગે રાત્રિ વિધિએ હસ્તમેળાપ થયા હતા. હસ્તમેળાપ થયાની ખુશાલીમાં અને એ ખુશખબર રોહેરમાં ઝાંઝેર કરવા માટે તોષોના અવાજ થયા હતા.

હાલમંડપમાં સઘળા રાત્રિએ તથા રાત્રિયાના પરોણાએ હાજર હતા. યજ્ઞ લાડમાં ઉંઝરેલાં પુત્રવત પાળી કેળવણીમાં ઉંચું જ્ઞાન આપેલાં રાજકુંવરીનું કન્યાદાન નામદાર મહારાજ શ્રીએ આપ્યું હતું. પૂર્વની રાત્રિકન્યાના રાત્રિયામાં કેળવણી સર્થ યોગ્ય વરને વરના લાગ્યયાળી થએલી વાંચીએ છીએ, તેજ પચાસ આ રાત્રિયાળાને માટે થયા વિના રહેતો નથી. રાત્રીએ આખા શહેરમાં, ખુશાલી ખુશાલી પથરાઇ રહી હતી. અને આખું શહેર દિવાઓની દોરાની, ધ્વજોનો ફરફાટ, બાદીઓની દોડધામથી શોભી રહ્યું હતું. મોરોની દોડાદોડ લોકોની મેદનીથી એક સુબાઈ જોવો લાવનગરનો દેખાવ થયો હતો. લાવનગર રોહેરની ઉત્સાહી વસ્તીએ તમામ પોતપોતાના ખર્ચ સર્વ પોતપોતાની ઇચ્છા અનુસાર પોતપોતાના મકાનો શણગારી દરવાજે રાત્રિયાના હંપતિને આશિર્વાદના લેખો લખ્યા હતા. અને પોતાની ખુશાલી દર્શાવી હતી. રાત્રિયા પ્રભુને ઉમંગ આ વખતનો અલૌકિક હતો.

તા. ૩-૧૨-૧૨ ને દિવસે દેશવિદેશના રાત્રિઓની મહારાજશ્રીએ મુલાકાત સર્થ શિરપાવ લીધો હતો. તેજ દિવસે સાંજના ૪ વાગે મહારાણીશ્રી નંદકુવરબાશ્રીએ પોતાના નવા મહેલમાં શહેરની તમામ સ્ત્રીઓને માટે ખડકા પાર્ટી કરી હતી. જેમાં હીન્દુ, પારસી, ખ્રિસ્તમાન જાતુઓએ હાજરી આપી હતી. અને બાકી નંદકુવરબા તરફથી સારો સહાર અપાયો હતો. પારસી જાતુઓએ ખાતુ લીધા પછી આશિર્વાદનો ગરબો વાંચ્યો હતો. હોંદુ નાગર સ્ત્રીઓ પાસે બાકી નંદકુવરબાએ સુદર ગરબો ગવાડ્યો હતો; જે યજ્ઞ ઉમંગથી નાગર સ્ત્રીઓએ ગાયો હતો, અને સર્વનું મન રંજન કર્યું હતું. તે દિવસે રાત્રે આતસમાજ ફાડવામાં આવી હતી.

તા. ૪-૧૨-૧૨ ને દિવસે સાંજના ૪ કલાકે રાત્રિકોટની રાત્રિકુમાર કોલેજના રાત્રિકુમારોની રમત ગમત યર્થ હતી. રાત્રી એસ્કવેરના મંડપમાં સ્ત્રીઓએટામાં જાતુના ખેતોની રમત યર્થ હતી.

તા. ૫-૧૨-૧૨ બપોરે શહેરની નિરાણે જતી બધી કન્યાઓને પીલગાર્ડસમાં મીઠાઇ ખવાડવામાં આવી હતી. તથા સાંજે મંડપમાં કન્યાસાળાની ઉત્તમ કેળવણી પામેલી કન્યાઓ પાસે અગાઉથી તૈયાર કરી રાખેલી કસરતો ગરબા વિગેરે ગવાડ્યા હતા. તેમાં પાંચ પાંચ વર્ષની પાંચ કન્યાઓની પાસે બાળ સુવરાજ કૃષ્ણ કુમારસિંહને માટે કરેલી આશિર્વાદની કવિતા બોલાવી હતી જે જોઈ બાળકોઓની ચાલાકી માટે સર્વનું મન રંજન થતાં ધન્યવાદ આપ્યો હતો. ઉપરે પન્નાના નામદાર મહારાજશ્રીને હસ્તે કન્યાઓને શુભ છતાઓ અપાયાં હતાં.

તા. ૬-૧૨-૧૨ ને સવારે નામદાર મહારાજશ્રી સર લાવસિંહજીએ, રાત્રિએ તથા પરોણાએ પોરાસાક અર્પણ કર્યા હતા. તથા સાંજે વિહર સ્કવેરના મંડપમાં નામદાર કુંવરીશ્રીના લગ્નની ખુશાલીમાં લાવનગરની સમગ્ર સ્ત્રીઓનો મેળાવડો થયો હતો. તેમાં હીન્દુ, પારસી, ખ્રિસ્તમાન સ્ત્રીઓ તરફથી ગાયનો તથા સંવાદો થયા હતા. નામદાર કુંવરીશ્રીને લગ્નસેટ તરીકે સોના રૂપા જડીત સુખડની પેટી આપતી વખતે સહાર કમીટીના પ્રમુખે લાવણ કર્યું હતું. તેનો નામદાર કુંવરીશ્રીએ ધણાજ હૃદયભેદક શબ્દોમાં ઉત્તર આપ્યો હતો. જે સાંમળી સર્વ સ્ત્રીઓની આંખમાંથી આંસુ પડ્યાં હતાં. અને ઉમંગી પ્રભુ વર્જની જાતુઓ તે સમયે ખીન દેખાવથી ઝાંખી અને હાંસી દેખાતી હતી. તેજ દિવસે રાત્રના દસ વાગે સ્પેશીયલ ટ્રેનમાં પન્નાનો નામદાર મહારાજ તથા મહારાણી પન્ના તરફ પ્રધાર્યા હતા.

સૌ. નામદાર કુંવરીશ્રીને કરીયાવર જાણીતા, કપડાં, વાસણો વાહેનો બાકી ઘોડા, ભેંસ ગાય વિગેરેનો લગ્નગજ છતાજ રૂપીયાનો હશે. પ્રભુને જોવાને માટે આ કરીયાવર બે દિવસ ખુલ્લો રાખવામાં આવ્યો હતો.

અતિ લાંબી ઉછેરી પોતાની ભત્રીજા મહેનતે કૃષ્ણ દોશધર્મી કુશળ થયેલી રાજકન્યાની વિદાયકિરિ થતાં જાવનગરના નામદાર મદારાજીશ્રીને તેમજ સૌ. નામદાર મદારાજીશ્રી નંદુર-બાને દર્શની સાથે કુશાં પડવા માટે દિલ્હિરિ બન્નેનો બોલો સદન કરવો પડે એ સ્વભાવિક છે. પરમેશ્વર સૌ. નામદાર મનદરબાને તેમજ તેના શિરદાજને દિર્ઘાયુષ બચે-સુખી જીવંતી ગુલરી થ-રાસ્તી થાએ એજ પ્રાર્થના કરી આંશિવાંદ હઈ આ લેખ પૂર્ણ કરું છું.

૨.

જાવનગરનાં નામદાર કુંવરીશ્રી મનદર કુંવરબાના સુમલગ્ન મહોત્સવ પ્રસંગે ગયેલા શ્રી મેળાવડામાં રહ્યું થયેલો દીર્ઘ બાનુઓ તરફનો સંવાદ, તથા ગરબો.*

કુમુદ—બહેન માલતી, આજે આ બાગ કેવો રમણીય લાગે છે. આ મધુમતીની વેલ પોતાના રંગ તીરંગી પુષ્પથી બદલ્યો રોયો રહી છે.

માલતી—હા બહેન.

કુમુદ—પણ સખી જો તો ખરી—

ભઈ ભૂધ કેવો ડોલર દીરો, (૨)	
મોમરો થાંબો ખીલ્યો બનીરો.	ભઈ ભૂધ૦
જોની સુગંધી ગુલાબની કેવી, (૨)	
અંબ ઉમંબ વધારની બહેની.	ભઈ ભૂધ૦
કુદરતની ફૂની ન્યારી રસીલી (૨)	
જો ભેઈ ધું-ફરું છું બીલી બીલી.	ભઈ ભૂધ૦
પંદળ પુષ્પે જામર ગુંબરે (૨)	
કુમુદ ખીલ્યું નથી અંદ્ર આવારે.	ભઈ ભૂધ૦
ચાતક જાંબે મેઘને માટે (૨)	
બદાલી સખી રહું મુખ બીકાસે.	ભઈ ભૂધ૦

માલતી— હા બહેન એતો—

વસંત રોલા રડ વસંતે (૨)	
સ્નેહી જોનો રહે અંબ ઉમંગે.	વસંત૦
ફળ ફુલ રોલે પ્રકૃતિત કેવાં (૨)	
રડ વસંત તણા સદુ મેવા.	વસંત૦
રસીલી રહારી સર્વ સુવાસે (૨)	
મગ્ન થઇ મન અતી ઉભાસે.	વસંત૦
આહા મધુરી વેલી આ કેવી (૨)	
જોની ફૂટી પ્રભુની શુભ એવી.	વસંત૦

કુમુદ—બહેન આપણે પ્રભુની અલૌકિક ફૂટી ભેઈ મનને આનંદ આપ્યો. પણ તેનું વર્ણન રહારાથી થઇ શકે તેમ નથી.

માલતી—હા બહેન, સત્ય છે. પ્રભુની અલૌકિક લીલા અને ફૂટીનું વર્ણન કરતાં રોપનાગની સદસ જીમ પણ પહોંચી શકતી નથી. બહેન, ચાલો હવે દેવમંદીરમાં જઈએ.

મધુમતી—બહેન માલતી, બહેન કુમુદ આપણે નક્કી કરેલે વખતે આપણી સર્વ સખીઓ આવી છે. તો ચાલો આપણે આનંદ મંગળનો ગરબો ગાઈએ અને પછી જઈએ.

(ગરબો.)

સુડસા કાચલડીને વિનંદુરે, સૂવણ પાંજર પડાવું, રત્નોથી જડાવું;
મંડપમાં શોભાવવારે. સુડસા૦

બોલ મધુરા, હં બોલતો રે, આવી છે પન્નેથી ભન, દેને સન્માન;
ટહુકો મધુરો કરીરે. સુડસા૦

કાચલડી ટહુકી કહેરે, રોરીએ સેત્રંજી પથરાવો, ગાલીયા ખીજાવો;
મનહરબાનાં લગ્ન છેરે. સુડસા૦

પન્નાના રાજવી આવીયારે, ભાવપતી દેલે માન, ગાઈ ગુણ માન;
ગોહીલ કુળ રીતધીરે. સુડસા૦

કાચલડી ટહુકી કહેરે, મનહરબાના રીરતાજ, પન્નાના મદારાજ;
વધાવલે મોતીડેરે. સુડસા૦

શીરપાવ સેવાંના આપલેરે, આખ્યાં મુકન્યાનાં દાન, કીર્તી ગમેગામ
ગોહીલ કુળની વધીરે. સુડસા૦

કાચલડી ટહુકી કહેરે, નંદકુંવરબા શ્રી માત, દેવી સાક્ષાત;
કરીયાવર આપલેરે. સુડસા૦

ગજ, રથ ને પાલખી આપલેરે, આપલે શોભીતા ખંધ, રાણુગારો સર્વસ્વ
મનહરબા મન, રીઝવીરે. સુડસા૦

કાચલડી ટહુકી કહેરે, પન્નાના રાજવી આપ, યશસ્વી અમાપ,
અમારું રત્ન સાચવોરે. સુડસા૦

વિદ્યા નિપુણ રત્ન મનહરબારે, સોંખ્યાં તમારે હાથ, યશ કીર્તીની સાથ;
સુશીલ છે શક્તિ સમાં રે. સુડસા૦

કાચલડી ટહુકી કહેરે, રાજ કન્યા ને પન્નેરા, કીસે બાળે વેપ,
સીતા રોમજી સમાંરે. સુડસા૦

રક્ષા મણીધર તેની કરોરે, આપલે દીર્ઘાયુષ, એવી દહ આશીષ,
કુલડંબે વધાવલેરે. સુડસા૦

પન્ના પતિ ધણું જીવજોરે, રાણા મનહરબાના કંથ, અવિચળ અખંડ,
કરો રાજ ભૂમીએરે. સુડસા૦

રાજકુટુંબ હલય રહો સુખીરે, એટલી ગાઈ આશીષ, નમાવીને શિષ,
હરિમુખ કાચલ બોલતીરે. સુડસા૦

(જાવનગર.) —સો. હરિમુખગૌરી.

અનીતિનો અટકાવ.

‘ બળતી બાળાને બચાવો, સુનન !

‘ કાઈ, બળતી બાળાને બચાવો, સુનન ! ’

હિન્દની વડી ધારા સમાર્માં એ. મિ. દાદાભાઈએ આ વિષયને લગતું એક ખીલ રજૂ કર્યું છે. અને તેની કેટલી મોટી અગત્ય છે તે નીચે જણાવેલા કાખલા ભર્મા ધર્મને બહાને કુમળી વય અને છુદ્ધિની બાધિકાએને ‘ નેગજી ’ તથા ‘ દેવદાસી ’ હું નામ આપી, અનીતિને માગે અડગાવવામાં આવે છે, તે ઉપરથી માલમ પડશે. આ ઉપરાંત, ખીજ અનેક રીતે અજ્ઞાન બાળા-એને હલકાગાંગો પર કતારી દેવામાં આવે છે, તે પણ અટકાવવાનો એ પારસી સદ્ગુરુદરશના ખીલ(કાચલડી ખરડો)નો હેતુ છે.

૧. નારાયણ હુસેને અગુન નામની સ્ત્રી પાસેથી ગંગા નામની ડોકરીને મરણ પામણ

કરવાના બ્દાનાથી લીધી. ત્યાર પછી નાસવલે તે ઠાકરીને જમના નામની ગુણુકાને કસ રૂપીયે વેચી. પોલીસને તે ઠાકરી ગુણુકાને ત્યાંથી મળી.

૨. માધુસૂત્ર અને ગુનીને એક ઠાકરી હતી. આ ઠાકરીને ધર્મશૂર ગોપીકાની મદદથી સોલાપુર છંદામાં ફેલાના મંદિરમાં પરજાવવામાં આવી. આવી સ્ત્રીઓને ગોરદાસી કહે છે. મંદિરમાં આ ઠાકરીને અનીતિના ધંધા માટે રાખવામાં આવી હતી. પોલીસને ખબર પડતાં ઠાકરીને ઠાકરાવવામાં આવી.

૩. બાબુ. અમીરી, અને કાસુ નામની ત્રણ નામકલો હતી. આમાં અમીરીને ઠાકરી થઈ. આ ઠાકરી કસ વરસની થઈ એટલે અનિતી ધંધા લેને રીખવવા માંડ્યા. ખબર પડેથી તપાસ થતાં તે પકડાયાં.

૪. લીલાવાલાને ઠાકરી હતી. માએ કોલાવા નામની ગુણુકાની મદદથી ઠાકરીને મંદિરમાં વેચી. ત્યાં તે અનીતિની છંદગી ગણતી હતી. પોલીસે ઠાકરીને સોપી કાઢી બચાવી લીધી.

૫. સારસ્વતીને તેજ વર્ષની ન્દાની બ્દેન હતી. તેને શંકર ગોડા નામના મંદિરના ભરતી મદદથી ખરણાવી 'જોગલુ' કરી હતી. અદિ' અનીતિમાં રહેતી તે ઠાકરીને પોલીસે મંદિરમાંથી સોપી કાઢી હતી.

૬. વારમાવા તાઈ નામની એક રૂઢ વમરની સ્ત્રીએ પોતાના ઠાકરાની ઠાકરીને દેવદાસી કરીને મંદિરમાં મુજા હતી, જ્યાંની અનીતિની જિંદગીમાંથી પોલીસે લેને બચાવી હતી. આ કેસમાં ખુબી એ હતી કે, રૂઢ માતાએ એવી બાધા રાખી હતી કે કુટુંબની જમીન પોતાના કુટુંબમાં જ રહેશે, તેા ઠાકરીને દેવદાસી તરીકે અર્પણ કરીશ. ધિકાર છે, એવી કાઠીને કે લેભાને લીધે અનીતિના ખાડામાં પોતાની બાલકોને સીધી ફેલાં ખંચકાતી નથી.

૭. બાસાવા રૂઢ હતી. તેની એકની એક ઠાકરીને પોતે મંદિરમાં દેવદાસી તરીકે મોકલી. પોલીસને તે ઠાકરી મંદિરમાંથી મળી આવી.

૮. માલાવા નામની રૂઢ સ્ત્રીને ઠાકરી હતી. તેણે બાધા લીધી હતી કે લેને ઠાકરી થશે તેા લેને 'દેવદાસી' બનાવીશ. આ જાનતા પાળવા, તેણે ઠાકરીને દેવદાસી બનાવી હતી.

૯. તુકામા નામની રૂઢ વિધવાને ચૌદ વર્ષની ઠાકરી હતી. તેણે કુણુકા બનાવવા પોતાની ઠાકરીને મંદિરમાં દેવદાસી તરીકે અર્પણ કરી હતી.

ઉપર જણાવેલી દર્શકત નામદાર સરકાર તરફથી એક યાદી બદાર પાડવામાં આવી છે, તેમાંથી લીધી છે. ઉપર જણાવેલી સઘળી બાલિકાઓને બચાવી લેવામાં આવી હતી. કહેવાની જરૂર નથી. તે દરેક કેસના આરોપીઓને સજા કરવામાં આવી હતી અને આમ થતું અટકાવવામાં, ધર્મમાં આઠ ન આવવા ખાતર, નામદાર સરકારે કાંઈ નવો કાયદો કરવાનાં આગળ પગલાં કરવાં દુરસ્ત ધાર્યો નહોતાં. પરંતુ દિન પર દિન અનીતિ વધતી ગઈ. સુક્રિતકાળ વગેરે મંડળોએ અનિતીને રસતે જતાં બાલકો માટે મંદળોએ સ્થાપીને લોકોનું ધ્યાન ખેંચ્યું. ૧૯૦૩ માં આવી એક મંડળીએ કાયદામાં સુધારો કરવા સરકારને અરજ કરી અને લોકો કરજન સાહેબે જુદી જુદી પ્રાંતિક સરકારોના અસિપ્રાય માગ્યા; પરંતુ લોકોનાં ધાર્મિક કામકાજમાં સરકાર વચમાં પડે એ ઠીક નહિ, એ વિચારથી એ કામ અટકી પડ્યું.

શ્રીયુત્ ભુપેન્દ્રનાથ ખમુએ આ બાબતમાં ઘણી મહેનત લીધી હતી. સત્તાવાળા પંથ પોતાથી બનતું કરે છે; પણ અનીતિ ઘટી નથી. લોકો હજી પણ અજ્ઞાન છે અને લોકોની પોતાની તરફથી અનીતિ અટકાવવા હિલચાલ રાત્ર થવી જોઈએ. શ્રીયુત્ કાદામાણએ વડી ધારાસભામાં બીલ (કાયદાનો ખરડો) રજૂ કરતાં જણાવ્યું હતું કે થોડાં વર્ષ ઉપર કલકત્તામાં અનીતિનાં મહાનોમાં બેથી ત્રણ હજાર નાની બાળકોએ હતી. પુના તરફ આવી કન્યાઓનું વેચાણ પણ થાય છે. ધંધારાહ તરફ મંદિરમાં અપાતી ઠાકરીઓની સંખ્યા પાંચ વર્ષમાં ૮૭૩ હતી. એલગામમાં ૮૩૬ તથા બીનપુરમાં ૪૧૧ ઠાકરીઓ દેવદાસીને નામે અનીતિનો ધંધો કરે છે; પુનાના બાલેરી પશામાં ૪૨૦ મુરલીઓ છે. આ ધર્મને નામે અજ્ઞાન કન્યાઓનાં વેચાણથી વધતી જતી અનીતિ અટકાવવી જોઈએ, એટલું તેા હાલ ખાસ જરૂર પડેલું કામ કરનારું છે. કેટલાક એમ કહે છે કે,

પરાણ ચાલતી સ્ત્રીઓ પાસેથી અમર મંદીરમાંથી આવી છાકરીઓને ઠાકાવીને તેણું શું કરવું? પરંતુ તે કાંઈ સલાહ નથી. અનાયાસથી ઉઠાડવાં લાગ્યાં છે ને સરકારની તથા લોકોની મદદથી આ છાકરીઓ સારાં જીવન ગાળી રાકે, એમ સધળી સવડ યશે. આવી છાકરીઓનાં પ્રથમ કંતિ પેસા લઈ હલકી તરેહનાં લગ્ન કરવામાં આવે છે, વેચાણુ થાય છે, અનીતિના ધંધામાં પડે છે, અથવા તે દેવદાસી થાય છે. ૧ કાયદામાં એવેર સુધારો થવો જોઈએ કે, આવે તેકાણે સગીર બાળકો-ઓને રાખી ચકાવજ નહિ. ખોટાં લગ્ન તથા અનિતી માટે યતાં વેચાણુને માટે ભારે સંજયથી જોઈએ.

ઉપર પ્રમાણે કમકમાડી ઉપજાવે એવી અનીતિ દૂર કરવાનું કામ એક ઉદાર ચિત્ત પારસી ગૃહસ્થને સુઝ્યું, તે માટે એમનો આપણે જાણી જાણીને તેટલો ભાગ્યે જોઈ છે. આવી અનાય બાળાઓ સારાં આશ્રયસ્થાનને અભાવે, અજ્ઞાન-બહેમને કીધે, કે પેસાને લોકો, અનિતીમાં પડે છે, તેમ કરવી તેને અટકાવવી, એ આપણા દેશનું લઈ મદાનારાઓનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. આ સંબંધીની હાલચાલમાં આપણે સ્ત્રીઓએ પણ ભાગ લઈ, લડત ચલાવી, અનાય બાલિકાઓની વહારે ધાણું તથા તેમને બચાવવી એ આપણી પણ કાંઈ જોઈ નથી. પરમેશ્વર આ અના-યોને સહાય થાઓ અને આપણી શુભેચ્છા અટ અમલમાં આવે. †

(અમદાવાદ)

—સો. પ્રમીલા.

પરસ્પર સહાય.

(શાખ વધારનારી પરસ્પર સહાયકારી મંડળીઓ.)

હિન્દુસ્થાન જેવા ગરીબ અને અજ્ઞાન દેશમાં, ન્યાં કેળવણી અને લક્ષી ઓછાં છે, ત્યાંની ખેડૂત વર્ગ દુઃખી અને નિર્ધન છે, અને ન્યાં દુઃખાળ વારંવાર ફરીન દે છે, એવા દેશમાં પરસ્પર સહાય કરનારી અને શાખ વધારનારી મંડળીઓની સ્થાપનાની ખાસ જરૂર છે, એ વાત દરેક સમજી માણસ કબૂલ કર્યા વિના રહેશે નહિ.

આવી મંડળીઓ હિન્દુસ્થાનમાં આપણા પ્રિય રાજ્યકર્તાઓએ લોકલિટ અર્થે સ્થાપ-વાની રાજીઆત કરી છે. જમીની અને ઇન્ડિયામાં આવી મંડળીઓએ બહુ સારો લાભ ત્યાંની પ્રજાના નિર્ધન વિદ્યાગને આપ્યો છે. આયર્લેન્ડ ને આપણા હિન્દુસ્થાન જેવાજ ગરીબ દેશ છે, તેના ખેડૂ-તોની સ્થિતિના સુધારા માટે પ્રયાસ કરવામાં આ મંડળીઓ ધણીજ મદદગાર થઈ પડી છે, અને હજી પણ સુધારાની આરા ને રાખવામાં આવે છે, તે પણ તેનેજ આંકારી છે. આયર્લેન્ડમાં સર હોરેસ લેન્ડ સાહેબે ધણીજ ઉપયોગી, મદતવનું. અને આશા ઉપજાવે તેણું કામ કર્યું છે, એ બહુવિધ વાત છે. તે દેશના ગરીબ અને અજ્ઞાન ખેડૂતોને અરસ્પરસ સહાયની વિવિધ હાલચાલો માં ભેળવવા માટે તેમને કેળવવાનું કામ ૧૮૮૯ની સાલમાં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. લોકોની નિરૂદ્ધતા હોવા છતાં ધીમે ધીમે તેમાં ફેરફાર અને યશ મળતો ચાલ્યો. માખણ, છંડાં, બી, જાનર, વગેરેને માટે જેલ્લાં આવી મંડળીઓએ કામ કરવા માંડ્યું. પછી એન્ક (પેટીઓ) પણ કઢાડવામાં આવી. અને આ સધળા કામમાં ચેરિટિબલના અરસ્પરસ સહાયકારી મંડળ તરફથી સારી મદદ મળી હતી. હવે લોકોને ખેતી કરવામાં ઉત્તેજન આપવા અને ખેડૂતોને જમી-નની માલિકી અપાવવામાં પણ આ સંસ્થાને ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ૧૮૧૧ની આંખરે ૬૯૦૦૦ સહાયકારી આ મંડળીઓમાં હતા; અને ૨૩૬ શાખ વધારનારી મંડળીઓ, ૧૭ મરઘી બતક વગેરેની ખીલવણી માટે મંડળીઓ; ૭૩ પરસ્પર મંડળીઓ; તથા ૧૭ સ્વદેશી ઉદ્યોગને ઉત્તે-જન આપનારી મંડળીઓ હતી, અને બધી મંડળીઓએ મળીને તે વર્ષમાં સાડાચાર કરોડ રૂપિ.

† આ લેખ લખ્યા પછી, ન્યૂની કિલગોરી થઈ છે કે, એ. મિ. હાલમાં જેવા દેશપ્રેમી સદ્ગૃહસ્થ વડી ધારાસભા માટેની ચૂંટણીમાં ફેરફાર થઈ ચકા નથી. ચૂંટણીના ઘોડા ગેરલા-ભોમાં, આવા સભ્યોની યોગ્ય કરેર થઈ રાહતી નથી એ પણ છે. આરા છે કે તામદાર સરકાર પોતાની તરફથી નીમાતા સહાયકારીમાં એ મદદાયને ડાખવ કરશે.

પાત્રું કામ હતું હતું! સૌથી પછુ આપી મંડળીઓમાં બહુ સારી રીતે બાળ છે. સર હોરેસ
પ્રકેટ સાહેબના સમયમાં કહીએ તો, “ અરસ્પરસ સદાય વિના ખેડન (અને ગરીબ) વગેરે
ફાર નથી.” વિલાયતમાં, - આરોગ્યતા નળવતારાં શહેરોની સ્થાપના કરવામાં, સોંપાં મકાન પૂર્ણ
પાડવામાં તથા લોકોને કેળવણી આપવામાં, વગેરે અનેક રીતે આ મંડળીઓનો લાભ લેવામાં આવે
છે. તે દ્વારા પુસ્તકોનો અને સુખોપકરણો પ્રચાર પછુ લોકોમાં થાય છે. ૧૯૧૦માં વિલાયત (ઇંગ્લેન્ડ,
સ્કોટલેન્ડ અને આયર્લેન્ડ)માં ૨૨૭૩ મંડળીઓ હતી, જેમાં ૨૬૭૬૨૨૬ સમાસદ હતા. લગભગ,
વિદ્યા અને વ્યાપારમાં આગળ વધેલા દેશોમાં પછુ આવી રીતે આ મંડળીઓની ઉપયોગીતા
નેટલી સ્વીકારાઈ હતી છે, તેટલીજ અજ્ઞાન, ગરીબ દેશોમાં પણ છે. અર્થાત્ પરસ્પર સહાયકારી
મંડળીઓની નિર્વિચલિત વિરોધે મત નથી.

આખા સુખાર્થ ઈલાકામાં નહાં નહાં સમોમાં આવી મંડળીઓની સ્થાપના થઈ ચૂકી છે
અને દંત્ર પછુ ધણી વધારે સ્થપાયે ન્થ છે. આ મંડળીઓ ખેડતોને નાણાં પીરી લેખને
બારે બ્યાને નાણાં પીરનારાઓના પંચમાં ફસાતાં બચાવે છે; સરેશી દુનન્યેને ઉત્તેજન આપે
છે; બી, ધાત્ર, દોર તથા ચોલર પરાં પડે છે; વ્યાપાર ઇલાકામાં સદાયક થાય છે; અને સધર્મ
કામોમાં લોકો એક બીજાને મદદ નેટલી રીતે કરી શકે તેટલી રીતે લેને ઉપયોગી બનાવી શકાય
છે. આ મંડળીઓદ્વારા સુધારાત્ કામ પણ શરૂ થયું છે; અને કાઈ કાઈ જગ્યાએ લેના સમાસદો
અમુક બચન વગેરે ઊઠી દેવા તથા બીજાં માણસોમાંથી ચોખાં કરવા તૈયાર થાય છે. દુકામાં
કહીએ તો આ મંડળીઓ એક એવી દેશોદયની સંસ્થા છે કે જે હિંદુસ્થાનના ભવિષ્યના
ઈતિહાસમાં બહુ અગત્યનો બાળ લેવાની છે, જેમાં કાઈ શક નથી.

પરસ્પર સહાયકારી મંડળીઓની એક સમા (કોન્ફરન્સ) ઈલાકાના ઉત્તર વિભાગને
માટે, અમદાવાદમાં આ છલ્લાના માનવન્ત હોલેસ્ટર મે. પેઇન્ટર સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે
મળી હતી. તેમાં બધા છલ્લાના પછુ નળીતા અને લોકદિત માટે પ્રયાસ કરતા સદ્ગુદરોએ
હાજરી આપી હતી. સમાનું કામ મંડળીઓના ઇતિહાસની રજીસ્ટ્રાર મે. યુબેન્ક સાહેબની મારફત
ચલાવવામાં આવતું હતું. પ્રમુખ સાહેબે સમાનું કામ શરૂ કરતાં બહુ વિદ્વતા ભરેલું ભાષણ
હયું હતું. તેઓએ નળ્યાયું હતું કે, આખા પ્રકારની વાર્ષિક પરિષદ ભરવાથી તેમાં કામ કર-
નારાઓ અરસ્પરસ મળી શકે છે, તેમને પડતી મુશ્કેલીઓ વિરોધે તેઓ ખુલાસા માગી તથા આપી
શકે છે અને ભવિષ્યમાં લેના દિત માટે કેવાં પગલાં ભરવાં તે વિરોધિયાર થઈ શકે છે.
આંબી રીતે અનેક લાભ થાય છે. ૧૯૧૦-૧૧-૧૨ની સાલોના આંકડા જેતાં મંડળીઓની સંખ્યા-
માં સારા વધારો માત્રમ પડતો હતો. ૧૯૧ મંડળીઓ દયાલીમાં આવી હતી અને તેમાં ૧૦૦૦૦
સર્વોસંદ થયા હતા; તથા સાત લાખ રૂપીયાની મૂકી એકઠી થઈ હતી. મંડળીઓને સરકાર
અર્થવા બેન્ક તરફથી મદદ મળે, લેના કરતાં લોકોએ પોતેજ મદદ કરવાને આગળ આવવું નહીં
છે. પણ ફક્ત આંકડા ઉપરથીજ આ મંડળીઓની ખરેખરી સ્થિતિ સમજાઈ શકે નહિ. તે તો જ્યારે
પૂરેપૂરી તપાસ કરી શકાય ત્યારેજ પૂર્ણ રીતે સમજાય. મંડળીઓ જેમ બને તેમ લોકપ્રિય થાય
એમ જ્યારેયાંપોએ કાળજી રાખીને પુરતી તબીબી ચર્ચ રાખવી નેહ્ય.

ત્યાર બાદ રજીસ્ટ્રાર મે. યુબેન્ક સાહેબે અંધે વર્ષે દુકાળને લીધે મંડળીઓના કામકામને જે
હાનિ પહોંચી હતી, તે નળ્યાવી હતી. તથા વાડિલા પતોપકારક ફ્રેન્ડના ટ્રસ્ટીઓ તથા સર્વ દંત્ર
આફ-કન્ટ્રીયા (મદાસય ગેરખલેની પુનાવાળી હિન્દ સેના સમીતી)એ મદદ કરી, તે માટે તેમનો
તેઓએ ઉપકાર માન્યો હતો. કોન્ફરન્સનું કામ પછી આગળ ચલાવવામાં આવ્યું હતું.

તેમાં નીચે મુજબ કાર્ય પસાર થયા હતા. (૧) પૈસા બચાવવાની પેરીની પદ્ધતિથી
સમાસદો માટે સેવિંગ્સ બેન્કનાં ખાતાં ઉઘડાવવાં (૨) સમાસદોના લાભ સાત ગામડાની મં-
ડળીઓ તરફથી બીની ખરીદી અને વેચાણ માટે કાઈ પણ મંડળી તરફથી સબ કમિટી
નીમી સંકાય. (૩) સમાસદોને માટે શ. ૧૦૦૦ ની રોરની સમીતી હાં દૂર કરવી તથા (૪)
મંડળીઓએ ત્રિમાસિક ઉપજ ખર્ચની તારીખ મોકલવી, વિગેરે. પણ સમાસદોએ હવાની
અગવડ તથા બ્યાનનો ફર બારે લોવા બાબતની ફરિયાદ અને પૈસા મોકલવામાં થતી ટીલ સંબંધી

યથા ચલાવી હતી, અને ખેડૂત વર્ગ અને પાટીદાર વર્ગમાંથી જે સલાસદો ત્યાં હાજર રહેલા નેવામાં આવતા હતા તેઓને ધણા ખુલાસાઓ પરિપક્વ રૂપે મુકવાના હોય એમ લાગતું હતું. આ પરિપક્વતા કામકાજમાં એક ખાસ વખાણવા લાયક પદ્ધતિ એ હતી કે સધળાં સભાસદોને બોલવાને તથા પોતાની ફરિયાદો રજુ કરવાને તક આપવામાં આવી હતી. તથા મે. પ્રમુખ સાહેબ તથા રજીસ્ટ્રાર સાહેબ બહુજ દિલસોજ અને ધ્યાનપૂર્વક દરેકનું કહેવું સાંભળી યોગ્ય જવાબ આપતા હતા.

પૈસા સંઘરવાની પેટીઓની ફરજાસ્ત રજુ થઈ તે વખતે એક માનવંત સભાસદે કાણા સંઘ કરવાની રૂઢિની જે તરફેણદારી બતાવી હતી, તે પણ ખાસ વિચારવા જેવી હતી.

પછીથી અહમદનગરના ઓનરરી એગ્રીમેન્ટાઈઝર અહમદનગરના જિલ્લામાં પડેલા દુકાળ માં મદદ આપવા સોસાયટીઓને વિનંતિ કરી હતી.

કોનક્રન્સમાં ઓ. સુરદાર રા. બા. મોટીલાલ (અમ), બા. બા. મોટી (સુરત), રા. બા. ખંડુભાઈ (સુરત), દિ. બા. અંબાલાલ (અમદાવાદ), રા. સા. હરીલાલ દેશાઈભાઈ (અમદાવાદ), ઓ. રા. બા. રમણભાઈ (અમદાવાદ), ઓ. મિ. લક્ષ્મણભાઈ સામળદાસ (મુંબાઈ), તથા ડૉ. મણિલાલ બંગાદાસ, વગેરે અનેક સન્માનિત સદસ્યોએ હાજરી આપી હતી અને તહેમાંના ઘણાએ ઉત્સાહથી ભાગ લીધો હતો. ઓ. મી. લક્ષ્મણભાઈની ફરજાસ્ત અને ઓ. બા. અમનજી મોટીના અનુમોદનથી પ્રમુખનો ઉપકાર માની કોનક્રન્સનું કામ પુર કરવામાં આવ્યું હતું.

જણાવતાં સંતોષ થાય છે કે આ વખતની કોનક્રન્સ ઘણી ફતેહમંદ હતી. અને આંશા રહે છે કે, સવિધ્યમાં આવી કોનક્રન્સો મંડળીઓનું દિન પ્રતિદિન સારું થવું કામ પ્રદર્શિત કરે. +

(અમદાવાદ)

—સા. મનોરમા.

મહત્વના વિષયોની ટૂંકી નોંધ.

૧. ના. વાઇસરાય ઉપર ફેકાયલ્ટી ઝાંખા નામદાર શહેરનાહે રાખ્યો હોય વખતે દિલ્હી ને હિન્દુ રાજનગર બતાવવા ઈચ્છા નહોત કરી હતી આ શહેરનાહી ફરમાન અમલમાં લાવવા આપણા લોકપ્રિય વાઇસરાય નામદાર લોર્ડ હાર્ડિંગ તથા તેમનાં બાબુની સ્વાતીએ દિલ્હી રાહે-રમાં તા. ૨૩ ડિસેમ્બર ૧૯૧૨ ને દિવસે પ્રવેશ કર્યો લોકોના ઉર્વેનાદ વચ્ચે વાઇસરાય સાહેબનો હાથી આંદોળોમાં આવી પહોંચ્યો, તે વખતે કોઈ ફુલ્ફિ, પાખી મનુષ્યે તેમના ઉપર ઝોમ્મ (નાસદારક બીલોથી સરેલો હાથનો બગ્ગ બોળો) નાંખ્યો અને ત્યાંથી તે દુધ પલાયન કરી ગયો. હાથી ઉપર લોર્ડ હાર્ડિંગ અને તેમનાં બાબુ સાથે બેઠાં હતાં. ઝોમ્મ પડવાથી વાઇસરાય સાહેબનો છત્રધર ભાંગ્યો ગયો અને પોતાને પણ વાંસામાં મેટા જખમ થયો. લોર્ડ હાર્ડિંગ પરમેશ્વરની કૃપાથી બચી ગયાં. આ મહાન બાબુની ધીરજ અને હિંમત, તેમણે જે હકીકતોને પત્ર લખ્યાં છે, તેમાંથી હરકોઈ નોઈ શકે છે. અને તે ખરેખર અસાધારણ સહન શક્તિવાળાં સન્માની છે એમ ખાતરી થાય છે. આ પવિત્ર સતીએ પોતાના સ્વામીના ઉપર આમ કદ આવી પડ્યું છતાં ધૈર્ય રાખ્યું; અને ઘણી સારવાર કરી. ઇશ્વરકૃપાથી હવે આપણને બહુ પ્રિય થયેલા વાઇસરાય સાહેબને આરામ છે. લોર્ડ હાર્ડિંગ ઉપર જે વિપતિ પણ તેમાં ભાગ લેવાને બધા દેશ દેશાન્તરમાં સ્ત્રીઓની સભાઓ મળીને મોટું ઉપરાણું કરવામાં આવ્યું છે, જેનો સારવાર કરનારી એક સંસ્થાને મદદ આપવામાં ઉપયોગ થશે. પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વર આપણા પ્રિય હાર્ડિંગ અને તેમનાં બાબુને લીધાંબુધ, સુખ, અને સંપત્તિ આપે, એમ તેને વિનંતિ છે. ઝોમ્મ ફેકેનોર નરાધમ હજી પકડાયા નથી, પણ તેને પકડવાને એક લાખ રૂપિયાનું ઈનામ નહોત કરવામાં આવ્યું છે.

* આ લેખને લગતી કેટલીક હકીકત મુન્દરીશુભોધના વાંચી તરફથી ગળે હતી, જેને મોટે લેખને હું ઉપકાર માનું છું.

૨. આર્ય સમાજની ઉત્પત્તિ: આપણા ઘરતખંડમાં દાવતા જમાનાને અનુરૂપ ને ને ધર્મની પ્રવૃત્તિઓ ચલાવવામાં આવે છે, તેમાં આર્યસમાજ સદૃશી મોટી છે અને સર્વથી અધિક ઉપયોગી છે. જો કોઈ એક એવી સંસ્થા ધર્મને લગતી આપણા દેશમાં એવી દોષ કે ને આર્યાવર્તની બધી રીત્રાઓમાં ઉન્નતિ કરવા પ્રયત્ન કરે છે તો તે આ સમાજ છે. હિન્દુ-સંસાર મુધારો, પવિત્રોનો ઉદ્ધાર, ખીન ધર્મમાં એંગાઇ જતા આર્યમાઇઓને પાછા સ્વધર્મમાં લેવાની પ્રવૃત્તિ, અને પાઠશાળાઓ તથા ગુરુકુળોની સ્થાપના, એ સદુ આ મદદાન ધર્મ-સંસ્થાનો વિનયપોષ છે. તેને જન્મ આપનાર મદર્ષિ સ્વામી દયાનંદજી એક મદદાન પુરુષ હતા અને આગામી પ્રલની શી જરૂરો છે તે એ મદદાય બદુ રીપંદષિથી જોઈ શક્યા હતા. પાઠ-શાળાઓમાં તથા ગુરુકુળના આશ્રમોમાં અભ્યાસ કરતી હોઇની પ્રભ આર્યસમાજના ભવિષ્યની પુરતી ખાત્રી દે છે. અનાયાશ્વરોમાં મદદ મેળવતાં અર્ધ-અનાથો તેની મદદતા પ્રદર્શિત કરે છે. અને અસ્પર્શ્ય જાતિઓને પાવન કરી હિન્દુ ધર્મમાં પંક્તિ આપવાનું કામ આર્યસમાજની મોટી અવશ્યકતા બતાવી આપે છે. તેના તરફથી પત્રો અને પુસ્તકો આર્યાવર્તની બધી ભાષા-ઓમાં પ્રગટ થાય છે; અને પંડિતો, મદાત્માઓ, વક્તાઓ, મુધારો, તથા સામાન્ય વર્ગનાં મનુષ્યો, બધાંનું મળવું એ સમાજમાં થાય છે, એ કાંઈ મોટી મદત્વની વાત છે ? હિન્દુ ધર્મની બહોનો નાશ કરી, પ્રાચીન વેદસાચનો વસાહતવંક અભ્યાસ આર્ય સમાજે શરૂ કર્યો છે, અને હિન્દુ ધર્મને દલકા ધરોની મનુષ્યોમાં વતારી પાડતી મૂર્તિપૂજા એણે દૂર કરી છે. દેશનું ખરું દિવ તથા પોતાના પ્રાચીન આર્ય ધર્મને માટે લાગણી અન્તઃકરણમાં આ પવિત્ર સંસ્થામાં રહે છે. અને આ સમાજના મત સાથે મળતા ન થાય એવા માણસોએ પણ તેના નિયમો તથા તેની પ્રગતિનો ઈતિહાસ લખવો પણ બદુ જરૂરો છે. મુંબાઇના આર્યપ્રકાશ પત્રે મળું રીવાજોમાં " મદર્ષિ અંક " પ્રગટ થયો હતો, તેમાં આર્ય સમાજની બધી દબીકત આવેલી છે.

૩. શ્રીયુત ઇચ્છારામ બાઇનો સ્વર્ગવાસ:-ગુજરાતીના અધિપતિ ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેશા-ઇના મશ્વરી ગુજરાતનો એક હોર અને પ્રસિદ્ધ સાક્ષર આપણે જુગાઓ છે. ગુજરાતી પત્રમાં દર આવાડયે આવના પત્રોમાં જોતાં સ્પષ્ટ જોઇ શકાય છે કે, શોકોએ અને સંસ્થાઓએ તેમને માટે લાગણી પુરતા શબ્દોમાં દેખાડી છે. એ વીરનરનાં પરાક્રમ, સાદસ, દિંમત અને યા પ્રેમની શી પ્રશંસા કરી ? સર્વવર્તમાન, સચાઇવિનય પ્રલખંધુ અને ગુજરાતીપંથ જેવાં વર્તમાન પત્રો તથા મર્તારજન, બુદ્ધિપ્રકાશ, વસંત અને મુંદરીમુખોષ જેવાં માસિક પત્રોના તંત્રીઓએ આ મદદાન પુરુષના ગુણવં વર્ણન કર્યું છે. મદર્ષિ કંઠી નર્મદાદાંકર, સર શ્રીરોહસાદ મહેતા, અને શ્રીયુત બાઇરાંકર નાનાભાઇ જેવા ઈલામના બહીતા નરોની મિત્રતાનું માન ધરાવનાર સ્વર્ગસ્થ ઇચ્છારામ આપણા પત્રકારોમાં ' તાજ નિવાના રાજ ' સરખા હતા. ગુજરાતી ભાષાની, અને પ્રલની અન્તઃકરણપૂર્વક સેવા કરનાર આ સાદસિક અને સ્વદેશ વતસલ સન્નનનું એક પ્રલબ્ધ સ્મારક થવાની બધી જરૂર છે. અને તેમ ન કરીએ તો આપણા ઉપર 'વાત ડાહ્યા' અને કૃત્તન હોવાનો આરોપ મુકાય છે તે ખરો કહેવાય. એક અજ્ઞાન બહેનની આ મુશ્કેલી તરફ લોકોનું ધ્યાન ખેંચારો એમ આશા છે.

૪. હિંદુ યુનિવર્સિટી: શ્રીયુત માળવીયાજી અને હરમંગા નરસ તરફથી ને મોટી પ્રવૃત્તિ લકાવવામાં આવી છે, તેને આપણા ભાઇઓએ ખરા અન્તઃકરણથી દેકો આપવો જોઈએ. ફેલવશી અને વિદ્યાના પ્રસારને માટે આ સંસ્થાને રૂપીયાની જરૂર છે. મુસલમાન કામ ને હિંદુઓ કરતાં જ્ઞાનમાં, પેસામાં, અને બુદ્ધિમાં વધારે આગળ વધતી નથી, તેણે પણ લાખો રૂપિયા ભરી રીધા છે. તો હિંદુ કામ પાસેથી બધી વધારે મોટી રકમની આશા રાખી શકાય. પણ મુસલમાન ભાઇઓના વડાધર્મ ગુરુ નામદાર આગાખાન ઈસ્તામી યુનિવર્સિટીની પ્રવૃત્તિને લપાડી લેનાર છે, ત્યારે હિન્દુધર્મના આચારો ક્યાં ભરાઇ પેશા છે, તે કોઈ જાણે છે ? પોતાના મોજરોખ અને દલકા મનોવૃત્તિઓ પુરી

પાડવા માટે લાખો રૂપિયા ખર્ચાદ કરતાર, તથા અજ્ઞાન હિંદુઓ પાસે પોતાને પરમેશ્વરના અવતાર મનાવનાર આપણા ધર્મના પોષ લોકો (ખ્રિસ્તિ ધર્મના એક મોટા વિશાળો મુખ્ય આચાર્ય પોષ કહેવાય છે) ને તેમનાં મોલસોખના ઝીરડામાંથી બહાર આવવા ફરજ પાડવી નેહએ અને તેમની પાસે પડી રહેલાં અને ગેરઉપયોગમાં આવવાનાં નાણાં-આં શુભ સંસ્થાની સ્થાપનામાં વાપરવાં નેહએ. આપણા મોટા મોટા હિંદુ રાજા, રાજવાડા અને વેપારી હુનીઆના વડાઓ પણ આવા સારા કામમાં ઉત્સાહથી ભાગ લે, એવી તેમને મારી તરફથી નમ્રતાપૂર્વક અરજ છે.

૫. સત્યાગ્રહ અને હિંદુ સ્ત્રીઓ-આદીજન'ડની દક્ષીણે નાતાલ અને ટ્રાન્સવાલના દેસો આવેલા છે. ત્યાં આપણા ભાઈઓ વ્યાપાર માટે ગયેલા છે. તેમની સાથે કેટલીક સ્ત્રીઓ પણ ગઈ છે. તે દેસોમાં હિંદુ, મુસલમાન અને પારસી બધી કામો બ્રાહ્મણવધી એક બીલ સાથે સંપર્ક પામે રહે છે. પણ તે દેશમાં ગોરા અને કાળા લોકો વચ્ચે બહુ બેદ રાખવામાં આવે છે. આપણી આર્ય પ્રજા પણ ત્યાં કાળા માણસમાં ગણાય છે. આગણે આ દેશમાં જીવી રીતે ટેકા વાપરી ઇત્યાદિ પતિત જ્ઞાતીઓને હલકી ગણીએ છીએ, તેવી રીતે ત્યાં ગોરા આપણને ગણે છે. હિંદીવાન બધા ઐશ્વર્ય કરીને આવા સખત કાયદાની સામે યયા છે, તેમાં મુખ્ય આગેવાન મદાત્મા શ્રીયુત મોહનલાલ ગાંધી છે, જેમણે લાખ રૂપિયાની હોલત ત્યાંના હિંદી ભાઈઓના બહા અર્થે આપી દીધી છે, ને ખારીસ્ટર હોવા છતાં પાંચ હ વાર જેલમાં પણ તેઓ જઈ આવ્યા છે. આવી ઉચ્ચ કર્તવ્ય નિષ્ઠા રાખનાર આ મહાશયે અર્યોવર્તની કીર્તિ આદીજા ખંડમાં ઉજવણ કરી છે. એમનાં ધર્મપત્ની તથા શ્રીમતી રંભાબાઈ સોદા, આદિ બીજા બાળુઓ પણ એમના શીક્ષણ નીચે તૈયાર થઈ જેલનાં અને બીલ' દુઃખ સહન કરે છે; તો પછી પ્રશ્ન'તો કહેવું જ શું ? તે દેશના કાયદા સામેની આ તકરારને સત્યાગ્રહની લડાઈ કહેવામાં આવે છે. શુન્સાદી ભાઈ સાધારણ બળવાળા અને દીલી દાળના ખાનારા તે સ્વમાન ખાતર હલકો મનુષ્યો કેંડખાનામાં જઈ આવ્યાં એ જુરસો તેમનામાં ઉતારનાર મદાત્મા ગાંધી છે. આપણા દેશની સ્ત્રીઓએ પણ ત્યાં ધણી ભતીભાગે આપ્યો છે. આ હાલકત એવી છે કે તેને માટે આપણને શુન્સાત અને ભારત-વર્ષ માટે અભિમાન ઉપભવે છે. લોકમાન્ય શ્રી ગોખલે હમણાંજ તે દેશમાં પ્રવાસ કરી ત્યાંના રાજ્યકર્તાઓને આ લડાઈની સત્યતા અને ત્યાંના કાયદાનું અન્યાયીપણું સમજાવી આવ્યા છે. એટલે હવે વધારે વખત પરમેશ્વરની ઈચ્છા: ધરો, તો એવાં સંકટો આપણા ભાઈઓ અને બહેનોને સહન કરવાં નહીં પડે.*

(મુખ.)

—એક આર્યભગિની.

દુષ્કાળ નિવારણ.

દક્ષિણના અહમદનગર જિલ્લામાં હાલ જે લાખકર દુષ્કાળ લાગ્ય પડી ચુક્યો છે, તેની પીડામાંથી માણસો તથા દોરોને બચાવવાને મુખાષ શહેરમાં એક કમીટી સ્થપાઈ છે. આ કમીટીના પ્રમુખ સર ફિરોઝશાહ મહેતા છે; અને તેના સેક્રેટરીઓમાં શ્રીયુત ઇ. કે. દેવધર વગેરે દેશપ્રેમી ગૃહસ્થો છે.

સર્વે લોકોના બાળુવામાં આવી ચુક્યું છે કે અહમદનગર જિલ્લો જ્યાં કાયમ અયોગસ

* આ જાહેન તરફથી બીજા ત્રણ લેખ પણ મળ્યા છે; રા. બા. લાલરા'કરભાઈનું જીવન ચરિત્ર, દક્ષી અને ખાલ્કન રાજ્યો વચ્ચે લડાઈ, તથા દુષ્કાળ નિવારણના ઉપાય. આ લેખોને લગતા વિષયો આ ખાસ અંકમાં દાખલ થયા છે, તેથી દિલ્હીની સાથે તે મુલતવી રાખવા પડે છે. જોને માટે તથા ઉપરના લેખોમાં સ્પર્શકોચને લીધે કરવા પડેલા દુષ્કાળ માટે આર્યભગિનીની અમે કામા આહીએ છીએ. જણાવવું જરૂર છે કે, એ જાહેનનાં લખાણ ધણાંજ મોડાં આવ્યાં છતાં ઉપયોગી હોવાથી તે પ્રકટ કરવા બનતો પ્રયાસ છીએ છે. તન્ની. સુ. સુ.—

રીતે વરસાદ પડ્યા કરે છે, ત્યાં ચર્ચા ત્રણ વર્ષો ચર્ચા શોડનનક રીતે થયો યોડો વરસાદ પડવાની નિર્વોદતાં સાધનો મર્યાં નગરમાં યમ ગાં છે. અને તે બાગ થયી દવાને પાત્ર જની રંગો છે; ધરમ્ય કે તે શરૂનાના અગીઆરમાંની આંક તાલુકામાં દુકાળની રિપતિ અસમ હોવામાં આવે છે, તેની સામે ટકર લેવાની જરૂર છે અને પરિણામ તે શરૂના મહિના દોરોના મોટા ભાગ મરણ પામ્યો, અથવા બોચ રીતે અદ્યક્ષ જાઓ, કે કાં તે ખાટીના મર્યાં વેચાયો!—અને તેનું કારણ માત્ર એજ છે કે ધામચરિા સંપૂર્ણ રીતે મળી ચકતો નથી. ગરીબ બીચારા જેકુનો જ્યાં ધણીજ ખરાજ રીતે દુકાળની અસર થવા પામી છે તેવા બાગોમાંથી દુર ચાલ્યા ગયા છે; અને કાંઈ જગ્યામાં ગામડે ગામડાં ઉગડ ચર્ચ ગયાં છે; તેમાં ફક્ત યોડા દળ ખેડનારાઓ, મજુરો અને ગરીબ કારીગરો રહેલા છે. વળી આ દુકાળનું ખાસ સ્વરૂપ એવું છે, કે ખીતાના પાણીની પજુ તંગીપડી જળ તેવી અરેખરો ધાસ્તી રાખવામાં આવે છે! નામદાર સરકાર પોતાનાથી જાનતી મદદ કરે છે; અને આપણાં બાંધ જહેનોની તથા હેરાન થતાં મુર્ગા પ્રાણીઓની દયા લાંબીને આપણાંથી જાનતી મદદ કરવી એ આપણી દુરજ છે.

કમીટીના હેતુઓ.

- (૧) દોરોના રક્ષણને માટે જે પગલાં બરવાનું કામ ઉપયોગી કે વ્યવહારુ લાગે તેવાં પગલાં બરીને નામદાર સરકાર તરફથી સંકટ નિવારણ માટેના ઉપાયોમાં ઉમેરો કરવો (તે સ્થાનિક કમીટીઓ તથા સ્થાનિક અમલદારોની સાથે સદાનુભૂતિ વડે).
- (૨) માણસ જાતનાં દુઃખો કમી કરવા માટે દુકાળના વખતમાં જે બંધારણની જરૂર થાય છે, તે વડે સરકારી પ્રયત્નોમાં ઉમેરો કરવો; આમાં પણ સદાનુભૂતિ વડે જ ચર્ચાનું છે. અને ગરીબ નિરાધાર ખેતીકારો તથા ખીજ દુકાળની અસરથી પીડાના લોકોનાં દુઃખો કમી કરવા માટે જે કાંઈ દલાબને જરૂરના લાગે તેવા યોગ્યતા.
- (૩) આ ઇલાકાની જે જે જગ્યામાં દુકાળની અસર ચર્ચ દોષ ત્યાં ત્યાં ખાનગી શૂદરોના નાણાંની મદદથી જરૂરયા કરીને જેથી આવતા માટે નાણાંની રકમો એકઠી કરવી.
- (૪) આ નાણાંનો બહેળ વધારવો તથા તે માટે જે જે પગલાં જરૂરી લાગે તેવાં બરવાં.

દુઃખ નિવારણની યેવડી યોજના.

દુઃખ નિવારણ કરવા માટેની યોજના નીચે મુજબ કરવામાં આવી છે:

- (૧) દોરોનાં સંકટનું નિવારણ:—

દોરોને માટે રહેવાના વાડા; દોરોને માટે રક્ષાઈ; દોરોને માટે સરના ધાસચારાની દુકાનો; સસ્તુ ધાસ બહેંચવું; દોરોને દેશાચર મોકલી આપવા; ઇત્યાદિ.

- (૨) માણસોનાં સંકટનું નિવારણ:—

બહારની મદદ નહિ લેનારા આખરદાર ગરીબ લોકોને મદદ મદદ આપવી; ગરીબ રીજાતાં લોકોને મદદ કપડાં બહેંચવાં; કામ કરતા હોય તેવા લોકોની જરૂરીયાતો પુરી પાડવી; અનાજની સરતી દુકાનો ખોલવી; માખાપ વિનાનાં છોકરાઓને, વિધવાઓને, નિરાધારો અને નિર્જલ માણસોને મદદ કરવી; તથા જેહૂતોને ખેતીનાં સાધનની મદદ આપવી.

આ પરોપકારના કામને માટે રૂ. ૧૦૦,૦૦૦ બેઠકો છે અને ઉપર જણાવેલા કામમાં અથવા તેના કાંઈપણ ભાગને માટે જમો તે રકમ આપી શકાશે.

અલમદનગર દુકાળ કમીટીના સેક્રેટરી, ગિરગામ: મુ'બાઇ.—

એ સરનામે પૈસા મોકલવા તથા પત્રવ્યવહાર કરવો.

પત્રમંજૂષા.

૧. ધરગતુ દવાઓનું સુંદરી સુખોદધાને લખાણ આવે છે, તે યજ્ઞ ન ઉપયોગી છે. ને અમે તો તેના ધણા અખતરા પણ કર્યા છે. તે દવા શુભકારક છે. માટે મહેરબાની કરીને તેવી દવાઓની હકીકત કાઢીને નહીં. હમેશાં એવા લેખ આવેતો સારા. યજ્ઞ ઉપયોગી છે.

—સૌ. બાહુબા સાંગજૂવા વાળાં. (જવાહરિયા.)

૨. ભયંકર રીવાજ. એક હમણાં તાલે દેખાવ લેયો, તે ધણીવાર જોવામાં આવે છે; પણ આજ વધારે ત્રાસદાયક લાગ્યો. અને મારાં હૃદય હજી કાયમ ધડકે છે. એક અગીઆર વર્ષની છોકરી વીધવા થઈ તેના વાળ આસપાસનાં સળાં વઢાલાંએ મળી, તે બાળકીને પકડી રાખી, પરાંણે ઉતરાવી નાંખ્યા. તેમ હાથ પગ કે નાક કાન કાપી નાંખવાં કે આંખ્ય ફેડી નાંખવી એ રીવાજને જીવન મજલવામાં આવે છે, તેમ વાળ કાઢી નાંખવાની રીત પણ એક જીવન છે. કારણકે તે પણ ઇશ્વરી બક્ષીસ છે. વધુ શું લખું ? વીધવાઓની દયાનંદ સ્વીકૃતિ કોણ અનુભવે છે ?—હત્તા બહેરી દુનીયાં સાંભળે છે ક્યાં ? યજ્ઞ ધણીએ લખે છે, ને મોટા અવાજે સંભળાવે છે કે આમ કરવું એ પાપ છે. પણ રાક્ષસી રીવાજના પંતમાં ફસાનાર આંધળાંને બહેરા લોકોનાં પડળ ને કાનની ધાક ઉપરે છે ક્યાં ?

—એક આર્ય સ્ત્રી.

૩. સુંદરીસુખોદધ પત્રમાં આવતાં યજ્ઞાંખરાં લખાણ મને વાંચવાં ગમે છે. વાર્તાલક્ષી, રમણીમણિમાલા, આનંદાશ્રમ અને વિદ્યાકળા, વેદિકા વિષયો બહુ રસધી વંચાય છે અને ઉપયોગી થઈ પડે છે. દરેક વાર્તામાં જોષ આવતો હોવાથી સુંદરીસુખોદધની વાર્તાઓ ખીલ પત્રો કરતાં વધારે વંચાય છે, અનેતો હવે જોષઆપતી ચાહ મોટી નવલકથા આપો તો વધારે સારા.

—સૌ. મોંઘીબેન. (કલકત્તા.)

૪. પત્નીને પ્રસન્ન કરતો પતિ—સુંદરીસુખોદધના રહારના સંપ્રેરણાભાસના અંકમાંના ચિત્રમાં શ્રીકૃષ્ણની પત્ની રાધા છે, એમ જણાવ્યું છે, તે વિષે મને સંકાં ઉત્પન્ન થઈ છે. તેથી મહેરબાની કરી મારી ચંકાનું સમાધાન પત્રમંજૂષા મારફતે કરશો, એ વિનંતિ છે. કેમકે ‘શ્રીમદ્ ભાગવતના—હરમ સ્કંધ’માં (શ્રીકૃષ્ણની) અષ્ટપદાણી એનાં નામમાં રાધાનું નામ જણાવતું નથી. રાધા ફક્ત ગોપપુત્રી હતી અને બીજી ગોપીઓ કરતાં શ્રીકૃષ્ણને તે વધારે પ્રિય હતી, એમ હું જાણું છું. ને એમ હોય તો રાધાને શ્રીકૃષ્ણની પત્નીની જગાએ મુકવી એ યોગ્ય છે ?

—સૌ. હફા. (અમરેલી.)

૫. સ્ત્રીઓ વળી લખી શકે ?—એક બહેન પોતાના પત્રમાં કોઈ વિષય ઉપર લખતાં જણાવે છે કે) “આ પ્રશ્ન મને મારી મેળેજ...હજો થયો હતો. કોઈના કહેવાથી નહીં. ધણીકોને એવો રાક લાય છે કે સ્ત્રીઓ વળી લખી શકે ?—તેથી આપની ખાનગી જાણ માટે જ મારે લખવું પડે છે, કે હું આપનું લોકપ્રિય માસિક વાંચું છું. અને સ્ત્રીઓને ઉત્તેજન મળે છે તે હું જાણું છું; એટલેજ મને કાંઈક લખવાનો રોષ થાય છે. ઇશ્વર એ માસિકને અને તેના કાર્યવાહકોને લાંબુ આયુષ્ય આપે એવી પ્રાર્થના છે.”

૬. પત્નીની આરતીઓ—વિશે ને કવિતાઓ સુંદરીસુખોદધમાં પ્રગટ થઈ છે, તેના લખનારને ધન્યવાદ થઈ છે. પણ આપણી સ્ત્રીઓ એટલા બધા માનને લાયક થઈ છે કે નહીં, તે વીચાર કરવા નેહું છે. જ્યાંસુધી ચાકી ચુગલી, નીંદાકુપલી, તથા કલેરાકંઠાસ વીગેરે કરીને સ્વામીને હેરાન કરતી તથા કુટુંબને રંભડતી બાઈઓ સુધરે નહીં ત્યાં સુધી તેઓ આવાં ભારે વખાણને લાયક છે ન નહીં. બધા જાણે છે કે ધેરધેર માલીના ચુલા છે. આપના પત્રમાં સારાં લખાણ લખી મોહલનાર સ્ત્રીઓ પોતાના ધરમાં કેવી રીતે ધરસંસાર નીકાલે છે, તેની આપ તપાસ કરો તો આશ્ચર્ય પડશે કે, જનશ્રી એટલું દુષ્ક નથી !—સ્ત્રીઓને ઉતારી પાડવાને હું લખતી નથી, પણ હું તો ને ખરું છે ને જોઈું, તે લખું છું.

—સત્યા. (અમદાવાદ.)

અને હ મેશનું સાથી થઈ પડ્યું છે, તેનું કારણ આપ ને મહેનત, ઉત્સાહ અને ખર્ચ લાગે છે તે છે. ચીત્રો પણ બહુ સારા આવે છે. ઇશ્વર તમારી મહેનત ખર લાવે, એમ અમારી વીન'તી છે. હજી આપના આવા સસ્તા અને સુંદર માસીકના ફક્ત અઢી-ત્રણ હજાર માલક થયા છે, તે આપણા લોકોની ખોટી ઠગસર અને ખરા લાભ વીરો વિપરવાદને લીધે છે. પણ સુંદરીસુબોધ ધણું વંચાય છે અને લોકો તેને ચલાય છે, એમ હું નવી અનુભવથી કહી શકીશ. એટલે ધીમે ધીમે તેના માલિકો ધણાં થશે એમાં કાંઈ શક નથી વિદ્વાનજીયુ મુ કાસ્ટારની ને એક કવીતા આ સાથે મોકલી છે, તે ખાસ અંદામાં પ્રગટ કરવા મહેરબાની કરીશો. એમના નેત્રી તે સારી નથી પણ મારા મનની ભામીથી લખેલી છે.

(હરિગીત.) સુંદરીસુબોધ અમારો સુંદરીનો ખરો રાણમાર છે,
સુંદરીસુબોધ નમીજ સાચો સ્ત્રીઓનો જરહાર છે;
સુંદરીસુબોધ સદાય વાચે બહેનીઓ તો લાલુ છે,
સુંદરીસુબોધ અમારી સુંદર જીંદગીનો પ્રાણ છે.
વાંચન રડું, ચિત્રો મહેના, અજબ યોછા મુદ્દયમાં,
દર માસ આવી જીવન અમ એપે સુરત અમુલ્ય આ;
પ્યાર અમારા પ્રાણ જેવું, એક પત્ર ને થયું,
સહુ થર અને દુઃખમાં બહાઈ બની દેવે વચ્ચું.
સુંદર લખાણે સ્ત્રીઓનાંથી લભ્ય ને ભરપુર છે,
બહુ બોધદાયક ખાસઅંક ચિત્રોથી સુરોચિત ને;
મનદર અને મુખદાથી દુનિયાં તણું જ્ઞાન આપતું,
સંસાર મહિ રવર્ગ નહીં સુંદરીસુબોધ જીતારતું.
ઇધ પર્મનો સુબોધ પ્રેમે સેઠો બહેનો તણી,
અજ્ઞાન, દુઃખી જીંદગી સુધારીને મીઠી કરી,
શીખ આપી, દોશ બતાવી, માગો સુચવી સારા સદા,
બહુ બધું, બહેનો, બાળકોનાં જીવનમાં અમૃત ભરી.
વાંચો અમુલ્ય પત્ર આ, ધારો સદાય ચિત્તમાં,
સુંદરીસુબોધથી બોધ ને જ્ઞાન લે, બહેનો! અર્દા;
સમજાવું છે સામાન્ય, ને વિષવા તણે નીતી ગ્રંથ તે,
સુંદરીસુબોધજી સુંદરીનો સત્યરુપ, સદમાર્ગ છે.

—ગૌરી. (સુરત)

૧૦ ફેરવું પુસ્તકાલય અને અખલા સહાય શ્રદ્ધ—આ લખાણ એકે નિશાળમાં ફેળવણી લેવાથી બેનરશીબ રહેલી સીનું છે, તોપણ તે ખરાદિલનું છે; તેથી ધ્યાનમાં લેવા મારી પ્રેમાળ વાંચનારી બહેનોને તથા મુરબ્બી વાંચક લાગુઓને હું નમ્રતા ભરેલી અરજ કરું છું. સહુના સલામી તે વાત છે; તેમણી સાર લઈયું તો આપણને જ સ્વીકૃતિમાં ફાવશે થવાનો છે. હું ને બે અક્ષર વાંચી લખી નહ્યું છું, તે મારા સ્વર્ગચાસી લાઇનેના પ્રતાપ છે. મારી ફેળવણી વધારવાને તે ઉમંગી બધુએ પોતાનાથી બની શકતું સઘળું કીયું હતું, ને તેમના દિલમાં પણ ધણી ધણી વાતો હતી પણ તે લગવાને ન ગચ્ચું. ને એ સલા લાઇને પોતાના ધામમાં વહેલો બોલવાની લીધો! અધીપતી સાહેબ! દાહ અને આપનો ફાજલો એવીજ તરેહનો યાદ આવે છે. મેં ત્યારે આપ મહાશય ઉપરનું કુટુંબીક વીપત્તી અને દુઃખશરેલી આફતની વાત નહીં ત્યારે મારાથી યાતુજી રડાઇ ગયું હતું. મારા પરમા બી બધા બહુ દીલગીર થયા હતા તેઓ એમ કહેતા હતા કે, 'સલાની સલમનસાઇની હલ નેવા પરમેશ્વર આવી કસોટી પર આફતીને લીએ છે. પણ સારું કામ કરનારનું હરદમેશ સાચું જાય છે'

આપ ને રડું કામ કસોટો તે આપને તથા અહિંસાપાલક બહુસમાજને બહુજ પ્રસંસા થતે છે. સુંદરીસુબોધનું બોધાનીયું મારા લાઈના સર્ગવાસ પછી હું મંગાવી સકત નહીં

માર્ગે વાપરતાં આવડતું નથી. તેવીજ રીતે મહારામાં લેખ 'લખવાની શક્તિ નથી તેમ અનુભવ નથી. તેથી સુભાવે જે કાંઈ રચીકર લાગે તે સ્વીકારશે.

મહારી કર્મકથા-મહાર્ પ્રથમ જીવન, જીનેનો સમક્ષ ખુલ્લું પાડતાં હું. શરમાઈ છું. અને આ સ્થાને ઉઘાડાં પડતાં મહેને સકોચ થાય છે. છતાં મહારા જેવી જાણી જાણી જીનેનો, તેમાંથી યોગ્ય સફળોધ મળે અને તેઓ ધરો લેઈ સુધરે માટે હું આ હકીકત લખું છું. -સંસાર સાગરનું મહાર્ શરૂઆતનું જીવન દર્શિત તેમ દુઃખી હતું, એમ જણાવતાં આજ મહેને ગ્લાની થાય છે. હું એક સાધારણ રીતે ભણેલી સ્ત્રી હતી. અને તે વખતે સાળામાં માત્ર ભણતરજ અંપાતું; નૈતિક કેળવણી તરફ પૂરું લક્ષ નહોતું. આ પ્રમાણે આરિયની ખીલવણીને અભાવે 'અધૂરો ધરો છતકાય!' તેમ નાનપણથી થોડા જ્ઞાનને બહુ માની, હું ખોટા ખ્યાલમાં તણાયે જતી હતી. જ્ઞાતિરીનાજના દુષ્ટ પ્રચાર મુજબ બાલ્યાવસ્થાથી અન્ય સર્વે બાલિકાની પેઠે હું પણ લગ્નવ્યવસ્થામાં હોમાઈ હતી. પરંતુ, કર્મ કાંઈ ઉચ્ચતમ તેથી પતિ સુસિદ્ધિત અને કરેલ મળ્યા. નહિં તેા મહારી વધારે અધોગતિ યાત. આ સમયે તેા મહારામાં સારાસારનો વિચાર હતો નહિં. મહારી મંદબુદ્ધિથી મહેને ભણેલી તરીકેનું અભિમાન, જ્ઞાનનો ડાળ, શારીરિક સુંદરતાનો મઠ, અન્યની વધારે દેખાવડી વસ્તુ. એનો મોહ, એવાં ખરાબ પરમાણુથી મહાર્ મન દર્શિત થયું હતું. પ્રેમ શું? તેની તેા મહેને ખંજારજ હતી નહિં. પતિપ્રેમ જે આપણું ઇશ અને સર્વસ્વ છે, તેને હૃદયમાં સ્થાન આપી શકી નહોતી. પ્રથમનાં બે વર્ષે મશુરગૃહે મહારાં બહુ ખરાબ ગયાં. નિરંતર કલેરાદિની વિષમવાળા સળગ્યાંજ કરતી. મહારા પતિ સાહિત્ય પ્રતિ પ્રેમવાળા હોવાથી સારાં પત્રો, માસિકો, પુસ્તકો, વિગેરે, લાવી આપતા; તેમજ વખતો વખત સારી સલાહ પણ આપતા. પણ ધરમાં જે વાગ્યુદ્ધ નિરંતર આલ્યાં કરતું તેમાંથી મુક્ત થાડું તેા વાંચવાનું સુઝેને ? સાસુ, નણંદ, વિગેરેસાથે તકશર અને કલ્યામાંજ દિવસ પસાર થતો. આવા જીવનમાં પ્રિયતમ વસ્તુનો સંભવ ક્યાંથી હોય ? કોઈની સાથે મહેને મેત્રિ યર્જન નહિં. કોઈ કોઈ જીવન સાથે થાય ને બે દિવસ ચાલે, પણ લાગ્યા સ્નેહ સંબંધ રહેજ નહિં; કારણકે મહારો સ્વભાવ સ્થીરથો, અદેખો, અને તુંદ મીલન વાળો. હોવાથી કોઈની સાથે બનતુંજ નહિં. નવરાસને વખત કદિ મળે તેા તે પણ નિર્દામાંજ જતો; કારણ કે મહારી સાથે વાતો કરવા બેસનાર પણ મહારા જેવીજ સીચો હતી ! હાલ જીવનકરમાં ફેરફાર થયો છે અને જાણી સન્માર્ગે વળી છે, ત્યારે સમભય છે કે પતિપ્રેમ જેવી અમૃતની વર્ષા શિવાયનું શુદ્ધ જીવન મહેને તે સમયે ક્યેમ આનન્દ આપતું હતો ? પ્રિય પતિનો નિર્મળપ્રેમ જે સીનાં હૃદયમાં નથી, તેની જાણી કેવળ જ્યા છે. તેમની પ્રીતિ, કૃપા, સહૃદયતા વિના જાંદ-ગીનું રહસ્ય સમભલું મુશ્કેલ છે. સ્નેહના દિવ્ય જ્યોતિનાં શુદ્ધ કિરણો પ્રગટાવી પ્રભુમય પતિ, પ્રેમમાં આત્મા મગ્ન થાય છે, એ અલૌકિક, અવર્ણનીય આનંદનું વર્ણન થઈ શકે તેમજ નથી.

મહારો ત્રિધર્મય સંસાર ચાલતો હતો તે અસ્થામાં પ્રજુકૃપાથી સો-જીવન સાથે મહેને પરિ-મય થયો તેના સ્નેહાળ, આનંદી, પવિત્ર હૃદયની છાપ મહારા અંતર ઉપર સચોટ પડી. તેમજ 'સુન્દરી સુબોધ' નાં પાઠમાં પુસ્તકોના લેખો મહેને વંચાવી, તેનું દિગ્દર્શન કરી, આધુનિક વિદ્યુષી અને આત્મત્યાગી સન્નારીઓનાં ચરિત્ર દર્શાવી, પ્રાચીન સ્માર્થ સતીઓનાં જીવન સમભલવી, તેમજ જ્ઞાન, બુદ્ધિ, અનુભવ, અને ત્યાગ-એ સર્વે મહાન ગુણોના વિવેચનથી મહાર્ હૃદય જીતી લીધું. તે પ્રેમાંજ જીવનનો સમાગમ મહેને ધીમે ધીમે બહુજ ઉત્કર્ષ અને પ્રિયકર થઈ પડ્યો. તેની પવિત્રતા તથા પ્રીતિ મહારા આત્મકરણમાં સ્થાપિત થઈ. આ જીવને મહાર્ જીવન નરકમાંથી ઉચકી લઈ સ્વર્ગીય બનાવ્યું છે, તેને માટે તેનો યોગ્ય ઉપકાર માનવાને મહેને શબ્દો પણ જાડતા નથી. પ્રજુના આદેશને અનુસરીને એકં જરીજ, કુપયે ચડેલી અબજાને સન્માર્ગે ઉપરલીધી, એ કૃપા હું કદિ પણ કેમ વીસડું ? આ જીવને પેસાવાળાં, વિદ્યાવાળાં, અનુભવવાળાં હોવાથી તુચ્છ વેશવોની ખરી કિંમત સમજતાં હતાં. તેથી સ્માર્થ અબજાઓને સહાય કરતાં રહી તેઓ નિત્ય તન, મન, અને ધનથી તેમનાં સુખમાં વધારો કરવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યાં છે; ને પોતાના પ્રસ-જમાં આવતી દરેક સ્ત્રીની સુધારણા માટે બનતા સર્વ પ્રયત્નો લે છે. જીનેનો ! મહારી આવીગતિનું કારણ માતાપિતાએ અણુપટ્ટાં દેખાડેલાં લાડ અને અધૂરી કેળવણી, એજ હતું. માતા પિતાને

રનેદ ઉત્તમ છે. પરંતુ બાલક કુપથે ન થઈ તેને માટે તેમજે શાંતી સાથે કાળજી પણ રાખવાની છે. અને કેળવણી એ આપવાની તે ન્યાં સુધી જઈએ અને સુદ્ધિને નિર્ગળ, કલ્પવળ ન કરે ત્યાં-સુધી તે દાનિકર્તાન છે! હલ્યાજી યત્ને એ બહેનનું. (એમની ઈચ્છા સિવાય હાલ હું' એ પવિત્ર સાખીનું નામ આપી શકતી નથી-અને નામ આપવા એમની ગિલકુલ જુસિ નથી)-મણ એમનું સર્વ રીતે સાચું કર્યું, પરંતુ એમના સદવાચમાં હું' ન આપી દોત તેા ગદાર' છ' થાત, એ સવાલ વારંવાર મને બીતિ આપે છે. થી રામચન્દ્રજીના ચરણસ્પર્શથી રાક્ષ્યાની અદ્વૈયા થઈ તરી મૂઈ, તેમ આ શાંતીનાં ફરોન અને સમાગમથી ગદાર' પણ બદલ દિત થયું છે. હું' જગન્નિયંતા પાસે એટલું યાચું છું કે, આવી વિદુષી-પવિત્ર-પરોપકારી સાખી બહેનો મુદેમુદે ઉત્પન્ન થાયો.

સિ. આર્ય મદિલાઓની ઠિંકરી,—સૌ. મહિલા. (ભાવનગર.)

૧૨. સુન્દરી સુખોધ અને તેહના લેખકો.—સંસાર સુધારા અને સીકિંગવણીને માટે અત્યંત ઉત્સાહથી પોતાનું કાર્ય કરનાર મરદુમ શવસાહેબ મહીપતરામ કુપરામ નીલકંઠની જ્ઞાતિના તરણ વિદ્વાનો તથા તેમના અનુચ્છમાને ' સુન્દરી સુખોધ ' પત્રને જન્મ આપી ગુજરાતના પાટનગર અમદાવાદ તથા ' વડનગરા નાગર જ્ઞાતિ ' ના ગૌરવ તથા ધીર્તિમાં ધણી સારો વધારો કરેલો છે. સુન્દરી સુખોધ પત્રના જન્મથીજ એટલે પુસ્તક પડેલું, આંક પડેલો હું' તેની પ્રાદક છું. તેથી તેના નવ વર્ષના લાંબા અનુભવ ઉપરથી હું' ખાતીપૂર્વક કહી શકું છું કે આ માસિક કેળવાએલા દરેક દિનુ કુટુંબમાં રાખવા જેવું છે, એટલુંજ નહિ' પણ તેમાં આવતા વિષયો એટલા સાંપંજનીક છે કે, ગુજરાતી દિનુઓ ઉપરાંત જેમના કુટુંબમાં સરસ્વતિ દેવીએ પ્રવેશ કરેલો હોય તેવા પારસી તથા મુસલમાન અને ખ્રિસ્તીભાઈઓને તથા બહેનોને પણ તે વાંચવાલાયક છે. કુટુંબના કેળવાએલા આગેવાન મુદરથો તથા ઉત્તમ મુદીણીઓએ પોતાને માટે આ માસિક ખરીદ કરવા ઉપરાંત પોતાના કુટુંબની બ્દાલી બહેનો તથા ભાણીઓ અને પુત્રીઓ તથા બનુઓ માટે તેમને રહેવાનાં નહાં નહાં સ્થાન (ગામ) પર આનંદદાયક અને વિવિધ વિષયોની ચર્ચા ચલાવનાર મનેારજક ' સુન્દરી સુખોધ ' પત્રની નકલો ફરમાસે મોકલતાં રહેવું જોઈએ. હું' પ્રથમ એ પ્રમાણે કરતી હતી, પણ તેમ કરવા જતાં મને અતિ પ્રિય 'સુન્દરીસુખોધ' ની આખી કાળજી ગદારી પાસે રહી શકી નહિ અને તુરંક થઈ એ મને પસંદ પડ્યું નહિ અને તેથી અંતઃકારણે કાંઈક બાની થવાથી મેં તેમ કરવું છોડી દઈ, ગદારી પુત્રી સૌ. બહેન કુસુમગૌરી પર અમદાવાદ ખાતે નહાંજ માસિક મોક્ષાવવા મોકલણ કરેલી છે; અને ઈચ્છારૂપા દરો તેા મુતવધને પણ દવે પણ લોકપ્રિય માસિક સ્વતંત્રપણે વાંચવા મળે એવી રીતે મોકલણ કરવા વિચાર છે. આપાત્ એકજ કુટુંબમાં આ એકજ ભતના માસિકની નહીં નહીં ત્રણ પ્રતો ખરીદ કરવા ઈચ્છા થાય છે; આ પ્રમાણે વિરોધ કિમ્મત ખર્ચવાનું મને કાંઈ કારણ પૂછે તેા તેહનો ખુલાસો એ છે કે, આજકાલ ગુજરાતી ભાષામાં પ્રકટ થતાં અનેક માસિકોમાં મુદસંસાર અને સીકિંગવણીના વધારા માટે સતત પ્રયત્ન કરનાર-શુદ્ધ અને ઉત્તમ ગુજરાતી ભાષામાં નહાં નહાં તરણ અને અનુભવી વિદ્વાનોની હલમથી લખાઈને પ્રકટ થતું ' સુન્દરીસુખોધ ' માસિક લોકોને અને ખાસ કરીને કેળવાએલી બહેનોને એટલું તેા પ્રિય થઈ પડેલું છે કે, તે ફરમાસે વેળાસર પ્રકટ થયેલું ભવાને તેનાં કેળવાએલાં પ્રાદકો દર્શનાં યણાં આતુર રહે છે અને ટપાલમાં તેની રાફ ભેળાં કરે છે; અને એકવાર હાથમાં આવ્યા પછી તેનો વિરોધ ભાગ ઉપર ટપકે ભેળા (વાંચ્યા) વિના તેવાર થયેલી રસોઈ જમવા જવા ઈચ્છા થતી નથી.

આ લોકપ્રિય માસિક દિન પ્રતિદિન પોતાના વિષયોમાં તથા લોકોપયોગી સીકિંગવણીના હિતને માટે વિરોધ ભમતિ યતાવતું ભય છે એ ભેતાં તેહનું ભવિષ્ય દિરાની માફકયણું ચળકતું જણાય છે. અને તેહના આ અપ્રતિમ ઉત્સાહ અને ઉદ્યમને લીધે હું' અને ગદારા પતિ (રા. દિરાલાલ વિદ્યારામ શાવળ- બાળ-સદ્બોધ રતન ' વગેરે મથેના કર્તા) ધારીએ છીએ કે, ભવિષ્યમાં તે સુખર્ષના 'ગુજરાતી' પત્રની માફક બહોળો વિસ્તાર પામશે એટલુંજ નહિ' પણ હમણાં જેમ સુપ્રસિદ્ધ 'ગુજરાતી' પત્રે દુષ્કાળ ફંડમાં એક સારી રકમ એકઠી કરી હતી, તેમ સુન્દરી સુખોધ પણ તેહના 'અખલાસહાયકન્ડ' માં તેહની ઉપરના વિશ્વાસ તથા પ્રેમને લીધે યોગ્ય રકમ એકઠી કરી

સાકરો. હવે જોઈએ છીએ કે-સુન્દરી માતાની આ નમ્ર ન્યાયિત્રી લેખક પુત્રીનું આ ભવિષ્યકથન કેટલે દરજ્જે ખરું પડે છે. ?

ચોડાજ સમય ઉપર ખેડાના શ્રીયુત રા. બ. કૃપારાંકર ભગવાનજીએ પોતાનાં કેળવાએલાં અને સદ્ગુણી ધર્મ પતિન-સા. શ્રીમતિ મહાલક્ષ્મીના મૃત્યુ પાછળ ત્યાંની સંસ્કૃત પાઠશાળાને રૂપિયા એક હજારની બિદારતા ભરેલી સખાવત કરેલી છે. એજ પ્રમાણે પરોપકારી સદ્ગૃહસ્થ રા. બા. કૃપારાંકરભાઈ અને લેખના નેવા બીજા નર-રત્નોએ અને શ્રીમતીએ ' સુન્દરીસુખોધ ' પત્ર ઉપાડેલી ફરતાં પુસ્તકાલયો (સ્ત્રીઓને ખાસ વાંચવા લાયક પુસ્તકોની પ્રવાસ પેઢીઓ) ની પસંદ કરવા લાયક નવીન યોજનાને ઉપાડી લઈ પોતાના તરફથી યોગ્ય ઉત્તેજન આપવાની જરૂર જણાઈ છે.

' સુન્દરીસુખોધ ' નો સ્ત્રી-લેખવાળો-સચિત્ર ખાસ અંક એટલો તો મનમોહક અને જિત્તમ વિષયોથી ભરપૂર હોય છે કે, હું હરવર્ષે મહારી શક્તિ અનુસાર લેખની બીજી પાંચ-સાત નકલો ખરીદ કરી જે જે મહોટાં સ્થાનોની કેળવાએલી અને શ્રીમંત આનુઓ તરફ આ માસિક ન જઈ હોય ત્યાં-અને મહારી બીજી બહેનોને તે (સુન્દરીસુખોધના નમૂના દાખલ) ' ભેટ ' તરીકે મોકલું છે; અને આશા રાખું છું કે મહારી બીજી વિદ્યારસિક બહેનો પણ તે માર્ગે મહાજુ કરશે તો એ માર્ગે પણ તેઓ બીજી બહેનોમાં સ્ત્રી-ઉપયોગી વાંચનનો સારી રીતે ફેલાવો કરી, તેમને ખુશ કરી શકશે; તથા લેખને આજ આનંદ-ઉપયોગનું સાધન મેળવી આપશે. સુન્દરીસુખોધના ઉપયોગીપણા વિશે આટલી ટૂંકે ટૂંકીકત જણાવી હવે હું આજુ વરસના અંક બીજાના પૃષ્ઠ ૫૮ માં વેદ અમૃતલાલ સુન્દરજી પદિયારે પુછેલી બાબત ઉપર મહારો નમ્ર વિચાર મહેર કરવા છું.

શ્રીયુત અમૃતલાલ સુન્દરજી પદિયાર પોતાનાં નૂદી નૂદી ભતનાં સ્વર્ગોનાં (અથવા કેટલાં સના વૈભવ બનાવનારાં) અતિ ઉપયોગી-સુખોધક-અને લોકપ્રિય પુસ્તકો લખી-પ્રકટ કરી એટલા તો સુપ્રસિદ્ધ થયેલા છે કે, હવે લેખનાં પુસ્તકો વિશે અને લેખની મધુર ભાષા તથા લખાણના ઉપયોગીપણાનાં વખાણ કર્યાં તે-નેરાનલ બેઠકના સો ટથના સુવર્ણ ઉપર સોનાનો શીલ્ટ (ટોળ) ચરાવવા જેવું છે. રા. રા. પદીઆરના લેખોની ભાષા એટલી સરલ અને મીઠી છે કે, દરેકાઈ બહેન સહેલથી તે સમજી શકે તેમ છે. તેમની ભાષા જેમ અતિ ઉત્તમ તેમ વિચાર પણ જોયા પ્રકારના છે. લેખના સ્ત્રીઉપયોગી વેદક સંજોગોના લેખોથી સુન્દરીસુખોધ ' ના ઉપયોગી પાત્રમાં એક પ્રકારે મહત્વનો વધારો થાય છે અને દરેકાઈ કુટુંબ વતસલ માતાઓ અને ભગિનીઓને એમનો વિષય વાંચવો બહુ ગમે છે; કારણ કે શુદ્ધસંસારમાં તેમના જેવી ઉપયોગી સલાહ અને ફાવેલી ઓપધીની)પર બેઠાં મળ્યાં ભય એ કોને પસંદ ન પડે વાર ? હું અને મહારી બીજી કેટલીએક બહેનો લેખના વિષયો ધ્યાનપૂર્વક વાંચીએ છીએ. મને તેમનાં બતાવેલાં દેશી ઓપધો પણ પસંદ પડે છે અને જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે હું મહારા કુટુંબમાં લેખો મોકલે વાર ઉપયોગ પણ કરું છું. અને લેખની બતાવેલી સાદી અને ધરમત ઓપધથી મને સારો લાભ જણાએલો છે. હું એ ભાઈને વિનયપૂર્વક અલામજુ કરું છું કે તેઓ આવીજ રીતે ' સુન્દરીસુખોધ ' માસિકમાં પરા-પકાર વૃત્તિથી પોતાની અનુભવી કલમ ચલાવી સુન્દર બહેનો ઉપર નિરંતર ઉપકાર કરતા રહેશે. શ્રીયુત પદિયારના બીજા વિષયો પણ ઘણી સારી રીતે લખાય છે.

સુન્દરી સુખોધમાં આવતાં રા. રા. પદિયારના વેદક લેખ માટે ઉપર પ્રમાણે ટૂંકો અભિ-પ્રાય આપેલો છે તે ઉપરથી કોઈએ એમ સમજવાનું નથી કે-લેખમાં લખનારા બીજા વિદ્વાનોનાં લખાણો એવા મહત્વનાં કે અધરી ભાવામાં લખાએલાં છે. વાસ્તવિક રીતે કહેવામાં આવે તો ખરી ટૂંકીકત એ છે કે-જેમ સુરત નેવા શહેરમાં, નૂદી નૂદી ભતનાં પક્વાન, મીઠાઈ, ધારી, હલવા વગેરે મિઠ ભોજન જમવાનાં હોય અને કોઈ પૂછે કે તમને શું ભાવે છે, તે વખતે લેખે શો જવાબ દેવો ? કારણ કે સર્વ પદાર્થો એક એકથી ચડીઆતા અને સ્વાદીષ્ટ હોય, ત્યાં કોને સારા કહેવા અને કોને બોલ સ્વાદવાળા કહેવા ? જેને જે ભાવે લેખનાં તે વખાણ કરે એજ પ્રમાણે ' સુન્દરી સુખોધ ' માં આવતા દરેક ઉપયોગી અને આનંદદાયક લેખોમાં ક્યા વિષયનું વર્ણન ન કરવું અને કોનાં વખાણ કરવાં એ એક સુચવણ ભરેલો સવાલ છે. પણ હાલ તો એ સમજી લખાણ બાબતો પડેલી મૂંઝી રા. પદીઆરે પૂછેલા પ્રશ્નોનાં ટૂંકમાં ખુલાસો આપેલો છે.

' સુન્દરી સુખોધ ' ના વિદ્વાન અને ઉત્સાહી વાંચી પોતે એકલાજ સઘળા વિષયો લખે તેના

કરતાં તેમનાં લખાણની સાથે બહુ બહુ વિદ્વાનોના વિધવિધ વિષયો પણ પ્રકટ થતા રહે, એ દરમિયાન ઇચ્છના લાયક અને પસંદ કરવા જેવું છે.

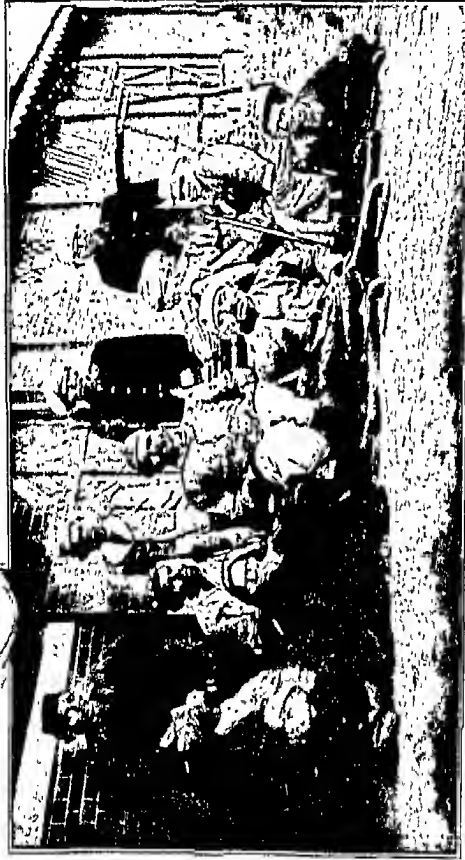
મુંદરી મુખોષના ઉપયોગીપણા વિષે અને વિદ્યાવિદ્યાસી શ. પદિયાર વિષે આશ્ચર્ય લખી માનપૂર્વક જણાવવાની રત્ન લક્ષ્મી છું કે આ માસિકના આશુ વર્ષના અંક ખીલના પૃષ્ઠ ૫૬માં શ. 'કાસારે' એ દરિયોત ઇંદવાળા કાવ્યમાં મુંદરી મુખોષને ધન્યવાદ આપેલો છે, તે ખરેખર અક્ષરે અક્ષર સચ છે. છેવટે હું મુંદરી મુખોષના લેખકાદી અને વિદ્વાન તંત્રીને તથા તેના અન્ય પ્રવર્તકોને તેમના લેખન કાર્યમાં નિરંતર મથ્યા રહેવાને માટે ધન્યવાદ આપી ઇચ્છું છું કે, તેમના શ્રમ થલનો બલ્યો પરમાત્મા તેમને આપે. અને ગુરૂં જમિનિઓ તથા સર્વે દંપતિ મુખી ધાય, એવી પ્રાર્થના ખરા અંતઃકરણની નિરંતરની પ્રાર્થના છે તે ઇશ્વર સફળ કરે.

—સા. કૃષ્ણાગૌરી હિરણ્ણાલ રાવળ. (મુંબરામપુર.)

સમયતરંગ:—નામદાર લેડી હાઉંજનો પત્ર.

(આપણા લોકપ્રિય વાઈસરોય નામદાર લોર્ડ હાઉંજ ઉપર દિલ્હી પ્રવેશ સમયે કોઈ દુહાને જોગ્ય કેઠયો લેલું બયાન.)

“આંદની ચોઃ આગળ યદને સ્વારી પસાર થતી હતી અને સર્વજન દુર્ધ ગર્જનાઓથી ધ્રુવ રહી હતી, જોવામાં એકાએક કાંઈ તૂટાનૂટ ચર્ધ મ્દને સમગ્રમ્દ; અને હું (દાંથીની બેઠક ઉપરથી) આગળ દળી પડી મ્દારી જગોપર પાછો બેસતાં, મ્દને આંખે ઝાંઝરાં આવી ગયાં અને મા-યામાં ‘શું શું’ અવાજ થવાની સાથે કાને ખેરસાથ મારી ગઈ. વાઈસરોયે મ્દારી તરફ વળીને કહ્યું કે, ‘જોગ્ય કેઠયો હોય એમ લાગી રહે છે.’ પાછા તેઓ ફરીથી બોલ્યા કે (દાંથી) ‘આગળ ચાલો;’ આંધી સરધસ આગળ ચાલ્યું. આટલા વખત મુંધી મ્દે’લોકોને તદ્દન ચાન્તિમાં જોયા, પરંતુ અમે ફરી આગળ વધ્યાં એટલે પોગરો થયા અને તેમાં ‘સાજાશ !’ એવો ચબ્દ મ્દે’ સાંભળ્યો. તે પછી હું બધી તપસીસો જોવા લાગી; હોરો પાછળ હાંધો હતો અને વાઈસરોય શીકા પડી ગયા હતા. મેં તેમને પૂછ્યું, કે ‘તમારી ખાત્રી છે, કે તમને કાંઈ ઇનિય યમ્દ નથી!’ તેમણે ઉત્તર આપ્યો, કે ‘મારી ખાત્રી નથી. મને મોરો ધકકા લાગે છે. પણ હું ધારું છું કે, આગળ જઈ ચકીસ,’ થોડીક પળ પછી તેમની પીઠ તરફથી જોવાને હું લગાર પાછી હતી અને (મારાથી છેટેના) તેમના જમણા ખગા પાસે પહેરવેસ શરેસા હતો તેમાંથી લાલચોળ માંસ મ્દારી નજરે પડ્યું. એટલે મેં નિચાર કયો કે ‘તમે લાયક થયલા છો,’ એમ કહેવાથી તો તેઓ ગભરાયો. વળી લાગ્યું કે, ‘તેમને ન કહેવાથી દાંધોની આંધી-જો આંધો કહેમને લાગે તેથી ઇનિય વધી પડશે.’ મેં પાછું આસપાસ જોયું અને અમારી પાછળના ઇનિય ધરનારના પગ જોયા અને તેને મુંધો દીઠો. એટલે મેં શાંત રીતે તેમને કહ્યું કે, મ્દને સરધસ એટકાવા હો, કારણ મને ધારતો છે કે આપણી પાછળનો માણસ મરી ગયો છે. (અમે લગભગ ૧૫૦ વાર આગળ ચાલ્યાં હતાં) તેમણે કહ્યું:—‘અલખત જોવા સંયોગમાં આપણે આગળ જઈ નહીં રાખીએ!’ મેં દાંધીને એટકાંજો અને દાંધી ઉપર આગળ બેઠલા કર્નલ મેક્લેવેલને ઇશારો કર્યો. તે દોડી આંખે અને વાઈસરોયે તેને કહ્યું:—‘પાછળના ગરીબ માણસ માટે તમે કાંઈ કરી શકશો?’ અને મેં કહ્યું કે, કર્નલ રોગર્ડસને જોવા લાવવાની મારી ઇંચા છે. મને લાગે છે, કે વાઈસરોયનો ખજો ધરાવેલો છે. તેજ સમયે વાઈસરોયને લગાર મૂર્છા આવી અને તરતજ ચેતન જોવા માંડ્યું. પાછી શુદ્ધિ આવ્યા પછી તેમણે સર-ધસનું કામ ચાલુ રાખવાની સૂચના આપી. તે પછી હોદ્દા ઉપરથી તેમને હેઠળ ઉતારીને મોટરગાડીમાં બેસાડવામાં આગ્યા, ને પછી ઘેર લાવી તેમનાં લુગડાં ઉતારવામાં પડેલી મુરકેડીઓ સિવાય કંઈપણ ઇતિહાસ કહેવાનો નથી. છ ઘામંથી ખુબજ લોહી નીકળતું હતું. ધરમાં કોઈપણ ન હતું, પરંતુ ખાતાનાં ગણુરોએ સમગ્ર કામ કર્યું અને સારી રીતે તેમની બરદાસ્ત ઉઠાવી.”

નહીઆદ:—હીંડુ અનાથાશ્રમનાં અધ્યક્ષાનું સુખ સને ૧૯૧૧-૧૨.

સુન્દરી સુબોધ

પ્રસ્તક ૧૦. } પૌષ-માસ-ફાલગુન, ૧૯૬૬. } અંક ૫-૬-૭.
જન-સુઆરી-ફેબ્રુઆરી-માસ, ૧૯૧૩. }

ઉદય ગુંજન:

પ્રણય ભગવાનનું પ્રાર્થન:

ભગવન ! મારા જીવનના પ્રણી-ગુહાલા ! મારા પ્રાણના પુરુષોત્તમ ! પ્રિયતમ !
મારા હૃદયના નારાયણ !

મારી પૃથ્વીના મૂર્તિમંતા કામદેવ ! સાન્ધર્ષના સ્વામી દેવેન્દ્ર ! સ્વર્ગસુખ અને
મોક્ષશાન્તિના દાતા ! પરમપ્રેમરૂપ પ્રણી મન, વાણી, ઇન્દ્રિય, દેહ અને આત્માના
મોલીક પરમેશ્વર ! દયા કરો, દયા કરો; પ્રિયનાથ ! દયા કરો.

સંસાર સમુદ્રના સંમર્ધ નાવિક ! જીવનવનના ધનપત્રના સેવક નેતા ! મારા અહુષિત,
વિચોલ અન્તરને નિર્ભળ, શાન્ત, સૌમ્ય બનાવનાર કૃપાળુ કાન્ત ! ત્હમારે પહેલા રંક જીવિત
પ્રકૃત છે, તે પર પ્રિય પ્રાણી ! ત્હમારી કરુણાભીની ! દષ્ટિ નાંખવા કૃપાવન્ત માગ્યા.

પ્રાણના ચે પ્રાણ છે, હૈયે દેહ પર સંપૂર્ણ ત્હમારું સ્વામિત્વ છે, નાથ ! આત્માનાયે
આત્મ છો, પ્રેમો ! પાલક, પોષક, અને શોષક, સર્વ આપજ છો; પ્રિયતમ ! હું રંક,
હીન, અબલ બાલકના પ્રેમળ રેખવાળ છો.

જીવનના સર્વોધાર સ્વામી ! આપ જીવનનાયે જીવન છો, શું સંબોધું, નાથ ?
પ્રણયના વચનો શા બોલું ?—જે બોલું તે સર્વ બોલું બોલુંજ લાગે છે, જે વિચારું તે
જંબુપ અધૂરું, અધૂરુંજ ભાસે છે, પ્રાણી ! હૃદયમંદિરે મારા રસીલા અમણેલાની મન-
મોહન મૂર્તિ સુરમ્ય, સુમધુર ડોલે છે; ચાતુરવીન અણુમોહા પ્રેમ વચનો કંઈ કંઈ-લલિત
હારવર્મા બોલે છે. પણ પ્રિય પ્રેમો ! નથી તે આ દિલ્લેખ માનવીથી પૂર્ણ સંભળાતા, નથી
સમજાતા. મન-વચન-અર્થે કમળી, તાપસી સમી તપ તપું છું, નાથ ! મારી અચાનક
અન્ધતામાં યથાશક્તિ, યથામતિ, પણ પૂર્ણ અદાથી મૂળું છું, હૈયાના દ્વાર ! ત્હમને
તથાપિ સર્વદા પ્રસન્નવદન ભગવન ! આજ પ્રસન્ન કેમ નથી દેખાતા ?

મારા નયનના તેજ ! મારા હૃદયના પ્રકાશ ! અમૃતના કુબે સરીખા મારા પ્રેમના
ન્દાનકડા જીવનધામ-ત્હમારી પુણ્ય મૂર્તિ પધરાવીને, આ દેવાધિદેવનાય મહાદેવ ! ત્હમને
શ્રદ્ધા, ભક્તિ, પ્રણયના અભિષેક આપદે છું, હોય આજ પ્રસન્ન કેમ નથી થતા, નાથ !

વિધના વાસુદેવ ! સુક્રિ, તુષ્ઠિ અને મુક્તિના સ્વામિન ! રીતિ, નીતિ અને પ્રીતિના
ધર્મ ! ક્રિષ્ણ, શ્રુતિ અને રમ્યતાના નાથ ! ત્હમારે પહેલે મારું સદા ધ્યાન, વન્દન, પ્રાર્થન
રહો ! વધ, વિદ્યા, અને વિચારના સન્નિભવ ! શરીર, ચિત્ત, અને પ્રાણના પ્રણી મનોહર.

સરથી ત્રિલોકને મુખ કરનાર ત્હમારી અનુપમ મુરલીનો મધુરો સ્વર સંભળાવો; કેવલાનવ આદિ પ્રાણિમાત્રને દિવ્ય દધનમાં વિલીન કરનાર ત્હમારા અધૌકિક મોહિનીસ્વરપતી આપી કરાવો. પ્રણયમૂર્તિ પ્રાણેશ્વર ! પ્રેમનો બદલો પ્રેમથી પ્રથુ । આપ સઠળ બહાઈને આપો છે; ત્હમારા દિલદરિયાવનો પ્રણય પ્રસાદ ચરાચર વિશ્વને સમષ્ટો છે; એમ સર્વ ધર્મશાસ્ત્રી એક અવાજે વદે છે; તો હીનવત્સલ । આ સ્વરૂપ જીવિતમાં શ્રી મરતી-આપની પદ રજની રંક સેવિક બાલ માછલી જેને આપના અગાધ પ્રેમસાગર-તું એકાદ નહાનકડું મિન્ટુ અછવન, તમ કરવાને શક્તિવાન છે, તેટલી દયા લેના છપર કરવાને માટે શા કાંજે વિલંબ કરો છે, કલાનાથ !

પ્રણય ભગવન ! આનન્દ, ઉત્સાહ અને કલ્યાણના નિર્ધાર । આપ અમ અનાથના નાય છે, નિર્જળ અગાના ઉદારક સ્વામી યો. જડ જગતના ચેતનમય દેવ । ઉગતા મૂર્ધની કાન્તિ સમા, ખીસેલ ચન્દ્રિકાની પ્રભા જેવા, મ્હારા તિમિર બધો હૃદયમાં આપનાં રમરણ ઉત્સાહ અને ઉત્તમ આપે છે, પ્રેમો !

પ્રેમભક્તિથી જડ પ્રતિમાઓ સુપ્રસન્ન થઈ કલાજીવર બને છે, નાય । ત્યારે શું આ રંક બાલિકાની પ્રેમભક્તિ અંગીકાર કરી, એ મ્હારા ચેતનવન્તા પ્રણયવત્સલ । આપની અપ્રોધ કરુણા કલાના કિરણ રૂપ અભય વર નહિં આપો, પ્રથુ ?-પ્રતિરેષ ગતિઃ સ્ત્રીણામ્—' પતિ એજ. સ્ત્રીની ગતિ છે, ' એ ધર્મશાસ્ત્રીતું મહાન વચન અહોર્નિષ જ્યું છું; નાય ।-ત્હમારા વિના મ્હારું જીવિત શું, ત્હમારા સિવાયના પ્રાણ પશુ કયાં । આ જડ જીવનમાં પ્રણયપ્રેમતું અમૃત સિંચો, પ્રિય ।-અણુધર્મા શુદ્ધિતું, અત્રક્ષણમાં શ્રદ્ધાતું, અત્રળમાં બળતું, અનાતમમાં આપના અમર ચેતનતું, આપના સ્વર્ગીય ઉર સરો-વરમાંથી સજીવન જીવનનાં કૃપા ઝરણુ વહાવો, પ્રાણ ।-અગાના સદાયક, દીન અગાને ઉદારો, નાય । પ્રીતમજનાં જ્ઞાન, મન, અને પ્રીતિ દાન;-પ્રીઠા પ્રેમનાં લેણુ અને રસીકાં પ્રિય હૃદય; કુલ લહરે લહકતી લીલીજમ સુરકુંજમાં આનન્દ પાન અને દિવ્ય પ્રીતિકું-ડામાં અમૃતરનાન;—વૈકુણ્ઠના અનેરા એવારાનાં દર્શન અને આપની અમોલી પ્રણયમૂર્તિનાં કલ્પેલ લોલ હૃદયપૂજન તથા આત્મરતન હજી અપ્રાપ્ય છે, પ્રેમો !

પ્રણયનાથ । જગત્તા શુક અરણ્યમાં આપના પ્રેમની તરશથી પીડાતી બાલજેગણ આપ મહાન સાગરાજને આગ્રણુ ઉમી અલખ જગતું છું; એ મ્હારા આત્મના મીઠા મહેરામણ । મ્હારી તીવ તૃષા છીપાવો. કૃપાસિન્ધુ પ્રીતમરાજ । પ્રેમ-અલખને લખ બનાવો, સ્વામિન ।

શ્રીકૃષ્ણને હૃદયે રમતાં રાધિકાજી, શ્રીરામને અન્તર વસતાં સીતાજી, નારાયણના ઉરમાં વિલસતાં લક્ષ્મીજી, અને મહેધરના ચિતમાં નિહરતાં ઉમાજી,—એમની રસજિની સુખસુખા પીવા આ જિગરતી દીર્ઘકાળની વાંજના છે. આ સંસાર ગોકુલમાં રાસ રમાડો, નાય ! અને ત્હમારા બહાઈ બાપી હૃદયમાં આ-પ્રણયવેલડા હૃદયને એકાદ લપુતમ સ્થાન આપી, પ્રેમો ! આપની પ્રણય પ્રજામાં સમાવો લેને.

પ્રેમીલી મીરાંના પ્યારા ગિરિધરલાલજી । સંસારસમુદમાં કૂંચકા ખાતાં ધણીય વિષવારિ પીવાં પડશે; પશુ લેણુ શું ?-ત્હમારી કૃપા કટાક્ષ તે સર્વ ઝેરના ધૂંટડાને અમૃત બનાવી દેવાને ક્યાં અસમર્થ છે ? નાય ।-ત્હમારો સ્નેહ મ્હારા રંક હૃદયનો સાથી છે, તો તે આ અન્ધારો અન્તર્માં આપના અનન્ત પ્રેમનો અખંડ જ્યોતિ અવરૂપ પ્રકટાવશે.

મીરાં મદારા પ્રભુમાં સમાણી; ને હુથે એજ પ્રિયતમમાં સમાધય. મદારા વિષ્ણુ-દા-
વનમાં જે સનાતન રાસ શ્રી શ્યામસુન્દર નન્દન-દન; ખેડી રણા છે, તે બહેને અન્ય
અનેક મીરાંઓ સાથે વિહરે: તેમાં મદારે શું ? પ્રેમીજીવનની સાથે તેટતેટલાં સ્વરૂપ ધારણ કરતા
શ્રી પ્રણય બગવાન બહેને એક હોય કે અનેક, પણ આ હૃદયમાં તો નિઃશંક તે એકજ છે !
અન્તઃકાળના છેલ્લા શ્વાસ પણ સ્વામીને મુખડે મીંટ માંડીને ફહાડવાની હોંશ છે;
પ્રાણના અવસાનને પ્રાણનાથની ઝાંખી કરતાંજ વિદરવાની તૃષ્ણા છે. પ્રભુ પોતાને બક્તનાં-
પ્રેમિતા દાસ ફહેવડાવે છે; તે અગળ, દીન, પરન્તુ પ્રણયપૂર્ણ હૃદયની એ એક આસ,
અનાથના નાથ, કાં નહિં પૂરે ?-જરૂર પૂરશે જ તો !

‘ માનવી પડછાયો છે, જાંદગી સ્વપ્ન છે ! ’ તથાપિ સ્વામીમુખનું મદારું જીવન
સ્વપ્નું અખંડ રહેજે, પ્રેમો !

આ વિના રંક માનવ બાલિકા ખીજું વધુપ્રિય શું પ્રાથે, નાથ ?

(મુખાધ)

એક દીન બાલિકા.

વાર્તાલહરી.

પ્રિયબાલા:-પ્રભુને પ્યારું કાણુ ?:-

લૅઈઁ ફર્જનની કારકીર્દિમાં પડેલા બેંગાલના બાગલાને લખેને ઉત્પન્ન થયેલ “ બ-
દિષ્કાર ” અને “ સ્વદેશી ” દીલચાલ ઉજવવાનો દીવસ હતો. જોકે મદાન શહેનશાહના
પશવંત દાયથી તે બાગલા જોડી દેવામાં આગ્યા હતા, તો પણ “ સ્વદેશી ” ના વિજ્ય-
ની ખાતર તે દિવસ ઉજવવાનું બેંગાલના લોકપ્રતિનિધીઓ તરફથી નહીં થયું હતું. પા-
ટનગર કલકત્તામાં પ્રભાતથીજ લોકસમુદાયમાં ઉત્સાહ દેખાઈ આવતો હતો.

બાણુ અવિનાશચંદ્ર સેનની ખાનગી માલીકીની જગ્યા ઉપર એક મોટો મંડપ ઉભો
કરવામાં આવ્યો હતો, અને ત્યાં જાહેર સભા બરાબ હતી. તરફ પ્રિયબાલાં પણ પિતા સાથે
સભામાં હાજર થઈ હતી. સમયાનુસાર જુદી જુદી બાહોશ વ્યક્તિનાં બાવણો થયાં. હમણાં
પ્રખ્યાત વક્તા અજદુલકાદીરનું બાવણ ચાલતું હતું. તેના મુખમાં શબ્દ હતા કે “ બહેને
અને બાપણા ! મદારી માતૃભૂમિનાં સંતાનો ! ! પ્રભુને પ્યારું કાણુ ? ” પરન્તુ તેજ ફરો
બાવણ અટકી પડ્યું. સભા વિખેરી નાખતા પોલીસ ખાતાને હુકમ મળેલો હોવાથી મિ. કા-
દરી ખીજાં શબ્દો બોલે તે અગાઉ તેના સંપૂર્ણ અમલ થયો.

દરેક નાગરિક કાયદાને સંપૂર્ણ માન આપીને ચાલિથી સભાસ્થાન ખાલી કરતા હતા.
અને લોકપ્રતિનિધીઓ તે માટે તેમને શાગ્રાથી આપતા હતા. “ પ્રભુને પ્યારું કાણુ ? ”
એ પ્રશ્ન કરાયો, પરન્તુ તેના ઉત્તર-આપવાનું ઉપર પ્રમાણે જતી શક્યું નહિ; તેથી થયાં.
ખર્સના મગજમાં એ પ્રશ્ન રમી રહ્યો હતો. પ્રિયબાલાં પણ તેમાંની એક હતી.

ઘેર આવીને તેણે દાદીજીને પુછ્યું. દેવને માટે પુષ્પહાર પરાવર્તા દાદીજીએ જવાજ
દીધો-મેટા ! બક્તિ કરનાર પ્રભુને પ્રિય છે. “ શાક સુધારતાં માતાએ જવાજ દીધો. પનિવૃત

પાળનાર સ્ત્રી અને પત્નિવત્ત પાળનાર પુરૂષ પ્રશુને પ્રિય છે. " વિધવા દ્વેષ્યાએ જ્ઞાત્ય પરા-
પકારી અને નિઃસ્વાર્થ સેવા કરનાર પ્રશુને પ્રિય છે " ગોખા વીણતાં મોટી ગોખાપ્રત્યે જ-
વાળ દીધા. — " વડીલની આરા પાળનાર પ્રશુને પ્રિય છે. " બાળક પુત્રને પપ્પાન કરાવતાં
નાની ગોખાપ્રત્યે જ્ઞાત્ય દીધા. — " પોનાની દુરજ બળવનાર પ્રશુને પ્રિય છે " પોપટનાં
પાંજરામાં મર્યા નાખતી બાળક બાંત્રીપ્રત્યે કહ્યું " દ્વેષ્યા ! સાચાં બોલાં બાળક પ્રશુને
પ્રિય છે " જદ દારીએ પુષ્પદાર પરાવવામાં મદદ કરતી માલીનીએ કહ્યું — " ઉલોગી . મા-
ણસ પ્રશુને પ્રિય છે " અને કોદારની કુચી માતાને આપતાં જદ દારી ચમુનાએ કહ્યું — પ્રમા-
ણિક અને વશદાર માણસ પ્રશુને પ્રિય છે. "

" પ્રશુને ખાર કાણુ ! " એ વિચારમાં ને વિચારમાં મોટી રાત્રીએ પ્રિયઆસાં નિદ્રાવશ
થઈ. અર્ધ નિદ્રા વ્યતિત થયા પછી તે જાગી અને ચંદ્રનું પ્રકાશીત અન્નપાણું કે જે તેના
ચપનગૃહને ખીલતા કમળ જેવું બબકાદાર બનાવટું હતું, તેમાં એક દેવીને પોતાનાં સોના-
નાં પુસ્તકમાં લખતાં જોઈ. પ્રિયઆસાં જુદિયાળી દત્તી અને કેટલાક સંજ્ઞાઓ તેણીને બદા-
દુર બનાવી દત્તી. તેણે દેવીને પુછ્યું — " તમે શું લખો છો ? " દેવીએ પોતાનું મસ્તક
ઠેચ્યું કહ્યું અને ચણીજ મીઠાસ બરેલી ચાન્તી અને વાતસલ્ય બાવથી પ્રિયઆસાં તરફ
જોઈને બોલ્યાં " જોના પ્રશુને પ્રિય છે તેઓનાં નામ લખ્યું છું. " " અને તેમાં મ્હારું નામ
છે ? " પ્રિય.આસાંનાં એ પ્રશ્ન દત્તો. દેવીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો " ના, તારું નામ નથી " પ્રિ-
યઆસાંએ ધીમેથી તો પશુ આનંદી રવરે કહ્યું " દેવી હું તમને પ્રાર્થના કરું છું કે પોતાના
દેશ બન્ધુઓને ચાહનાર તરીકે મ્હારું નામ તમારાં પવિત્ર પુસ્તકમાં લખો. " દેવીએ તેની
પ્રાર્થના સ્વીકારી અને " દેશબન્ધુઓને ચાહનાર " તરીકે પ્રિયઆસાંનું નામ લખ્યું અને દેવી
અદ્રશ્ય થઈ. બીજા રાત્રીએ દેવીએ ચપનગૃહમાં પ્રિયઆસાંને દર્શન દીધાં, અને પ્રશુને ખાર
એવાં નામો પ્રિયઆસાંને બતાવ્યાં. અને જુઓ ! પ્રિયઆસાંનું નામ સર્વથી ઉપર પડેલું હતું.
તેણે જોયું કે " દેશબન્ધુઓને ચાહનાર પ્રશુને પ્રિય છે. "

(ધારાજ)

— બહુન ર.

રેમીઓ અને જ્યુલીએટ.

(ચાહસાં અને મેરી લેમ્મ કૃત " શેક્સપિયરની વાર્તાઓ " માંથી.)

છટાલી દેશના વેરોના ગામમાં કેમ્પ્લેટ અને મોન્ટેથ નામના બે, પૈસાવાળા, કુટુંબો
વસતા હતા. એ બે કુટુંબો વચ્ચે એક જુની તકરારને લીધે કઠી ચત્રતા હતી. આ દુસ્મ-
નાઈની લાગણી એટલી બધી વધી ગઈ હતી કે કદાચ એક કુટુંબને નોકર રસ્તામાં બીજા
કુટુંબના નોકરને મળે તો બોલાચાલી થવાવગર રહેતી નહિ, અને ઘણી વખત તો
મારામારી પણ થાય. આવી લઢવાટોથી ઘણી વખત વેરોનાના શ્રીત રસ્તાઓમાં ખળ-
ભળાટ થતો હતો.

એક વખતે જદ લૉડ કેમ્પ્લેટે ખાણ આપ્યું. તેમણે ઘણીક સુંદર સ્ત્રીઓ તથા
આખરદાર ગૃહસ્થોને આમંત્રણ કહ્યું હતું. ખાણમાં વેરોનાની જાણીતી સુંદરીઓ આમંત્રણ
સ્વિકારીને આવી હતી. મોન્ટેથના કુટુંબના માણસો સિવાય દરેકને આવકાર આપવામાં

આપ્યો. ત્યાં આવેલી સુંદરીઓમાં એક રોઝેલીન પણ હતી. જદ લૉડ મોન્ટેગ્યુના પુત્ર રોમીઓ એની તરફ પ્રેમની નજરે જોતો હતો. ખાણને આગસે દિવસે રોમીઓને એના મિત્ર બેનવોલીયોએ કહ્યું:—

“રોમીઓ, રોઝેલીનમાં તું એવું તે. શું જુએ છે ? આવતી કાલે મ્હારી જોડે તું આવે. તો હું ત્હને રોઝેલીન કરતાં ઘણી મ્હડતી સ્ત્રીઓને બતાવું.”

રોમીઓને રોઝેલીન સારૂ ઘણી લાગણી હતી તેથી એણે બેનવોલીયોતું કહેલું માન્યું નહિ. ઘણી વખત રોઝેલીનના વિચાર કરવા એ એકાંત શોધતો પણ રોઝેલીન એના પ્યારને ઉત્તેજન આપતી નહોતી. આ કારણથીજ રોઝેલીન તરફતું એતું મન ફેરવવા રોમીઓને ખાણમાં આવવા બેનવોલીયોએ આમ્રક કયો. પોતે મોન્ટેગ્યુ હોનાથી ત્યાં જવાતું બચાવેલું હોવા છતાં રોઝેલીનને જોવાના મજનારા લાભથી છુપાવેષમાં મોઢાપર સુરખો નાખીને આ ખાણમાં જવાને, એ તૈયાર થયો.

તેમને જદ લૉડ કેપ્યુલેટ ધણે આવકાર આપ્યો. નાચવાતું શરૂ થયું. રોમીઓ એ કાચેટજ, ત્યાં નાચતી એક સુંદરીની અતુપમ સુંદરતા જોઈ રતબ્ધ થઈ ગયો. આસપાસના દિવાઓ પોતાતું તેજ જાણે એનામાંથીજ લેતા હોય એમ લાગ્યું. રાતના અધકારમાં તેનો ઝળકાટ એક કાળા સિદ્ધીએ પૂરેલા જવાહીર જેવો લાગતો એતું સૌંદર્ય આખને આશ્ચર્ય નાખે એવું હતું. તે પોતાની સખીઓ કરતાં એટલી બધી ખુબસુરત હતી કે રોમીઓથી એકાએક બોલી જવાયું કે:—

“આ ખરૂં જેવું સફેત કણુતર કામડાના ટોળામાં ક્યાંથી ?”

રોમીઓના મોટેથી બોલાવવા સંજો જદ લૉડ કેપ્યુલેટના બત્રીજ દીગોલ્ટે સાંભળ્યા, અને અવાજ ઉપરથી એણે રોમીઓને ઓળખ્યો. દીગોલ્ટે સ્વભાવે ધણેજ છતુની તથા જુરસાવાળો હતો. પોતાને ત્યાં આનંદને પ્રસંગે એક મોન્ટેગ્યુ છુપાવેષમાં આવે તે એ ખમી શક્યો નહિ. તે શરસાથી તપી ગયો, અને કદાચ રોમીઓને ત્યાં ત્યાંજ કાર કરત. પણ જદ લૉડ કેપ્યુલેટ વચમાં પડ્યાં ને કહ્યું કે—

“રોમીઓ આપણે ત્યાં પરાણો છે, તે ગૃહસ્થ છે અને આખું વેરાના તેને સદૃશ્યું કહે છે.”

આવું આવું કહી દીગોલ્ટેને એમણે કડો પાડ્યો, દીગોલ્ટેને પોતાની મરજીવિરૂદ્ધ શાંત પડવાની ફરજ પડી. પણ મનમાં એણે આ વાતતું સખત વેર વાળવા નિશ્ચય કર્યો.

નાચ પુરો થયા પછી રોમીઓ આ સુંદરીની પાસે ગયો. પોતાના સુરખાનો લાભ લઈ તેણે હિમ્મત ધરી એ તેના હાથને અડક્યો અને અડકતાં અડકતાં એણે તે હાથને પવિત્રસ્થાનની ઉપમાં આપી. એ બોલ્યો:—

“આ પવિત્ર સ્થાનને અડકી મ્હેં અપવિત્ર કર્યું છે. એ અપરાધતું પ્રાપ્તિત હું હાથને સુખન કરીને કરીશ.”

સુંદરીએ કહ્યું:—“બહા પુત્રી ! તારી ભક્તિ અતિશય સમ્મતા બરેલી છે. પવિત્ર જનના હાથને જત્રાણુ અડેજ છે પણ સુખન કરતા નથી.” રોમીઓ કહે “પવિત્ર જન તેમજ જત્રાણુ એ બન્નેને ઓહતો હોય છેને ?” સુંદરી બોલી “હા, પણ એ ઓહ પ્રાર્થના કરવામાંજ વપરાય છે.” રોમીઓએ કહ્યું “ત્યારે આ મ્હારા બ્હાલા પવિત્રજન ! એ ઓહવડે હું ત્હમને પ્રાર્થના કરું છું તે સંભળજે અને મ્હને નિરાશ ન કરશો.”

બન્ને વચ્ચે આવી વિનાશ ભરેલી વાનચિત આયતની હતી તેવામાં તે સુદરીની માથે તેને બાંધાવી લીધી. તેના ગયા પછી રોમીઆએ આ સુદરી કાણ છે તેની તપાસ કરી. અને બપોરે જેની અનુપમ કાંતિથી પોતે આટલો બધો અંતઃકરણ ગયો હતો તે તરુણી, પોતાના કુટુંબના કદા ચતુ લોડ કેપુલેટની એકની એક પુત્રી જ્યુલીએટ છે એમ એણે જાણ્યું ત્યારે અજાણતાજ પોતાના કદા ચતુના કુટુંબમાં પોતાનું અંતઃકરણ આમ યુધ્ધાઈ ગયેલું જેમ તેને દુઃખ તેમ પશ્ચાત્તાપ પણ થયો. પણ જ્યુલીએટ તરફનું બદલ તે હૃદયમાંથી દૂર કરી શક્યો નહિ. જ્યુલીએટને પણ તરતજ ખબર પડી કે જેની જોડે પોતે વાત કરી હતી તે રોમીઆ મોતેય હતો. રોમીઆ માટે ઉતાવળો તથા અવિચારી પ્રેમ પોતાને ઉત્પન્ન થયો તેથી એને દુઃખ લાગ્યું. પોતાના કુટુંબનો ધિઃકારપાત્ર ગમીઆ, તેજ એના પ્રેમને આમ એકાએક અધિકારી થાય તે એને બહુ વિશ્વસ્ય લાગ્યું.

મધ્યરાત્રી થઈ ગયા પછી રોમીઆ પોતાના મિત્રોથી છુટો પડ્યો. ત્યાંથી તે જ્યુલીએટના ઘરના પાછલા ભાગના બાગની દિવાલ કુદી અંદર ગયો. એવામાં જ્યુલીએટ ઉપરની એક બારીમાં દેખાઈ. પૂર્વ દિશા સૂર્ય ઉઠ્યા પછી જરાવારમાં તેજથી અજાણી રહે તેમ આખી બારી એના સૌંદર્યના તેજથી છવાઈ રહી. બાગમાં ચંદની પાથરતો ચંદ્ર આ નવા સૂર્યની કાંતિથી દુઃખથી ઝાંખો પડ્યો હોય એમ જણાયું. એવામાં જ્યુલીએટ પોતાનો પ્રાણ હાથપર ટેકવે. રોમીઆના મનમાં થયું કે એ સુંદર હાથ ઉપરના મોળને કેવું સુખ છે ! હું એ મોળે બની ચકું તો એ ગાલના સ્પર્શથી મને કેવો આનંદ મળે ! રોમીઆની હાજરીથી અજાણ જ્યુલીએટ, પોતે તે સ્થળે એકલીજ છે એમ ધારી ત્યાં વિચારમાં ઉભી હતી. તેણે એક ઉઠો નિશ્વાસ નાખ્યો, અને “ અરે ” એવા ચબ્દો ઉચ્ચાર્યા.

આ સાંભળતાં રોમીઆ જ્યુલીએટ સાંભળે નહિ એમ બોલ્યો “ રે ! તેજસ્વી કેવ-
 હુત ! એક વખત ફરીથી તારો અવાજ સંભળાવ. ખરેખર, આમ ઉંચે ઉભેલી તું માણસની આંખને ઝાંઝવા વળે એવા કાંતિમાન પાંખવાળા ફિરસ્તા જેવીજ જણાય છે.” રોમીઆ ખાસે છે અથવા પોતે બોલે છે તે કાંઈ સાંભળશે એવો જ્યુલીએટને ખ્યાલ પણ નહોતો. તે રાત્રીએ જન્મેલા નવા પ્રેમના આવેશમાંજ એણે મોટે અવાજે બોલવા માંડ્યું. “ રોમીઆ ” રોમીઆ ! તારું નામ રોમીઆ એ કેવું બેલું ! તું મારે ખાતર તારું નામ ફેરવી ન નાંખે ! તું એમ ન કરે તો બલે; પણ મને તું મ્હાલ છે એવી પ્રતિજ્ઞા તો લે. પછી મારે કેપુલેટ રહેવું નથી.” રોમીઆ તરતજ ઉત્તર આપતપણ વધારે સાંભળવાની ઇચ્છાથી ચુપ રહ્યો. જ્યુલીએટ તો પોતાનું અતુરાગી લાલણ આગળ ચલાવ્યું “ હે, રોમીઆ ! તારું નામ તું બદલી ન શકે ! તારું નામ કંઈ તારા ચરિત્રનો વાગ નથી. એટલું કાઢી નાંખે તો હું આખી તારી ચંદ્ર બનઉં. આટલો બદલો બસ નથી ?” આ સાંભળી રોમીઆ વધુ વખત બોલ્યા વગર રહી શક્યો નહિ. આ બધા વાક્યો બંને પોતાની હાજરીમાં પોતાનેજ સંબોધીને બોલાયા હોય તેમ રોમીઆએ કહ્યું. “ તને જ એમ તે નામથી મને બોલાવ. જેમ એ તો મને કામદેવ કહે. તને રોમીઆ નામ અપ્રિય હોય તો હું રોમીઆ નથી. ”

જ્યુલીએટ બગીચામાંથી આવેલો માણસનો અવાજ સાંભળી બીધી. અરે ! મારી હૃદયની ઝાની વાત અધારા તથા રાતનો લાલસાઈ કાણે સાંભળી હશે ! પણ એટલામાં તો રોમીઆનો અવાજ ફરીથી સંભળાયો; અને રોમીઆનો અવાજ આટલો અપરિચીત હોવા

છતાં પ્રેમ એને ખાત્રી કરી આપી કે બોલાનાર રોમીએ પોતેજ છે. ખાત્રી થતાંજ રોમી-
આની ભયભરેલી સ્થિતીનું એને જ્ઞાન થયું.

“ત્વમે દિવાલ કુદી વાડીમાં કેમ આવ્યા ? અરેરે ! મ્હારું ઢાંઢ પશુ સચું ત્વમને
જ્ઞેશે તો ત્વમને જીવતા જવા નહિ દે.”

“અફસોસ ! પશુ જીવુલીએટ ! ત્હારી કરડી નજરમાં ત્હારા બધુઓની વીસ તરવાર
કરતાં પશુ વધારે ભય છે ! તું મ્હારી તરફ પ્રેમ ભરેલી આંખે જુએ તો તેમના વિષેની
મ્હને જરાએ ખીક નથી. ત્હારા પ્રેમવગર જીવવું તેના કરતાં એમને હાથે મરવું હું વધારે
પસંદ કરું છું.”

“આ જગ્યા ત્વમે કેવી રીતે શોધી કઢાડી ?”

“મ્હારા પ્રેમે મ્હને રસ્તો દેખાડ્યો !” મહાસાગરને મેલે પાર હોય તો પશુ મ્હારા
પ્રેમને બળે હું ત્વને શોધી કઢાડું.”

અજાણતાં રોમીઓએ પોતાની પ્રેમાતુર સ્થિતી જાણી લીધી હતી. તે સાંભરતાં જ્યુ-
લીએટ રાત્રી રાત્રી થઈ ગઈ. આ મોટેથી બોલાવવા શરૂ પાછાં એની સેવાતા હોય તો
હેતું સારું ! સ્ત્રીઓના રીવાજ પ્રમાણે સરખાતમાં કાંઈક બેઠેરકારી દેખાડી, ઘોડી હા ના
કરી, જરા લજ્જાનો ડોળ કરી પોતાનું મહત્વ વધારવાની એને પશુ ઇચ્છા થઈ; પશુ હવે
એ અશક્ય હતું. એકાએક બોલાવવા અને રોમીઓએ અણધાર્યાં સાંભળેલા વાક્યો હવે
મિથ્યા કેવી રીતે થઈ શકે ? જ્યુલીએટ ખુલ્લા દિલથી બોલી. “સુંદર મોન્ટેથ બહાલા રોમી-
ઓ ! મ્હારો પ્રેમ ત્વમે આટલી સહેલાઈથી મેળવી શક્યા તેથી એ પ્રેમને અસ્થિર અથવા
મ્હને ઊછાંછળી ગયુંશો નહિ. આમાં મ્હારી કંઈ જુલ હોય તો માફ કરજો. આ ખતાવ તો
ફક્ત, રાત્રીના ત્હમારા એકાએક અદિં આવી મહડવાના અકસ્માતનેજ આભારી છે. જુડી
શરમ તથા ખોટી લજ્જાનો ડોળ કરતી બધી સ્ત્રીઓના કરતાં મ્હારો પ્રેમ વધારે સ્થિર
નીવડશે.” રોમીઓને આ વિચાર તો સ્વપ્ને પશુ આવ્યો નહોતો. પોતાના મનમાં આ કશું
આવ્યું નહોતું એમ જ્યુલીએટની ખાત્રી કરી આવવાને સોગંદ ખાવાને તૈયાર થયો તેટલા-
માંજ જ્યુલીએટ બોલી “આપણે આજે જલ્દી ઉતાવળું તથા અવિચારી પગલું ભર્યું છે.”
પશુ રોમીઓએ તેજ રાત્રીએ બહાલતી પરસ્પર પ્રતિજ્ઞા સેવાનો આમંત્ર્ય કર્યો. જ્યુલીએટે ઉ-
ત્તર આપ્યો “મ્હારી પ્રતિજ્ઞા તો માથા પેલાજ મ્હેં આપી છે. ત્હમારા પ્રત્યેનું મ્હારું બહાલ
દરિયા જેવું ઊંડું અને અગાધ છે.

પ્રેમગોષ્ટિમાં પેરાદિયું થવા આવ્યું. જ્યુલીએટની જોડે સુનારી દાસીએ સુવા વારને
તેને વારંવાર બોલાવી. ઘોડીવાર જઈને દુરત એ પાછી આવતી. તેણે કહ્યું “ત્હમારો રનેહ
શુદ્ધ હોય અને મ્હને પરજીવાની ત્વમે ઇચ્છા રાખતા હોતો ત્હમારી સાથે લગ્નથી જોડાઈ
ત્હમારી દાસી થઈ ત્હમારા સુખ દુઃખમાં ભાગ લેવા હું તૈયાર છું. કાલે હું માણસ મોકલું
તેની સાથે લગ્નનો વખત નક્કી કરી મ્હને દહાવરો.” આટલું કહેતાં કહેતાંમાં અને આ
વાત નક્કી કરતાં કરતાં મતિ ત્રણ ચાર વખત દાસીની જુમોને લીધે, જ્યુલીએટને અંદર
આવજાવ કરવી પડી; ન્હાના પાણેલાં પક્ષીને જેમ નાનું છોકરું થોડે દુર સુંધી જવા દઈ કુદરા
દે પશુ જો જરા વધારે આંધે જાય તો ગાંધિયા સુંદર દોરાથી પાકું એની સે તેમ,
રોમીઓ દુર જાય તે જ્યુલીએટથી ખમણું નહિ. રોમીઓને પશુ છુટા પડતાં એટલુંજ દુઃખ

લાગતું. પ્રેમી જોડાને રાત્રીના સંતસમયે ઐકચ્છેદના ચબ્દો જોડું મધુરું પીણું કંઈ સંગીત મળી શકે ? પણ આખરે, તેઓ ઐકચ્છેદને આરામ અને મુખમય નિદ્રા ઇચ્છી છુટા પડ્યા.

રેખીઆ નીકળ્યો ત્યારે પેદા ફાટયો હતો. એ આ સુખદ મેળાપના અને વ્હાલીના વિચારમાં લીન હતો. ઉપ આવી અચકા હતી તેથી તે ઘેર ન જતાં, પાસેના મકામ રહેતા કાયર લૉરેન્સ નામના સાધુ પાસે ગયો. આ બંને સાધુતો અમારમાં ઉઠી પુનર્વિગેરેમાં પ્રવૃત્ત થયો હતો. સાધુ રેખીઆના રોએલીન તરફના પ્યારની દ્રષ્ટીકત જણાવતો હતો. રેખીઆને આટલો બેસો એણે જોયો ત્યારે આજપ્યારે આ જુવાનને ઉધવા નદિ દીધા હોય એવી કલ્પના એને થઈ. પણ વાતતો જુદીજ નીકળી રેખીઆએ રાતના બેઠેલી દ્રષ્ટીકત કહી અને કહ્યું "દમારું લગ્ન કરવામાં ત્હમારી મદદની જરૂર છે." આ નરી વાત સંભળી લૉરેન્સ સાધુના આશ્ચર્યનો તો પારજ રહ્યો નહિ. એમના હાથ અને આંખો ઉપ્પેચા ચઢી ગયાં, અને એ બોલ્યા "ખરેખર, જુવાન માણસોમાં ખરા અંતઃકરણનો પ્યાર હોતો નથી પણ સૌંદર્યનો મોહજ હોય છે." રેખીઆએ કહ્યું "રોએલીનતો મ્હારા પ્રેમનો બદલો વાળ્યો ન્હોતો પણ જ્યુલીએટ તો મ્હને પૂર્ણરીતે મ્હાય છે, અને હું એને મ્હાલિંછું; તો હવે આ વાતમાં ત્હમે ના ન કહેશો. અમારું લગ્ન કરી આપવા જરૂર કણજાત આપશો." આ બધા સાધુ કેપ્યુલેટ તેમજ મોન્ટેગ્યુ એ જન્નેના મિત્ર હતા. ઘણી વખત વચમાં પડી એમણે આ બે કુટુંબ વચ્ચેના કુસંપનો ઉઠે આજુવા નિષ્ફળ પ્રયત્નો કર્યાં હતાં. એમના મનમાં લાગ્યું કે રેખીઆ અને જ્યુલીએટ લગ્નની માંડપી જોડાશે તો, કદાચ આ લાંબા વખતની તકરારનો ઉઠે આવશે; વળી નાનપણથીજ રેખીઆ એમને બહુ પ્રિય હતો તેથી રેખીઆને એ કશાની ના કહી શકતા ન્હોતા; માટે કેટલેક અંશે સલાહ કરાવવાના ઉદ્દેશથી, અને કેટલેક અંશે રેખીઆ ઉપરના પક્ષપાતને લીધે, એમણે આ બે જણનો દરતમેળાપ કરાવવા કણજાત કહ્યું. રાતના સકેત પ્રમાણે મોહલેલા કુત મારકતે જ્યુલીએટ આ બંધી મોહવણ જણી. એ વખતસર ત્યાં આવી પેઢાંચી અને લગ્ન થયું. લગ્ન વખતે બન્ના લૉરેન્સે પ્રાર્થના કરી કે "હે ઇશ્વર ! આ જુવાન મોન્ટેગ્યુ અને કેપ્યુલેટ વચ્ચેના સંબંધથી એ ધરાની ધણા મખતની સહુતા હંમેશને વારસે નાસ પામે એમ કર."

લગ્નવિધી પુરી થતાંજ જ્યુલીએટ ઘેર ગઈ. રેખીઆએ ગર્ભ રાત્રિની પેઠ કરી, આજે પણ બાગમાં મળવા આવવાનું વચન આપ્યું હતું, તેથી, સારાં સારાં કપડાં પેઢેરી બહાર જવાને વખતની જેમ અધિકૃત બાળક વાટ જુગે તેમ જ્યુલીએટ પણ અધિરી યત્ન અને સાંજ પડવાની વાટ જોવા લાગી.

તેજ દિવસે બપોરના રેખીઆના મિત્રો બેનવોલીયો તથા મરકુશીયો ગામના રસ્તામાં આમથી તેમ ફરતા હતા. તેવામાં કેપ્યુલેટની એક ટોળી એમને સામે મળી: કે જેમાં કેપ્યુલેટને ત્યાંના ખાણમાં રેખીઆને મારવા તૈયાર થયો હતો તે કડક સ્વભાવનો ટીબોલ્ટ પણ હતો. કાંઈ વાત ઉપરથી ટીબોલ્ટ અને મરકુશીયો વચ્ચે સખ્ત મોહાવાયી થઈ. એવામાં રેખીઆ અચાનક ત્યાં આવી પેઢાંચો. ટીબોલ્ટે મરકુશીયોને પડતો મુકી રેખીઆનેજ ગળો દેવા માંડી. સ્વભાવે નરમ હોવાથી કેપ્યુલેટ કુટુંબ તરફનો રેખીઆનો દ્વેષભાવ એના કુટુંબીઓ કરતાં ઘણો ઓછો હતો, ને જ્યુલીએટ ટીબોલ્ટને બાઈ તરીકે ગણતી હતી તેથી, ને વળી જ્યુલીએટ જોડે પ્યારમાં પડ્યા પછી તો "કેપ્યુલેટ" નામ રેખીઆને પ્રિય અને

આનંદજનક યથ પડ્યું હતું તેથી દીગોસ્ટ જોડે લલવાની એને વિલકુલ ધમ્મા નહોતી. તેણે દીગોસ્ટને સમજાવવા સાંત પાડવા ઘણો પ્રયત્ન કર્યો. દીગોસ્ટ બધા મોન્ટેગ્યુઓ તરફ અતિશય તિરસ્કારની નજરથી જોતો હતો. તેણે કાઈનું પણ ન સહન કર્યું. તરવાર એથી. રામીઓના મિત્ર મરકુશીયો રામીઓની રામ વાતથી અગ્નિયો હોવાથી રામીઓની શાંતિ, અને દીગોસ્ટને સમજાવવાની આતુરતાનું કારણ કળી શક્યો નહિ. મરકુશીયોએ દીગોસ્ટને વધુ ઉત્કેષવામાં ક્યારેય રાખી નહિ. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે સરિપામ રસ્તામાં ઉઘાડી તરવારે મરકુશીયો અને દીગોસ્ટ લલવા, ને દીગોસ્ટને હાથે મરકુશીયોનું મરણ નીપજ્યું. પોતાના વ્હાલા મિત્ર મરકુશીયોને મરણ પામેલો જોઈ, રામીઓ પોતાના કોષ દાખી શક્યો નહિ; અને રામીઓએ દીગોસ્ટને દાર કર્યો.

વખત બપોરનો હોવાથી આ ઘોર અને ખુની બનાવની વાત શહેરમાં તરતજ ફેલાઈ ગઈ; તથા ગામના લોકો ભેગાં થઈ ગયાં. મરકુશીયોના સંબંધીઓ અને મોન્ટેગ્યુ ને ક્રિસ્ટો-લના પુત્ર લોડો પણ પોતાની પત્નીઓ સહિત આવી પહોંચ્યા. એમની પાછળ તરતજ વેરાનાનો રાજા પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. રાજા ધણ વખતની સુનિદનો બંગ કરે એવી આ બે કુટુંબ વચ્ચેની તકરારથી કંટાળી ગયો હતો. આથી આ પ્રસંગે કાયદા પ્રમાણે શહેરનારને સખતમાં સખત શિક્ષા કરવાનો નિશ્ચય કરીનેજ આવ્યો હતો. આ બધી દહીકત બેનવો-લીયોની નજર આગળ બનેલી હોવાથી, રાજાએ સર્વે દહીકત એની પાસેથી સહન કરી. ત્યાર-બાદ લોડો ક્રિસ્ટોલ અને લોડો મોન્ટેગ્યુએ રામીઓની વિરુદ્ધ અને બચાવમાં અરજ કરી. રાજાએ સર્વે દહીકતને ન્યાયવૃત્તિથી તોલ કરી રામીઓને દેશનિકાલની સજા ફરમાવી.

ખિચારી કમનસીબ ન્યુલીએટ ! એના લગ્નને તો રૂકા થોડાજ કલાક થયા હતા તેવામાં હંમેશને વારંતે છુટા છેડા મળ્યા હોય એવી રીધતી એની યર્ષા ગઈ ! આ બખર મળતાંજ, પેલાંતો રામીઓ ઉપર રોષ ચઢ્યો અને ખૂબ આસિ પાડ્યા. “રામીઓ દેખા-વમાં કણતર જેવો સફેદ પણ રવભાવે કાગડા જેવો છે; પંદારથી મેઠા જેવો ગરીબ પણ અંદરથી વર જેવો કુર છે; એની મુખપ્રતિ આનંદી અને આકર્ષક છે પણ એવું કદ્ય દોઢા દે એવું છે;—આવા આવા વિચારો ન્યુલીએટને થયા. આમ થોડા વખત સુધી નવા ઉત્પન્ન થયેલા કોષ અને રામીઓ તરફનાં વ્હાલ વચ્ચે ન્યુલીએટના મનમાં ખુબ યુદ્ધ ચાલ્યું, પણ આખરે, વ્હાલે જીત મેળવી. દીગોસ્ટ સાથેના ઝઘડાના જોખમમાંથી બચી પોતાનો પતિ રામીઓ જીવતો રહ્યો છે એ સંકરતાં દર્પનાં આસિ આવ્યાં; અને ઘણાં દીગોસ્ટ મરણ પામે તેથી દુઃખ યાપ તેના કરતાં પણ વધારે દુઃખ રામીઓના દેશપાર થવાથી થયું.

દીગોસ્ટ સાથેના યુદ્ધ પછી રામીઓ સાધુ લોરેન્સની મુખડીએ ગયો હતો ત્યાંજ એણે રાજાએ કરેલી શિક્ષાની બખર જાણી. ગામ બહાર રહેવાની શિક્ષા એને મરણ કરતાં પણ વધારે કઠણ લાગી. તે મનમાં બોલી ઉઠ્યો “વેરાનાની પંદાર બધાં ન્યુલીએટ નહિ ત્યાં તે કાંઈ દુનિયા છે ! ન્યુલીએટ હોય ત્યાંજ મુખ છે. ખરેખર, ખીજ બધી જગ્યાએ રહી જીવવું એ નર્કમાં રહી જીવવા બરાબર છે. આવા અનેક વિચારો એના મનમાં ઉભરાયા અને એ ગાંઠ માણસની પેઠે વર્તવા લાગ્યો. એણે દુઃખમાં મથું કુટવા માંડ્યું ને બોંપર આબોટવા માંડ્યું. સાધુએ એને સાંત પાડવા ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પણ કાંઈ સફળ નહોતું. એટ-

લામાં ન્યુલીએટને સંદેશો લઈ એક માણસ આવ્યો. તેથી એ ઉડીને ઉભો થયો. રામી-
એને જરા યાત પડેલા નેઈ સાધુએ કહ્યું "તે" ટીજાઈતું" તો ખુન કર્યું છે પણ હવે
હાર" તથા જેનું જીવન તારામાજ છે તે તારી બેરીનું પણ તારે ખુન કરવું છે! ને
મનુષ્યમાં પોતાને ટકાવી રાખે એવી દિગ્મત ન હોય તો મનુષ્યની પ્રતાપી આત્મિ અને
એક મીજના પુતળામાં શો ફેર? રાજ્યે તો તારા ઉપર ધણી લ્યા દેખાડી છે. એ
મના મોમાંથી ફક્ત, દેશપારનાજ દુકમ બદાર નીકળ્યો તેને બદલે ફાંસીના દુકમ
નીકળ્યો હોત તો! એ આનંદની વાત નથી કે તે" ટીજાઈતું" આવ્યો છે! તું ટીજા-
ઈતે હાથે મરણ પામ્યો હોત તો! ન્યુલીએટ તને પરણી દેમણને વારતે તારી
યજ છે એ આજ સુખનું કારણ છે! રામીઆ! જરા વિચાર કર. હું ખાં કરું છું કે
જે માણસ છેક નિરાશ થાય છે તેનો અંત દુઃખમાંજ આવે છે." થોડા વખત પછી રામી-
આ વધારે યાત પડ્યો, ત્યારે સાધુ સૌરેન્સે રામીએને સલાહ આપી કે "તું ન્યુલીએટને
મળી રહવાના પાસેના ગામડા માન્ટુઆમાં આવ્યો જા. ત્યાં થોડા વખત રહેજે. દિવસ
જતાં બધું અનુકૂળ થશે તેવે વખતે તમારા લગ્નની વાત હું જાહેર કરીશ. આથી તમારા
બંનેના કુટુંબ વચ્ચે લડવાહનું સમાધાન થશે. આવા સંજોગમાં રાજ પણ સર્વેની આજીજી
સાંભળી તને માફી આપશે; અને હાલ જેટલા દુઃખમાં જાપ છે તેથી વીસમણા આનંદમાં
તું અહિં પાછો આવીશ." રામીએને સૌરેન્સે સુચવેલા રસ્તો ઠીક લાગ્યો, ને રાત્રી ન્યુ-
લીએટને ત્યાં શુગરી સવારના માન્ટુઆ તરફ નીકળી જવાનું નક્કી કરી બસા સાધુની રજા
લીધી. સાધુ સૌરેન્સે કાગળ મારફતે અહિંની સર્વે હઠીકતથી વાંકે રાખવાનું વચન આપ્યું.

રામીઆ આગલી રાત્રે ગયો હતો તે બાગમાં જઈ, ત્યાંથી બારીમાંથી ન્યુલીએટના
આરકામાં ગયો. આગલી રાત્રે પૂર્વ આનંદ ને સુખની હતી. પણ દિવસે બનેલા અતિ-
ગંભીર બનાવો ને બહુ નજીક આવેલા છુટા પડવાનો વખત, આ રાતના આનંદમાં બને
વાતોલિનામાં દિલીગીરીનું તત્ત્વ ઉમેરતા હતા. અણગમતું પેરાદિયું રાજ કરતાં બેહુ આગ્ર્ય
હોય એમ લાગ્યું. પેરાદિયામાં બોલતાં લાઈપક્ષિનો મધુર અવાજ ત્યારે ન્યુલીએટે બેસે
સાંભળ્યો ત્યારે, એતો રાત્રિએ મીઠા સરોવ કાઠનું નાઈટીંગેલ પક્ષી છે એમ મનને સમજાવતા
વૃથા પ્રવલ્ન થયો; પણ અફસોસ! તે લાઈજ ગાતું હતું. એનું મધુર સંગીત આવ્યે ન્યુ-
લીએટને કઠોર લાગ્યું. પૂર્વમાં દેખાતા સૂર્યના કિરણોએ, આ જોડાને છુટા પડવાનો વખત
હવે થયોજ છે એમ જણાવ્યું. રામીઆ દુઃખી હોયે ન્યુલીએટથી છુટો પડ્યો, અને માન્ટુ-
આ જઈ પ્રત્યેક કલાકે કાગળ લખવાનું વચન આપ્યું. રામીઆ બારીમાંથી ઉતરી નીચે
જમીન ઉપર ઉભો રહ્યો ત્યારે પોતાનું મન ભયમાં હોવાથી, ન્યુલીએટને પોતે કમરની
અંદર સુતેલા રાજનેજ જોતી હોય એવો ભાસ થયો. રામીએને પણ અમંગળ શંકાઓ
થઈ. પણ રહવારના કાઠની નજરે પોતે પડે તો રામીઆનું તો મરણજ નીપજે તેથી ઉતા-
વળથી તેઓ છુટા પડ્યા.

આ કમનસીમ દંપતીપર આ વખતથી આરતો પડવામાં બાકીજ ના રહી. રામીએને
જ્યે થોડાજ વખત થયો હશે એવામાં લૉડ કેપુરેટે ન્યુલીએટને પરણાવવાનો વિચાર કર્યો.
ને એક વર શોધી કઢાડ્યો. એનું લગ્ન યજ મ્યું છે એવું સ્વપ્ને પણ ન ધારનાર પિતાએ
પુત્રીસાર પેરીસ નામના કુશીઆર, ઉમદા અને શોખીન જીવાન કાઉન્ટને પસંદ કર્યો હતો.

રેખીઆની જોડે ન્યુલીએટનું મન મજબૂત નહોત તો ન્યુલીએટ આ પસંદગીને જરૂર કબુલ રાખત. ન્યારે પિતાએ પોતાને વિચાર બદલે છે ત્યારે એ ગભરાઈ ગઈ. તેણે આજીજ સાથે કહ્યું કે “ પિતાજી, લગ્ન કરવા માટે મ્હારી ઉમ્મર હજી ન્હાની છે. વળી બાપ ટીબોલ્ટના મરણના દુઃખને લીધે હું જોઈએ તેટલી આનંદમાં નથી. હજી ટીબોલ્ટની મરણ ક્રિયા પણ પુરી થઈ નથી તે ખેલ્યાં આપણે ત્યાં લગ્નનો ઉત્સવ થાય તે આપણા કુટુંબને શોભે ?” આવી રીતે પોતાનું લગ્ન થઈ ગયું છે એ ખરી હકીકત ન જણાવતાં લગ્ન ન કરવાનાં ખીજાં કારણો દેખાડ્યાં.

૪૬ લૉર્ડ કેમ્પ્સેટે તેના કહેવા ઉપર ખ્યાન આપ્યું નહિ. અને ગરુરારે રહવારે પેરીસ જોડે લગ્નવિધીથી જોડાવા તેવાર રહેવા હુકમ કર્યો. વેરોનાની સૌથી ચઢતી કુમારિકા ખુશીથી કબુલ કરે એવો પૈસાદાર, સારા કુટુંબનો ને દુશીઆર વર-પોતે પોતાની પુત્રી-વારતે શોધી દહાડ્યો તે છતાં, આની રીતે લક્ષ્મી ચાંલેલો કરવા આવે ત્યારે ન્યુલીએટ ના કહે તે એનાથી ખમાયું નહિ. લૉર્ડ કેમ્પ્સેટેને તો એમજ લાગ્યું કે ન્યુલીએટ ઉપર ઉપર-નીજ ના કહે છે આથી તેણે આવી આજ્ઞા કરવાનું યોગ્ય ધાર્યું.

હમેશાં દુઃખની વખતે ન્યુલીએટ કાપર લોરેન્સની પાસે સલાહ લેવા જતી હતી. આ વખતે પણ તેણે એમજ કહ્યું, તેણે સાધુને બધી હકીકત જણાવી અને યું કરવું તે વિશે સલાહ પૂછી.

“ અતિ સાહસિક ઉપાય લેવા ત્હારી હિમ્મત છે ?” સાધુએ પૂછ્યું.

“હું” મ્હારા પિતાની ઇચ્છા મુજબ, મ્હારા બહાસા ધણી જીવતાં હોવા છતાં પેરીસની જોડે લગ્ન કરવા કરતાં મરણ વધારે પસંદ કરું છું.

સાધુ કહે “ તું” ઘેર જ અને આનંદમાં હોય એવો રોજ કર ને પિતાજીની મરજીમુજબ પેરીસને પરણવા કબુલ થા. આવતી કાલે રાત્રે હું આ દવાની ખાટલી આપું છું તેમાંની દવા પી જાણે, આથી ૪૨ કલાક સુધી તું શુદ્ધિગરની મરણ પામેલી હોય એવી જણાઈશ. પરમદિવસે એટલે લગ્નની રહવારે ન્યારે પેરિસ ત્હને પોતાને ઘેર તેડી જવા આવશે ત્યારે તું રાજ જોવી દેખાઈશ. આ પછી ત્હને આપણા રિવાજ પ્રમાણે ખુલ્લી રાખી કેમ્પ્સેટ કુટુંબનાં ઘાટવાના જોરડામાં લઈ જવામાં આવશે. આ પ્રમાણે સ્ત્રીની સ્વાભાવિક બીકને મુકી દઈ તું જો હિમ્મત ધરીય તો ખાત્રીથી કહું છું કે જરાજર બેંતાળીસ કલાક પછી તું સ્વપ્નામાંથી જાગી હોય તેમ એ ઉપમાંથી હડીય. ત્હારા ઉઠવાને વખત થશે તે ખેલ્યાં હું રેખીઆને સર્વે હકીકત જણાવીશ, તે રાત્રે મેન્ડુઆથી આવી, તું જાગૃત થઈશ એટલે ત્હને પોતાની જોડે માન્ડુઆ લઈ જશે.

રેખીઆ તરફના અતિચય ખ્યાર અને પેરીસ જોડે લગ્ન થાય તે બધને લીધેજ સાધુ-એ દેખાડેલા આ સાહસિક ઉપાય પ્રમાણે વર્તવા ન્યુલીએટમાં હિમ્મત આવી ને ન્યુ-લીએટ સાધુએ કરેલી સૂચના પ્રમાણે વર્તવા કબુલ કર્યું.

મઝમાંથી ઘેર ગયા પછી ન્યુલીએટ પેરીસને મળી. થોડો લગ્નનો રોજ કરી તેણે પરણવાનું કબુલ કર્યું. આ ખુશ ખબરથી માતપિતા ખુશ થયાં અને ૪૬ પિતા જીવાનીના

૧ ડિસેમ્બર લોકા મઝમાં ઘટે છે. અને અમુક કુટુંબના મઝમાં અમુક દેવળમાં ને અમુક જગ્યાએ જોડાઈ એવો એમનામાં રિવાજ છે.

ઉત્સાહમાં આવી ગયો ને પોતાનું 'હુ' ન માનવાને લીધે અગામી ધષ પડેલી પુત્રી પાછી માનીતી ધષ પડી.

પાસે આવતાં લગનની ધામધુમ ધરમાં ગાજ રહી. સધળી ઝીંજે ખર્ચના વિચાર વગર આશ્વવામાં આવી અને વેદોનામાં ૧૫૫ પશુ દિવસ નહિ થયેલી એવી ધામધુમની તૈયારીઓ કરવામાં આવી.

સુધવારની રાત આવી. ન્યુલીચિટ બતાવેલી દવા પીધી. આ દવા પીતી વખતે કોના મનમાં નચેતી ઇંદાઓ ધષ. " વખતે રાખીએ જીડે 'ઘાસ' લગન પોતે ગમ રીતે દરાન્યુ' છે તે છુપાવવા કોણે મદને એર તો નહિ આપ્યું' હોય ? ના, કોતો ધણી પવિત્ર સાધુ છે. રોમીઓના અપના 'હેલાં' હું 'નય' તો મારી ચી વલે યાવ ? ત્યાં પડેલાં ટ્રમ્પેટોના ઘણા અને હમણાંજ મરણ પામેલા ટીંગાઈને જોઈ મદને બીક ન લાગે ? વળી લોકો કહે છે કે આની જગ્યાએ જુન હોય છે તે વાત ખરી હોય તો હું શું કહું ? આવી આવી ચિંતાઓથી તેનું મન ઘેરાઈ ગયું પણ છેવટે રોમીઓ તરફના અનુદદ ઘાસે અને પેરીસ તરફના અજુગમાઈ એની આ ચિંતાઓ દુર કરી. તેણે દવા પીધી અને તે મુર્છાવશ ધષ.

પડોદિગે પેરીસ મધુર વાજત્રો સાથે ભવિષ્યની વધુને ઉંઘમાંથી ઉઠાડવા આગ્યો. ત્યારે, જ્યતી ન્યુલીચિટને બદલે એના આરડામાં એનું રાજ નગરે પડ્યું. કેવો દુઃખમય દેખાવ ! રેરે ! પેરીસની આશાઓ કેવી નાચ પામી ? ધરમાં કેવો કોલાહલ ધષ રચો ! કુટ મરણે બિચારા પેરીસને તો પરપલા 'હેલાંજ' પોતાની બહાલીથી જુદો પાડ્યો. ન્યુલીચિટની પાછળ કોણે ધણો શોક કયો. ધરડા માતપિતાના શોકોદગારની તો દદજ રહી નહિ. આદ્ય લી મોટી ઉગમરે તેમને આ એકની એક પુત્રી હતી. એને જીવાથીજ એમની આંખ ઠરતી. વળી ન્યારે માતપિતા તેને સારે ઠેકાણે પરણાવી સખી દરવાની તૈયારીમાં દત્તા ત્યારેજ દેવે આવી રીતે તેમનો પાસેથી એને છીનવી લીધો ત્યારે પછી દુઃખમાં બાકી જ રહી રહી ?

લગન વખતના જમણ સાથે આજેલી સામગ્રી મરણક્રિયા કરતી વખતે યતાં જોગન-માં વપરાઈ; મગજ પ્રસંગે ગવાતાં ગીતોને બદલે રાજ્યા ગવાવા લાગ્યા; મધુર વાજત્રોને બદલે દુઃખજનક 'ધંટ' વાગવા માંડ્યા. ને કન્યા જમ ત્યાં નાંખવાના પુલો રાજ ઉપર ગોઠવાયા. લગનની શુભ ક્રિયા કરાવવા આવેલા ધર્મશૂની જરર દવે મરણક્રિયા વારતે પડી. ન્યુલીચિટને દેવળમાં તો લઈ જવામાં આવી પણ આફસોસ ! એ ત્યાં જઈ લગનથી જોડાઈ મુખી સીપુરોની સંખ્યામાં વધારો કરત તેને બદલે મરણ પામેલાઓની શોકનીય સંખ્યામાં વધારો કયો.

ખરામ ખબર હમેશાં સારી ખબર કરતાં ઝડપથી ફરી વળે છે તેમ આ વખતે પણ જન્યુ. ક્રાયર લૉરેન્સે રોમીઓ ઉપર ન્યુલીચિટ વિધેની સર્વે ખરી હકીકતવાળો પત્ર લખ્યો હતો. પણ જમસુસ આ ખબર લઈ ત્યાં 'હેચિ' તે 'હેલાંજ' ન્યુલીચિટના મરણની શોકમય ખબર રોમીઓને મળી. આ ખબર સાંભળી તે 'હેલાં' રોમીઓ અતિશય આનંદમાં હતો. આગલી રાત્રે એને એવું સ્વપ્ન આપ્યું કે જાણે પોતે મરણ પામ્યો છે. પણ પોતાની પ્રિયાઓ આવી ધણી મુશ્કેલી કરી તેને સજીવન કયો. આ પછી તે એક દેશનો રાજ થયો હોય એવી કદપના ધષ. આવા અમકારિક સ્વપ્નાથી એનું મન ધણું

પ્રસન્ન હવું તેવામાં વેરનાથી એક માણસ આવ્યો. આ માણસ કાંઈ પણ સારી ખબર લાગ્યો હશે એમ એણે ધાર્યું. પણ જ્યારે એ માણસે જ્યુલીએટના મરણની ખબર કહી ત્યારે એ અતિશય દિગ્ગમીર-ચંછ ગયો. રાત્રે ૨૨ખામાં તો મને જ્યુલીએટ સજ્જન કર્યો હતો પણ હવે મહારાણી મદારી બહાલીને સજ્જન કરી શકાશે નહિ એવો દુઃખમય વિચાર એને થયો. રોમીઓએ હવે વેરના જંઘ જ્યુલીએટના શયને નિહાળવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેણે પોતાના નોકરને ઘોડો લાવવાનો હુકમ કર્યો.

વળી આ યુવાન પુરુષે એક સાહસિક ખમતું બરવાતું પણ નહીં કર્યું. એક કંઠાજ હકીમ તથા તેની દુકાન તેને યાદ આવી. માન્ટુઆના કાષ્ઠાવિરૂદ્ધ નહીં છુપીરીતે એ મહેને એર વેચશે એમ તેને લાગ્યું. રોમીઓએ આ દુકાન શોધી કહાડી. તેણે હકીમ પાસે એર માંગ્યું. હકીમે પહેલાં તો આનાકાની કરી પણ સોનામ્હોરથી મન લલચાવ્યું. તેણે રોમીઓને, એક દીપ્તિ એર પોતામાં તો ગમે તેવા મગજન માણસને પણ મરણને શરણ કરી દે એવું એર આપ્યું. રોમીઓએ જ્યુલીએટને મન ધરાવ ત્યાં સુધી જોઈ એર પી એની જોડેજ સુઈ. જંઘ ત્યાંજ દટાઈ જવાતું નહીં કર્યું.

રોમીઓ વેરના પેલેઓ. તેણે એક દીવો, કાદળી ને એક બીજું હથિયાર સાથે રાખ્યાં હતાં. તેણે જ્યુલીએટની કબર ખોદવા માંડી તેવામાં “ દુષ્ટ માન્ટેયુ ” એવા શબ્દો સંભળાયા. આ ઘોસનારે આ માણસને “ આવું અપરીત કામ શા માટે કરે છે ” એમ કહ્યું.

આવી રીતે રોમીઓને અટકાવનાર કાઉન્ટ પેરીસજ હતો. તે પોતાની બહાલી જ્યુલીએટની કબરપર પ્રલભ્ય થતાવરા અને તે સ્થાને આંધુ પાડી પોતાના દુઃખનો ઉકારો કાઢવા આવ્યો હતો. આ વખતે રોમીઓતું અહિં આવવાતું કારણ એ કંઈપી શક્યો નહિ. સમજા માન્ટેયુઓની માફક રોમીઓ પણ કેપ્તુવેટોનો દટો શરૂ છે અને કેપ્તુવેટના મહાંઓને એ કાંઈ પણ રીતે અપમાન કરવાજ આવ્યો હશે એમ એણે ધારી લીધું. આથીજ પેરીસે શપથ બોલેલા અવાજે રોમીઓને દુષ્ટ કામ કરતાં યોગવાતું કહ્યું. રોમીઓને જ્ઞ વેરનામાં જોવામાં આવે તો દેહાંત દંડની શિક્ષા રાજનએ શરમાવી હતી તેથી પેરીસે રોમીઓને પકડી રાજનને સંપાદિત કરવા તાપર થયો.

રોમીઓ બોલ્યો “ હે પુરુષ ! દીગ્ગાઈને મ્હેં કોઈ શિક્ષા તારા રમરણમાં નથી ? તું શાંત થા. મહેને જવાદે, મહેને નાહક ઉરેર નહિ; એકતું જીન કરીને તો પાપમાં પડ્યો છું; હવે તારો વધ કરવાની ફરજ પાડી મહેને વંદુ પાપમાં ના નાંખ. ” પેરીસે આ ચેતવણીને મિત્રસમાં ગણકારી નહિ. તેણે રોમીઓને પકડવા પ્રયત્ન કર્યો. તેઓ લડવા ને આ લડાઈમાં પેરીસે માર્યો ગયો.

રોમીઓ સામે આણસ ડાણ છે તે જાણતો ન્હેતો. તેણે દીવો પાસે લઈ જઈ જ્ઞયું તો તે પેરીસે હતો. આ પેરીસનું લગ્ન જ્યુલીએટ જોડે થવાનું હતું તે તેને ખબર હોવાથી પેરીસને પોતાના જોવાજ હતભાગી ને આથી પોતાના દુઃખનો સાથી જોવો ગણી રોમીઓએ એને જ્યુલીએટની કબરમાંજ સુવાડવા નિશ્ચય કર્યો.

હવે રોમીઓએ જ્યુલીએટની કબર ઉઘાડી. જ્યુલીએટના અનુપમ સૌંદર્ય ઉપર દુષ્ટ મરણે પણ અસર કરી નહોતી. એ દુષ્ટ વાદાસ જ્ઞણે એતાપર મોટી ના પડ્યો હોય, અને પોતાનાજ આનંદ સાથે એની કાંતી અને લાલી એનીને એવીજ રહેવા દીધી ના હોય !

ન્યુલીએટની પાસે ટીચાઈટું સગ પડેલું હતું. રોમીઆએ ટીચાઈટની માથી માગી. તેણે ન્યુલીએટને ખાતર તેને "બાઈ" તરીકે બોલાવ્યો ને કહ્યું, " હવે હું તારા દુરમન રોમીઆનો વધ કરવાની તૈયારીમાં છું." આણું કહી તરતજ રોમીઆએ બહાલી ન્યુલીએટને એક ઉલ્લું ચુંબન કર્યું. લગ્નગાઠ માન્ટુઆના દરજીએ આપેલું ઝેર પીધું અને પોતાની દુઃખી દેહને ત્યાગ કર્યો. આ દવા કાંઈ ન્યુલીએટે પીધેલી દવા જેવી નહોતી. એની સખત અને નાથકારક અસર તો તરત યથા.

હવે બીજી બાજુએ દવાના ધનના વખત પુરો થવા આવ્યો હતો ને ન્યુલીએટ ઊંઘવાની તૈયારીમાં જ હતી. સાધુ લૉરેન્સને ખગર પડી હતી કે માન્ટુઆ મોકલેલો માણસ કમનસીબે પોતાનો નથી તેવો એ પોતે જાણતો ને કુદાડી કાઢી ન્યુલીએટને કબરમાંથી વખતસર કાઢવા આવી પહોંચ્યો. આવતાજ ત્યાં એક સળંગ શનસ પડેલું દીકું. આ સર્વ જોઈ સાધુ તો ચક્રિતજ થઈ ગયો. એક બાજુએ તરવારો અને લોદીની નિશાનીઓ તથા બાજુમાંજ સજ્જેવા પડેલા રોમીઆ અને પેરીસને દીઠા.

આ બંધુ કેમ બન્ધુ અને આ હાલવેદક મરણો કેવી રીતે નીપજ્યાં તે વિષે કલ્પના પણ કરવાનો વખત લૉરેન્સને મળ્યો નહિ. ન્યુલીએટ તરતજ જગી. સાધુને પાસે ઉભેલો જોઈ ન્યુલીએટને પોતે ક્યાં છે અને યાથી આ જગ્યાએ આવી પડી છે તે સમજ્યું, -સાંભરતાજ " રોમીઆ, રોમીઆ " એ શબ્દો એના મોંઢામાંથી નીકળ્યા. એવામાં જરા દુરથી સંજાળાતાં માણસોના અવાજોથી શાકી સાધુએ કહ્યું, " ન્યુલીએટ આ ભયંકર રથજોથી બહાર આવ. આપણી બધી ગોઠવણો અનિવાર્ય ઈશ્વરી બળે ઉંઘી વળી ગઈ છે. આટલું બોલી વધારે પાસે આવેલા માણસોના અવાજોથી ગભરાઈ સાધુ ન્હાસી ગયો.

બાજુએ નજર ફેરવતાજ ન્યુલીએટે રોમીઆને જોયો અને તેના હાથમાંના પાલાને પણ જોયો. રોમીઆએ ઝેર પીને પોતાના અંત આણ્યો છે એ વિષે એની ખાત્રી થઈ, આથી એણે પોતાનો પણ અંત આણવાનો નિશ્ચય કર્યો. પાલામાં નજર કરી તો એક દીપું એ ઝેર અંદર રહેલું જણાયું નહિ. રોમીઆના હોઠ ઉપર થોડું ઝેર રહ્યું હોય તો તે પણ ચુંબન દ્વારા એની લેવા યત્ન કર્યો પણ આખરે લોકો ધણા પાસે આવી પહોંચ્યા છે એમ લાગ્યું કે પોતાની પાસેનું ખજૂર કહાડી પોતાના ચરીર ઉપર ધા કર્યો ને રોમીઆની બહાલી ન્યુલીએટ રોમીઆના પાસામાંજ અનુનિદાને વચ થઈ.

એ એટલામાં રાત વાળાઓ આવી પહોંચ્યા. વળી કાઉન્ટ પેરીસના નોકરે રોમીઆ અને સખત વચ્ચે થયેલું મુઠ્ઠા જોયું હતું અને બધી દડીકત ચહેરમાં ફેલાવી હતી, તેથી આખા શહેરકાર થઈ રહ્યો. ગામમાં સર્વ ઠંકારો " રોમીઆ " " પેરીસ " " ન્યુલીએટ " પણ બન્ધુ અસંખ્યકીત ભુંમે ગાજી રહી.

લગ્નગાઠ પરાણથી રાગ, લૉર્ડ કેપ્ટનેટ તથા લૉર્ડમાન્ટેથ પણ આ જગ્યાએ આવી શોકમય અંતરેસ બહીતો, ધ્રુજતો ને આંસુ પાડતો જતો હતો. તેને રાતવાળા સિપાઈએ દર્શાવ્યો. આ દત્તો. લોકોનું મોઢું ટાણું આ જગ્યાએ એકઠું થયું હતું. રાત્રીએ "આ પણ પોતાની પ્રિયદેવે જે કાંઈ બજીતો હોય તે કહી અર્તાવ" એવી આજ્ઞા સાધુને કરી.

દેશનો રાગ થયો હોય એટલે કરજાજનક પ્યાર; એ કુટુંબ વચ્ચે સલાહ કરાવવાની રીતિયત લોકોમાં આપવામાં પોતે લીધેલો ભાગ; આ પતિ પત્નીનો એકમેક પ્રયો-

ના ઉડા સ્નેહ; લગ્નની વાત જ્ઞાર પાડવાના અનુકૂળ. વખત આવે તે પહેલાં ન્યુલીએટને ખીન્ને વિવાહ; ફરી લગ્નના મહા અપરાધમાંથી બચવા, પોતાની સલાહથી ન્યુલીએટ પીધ-લી ઈંધની દવા; ન્યુલીએટનું ફૂંચીમ મરણ; ન્યુલીએટની ઈંધ પુરી થાય તે પહેલાં આવી તેને લઈ જવા માટે આવવા રોમીએને પોતે લખેલો કાગળ; કમનસીબે તે કાગળ પહોંચવામાં થયેલો વિલંબ; આ સર્વે હડીકતનું કાચર ભોરે-સે લોડ કંપુસેટ અને લોડ મોન્ટેગ્યુની હાજરીમાં વિગતવાર વર્ણન કર્યું. આનાથી વધારે હડીકત ખચર ન હોવાથી તે કહી શક્યો નહિ. ઉંચે પોતે ન્યુલીએટને ઈલાકવા આવ્યો ત્યારે પેરાસને અને રોમીએને મરણ પામે-લા જોયા; તેટલુંજ એ કહી શક્યો. આ વાતને પૂર્ણ કરવામાં ખુટતી વિગતો પેરીસના નોકર અને રોમીએ જોડે માનુઆથી આવેલા નોકર પુરી પાડી આ નોકરને પોતે મરણ પામે તો પોતાના પિતાને આપવાના કાગળો રોમીએએ આપ્યા હતા. આ કાગળોમાં રોમીએએ પોતાનું ન્યુલીએટ સાથેનું થયેલું લગ્ન, હડીમ પાસે પોતે લીધેલું ઝેર અને ન્યુલીએટની જોડે મરવાના પોતાનો નિશ્ચય એ સર્વે જણાવેલું હતું; અને માતૃપિતાની ક્ષમા માગી હતી. આ સર્વે વિગતો ગરોળર મળતી હોવાથી ફાવર લોરે-સપર આવેલો શક તો દુર થયો, અને એ નિર્દોષ છે એમ પુરવાર થયું; પણ સર્વેને એમ તો લાગ્યું કે આ બધા સાધુએ પોતાની બહી ઇચ્છાઓ પાર પાડવામાં આજી : આડકતરા અને વધારે સરળ ઉપાયો યોજ્યા હોત તો કદાચ આવું ગંભીર પરિણામ આવત નહિ.

ઉંચે રાત્રીએ કહ્યું “ લોડ કંપુસેટ અને લોડ મોન્ટેગ્યુ ! આ તમારા અવિચારી, હડીલા તથા જંગલી કલહનું પરિણામ જુઓ. ઈશ્વરે તમારા વ્હાલાં છોકરાં તમારી પાસેથી છીનવી લઈ તમારા અયોગ્ય કર્મની શિક્ષા તમને કરી છે ” આ બનાવથી આ લોડો પર ધણી હિંડી અસર થઈ. પોતાના વ્હાલાં છોકરના જોગ લેનાર આ કલહને આ બે વૃદ્ધોએ તેમની સાથે તેમની કચરમાંજ દાટી દેવાનું નક્કી કર્યું.

લોડ કંપુસેટ લોડ મોન્ટેગ્યુને “ભાઈ” કહી બોલાવ્યા અને લોડમોન્ટેગ્યુ પાસે તેમને દાઘ પોતાના દાઘમાં મુકવા કહ્યું. તેમણે કહ્યું “ ભાઈમોન્ટેગ્યુ, તમારા પુત્ર અને મ્હારી પુત્રીનું લગ્ન થયું છે. હું મ્હારી પુત્રીના પક્ષમાં તમારી પાસેથી તમારો દાઘ માંગું છું. ”

“ ભાઈ કંપુસેટ, એટલાથી મ્હને સતોષ વળશે નહિ. બહી અને પતિવ્રતા ન્યુલીએટનું રમરણ હમેશ રહે એવું, આખાં વેરાનામાં સર્વોત્તમ, કારીગરીવાળું એક સ્વચ્છ સોનાનું ન્યુલીએટનું પુતળું હું ધરાવીશ. ”

લોડ કંપુસેટે પણ રોમીએનું એક તેવુંજ પુનઃનું ધ્યાવવાને નિશ્ચય કર્યો. મૂખ અને વૃદ્ધ લોડો ! હવે આ જહું શા ઉપયોગનું ? નિર્દોષ અને પવિત્ર જર્મનાનાં જોગ અપાયા પછીજ એમને એમની મૂખાંઈનું જ્ઞાન આવ્યું !

(મુખાંઈ.)

—સૌ. વિમળા સેતલવાડ.

ચરમાંની કથા.

તા. ૧૭ મીએ અચાનક મ્હારા ચરમાંના એક કાચ ફૂટ્યો. ખીજેજ દોવસે એટલે તા. ૧૮ મીએ મ્હારી પરિક્ષા હતી. એ નંબરના ચરમાં તરતજ ટાઇ દુધાનપરથી મળી શકે તેમ નહોતું. અને ચરમાવિના એક ફાજ પણ આવે તેમ નહોતું. હવે મ્હારે શું કરવું ?

મ્હારે નિખાલસ દીલથી કષ્ટ દરવું જોઈએ કે સરખાનમાંતો મ્હેં માત્ર શોખની ખાતરજ ચરમાં પરેયો દત્તા. ત્યારે હું ગુજરાની બીજી ચોપડી શોખનો હતો અને અમારા નાનાં ગામડાંમાં ડેપુટી એન્જીનિયરનમ ઈન્સ્પેક્ટર પંદિશા લેવા આપ્યા ત્યારે તેમણે પદેરેલા ચરમાં મ્હેં જોયા, અને ત્યારથીજ ચરમાને શોખ મ્હને પેલા રયો દત્તો, તે વખતથી “ચરમાં એ નિદાતાનું” ખાસ ચિન્હ છે. અને ચરમાં પરેરજા એ વાવવાનું સાચક છે. ” એ વાત મ્હારા મનમાં સજ્જડ ચોટી ગઈ હતી વળી મ્હારી ઝીની આંખો કે જેથી હું લગતો તેને દાક વાને માટે મ્હેં આ એક ઉત્તમ હથાજ માની લીધી હતો. ચરમાની. સાથે મ્હારે સજ્જડ દોરતી થઈ અને દિન પ્રતિદિન તે દોરતી એટલી ગાઢ બની કે દલે તો જમતાં કે ન્હાતાં પણ હું તેને ઘૂટા મૂરી ચક્રને નથી કે પેલાં અહવાડીયાંથી તો ઉઘંતી વખત પણ આંખ ઉપરજ રાખું છું. પરંતુ કામ કામ વાર હું કંટાળું છું અને તેની મૈત્રિ છોડવા પાત્ર કરું છું. પણ તે એટલા વફાદાર દોરત છે કે મ્હને છોડે તેમ નથી.

હું તમને કહી ગયો કે મ્હારા ચરમાને એક કાચ અચાનક તૂટી ગયો હતો. એ નખ-રના ચરમા એક વખત મ્હારા મિત્ર મહીલાત્રા તાસે મ્હેં જોયા દત્તા તેથી તરતને માટે તેમના ચરમાથી ચક્રાવૃત્ત અને તે દરખાન ઈન્જીનીયરી ચરમા મંગાવી લેવા એ ધારણાથી હું મહીલાત્રાને ત્યાં ગયો.

“મિ. મહીલાત્રા! મિ. મહીલાત્રા! મહીલાત્રાના મકાનના દરવાજામાં પેસતાજ મ્હેં સાદ દીધો. મ્હને કંઈ પણ ઉત્તર ના મળ્યો. રમતા આગલા ભાગમાં એ ત્રણ સ્ત્રીઓ ચોટલા વાળતી હતી. મ્હારો સાદ સંભળતજ નહોતો. “મ્હારી ઝાંખી થતાંજ તેઓ જેમ જીવ લકને નાસે તેમ એક બીજી સાથે અથડાતી, પડતી આખડતી આગામાં દોડી ગઈ. તેમનામાં એટલો ગભરાટ ફેલાઈ ગયેલ કે એક સ્ત્રીના પગની ફેસથી તેમણું કચેળું ફરી ગયું અને સધળે તેલ તેલ થઈ રહ્યું. બીજીના પગ નીચે અગીસા આવના તેના દુકડે દુકડા થઈ ગયા. ત્રીજીના હાથમાંથી દાંતીયો પડી જતાં તે ભાંગી ગયો. એકના માથા પરથી ઉતરી ગયું અને બીજીનો છેડો સરી ગયો. આ સધળાંથી હુંતો આગેજ બની ગયો. હું આસપાસ જોવા લાગ્યો, પણ મ્હારા સિવાઈ ત્યાં કાંઈ નહોતું. મ્હેં મ્હારા પેલાના તરફ ધારી ધારીને જોયું કે શું હું કાંઈ બદમાસ, ખુની, ચોર કે લૂટારા જોવો દેખાઈ છે? આટલા અધા ગભરાટને દેડાદોડીવું કારણ શું છે? મ્હેં ફરીથી જેટલા બની શકે એટલા નજ્ર અવાજથી કહ્યું “મિ મહીલાત્રા ઘેર નથી?” પણ ઉત્તર નજ્ર મળ્યો. અંદરના ભાગમાંથી ગર્જના જેવા જુદા જુદા સ્વરો સંભળાવા લાગ્યા. “ભાભીજી કહેને જ્યાંજ આપેને” “તમે જ્યાંજ આપેને તમારા વરને માટે પૂછે છે” હસવાનો અવાજ કાને પડ્યો. “અમારા વર ને તમારા દિયર નહિ કે?” “ના આ મ્હને ચારમ આવે, આપણા જેવાં લાજવાળા બેરોંધી પુરુષ સાથે વાત થાય કે?” અહીં ચર્ચન વધુ કહેને મહીલાત્રા, સુધારાવાળાતો ધણી ધણીયાણીના નામો લેને બા, માગાએ એજ નામની ફેરવે” અતિશય હસવાનો અવાજ આવવા લાગ્યો. પાંદશાક સુધી આ હાસ્ય પૂરું થયું નહિ મ્હારે શું કરવું? ચરમાની ખાસ અગત્યના હતી મારા ને મહીલાત્રાના મકાન વચ્ચે ધણુંજ અંતર દળું. જેથી ફરીથી આવી ચકાચ તેમ નહવું. હુંતો મુંઝાયો. ધર માંથી તુટક જુદા જુદા સ્વરથી સંભળાવા લાગ્યું “એ” હસવાનો અવાજ “ધરમાં” ફરી હસવાનો અવાજ. આગળ કંઈ સંભળાયું નહિ. હું કંટાળ્યો ને પાછો વળ્યો.

પાંડોરીના મકાનમાંથી અદાર નીકળતા મહીલાત્રા મ્હને જોઈને સાદ દીધો. “હરિલાલ,

દેમ ચાલ્યા જાયો છો ? આવો આવો. " હું પાછો વળ્યો અને ચરમાં માટે પૂછ્યું. મણીલાલ પાસેથી ખજાર મળ્યા કે દીનશાહ નાણાવટીએ મંગાવવાથી ત્યાં મોકલ્યા હતા. હું મી. દીનશાહ નાણાવટીને ત્યાં જવા નીકળ્યો. મને વિચાર આવ્યો કે " આપણી સ્ત્રીઓ નદી તલાવ પર પુરવર્ગની દ્રષ્ટી પડે એવી જગ્યામાં મર્યાદા ન જળવાય તેમ નહાય, ભટ્ટજીની લાંબા લાંબા રાગની પૌરાણીક કથાઓ સાંભળવા બજાર વચ્ચે એકઠી ચાપ, મહારાજશ્રીના ચરણ સ્પર્શ કરવામાં રસધેલી બને, રડવા કૂટવામાં મર્યાદિત અવયવો ખુલ્લા રાખે, આપસુ આપસમાં જગતા અધમ વખતે દુનિયાની પણ દરકાર ને રાખે તથા લગ્ન જેવા માંગલિક પ્રસંગમાં હલકી સ્ત્રીના મુખમાં પણ શોભે નહિ એવી બિલકલ લાપાં દટાણા ગાવામાં લાપરે અને આંગણે આવેશ સભ્ય માણસને વિવેકથી ઉત્તર આપવામાં અમર્યાદા માંને. ત્યારે આપણા સ્ત્રીવર્ગમાં મર્યાદાનો અર્થ કયો હશે ? "

આંટરોડના પૂજ નજીક મિ. નાણાવટી રહેતા હતા. હું આટલા પર ચડ્યો અને બોલ્યો. " મિ. નાણાવટી " " અરે કોણ છે રે ? મરે રે ? પધારોજી, પધારો, અંદર પધારો. " એક કામળ સ્વર આવ્યો. હું અંદર ગયો. ત્યાં મિસિસ નાણાવટી " સાંજ વર્તમાન " વાંચતાં બેઠાં હતાં. મને જોઈને ખુરશી તરફ આંગળી કરી તેઓ બોલ્યા "આવોજી, બેસોજી. આહો ! કેવી ગરમ સીઝન છે ? " પંખાવતી પોતાને પવન નાખતાં મિસિસ નાણાવટીએ વાક્ય પુરું કર્યું. મહેં કહ્યું " બેઠજી, મિ. નાણાવટીને મ્હારે મળવું છે. " " એરે ! શી ઉતાવળ પડીય, મળજોને બા ! આ ચીનાઈ પંખા સારા બને છે. હા ! ચીનની દોન માટે જાણ્યું ના ! ચીને આ દોન લીધી તેથી ફાયદો છે કે ઇંગ્લાંડ જર્મની વગેરે રાજ્યની દોન લીધી હોત તો ફાયદો હોત ? આપનો શું મત છે ? " મ્હારે ઉતાવળ હતી. મહેં કુંકા જવાબ દીધો " હાજી, ચીને દોન લીધી છે. " મિસિસ નાણાવટી બોલ્યાં-આ તેની પાસેનું નાનું સરખું જપાન જુઓને ! હમણાં હમણાં કેટલી ઉન્નતિએ પહોંચી ગયું છે. ! મીકોડોનો સ્વાત્મભોગ અર્વાચિન રાજ્યકર્તાઓને શું શિક્ષણ આપે છે ! તેથી જ તેના પર પ્રાણ પણ ચોવારી નાખે એટલે દરજ્જે પ્રજા તેના પર ફીદા છે. તેની પાછળ આત્મહત્યા કરનાર યુગલ જનરલ નોગી અને તેનાં પત્નિ તેનું પ્રત્યક્ષ દ્રષ્ટાંત છે. જપાનનાં આ જોડાં માટે આપનો શું મત છે ? " મહેં કુંકામાં કહ્યું. " તેની રાજ્યભક્તિ પ્રસંશાપાત્ર છે. " આપણે આશા રાખી કે હવે વાતોનો છેડો આવ્યો, પણ નહિરે બાઈ, મ્હારી જૂલ હતી. " અને જરનસ નોગીની પત્નિની હિમત અને બહાદુરી કંઈ આછી ગણાય ? બાઈ બેંચરચીના હાથમાંની છરી જોઈને જ મને તો ધુન્ધોરો છૂટે છે બા ! વાત કુંકા કરવાના ખાસ ઉદ્દેશથી મહેં કહ્યું " હાજી, " " અને કેંગ્રેસના પ્રમુખ આ. મધીલકર નિમાયા તેને માટે આપનો શો મત છે ? દરખાસ્તમાં તો આ. ગોખલે, આંદ્રિકાવાળા ગાંધી વગેરેનાં નામે મૂક્યાં હતાં. " ચરમાંના વિચારમાંથી જાગી મહેં કહ્યું. " જી, હા, પ્રમુખ નિમાયા છે ખરા " " આ પ્રમુખ જાતના મતભેદથીજ મિ. સોનાવાળા કે જેઓ સાથે હું પ્રથમ લવમાં હતી નેમતાથી હું છુટી પડી અને ને દરમ્યાન મિ. નાણાવટી સાથે મને ઝેંડરેન્ડ પર જોળખાણ થયું, અને પછી તો જાણેજ છોને સ્ત્રીઓને વશ કરવાનાં પુરોષનાં ચરિત્ર ! " તે ધીમું દરયાં. મિ. નાણાવટીનાં મેરેજ યાત્રા હજી માસ પૂરા થયો નહોતો. આવી વાતોથી હું કંઈક વિશેષ નારાજ થયો. હું બોલું તે પહેલાં નો મિસિસ નાણાવટીની જીભ ચાલવા લાગી " પણ હા ! પ્રમુખ માટે આપનો શું મત છે ? આપ પ્રમુખ તરીકે કોને પસંદ કરો છો ? " હવે તો હું બહુ અકળાયો. મ્હારા ધૂનને અંતુ

નવીન અનુપુષ્પાને પગે પડી બેઠો, દેવી ! દામા કરજે. તારા નીર્મળ પ્રેમને મેં
લાત મારી મેં ! પાપ કર્યું છે. હું મારો અપરાધ ક્ષમા કરું છું. દવે તારે ચરણે છું, તારે
ગમે તેમ કર સાક્ષાત્ દયાનીજ મુર્તિ અનુપુષ્પા મહદારવથી બેઠી, નાથ ! જ્યાં તમે સુખી
તેમાંજ હું સુખી. તમારો પ્રેમરસ નિરામાં ઢોળાયો તો ત્યાંજ કરવા દેજો. એ પણ મહાજન
સ્વરૂપ છે. માટે તમે તેવું પાણીમહણ કરીને રંધ બાળીકાના બાળકાપને ઉધારો. મને
સંસારની પરવા નથી. હું થોભીતી યદને મારું દુર્ગમ જીવન ક્ષિપ્ર રતવનમાં ગાળીશ.

ના, ના, બેઠાશી, એ વાત કદી બનશે નહિ. તારો વિયોગ આ જગતમાં કંટા સમાન
ખુંચારો. તારા મદાન દીવ્યરૂપી સીન્ધુની નિરાતો માત્ર ન્દાની માણી છે. નિરા મ્દારી યથે
જતાં આ ઉદય તો તને પુજશે. નિરા તારો દાસીરૂપ છે. તું મ્દારો ધૃષ્ટ દેવ અને હું તારો
પુન્નરી છું, મ્દારા અપરાધની દામા આપી તું એ વિચાર છોડી દે.

નિર્ગન રાત્રી બેપોતસનાના પુર બ્દારણી ખાલી રહી છે. પ્રાણી માત્ર ગુલાબી નિંદા
લે છે. એવા અપરાધીને સમગ્ર અનુપુષ્પા પોતના કપનગૃહમાં લેખન પીઠપર મસ્તક
મુખી સુન્ય હૃદયથી રૂદન કરે છે, નવીન ગાદ નિંદામાં સુતો છે. થોડી વારે હૃદયનો સાર હસી
કરીને સ્વરૂપ યદ એક કાળજ સખવા બેડી.

વાંચનાર, ચાલો એનો કાગળ વાંચીએ. દુઃખી અનુજાનો કાગળ વાંચવામાં પાપશુદ્ધિ
ગણાતી નથી. તેજે શું લખ્યું.

બેઠા નવીન ! વળી તે છેદી નાંખ્યું અને પ્રિય નવીન લખ્યું. બેઠા, છેદીને પ્રિય
લખતાં તેવું ઉદય પાછું ભરાઇ આવ્યું. પાછો તેજે લખવાનો આરંભ કર્યો.

પ્રિય નવીન.—તું જન્મી છું, મારી પાછળ શોક કરશો નહિ. નિરાને ત્દમારી કરી સંસારને
સ્પર્શ, બનાવજો એવી મારી આશિષ છે. ઘરમાં રહીને ત્દમારા સુખના માર્ગમાં કંટાં નાંખવાને
ગમ્યાં નહિ. મારી શોધ કરશો નહિ, દારણુ હું જન્મવાની નથી. સંસારતું અમૃત, મને
અમૃત નહિ. આટલો વખત મેં વિવિધ જ પાન કર્યું. દવે તે અમૃત, શોધીને જીવનમાં સાંતી
ગેળવીશ. સ્નેહથી બધાયલા તમે મને છુટવા નહિ દો; તેથી સાદસ કરીને છુટું છું ! દામા કરજો.
લી૦ એક વખતની ત્દમારી અનુપુષ્પા.

ટેલપર કાગળ મુકીને નવીનને હેલ્લુ સ્નેહદાન દેવા ગઇ. આ વખત તેની આખ-
માંથી અખંડ આસુ બહાર જતાં હતાં. તે છુજાની પશુ તેને દરકાર નહોતી. અંતઃકરણ
ચીરાઇ જતું હતું. મુજતે પગસે નવીનના પતંગ આગળ જઇને પુણ્ય પ્રેમથી ધીમેથી
તેને હેલ્લુ પશુ ખરી લાગણીતું સુખન લીધું અને આખરે સંકેષ વિકેષને દુર ફેંકી,
આથા તુષ્ણને હસેલીને, મોઢમાવાની જાળ તોડીને, તે સંસારના અજળ રસ્તે અદૃષ્ટ યદ
ગઇ, આવો સ્વાર્થત્યાગ કોણ કરશે ?

(સંખાષ.) —સૌ. બંધી બહેન.

સ્રી-કેલવણી.

“મળતાવડો સ્વભાવ, સાશુત વિચારરાશિ, સારી સમજ, વાકેફાર મન, શુદ્ધ (વૃત્તિઓનો)
શોષ, ધાર્મિક નિયમો, કેળવાયલાં મનની નાની પ્રવિણતાઓ, કપયોગીપણું, વતેલુકમાં સચ્ચતા,
અને દિલમાં નરમાસ”

એ સંગીન શુભો સંપાદન થાય એવી સ્ત્રીકેલવણી બેઠા. એ શુભો સોના કરતાં વધુ કીર્તી
દે. ને સ્ત્રીમાં એ શુભો હોય તેને ખરીજ ધનવાન ધારણી.

દીવાસાનો પવિત્ર દીવસ.

(સ્થળ: ચંચળ શોધણીનું દીવાનખાનું.)

ચંચળ શોધણી બધાની રાહ જોતાં એક કોચ ઉપર બેઠા છે.

ચંચળ—(સ્વગત) હજી સુધી કેમ કંઈ આવ્યું નહિ ? રામા સાથે બધું કહેવ-
રાયું તો છે, છતાં હજી સુધી એક જણી આવી નહીં. આજે તો દીવસ કેમ કરી જતો
નથી. જો વિજયાસક્તિમ આવશે તો ખુબ ગમત થારો. તેને કહેવરાયું છે એટલે આત્મ
વગર તો નહિ રહે. (બધી સ્ત્રીઓ આવે છે.) આવો, આવો, બધાં, હું ક્યારની રાહજ
જોતી હતી. હવે એક વિજયાસક્તિમ આવવાની રહ્યાં, તે આવે એટલે આપણી રમત શરૂ
કરીએ. (વિજયા આવે છે.) આવો બહેન, તમે તો ઘણેજ દીવસે મોં દેખાડ્યું હો. [
વિજયા—(સ્મિત કરતાં) અરે બહેન, તમેજ ક્યાંય શોધ્યાં જડતાં નથી ને ?
શોધને નવાં ખરાં ને !

ચંચળ—બહેન, નવાં તો ખરાં પણ લાગુને ભાવે ખપીએ છીએ. તમે લાટીઆની
પેટે છે કે, “ વેચાપ સહુ ત્યારે એક આવે વડુ ” ? આ જુઓને સોલીસીટર; તે વિના
તમને ગાડીધોડે ફેરવતા હશે ? સ્યો હવે, આજ દીવાસાનો દીવસ છે માટે ચાલો કંઈક
ગમત કરીએ.

કમળા—બહેન, મારી મરજી તો ચોપાટ રમવાની છે. વખતે જશે અને ગમતે યશે.

રાધા—ના, ના, બહેન, ચોપાટ શું રમે ? તે કરતાં ગંજીશો સારો.

ફક્તમણી—હવે ગંજીશો અને ચોપાટ બંને ગયાં ઘેર, પાટલી પેસાની રમત સાથી
સારી. કેમ બહેન ચંચળ ?

ચંચળ—હા, એ રમત ઠીક, મને પણ ગમે છે. કેમ વિજયા—બહેન, તમારાં ભાટિ
આણીમાં તો આ રમત જગજહેર છે.

વિજયા—હા, અમારી પ્રાંતિમાં તો વાર તહેવારને દીવસ આજ ખંધા. તેમાંય આજ
તો દીવાસો, એટલે કંઈ મળ્યા નહિ !

ચંચળ—બોલો, કેટલા કેટલા રૂપીયા બધાં રમવા માટે લાવ્યાં છે ?

કમળા—બહેન, હું તો રમવા માટે રૂપીયા વીસ લાવી છું.

રાધા—બોલો વીસજ ? જો રૂપીયા પચાસની નોટ, જેમ છે.

કમળા—તે બહેન, તારો વર મોટો શેડીયો છે, અને અમારે તો કેટલો ટુકડો પગાર છે !

તારા—બહેન, મારી પાસે રૂપીયા નથી, પણ આ કંઈ પેટે કંઈ રૂપીયા આપો,
જો છતીસ તો ઠીક; ને દારીસ તો એ ચાર દીવસમાં રૂપીયા આપી કંઈ લઈ જઈય,
કેમ ચંચળ બહેન, રૂપીયા આપશે ને ?

ચંચળ—હા, ચાલ, કેટલાં લેઈએ ?

(બધી સ્ત્રીઓ કુંડાણું વગી જાગમ ઉપર બેસે છે માત્ર વિજયા કંઈક વિચાર
કરતી ઉભી રહે છે.)

ચંચળ—કેમ વિજયા બહેન, તમે કેમ ઉભાં છો ? આવી જાઓને.

વિજયા—બહેન, મને રમતાંજ નથી આવડતું.

મયંગ—અરે, નદી આવડે તો શીખરીયું. પણ આજે તો રમણજ પડશે. આરો, આપણે બંને બેસે થાયું.

વિન્યા—બહેન, શિક તો મને રમતા નથી આવડતું, અને ખીણું તો આ રમત જ મને પસંદ નથી.

કમળા—અરે, પસંદ શું ન હોય ? મઠિયી પેસા જ નહીં છુટતા હોય. એમ સો-લીસીટરની વડુ ઘડને સોમીયાં શું થાઓ છે ?

વિન્યા—બહેન, અમે કાઠીવાવાડનાં એટલે ગામડીયાં તો ખરાં કે નહીં ? એટલે જ રમતમાં અમને શું ખજર પડે ? તમે ગમે તેવાં તોય મુખબજારાં !

રાધા—અરે, એમ તો આ મયંગ સોદાણીનું પીપર ક્યાં કાઠીવાવાડમાં નહેણું ? પણ જીવોને થોડાં વખતમાં કેવાં દોહોવાર ઘડે ગયાં છે ?

કમળા—અરે, પણ સોલીસીટરે આંહી આવીને ખુબ પેસા જમા ક્યાં છે. તેમાંથી આજ ન ઘડે જાય ?

વિન્યા—(ચિંતિત કરતાં) બહેન, સોલીસીટરે પેસા મેળવ્યા છે તે કાંઈ આવો ગેર-ઉપયોગ કરવા નથી મેળવ્યા. સદ્ઉપયોગ કરવા મેળવ્યા છે, સમજ્યો. તેતો કમાઈ જાણે, પણ તેનો ઉપયોગ તો આપણે શીમાને કરવાનો છે.

કમળા—એમ કે, તમે આવી રમતને ગેરઉપયોગ કહેતાં દરો ? (આડું જોઈ મ્હો મરડે છે.)

વિન્યા—ખીણું શું? આવી રમત રમવી તે ગેરઉપયોગ નહીં ત્યારે શું સારો ઉપયોગ કહેવાય? ધારો કે, હું રમતાં રમતાં પત્નીસ ત્રીસ રૂપીયા હારી જઈ, તેના કરતાં એટલા રૂપીયાના દાણા લેઈ—પીરોધાર-ગરીમ-અપંગ દુકાળીયાને ન સંતોષું અને તેના આત્માનો આશીર્વાદ ન મેળવું? બહેનો, રમતાં પહેલાં તો આપણને કાંઈ વિચાર નથી થતો, પણ પાછળથી જ પરતાવાનો વખત આવે છે તે આપણને સાસે એવો હોય છે. મારે જ રમતથી દુરજ રહેવું ઉચિત છે. કમળા બહેન, તમારા વર મહેતાગીરી કરે છે અને મઠીને વીસ રૂપીયા તેમને મળે છે. અને તમે આજે રૂપીયા વીસ ઘડને રમવા આવ્યા છો. હવે જ રૂપીયા તમે હારી જશો તો ? ખીયારા હરગોવીંદાસ સવારના આઠ વાગ્યાથી તે રાતના આઠ વાગ્યા સુધી જીવ-તોડ મહેનત કરે છે, ત્યારે રૂપીયા વીસ દેખે છે અને તમે કેટલી કરકસરથી ધરખરચ ચલાવો છો તે તમારું મન જાણતું દરો ? તેમાં તમે આજે એમના આખા મહીનાની કમાણી લઈ રમવા આવ્યાં છો, તે બહુ દીલગીર થવા જેવું છે. બહેન તારા તારા બહેન, તમે કંઠી માંડી રૂપીયા લ્યો છો. પણ હારી જશો તો ? અને સાસુ ડોકમાં નહિ દેખે ત્યારે પુછશે તો ? તારા—તો કહીશું કે, પીપર પડે છે.

વિન્યા—અને તમારી મા મુછશે ત્યારે કહેશે કે સાસરે પડી છે ! પણ તેવામાં જામે બેગાં ઘશે તો તમારી વાત પકડશે, તો સાસુ સસરા અને તમારા વરને શું કંઠા ઘશે, તેનો તમને ખ્યાલ છે ? પહેલાં તો તમારી ચાલ ચલગતવિધે સૌને વહેમ આવશે; તમારા વરનો તમારા ઉપરથી વિશ્વાસ ઉડી જશે, અને અજાવ ઘશે. સૌ તમને કૂટ કૂટ કરશે. કારણ કે ખરી વાત તો તમે કહી ચકવાનાં નહીં, ત્યારે તમારે વીશે તમારા પતિને ઉચો મત છે તે ઉગતાજ શું કામ નષ્ટ કરે છે ? તમારા પતિ વિનાશાય કોલેજમાં બેસે છે, હું અને સારી રીતે આજણું છું, દર રવિવારે તે અમારે ત્યાં આવે છે. બહુ બધા,

આનંદી અને માયાણુ સ્વભાવના છે. તમારે વિષે એમનો ધણો ઉચો મંત છે; કારણકે તમે સારા ધરની દીકરી છો. એટલે સારા શુભના જ છે. એમ તે વાતમાને વાતમાં જણાવે છે. તમે હજી સાસરે બહુ જતા આવતા થયાં નથી એટલે એના સ્વભાવની તમને થું ખબર ! માટે એ બધાને બ્રહેમ આવે એવું આચરણ આપણે શા માટે કરવું જોઈએ ? આ રમત ચીવાય ખીજી તમને કાંઈ રમતજ જડતી નથી ? ખીજી રમતો રમવાની ક્યાં થોડી છે, બ્રહેન ! કે જેથી આપણે આવા મૌલિક પતિના વ્રતના દીવસે જુગાર રમીએ ? માફ કરજો હો, તારા બ્રહેન, કમળા બ્રહેન, તમને આજે બહુ કહેવાયું છે.

(તારા તથા કમળા સરમથી નીચું જીવે છે.)

અંચળ—બ્રહેન ! તમે આજે કડવાં પશુ બધાનાં હીતના વચન કર્યાં છે. અને અમારી બધાની આંખ ઉઘાડી છે. ખરેખર બ્રહેન, આ રમતનો ચડસ સૌથી ખરાબ તો છે. આ રમતનો ચડસ જેમ ધણી બ્રહેનોને છે તેમ મને પણ ધણી વરસ થયાં હોય છે. અને ધણીય રૂપીયા હું હારી ગઈ છું. પણ મારા ધરમાં મારો હોસાજ કાંઈ પુછવું નથી. અને શેઠ પણ મારો માગ્યું વાપરવા આપે છે, તેથી કોઈ દીવસ પકડાઈ નથી. પણ આજે મને પસ્તાવો થાય છે, કારણ કે આ રમત ધણી ખોટી છે. ખેડાર દીવાસાને દીવસ હું અડીસો રૂપીઆ હારી ગઈ હતી, પણ શેઠને આ વાતની ખજર પડવા દીધી નહોતી. બ્રહેન, તે દીવસ મારો એવો તો ગયો હતો કે મારું મન જીવે છે ! પંદર દીવસ મને ખાવાનું માગ્યું નહોતું અને તે રૂપીઆ મારી નજર આગળ તમી કરતા હતા. અમારી ચાલીમાં રહેતા ગરીબ બાહુતનું બાહુ એક દીવસ મોડું આવતું, અમે શેઠ જોવાને ધમકાવતા અને લે. એ તે ગરીબ માણસોને; ધકા મારી આરડીમાંથી બહાર કાઢતો, ત્યારે મને પેસાં રૂપીઆ સંભરતા. તે ગઈ શુભરી વાત પાછી હું જીવી ગઈ હતી, અને આજે રમવા તૈયાર થઈ ગઈ, તે મારે પણ કેટલું ચરખાવાનું છે, બ્રહેન ?

રાધા—અંચળ બ્રહેન, તમે તમારી વાત કરી એટલે હું પણ મારી વાત કરું છું. ગયા દીવાસાને દીવસ મેં એમની પેટીમાંથી રૂપીઆ પચાસની નોટ છાની માની લઈ લીધી હતી અને હારી આવી હતી, હોસાજ કરતાં પેટીમાંથી પચાસ રૂપીઆ આજા થયા જણી પહેલાં મને પુછવું, હું તો હારી આવેલી તેથી વઢવાની બીકમાં જીવે કંઈ જાણતી ન હોઈ તેમ નામુકર ગઈ. હવે ભોગ મળ્યા ખીચારા ઘાડીના ! એમણે ઘાડીને જીત માર, માથો અને પોલીસ ચોખીમાં બેસાડી આપ્યા. પણ જેણે લીધું ન હોય તે ક્યાંથી આપે ? છેવટે ત્રણ દીવસ પોલીસ ચોખીમાં બેસાડી અન્તે રજા દીધી. હું તો આ બનાવથી આશ્ચર્ય બની ગઈ, પણ કાંઈ બોલી શકી નહી. કારણકે બોલું તો મારા પણ બાર વાગી જાય ! મનમાં સમસ્યોને બેસી રહી, અને જુગાર રમવાના સૌજન ખાધા, કારણકે મારે લીધે ખીચારા ગરીબ માણસનો રાટલો ટલ્યો, પણ પાછો આજે દીવાસાને દીવસ આપ્યો અને ગઈ વાત વીસારે પડી, એટલે વળો રમવાને તૈયાર થઈ ગઈ !

વજ્યા—બ્રહેનો, આ રમતનો ચડસ આજથી ભાડીઆ શાંતિમાં સૌથી વિશેષ છે. કાંઈ પણ વાર તહેવારને દીવસ, શતને દીવસ, જ્યાં જીવે ત્યાં આ રમત જ રમાય છે. તમે બે બહુ ભોળાં તથા સત્યા હૃદયનાં છો, માત્ર તમને સાચા વીચાર અને દૃઢ નિશ્ચયની ખામી છે. જીવે આજે, તમારી જીવનની વાત, તમે જન્મે જીવેથી ખુશ દીલથી કણલ

કરીને ? વળી હવે તમને પસ્તાવો થાય છે, માટે સુધરતા વાર લાગવાની નથી. અંચળા બહેન, તમે ધનાઢપના ઘરમાં આવી છો અને વળી ચોથી વારનાં છો તેથી મોં માગ્યું તમને પહેરવા આદવા, ખર્ચવા મળે છે, તેનાં લીલાજ પછી તમને કોઈ પુછવું નથી, માટે તેના તમારે સદુપયોગ કરવો ઘટે છે. બહેન, તમને યાદ છે કે પુનમને દહાડે આપણે ચોપાટીપર ફરવા ગયાં હતી ત્યારે રસ્તામાં એક બીખારણ આપણી પાછળ આવી હતી, તેની વાસિ કેટલાં છોકરાં હતાં ?

અંચળા—હા, મને યાદ છે પાંચ સાત છોકરાં હતાં. બીચારાં કંઠાસ બૂંચે ટળવળતાં હતાં.

વિન્યા—બહેન, તેમાંનું એક તો સાત આઠ રીરસવુંજ હતું અને ટાઢવું થરથરતું હતું. તેના અંગ ઉપર નહોતું પહેરવા કે આદવા, તેની પાસે ટાઢથી બચવા માટે કપડાંનો એક કટકો પછી નહોતો. તેમનો આવો કંઠાજ દેખાવ જોઈ, કેના હૃદયમાં દયા ન આવે, બહેન ? આપણને ટાઢથી બચવા માટે, શાસ, રંગમ્પ અને દામગા તથા સુવા માટે પલંગ, ઉપર બે ગ્રંથ ગાદલાં બીજાવેલાં હોય છે, તેમ છતાં આપણને જાગે ટાઢ ઉપાડી જતી હોય, તેમ મોળાં અને રક્ષીપર તગર જમીન ઉપર પગ પછી મુકી શકતાં નથી ! કહો હવે એમનાંમાં અને આપણાંમાં કેટલો તફાવત ? આશમાન અને જમીનનો ને ! આપણી પાસે તેને મદદ કરવાની શક્તિ હોય અને એ શક્તિનો ઉપયોગ કરીએ તો તે નીરાધાર અને કંઠાજ માણસની આંતરડી, આપણને કેટલો આશિર્વાદ આપશે ? અને તેથી આપણને જે આનંદ થશે તે અનુભવથીજ ખબર પડે. આપણાં જુના કપડાં તે ગરીબને મળે નવાં થઈ પડે છે. આપણું વધારું અને ટાઢું અન્ન તેના ટળવળતાં જીવને યાંત કરે છે. આપણે અને તે એકજ પિતાનાં છોકરાં છેએ, અને તેને જુએ ટળવળતાં મુકી આપણને મિથાજ ઉઘારવાનાં, અતર પુલ, શુભાખજગ, સાલ, દુસાલ, તાપરચનો કરો હક નથી. ઈશ્વરે આપણને પૈસા આપ્યાં છે, અને આવો સારો અવતાર આપ્યો છે, માટે જગતનિર્પતાનો હંમેશ ઉપકાર માની, ગરીબ દુઃખી મનુષ્યોને હમેશ મદદ કરવી અને અર્ધાને આપ સમાન ગણી તેમના મુખ દુઃખમાં ભાગ લેવો, તે આપણા અવતારનું સાર્થક છે. નહીં તો પોતાનું પેટ તો જાનવરો પછી ભરવામાં સમજે છે, તો આપણામાં ને જાનવરમાં ફેર શું ? આપણામાં સાઈ ખોટું સમજવાની ઈશ્વરે સુદ્ધિ આપી છે, તો સારાનો સ્વીકાર કરી ખોટાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. કેમ ખર્ચ કે નહીં બહેન ?

અંચળા—હાસ્તો બહેન ! આજે તો તમે ખુશ કરી હો. આવું આવું તમે સમજો છો, જણો છો, તેની તો મને આજ ખબર પડી બહેન ! આવું કંઈ સમજાવતાં હો તો અમને પણ કંઈ આવડે.

વિન્યા—બહેન ! તમે પોતેજ બધાં છો એટલે સારો અર્થ ગ્રહણ કરી શ્યો છો. બીજું હોય તો કહેશે કે તમારે શું પાછી પંચાત ?

રાધા—બહેન, તમે તો આજે અમારા હીતની બહુજ વાત કરી છે. હવે આજે અમારી આંખ ઉઘડી છે, અને મારા પાપનો મને બહુજ પસ્તાવો થાય છે. આ નોટ જે મેં એમનાથી છાનીમાની કાઢી લીધી છે તે ધર જતાવિત પાછી મુકી દેઈશ. નહીં તો ગયા વરસના જેવા બીચારા ધાટીના હાલ થાય !

વિન્યા—બહેન, તે ગરીબ માણસ ઉપર જ્યારે આપણે ખોટું તહોમત મુકીએ છીએ

અને તેને કાઢીએ છીએ; ત્યારે તે ગરીબ માણસની આંતરડી ઝીટલી કકળતી હશે કે ન પુડો વાત ! તે ગરીબ માણસ આપણને શાપ ઉપર શાપ આપતો હશે. એક તો જુગાર રમવાનું પાપ, રૂપીઆ જાતના કાઢી લેવાનું પાપ, અને પતિ પાસે રૂપીઆ ખાત નામુકર જવાનું પાપ, અને તેથી ગરીબ માણસનો રોટલો ટળ્યો એ એક પાપ ! કહો કેટલાં પાપ બેગાં થયાં. વળી રૂપીઆ ગયા ખાત પતિને ઉદાસી, અને દારી જવાથી આપણા મનમાં ઉદાસી, પંકડાઇ જવાની બીક, ઘરમાં નોકરો ઉપર ધડા માર ! બહેનો, જુઓ. આ દીવાસાનો માંગલીક દીવસ ! જુઓ આ પતીના મતનો ઉત્સવ બહેન, પતી છે તે આપણા પ્રભુ છે, તેમનાથી વળી દગો શું ? એથી એક પણ વાત ન હોતી જોઇએ, કે આપણે તેમનાથી જાતી રાખવી પડે. બહેનો, પતીથી વીરુધ્ધ રહીને તેમની આજ્ઞાનો ભંગ કરીને તેમનાથી કલેશ કરીને, આપણે જે જપ, તપ, તિર્થ, વ્રત, વીગેરે કરીએ છીએ તે સર્વ વધા છે, આપણાથી એક દીવસ ભાગા ન ફેરવાય, અથવા મંદિરે દર્શન કરવા ન જવાય, આપણાથી સખીઓની રમત, ગમતમાં ભાગ ન લેવાય તો તેનો સુખેથી ત્યાગ કરવો, પણ પતીની સેવાનો, તેમની આજ્ઞાનો, જરાપણ ભંગ ન થવો જોઇએ. પતી છે તેજ આપણા ઈશ્વર છે, તેજ આપણા પ્રાણના આધાર છે, જીવનની દોગી છે, તેમના વડેજ આપણે શોભીએ છીએ, તેમના વડેજ આપણને માન છે, તેમના વડેજ આપણે સુખી છીએ, અને તેમને લીધેજ આપણે રમત ગમતમાં અને આનંદ ઉત્સવમાં ભાગ લઇ શકીએ છીએ. તેમના વડેજ આપણા આંસો સુડો અખંડ છે. દુઃખમાં, આપણાં બધાં સુખનું મૂળ તેઓ છે. તેમની સેવાથીજ આપણને હૃદયીત રૂબ મળે છે. તેમની સેવાથીજ આપણા ઉપર ઈશ્વર રાજ યદ આપણને સ્વર્ગ સુખ આપે છે. કહો હવે, આવા જે સર્વ સુખનું મૂળ જે પ્રભુરૂપ પતી તેમનાથી દગો કેમ કરાવે ! નજ કરાય. અને આજના માંગલીક દીવસે, આવી જુગારની રમત રમી નાહક આપણા ઘરમાં કલેશ લેવો કરવો ? આજે તો દીવાસાનો પરીત્ર દીવસ છે તેથી એવી રમત કરવી જોઇએ કે જેથી બધે આનંદ આનંદ યદ રહે.

અર્ચન—બહેન, સારી વાત છે હો. હવે અમે આજથી સોગન લઇએ છીએ કે કોઇ દીવસ પૈસા પાટલીથી નહિ રમીએ.

વીરુધ્ધા—બહેનો, આપણે જેઠ મહીનાની અગીઆરસને દીવસ અનેક બાધા લઇએ છીએ. કોઇ તો અમુક શાકની, દાળની અથવા હમેશ દર્શન કરી જમવાનું નીચમ લે છે, અને ખુશીથી આવી રમત રમવાને નીકળે છે. તેને જલે આવી બાધા લેવાતી હોય તો જોડું નહીં. ચોમાસાના ચાર મહીના બહુ પરીત્ર છે તે મહીનામાં તો બહુ પરીત્ર કામોજ થતાં જોઇએ, અને આજના આ પરીત્ર દીવસે તમેજે આ રમત કદિ નહીં રમવી એવો સંકલ્પ કર્યો, તેથી મને બહુ આનંદ થયો છે. ચાલો હવે આપણે ઈશ્વર મહીમાનાં ગીત ગાઇને, બાકીનો સમય પુરો કરીએ.

(જુનાગઢ.)

—હિમકુંવર કૃષ્ણદાસ રાપટ.

રત્ન હાર : ૧. માણસે માણસે મતિ મિલ્લ દોય છે, કુટે કુટે પાણી મિલ્લ દોય છે, હુડે હુડે પાણી મિલ્લ દોય છે, અને દેરો દેરો રીતિ નૂરી દોય છે; પરંતુ પ્રત્યેકને અનુકૂળ થઇ રહેનારજ સ્થાપિત સાધી રાકે છે. ૨. ચિત્તને ડરણ કરનારી પ્રિયા છે, અનુકૂળ સ્વજન છે, સારા બન્ધુ છે, અને આજ્ઞા પરાયણ પ્રેમાળનો કંટો છે; દારીના સમુદ્ધર મુઠ્ઠી ફાલા છે તથા હંસનાં ટોળાં આંગણમાં નાચી રહ્યાં છે; આટલું છતાં જ્યારે આંખ મંદિરો, ત્યારે એમાંનું કાંઈ નથી. ૩. બલે શાન્ત્ય દોય, લક્ષ્મી દોય, અથવા બીજી અર્પવ સમૃદ્ધિ દોય; પણ લહેને માટે ગર્વ કરવો હયિત નથી. કારણકે લહેને ઊડીને આ કલેવર લાસ્ય થવાનું છે.

—સૌ બાહુબા સાંગણવા વાળાં.

મુંબાઈની લોકલ ટ્રેનમાં વાતચીત.

સાંજના ચાર વાગ્યા પંજી કોમ્પાઝી વાંચના-અધીરો બોરીવલીની લોકલ (ગાડી) ઉપર ઉપરી દોડે છે. દારણ કે ઍ.સીસ-નિયામનો વખત પુરો થતાં ધોડાની ધમાસ વધે છે. મુંબેનો (બહુ રોશનોએ અટક્યા વિના લાંબી મુસાફરી કરતી આગમી-આ) માં દસ માણસથી વધુ બેસતાં અંદર મારામારી થવાનો વખત આવે છે; ત્યારે લોકલ ગાડીઓમાં દસગાર માણસ બેસવા ઉપરાંત આઠ દસ ઉભાં રહે છે, તોપણ કાંઈને લાગતું નથી. સાંજના પાંચના મુમારે ફ્રેક, ટોપી, પહેરેલી, ખગે પાકીટ ને દાઘમાં સીવવા બારવાનો સામન લઈ પારસી છોકરીઓ, તોફાન અને આનંદ કરતા પારસી છોકરાઓ, સાદા ને શાન્ત હિન્દુ છોકરાઓ, સપક ને દરેક દીસતી દક્ષિણી છોકરીઓ, તથા યુરોપિયન કે ગ્રીકોની જાણીતાં ટોળે ટોળાં દોડનાં, જુઓ પાડનાં જણાય છે, આ છોકરાંમાં મુંબરાતી છોકરીઓ પણ કાંઈ કાંઈ દેખાય છે, કેટલીક સાદી ને એક માર્ગી દોષ છે, ત્યારે કેટલીક પારસીમાં અપવા મારાની દોષ એમ એમના ફ્રેક (પોચાક)ની ટાપટીપ ઉપરથી લાગે છે.

મુંબાઈની કન્યાશાળાઓમાં, પારસી કન્યાશાળામાં વિદ્યાર્થી બહુ સારું આપવામાં આવે છે પરંતુ એ સારું શિક્ષણ લેતાં અરચાળ સ્વભાવ, ફ્રેચનેચસ રહેવાની ટેવ, પણ સાથેજ આવે છે. મુંબાઈમાં રહેવાની-પહેરવા આદરવાની પરનિજ-દેખાદેખીથી એવી યાય છે કે, સામાન્ય રિચાતનાં અને નજગા મનનાં બાલકો ઉપર માડી અસર થયા વિના રહેતી નથી. બાલકો બીજાને ફ્રેચનેચસ નિર્ધ-બીજાની દીકા સંભળી મનમાં મુંઝાય છે, -પોતાની જાતને દલકડી ગણે છે, અને આ રીતે અનેક દુઃખો ઉત્પન્ન થાય છે. આ જાતની વાતો બાલકોમાં કેવી રીતે યાય છે, તેનો ખ્યાલ નીચેનાં દશાન્ત ઉપરથી જણાશે.

ઉપર દશા પ્રમાણે, સોમવારે રાજના નિયમ પ્રમાણે ૪-૪૪ ની લોકલ (ગાડી) અર્થગેટ રોશનથી ઉપડી. તેમાં એક પારસીબેચાસતી (દિંદુછોકરી, -એક સાદી દિંદુછોકરી, અને બીજી કેટલીક છોકરીઓ બેઠી હતી. આ બધી છોકરીઓ લોઅર પરેસ રોશને) ઉતરવાની હતી. ગાડીમાં બેઠેલી દિંદુછોકરીઓમાં બે ચૌદ વર્ષની હતી, ત્યારે બેક અગીવાર વર્ષની હતી. મોહિની સઉથી ન્દાની હતી. તેણે સાદો પણ સ્વચ્છ ચર્ણુચો ખજો પહેર્યો હતો.

મોહિની સ્વભાવે શાન્ત ને ડાહી હતી. ગાડીમાં કવિ વાંચતી અગર બારતી; અથવા તો જારી પાસે બેસી બહારનો દેખાવ જોતી ને ન સ્વમજી ચકતી-તે ઘેર જઈ પોતાની માને પૂછતી. બીજી છોકરીઓ વર-વહુની, હુમડાં-ધરણીની, નાટક ચેટકની વાતો કરતી. તેમાં મોહિની જરાયે ભાગ લેતી નહિ. કેટલાકને એમ લાગશે, મુંબાઈમાં પારસી કન્યાઓ અને જે મુધરેલી બાનો જેમાં બાલવિવાદની વાત થતી નથી, ત્યાં છોકરીઓ એવી વાત કરેજ નહિ. પણ નિશાએ જતી આતની છોકરીઓની સાથે જેસો અથવા પાછળ પાછળ જાર તો જણાશે કે એમની વાતો કેવી યાય છે. આતું દારણ એટલુંજ કે ઘેર માયાપ અને નિશળમાં શિક્ષકો રહેમના તરફ પુરતું ખ્યાન આપનાં નથી. માત્ર બહારનો આડંબરજ મોહીત કરે છે. નિશા-ળમાં રજમાં કેવી વાતો યાય છે, ઘેર અગળ આપણી વાતચિતની બાગડોળો પર શી અસર થાય છે, તે આપણે જોતાં નથી.

મોહિનીની મા સાધારણ બહેલી તેમ કહી હતી; તેમજ તેના પિતા અતુલની હતા, એટલે એમને ઘેર આડંબર જરાયે નહોતો. કન્યાને ઇંગ્રેજ વગેરેની જ્ઞાનની જરૂર છે એમ તેઓ માનતા; પણ ખરચાણ સ્વભાવ અને માત્ર આડંબર ન થાય તેની ખાસ ચીવટ રાખતા. બીજી છોકરી અંદાને જાતે દીકા કરવાની ટેવ ન હતી, પણ નિશાળમાં અંદર અંદર દીકા થતી તે સમિળવાથી તેને દીકામાં રસ પડતો અને તેથી જ્યારે મોઝ સાદી છોકરીને બીજી છોકરીઓ બનાવતી અગર સતાવતી ત્યારે તેને મજાદ પડતી ખરી, પણ પાછળથી એકલી પડતાં દીકરીયે થતી.

ત્રીજી છોકરી તારા તેના મામાપની એકની એક પુત્રી હતી; ને એક બાઈની જેન હતી. તારાના માતપિતા હિંદુ હતા, છતાં હિંદુ રીતરીવાજે માટે તેમને તિરસ્કાર હતો. જ્યાં સુધી ઇંગ્રેજ રીત રીવાજે પ્રમાણે લગ્ન થાય નહિ ત્યાં સુધી લગ્નસુખ મળવાનું નથી એમ તેઓ માનતા. હિંદુનો પહેરવેશ બીજકુલ ગમતો નહિ એટલે પારસીનો પોશાક ધરમાં દાખલ થયો હતો. સ્ત્રીઓને રસોઈ કરતાં શીખવાની બહુ જરૂર નથી; કારણ તેઓ કાંઈ બહિષ્કારી જન્મી નથી. આમ તેના ધરમાં બનાવું એટલે તારા માદ વર્ષની થઈ છતાં દાળ ચોખા વીણતાં પણ તેને આવડતું નહિ. આમ છતાં તારા મામાપની બેદરકારી ને લીધે હોય કે નિશાળનું વાતાવરણ એવું હોય પણ બાપતી વિશેષ યત્ન હતી. તે જુલે ચુકે પણ પુઝવના ડબ્બામાં બેસતી નહિ. સ્ત્રીઓનાં ડબ્બામાં બેસીને પોતાના જેવડી છોકરીયો સાથે વાત ન કરતાં મોટી સ્ત્રીયો સાથેજ વર-લુપડાં-ધરેણી-સામુ-નજીવનીજ વાતો થતી હોય તેમાં વાગ લેતી અને ઇંગ્રેજ બહેલી એટલે નવલકથાઓ પણ શુગારનીજ વાંચતી. શુગારાતી પુસ્તક હોય તો મામાપ જોતાં કે શું વાંચે છે, પણ ઇંગ્રેજ પુસ્તક ગમે તે વાંચે તો દરકત નહિ. એટલે તે શું વાંચે છે તેની પણ કાંઈ તપાસ રાખતું નહિ. રાજની પેઠે આ ત્રણે છોકરીઓ ચર્ચાએટથી ઉપડતો ગાડીમાં બેઠી ને આજ તારા એમની સાથે અંદર અંદર વાતચિતમાં પડી.

તારા—મોહિની જેન. કેમ કાંઈ દેહાડો આવતાં નથી? હમે તો હવે લોઅર પરલ રહો છો. એટલે આપણે પાસે છીએ.

મોહિની—હમણાં મહારી માથી થાય એમ નથી એટલે રસોઈ કરવાની ને વળી મહારી પરીક્ષા આવશે એટલે વાંચવાનું. વળી મહારા ન્હાનાઆઈને તાવ આવે છે તેથી રાખવો પણ મહારે પડે છે.

તારા—તે આપણે દેહાડો વાંચતાં હશે? એવી તે કેરી પરીક્ષા! હું તો ઇંગ્રેજ પાંચમી બહુ છું તોયે મહારે તો હમારા જેવું વાંચવાનું નથી. સ્વવારે વંચાય તો પછી સ્થળિયું કરવાનું?

મોહિની—તારા જેન. સ્વવારનો બધો વખત નથી વંચાતું. જેલો ઉડી વાંચુ છું પછી મહારી બાંને રસોઈમાં મદદ કરું છું. રોટલી ચોખડી, પીરસવું, પાણી લેટા કરવા; શાની રીવારે તો રસોઈ પણ હું કરું છું. મહારા મોહિટામાં સરસ્વતીચન્દ્ર વાંચતા હતા, હેમાં કુમ્બે કહ્યું હતું કે, મહારે દરેક રીતે રહી રાખાય એમ થતું છે. બાગમાં આડ તથા દાંતીમાં ખીચડી રાંધી પાંદેરથી પંદડામાં બાંધી, એમ સમિતું છે, ત્યારથી મને વધારે હોશ થઈ છે. એટલા માટે આપણને બધું આવડતું જોઈએ જેથી દરેક રિવાજમાં રહી રાખાય ને સંતોષ-આનંદ મળે.

તારા—આદો! એમાં તો ગમે તે લખે! ગોરધનરામ તો જુના વિચારના હતા. હવે તો એ વિચારના માણસો ગાંધી ગણાય છે, મોદીની! તારાથી રંધાય છે કમ?

મહારાથી તો, બા, રંધાય નહિ. મહારા કૃષ્ણ (બાપ) મને કામ કરવા દેજ નહિ ને. મને આવડે પણ નહિ મંધર (મા)ને દરકત દોષ ત્યારે કૃષ્ણ દરો સે, હું તો પુત્ર વીણી લાવું, કે ભરવા યંચવાનું કરે—સુકામાં કાકડીએ-દજી મહેં મુજી નથી. આવડો કલ્પે, મોટાં ચક્રાણું ત્યારે, ને નહિ આવડે ને-રસોધવા નહિ મળે, તો હોટેલો (પીસાઓ) ક્યાં નથી? એક વખત મહારા કૃષ્ણ ગામ ગયા હતા ને મંધરથી થાય એમ નહોતું; ને કમવાને મહારે નિરાણે તો જવું. તે આવેલો શણી આસલેટનો કોલસા ઉપર રેડ્યો. પણ કોલસા કળમ્યા નહિ ને ખાવાનું થયું નહિ. ટાઇમ (વખત) થઈ ગયો એટલે એ આના કમને મુજાઈ ગઈ ને ખાવાનું ખાઈ. મંધરે ગંગાકાકીને બોલાવી રંધાવ્યું. ત્યારે આપણને તો સાંકડી પકડનાં પણ ન આવડે!

ચંદા—તારા! એનો બદ્ધ જોડું. એમ જતા જતા તો આવડું નેમળું. સાચું શનિ રવીવારે ન થાય એવું થા કામનું! તે કિસ્સાએ તો રસોઈ કરવી નેમળું.

તારા—પણ જમવા સિવાય રસોઈમાં જવુંજ ન ગમે તેવું કેમ! મને તો એમ લાગે છે કે સાદેજ પાસીની પેઠે આપણે પણ ખદાર ટેમત ઉપર ખાવાનો રીવાજ હોય તો. સારો કે રંધણીમાં પેશવુંજ નહિ. મારા કૃષ્ણ મંધર પણ નાજ કહે છે. ચાક પણ કૃષ્ણ કરે. મને તો એ કડાકુટનોજ કંટાળો!

મોદીની—તારા બહેન! ત્યારે મને તો એવું એવું કરવાનો ઉડતો ઉમંગ થાય છે. નાનપણથીજ શીખવાનો શોખ રાખીએ તો ભારે ન પડે. ધીમે ધીમે સોખાય. સિવના ભરવાનું ગમે, તેવું રંધવાનુંયે ગમે, રાત્ર હોય ત્યારે રસોઈ સોખીયે, એમાં શું? ને વખતો વખત જતા નજર રાખીયે ધરમાં, નારિન કંઈ રસોઈમાં થવાનું હોય ત્યારે પ્યાન આપીયે, એટલે બધું આવડે.

તારા—મોદીની! તુતો દજી સાદીજ રહો. મહેતો ત્હને કોઈ દિવસ ફોક, કે સંગી ખાંધો કમજો કે નવી દમનો ગણીયો પેટરતાં નેમળું નહીં. માંધાના વાળની છુટી યુથેલી સેર પણ ત્હારે માથે તો દીડીજ નહિ. મને તો તારી પેઠે નિરાણે જવું આપણને તો, બા, ન ગમે. ત્હારી પેઠે હું જાઉંને તો મને અધી હોકડીયો ને માસ્તરો પીખી ખાય. ચોપાટી ઉપર નેમળું છીયે કે સીચો કર્વા ફેશનેમલ ડ્રેસ પહેરો આવે છે? મને તો સાદો લૂગડો નજ ગમે. એ ધડી કોઈ આપણા સામું નેમળું ન રહે પછી થા. કામનું? રોજ નવાં નવાં કપડાં ન હોય તો પછી શું એનાએજ પહેવાં કરવાં?

ચંદા—તારા બહેન! હમારી નિયામમાં પણ દરરોજ નવાં કપડાં નેમળું. હમારી નિયામમાં પાસીઓ નહિ એટલે ફેશનેમલ ડ્રેસ નહિ એટલુંજ.

તારા—પણ ચંદા! મોદીનીને તો એ! કાનમાં જુની તરેહનાં એરીંગ! અબોડો અત્યારથી! ને છુટા વાળ રાખી લાલ લીલી પડીઓ અધિ તો? ટોપી નહિ-પગમાં જુટ તેં પણ ગામડીયાં જેવાં! મહારાથી તો એક દહાડો એમ નિરાણે કે ખદાર ન જવાય. આપણે તો સેન્ટ (સગંધી) વાળો રૂમાક, તથા મોખાં ઉર્લાં ને સીજાં પગ દેખાય એવાં તથા સુંદર જુટ, એટલું તો નેમળુંજ. વાળ છુટા ને માંધામાં ખુપેસનો નજ નાંખવું, કે જેથી વાળ: સીકળા થાય, વખતે હેરઆઈલ નાંખું કે સગંધી રહે.

મોદીની—હરો, જુદેન; મહારે તમારો વાદ ન જોઈએ. અમે સારા બસે રહ્યા—મેઘાં ગઈં તો લુગડાં નથી પહેરતાંને—નકામે ડાંગ રો. ?

તારાં—એમાં ડાંગ રોના ? જો આ તારો કમળે—હીંટના કેટલા પૈસા આપ્યા !—એ આને વાર કે એક આને ?

એક આનાતું નામ પડતાં બધી છાહીયો હસી પડી ને મોદીનીં રાષ પડી. અંદા પશુ હસવામાં બળી હતી પશુ જ્યારે મોદીનીનાં રોતી જોઈ ત્યારે તે પસ્તાઈ ને પાસે જઈ મોદીનીનીં શાન્ત પાડી. ગરીબ બીચારી મોદીનીને સદ્માગ્યે લોઅર પહેલ રહેશન તરત આપ્યું ને બધાં ઉતરી ગયાં. મોદીની—ઘેર ગઈ. સર્વે દુષ્ટીકત માને કહી, ને કહેતાં કહેતાં કુસકે કુસકે રોઈ. માએ મોદીનીને શાન્ત કરી—રદમગમરી—કુસારી—હસતી કરી.

સુબાઈમાં કેટલીક મોદીનીઆને નિશાળ, સ્ત્રીસભા, અને સોસાયટીની દેશનનાં અણુ-ઘટતાં ખચોની ફિયાવારીને લીધે રોવું પડ્યું હશે ? ને કેટલી મોદીનીઆ સારી રહેતાં કેટલું અમતી હશે ? ને કેટલીક મોદીનીઆ ખરયાણુ ઘણું પિતા-કે પતિની પૈસાની ચિંતાં વધારતી હશે ?

જુદેન. P.—

વસન્તને ઘેર :

વસન્ત—આવો મણિજુદેન ! તમને તો હમણાંનાં જાણતાંજ નોતાં : કેમ તમિયત તો સારી છે ને ?

મણિ—હા. તમિયત સારી છે. જુવો જુદેન, રવિવારે તો હું આવી હતી : ને ત્યાર પછી અમારે ઘેર મહેતા ને બધા રહજના આબ્યા હતા, તે જમવા રોકાણુ હતા. ને આજ રહવારે “ કુમુદ ” ને મળી આવી. તેથી નોતાં અવાયું.

વસન્ત—(જાણીને) “ કુમુદ ” કાણુ વળી ?

મણિ—આપણા જાણીતા સાક્ષર કેવજીભાઈને તમને જાણખતાં નથી ?

વસન્ત—(જાણીને) ના, જુદેન એમને તમને શું મળી આવ્યાં ને વાતો કરી ?

મણિ—ઘણી નવાઈની વાત ! તમારા જેવાં બાણેશાં ને વળી સારી કવિતાઓ લખો, તેમને એવા મોટા સાક્ષર સાથે જાણખાણુ નહિં ?

વસન્ત—તમને ખાસી જેમ છે. હું કંઈ બાણેશી નથી. હું તો તમારા જેટલુપે જાણતી નથી. પશુ કહો તો ખરાં, શીયી વાર્તા કરી ?

મણિ—વાતો શી કરે ? આતો મહારા દિવર ગયા ત્યારે “ કુમુદે ” કદાચું હતું કે ; “ મણિ ” કેમ નથી જાણતાં ? મહારે એમને મળવું છે. એમને જોવાને ધણે વખત યત્ન ગયો. તેથી હું ગઈ હતી, હુંને મહારા દિવર ત્યાં ગયાં, જુદેન. એમનાં બાઈ બાણેજ સાથે જાણખ દરાતીને એમની સાથે રોકે-ડ (હાથ હલાવવો તે) કાઢી. અને મહા પીધી. કાસે. એઆ મહારે ઘેર આવવાના છે. તમારી ઇચ્છા હશે ને આવશે તો મન્દોડકશન (જાણખાણુ) કરાવીશ. છેમરજી ?

વસન્ત—નાજ, મને માફ કરો. મને તો આજણા પુરણમાં રૂપુ—એસવું કે બોલવું મમવુંજ નથી, તે તમને ક્યાં નથી જાણતાં !

મણિ—આવું મ્હોડું માન મેળવવાની તક મળે તે શા સાર ખોરી ? એવા મ્હોટા માણસ સાથે યોગબ કરવામાં તો આપણી મ્હોટાઈ વધે છે. ખરે, બહેન, ત્હમે બહેલાં છો, પણ વેદીયાં ટોર ! અને પુરાં પાંચસો વરસ મ્હેલાંનાં ! ત્હમે નવા જમાનાના વિચાર ગૂઢણ કરવામાં જરા પણ અકુટિત (ચપલ) નથી.

વસન્ત—દેવજીભાઈ ત્હમની પત્નીને તેવી છુટ આપતા નથી. ત્હમની સ્ત્રીનું કપાઈ નામ સાંભળ્યું છે ? નામ તો નહિ પણ યોગ્ય જોડું રખાવે છે. જ્યેષ્ઠા આવી રીતે સ્ત્રીઓની છુટનાં દીમાવતી નથી, તેઓનાં ઠાંપ પણ દુનળાં ને ગરીબજાં હોય છે. ને ત્હવાંઓ અન્ય સ્ત્રીઓ સાથે છુટનો સાબ સેવા ચુકતો નથી. હું એવી છુટને કે મ્હોટા માણસની યોગબ ને યોગ્ય નથી. પણ ત્હમારી આંખો કેમ રહેલી છે ?

મણિ—આ મ્હારે ગંગા આંખાં છેને, ત્હમની સાથે આજ સદાક યધ.

“ વસન્ત— ” દેરાણી જોદાણીને દ્વઝાઈ તો થરીજ નેમ્મળે, પણ ત્હમે તો સુધેરલાં છો. શા માટે લડ્યાં ? કંઈ કારણ દરો ?

મણિ—જીણા, આ તો ત્હમારે મ્હારે માયા થઈ તે દેવવાય. પણ મજગામ અમારે મોટે ઘેર ગયાં દર્તા ત્યાં મ્હારી સાસુને વાત વાતમાં રહે છે કે “ મણિ બાગીને તો પુરૂં રૂપમાં બેસવું ને વાતો કરવી બહુ જ ગમે છે. મ્હોટાને ચોક્કસી આંખાં તે રસીક કરતાં બધાર જાહેને બેઠાંને તે દાગજ દાગી ગઈ ! ” આ બોલ્યું કહેવાય ? મ્હને તે સમે એવું થયું કે, આને મારી લઈ તો સારું. પછી આજ ઘેર આવીને ખુબ રાઈ, જ્યેષ્ઠા એને મણિભાઈ (દીવર) ખુબ વડયા. કીદાભાઈ ને એની વડુ તો અંકવાડ જોવાં છે !

વસન્ત—દરો. કંઈ સૌનાં સ્વભાવ સરખા છે ? સદન કરી લ્યો.

મણિ—દરો શું ?—ત્હને સ્વભાવ બહુજ ખરાબ છે. હું છુટ મોળાં ને સારાં કપડાં પહેરી છત્રી લઈ મણિભાઈની સાથે ફરવા જઈ ને એ તો ઘેરજાં હોય ને તે કામ રસીક પાણીનું કરે. તેમાં તો કાંઈ મોડું કરે, અને એ જો વહેલાં ઘેર આવે તો કાઈની સાથે દેવરાવે કે એતો ક્યારનાં ગયાં છે. એ પુછે એટલે પણ એમ નહીં કે, હજી હમણાં ગયાં છે.

વસન્ત—આચાર વિચાર જુદા; ને એને ધણી ન રળે એટલે એને અદેખા આવે જ ન ગમે.—પણ ત્હમે “ કુમુદ ” નાં પુસ્તકો વાંચ્યાં છે. ધણાં સરસ છે ખરું કની ?

મણિ—હું તો નવરી થતી નથી. ને શું વાંચું ? કમ્મર દુઝે છે. પણ તે રૂપાળા દેવા છે ? ને બોલે છે એવું તો મોહુ ને મધુર કે એનાં સીવાય કાંઈને બોલતાંજ આવડું નથી. ત્હમે બહેલાં છો અને “ સુન્દરી સુખોદ ” માંની ત્હમારી કવિતાનાં વખાણ મ્હારા સસરાજી બહુ કરતા હતા, પણ ત્હમે હવે કપડાં જરા ધાટીલાં ને સારાં પહેરો. ત્હમારા ડોળાં થી ત્હમેતો મૂર્ખ જોવાં લાગે છે.

આ જુલો, મ્હેં ગઈ દીવાળી ઉપર ત્રીસ રૂપીઆનાં આઠ પોસકાં ફિરંગી પાસે શી. વડાયાં દર્તા, દેવાં સારાં લાગે છે ? ને સાંકડ રૂપીઆ સાળુ, ધાંધરા ને લેસનાં થયા, તોય હજી તે કપડાં પુરતાં નથી. ”

વસન્ત—“ વધારે તો કપડાંને ખર્ચ નકામો છે, પણ સાધારણ જોમ્મળે ત્હવાં તો હું પહેડું છું. પણ વખતે સુખમની રેશન પ્રમાણે નહીં હોય, પણ તેથી શું ? એ કપડાં કંઈ ફેકી દેવાય કે ? વળી હજી તો ત્હમારા દીવર બહે છે, કંઈ રળતા નથી; આપણે ક્યાંકાંકાંને કપડાં ખતાવવાં છે ને હુંસીપાર ગણાવું છે ? પણ મણિજીને ત્હમે ક્યાં ક્યાં પુસ્તકો વાંચ્યાં છે ? ”

મણિ—મ્હને તે યાદ નથી. કહી કહી વળી વાંચીએ, મણીભાઈ વાર્તાની ચોપડી લાવે તે, ત્હમારી પેઠે હમારા એ ધંધાજ નહિ તો.

વસન્ત—પણ ત્હમે જુઓ છો જરા બપોરનાં સારાં સારાં પુસ્તકો લઈને વાંચો. તો શું ? ત્હમને પહેલાં નહિં ગમે, પણ પછી જરૂર બહુ સાઈ લાગશે. ”

મણિ—ના, પણ બ્હેન, મ્હારે તો હવે ઇંગ્લેન્ડ શીખવું છે. ને તે મણીભાઈ શીખવાડશે. એમને તો ત્રણ ચાર ચોપડી જેટલું જ નથી આવડતું—ત્હમે ઇંગ્લેન્ડ બહુ જાણો છો કે નહિ ? વસન્ત—ના, મ્હને ઇંગ્લેન્ડ નથી આવડતું. શીખવાને મન થાય છે પણ ક્યાંથી શીખાય ! શીખવનાર કોઈ નહિ. ધરકામ પુરતું ને વળી છોકરાં, સાધારણ ગુજરાતી વાંચુ લખું છું તે પણ માત્ર રાત્રેજ. હવે ત્હમારા ભાઈ શીખવે; પણ અમે તો ઠાઠજ રહીશું ને ત્હમે નો શીખશો.

મણિ—શું કહું વસન્ત બ્હેન ! ત્હમે કહેશો કે આવતી નથી. વળી ત્હમારા કરતાં એ મુંઝવેભાઈ પાસે તો આવવાનું મન થાયજ છે, પણ આંદો સુધિ આવીએ ત્યાં રોવા પુરેથી તો સાચું જોઈ જોઈને ચકતી નાંખે છે. જો કે હું કંઈ બહુ રૂપાળી નથી, પણ નોયે આ કપડાં ને છત્રી ને છુટ જોઈને કે કેમ— ?

વસન્ત—આપણે નીચું જોઈને ચાલીએ તો પછી શું ? વળી કોઈને સાથે લાવીએ. બાકી થોડો કરીએ ને જરા વધારે સાદાં રાખીએ.

મણિ—“ ત્હમે તે કેવાં અડારમી સહીનાં છો ? પારસણ ને અડમો કેવી રીતે બધે એકતી ફરે છે ? તેમ ફરવાનું મ્હને તો બહુ મન થાય છે. આપણે તો,—ત્યાં ને, આ હુંજ મણીભાઈ સાથે કે ત્હમનાં ભાઈજાને હમારા પડોચી મુંઝવેભાઈ સાથે ફરવા બેઠું તેમણે લોકો વાતો કરે. બહુ આપણે તે અવતાર છે ?

વસન્ત—“ વળી ત્હમેજ કહો છો કે, ‘પુરેમાં સાચું જોવાં કરે છે । મ્હેતો ત્હને ઉપાય કહો. ”

મણિ—ત્હમે ફરવા નથી જતાં ? અમારી સાથે આવતાં હો તો કેમ ?

મુંઝવેભાઈને આપણે જાણ્યો. હમણાં એ તો નથી નવરા, ‘ પણ તમારા તો ધરમાં ધાટીએ ના મળે ! ને વળી છોકરાં ! એ બધી માયાકુટ તમને કેમ ગમે છે. ? નહિં બેસવું—ઉઠવું—ફરવું—ફરવું ને નહિં કંઈ વાત કે ચીત—મણીભાઈ કે એ આવે ત્યારે છીને કામે વળગી જાયો. ”

વસન્ત—“ શું કરવું કામ નો હોવાજ ને, વળી બાળક. પુરેમાં સાથે વાનો કરીએ, પણ શી કરવી ? વળી અભણનાં, નહિતો યા માટે ન બોલીએ ! પણ બહુ તો મ્હને પોતાને નથીજ ગમતું. કામ વિના શી વાત ? ફરવાતો એ મોડા આવે. ને વળી છોકરાંની જાનજ ધાટી નથી રાખે. એટલે કે કસરત થાય ને પૈસાએ બચે ને દીકમાં જરા સ્ફુરતી રહે. પહેરવું, આડવું, ખાવું પીવું, ફરવું ફરવું, છુટ મોજાં ને પુરેમાં સીસાવડી (મંડળી) તથા સાકરોની ઝાગબ, એનો સૈને ગમે. પણ ધર અઘાવવું, કુટુંબ સભાળવું ને છોકરાં ઉછેરવાં તથા પતિનું સુખ જોવું તે પહેલી ફરજ છે. બાકીનું નો સવશું એ, સમજ્યાં, ખોટા ડોંગ ને સવશું પાલ ! પણ મંજૂબ્હેન, ત્હમે જ કહોને કે કપડાં લતાં સારાં કામતી હોય ને બહુ ભારે દાગીના, હીરામોતીના ચરિરે પહેરે, પણ ત્હમાં મનુષ્યનું મનુષ્યત્વ શું વિશેષ છે, તે કહેશો ?

મણિ—ત્હમારી વાતમાં સમજ ના પડે. બાકી એ તો ખરુંજ તો. ત્હમે શું

“એક તુર માનવી, દહાર-તુર-કપડા, -સાખ તુર નખરાં, કરોડ તુર લદકા ।” તમેજ જોજો આખા માગામાં જે સારાં કપડા પહેરતી હોય, ને ફાનખંધ રહેતી હોય, ને સારા દાગીના પહેરતી હોય, તેની પાસે સ્ત્રીઓ ને પ્રથેા માખીઓની માફક હોય. ને શ્રીજી બધાને સહુ ગરીબ ને જંગલી પારે, સમજ્યા.

વસન્ત—હીક, હીક, તેવી રીતે કપડાં આપણે નથી પહેરતાં. આપણે છે તે હીક છે. હો સોઠા જંગલી ને ગરીબ અમને પાર ને આસપાસ ન રહે. પણ ફરો બહેન ! આપણે કૈલાસાશીને વધારે માન દર્શાવે રાણકદેવીને ?

મણિ—“રાણકદેવીનું તો વડવાણમાં દેર છે તેજને ! જે ત્હમે તે દિવસે ત્હની વાતપણુ કરી હતી. પણ કૈલાસાશી કાણુ તે નથી ખબર.*

વસન્ત—ખબર નથી તો તે વાત પછી કહીશ. પણ એક દીરામીતીવાગી ને બીજી ત્હમે કહો છો તેમ જંગલી, સમજ્યા ! વળી, જસમાતો એક ઓડણુ હતી (જેણે પણ પતિ મરણ પછી સિદ્ધરાજની રાણી થવા કરતાં મરણ વધારે પસંદ કીધું હતું) તે પણ હજી અખબર છે. બાપી દસડી સ્ત્રીઓ ધણુ ઘરેણું પહેરે છે તેનું કેમ ? હોય તે બસે પહેરે. પણ તેથી કંઈ મનુષ્યત્વ નથી આવતું અને નથી વધતું. સદૃશ્ય કરતી શબ્દગાર વધારે કીમતી નથી. આમાની નિર્મળતા કરતાં ઘરીની સુન્દરતા વધારે કીમતી નથી. આપણું સ્ત્રીઓનું સ્ત્રીત્વ તેવીજ રીતે તપસીની સમાનજ દીપે છે. મોગ સ્વનંત્રનાં સારી છે પણ રસ્તુંદંતા કદિ પણ સારી નથી. ને પાત્રિના તે એકે હીક નહિં, સમજ્યા. ત્હમને તો આ વાતજ નહિં મેં, પણ બહેન ! હું તો બાળપણમાં સ્ત્રીજ રીતે ઉછરી છું ને એ સંસ્કાર મનમાં દહ થવા છે. પર્ણેલી સ્ત્રીને પહેરો પતિ ને પછી ધર, બાળક, સંબાળવાજ જોઈએ. ઉપરાંત ગમે તે માન રીજતી જીવન જીવસ કરે. પણ તે સર્વમાં પ્રથમની વાતો મુખ્ય છે. બાકીનો સુધારો નહિ પણ કુધારો ને ખાલી ડેગ ને ખુવાર થવાનું. બીજું શું ?

મણિ—હરી, હ્યો ત્યારે હું હવે છું. મુન્ડરાણ તો હજી નાં આવ્યા.

વસન્ત—જેસાને હમણાં આવશે ?

મુન્ડરાણ આવ્યા ને એ મુન્ડરેલાં મણિબહેન વાતો કરીને મ્યાં. ત્હમને સ્ત્રીઓના સહ-સ કરતાં પ્રથેાની સાથે સહવાસ અને વાતચીત વધુ ગમતાં. પતિનું બંદોણું મિત્રમંડળ મિત્ર પોતાનું હતું, અને સર્વે ત્હમની વાદવા કહેવા. એ યુરોપીયન પારસી બાનુઓના રખાં થવા પ્રયાસ કરતાં. પતિને પગાર-દુકાં હતો, ધર ખાલી હતું !

(મુન્ડારી.)

—સૌ. “ જ્ઞાનમણી. ”

* ગુજરાતના ઉત્તર રાજ્ય કરણ વાણેલાને સુસલમાનોએ હરાવેા, ત્યારે તે પોતાની પુત્રી બહેવીને સાથે લઈ દક્ષિણમાં ન્દારા ગયેા હતા. ત્હની રાણી કૈલાસાશી સુસલમાનોના દા-ર્તા આવ્યાથી ત્હને દિલ્હીના બાદશાહ અલ્લાઉદ્દીન પાસે મોકલવામાં આવી હતી, જે ત્હની મુસુરતી જોઈ ત્હને પરણેા. ધર્મ અને પતિવ્રતનો લગ્ન થવા દિલ્હીર નહિં થતાં, બાદશાહની મદદરખાનીને લાભ લઈ, દુખમનોથી ન્દાસતા કરણરાજ પાસેથી પોતાની પુત્રીને પણ જોરજુલમથી મંગાવી લીધી અને ત્હને પણ ધર્મલગ્ન કરી રાણદના એક પુત્ર સાથે ત્હનું લગ્ન કરાવ્યું હતું.

રાણકદેવીના પાતક પિતાએ ત્હને વિવાહ ગુજરાતના મહાન નરેશ સિદ્ધરાજ જયસિંહની સાથે કર્યો હતો, પરન્તુ ત્હની ખૂબ મુરનીની ખબર સોરાષ્ટ્રના રાજ રાણેજીનારને પડવાથી તે ત્હને જીનાગઢ લઈ જઈ ત્હની સાથે લગ્ન કીધું. સિદ્ધરાજે આ ઉપરથી ગુસ્સે થઈ સોરાષ્ટ્ર અને મિરનારનો કિલ્લો કબજે કર્યો અને જોગારને મારી નાંખ્યો. પોતાના પુત્રોને મારી નાંખવાની ક્રોધિથી પણ રાણકદેવી પતિવ્રત ચૂકી નહિં, પુત્રોના મરણ પછી, સિદ્ધરાજની પદરાણી થવાનું કહેણુ પણ ન સ્વીકારતાં, વડવાણ આગળ સેતી થઈ બળી મરી હતી.

“ સાંપ્રત સંમયનું સામાજિક ચિત્ર. ”

ઉન્હાળો બેસી ચુક્યો હતો. ચૈત્ર વૈશાખના સપ્ત તરકા પડ્યા હતા. તેમાં પંચ ખરા બપોરે રસ્તાઓ અને શેરીઓમાં બળતી સીખ ઊંં તેમ જ ઝરતી હતી. માથુસ માત્ર ધરમાં ભરાઈ ગયું હતું. પશુ પંખી પશુ ઝાઝ બીડની શીતળ છાયામાં છુપાઈ ગયાં હતાં. પવન એસથી ફૂંકતો હતો, તેથી ઊડતી ધુળ અને ઝાડનાં પાતરાંના અવાજ સ્ત્રી-વાંચ કંઈ પશુ સંભળાતું નહોતું. રાજકોટ અથવા રાજકુર્ગ, કે જે થોડાં વર્ષ પહેલાં એક ન્હોતું નદી કીનારાનું ગામ ગણાતું હતું, તે આ વખતે એન્સીની ઊવણીને લીધે, વધીસ બારીરેટર અને રાજ રજવાડાને વારસે સામાન્ય પ્રવૃત્તિનું મુખ્ય સ્થાન થઈ પડ્યું છે. અને સમયને માન આપીને તેણે પોતાનો વિસ્તાર એક સાધારણ શહેર સમાન ફેરવી નાંખ્યો છે. અધ્યાન થતાં લોકો કામકાજથી પરવારી, ખાસ કામ હોય તો ઠીક છે, નહિતર નિદ્રાદેવીના આશરે લઇને કાળ બ્યતીત કરતા. આ સ્ત્રીવાય લાંબા અને કંટાળ બંધો દિવસો કહાડવાનું બીજું સાધન નહોતું.

જમાનાનું પ્રાબલ્ય દીન પ્રતિ દીન વધતું જાય છે. સુધારાનો પવન વંદી રહ્યો છે; સમયના પડખા પડી રહ્યા છે. નવા અને જુના વિચાર વચ્ચે એક જાતનો વિગ્રહ ચાલી રહ્યો છે; જેને લઇને ઘેરેઘેર બે પક્ષ યથા રહ્યા છે અને દરેક કામમાં બે વિભાગ પડી ગયાં છે.

આવો સમય પ્રવર્તિ રહ્યો છે. એક દિવસ એક ગૃહસ્થ કુટુંબની કુળવધૂ માલતી પોતાની બાલસખી કુસુમને ત્યાં બપોરનાં કામકાજથી પરવારી બ્યારે ઘરનાં માથુસો નિદ્રાદેવીની સહાયતા શોધવા લાગ્યા ત્યારે પોતાની ન્હાની નહુંક લતાકુમારીને સાથે લઇને ગઇ. કુસુમ અને માલતીએ સાંભળીને સાથે લીધું હોવાથી તે બન્ને બાળરનેહી થઇ પડ્યાં હતાં. તેમાં વળી બન્નેને એક ગામમાં સાસરાં મળવાથી પત્નિ અવસ્થામાં પણ બહેનપણું બળવી શક્યાં હતાં. તેમને ઇળવણીના સંસ્કાર થોડો ધણો હોવાથી અને એક બીજાની મદદથી આ અવસ્થામાં આવ્યા પછી પણ તેઓ અબ્યાસરૂતિ ચાલુ રાખી શક્યાં છે; અને પૂરસદને વખતે સારાં સારાં સ્ત્રી-ઉપયોગી માસિક કે મુસ્તકો વાંચી અથવા તેવા વિષયો ચર્ચા તેઓ વખતનો સદુપયોગ કરે છે. જે કે આથી તેઓનું વર્તન બન્નેનાં સાસરામાં અપ્રિય થઇ પડ્યું હતું અને બેઠેને સંભળવું પણ લણું પડ્યું હતું. એક બીજાની મદદથી તેઓ ધૈર્ય અને હિંમત રાખી ઇળવણી વધારવાના પોતાના નિશ્ચયને વળગી રહ્યાં હતાં. આ બેઠેના વિચાર ઉપરથી એમ પણ અટકળ થઇ શકતી હતી કે જે તેઓને જ્ઞાતિ-જનો અને સાસરીયાં તરફથી આવ્યા પ્રતિરૂળ સંજોગો નડતા ન હોત, તો તેઓ કેટલાક સ્ત્રી-ઉપયોગી કાર્ય પણ કરી શકત. કુસુમ થોડાં વર્ષ વયમાં મુંબઈ જવું પડ્યું હતું. તેથી માલતી એકંદી પડી હતી. આથી તેને પોતાના અબ્યાસમાં કંઈક પાછું પડવાનું થયું હતું. પરંતુ કુસુમના પત્ની ઉત્તેજન મળતું હોવાથી તે પોતાનો હંમેશનો પ્રયત્ન ચાલુ રાખી શકી હતી. આથી તે સાસરામાં બહુ અંજબામંજી થઇ પડી હતી અને કુસુમની ગેર-હાજરીને લઇ તેને બહુજ સંભળવું પડ્યું હતું. કુસુમ પાછી ગામમાં આવી તેથી તેને સ્વાભાવિક રીતે આનંદ તો થાય, ને તેમાં વળી પોતે આ મુશ્કેલીથી છુટશે એમ ધારી વિશેષ આનંદ થયો હતો. બપોર થતાજ તે કુસુમ પાસે આવી. માલતીને આ પ્રભાણે આવતી જોઇ કુસુમે આવકાર દીધો અને પોતાના સંબંધશુદ્ધમાં તેડી ગઇ ત્યાં તેઓ બન્ને નિશ્ચિ-

તપણે વાત કરવા બેઠા. " બ્લેન કુસુમ ! તને તો મુંબઈનું પાણી ઠીક સણું લાગે છે. " માલતીએ વાત ચર કીધી. હા તેમ થયું છે ખરું; પણ તું તો દેશમાં રહી હતી તેથી બદ્ધ નિર્જળ અને નિરતેજ જણાય છે. " કુસુમે જવાબ દીધા. માલતી—" દરો કદાચ તારા વિચોગથી તેમ થયું દરો. બીજું તો હું કંઈ માંદી સાજી પડી નથી. " કુસુમ—" ના, ના, કંઈ કારણ તો હોવું જ નેહરૂં. આજ મારી પાસે બધી વાતો કર. જે દરો તેનું આપણે નીરાકરણ કરશું. તું જાણીશ કે હવે હું મારા નિઃશ્વર્ગ આગળના કરતાં ઘણી દ્રઢ થઈ આવી છું અને મારો તો હવે એવો વિચાર પણ છે કે, હવે આપણે કંઈક સારી દિશામાં પ્રયાસ કરી સ્ત્રી-ઉપયોગી સંસ્થા કે સ્થાન પ્રતિષ્ઠા કરીએ. આમ કરી દબાઈને ક્યાં સુધી બેસી રહેશું ? " માલતી—" અરે બ્લેન, તને બધું સુઝે છે. પણ, તને ક્યાં ખબર છે કે આદિ તારી ગેરદાજરીમાં મારી શું દશા થઈ હતી ? અને તારા માટે પણ અનેક વાતો સાંભળવામાં આવતી ! હું તો કંઈક મારા દુઃખથી—અને કંઈક તારે માટે સંભળાતા આશ્વેષોથી બળીને અરધી થઈ ગઈ છું અને મારી નજાઈનું કારણ અથવા જે તું મારામાં જીવે છે તેનું કારણ પણ આજ છે. " કુસુમ—" દરો બ્લેન તેમાં મને તો બહુ આશ્ચર્ય લાગતું નથી. હવે મને બધી વાત પ્લાનમાં આવી છે અને તેના કારણ પણ સમજાયા છે. તેને વારતે શું માર્ગ સેવો તે આપણે વિચાર કરવાનો છે. તું એકલી કેમ દિવસો કઢાડતી અને તને એટલી બધી શું મુશ્કેલી નડી હતી તે તો કહે. બીજી વાતો પછી. " માલતી—" સાંભળ, પ્રથમ તો તું મયા પછી નવરાસનો વખત મારા આરડામાં એકલી રહી કંઈક વાંચતી કે ભરતી અથવા તો તારા લાંબા પંજે વાંચી તેમાંથી આનંદ મેળવતી; પણ ધરમાં બધાં મામગપાટા કે ટાપલાં ચાલતાં હોય, એટલે મને ત્યાં બેસવું ફાવતું નહિ. આને લાંબને મારે રોજ બે શબ્દ સાંભળવા પડતા. કાંઈ આનંદ મળ્યું ને મારા ખબર પુછે તો, તેને મ્હારાં સામુજી કહે કે, ' એ તો પડીત બનવાના છે, —તે વાંચતાં દરો ! એને આપણી જુની અસલી વાતો નજરમાં નથી આવતી. હું તો તેને કહી કહીને યાદી. દુનિયાનું જ્ઞાન મને નહિ, પડી સૌ સાથે દળી મળીને બેસે તો રીતભાતની ખબર પડે. ' આ રીતે મારે માટે વાત ચાલતી. સાંજ પડે એટલે રીધી મારા ગૃહકામમાં વળગતી. કામ કરતાં પણ વખતે લેતા બ્લેન મારી સાથે બેસીને અમે જે વાંચ્યું હોય, કે તારો પત્ન આવ્યો હોય, તેની અમે વાતો કરીએ. આ વારતે પણ અમને કલામાં કંઈ બાકી રાખતાં નહિ. વળી મારા દીપરજી પણ તું જાણીશ કે કંઈક નવા વિચારના હોવાથી અમને સ્ત્રી-ઉપયોગી વાંચવાનું આપે તો તેને પણ મારાં સામુજી સુધરેલો ગણી અમારી દારમાં મૂકે. આ રીતે ધરમાં અમે ત્રણ જણ સુધરેલી પંગતમાં ગણાઈએ છીએ. ધરમાં આવ્યો દિવસ અમને અળગાં પાડી, દરેક બાબતમાં આતો સુધરેલાં નહિ. પસંદ આવે ! ને આતો જુની રીત હોવાથી અમને નહિ ગમે ! એમ ટીકા યામ. એટલેથીજ અટકતું નહિ; પણ સાંજના યાંતિનાં બ્લેનો આવે તેની પાસે પણ અમારીજ વાતો ચાલે. આમ મારા દિવસો જતા હતા, એટલામાં એક દિવસ એવું મન્યું કે અમારી પાંડેસણ જેડે હું અને લેતા બ્લેન સદરમાં કાંઈ ડોક્ટર રહે છે તેનાં પતિ પાસે કંઈ શોધવાનું શીખવા ગયાં. એ ખબર મારાં સામુજીને પડી કે પછી મારા ઉપર રોજ કરવામાં બાકી રાખી નહિ. આથી અમે શીખવા જવાનું છોડી દીધું. એક દિવસ પંચનાથ મંદાદેવના મંદિરમાં વનિતાવિશ્વામ સંબંધી

સુરતનાં એક સાખી બાઇ વ્યાખ્યાન આપવાનાં હતાં ત્યાં બોગજોગે લેતાબ્દેનના આ-
મહથી અમે ગયાં. ત્યાં અમારા જે શીવાય આપણી માતિનાં કાંઈ બ્દેન આબ્યાં નહોતાં.
મને તો એમજ થયું કે આપણી આવી અત્યંતતાને અધકાર શી રીતે દૂર થાય ? ન્યારે
બીજી માતિની ધણી સીંચે આવી હતી, ત્યારે આપણી બ્દેનોને તેમ કરવાની પુરસદ નહોતી.
સીંચે પોતાની જાંઘળી પરમાર્થે શી રીતે ગાળી શકે, તે વિષય ઉપરાંત પોતાની ગૃહસં-
સારની ફરજો બજાવી બ્દેનોની ઉન્નતિને વારતે કેવી રીતે સેવા કરી શકે, તેનું એ બાઇએ
બહુ અસરકારક બાપણુ આપ્યું હતું; પણ સંજે ઘેર આબ્યાં કે જો અમારા ઉપર વીતી છે,
તે તો ઈશ્વરજી જાણે. લેતા બ્દેતને પણ બીચારાને ઉધડાં લીધાં. હું તો વહુવાર યદ્ય
એટલે મુજે મોઢે સદન કરી રહી, પણ લેતાબ્દેન તો તકતડી ઉઠ્યાં. 'બા, એવડો મ્હોરો
શું અમે શું-હો કરી આબ્યાં છીએ ? આપણે હુરીકિર્તન સાંભળવા કેમ જઈએ છીએ ?
રામનવમીને દિવસે પુરવાની બીડમાં દર્શન કરવા કેમ જઈએ છીએ ? તો તે બધાંથી તો
આ ખરાબ નથી ને ? આતો ફક્ત સીનોજ મેળાવડો હતો. અને સીંચેને માટેજ દડું.
બાપણુકતાં પણ એક પવિત્ર બાઇ હતી. વળી રથળ પણ દેવમંદિર દડું. આમાં તમે
શી રીતે અમારા ઉપર દોષ મુકો છો ? આ બીચારું બાપણુ કહેવાયું એટલે ખરાબ. આ-
પણુ કરતાં તો બીજા વર્ણતાં લોક સારાં. કેટલી બધી બાપડીએ ત્યાં આવી હતી ! આપ-
ણે તો ઉંચાં લાઇ બાબાની પેઠે કહેવાઇએ છીએ કે આવાં સરસ બાપણુને લાભ કાઢીએ
લીધા નહિં. 'હું' પણ મનમાં આ ખુલાસાથી ધણીજ ખુશી થઇ હતી. ધણું વચ્ચે
બાલવાનું મન થઇ જતું. પણ હું ન બોલી એજ ઠીક થયું. આ પ્રસંગ પછી ન્યારે કાંઈ
મારા ઉપર નવા જુની બને કે લેતા બ્દેન બધી વાત સંભળાવે. કારણકે રહેતે રહેતે તે
પણુ મારા મતમાં સાવેસાવ બળી ગયાં છે. મારાં સામુજી 'વાન ન આવે તો, સાન તો
આવે !' કહી લેતાબ્દેનનો બધો દોષ મારા ઉપર દોળે છે. આવી મુશ્કેલીએ ધરમાં નડતી
દોષ, ત્યાં મારા જેવાં એકલાં શું કરી શકે ? લેતા બ્દેન મારો પક્ષ લીધો ત્યારથી બધાં
નરમ પડી ગયાં છે અને મને કાંઈક નીરાંત થઇ. હવે હું પણ આવી એટલે તો મારા
પેટમાં જીવ આબ્યો. હવે તારો મુજબનો અનુભવ શું થયો તે મને કહી સંભળાવ. હું
નવું શું શું શીખી આવી ? શું શું જોયું ? એ બધું મને કહે, વળી આ લેતા બ્દેન પણ
ખાસ સાંભળવા આબ્યાં છે.

કુસુમ—“ હો સાંભળ ત્યારે-મુજબમાં આનંદરોઝ ઉપરજ એક ચાલીમાં અમે રહેતાં.
બાલુમાં એક સુરતી દંપતી રહેતાં હતાં, તે શીવાય બીજાં પણ ધણાં રહેતાં પણ તે સુ-
રતી બાઇ સાથે મ્હને તરતજ એળખાણ થઇ અને ખાસ કરીને બપોરને વખતે તે અ-
મારી કાટડીમાં અથવા તો હું તેની કાટડીમાં જઈ એસતી અને કાંઈ સારું વાંચવાનું કે
કરવાનું તેની પાસે રહી કરતી. કારણકે તે પોતે જવા બહેલાં અને નવા વિચારનાં હતાં તેથી
મને પણ તેનો થોડો લાભ લેવાનો પ્રસંગ મળ્યો. રહેતે-રહેતે હું તેની સાથે સેવાસદ-
નમાં પણ જવા લાગી. કાંઈ કાંઈવાર ગુજરાતી હિન્દુસ્તીમંડળનાં બાપણુ પણ સાં-
ભળવા જતી. જે આપણે સુન્દરી સુબોધમાં વાંચતાં ત્યારે આપણને એમ લાગતું કે શું
સીંચે આવાં કાર્ય કરવામાં બહાર પડી, ખરેખર આવી સંસ્થા ત્હેમણે કદાહી દરો ? પણ
આ બધું જોવા પછી મ્હને ખાતરી થઇ. મ્હેં પણ મ્હારાથી બને તેટલો લાભ લીધો.

આદિં આપણે જે રીતે રહીએ છીએ, તે ઉપરથી તો આપણને કાંઈપણ ખ્યાલ આવી શકે નહિં. આદિંના લોકો મુંબઈને માટે ફેટલોક ખરાબ અભિપ્રાય બાંધે છે, તેવું કારણ પણ મહેં જાણું. કારણકે ત્યાં ફેટલોક પિંજારપાત્ર ડાળપાણુ સુધારો પણ છે ! અને આને લઈને હેવા લોકોએ ખોટી જાણ બેસારી દીધી છે. સાચે એટલું પણ છે કે ત્યાં બહોળું કૃષ્ણ દેવાથી સ્ત્રી-ઉપયોગી સંસ્થાઓ પણ ધણી છે, અને સ્ત્રીઓ તેના લાભ પણ હુટથી લે છે. આદિં આપણે ફેટલોક છુટ લઈ ચક્રતાં નથી, તેવી ત્યાં લાઇ ચકાવ છે. લાભ લેના ધારે તો પણ ધણાજ છે, તેની સાથે દુર્ગુણ અને અનાચાર પણ ધણો છે. ”

માલતી—“ કુસુમ, એતો બધું ઠીક, પણ તું ત્યારે પ્રથમ ગઈ ત્યારે આપણી માનિનાં બહેનો તો ત્યાં ધણાં છે તેની તને ખીક નહિં લાગી ? ” કુસુમ—“ હા; સાચી વાત. પણ એટલી બધી નહિં. કારણકે આદિં આપણે મદારા તદારા જેવાં સોમાં એક કે બે દેવા છે; ત્યારે ત્યાં સોમાં એક બે ફક્ત જુના વિચારનાં દેવા છે. જે દાસ આપણા આદિં થાય છે, તેના ત્યાં એમના થાય છે ! ”

માલતી—“ ત્યારે આપણી બહેનો ત્યાં છે તેકેમ લાભ લેતી નહિં દેવા ? ”

કુસુમ—આપણે દહીં એકંદર જમાનાથી ધણાં પાછળ અને અગ્રન છીએ. કેળવણીનાં દહીં ધણો અભાવ છે. જુની રીત અને બેઠેમી વિચારનાં મૂળ ધણાંજ ઉડાં છે. તેથી આપણું તે તરફ લાઇ થોડું જાય છે. ”

માલતી—“ ત્યારે કપડાં લતાને કાઢ કરતાં તો બારે થીખી આવે છે ! તેમાં તો જુનો વિચાર કે રીત નહતો નથી ! અને સમયનો યોગ્ય સુધારો જે જમાનાને જરૂરી થઈ પડ્યો છે, તે લેતાં બાધ આવે છે ! ”

કુસુમ—“ પણ મહેં તને શું કહ્યું ? કે ત્યાં બે જાતના સુધારો છે. ખરા સુધારો લેનારાં બહુ થોડાં છે. પણ આવી જાતનો સુધારો સ્વીકારે હેવી સંખ્યા ધણી છે. આપણી બહેનો પણ ત્યાંથી ખોટા સુધારાનો મોહ દેશમાં આવી લગાડી જાય છે. પણ ત્યાંના ફેટલોક લાભ લઈને પોતાના અનુભવનો લાભ આદિં આપે તે વાત તો નહિં. ખીજું હું મુંબઈના અનુભવથી કહી ચકું છું કે જે આપણે બ્યવહારીક કે ખીજી બધી દુનીયાંદારીતું માન આદિં દેશમાં રહી લઈ ચકીએ છીએ. તે ત્યાં ત્રણ દાયની કાટડીમાં મળતું નથી. ત્યાં એકલાં અને સ્વતંત્રપણે રહેવાથી ઉલટા વિચાર સંકોચાઈ રવાઈ થઈ જાય છે. અને મુંબઈમાં જેમ શીખવાનું બહોળું સ્થાન છે. તેમ ન શીખવાનું પણ ધણું છે ! આવી જાતની ત્યાંની સ્થિતિને લઈને અને ત્યાં સ્ત્રી-ઉપયોગી સંસ્થા ધણી હોઈને, ત્યાંથી મળતો લાભ જ અવશ્ય લેવાનો છે. આવી ફેટલોક વાતો આપણાં આદિંનાં બહેનો જાણે નહિં એટલે ત્યાંની રહેવાની રીત ઉપર જે તે ધારે, એ સંબંધિત છે. આ શીવાય વળતાં અમે મુરત ઉતર્યાં હતાં. તેથી ત્યાં વનિતાવિદ્યામની પણ સુલાકાત લીધી. એ સંસ્થા ધણાંજ સારા પાવા ઉપર અને ફક્ત સ્ત્રીઓથી ચાલે છે. ” માલતી—“ ત્યારે તારી વાત ઉપરથી એટલું તો હું કહી ચકું છું કે, તે તરફ આપણી બહેનોને ધણાંજ છુટ મળે છે. અને તેના લાભ પણ બહુજ સારાં લાઈ શકે છે. આદિં આપણને એવા લાભ ક્યાંથી મળે ? ” કુસુમ—“ હિંમત દેવા તો હાં મળે નહિં ! તે લોકોમાં પણ કાંઈ બધાં તેવા વિચારનાં નહિં દેવા જેણે પ્રથમ, તે કાઈ કંઈ દરી તેને તો ચોડું ધણું સંભળવું પડ્યુંજ હશે માટે એવી નાહિં. ”

મુતાઈની વાત તો ઘું રહેવા દે. મંદારા તારા જોવી બે ચાર વ્યક્તિ થોડુંક સામાજિક બળ એકઠું કરે, તો કંઈ વાર લાગે તેમ નથી. ” માલતી—“ ઘું ગમે તેમ કહે, પણ આદિની સ્થિતિ જોતાં મને તો કંઈ પણ આશા આવતી નથી. બહે સુધારકો અને સ્ત્રી-ઉન્નતિ સાધકો બધાં યુક્ત્યા કરે, પણ જ્યાં સુધી સમાજની ખરી સ્થિતિથી જાણીતા ધર્મ તેને આરતે આરતે તે તરફ વાળે નહિ ” ત્યાં સુધી આપણી જ્ઞેનોના સૂર્યોદય થાય, હવેને હજી વાર છે. ” કુસુમ—“ માલતી, તારી વાત બધી સાચી છે પણ બધેય પ્રથમ તેવુંજ હોય છે, અને જાતી આવે છે ત્યારે બધું ધીમે ધીમે ફરી જાય છે. ઘું એટલુંજ જાને કે, હું અને ઘું બે દર્તા, તેમાં આ લતાકુમારી જાણી. તો પ્રયાસ કરતાં રહીએ તો નફામાં કોઇ દિવસ નહિં જાય. ” એટલામાં કોઇનો સાદ સંભળાયો, તેથી બધાં નીચે ઉતર્યા; કારણ કે સાંજ પણ પડી ગઈ હતી. માલતી કુસુમની રજા લઇને જુદી પડી અને બીજે દિવસે આવવાનું કહેતી ગઈ. “ લતાજી! આવજો. કાલે પણ આવજો. ” કહી કુસુમ પાછી ઘરમાં ગઈ.

(પારખંદર.)

—સૌ. મંજરી.

વિનોદિનીનો પ્રણય કોપ.

ઉનાળાના દિવસ છે, ચૈત્ર ઉતરી વૈશાખ મહીનો દમજાળ ભટ્ટા છે. ગરમી ધણી પડે છે, આપણી વાર્તા સર થાય છે. ત્યારે સાપંકાળ છે, સૂર્યપુરીના શોખીન યુવાનો નદી કાં નારે અથવા ખાગમાં ફરતા જણાય છે, સિરાય સર્વે સાંત છે. આવે સમયે, સૂર્ય સુતા, તાપી નદીને કાંનારે એક સુશોભિત ખંડોળીમાં, પાછળની નાની સરખી વાડીમાં, બેઠક ઉપર, એક યુવતી વિચારવંત બેઠેલી જણાય છે.

આ યુવતીની ઉંમર આશરે વીશક વર્ષની લાગે છે, તેનું ગૌરવર્ણ, એક શુભાખી ઝવન અને કંબળથી આગળાદીત છે. હાથે એક સોનાની અને એક કાચની ખંગડી પહેરેલી છે. પગમાંનાં સાંકળાં અડધાં ઉઘાડાં જણાય છે. અને મુખ ઉપર ચંદ્રિયા અને કાને સાધારણ એરીંગ, એ વિના બિન શજાગાર જણાતા નથી. આ ઉપરથી તે સાધારણ અવસ્થાની હોય એમ લાગે છે.

વિનોદિનીનું ચંદ્ર સમાન સુશોભિત મુખ, આજે કેમ પ્રકુલિત જણાતું નથી ? આસપાસના સુંદર દેખાવને આજે તે મગ્ન હૃદયે કેમ નિહાળતી નથી ? વિચારમસ્ત, ચિંતા ભરેલા મુખે કેમ તે આજે જાગીન તરફ દષ્ટી રાખી રહી છે ?

તેના પતિ પ્રેમરાય આજે સાપંકાળ. યવા છતાં કચેરીમાંથી આવ્યો ન હતો. “ આજે હજી લગી એ કેમ ના આવ્યા ? બહુ મોડું થયું. ” એમ બોલી વિનોદિની આજસ મરડી ઉભી થઈ. “ હવે તો આવે તો બહુ સારું. ” તે ઘરમાં જવા ઉઠી.

પ્રેમરાય ધણેજ સરળ દિલનો અને બહોળા માણસ હતો. તેની ઉંમર લગભગ પચીસ વર્ષની હતી, અને પગાર સૌ રૂપીયાનો મળતો હતો. આટલી નાની ઉંમરમાં, આ પગાર સાથે, તેને તેની જ્ઞેનોને કદાચ મદદ કરવા સમર્થ આવતો, તો તે હર્ષથી અને આનંદથી તેમ કરતો, અને પત્ની તેમાં તેને ઉત્તેજન આપતી; પતિ પત્નીને હજી લગી હૃદય કોઇ વખત પણ થયો ન હતો; અને આજ પર્યંત સદા તે આનંદમાં નિમગ્ન રહેતાં. આજે પ્રેમરાય, હજી લગી આવ્યો ન હતો તેથી પત્નીને જીવ કળવિકળ થઈ રહ્યો હતો.

જમીનપર દટી રાખી, વિચારવંત પગલે ધીમે ધીમે વિનોદીની ધર તરફ વળી, અંદ-
લામાં અંકાઅંક તે ચમકી ઉભી રહી. કાન માંડી કાંઈ સાંભળવા લાગી.

વાડીના પાછલા ભાગમાં કેાઈ બે જાણુનો વાત કરવાનો અવાજ ધિરે ધિરે આવતો
તેણે સાંભળ્યો. તે, તે તરફ વળી, જુદાક ચાલી પાછી અટકી, કારણકે અંક ઓ પુરુષ
વાત કરતાં તેની નજરે પડ્યાં. ઓ અંધારામાં હતી અને પુરુષ અજવાળામાં હતો; વિનો-
દીની તેમની વાત સાંભળી ચકી નહિ, તેમ વધારે પાસે પશુ જઈ ચકી નહી; તેથી તે
સાધારણ જીવાસાધી, ત્યાંજ અટકી પડી. અવામાં પુરુષે પાછળ જોયું, તો “ હાય, શું
પ્રાણનાથ ? ” એમ જોણતી વિનોદીની પાછળ દટી ગઈ. “ શું કેાઈ ઓ જોડે ગયે વાત કરતાં મેં
એમને દોઢાં ? ના, ના, એતો ના દોય, એમ એમની અંખના કરતાં, એમને એમનો આગાસ થયો, -
ના, ના, પણ એ તો એજ હતો, મેં પ્રત્યક્ષ જોયાનો શું એમ બને ? ના નહીંજા શું મને એ
જો ? ? હરી નહિ. ત્યારે એ કેાણ ? ના એતો એજ હતો ” એમ જોણતી સંકેતવિશ્લેષ
કરતી, અડધી ગાંઠા જોઈ, ગમગીન ચહેરે વિનોદીની ત્યાંથી પાછી દટીને ચાલી ગઈ. હવે
કશુ કરી, એ તેમ રસોઈ કરી, પતિની રાહ જોતી બેઠી.

વિનોદીનીએ જેણેલાં પેલાં બે જાણુ ત્યાંથી આગળ આવ્યાં, અને વાત કરતાં કરતાં
વાડીના અંધા લગી આપ્યાં.

“ જો, જો, પ્રેમરાય, કાઠને કહેશો ના. સમજ્યા બાઈ, હું તમને છાની માની કહેવા
આવી છું ” તે ઓ જોણી.

“ નથીંત રહે, વિનોદને પશુ નહિં કહું, જા. ” પ્રેમરાય ઉત્તર આપી ધર તરફ વળ્યો.
વિચારમસ્ત પ્રેમરાયને, આજે વિનોદીની સામી મળવા ના આવી એ યાદ રહ્યું નહિ.
તે ઉપર ગયો, કપડાં ઢાડી અંક આરામ ચેર ઉપર પડ્યો, અંદલામાં વિનોદીનોના મોકલેલા
નોકરે આવીને ખબર આપી કે વાળુની વખત થઈ છે. તેથી તે નીચે આવી કામ ઉપર જમવા બેઠો.
થાળીમાં તવેયાના અવાજે, તેની વિચારમળા તોડી. અને ઉંચું જોયું તો ચંદ્ર
હાખી વિનોદીનીનો મુખ ચંદ્ર રાહમસ્ત જોયો. “ કેમ તું આજે દિલગીર છે ? ” એમ
જોણતી તે પાછો વિચારમાં પડ્યો; અને “ કાંઈ નહિં ” અમયાં. “ કુસર્કા બરેલેએ જવાબ
તેણે પુરો સાંભળ્યો નહિ.

જળતામાં ઘી દોઝાયું ! પ્રેમરાયની આંખો રીતપી, તેને જોખાંજિ વધારે પ્રદીપ્ત થયો.
પ્રેમરાય જમી રહ્યો કે, કુસર્કા બરતી વિનોદીનીએ ઉડી વધણું દોડી ઉપર જઈ પમારીમાં
પડી, અને રડી રડી ઉબરો સમાવતાં તે ગાઠ નિંદ્રાને વશ થઈ. પ્રેમરાય વિચારમાં વિચા-
રમાં પોતાની આશિસનું કામ બાકી હતું તે પૂરું કર્યા પછી આવીને સૂઈ ગયો. બીજે
દિવસે સ્વપ્નામાં બેસો ઉઠીને જુદાર ગયો તે જમવા સમયે આવ્યો; અને જમીને પાછો
કચેરીમાં ગયો.

વિનોદીનીના બેમની અને દુઃખની સીમા આવી, અને પ્રેમરાય કચેરીથી પાછો
આવીને જુવે છે તો વિનોદીનીને છાતીશટ રડતાં જોઈ, પ્રેમી પ્રેમરાય દુઃખની સાથે
આશ્વર્ષ પામ્યો.

“ પ્રિય વિનોદ ! તું કેમ રડે છે ? ” એમ મનાવી મનાવી તે પુછવા લાગ્યો, પણ
વિનોદીનીએ જવાબ આપ્યો નહિ અને વધારે રડવા લાગી.

“ વહાલી, તને કંઈ દરદ થાય છે, વિનોદ ! તું મારાથી કેમ છુપાવે છે ? પ્રિય વિનોદ ! શું હું ને તું જુદાં છીએ ? બોલ, વહાલી ! બોલ, ” પ્રેમરાય વિશેષ આગ્રહ કરતો બોલ્યો.—પ્રેમરાયનાં રોહ બરેલાં તથા સાંભળી વિનોદીનીના મનપર અસર થઈ, તે તેને ભેટી પડી ને બોલી “ વહાલા, તમે મારાથી દુઃખી છો. ”

પ્રેમરાય અંખવાણે પડી ગયા અને બોલી ઉઠ્યો, “ કેવી રીતે ? ”

“ આજુ ! હું કહું છું તેથી દુઃખ ના લાવશો પણ કાલે સંજે તમે કેની સાથે વાત કરતાં હતા, અને તે સ્ત્રી કાણ હતી ? ” વિનોદીનીએ કહ્યું થઈ પુછ્યું.

આવો વખતે છતાં પ્રેમરાય હસતું દબાવી સક્યો નહિ, અને ખડખડાટ હસી પડ્યો. પ્રિયાને પાસે ખેંચી, કપાળ ઉપર સુખન લાઈ તે પ્રેમથી વાળ સમારતો, હસતો હસતો બોલ્યો : “ વિનોદ ! તને મારા ઉપર વિશ્વાસ આવો જ કે ? ” વિનોદીનીતુ મોં ઉતર્યું.

“ ગાંડી ! એ તો સુનીતી હતી ” પ્રેમરાયે આગળ ચલાવ્યું “ શું સુનીતી બહેન ! જાનાંમાનાં કેમ આવ્યાં હતાં ? ” વિનોદે પુછ્યું. પ્રેમરાયે જવાબ આપ્યો. “ એના વરને જ્યાં નોકરી છે, ત્યાં કચેરીમાંથી કાઢ્યે કાઢ્યે ચોર્સ અને આજ તેમના ઉપર નાંખ્યું, તેથી તેના ઉપર સંકટ આવ્યું હતું, જે વહેણું જણાવવાને સુનીતી મને કહેવાને આવી હતી તે પોતાની આવ્યાની વાત જાની રાખવાને જાની આવી હતી, અને કહ્યું હતું કે, કાઢને કહેશો ના. તેથી મેં કહ્યું નહતું. હવે તો બધું પતી ગયું છે. ”

વિનોદીની શરમાઈ જઈ બોલી, “ વહાલા ! મને માફ કરશો ? ”

પ્રેમરાયના જવાબમાં પ્રેમીહૃદયમાં ઉછળતી વિસ્મયતાનો પ્રકાશ તે પ્રેમીહૃદયે અજાણવતો, દેખતીના હૃદયપુગલને એક કરી રહ્યો.

(વડોદરા.)

—પ્રેમદીની.

એક સ્વપ્ન.

“ હું બાઈ, બાઈ ! આ શું ? મને શીખામણ આપો છે ને તમે રડો છો ! ”—હું નાની છીને જોઈ છું તો મહારાં સ્વર્ગસ્થ માતૃશ્રી જેમની સાથે હું વાત કરતી હતી, તે પાસે નહિં હતો. આ શું સ્વપ્ન હતું કે પ્રત્યક્ષ ?—ના, ના. તે હતું તો સ્વપ્ન જ !

કાગળ માસની શુદ્ધ અષ્ટમીને દિવસે, મને બહુ તાવ આવેલો હોવાથી હું બિજાના ઉપર પડી પડી તરફડતી હતી. ત્યાં સહજ આંખો મીંચાઈ ગઈ અને મને એમજ કંઈ થઈ આવ્યું કે, મહારાં મરણ પામેલાં, વહાલાં અને પ્રેમાળ માતૃશ્રીના યોગામાં જાણે હું માયું મૂકીને સ્થિત રહી ન હોઉં ?—મહારાથી તાવની સખ્ત ગરમી સહન થતી નહોતી, તેથી ‘ નારાયણ, ’ ‘ શ્રી, ’ એમ ઉચ્ચાર મહોમાંથી નીકળે છે અને આંખોમાંથી આંસુ વર્ષાં જાય છે. મને રડતી જોઈને માતૃશ્રીએ અમૃતમય વચનો કહાડ્યાં : “ વહાલી બહેન ! ધીરજ ધર. રડ નહિં. હમણાં તને સારું થઈ જશે. ”

“ બહેન ! આ વખતે તને હર્ષ થતું જોઈને હું આવી છું ; પરંતુ મહારા આવવાનું કારણ જુદું છે. માતા તરીકેની મહારી દરજ્જા મહારાથી પૂરી થઈ ચક્રી નહિં, એટલામાં તો શ્રદ્ધાસ્થામાંથી કહેણ આવ્યું અને તને જાત્યાસ્થામાંજ મૂકીને : હું ચાલી ગઈ. તું ડાહી છે, પણ બિનઅનુભવી છે. તને એકવાર ફરી મળવાની મહારા હૃદયની ધણી કાળથી ઇચ્છા

હતી, પણ આજ પરમદયાળુની આઠા મળી તેથી હું આવી છું. આપણે આ મેલોપ ક્ષણિક છે; પરન્તુ પરલોકમાં જ્યારે તું તારા કર્તવ્ય પૂર્ણ કરી આવીશ ત્યારે આપણે પુનઃ મળીશું.

“ જીએન ! તને હવે જલદીથી આરામ થઈ જશે. પ્રભુને મ્હારી તે પ્રાર્થના છે; અને તું પણ શ્રીમન્ નારાયણના પવિત્ર નામોચ્ચારતું શરણ લે. તેથી પરમાત્મા કલ્યાણ કરશે.

“ જીએન ! તને હવે આરામ થશે. પણ આજ પછીથી જે જીંદગી તને મળે, તેના તું સર્વ રીતે સદુપયોગ કરજે. દરેક કામમાં ધૈર્ય, દયા, ક્ષમા, અને સાન્નિદ્ય રાખવાં. હૃદયને પ્રેમથી સજ્જારવું. ઉત્તમ પુત્રી, પવિત્ર ભગિની, આદર્શ ગૃહિણી અને સદગુણી સ્ત્રી તરીકે વર્તી, તારે જીંદગીને પાવન કરવી.

કુખ સુખમાં એક સરખાં રહેવું; અભિમાન કે અતકાવલું ન રાખવું; સત્સંગ, નમ્રતા, અને પરાયણતા રૂઝિ રાખવાં. ખોટી નાજીકાઈ, અને ખોટી શ્રીમન્તાઈ ન રાખવાં. દરેક વસ્તુમાં પૂર્ણ લક્ષ આપવું. ગમે તેવું મોટું કુખ સદનશીલતાથી જીંતાવું છે; ગમે તેવું મહાન કષ્ટ પ્રભુ શ્રદ્ધાથી આહુ થાય છે. કુનિયામાં કુખ અને દર્દથી બચી શકે એવું કાષ્ટજ નથી. માટે આ વાત અવશ્ય દિલમાં રાખજે.

“ સાસરામાં રહેવા મહિમા પછી પિયરનો ખટ્ટ લોભ ન રાખવો. સાસરિયા સાથે પ્રીતિ વધારવી. પતિની અને ચતુર પક્ષની સેવા કરવી. પતિપરાયણ થવું. કામમાં મંત્રી તરીકે, સેવામાં દારી તરીકે, ગૃહકાર્યમાં માતા તરીકે, અને રસપ્રતિમાં સહુદયિની તરીકે—પતિની મદદગાર, હોમની શેવક, હોમની સંભાળ લેનાર, અને હોમના પ્રાનિરધાન રૂપ સ્ત્રી બનવું.

“ બહાલી પુત્રી ! તમે જાને જ્ઞેનો શીયણવતી, સદગુણી, સખીત્રી અને સુખી થજો. પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરે. ” આટલું કહેતાં કહેતાં માંતો મને છાતી સાથે લગાડી છાતીફાટ રોતાં મેં માતૃશ્રીને જોવાં ન હું જોડી ઉઠી કે, “ બાઈ, બાઈ ! આ શું ! મને શીખામણ આપો છો ને તમે રડો છો ! ”

હું નિદ્રામાંથી જાગત થઈ કે તરતજ મારાં માથાળું, બહાલાંમાતૃશ્રીની પ્રેમ અને દયાથી ભરેલી ભૂર્તિ પાસેથી અદશ્ય થઈ ગઈ. હું બિજાનામાં એકલીજ પડી હતી. પરન્તુ તેમની કલ્યાણકારી આશીર્વાદી તાવ તદ્દન ઉતરી ગયાં હતાં. શ્રીહરિ જગન્મંગલ જયોતિ, તેમના પવિત્ર આત્માને અક્ષય સુખ આપો અને તેમની આપેલી શુભ વચન રૂપી શિક્ષા અમારાં હૃદયને નિર્મળ કરી, તે સન્માર્ગે આલસ્ય શુદ્ધિ પ્રેરે. અસ્તુ !

(સુખ-કચ્છ.)

—સા. સાકર જીએન વિઠ્ઠલજીભાઈ દિવેદી.

ખરું વશીકરણ.

મ્હારી પ્રિય જીએન !—મ્હારી અવપ્રતિ અનુસાર જે જે જોઈએ છે લખ્યા છે. હોમનાં દોષ સુધારીને વાંચશે. કારણ કે મ્હારી ઉંમર ફક્ત ૧૩ વર્ષની છે. મ્હારી વિચારશક્તિના પ્રમાણમાં જ હું લખી શકી છું, પણ ત્હમે સહુ વડીલ જીએનને હોમમાંથી સાર ગૃહણ કરવા હું વિનંતી કરું છું.

પતિની મરજી પ્રમાણે આલેથી, પતિ પોતાની મેળેજ વસ થાય છે.

સાવીત્રી, દ્વૌપદી, કમવંતી, સીતા, મુકન્દ્યા, રૂક્મણી, વગેરે, સ્ત્રીઓની રીત પ્રમાણે

ચાલી, સ્ત્રીઓનાં શીષણવતને ધારણ કરી, પતીને સંતોષ આપે એવી બહેનો હાલના વખતમાં થશે તો સર્વ ઠેકાણે જય પમાડશે.

બહેનો ! જે આપણે હંમેશા પતીની મરજી પ્રમાણે, ચાલીએ તો પતી પણ આપણી મરજી પાર પાડે છે. મંત્ર જંત્ર, દોરા ધાગા કરવાથી પતી વશ થાય નહીં. પતી વશ કરવાનો નીચેની વિધાનો ઉપયોગ કરો.

(દોહરા) હજૂરમાં હાજર રહી, કરવું પતીનું કામ,
પ્રેમ દેખાડો પ્રેમદા, બન્નવું તેનું નામ;
વચન વદો સાચું સદા, સ્વચ્છ કરો સૌ કામ,
ધર સંભાળો ખતથી, મૂકો વસ્તુ કામ.
વ્યય કરજો વિચારથી, આવે જે ધન ધામ,
વખત વિચારી વર્તીએ, નહીં કંજુસાઈ કામ;
ટાપ ટીપ ધરતી કરો, સંમત તજો હરામ,
વચન નકારા નહીં વદો, પતી વશ કરવા કામ.
શીષણ ખળવો સાચવો, પતી એ સુદંડસધામ,
પાળો પતિવ્રત, પ્રેમદા ! વશીકરણ એ નામ.

હંમેશા સાચુ બોલવું, ધરતી તમામ વસ્તુ સ્વચ્છ રાખવી, જેમકે અનાજ, પાણી, વાસણ કુસણ, લુગડાં કાતાં વગેરે. કદી નકારાં વચન પતીને બોલવાં નહીં, નકારી જગાએ ઉભા રહેવું નહીં, નકારા પદાર્થ જોવા નહીં, નકારી જગાએ બેસવું નહીં, નકારી સ્ત્રીની સંગત કરવી નહીં, રસોઈ સ્વાદીષ્ટ બનાવી પતીને ભોજન કરાવવું.

બહાર જતા પતીને જે વસ્તુ ભેટીએ તે આપવી. બહારથી આવે ત્યારે મધુર શબ્દો બોલી, પાણી લાવી એમની પાસે મુકવું, પતીના વચનનું ઉલ્લંઘન કરવું નહીં.

ખરા ભાવથી પતીની લક્ષિત કરવી. કોઈ વાર પતીને કોષ થાય તો દીન થઈ પતીને શાન્ત પાડવા, તેમની મનની મરજીથી વર્તી નમ્રતાથી શાન્ત પાડવા. આ રીતે આધીન રહેવાંથી પતી વશ રહેશે. અને તે પ્રેમની ગાંઠ કોઈ દીવસ છુટી નહીં.

જેવી રીતે બે દોરીના કટકાને વચેથી ગાંઠ મારીએ છીએ, અને જરા તાણીએ તો સખત ગાંઠ પડી રહે છે, ને તે છુટતી નથી તેમ, પતીનો પાત્રી ઉપર અને પતીનો પતી ઉપર પ્રેમ વધતો જશે, જેમ દોરીની ગાંઠ છુટે નહીં, તેમ પતીપત્નીનો પ્રેમ જન્મારા સુધી છુટી શકશે નહીં.

સુરખાળાને સુશીલા એ બે બેનપણીઓ છે. તે એક બીજાને ઘેર આવે જાય, ને, વાતચીત કરી આનંદમાં દીવસ કાઢે છે. એકવાર સુરખાળા સુશીલાને ત્યાં ગઈ ને વાત કરવા માંડી, ત્રાત કરતાં વાત નીકળી એટલે સુશીલાએ કહ્યું મહારા પતી હંમેશા આનંદમાં રહે છે, અને વળી આજે પણ તેઓને આનંદ થયો છે.

સુરખાળા—સારું બહેન, તારા પતી આનંદમાં રહે છે તથા આનંદી આજે વધારે થયા તો ધણું સારું. પણ મહારે તો તારાથી ઉલટુંજ આવે છે.

સુશીલા—કેળવણી તને આજી તેથી એમ થયું હશે. પતી કેમ વશ કરવા તે વિશે આપણા જેવી સદ્ગુણી સ્ત્રીઓથી કેમ બોલાય ? તું વશીકરણવિધાથી તદન અજાણી છે, ખરું કેતી !

સુરખાળા—હા, એમ ખરું, પણ આજે તારા પતી ચંદ્રકાન્ત વધારે પ્રસન્ન થયા, તેવું શું કારણ તે મને કહેશે ?

મુશીલા—હા, ને સાંભળ; હું હું છું. એમણે મને કહ્યું કે આજે મ્હારે આશીર્વામાં વહેલા જવું છે, માટે રસોઈ વહેલી કરજે, મ્હેં કહ્યું સારું, એમ કહી રસોઈ ઉતારવળથી કરવા માંડી. રસોઈ ચણને કહેવા મધ કે જમવાની વખત થઇ છે. ત્યારે એમણે કહ્યું કશું વાર છે. થોડી વાર પછી જમવા આવ્યા. પછી મ્હેં કહ્યું કે મ્હારે અંગ્રેજી બાણવું છે. થોડું બણી છું ને વધારે બણીશ એમણે કહ્યું સારું. હું નવરાસના વખતમાં શીખવીશ. હું ગુજરાતી ક્યાં સુધી બણી છે ? મ્હેં કહ્યું કે હું ત્યાર ચોપડી શીખી છું. એ જાની રજા ને હાથ મ્હોં મીઠા આનંદથી પોષાક મ્હેરી આશીર્વામાં ગયા. હવે થોડી વાર રહીને આવશે. ને આવી રીતે અમે વારંવાર ગંભીર કરીએ છીએ. મુરખાળા ! ને સાંભળ, મ્હારે ત્યાં ખીલકૂલ તકરાર થતી નથી. ત્હારા પતી રજનીકાન્ત સાથે ત્હારે કેમ તકરાર થાય છે ! તે મને સમજાવું નથી. માટે આજે તું ત્હારી મને બધી વાત કર.

મુરખાળા—મુશીલા ! હું શું કરું ? મ્હારી સાથે જરા જરા વાતમાં વાકિ પાડે છે. એટલે હું ચીડવાઈ જાઉં છું.

મુશીલા—મુરખાળા ! એમ ચીડવાઈ ન જઈએ. કાંઈ માણસનો સ્વભાવ એવો પણ હોય. પણ વિચાર કરી ધીમેથી શાન્ત પાડીએ.

મુરખાળા (મ્હીકાઈને)—કેવી રીતે એમને શાન્ત પાડીએ તે તું જ કહેતી.

મુશીલા—અહો ! તેમાં શું ! તેમના કહેવા પ્રમાણે કરીએ, ને એમના સામું જરા પણ બોલીએ નહીં. કોઈમાં હોય તે વખતે મધુર અને નમ્ર વચનથી શાન્ત પાડીએ. કાંઈએ કહ્યું છે કે,—

(ગાદચો.) કહી પતી કોંધાય નહીં, એકજ નમ્ર વાણીથી,

કહી પતી કોંધાય નહીં, મુંદરી જે હોય સાણીથી.

મુરખાળા—સારું, ત્યારે ચીડવાશે ત્યારે એમ કરીશ ને ત્હારી વશીકરણવિધાનો ઉપયોગ કરીશ.

મુશીલા—ત્યારે ત્યારે એકતું એક ના કહી અને આપણે વાકિ હોય તો તે વાતની માફી પણ માગવી.

મુરખાળા—શું ? વાકિ ન હોય તો પણ કહેવું કે મ્હારો વાકિ છે !

મુશીલા—વાકિ ન હોય, તો પણ સામું ના કહીએ સમજી !

મુરખાળા—સમજી, સમજી, હવે એમ કરીશું.

મુશીલા—જે તું કેટલું જોરથી બોલે છે ? આવી રીતે બોલે તો રજનીકાન્તને જોડું લાગેજ તો ! ને એમ ન કહીએ. ત્યારે આનંદની વાત હોય છે, ત્યારે તું કેવી વિવેકથી વાત કરે છે ? તેવી રીતે પતી આગળ નમ્રતાથી બોલીએ અને તું આવી રીતે હાંસ પાડીને બોલે છે ને ઘડી ઘડીમાં મ્હીકાઈ જાય છે, તેથીજ રજનીકાન્ત ત્હારે વચ નથી.

મુરખાળા—જેન, મ્હેં સાંભળ્યું છે કે મત કરવાથી પતી વચ થાય. માટે એમજ કહું એટલે મ્હારા પતી મ્હારાથી સદાય વચ થશે—ખરું કેતી !

મુશીલા—(મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે મ્હારે તો એને ગમે તે રીતે સુધારવી !) વાહ વાહ ! તું એવું કેવું બોલે છે ? પતી વચ કરવા સારું મત કરવાનું હશે તે પહેલાં મ્હેં તને વશીકરણવિધા કહી તે છે. તે પ્રમાણે તું કર.

મુરખાળા—વત કરવા કરતાં એક મંત્ર છે તેનો જપ કરીશ. એટલે મ્હારા પતી એની મેળે મ્હારે વશ થશે.

મુશીલા—મુરખાળા ! ત્હારી આવી વાણીથી હું અત્યંત દીક્ષગીર છું; કારણ કે પતી તો એકજ ઉપાયથી વશ થાય.

મુરખાળા—મુશીલા બહેન મુશીલા ! કેમ વળી પતી તો મંત્ર કે વ્રતથીજ વશ થાય તો !

મુશીલા—ત્હારો મંત્ર કે વ્રત કાંઈ પણ કેવે માનશે નહીં. ને મ્હારી વિદ્યા સર્વ કેવે માનશે, માટે એજ કર.

મુરખાળા—સારું તારે ત્હારી વશીકરણવિદ્યાનો હું ઉપયોગ કરીશ.

મુશીલા—અરે, મુરખાલિકા સમાન મુરખાળા ! હા બહેન, વિદ્યા મ્હેં તને ખતાવી છે તે પ્રમાણે કર.

મુરખાળા—એવી હું ક્યાં ખટખટ કરું ?

મુશીલા—એમાં ખટખટ શાની ! હું તને સહેલી રીતે ખતલાવું છું, તેમજ કર.

મુરખાળા—(વિચાર કરીને ધીમેથી)—ઠીક તારે, એમ કરીશ.

મુશીલા—ચોખ્ખું બોલ, કે તેમજ કરીશ. તેમાં કાંઈ મહેનત પડવાની નથી. ફક્ત જીવ વાંકી સુંકી થઈ જાય તે અટકાવવાની છે. તું સારું બણી નથી, તેનું આ પરીણામ મ્હારે ત્યાં થોડા દિવસ રહેજે, હું તને બાણાવીશ, પછી તું રજનીકાન્ત પાસે અગ્નિસાવ વધારજે.

ને બીજા એક મ્હારી બહેનપણી હતી, તે પણ આમજનકર્યે મુખી થઈ. તેણે એક કવિતા પણ જોડી હતી.

(વસંતતિલકા.) હે શુદ્ધિશાળી, શુભ સંપન્ન પ્રાણ પ્યારી !

છે બહેન ! એક વિનંતી તુજ પાસે મ્હારી;

આધીન થાય પતી કેવળ જેવી રીતે,

તેવો ઉપાય દરશાવ તું સીદ પ્રીતે.

યોગ્યા ઉપાય બહુ તો પણ દેશ શાણી !

સ્વામી થયા ન વશ તેથી અતી મુંઝાણી.

આ ઉપરથી મ્હેં ત્હેને કહ્યું હતું કે—

ચીંતા જ્યાં ન કર તું; વશ નાથ થાએ,

તેવો ઉપાય કહું, તે ધર ચિત્ત મહિ;

રાખી સદા વિનયને, પતિ સેવ બાવે,

થાશે સદા વશ, કદી નવ કષ્ટ આવે.

મુરખાળા—બહેન ! સ્વામી વશ કરવા સારું ઠીક ઉપાયો ખતાવ્યા છે. હવે હું સંપૂર્ણ સમજ કે પતીની સેવા કરવાથીજ પતી વશ થાય છે.

મુશીલા—ઘેર જઈને મ્હારી વિદ્યાનો ઉપયોગ કરજે. (એ બણાં છુટાં પડવાની તૈયારીમાં મુશીલાનો પતી અંદરકાન્ત આંકિસથી આવ્યો.)

અંદરકાન્ત—કેમ ! શું વાતો કરો છો ?

મુરખાળા—કાંઈ નહીં એતો અમારી બેનપણીઆની વાતો.

હું જાઉં છું એમ કહી મુરખાળા જાય છે, ને જે પ્રમાણે મંત્રીલાએ વશીકરણ

વિધા બાણી હતી, તે પ્રમાણે ઘેર જઈ વરતી-સુરખાળા સુખે દીવસ કાઢે છે.

સુરખાળા ઘેર જઈ લુગડાં કાઢી એ 'વાર ખુશ રહી. પછી વિચાર કરવા લાગી કે હું મળ્યાં મદારા પત્ની આવશે એટલે મ્હોં માથું પોતાના પત્ની સાથે ખાવાયું' કાઢીને ધરતી વસ્ત્રો સાથે કરતી હતી એટલામાં રજનીકાન્ત આવ્યો. રજનીકાન્ત કપડાં કાઢી બેઠો હતો, ત્યાં સ્વચ્છ લોટામાં પાણી સુરખાળા લાવી.

રજનીકાન્ત આ જોઈને વિરમ્ય પાગ્યો કે કાંઈ દીવસ નહીં, અને આજે આવું ક્યાંથી ! રજનીકાન્ત વિચાર કરવા લાગ્યો કે સાવ આજ એની પરીક્ષા લઈ !

રજનીકાન્ત—હેમ, આજે ક્યાં ગઈ હતી ?

સુરખાળા—ઠહાસા ! આજે મદારી બેનપણી મુશીલાને ત્યાં ગઈ હતી.

રજનીકાન્ત—આજે તદ્વારા આવા વિનય પ્રીતિના શબ્દ સાંભળી આશ્ચર્ય લાગે છે. આગળ હું તને પૂછતો તો તું—મને ખાવા ધાતી; કાંઈ મુશીલાને ત્યાં જ છું આજ શીખી લાગે છે, કારણ કે તે ઊંઘી પછી ગઈ છે.

સુરખાળા—હા, તેમજ છે. હવે હું તમને કદી પણ દુંધારા દુંધારા કરનાર નથી. અને હવે પછી આપ મહેરબાની કરીને જૂતકાળની વાત વિસારે પાડજો. કારણ કે તે વાત બાદ આવતાં મદાર કાળજી ધરાઈ જાય છે.

રજનીકાન્ત—શું તને મુશીલાએ એક દિવસમાં આટલું બધું જ્ઞાન હઈ દીધું, તે તું બધીજ સુધરી ગઈ ? હું કાલે મુશીલા પાસે જઈશ અને તેને ધન્યવાદ આપીશ. અને તેના ઉપકાર માનીશ; ખરેખર મુશીલા સુશીલજ છે.

સુરખાળા—સ્વામીનાથ ! હું પણ મુશીલાનો ઉપકાર માનું છું; હું જે તદન જ મૂર્ખ હતી તેને એક કલાકમાં સુધારી તે કાંઈ જેવી તેવી વાત છે ! હવે થોડા દીવસમાં સાચું, સસરાજી તથા મોટી બેન આવનાર છે. ખરું ?

રજનીકાન્ત—હા, ધણીકરીને કાલે રહવારમાં આવનાર છે. એટલેથી વાત બહુરી રહી, ને સુરખાળા કામકાજમાં પડી. પછી સુખરૂપ પતિપત્નીએ 'વાણું કપું'. પછી બીજા દીવસે રજનીકાન્તનાં માથાપ ને બેન સવારમાં આવ્યાં, તે વખતે સુરખાળા પોતાના પરચુરણ કામથી પરવારી ગઈ હતી. સામુદ્રનાં તથા સસરાજીનાં દર્શન કરવા સાથે સુરખાળા ઘરમાંથી બહાર આવી. અને પુત્ર્ય વડીલોને પ્રણામ કરી ખરખરંતર પુછી, પછી શું જોઈએ છે તે પુછી લખ ધર્યાં કામ કરવા લાગી સુરખાળાની તબુકે મ્હોં કે મેં લાગી ! તમારામાં હમણાં બહુ દેર થઈ ગયો લાગે છે ?

સુરખાળા—હા બેન, તમારા આશીર્વાદથી. આવી રીતે અનેક પ્રકારથી ધરનાં તથા જાણીતા માણસો તેને ધન્યવાદ આપતાં અને તે સુખમાં દીવસ કાઢવા લાગી. (બેનને ! સુરખાળા ઊંઘી કેવી ગઈ અને હેંશીઆર છે ? આ લેખમાંથી, આપણે જોઈ લેવો અને મુશીલાની માફક આપણે બીજાને જોઈ આપવો. મુશીલાએ કહેલા વશીકરણવિધાથી કલ્પ આલનારી એક સ્ત્રી દુઃખી થઈ હતી તેવું કરવું નહીં.)—કુણ્દી કરીને એક સ્ત્રી હતી, તે ધણી કોધવાળી હતી, તેથી તેના ઘરમાં રોજ કંકાશ થતો તેથી તે એક વાર વિચાર કરવા લાગી કે મદારા પત્નીને મદારે વશ કરવો હોય તો મ્હોંનાં કાંઈ મૂર્ખ માણસ પાસેથી તે દવા લાવી અને છાતી માની રાતે હેને ખવડાવી. હેને પત્ની ધણી બોલો હતો તે દવા ખાઈ ગયો. પેલી દવા

આધા પછી તેનો પતી ગભરાયો. કુચુદીએ તેનાં સર્ગાવહાણાં બોલાવીને કહ્યું કે, આ મોંઘા પડ્યા છે. એનાં સર્ગાવહાણાં વેદને બોલાવ્યો. વેદે નાડ જોઈને કહ્યું કે સારા થવાની આશા નથી. મૂર્ખ સ્ત્રી ગભરાઈ અને કહ્યું કે ગમે તે રીતે મ્હારા પતીને સાર કરો. ફરી પાછી વેદે નાડ જોઈને કહ્યું—સારા થવાની આશા નથી, તો પણ હું દવા આપુ છું. નસીબમાં હશે તો સાર થશે. વેદે દવા આપી પણ કાંઈ સાર થયું નહીં. અને તે મૂર્ખ સ્ત્રી ને પતી મરી ગયો. પતીને વશ કરવા જતાં હસ્ટો આખા જન્મારાનો રંડપો ભોગવવાનો થયો ! માટે બહેનો પતીને વશ કરવાને આવી રીત કહી પણ સોધશે નહીં, પણ પતિને વશ રહિ પોતાના પતિને વશ કરવાની ઇચ્છા રાખજો. એટલે જન્મ ભક્તને આધિન ભગવાન તેમ સતિને આધીન પતિ જરૂર થશે.

(વડોદરા.)

—સરલા.

એક ચિત્ર.

(આપાદ.) શરદ પૂનમની શીતળ રાત, પ્રિયજન કરી સુખની વાત;
સુંદરી એક પલંગની માલિ, સુતેલી મુગ્ધી જોવાય.
નિહાળી બાળાતું મુખ, ધાર્યું તેને છે કંઈ દુઃખ;
પણે પણે શશિ તે જુવે, નિશાસી નાખીને રવે.
વૃણથી રૂપ બન્યું છે તન, વેદના બહુ દીસે છે મન;
રિયતિ તેની નવ જોવાય, મન પાસે જવા સલચાય.
ધીમે પગસે ત્યાંતો ગઈ, થઈક પાસે ઉભી રહી;
બાળા મનમાં કંઈ ગણગણે, હજુ શબ્દ મુજ કાને પડે.
“બહાસાતમ વિશુ નવ રહેવાય, મુઝી કેમ ગયા છે લાય ?
“પ્રિયનો વિરહદહે મુજ કાય, ક્યારે મળી આલવશે લાય ?
મહાં દુઃખ મને તો લહે, નજો શું મુજ રથીતિ ? કહે.”
સુંદરી આમ લવે છે જ્યાંય, ધીમે રહી મ્હે પુછ્યું ત્યાંય,
“સખિ ! શાનેતું બાળે તન ? દુઃખ કહે શું તારે મન ?
“તુજ નયને શેં આંસુ વહે ? કારણ બહેની ! મુજને કહે.
“જે જે બનશે મ્હારા યજી, સધળું તેમ કરીશ હું નજી.”
જ્યારે આ શબ્દો મ્હેં રહ્યાં, આંસુ વહેતાં નયને રહ્યાં,
ધણું ધણું દાખીને મન, હજવેથી તે બોલી વચન.
“સખિ ! તને હું શું કહું ? મ્હારે મન તો દુઃખ છે બહુ.
“તેનો છે એકજ બિપાય, તે ત્હારા યજી નહિં થાય;
“અન્તર બળતું જો મુજ માટ, સાંભળજે કહું છું તે વાત.
“પ્રીતિ લગ્ને પરણી છું નાર, મસ્થા મન માન્યા ભરથાર;
“હુંમાં જોઈ પતિનો પ્રેમ, રહ્યો નહિ મ્હને કંઈ નેમ.
“પતિ, પતિ ! સદા હું કરું, હદે અન્ય નહિ કંઈ ધર;
“જ્યારે પીયુરહે મુજ પાસ, યાતી મુજ હૃદયમાં હાસ.

"સખિ ! નાથ પરદેશી ગયા, આ રંઝની નવ સાચા દયા;
 "અરો દેવ એમનેશી દઉં ? ગુન્હેગાર હું શાને થઉં ?
 "બહાસે વચન કલાં છે જોય, ગાદ સપગાં મ્હને છે તેય;
 "વિયોગ કુથી વેઠાતો નથી, પ્રિયથી દૂર રહેવાતું નથી.
 "ખાતું પીવું ! મ્હને ના ગમે, નિશ્ચીન મન પીયુર્માં રમે;
 "સાંભરવું પ્રિય કેડું સખ, ભાગે છે મ્હને બહુ દુઃખ.
 "તેથી નમને વહેવું નીર, પીયુને મળવા બની અધીર;
 "સખિ ઉપાપ મ્હનેશી કહે ? જોયી મ્હાડું દુઃખજ વહે. "
 "બહેન સુણી મ્હેં ત્હારી વાત, માયે હેયે થણો ઉચાર;
 "ફેડાપ નહિ દુઃખ ત્હારી વતી, એનો ઉપાય છે તુંજ પતિ.
 "તોયે સાંભળી કહું બહેનડી ! વિસારતી જરીયે ના વળી;
 "રોયે ત્હાર દુઃખ નવ શમે, શેં તુંજ કાયા વ્યર્થજ દમે ?
 "વદૂધેલા દોયે ભરમાર, વિયોગ સામે અપરંપાર;
 "કામ કરી ઝટ પાછા વગે, ઝટ પત્નીને આપી મગે.
 "માટે વિયોગનો જે કાળ, કેમ કરી વિતાવેા દાલ;
 "વાચું, શીવું, ભરવું, આદિ, મન પરોવવું પ્રભુજ માદિ, "

કરીને સખિને ચાન્ત, ત્યાંથી પાછીજ હું વળી,
 થયેલી તે અતિ કલાન્ત, પડી ગાદ નિદ્રા વિશી.

(અમદાવાદ.)

—સૌ. મધુરી.

હરસિદ્ધ માતાની પધરામણી.

ધન ધન ! હરસિદ્ધી ઉજ્જનમાં, કે વરચુવ ચાં કરે રે સોલ,
 માતા ! ત્હારે દર્શન મંડપ જોઈને, કે કું ખનમાં કરે રે સોલ;
 સિંધિયો દોલતરાવ સમરોર, કે જીયો, જીયો માતાથી રે સોલ,
 લીધું દિલ્લી કેરે તખ્ત, કે તુંજ પ્રતાપથી રે સોલ.

જેપુર, જોધપુર, છુદી કોટ, કે જસ લીધા ધણા રે સોલ,
 લીધું સાહોર ને મુલતાન, કે બળમાં નહીં મળ્યા રે સોલ;
 ત્યાં થડી સિંધિયે ડઘ કીધ, કે સેના સાથે સહુ રે સોલ,
 પુના ઉપર ઘેરા કીધા, કે વરચુવ ચાં કરે રે સોલ.

પુને બાજરાવ બળવંત, કે બેઠા આ ધરી રે સોલ,
 એવો તરવારે જસ આપ્યો, કે હરસિદ્ધ માવડી રે સોલ;
 રાજા વિઠ્ઠલ મહારાજ, કે દુઃખ તેવું ટળ્યું રે સોલ,
 પડિયું પરદુઃખ ભંજન નામ, કે કારજ ત્હેવું સર્વું રે સોલ.

ઉજ્જન નગરી ક્ષિપ્રાનીર, કે વાસો ત્યાં વચાં રે સોલ,
 ઉજ્જન ઉચું શહેર બજાર, કે મનમાં મા હરણાં રે સોલ;

આબો આસો ડેરા માસ, કે રમવા નીસર્પાં રે સોલ,
 પ્હેર્યાં મરણાં ચોળી ચીર, કે લીધાં લાહવો રે સોલ.
 કંઠે મુકતારાજનો હાર, કે નવરોં સેરનો રે સોલ,
 ચોસઠ જોગણી સાથે માત, કે ઉંબરેઠ આવીયાં રે સોલ;
 ડોશી સીતાખામ એક નામ, કે ત્હેને મન લાવીયાં રે સોલ,
 આવી પ્હેત્યાં હુરસિદ્ધ માત, કે ભટની પોળમાં રે સોલ.
 હહેરં હયરાદિનમાં કીધું, કે સહુ ટોળે મળી રે સોલ,
 મંગાવી ઇંટા, ચુનો, કે જોવરાબુઝં કળીચુને રે સોલ;
 શિવ ઓમકારેશ્વર મહારેવ, કે હહેરામાં વસે રે સોલ,
 તોરણ બાંધ્યાં મંડપ હેઠ, કે દીવા જળહણે રે સોલ.
 આબો આસો ડેરા માસ, કે પંડવે શુભ મળી રે સોલ.
 બાહણ જમીઆ જગ નિત સાર, કે ત્યાં ખૂટે નહિં રે સોલ;
 નાળિયર, સોપારી ને ચુંદડી, કે લી હોમાય છે રે સોલ,
 એવો હુરસિદ્ધીનો પરતાપ, કે કોઇ જણે નહિં રે સોલ.
 જે કોઇ માને ચરણે નમશે, કે દુઃખ પામે નહિં રે સોલ,
 જે કોઇ માની પુજા કરશે, કે તે છે સુખી ધણી રે સોલ;
 આપે પુજા ડેરી જોડ, કે બધાવે પારણાં રે સોલ,
 માણાં ત્હમે ત્હમારં જણો, કે કરજોડી વડું રે સોલ.

(અમદાવાદ.)

સંપાદક—જી.એન. P. અને R.

ક્ષમા-યાચના.*

૧

(રાગ-માહ.) મહારાજાણનાં આધાર રે, હું પ્રણમું આપને,
 મહારા કાળજડાની કાર રે, હું નિનવું આપને;

* એક યુવતી ન્દાનપણથી મા નિનાની જોરેલી હોવાને લીધે, કમ અકલવાળી હોઈ, અસુર પક્ષમાં પતિ વગેરે સાથે સલાહસંપથી વર્તી તેઓનો પ્રેમ સંપાદન કરવાને બદલે, હલેશમાં જતરી પડી, અસુર પક્ષના પ્રતિપક્ષીઓની બદસલાહ મુજબ પીયરમાં ન્દાસી જઈ કોઇ સગાનો આશ્રય લે છે. આ સંબંધીને તેણીના પતિ સાથે આગળનું કંઈવેર વાળવાને આમ સારી તક મળવાથી, તેમણે તેણીની જીવંત પાપમાઠ કરી સંતુષ્ટ થવાના હેતુથી તે બાળાની મુર્ખતાઈના લાક્ષણિક, તેણીને ભોળથી તે, તેણીના પતિને હેરાન કરવા તેણીને પોતાનેજ સાધન રૂપ બનાવી કોઈમાં લડાવે છે. એવી રીતે અપતિનો વિચોગ કરાવી ત્હેમનું ધર લાગી પોતાનો હેતુ સરી રહ્યા બાદ, તેણીને ગુલામડી કરતાં પરુ ખરાબ રીતે ટીચાતી રાખી, કામલાજનો દસરોડો કરાવે છે, તથા દળણાં પીટાવે છે. તે સમયેજ પોતા જપર ખરું દુઃખ આવી યડવાને ખ્યાલ તેણીને યાંચ છે. તેમજ પતિ પ્રેમ અને ત્હેનાથી આગળનું અનુભવેલું સંસાર સુખ યાદ આવતાં, થોતે મૂર્ખ પણે પતિ વગેરે અસુરપક્ષ સામે લડી ન્યય પોતાનું ધર લાગ્યું, અને તમામ જીવંત ખરાબ કરી એવો અનુભવ યાય છે. ત્હેની મ્હોડી ભુલ કરી તેને લીધે અંતઃ-કરણમાં અત્યંત ખેદ અને પશ્ચાતાપ યયો અને હૃદય ભરાઈ આવતાં પોષેપોષ મુઠી રડવા લાગી. પશ્ચાતાપનો કીડો તેનું હૃદય કોતરી જાય છે અને હવે પતિ પાસે જવા તૈયાર યાય છે. તે વખતે તેણી પતિ પ્રતિ સંદેશો લખી મોકલે છે અને પોતાની અર્થક્ષમ ભૂલ માટે ક્ષમા યાચે છે.

તરછોડી હું ચાલી ગઈ રે, પિયુષ ! ધરીને ધાટ.
 મોઢું દવે હું સદિસે રે, ઉર વિષે યાપ ઉચાટ. મ્હાર
 બ્હાલાં વેરીએ બોળવીને, તખ્તી મમ લાજ,
 કસેલ કરી ઘર ભાગ્યું મ્હારું, વેરજ વાળવા કાજ !
 પ્રીતિ પાસ અતિ દેવદો રે, હું છું અજળા જાત;
 અભાગિણીને શું વિસયો રે ? કહેજે સાચી વાત.
 નીંદરડી સટકી ગઈ રે, મેલે આંધુની ધાર;
 પથાતાપ બદ્ધ યાપ દવે રે, કરજે મ્હારી બ્હાર.
 રથળે રથળે જોતી ૫૨ રે, દિન ગણ્યા નવ જાપ;
 વિયોગ દવે વસંતો યથો રે, પણ યુગ સમ સમજાવ.
 આસા ઉરની યુજ યજ દવે રે, રહેવાને તમ સાય;
 તે તો પ્રિય ! આવી પડી રે, માટે આવજો બેલા નાથ !

૨

(રાજ આશાવરી). પ્યારા ! કામા કરો પ્રાણનાથ, પ્યારા કામા કરો પ્રાણનાથ !
 પ્રેમમયી આ દાસી તમારી જૂલી ગયા શું તમામ !
 અજળા હું દુઃખીયારી પિઝાથી રીંગાઉ આ કામ. પ્યારા—
 બેલા આવી આ દીન દારાને, છોડવો દયો વિશ્રામ;
 પ્રાણું મુકીય હું દુઃખથી જ્યારે, પછી આવો શે કામ ? "
 આશાથી રાખી આ શરીરને, જપું સદા તમ નામ;
 દીનનો અપરાધ કામા કરો, છોજ આપ દયાના ધામ. "
 વિયોગ રૂપી આ ફાતનજ, જે જાળે હૃદય તમામ,
 શોષિત યજ સંકટથી અહોનિય, વિનવું કરી પ્રણામ. "

(અમદાવાદ)

—શ્રી. ચંચળલક્ષ્મી જોશી.

કલિયુગ પ્રભાવ.

(સાંદ્વિલ.) પ્રાચીમાં સુરખા ભરી રતિ રહ્યા ઉત્સાહને પ્રેરતા,
 આકાશે નહિ વાદળાં સદૃ સ્થળે ઉજ્જ્વાલિતે વેરતા;
 આવે વાણ વસંતનો તદપિ હા ! પૃથ્વી તપી તાપથી,
 ને ન્હાસે વનનાં પશુ જળ પીવા બાકુંગ સંતાપથી.
 (અનુક્રમ.) વનમાં જુશની નીચે, રહે છે પર્ણકુંડી કરી,
 સાધે છે યોગ કે મુનિ, છોડી માયા ભજે હુરિ.
 (શિખરિણી.) જટા માથે શોભે અદિતનુ સમી સ્થામન અને
 જરા મીંચાએલાં પ્રણવ સમ શોભે નયન બે;
 વિભૂતિ અંગે શું. સુરખ ભરતી જૈર વદની,
 અને ગ્રીવા મહિ છુગરી તણી માળા ધરી ઘણી.

(વસંતતિલકા.)

અકાન્ત આ રથજાવિષે ઋષિ રાજ રહે છે,
ને અક્ષસાથે અતિ તણીન એ બને છે;
આહાર નિત્ય ફળના કરી દિન ગાળે,
ને યોગ તેજ યજ્ઞ એ ઈશને નિહાળે.

(અનુક્રૂપ.)

પર્ણકૃદી ભણી આવે, પદાણી અશ્વને નૃપ,
દ્વારમાં ઋષિને રેખી, પયી માગે મીઠું જળ.

(સાહિબ.)

‘ મહારો જીવ જરો અરે ! જળ વિના, લાગી તૃષા આકરી,
રાજા દીન બની અને કરગરે ‘વારી મને દે જરી;’
બોલી આમ પથિક અશ્વ પરથી નીચે ઉભો ઉતરી,
ના આપું કાંઈ માન ધ્યાન નૃપને, ઋષિ ન બાલ્યા જરી.

(મન્દાકાન્તા.)

પાપે લાગી ફરી ફરી કહે, રામ એ સિદ્ધને રે,
કિન્તુ ના ઉતર કંઈ મળે યોગીથી પયીને રે;
કાપેા રાજા મુનિપર અતિ આખમાં રક્ત લાવી,
બાલ્યો કોષે કટુચ્ચન તે દિલમાં રાખ લાવી.

(અનુક્રૂપ.)

‘ દોગ શું આ કયો છે ત્હે ? પ્રતિકાર મળે ત્હને,’
પર્ણકૃદી યજ્ઞ આલ્યો, દાઝ દિલની દાઢવા;
મુએલા સર્જને જોઈ, આપેથી તે ઉપાડીયો,
લાવી ઋષિની મીવામાં, ખેરાવી આલતો થયે.
ઋષિ પુને દીઠા સર્પ, મરેલો પિતૃ કંઠમાં,
રનેદીને દુઃખમાં જોઈ, રહે શું ધૈર્ય લોકમાં ?

(ઉપભવી.)

વઘો બની બાળક કુંદ તાપસી,
તેને ડસા તક્ક નાગ તામસી;
યાયે અગ્નજે પશુ દોહ જેહને,
મીઘા ન યાગે કરી રાખ તેહનો.

(અનુક્રૂપ.)

સમાધી મુનીનિ છૂટી, કંઠાશ્રવણ જોઈને,
રાજાનું કૃત્ય માનીને, બાળકને શીક્ષા દીધી.

(દશિગીત.)

રે, બાળ ! ત્હે સાદસ કયું, રાજા અરખ્યજ હોય છે,
નરકે ગતિ છે તેહની જે સમ્યદોહી થાય છે;
શિશુ ! જા, ત્વરાથી મહેલમાં નૃપ એ પરીક્ષિતની કને,
‘દિન સાતમે દહ દંડ, કહેજે, -કરડો તક્ક ત્હને.’
મુણી બાળ વેગે સચર્યો, આવી વઘો રાજા કને,
‘મુજ ગુરુતણી જે શીખ છે તે, રાખ ! હું કહું સુણ તને;
કલિ સમય આલ્યો નિકટમાં, સદુ સંત ચેતી આલજો,
ને કલિકારી, દુર્વિદારી, ધર્મરિપુ સંહારજો.
સદુ આશ્રમે, પર્મો અને નીનિ તદા નાચી જરો,
કુળ લાજ મપાંદા તેજ નારી પતિવત ત્વાજરો;’

સાધુ સદુ નિગ હિર માટે મરધરે રરતા ફરે,
જપ નુક જગમાં મેળવે, ને સૌખ્ય પાપીને મળે ।

... ..

કલિધી ખરાખી છે ખરી, પણ એક વાતે ઠીક છે,
જે ધર્મ કર્મે કુરાળ રહે તેને નહિ કાંઈ બીક છે;
ખટ્ટ યુગ મુધી તપ આદરે, તો પણ પ્રભુ દર્શન નહિ,
કલિમાં દહી મન દટથી સાધે, તો પ્રભુ મળશે સહિ.

(અનુક્રમ.)

પુરાણે યોગ ભાષ્યું છે, તકશે નૃપને હરખો,

શુક્રયોગે તથો રાગ, કૃષ્ણના યજ્ઞ સંભળી ।

—હારાજહેન મધુરભાઈ,

પરમેશ્વરને દીવાનો બનાવવાની કોશીસ.

“ સત્ય જાણે તે તરે ” એતો ખરું જ છે; એવીયે પાછી ખાત્રી તો મને આજે જ થઈ. એના વીરે તમારે સંભળવું જ છે તો ક્યો કું કું છું. મહ કાલે રાત્રે મને જંબ આવી નહી, પવન જંબ હતો ને ધામ બહુ થવા લાગ્યા; તેથી કું મરણાઈને આખરે જાયો. બારી પાસે ખુરશી નાંખી બેઠો. થોડાવારે પવન તીકળ્યો અને મારા મનને જરા યાત્રી થઈ. એટલામાં રસ્તા ઉપર કોઈ વાત કરતું જણાયું. હવે બહાર ચી વાત થાય છે તે સંભળવા તરફ મારું ધ્યાન ખેંચાયું ને તે માંનો સત્યસાગર નામનો એક જાણીતો, આજ અસહકારમાં । કું કહેતો હતો; તે આડું જ સાચું કે ? અસહકારમાં જો જવાબ દીધો:—“ કું કરું ? કું પણ જ કામમાં હતો.

સ—એવાં તે આ કામમાં ?

અ—કું આવતી કાલે જોએ (કુંબર્) જવાનો છું.

સ—યાર, તારી વાત મને બીલકુલ અમલી નથી.

અ—તેનું કારણ તો કહેશો ?

સ—તેનું કારણ એટલું જ કે, આપની જોણેલી વાત એક પણ સાચી હોતી નથી. તેથી દીલ ખોરીથી મારે જણાવવું પડે છે કે, એવી-કંઈ પહેરની લહેરમાં બળી બળેલી વાત મને કહેશો નહીં.

અ—કું ખરેખરું કું છું કે, એવી વાત કરવામાં મને બહુ જ આનંદ થાય છે.

સ—એમાં તમને એટલો બધો આનંદ યાનો થાય છે ? એતો થયું જ શરમતું કામ.

અ—વાદ એમાં યરમ યાત્રી ? એ.તો જરા મરકરી અને મજાકનો એક રસ્તો છે.

સ—વાત વાતમાં જુદું જોણવું તે મરકરી અને મજાક ?

અ—અલબત્ત તમે જોણું નહીં હોય, કે તમારા શીવાય બધા મારી બાબતે રીતની વાતથી કેવા હજાઈને મારી ખુશામત કરે છે ? તે જ આનંદ.

સ—વાહરે વાહ ! આપ મોટા પ્રેમીસરના પુત્ર થઈ આવો. વીચાર થરાવો છે તેથી હ આશ્રય પામું છું.

અ—હા...પણ એમાં નવાઈ યાત્રી લાગે છે ?

સ—કેમ નહીં ? બીજાની પાસેથી માન ખાટવાની ખાતર તમે કેટલું અણધરું કરો છો ?

અ—પણ અણધરું કેવી રીતે ?

અ—આપ જુદું જોણો છો તે રીતે.

અ—બીજાની મરકરી કરી જરા અડાવડું લેને તમે જુદું કહો છો ?

સ—હા.

અ—એ કાંઈ જુદું કહેવાય નહીં.

સ—ત્યારે શું સાચું ? મારા મહેરબાન, મને કહેશો તો ખરા કે આપ આખો દીવસ મરક-રીમાં જ ગાળો છો કે બીજા કરામાં ?

અ—તેમાં યશ શું ગયું ?

સ—હવે મારે પુછવાનું એટલું જ કે મરકરીમાં તમે કેટલો વખત સાચું બોલો છો ?

અ—હા...હા...હા. ! એમાં સાચું એક પણ નહોત. એતો મરકરી...

સ—ત્યારે તમારી વાતો બધી ગેળી કાબ્યના ગાપાઠક અધ્યાયમાં મુકવા જેવી ન હોયતી ?

અ—હા.

સ—તો અપ મારી બીજાને બમાવવા તે શું જુદું નહીં કે ?

અ—પણ જુદું બોલવું તેમાં દરકત શી ?

સ—અસત્ય બોલવું તે મહાન ખોટું કાર્ય ગણાય છે.

અ—તે શી રીતે !

સ—જગદીશ્વરના બનાવેલા નીયમનું ઉલ્લંઘન કરીએ તો તેનું અપમાન કર્યા બરાબર ગણાય છે. અને તેનો અર્થ તેને દીવાનો બનાવવાની કાશીસ કર્યા બરાબર ગણાય છે. કારણ તમે કાંઈ પણ જુદું બોલી અથવા આડે રસ્તે આખો દીવસ ચાલી રાત્રીએ દેવળમાં જઈ તેને કહો કે “ હે પ્રસો ! અમે તારા દાસ છીએ. અમારો અપરાધ ક્ષમા કર. ” આટલું કહેવાથી કદાચ એ દયાળુ તમારો અપરાધ વીસારી મુકે પણ બીજે જ દીવસે તો પાછા તમે એને એજ રસ્તે અર્પાત એથી પણ અધમ રસ્તે ભવ. વળી રાત્રી યાય અને ક્ષમા ચડાવા ભવ ! તે બધી શી ગરબડ ? તમે શું પરમેશ્વરને ગાંડો માણસ ધાર્યો કે તમે અપરાધ કર્યા કહે અને એ દર વખત ક્ષમા આપે ?

અ—મિસ્ટર ! આપ તેને ગાંડાની ઉપમા કેવી રીતે લાગુ પાડો છો ?

સ—સાંભળો ! અધીરા ન બનો. તમારા વચની પાસે જીવણ ગાંડો છે તેને તો તમે બોળખ-તા જ દરો. હું તમને એનો જ લાખલો આપું છું.

ધારો કે કોઈ પ્રસંગે તમને મારવાની ઈચ્છા થઈ આવી અને વગર કારણે તમે તેને (જીવણને) ઘાલ મારી. વળી બીજે દીવસે તમને ખસ્તાવો થવા લાગ્યો અને તમે એની પાસે જઈ કહ્યું કે જીવણ બાઈ ! મારી બુલ થઈ મને માફી આપી મારી સાથે વાત કરો. તરતજ તે અજ્ઞાન માણસ બધું વીસરી જરો ને તમારી સાથે વાત કરશે. વળી ચોથે દીવસે તમને જમીં જડીને તમે એને મારો; અને વળી ક્ષમા માગો ! એટલે તે તો ગાંડો તેથી બધું વીસરી ભવ. પણ ને પરમાત્મા તેને પણ તમે એમ કરો છો, તે શું અજ્ઞાન કે ગાંડો માણસ છે ?

અ—નહીં જ. તે ગાંડો નથી પણ દયાળુ છે.

સ—હા. તે દયાળુ છે ખરો પણ તે અત્યંત અને સેંકડો અપરાધોની ક્ષમા આપવા ચડાશે નહિં.

અ—પણ જુદું બોલવું તે શું અત્યંત કે સેંકડો અપરાધો બરાબર ગણાય કે ?

સ—ત્યારે શું આપ એમ કહેવા માગો છો. કે જુદું બોલવું તે એક મોટું અને માનપત્ર આપવા લાયક ગણાય ?

અ—નહીં. નહીં. આપ ચોડાવ નહીં. પણ એ તો એક જગતનો નીયમ અને ધારો છે.

સ—જુદું બોલવું તે જગતનો નીયમ કે ધારો છે એ તમે ક્યા શાસ્ત્રમાંથી વાંચ્યું ?

અ—શાસ્ત્રમાં તો શું પણ યજ્ઞા જણ કહે, તે વાત સાચી મનાય છે. અને યજ્ઞાકને મોઢિ એ એવી વાત સાંભળી છે, કે જુદું બોલવું તેમાં પાપ નથી. અને તમારી પાસે તો હું તેથી ઉલ-ટું જ સાંસણું છું તેથી મને નવાઈ લાગે છે.

સ—યજ્ઞા જણ અમે તે કહે પણ આપનું મન શું કણુક કરે છે.

અ—માફ...મન...?—માફ મન તો અત્યાર સુધી ઉપર કહેવા માર્યેને માનનારે હવું પણ

દમણમાં તમે આવેલા છવણના દ્રષ્ટાન્તથી અને તમારું કહેવું 'અર' લાગે છે પણ હજી બરાબર આગળ
મારા મનમાં નથી.

સ—આટલું આપ કશું જ નથી. બેવી મને આશા નહોતી. હું પછી ખુશ થયા છું.

अ—पक्ष भाषा मनमां ये सदेद शो ड. आप तस्ती वरि नरा कडो के लुङ्ग मोत्यानी
समा जीवकुष दरो नदी के १

સ—ખરી ટોચ પહોં ને માણસ હીવસમાં પચાસ વખત જીંદું બોલે અને ફર વખત સાચું બોલે; તેને માટે કામા ખીલવવું ઉજ નહીં.

(અસહ્યતામાં કાંઈ વીચારમાં પડ્યા દોષ એમ જણાયું અને પણ યાદીવારે બોલ્યા મારે માટે પણ એમજ કે દે પ્રભો !...)

સ—આપનો આશયો પસ્તાનો જાણાવી આપે છે કે, દરે આપ એવું બાણ્યો નહીં.

અ—નદી' દરે દુ' કાઈ દીવસ એવું જોલીય નદી' ન. તેમ પ્રથમ આજ્ઞાપણમાં જા-
તાયલા જાણ તેની ક્ષમાની દમિયાં યાચના કરીશ. (ચોલી વાર અટકીને) અને પહેલાં ખજાર નદોલી.

સ-શા અને શેની ?

અ—“ મરહીમાં જીવ્યો બોલ્યું તે, પરમેશ્વરને દીવાને બતાવવાની કાશીસ ક્યાં બરા-
બર મણાય છે ”

સ—ખાંભરાઈ (જહસાર), બાઈ અસત્ય સમો । તમે થોડા બખતમાં અને થોડું દે-
વામાં જલદી સમજ મયા તેથી હું તમને મુજારખવારી આપું છું.

અ—મિ. સત્યસાગર ! હું આપનો ઉપકાર માનું છું. તમે મને મોઢા જાડામાંથી બહાર કાઢી દીધાં તો હવે હું છું.

સ—કપકાર ઇશ્વરનો માનો. હું તેને લાયક નથી.

જાને જાણ થયા પછે છે તે વખતે સત્યશાખરે કહ્યું, ને ને, ભાઈ ! મારાથી કંઈ બાધાયું
દેવ તો માફ કરજે.

અ—વાદ એમ શું જાણે છે। હું આપને આભારી છું. સાદેબજ.

હું પણ જાણું કે આ સાંભળેલી વાત વીધે વિચાર કરતો સુઈ ગયો અને તરત જ નિદ્રા-
દેવી પ્રસન્ન થઈ ગઈ.

(અમદાવાદ.)

—સા બહેન જયેતીર્મથી.

बाल मित्र.

१. बाल कथा: पालडेनुं रामायण.

૧. સર્પુ નદિને કિનારે અયોધ્યા નામનું સુંદર શહેર છે. ત્યાં ધણા હાજ હિપર ધ-
દ્વાકા નામના રાજ્યે રાજ્ય રથાધિપુ' હવું. તે પછી તેની પાછળના દરેક રાજ્યને ઇલાકા
વંશના રાજા કહેતા. એ વંશમાં દિલીપ, અજ, દશરથ જેવા મોટા પરાક્રમી, અનેક પ્રકારે
પ્રજાનું પાલન કરનાર ધણા રાજાઓ થયા. દશરથ રાજ્યને સર્વ પ્રકારની અનુકૂળતા હતી;
ફક્ત સંતાન નહોતું, એટલુંજ દુઃખ હતું. તેને ક્રોધ, ક્રોધવાળા ને સુમિત્રા એમ ત્રણ રાણીઓ
હતી. પુત્ર માટે યજ્ઞ, હોમ, આદિ ધર્મકર્મો આલતા હતા, તેટલામાં પરમેશ્વરની કૃપાથી
ક્રોધવાળા રામ, ક્રોધીને હારત, અને સુમિત્રા ને હૃદયમણી ને શત્રુદન, એમ ચાર પુત્ર થયા.
આ પુત્રોના જન્મ દિવસે પ્રજામાં ધણેજ આનંદ થયો અને લોકોએ મોટો ઉત્સવ કર્યો.
રામનો જન્મ ચૈત્ર સુદ નામને દિવસે થયો તેથી તે દિવસ રામનવમી કહેવાય છે.

મોઘી તે ઉપાડાતું નથી. આ આઠા સંજીની રામ લક્ષ્મણે ત્યાં જવા દા કહી. વિશ્વામીત્ર પણા ઋષિઓને લઈ રામ લક્ષ્મણ સાથે તીર્થ કરતા કરતા જનક રામના નગરમાં આવ્યા. તેમના આવ્યાની ખબર પ્લોમતાંજ, રામ આનંદથી સામા ગયા ને બહુ સદ્કાર કયો. રામ લક્ષ્મણનું સ્વરૂપ ને લાવણ્ય જોઈ, તેઓ પણાજ આશ્ચર્યમાં પડ્યા, ને પુછ્યું કે, આ કોના ઓકરા છે? વિશ્વામિત્રે કહ્યું કે, એ દશરથ રામના પુત્ર છે. આટલી ન્હાની ઉંમર છે પણ એમણે રાણસોને મારી મ્હારા યજનું રક્ષણ કર્યું ને અદિ શિવધનુષ્ય જોવા આવ્યા છે. આ પ્રમાણે વાતચીત કરી જનક રામ પોતાના મહેલ તરફ ગયા. બીજે દિવસે જનકરામણે સભામાં બેઠી શિવધનુષ્ય મંગાવી બધાની સમક્ષ પોતાની પુત્રી સીતા તરફ જોઈને કહ્યું કે,—“જમીન જોડતાં હેમાંથી આ કન્યા મળી આવી હતી. તેનું મ્હેં સીતા નામ પાડ્યું છે. તે લગ્નને યોગ્ય થઈ છે. તેની સાથે લગ્નનાં માર્ગ પણા રામણી તરફથી આવ્યાં છે. પણ જો કોઈ આ ધનુષ્ય ઉચ્છ્રાને ખેંચે, તેનેજ મ્હારી કન્યા પરજીવવી. એવા આજ સુધી ધનુષ્યે પ્રયત્ન કર્યો પણ કોઈથી મ્હારી પ્રતિજ્ઞા છે તે પ્રમાણે થયું નથી.” વિશ્વામિત્રે પોતાના પાસે રામને બેઠેલા જોઈ પસારત કરી કે તે ઉપાડીને ખેંચો. તરતજ રામે ઊડી દળેરા માણસ વચ્ચે તે ધનુષ્યને રમત કરતા હોયની તેમ ઉચ્છ્રાને વાંકું કર્યું ને એવું ખેંચ્યું કે તેના બે કંટકા થયા. રામચન્દ્રનું આટલું બળ જોઈ સખી સખ્યા આશ્ચર્ય પાળી. ને આવો તેજસ્વી જમાઈ મળેલો જોઈ જનકરામને આનંદ થયો. તેણે વિશ્વામિત્રને પુછીને દશરથ રામને સર્વ દણીકતની ખબર કરી, વિવાદ કરવા તેડાવ્યા, ને રામ તથા સીતાનું લગ્ન કર્યું. જનકરામને ઉર્મિલા નામની એક બીજી કન્યા હતી, તે લક્ષ્મણને દીધી તથા જનકરામનો ન્હાનો બાઈ કુશલજ દતો. તેને બે ઓકરીઓ હતી, માંડવી ને ચુતકીર્તિ, એવું લગ્ન ભરત ને શત્રુજ સાથે કર્યું. લગ્ન થઈ રજા પછી પુત્ર ને વડુઓને લઈ દશરથ રામ અયોધ્યા જવા નીકળ્યા. રસ્તામાં રામે ધનુષ્ય બાગ્યું એમ સંજીની ગુરસે થયેલા જમદગ્નિના પુત્ર પરશુરામ મંડ્યા, તે બોલ્યા: “રામ ! હું શિવધનુષ્ય બાગ્યું તેથી ત્હારી મ્હોરી કીર્તિ થઈ દરો. મ્હેં વીસ વખત ક્ષત્રીઓને નાશ કર્યો છે. તે આ ધનુષ્ય જો મ્હેં વિધ્ય પાસેથી આપ્યું છે, તે વાંકું કરીને બાગે તો ખરો ક્ષત્રિય કહેવાય. તે સંજીની રામે તરત તે ધનુષ્યને લઈ વાંકું વાળી તે પણ બાળી નાંખ્યું. આથી પરશુરામ યાત થઈ જઈ તરત રામના પરકમનાં વખાણ કરવા લાગ્યા. દશરથ રામની સ્વારી મ્હોટા હાથથી અયોધ્યામાં આવી મ્હેલની. ત્યાં રામપુત્રના લગ્ન નિમિત્ત મ્હોટા આનંદ-ઉત્સવો થયા. કેટલાક દિવસ પછી ભરત પોતાને મોક્ષાળ નંદિમામ નામના ગામમાં જઈ યજ્ઞને સાથે લઈ ગયો.” (અપૂર્ણ.)

(સેન્ટાકુંઝ.)

—સી. પ્રમિલા.

૨. વાલ કાવ્યો: બાળક અને ચાંદલીઓ.

“બા ! ચાંદલીઓ મુજને આણ, છુટે છે તે પર બહુ વ્હાલ;”

“પાસે રાખી કરીશ જતન, રમવા તે સંગે બહુ મન.”

“બાપુ ! તે ત્યાં નવ લેવાય, તેની સંગે કેમ રમાય ?”

“ચાંદલીઓ ઉંચે બહુ વસે, જો ઘુજ રહામું જોઈ તે દસે.”

“ ના બસ મ્હારે જોષ્યે તે, લાવોને મુજ માડી ! એ; ”
 “ મ્હારું મન તો તેમાં વચ્ચું, ના છમ્મું બા ! તે વિષુ કથું ! ”

આમ કહીને બાળક રૂવે, ચાંદલીઆ સ્થાયું તે જુએ;
 રહમજબ્યું રહમજે નહિ તે, મૂકે નહિ હઠ લીધી જે.

જળ ભરી યાળી લાવી ન્યાય, પ્રતિબીબ દેખાડ્યું ત્યાય;

“ બાપ ! ચાંદલીઆ ત્હારા લે, હવે ખૂશ થયો ને, કહે ! ”

જોષ ચાંદલીઆ લેવા ધસે, ભરતો મુડી ખડખડ હસે;
 હસવું બાળક નિર્ખી ત્યાય, માતું મન હર્ષે ઉભરાય.

(અમદાવાદ)

—સૌ મધુરી.

ઈશ્વર પાસે એક આર્યબાલાએ માગેલો બાળ.

(પાંચાળી પ્રાણધાર—એ રાગ.)

ઈશ્વર— “ બાલા ! દઉં કેવો બાળ ? ”

નિર્દોષી બાલા !

બાળા— “ દેજો સુપુત્ર હે કરતાર, ”

અવિનાશી દેવા !

* * *
 કાષ બાળ ગૃહી કુદાડી, રઝવ્યો જંગલ ને ઝાડી,
 મહુ વૃક્ષ જતો પાડી.

નિર્દોષી.

આખર આવ્યો સર તીરે, વળ્યુ વૃક્ષ તહિં તટ-તીરે;
 ધા દીધો ત્યાં વીરે.

નિર્દોષી.

ધા કરતાં કર્યા છુટી, અટ જળ તળીએ જઈ છુટી,
 નયને ધારા છુટી.

નિર્દોષી.

કરતો તે બહુ કલ્પાત, આ અરણ્યમાં એકાંત,
 કરવા કે નોંઠું સ્નાત.

નિર્દોષી.

જળદેવી દયાથી આવ્યાં, દિલાસો સાથે લાવ્યાં,
 બહુ બાળ મન લાવ્યાં.

નિર્દોષી.

દેવી— “ વહ વત્સ ! તને શું થાયે ! આંખે આંસુ ન સમાયે,
 ગાંડા ! કયમ ગભરાયે ? ”

નિર્દોષી.

બાળ— “ પાડી કુદાડી, માડી ! જળમાં, કરતાં આ ઝાડી,
 કહું કરગરી લ્યો કાઢી. ”

કુદાડી.

દેવીએ હુબકી મારી, લાવ્યાં સોનાની સારી;
 પુછ્યું ” છે આ તારી ? ”

કુદાડી.

જોષ બાળે ધારી ધારી, બોલી ઉઠ્યો મન મારી;
 “ નહિ નહિ એ નહિ માની. ”

કુદાડી.

કહે દેવી દષ રૂપાળી, હરો બાળ ખરે આ તારી;

- બાળ— “ નાજ, નાદિ એ મારી. ” કુદાડી.
આખર લાતી તે ઝેની, કહે જેની “ આ છે કેની ? ”
- બાળ— “ બસ, મારી એ દ્યોની. ” કુદાડી.
માતાએ મનમાં રીઝી, તેની તો તેને દીધી,
વળી દીધી બે બીજી. કુદાડી.
- દેવી— નીતિ નિદાળી તારી, વરતે એ નરને નારી;
સુખ પામે સંસારી. નિરોગી.
- * * * *
- બાળાં— “ સુવર્ણ^૧ નદિ ચળનાર,^૨ સૌ સદ્યજ્યોતો બંડાર,
ઈશ્વર દ્યો એવો બાળ.^૩ ” અવિનાશી.
(ભાવનગર.) —બાળા.

૩. વાલ વિનોદઃ દેડકો દેડટ્ટી અને હાથી.

એક દેડકો હતી. તે બાળરમાં છાશ લેવા જતી હતી. તેને રસ્તામાં હાથી મળ્યો
દેડકો કહે છે— છાપરા પળના હાથીઆરે, શું રતન ચગદાશે.
હાથી કહે છે— ડેફરા પેટની દેડકો રે, તને દેવ દેખે છે !
દેડકોએ દેડકાને શ્રીઆદ કરી—
વાડમાં બેઠા રાણા રાજીઆરે, મને ડેફરી કહે છે.

દેડકાએ જવાબ દીધો—

ઘોરાં આવો ગોરદિ પાતળાં રે, હાથી જખ મારે છે !*

(અમદાવાદ)

—બે બહેનો.

લાડુ ભટા

બમન જમને કું આપ, લાડુ સકર જતવાય, દાલચીની દિલવાય, બડી મોજ કડવાય !
મગન આવે પચીસ, રામચંદ્ર જતીસ, આનંદરામ જતીસ, દાલ તીસ કટોરે !
કઠી દુને ભરવાય, ભાત પાતલ ન માય, અંગ સારે લપટાય, પીચે ભંગ કટોરે !
ઘોરત ધરકું પસ્તાય, લાડુ થોડે કયું ખાય ? સુખ ક્રીસકું જતલાય ? મેરી સેયર સુખા.

બધા ભુદેવો જમીને ઘેર ગયા. તેમાંથી એક મદારાને પોતાની સ્ત્રી પાસે બે મરીના
દાણા માગ્યા, કે તે ગળવાથી લાડુ પચી જાય. ત્યારે સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો કે, પેટમાં
મરીની જગ્યા રાખી, તો એટલો લાડુ કેમ ન ખાધો !—તે શ્રીકરમાં પડી, કે હવે મારી
સેયરોમાં હું શું મ્હોં દેખાડીશ ?

(અમદાવાદ).

—બાપુ. (વર્ષબાર.)

૧, સુવર્ણ એટલે સુવર્ણથી અને સારાવર્ણ—૩૫ વાળી સ્ત્રીથી ચળાયમાન ન થાય તેવા.
૨ ચળાયમાન થનાર. ૩ ઇસપનીતિની એકવાતા ઉપરથી.

* ‘ સુન્દરી સુબોધ માટે ખાસ ’ ત્રણ વર્ષની બાપુએ લખાવેલું અને બાર વર્ષની બાપુએ
લેવારી મોહલેલું.

ખાલકોના ઉખાણા.

આપણી છોકરીઓ અને ખાલકો એકઠાં મળી, જમીન ઉપર હાથ હાથ મુકી, દરેક હાથ ઉપર આંગળી મુકી મુકી, નીચે પ્રમાણે બોલે છે.

૧

અડકો દડકો, દડી દડકો,
પીસુ પાકે, ત્રાવણુ ગાળે,
ઊલમૂલ, દાતરડે ખજુર,
સાકર, શેલડી, સિન્દૂર.

૩

ચકલી ચોખા ખાડે છે,
પીતાબર પગલાં માડે છે,
રાત્રે બોળે, ટીસડી ટચાક,
મારીઓ ને મચાક !*

૨

અલક દલક, ઝાંઝર અલક,
ઝાંઝરને ઘેર, આન પાન.
પૂતળીઓ જમાડી જનન:
એક બડવો ભૂખ્યો, યાળી લઇને ઉડ્યો;
યાળીએ પાડી ચીસ, ભાઈ મળ્યા પચીસ.
ભાઈ, તમારાં હેમાં છોકર સાળાં છે ?
પીતાબર પગલાં પાડે છે,
રાત્રે બોળે, તરીઓ તોળે,
મામાની મેડીઓથી—

ભંમકે લઇને શુશ્કો !

(અમદાવાદ.)

—સો. તારામતી.

વિદ્યાકલા-વૈદક.

૧. પાકશાસ્ત્ર. પાકશાસ્ત્ર સંબંધે કેટલીક પરચુરણ હકીકતો.

કાચું અનાજ પચાવવાની શક્તિ માણસની હોજરીના પિડામાં હોતી નથી તથા સર્વે દેશમાં ખોરાકની ચીજ પકાવીને-રંધીને ખાવાની રીત છે.

રસોઇ કરવામાં ખાવળ વગેરેના લાકડાં વિશેષ ઉપયોગી છે. સીમડાના લાકડાં વાપરવાથી રસોઇ કડવી થઈ જાય છે.

પાકશાળામાં બહુ ધુમાડો થતો હોય તો, રસોઇ કરનાર ધુમાડો સહન કરવા અશક્તિવાન હોય તો, લાકડા કરતાં કાલસાથી રસોઇ કરવાનું ન્યાં ઠીક પડતું હોય, ચોખાસાના દિવસમાં લાકડા વગેરે સળગે નહિ ને ધુધવાય, બહુ જીવંતુ થયેલા હોય તો અથવા ન્યાં લાકડાં વગેરે મળે નહિ તેવે સ્થળે, તેના વખતમાં કાલસાથી રસોઇ કરવી તે ઉપયોગી અને સગવડતાવાળું થઇ પડે છે. કાલસાથી રસોઇ પણ જલદી થાય છે. ધણા સોડાનું માનવાનું એમ છે કે કાલસાથી કરેલી રસોઇ ગરમ પડે છે—ગરમીમાં વધારો કરે છે, ખતાં પણ ઉપર જળાવેલી અગરડોને લઇને તેમ કરવું પડે તો એકંદર વાંધા જેવું નથી (અને ધણા દેશમાં કાલસાથીજ રસોઇ કરવામાં આવે છે.) સાધારણ રીતે, એક શેર અનાજ પકાવવામાં ખાવળના એક શેર લાકડાં નેહએ છીએ.

*ઉપર લખેલી હકીકતોનો અર્થ શો, તથા શી રીતે તે કયનીઓ આલુ થઈ હશે, ને રખતોમાં તે કેની રીતે તથા શા હેતુથી બોલાતી હશે, તેનો ખુલાસો કોઈ સુન્દરી સુખાખમાં લખી મોકલશે તો આભારી થઈશ. આવી બીજી ઘણાં છે, તે આગળ ઉપર લખી મોકલીશ.

શાકઃ રીંગણાં, શકરીયાં, પટેટા, વગેરેને લીના કપડામાં પીંટાળીને દેવતામાં બારી-બારી કરી પકાવવાની રીત કેટલેક રથજે છે. પણ એ રીત પસંદ કરવા લાયક નથી. એ વસ્તુ કપડામાંની લીનાશ અને તાપના સંભેગથી બહાર જાય છે ખરી, પરંતુ તેમાં કેટલો-એક ભાગ કાચો રહી જાય છે ને કેટલોક ભાગ બળી પડ્યો જાય છે. વળી તેની અંદર યતી ક્રિયા જ્વેનારને મંદી અને ત્રાસદાયક દેખાય છે. તેથી ભડ્યાં કરવાની રીત એકંદર રીતે પસંદ કરવા જેવી નથી. કાંઈ વખત તો તેમાં જીવાત પણ હોય છે તેથી તે પણ સીધા જાય છે. માટે પટેટાના બળે કટકા કરીને અને રીંગણાને ચીરીને બાફવા મેલવા જોઈએ.

પટેટાને બાફવા માટે પાણીમાં નાખાય છે અને રીંગણાને પાણીમાં માળો પાલીને અથવા તો તપેલા ઉપર ચારણી મૂકીને તેમાં મેલવામાં આવે છે. ઘણે રથજે રીંગણાં ચીરી-ને તેમાં મીઠું, દળદર, ધાણાજીર, વગેરે ભરીને તે બાફવામાં આવે છે. જેમ જેમ શવે તેમ કરવામાં આવે છે.

કઠોળઃ દાળ, કઠોળ, વગેરે બાફવા માટે પહેલાં તેનાં પ્રમાણમાં પાણીનું આધિ-આધરણ મૂકવામાં આવે છે. ને પાણી બરાબર ઉકળ્યા પછી તે ચીંતે તેમાં ચોરવામાં આવે છે. કેટલીએક ચીંતે જેવી કે લાપથી, કંસાર, મેંદાની સેવ વગેરે ચીંતે તો પાણી ઉકળ્યા પહેલાં ચોરી ચઠાતીજ નથી. કંડા પાણીમાં ચોરવાથી અધો તાલ બગડી જાય છે એટલું જ નહિ પણ ખાવાના ઉપયોગમાંથીએ જાય છે.

ચોખ્ખાઃ ધણા માણસો ચોખ્ખા, ખીચડી વગેરે ટાઢા પાણીમાં ચોરે છે, પણ જો ઉકળતા પાણીમાં ચોરવામાં આવે તો સારા થાય.

ચોખ્ખાને હંમેશાં અડધા યા પોણા કલાક ધીવો પછી પાણીમાં પલાળી રાખવા સાર પછી આધરણ બરાબર ઉકળે ત્યારે તેમાં ચોરવા, ચોખ્ખા ચોસાવતો વખતે તેમાં કંડુ પાણી નાખીને ચોસાવવાથી છુટા અને સારા થાય છે. ચોખ્ખાની કેટલીક જાત તો એવી હોય છે કે ઉપરના વિધિથી કરવામાં આવે તોજ સારા થાય. નહિ તો સોંદા જેવા યષ્ઠ જાય છે. ચોખ્ખાને પલાળીને ૧૬ થી ૨૦ એવા ઉછળતા પાણીમાં પલાળી, કંડુ પાણી નાખીને ચોસાવવાથી ચોખ્ખા લાંબા અને સુંવાળા થાય છે. પલાળ્યા વિના અને ટાઢા આધરણમાં ચોરવાથી જડા, બરસટ અને જારતા જેવા યષ્ઠ જાય છે. માટે પહેલી રીત પસંદ કરવા જેવી છે.

ધણા માણસો ચોખ્ખાને પણ ખીચડી માફકજ બેઠા એટલે બરાબર પાણી થાય તેમ રાધે છે. તેનું કારણ તેઓ કહે છે કે ચોસાવેલ કરતાં તેમાં મીઠાશ વધારે રહે. અલગત િ તેઓનું માનવું-કહેવું સત્ય હશે, કારણ કે ચોસાવવાથી તેના રસ નીકળી જાય એટલે મીઠાસમાં ઉજાસ આવે. પરંતુ બેઠા ચોખ્ખા ખીચડીની માફક સોંદા જેવા રહે. છુટા, સુંવાળા અને લાંબા થાય નહિ અને તેથી કરીને ધણા માણસોને તે રીત પસંદ પડતી નથી. ટુંકામાં કહેવાની મતજાય એ કે જેમ જેમ પસંદ પડે તેમ કરે છે. ઘણો આધાર માણસની પ્રકૃતિ ઉપર છે. કાંઈ પણ ચીજને માટે દરેકને એકજ મત થાય તેમ બનવું અશક્ય અને અસંભવિત છે. હાલના વખતમાં-આપણા લોકોમાં સામાન્યતઃ પહેલી રીત વધારે પસંદ કરવામાં આવતી હશે, એમ મારું તો માનવું છે.

આધરણઃ સાધારણ રીતે જ્વેતાં દરેક ચીજ ઉકળતા પાણીમાં-આધરણમાં આવે તોજ સારી થાય. કેમકે ટાઢા આધરણમાં ચોરવાથી કેટલીએક ચીંતે બરાબર-પાણીમાં

રંધિવાની હોય તે ઠીક થતી નથી. વળી તાપ એક સરખો ન લાગે તો કાપી પાકી પણ રહી જાય છે. કેટલીએક ચીજો વાસણમાં નીચે થેસી જાય તેવી હોય, તે બેસીને ચોટી જમળી જાય છે. અને તેની ઉપરનો ભાગ ચડતો નથી. માટે દરેક ચીજને ઉકળતે આધિરણ જ આરવી, એ ઠીક છે.

કેટલીએક વસ્તુઓ સ્વભાવેજ એવી હોય છે, કે ઉકળતા આધિરણમાં જ એ રવામાં આવે તો જલદી ચડે ને ઠંડા આધિરણમાં આરવામાં આવે તો જલદી ચડતી નથી.

કેટલીએક બાફવાની ચીજો બહોળા પાણી સિવાય સારી થતી નથી તેનું કારણ ખાસ કરીને એ છે કે, પાણી પોતાનામાં બોળાયેલી વસ્તુમાં પ્રવેશ કરી તેને પોચી અને નરમ બનાવે છે તેથી એ વસ્તુના કણ છૂટા પડે છે અને તેથી કરીને એ વસ્તુ જલદી ચડી જાય છે અને પચી પણ જલદી જાય છે.

વસ્તુઓને ઓગાળવાને શુભ ખાસ કરીને અગ્નિમાં છે એટલા માટેજ અગ્નિ ઉપર ઉકળતા આધિરણમાં આરવાથી તે વસ્તુ જલદી ચડી જાય છે. આપણા શરીરમાં પણ પ્રાચન કરવા માટે જરૂર નામની એક મતની અગ્નિ છે તેને મંદ હોય છે તો ખોરાકનું પાચન સારી રીતે થતું નથી. તેથી સર્વ સંજોગો જોતાં વસ્તુ પકાવવામાં અગ્નિ વધારે ઉપયોગની છે. માટે આધિરણને બરાબર ઉકળવા દેવું.

પોણી: માણસના શરીરના વજનનો એ તૃતીઆંશ ભાગ પાણીનો છે. ખોરાકમાં દર સ્ત્રી રતલ, -ધર્મમાં તેર રતલ (શેર), ગાજરમાં નેવાલી રતલ, ચોખામાં પંદર રતલ, પટેલમાં પંચાતેર રતલ, કુંગળીમાં એકાધ્ય રતલ, ને દુધમાં શીત્યાશી રતલ પાણી હોય છે.

મગ, મક, ચણા, વટાણા, ઝાળીઆ, વગેરેનું શાક કરણ હોય તો તેને પલાળવામાં આવે છે. ધણા (દક્ષિણી વગેરે) સોઢિ રાત્રે પલાળી મૂકે છે. રાત્રે પલાળવાથી કાટાં પુટી જાય છે અને તેથી પાપ લાગે એમ જોના માને છે, તેથી વહેલાં સવારના પાંચ વાગે તે સોઢિ પલાળે છે. પલાળવાનું કારણ એજ કે પાણીમાં તે પુલે છે, તેથી તેને ચડતાં વાર લાગતી નથી અને મીઠાશ પણ આવે છે.

મીઠું: ખોરાકમાં મીઠું નાખવાનું કારણ એ છે કે જ્યોથી કરીને ખોરાક સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. મીઠા વગરનું મોણું અન્ન સારું લાગતું નથી. અને અચાણા વગેરેની ચીજો મીઠું નહિં નાખવાથી ગંધાઇ ઉઠે છે, એટલુંજ નહિં પણ તેના માપ કરતાં આણું પડ્યું હોય તો પણ ગંધાઇને બગડી જાય છે. બરાબર માપ કર મીઠું નાખવામાં આવે તો જ તે સારી રહે ને સ્વાદિષ્ટ લાગે.

મશાલો: કેટલાક કુવાના પાણી કે જીજ કાષ પાણીથી અથવા કોઈ ચીજ જાતેજ એવી હોવાથી જ્યારે ચડતી નથી ત્યારે તેમાં સાજાનાં પુલ, ખારો કે સોડા વગેરે નાખવામાં આવે છે. કેટલીએક ચીજો ચડી જાય એવી હોય, પાણી પણ ચડાવી આપે તેમ હોય છતાં, તુરીયાં, ચોળા, વાલોળ, બાજ, વગેરેમાં સ્વાદ, રંગ અને સુવાળાશને માટે ખારો, સોડા, સાજાનાં પુલ, વગેરે નાખવામાં આવે છે.

શાકમાં ફળદર નાખે છે તેનું કારણ એ છે કે તે સોડી સુધારે છે, અને રંગ પણ સારો દેખાય છે. કેટલીએક ચીજોને રંગ આપને પણ અનુકૂળ પડે-ગમે તેવા-કરવા પડે છે.

વધાર: ચોળા, શુવાર, વાલોળ, ફણસી, એવા શાકનાં વધારમાં લીંગતી પહેલાં અન્નમો

અને પછી દોઝ મેસીને વધારાય છે. અજગાથી શાક સ્વાદવાળું લાગે છે અને વળી તે શાકને પચાવામાં ગ્રન્થ કરતા છે. ધણી લોકોને દોઝ પસંદ નથી પડતી પરંતુ દોઝમાં પણ ગ્રન્થ છે. સ્વાદમાં તો જેને ઠીક પડે તેને સારી લાગે છે જાકી તે વાયુ દહાવે છે. ધણી છરં ઠંડું છે ને સ્વાદમાં પણ વધારો કરતાર છે. ગરચામાં પણ પાચન કરાવવાનો ગ્રન્થ છે વળી મરચા વિના શાક શીકું અને મોળું-બેરચાદુ લાગે છે.

મેથીની બાજીમાં જારી વડે ચણાના સોદથી વડી પાકવામાં આવે છે. દાણા મેથીની સાથે ખાપક તથા સેવ નાંખવામાં આવે છે.

બીડામાં ચીકણ ને થાય એટલા માટે ધણી લોકો જાલું નાંખે છે, તે ઠીક છે; પણ બીડાને પધારીને તેની અંદર પાણી નાંખ્યા સિવાય ઉપર પાણીની થાળી જારીને મેલવામાં આવે તો પણ ચીકણ થાય નહિ. તેલ જરા વધારે મેલવું જોઈએ.

બીડાને ચીરીને તેમાં મસાસો જારીને આખા પણ વધારાય છે. ઉપર પાણીની થાળી મેલવી. ચડી રહે ત્યારે તેમાં દંદી નાંખવામાં આવે તો વધારે સ્વાદિષ્ટ થાય.

રીંગણા, ટીડોરા, કાચા દોઢા, પાકા કેળા, વગેરેના કટકા કરી, ચીરીને તેમાં, ચણાના સોદની સાથે ખડિસ અજગો, દોઝ વગેરે મસાસો તથા તેલ મેળવીને જારીને વધારવામાં આવે છે. તેની અંદર પાણી ન નાંખાય. એકલા તેલમાં ચણવડાં જોઈએ. ઉપર પાણીની થાળી મેલવી કે જેથી વરાળનાં ટીપાં થાળીની નીચે ખાચો ને તે શાકની અંદર પડે.

ઉધીયુઃ રીંગણા, ટીડોરા, પાકા કેળા, પટેલ, સુરણ, સકરીઆ, કાકડી, વગેરેને ઉપર કસા પ્રમાણેના મસાસો જારીને તેની સાથે વાલોળ, ફણસી, લીલવા, લીલા ચણા દોષ તે તો, લીલા ચોળાના દાણા, લીલી તુવેર, મેથીની બાજીનાં મુડીયા, વગેરે ને, તેમાં જોઈએ તેટલું તેલ તપેલામાં નાંખી, તેમાં ખારાનું પાણી નાંખીને, ઉધીયુઃ ક્યાં પછી તેની અંદર તે દરેક ચીજ મેડી દેવી. કહણ ચીજને નીચે મેલવી. જલદી ચડી જાય તેને ઉપર મેલવી, અને એમને એમ લીધીયુઃ ચડવા માટે મેલવામાં આવે છે. વધાર બેસાડવો નહિ. તેમાં જોઈએ તેટલા ખારાના પાણી સિવાય પાણી નાંખવું નહિ તેમજ ઉપર પણ પાણીની થાળી મેલવી નહિ. ધીમે તાપે એકલા તેલમાં ચણવડાં. આ ચીજને ઉધીયુઃ કહેવામાં આવે છે. તેના મસાસામાં લીલા ટોપરાનું ખમણ નાંખવું.

મેલવણી: રીંગણામાં, લીલવા, વાલોળ, મોગરી, મોગરા, લીલી તુવેર, પટેલ, સકરીયા, દોઢા, સાકરકાળું, મેથીની બાજી, તાલજાળે વગેરેમાંથી ગમે તે ચીજ નાંખીને સાથે શાક કરાય છે.

ખેરામાં (વડી) ખારેક નાંખાય છે. છુરીયામાં સેવ નાંખાય છે. પાકા દોઢામાં ખેરા [વડી] તથા સેવ નાંખાય છે. ઉધી અને કારેલામાં ખેરા [વડી] અને ચણાની દાળ નાંખીને શાક થાય છે. ચુવારની સાથે ચોળા નાંખીને શાક થાય છે. તથા વાલોળમાં, રીંગણા, મોગરી, મોગરા, વગેરે નાંખાય છે. એમ એક ચીજમાં બીજાનું મિશ્રણ કરવાનો હેતુ એ છે, કે શરીરને ખોરાકમાંથી જે જે જાતનાં દ્રવ્યો જોઈએ તે મળે છે, અને એકની બીજા સાથે મેળવણી થવાથી સ્વાદ પણ જુદી જુદી જાતનો આવે છે.

મુધાવેઃ કારેલાંને માટેથી ચોળીને પાણી કાઢી નાંખવાથી તેની કડવાય એટલી થાય છે. મીઠું ચોળીને તેને જાસ વડે ધોવાય પણ છે. કારેલાંના શાકમાં પાણી ન નાંખાય. એ.

કલા તેલમાં ચડાવવું. ઉપર પાણીની ધાળી મેલવી. તેને ખરૂં-આકરૂં કરવામાં આવે તો, કડવાસ ધણી ચોળી થઈ જાય ને રવાદમાં સારૂં લાગે. કંટોલામાં કડવાસ ન રહે એટલા માટે બાણીને શાક વધારાય છે.

મુળા, મોગરી, કાળીજને મીઠું ચોળી, તેમાં મરચું, ધાણા છરૂં વધારણી [લીંગ] અને કાચું તેલ નાંખીને વાસીયું બનાવાય છે. મુળાને ચોળીને તેમાંથી પાણી કાઢી નાંખવું.

વિવિધઃ કાકડીનું ડીંટીયું કાપીને તેને કાકડીની સાથે ધસવાથી તેમાંથી શીણ (ઝેર) નીકળે છે તે કાઢી નાંખવું.

કાકડીમાં મીઠું અને તાંબાં (મરી) નો છુદ્ધ નાંખી ખાવામાં આવે છે, તે લાભ કરતાં છે. ઘણાં માણસો નવા પાણીની અસર ન થાય એટલા માટે કાકડીના કટકા ઉપર લીંણ નીચોવીને પથ્થુ ખાંચ છે. કાકડી બહુ કુણી હોય તેથી તેમાં પાણીનાં ભાગ વધારે હોય છે; જળાની છાલમાં, ચણાનો લોટ, સેવ અથવા ગાંડીયા નાંખીને શાક થાય છે. તેની અંદર કોકમ અથવા આમલી અને ગોળ નાંખાય છે. લીલા વટાણા (લીલવા) ના શાકમાં થોડી સાકર, લીંણ, અને લીલા ટોપરાનું ખમણું નાંખાય છે.

વૈદકીયઃ ક્ષારવાળા પદાર્થો વાપરવામાં આવે તો શરીરનું દારૂપિંજર સારૂં રહે છે. નહિં તો પગનાં નળાંને બીજાં દારૂકાં પોચાં પડી જાય છે.

ચોખામાં ટુંવેર કે મગની દાળ ખાવાનો હેતુ એ છે કે, તેથી મેદામાં-સફેદી વાળાં પદાર્થો-નું-એટલે નાઇટ્રોજનવાળા દ્રવ્યમાં કારણ ન વાળું દ્રવ્ય મળે છે અને શરીરને પ્રુષ્ટિ આપે છે.

ભિગાડઃ માખણુ છાસમાં રાખવાથી સારૂં રહે છે, બદાર રાખવાથી દુર્ગંધ. મદ્ય કરે. છે. માખણુને એક કલાક ઉપરાંત રાખવામાં આવે તો તેમાં અસંખ્ય જીવોની ઉત્પત્તિ થાય એમ મનાય છે. તેથી જેમ બને તેમ થોડો વખત રખાય તેમ સારૂં. કેટલેએક ટુ-કાણે માખણુમાં શીંગોડાનો લોટ મેળવવામાં આવે છે. ઘણે રથને શિખંડમાં પથ્થુ શીંગોડાનો લોટ અથવા મેદા નાંખવામાં આવે છે અને એજ પ્રમાણે ધી તથા દુધમાં પથ્થુ દેગો કરવામાં આવે છે. માટે એવી વસ્તુઓ જેમ બને તેમ ખ્યાન રાખીને શુદ્ધ (દગાં વિનાની) લેતા.

પોષ્ટિકઃ જાસ એ ઘોરાકને પચાવવામાં મદદ કરે છે. તરસ છીંપાવે છે. કંડક કરે છે અને ગુષ્ટિઝરક છે માટે દંડી અને જાસ ઘોરાકમાં વાપરવાથી લાભ છે. શરીર તંદુરસ્ત અને માદક આવે તેવું હોય તો ઘણા ડોક્ટરો અને વેદો દવા ઉપર દંડી અને જાસ લેવાનું કહે છે.

પાકશાસ્ત્ર માટે લખવા બેસીએ તો ઘણું લખાય તેમ છે, અને તેવું લખાણ ઉપ-યોગનું પણ ઘણું છે. છતાં પણ વિસ્તારના બાબને લીધે દાલતો આટલું બસ છે.

(રાજકોટ.)

—નિર્મળા.

અથાણું કરવાની રીત.

(સ્વ. સૌ. કાન્તાખંડેનની નોટશુક ઉપરથી.)

૧. કેરીનું અથાણુંઃ—મણકેરી હોય તો,—૪ શેર મરચાં, ૨૫ શેર મેથી, ૧ શેર

દળદર, તથા નવટાંક દીંગ સેવી. અને મજુ કેરીએ શેર ૦૧ મીકું મશાલામાં નાંખવું. તેવાર થયેલા મશાલા વપારીને કેરીમાં ભરવો.

૨. રાઈલી કેરી—મજુ કેરી હોય તો—૧ શેર મીકું, ૨ શેર રાઈ, અઘાળ દીંગ, અને શેર ૧ દીંગ. કેરીના ઠંડા મીકામાં આપીને સૂકવવા અને પછી શીણી દેવા.

૩. કેરીનો છુદો.—મજુ છુદો હોય તો શેર ૨ મીકું સેવું. રાઈના ઠરવો હોય તો રાઈ, અથવા મશાલાનો ઠરવો હોય તો તેમાં આપી, મીકું બેગવવું તથા ગોળ શેર ૨ નાંખવો.

૪. કેરીનાં ગોળયાં.

મજુ કેરીએ શેર. ૨ મીકું, શેર ૨૨૧ રાઈ, તથા મજુ ૦૧ ગોળ સેવો. કેરીનાં ગાંઠાં (ઠંડા) મીકામાં આપવા અને એક રાત રાખવા. પછી વવઠાવીને સૂકવી દેવા અને શીણી નાંખવાં.

૫. લીંબુનું અથાણું.

મજુ લીંબુએ ૪ શેર મીકું, ૨ શેર દળદર, ૧ શેર મરચાં, તથા ૧૦ શેર ગોળ નાંખવો. ૬. ખારીઆં.

ભરચી (અથવા ન્દાનાં) ખારીઆંના ઠંડા કરી, તેમાં મજુ ખારીઆમાં શેર. ૨ મીકું બેગવી સૂકવવા અને પછી શેર. ૨ રાઈ તથા શેર ૦૧ દળદરમાં તે શીણી દેવા.

૭. આઠવાં અને કેરાં.

દસ શેર આઠવાંમાં એક શેર મીકું, અને દસ શેર કેરાંમાં એક શેર મીકું લઈ, તેમાં તે આપી દેવાં.

૨. વૈદક.

નાના બાળકના રોગ.

ગળું પડ્યું હોય તેનો ઇલાજ:—(૧) બે આનીભાર હોરાનું દુધ અને બે આની ભાર બેંસનું દુધ ભેગ કરીને પાવું. (૨) બે આનીભાર રાજ તેલમાં પલાડી તાળવા હપર ભરી દેવી.

વરાઈ થઈ હોય તેનો ઇલાજ:—(૧) અજમે પાણીમાં વાટી ગરમ કરી આપ્યા ચરીરે ભરી દેવો. (૨) આવગની અંતરછાલ ચાવી થુંક સાથે ખદાર દાટી ગળી નાંખી જરા મીકું અંદર નાંખી પાછ દેવું.

ભાર રહ્યા હોય તેનો ઇલાજ:—અઘા તોસો દીમજે ભાગીને પાણી સાથે ખાઈવી પછી તેને ગોળી નાંખી ગળી નાંખવી. અંદર એક આની ભાર ગોળ નાંખી પાવું. (૭ માસના છોકરાને એક રૂપીયાભાર દિવસમાં એક વખત પાવું. ૭ માસ ઉપરના છોકરાને બે રૂપીયા ભાર દિવસમાં એક વખત પાવું.)

ઉઠાંટીયા થયા હોય તેનો ઇલાજ:—(૧) બે રૂપીયા ભાર દુધ, અઘા રૂપીયાભાર મદ, બે આનીભાર મીકું સર્વે ચીજો ભેગી કરી ગરમ કરી પાછ દેવું. અથવા (૨) આંખના લાકડાની ગરમ ચાર આનીભાર પાણીમાં નાંખી પાછ દેવી.

કુટી નીકળે છે તે ગરમીનો ઇલાજ:—ધીને સો વખત પાણી સાથે ધાઈ, ચાર દાણા ઇલાયચીના વાટી ધોયેલા ધી સાથે મીઠા કરી ચરીરે ચોખવું.

ઉધરસ થઈ હોય તેનો ઇલાજ:—બે આની ભાર સાકર. એક આનીભાર મીકું અઘા શેર પાણીમાં નાંખી ઉઠગવા દેવું. નવટાંક પાણી રહે એટલે ઉતારી ઠંડું કરી પાવું. દિવસમાં બે વખત.

રતવાનો ઇલાજ:—શેમજનાં છાંડીયાં, જળ જોષડીનાં મુળાડાં બંને ભેગાં ધસી શરીર ચોપડવું. અને ધસેલી દવા છ આની બાર લેઇ એક આની બાર સાકર નાંખી પાઇ દેવું.

શિયળ ધાણું:—(૧) પાનની જડ પાણી સાથે ધસી ગરમ કરી શરીર ચોપડી દેવી. (૨) એક રૂપિયા બાર પાણીમાં ઉપરની જડ ધસી ત્રણ દાણાં ઇલાયચીના વાટી નાંખી ગરમ કરી પાવું.

વાધણી, આંચકીનો ઇલાજ:—મોટા રાંખને પાણી સાથે ધસી અડધા રૂપિયા બાર પાવો.

મોંની અંદર ચાંદીયો પડી હોય તેનો ઇલાજ:—આખાનાં નવાં નીકળતાં પાન લાવી વાટી પાણી કઢાડવું, કારા રામચાત્રમાં નાંખી રૂપિ દિવસમાં ચાર વખત ચોપડવું.

વાઈ આવતી હોય તેનો ઇલાજ:—(૧) કસ્તુરી ૧ ચણોડીમાર પાન સાથે ખવરાવવી. અડધો તોલો કસ્તુરી પહેચે તેટલા દિવસ સુધી ખવરાવવી. (૨) વાંદરાવું મુત્ર બે રૂપિયાબાર ત્રણ વખત દિવસમાં પાવું તેમ ત્રણ દિવસ સુધી પાવું.

તાણનો ઇલાજ:—પીપળાના મુળમાંની મુળાડી લાવી એક વાલ કેસર જાડના દાણા જેટલું અરીસુ ત્રણે ચીજને ધસી એક તોલો પાવું તેમ દિવસ ત્રણ વખત પાવું.

બીજાં દેહો.

સ્લેગની ગાંઠનો ઇલાજ:—(૧) સારોડાનાં પાદડાં બાફી આખાને આખાં બાંધવાં. (૨) અજશીની પોટીસ કરી દિવસમાં ત્રણ વખત બાંધવી. ઉપર લીમડાનાં પાદડાં ગરમ કરી બાંધવાં. (૩) ખારાના પાણીમાં બાજરીનો આટો નાંખી પોટીસ કરવી, જે ઢેકાણે ગાંઠ હોય તે ઉપર મુઠી યુળીપાનાં પાદડા ગરમ કરી પોટીસ ઉપર મુઠી પાટો બાંધવો. (૪) દંદવરણાનો ગરબ કાઢી બાંધવો. (૫) શીસારસ ચોપડી ઉપર તમાકુના પાદડાં બાંધવાં (૬) કારળોલીક એસીકના ત્રણ ટપકાં ગાંઠમાં સોયની અણીથી ઉતારી દેવાં (સધાહનિજમમાંથી ઉતારો) (ત્રણ દિવસ સુધી સાજ સવાર બંને વખતે એકજ ઇલાજ કરવો, ત્યાર બાદ અનુક્રમે)

સ્લેગનો સનેપાત:—(૧) એક સારો જીવાળ આપવો. (૨) ગધેડાનાં તાજાં કપુરીયાં ઉઠાળી પાણી ગળી નાંખી પાવું, અંદર કપુરીયાં ચોળી નાંખવાં નહિ તેમ બીજી વખત કામમાં લેવાં નહિ.

ગાંઠ ફાટે ત્યારે અંદરનો બીગાડ નીકળી ગયા પછી કાગળની ભુંગળીથી જસત કુંઠારવું તથા ઉપરથી પથ્થુ દબાવું (ફાટ જસત.)

કોલેરાનો ઇલાજ:—નવટાંક ધાણા, નવટાંક કાળી દાણ, નવટાંક એકુસાની અંતર હાલ, નવટાંક લીમડાની અંતરહાલ, નવટાંક ખરસાંડીયો પીતપાપડો, સર્વે ચીજોને શેર પાણીમાં ભેગી પલાળી મુકવી. દસ કલાક બાદ ગળી નાંખી નવટાંક પાણી દિવસમાં ત્રણ વખત પાવું.

ચુણું:—હીંગ, શક, સુંક, વજ, મરી, પીપળ, વાપવડંગ, સીંધાલુણ, હરડાંની મોટી હાલ, અજમોઢ, ઉપલેટ, ચીત્રકહાલ, સર્વે ચીજો સમાન્તરે લેઇ બીણી ખાડી નાંખવી. કપડાથી ચાળી નાંખવી. લીંછુના રસમાં અથવા ગોળમાં તેની ગોળીયો બેાર જેવડી વાળવી. દિવસમાં બે વખત ખાવી. ચોરાશી જાતનાં ત્રણ, બીજાં લોહીવિકાર, દરેક જાતનાં તાવ, ખાંસી, હાંશ્ય, પિગેરે આઠ દિવસ ગોળીયો ખાવાથી મટી જાય છે.

પીત્તના તાવનો ઉપાય:—કરીયાતુ, સંચળ, દીકામારી, પીતપાપડો, એક રૂપીવા બાર લેઈ બરોર પાણીમાં ઘેઠાળવી. રોર પાણી રહે એટલે તેને ગળી નાંખી દિવસમાં ત્રણ વખત અધીળા અધીળા પાણી પાવું.

દાદીયા તાવનો ઉપાય:—કાળી શરી, કડુ, અને અંદરજવ એક રૂપીવાબાર બેગી ઝીણી ખાંડી નાંખવી, અડધા રૂપીવાબાર લેઈ દિવસમાં બે વખત ફાંટી શકવી.

મરડો થયેલો હોય તેનો ઇલાજ:—લસણની કળીઆમાં જરા જરા અરીસા ધાલી દેવતા ઉપર મુકવી. અરીસા અદખલે ત્યાં સુધી શેકવી. થોડા પાછાબાર ધીંગ પુલાવવી, થોડા પાછાબાર પાનમાં ખાવાનો ચુનો સર્વે ચીજો બેગી કરી વાટી, મોટા ચણા જેટલી ગોળીયો વાળી સાંજ સવાર એક એક ખાવી.

ખસના ફાદલા તથા હુખસ:—આંબલસારો મધક તોલો ૧, બોદારશીંગ તો ૧, પારો તોલો અડધા, મોરચુ તોલો પા. વલ્લનીનાં પાંદડાની સાથે પારો લસોટવો. પછી ખાંડાની બીજ દવાઓ સાથે ખલ કરવું, ગાયતું બી રો વખત પાણી સાથે પાછ મિથ કરેલી દવાઓ નાંખી મલમ કરવો. શરીર મલમ થતી બે કલાક સુધી તડકે કરવું, તડકા ન હોય તો તાપણી કરી તાપવું તેમ ત્રણ દિવસ કરવું. હંડા પાણીથી ન્હાવું.

ઉપરની તમામ દવા બરોબર રીતે અનુભવેલી છે,

ટીપ—જે ઠંડાજે એક આનીબાર દવા સેવાની હોય તે દાસની ચાલતી એક આની નહિ પરંતુ બે આનીની અડધી સમજવી.

(રંચન)

—સો. લક્ષ્મીબાઇ પંડ્યા.

ઉપયોગી દવાઓ.

(રવ. શા. ખ્યાડ ખેનની નોંધ ઉપરથી.)

૧ બાળગોળીઓ. નાનાં છોકરાંને ગળાવવાની ગોળીઓની યાત્રી. આ ગોળીઓ બે રીતે બને છે બધી ચીજોને ખાંડીને કપાડજ કરી, નામરવેલના પાનના રસમાં બાંધીને હેમાં અરીસાને કસુંબો બેળવવો. પછી આજરીના દાણા દાણા જેવડી ગોળાઓ વાળવી.

૧. રીત—એળીઓ, કાયકાં, પીતપાપડો, ગવડળ, કેસર, લવિંગ, કસ્તુરી (વાલ ૧), પીપળીમુળ, કરીયાતા નાની પાંદડી, વાવડીંગ, દીકામાળી, ઉંદળવ, કડવાણી અજમેા, જવંત્રી તજ, એલચી, પીપર, હરડેડળ, સંચળ, અકલચેરો, અને દીકામાર,—આ દરેક ચીજ એક પાછ બાર અને અરીસા બે પાછાબાર લેવું.

૨. રીત—ગવડળ, જવંત્રી, લવિંગ, તજ, એલચી, દીકામાળી, એળીઓ, ઉંદળવ, સંચળ, કાયકાં, પીતપાપડો, વાવડીંગ, કડવી અજમેા, પીપર, પીપળીમુળ, કેસર, હરડેડળ, અને અરીસા,—આ દરેક ચીજ એક પાછ બાર લેવી.

૨. હિંગાઇકચૂણ. જમતી વખતે બીજો ખોરાક લેતા પહેલાં જાત અને ઘીની સાથે ખાવું. આ ચૂણ વાયુ ઉપર સારી અસર કરે છે, ખોરાક પચાવે છે, ને જૂખ લગાડે છે.

૧. રીત—સુક, તીખાં (મરી), પીપર, અજમેા, સિંચવ, શરૂ તથા આપમીશર,—એટલી ચીજો દરેક અડી રૂપિયાબાર લેવી અને હીંગ એક રૂપિયા બાર પુલાવીને તેમાં બેળવવી. પછી ખાંડીને તૈયાર કરવું.

, ૨ રીત—શાહશરૂ, સફેદશરૂ, સિંચવ, સુક, કાળાંમરી, પીપર, અને અજમેા,—

એટલી ચીજે દરેક એક રૂપિયામાર લેવી અને તેમાં હોંગ અડધા રૂપિયામાર પુલાવીને ભેવવવી. પછી ખાંડીને તૈયાર કરવું.

૩. દાંતે ધસવાની દવા. એલચી, છૂરું (ખાવાતું), કાયો (કેવડીયા), ખદામનાં છોડાં, દાડમનાં છોડાં, ખાતળની છાલ, તથા માયા (શેકીને લેવી) અને ફટકડી (પુલાવીને લેવી). આ બધી ચીજો સરખે ભાગે લઈ ખાંડીને ચૂર્ણ કરી દાંતે ધસવું.

૪. ધૂધેલની પડીમાં નાંખવાની ચીજો.

પોપાઈડી (નવટાંક), કપુરકાચલી (શેર ૦૧), સુખડનાં છોડીયાં (શેર ૦૧), વીરજીનાં વાળાં (નવટાંક) તથા ચીદામનાં છોડીયાં (શેર ૦૧).

૫. કાથામાં નાંખવાની ચીજો.

ચીનકાલા, એલચી, તજ, ભવફળ, જોડીમધતું છોડું (ચોડું) લવિંગ અને એલચી. એટલી ચીજો કાથામેથી સરખે ભાગે ખંડાવવી.

૬. વાથી શરીરનો કોઈ સાગ રહ્યાગયો હોય તે માટે દવા.

કડવા સંરગવાની અંતરજાલ, ગુળ, રાષ, તથા હોંગ, અને વાટીને ચોપડવું.

૭ કાળજે ડચુરા ઉપર તથા હાથ પગની રંગો જેવાયા ઉપરની દવા—

એળીયા, દીકામાળી, રેવચીનાં ગોળ, તથા રસવંતી—એ ચીજોને ખાંડી બીણી લસોડી, ઉની કરી ખદખદાવી, છાતીયે અથવા હાથે પગે બાકું ચોપડવું.

૮. ગુંથણ કલા: મોતું ગુંથવાની રીત.

૫૦ ટાંકાં માંડવા. (૧) પહેલી લીટી બધા સીધા—પહેલો ઉંધો પછી બળે આટા સાથે લેવા. બેવખત આટી લાઇને ચાર આટા કરવા.— ફરી બે વખત બળે સાથે લેવા. ૧ ઉંધો આ પ્રમાણે ૮-૧૦ આંગળ સુધી કરવું.

પાની વાળવાની રીત—એક ટાંકા ગુંથાવગર લેવો અને બાકીના આટા લાઇને બળે લેવા. એક લીટી બધા સીધા પછી ૫૦ ટાંકાના ત્રણભાગ પાડવા. આસપાસના બે સોયા પર ૧૮-૧૮ આટાને વચ્ચેના સોયાપર ૧૭ આટા. વચ્ચેના સોયાને સીધા ઉંધો ત્રણ વેળા ગુંથવા, પછી ચોથી વખત એક ટાંકા ગુંથાવગર લેવો અને બાકીના આટા લાઇને બળે ગુંથવા. આ પ્રમાણે ચાર વખત કરવું. અડધો આંગળ વચ્ચેના સોયા એકવાર ઉંધું ને એકવાર ચતુર્થ એમ ગુંથવું.

(પાટણ.)

—સો. નર્મદા કાશીરામ ત્રિવેદી.

દેરાનું તોરણ કરવાની રીત.

પાટી કેરવાની રીત.

પહેલો ફેર. છત્રીસ સાંકળી કરવી.—

બીજો ફેર—એકદાણો, આઠમળી, એકદાણો— એમ કરવું.

ત્રીજો ફેર—એકદાણો, એકમળી, એકદાણો, ત્રણમળી, એકદાણો, બેમળી, એકદાણો.

ચોથો ફેર—એકદાણો, એકમળી, બેદાણા, એકમળી, બેદાણા, એકમળી એકદાણો.

પાંચમો ફેર—એકદાણો, એકમળી, એકદાણો, એકમળી, ચારદાણા, એકમળી, એકદાણો.

છઠ્ઠો ફેર—એકદાણો, એકમળી, બે દાણા. બે મળી, બેદાણા એક મળી, એક દાણો.

સાતમો ફેર—એકદાણો, બેમળી, એકદાણો, ત્રણમળી, એક દાણો એકમળી, એકદાણો.

આઠમો ફેર—એક દાણો, ત્રણ જાણી, એક દાણો માર જાણી, એક દાણો.

નવમો ફેર—એક દાણો, ત્રણ જાણી, એક દાણો, માર જાણી, એક દાણો.

દસમો ફેર—એક દાણો, એક જાણી, એક દાણો, ત્રણ જાણી, એક દાણો, બે જાણી, એક દાણો, અગીઆરમો ફેર—એક દાણો, એક જાણી, એક દાણો ત્રણ જાણી, બે દાણા એક જાણી, એક દાણો.

બારમો ફેર—એક દાણો, એક જાણી, માર દાણા, એક જાણી, એક દાણો. એક જાણી, એક દાણો.

તેરમો ફેર—એક દાણો. એક જાણી, એક દાણો. ત્રણ જાણી, બે દાણા, એક જાણી, એક દાણો,

ચૌદમો ફેર—એક દાણો, એક જાણી, એક દાણો, ત્રણ જાણી, એક દાણો, બે જાણી, એક દાણો.

પંદરમો ફેર—એક દાણો, બે જાણી, એક દાણો, બે જાણી, એક દાણો, બે જાણી, એક દાણો.

સોળમો ફેર—એક દાણો, ત્રણ જાણી, બે દાણા, ત્રણ જાણી, એક દાણો,

સત્તરમો ફેર—એક દાણો, બે જાણી, એક દાણો, બે જાણી, એક દાણો, બે જાણી, એક દાણો.

અઠાદમો ફેર—એક દાણો, એક જાણી, એક દાણો, ત્રણ જાણી, એક દાણો, બે જાણી, એક દાણો.

આગળીસમો ફેર—એક દાણો, એક જાણી, એક દાણો, એક જાણી, માર દાણા, એક જાણી, એક દાણો.

વીસમો ફેર—એક દાણો, એક જાણી, બે દાણા, ત્રણ જાણી, એક દાણો, એક જાણી, એક દાણો,

એકવીસમો ફેર—એક દાણો, બે જાણી, એક દાણો, ત્રણ જાણી, એક દાણો, એક જાણી, એક દાણો.

બાવીસમો ફેર—એક દાણો, માર જાણી, એક દાણો, ત્રણ જાણી, એક દાણો.

તેવીસમો ફેર—એક દાણો, માર જાણી, એક દાણો, ત્રણ જાણી, એક દાણો.

ચોવીસમો ફેર—એક દાણો, બે જાણી, એક દાણો, ત્રણ જાણી, એક દાણો, એક જાણી, એક દાણો.

પચીસમો ફેર—એક દાણો, એક જાણી, બે દાણા, બે જાણી, બે દાણા, એક જાણી, એક દાણો.

છવીસમો ફેર—એક દાણો, એક જાણી, એક દાણો, એક જાણી, માર દાણા, એક જાણી, એક દાણો.

સતાવીસમો ફેર—એક દાણો, એક જાણી, બે દાણા, બે જાણી, બે દાણા, એક જાણી, એક દાણો,

અઠ્ઠવીસમો ફેર—એક દાણો, બે જાણી, એક દાણો, ત્રણ જાણી, એક દાણો, એક જાણી, એક દાણો,

આગળવીસમો ફેર—એક દાણો, માર જાણી, એક દાણો, ત્રણ જાણી, એક દાણો.

આ પ્રમાણે જેવડી પાટી લંબાણમાં કરવી હોય તેમ ઉપર પ્રમાણે બાત લીધે જવો.

ક્રમાન.

પહેલા ફેર—પાટીના પહેલા છેડાની દસ જાણીઓ મુદીને, અગીઆરમો જાણીથી ક્રમાન થઈ

કરવી. સાંકળી સાંક લેવી, અને વચલી સોળ પાટીની જાણીઓ મુદીને સત્તરમો જાણીમાં લેવું,

બીજો ફેર—ઉપર બે સાંકળી કરવી અને નીચે એક સાંકળી રાખવી, એરીતે ત્રીસ જાણીઓ કરવી.

ત્રીજો ફેર—બે જાણી લેવી (ક્રમાનમાં પાંચ ચાંબલીના દાણો ગણવો) એક દાણો, ત્રણ

જાણી, એ રીતે ત્રીજો ફેર પુરો કરવો.

ચોથો ફેર—બે જાણી અને ત્રણ દાણા, એ પ્રમાણે ચોથો ફેર પુરો કરવો.

પાંચમો ફેર—બે જાણી એક દાણો, ત્રણ જાણી—એ પ્રમાણે પાંચમો ફેર પુરો કરવો.

છઠ્ઠો ફેર—ઉપર ત્રણ સાંકળી લઈ જાણી કરવી, એ પ્રમાણે છઠ્ઠો ફેર પુરો કરવો.

સાતમો ફેર—નવ સાંકળી લઈ, નીચલી ત્રણ રહેલા :દઈ :ચોથી સાંકળીમાં નાંખી મીંડું

વાળવું, પછી ત્રણ સાંકળી લઈ બીજી જાણીમાં નાંખવું. એરીતે સાતમો ફેર પુરો કરવો.

આઠમો ફેર—એક મીંડામાં ત્રણ વખત ચારચાર સાંકળીઓ લઈ, ધુધરીઓ કરવી એટલે

ક્રમાન પુરી થશે.

(અમદાવાદ.)

—છહેન A—

કાવ્યકુંજ.

એક કળીને.

(જયેન્દ્રવલ્લભ.)

અહો ! મૃદુ પુષ્પકળી મધુરી ! વસન્તની વાય અનિલ ઘેરી;
 પ્રભાત પેલુંજ વસન્તનું આ, કમ્પાવશે ગાત્ર મૃદુલ તારાં.
 ડરીય ના તું ! ખીલજે સદાય, યજે તને સુખદ આ રહવાર;
 ગસારજે તારી સુવાસ પ્રિયે, પ્રસાર ! તારી રૂપ જ્યોતિ નિયે.
 કાલક્રમે થા કુલ તું મધુર, બહાવી ! યજે સૌ તુજ દુઃખ દુર;
 રક્ષા કરે ધૈર્ય સદાય તારી, એ પ્રાર્થના છે પ્રભુ પાસ મારી.

—સૌ. ૬૬૫.

‘ રમ્ય રાત્રિ. ’

(હરિઓત.) રૂઝી રાત્રિ નિર્ગળ નજ વિરે, શયિ સાથ, તારા વિમરતા,
 પ્રતિ મિમ્મ સરિતામાં નિહાળી રિમ્મત મુખડે રાયતા,
 ઉર રમ્ય એવી રમ્મનિએ મુજ હૃદય લલચાણું જવા,
 ઉદાનમાં, સરિતા કિનારે એલ પ્રભુના નિરખવા.
 સ્થળે શોધી એક વિશાળ વડલા પાસ હું બેઠી હતી,
 સરિતા તરી ધીમી ધીમી નિજ નાય પાસ વહી જતી;
 ને અનિલ બહાવે મંદ મંદ સુગંધ મરી પુષ્પો તણી,
 મુજ પાસ આવી હેત લાવી ઉર્મિ દેતો અવનવી.

(મન્દાકાન્તા.) બેઠી જોતી સઠળ પૃથ્વી સ્વેત સાડી ધરેલી;
 બેઠી જોતી તરવર બધાં, ચાન્તિ મહિ અનેરી;
 બાલી મિઠાં રસિક વચનો, ડોકિલા પ્રેમ ધારે,
 રનેહે સ્વંભ્યાં જળચર બધાં, ચાન્તિમાં આ કિનારે.

(અનુક્રમ.) પ્રિયના મુખથી મીઠા, ત્યાં મેં નામાલસ-સુષ્પા;
 નડી ત્યજ, ગૃહે ચાલી, ડાલતી ‘ રમ્ય રાત્રિ ’ માં.

(વડોદરા.)

—સૌ. ૭૭૨.

સ્ત્રી મહિમા.

(કાર્તિક મહિને કામળી રે, અણોસરે ચણુગાર, એ રાગ.)
 બહેનો ! કહું એક વાતડી રે, સ્ત્રીનો શું મહિમાય-ગાથા સૌ આનંદે રે;
 સ્ત્રીથી પુરુષ શોખોતે રે, જેમ વેદીથી વાક-લુઓ સૌ આનંદે રે.
 સ્ત્રી ગૃહનો શૃંગારજી રે, રમની ને જેમ સ્વન્દ્ર-ગણો સૌ આનંદે રે.
 સ્ત્રી ગૃહનો એક દીવડો રે, દીપે છે ધરનાર-દેખો સૌ આનંદે રે.
 સ્ત્રી સુખભોગ દાતારજી રે, ઘેર પધારી પુરુષ-પામે સૌ આનંદે રે;

ધનવારિ થકી જગ પૂર ભર્યું, પ્રભુની પ્રભુતા નિરખી હરખું;
તરુરમ્ય દિસે નવપલ્લવથી, ખીલી કુંજ સુશોભિત પુષ્પ થકી.
રૂડી વાસ અનિલ લાઇ શરતો, ભમરો કરી શબ્દ તહીં ધ્રુમતો;
લીલી ગાદી ખીછાવી લીસોતરીએ, મહીં રંગિત પુષ્પની ભાત દિસે.
ધનધોર ઘટા નભ છામ રહી, જગ સ્વામ પિછોડી બિછાવી ધરી;
દિસતો નહિં ભાવુ ક્ષિતિજ મહીં, જગ હુખ્યું દિસે ધનવારી મહીં.
વિરમી સદૃષ્ટી રહ્યાં તરુમાં, કરી રમ્ય કળા સુઝાપી રહ્યા;
પ્રભુ ! ત્હારી ગતિ નહીં કાષ્ટ જ્યો, મુજ દીન મતિ ગુણ શું લદશે ?

— સૌ. “ મૃદુલા. ”

વૃષ્ટિ-પ્રાર્થના.

(ગરબ--હું નહું છું છું નહું છું ત્યાં આવશે કાંઈ નહીં--એ શબ્દ.)

પ્રેમી થયાં પ્રેમી થયાં જનતો સહુ પ્રેમી થયાં,
વૃષ્ટિ તણી પધરામણીથી, કુઞ્જતો નાશી ગયાં;
દોરોનીં રિયતિ દેખીને મન પીગળી તો જાણે છે,
તે કદને તો ટાળવાને એક ઈંદ્ર સમર્થ છે.
મા આપ પ્રત્યે ધ્યાનના નિત્યે કરે છે બાળકો,
અમ ભરે કૃપા કરી વારી તણી ધારા કરો;
પાપો હમારાં મન વિષે ધારો નહિં કદી આપ તો,
આલમ તણી રિયતિ નીંદાળી શાન્તિ શાન્તિ. સદા કરો.

—અનુ.

આશ્વાસન, (શોકાતુર પતિને.)

(મન્દાકાન્તા.) શાને બહાણા ! હૃદય કુમળું બરમ બાળી કરે છે ?
શાને ત્હારાં મૃદુ જીવનને વ્યર્થ શોકે તપાવે ?
પૂર્વે કાષ્ટું રમરી રમરી, પ્રભુ ! વ્યર્થ રોણું હવે શું ?
યાવાનું તે યજ્ઞ ગયું હવે છે રહ્યું માત્ર રહેવું !
જેથી કીધું મુજ જીવનને વ્યર્થ ત્હે, આજ બહાણા !
ત્હેનાં રમણો મધુર હરમાં યા કરે કારી, ઉંઝા;
ને સર્વે તે રમરી, પ્રિય ! રહ્યું વ્યર્થ શું જીવું--રોણું ?
યાવાનું તે યજ્ઞ ગયું હવે નાથ ! છે માત્ર રહેવું !
યાચે છે શું, પ્રિયતમ ! હંમા માહરી પાસ આજે ?
ત્હારી પ્રેમી ચરણ રમને પૂજતી દાસી આ છે;
શક્તિ આપો પ્રભુ ! મુજને, એટલું દીન માથું,
રહેવાનું તે સહીસ પ્રિય ! સૌ, ધૈર્યને પ્રેમ રાણું;
' વ્હાણું-રહેવું, ' જગત મહિં એ મંત્ર વ્હાણો બન્યો છે;
દિક્ષા ત્હેની લીધી; નહિં હવે નાથ ! બીન :કશીજી.

—જહેન સંધ્યા

“ આશા. ”

(ગજલ.) અરે આશા તું કુતારી, ગણી મેતો તને સારી,
 પ્રસાતી પ્રેમમાં નાખી, કાપી તેં ખૂબ ખુવારી.
 જનનનાં સ્વપ્ન તે જૂઠાં, રીસે તારાથી તે સાચાં,
 તરાવે નાવ આનંદે, નચાવી બર્ધ, કુખાવે !
 બીચારાં રંક માનવીને, ચઢારી નાખતી ખાડે,
 જલિંજલિંજાન્ય તે કાપી, હૃદયનાં દીર બદ્ધ પીધાં !
 તરદિષ્ટી ઝુરતી ન્યારે, સોચી અમૃત તું કારે,
 ખસકે ઘુજ વિષમાં જીવે, ન દેખું કાષ્ટ વિધોગે !
 તરવર પખાવ્યા રડી, પારખિનાં કર્મ તો કૂડાં;
 અજાણે રંક તે પ્રસર્તા, તરફડતાં પ્રાણને ત્યજતાં.
 સદૃષ્ટે ફરે ઘુજ પાસે, રજાં બધાં, ક્યાં નાસે !
 પ્રમળ છે વેગ અદ્ભુતારો, નમે ફરથી તુને સતો !

(મુખ)

સો. બળી બહેન.

આશાભંગ.

(હરિશ્ચંદ્ર) રસદીન મ્હારું હૃદય આજે શુષ્ક સમુદ્રું થઇ રહ્યું.
 મૃતપ્રાપ્ત મ્હારો આત્મ હેતું નર છે સૌ વહી ગયું;
 છું જીવતી, ના હંસિથી, હું “ ભાર કુદરતનો વહું,—
 ના વિશ્વમાં કે ઈશ્વમાં અદ્ભુત મ્હને રહી ! ”—મુ કશું ?
 જાંચી ઉડે ઉરકલ્પના; મધુ સોખમમય સોભાગ્યની,
 મૃંગાર, પ્રીતિ, રસભોજની અદ્ભુત હૃદયમાં રાજતી;
 આનંદ ને ઉત્સાહનાં સ્વપ્નાં વિરો દિન ગાળતી,
 વહી ક્યાં ગઇ સુરસંહિ ને, સુખશાન્તિ—રનેદવિલાસની ?
 ઉત્તમ વિચારે પૂર્ણ, ઉત્તમ પુસ્તકો સન્નિભ થઇ,
 ઊત્તમ વિચારો અર્પતાં, ન્યાં જાવના સૌ સ્વર્ગની
 હું “ વિશ્વને હસતી અને સૌ વિશ્વ હસતું મૂજને,”
 વાતો કરું હું જાવનાનાં સ્વપ્નની સદૃષ્ટિ જો !
 મ્હેં કલ્પના કુસુમો ગૂંથી સુંદર પછેડી પામરી,
 મધુ વિષનાં પ્યાલાં ઢળ્યાં જ્યાં પ્રીતિ—અમૃત ધારતી !
 મદામોદવાયુ વાય છે આ વિશ્વને દહેરાવતો,
 તૂટી જીવનની આશ અન્તે, બેદૃષ્ટ સૌ ખુલ્લો થયો !
 સ્વપ્નાં બધાં ઉડી ગયાં, રસચેતના સૂકાં ગઇ,
 અભિધારને બદલે હૃદયમાં વિષસરિત જોતી થઇ;
 ખનિયું જીવર વિસત્તું હવે જરૂર, મૂર્ખ, રાક, ને જીવું છે,
 મંસાર ફેરા સ્વર્ગ જનવા ફેરી આશા બર્ધ છે !

પ્રેમી હૃદયનો પ્રેમ, અદ્ભુત આત્મસુખની ભાવના,—
 ત્હેમાં વિષયવિષ્ણવાળથી દાઝે જગત સ્વાર્થી સદા;
 'મ્હારું' કરીને માનનારાતું ન કા પોતાતું છે,
 સુખ સ્વર્ગતું નિજકાજ માન્યું, નિઃશયે ત્યાં દુઃખ છે !
 ક્યાં બાન્ધુમાં છે ભાવ ? ક્યાં છે પ્રિયને મન પ્રિયતમા ?
 ક્યાં લગ્નમાં છે સ્નેહ ! ક્યાં છે સ્નેહમયિ સત્યતા ?
 સ્નેહી સગાં સહુ સ્વાર્થીનાં, ના દુઃખી-નિર્ધનનાં સગાં;
 કરવું કશું ? ફેરવું કશું ?—શ્રદ્ધા બધાં છે સ્વાર્થીનાં !
 પોણું બધું આ જગત, ને બધી દંભદષ્ટિ ભાસતાં,
 ના સત્ય-નીતિ-ધર્મ હૃદયે, અન્યને દેખાડવા !
 સાધુ સદા સંતાપમાં, ખળ દુષ્ટ જગમાં કાવતા,
 ના વિશ્વકર્મ કે ઈશમાં શ્રદ્ધા જતી મન વાળવા.
 આ મોહમયીના મોહથી મદમત બધાં સહુ માનવી,
 શી રીત બન્ધુ ભાવની મીઠી દિલે રહે લાગણી ?
 હલકાં સદા બધાં જીવિત, દષ્ટિ દુર્ગુણે, મન સાંકડાં,
 મદ-વિષયમાં સહુ અન્ધ, પુષ્કળ દંભ, સ્વાર્થે સૌ કુખ્યાં !
 સંસારના સંતાપ દાવા નલથી દાઝીને હવે,
 ફલકોમળું આ હૃદયકુંડલ વિષતમ બનિયું છે ખરે !
 હું શું કરું ?—ક્યાં જઈ ?—ખુબ મુંઝાઈ !—કરવા કામ ના
 દીસે, જીવન પ'ખી દહન્તું વિશ્વમાં વિશ્રામ ક્યાં ?

(મુંઝાઈ.)

સો. વિ.

પાવાગઢ.

- (અનુષ્ટુપ) ગહ સ્વજન સાથે હું, પાવાગઢ વિશેષવા;
 કસ્તોલે કાપતાં માગો, દૂરથી ગિરિને દિઠો,
 (મંદાકાન્તા) જો ! જો ! જો ! ગિરિ તહીં દિસે!—કે શું અમ્મ જવાણ ?
 જાણે મેથો નિજ રથ લઇ જૈવિમાં આજ આવે;
 જોની જોની ! ગિરિ શિખરને મસ્તકે મ્વેત બિન્દુ,*
 ને ત્યાં પેલો દુર કંઈ દિસે ભદ્રકાળી નિવાસ.
 (અનુષ્ટુપ) અદનાનો ગિરિમાર્ગ મ્વેત દોરી સમો દિસે;
 સ્પષ્ટ માળા ગિરિ કેરી સમીપે આવતાં દિસે.
 (મંદાકાન્તા) જો ! આબુ આ સર કંઈ દિસે શીત વારી ભરેલું,
 ચાલી ત્યાંહી સ્વજન સહને તમતા ચાન્ત કીધી;
 શું આ આબુ અધવચ અહીં લગ્ય આરાસ દિસે,

* પાવાગઢ ઉપર કાલિકા માતાજીનું મંદિર છે, તે સર્વથી લગ્યા શિખરની ટોચ ઉપર છે. તે શિખર એટલું ન્હાનું છે કે ફક્ત મંદિરજ ત્હેમાં આવી રહ્યું છે. અને ત્હેની આસપાસ ફરતો કોઈ સફેત મોળેલો દોવાળી દુરથી ધનરથામ દાથી ઉપર રૂપાની સફેત અંબાડી નેતું દેખાય છે.

વિશ્રાન્તિ લે જનસમુદ જ્યાં. “માગી” સૌ કા હરે છે
 ઉંચે ચાલ્યાં વન કંઈ દીકું વક્ષ વેલી બરેલું,
 ને શું ઉંચો ગિરિવર દણુ દિસતો બખ્ષ આ તો;
 દીકી કાંઈ ગિરિાર તજી બેખરે ત્યાં પડેલી,
 દીકી ત્યાંદી વીર પુરપતી ચિન્દરાલા પડેલી.
 આદા ! કેવાં કલરવ હરે પક્ષી આદી મધુરા,
 ને દિસે છે વન કુસુમ જે બાત બાતે ખીલેલાં;
 શોને કેવી તરમુખ સહે વધરીઓ નમેલી.

ને ધીમે શું સમીપ વિદરે ધ્રુપ સુવાસ રેલી ?

(ઉપજાતિ) દીકી ધણી ખીણ વિચાસ ઉડી, જે જોઈને અંચળ ચિત્ત ધાતું;
 જાણે વિકારી મુખને ઉમેલી, રહાવા જનો જે નિજ પાસ આવે !
 પનાઈ રેરા ગદ કાંઈ દીકા, ને તોપ છે થોડી દણ પડેલી;
 પ્રચંડ શીતા ધણી ત્યાં પડી છે, જેણે નિહાળ્યા અતિ કાળ પુવે.

(અનુદ્રુપ) ચડતી પડતી જોઈ, મનુષ્યો તણી યાવ છે;
 આદા ! જડ વસ્તુનીમે ગતિ તેવી જણાય છે !
 પૂર્વમાં એ ગિરિ રેરી ચડતી પૂર્ણ તો હશે,
 અરે રે ! કાળના ચક્રે અસ્તવ્યસ્ત બધું કર્યું !

(ઉપજાતિ) કાઠાર છે દાર તણા પજા ત્યાં, જે યુદ્ધને કારણ ત્યાં બરાતા;
 વળી સરો શીત નારે બરેલાં, વિશ્રાન્તિ લેતાં સદુ ત્યાંદી બેસી.
 અનિ શ્રમે અર્જુ દીક્ષા યથા છે, ઉંચે કરી દટિ દમ નિહાળ્યું;
 સમીપ દીકું તહીં માત રેરું, દરેંધી ને ત્યાં ચડવાજ માડ્યું.

(આપી ગીતિ) મંદીર માંડી આવી, દર્શન કીર્ધા કાળીમણી રેરા,
 બખ્ષ સુમર્તિ નિહાળી, લીન યથા છે ઉચ્ચો દમ રેરા.
 દીકા બાનુ છુપાતો, વિશ્વ મધું એ તિમિરાવૃત કરતો,
 દટિ નિજે કાંધી, નિરખ્યાં અપાવતીનાં ખડેરા !
 દર્શનથી વિરમીને, અદ્ભુત શોભા વિદ્યાકર્તા વળીયા.
 ફરો ફરો ગિરિ વિલાકયો, દીકાં અમો વળી અર્ધ પ્રસર્પાં.

(વડોદરા)

—સૌ. મૃદુલા.

૨. સ્વજન વિયોગઃ બન્ધુને—

(હમિગીત) સાંભળી મુજ માંદગી તું નિત પાસે આવતો,
 ને રનેહને ઉત્સાહથી આ ભગિનીને બોલાવતો;
 પણ કાણ જાણે ક્યાં ચકી એ તાવ દારી આવીયો ?
 નાજુક મહારા બહાલસોલા બન્ધુને લેઈ ગયો !
 એ પુખ્ત મહાર કામળું તાને ઉઠેર્યું ગ્રેમથી,
 યોગમ સુગંધી પ્રસરી જેની સર્વને સતોષની;
 પણ મંદભાગી બહેન દીણીની ગાંધ એક તુડી પડી,

ને પ્રેમધેણા લાઇની નેડી અરે, ખંડિત થઈ !
લાલચ અને સંસારના કુડકપટથી તહેં દુર રહી,
દૂંધાં સમયમાં ઉચ્ચ જીવન ગાળીયું પ્રીતે અહિં;
આશા અમે રાખી હતી, ઉચ્ચ જીવનની, બહુ બહુ,
પણ હિસને પ્રિય થાય છે, જેને જગત્ આહે ધણ !

—ભગિની.

સ્મરણ.

(દર્શિત.) આ લાઇ ! મ્હારા લાઇ મ્હારા ! ક્યાં ગયો તું આ સમે ?
વીચારું તહેં કાંઈ નહીં, માતા પિતા ઘેરો દુખે ?
બાલી મુકી રાતી અહીં, શું એ છુને કરવું પટે ?
વારી વિના જુરી મરે ન્યમ મીન તમ તે તફડે !
બાલા ધીરા ! તહેં લાઇઆને શોકમાં કુખાડીઆ,
બાલીજ મુકી બેનીઆને ફરે યથ આલી ગયા !
દિનતો ગયા, મહિના ગયા, વર્ષો બધાં આત્મા જશે,
પણ લાઇ મ્હારો, રે, ગયો તે તો હવે નાહિં મળે !
ધીરાં યથ રહેવું સદા, નિશ્ચે યથ મનમાં હવે;
આ ધિક ! આત્મા એહને ચાલિત સદાએ આપજે.

—તણારી બહાલી બહેની.

કરમાયણું કુસુમ.

(લલિત.) અરર બાણડાં ! ક્યાંહરે ગયો ? પ્રિય લલચના સ્નેહ વિસયો;
વિરહ તાહરો ના ખમાય રે, મધુર બાણડાં ! શું શીસાવરે ?
શદ્દતું રત્ન છું, દિવ્ય મૂરતી, વદન ન્યાણતા દષ્ટી ઠેરતી;
કળી ખીલી અને પુષ્પ તો વધું, પ્રસરી ગઈ, ને સૌ સુખી થયું.
મધુર પુષ્પ તે ખેલી શાયણું, જન ઉરે ધણે હર્ષ રેલણું;
પ્રિય કુસુમની કામળી કળી, કુરે કાળના તાપથી બળી !
ખરી પડયું જુમી કાળના લહે, ઘુજ વિયોગથી ચિત્ત આ દહે;
જનનિ બહાલી એ પરમ સ્નેહથી, જતન બહુ કયું આત્મ ભોગથી.
દીવ્ય રૂપને મંથ દા ! ગર્ભાં, મદુ કુસુમનાં સુખડાં વણાં;
કરમછ મઈ કુમળી કાવરે, ઘુજ વિયોગથી ઉર મુકાય રે.
જગત બાણું આ શોખાણું દિસે, ધુનિત ત્રાસથી, દીનતા ધરે;
વિભગ જ્યોતિ આ બાણ છું ગયો, પ્રશુચ ચરણમાં ચાન્ત થઈ વસો !

—સૌ બાળી બહેન.

“ ભગિનીના સ્વર્ગસ્થ સુત પ્રતિ શોકોદગાર . ”

(લલિત.) અરર હાવરે, હાવ હાવરે, જીવ બળી અને ખાખ થાયરે;
પુત્ર જન્મનો હર્ષ આપિયો, દસમ વર્ષમાં કાળ બાપિયો !

અરર ! દેવ તે દોષ શો કયો ?
માઠી તાદરી સ્વસ્થ ના હતી,
માત્ર કારણે વેદને ગૃહે,
વાર ત્યાં હતી ઓપધિ યતી,
બારીએ ઉઠો ટેકી દાપને,
ધા પડ્યો ઉઠો તુજ મસ્તિષ્ક,
માની આકરી ત્હે બહુ કરી,
દોષ બહુ હતી બેટવા ત્હેને,
બણી ગણી થશે શુદ્ધિશાળી એ,
તુજ વિના અદિ અન ના ગમે,
રમકડું હવું માત તાતવું.
વપ હતી નહિ તાદરી અતિ,
રંક તાતને ધીરજ આપતો,
સદ્ગુણ તે ગણું દાપ દાપરે,
કુલ તું તો હવું કુમળું હજી,
નજર ના દિસે દોષ તાદરા,
કાર્તિકે થયો કેર કારમો,
સ્નેહી સદુ કુટુંબી બહુ રહે,
(બંધન.)

રંક બેનીને પુત્ર કપમ દયો !
સેવ પ્રીતિથી તે બહુ કરી.
લાવવા ગયો વીર ! ઓપધિ;
સ્નેહી મીઝને ઘેર તું ગયો.
પલકમાં નિચે તું સરી પડ્યો;
તજ સદુ કયો સ્વર્ગવાસરે !
ત્હારો આકરી નવ થઇ ચક્રી;
નૂવ બની ચક્રુ શું કર ? સખે !
એમ સો વદે સાગ્યશાળીયે;
મૃત્યુની મહાવેદના દમે !
લક લીધું વિધિએ, છીનાવીને;
પણ હતી બણી શુદ્ધિ તાદરી.
કહી મીઠાં મીઠાં વેણુ શાંતતો;
પલકમાં થયું સ્વપ્ન, લાકાં એ.
પણ મહેકતું મિટાતા બરી,
અરર શું બન્યું ? બંધુ માદરા !
“ વેકુંક ” ગયો ભ્રાત માદરા;
ખિન્ન હૃદયો તારામણી વદે.
સો, તારામણી.

ક્યાં છે ?

(ગદ્ય.) અરે બહાલા સુધીલ વીરા ! તજ બેની વસ્થા ક્યાં છે ?—

હૃદયને વીર બહાલા છે, નયનમાં વીર ન્યારા છે;
બગીનીને શુદ્ધી જાહેને, તજ બેની વસ્થા ક્યાં છે ?
હિરણ્ય કું ન શુભું રે, સદા સ્મૃતિમાંદિ શુભું રે;
હૃદય અમૃત ઝરતું રે, તજ બેની વસ્થા ક્યાં છે ?
સદા સંસાર પ્યારો છે, ન બાણ્યો તેને ન્યારો છે;
પ્રીતિથી યાદ લાવો રે, તજ બેની વસ્થા ક્યાં છે ?
જગતને જૂદ બંધી રે, સ્વરગતું સુખ માણી રે;
દીપકતું તેજ શુભવીને, તજ બેની વસ્થા ક્યાં છે ?
આકાશી ચંદ્ર વીરતું છું, પ્રકાશી સૂર્ય વીર તું છું;
કયો સંસાર ચન્ન વત શું, તજ બેની વસ્થા ક્યાં છે ?
સ્વરગમાં મુલ્ય છે તાંત, જંગમમાં નામ પ્રખ્યાત;
કેરો સેવા સુધીલ વીરા, તજ બેની વસ્થા ક્યાં છે ?
સદા રહે જો પીતા પોસે, સુંશાન્તિમાં મેવાંવાસે;
જંગત બાજી તજ હાંધે, તજ બેની વસ્થા ક્યાં છે ?
વિનાંતી ઉરમાં ધરજે, સીકાએ સ્નેહ પ્રિય ઉરને;

પરસ્પર પ્રીત આપીને; તજ બેની વચ્ચા ક્યાં છો ?
 પ્રભાવો વીર ન પત્રી આ, સ્વીકારો સ્નેહ અમશીળા;
 વિસરશો બેની ના કદિ એ, પ્રમુજ ધામમાં રહીને.

સો. કુન્દનખેન.

મિય પતિનો વિયોગ.

(પેરશી વનમાં વહવેલે અંધારી રાતઃ—એ રાગ).

બહાલા વિયોગની વેદના,	કહો વહોણું કેમ?	
મુંઝાઈ છું મનમાં અતિ,	મુંઝાઈને દુઃખ જેમ.	બહાલા.
ખાલી લાગે મને ખરક આ,	ઉજડ ભાસે આવાસ,	
જુવન ભયંકર દીસે મને,	દિલકું છે ઉદાસ.	બહાલા.
પંખીના બોલ ગમે નહિ,	ન ગમે કાંઈ વાત,	
રાત પડે ગભરાઈ છું,	ક્યારે થાય પ્રજાત.	બહાલા.
દિવસ ઉગે દિલકું બળે,	એક વાતે ન ચેન,	
ઉતું કે ટાડું ગમે નહિ,	નહિ દિવસ કે રેન.	બહાલા.
નાયની નિત્ય નિયાનીઆ,	આરા ! વિસરાય કેમ ?	
પત્ર પ્રીતમ ફેરા જોઈને,	મન રિધર કરે ન.	બહાલા.
પ્રમુજ મીલાવળે નાયને,	ખીલું માયું ન કાંઈ,	
માનીય તંમ ઉપકાર, રહું,	મિય પદમાં સુદાઈ.	બહાલા.

—વિયોગિની.

શોકોદ્ગાર.

(ગજલ.) અહો ઈશા ! તું જગદિયા ! તમે છે તાત ને માત;
 દયાળુ દેવ છે આપે, અલ્લ ધનસારી ચાક્ષાત.
 તથાપી શું ખીલું ભાસે, હૃદય વિચારી વિભાસે !
 લીધી પત્ની, સપુત લીધા, લઈ પુત્રી ગજલ કીધા !
 જગતના બાગની વેલી, ખીસેલી શુભ અંબેલી,
 સુભાગી પત્ની જ્ઞાલીએ, ગઈ નિજ ત્રિફળા મેલી,
 પતિના પ્રેમને મેલી, ગઈ સ્વર્ગે સદૃ પ્રેરેલી;
 ફળો નિજ વેરીને નાખ્યાં, પતિએ પ્રેમથી રાખ્યાં.
 યયાં વૃદ્ધિ ફળો મીઠાં, અતિ રમણીય તે દીર્ઘ;
 સુવાસે સૌ થતું રાજ, યયો ના સાલ પિતાજી !
 અરેરે, દેવના મોગે. સિશુ માતૃથી વિયોગે;
 રકાવી તાત અંતરને, ગયાં-જાડી નિરંતર તે !
 યયો છું મીટનો ભોગી, ઉભય બાણો લીધાં લોભી;
 કીધો શું કાપ તેં આલો ? પ્રમુચી શું થયો રાવો !
 મીઠી વેલી મીઠાં પુલે, જગતના બાગમાં છુટે;
 લીધાં તે કાળ પક્ષીએ, રહું ફળ એક પૃથ્વીએ.

કરો રક્ષા પ્રભુ તેની, ગદ્ગદ આવા બધી જોની;
 નમાયું બધું બેનીતું, અરુણ એક વેલીતું !
 તમે તેને ઉછેરીને, તમે તેને અમાલીને;
 ધીરજ મદ્યુદ્ધિ આપીને, જગતમાં રિધર સ્થાપીને;
 પિતા ! રક્ષા સદા કરજો, સિરે આશિષ કર ધરજો,
 તમે તેના પિતા માતા, તમે તેનાય વિધાતા.
 તનય તનયા હોધાં પ્યારા ! તમારા પંથ છે ન્યારા;
 પિતાને ધૈર્ય પ્રભુ ! દેજો, દુઃખોના બાર વડી સેજો.
 સદા શાન્તી, સદા શાન્તી હૃદિ આપો, ટળો બાંતી;
 અરે મન મૃગને વાળો, અરે તે શાનનો ચારો.
 અમર આત્મા, અચળ જ્ઞાન, હૃદય રાખી મરે પ્યાન;
 પ્રભુજી સ્વર્ગવાસીને સુશાન્તી દો કૃપાળ એ.
 રણાનુગ્રહ ને ધારી, રહે સૌ ધિર મન ધારી,
 રહે શાન્તી સજળ બાન, વિગારે મન વિદાન.
 પ્રભુ ! તે પ્રેમી આત્માને કરો શાન્તી જમાતમરે;
 સદુને શાન્તી મુખ આપો, હરિમુખ દેવ કુખ કાપો.

(ભાવનગર.)

—સૌ. હરિમુખ ગોરી.

મુગલ ભગિની વિયોગ.

(રાગ. સીતાજના મદોનાનો—)

મુજ સાથી સુલક્ષ્મી જહેનો ! આતું તમને ના ધરે;
 તમે વતીઓ ઝાઝો કર, હૃદય શોક ના મરે.
 હતી ઉંમર નાતી, જહેનો ! ગુણો મોટા ધારીયા;
 કાર્તિક રૂપી અનુપમ પુલ, જગે તો પ્રસારીયા.
 બહાલી ! વિસરે નહી તમ હેત, રમરણ બડી ના ખસે;
 તમે ગુણીયલ ગંબીર જહેન ! સદુને હૃદય વસે.
 માત, તાત, ભગિની, માત, કક્ષતાં મુજીને;
 જહેનો ! હોધી શું સ્વર્ગની વાટ, વિસારી વિવેકને !
 રતિ કામ સમોવડ રનેહ, પતિ; સગે રાખતી;
 ટુંજ નામ રતિમનજહેન, ખરું કયું તે, સતી !
 જોવું બોલી હતી ટું વેણ, તેવું તે પાળીયું;
 હેલું રાખી પતિમાં ગંન, બોલે શીય દાણીયું;
 મ્હારી લ્હાલી આ લુભન જહેન ! ટું પણ હોડીને મધ;
 ન ધરે તમોને, આ જહેન ! આલસડી હું ધણ !
 સાસુ હેત બતાવ્યું, જહેન ! જાણ બેટી માસીને;
 વળી મળી ત્રીશુધી જહેન, તજી શું દીધી મને !
 વળી ત્યજિયો પતિનો રનેહ, જે મોઢા ટું જણતી;

ટક.

મુજ૦

મુજ૦

મુજ૦

મુજ૦

મુજ૦

મુજ૦

મુજ૦

સદા રટતી પતિનું નામ, સાચું દેન રાખતી.	મુજ૦
તારું જોઈ અન્યોઅન્ય હેત, હૃદય તો ચીરાયર;	
તમ વિયોગ મારું મન, ધણું ચે શુરાયર.	મુજ૦
જય માર્યો જતાં જતાં બહેન ! પતિના તે ઉરમાં,	
ધન્ય ધન્ય તમોને, આ બહેન ! કહું દુઃખી દીલમાં.	મુજ૦
કંતુ બહેન તારૂં જોઈ, દયા દીલ આવતી;	
કંઈ પેરે વળાવુ મન, સુંતું બધે બાળતી.	મુજ૦
તેના હૃદય તણે તું હાર, તે કેમ જૂલાયર;	
પ્રભુએ શું કરાવ્યો વિજેગ, દીવય કેમ જાયર ?	મુજ૦
અતિ દીપાવી માનની કુખ, અગર નામ રાખીયું;	
દેશભક્તિમાં ઝાઝું દીન, સદા બહેની લાગીયું.	મુજ૦
તમ શુશ્રુતું વર્ણન, બહેન ! દુઃખી ના કરાયર;	
શુરે વિયોગે હૃસમન બહેન, હૃદય ઉભરાયર.	મુજ૦
મુજ પ્રયે હતી તમ પ્રિત, ન વિસરી શકાયર;	
રહારી વહાલી હૃમન ! રતિ મન ! ક્યાં તમને મળાયર ?	મુજ૦
નથી રાખી રે તું થી જુદાઈ, તે અંતરે સાલતી;	
પ્રિય બહેનો હું સ્વમાની માંસ, તમોને નિહાળતી.	મુજ૦
વસતે શું વિસારી આજ ? ગયાં ક્યાં બેનડી ?	
શુને સામે તમારો રનેહ, ટૂંકી મુજ બેલડી;	મુજ૦
તમ પવિત્ર આત્માને બહેનો ! શાન્તિમાં રાખો પ્રભુ;	
દુઃખી બહેનની વિનતી એજ, સ્વકાગે હે વિમ્બ !	મુજ૦

—ગં. સ્વ. હૃસમન બહેન.

વિમળાસખી ને નિવાપાંજલી.

- (ગરબ.) અહો ઈશા ! નમુ ઈશા ! હૃદય હૃદયાર દહી ઈશા !
 તમે આત્માની દો શાન્તી, સખી વિમળાતણે શાન્તી.
 અહો વિમળા ! સખી વહાલી, મહા હું દુઃખીમાં બહી;
 સખી રનેહી વિસારીને; પ્રભુતું ચણું રાખીને.
 અહો બધું તણી પતી ! સખી ભાવે મને ભજતી;
 વિસારી નાતી નજીદીને, રહી વિયોગી તારી તે.
 સુશીલ ચાણી તું, નિર્મળા સ્વભાવે યાતી ને વિમળા;
 દિપાંબુ નામ દુનીયામાં હવે લે શાન્તી પરબમાં.
 યદ્ય વિધવા લીધે લેખ, તજ્યા જગના સદૃ વેશ;
 મરી રૂદાક્ષ સર્વોગે, લીધું પ્રજ્ઞમય તે અગે.
 યદ્ય તું ત્યાગી વિરાગી, યદ્ય યોગી તું મહાભાગી;
 સમાધી સાધી દિન ગાળ્યા, વિધીથી યમનિવમ પાળ્યા.
 અધુરી જીવંતો ગાળી, ઉઠેયો જાગૃતો, આત્મી !

તું પ્રીત એવી આવનવી, હું માટ કંઈ કંઈ ધારતી.
તારા વિના ગૃહકાજ આ મુનકરમય સૌ બાસતું,
તારી કૃતિ, મૂર્તિ સદા હું જોઈ ને દીસ દાઝતું;
“ તારા અરે આ બાળ ને, ભરમારને ધનધામ સૌ, ”
તે મરણ આવે તોય માયા ચીતને મુકશે નહિ.
કર્તવ્ય તે કરવાં સદા, ના ધર્મ છોડી ચાલવું,
કીર્તિ સદા અમર રહે ના દેહ કે એ સ્વાર્થ સૌ,
સત્કર્મ, નીતી, દિલ્લયા, કલ્યાણ સૌતું સાધવું,
આ વિશ્વમાં અમર રહે, અમર રહે જન નામનું.
હે દેવદાનવ યુદ્ધ જેવું આપણા પુરાણમાં;
મંડાળથી તે અંત લગી છે શ્રુષ્ટિ સૌ એ રીતમાં,
નીતી અનીતી ઉભયને ના કાંઈ દી સાથે બને,
સદ્ગુણ ચીર દે માર દુર્ગુણ સર્વદા સદેવા પડે.
તારા હૃદયમાં ભાવ આ સૌ હથ પ્રેર્યો આવીયો;
સંસારના સંતાપથી તવ આત્મને મુક્તીયો;
આ વિશ્વના વિલાસમાં મદા દલેલ વિશુ કાંઈ નથી,
ચાન્તી સદા શ્રીનાથ દેરા ચરણમાં હું ન્યાં કરી.
મુકાઈ નહિ, પરમેશમાં ચિતરાખીને પરવારી ગઈ,
આ વિશ્વનાં વિલાસ દેરા પાઠ સૌ બજવી રહી;
હું ઉત્પત્તિ સાધી ગઈ છે, આવનતી જીવનારની,
સાખરમતીને તીર અગ્નિ ચપન કીધું તે સાધવી !
તુજ સદ્ગુણો સંભારતાં ને રનેદનાં અધુર્બ્યા,
બાબી ! તને બેટા મીઠાં તે કુસુમ યદને સ્વર્ગમાં;
દીનમુખ કરી રડતાં અમે આ નરકમાં ઉભાં રહ્યાં,
હું જીતી જગ ચાલી ગઈ, ગૃહ બંધનાં સુનાં યમાં !

(મુખાધ.)

સૌ. વિન્યાસક્રમી ત્રિવેદી.

૨. મસુ સ્તવન.

ધશ્વરની સ્તુતિ.

(તોટક). નિયતીન નમું, પ્રભુ ! શુદ્ધ મને, કહું પાપ પરી, વીનવી તમને;
દીન દાસો તજ્યા, બહુ દોષ દરો, તુજ મ્હેરથી, નદ સદૃજ ધરો.
પ્રભુ ! જોઈ બધે તુજ ન્યારી ગતી, વહું શું રસના યદી મંદ મતી;
તુજ શીતળ છાંય તળે અમને, વિશુ ! રાખ કૃપા વિનવું તમને
(સંકોન્તા.) ન્યાં જોઈ ત્યાં, સકળ જગમાં, છે ગતી તુજ ન્યારી,
તારી લીલા નીરખી નીરખી, જાઈ હું છેક દારી;
જન્દા મારી કથી નવ શકે, તુજ શુણે અપાર,
સંકળે સૌ દુર કરી પ્રભુ ! સત્ય મારે ઉતાર.

(ભાવનગર)

સૌ. માલિનીગૌરી.

ગુરુસ્મરણ.

(શાલિની) પ્રાતઃકાળે સ્તત્વી ગુરુને પ્રણામું,
 ગુરુજીવું સ્મર્યું ધાતજ વ્યાપે,
 આપે શુક્ર જ્ઞાન તે સર્વ કાળે,
 વૃત્તિ આસુરી સહુ દે દયાવી,
 પ્રેમે શૂરો ભક્તની સ્તુતિ પેાતે,
 ભક્તો એ પ્રીતિથી મોહ ટાળે,
 માથું ભક્તિતુલું મુને દાન આપો,
 લેજો મુને જ્ઞા પ્રમુજી ! ઉગારી,

વૃત્તિ રૂડી ચિત્તમાં નિત્ય ધારું;
 શાંતિ સઘે ઊર આનંદ સાથે.
 ભક્તો જેથી આત્મ સ્વરૂપ જાળે;
 જૂઠા તરો શીમ દે છે જ ટાળી.
 સ્વીકારે છે અલ્પ સેવા કરે જ,
 માટે સેવા તે દયાળુ ગુરુને.
 સારા ગુરો ચિત્તમાં નિત્ય સ્થાપો,
 તારી બહેલા, સુકૃપાથી ભવેથી.

—સ્વ. સૌ રતિમન બહેન.

પ્રાર્થના.

(દશિમીત.) હે હીનનાથ, દયાળ પ્રભુ ! અમપર અમી વર્ષાવજે;
 વિદ્યા, કલા ને જ્ઞાન આપી, એકતા તું વધારજે,
 અમ દેશ-ઉદ્ધવના કામમાં સહુ બન્ધુઓ ઉલટ ધરે,
 બહેનીય ધર્મ સીધા સમી યાજી મદદ પતિને કરે.

(જશ્વસર)

—સૌ. હીરાલક્ષ્મી કૃષ્ણલાલ દેસાઈ.

વસ હરણુ સમયે દ્રૌપદીની પ્રાર્થના.

(પંથી પરદેશને ચિત્ત સોંપી દું આ યા...છી !-એ રામ).

વિશ્વ જહારે બહેલા વળજે વે...લે.

(સાખી.) દુર્યોધન, દુઃશાસન, વડતા વિષમય વેશ,
 શરસમ ભેદે હૃદયને દેખાયે દુઃખદેજુઃ
 ભોગ્યા હીમામળને જુગટે બાંધ્યા જે...લે.

વિશ્વ.

સત્ય વચનની શુભલા વહતા પચિ વીર,
 આધીન ધર્મ હિમા, અહો ! ન્યમ પિંજરમાં ધીર
 નેતા ન્યાય પચે નહિં ચરતાં કહેવું કે...ને !

વિશ્વ.

શું સૂતો છે રથામળા ! સુખથી તાણી સોડ ?
 હીન દયા દર્શાવજે, હીન દયાળુ ! દોડ
 રાક્ષસ રાધાવર સ્ત્રીકૃષ્ણચન્દ્રને કે...લે ?

વિશ્વ.

આધાર મારો એક હો, આ અવનીમાં આપ,
 બાળા સાથ બચાવજે, મિરદ તમારું આપ !
 આપી આશ સહજા સ્થામ ! ન આવો શે...લે ?

વિશ્વ.

(ભાવનગર)

—બાળા.

રટીસે સચરે અચરે રામ !

રટીસે સચરે અચરે રામ, રસીસો રામ, દસીસો રામ,

રટીસે રસના શ્રી ચર રામ :

રટીસે

શ્રીપતિ રામ, શ્રીપતિ રામ, સુધાસમ રામ, જીવનપ્રિય રામ,

સુખદ શ્રી રામ, પતિ પ્રિય રામ, મંત્રો માત્રનું મુગ શ્રી રામ ;

રટીસે

મુખમાં વિહારો, દુઃખમાં દિલાસો, ઉરથી ઉઘાસો, પ્રિયકર પાસે,

રનેહ સુવાસો, બાવ બહાસો, તારણ ધારણ નૃદરિ નામ—

રટીસે

જાપે જાપતી, ફાણ નવ જગતો, રોટે રમરતી, દયાને ધરતો,

રંગે રમતી, નેટે નેમંતો, વિસાર કેમ વસન્ત વિરામ !

રટીસે

(અમદાવાદ)

—સો. ૫—

પ્રભુજી પદમાં પોકાર.

(દોહરા.)

તારો તરણીને તહમે,
રંક તણા રૂખવાળ હો,
ચરણ તહમારું સત્ય છે,
કુંજ વિહારી, કેશવા !
ત્રિશુવન પતિ ! તારો મદને,
મજા લાલા ! કાલા યજ,
સગપણ સાચું રચામળા !
સરણે બાલ અનાય છું ;

અધમ ઓધારણુ નામ !
કાતા દીન દમાળ !
અન્ય આરણ નિઃશ્વેય,
સમર્થ એક તહમેજ.
મહો નાય ! મુજ ખદાય,
વિશેષ નવ દયો કપાય.
આપનું એક સદાય,
કરજો તાત ! સદાય.

૨.

સંત સેવતા શ્રી હરિ,
સંત રચામ, બે એક છે,
પ્રભુને ચિન્તા બક્તની,
શ્રીહરિ બક્ત તણા બને,
પ્રભુજી ને પ્રભુ બક્તમાં,
બક્ત વસે ઈશ હૃદયમાં,
પ્રભુ સેવે નિજ બક્તને,
સ્તંભ ફાડીને નીસવા,
પ્રભુજીને નિજ બક્તનું,
બક્ત સુદામાના મહી,
વિદુર ગૃહે ભાજી જગ્યા,

શ્રી હરિ સેવે સંત,
એક સ્વરૂપ અનન્ત.
જાપે નહિં સગાર,
દાસ તણાયે દાસ.
દીસતો રનેહ આપાર,
રવાં લક્ષ્મી પગ પાસ !
ગણે નહિં થમ—ભાર,
ઉગારવા પ્રહલાદ.
ચોડું ત્રિપુલ જણાય,
તાલુલ દરણે ખાય !
તથા ભૂપના ગોળ,

પ્રેમ ભક્તિને વિકૃતો,
નિર્ધન દુખિયાં, દાસ સહુ,
દુઃખ સુખ મન ના લદો,
માને સાચો જોગ.
શ્રીહરિનાં જે હોય,
મુશ્વચરણે ચિત્ત પ્રોથ.

૩.

ચક્રની ધારે ચઢવજે,
ભરે જગત અન્યાય દે,
શ્રીમુખ ! મુજ માખાપ છે,
સદ્વિદ્યા, ધન, જુદિ હો,
અધમ આધારણુ નાથાં !
કૃષ્ણ, કૃષ્ણ જપતી રહું,
દુઃખ વિદારો જાણવા !
સન્માર્ગે દીનબાલિકા,
કષ્ટ, વ્યાધિ, ચિન્તા યકા,
નરહરિ ! આ અબળા હરે,
કરજો શ્રીહરિ ન્યાય,
કર્ષ ન કર્ય ચિન્તાય.
જાત, તાત, પરિવાર,
આપ વિરો મુજ આર.
અબળા ખાત હું, તાત !
માથં એજ પ્રિય પાસ.
વિકૃત બદારે ધાઓ,
રનેહે દોરી જાઓ.
તાવીને પશુ નાથ !
સદા કરો પ્રિય ! વાસ.

(મુંબાઇ.)

—સૌ. વિજયાલક્ષ્મી ત્રિવેદી.

૪. ધર્મસુબોધ.

દેશ પ્રીતિ.

(સદા સંસારમાં મુજ દુઃખ સરખા માની લઈએ એ રાગ)

વસે શું દિન્દિમાં એવા કે મુદ્રાતમા હરામી,
ન કહ્યું મુખથી એકવાર “આ મુજ માતૃશૂની” !—વસે શું !

(સાખી) હતા સિંહ મુજ દીકરા, અર્જુન બીજમ સમાન,
પાશ્વર્યા આજે રિપડા, રાખે બર્ધ શુમાન:

હતી હું પૂર્વે કેવી, આજે મારી શી દયા છે.
ન જાણું જે નરો તેની છે કાયા હા...નકામી ! વસે શું !

(સાખી) મદ અગ્નિના ધૂંપથી વહિ પામતા નેહ,
આજે તમાકુ ધૂંપથી બાદ કરે છે દેહ !

જીવે જેમ પાણી પોરા, તેવી કાયા તે શમાવે,
ખરેખરા બાર છે, એવા નરો અવતાર પામી ! વસે શું !

(સાખી) રામ, કૃષ્ણ, હા— ક્યાં ગયા ? ક્યાં તે ઝૂંપી સન્તાન ?
વસીક, કસ્યપ, અંગીરા, જે મુજ નેત્ર સમાન.
મંત્રને તત્રોથી મારી, કાયા રક્ષણ જ્યાં થતી'તો,

બની હું હેમનું ભક્ષણ, અખળ આ થઇ હું કેવી ?
વસે શું હિન્દમાં એવા કે મુદતમાં દરામી ?
ન હજી મુખથી એકવાર “ આ મુંડ માનુભૂમી ! ”

(જવાબિયા.)

—સૌ. બાહુબા સાંગજીવાવાળાં.

ભામિનીભૂપણ.

(રામ મહદાર.) શાખી ! આવોરે, ગરબે રમો સદૃ સ્નેહથી,
અજુગારો રે, નીતી તણા ધરે નેહથી.
ખેરો સાડીરે, રે, શીયળની બહુ શોભરો;
સામાયારની રે, હસુખી બદ્ધ આપરો,
દસ્ત કંદણરે, સતતજી ધરજો, સખી !
ઝરુ નિશ્ચય રે, પાપી મનુષ્યને નીરખી,
ખાચે વૃષ્ટરે, દયા તણા ખેરી ફરો;
નાથ નયની રે, હાંથી સુનીતીની ધરો,
જુઓ પૂર્વે રે, સીતા, હમખંતી થઇ સતી,
ગ્રજો તેરા રે, ધરવા થજો આતુર અતી.
ફેલાશેરે, સુવાસ કીર્તીની જગવિધે,
જો કરશેરે, સતકર્મ તો રૂપદીપશે,
સ્વેત દોષ છે રે, અર્ધવ પશુ તે શું કામના ?
ધારો સદ્ગુણે રે, સ્વેત તો સાધશે નામના.
નગી નિત્યે રે, ખેડો ! વીનવીચિ શ્રી પ્રજા;
સદા દાખે રે, સોભાવ્ય સુખમાં અ વિજા.

(ભાવનગર.)

સૌ. માલિનીગોરી. મ. રેસાઈ.

અક્ષીમાની જીવને સંબોધન.

(જુજંગી) શું આજ સૂતો ખાટસે પરવસ બની થઇ બાપડો ?
કરતો હુકમ જો લાખને તે થઇ ગયો કાં રાંકડો ?
બાધ મુસાફર ! દાલ તારો દાસ આ કોણે ક્યો ?
જો જો વીચારી જીવ શું થોથાજ પરનો થઈ પડ્યો !
ખરીશ ને તોડીશ એવા મર્વ તારો ક્યાં ગયો ?
તુંજ અંગને સૌ રંગ ઝાંખો કેમ ને શાથી પડ્યો ?
ક્ષણ વારમાં આ મામલો સદુ કેમરે બદલી ગયો ?
જો જો વીચારી જીવ શું થોથાજ પરનો થઈ પડ્યો !

દિન રાત ના વ્યાપાર તારા રે બધા અટકી પડ્યા,
 તુજ ઢોંગ ને નખરાં બધાં તે રહેજમાં લટકી પડ્યાં !
 મનના મનોરથ સર્વતો મનમાં અરેરે રહી ગયા,
 અધવચ રહ્યા સજી આદર્શ, પરવશ બહુજ જની રહ્યા.
 અકડ અને ફકડ થઇ, ફાંસી બહુ રાખી ફેણ,
 અભિમાનમાં મરડાઈને તુજ લાન સજી જુથી ગયો;
 પશુ આજ છકડ કાળની લાગી, પડ્યો તું ખાટલે,
 રે છત્ર ! કંઈ વિચાર તારી શી સ્થિતિ છે જગ વિશે ?
 નિરખી દશા આવળી સર્ગા રનેહી બધાં મુખ મરડતાં,
 અફસોસ કે આવા દગા દેખાય છે આ જગતમાં !
 સજી સ્વાર્થિ આ સંસાર છે, નાચે નચાબો સ્વાર્થના,
 પર અર્થમાં નિજ સ્વાર્થ દેખે ઐજ નર વિરસો ખરો.
 જડ જુઠ્ઠને સમજવવા શિક્ષા તને બહુ થઇ હતી,
 સમજ્યો નહીં તો આમ પાછો માર ખાધો દુર્મતિ !
 સમરે હવે જગનાથ તો એ સત્પથંથ બતાવશે,
 મદદે મડીને સર્વ સંકટ જળમાંથી બચાવશે,
 એ રહાય વિષ્ણુ તું સમજજે ગાહું પડે અટકી અહીં,
 તું તો જરા જલખિંદુ જેવો આ મહાસાગર મહીં;
 શી સકિત તારી, શાન તારું ? શું અરે, તું કરી શકે ?
 સૌ થાય ધારું એ ધણીનું ! બ્યર્થ કાં રવડી મરે ?
 બાધિ, જરા ને જન્મના ડટકા હમેશા રે લખ્યા ?
 કડવા પ્રસંગોથી નવું કંઈ શાન મેળવજે જરા;
 જે પ્રેમથી જીવિત ધારે, વિશ્વમાં બાપી રલો,
 ખડેની સહીના ! પ્રેમ એ નિર્મળ મહીં જગે લગ્યો.

(૬૨૭—મુદા)

—ખડેન સહીનાબાણ અબલલાલાણ.

સખીઓને બોધ.

(બોધવજના સંદેશાનો રાગ.)

બહાલી સખીઓ ! ધર્મ સતીના પાળવા,
 જેથી થાએ આત્માનો ઉદ્ધાર જો,
 આ જગ સ્વર્ગસમુ સુખરયાનક થાય જો,

• ખાટલે પડેલા એક છવને વૃદ્ધેશને આ, કહિલાઉ

જે પતિ પ્રેમ પરમાનન્દ મનાય જે.

—બાબી.

પતિએ પ્રેમ તથા રથાનક છે આપણું,

તેનાથી છે ઉજવલ કાપા નિત્ય જે,

તન મન ધન પતિ પદમાં પ્રેમે શાપિને,

શરણે રહીને સાથે રહેવું નિત્ય જે,

—બાબી.

પતિ સુખમાં સુખ માનો દુઃખમાં દુઃખી,

પતિ એ જાણે સુખકારી સંસારજે,

અન્ય સર્ગ છે સ્વાર્થ તથા તો સીંદરા,

જેમાં દોષે કંઈ કદી નવ સરજે.

—બાબી.

પતિના પ્રેમે રાત્રિ સુખોને પરદરી,

વનમાં કાપી વાસ પતિની સાથજે;

હીતિ તો ઝળદળતી આજ પ્રકાશતી;

સીતામાતા જે સતીએ માંડ જે.

—બાબી.

(ભાવનગર)

—સૌ. મહાલક્ષ્મી ખાઠક.

સખીઓને શીખામણ.

(રાગ—પુનમ ચાંદની, એ.)

બેના ! સદૃશ્યની સાડી પ્રીતે પહેરજે ર.

જેથી હીતિ જેરે ઉભરાશે બંધાર.

—બેના.

(સાખી)

સાડી સદૃશ્યની ધરી, દુર્ગંથ કરજે દૂર,

સ્વામીની સાથે વસી, સતીપદ ધરજે ઉર;

બેના ! ચન્દ્ર કપાળે કુમકુમનો શોભાવરોર,

શોભે હરતી કંતના કંઠજ સુન્દીર.

—બેના.

(સાખી)

પતિ પરમથર પૂછને, પતિવત ધરશે મન,

આબૂષણ શીષળ તથા, શોભે સુન્દરી અંગ;

બેના ! આનંદે પતિપ્રેમે વત શુભ પાળજે ર,

જેથી નામ તમાર અમર યશે સતી સાથ.

—બેના.

|| સાખી ||

પતિ ભક્તિ અંતર ધરે, સહનશીલતા સાર,

ઘડા, દયા, સુનિતિ, ને ધરે પ્રીતિ ઉર દાર;

બેના ! પતિઆઘામાં રહીને, જીવન ગાળજે ર,

મળશે તેના મીઠા ફળ સત હીતિ હમેશ,

—બેના.

—સૌ. કુન્દન બહેન.

રમણીમણિમાલા.

મહારાણી પદ્માવતી (પદ્મિની.)

આજે ધણેજ કોસાહલ યજ્ઞ રહ્યો છે. હજારો શરવીર રજપૂતો અને શત્રુથી સળગેલ મૃતપર તાલ લગાવી રહ્યા છે. બીડ વધતી જાય છે. જરા જરામાં કોપથી કોઈ કોઈ કંઈ બકી જાય છે, અને વળી કોઈ કોઈના હાથે તો તલવારની મૂઠ સુધી વ્યાપ્ત જાય છે ! કોઈ વળી આનંદમાં છે. અને કોઈ વળી કોઈ પોતાની પાછડીના ખેચ સંભાળે છે. આ પ્રમાણે સારા રજપૂતો કોઈ આક્રમણ માટે તલપાપક યજ્ઞ ગયા છે, પરંતુ મહારાણી બીમસીંહજી કંઈ શુદ્ધ વીચારમાં તક્ષીન દેખાય છે. અને કોઈની પણ વાત તરફ ધ્યાન આપ્યા વિના સીંહાસનપર વિરાજમાન છે. એવામાં એક સૈનિક પરસેવામાં ઘોળાયેલા મારતે ઘોડે આવ્યો, અને દર્શિતે રસ્તે મહારાણીની જમ પોકરાવી બોલ્યો, “આજના યુદ્ધમાં આપણો જય થયો છે. શત્રુ-યવનની સેના પીઠ બતાવી નાસી ગઈ છે. જે નાસી ગઈ ન હોત તો રણભૂમિમાં સમગ્ર શત્રુદળ શીર તગર અટવાયું હોત.”

આ શુભ સમાચાર સાંભળી રજપૂતો મોહોમોહિ બોલવા લાગ્યા, કે કાયર અલાઉદ્દીન આખરે હાથો ધીકાર છે તેને, પણ તેને તો શરમજ નથી ! વારંવાર હારે છે, છતાં દુશ્મતા છોડતો નથી. પણ હવે તો ચીતોડની આશુખાણુ નહીં ફરકશે.

હૂતના સમાચાર સાંભળી તથા રજપૂતોની મોહોમોહિની વાત સાંભળી મહારાજ કંઈ શોકથી બોલ્યા, “મુસલમાનોના વીશ્વાસ નહી, હલ કપટ અવરણ કરશે.” એટલામાં એક હૂત અલાઉદ્દીનનો પત્ર લાવ્યો. પત્ર વાંચતાં મહારાણી બીમસીંહ કોપથી પત્રને ફેંકતાં લાઘવોળ આંખથી બોલ્યા, “શરમ ! હજુ પણ દુશ્મન આવું સાહસ ! શું હજુ પણ તેના માથામાંથી ગરમી નથી ઉતરી !

ચારે તરફથી “શું છે ? શું છે ?” ના અવાજ નીકળ્યા : એક સૈનિક પડેલા મોગળ વાંચી બોલ્યો “નીચ પાપી લખે છે કે જે મહારાણીજીનું દર્શન આરસા દ્વારા પણ તેને કરાવવામાં આવે તો તે હીન્દી પાછો ચાલ્યો જશે.” બસ બાકીજ શું. રહ્યું ? આખી સભા સીંહનાટ્યથી ગર્જી અને આવેશમાં ધ્રુમવા લાગી. આ સમાચાર મહારાણી પદ્માવતીને પહેલાં આડવાર્ગા આવ્યા. જેના જવાબમાં શરવીર મહારાણીએ મહારાજશ્રીને કહ્યું કે “અલાઉદ્દીનની પ્રાર્થના રવીકારો લો. અને એટલી મારી વિનતી ધ્યાનમાં લઉં, મારે લીધે શરવીર રજપૂતોનો વધ થતો અટકાવો.” આ પ્રાર્થના સાંભળતાં આખી સભાએ મરતક ઝુકાવ્યાં. મહારાણીએ ચારે તરફ નીહાળ્યું, અને પ્રીતી સીંહાસનપર બેસી ગયા. કંઈક વિચાર બાદ બોલ્યા, “હીક, તેમ થવા દો”

મહારાણી પદ્માવતી સીંહલદ્વીપના રાજના કુંવરી હતાં. જે ધણેજ સૌંદર્યવાળા હતાં. બધા કારતવ્યમાં તેમની ખ્યાતી ગતતી હતી. ભગતખંડમાં સીંહલદ્વીપની સુંદરતા બહુજ વખણાય છે, તે આ મહારાણીને લીધે એ દહેવતરૂપ યજ્ઞ પડી છે. કવચીત્ કોઈ સુંદર હોય અને તેની જે પ્રશંસા કરવી હોય તો દુઃકમાં કહેવાય છે કે “એતો સીંહલદ્વીપની રાણી છે, અને અહીંજ માત્ર સુંદરતાની પ્રશંસાનો અંત આવી જાય છે. મહારાણી પદ્માવતીનાં લગ્ન મહારાણા બીમસીંહ સાથે થયાં હતાં, જે ચીનોડના ગજ લક્ષમણનીંહના

કાકા થતા હતા, અને લક્ષ્મણુરીંદ બાળક દેવાથી સધળો રાજ કાર્યભાર પોતેજ ચલાવતા હતા. એ સમયમાં અણાઉદીને પોતાના કાકા જલામુદીન કે જેણે તેને પાળીપોળી માટે ક્યો હતો તેને મારી નાખ્યો. અને પોતે આદીપર બેઠો. મદારાણી પદ્માવતીની અણુદ સૈદ્ધર્થતા સંભળી, માટી સેના સાથે તે ચીતોડપર ચડી આવ્યો. પરંતુ બહાદુર ચીતોડી રજપૂતો આગળ દારતા દારતા આખરે થાકી વિનંતીપત્ર દ્વારા કદાવવા લાગ્યો કે તેને માત્ર મદારાણીજી પદ્માવતીના દર્શન આરસા દ્વારા કરાવવામાં આવે તો દિલ્હી તે પાછા આવ્યો જાય. જે વિનંતીને મદારાણીજી તરફથી અનુમોદન અપાતાં માત્ર અણાઉદીને એકથાને ચીતોડમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો.

અણાઉદીન દાખલ થયો તે પહેલાં તેના આસ દળુરીઆથ તેને ચેતાવ્યો કે એકલા દુરમનના ધરમાં જવું સદીસલામતી બધું નથી. જો વખતે કંઈ ન હમ્મજવા જેવું બને તો હમે શું કરીશું?—વીગેરે કહી બધ જતાવ્યો. પરંતુ અણાઉદીન તે સર્વના કહેવાનો ઉપદાસ કરી બાથો “તમે સધળા મૂર્ખ છો. શું તમને મારા કરતા, વધારે અકલ છે કે હું રજપૂતોને સારી રીતે આજણું છું. તેઓ કદી પણ દગો કરી ચકશે નહીં. તમે નાસાવો સમજ્યા વિનાજ મારી વાતમાં ચક હોવો છો ?” સર્વ ચૂપ રહ્યા.

અણાઉદીન ચીતોડમાં ગયો. જે સમયે રજપૂતો દાદમાં કચકચી રહ્યા હતા, તે આજ તેમનો અતીથી હતો. સર્વેએ દથીઆર છોડી દીધાં અને તેને સત્કાર આપ્યો. કેમકે તેણે રજપૂતોનો આદરો વિશ્વાસ ક્યો છે. આરસા દ્વારા મદારાણીને તેણે જોઈ, તે “વાહ વાહ” બોલી ઉઠ્યો, અને જે પ્રથમ માત્ર સંભળી હતી તેના કરતાં પણ વધુ સૈદ્ધર્થતા તેણે જોઈ. કાંઈ દીવસ મદારાણી પદ્માવતીને બેગમ બનાવવાનો નિશ્ચય કરી અણાઉદીન પોતાના સૈન્યમાં જવા નીકળ્યો. થોડે દૂર સુધી મદારાણી બોમસેન તેને વળાવવા ગયા. પરંતુ થાક રથાનપરથી મુસલમાનો આક્રમણ કરી મદારાણીને પકડી બંદીવાન તરીકે લઇ ગયા. જે સમયે મદારાણી બોલી ઉઠ્યા, “હે નીચ, કાવર, અણાઉદીન ! શું રજપૂતોના પવિત્ર વિશ્વાસનો જાદો આ પ્રમાણે આવે છે ?” અણાઉદીને કહાવું “જ્યાં સુધી પદ્માવતી મારી પાસે નહીં આવે ત્યાં સુધી બોમસેન છૂટો નહીં ચક ચકશે.”

આખા ચીતોડમાં મુસલમાનો કપડી કાર્યની ખચર વીજળીની કડપે ફેલાઈ ગઈ, અને સાથે સાથે પાપી અણાઉદીનના તિરસ્કાર યુક્ત વાક્યની ખચર પણ પથરાઈ ગઈ. યરવીર રજપૂતો દથીઆર સાથે પોતપોતાના ધરમાંથી બહાર પડ્યા, શું મેવાડની લક્ષ્મીનો ઉપભોગ મુસલમાન અણાઉદીન કરશે ? શું વીર રજપૂતોની નસોનસમાં પવિત્ર આર્થસિદ્ધી નથી વહેતું ? શું તેઓની વીજેતા તલવારો પવન સૈન્યનો ખત્મ કરી મદારાણીજીને નહીં છોડવશે ? આ અને એવાં વાક્યો બોલતા સર્વે કોપથી લાલચોળ બની ગયા હતા. લાખો મવનસેના યરવીર સહસ્તાવધિ રજપૂતોના તેજમાં બળી કામ થતાં શું વખત લાગશે ?—વીગેરે સમાચાર મદારાણી પદ્માવતીના કાન સુધી ધીરે ધીરે પહોંચ્યા. આ સમયે પદ્માવતીના કાકા તથા તેમના લાક ચીતોડમાં રહેતા હતા. તેઓ જેટલા બહાદુર હતા તેટલા સમજદાર પણ હતા. તેમની સાથે પદ્માવતીએ ખાનગી મસલત કરી, અને અણાઉદીનને લખી મોકલ્યું કે “હું તમારી છું, હું દીલગીર છું” કે મારે માટે તમારે આટલું દુઃખ વેઠવું પડ્યું. હવે હું તમારી પાસે આવું છું, પરંતુ જેમ તમે બાદશાહ છો, તે પ્રમાણે હું પણ એક કીર્તિવંત

કુળની રાજકન્યા છું. તેથી મને તમારા તંત્રુ મુખી પહોંચાડવાને મારી સાથે ૭૦૦ આદેશીઓ ડોલીઓમાં બેસી આવશે, જેનો થોડો સત્કાર તમારા તરફથી થવો જોઈએ. કોઈ પણ મુસલમાન ડોલી પાસે આવવો નહીં જોઈએ, નહીં તો અંતઃપુરના નીપમને ભંગ થઈશે ગણાય. હવે ચીતોડનો ઘેરો ઊઠાવી સો, હું તો ખરેખર તમને મળવાને ધણીજ આતુર થઈ રહી છું.”

આ પત્ર મળતાં અલાહિદીન ખરેખર નાચવા લાગ્યો. કારણ તેની ધણી દીવસોની આશા આજે પૂરી થશે, અને પરીઓ કરતાં પણ વધારે રૂપવતી પદ્મીની, કે જેને માટે આટલું દુઃખ વેઠવા છતાં પણ આખરે નીગમ જન્યો હતો, તે ખૂદ પોતેજ તેની પાસે ચાલી આવે છે ! નાચરંગને હુકમ થઈ ગયો અને તંત્રુઓ શરૂઆતમાં આવ્યા. અલાહિદીન ખૂબ જનીનીને બેઠો. પરંતુ તે મૂઠ પ્રેમી અવીચારીને એટલી ખબર નહોતી કે એક બહાદુર પત્ની હોંદુ અખળા પસંદ કરશે છાતીમાં છરી બોકવાનું, અમીમાં બળી ભસ્મ થવાનું, અને ઝેરનો પાલો પીને મરણ શરૂ થવાનું, પરંતુ નહીં કરશે સ્પર્શ પરપુરપના શરીરનો ! તે એમ સમજતો હતો કે હોંદુ સ્ત્રીઓ પણ તેને ત્યાંની સ્ત્રીઓ જેવી દૂરાચારી હશે અને થોડા વેલવની લાલચે તેના તાબામાં આવનારી ! તે મૂર્ખ વીચારવા લાગ્યો કે શું પદ્માવતી બાદ શાહની બેગમ બનવાનું પસંદ નહોતી કરતી ? અવશ્ય કરતી હતી. પરંતુ લીમસેનના ભયથી તેમ જુલુષી શકતી નહોતી. હવે તે સ્વતંત્ર છે એટલે તેણે પોતાના વીચાર ઝટ પ્રગટ કર્યાં પણ હે નરાધમ અલાહિદીન ! જો, અને સંસારની રચનાથી શીક્ષા લે ! હોંદુસ્થાનના લોકો સાવધાન થાઓ ! મહારાણી પદ્માવતી સાચી ક્ષત્રીયાણી હતી, તેણે મેરુજ જનીમાં કંઈ જન્મ લીધો નહીં હતો. કારણ અલાહિદીનના મનના મનમુખા મનમાં રહી ગયા. મહારાણી પદ્માવતીની સાથે આવનારી ૭૦૦ ડોલીઓમાંથી પ્રત્યેકમાં જ જ શરીર રાજપૂતો પોતાના પ્રાણ સમાન મહારાણા લીમસેનને ઊઠવી લઈ જવા હથીઆર સાથે સન્નિહનની બરાબર મધ્યમાં પેશી ગયા. ખરે કપટીઓ માટે કપટજળજ પાયરની જોઈએ. લીમસેનને મહારાણીના આગમનની ખબર આપી. ડુલી રહેશે અલાહિદીન નહોતો જાણતો કે એક રાજપૂત રમણી જે ચાહશે તો તેની (અલાહિદીનની) પાસે એક એવો બેલ ભજવાવશે કે જે હંમેશા ઈતીહાસના પાનાં શોભાવશે.

મહારાણીની ઇચ્છાનુસાર પોતાના આગ્રા પત્નીની સાથે પોતાને મૂળી લેવાને અઠધા કલાકની છૂટ મળી, કે જેથી તે મહારાણા લીમસેનથી હંમેશાને માટે છૂટી થઈ જાય. મોટી કનાતના ડેરામાં ડોલીઓ ધીરે ધીરે ઉતરવા લાગી.

અને બંદીખાનામાં મહારાણા લીમસેન પગમાં સોખંડી મજબુત બેઠીઓ સાથે એક હાથે પોતાની અંગિને દાંડી બીજે હાથે કોથિને દગાવતાં, મહારાણીને પોતાની પાસે આવતાં અટકાવતો ઉભો છે. મહારાણી પદ્માવતી હાથ જોડી મરતક નમાવતી આગળ વધી ન્યારે ધણીજ પાસે આવી મંથ, ત્યારે મહારાજાએ દાંત કચકચાવી કહ્યું, “કુળ કલંકી જાં ! દુર જા. મારાં મરતાં શરીરપર ઝેર નાંખવા આવી છે !” પદ્માવતીએ ઝટ છુપાવેલી કટાર કાઢી કહ્યું “પ્રાણનાથ ! આ વાત કરવાને સમય નથી, ષંખાડેથી સંધ્યું વીદીન થશે” એમ કહી તે લોહાની બેઠીઓ કાપવા લાગી. મહારાણાને હવે સમજ પડી. પદ્માવતી સીસીદીઆ કુળને કલંક લગાડવા નથી આવી, પરંતુ ને પોતાની કીર્તિ વધારવા આવી છે. વધારે સમય લાગવાથી અલાહિદીન વ્યાકુળ જન્યો અને શંકાશીલ થયો, અને ક્રોધ કરી કારાગ્રહની આજુબાજુ તે તપાસવા ચાલી આવ્યો. જેવો તે બંદીખાના નજદીક આવ્યો કે તરતજ વીર રાજપૂતોએ ધમારો કર્યો, તેની

સાથે પણ થોડી રીતના હતી. પરંતુ તે વખતે જો તે જીવ હજી ન નાંકો હોત તો તે સીધા ચમપૂરી તરફ જાત; અને સમસ્ત વારતભૂમી તેના પાપ કર્મથી બચત. પણ નહીં, તેમ જાણી યામ ! હજી પણ આર્યભૂમીને અનેક સંરક્ષાર તેને હાથે વીતવાના હતા. તેથી તે દુષ્ટના પ્રાણ બચી ગયા.

અસાહિદીનની જાવણીમાંથી બે તેજી યોદ્ધાઓ બહાર નીકળી પડ્યા છે, જે પર બે સ્વાર વીજળીની ત્વરાથી દોડ્યા જાય છે. અસાહિદીનની દોસા કેસ ઉડી ગઈ. તેની બધી આજ્ઞા નષ્ટ થઈ ગઈ. તેના ચીકાર મહારાજા પણ જીટી ગયા. તરત યવનસેના પાંખળ થોડી પરંતુ વીર સ્વારો પાંખળ રક્ષાને માટે દોડતા, ડોલીમાંના રજપૂતોએ વીરતાથી યવનસેનાને રોજી. જ્યાં સુધી કે જ્યાં સુધી તે બંને સ્વારો-મહારાજા લીમસેન અને મહારાણી પદ્માવતી-ચીતોડ આવી પહોંચ્યાં. ધણે દર્શનાદ આદેરમાં ફેલાયો. “ હીંદુ પત્નીની જય, આર્યવંશની જય, ક્ષત્રીય કુલની જય; દરેક મહારોવ ! ” વીગેર નાદોથી યજ્ઞગાના હૃદય કંપી ઉઠ્યાં. પેલી ડોલીવાળા રજપૂતો પાંખળ યવનસેના સાથે લડતાં લડતાં રજભૂમીમાં પડ્યા. પોતાની રક્ષા કરતા કરતા બાકી કેટલાક ચીતોડમાં આવી પહોંચ્યા. મહારાણીના બાધ-વાદળ-પોતાની કાકી પાસે સોદીથી તરબાળ થયેલો આવી ઉભો. કાકીએ કહ્યું. “ હું સર્વ સમજી ગઈ છું, પણ કહે કે મારા સ્વામીએ રજસૂત્રમાં કેવી રીતે પ્રાણ ત્યાગ કર્યો ? ” વાદળ બોલ્યો “ માતા, જદુજ વીરતાથી યવન રાજનો સંહાર કર્યો છે. સંકેતોને ધુળ આટતા કરી સર્વ સેનાને ચક્રીત બનાવી, ઘાસની માફક યવનરાજ તેની વીજેતા તલવારથી કપાઈ ગયું છે. સીંહની માફક ગર્જી ગઈ સહસ્ર મુસલમાનોને કાપી બીજાના જેમ પાયરી તેઓ રજભૂમીમાં પડ્યા છે.” તેની કાકીએ ફરી પૂછ્યું, “ બેટા ! એકવાર ફરીથી કહો કે મહારા સ્વામીએ શું શું કાંતક કર્યું છે ? ” “ માતા ! તેમણે પોતાની કીર્તિથી યવનરાજને કંપાવમાન કર્યું છે. શરવીર ક્ષત્રીનું કુળ રો-બાબુ છે, માનુષ્યોના ઉદ્ધાર માટે પ્રાણ સાટે લડતાં લડતાં સ્વર્ગમાં રીધાયા છે ! ”

ચીતા ખડકી તે સ્ત્રી બોલી, “ મારા સ્વામી ! મારી રાદ જોઈ અઠગતા દરો.” એમ કહી પોતાના બાહ બગીચાને ઉંચકી, વહાણથી મરતક પર ચૂંબન કરી સ્વર્ગે ગઈ.

ચીતામસ્ત થયેલો અસાહિદીન વીચાર કરે છે અને બખડે છે, “ અફસોસ ! મારી અકલ બહેર મારી ગઈ છે. પણ ઠીક છે, જ્યાંસુધી ચીતોડને ધૂળમય બનાવી પદ્માવતીને નહિ લંછનજી લાંબુધી ખાલું પીડું હરામ છે.” ફરીથી થોડી સેના જમાવી ચીતોડને ઘેરું. હાથ ! હવે ચીતોડની કોણ રક્ષા કરશે ! શું આ પવિત્ર રમણ યવનોથી અપવિત્ર બનશે ! શું સનાય ચીતોડ અનાથ બનશે ! નહી. નહી, કદાચી નહી. જ્યાં સુધી ચીતોડમાં એક સ્ત્રી પણ જીવતી દરો ત્યાં સુધી યવનના હાથમાં ચીતોડ નહિ જાય ! વીર બાળકોને રજ તીલક કર્યો, વીરપત્નીઓની કંમરે તલવાર લટકાવી. અને વૃદ્ધ સ્ત્રીઓએ આશીર્વાદ આપ્યા, “ પુત્રો ! જાઓ, દેશને ખાતર નિર્ભય થઈને લડો અને દુષ્ટોને પર ક્ષત્રીકુળની જાપ પાડો.” વીરમાતાઓએ પુત્રોને વળાબ્યા, સતી પત્નીઓએ આવી બેઠી, અને શ્રી બાળક-ન્યાઓએ મધુર રજગીતથી સર્વને પ્રદુસ્તીત બનાવ્યા. આઠા ! કોણ જાતી માતાની કુંભમાં તે જન્મ્યો દરો કે જે આજે રજગંગામાં સ્નાન કરી પોતાની દુઃગીરવ વધારશે ? આજ પ્રકારે પત્ની કન્યા અને ભગીનીઓ ઉમંગ સાગરમાં ઝબોળાઈ ઘેલી બનતી હતી. આવેશમાં આવેલા રજપૂત વીરો બહાર નીકળી પડ્યા. લીખ માર થઈ ગયું. અસાહિદીને ચારે તરફ ખાઈ ખોદાવી દીધી અને ચીતોડને મજીજ સા-

વધાનીથી ઘેરી લીધું. ધણી દીવસ સુધી સુદ ચાલ્યું. હજારો રજપૂત વીર દરરોજ પડતા હતા પરંતુ યવનસેના ઘેરા ઉઠાવી નહીં મઠ. રજપૂતો કરતાં યવનદળ વધુ સંખ્યામાં પડ્યું પરંતુ નહું અને નહું સૈન્ય મેંગાવી અધાણીન ત્યાં ત્યાં પડ્યો પાથર્યો રહેતો હતો.

“ નહી, નહી ” અગીઆર મુજોમાંથી અવાજ નીકળ્યો, “ ન્યાંધી અગીઆર નાના બંધુઓ જીવે છે ત્યાં સુધી મોટાભાઈ પ્રાણ સમર્પણ નહીં કરી શકશે. ” આજે બધા રાજકુમારોમાં એ તકરાર ઊઠી છે કે પ્રથમ કોણ મરે ? સર્વથી મોટાભાઈ ઓરસોડએ કહ્યું “ હું સર્વથી મોટો છું. મને સર્વથી હરેક કાર્યમાં ક્ષેત્ર અધીકારો છે તો રણભૂમિમાં પ્રથમ મનેજ ઝલુમવારો. ” “ એમ કહીપણ થશે નહીં. લઘુ બાતાઓ મોટા ભાઈઓનાં મરણ જોઈ શકશે નહિ. ” “ તો બસ ખલાસ ! ” સૌથી નાનો ભાઈ બોલ્યો “ મહારાથી શરૂ થયું જોઈએ, - હું પ્રથમ રણભૂમિમાં મારી આહુતી આપીશ. ” આખરે સમાધાન થયું કે સર્વથી મોટા રાજકુમારે લડવા પ્રથમ જયું. પહેલો-સૌથી વડીલ રાજકુમાર લડાઈમાં ગયો, ધવાયો, મયો. ખીન્ને વારે તેનાથી નાના-અજયસીંહને આવ્યો, પરંતુ મહારાણાને તેનાપર અત્યંત પ્યાર હોવાથી, તેને નહીં મોકલતાં તેનાથી નાનાને મોકલ્યો. આમ એક પછી એક શરવીર બાળ-કો-રાજકુમાર-કપાયા-મૃત્યા. બાકી રહેલ, અજયસીંહને જગતોમાં ઘીલના આસાર નીચે છુપાવવામાં આવ્યો, કે જે કૃતચ બીલ જાતીની મદદ મહારાણા પ્રતાપસીંહને પણ મળવાની હતી એ મહારાણાએ એક વખત પોતાના સામંતો-બીલ વીગેરેને કહ્યું હતું કે તે-ઓએ અકબર સાથે સંધી કરી લેવી અને આરામ લેવો અને પોતે વનેવન રખડી પોતાનો દેહાપંથ કરશે. ત્યારે એક બીલે કહ્યું હતું કે “ સાંભળો રાણાજી ! હમે ન્યાંસુધી જીવીએ છીએ ત્યાંસુધી તેમ કહી કરીશું નહીં. ચાહે તો તમે બાદશાહ સાથે સલાહ કરી લ્યો, પરંતુ અમે અમારા સ્વામી સીવાય બીજાની સેવા કરીશું નહીં. ” આઠા, તે નીમકદલાલ બીલ જાતી કે જેને જંગલી કહેતાં આજે શરમ આવતી નથી !

સર્વેએ કેસરીઆં કપડાં પહેર્યાં, બીડાં ચાલ્યાં. એક ખીજને ભેટમાં આવ્યા તેમથી લાકડાંના ભેગાં કરી મોટી ચીતા ખડકી, પતી પત્ની, પીતાપૂત્રી, ભાઈ બહેન, સર્વેએ ઉઠી ભેટાભેટ કરી. કોઈના મ્હોંપર શોક નથી. સર્વનાં મ્હોં તેજથી લાલચોલ ખન્યાં છે અને આજે સર્વે સાથે સ્વર્ગમાં સીવાસ્વાર્ના છે. સંઘળી રજપૂત વીરનારીઓ, સારાં સારાં વંદાસુધુ સજી, અપ્સરાઓની ટોળી જેવી, વીર રાજપૂતોના જીવને વારંવાર જોતી જોતી, ચીતા તરફ ચાલી જાય છે અને સૌથી મોખરે, આપણી વાર્તાની નાપીક, જગત પ્રસીદ્ધ, ધ્રુવસુરત સુંદરી, સતીસાધ્વી મહારાણી પદ્માવતી શોભે છે ! રજપૂતો માર્યા નમા વી હિમા રલા છે. પરંતુ સર્વ કાંઈની આંખોમાંથી અર્જુનવાળા નીકળી રહી છે. આજે કોઈ નથી જલજીવું કે શું થશે જે ચીતોડમાં ધર્મ અને આનંદનું રાજ્ય હતું ત્યાં આજે કેવો બપોલ કે બપોલ છે ! ચીતોડમાં પ્રવય શરૂ થયો છે. સર્વ રમણીઓ ચીતા-દ્વારમાં ચાલી ગઈ. દરજાજ બધે યજ્ઞ યજ્ઞ. હાય ! હાય ! સૌંદર્ય, રૂપ, લાવણ્ય, પ્રેમ, એ સર્વ આનંદનો નાશ થઈ ગયો. કોવર અધાણીન ! આર્પસંતાન હતું પણ આ સાધ્વી સતી વીરબાહ્યાના સુદ લલચને માન આપે છે. વારા કુટ આત્માને સો સો વખત ધીકારે છે. પરંતુ આર્પલલચ દેખારીલ છે.

હવે પાપી અસાહિદીને જીટણું તો કીધું કે ત્યારે વીરરાજપૂતોનો સંદાર કરી ચીતો. હમાં પેઠા અને ત્યારે પોતાનું આસાહેન્દ્ર પદાવતી સર્વ જાલકા સાથે ચીતામાં પડી જીલ્લાર કરી ચાલી ગઇ જણાઇ ત્યારે ચીતોડનો નાચ કરવાનો તેણે દુકમ આપ્યો, સવાસ કે માત્ર પદાવતીનો મહેલ વિના બધું નાચ થયું. જે મહેલને અને અસાહિદીને ખોળવેલી નહેરને જોઇ દહુ તે મદા સંભામનું રમરણ થાય છે.

ત્યારે વીરરાજપૂતાણીઆ કેસરીઆ કરી ગઇ, તો પછી વીજેતા રજપૂતો માટે શું બાકી રહ્યું ? સંસાર જેને ખાવા ધાતો. દનો ચિત્તા વીરરાજાણી નગરના દ્વાર ખોલી દીધાં. અને સીંદની માફક રજપૂતો યતનભરે તુટયા: લાવાનક રજસંભામમાં દળરો યવનોને મારી રાજપૂતો આખરે પોતપોતાનું કાવ કરી સ્વર્ગ સીધાઆ. મધૂર મધુર ગાયનો તેમના કાનમાં પડતો. દતાં. શું અપેસરાણી રાજપૂતોનું ગાયનદારા રાખાન કરે છે ? નહી, નહી, એ તો મદારોણી પદાવતી પોતાની સાહેલીઆ સાથે, સ્વર્ગમાં વીરરાજપૂતોનું સ્વાગત કરવા રાદ જોતી ઉભી રહી છે. સર્વ સાહેલીઆ તે વીરયોદ્ધાઆને કુલમાળ આગેપવા, ઉત્સુક બની છે, અને આ નંદમાં અંગળ ગાયનો માઇ રહી છે. મદારાણી પદાવતી દહુપણ આપણને હેમનદા પતિભક્તિ અને સતીપરાક્રમનું રમરણ કરાવે છે.

(મુખાબ.)

—સૌ, ગમનગોરી,

સતી દ્રૌપદી અને સત્યભામા.

(પતિ—વશીકરણનું શિક્ષણ.)

સંસારનું બંધારણ ગમે તેવું પ્રતિકુલ જતાં, મનુષ્ય માત્ર સુખના અનુકૂળ શોધમાં લાગેલાં છે. પરંતુ સત્ય સુખ શું, તે ન્હાં સુધી તેઓના જાણવામાં આવતું નથી ત્યાં સુધી દુઃખનીજ પ્રાપ્તિ થાય છે. સાત્ત્વકાગેજી જેથી સંતોષ, સમતા અને સદાચારનેજ સુખના સાધન માની, તેમાંજ ચિત્ત લગાડતા બોધ કર્યો છે; કેમકે એથી નાના પ્રકારના કલેશો નિવૃત્ત થઇ, શાંતિ વળે છે. આમ જતાં સાધારણ સ્ત્રીઓજ નહિ પણ મદા મોટી દેનાંગના અથવા દેવ પત્નીઆ સુદા, સુખની તૃષ્ણામાં તણાઇ કેવા સંકલ્પ વિકલ્પ કરે છે, તે સતિ દ્રૌપદીને શ્રીકૃષ્ણ પુરમાત્માનાં પ્રિય પટરાણી સત્યભામાએ પૂછેલા પતિ વશીકરણના ઉપચાર વગેરેના પ્રત્યેક જાણી દેખાય છે. એ પ્રસંગે સતિ સિરોમણીએ તેમના મનનું કરેલું સમાધાન આપણે ખાસ ધ્યાનમાં રાખતા યોગ્ય છે, કેમકે તેમાં સ્ત્રી-ધર્મના સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે અને મંત્ર-તંત્ર વગેરે અયોગ્ય ઉપચારથી કેવી દાની થાય છે તે બતાવવામાં આવ્યું છે.

સત્યભામાએ દ્રૌપદીને પૂછ્યું કે—“ તમારા પતિ મોટા લોકમાળ જેવા યર અને શરીર સુદૃઢ છે; અને હે શુભ સ્ત્રી ! તે તમારા ઉપર કોઇ દિવસ કોઇ કરતા નથી. તેનું કારણ શું છે ? તમે એવું કયું વ્રત કરીને, કયું તપ કરીને અથવા કયા મંત્ર-તંત્રના પ્રભાવે પતિને વશ કર્યો છે તે કહો; કેમકે મારા પતિ શ્રીકૃષ્ણ સર્વથા મારે વશ રહે એવું હું ઇચ્છું છું. ” દ્રૌપદીએ ઉત્તર આપ્યો કે,—“ હે યશસ્વીની સત્યા ! સંસાર સુખના લોભી યદ્યપ્તિને વશ કરવાના ઉપાય પૂછવા, એ તમારા જેવા શુદ્ધિશાળી અને શ્રીકૃષ્ણના પટરાણીને બિલકુલ જાણતું નથી. એ માર્ગ દુરાચારી સ્ત્રીઓનો છે; કેમકે પોતાની સ્ત્રીએ મંત્ર-તંત્ર

અથવા વશીકરણના ખેડા પ્રસંગે સાધવાનું જ્યારે પતિના જાણવામાં આવે, ત્યારે સર્પ વાળા ખરમાં વાસ કરનાર મનુષ્ય જેમ ઉદાસ અને ચિતામગ્ન થાય છે, તેમ તેવી સ્ત્રી-સ્ત્રીના પતિને પણ સંતાપ ઉત્પન્ન થાય છે. એવા ઉપચારથી પતિ વશ થતો નથી, પણ મહા અનિદ્ર પરિણામ આવે છે. શત્રુઓ તેવી સ્ત્રીઓને અપેક્ષા આપી, તેના પતિને ભયંકર રોગ ઉત્પન્ન કરે છે; એટલુંજ નહિ પણ વશીકરણના મૂળીઓને નામે વિષ સુઢાં આપે છે, કે જે વિષ અથવા હેરી સુરણો જીભ ઉપર ચૂકતાં કિંવા શરીરે ચોપડતાંજ મનુષ્ય મૃત્યુ પામે ! કેટલીક મૂર્ખ સ્ત્રીઓએ આવા ઉપચાર કરી પોતાના પતિને જહાંદરના રોગી કરી મૂક્યા છે; કેટલાકને કોલીઆ થઈ છે; કોઈને પતિપક્ષ બનાવ્યા છે; કોઈને જહાંદરના જેવા બનાવી દીધા છે; એટલુંજ નહિ પણ કોઈની આંખો અને કોઈના કાન તેથી નાશ પામ્યા છે ! વાસ્તે સ્ત્રીઓએ કોઈ દિવસે એવા વશીકરણનો સ્વપ્નમાં પણ વિચાર કરવો નહિ.

પવિત્ર વર્તન એજ ખરું વશીકરણ:—આહાર, કામ, ક્રોધ તથા છાંનો ત્યાગ કરીને કેવળ સેવા કરવાની ઇચ્છાથીજ હું મનને નિત્ય આત્મામાં અર્પણ કરી, પતિના ચિત્તને રંજન કરું છું; અપશબ્દ બોલી જવાય તેને માટે સદા સાવધ રહું છું; કોઈ પણ રથને ઉભાં રહેતાં, આસપાસ દૃષ્ટિ કરતાં તથા બેસતાં ઉઠતાં ધણી સખ્યતા રાખું છું; આલ્લતી વખતે પણ આડું અવળું જોતી નથી; કટાક્ષ દેકવાની કૃષેષ્ટા કરી મનોભિમાય જાણવાવાનું સાદસ કરતી નથી; ગમે તેવા દેવ, મનુષ્ય, ગાંધર્વ, તરણ, રૂપવત કે ધનિક પુરુષ, પ્રત્યે માફ મન કદી જોવાનું નથી અને હું નિરંતર મારા પતિનીજ સેવામાં નિમગ્ન રહું છું; પતિ પહેલાં હું સુતી નથી, પતિ પહેલાં જમતી નથી; અને પતિની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ કશુંગાર સજાતી નથી.

સગાંઓ પ્રત્યેના ધર્મ અને ઉચ્ચ શૈલભાવ:—ચીર પુત્રની જનન સત્યવાદિની, આર્થા સાસુ કુંતાજીનું કોઈ દહારો હું વાકુ બોલતી નથી, તેમને પીવા માટે પાણી, જમવાને બોજન, પહેરવાને વસ્ત્રાદિ હું જાતે તેમની સેવામાં હાજર કરું છું. કોઈ પણ વસ્ત્રો, આભૂષણો અથવા ખાનપાનના વિષયમાં હું તેમનાથી વિરૂદ્ધ વર્તતી નથી. પણ વારંવાર તેમની સલાહ પ્રમાણેજ ચાલું છું. કેઈની સાથે વાત કરતાં છછોકા કરતી નથી. દુષ્ટ સ્ત્રીઓનો સંગ રાખતી નથી અને હમેશાં આજાસ તણ અનુકૂળ રહું છું. વળી વાતચિતમાં પણ કોઈની દૃષ્ટ મરકરી કરતી નથી; નિત્ય આરણ્ય ઉપર ધણીનાર ઉભી રહેતી નથી; તેમજ ઉપવનોમાં ધણે વખત શોકાતી નથી. વધારે દસવાથી, વધારે રીસાવાથી અને જૂથો કે અપરાધો કરવાથી હું જહાંદર સાવધ રહું છું, તેમજ સત્ય વદવામાં અને પતિ સેવામાં પરાપણ રહું છું.

પતિ વિના મને એકલું રહેવું સોહાનુંજ નથી; પતિ જ્યારે કંઈ કામસર પરગામ જાય છે, ત્યારે હું મારે શરીરે પુષ્પના આમરજો પણ પહેરતી નથી; શરીરે ચંદનના સેપ કરતી નથી અને સોભાગ્ય ચિન્હ (સુડી, ચાંદલા) મિવાય સર્વ વસ્તુઓનો ત્યાગ કરી બ્રહ્મચારીની પેઠે વર્તું છું.

આવશ્યક નિયમ, પતિલક્ષિત અને સાદામ્:—પતિ જે જે પદાર્થ પીતા નથી કે જે જે પદાર્થ ખાતા નથી, તે મર્નના હું પણ ત્યાગ કરું છું, અને શાસ્ત્રમાં કહેલા ઉપદેશ પ્રમાણે નિયમપૂર્વક વર્તું છું. મારી રીતે શત્રુનારીને હું હમેશા સાવધ રહું છું; પતિનું પ્રિય તથા દિતકર કરવામાં તત્પર રહું છું તથા પૂજ્ય મારી સાસુજીએ કુટુંબીઓ પ્રત્યે વર્તવાના જે જે ધર્મો મને કલા દતા તે સર્વ (કિસ્મ, બલિદાન, શ્રાદ્ધ, તથા પર્વ ઉપર કરવામાં

આવતા રયાસિપાઠો, માન્ય પુરોની પૂજા સત્કાર વગેરે) ધર્મો મારા જાણવામાં હોવાથી તે સર્વ રાત્રિદિવસ સાવધાન રહી યથાર્થ રીતે પાળું છું. નિયમ તથા વિનયનું એકાદ્ય ચિત્તે સેવન કરું છું અને પતિને ઘેર આવતા જોઈ ઉભી થઈ, માનપૂર્વક આસન તથા જળ આપી સત્કાર કરું છું.

ધરનાં વાસણો અને તમામ પદાર્થો સ્વચ્છ રાખું છું. માન્યને જોઈ, ઝાટકી, વીણી સાર કરું છું અને સમયસર રાંધી સર્વને જમાવું છું.

દ્રોપદીની વ્યવહાર કુશળતા:—ધરનાં દાસ દાસિયોની હું પોતે વ્યવસ્થા રાખું છું. પતિને કેટલી આવક છે, કેટલો ખર્ચ છે તે શું બાકી રહે છે, તે સર્વનો દિસાખ રાખું છું. એથી કરીને ભારતવર્ષમાં કોઈ એવા મારા પતિ સપથા કુટુંબનો બાર મારા ઉપર મૂકી ઉપાસનાદિક કામોમાં નયિંગાઈથી તત્પર રહે છે. વળી બળવાન ઈશ્વરથી પણ ભાગ્યેજ બને તેવાં દરેક કામ હું જાતે કરી, પૈસા સંભાળી બાબતમાં પણ માદિતગાર તથા ચોક્કસ રહેવા ચૂકતી નથી. હું રાત્રીભાગમાં ઈશ્વર માફ વશીકરણ છે. દુરાચારી ઈશ્વરનાં કૃપાચારો હું કદી કરતી નથી અને તે પ્રમાણે વર્તવાની મને ઈચ્છા પણ નથી. ”

સત્યભામા આ સાંભળી દ્રોપદીને નમન કરી વિનયપૂર્વક કહેવા લાગ્યા કે,—“ હે યશ્વંતી સેનાની પુત્રી પાંચાળી ! મેં તમને અયોગ્ય પ્રશ્ન પૂછ્યા તે માટે દામા કરો. સખીશિખાં દારમ્યુક્ત બાલ્યોમાં કેટલીક વાર ઇચ્છાપૂર્વક એવી વાતો નીકળે છે. ”

મુખ્ય ભોગવનું રાહેલું નથી; તન-મનનો ભોગ:—દ્રોપદીએ કહ્યું કે,—“ હે સાંખી સત્યભામા ! સહેલાઈથી મુખ મળવું નથી, પતિવ્રતા શ્રી દુઃખો ભોગવીને મુખ મેળવે છે, માટે તમે નિત્ય રોદથી, પ્રેમથી, કાયાકલેષ ભોગવવાથી તથા અનેક ઉપચારોવડે શ્રી કૃષ્ણની સેવા કરો, એટલે એ આપોઆપ તમનેજ વચ થશે. વળી પતિની સેવા પોતે જાતે કરવી અને તે કાંઈ વાર્તા કહે તે ગુપ્ત હોય કે ન હોય તેાપણ તમારે કાંઈની આશળ કહેવી નહિ; પતિના રોડી મિત્રોને ભોજન કરાવવું અને એમના શત્રુઓનો ત્યાગ કરવો; અયોગ્ય મનુષ્યોનો કદી આદર ન કરવો તેમજ કુર રવભાવની, ધરના પરાભવ કરવામાં કુશળ, પ્રુક્ષળ ખાનારી, ચોરી કરનારી અને ચપળ મનની ઈશ્વર સાથે રોડ પણ કદાપિ કરવો નહિ. ”

દ્રોપદી સંબંધી વિશેષ હકીકત:—સતિ દ્રોપદીનું ચરિત્ર અનેક વાને શ્રી જાતિએ ખાસ મનન કરવા યોગ્ય છે. તેના પિતા દુપદ રાજાએ રચેલા સ્વયંવરમાં કહેવું મજબૂત કરવા માંડ્યો તેાપણ તે સારથી પુત્ર હોવાથી તેની સાથે લગ્ન નહિ કરવાના તેના નિશ્ચય ઉચ્ચ કુળાભિમાન અને બાળલગ્ન પ્રતિષ્ઠા હોવાથી આર્થ સંસારને અનુસરવા યોગ્ય છે. વળી અર્જુન સુભદ્રાને પરણી લાગ્યા સારે તેને હેતુથી જાતી સાથે દાણી, શોકવને “બહેન” કહેવામાં પ્રાચીન ઈશ્વરનાં મન-સુધિ કેવાં વિચાર હતાં, તે દ્રોપદીનું ઉચ્ચ આચરણ દર્શાવી આપે છે. આજે સાસુ, નણંદ કે દેરાણી નેહાળીને પણ જ્યાં ત્યાં જનવું નથી, એા થોડું દુઃખજનક છે ? દ્રોપદી શ્રી કૃષ્ણને પૂર્ણ પ્રેમથી પૂજનારી હતી અને યજ્ઞવેદીમાંથી ઉત્પન્ન થઈ, રાજ-કુળમાં ઉછરી પટરાણી પદને પામી હતી; એટલુંજ નહિ પણ પોતે એક રાજરાણી અને શ્રેષ્ઠકન્યા હોવા છતાં પોતાના ઉપ દોષને બહુ યુક્તિથી સ્વાધિન રાખતી હતી અને વળી રીસાળ તથા મમતી છતાં, પતિને સંતોષ આપતી હતી. કાંઈવાર મુધિહિરની સરજતા તેને

દોઢ ડાળાં જેવી લાગતી; તથાપિ તે કેદી હિલત કે અમર્યાદ યદ, એક પણ અયોગ્ય વચન ઉચરી નથી. સીનાછતું રાવજે હરણ કર્યું ત્યારે તેમજે પડેલું દુઃખ રડવાજ કર્યું, પણ દ્રૌપદીએ તો હિંમતથી દુઃખની સામે ટક્કર લઇ પોતાનું રક્ષણ કર્યું હતું. મહા સતિ દ્રૌપદીના ચરિત્રમાં ઉપલા ઉપદેશ ઉપરાંત અનેક બોધ-સાર આગળ પડતો છે આપણી બહેનો મંસાર સુધારી તેનું યોગ્ય આચરણ કરે એજ મારી મનોવચ્છના છે.

(રાજકોટ.)

—સૌ. માણેકભાઈ ઠક્કાનજી કાવ.

કલાવતી.

આ શુરવીર બેી રૂઝપૂતાણેના એક ખડીયા રાજા નાંમે કર્ણસિંહની રાણી થતી હતી. દિલ્હીના બાદશાહ અવાઢિદીન ખોલજીએ જ્યારે તે રાજ્યપર ચડાઇ કરી, ત્યારે રાજા કર્ણસિંહ પોતાના ક્ષત્રિય ધમને અતુસરી પોતાના રાજ્યની રક્ષા કરવા માટે તૈયાર થયો. આ સમયે તેની સાથે આ બહાદુર બેી લડવેવાનો પોશાક પહેરી રણમાં ગઇ. બન્ને પક્ષ વચ્ચે પૂર જોસમાં લડાઇ ચાલી, જેમાં કલાવતીએ પોતાના સ્વામીને પડખે ઉભી રહી ધણીજ મદદ કરી હવે એવું બન્ધુ કે દુશ્મન તરફનો એક માણસ કર્ણસિંહ ઉપર તે ન જાણે તેમ આવિતો તરવારનો ધા કરવાને તૈયાર થઈને આવ્યો; પરંતુ એટલામાં કલાવતીની લેની ઉપર નજર પડી કે તરત લેની તરફ ધસી જઇ પછવાડેથી લેજે એવો સખ્ત ધા કર્યો કે રાજાને મારવા જતાં તે પોતેજ મરણ પામ્યો.

જે રીતે કલાવતીએ પોતાના પતિને મોતનાં મ્હોભાથી બચાવી લીધા. ત્યાર પછી કર્ણસિંહ તથા કલાવતીએ પોતાના એકત્ર બજાથી દુશ્મનનાં ધણાં માણસોને કાપી નાંખ્યાં. આ ઉપરથી દુશ્મનો ધણીજ જુરસામાં આવીને લડ્યા. સામ સામે મોટી મારા મારી ચાલી. તેમાં રાજાને એક તરવારનો ધા થયો. આ જોઇને વીરનારી કલાવતિને ધણીજ ક્રોધ ચઢ્યો અને તેજે બહાદુરીથી લડી દુશ્મનને નસાડ્યા.

જે રીતે તેણે લડાઇમાં તો જય પામ્યાં, પણ ઘેર આવતાંજ જણાયું કે રાજાને સખ્ત ધા થયો હતો. રાણીએ દુઃખિયાર વેદોને બોલાવ્યા, જેમજે ધા તપાસીને મત આવ્યો કે, ધા એર પાયેલી તરવારનો છે માટે એર ચુસ્ત્યા વિના તે ધા રૂઝાય તેમ નથી; પરંતુ જે એ એર ચુસરી તે મરણ પામશે. દવાળુ દીક્ષના રાજાને પોતાને માટે કોઇ નિર્દોષ માણસનો છવ લેવા ગમ્યું નહીં, અને તેથી દિનપર દિન ધાની પીડા તો વધતીજ ચાલી. બીજી તરફ પતિને માણ દાખલજ સમજનારી રાણી તેનું આ દુઃખ જોઇ શકી નહીં. તરત તેજે પોતાના બળતા હેવાને ચાંત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો એક વખત કર્ણસિંહ નિંદ્રાવશ થયો હતો, તે સમયે તે પતિવ્રતા સ્ત્રીએ એ ધામંતું બંધું એર ચુસી લીધું. પરિણામે કર્ણસિંહ તો બચ્યો, પણ કલાવતી એર ચડવાથી મરણ પામી. રાજા આથી ધણીજ દિલગીર થયો. અને દુરીથી લગ્ન નહીં કરતાં પ્રિય પત્નીના શોકમાજ આખી જીંદગી પુરી કરી.

બહેનો, હાલનો વખત જે કે બખ્તર પહેરી રણમાં લડવા જવાનો, અથવા છવ માટે છવ આપવાનો તો નથી; પણ પોતાના સુખનો થોડો ધણો ભોગ જે આપી શકેતા નથી તેણેજે ઉપરનો દાખલો ખાનમાં લેવાની ખાસ જરૂર છે.*

(અમદાવાદ)

બહેન મ--

સીતાજીનું સતીત્વ.

(રાગ—ગિરિધારીના.)

રાજ રાવણ રે, કરે છે મન વિચાર; કયમ મેળવું સીતાનાર !
 ગયો વનમાં રે, અસીક વાડી જ્યાં સારી; પાણું સાખ્યાએ સત્ય ભારી.
 (ક્રમ) વરે લંકાપતિ ત્યાં વાણી રે, સુજો મુંદરી । વાત એક રાણીરે,
 કહી તને મોટી પટરાણીરે, દુરિણાહીરે ।

વચન ધરો ઉર ખારી !—પાણ્યું.

વડું સાચું રે, પામ્યો પતિ દુઝ મગ્ગ, માટે આવની મારે મરણ;
 સમાચારજરે, મળિયા મને આ વાર, તારો સ્વામી યયો છે દાર ।

સનેસો દત્તો રામ ન્યાહિરે, મુજ પ્રધાન મોઢ્યો ત્યાહિરે,
 શિર ઉડી નાખ્યું સદસાગરે, ગયો નાથીરે,

લક્ષમણ દિત નિજ ધારી.—પાણ્યું.

સેના સખગીર । ઉઘી દત્તી ને વારે, જોષ લાગ દતલ કરી તારે;

માટે ખ્યારી રે । માનો કહ્યું નિરધાર, આપું ઝટપટ હું પુરવાર;
 આગ્યો એવે મંત્રી ત્યાં ધાધરે, લાગ્યો રામનું શીર કર રદાઈરે,
 લામી સીતાને બ્દીક-નવાધરે, લઇ શીવજ રે,

શોક કરે મુકુમારી—પાણ્યું.

રથામ મુંદર રે, મુખ વહે છે રશિર, જોષ અજળા બની ગઇ અધીર;

પામી બીતિ રે, લાલ પોતાનું ચૂકી, પથ પગમાંદિ મૂઝી મુકી;

બાધા બની તે સચેતન ન્યારેરે, દીધા વિલાપ તહેવો બારેરે,

‘મારા નાથ । કહી છું આ વારેરે છોડાવેરે,

તમ વિજ કાણુ આ વારી—પાણ્યું.

દીવરજરે, ક્યેમ ગયા તમે નાથી, રણદેવથી લાગ્યા ત્રાથી !

પુછે માતારે, હારતજ ને પુરલોક. શું રે કહી વામરી ત્યાં શોક !

પછી રાવણને સીતાજરે, કહે ‘તું’ છે મુજ પિતાજરે,

આપ ખડકી મને ચિતાજરે, સતો યજ્ઞ રે,

મેળવું મોક્ષની ખારી—પાણ્યું.

રાજ રાવણ રે, લાજ ગયો નિજ ઘેર, યજ્ઞ જનકીની સી પેર ।

સાવધાનજ રે, યજ્ઞને ધણું ઉર ખ્યાન, દીક્ષા કુશળ શ્રી લગવાન;

આવી એવે વિભીષણની રાણીરે, તેવો સતીને શોકથી રાખીરે,

માયા અસુરની, એ છે કાળીરે ।—માતાજરે,

કુશળ છે અસુરાંરિ.—પાણ્યું.

ઐટલામરિ, યજ્ઞ ત્યાં આશાય વાળી, સતી । શોક તજ્જે શુભ જાણી;

રઘુનાથજરે, આનંદમાં છે રશિયા, ઘટપટમાં પોતે વસિયા;

સુશી સીતાજી યયા આનંદીરે, તુડી ફેલ માંખાની કંદોરે,

શુશુ ગાયે સભાજન વંદીરે, મજુ ખ્યારે,

મહેર કરો ત્રિપુરાંરિ ।—પાણ્યું.

—સ્વ. શ્રી. કપિલજી.

વાર્ષિક મૂલ્ય ર)જી } **“સત્ય.”** { કદ ર૦૫૯ ૮ પેહ,
 (મેટનું પુસ્તક તથા ટપાલ } (ગુજરાતી માસિક.) { ૪૮ પાનાં. કાગળ,
 ખર્ચ સહિત) { સાદ રતલી ગ્રેમ, તથા
 { મુંદર રંગીન પુઠું.

ખીજાં ગુજરાતી માસિકો અને ‘સત્ય’ વચ્ચે શું ભેદ છે?

૧ આ પત્ર દર અગ્રેજી માસને પ્રારંભે નિયમિત રીતે પ્રગટ થાય છે.

૨ ભાષા—શુદ્ધ તથા સરળ, આનંદદાયક તથા બબકદાર.

૩ વ્યક્તિના આત્મિક, માનસિક અને કાવ્યિક કલ્પાણના, અને સમષ્ટિના ધાર્મિક, સાંસારિક તથા સુખોષ્ઠક વિષયો ઉપર જ્ઞાનયુક્ત ચર્ચા.

૪ સત્યનો પક્ષ કરીને, પૃથ્વીના સકલ ધર્મો તથા માન્યતાઓ સંબંધી દેશોન્નતિની દૃષ્ટિથી ચર્ચા.

૫ જગતમાં થતી રહેતી નવીન શોધો, ઉન્નતિના ઉદ્ભવતા નવા સિદ્ધાંતો ને સાધનો-વિચારોનું દિગ્દર્શન તથા આલોચના.

૬ દેશ વિદેશના ઉત્તમ માસિકોના ઉત્તમ લેખોનો સારાંશ.

૭ દર માસે કોઈ પ્રખ્યાત મહા પુરુષનું જીવન ચરિત્ર.

૮ આ માસિક અતિ સસ્તું છે. રૂ. ૨૦ માં ઠીસેકડા બરલી ઉપયુક્ત ‘મેટર’ નાં મોટા કદનાં ૬૦૦ થી વધારે પાનાં ઘેર બેઠાં મળે છે.

૯ ગયા જુલાઈથી શરૂ થયેલા નવા વર્ષથી લવાજમ બરનારાઓને ભેટનું મુંદર પુસ્તક “રામાયણનું રહસ્ય” કનૈ. પ્રો. રામદેવ બી. જી. (હરદાસ ગુરુકુળના પ્રોફેસર.) પશુ મળે છે. જનરારીયા પશુ આદક થઈ શકાય છે.

ગુજરાતી માસિકોમાં ‘સત્ય’ સર્વોત્તમ છે. તેની ખાત્રી ક્યાં પછીજ આશુક થવા પ્રથમ પોસ્ટેજ માટે માત્ર બે પૈસાની ટીકીટ મોકલી નમુનાનો અંક મંગાવી જોવા વિનંતિ છે.

તંત્રી અને વ્યવસ્થાપક—મોતીલાલ ત્રિ. દલાલ. હાઇકોર્ટ વકીલ.

નં. ૮૨, કાંદવાડી, ગીરનામ, —મુંબઈ.

વ્યાપાર, ઉદ્યોગ, ખેતીવાડી તથા વિદ્યા-
વિજ્ઞાનના ઉપયોગી વિષયો ચર્ચાવતું,
એકજ અને ઉત્તમ મોહાટું શુજ-
રાતી માસિક પત્ર.

દેશી વેપારી ચેમ્બરનું માસિક.

હાલના વ્યાપાર અને ઉદ્યોગની ચળવળના જમાનામાં
આ માસિક એક સારા લોભિયા તરીકે, શુજરાતી મજાની
પાંચ વર્ષથી ઉમંગ, આગ્રહ, અને ખંતથી સેવા મળવે છે;
અને વ્યાપારી દુનિયામાં તે દરેક ઘરમાં માનીતું અને ઉપયોગી
ચઈ પડયું છે. તેમાં જુદા જુદા વ્યાપાર, ઉદ્યોગ, ખેતી તથા
વિજ્ઞાનને લગતા વિષયો અને આંકડા આપવામાં આવે છે; અને
વ્યાપારને લગતી ખબરો તથા ખાતમીવાળો તેનો ખાસ વિકાગ
ખહુ લોકપ્રિય થયો છે. દુકામાં કહીએ તો, વ્યાપારી આલમ-
ને આ માસિક ઘણુંજ જરૂરનું ચઈ પડયું છે. બાહેર ખંખર
માટે તે ઉત્તમ સાધન છે. વાર્ષિક લવાજમ ફક્ત રૂ. ૩-૦-૦
ટપાલ ખર્ચ સહિત. રૂ. ૩-૬-૦. છુટક નકલ એકના રૂ. ૦-૪-૦
લખો:

સેક્રેટરી, ધિ ઇન્ડિયન મર્ચન્ટસ ચેમ્બર અને બરો.

૯૭-૭૬, કોચેનો રોડ, —મુંબઈ.

રૂ. ૨૦૦ રોકડા અને અનેક બીજા ભેટ
ઈનામોના લાભ સાથે.

વાર્તાવારિવિ.

એક મહોશમાં મહોશ સોંપામાં સોંપું, સમગ્ર ગુજરાતમાં અદ્વિ-
તીય એવું સરસ વાર્તાઓના મહા સાગરરૂપ મનહર, રસીકું,
શુભોદ્ધિ, -સર્વને એક સરખું ઉપયોગી થઈ પડે તેવું—

સચિત્ર માસિક.

વાર્તાવારિધિના આરંભને પ્રતિવર્ષના માત્ર બે રૂપિયામાં
માસિક ઉપરાંત.

પ્રતિવર્ષે એક કરતાં વધારે ભેટનાં પુસ્તકો મળશે.

દરેક અંકમાં નાના પ્રકારનાં ઇનામો આપવામાં આવે છે
તેનો લાભ મળશે.

દર ત્રણ માસે એક ઇનામી વાર્તા આવે છે તે વાર્તા વાંચી
રોકડ સાફ ઇનામ મેળવવાનો લાભ મળશે.

કોઈ પણ વિલાયતી માહિતી મફત મેળવવાનો લાભ મળશે.

રૂ. ૨૦૦ રોકડા મેળવવાનો લાભ મળશે.

નાના પ્રકારની બીજી અનેક ઇનામી સ્પર્ધામાં ઉતરી
તેનો લાભ મેળવવાની તક મળશે.

વાર્તાવારિધિનો નમુનાનો અંક એક મંગાવી સંપૂર્ણ વિગ-
તથી જાણીતા થવા વિનંતિ છે.

વાર્તાવારિધિના પ્રત્યેક પૃષ્ઠમાં કંઈક નવિનતા છે.

વાર્તાવારિધિના તવા અંકમાં હવે આરંભ કરવું શું ? એ નામની
ઇનામી વાર્તા રૂ. ૧૫ ની આપવામાં આવી છે. ઉપરાંત બીજાં
પણ રોકડ ઇનામો આપવામાં આવ્યાં છે.

આકાશ,
અમદાવાદ.

} પ્રયોજક, વાર્તાવારિધિ.

Three "Journals" for Business Men.

"Energy"—English edition of J. I. Weber's Illustrated Export journal published in Germany.

"Coal and Iron and by products, Journal" for coal owners, shippers, and merchants; Iron street and tinplate manufacturers, Gas Engineers, Pitwood importers &c.

The "Japan times", Both the daily and weekly, giving the fullest and most authoritative news of Japan. Apply for Full details,

To. Messrs Laxmichand Dossabhai & Brothers.
Rajkot (Kathiawar)

હરસની અકસીર દવા.

ચોડા દિવસમાં હરસ જડમળાની જતા રહે છે. દવાની અસર બહુ ઝડપથી થાય છે. હરસ જેવા બળકેર દરદને દવાને લગાડીને, વદાડ કાપ વિના, ગિનત્તેખમે, આરામ કરવામાં આવે છે.

નીચેને ટીકાએ લખો, અથવા મળો:—

વેદ ડાહ્યાલાલ, લક્ષ્મીરામ અધ્યાપક, સાંકડીશેરી, ગંગાધીઆતી પોળસાગે, અમદાવાદ.

જોઈએ છે.

વડોદરામાં રહેલા અનર્વિલ ખાદ્યજી કુટુંબમાં કારભારજી તરીકે એક નિરાધાર હોશિયાર જાણ, ઉમર આસરે ૨૫ થી ૪૦, સારી રસીક કરે અને ઘર કારભાર ચલાવે તથા ૧૪-૧૭ વર્ષની કન્યાપર દેખેદખ રાખે એવી, તાકાદે જોઈએ છે. બહેલી વિધવાને પસંદગી આપવામાં આવશે. સાફ સાક્ષીઆણું અને જોખામાં જોખાં એકથી પાંચ વરસની બાંધણી. પત્ર બ્યવહાર ખાનગી રાખવામાં આવશે. નં. ૧૨૩ ને આ માસિક મારફત લખો.

વર્ધણી-જન્મોત્તરી-

પ્રતોત્તરી, તથા કેશની, વગેરે જ્યોતિષજનું કામ આ પત્રના માલિકને જોખા દરથી લી આપવામાં આવશે. સન્માનિત સન્માન અનેક પ્રમાણપત્રો છે.

જેશી, મણિશકર હરિશકર.

કંસારાવાડા, નંદિયાદ.

ઇન્ડિયન સ્પેક્ટેટર, સુન્દરી સુબોધ, મહાકાલ, વગેરે-

પત્રોનો મત કરાવવું:—

સારલ અને અસરકારક ગદ્ય તથા પદ્યમાં લખાએજી. વીર અને સુંગર રસાભર.

મદન વિજય (નાટક)

માણુ જમાનાના ઉપયોગી વિષયો અર્થાત્ કીમત માત્ર એક રૂપિયો. (કાન્યુ પુર્કુ ૦૮ ૦) જોખો:—ચન્દ્રમણિશકર નેઠાલાલ પંડિત, ખાડીયા, અમદાવાદ અથવા સમગ્રા જુકસીલોને ભાં.

પોસ્ટ ત્યાં પંખખું 11

જોખીનેને સુગમતા—કાણુલી ઉમદા દોગ તોલા ૧૫ ના ટીન ૧) ના ૩.૦૦—થી ૩.૧ ઉમદા કારખીરતું દેશર તોલા ૧ નો ૩. ૧) થી—૧૧.

લાખનું સુન્દર દારખોનીયમ નં. ૧ ના ૩ ૩૦). કીકટ, ટેનીસ, વગેરેનો સામાન: કીમત યોગ્યતા પ્રમાણે. ખર્ચ ખરીદનારને શીર. અમારા જુજરાતી બાઇજોને એક વખત જોડે આપી અમારો. "જૂજ દાપદે ન્યાદે વકરો" કરવાને સિદ્ધાંત અજમાવવા વિનંતિ છે. માલની યોગ્યતા માલ પોતે જ જાહેર કરશે. લખો: કીજુજરાત હાઉસ, જ્યાગપત તથા ધૂટક વહેપારી જોન્ડ હાલખખર, અમૃતસર પંખખ.

દોડ. આતાની ટીકીટો મોકલનારને "પતિવશ કરવાની વિધિ" અને "હિમત કાવ્ય." ખાસ સ્ત્રીઓને વચિવા લાખક, એ બે પુસ્તકો વૃત્ત મોકલવામાં આવે છે.

રતી. નાગરદાસની કું:

સીકન્ડ કારપેન્ડર રફીટ. સુબાઈ નં. ૪

બંગાળના સુપ્રસિદ્ધ રસાયણ શાસ્ત્રી, - ડૉ. પી સી, રોય. - ડી એસસી. પીએચ
 ડી એફ. સી એસ. ના આશ્રય નીચે ચાલતા બેંગાલ કેમીકલ એન્ડ
 ફાર્માસ્યુટીકલ વર્ક્સ (લીમીટેડ)ની અકસીર દવાઓ

સીરપ હાઇપોફોસ્ફેટ આફ લાઇમ-દમ, દાવ, કફ ખાંસી વિગેરે ઉપર	૩	૧-૦-૦
સીરપ વસાકા (અરકુસીનો સરખત) ઉપરનાજ રોગ ઉપર	૩	૦-૧૨-૦
એક્ટ્રેક્ટ ગુનચ (ગળોનો સવ) ગમે તે જાતનો તાવ, બરોળ, ઉધરસાપર	૩,	૧-૦-૦
ઇલીક્સીર પપેન (પપૈવાનો અર્ક) અપચો, અજીર્ણ, ચુક, ઝાડો ઉલટીપર	૩	૧-૦-૦
વાઇઓ અરોઝ (આસોપાતવ અર્ક) સ્ત્રીઓનાં ગર્ભાશયનાં દર્દોપર	૩	૧-૪-૦
મેમીકલ ડ્રુડ બાળકોના ખાંધાની નખળાઇપર અમૃત સમાન	૩	૦-૧-૦
ફોરલ હેર આઇલિઃ સ્ત્રીઓના માથાના ઝૂગાર માટે અતુલ્ય તેવ	૩	૧-૦-૦

આ ઉપરાંત બીજી દવાઓ તથા બનાવટો માટે પ્રાઇસ લીસ્ટ મગાવો

પડિત શાહ એન્ડ કું. રીઝીડેઝ-અમદાવાદ.

પંડયા પુરુષોત્તમ રાજરામ વિસલનગરા નાગર સ્કૉલરશીપ.

આજી વર્ષથી મજકુર માસીક રૂા ૭ ની સ્કોલરશીપ વિસલનગરા નાગર
જ્ઞાતિના વિદ્યાર્થીને આપવામા આવશે.

૧ મુળ્ય યુનિવર્સિટીની છેલ્લી મેટ્રીકયુલેશનની પરીક્ષામાં પાસ થઇ અમરવાદી થી શુજ-
રાત કોલેજમાં આર્ટ્સાઇનનો અભ્યાસ કરવાની ઈચ્છા ધરાવતા વિદ્યાર્થીને
પસંદ કરવામા આવશે વિદ્યાર્થીએ અર્થની મદદ શીવાય પોતાનો અભ્યાસ આગળ
વધારવા અચકત હોય તેઓએ નીચે સહી કરનાર પાસેથી નિયમોની નકલ મગાવેથી મોકલી
આપવામાં આવશે.

મોજલાલ પુરુષોત્તમ પંડયા,
 નેધરલેન્ડ એન્ક, પોસ્ટ બોક્ષ નં ૧૨૫-૨'શુન.

રૂ. ૨૦૦)નું ઈનામ.

વિવાહ પદ્ધતિઉપર શુજરાતીમાં નિબંધ

શુજરાત-કાઠિયાવાડના હિંદુઓમાં હાન જે વિધિથી લગ્ન કરવામાં આવે છે તે વિધિ
 ઉપર એટલે વાગ્દાન (સગાઈ-સર્જન-વેશવાળ)થી આરંભી ચોરી પર્વેત થતી સર્વ
 ક્રિયાઓ ઉપર મૂળ મંત્રો અને તેના બાધાન્તર સહિત શુજરાતી ભાષામાં સસાસ્ત્ર, અને
 સપ્રમાણ નિબંધ લખવાનો છે

૯ સ ૧૯૧૩ ના મે આખર સુધીમાં તે મળવો જરૂર (નિયમોની એક પ્રત નીચે
 સહી કરનારને લખેથી મોકલવામાં આવશે)

VAJSURWALA.
 સી. એડમિનિસ્ટ્રેટર; સ. પોરબંદર.

સુન્દરી સુબોધ નાં પાછલાં વર્ષોનાં પુસ્તકો!

(વર્ષ ૪-૬-૮-૯ ની સુન્દરી સુબોધના અકોની ફાઇલો.)

ફક્ત થોડીજ ન થો મારી રીકે તહેમા આવેના વિરોની વિરિતા, નિમ્ના મનોજ્ઞતા અને ઉપયોગીતા એના સુખાદે કે તેવિજે વસાવે દોરે એ મોનાને દોગ એમના મમાન ઇ ફક્ત જુજ દિમ્મન ના અમદા મમદ આદોને મગી ગદ્દ તેમ છે ત નીન જલુવેના થેડા વિચારા આદા પચી જાણ્યા વિના નદિ નહ વહેલો તે રહેલો!

પુસ્તક ૬ થુ — ૬ મની અગિયો ૪ વિદ્યા ના, ૫ માનકો માટે ખામ નખાના રિયો, ૬ કેમણી, ૧૦ આ મુધાગણા અને મુદ્ધમ ૧૬ સાના ગમ્મત, અને ૪૦ રિતા, વિરિધ રિયા રમેર

પુસ્તક ૬ ફું — ૬ મની અગિયો ૭ વિદ્યા ના, ૪ વારાઓ ૧૦ કેમણી, ૫ મુદ્ધમ ૧૧ આ મુધાગણા, ૧૫ સાના ગમ્મત અને ૧૦ દરિયા, વિરિધ રિયો રમેર

પુસ્તક ૮ મું — ૫ મની અગિયો ૮ વિદ્યા ના, ૫ ખાનકો માટે ખામ રિયો ૧૪ કેમણી, ૬ મુદ્ધમ ૧ આ મુધાગણા ૩૧ સાના-ગમ્મત, અને ૭૫ દરિયા વિરિધ રિયા રમેર

પુસ્તક ૯ મું — ૮ મની અગિયો ૮ વિદ્યા ના, ૧૧ માનકો માટે ખામ રિયો ૪ થો રમેર, ૧૫ કેમણી, ૧૭ મુદ્ધમ, ૧૮ આ મુધાગણા ૪૪ સાના-ગમ્મત અને ૮૦ રિતા, વિરિધ રિયા રમેર

ફેડ પુસ્તકનું મૂલ ટપાન ખર્ચ નાથે, ફક્ત એ- કેપિયો પ.એ. આ રિયોની અખ્યામા કેનાક થના અથમા થાનુ મહેવા છતા, તેમને એક તરીકે ગણામા આપ્યા છે પુસ્તક આક્રમામા આ વેખનો ખામ અંક અમણો મહેરો છે; અને પુસ્તક નવમામા આ વેખનો ખામ અંક મોપાનાનો પદ-ચિત્રો સાથે કે જેની એમની મીમ્મતજ આક્ર આના છે આ અપ પન જે પુસ્તકમા લેવા તેના ખીમ અમની સાથે એક કેપિયા ની કિમ્મતમાંજ મહેરે પન્નુ નવમા એવે મસ વર્ષના પુસ્તકમાંથી કાઢી દા લેમા એક અને મીડ મધીમા નામ અપ ખુરે ૬ (જા તહેમા મહેરો સચિત ખામ અક્ર આરને તાસથી મન્ય મોધુ અ શક તમ નથા) નવમા રાના સુન્દરી મુએલમા દિમેમ્મ માસથી રિયો પન્નુ નખન કનામા આના ઇ આ ચાકે પુસ્તકો સ્રીઓ માટે ઉત્તમ વાંચન છે.

આ પાછના પુસ્તકોની થોડીજ ફાઇલો આની લેવધી જેમનો ૫૪ પ્રથમ આરને, તેમને ખેંદી મોધવમા આરને

સ્ત્રાઓ:— 'સુન્દરી સુબોધ' મન્દિર,

અમદાવાદ.

श्रीमत् नरहरि जयसिंहन गायना

વખતે તિમિરાચ્છાદિત, તેા કાષ્ઠ 'વંખતે પ્રસન્ન દશે; 'પરંતુ ભરતનું' દીર્ઘકાલનું' સખિઃ
ચિત્ર કેવલ કર્ણોપાદક છે, અને તેથી તેની આ રિયતિ નેહને આપણને સ્વાભાવિક રીતે
બદ્ધ દુઃખ યાપ છે. ચિત્રકંટ ઉપર ભરત અપારે 'રામચંદ્ર પાસે જઈ પહોંચ્યા, ત્યારે તે
વખત ભરતની જટાધારી, કૂચ અને દુઃખી મૂર્તિ નેહ રામચંદ્રજી વિરમવ પામ્યા રામચં-
દ્રજીને બદ્ધજ પ્રપત્ને ભરતની આગખીણ પડી ।

'ભરતજીનું' ચિત્ર દેખાડવાની શરૂઆત આઘ કવિ વાસ્તીકિથિ જ્યારથી કરી, ત્યારથી
આખર સુધી ભરતનું ચિત્ર સર્વ રીતે ખિન્નતા પૂર્ણ છે. એક દિવસ પ્રાતાંકાળે, રાત્રિએ
દુર્ગમને જોયેલું તેથી ભરત ઉદાસ ચહેરે ઉઠ્યા. તે વંખત નૃત્ય કરનારા નૃત્ય કરતા હતા,
પ્રિય મિત્રો પ્રેમની વાતો કરતા હતા, પણ ભરતનું ચિત્ર ત્યાં લાગે નહિ; તેનું મુખમંડળ
વ્યથ અને નિરતેજ દેખાતું હતું; અયોધ્યા ઉપર અવિધ્યમા આવનાર ભારે વિષતિનો તેના
ચિત્ર ઉપર અંસજ યોગે પડ્યો હતો. આ વખતે તેને તેડી જવાને અયોધ્યાથી ફરત આપ્યા;
દુઃખિત અંતઃકરણે ભરતે ક્ષેમ પૂછ્યું અને તે ફરતે વ્યગ્રોક્તિમાં ઉત્તર દીધાં—“કુન્ડાલોસ્તે
મહાધાહો ચેષાં કુન્ડાલમિચ્છંતિ” પૂર્વ રાત્રનું સ્વપ્ન અને આ ઉત્તરથી ભરતનું મન વધુ
ખિન્ન થાય એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય હતું ।

યમૂવ છાસ્ય હૃદયે ચિન્તા સુમહતી તદા ।

સ્વરયા ચાપિ દુતાનાં સ્વપ્ન સ્વાપિચ દર્શનાત્ ॥ *

વ્યથ ચિત્તથી તે અયોધ્યા જવા નીકળ્યા. ધણા દેશ, નદીઓ અને અરણ્યો આગળ
પહોં, તેમની દૃષ્ટિએ અયોધ્યા પાસેનાં સ્થાન જોઈનાં દાર દેખાવા લાગી. તે વખતે તેમણે
રહ કંઈથી સારથીને પૂછ્યું કે “આ અયોધ્યા નગરી આજ આવી કેમ દેખાય છે ? નગર
મધ્યે રાજ પ્રમાણે ગડબડ કેમ દેખાતી નથી ? વેદાધ્યયનમાં નિત્ય નિમગ્ન એવા શાસ્ત્રજ્ઞોનો
વેદધ્યાય, તેજ પ્રમાણે પોત પોતાનાં કાર્યમાં ગ્રંથાદ્ય એવા નરનારીના ચન્દ્રધ્વનિ આજ કેમ
બંધ પડ્યા છે ? જે વિનાશવાટિકાઓમાં સ્ત્રી પુરુષ નિત્ય વિદાર કરતાં હતાં તે આજ સ્વ-
કેમ પડી છે ? રાજમાર્ગ ઉપર ચઢનમિશ્રિત જલનું સિંચન થયેલું દેખાતું નથી ? રમ, અથ
અને હસ્તી રાજમાર્ગ ઉપર ફરતાં દૃષ્ટિએ પડતા નથી । રાજનગરી નિરતેજ દેખાય છે; આ
અયોધ્યા ન હોય પણ અયોધ્યાનું અરણ્ય (જાસે) છે ।”

અયોધ્યાની લક્ષી લુપ્ત થઈ ! ત્રિલોકમાં પ્રસિદ્ધ એવા હસરથ મહારાજાએ પુત્ર શોકથી
વિદુલ થઈને પ્રાણત્યાગ કર્યો । રાજ્યાભિષેકને યોગ્ય એવા રાજ્યના માલિકને—રાજાના જ્યેષ્ઠ
પુત્રને—રાજ્યાભિષેકના દિવસે દેવધટના પ્રમાણે વનવાસ માટે જવું પડ્યું । રામચંદ્રે વધકેસ
પહેર્યા અને અરણ્યને માર્ગ લીધો । અયોધ્યાની રાજ્યવ્રત્તી સીતાદેવી, પોતાના પતિસહ
નવાસી સોમને યોગ્ય એવા વેશ ધારણ કરીને, અરણ્યમાં ગયાં । પુરુષપ્રેમ સહમણે પોતાના
પ્રાતાની સાથે અને માતાપુત્ર બાળીની જોડે અયોધ્યામાંથી પ્રયાણ કર્યું । અયો-
ધ્યાના પ્રયેક શૃદ્ધમાં આ ત્રણે રાજ્ય દેવતા માટે કરુણ રુદન ચાલતું હતું. સઘળી અયોધ્યા
નગરીને પુત્રહીન શેષસ્થામાતાની દસા પ્રાપ્ત થઈ હતી ।

પણ ભરતને આ દુર્ઘટ પ્રસંગની કંઈજ ખબર ન હતી. મોન ધારણ કરનારી દિશાના

* આ પંછી ફોતોની ઉતાવળ નેહને અને સ્વપ્ન દર્શન થયેલું તેથી તેના હૃદયમાં મદન ચિન્તા થઈ.

યાય છે કે નહિ તે બરાબર જોધને મને કહેજે. ” આ રામચંદ્રનું પણ બરાબર સમર્થન કરવાનું. બની શકતું નથી.

આ જગત્માં નિરપરાધી લોકોને પુષ્કળ વખત ત્રાસ વેઠવો પડ્યો છે, પણ ભારત સરખું. દુઃખ ઠાપને ભોગવતું પડ્યું નહિ હોય. લક્ષમણ તો વારંવાર એવું કહેતા કે મરતસ્ય વધે દોષં નાહં પશ્યામિ રાઘવ । “ હે રાઘવ, ભારતનો વધ કરવામાં મને કંઈ દોષ કે ખાતો નથી. ”—એવું કહેવામાં એમણે બહુ મોટી ભૂલ કરેલી છે. એથી ઉલટું મહાત્મા ભારતે અશુભ કંઈથી લક્ષમણ નિષે નીચેના ઉદ્ગારો કહેલા છે—

સિદ્ધાર્થઃ સ્વલુ સૌમિત્રિયંચંદ્રધિમલોપમમ્ । મુર્ચ્ચ પશ્યતિ રામસ્ય રાજીવાક્ષ મહાશુભિમ્ ॥—“ સૌમિત્રિ (લક્ષમણ) ને શ્રી રામચંદ્રનું ચંદ્ર સરખું વિમળ, કમળ નવન યુક્ત, મહાતેજસ્વિ મુખમંડળ રોજ જોવાનું મળે છે તેથી તે ધન્ય છે. ”

સર્વ લોકો ભારતનો એટલો વિરોધ કરતા હતા, તેવું કારણ ન હતું એવું કાંઈ નથી. કેંકેયીનાં દુષ્કર્મોમાં ભારતની સંમતિ નહીં હોય, એ વાત તેમનાથી માની શકાતી નહોતી. મામા શુધાન્વિત્તની સલાહથી પોતે દૂરના દૂર રહીને ભારતે કદાચિત્ કેંકેયીને આ નાટકની સૂત્રધાર બનાવી હોય એવું લોકોને લાગતું. એમ માનવાનું કારણ એવું બન્યું હતું કે ભારત એક વખતે બેભાન હતા સારે કેંકેયીને કહેતા હતા કે જે વખતે મારા તરફ સજ્જ નગરવાસી લોકો સજ્જ નેત્રે જોશે ત્યારે રામચંદ્ર વનમાં ગયા પછી તે હું કેવી રીતે સહન કરીશ ? (પરંતુ આથી કેંકેયીના હૃદયના વિચારનું ભારતને યાદ હોય, એટલુંજ માત્ર સિદ્ધ થાય છે.)

કેંકેયીએ ભારતને બોલાવીને તેના ઉપર જે સપાટો ચલાવ્યો, તે સાંભળી તેને હજારો સૌયો ઘોડાયા જેવું દુઃખ થયું. કાળચક્રના ફેરમાં આવી પડવાથી ભારત ઉપર મત્સ્યેક મનુષ્યની વધ દષ્ટિ થઈને આવા સ્વભાવિક જોમથી તેને બહુ વેડવું પડ્યું. તે જ્યારે રામચંદ્રને પાછા બોલાવવા માટે અસંખ્ય દળ વાહન લઈને જતા હતા ત્યારે નિષાદાધિપતિ ગુહકને તે રામને કંઈપણ અનિદ કરવાને આવે છે એમ લાગ્યું. તેથી તે બહુ લઈ તેના સામે યથો હતા. બીજાઓની જોમ, સાક્ષાત્ ભરદ્વાજ ઋષિને પણ ભારત ઉપર સંશય આવ્યાથી તેના ઉપર કાપાકુલ દષ્ટિએ જોધને તે બોલ્યા હતા, કે તું તે નિષ્પાપસ્વરૂપ શ્રી રામચંદ્ર પાસે મનમાં પાપ રાખીને તો જતો નથી ને ! ” મત્સ્યેકને પોતાના મનની રચિતિ કહેતાં કહેતાં ભારતનો છવ બાકુળ મતો.

ભારતે કેંકેયીને માતૃરૂપે મમામિત્રે એવું કહ્યું છે તે કવળ યોગ્ય છે. બરેબર, માતારૂપે જન્મ પામેલી તે ભારતની મહા શત્રુ હતી. ભારત ઉપર આમ સંશયથી ઝેરી બાણોનો જે વર્ષા થયો તેવું મળ કારણ કેંકેયી હતી. પરંતુ દેવયોગે ભારત ઉપર જે કે અનેક આરોપ આપ્યા તોપણ તેના નિઃશીમ ભાવરૂપેથી તે સર્વ નિર્મલ થઈતેની ઉજાગર પ્રતિ જગત્માં જણાઈ.

રામચંદ્રને કિન્ન કિન્ન અવસ્થામાં આપણે સુખી જોયા છે. ચિત્રકૂટ પર્વતની અદ્ભુત શોભા જોધ રામચંદ્રે સીતાદેવીને કહ્યું કે, “ આવા સુંદર સ્થાનમાં તારી જોડે વિહાર કરવાના સુખ આગળ રાજ્યસુખ હું બિલકુલ ટુચ્છ સમજું છું. ” આ દંપતીનું આ વખતનું આનંદમય અને નિર્મલ ચિત્ર જોધ મન આનંદથી ઉભરાય છે અને આ તૃપ્તિના સોનાર્થ તરફ અનિમિષ નેત્રે જોધએ એમ મનમાં થઈ આવે છે. રામચંદ્રનું હૃદયકાશ ડોઈ

વખતે તિમિરાગ્રહિત, તો કાંઈ 'વખતે પ્રસન્ન દર્શી; પરંતુ ભરતનું' દીર્ઘકાલનું' સખેલ
ચિત્ર કેવલ કર્ણોપાદક છે, અને તેથી તેની આ રિયતિ-જેઘને આપણને સ્વાભાવિક રીતે
બહુ દુઃખ થાય છે. ચિત્રકૂટ ઉપર ભરત જ્યારે 'રામચંદ્ર પાસે જઈ પહોંચ્યા, ત્યારે તે
વખત ભરતની જટાધારી, કૃષ્ણ અને દુઃખી મૂર્તિ જેઘ રામચંદ્રજી વિરમવ પાંખા રામચં-
દ્રજીને બહુજ પ્રપન્ને ભરતની યોગબોણ પડી ।

'ભરતેજીનું' ચિત્ર દેખાડવાની શરૂઆત આવ કવિ વાઘ્મીકિણિ જ્યારથી કરી, ત્યારથી
આખર સુધી ભરતનું' ચિત્ર સર્વ રીતે ખિન્નતા પૂર્ણ છે. એક દિવસ પ્રાતઃકાળે, રાત્રિએ
દુરંબમ જેઘેલું' તેથી ભરત 'ઉદાસ ચહેરે' ઉઠ્યા. તે વખત નૃત્ય કરનારા નૃત્ય કરતા હતા,
પ્રિય મિત્રો પ્રેમની વાતો કરતા હતા, પણ ભરતનું' ચિત્ર ત્યાં લાગે નહિ; તેનું' મુખમંડળ
વ્યથ અને નિસ્તેજ દેખાતું હતું; અયોધ્યા ઉપર કવિધ્યંમાં આવનાર ભારે વિષાદિતો તેના
ચિત્ર ઉપર અસલ્ય બોલ્લે પડ્યો હતો. આ વખતે તેને તેડી જવાને અયોધ્યાથી દૂત આજ્યા;
દુઃખિત અંતઃકરણે ભરતે ક્ષેમ પૂછ્યું અને તે દૂતે વ્યંગોક્તિમાં ઉત્તર દીધો—“કુશલોસ્તે
મહાધાહો યેષાં કુશલમિચ્છંસિ” પૂર્વ રાત્રિનું' સ્વપ્ન અને આ ઉત્તરથી ભરતનું' મન પૈથ
ખિન્ન થાય એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય હતું ।

यभूष ह्यस्य हृदये चिन्ता मुमहती तदा ।

स्वरया चापि दूतानां स्वप्न स्यापेच दर्शनात् ॥ *

વ્યથ ચિત્તથી તે અયોધ્યા જવા નીકળ્યા પછા દેશ, નદીઓ અને અરણ્યો યોગગંગા
પછી, તેમની દૃષ્ટિએ અયોધ્યા પાસેનાં સ્થામ જ્ઞાની દાર દેખાવા લાગી. તે વખતે તેમણે
રુદ્ધ કંઈથી સારથીને પૂછ્યું કે “આ અયોધ્યા નગરી આજ આવી કેમ દેખાય છે ? નજર
મધ્યે રોજ પ્રમાણે ગડગડ કેમ દેખાતી નથી ? વેદાધ્યયનમાં નિત્ય નિમગ્ન એવા શાસ્ત્રોનો
વેદ્યોત, તેજ પ્રમાણે પોત પોતાનાં કાર્યમાં ગ્રંથાઈ ગયેલાં નરનારીના સજ્જધ્વનિ આજ કેમ
બધ પડ્યા છે ? જે વિનાશવાદિકાઓમાં ઓ પુરુષ નિત્ય વિહાર કરતાં હતાં તે આજ શ્વ-
કેમ પડી છે ? રાજમાર્ગ ઉપર અંધનમિશ્રિત જલનું સિંચન થયેલું' દેખાતું નથી ? રથ, અથ
અને હસ્તી રાજમાર્ગ ઉપર શરતાં દૃષ્ટિએ પડતા-નથી । રાજનગરી નિસ્તેજ દેખાય છે; આ
અયોધ્યા ન હોય પણ અયોધ્યાનું' અરણ્ય (ભાસે) છે ।”

અયોધ્યાની લક્ષ્મી લુપ્ત થઈ । ત્રિસોકમાં પ્રસિદ્ધ એવા હરિયથ મહારાજએ પુત્ર શોકથી
વિહ્વલ થઈને પ્રાણત્યાગ કર્યો । રાજ્યાભિષેકને યોગ્ય એવા રાજ્યના માસિકને—રાજના જ્યેષ્ઠ
પુત્રને—રાજ્યાભિષેકના દિવસે દેવધંના પ્રમાણે વનવાસ માટે જવું પડ્યું । રામચંદ્રે વહકલ
પહેર્યા અને અરણ્યનો માર્ગ લીધો । અયોધ્યાની રાજ્યલક્ષ્મી સીતાદેવી, પોતાના પતિસહ
વનવાસી સોકાને યોગ્ય એવો વેદ ધારણ કરીને, અરણ્યમાં ગયાં । પુરુષમેજ્ઞ લક્ષ્મણે પોતાના
દેવગુણ આતાની સાથે અને માતાગુણ લાખીની જોડે અયોધ્યામાંથી પ્રયાણ કર્યું ।-અયો-
ધ્યાના પ્રત્યેક ગૃહમાં આ ત્રણે રાજ્ય દેવતા માટે કરણ્ય-રૂઢન ચાલતું હતું. સઘળી અયોધ્યા
નગરીને પુત્રહીન કોશલ્યામાતાની દશા પ્રાપ્ત થઈ હતી ।

પણ ભરતને આ દુર્ઘટ પ્રસંગની કંઈજ ખબર ન હતી. એન ધારણ કરનારી દિશાના

* આ પછી દૂતોની ઉંઠાવજ જેઘને અને સ્વપ્ન દર્શન થયેલું' તેથી લેતા કંઈકમાં મહાન ચિન્તા થઈ.

પ્રથુભ મહેલ કરીને તે આંતર ચિત્તથી પિતૃભવનમાં ગયો; પણ ત્યાં પિતાનાં દર્શન ન થયાથી તેને લાગ્યું કે, પોતાની માતા કેકેયીના મહેલમાં રાજ્ય હશે. રાજ્ય કેકેયીના મહેલમાં અધિક-રહેશે, એ વાતની તેને ખબર હતી, એટલા માટે તે તેવાને તેવાજ ત્યાંથી માતાના મહેલમાં ગયો.

હવે દૂરના સમય ઉપર વિધવા બનેલી કેકેયી આનંદથી પ્રસુલિત થઈ હતી. પુત્રના ભાવિ રાજ્યાભિષેકનું ચિત્ર પોતાના મનમાં આલેખી તે દુષ્ટ પતિધાતિની જી પ્રસન્ન ચિત્તવાળી થઈ હતી. ભરતને જોઈ તેને આનંદ થયો. ભરતે પિતાની ખબર પૂછી ત્યારે તે બોલી:—

“યા ગતિઃ સર્વં ભૂતાનાં તાંગતિ તે પિતા ગતઃ” સઘળાં પ્રાણિઓની જે ગતિ ધાય છે તે તારા પિતા પામ્યા છે !) આ વાત સાંભળીને કુદારથી કપાયલા વૃક્ષ પ્રમાણે ભરત જમિ ઉપર પડ્યો. કસ પાણિઃ સુખસ્પર્શસ્તાતસ્વાક્લિષ્ટકર્મણઃ— “હવે મને પિતાના ભરતના સુખ સ્પર્શને અનુભવ કેવી રીતે મળશે ?” આમ કહીને ભરત શોકાકુલ થયો. સર્વ વસ્તુ આ રાજ્ય શિવાયની રાજશય્યા, કિંવા અદ્ર વિનાના આકાર પ્રમાણે ભાસવા લાગી. ભરતે કેકેયીને પૂછ્યું, “રામ ક્યાં છે ? પિતાના અભાવે તેજ અમારા પિતા, તેજ અમારા બેથુ છે; હું તેમનો દાસ છું, તેમને મળવાને માટે મારા પ્રાણ બ્યાકુળ થાય છે.”

રામ, લક્ષ્મણ અને સીતાના વનવાસગમનની વાતાં શ્રવણ કરીને તે કેટલોક વખત તે રતબ્ધ બની ગયો. થોડા વખત પછી તે બોલ્યો, “રામે કાંઈ બ્રાહ્મણના ધનનું અપહરણ કર્યું, કે તેણે એકાદ દીવરા બ્રાહ્મણને ત્રાસ દીધો, કે તેણે પરજી ઉપર કુદૃષ્ટિ કરી હતી ?” તેને આ શિશો શા નિમિત્તે થઈ ?” કેકેયી બોલી—“રામે આ પૈકી કાંઈ પણ કર્યું નથી.” પણ છેવટે ભરતની ઉત્પત્તિ માટે અને તેને રાજ્યપ્રાપ્તિ થાય, આ આશાએ જે અપૂર્વ વ્યૂહ પોતે રચ્યો હતો તેની હકાકતે તેણે હળવે હળવે ભરતને કહી. તેને લાગ્યું હતું કે ભરતને આનાથી બહુ આનંદ થશે અને તે પ્રસન્ન મુદ્રાથી પોતાના તરફ જશે. તે ધારતી હતી, કે ભરતના મનમાં મારે વિષે અપાર પ્રીતિ ઉત્પન્ન થશે. પણ તેની તે સર્વ આશા નિષ્ફળ થઈ. ખિચોખિચ્ય મેધમંડળથી જે પ્રમાણે આકાર આરંભાદિત હોય છે તે પ્રમાણે દુઃખના આવેશથી ભરતનું હૃદય પૂર્ણ થઈ ગયું. ધર્મનિષ્ઠ ભરતથી આ સંવાદ એક ક્ષણભર પણ સહન થયો નહિ. તેણે તે વખતે માતાનો જે તિરસ્કાર કર્યો તે દર્શાવવા અહિં થોડા અને પ્રસંગને ઉચિત છે. તે બોલ્યો, —“પૃથ્વીધર્મિક અર્થપતિની કન્યા ને હોય; પણ તેમના વંશમાં તું રાક્ષસી ઉત્પન્ન થઈ છું. મારા ધર્મવત્સલ પિતાનો તે નાશ કર્યો; મારા પ્રિય અને સદૃશથી બહુને રરને ભટકતો ભિખારી બનાવ્યો; તને નરક લોક પ્રાપ્ત થશે !” સદન બધો સ્વરથી ભરતનું બોલવું ચાલુ જ હતું. તે સાંભળી કૌશલ્યાએ પોતાના મહેલમાં સુમિત્રાને કહ્યું, “ભરતનો સ્વર સંભળાય છે; તે આવ્યો હોય એમ લાગે છે, તેને બોલાવી લાવો.” કૃશંગી સુમિત્રા તેને બોલાવી લાવ્યા. ત્યારે કૌશલ્યાએ ભરતને કહ્યું કે “તને લઇને નિષ્કંટક રાજ્ય કરવું, એવી તારી માતાની ઇચ્છા છે, તેથી તું મને પણ રામની પાસે મોકલી દે” આ કટુ વચન શ્રવણ કરતાં ભરતને બહુ ક્રોધ થયો. તેણે પોતાની રાજ્ય માટે ઇચ્છા નથી, તેની ખાતરી કરી અતાવવા દળને સોગન આપી તેને આ ખટપટની દેશ માત્ર ખબર ન હતી. સર્વ આંત્ર જનનાં અપમાન ભરેલા વચન સાંભળી તેને બહુ દુઃખ થતું હતું. આ આરોપથી તેના હૃદયમાં દારણ યાતના થવા લાગી. લક્ષ્મણથી તેણે પોતાનું માથું નીચું નમાવ્યું, તેની આંખોમાંથી અશ્રુજલ વહેવા લાગ્યાં. રડતા રડતા તેને ભારે મૂર્છા આવી, તે જમીન ઉપર અચેતન થઈને

પડ્યો. તેની આ કરચ્છામય અવરથા જોઈ કાટખમ્ભીતિ દોરાધ્યાનું અંતઃકરણ ભરાઈ આવ્યું. મર્મ વીર આ રાજપુતનું મન તે સમજી ગયાં. તેમજો પ્રેમથી તેને હૃદય સાથે આંધો.

ભરતનો શોક અને ઉદારીનતા એક સરખા વધવા લાગ્યાં. રમચાનમાં મૃત પિતાના કંઠમાં કંઠ ધાલીને તે શોક કરવા લાગ્યા. 'હે ભાત ! તમારા જે પ્રિય પુત્રોને વનમાં મોહીને તમે ક્યાં ગયા ? " વસિષ્ઠનાગિણિ અશ્રુપૂર્ણ દષ્ટિ અને દયામય વચનોથી તેનું સમાધાન કર્યું. તેને પાતાના પિતાની ઓર્ષ દૈદિક ક્રિયા કરતાં અત્યંત દુઃખ થવા લાગ્યું. તેનું સાન્ત્વન મોહનાથી પણ થઈ ચકતું નહતું. શોકથી વિદૂવળ થઈ પુનઃ એકવાર તે ભૂમિ ઉપર અચેતન થઈને પડ્યા.

પ્રાતઃકાલે બંદીજનોએ ભરતની સ્તુતિ કરવાનો પ્રારંભ કર્યો. ભરત ગાંઝા જોવા ત્યાં દોડતો ગયો અને તેમને તેમ કરતાં અટકાવ્યા. તે જોયો— " ઇન્દ્રિયાકુ વંશમાં પૂર્વ પદ્મ રાને અનુસરીને જોઈ રાજકુમારોનો જ દક સિંહાસન ઉપર પડેલો છે. તમે મૂર્ખ જેવા મોની સ્તુતિ કરો છો ? "

ઉત્તર ક્રિયા સમાપ્ત થયા પછી રાજ્યનો કારભાર હાથ લેવા માટે રાજશૂર વસિષ્ઠ અને મંત્રિમંડળ એમજો ભરતને બદ બદ રીતે વિનવ્યા. તેમજો ઉત્તર દીધો— " શ્રી રામચંદ્ર એ જ રાજ્યના માલિક છે. અયોધ્યામાંના સદા પ્રમજનોને સાથે લઈને હું તેમને પાછા લાવવા માટે જાઉં છું. તે જો પાછા નહિ આવે તો હું પણ ચૌદ વર્ષ વનવાસને આદરીશ. " કંથરા અને કૌશીને વિદ્યા કરવાને શાસ્ત્ર તૈયાર થયો પણ ઉદાર અરિત ભરતે તેને તેમ કરવા દીધું નહિ.

સઠળ અયોધ્યાવાસી શોક રામચંદ્રને પાછા લાવવા માટે ભરતની સાથે ગયા. કૃંગ-વેરપુરમાં ભરતની ગૃહકને બેઠ યઈ. ગૃહકને પ્રથમ તો તેના ઉપર સંશય આવ્યો પરંતુ તેની દુઃખપૂર્ણ મુદ્રા જોઈ તેના મનમનિા ભાવ સમજતાં તેને વાર લાગી નહિ. ઇંદુલીટક્ષની નીચે ફક્ત જળપાન કરીને રામચંદ્રે એક રાત્રિ ધાસની શય્યા ઉપર પડી રહીને અદિં કાઠી હતી; આ શય્યાની ધાસ રામચંદ્રના ત્રિશાલ બાહુથી ચગદાઈને તૂટી ગયેલી દેખાતી હતી. તથા સીતાદેવીના ઉત્તરીય વસ્ત્રમાંથી પડેલા સુવર્ણના તારા તે શય્યા ઉપર પડેલા દેખાતા હતા. તે જોઈ ભરત ઉઠીને ઉભા થયા. ગૃહક વાત કરતા હતા પણ ભરતનું ચિત્ત ઠેકથે ન હતું. તેજો ગૃહકની દહેશી એક વાત સંભળી નહિ. ભરતને સંતોષાત્ત્વ જોઈ શાસ્ત્રને તેને આલિંગન દીધું, અને તે આાદ કરવા લાગ્યા. રાણી વર્ગમાં અને પ્રધાનમંડળમાં દુઃખનો જનરહસત ઉભરો થઈ આવ્યો. પુષ્કળ ઉવાય ક્યાં પછી ભરત શુદ્ધિમાં આવ્યા. સજ્જ નેત્રથી તેજો પૂછ્યું— " શું આ રામની શય્યા ? જેને ગગનચુમ્બિ રાજમહેલમાં વાસ કરવાની ટેવ, —જેનું મંદિર ચિત્ર, ચંદન અને પુષ્પમાલાથી સદા સુશોભિત, —જેનું ગૃહસિંખર ત્રણ પ્રિય શુક અને મયુરનું વિહાર સ્થાન, —જેનું નિવાસસ્થાન ગીત વાવથી ભનિયુક્ત, —અને જે તે સુવર્ણ મંદિરના પૂર્ણ અધિપતિ, તે રામ આ ઇંદુલીટક્ષ નીચે ધૂળની શય્યા ઉપર પડી રહ્યા ? એ વાત સ્વંનવત્ ભાસે છે—અરે, અવિશ્વસનીય લાગે છે. પણ હાલ, એ સર્વ ખરી છે. હું શું મોં લઈને આ રાજવસ્ત્ર ધારણ કરું છું ? બોગવિલાસના પદાર્થ મારા કામના નથી. હું આજથી જટાવદકલ ધારણ કરી, ભૂમિ ઉપર શયન કરી, કંદરૂળ ખાઈને મારા આપુત્રોને જલદી અંત લાવીશ ! "

તે શોક વિશાળ રાજકુમારે જટાવલ્લભ ધારણ કરીને રામચંદ્રની શોધને માટે આગળ ચાલતાં તેઓ ભારદ્વાજ મુનિના આશ્રમ પાસે આવ્યા. તે સર્વજ્ઞ મુનિએ પણ પ્રથમ કહ્યું શબ્દે ભરતને મર્મવિદ્ધ કયા. આ આશ્રમમાં એક રાત્રિ નિવાસ કરીને બીજા દિવસે પ્રાતઃકાળે મુનિની આજ્ઞાથી ચિત્રકૂટ જવાને તે નીકળ્યા. જતી વખતે ભારદ્વાજ ત્રપિએ ભરતનાં તંત્રુમાં જઈને રાણીઆની બેઠ સેવાની ધ્વજા જણાવી. તે સમયે ભરતે પોતાની માતાની ઝોળખાણ નીચેના શબ્દોથી કરી દેખાડી. “ ભગવન, આ જે શોક અને વિરહથી કૃશ થયેલી સૌમ્ય મૂર્તિ છે, તે રામચંદ્રની માતા મહાભાગ કૌશલ્યા છે; તેના ડાંબા હાથને આધાર લઈ શુદ્ધ વેલી સરીખા દેખાય છે, તે લક્ષ્મણ અને શત્રુઘ્નની માતા સુમિત્રા છે; અને સર્વની પાછળ ઉભી રહેલી, અયોદ્યાની લક્ષ્મીને ધુળમાં મેળવનાર, સર્વ અનર્થનું મૂલ, વૃથા શાણપણનો ટેક રાખનારી, રાજ્યાકાંક્ષી, પતિધારિની આ અમાગિયાની માતા છે ! ” એ શબ્દ બોલતાં બોલતાં ભરતનાં બંને નેત્ર અશ્રુથી ભરાઈ ગયાં. કૌશલ્યમાન સર્પ પ્રમાણે તેણે પુનઃ એકવાર પોતાની માતા તરફ તીવ્ર દષ્ટિએ જોયું.

ચિત્રકૂટ પર્વત પાસે આવ્યા પછી ભરત રથમાંથી નીચે ઉતર્યા અને માતા અને સહિવ એમની આગળ આગળ પગે ચાલતા લાગ્યા તે સમયે રમણીય ચિત્રકૂટ પર્વત ઉપર કેતકી અને અંપાનાં કૃષ્ણ ખીલેલાં, આંખા અને રોહિણીનાં પાંદડાં પાકાં થઈને શાખાના અમ્ર ભાગ ઉપર શોભતાં હતાં; કહિં બહુરંગી વિરતારવાળી વૃક્ષની હારે શોભતી હતી; પર્વતની નીચે આવેલા તે વનનાં વિધવિધ પુષ્પના સંગ્રહનથી વિનોદવાટિકા રમણીય દેખાતી હતી. પર્વત ઉપરનાં શૈક્લશૃંગ ઉંચાં થઈને ચગનને ચુંબન લેતાં હોય તેમ જણાતાં હતાં; થોડા અંતર ઉપર પવિત્ર મંદાકિની નદી મંદમંદ વહેતી હતી; તેના શુભ્ર જલની પવિત્ર ધારા નીલવૃક્ષરાજિ પર્વત વહેતી જઈને અદ્યથ યતી હતી; સુંદરીનાં વસ્ત્ર પ્રમાણે મોજાની પંક્તિઓ મેઘવાયુથી આંદોલન પામતી હતી; મધ્યે મધ્યે પર્વત ઉપરનાં પુષ્પોનો સુવાસ મંદ મંદ વાયુની સાથે આવતો હતો. એ અપૂર્વ શોભા જોઈને રામચંદ્ર સીતાદેવીને કહેવા લાગ્યા “ જે સમયે આ નિસર્ગશોભાને હું અનિમિષ નેત્રથી જોયાં કરું છું, તે સમયે મારા મનને જે નિર્મળ આનંદ થાય છે, તે કારણથી રાજત્યાગ અને સહુદૃવિરહનું દુઃખ મને લાગતું નથી.”

રામચંદ્ર આ શબ્દો બોલ્યા ન બોલ્યા, એટલામાં તો સર્વ આકાશ ઘેરાઈ ગયું. સૈન્યના પગથી ઉડેલી ધૂળથી સઘળી દિશાઓ સ્થામ મઘ. પદધીપનો ભયાનક ધ્વનિ સાંભળીને સર્વે પશુપક્ષી ભયભીત થઈ ચારે દિશામાં દોડવા લાગ્યાં. રામચંદ્રે સખેદ સ્વરથી લક્ષ્મણને કહ્યું—“ આ અરણ્યમાં કોઈ રાજા કે રાજપુત મૃત્યુ કરવાને આવ્યો છે કે શું ? અથવા કોઈ દુષ્ટ રાક્ષસ અહિં આવ્યાથી આ ચાન્ત અને સુંદર આશ્રમની શાન્તિ ભંગ થઈ છે ? ” લક્ષ્મણ સાંભળીને એક પાસેના વિશાલ પુષ્પિત શાક વૃક્ષની ટોચે ચડ્યો અને ચારે દિશામાં જોયું તો પૂર્વ દિશામાં એક મોટું સૈન્ય દેખાયું. તે બોલ્યો, “ શ્રી રામચંદ્ર ! તમે તમારું અગ્ન્યલ તૈયાર કરો અને આપણે સીતાદેવીને ચુદામાં પહેાંચાડી શસ્ત્રો લઈને સજ્જ થવું જોઈએ. ” તે ઉપરથી રામચંદ્રે પૂછ્યું—“ કોનું સૈન્ય આવે છે. ? ” આ પ્રશ્નને ઉત્તર દેતાં લક્ષ્મણે કહ્યું—“ થોડે દૂર જે વિશાલ સાગ વૃક્ષ છે તેનાં પત્રોમાંથી ભરતની રથ ધ્વજા દેખાય છે. રાજ્ય મળવાથી ભરતનો મનોરથ પૂર્ણ થયો નથી. નિષ્કંટક રાજ્યશ્રી પ્રાપ્ત થવાની આશાથી તે અહિંયાં આપણા વધ

અર્થે આવે છે. આજે, હું આ સર્વે અનર્થનું મૂલ જે હારત તેનો આ જગતમાંથી અવરણ નાશ કરીશ. ”

રામચંદ્રે ઉત્તર દીધા, — “હારત મને ઘેર પાછો લાઇ જવા માટે આવે છે. સર્વે વાતની ખબર થયા પછી ચિરરનેહપરાયણ અને મને પ્રાણ કરતાં પ્રિય એવા હારત શોકાશ્રાન્ત હૃદયથી પ્રભને પ્રસન્ન કરવા માટે મારા તરફ આવે છે. તું તેના ઉપર અન્યાય મૂલક આરોપ કરે છે. હારત કોઇ પ્રકારની મને અપ્રિય એવી વાત કરનાર નથી. તું તેના વિષે કહોર શબ્દ કેમ બોલું છું? જે રાજ્ય લોકોથી હારત વિષે તું એવા ઉદ્ધાર કહોતો હોયો તેા નિશ્ચયપૂર્વક તેને કહોને તને હું રાજ્ય અપાતીશ. “ ધર્મશીલ બાહ્યા એ શબ્દ સંભળી લક્ષમણ સન્મતથી અધીમુખ કરી ખિન્ન થયો. ”

યોડી વારમાં હારત આવી પહોંચ્યો. ઉપવાસથી દુઃખ થયેલા, શોકમૂર્તિ, દેવોપમ હારત રામચંદ્રને પર્ણ સાળાના સામા જેટલા જોઇને એકાદ બાજક પ્રમાણે ઉચ્ચ સ્વરે રુદન કરવા લાગ્યો. “ જેના મસ્તક ઉપર દેવગણ શેખાવમાન થવું હતું તેજ રાજ્યથીથી ઉત્તરવત થયેલા મસ્તક ઉપર આજે જટાભાર છે; જે ત્રેષ્ઠ બધુ રામચંદ્રનો દેહ ચંદનની રેખાઓ વડે વિભૂષિત થતો હતો તેમણે આજે વચ્ચે રહીને પુગનું વિલેપન અંગેને કર્યું છે; સ્વર્ગના વિશ્વની પૂજનીય વસ્તુ આજ આ વનમાં બિખારીના વેપમાં ફરે છે; મારે માટે તમારે આ સર્વે કષ્ટ સદન કરવું પડ્યું. તેથી મારા આ લોકથી નિંદાપત્રા પાપી જીવનને શિકાર હો. ”

આ પ્રમાણે બોલીને હારત રડતાં રડતાં રામચંદ્રના ચરણમાં આબોલી પડ્યા. આ બે ત્યાગી મહાપુરુષની બેટનું ચિત્ર અત્યંત કરણ રસ પૂર્ણ છે. રામચંદ્રને દુઃખ અને નિરતેજ હસ્તને આગખતા બહુ ત્રાસ થયો તેમણે મોટા પ્રેમથી તેના હાથ ઝાલી તેને ઉઠાડ્યો. હારતનું મસ્તક પોતાના બોળામાં લઇને રામચંદ્ર બોલ્યા— “ વત્સ ! તારો આવો વેપ શા થી ? આવેયે વનમાં આવવાને તું યોગ્ય નથી. ”

હારતે રામના ચરણમાં ફરી લોટવા મંડ્યું. તે બોલ્યા “ મારી પાપી માતા મહા ઘેર નરકમાં પડશે. તેને આપને જોઇએ તે શિક્ષા કરે. પણ હું તમારો નાનો ભાઇ છું; હું તમારો શિષ્ય છું, હું તમારો દાસાનુદાસ છું. મારા ઉપર કૃપા કરીને તમે તમારા રાજ્યમાં આસો અને ત્યાં અભિષિક્ત થાઓ. ”

રામચંદ્રે પિતાનાં વચનનું ઉલ્લેખન યાવ એમ કહી, તે પ્રમાણે કરવા ના પાડી; ત્યારે પુષ્કળ ખીજ વાતો અને આમદ પ્રત્યામદ થયા. પછી હારતે કહ્યું— “ હું આજથી ચૌદ વર્ષ વનવાસમાં રહીશ, આપની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવું એ મારો ધર્મ છે. ”

કોઇ પણ પ્રકારે રામચંદ્ર પાછા આવતા નથી, તે જોઇને તે તેવોજ જૂખ્યો પર્ણ કુરીના દાર આગળ પડી રહ્યો. રામચંદ્રને મોટું ધર્મ સંકટ આવી પડ્યું, ત્યારે તેમણે પોતાની પાદુકા આપી. જટાભારને શોભાપુરુષ કરવા સાર ભાઇના ચરણરજની વિભૂષિત થયેલી પાદુકા તેને સુકટ જેવી લાગી. સંકટો અસંકારથી જે શોભા આવે તે કરતાં સદૃશ્ય અધિક શોભા તે પાદુકાથી હારતને પ્રાપ્ત થઇ. આખરે જતી વખતે હારતે કહ્યું— “ રાજ્યને ભાર આ પાદુકા ઉપર સોંપી ચૌદ વર્ષ સુધી હું વનમાં તમારા આવવાની રાહ જોતો રહીશ. તેટલા વખતમાં જો તમે આવ્યા નહિ તો હું અગ્નિમાં દેહ વિસર્જન કરીશ. ”

અયોધ્યાની પાસે પાછા આત્મા પછી ભરત બોલ્યા “ આ અયોધ્યા પૂર્વની અયોધ્યા ન હોય. હું આ સિંહવિહીન ગુહામાં પ્રવેશ કરી શકતો નથી. ”

નંદિગ્રામમાં રાજધાની સ્થાપને યત્ન. તે રાજધાની નહિ પણ ઋષિનો આશ્રમ કહીએ તો ચાલે ! મંત્રિમંડળ જટાવદ્ધધારી કરી દક્ષમૂલકારી થયા. તપસ્વી ભરતની પાસે અમૂલ્ય વસ્ત્ર આશ્રમપણું ધારણ કરીને તે કેવી રીતે રહી શકે ? આ કારણથી સર્વજન્ય ભગવાં વસ્ત્ર ધારણ કરવા લાગ્યા. તે કાપાયવસ્ત્રધારી સમિતસમૂહમાં રહીને, વ્રતઉપવાસોધી કૃશાંગ થયેલા આ ત્યાગી રાજકુમારે પાદુકા ઉપર રાજજત્ર સ્થાપીને ચૈદ વર્ષપર્વત રાજ્ય પાલન કર્યું.

ભરતની આ ખિન્ન મૂર્તિ રામચંદ્રના હૃદયમાં સ્થાયી સરખી ઉડી પેડી હતી. સીતાનું દરણુ થયા પછી ફરતા ફરતા ‘ પંપા સરોવરની શોભા જોઈને એકાદ ઉન્મત્ત મનુષ્ય પ્રમાણે તે બોલ્યા હતા. ‘ પંપાતીર ઉપરની આ અપૂર્વ શોભા સીતાનો વિરહ કિંવા ભરતનું દુઃખ એના સ્મૃતિ ચિત્ર કરતાં મને વધારે રમણીય લાગતો નથી ! ”

તેવીજ રીતે રામચંદ્રે એક વખત સુગ્રીવને કહ્યું હતું, “ ભરત સરખો બાપ આ જન્મતમા બીજો મળવો શક્ય નથી ! ”

રામચંદ્ર ભણે અયોધ્યામાં પાછા આવ્યા ત્યારે ભરતે પોતેજ તેમના પગમાં તે પાદુકા ચઢાવી. તે પોતે અત્યારે કૃતાર્થ થયો હોય એમ લાગ્યું તે રામચંદ્રના ચરણમાં પ્રજ્વાલ કરીને બોલ્યો—“ હે દેવ, તમે જે રાજ્ય કારભાર મારા અયોધ્ય દાયમાં સોંપ્યો હતો, તે આજ કૃપા કરીને પાછો દ્યો. મેં તમારા રાજ્યનું મારી અલ્પ મતિ પ્રમાણે રક્ષણ કર્યું છે. ખજાનામાં પૂર્વે જે દ્રવ્ય હતું તે આ ચૈદ વર્ષમાં દશ ગુણ થયું છે. ”

રામાયણમાં જો કોઇનું પણુ લાંછન સ્થિત આદર્શ ચરિત્ર હોય તો તે મહાત્મા ભરતનું છે. સીતાદેવીએ લક્ષમણને માળામૃગ મારવા માટે રામચંદ્ર ગયા, ત્યારપછી જે કદુ સજ્જનો પ્રદાર કર્યો હતો તે કોઈપણ રીતે ક્ષમ્ય નથી. વાનીના વધનું કે મહીરાવણને મારતી વખતે કરેલા રામચંદ્રના કપટનું સમર્થન કરી શકાતું નથી. લક્ષમણની વાત તો કેવળ કર્કશ અને ઉન્મત્તપણાની છે. કૌસલ્યાએ પણ એક વખત દયારથને કહ્યું હતું “ જે પ્રમાણે કોષ કોષ જલજંતુ પોતાનાં બચ્ચાં ખાઈ જાય છે, તેજ પ્રમાણે આપણે આ કૃતિ કરીએ છીએ. ” પરંતુ ભરતના ચરિત્ર ઉપર કોષ પણ જતનો અધ નથી. રામચંદ્રજીની પાદુકા ઉપર હેમ જત્ર ધારણ કરાવીને રાજ્ય કારભાર ઉપર નજર રાખનારા આ જટાવદ્ધધારી રાજર્ષિનું ચિત્ર આપ્યા રામાયણમાં અદ્વિતીય શોભા રૂપ છે. દયારથે કહેલું, તે તદ્દન ખરું છે કે—

“ રામાદાપિહિ લંમન્યે ધર્મતો ચલચત્તરમ્ । ”

કૈકેયીના હનર અપરાધને પણ આપણે ક્ષમા યોગ્ય ગણીએ, કારણ કે ભરત જેવા સુપુત્રની તે માતા છે. નિષાદાધિપતિ ગંડકે નીચેના રાષ્ટ્રોથી ભરતની જે સ્તુતિ કરી છે તે કેવલ મથાર્થ છે—

ધન્યસ્ત્વં ન ત્વયા તુલ્યં પદયામિ જગતીતલે ।

અયત્નાદાગતં રાજ્યં યતસ્ત્વં ત્યક્તુમિચ્છસિ ॥

“ વિના પ્રયત્ને આપોઆપ ચાલી આવેલા રાજ્યનો ત્યાગ કરવાની તારી ઇચ્છા છે, તેથી અરેખર, તને ધન્ય છે. આ જગતમાં તારા જેવો બીજો કોઈ મને જણાતો નથી. હે મહાત્મન, તારા સરખો ત્યાગી રાજર્ષિ દુર્લભ છે ! ”

(અમલાવાદ—સાંકેડીશેરી.)

—સૌ. ધનલક્ષ્મી.

પ્રલેહાદ ચરિત.

(પુનઃમ વાદની ખાલી પુરી અદીર,—એ રાત્ર.)

એક સમે શી હસ્તીનાપુરને વિષે, બેઠા સમા જાતેને કુન્તાના કુમાર;
એવે પધારીયા ત્યાં સ્વર્ગે થકી નારદ કાપરિ.
જેઠ મુનીને રાત્ર પથ્યં દરખે વાપારે, ઉડી લાગા શી નારદજી હરે પાય;
સ્વામી ! સંભળાવોને કથા બક્ષ પ્રલેહાદનીરે.
એવું સુણીને ઉચાર્યાં શી નારદ મુનીરે, પથ્યં નિર્મળ દીસે, રાત્ર ! તહારં મનં;
સુખ જે કહું તે વાર્તા બક્ષ પ્રલેહાદનીરે.
એક સમે પોદયા દના શી વૈકુંઠનાતીરે, હરે ચોકી ત્યાં જય વિજય જીતાર;
માતા લક્ષ્મીજી તળાસે ચરજો પતિ તજારે.
કરયા દર્શન શી રાનત મુનિ પધારીવારે, અખંડિન અખચર્યાથી શોભે જોને દેહ;
દારપાળોમ દારે બ્રહ્મ બાળને રાકાવારે.
જેઠ એવું કાપોને કોપ અતશય બ્વાપાજીરે, થયાં કોપ થકી તો નેત્રો રાતાં ચોળ;
' પડજો પૂર્યાં રિશે બન્ને ! ' એ શપથ આપીયોરે.
સુણતાં કાપિ મુખથી વચનો એવાં આકરરિ, કરગરી લાગ્યા તેઓ મુની હરે પાય;
સ્વામી ! રંક ઉપરે ઘટે છે કરવી દયારે.
પથ્યં કરગરતા એમ જેઠ બન્ને બાધનેરે, દયા આપી કરિયો શાપ તજો નિવાર;
ધરતાં અક્ષર યોની ત્રણ જન્મે આવો અંદારે.
તે બે પુત્ર થઈ કરપપ ધરમાં જન્મ્યા સહારે, હિરણ્યકશિપુ ને હિરણ્યાક્ષ* પામીયા નામ;
હરે ઉપાતો તે અતિશય બાલક વયમાં થકોરે.
યાર્તાં મોટા બન્ને તપ કરવાને સંચરિ, દદ ગનથી ધરિયું બ્રહ્માજી કેવં પ્યાન;
થઈને પ્રસન્ન તે આગ્યા વરદાનજ આપવાં રે.
જેઠ બ્રહ્માને ઉડી અક્ષર પાયે પડ્યોરે, નિપજ્જવી છે સદિમાય તદમે જે વરત;
દિન રાત્રે મુગધું મૃદુ તેથી હોયે નહિરે.
તપ કરવાને માટે અમર જ્યારે સંચરોરે, જેઠ સુતું શુરપતિએ હેતું હુંદયું નમ;
દરજી કરિને નારી ગર્ભવતીને લઈ ગયોરે.
વળતાં પાછા મળીયા તેને શી નારદ કાપરિ, લેશે જન્મ એને ઉદર મહા હરિભક્ત;
દીધી શીખ નારીને નવ કરિયે કરીએ દુઃખારે.
કહી એવું તેને નિજ આશ્રમ ઝડપિ ગયા લઈરે, જાણો ખહેતી ! મુગને તુજ સહોદર જાત;
પતિ પ્રજુતું અહિં રમરણુ હરે, નિયે સુખથી રહારે.
કાપિએ વચનો એવાં વહી શાન્ત તેને કરિરે, દિન દિન નિર્મળ સંભળાવે હરિની સુક્યાપ;
બાળક થાય હરિનો બક્ષ આશ મનમાં ધરિરે.

હિરણ્યાક્ષ મોટો બાઈ હતો; તહેને વિષ્ણુએ વરોડનો અવતાર ધરીને માર્યો હતો—
દિ'થી હિરણ્યકશિપુની કથા ચાલુ છે.

પામીને વરદાન અસુર વળીયો ધરની ભણીરે, નારી ઝડપિ આશ્રમથી લઇને ગયો નિજઆમ;
પુત્ર પ્રસવીયો છે પ્રહ્લાદ ભક્ત શિરોમણીરે.

યાતાં પુત્રજ મ્હોટો મન પિતા હરખે ધણુરે, મુકો શરૂ મુકે શિક્ષણ લેવાને સાર;
પણ ના દણ મુખથી તે મૂકે નામ શ્રી રામનુરે.

એક સમયે શરૂ કંઈ કામે ગવારે, ત્યારે નિશાળીવાને આપે એ ઉપદેશ;
કરો પ્રભુ ભજન હોડીને ઉપાધી બધીરે.

સો વર્ષોનું આયુષ્યજ આણી માનુરે, તે નિદ્રા આળસ ને અસત્યમાં વહી જાય;
લોકો જાણે વૃદ્ધ થઈ સ્મરીશું ભગવાનનેરે.

એવા ત્રિચારમાં અમૃત્ય વખત વહી જાય છેરે, માતા, તાત, દ્રવ્ય, સુત, સ્ત્રી, કુટુંબીજન;
એતો સરવે જાણો જગત આળ પાપાળ છેરે.

મનુષ્યનો આ અવતાર કદિકજ દુર્લભ સાંપડેરે, કરોને સાચ યાન શોધી આત્મનું સાધન;
જેથી ફરી ફરીને જન્મ નહિં ધરવો પડેરે.

કર્મ કર્યો તેનાં ભોગવવાનાં ફળ તો સહીરે, કહોને કાણ હોડવે વિના શ્રી દીનનાથ;
સંચો સાચું ધન ભક્તિનું જે હોયે સહીરે.

એવું યાન તો તેણે સર્વેને બહુએ કહ્યુરે, મૂકી પાટી સહુએ કીધી માળા હાથ;
પ્રભુ ભક્તિમાં મન સહુનું પૂરું ગયુરે.

આબ્યા શરૂ કામે ગવાતા ત્યાં થકીરે, થયા વિસ્મય જોઈ નિશાળીવાના દંગ;
કહ્યું પ્રહ્લાદજીને છે કાર્ય ત્હારું આ નહિરે.

યાશે ખજર જે સધળી આ તુજ તાતને રે, નિશ્ચે કાપીને એ કરશે ત્હારો ધાત;
રાજવિદ્યા સીખ, ભાષા ! મૂકી આવી વાતનેરે,

રાખો બીક શું ? યાશે કાંઈ કાંઈ ધાર્યું નહિં રે, પ્રભુતા વિશ્વ વિષે વ્યાપી સધળે સમર્થ;
તણુ હલાવવા એના વિશ્વ શક્તિ કો નથીરે.

રાજદારે શરૂ બાળ સાચ લઈને ગવારે, સધળી વણુસાડી, રાજન ! એણે નિશાળ,
તાતે પૂછ્યું, - કુંવર ! કહોને શું શું ચીખીવારે ?

તાતજી ! શીખ્યો હું વિદ્યા જે છે ઉત્તમ ધણુરે, એ છે સર્વ મંત્ર ને શાસ્ત્રોકેરો સાર;
વિદ્યાં સર્વમાંય શીખ્યો હું છે શિરોમણીરે.

બાપુ ! એ વિદ્યા આપણે કદિ શીખવી નહીરે, રાજવિદ્યાનાં શીખ્યા, રૂડાં મંત્ર ને તંત્ર;
તણે લોકોનું હું રાજ ત્હને આપું સહીરે.

તાત ! ત્હમરી રાજ્ય વેલવ લક્ષ્મીને શું કરેરે, મુજને વહાણું એકજ પ્રભુજી કેરું નામ;
રામજી, કૃષ્ણજી, ગોવિંદ, મુકુંદ, માધવને સ્મરેરે.

જ્યા વિધેયોને, જેણે છે મન જીતીયુરે, જાણો જીત્યું તેણે સધળું ત્રિલુપન;
તે પછી નથી ત્રિલોક વિશે જીતવું કાંઈ રહ્યુરે.

મુણી વચનો આપ્યાં રાચ બાલ્યો શરૂ કરીરે, તેડી રાક્ષસોને દીધો દુક્રમ ત્યાંય;
ગિરિશૃંગથી નાખો એને, કર બાંધીનેરે.

જળ ને અગ્નિથી શ્રી પ્રભુજીયે સંખીયોરે, વિષધર સર્વોત્તમે ચડીયું નહિં વિષ સગાર;
ઉઝારી દરની મુખથી પ્રભુજીયે સંભાળીયોરે.

જોઈ જીવું ને જીવું મન આશયે બધું રે, દુષ્ટે કરીયા ફર અનેક, અનેક ઉપાય;
પણ મૃત્યુ તે જાગ તણું તેથીય યથું નહિરે.

અતિશય રોષ કરીને અમર ત્યારે બાસીઓરે, હવે હું જોઈં છું તુમ જ્ઞાર કરેછે કોણ ?
આપી આપા લોહ રથએ અગ્નિ પ્રગળીયોરે.

પૂછ્યું હેવો બાળને રામ તાદરો ક્યાં મયોરે, લોહરથબને ભેટી મુજને તે બનાવ;
જોઈ નગરે હું જે રક્ષા ત્હારી કરી રતોરે.

તાતજી ! વચનો જોવા મિથ્યા મુખથી શું કહોરે ? વિષ વિષેજ રજો છે આપી મ્હારો રામ;
બેટું રથબને મને બચાવે તે જોઈ રહોરે.

જીવું કદીને રથબની સાખી નગર છે કરીરે, પણ તે લાસચોળ દેખી ડરીયું યિથુ મન;
કરજે રક્ષા પ્રભુજી જશે લગ્ન તાદરીરે.

મુજને મરણતોળો ભય કાંઈયે મનમાં નથીરે, તુજ ચરણે આ ચોટયું દીન ભક્તનું ચિત;
મુણીને સ્તુતી જોવી પ્રભુજીયે દીધી મતિરે.

દ્વિગ્મન આણીને રથબની જાણી દટ્ટિ કરીરે, દીડી મળી ત્યાં કીડીઓ ફરી દાર;
શટયો બેટતા રથબ અને પ્રકટયા નૃસિંહ હરિરે.

૩૫ વીકાળ નીલાળી સર્વજન્ય વિરગય થયારે, ધાર્યું અમરે જે એ કરશે મુજનો નાથ;
પાડ્યો અમર, રહેને પકડી પ્રભુજી ઉચ્ચારે.

બાસજો દેવ ! દેવ, માનવ, પણ પશુ, દુષ્ટું તેરે, દોસે હરત વીધે કહે સત્ત્વ કયું છે સાર;
સમય દીવા રાત્રી, રથજી ધર કે ધરની જ્ઞાર છેરે ?

નહિ દિન રાત્રિ, સમય હતો એવે સંધ્યા તણોરે, આસન ઉગ્મરતું તે નહિં ધર કે ધર જ્ઞાર;
હાથના નખ નહિં સત્ત્વ, નૃસિંહ પ્રભુ મદીમા ધણોરે.

દેવને સંધ્યાએ હણીયો તત્કાળજ શ્રી હરિરે, નમે કર જોડી સુર તેનીસ કોટી છે ત્યાં;
ફરીથી શાન્તિ ૩૫ ધરો દીન વાણી વિનવેરે.

માતા કમળાજીની સ્તુતિ ત્યાં સર્વે કરેરે, કોષ સમાવીને કરો પ્રભુજીનું મન શાન્ત;
પણ લક્ષ્મીજીની ચે દ્વિગ્મત કંઈ આવી નહિરે.

ઉગ દેખીને ૩૫ સુર અમર ગભરાય છેરે, પાસે રજો એકલો બાલ ભક્ત પ્રલહદ;
માગને પુત્ર ! માગ વરદાન દરો બોલ્યા પ્રભુરે.

રાજ્ય ઇંદનું માગ ધન વૈભવ શું જોઈયે તનેરે ? આપો ભક્તિને રાખો તમમાં મુજ મન;
નમીને ચરણે માથું રાખો ચરણે એટલોરે.

ગયા નિજધામ પ્રભુજી પોતે અતિ પ્રસન્ન થઈરે, કશું બાળકને તું ભોગવ નિજ તાતનું રાજ્ય;
રહેશે અંસર તુજ કીર્તિ આશીષ પ્રભુજી દીધીરે.

મતિ છે અશ્વ માદરી શુભ ગાવા શકિત નથીરે, કરજો દોષ ક્ષમા ને લેજો હર શુભ સાર;
ભક્ત કયા યજ તે પ્રભુ ફેરી સાલ યજી કહીરે.

કાવ્યકુંજ.

ઉઠો ખડેનો ! ભણો વિદ્યા.

(ગઝલ.) ઉઠો ખડેનો ! ભણો વિદ્યા,	તમે જો માન ચઢાતાં હો,	ઉઠો.
મરેલ તમારી જાતિને,	ઉઠવા પાછી ચઢાતાં હો :	ઉઠો.
પશુ ને શૂદ્ર, નીચ તોલે,	ગજુત્રી થઈ તમારી, હાં !	ઉઠો.
‘પગરખું’ પાપ ડાખાવું,’	મળી પદવી નહારી આ !	ઉઠો.
તમારા જન્મને વખતે,	ન વાગે ઢોલ વાગ્યા,	ઉઠો.
કહે, ‘પડી પેટરે, ખાઈ !’	લીએ છે રોષ છાંટ્યાં.	ઉઠો.
‘તમાને જાળમાં છુટી,	‘મરી જા, રાંડ !’ કહેવાયે,	ઉઠો.
કીકાને તો ‘વારો બહાલો,	હવે’ વેણે વધાવાયે.	ઉઠો.
‘બી. એ.’ ‘એમ. એ.’ સુધી, પુત્રોલણી વિદ્યાન થાયે છે;		ઉઠો.
તમારી છુદ્ધિ તો ‘એમ. એ.’ ‘બી. એ.’ નામોથી ખડીયે છે !		ઉઠો.
સરસ્વતી, ભારતી, વિદ્યા.	સ્ત્રી જાતિ શબ્દ આવે છે,	ઉઠો.
યવા તે રૂપ સંસ્કૃત માતૃ-	ભાષા નમને કહાવે છે,	ઉઠો.
શુરુકળો, મહા વિદ્યા-	લયો કન્યા તજ્યાં ખોલો,	ઉઠો.
સીતા, ગાર્ગી, મૈત્રી, મુલલા,	તજ્યા શાસ્ત્રે શરૂ તોલો.	ઉઠો.
ખતાવી દો શુરોષ, જ્વપાન,	અમેરીકાની નારીને,	ઉઠો.
તમાઈ લોહી આપાવું,	સકળ સદ્ગુણ ધારીને.	ઉઠો.
એની બીસેન્ટ, નિવેદિતા-	ધીયે વધજે સ્વધર્મો,	ઉઠો.
અને ફોરેન્સ નાઇન્ટીગેલ,	સમ જીવોજ પરમાર્થે.	ઉઠો.
બનો બહુ અધોર કામિનીઓ,	સુતાને વુકત યોગિનીઓ,	ઉઠો.
રૂડી પત્ની, જનનિ બનજો,	ભાગ્ય પુત્રી તપસ્વિનીઓ !	ઉઠો.
ધરોને કર્મ સંન્યાસો,	ઉદય રવિ જેથી પ્રકટાયે,	ઉઠો.
પ્રતાપી મંત્ર દશા થઈ,	નમાવો વિશ્વ તમ પાયે.	ઉઠો.

(જવાશિયા સ્ટેટ.)

—સૌ. બાલુઆ સાંગણુવાવાળાં.

મિત્રને બોધ.

અમર શું મીઠ મોંડ મિત્ર મારા.

(૨૬)

તજીને નિરોપ તારા વળી પ્રપંચ, પ્યારા !

સજી લે સ્વર્ગેથી તુ શ્યામ નામ. ધારા.

અમર.

તજી ત્રિવિધ તાપને સ્મરજો પાક બાપને,

જરૂર મલીન વાસના પાત્ર યશે યાપને !

અમર.

પાપને પ્રભાવવા, વિવિધ બહેમ ટાળવા,

શરણુ જજો શ્યામને, શાંતિ સ્વરૂપ ભાળવા.

અમર.

નીરખશું નકામા ત્રિવિધ વિશ્વ ક્રૂઆ ? *

સનાતન સ્ત્રી ધર્મ.

(ભલે સન્નારી સર્વ પધારીયાંને-એ રાગ.)

બહેની ! ધર્મ સનાતન પાળવો જો,
 ઉચ્ચ ગુણ, બહેની ! ઉરમાં વધારવો જો. બહેની.
 સખી સેવતા ઝૂંપી મુતી એ ધર્મને જો,
 પાળી ધર્મ દુઃખ રાખતાં દેહને જો. "
 મુને ધર્મ એ પુરાણો, પ્યારો છે સખી ! જો,
 એનો મર્મ છુપો જાય, નહિરે કહો જો. "
 પ્રથમ મુખ્ય એમાં ભ્રાતૃભાવ રાખવો જો,
 પરપીડ જાણી સત્ય ધર્મ પાળવો જો. "
 સદગુણ, બહેની ! ઉરમાં વધારવો જો
 પતિવ્રતાનો નિયમ સદા પાળવો જો. "
 બહેની ! સદગુણે છવિત આ શોભાવવું જો,
 વૃત્તિ નિર્મળી કરીને મન મારવું જો, "
 શિવળ સારી બહેની ! અંગ ઉપર ધારીએ જો,
 પતિ સેવા કરીને દિન ગાળીએ જો, "
 પતિને પ્રભુ તરીકે બહેન ! જાણવા જો,
 નીનિના નિયમો, બહેન ! સદા પાળવા જો, "
 ધન્ય, ધન્ય, સખી ! ધન્ય છે એ ધર્મ જો,
 કરી ભક્તિ, બહેની ! જાણો ગ્રહ રાશીને જો. "
 કનક ભક્તિ હૃદયમાં શુદ્ધ આપજો જો,
 પતિને પ્રજામાં વૃત્તિ મારી રાખજો જો. "

(વડોદરા.)

—સૌ. કનુબહેન.

યોગ્ય લગ્નોની જરૂર.

(રાગ પુનમ ચાંદની ખીલી પુરી અઢીરે)

ગુણીયજ્ઞ બહેનો ! મારા વિચાર આજે સાંજજોગે, સ્વસાની આગાને ખરેખરો છે ત્રાસ;
 બહેનો ! મગવા યોગ્યને મગી સહુ દર્શાવજો.

(સાખી) બાળપણે લાડે કરી, માન બીજે બાળ,
 મ્હોટપણે ધકોડે દષ્ટ; નાંખે કૃપ મોઝાર !

બચપણમાં ત્હેને પાળે પોરે છે પ્રિત યકીરે, કેળવણી પોતે શુઠ આપે તેને ખાસ,
 આસા સ્વધર્મ પાલન મુરખીઓ ધીજવે ધણરે.

" સાહેલી સર્વે મળી, કરે જ્ઞાનની વાત;
 દીવસ ગુજરે પ્રેમથી; વાંચનની સંગાય.

નીશાળમાં જાયે તે પણ સાહેલી સાથમરિ, રસો કાપે છે બહેની રૂડી પેર;
 અનેક ઉત્તમ ગુણથી શુરને મન પણ ભાવતીરે.

" જ્ઞાન શુર આપે ધણ, વિદ્યા ભણે રસાળ,
 રીસ કદી આણે નહીં મુશીબ એવી ધ્યાળ.

તેની આંધ્યાવરંધા જાણે છે એ રીતથી, તેવે તેને, શીર આવે મ્હોટો ભાર,
બાપ બારે બાળીને બાળીની બાનજ જૂલતીરે ।

“ બાર ભામીની કું બણું, બાજુને બીતર બેઠ;
બેઠ બણીને ભામીની ભામા જુલસો અમેઠ.

જેનું પતિને કુમીનોતું આવી મન્યુરે, જેમાં બસત તમાકુ દાંતું છે ખાસ;
જેનું સદ્ગુણી સી આવુંને મન અની દાંતરી.

“ પેળો બાર ભામીની તલો, આતુરી રાખી ચીત;
કે! તોલ તે બારનો, ધરી તે બાર ખચીત.

સખીઓ ! સંસારે આ ખીળાં સંઘટ જલુ રવારે, મણનાં મણાપ નહીને આવે નહિં તેનો પાર,
તેથી મુક્ત થવાને વનોની વણી જરૂર છેરે.

“ કુખ દન્યા નિંદ્ય તજા, આપે પહેરો તાસ;
દળવળતાં સો સી જનો; પેશુ નવ તે રોકાય.

ખીળું કુખ સખીઓ ! કુળ જોવામાં આવી વરયુરે, જ્યાં જોવાતી નથી જોડી કે બહુતર કોંપ;
કુળ જોધને દીપે બાજક, પાજક પ્રીતધીરે.

“ નીપજે અનર્થે ક્યેથી વણા, જન્મ વ્યર્થે થઈ જન્ય;
સૂગી થાપ સંસારની; જગત બધે નિંદાય.

ફરે ફરેને દેઠ દમે બાળા, સાહેલીરે, પશુ જોને મળશે નહિં યોગ્ય રવામી તે નાર,
જીવન તેનું એ રીતે સખીઓ એજે જરીરે.

“ શુભટાનારી સમજને, દદરી તનને રોજ,
કુલટા કુરરતે ચરી, દેશે જીવન દો ।

આજ સમોતું કુખ મ્હોટું તે ત્રીજું મણુરે, લગન શું છે તેની કોષને નહીં પીજાન;
જોવાં બાજકજોડાં આ યુગમાં પરજો મણુરે.

“ બાજ સમયી જલુ રૂઝે, અગળાઓ નીરધાર,
વણુ સમજ્યાં લગો ચડી; સુખનું સત્યાનાથ ।

સાહેલી ! જોને ધર મણી સમ સીરત જોમનુરે, ત્રીસુવન જોજે પણુ કોષ જોડી નવ હોય;
જોવાં દીધાંયુર્પી ગુણીવલ જોડી જીવજે મણુરે.

“ સર્વ કલું તે સત્ય છે, શીક્ષા ઈર્ષ ચલે ચાન્ત;
નીતિ, ધર્મ, દયા ધરી; યાજો સુખી જગમાં.

(વસો) —સૌ. મણીબેન ચતુરભાઈ.

મરી ગયેલ ભગિની વિશે—

(લક્ષિત.) અરર હે પ્રભુ ! જો પ્રભુ-હરિ ! બેની મારી તે, હા ! લીધી હરી !
ભગિની તે તણી, રહતી હા ! ફરે, રમરણુ તમ તણું નિશદ્દિન કરે.
ગુણશાળીને કુદિશાળી, હા ! અરર બેની ! જો ક્યાં તમે ગયાં ?
રનેહીઓ જલુ હાપરે રડે, જોષ, સાંભરી મુજ હૃદય બળે.
પાયું એટલું પ્રભુજી તાત જો ! બેની આદમને સાતિ આપજો.

—સૌ. વિનોદ.

ગૃહધર્મ.

અધિકારી સ્ત્રી

યં શૈવા સમુપાસતે શિવ इति ब्रह्मेति वेदान्तिना
 વૌદ્ધા બુદ્ધ इति ममाण पठवः कर्तेति नैयायिकाः ।
 अर्हन्वित्यथ जैनशासनरताः कर्मेति मिमांसकाः
 सोयं वो विदधातु वाञ्छित फलं त्रैलोक्यनायो हरिः ॥

વહાણાં બહેનો !

ઉત્તમ, શિષ્ટ જનોના શમ્દોને વાચેના, સાકળેવા અને આત્માએ કબુલેવા એના શમ્દોનું મનન કરી ખીજ શમ્દોનારૂપમા મૂકુ છું, તો સુચ અને કેળવણીએવી અર્થાત્ કેળવણી લીધેની બહેનો તરફથી તથા લાલઓ તરફથી ક્ષમાને યોગ્ય ગણાઈશ

કેળવણી એ પ્રકારની ગણીએ એક તનની એનું શરીરને ઉન્નત દશાએ પહોંચાડવાનું એટલે શરીરને મજબુત નિરોગી બનાવવા સબધીનું જ્ઞાન, અને ખીજ મનની, એટલે આત્માના નજીકના પ્રદેશ એનું અત કરણને ઉન્નત દશાએ લઈ જવાનું જ્ઞાન

શરીરના દરેક અવયવને સારી ધિતિમા લાવવાની જેટલી જ્ઞાનની જરૂર છે, તેટલીજ આત્માના નજીકના પ્રદેશમા મન, શુદ્ધિ, ચિત્ત ને અહકાર એ ચતુષ્ટયને જાણીને તેને ઉન્નત સ્થિતિએ લઈ જવાની કેળવણી એટલે જ્ઞાન મેળવવાની પણ જરૂર છે

આ બંને તન અને મનને અરસપરસ નિમ્નનો સબધ છે એ તો અનુભવસિદ્ધ છે કે તન નિરોગી અને મજબુત હોય તો કેળવણી અત કરણની શક્તિઓ નિર્મળ થતા વિચાર પણ સારા થઈ પ્રતિલાભાળી થવાય છે મન આદિ આ ચતુષ્ટય, નમન હોય, તો તે તનપર અસર કરે છે

કેળવણી અર્થાત્ જ્ઞાન સપાદન કરવાને મનુષ્ય માત્રને માટે ક્યાં હદ આધી નથી તેમ ક્યાં એમ પણ નથી લખ્યું કે સ્ત્રીમા આપણું જ્ઞાન હોઈ શકે અને તેને આટલુંજ આપવું, અને પુરુષને આટલું જ્ઞાન હોઈ શકે, અને આટલુંજ આપવું કેળવણી-જ્ઞાન લેવાને સૌને સરખી છુટ છે તેના દરવાજા ખોલને માટે બધ નથી

શાસ્ત્રોએ તો જ્ઞાન લેવાને સ્ત્રી કે પુરુષને માટે હદ આધી દીધેની નથી તોપણ એટલું તો ખરૂં છે કે દરેક માણસ પચાસી શકે એટલુંજ પ્રથમ જ્ઞાન આપી ઉત્તરોત્તર વધારના જવાનું વાજબી લખેલું છે

કેળવણી અધિકારી બનાવે છે કેળવણી પામેવાનેજ અધિનાર પ્રાપ્ત થાય છે તે અધિનાર નબી શકે છે એતો વ્યવહાર ને પરમાર્થના અનુભવોમા સિદ્ધ છે

જેમ જ્ઞાનને માટે સ્ત્રી કે પુરુષને પચી શકે તે પ્રમાણે વધારવાની જરૂર છે તેમ કેળવણીના પ્રમાણમા અધિનાર નબી શકે તેમ ઉત્તરોત્તર વધારવાની જરૂર જણાય છે

કેળવણી હોય તેનેજ અધિકાર મળે છે કેળવણી લેવાને જેટલા પુરુષ હકદાર છે તે તેટલીજ સ્ત્રી હકદાર છે તો અધિકાર મેળવવાને જેટલો પુરુષને હક છે તેટલોજ સ્ત્રીને પણ

દન કરવાને પ્રથમ કેળવણીની જરૂર છે. માટે પ્રથમ તો આપણી પ્રાથમિક કેળવણી ફેલાવવાને આપણે દેશમાન્ય ધર્મવીર પુરૂષોને સદાચ્છ અર્પવા લાગવગ ચકાવવો એ આપણું હાલનું કર્તવ્ય છે અને તે પરમાર્થ આગળ ખીજો પરમાર્થ કાંઈ વિસાતમાં નથી માટે આપણે મુંગા બેસી રહેવાનો વખત નથી.

આપણને કેળવણી જોઈએ છીએ એ બતાવવા, આપણી તરફનો ભય દૂર કરાવવા, રાજા પ્રજાને સહાયકારક થવું જોઈએ. કારણ કે દરજ્જાત કેળવણી અપાવવામાં આપણી તરફથી સરકારને એ પણ ભય રહેતો હશે કે કન્યાઓને માથે એવી દ્રવ્ય પાડવાથી દેશમાં સ્ત્રી વર્ગ તરફથી ખળભળાટ ઊઠશે. એવાં અનેક કારણોમાંનું આ પણ એક કારણ હોય તો તે ભય દૂર થઈ શકે તેમ છે.

કેળવણીમાં ધર્મ રહેલો છે એ સમજાવવાથી કેળવણી સંબંધમાં ગુન્હા બનશે નહિ. જગતના ખીજા ભાગોમાં જેટલા અધર્મને લઈને ગુન્હાઓ બનતા હતા તેના પ્રમાણમાં હિંદુસ્તાનમાં ગુન્હાનું પ્રમાણ ઘણું ઓછું આવવાનું કારણ ધર્મની સાથે સાથે કેળવણીને લઈને હતું. પરંતુ હમણાં હમણાં ગુન્હાઓનું પ્રમાણ વધતું જવાનું કારણ ખરા ધર્મનો ઓછા અપનાવનું પ્રમાણ ઓછું થવા લાગેલું છે, તે લાગે છે અને લોકરૂચી ખીજના સહવાસથી સમયને અનુકૂળ થતી જાય છે માટે પુસ્તકો દ્વારા તે ખોટ પૂરી પાડવાને પ્રાથમિક કેળવણીની પહેલી જરૂર છે.

સમયને અનુસરે, એજ આપણાં ધર્મશાસ્ત્રો ગીતાદિ પુસ્તકોનો સિદ્ધાંત છે. સમયને અનુકૂળ વર્ત્યા વિના આપણો છૂટકો ચલાવો નથી. સમય સમયનું કામ કરેજ જાય છે પણ ધર્મને ભૂલવો નહિ. સમયને વશ વર્તીને જે કર્મ કરે છે તેજ હુદિમાન છે, અને તેમાં ધર્મને સમજવા વાળાં માણસો ધીરજથી બધું સહન કરે જાય છે. સમર્થ છતાં પણ ધર્મને ભૂલશે નહિ. આનાં દૃષ્ટિ આપણાં શાસ્ત્રોમાં પુષ્કળ છે.

આર્થિક અને પારમાર્થિક કામમાં ઉન્નતિના શિખરપર લઈ જનાર આપણાં શાસ્ત્રો ખીજ સુધરેલી કહેવાતી દુનીઆનાં માણસોને આશ્ચર્ય પમાડ્યા વિના રહે તેમ નથી.

કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે હિંદુશાસ્ત્રોમાં જે વિષય વર્ણવ્યો છે તેમાં વસ્તુ દ્વારા કેળવણી અપવાનું કાંઈ પણ લખેલું નથી. આજે જે જે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રો દ્વારા શોધ ખોળ થાય છે; તેથી આપણા ધર્મશાસ્ત્રો કે આર્થિક શાસ્ત્રોપર પ્રકાશ પડે છે—સત્યતા સિદ્ધ થાય છે. પણ ભગવાન શ્રી રામચંદ્રના વખતનાં પુષ્પક વિમાનની રચના કેવી રીતે થઈ હશે, એનો કાંઈ પણ ઉલ્લેખ નથી તે વિદ્યા હોવી જોઈએ, તે વિદ્યા હોવી જોઈએ, એમ સૌ કાંઈ માન્ય કરે છે. પણ તે વિદ્યાનું શું થયું ? કેમ લોપ થઈ, તે અજવાળામાં આવતું નથી.

આપણા શાસ્ત્રોમાં એવા ઉદ્યોગ હુન્નરનાં પુસ્તકો લખેલાં નથી મળતાં તો તેને માટે આપણા ઉપર જે સરકારનું રાજ્ય છે તેની પાસેથી, તેવા લોકો પાસેથી તે ઉદ્યોગ હુન્નર મેળવવાને તેમને આપણી તરફ પરમેશ્વરજ મોકલી આપ્યાં છે. આપણે કાંઈતેમને તેડવા ગયા ન હોતા. તોપણ ઇશ્વરદૂતથી એ સૌ સાંઝે થયું છે એમ જાણી તેમની પાસેથી આપણે ધણું લેવાનું છે. તે લેવા પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી આગળ આવો અને કાર્ય કરવા મડે. પરમેશ્વરની મરજીને અનુસરે. તેને અનુસર્યા વિના પરમેશ્વર રાજ થવાના નથી. મંદીરે મંદીર લટકવાથી તેની મરજી પ્રમાણેજ આવીએ છીએ એવું નથી અને ગમે ત્યાં ત્રીવર્ગને મરજી પ્રમાણે રખડવા

પુરુષોત્તમ પદ રહસ્યત્વ સ્વરૂપ સહનશીલતા તેનાથી વેગળા હોય તો તે સાધુ કહી શકાય નહિ. તે માટે સ્ત્રીઓએ અનહદ સહનશીલતા દાખવી છે એમ કહેવું પડે છે. જેટલા પુરુષો વિરાગી થયા છે તેટલી સ્ત્રીઓ યજ્ઞ નથી. સ્ત્રીઓમાં ધર્મનું જોર ટકાવી રાખવાની વિશેષ શક્તિ છે. એટલા માટેજ સ્ત્રીઓને શક્તિરૂપ કહેલી છે.

હજી આપણામાં જે ધર્મનું જળ રહેલું છે તે ટકાવી રાખીને કેળવણીની સાથે ‘જોડી’ દેવાની અગત્ય છે. ધર્મની સાથે કેળવણી અપાશે તો સ્ત્રી પુરુષ અન્યોન્ય સહાનુભૂતિ દર્શાવશે અને દરેક કામની વહેંચણી કરી દરેકના અધિકાર પ્રમાણે તેને મદદ રૂપ થઈ અધિકારમાં કાંઈ કાંઈને આડે આવી શકશે નહિ.

અધિકાર કે હક પ્રાપ્ત કરવાને સ્ત્રીપુરુષ સમાન છે ગમે તેવા જોખમદાર અધિકાર ખરેખરા કેળવાયલાં સ્ત્રી પુરુષોને માટે સમાન છે. કેળવાયતી સ્ત્રીનું કર્મ દરેક રીતે પુરુષો કરતાં ઉત્તરું નથી ધાર્મિક કેળવાયતી સ્ત્રીથીજ દરેક દેશની ચડતી થઈ છે અને ચશે.

સ્ત્રી દુનીઆને નિયંત્રિતમાં લાવનાર છે. કારણકે સૌંદર્યને ધડનાર અને ધડાવનાર સ્ત્રીજ છે અને તેની ઉન્નતિ કેળવણીથી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

આફ્રિકાના હાથસી લોકમાં ખગ સૌંદર્યની અનુતા હોય છે. કારણકે ત્યાં કેળવણી છે નહિ. યુરોપ, અમેરિકામાં સૌંદર્ય છે તે કેળવણીથી મળેલ છે. તે સૌંદર્ય સ્વતંત્ર કેળવણી અર્થાત્ ધર્મ ગાણુ છતાં પણ મેળવી શકાય છે.

સૌંદર્ય મેળવવા દરેક દેશ નિયંત્રિતમાં આવે છે. હિંદ હવે સૌંદર્ય કે બીજી મોહક વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા ધોર નિદ્રામાંથી જાગૃત થયો છે. પણ ધર્મને જૂલાશે નહિ ને કેળવણી લેવાશે તો રૂડાં ફળ આવશે.

કેળવણી વાંચન અને શ્રવણથી મળે છે. જાત વાંચનથીજ કેળવણી મળે છે એમ નથી. આપણા દેશમાં જાત વાંચનની કેળવણીનો વચગાળો વખત ખીલકુલ લયડી ગયો હતો કારણકે અશાંતિ હતી, પણ નિરંતર કુટુંબોમાં શ્રવણ કરાવનારનો ધર્મી આગ્રહ હતો જેથી સૃષ્ટિસૌંદર્ય તથા સત્યચરિત્રસાળીની સંકલનાનાં પુરતકાના ભંડારમાંથી જે કેળવણી નિરંતરને પણ મળતી તેનું ધણા પ્રેમથી શ્રવણ થતું. તેના પ્રતાપે ધર્મ અને કુદરતી સૌંદર્ય ટકી રહ્યું છે કારણકે તેનું વારંવાર શ્રવણ મનને નિદિધ્યાસન થતું હતું. એ અભ્યાસના સંસ્કાર અને ધાર્મિક અંગોમાં મેળાવડા થવાથી મનમાં જાપ પાડી લેવાની અજબ શક્તિથી સૌ કાંઈ જળવાઈ રહ્યું.

હવે ધેરધેર શ્રવણ કરાવનારનો અભાવ થતો આવ્યો છે તો કેળવણી લીધા વિના અને તેની સાથે ધર્મને જોડ્યા વિના શાંતિ પ્રસરશે નહિ. અને તમોને જોડતા અધિકાર મળશે નહિ. ખરે ધર્મ નીતિ વિના હોઈ ગયે નહિ. નીતિ એ ઇશ્વરી નિયમ છે. યમ નિયમ ઉપર નીતિનો આધાર છે. એટલે કાંઈ પણ જનનો ખજાણાને અશાંતિ ઉત્પન્ન ન થાય તેને માટે નીતિ છે અને અખંડ શાંતિ ધર્મથી મેળવી શકાય છે. જીવ અને ઇશ્વરને જેવા સંબંધ છે તેવા નીતિ અને ધર્મને સંબંધ છે. કયા ધર્મની મહત્તા તે તેની નીતિથી જણાઈ આવે છે.

આપણા હિંદુશાસ્ત્રોની ભાષા સંસ્કૃત છે તે ભાષા ધણા કાળથી બીજી ભાષાઓ કરતાં ઉચ્ચપદ ભોગવવામાં પહેલે નંબરે છે. તો તે ભાષામાં વર્ણવેલો ધર્મ પણ ઉત્તમ અને ક્ષેત્ર પણ વિશાળ હોય એ સંલવિત છે. તો તે ધર્મ વિના સ્વતંત્ર કેળવણી લેવાનું આવું રહેશે તો પરિણામ કેવું આવશે તે કહી શકાય તેનું નથી.

ધર્મના સાધન ચતુષ્ટયમાં 'વૈરાગ્ય-વૃત્તિ એ પ્રથમ પગથીયામાંનું', એક છે. તેના ઉપાં સંસ્કારોથી આપણી મુધરેલી દુનીઆ કહેવાય છે તેની સાથે હરિક્ષામાં દુષ્ટી રહેવાનું સાધન છે અને મોહક વસ્તુઓપર દુષ્ટ મુધી ખીજી પ્રભુઓ કરતાં આપણે મોહ ઓછો છે એટલે વિદેશમાં કે આ દેશમાં સાદાથી અને કરકસરથી આપણી છંદગીનો વ્યવહાર ચલાવવાથી દરેક ધર્મની આપણી હરિક્ષામાં વિદેશી પ્રભુ થયર છે અને આપણને આક્રિકાદિ વિદેશમાં વેપારાદિ ધર્મમાં તે લોક લયની નજરથી જુએ છે. તથા બેક્રિકરાઈ ને ગંદાઈ વગેરે બહાનાં આપી આપણા વસવાટમાં હરકત નાખે છે.

ધર્મના ચાર પગ તે સત્ય, દયા, તપ ને શ્રીય છે. તેમાં શ્રીય એટલે બહીરાંતર પવિત્રતા-સુધકતા-સ્વચ્છતા છે. બાહરની પવિત્રતા માટે આપણા વાંક કાઢી એ લોકો ભેળાયામાં અચકતા હોય તો તો તેને આપણે મુધારવા પ્રયત્નશીલ થવું જોઈએ. પવિત્રતા અને પ્રેરાગ્યવૃત્તિ-સાદાથી ઉદ્યોગમાં જોડાયા રહેવું એવું આપણાં ધર્મશાસ્ત્રો બતાવે છે. આવી આવી ધર્મની આજ્ઞાઓ છે; ત્યાં ત્યાં કેળવણી સાથે આપણા ધર્મને જોડી દેવો એ છટ છે. અને એજ રસ્તે આપણને તથા આપણા સહયોગીને ઈશ્વર પ્રેરે એવી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના છે.

સંસાર ધર્મમાં ક્રિતા આર્થિક કે પારમાર્થિક કામમાં નજાળા હોવાથી યુરોપમાં પ્રથમથી સ્ત્રીઓમાં જાત સ્વતંત્રતા આપણી છે; પણ ત્યાંના પુરૂષો ધર્મ ને જાનમાં વધના ચાસ્યા, છતાં ત્યાં જાત સ્વતંત્રતામાં વધારો કરવાને, વિશેષ છૂટ આપવાને ધાર્મિક પુરૂષો ડર છે. તો માનવું જોઈએ કે ત્યાંની સ્ત્રીઓમાં ધાર્મિક નજાળાનું પ્રમાણ વધતું જણાતું હશે.

જાનમાં કે કર્તવ્યમાં આપણે ચડતા હશું તો આપણને સ્વતંત્રતા મળશેજ-અધિકારમળશેજ.

* "આપણે એટલું તો યાદ રાખવું જોઈએ કે આપણે જેટલું ખાઈએ છીએ, વાપરીએ છીએ, તેટલું કાંઈ પણ પ્રકારના શ્રમ વિના પેદા થયું નથી, એતો નિશ્ચય છે. તો એ શ્રમમાં આપણે કેટલો ભાગ લીધો છે ? આપણને જે પ્રકારનો ઉદ્યોગ કરતાં આવડતો હોય તે પ્રકારનો શ્રમ કરી આપણે આપણા ઉપજોગની વસ્તુઓનું મુલ્ય વાળી આપવું જોઈએ. પારકા ઉદ્યોગનું ફલ ભોગવવાની આશાથી તો પોતાને હાની થાય છે, એટલુંજ નહિ પણ પરીણામે આખા દેશને હાની થાય છે; કારણકે જે વસ્તુઓ આપણે ભોગવીને નાશ કરીએ છીએ તેને સ્થાને ખીજું કશું નવું પેદા કરતા નથી. જે પ્રત્યેક મનુષ્ય પારકાનું પેદા કરેલું ભોગવવાને નિશ્ચય કરીને બેસે તો આખા દેશમાં ખાવાનું કે પીવાનું કાંઈ રહે નહિ-પેદા થાય નહિ ને સર્વે મરી જાય-આતું છે. એટલે કાંઈપણ પ્રકારનો ઉદ્યોગ કે શ્રમ કરી પોતે જે ભોગવે છે તેનો બદલો વાળી આપવાને જાત મહેનત કરતાં શીખવું જોઈએ. પારકાને આંધારે છવનારાં થયું નહિ. કાંઈપણ પ્રકારનો ઉપયોગી શ્રમ કરવાનો સર્વેદા પ્રયત્ન કરવો અને તે શ્રમથી જે ભોગવાય તેમાંજ સતોષ અને સુખ માનવાં."

"સંસારમાં વસવું તો પોતાના બાહ્યબળે પ્રાપ્ત કરેલા ઉપર સતોષ રાખવો. તમે ઉપજાવેલી મોહક વસ્તુઓ ઉપર તણાતાં હો તો હીક. પણ પારકાની દેશનમાં તણાઈ કરોડો નાં અરેય બચાવવાને જાતે મહેનત લ્યો ને તેમાં કાંઈક વખત રોકતાં શીખો. તેમ ન થઈ શકે તો પારકાના ઉપર આશા રાખી પણ રહેવા કરતાં સંસારમાંથી જતાં રહેવું ને ફળ ફલ ઉપર નિર્વાહ કરવો સારો."

તમારાથી સંસાર છોડાશે નહિ, અને કૃળકૂલ ખાઈ રહેવાશે નહિ. તો તમારા સુખ માટે મહા પરીશ્રમ વેગી જીવના જોખમે મહાન કાર્યો કરનાર તમારાં સગાંવહાણાંઓને માટે સનિ સાવિત્રી, દમયંતી, અનસૂયા, તારામતી અને મહાસતી સીતા જેવી સાધ્વી સ્ત્રીઓની પેઠે દેહાર્પણ કરતાં શીખો. અરે ! તેઓનું જ શાંતિનું સ્થાન બને ત્યારે તમે અધિકારી સ્ત્રી થશો ને તેઓજ તમોને અધિકાર વગર માગ્યે આપશે.

આપણી જાંદગી ખચ્યાંઓને માટે છે એ મહાન સુત્ર યાદ રાખો. સત્ય પુરવાર્યને માટે મનુષ્ય જીવન છે.

દેશ ઉત્ક્રાંતિમાં જાય છે, તેની વસ્તીનો ધર્મ વેપાર અને પૈસા પેદા કરવામાં જ સમાર્પી જનાર નથી. કેળવણીનાં દરેક અંગ પોષવાની જરૂર છે. પ્રાપ્ત ધર્મ બરાબર બળવતાં દેશો-જાતિનાં દરેક કામને યથાશક્તિ મદદ આપે છે તેજ અધિકારી છે.

રોષ કરી કરાવી, ખાઈ ખવાડી, એક વખત દેવમંદિર જઈ કે શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરવામાં જ કર્તવ્ય ધનિ યઈ જતુ નથી.

આપણાં શાસ્ત્રોનો સન્દેશ ને ઉપદેશ કહી આપે છે કે પ્રાપ્ત ધર્મ બરાબર બળવે તેજ અધિકારી છે. અધિકાર વિના ઉપદેશ ગ્રહણ યઈ શકતો નથી તો કર્તવ્ય પરાયણ શી રીતે યઈ શકાય.

સીતા ને દ્રૌપદીના સ્વયંવરની વાતો શાસ્ત્રોમાંથી સાંભળી ઘેર આવી પોતાની દશ વર્ષની બાળાને સ્કુલમાંથી લાજુતી ઉઠાડી લેવી. ન જોવી ઉમર કે ન જોવાં વિદ્યા કે શુભ; ને લાકડે માંકડું વળગાડી દેવું ! પછી અનિષ્ટ પરીણામ આવે, ત્યારે આ સંસારને અસાર દરાવવા જાય ! આવાઓને શાસ્ત્રોનું સ્વસ્થ સમજવાને ક્યાંથી અધિકાર હોય ? કારણકે ત્યાં કેળવણીનું નામ નથી ! માટે અધિકારી થવાને ચાર પુરુષાર્થ જે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ છે, તેમાં ધર્મના ચાર પગ જે સત્ય, દયા, તપ ને શૌચ તેનો બરાબર અર્થ સમજવા જાતે કેળવણી લ્યો, અને તે પ્રમાણે કર્તવ્યપરાયણ થાઓ; તો અધિકારી છો એમ કહેવાશે.

(સુખાઈ.)

—લાડકુંવરખાઈ ગીરજાશંકર.

માતૃધર્મ.

દેશના સુધારાનો આધાર માતા ઉપર છે, એમ જે નેપોલીયને કહ્યું છે તે સત્યજ છે. દેશની પ્રજા બળવાન, વિદ્યાવિનોદિ અને ધર્મિષ્ઠ થાય એ સહુ કોઈ ઇચ્છે; અને એ અત્યુત્તમ ઇચ્છા કાંઈ આકાશકુસુમવત નથી; જો શ્રમ કરવામાં આવે તો તે કૃતિમૂલક થાય. તેમ છે; પરંતુ એ શ્રમ જો વ્યવસ્થિત થયો હોય તોજ.

હિંદુસંસાર સ્ત્રીકેળવણીના અભાવને લીધે કડગો યઈ પડ્યો છે એની તો કોઈથી ના કહેવાય તેમ નથી. સ્ત્રીઓને વિદ્યાદેવીથી વિમુખ રાખવાનો સંપ્રદાય પ્રત્યેક જાતિમાંથી નાણુદ થાય તોજ ઉન્નતિની આશા રાખી શકાય. સ્ત્રીઓને લાજુતી ગણતી હોંશીઆર બનાવવી અને સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રચાર વધારે કરવો એ સંબંધી મામિકામાં વારંવાર લખાય છે. તોપણ તેનો અમલ હજુ પુરેપુરો નહિ થયેલો હોવાથી તે સંબંધી વધારે લખવાની જરૂર હું ધારું છું. અને સ્ત્રીકેળવણીના એક અંગ તરીકે આ ‘ માતૃધર્મ ’ એટલે લવિ-

બની ઉત્તમ પ્રગતી માતા તરીકે સ્વીચ્છાનું શુ.શુ. કર્તવ્ય છે, તે સમજાવવા-મેં આ લેખમાં કાંઈક ચલ. કથો છે. હિંદુઓમાં બાળકમંત્રી હાનિકારક. રૂઢિને લીધે માતા તરીકની જવાબદારી સમજવા પહેલાં મારી કેટલીક ખટોને માતા થવાનો સમય આવે-છે. અને તેવે વખતે પોતાના કર્તવ્યનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી પરિણામે દુઃખકારક બૂલો તેઓ કરે છે. સામાન્યજ્ઞના દબાણથી કે પછી પોતાની અજ્ઞાનતાથી સ્ત્રી સગર્ભા હોય છે. ત્યારથીજ બૂલોની શરૂઆત કરે છે. પણ તેણે જાણવું જોઈએ કે ગર્ભાધાન યથુ ત્યારથીજ તે માતા તો થઈ ચૂકી છે એટલે પ્રથમ ગર્ભિણી દશામાંજ માતા તરીકની કેટલીક ફરજ તેને અદા કરવાની હોય છે. અપથ્ય ખોરાક ગર્ભને નુકસાન પહોંચાડે છે, માટે વૈદ્યકશાસ્ત્રમાં કલા પ્રમાણે પથ્યાપથ્યનો વિચાર કરવો જોઈએ. બાળકની મનોવૃત્તિ જાંચા પ્રકારની યાચ તેટલા સાર તેવી સ્ત્રીઓએ સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચવાં જોઈએ. અભિમન્યુ કૃષ્ણના મુખથી માતાના ઉદરમાંજ ક્રોધાદ્ય શીખ્યો હતો. આ પૌરાણિક દષ્ટાન્ત સૂચવે છે કે સગર્ભાસ્ત્રીઓએ પોતાનું મન હિંમત અને ધર્મપરાયણ રાખવું કે બાળકનામાં પણ તેવા ગુણો અવતરે.

જેટલી જવાબદારી ગર્ભિણી અવસ્થામાં છે, તેટલીજ—બદકે તેથી પણ વધારે જવાબદારી સ્ત્રી સંતાનવતી થાય ત્યારે છે. ખતીજ પદ્મથી ખોદી કાઢવા સહેલાં છે. પણ બહાર કાઢવા પછી માટી વગેરેથી મુક્ત કરી તેને પાસા પાડી મનોહર બનાવવા તેમાંજ ચતુરાઈ રહેલી છે. અનિવાર્ય માતૃસ્નેહને લઈ કેટલીક હર્ષધિક્ષી માતાઓ બાળકનું હાથથી જાદે લાલન કરે છે. અને બાળપણમાં જીવી અવેગળ છૂટ મળવાથી—સંગદોષથી તેઓ દુઃખી થાય છે. આવા પુત્ર-પુત્રીને જો તેના પિતા તરફથી કાંઈપણ શિક્ષા કરવામાં આવે તો તેવે પ્રસંગે બાળકનો પક્ષ કરી સ્ત્રી પતિની સાથે ઝગડો મચાવે છે. આવા અધવાસત્યનું પરિણામ જ આવે છે કે જો સ્વહસ્તે ઉછેરલાં વિપત્તિનાં એરી ફળો લાલન કરનારનેજ સીખવાં પડે છે.

માટે—લાલને વહવો દોષાસ્તાદને વહવો ગુણા;

તસ્માત્પુત્રં ચ શિષ્યં ચ તાદયેન્નતુ લાલયેત્.

હાકરા તથા હાકરીઓ બન્નેને કેળવણીની સરખી જરૂર છે, જો કેટલીક સ્ત્રીઓ જાણતી નથી. કન્યા સાત આઠ વર્ષની થઈ કે માતા તેને ધરકામમાં જોડી દે છે. હા, કન્યાઓને શુદ્ધકાર્યો શીખવવાં આવશ્યક છે ખરાં, પણ તે સાથે તેને વિદ્યા દેવીની પ્રસાદી લેવાનું પણ શીખવવું જોઈએ. પોતે વહેમથી મુક્ત થઈ બાળકને વહેમ-રહિત બનાવવાં. વળી પ્રત્યેક માતાએ પોતાના બાળકને બાળપણથીજ સાચું જોલવાની હિંમત રાખતાં શીખવવું જોઈએ. જો માતા સત્યને વધુ ચલાવી હોય તેનું બાળક બાગ્યેજ અસત્યભાષિ થાય ! સત્યકામ ગૌતમ ઋષિની પાસે ઉપનયન લેવા ગયો ત્યારે ગૌતમે તેને ગોત્રનું નામ પૂછ્યું. ગોત્રથી અજ્ઞાત તે બાળક પોતાની માતા જણાવવા પાસે આવી પૂછવા લાગ્યો. તેણીએ જવાબ આપ્યો કે તારા પિતાની સેવારૂપ પ્રવૃત્તિને લીધે હું ગોત્રનું નામ જાણતી નથી. આ સાંભળી સત્યકામ ગૌતમને આવીને કહ્યું કે મારી માતા ગોત્ર જાણતી નથી. અને હું પણ જાણતો નથી. પુત્ર છું, જો સિવાય બીજું કશું જાણતો નથી. આ હિંમત ધરેલાં વચનોથી મુનિએ પ્રસન્ન થઈ તે શુદ્ધ નથી. જોમ કદવી ઉપનયન આપેયું. કહ્યો. હાલની કાંઈ સ્ત્રી કે બાળક આનું સત્ય જોલવાની હિંમત ધરી શકશે ? માતા સાચી અને ધર્મપરાયણ હોય તોજ બાળકને

સહૃદય બનાવી શકે. પોતાનાં પુત્ર-પુત્રી વિનીત, સખ્ય અને નિરખિમાની થાય તે તરફ તેણે કાળજી રાખવી જોઈએ. ઘેર આવતાં માણસો પ્રત્યે તેમને ઘટે તેવા યોગ્ય સન્માનપૂર્વક વર્તતાં શીખવવું, -પ્રુથામત કરવાની ખોટી ટેવ તથા ચાડી ચુગલી કરી પ્રિય થવાની નિયત્વિતો માતાએ ઉચ્છેદ કરવો જોઈએ. સત્યવક્તાપણું, ધર્મ ઉપર પ્રેમ તથા શ્રદ્ધા, વડિલો તરફ માન અને પ્રીતિ તથા અસાધારણ ધૈર્ય ઇત્યાદિ સદ્ગુણોના સંચય કરવાનું બાલ્યાવસ્થામાંથીજ માતાએ શીખવવું. કાંઈ અગ્રેજ અન્યકારે માણસના મનને કુદરત સાથે સરખાવ્યું છે. જેમ જમીનમાં કાંઈપણ બીજ વાવવામાં ન આવે તો તૃણાદિ જેવા હલકા પદાર્થો સ્વતઃ ઉગી નીકળે છે. તેમ બાળકના મનમાં માતારૂપ ખેડુતથી જે સદ્વર્તનનું બીજ ન વાવાય તો દુર્ગુણોનું વાવેતર થવાનુંજ. માતા તરીકે એક અગત્યની દુરજ બાળકને સ્વસ્થ રાખવાની છે. પૈસા ખર્ચી મેંધાં કપડાં ખરીદવાની શક્તિ તો ન હોય, પણ રિયતિ પ્રમાણે અંગ દાંડવા જે મળે તેને સ્વસ્થ તો રાખી શકાય. પોતે સ્વસ્થ રહી બાળકને સ્વસ્થતાપ્રિય બનાવવું. અતુકરણ શક્તિ બાળકમાં વધારે હોય છે. શરૂઆતમાં તે માતાના સહવાસમાં આવે છે. તેથી તેનામાં તેના જેવા ગુણો અને ટેવો બંધાય છે. માતાની હાનિકારક ટેવો બાળકમાં પ્રવેશ પામે તો ધણુંજ અનિષ્ટ થાય હાલ મોટી ઉંમરના સખ્ય માણસો પણ ટેવના દુષાણમાં દમાઈ જઈ કેવળ તેના દાસ અનેલા આપણે જોઈએ છીએ. તેનું કારણ બાળપણની તુક્યાનકારક ટેવજ છે. ઉદ્યાગ, સ્વાશ્રય, વગેરે ગુણો પરિણામે લાભકારક છે, એ માતાઓએ શુભવું જોઈએ નહિ. ' કેળવાયેલી માતા સો શિક્ષકની ગરજ સારે છે', - આ ઉક્તિ દરેક માતાએ તેમજ માતા થવા ઇચ્છતી સન્નારીએ સદા ધ્યાનમાં રાખવી.

' લોકે ગરીયસી માતા ', માતાની મહત્તા વિષે અનેક શાસ્ત્રો સાક્ષી પૂરે છે. તેની ખાતરી કરવી હોય તો એક દુષ્ટ અને કૃતિધની પુરુષને માતાના સ્નેહ વિષે પૂછો! ગમે તેવા તે પાપી હૃદયનો હરો તોપણ અવસ્ય એવોજ પ્રત્યુત્તર આપશે કે માતાનું ઋણ ચુકવવા અનેક જન્મો બ્યતીત થાય તોપણ કોઈ દિવસ એ ઋણ પૂરું થવાનું નથી. આવા ગૌરવવાળી માતાઓએ કર્તવ્યવિમુખ થવું એ કેટલું દિલગીરી લાયું ગણાય ?

બાળકને સદ્ગુણી બનાવી સંસારની પુરા વહન કરવાને લાયક કરવાં એટલેથીજ કાંઈ માતૃધર્મ અટકતો નથી. હિંદુસંસારમાં સાસુ વહુના કલેશો જે આપણે ઘેરઘેર જોઈએ છીએ, તે પણ બહુધા માતૃધર્મની ખમીને લીધેજ થાય છે. અજ્ઞાનતાથી કે ઉદારતાના અભાવે કેટલીક માતાઓ પુત્ર અને પુત્રવધુને સુખી જોઈ ઇર્ષ્યામિથો બળી જાય છે ને ધરનાં વહુએ કરેલાં કાર્યોમાં નજીવી ભૂલો કહાડી તેના લાભ બાપને માળો લાડે છે ! સદ્ગુણી માતા પુત્રના સંસારનાવનું સુકાન છે, બ્યારે એક હલકા મનની નીચ માતા પુત્રના સંસારવહને નાશ કરવાનો કુહાડો છે. મૂર્ખ અને નાલાયક ધણીને પતારે પડેલી કેટલીક સાધ્વીઓ ધણીને માકું લાગશે એમ જાણી સાસુનો જીલમ સહન કરે છે. તોપણ તેનું ઉકું અંતર સાસુને શાપ આપ્યા વિના રહેતું નથી જે માતા પુત્ર ઉપર પ્રેમવાળી હતી, તેજ માતા પુત્રવધુ આવતાં પોતાના ઇકારાને નામદ, અવશ વગેરે હલકા શબ્દોથી તિરસ્કારે છે અને પોતાનું ગૌરવ પોતાને હાથે જ ન્યૂન કરે છે. માતા તરીકેની મારી આર્યજ્ઞેનોની આ કેવી વર્તણૂંક ?

ગૃહ (મંદિર)ની સ્વચ્છતા.

સ્વચ્છતા એ પવિત્રતાથી (જ) ઉતરતે ઢરજી છે.—લોર્ડ બેકન.

પોતાનું ધર હવે થયું જ, તે તો સંભાળવું ભાવે રે;
 ધર ગોઠવણી તો ગોરીનો, ઘસેા ધર્મજ દહાવે રે.
 સાણાં, સુધડ, સદસુંણી, બની બેની, સાસરે સુખીયાં યાજે રે!
 સાણી સુધડ સો રોજ કરે છે, રૂઢી વ્યવસ્થા ધરની રે;
 કસ દસર કરે, રહે સો સરસી, ચોખા વધારે વરનીરે. સાણાં
 ધર નેધ ધરધણીઆણીનું, મૂલ કરે સો કોઈરે;
 જો ધરમાં ગંદવારો દેખે, કહે "કુચડ, કટ! મોઢરે." સાણાં
 સુધડનાં ધરવાસ, ને આરડા, આરસ; જેવા રૂપાળારે;
 સદા સુધડ રહે સુધડ સુંદરી, રાખી સુધડ બાળ બાળારે. સાણાં

— નવસરામ.

પ્રિય બહેનો ! આપણું આરોગ્ય સાચવવાને સ્વચ્છ દવા, નિર્મળ પાણી, સાદો અને ગુણુકારી ખોરાક, સ્વચ્છતા, ઊંધ, કસરત અને મનની તનદુરંતી (ચિંતની સ્વચ્છતા) એ સાત બાબતો પણી અગત્યની છે. હેમાંથી ચોથી બાબત તે 'સ્વચ્છતા' છે. સ્વચ્છતા વિષે વિચાર કરતાં હેમાં મુખ્ય શરીરની સ્વચ્છતા, કપડાંની, સ્વચ્છતા, અને ધરની સ્વચ્છતા એ ત્રણ વાતો ધ્યાનમાં લેવા જોવી છે. પોતાનું શરીર સ્વચ્છ જળથી શુદ્ધ કરી ચોક્કા વસ્ત્ર પહેરવા તરફ દિનપ્રતિદિન લોકવૃત્તિ એટલી કેળવાતી જાય છે કે હવે હેમને એ બંને પ્રકારની સ્વચ્છતા વધારવા વિશેષ કહેવાની અતિ અગત્ય 'જેવું' જણાતું નથી.

આપણી ધણી ખરી બહેનોને એટલું તો સારી પેઠે વિદીત છે કે એક દેશી ગૃહસ્થ ગમે તેવી સારી સ્થિતિવાળા હશે તો પણ હેના કરતાં એાછી કમાઈવાળા કોઈ પણ ઇંગ્રેજ કે સુરોપીયનનું ગૃહ (મંદિર) વિશેષ સ્વચ્છ, દવા અજવાળાની અગવડતાવાળું, અને થોડા ખર્ચે સર્વ પ્રકારના વિશેષ ગૃહ-શુભગારથી વ્યવસ્થીત અને સુશોભિત તથા લતા પુષ્પથી સુગંધીમય જેવામાં આવશે. તો આપણે પણ નીચે લખેલા એ મહત્વના વિષય તરફ વધારે લક્ષ આપવાની જરૂર જણાય છે.

૧. ઇશ્વરના ભક્તનું ગૃહ નિર્મળ હોવું જોઈએ. ધરમાં સર્વ સ્થળે સ્વચ્છતા, ટાંપટીપ, સ્વચ્છતા હોવી જોઈએ. પશુપક્ષી નિયતસ્થાન (પટ્ટ) તે પરખેવાનું વસવાનું રહેલાય છે, મારે તે એટલું અધુરું પવિત્ર હોવું જોઈએ, કે તે સ્થળે દટી ફેરવતાંની સાથેજ " આ સ્થળમાં સાક્ષાત પ્રભુ નિવાસ કરી રહ્યા છે, " એવા ભાવ જ્નેતારના મનમાં ઉદય પામે.

૨. સ્વચ્છતા એ એક જાતની પવિત્રતા છે, મારે સાચા ઇશ્વરભક્તે જેવી રીતે પોતાનું અંતઃકરણ શુદ્ધ રાખવું જોઈએ, તેવી રીતે તેણે પોતાનું શરીર અને ગૃહ પણ હંમેશાં સ્વચ્છ અને નિર્મળ રાખવાં જોઈએ એ પ્રમાણે જ રખાય તોજ તે સ્થળે પરમાત્મા વાસ કરી શકશે.

૩. ધર અને હેમાંનું સર્વ રાચદીણું તે ઇશ્વરની દયાથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. ધરના લોકે પોતાની તમામ જાણસો તે પ્રત્યક્ષ પરમેશ્વરે આપેલી અતિશય ઉત્તમ બક્ષીસ છે, મ માનીને હંમેશા તેનો મંગલમય ઉપયોગ કરવો; કે જેથી કરીને તમામ

ઐહિક અને પારલૌકિક કલ્યાણ થઇને ઇશ્વરના નામને વિજયદોષ દષ્ટ શકે અને તે ગીતેજ સર્વ પદાર્થોના ઉપયોગ કરવે.

૪ પરમા માએ આપેલી વસ્તુઓ “ મહે પોતેજ મેળવી છે ” એવું અભિમાન ધરાવીને જે કોઈ ધરની અદરના પદાર્થોના વ્યય કે ઉપયોગ પોતાની મરજી પ્રમાણે વિપયોષ ભોગ લેવામા કરે છે તેને ધિક્કાર હો.

૫ સાચો ભક્ત જે પ્રમાણે દેવતું પવિત્ર મંદિર ઇશ્વરાર્પણ કરે છે, તેજ પ્રમાણે દરેક ગૃહસ્થે પોતાનું ગૃહ રૂપ મંદિર પણ અત કરણથી ઇશ્વરાર્પણ કરવું, અને વસ્ત્ર, વાસણકુસણ, તેમજ ધરેણીગાંઠા એ સર્વથી શણગારણેલા આપણો બધા સંસાર ઇશ્વરને સમર્પણ કરતી વખતે ઉચ્ચારવું કે—

૬ “ હે, પરમશ્વર ! તું અમારો ગૃહદેવ છે આ ગૃહાંત ધર અને તેમાનું જે કંઈ છે તે હું તને સમર્પણ કરૂં છું આ બધું ધર પવિત્ર કર, અને તેની અદર રહેનારા તમામ મનુષ્યો ઉપર તારો મ ગવમય અનુમદ કર ”

૭ ધરની અદરતું સઘળું રત્યરત્નીયું વગેરે સ્વત્ત્વ, નિર્મળ અને નિષ્કલક હોવું જોઈએ ગૃહ-મંદિરમા ગદ્દી, કચ્છો વગેરે અથવા કોઈ પણ પ્રકારની મલીનતા ક્યાંયપણુ ન હોવી જોઈએ.

૮ ધરમાંની દરેક ચીરડી ચીરડા સાફ કરી, લીપીચીપી નિર્મળ રાખવા દરેક રહવારે અને રહાજે કપૂર ચદન ધૂપ ધર્યાદિ દુર્ગંધનાશક પદાર્થો ધરમાં બાળવા સૂર્યનો પ્રકાશ અને સ્વત્ત્વ હવા આખા ધરમાં રમતી રહેવી જોઈએ.

૯ દેવને દુર્ગંધના ધણેજ તિત્કાર છે અવ્યવસ્થા અને ગદ્દીને તહેને બહુજ કટાણો ઉપજે છે.

૧૦ ઉપયોગીપણુ અને સુદરતા એ જે દેવોને ધણેજ પ્રિય છે, માટે ભક્તજને પોતાનું ધર નિરાગી અને હવાચાળુ રાખવું, એટલુંજ નહિ પણ તે રમણીય અને પ્રેક્ષણીય (જોવા લાયક) હોવું જોઈએ.

૧૧ પ્રભુ કહે છે કે-મહારા ભક્ત જે રથજમાં રહે છે તે રથજ નિર્મળ, રમણીય અને આનંદકારક હોવું જોઈએ.

૧૨ એટલા માટે હ મેશા રહવારે ધરમાંના મુખ્ય મુખ્ય સ્થાનો સુગંધમય પુષ્પોથી, કામળ પાદડાથી અને સુદર વેલાથી શોભાવમાન કરવા જોઈએ આવા રથજમાં મનુષ્યે પ્રવેશ કરતાની સાથે તેના ચિત્તને આનંદ અને અત કરણને આનંદાદ (હર્ષ) થવો જોઈએ.

૧૩ આ પ્રમાણે ધરની અદરના સવે સ્થાનોમાં પવિત્રતા અને સારી વ્યવસ્થા રહેવી જોઈએ ઇશ્વર ભક્તિના સ્થાનમાં, હિંદવા બેસવાની જગ્યામાં, અવ્યાસ કરવાના કે નિશ્રામ લેવાના સ્થાનમાં, આસરી પરસાગમા ચોક્કમા તથા ચીરડાઓમા એમ સર્વ સ્થળે નિર્મળ ભાવ દેખાવો જોઈએ, અને હોવો જોઈએ.

૧૪ સુવાનુ મીઠાનું સાફ હોવું જોઈએ કળાટમા મુઠેલા વસ્ત્રાદિ, અથ સમ્રહાલયમાના પ્રથો, ધરમાંની દરેક જગ્યાસાં રસોડામાના વાસણ કુસણ એ સઘળું સુદર રચનાવાળું હોવું જોઈએ (રાંધવાનાં તથા જમવાનાં વાસણોને હમેશા શુદ્ધ કવચ કરાવી વાપરવા જોઈએ)

૧૫. બની શકે તો દરેક કુટુંબમાં રાજની ઉપાસના કરવાનું જીવન સ્થાન રાખવું. એ સ્થાન ધરમાંની સ્ત્રીઓએ અને તેટલું રમણિય (સુન્દર) રાખવું. એ સ્થાનમાં ઇશ્વર ભક્તિ શિવાય બીજા કોઈ પણ જાતનો વ્યવહાર ન કરવો. મુખ્ય ઉપાસકનું આસન, ભક્ત-જનોનાં આસનો, ધર્મનાં પુસ્તકો અને સંગીતનાં વાદ્યો, એ સઘળાં રાજ સાફ કરીને નિર્મળ રાખવાં.

૧૬. ઉપાસના કરવાના સ્થળની બીજો ઉપર, કે જ્યાં જલદી નજર પડી શકે એવે ટુકણે બોધદાયક ધર્મનાં વાક્યો ચોટાડવાં. તથા પ્રાર્થનાસમાગ્રિસ્થ અને આર્પણસમાગ્રિસ્થ વગેરેમાં માત્ર શોભાની ખાતર અથવા બોધ થવા માટે કોઈ પ્રકારની પ્રતિમા, મૂર્તિ, કે ગમે તેનું ચિત્ર અથવા મૂર્તિપૂજનનું ચિન્હ આ પવિત્ર સ્થાનમાં રાખવું નહિં.

૧૭. આસન સામેની બીજી ઉપર, મુખ્ય ઉપાસકની રદામે, ત્રીજી આપેક્ષા અથર્વવેદ માંના સરસ શ્લોક મ્હોટા અક્ષરોથી લખીને ચોટાડવો.

સહદયં સંમનસ્યં અવિદ્વપં કૃણોમિ વઃ

અન્યોયં અભિદ્યત વત્સં જાતં ઇવાઘ્યા ।

અનુવ્રતઃ પિતુઃ પિત્રો માત્રા ભવનુ સમ્મનઃ

જાયા પત્યે મધુમતિં વાચં વદતુ શાંતિવાન્ ।

માં ભ્રાતા ભ્રાતરં દ્વિપદ મા ત્વસારં હત સ્વસા

સંમ્યંચઃ સવ્રતઃ મૂત્વા યાચં વદત ભદ્રયા. ॥

અર્થ—એક હૃદયથી અને મનથી હળીમળીને રહેવું. કોઈએ કોઈનો દેવ કરવો નહિ. હમ-જીથીજ જન્મેલું વાજરકું જોઈને જેમ ગાયને આનંદ થાય છે, તે પ્રમાણે તમે એક બીજા ઉપર પ્રેમ કરો. પુત્રે પિતાની આજ્ઞા પાળવી, અને માતાની સાથે એક મનથી વર્તવું. પત્નીએ પતિની સાથે એકચિત્તાથી રહેવું, અને તેની સાથે સર્વ કાળ મધુર ભાષાથી બોલવું. ભાઈ બહેનો વચ્ચે કોઈપણ પ્રકારનો દેવભાવ હોવો ન જોઈએ. આ પ્રકારે મધુર ભાષણ કરી એક બીજાના ઐકમત્વ રક્ષણ કરવું—કલ્યાણ ઇચ્છવું.

૧૮. વળી બીજા જે જે શ્લોક વિશેષ મહત્વના—ઉપયોગી જણાય તે, તથા શાસ્ત્રનાં નીતિયુક્ત અને બોધકારક વાક્યો, તથા મહાત્માનાં વચનો પ્રાર્થના કરવાના સ્થાનમાં યોગ્ય સ્થળે ચોટાડવાં. અથવા મ્હોટા અને શુદ્ધ અક્ષરે લખવી.

આ પ્રકારે જે ધર સ્વચ્છ, નિર્મળ, સુનિર્ધારિત, ધર્મપરાયણ હોય છે તે સ્થળે સાક્ષાત્ લક્ષ્મીનો વાસો હોય છે. એવા ધરમાં દરેક પ્રકારની સમૃદ્ધિ, આનંદ, શાન્તિ, અને પરમાત્માની કૃપા હંમેશાં પ્રાપ્ત રહે છે. ત્યાં વસનારા પુરો, સ્ત્રીઓ, છોકરાં, નોકર ચાકર, દોર દાંખર વગેરે સર્વદા સુખી હોય છે.

૨૦. આવા પવિત્ર ગૃહમંદિરમાં ઇશ્વરના નામનો જે જપથોય થાય છે તેથી કરીને આપ્ત ધર ગણા ઉઠે છે. આવા મંગળમય ધરમાં રહેનારા સ્ત્રી પુરોષોને ધન્ય છે । IX

(સુધરામપુર).

—સૌ. કૃષ્ણગૌરી હિરાલાલ રાવળ.

X મહાત્મા કેશવચન્દ્ર સેન દ્વારા 'નવસંહિતા' ઉપરથી સહજ ફેરફાર સાથે. (વિવિધ અન્યમાળા-ભાષાન્તરકરનાર ગ. ગો. બંધે.)

સ્ત્રીઓમાં હોવા જોઈતા ગુણો.

સદ્ગુણી સ્ત્રીમાં ઘણા ઘણા ગુણો દેખાય છે, જેમાંના કેટલાક નીચે લખેલા છે.

(૧) શીયળવ્રત અથવા પતિવ્રતાપણું, (૨) ગંભીરતા, (૩) ઉદ્યોગ, (૪) કર-કસર, (૫) સ્વચ્છતા, (૬) વ્યવહાર ચાતુર્ય, (૭) સારો સ્વભાવ, અને (૮) મુસગત.

(૧) શિયળવ્રત—શબ્દમાં, કૃત્યમાં, અને વિચારમાં પણ પૂરેપૂરો વિનય, એટલે બધા અગત્યનો છે કે તેના વિના કોઈ પણ સ્ત્રી સંસારમાં અમરણી થવાને યોગ્ય ગણાય નહિ. લોક પ્રતિ આવો વિનય રાખતાં વળી સ્ત્રીએ પતિ પરાયણ થવું જોઈએ. પતિ એ જ પોતાનો આધાર અને પતિ એ જ પોતાનું સર્વસ્વ એ રીતે સમજનાર સ્ત્રીના હૃદયમાં સર્વ સદ્ગુણ દ્રઢ કરે છે. મનુસ્મૃતિમાં પાંચમા અધ્યાયના ૧૬૫ માં શ્લોકમાં કહ્યું છે કે—જે સ્ત્રી પોતાના સ્વામીનું અપમાન ન કરતાં તેનામાં પોતાનું મન, વાણી, અને દેહથી નિષ્ઠા રાખી રહે છે તે પરલોકમાં પણ પોતાના સ્વામીના ઘરમાં રહે છે અને આ લોકમાં સાધ્વી એટલે પતિવ્રતા કહેવાય છે.

પતિવ્રતા માનિની પુજા ધામ, ગૃહે ન એને અભિમાન નામ;
સતી પતિમાં અતિ પ્રેમ રાખે, દાક્ષિણ્યથી સેવક સાથ ભાષે
આદ્યક્રિત ધાર્મિક સાજવાળી, મને તને નિર્મળ શુદ્ધિશાળી;
મને કર્મે ને વચને પવિત્ર, એક ન રાખે કુટિલ ચરિત્ર.
વિવેકથી કાર્ય ગૃહે કરે છે, પ્રેમ ધિયૂને રિઝવી રિઝે છે;
પ્રાણેશને અર્પણ દેહ કરે છે, પતિવ્રતા તે જગમાં કરે છે.

પતિના સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી એ જ સાધ્વી સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે. પતિને અને તેટલી મદદ આપવી, દુઃખમાં દિલાસો દેવો, અને તેની સાથે સદા સંતોષી વસવું એ જ સમજી સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે. એવી સ્ત્રીઓથી જ સંસારની ઉત્તરિ થવાની આશા રાખી શકાય. વિપતિ પડ્યા છતાં પણ એવી સ્ત્રીઓના પ્રેમમાં ન્યૂનતા નજરે પડતી નથી. દંપતીએ અસ્પૃશ્ય વિશુદ્ધ પ્રેમ રાખવો જોઈએ. દંપતીની એકવ્રતા એ જ સંસારમાં સર્વોત્તમ સુખ છે, અને એ જ સ્વર્ગ છે. પતિ ઉપર પ્રેમ એ જ સુખનો પાયો છે. જ્યાં પ્રેમ નથી ત્યાં સુખ પણ નથી. સતી સીતા તથા સાવિત્રી વગેરેના સદાચાર પ્રત્યેક સ્ત્રીને યોગ્ય લેવા લાયક છે. પતિ પરાયણ થવું એ જ સ્ત્રીને ઉત્તમ મન છે. ફક્ત ઉપવાસ કરીને બુખ્યે મરવું, અને પતિના ઉપર પ્રેમ હોય કે ન હોય તેની દરકાર નહિ રાખતાં પતિને હેરાન કરવો એ કોઈ મન નથી. કેટલીક સ્ત્રીઓ પતિને વશ કરવાને દોરા ધાગા કરાવે છે તે કરતાં શિયળ-વ્રત એ જ વશીકરણનો મંત્ર કે દોરો છે. શિયળવ્રત એ જ સ્ત્રીઓનું બૂલણું છે. સોનાના દાગીનાથી સ્ત્રીનું શરીર શોભતું નથી, પણ શિયળવ્રતના ગુણથી જ શોભે છે.

(૨) ગંભીરતા—ગંભીરતામાં ધૈર્ય, સુવિચાર, શાંતિ અને મહોદ્ મન એ આદિ ગુણોનો સમાવેશ થાય છે. ગંભીરતાથી વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય છે. ગંભીરતા એ ઉત્તમ આ-બૂલણું છે; એ સંગાર ન હોય તો પતિમાં અવિશ્વાસ થાય છે અને સંસાર-દુઃખ રૂપ બને છે. કમાવાની ચિંતામાં મગી રહેલા પતિને ધરનો ખર્ચ કરકસરથી ચાલે છે કે નહિ, ખાળકોની સંભાળ બરાબર લેવાય છે કે નહિ એ આદિ વિચાર કર્યા કરવા પડે તો પછી એ સ્ત્રીના ગંભીરતાની ખામી કહેવાય. જે સ્ત્રીનો પતિ પટારા, પેટી, તે જરૂરી વગેરે બધાને તાળાં દોધા વગર મહાર જઈ ન શકે, અને પોતાના હાથમાં માલ જેવો સહિસસામત રહે, તેવો સહિ-

સલામત માલ પોતાના બહાર ગયા પછી પત્નીની દેખરેખમાં રહેશે કે નહિ, એ જોને ખાતરી અને વિશ્વાસ ન હોય તેને ખરેખરો દુઃખી માણસ સમજવો. પતિને અચાનક બહાર ગામ જવું થાય, તો પણ તેને ગૃહની ગિજકુદ ચિંતા રહે નહિ, એવી ગંભીર અને વિશ્વાસ લાયક વર્તણૂક દરેક સ્ત્રીએ રાખતી જરૂરની છે. ખુશામતથી રાજ થવું નહિ, નિર-યકે રજળવું નહિ, પરંતુ સર્વથી હળીમળી આનંદથી રહેવું, દુઃખી માણસોને પોતાથી બંનતી મદદ કરવી, અને સુખી સ્ત્રીઓના નિર્દોષ આનંદમાં ભાગ લેવો.

(૩) ઉદ્યોગ—ગૃહને વ્યવહાર સલામતનાર સ્ત્રીએ કુટુંબના સુખ અને આખાદી માટે ઉદ્યોગી તો રહેવું જ જોઈએ. જે તે આજસુ હોય તો તેનાં છોકરાં પણ કુદરતી રીતે આજસુ થાય. જે જે કામ તાકીદે કરવાનાં હોય, તે આજસને લીધે ધણું જ મોડાં થાય, અને વહેલું કામ હમેશાં વધતું ને વધતું જ જાય, તો તેમ કરનાર આજસ સ્ત્રી હમેશાં કુટુંબને સંકટરૂપ થઈ પડે. કેટલીક સ્ત્રીઓ એવી આજસ હોય છે કે દાખલા તરીકે કપડાં સંધવાની સોય પણ ક્યાં મૂકેલી હોય છે તે પણ પોતાને ખબર હોતી નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ ગૃહ ગંદું અને અસ્વચ્છ પડ્યું હોય તેની પણ તે દરકાર રાખતી નથી. આમ જોના ઘરમાં થાય છે તેની પ્રતિષ્ઠા ઓછી થાય છે. પ્રાતઃભાગમાં વહેલાં ઉઠી રનાયથી પરવારી આજકોને પણ નવરાવી ધોવાયથી, કામે વળગાડે છે અને પોતે ગૃહકાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, એ સ્ત્રીનો સંસાર સ્વર્ગીય બને છે. તેના ઘરમાં પગ મુકતાં આનંદ અને ઉત્સાહ વધે છે.

(૪) કરકસર—આનો અર્થ લોભી કે કંજુસાઈ થતો નથી. દુઃખ વેડીને ધોળ કરવો અને પૈસાનો બચાવ કરવો, તેમજ શરીર ઉપર સારાં કપડાં પહેરવાં નહિ એમ હું કહેતી નથી, પણ કાંઈપણ જાતનાં જરૂરીયાત વગરનાં ખર્ચ ન કરવાં, અને કાંઈ પણ જાતના સામાનની જરૂર વિના ખરીદી ન કરવી એ એનો અર્થ છે. આ યશુ સાધારણ તેમજ પૈસાદાર સ્ત્રીઓને પણ ધણોજ અગત્યનો છે. આપણે જોઈએ છીએ કે ધણા ગૃહસ્થો પોતાની સ્ત્રીઓના ઉડાઉપણાથી ખરાબ થયા છે. પૈસાદાર લોકોમાં જો આવું પરિણામ છે, તો મધ્યમ અને ગરીબ સ્થિતિવાળા લોકોમાં સ્ત્રીઓની કરકસરની ખામીને લીધે ખરાબ પરિણામ આવે એમાં શું પુછવું ? માટે કરકસરથી રહેવાનો યશુ દરેક સ્ત્રીએ સંપાદન કરવોજ જોઈએ. દરેક કામમાં વિચારપૂર્વક નજર પહોંચાડી, કાંઈપણ રીતે અશુભ ન બને, ને, કાંઈ પણ નિયમિત વપરાશમાંથી ત્રેવડ કરી કાંઈ પણ અંશે બચાવ કરવો તે કરકસર કરી ગણાય. કાર્ય બગડે નહિ અને કંઈક અંશે ઉગરે. એ ઉપર કહેવત છે કે “ત્રેવડ ત્રીજો ભાઈ.” એમાં એવો ભાવાર્થ રહેલો છે કે ઘરમાં બે જણ કમાઈ હોય, તેમાં કમાણની વ્યવસ્થા કરનાર ગૃહિણી કરકસરવાળી હોય, તો બેની કમાણીમાં પોતાના એ કરકસર રૂપી ખાસ યશુ વડે ત્રીજાની કમાણી જેટલો બચાવ કરી દે છે. કમાઈ ગમે તેવો ભાર કમાણીવાળો હોય, તોપણ વ્યવસ્થા કરનાર (ગૃહિણી) કરકસરવાળી ન હોય, તો તેની કમાણ જણાતી નથી. કરકસર એ નિયમિત આવકમાં વધારો કરી આપનાર ખાસ યશુ છે. દરેકમાંથી અદ્ય ઉગારો એકઠો કરતાં લાંબી મુદતે તેની એક રકમ થઈ જાય છે. કહેવત છે કે કિરે કોકરે પાળ બંધાય, ને ટીપે ટીપે સરોવર બરાબ.” દરેક કામમાં ત્રેવડ રાખી દરરોજ મુક ઉગારો થાય તો માસે, વરસે, ને ધણાં વરસે મોટી રકમનો ભંડોળ આપણા યમાં થાય. દાખલા તરીકે જે ઘરમાં નિત્ય એક રૂપિયાનું ખર્ચ હોય; તે વધાયોય પંદર ને સલામીએ, તો વરસ દહાડે રૂ. ૨૨૫૦૦ બચે; તેમાં વળી વ્યાજનો ઉમેરો થાય તે તો

જુદો જ. આવી રીતે કરકસરથી શુદ્ધિથી ન વર્તે, ને ઉડાઉપણે દરેકને એક આનો વધારે ખર્ચે, તે ઉપરના ઉગારને બદલે દુપટ રકમ મૂળ સીધીકમાંથી કમી થાય. જે લોકો મહા સુરકેલીથી પોતાનો ચળવેલો કરી શકે છે, તેમને પણ કરકસર રૂપી યુક્તિ વડે પૈસાદાર થવાનો વખત આવશે અને તેના યુક્તિવાળી સ્ત્રી તેના પતિને મદદગાર થઈ પડતાં સુખેથી જીવેલી કહાડશે. હીંદુશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

સળશઃ કળશચૈવ, વિદ્યામયં ચ સાધયેત્ ।

સળત્યાગી કુતો વિદ્વાન્, કળત્યાગી કુતો ધની ॥

અર્થ—ક્ષણ ક્ષણનો ઉપયોગ કરીને વિદ્યા મેળવવી, અને કણ કણનો ઉપયોગ કરીને ધન મેળવવું. ક્ષણમાં તે શું ? એમ કહેનારો કદી વિદ્વાન્ થાય નહિ. તેમ કણમાં તે શું ? એમ કહેનારો કદી ધનવાન્ બને નહિ. માટે દરેક સ્ત્રીએ કરકસરપણું નિયમસર જાળવવું જોઈએ. પણ તેમાં લોભનું અંગ થઈ જાય નહિ અને કરકસરનો ભાવાર્થ જળવાય, એવી રીતે વાજબી ખર્ચ કરતાં તેમાંથી કાંઈક ઉગારો કરવો એનું જ નામ ખરી કરકસર સમજવી.

(૫) સ્વચ્છતા—આ યુક્તિ ખાસ કરીને દરેક સ્ત્રીમાં હોવો જોઈએ. વ્યવહારની જાળમાં શુભવાદ રહેલા પતિને શાન્ત થવાનું સ્થાન શુદ્ધ છે, અને તેને શાન્તિમય કરવાનું કામ પત્નીનું છે. એમ યતાં જ ઉલ્લેખ સુખ રૂપ બને છે. આ માટે સ્વાભાવિક રીતે જ સ્ત્રીએ શુદ્ધ અને સ્વચ્છ રહેવું જોઈએ. સ્વચ્છતા વિના શાન્તિ કે સુખ નથી. પોતે સ્વચ્છ હોય, તો રહેવાનું શુદ્ધ પણ સ્વચ્છ રાખે, અને શુદ્ધ તેમજ પોતે પણ સ્વચ્છ હોય, તો આસપાસની હવા બગડતાં તન્દુરસ્તીને ધડકો લાગે એવા મંદા શુદ્ધમાં આનન્દ રહે નહિ; સ્વચ્છ શુદ્ધમાં મનુષ્યને જેટલો આનન્દ આવશે, તેટલો આનન્દ મંદકીવાળા શુદ્ધમાં મિલકુલ આવશે નહિ. સ્ત્રી પોતે મંદી હોય, તો જાકરાંચિ પણ મંદા અને તન્દુરસ્તી વગરનાં થાય. માટે સ્વચ્છતા દરેક સ્ત્રીમાં હોવી જ જોઈએ.

(૬) વ્યવહાર આતુર્ય—વધારે અથવા ઓછા આ જ્ઞાન સિવાય મોટા ધનવાન્ શુદ્ધરથની સ્ત્રી પણ ફક્ત દયા ઉપજાવનારું ગરીબ પ્રાણી છે. આ બાબતનું જ્ઞાન હોવાની રીત આગળના વખતમાં પણ હતી. મોટા કુટુંબનો વ્યવહાર જો ફક્ત નોકરો ઉપર શુદ્ધિથીની સારી દેખરેખ કે વ્યવસ્થા ન હોય, તો કદિ પણ સારી રીતે ચાલી શકે નહિ. વ્યવહાર આતુર્ય નહિ ધરાવનારી સ્ત્રી ખરેખર ધનવાનનો સુખ દુઃખ નો ધણો ખરો આધાર સ્ત્રી ઉપર હોય છે. ત્યારે મધ્યમ સ્થિતિના લોકોમાં કુટુંબના વ્યવહાર સંબંધી જ્ઞાન દરેક સ્ત્રીમાં હોવાનું એટલું બધું જરૂરનું છે કે પતિને તે નજરમાં રહેવું જોઈએ. ફક્ત બધી વસ્તુઓ કેવી રીતે થાય એ જાણવું જોઈએ, એટલું જ નહિ, પણ તે કરતાં આવડતું જોઈએ ધનવાન લોકોમાં સ્ત્રીએ તદ્દન જાતે જ કામકાજ કરવાની જરૂર હોતી નથી પણ આનાજ વગેરે જોઈતી વસ્તુઓ ખરીદવામાં, તેમજ બીજી કેટલીક બાબતોની નોકરીને સુચના આપવાને સ્ત્રીનો મગજ શક્તિમાન હોવો જોઈએ. કારણ કે પતિ મહા મહેનતે પૈસા કમાઈ લાવે, ત્યારે સ્ત્રીએ ફક્ત આગસુ બેસી રહીને હરામનું ખાવાનું નથી, પણ શુદ્ધવ્યવસ્થાની તમામ ફિકરમાંથી પતિને મુક્ત કરી, પોતે પ્લાન આપવાનું છે. નોકરો તેમનું કામ ખરોતર કરે છે કે નહિ, અને કાંઈ પણ ગેરવાજબી બગાડ થાય નહિ વગેરે બાબતનું સ્ત્રીએ પ્લાન રાખવું જોઈએ. માત્ર મિલકતની સંભાળ રાખવી, જરૂર જોઈતું ખર્ચ કરવું, તથા નકામું

ખર્ચ કરવું નહિ, આ અને કુટુંબનાં અવધારિક કામકાજ સમજતાં ન્હાનપણથી જ દરેક સ્ત્રીએ શિખવું જોઈએ.

(૭) સારો સ્વભાવ—શાંત સ્વભાવ રાખી કલેશ કરવો નહિ, પતિ પાસે સદા સંતોષથી હસંમુખા ચહેરે આનંદમાં રહેવું, અને પોતાના સંબંધમાં આવતા સર્વ બાધ બહેનને આનંદમાં રાખવા પ્રયત્ન કરવો, એનું નામ સારો સ્વભાવ. કલેશ કરવો એ મ્હોટામાં મ્હોટો અવશ્ય છે. મનુ સ્મૃતિમાં ૩ જો અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે—

શોચન્તિ જામયો યત્ર, વિનયત્વાશુ તત્કુલમ્ ।

ન શોચન્તિ તુ યત્રૈતા વર્ધતે તદ્દિ સર્વદા ॥

ભાવાર્થ—જે કુળમાં, બહેન, સ્ત્રી, તથા બીજી સગી સ્ત્રીઓ કંકાસ કરે છે કુળનો અટ નાશ થાય છે, અને જે કુળમાં સ્ત્રીઓ કંકાસ કરતી નથી, તે કુળની સર્વદા શ્રદ્ધિ થતી જાય છે.”

(૮) મુસંગતિ—જેટલે દરજ્જે ઉપરના ગુણો અગત્યના છે, તેટલે જ દરજ્જે સુસંગત પણ અગત્યની છે. તેના વિના દુધ, સાકર જેવી અમૃત સ્ત્રીમાં જો રિપતું એક પણ બિન્દુ પડ્યું હોય, ને તે જેમ સર્વે વિષ રૂપ યથ જાય છે; તેમ જો મુસંગત ન હોય, પણ ખરાબ સ્ત્રીજન હોય તો તે બધું નાશ પામે છે. કહ્યું છે કે,—

રાજ તરચક દોષીયુત, કવિતા વર્નિતા મીત;

તનક શુદ્ધ જ્ઞાના પર્યા. ગંગા ઘટ અપવીત.

કારણ કે સારી સંગતનો સારો ગુણ લાગતાં જેટલી વાર લાગે છે, તેના કરતાં ખરાબ સંગતનો માઠો ગુણ તરત લાગે છે. તથા તે એવો તો સજ્જન બેસે છે કે પછીથી નીકળવો મુશ્કેલ યથ પડે છે કવિ દક્ષપતરામે કહ્યું છે કે—

કદાપિ કાળિયા કનેજ, ઘોરિ ઘોળિયો વસે;

વળે ન વાન તોય, સાન સંગ જેવી થશે.

માટે ખરાબ સ્ત્રીજન તથા સત્સંગ રાખવો જોઈએ. “કુમળું જાડ જેમ વાળીએ તેમ વળે છે” એ કહેવત પુરુષના કરતાં સ્ત્રીને વધારે લાગુ પડે છે. કારણ કે પુરુષના કરતાં તે વધારે બોળા સ્વભાવની, તથા તેનું અંતઃકરણ એટલું તો કામળ હોય છે કે સારી વા માઠો અસર રૂપી બીજું તેના નાલુક હૃદયમાં જલદી ઉપડી આવે છે. માટે ન્હાનપણથીજ સુસંગતમાં જોડાઈ હૃદયમાં સારા વિચાર કસાવવા જોઈએ કે મ્હોટપણમાં કદિ પણ કુસંગી થવાજ નહિ. સાવિત્રી આખ્યાન, મદાલુશા રતુધ્વજ, અનમ્યામ્બુદય, સતી મંડળ અને બામિની શ્રુત્યુ વગેરે અમૂલ્ય પુસ્તકો વાંચવા એ પણ સત્સંગ જ છે.

ઉપર જણાવેલા ગુણો બંડારરૂપ સ્ત્રી જગતને સ્વર્ગરૂપ કરી મુકે છે. એ સ્ત્રી જગતમાં દેવી તરીકે પૂજાય છે. પતિ તેને પોતાના ધરતું આશુપણ તથા આધાર ગણે છે. અન્ય સંબંધીઓનું એ સ્ત્રી વિશ્રામ સ્થાન છે; વાત કરવાનું ઠેકાણું છે. આના અદ્ભુત પ્રેમમય ભાવથી ન્યાં સંસાર ચાલે છે ત્યાં જ કલ્યાણ છે. મનુ સ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે—

સંતુષ્ટો માર્યયા મર્ત્ત્ત મત્રા માર્યા તયૈવ ચ ।

યસ્મિન્નૈવ કુલે નિત્યં કલ્યાણં તત્ર વૈ બ્રુવમ્ ॥

અર્થ—જે કુળમાં ધણી ધણીયાણીને બને છે એટલે સ્ત્રીથી તેના બતાં સંતુષ્ટ છે, ને બતાંથી સ્ત્રી સંતુષ્ટ છે તે કુળમાં સદા કલ્યાણનો નિવાસ છે.

(અમદાવાદ)

—સૌ. ચંચળલક્ષ્મી અમૃતલાલ જોશી.

સુન્દરી સુબોધ.

વર્ષ ૧૦ મું] ઈ. સ. ૧૯૧૩, મે: ચૈત્ર, વિ. સં. ૧૯૬૯. [અંક ૯ મો.

કાવ્યકુંજ.

વિવિધ.

શંકા-સમાધાન.

(વસન્તતિવશ.)

નિદ્રા મહીં જન સુતાં, પશુ પંખી સુતાં, પ્રાણી બધાં મધુર નીંદરમાં પડ્યાં છે;
 સર્વત્ર સર્વ સ્થળમાં પ્રસરી સુશાન્તિ, તો કેમ આ હૃદયમાંહિં અશાન્તિ વ્યાપી ?
 ઝાંખા કરી ગગનમાં સહુ તારલાને, રાત્રિપતિ શશિ રહ્યો નભમાં પ્રકાશી;
 સર્વત્ર સર્વ સ્થળમાં પ્રકટી સુન્યોતિ, તો વ્યાપીઓ હૃદયમાં ક્યમ અન્ધકાર ?
 “આ સૃષ્ટિનો પતિ હશે ? નવ કે હશે વા ? શું સ્વર્ગ છે ? નવ હશે ? કહીં તે રહ્યું છે ?
 બહાલાં તણું મિલન શુ ફરી થાય ? કે ના ? આત્મા હશે અમર ? કે ગણ નાશવન્ત ?”
 આવા અનેક ઉર પ્રશ્ન ધુમી રહ્યા છે, લાગે મૂને જગત, જીવન શુષ્ક, શુષ્ક !
 મૃત્યુ મહીં પશુ રહી નહિ કાંઈ આશા, રે ! આંધળું હૃદય-લોચન આ બન્યું છે !
 ભૂંડા વિતર્ક મુજ મસ્તકને ભમાવે, આવી ત્યહીં અનિલની લહરી મધુરી;
 ને દિવ્ય ગાન સુણિયું મીઠું મંલુ, ધીમું, આપે જવાબ ઉર પ્રશ્ન તણા સહુએ.
 “શંકા થતી હૃદયમાં, અલી અગ બાળા ! આ સૃષ્ટિના પતિ તણી તુજને અયોગ્ય;
 જેણે રચ્યું જગત આ વળી સર્વ સૃષ્ટિ, છે અદ્વિતિય પ્રભુ જાણુ પુરાણુ સત્ય.
 ને સ્વર્ગ સૌ પ્રભુતણા શુભીપાદમાં છે, જેને જનો ‘મૃત’ કહે, સહુ ત્યાં વિરામ્યાં;
 બહાલાં તણું મિલન નક્કી થશે ફરી ત્યાં, આત્મા અનન્ત નહિ નાશ થયો, થશે ના.
 આ દિવ્ય ગાન સુણતાંજ અશાન્તિ છોડી, આ દિવ્યગાન સુણતાંજ તિમિર નાહું;
 અન્તરૂ મહિં સહુ સ્થળે પ્રસરી સુશાન્તિ, અન્તરૂ મહિં સહુ સ્થળે નિરખું સુન્યોતિ.
 ઝો વાયુ દિવ્યદૂત ! પૂજું ત્હને સદા હું, ત્હેં ટાળીયા હૃદય સંશય સર્વ મહારા;
 ને માન્યતા ફરી મૂઢી જગતાતમાં ત્હેં, ત્હેં અન્ધલોચન મંદિં દીધું દિવ્ય તેજ.
 સૌન્દર્ય સર્વ સ્થળમાં પ્રભુનું નિહાળી, જોઈ અમરકૃતિ સહુ સ્થળમાં પ્રભુની;
 આ શુષ્ક ઉર બની આર્દ્ર દ્રવી રહ્યું છે, સૌન્દર્ય સ્નેહ લરપર બની ગયું છે.
 (વડોદરા) —‘પ્રદિન લલરી.’

પતિમક્તિ.

પ્રભાત.

(મંગલ-પ્રભાત.)

જગો જગો છંવન ! હિંગો દિન-નૂતન, ઉઠ્યાં સહુ જગ જન, ત્યાર્ગી નિદ્રા હવે;
 ગઈ રઘિયાણી રાત, થયો મંગળ પ્રભાત, નાથ ! નિંદડી મિઠલડી મૂકાને હવે.
 બહાસા ! વેળાવહીજાય, તારા નજમાં અજપાય, રનાન સંધ્યા સમય યુકો શું હવે ?
 જોગી સંભાળે જોગ, લોગી ત્યજતા મુ-જોગ, પડી રહેવું પયારી, ગમે શું હવે ?
 કાઈ હેયે હરખાય, અન્ય વિરહે વિલાપ, વિધિ કેવો પલટાય, નાથ ! નિરખો હવે;
 સ્મરી સદ્યુર નામ, બહાસા વસન્તપિરામ ! યવા સિદ્ધ સર્વ કામ, ઉઠો હસતા હવે.

(અમદાવાદ.)

—સૌં વ.

સ્તવન. *

(શીખ સામુજ દેહે રે, વહુજ રહેા દંગે-એ રાગ)
 બહાલી સાહેલી આવોરે, રૂડાં ગીતડાં ગાઇએ;
 કરી સ્તવન પતિનારે, ક્ષમા તેની માગી લેએ.— બહાલી
 શીખ મુકુટ મણિ છે રે, પોતે સદા પ્રીત વડે;
 જે છે શાન્ત સદાએ રે, હેતે પિયુને નમિએ.— બહાલી
 જે છે બ્રહ્મસ્વરૂપરે, સતીના પ્રાણુસમા;-
 પૂજ્ય પિયુજ અમારારે, અંતરના આધાર ખરા.— બહાલી
 અમ આખલડીનારે, રતન રૂપ વાલમ છે;
 પ્રેમાનંદ સ્વરૂપરે, પ્રણુમી એ પ્રીત વડે.— બહાલી
 શિવ વિષ્ણુ સતીના એ, પતિ પ્રણુ એકજ છે.
 ખીજા દેવ ન જાણ્યારે, ચેતન પ્રણુને નમિએ.— બહાલી
 કૃપાસિન્ધુ ! પ્રણુજરે ! પ્રીતીમય રસમસતા;
 જાણે કે અણુજાણે રે, કાટી લક્ષ દોષ થતા.— બહાલી
 જાણી ચરણ તણી રજ ને, દારી આપની અમને;
 બિક્ષા આપો ક્ષમાનારે, પ્રણુ ! પાપમાં નમિએ. બહાલી
 (પ્રેમભવન-જુજ) —સૌં વસન્ત.

પૂજન,

(ચાલો સાહેલી ! જીવનેશ્વરીનાં-એ રાગ.)

બહેની ! આનંદે (ર) પતિ પ્રણુનું બાવ ધરી તું પૂજન કરજે;
 મન એ વિચારી શીખ આ સારી, માની (તુજ) ધર્મ હૃદયે ધરજે.—બહેની.
 સાસુ શ્વસુર ને માતપીતા સમ, સેવી સદા આ ભવથી તરજે;
 તન મન અરપી પતિ પ્રણુને તું, આટા ધારી સદા બનજે.
 અન્ય પુરુષને ગણી પીતા સમ, બક્તિ પ્રણુનીમાં મન ધરજે.— બહેની.

સુખ દુખે સારી ટેક તું ધારી, હર્ષ શોકમાં ન તું કરજે,
સારી સોબતમાં રહી સદાયે, દુર્લભથી નીશદીન ડરજે.— બહેની.

શીવળમાં તુજ સાચું સુખ ગણી, દુખ સહી પણ રક્ષણ કરજે,
કામ, ક્રોધ, મદ, મોહ, વિસારી, “ચન્દા!” ક્ષમા, દયા બરજે—બહેની.

—એક સન્નારી.

મૂઝ્યાની પ્રાર્થના.

(દ્વિતી.)

કરીશ પ્રેમથી પૂજા પતિ ! તમારી, મહેને બલિત પ્રિયની ધણી છે પ્યારી,
તન મનથી કરીશ સેવા સારી.— કરીશ પ્રેમ.

હૃદયમાં તમારું પ્યાન રહું ધારું, પતિ ચરણમાં રહો સદા મન મ્હારું,
હિલપ નીવડજો સંસાર સુખકારી.— કરીશ પ્રેમ.

—સ્વ. સૌ. ત્રિગુણી બહેન.

અમે ઘેલાં.

(ગજલ.)

અમે ઘેલાં સદા ઘેલાં, પતિના પ્રેમમાં ઘેલાં,
અમે છેએ સદા ઘેલાં, પતિના સ્નેહમાં ઘેલાં.
પતિના સ્નેહની પાસે, અમારે કાંઈ નહિ ન્યુન;
પતિની સ્નેહ દષ્ટિમાં, અમે ઘેલાં ! અમે ઘેલાં !

સુખે દુખે તણા રાશી, કદી કમ્મે પડે શીર પર;
પતિના સ્નેહની પાસે, અમારે છેજ એ તૃણવત !
નથી તૃણ કંઈ બીજી, પતિના સ્નેહના વીના,
નથી આશા કંઈ બીજી, પતિના પ્રેમના વીના.

પતિના સ્મિતની પાસે, નથી સુખ સ્વર્ગની કિંમત;
પતિના સ્મિતમાં રમતાં, અમે ઘેલાં ! અમે ઘેલાં !
દુનિયા છે ગણે ઘેલાં, નથી તેની કરી પરવા !
દુનિયા છે ગણે ગાંડા, અમે ઘેલાં ! અમે ઘેલાં !

પતિના સ્નેહ અમૃતથી, હૃદય સીંચું, યયાં ઘેલાં,
“હુ” ને “મ્હારું” ગયું ન્હારી, યયાં ઘેલાં ! યયાં ઘેલાં !
હવે ગાલાં નહિ યંધણે, હૃદય ઘેલું બન્યું છે જે,
હૃદય મળી જે યયાં એક, યયાં ઘેલાં ! યયાં ઘેલાં !

હવે ઘેલાં, યયાં ઘેલાં, અમે ઘેલાં, સદા ઘેલાં;
પતિના પ્રેમની પાસે, અમે ઘેલાં ! અમે ઘેલાં !
પતિના સ્નેહની પાસે, અમે ઘેલાં ! અમે ઘેલાં !

(ભુનાગઢ.)

—સૌ. હેમકુંવર.

સેવા.

(રાગ: આનંદ ઉરમાં થયો આજ ભારી, નિરખી શું શોભા આનંદ કરી.)

સાંભળ સૈયર વાત તું મારી, સ્વામી સેવા-ધણી મુજને છે પ્યારી.

સાંભળ૦

સ્વામીની સેવા પ્રિતે કરું રે, પ્રેમળ ભક્તિથી પ્યાન ધરું રે.

સાંભળ૦

સદચુલ્ય શણુગાર બહેન ! ધરું છું, પ્રિતે પતિને પ્રસન્ન કરું-છું.

સાંભળ૦

એજ પતિને પ્રભૂ રૂપ જાણું, એના શુભો બહેની શું રે વખાણું.

ચિત્ત પ્રોયું સખી પતિના ચરણમાં, નામ જયું બહેની નિત્ય હૃદયમાં.

સાંભળ૦

બહેન ! મુને પતિ ભક્તિ છે પ્યારી, શ્રુતિ રહો એમાં નિરાદિન મારી.

સાંભળ૦

તન મન ધન, બહેની ! સાંખ્યાં પતિને, આધિન થઇ સદા વર્તુલું એને.

સાંભળ૦

સદચુલ્ય શણેર કંથ મળ્યો છે, જન્મ સદૃશ બહેની ! મારો થયો છે.

સાંભળ૦

મુજ પતિનું દીધાંયુ પ્યારું, આપજો હે પ્રભુ ! પાવ હું લાગું.

સાંભળ૦

એજ પતિ લવોભવ મુને મળજો, વિનતી દુમનની હે પ્રભુ સુણજો.

સાંભળ૦

—૨૫. સૌ. દુમન બહેન.

ભક્તિ.

(રાગ: પૂનમ ચાંદનીના.)

બેની પતિ ભક્તી ઉમંગેથી રાચીએરે, બેની પતિ ભક્તી ઉમંગેથી રાચીએ રે.

બેની પતિવત તહમારું સંભાળજો રે, ત્હેની સેવા કરી મનમાં મ્હાલજોરે.

બેની પતિ ભક્તીથી તહમારી કીર્તિ છે રે, બેની જગમાં પતિવત મોટું બ્રૂણુ છે રે.

(સાખી) પતિ સેવા મન ભાવથી, પૂરણ કરીએ બેન,
તો યાશે મન કામના પૂરણ તહમારી આજ.

જગમાં કીર્તિ મળશે બેની તહમને જાહીરે,
તહમારી ભક્તિથી યાશે પતિ તહમારો ધણો રાહરે.

બેની પતિ ભક્તી કરો અંતર ઉમંગજા યકીરે,
બેની તો તહમારો પતી યાશે ધણો ખુદીરે.

આ જીવન પ્રાણપતિની સેવામાં રાચીએ રે,
બેની પતિ ભક્તિથી પ્રભુ યાશે રાહરે.

સાખી) પતિની ભક્તિથી સતી પામી મોક્ષનું પામ,
જગમાં કીર્તિ રાખીને ગણ છે પ્રભુને દાર.

બેની પતિ ભક્તીથી સાવિત્રી પતિ પામી છે રે,
એની ભક્તિથી સૌ દેવે વખાણી છે રે.

બેની પતિ ભક્તી તમે કરો સદા એવી,
 તેથી થાશે જગતમાં કીર્તિ તમારી ભારે;
 બેની તેથી યશ પ્રભુ તમ પર પ્રસન્ન,
 બેની પતિ ભક્તીથી અનસૂયા સતી પદ પામીરે,
 બેની પતિ ભક્તીથી થાશે પતિ તમારો ધણો રાહરે,
 બેની પતિભક્તી તમે કરજો સદા એવીરે,
 બેની પતિભક્તી કરી વિરમતી સતી સાચી સદાએ રે,
 બેની પતિભક્તીથી થાશે પ્રભુ પ્રસન્ન રે;
 બેની આ લોકે પરલોકે કીર્તિ તમારી થાશે ભારી રે,
 બેની પતિ ભક્તી ઉમંગેથી રાચીએરે.
 સાચી બેની પતિભક્તીજ છે સાચી જગમાં જાણુ,
 ધ્યાન લઈ ગાશે પતિ તથા શુભ તમે સ દાય,
 તો પ્રભુ ધારો બેની આપણુ ધર પ્રસન્ન,
 બેનો પતિ ભક્તી ઉમંગેથી રાચીએરે.
 બેની પતિ ભક્તીથી દેશે આશીષ તમ તાત.
 બેની પતિ ભક્તીથી દેશે આશીષ તમ માત

(અમદાવાદ)

—જીવન પરિવ્રતતા.

શ્રી યુદ્ધયરિત્ર.

(તેપરથી મળતો જોધ અને દયા શિક્ષણ.)

કપિલવસ્તુના શુદ્ધોદન રાજાને ત્યાં મહાભાષા મહારાણીને પેટે આજથી સાડાચાર હજાર વર્ષ પહેલાં શાક્યસિંહ કે યુદ્ધદેવ નામના મહાત્માનો જન્મ થયો હતો. જે મહાત્માને આજે પોતાના પ્રભુ તરિકે જગતની વરતીનો ચોથો ભાગ માને છે અને જે મહાત્માએ જગતમાં જૈનતા પ્રભુ શ્રમણ ભગવંત મહાવીરની પેઠે દયાધર્મને પ્રસાર કર્યો હતો, તે મહાત્મા આ શુદ્ધોદનના પુત્ર યુદ્ધદેવના જન્મ વખતે સર્વે સ્થળે શાન્તિ અને આનંદ છવાઈ રહ્યા હતાં. મહાત્માઓના પરમપુણ્ય સંચયનો-પવિત્ર અવતારનો પ્રભાવ એવોજ હોય છે. શ્રમણ ભગવંત મહાવીર પ્રભુના જન્મ વખતે અત્યંત પાપી અને દુઃખી એવા નરકના છવેને પણ શાન્તા-શાન્તિ ઉપજી હતી, એ વાત શાસ્ત્રોત્તરે સર્વેને સુવિદિત છે. મન, વાણી ને ક્રિયામાં પવિત્ર :દો એવા પ્રભાવશાળીને પગલે આલસુ એ આપણુ કર્તવ્ય છે. પાપનો ત્યાગ કરી પુણ્યનો સંચય કરવો અને છેલ્લે પુણ્યને પણ છોડી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવો, એવી આ પામર બાલિકાની અભિલાષા છે; જે કે તે જન્મવગરની ને હાથ માત્ર મનોરથ રૂપ છે, પરંતુ આવાં સુચરિત્રો તેવી આશાઓને કંઈક નવીન પ્રકારનું જ પ્રેરણાદાન આપે છે.

જ્યારે ભાગ્યશાળી મહાપુરુષોનો જન્મ થાય છે ત્યારે દરેક સ્થળે શાન્તિ વિસ્તરે છે. અરરપરસ વૈર વિરોધ રાખનાર પ્રાણી માત્ર પોતાનો જન્મથીજ બંધાયેલો વિરોધ-એવો સ્વભાવિક ભાવ પણ વિસરી જવાય છે. દરેક જાતના રોગાદિકનો પણ તેમના જન્મ સમયે

નાશ થાય છે. દરેક યોગ-સંજોગો સાતુદ્ગળ હોય છે. ન્યાં ત્યાં-ચોતરફ આનંદમય-મંગલ-કારી શાન્તિ પ્રસરી રહે છે. નરકના જીવોને પણ એક ક્ષણ સુખ થાય છે. મૃત્યુલોકમાં મહાધિકાર દૂર થઈને ઉજ્જવલ તેજ પ્રકાશી છે. તો પછી સ્વર્ગલોકમાં સુખ, શાન્તિ અને આનંદ-ફેલાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ? શુદ્ધ મહાત્માનો જન્મ થયો ત્યારે આનંદ જવાઈ રહ્યો, ચોતરફ શાન્તિ પથરાઈ રહી હતી.

જન્મોત્સવના આનંદની ધામધુમ વખતે અર્થિત (કાળદેવ) નામનો એક જદ સન્યાસી, ખાલક શુદ્ધને નમસ્કાર કરવા આવ્યો એ શું બતાવે છે ? આ અસાર અને પ્રાપચિક દુ-નિયાથી દૂર રહેનારા સંતપુરુષો સંસારના આધારી પ્રપંચનો કાલાદલ સાંભળવાથી મુક્ત હોય છે. તેઓ તો મહાત્માનંદનીજ હાથેરોમાં અનદદ નાદ અને સ્વર્ગીય ગાન સાંભળ્યા કરે છે. છતાં પણ તેઓ જગતનો ઉદાર કરનારા-સકળ જીવોનું કલ્યાણ કરનારા-જનસમૂહના નિષ્કારણ બંધુ જેવા ભાગ્યશાળી મહાત્માઓનાં દર્શન કરવા ઉમંગી હોય છે.

નામનો મહિમા રાખનાર કોઈ વીરલા જ હોય છે. પરંતુ મહાત્માઓમાં હંમેશાં નામ પ્રમાણેજ શુભો હોય છે. જૈનના સોળમા તીર્થંકર શાન્તિનાથ જન્મ્યા ત્યારે રોગાદિક-શત્રુ વગેરેનો નાશ થયો; જે વડે સર્વને શાન્તિ થવાથી શાન્તિનાથ નામ આપ્યું. તેમજ મહાવીર સ્વામિ ઉદરમાં આવ્યા ત્યારથીજ રાજ્યમાં દરેક પ્રકારની વૃદ્ધિ થવાથી વર્ધમાન નામ આપ્યું. અતુલ બળ હોવાથી દેવોએ મહાવીર નામ પાડ્યું. એમ મહાત્માઓનાં નામ શુભનિષ્પન્ન હોય છે. નામ પ્રમાણે શુભ હોય તો જ નામ શોભે છે. માથુસ જાતને લાંછન લગાડે તેવા શુભ હોય ને નામ ઉત્તમ હોય તેમાં શું કાપડો થાય ! ઉલટું તેનું નામ પણ લજવાય. પશરવી પુરોનાં નામ શુભ પ્રમાણે, ને શુભ નામ પ્રમાણેજ હોય છે.

શુરના પણ શુર થવાની યોગ્યતા ગતભવના સંસ્કારી જીવોમાં હોય છે. શુદ્ધદેવ ઉચર લાયક થતાં તેને વિદ્યાકલાના અભ્યાસને માટે રાજ્યે ત્રિશ્વમિત્ર શુરને સોંપ્યા. ત્યાં શુરે પ્રથમ મંત્ર સખાઓ. સવાલ પૂછતાં તે દરેકના વગર સીધે જવાબ દીધા. ઉપરાંત વધારામાં સંખ્યા પણ બોલી બતાવી. તેથી શુરજી આશ્ચર્ય પામીને કુમારને પગે પડ્યા અને બોલ્યા કે “હે શિષ્ય ! તું તો શુરોનો પણ શુર છે.” મહાવીર સ્વામિને પણ આ પ્રમાણે દેવે બ્રાહ્મણનું રૂપ લઈને ન્યાં નિશાળે બહુતા હતા, ત્યાં સવાલ પૂછ્યા હતા. તેના જવાબને યથાર્થ જવાબ આપ્યા હતા. મહાપુરુષો ગર્વ ધારણ કરતાજ નથી. તેઓ તો હંમેશાં બીજાઓને માન સહિત મોટાઈજ આપે છે. બીજાની કિંમત વધારે છે. પોતાને આવડતાં છતાં શુરને નિમિત્ત બનાવી તેના તરફ પૂજ્ય શુદ્ધિ ને વિનયભાવ બતાવે છે. વાણીમાં નમ્રતા ધારણ કરે છે. કાર્યમાં ડહાપણ હોય છે. સ્વભાવમાં સુશીલતા હોય છે. શૌર્ય અને ધર્મના તેઓ ભંડાર હોય છે. છતાં મદ કે દંભ જેવા કોઈ પણ દુર્ગુણો તેમનામાં હોતા નથી. તેઓમાં અદ્ભુત દયા હોય. તેના હૃદયની કેમળતા-મૃદુતા તેના સુખ પર તાદસ્થ દેખાઈ આવે છે, છાયા પડી રહે. એવા ગત ભવના સંસ્કારી જીવોમાંજ શુરના પણ શુર થવાની યોગ્યતા હોય છે. બાકીના ઉત્તમ શુરના શિષ્ય થવાને પણ અધિકારી હોતા નથી. હાલના કેટલાક પુવાનોએ શુર કિત જેવી ઉત્તમ ચીજને ઝાળખી જાનનો મદ છોડી નમ્રતા ધારણ કરવાનો આ ચરિત્ર રથી ધડો લેવો જોઈએ.

મહાત્મા શુદ્ધ દયાની સાક્ષાત્ મૂર્તિરૂપ હતા. તેઓ સાક્ષાત્ કર્ણના સાગર રૂપ હતા.

દયા વડેજ તેઓ ધર્મરચાપક થયા હતા. તેની દયાનાં અનેક ઉદાહરણો પ્રસિદ્ધ છે. તે દરેક આ રથજે લખવાનો પ્રસંગ અને અનુકૂળતા નથી.

બુદ્ધનું હૃદય દયાથી ભરપૂર હતું. મિત્રોની સાથે ઘોડા દોડાવવામાં તે જીતમાં હોય, તો પશુ ઘોડાને શ્વાસ ચડે કે ઘોડો યાદી ગયો છે એમ જણાય, કે તરત તે પોતે જીત મેળવે તેમ હોય તોપણ ઘોડાને હિમો રાખી વિશ્રાંતિ દઈ દેતા. તેનું હૃદય કંઈકામય હતું. પોતે મુશ્કેલીમાં ખમ્મે પશુ ખીજા પ્રાણીને દુઃખ આપે નહિ. પોતે દુઃખ સહન કરીને પશુ જમતના પ્રાણી માત્રને સુખી કરવાનો તેમનો શ્રમ હતો. તે હંમેશાં ખીજાઓનું કેમ બધું બાવ તેના જ વિચાર કરતા. મનુષ્યોને દયાનો પાઠ શિખવવા મુગ્ધા પ્રાણીના પ્રતિનિધિ મવાને માત્ર મનુષ્યોનું જ નહિ પણ સકળ પ્રાણીઓનું-પશુ-પક્ષીઓનું પણ દુઃખ દૂર કરવા ઇચ્છતા. મુગ્ધા પ્રાણી ઉપર ગુજરતું ધાતકીપણું અટકાવનારી મંડળીઓની સર્વ દેશમાં રથજે રથજે ધણીજ જરૂર છે. તે મંડળીઓએ ઘોડાની સરતો, સાઠમારીઓ વગેરે મૌનામાને દુઃખદાઇ રમતો બંધ કરવાની જરૂર છે. તે તદ્દન બંધ ન થાયતો પ્રથમ તેમાં દુઃખ દેનારા ને વધારનારા ને પ્રયોગો થાય છે તે તો બંધ કરવાજ જોઈએ !

જે ધર્મ પાળનારી આજે દુનિયામાં વિશેષ સંખ્યા છે તે ધર્મ અવતારનાર બુદ્ધ મહાત્માને તેની ક્ષમાગુતાજ કારણબૂત હતી. શ્રમણુ બગવંત મહાવીર પ્રજ્ઞને પણ તીર્થંકર ગોત્ર બાધવામાં અસીમ કંઈકાજ કારણબૂત થઈ હતી. “ સવિ જીવ કલ્લં સાસન રસીં રસીં ભાવ દયા મન ઉલ્લસીં ” એ ચળેા તેમની દયાની નિઃસીમતા જતાવે છે. બુદ્ધની દયાનું એક દ્રષ્ટાંત અહીં આપીએ.

એક દિવસ વિચારમાં સ્થિત થયેલ કુમાર રાજના બગીચામાં બેઠા હતા, તેવામાં આ નંદમાં કલ્લોલ કરતાં કરતાં ઉડતાં હંસ પક્ષીઓનાં ટોળાં તરફ તેના કાકાના દીકરા દેવદત્તે તીર ફેંક્યું અને તે હંસને વાગવાથી લોહીની ધાર ચવા માંડી અને ત્રિચાર નિર્દોષ પંખી નીચે પટકાઈ પડ્યું. કુમાર સિદ્ધાર્થની દૃષ્ટિ તેણીગમ જવાથી તે પક્ષીને તેણે ઉપાડી લીધું અને પોતાના હિચંગમાં મૂક્યું. તેને પંખાળીને ઉત્પન્ન થયેલી બીક આછી કરી. પોતાના પ્રેમના પૂર જ્ઞેસથી ધડકતા હૃદય સાથે તેને ચાંપ્યું અને આરતેથી તેના શરીરમાં પ્રુચ્છું તીર ખેંચી કાઢીને શાતાકારી શીતળ ઔષધોપચાર કર્યા.

જેણે સંપૂર્ણ સુખાવસ્થામાંજ દિવસ પસાર કર્યા છે. રવિનામાં પણ દુઃખનો કટુ અનુભવ જોને થયો નથી, અને દુઃખ એ શું ચીજ હશે, તે નહિ જાણનાર એવા કુમારે તે તીરની અણી પોતાના હાથમાં ઘોંચી જોઈ. એમ કરવાથી પોતાને દુઃખની બાગણી થઈ તેથી કુમારે અશ્રુ ભરી લોચને તે પક્ષીને સવિશેષપણે આશ્વાસન આપવા માંડ્યું.

ત્યારપછી દેવદત્તના નોકરે આવીને સિદ્ધાર્થકુમાર પાસે તે પક્ષીની માગણી કરી. પણ કુમારે તેની માગણી કથુધ નહિ રાખવાથી દેવદત્ત પોતે આજ્યેા તોપણ કુમારે પક્ષી દેવાની ના પાડી. તેથી તકરાર વધવાથી જન્ને રાજ્યસભામાં આજ્યેા. ત્યાં પણ તે વાતનો નિવેડો આજ્યેા નહિ, પણ તકરાર વધારે ને વધારે વધવા માંડી. તેવામાં સભાની મધ્યમાં એક વૃદ્ધ ઋષિ આવીને બોલવા લાગ્યા: “ જો હિન્દીની કાંઈ પણ કિંમત હોય તો જેણે મારવાનો પ્રયત્ન કર્યો તેના કરતાં મચાવવાનો પ્રયત્ન કરનારનો તે જીવતા પ્રાણી પર વધારે હક ગણાવો જોઈએ. ”

આ દર્શાવે ઉપરથી સર્વ પ્રાણી પ્રત્યે દયા—સમભાવ રાખવાનો. ‘આત્મવત્ સર્વ-
ભૂતેષુ,’—પોતાના આત્મા સરખોજ સર્વનો આત્મા છે એમ સુદૃઢપણે ઉત્તમ પાઠ
પઢવાનું જ્ઞાન થઈ આવે છે ! હંમેશાં પોતાની લાગણીઓનો વિચાર કર્યા પછી
જ બીજાની લાગણીઓ તરફ બેપરવા જણાવવી ! બીજાને દુઃખી રીતિએ મેલતાં
પહેલાં પોતાનેજ તે રીતિમાં કદખીને વિચાર કરવો કે મને આમાં દુઃખ થશે કે સુખ ?
એમ પોતાના અંતરાત્માને સલાહ પૂછીને પછીજ પોતાને જે સુખરૂપ લાગે,
પોતાનું અંતઃકરણ જે જવાબ આપે તેજ પ્રયોગ બીજાને માટે પણ કરવો. સા-
માન્યતઃ જે સુખકર ચીજ છે તે સર્વને ઠાણ-પ્રિય લાગે છે અને જે વસ્તુ દુઃખકર છે
તે દરેકને અનિષ્ટ-અપ્રિય લાગે છે; એ જન રચનાવ છે. દુનિયામાં અમુકને સુખ વહાણું
ને અમુકને દુઃખ વહાણું હોવા નથી, પણ ગ્રીષ્મામાં ગ્રીષ્મા નહિ દેખાય તેવા જનુઆરી માંડીને
મોટામાં મોટા દરેક પ્રાણી સુધી દૃષ્ટિ કરીશું તો જણાશે કે સર્વ કોઈ સુખનુંજ
દુઃખ-સાધક હોય છે. માટે કોઈને દુઃખ દેવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય ત્યારે પ્રથમ, પોતેજ
તેના અનુભવ મેળવવો; કારણ કે, તેવા અનુભવ થયાં પહેલાં સુખ શું ચીજ છે કે તેની
શું કિંમત છે, તેના ખરેખરા અવાજ આવતો નથી.

મહાત્મા પુરૂષો હંમેશાં સર્વ જીવોને આત્મવત ગણે છે. પોતાની સાથેજ તેની પણ
તુલના કરે છે. પોતાને દુઃખ થાય તેવુંજ બીજાને પણ દુઃખ થાય એમ માનીને પોતાના
આત્માને કદ આપે છે, પણ અન્યને દુઃખ નથી આપતા; તેથીજ સિદ્ધાર્થ ક્રમારે તીર-
ની અણી પોતાના હાથમાં ભેંકીને દુઃખનો અનુભવ કરીને પક્ષીને જીવિતદાન દીધું. તેજ
પ્રમાણે શાન્તિનાથ ભગવાને પણ પરીક્ષા કરવા આવેલા દેવને એક પારેવાને બદલે પોતાનો
આખો દેહ કાપીને અર્પણ કરવા માંડ્યો હતો.

મહાનપુરૂષોની અગાધ દયાનો મદિમા અદ્ભુતજ હોય છે. તેઓની દયા, અન્ય જીવોને
પોતાનું અનુકરણ કરીને પગલે પગલે ચાલવાનું શિક્ષણ લેવરાવનારી જ હોય છે. માટેજ
શુદ્ધ મહાત્માની અનુકરણીય દયા આપણે હંમેશાં વર્તનમાં મૂકવાની છે.

શુદ્ધના પિતાશ્રી જ્યારે વસંતઋતુની શોભા જતાવવા ખેતરોમાં તેડી ગયા ત્યારે ગામ-
ડીઆઓને કરવું પડતું સખત વૈતરં, બાપડા અળોલ બળદની સંવાળી ચામડીમાં બેસીને
તરફથી ભોકાતી ચાણકની આર, વગેરે જોઈ શુદ્ધ મહાત્માને સમજાયું કે જીવનના ગુલામ
તમે કાંટા છુપાવેલા છે.

જીવન એ એક જાતનું ગુલામજ છે. ગુલામનું પુષ્પ ગમે તેવું સુન્દર-મનહર-આખને
હંડકે આપનાર હોય, તોપણ તેના હોડમાં અનેક કાંટાઓ હોય છે. તેમજ જીવનરૂપ
માખનું પુષ્પ ઉપરથી ગમે તેવું આનંદદાયક હોય તથાપિ તે સુખરૂપ પુષ્પની તળે દુઃખ-
કાંટાઓ છુપાવેલા હોય છે પણ તે કાંટાઓ જીવનના આંતરરચરૂપને જોઈ શકનારનેજ
દ્રશ્ય દેખાય છે. બાકી તો શ્રમણમાં ભમનારાઓ પોતાને નિષ્કંટકજ માને છે !

દિવસે દિવસે શુદ્ધનો દયામય વૈરાગ્ય વધતોજ ગયો. તેને વિરાગી બનતો અટકાવવા
જ શુદ્ધિદાને પ્રયત્ન આદર્યો. શુદ્ધિદાને સૂઝેલી સલાહ માની કુંવરને લગ્ન કરવાની દિશામાં
જવા માંડ્યો ને તેમાં તે ફતેહ પણ પામ્યો.

“આપેલી કન્યાથી કાંઈ આકર્ષણ થાય નહિ; વરેલી કન્યાથીજ બંધન થાય” ! આ

વાક્ય વાંચી કંથ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ ઉપર એક લીટી લખવાતું મન થઇ જાય છે. કંથ એટલે ભરથાર. કંથ શબ્દનો મૂળ શબ્દ કાંત છે. કાંત પરથી કંત ને પછી કંથ શબ્દ બન્યો હશે. કાંત શબ્દમાં કમ્ ધાતુ છે. કમ્ એટલે ચાહવું. તેથી કાંત-કંથ એટલે ચાહેલો-પસંદ કરેલો (વહાલો ધણી) આ શબ્દ, પૂર્વે આપણામાં પોતાની મેળે કન્યાઓ વર શોધી લેતી એવું બતાવે છે. સ્વયંવર શબ્દ પણ એવું જ સૂચન કરે છે. પરંતુ હાલતો માખાપ ન્યાં બાધે ત્યાંજ બંધાવું પડે છે. હાલના સમયમાં પુત્ર યા પુત્રીને તે બાળતમાં પૂછવામાં કે તેમની સલાહ પણ લેવામાં આવતી નથી. તેમને ગમતું હોય યા અણગમતું હોય તોપણ માખાપ ન્યાં લાકડે માકડું વળગાડે તે કશું કરીને સહન કરવું પડે છે. તેથીજ હાલના વખતમાં ઘણે ઠેકાણે અચાન માણસોમાં ગૃહસંસાર કલેશમયજ ચાલે છે. સુત્ર માણસ તો બિચારા મનતું સમાધાન કરીને સતોષથી સહન કરીને પોતાનું નિભાવી લે છે. આવા દુઃખમય ગૃહસંસારો અનેક રચળે આપણી દૃષ્ટિએ પડે છે, તોપણ અશ્વસોક્ષ માત્ર એટલો જ છે કે તે પ્રમા હજી સુધી આપણે દૂર કરી શકતા નથી ને આપણો અસહ રીવાજ ગૃહણ કરી શકતા નથી. આપણા નિર્દોષ બાળક બાળિકાના નિર્દોષ હૃદયોને સારાસારનો વિચાર ક્યાં સિવાય તેમની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ ગમે તે રચળે લગ્નની વેદી ઉપર હોમી દેતાં મૂખ કે નિર્દય માતા પિતા કે સ્વજનો જરા પણ વાર લગાડતા નથી, એ શું થોડી શાચનીય દશા છે? કહેવત છે કે સાપ ગયા ને લીસોટા રજા ! તે પ્રમાણે કંથ શબ્દ યા ઉપરથી કહેવાયો છે, તેનો અર્થ સમજીને કામ કરવું નથી, પણ તે નામતો રાખી દીધું છે. !

આપેલ કન્યા યા વરના તરફ જોડેલો ભાવ પેદા થાય છે તેથી લક્ષ ગણે વધારે ભાવ હૃદયના પૂર્વભવના સંસ્કાર તાળ્ય થઇ પ્રેમભાવથી થાય છે. અથવા તો હૃદયના ભાવથી ચાહીને વરવામાં જોડેલાં સુખી થવાય છે, તેના લક્ષ્યાંજ ભાગે પણ વિના ચાહે વરવાથી સુખી થવાતું નથી. અન્યોઅન્યના-ચિત્તને સૌંધ થયો ન હોય ત્યારે તે કાંત કેમ ગણાય ?- તે વિષે, સ્વ. ગોવર્ધનશમભાઇએ રચેલી રનેહયુક્તમાં રનેહનિદાન એ નામની કવિતામાં એક બાળા પોતાના પિતાને સલાહ પૂછે છે તે માદ આવતાં રવતઃ લખાઇ જાય છે—

હું બોલીઃ “ કાન્ત ગણાય છે ઉત્તરારિધિના ચંદ્રમાં;

સુખ ચિત્તમાં આના પ્રભાવથી વીચિ જગે કેમ ના ?

સન્ધિ થયો નથી, છે નહિ, નક્કી ન કે યારોજ તે

અમ ચિત્તને; તો શીખવે, પ્રિય તાત ! કયમ સુખ કાન્ત આ ? ”

(મારા આ વિચારો ઉપરથી વાંચકવૃદ્ધે હું આર્ષદીની વિરૂદ્ધ છું એમ માનવાનું નથી. ખરી આર્ષદી કઇ હતી તે બતાવવા માટે અને કેટલાક ગૃહસંસારોના કલહ જોઇને જીરસાથી આટલું લખાઇ ગયું છે. હાલ પણ જે રીડીએ ચાલે છે તેના સંબંધમાં પણ ઉચ્છેદક વૃત્તિ રાખવાતું મને પસંદ નથી ને તેથી તેમાં પણ ક્યાં સુધારાને અવકાશ છે તે જણાવી તેના રક્ષણ અર્થે “ વનિતા વિદ્યાન ” માં લીલાવતી જીવનકળા વિષયે સાર આહી પત્રમાં મેં ચોખ્ખ લખેલું છે તે જોવાથી મારી સંરક્ષક વૃત્તિ સમજશે.) કુમાર સિદ્ધાર્થને પ્રેમના બંધનમાં નાંખવાનું તો ક્યું પણ ત્યાં સલાહ એ આવીને ઉભો કે;—આપેલી કન્યાથી કાંઈ આકર્ષણ થાય નહિ, પણ વરેલી કન્યાથીજ બંધન થાય. આ સલાહ વિરાગી ચિત્તને માટે ગંજીર ને તદન અશક્ય હતો. તોપણ જ્યાં ગતભવનું ઝંજીરુબંધન હોય છે,

ત્યાં અશક્ય વાત પણ શક્ય બની જાય છે. સ્વનામાં પણ જેને જોયેલ ન હોય કે આ-
જખતા પણ ન હોય, છતાંજી બંધનકારક સંબંધ ગમે ત્યાંથી સંકળાઈ જાય છે.
રાજ હોય કે રંક હોય, દેવ દાનવ કે માનવ હોય, મહાત્મા હોય કે શુદ્ધ પ્રાણી હોય, ગમે તે
હોય તોપણ ગતભવનું રહી ગયેલું અણુ તો ચૂકવવુંજ પડે ને ત્યારેજ છૂટા થવાય છે. !

શુદ્ધના પિતાએ અનેક રૂપવતી સ્ત્રીઓ—કુમારીઓને એકઠી કરેલી હતી; તેમાં શુદ્ધના
પૂર્વ જન્મની તેની પત્ની શુદ્ધનેજ અંખતી અંખતી મરણ પામીને તેના મામા દંડપાણિને
ત્યાં યશોધરા નામે પુત્રીરૂપે ઉત્પન્ન થઈ હતી, તે સન્મુખ આવીને ઉભી રહી. પૂર્વના
સંસ્કારો તાજા થઈ બંને વચ્ચે આકર્ષણ થયું. ચાર આંખોના મિલાપમાંથીજ પ્રેમદેવ
જન્મ પામ્યો ! પૂર્વનો સંબંધ ફરીથી જોડાયો—તાજે થયો !

ત્યાર પછી સારા દિવસોમાં કુમારના, યશોધરા સાથે બારે ધામધુમથી લગ્ન ઉજવવામાં
આવ્યાં. અત્યાર સુધી તો રાજ શુદ્ધોદનની ધ્વજા પ્રમાણે થયું ને અનંત આકાશમાં સ્વ-
ચ્છંદે વિચરતું પક્ષી હવે પીંગરામાં પુરાયું ! કુમારના સ્વતંત્ર પગોમાં હવે સોનાની બેડી
જડાઈ ! ગમે તેવું મજશુત બંધન હોય તો પણ શુરવીરને તે તોડતાં વાર લાગતી નથી
પણ પ્રેમનું બંધન કે જે દૃશ્ય નથી તે બંધન તોડવાને તો શરવીર પણ અશક્ત છે.

પ્રેમ એ એક અજળ સ્ત્રીજ છે. પ્રેમ વિનાનું મનુષ્ય નકામું છે. મહાત્માના હૃદયો
પણ જગતના જીવ ઉપર પ્રેમ રાખે છે. પ્રેમ રાખે છે તેથીજ તે મહાત્મા છે. પ્રેમ વિનાના
શુદ્ધ અંતઃકરણવાળાઓ હંમેશાં સ્વાર્થી ને એકલપેટા ગણાય છે. પ્રેમનો અણદાર્ય મૂર્ખ
લોકોએ બગાડી નાંખ્યો છે. બાકી પ્રેમ વિના ઇશ્વર પણ આપણને ચાહી શકે નહિ ને ઇશ્વ-
રને આપણે પણ ચાહી શકીએ નહિ. પ્રેમવિના માતા, પિતા, પતિ, ભાઈ, બેન, શર, શિષ્ય,
પ્રભુ, એ બધાઓનો સંબંધ શુન્યવત્ લાસે છે. ભાઈ બેન વચ્ચે શંકા, માતા પુત્ર વચ્ચે
શંકા, પિતા પુત્રી વચ્ચે શંકા, શર શિષ્યા વચ્ચે શંકા, એ બધું પ્રેમવિના શુદ્ધ નિર્મળ પ્રેમ
વિનાજ જોઈ શકાય છે. ખરો પ્રેમજ તલીનતાના પ્રસંગો આણે છે; તલીનતાના પ્રસંગ
વગર ખરી દયા કે ખરી ભક્તિ થઈ શકતો નથી. શુદ્ધ વેદાંતીપણું પ્રેમમાં નથી હોતું.

પ્રાણી માત્ર પર પ્રેમ અલાવવા માટે માત્ર હૃદયમાંજ બેઠાં બેઠાં પ્રેમના વિચારો કર્યા
કરવા એ બસ નથી. તેટલામાં પૂર્ણતા આવી જતી નથી. પણ આચારમાં, વર્તનમાં પ્રાણી
માત્ર પ્રત્યે તેમ વર્તી દેખાડવામાંજ પ્રેમ છે. પશુપક્ષિવાળા પામર પ્રાણીઓનેજ પ્રેમ અણ-
કરડવા દોડે છે. એવાં મનુષ્યોએજ પ્રેમ અણદના શુદ્ધ સ્વરૂપનો નાશ કર્યો છે. એવા મૂર્ખા-
નંદોજ પ્રેમ અણદથી લાડકે છે. કેટલાક સાધુઓને મેં એમ કહેતાં સાંભળ્યા છે કે દ્વેષથી
નહિ પણ પ્રેમથી ધણીં કર્મો બંધાય છે ! એ બિચારાઓ પ્રેમનું અર્થ સ્વરૂપજ સમજતા
નથી. તેઓનો વૈરાગ્યજ શુદ્ધ પ્રેમનું અંતિમ સ્વરૂપ છે એમ તેઓ જો સમજી શકે, તો તેઓ
જગતનું કેટલું બધું કલ્યાણ કરી શકે ?

પ્રેમ વિના વિદ્યા મળતી નથી, પ્રેમવિના પ્રભુપદ મળતું નથી, ને પ્રેમ વિના એક
શુદ્ધ વહેવાર નબી શકતો નથી. સ્વાર્થી નલતા જગત વહેવારોનું આયુષ્ય તપાસી ને શુદ્ધ
પ્રેમથી નલતા વહેવારનું આયુષ્ય તપાસી જીવો, તો તે વાત સમજશે. બાકી “પ્રેમ એ અમારા
અધિકારથી બહાર છે. જગત વહેવારની પરાધીનતા—રહી બંધન અમને એમ કહે છે કે પ્રેમ
ને ધિક્કારો તેથી અમે પ્રેમ સ્ત્રીજને અનુરૂપ ગણીએ છીએ ” એમ કહેનારને કોઈ રોકે

તેમ નથી પરંતુ પાદ રાખજો કે જે શુદ્ધ મહાત્માએ પ્રેમનો એવો અર્થ કર્યો હોત, મહાવીર પ્રજાએ પ્રેમનો એવો અર્થ કર્યો હોત, તો તેઓના હૃદયમાં જગતના જીવો ઉપર દયા કે સમભાવ કદી પણ આવી શકત નહિ તેઓ જગતમાં પોતાનું નામ અમર અને જીવ માનવું કલ્યાણ કરી ગયા છે, એ પ્રેમને લીધેજ !

કુકામાં કહેવાતું કે શુદ્ધનો પ્રેમ સાર્વત્રિક પ્રેમ હતો, શુદ્ધ પ્રેમ હતો, ખરો પ્રેમ હતો યશો ધરા નામની એક બ્યક્તિ ઉપરથી વધીને જગતના સર્વ જીવો સુધી તે લખાયો હતો એ વિશાળ પ્રેમ હતો તેથીજ એ મહાત્માએ જગતમાં પોતાનો ધર્મ ફેલાવ્યો હતો.

એક રાત્રે કુમારે સાંજભેલા વીણનાદના છેલ્લા શબ્દોનો ભાવાર્થ એ હતો, કે-ઉઠો જાગ્રત થાઓ અને આરામ રથળ શોધતા પ્રાણીઓને આરામ રથળ બતાવો એ પ્રમાણે સૂચવાતા ભાવાર્થ વાળું ગીત પૂર્ણ થયું કુમારના બીતરમાં—હૃદયમાં તે શબ્દો કોતરાઈ ગયા પોતાના જીવનની કરેલી-પ્રથમ પ્રતિજ્ઞાનું રમરથ થયું તે પછે કુમાર સિદ્ધાર્થે નિશ્ચય કર્યો કે “ પહેલીજ તમે મારે નીકળી પડ્યું, પ્રકાશ શોધી કાઢવો ને જગતને તે અર્પણ કરવો ” મહાત્માઓ કોઈ પણ જાતનું નિમિત્ત મલવા પછી એક પણ પશુ થોભાનાનો નિ લખ કરતા નથી ‘પરોપકારાય સતાં વિમૂતય’ સત મહાત્માની વિશુદ્ધિ-શક્તિ પારકાના હિતાર્થેજ હોય છે સજ્જન માણસને જે માનસિક શારીરિક કે આર્થિક સપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે તે હમેશાં બીજા પર ઉપકાર કરવા માટેજ હોય છે તેઓ ધનથી ગાજ શોખ માણતા નથી કે રથૂળ વિશ્વસુખોમાં આનંદ પામતા નથી, પણ બીજા જીવોને સુખી કરવા માટે પોતાનું દરેક પ્રકારનું સપત્તિ-જન-પ્રુદ પોતાનું શરીર પણ પરાર્થે અર્પણ કરવું એજ સપત્તિ અને શરીરપ્રાપ્તિનો હેતુ સમજે છે.

દરેક ધર્મશાસ્ત્રમાં પારકાનું બહુ કરવું એજ પુણ્ય અને પારકાને દુઃખ દેવું તેજ પાપ કહેલ છે તેને માટે કથું છે કે— અષ્ટાદશ પુણ્યાનાં, સારાત્સાર સમુદ્ધૃત ! પરોપકાર પુણ્યાય, પાપાય પરપીડન ।’ માટે પરોપકાર એજ ખરું પુણ્ય છે દુઃખી જગતને, આપણા એકજ પિતાના નાળકને, આપણા સહોદરને-ભાંડુને સદાય કરવામાં આપણને કુદરત તરફથી જે બક્ષીસ મળી હોય તેના, તેઓના હિતાયે સદુપયોગ કરવો તેજ તેની સાર્થકતા છે, એમ શુદ્ધ મહાત્માનું ચરિત્ર સ્પષ્ટ સીખવે છે શુદ્ધચરિત્ર પરથી ધણુ લખી શકાય તેમ છે પરંતુ વિસ્તાર ભરથી હાન તો આટલું જમ છે

(રાજકોટ)

નિર્મળા.

સદ્ગત મહાન રાનાડે અને ગૃહતંત્ર *

સદ્ગત મહાદેવ ગોવિંદ રાનાડેના પીતા એક જુની દબ્બના ધર્મચુસ્ત પુરૂષ હતા, જેઓ પોતાના ધાર્મિક નીલકર્મમાં ધણાજ નીચમીત અને પોતાની ન્યાતજાતની માગણીને તથા

* મહર્ષિ મહાદેવ ગોવિંદ રાનાડેના જીવનની નોંધ એ નામનું વાચક લાચક પુસ્તક લેખના પત્ની શ્રીમતી રમાબાઈએ લખ્યું છે અને ત્હેનું ગુજરાતી માધાન્તર સૌ ભદ્રાચારી મહાવકર એઓએ કર્યું છે આ સચિત્ર પુસ્તકનું મૂલ્ય રૂકા રૂ ૧-૮-૦ છે અને તે શ્રીયુત બી આર દિવેદિયા, (સેન્ટ્રાલ) એમની પાસેથી મળી શકશે ખચ જતા લેખાથી મળતો નરો સેવાસદનના હિતાયે વપરાવાનો છે

તેના નીચેમોને મજબુત રીતે વળંગી રહેનારા, પોતાના સગારનેહી તરફ ધંધુજી માયાળુ અને ઉદારતાથી જુદતંત્ર ચલાવનારા હતા. જીવાન મહારેવ રાનાડે પોતાના પીતાથી બહીને વર્તનારા તથા તેમની હાજરીમાં જરા પંથુ હેમની મર્યાદા લોપાય એવું કાર્ય કરવાને કંદી પણ હીંમત કરતા નહોતા. પીતાની હાજરીમાં જ્યાં સુધી ખાસ બોલવાનો પ્રસંગ નહિ લાવવામાં આવે ત્યાં સુધી કંદી પણ બોલવા હીંમત કરતા નહી, અને બોલતા તે પણ માત્ર થોડા વિવેક ભર્યા શબ્દોમાંજ. આવો સંબંધ શ્રીમાન રાનાડે પોતે ન્યાયાધીશ થઈ સ્વતંત્ર ગુજરાન કરવા, અને જાહેર જાહેરી ચાલુ કરવા સમર્થ થયા હતા તે છતાં પણ ચાલુ હતો. આમ છતાં સત્ય સમગતી, વાંચક વર્ગ આશ્ચર્યમાં પડશે કે પોતાના પીતા તરફ આવું વીવેકી વર્તન છતાં, તેઓશ્રી, પોતાના પીતાના ધર્મચુસ્ત બંધને કે જે દેશહીતના કાર્યમાં બંધન રૂપ હતા; તેને ખુદી રીતે નાપસંદ કરનારા હતા. શ્રીયુત્, રાનાડે ઇ. સ. ૧૮૬૮ માં એલિન્સ્ટન કોલેજમાં એંગ્રેજીના આસીસ્ટન્ટ પ્રોફેસર હતા. અને તેઓ ઇ. સ. ૧૮૬૯ માં સંસારસુધારક મંડળમાં દાખલ થયા કે જે મંડળ પુનર્લંભની તરફેણ કરતું હતું. જેઓએ મી. રાનાડેને તેમની પાછલી જાહેરીમાં જોયા હશે તેઓ કહે છે કે તેવજુ ધંધુજી શાંત અને આત્મ સંધર્મી સાધુ હતા, અને તેઓ કંદી પણ ઉરકેરાઈ ગયાં હોય એવું જણાયું નથી. પરંતુ તેજ રાનાડે પોતાની જીવાનીમાં કંઈ જુદાજ હતા. તે સમયે તેમની કલમ ધર્મી કાતીલ હતી; એક નીબંધમાં લખાયેલી કાચ રહીત ખીનાધી-સર આલેક્ઝાન્ડર જેવા તેમના રનેહી તેમના પ્રત્યે બહુ ઝરસે થયા હતા. ઇ. સ. ૧૮૬૯ માં મી. રાનાડેએ વિધવા પૂનર્લંભની તરફેણમાં એક સખ્ત કાયદુ આપ્યું હતું. પરંતુ તેજ વખતમાં તેમના કથનની કસોટી આવી પડી. એ સમયમાં વિધવાવિવાહના કેટલાક હીમાયતીઓ પોતાની પત્ની ગુમાવી બેઠા હતા, અને તેમાં મી. રાનાડે પણ એક હતા. તેમના પીતા તેમને એક ૧૧ વરસની બાળકી (કુમારીકા) સાથે પરણાવવા ઇચ્છતા હતા. આ સમયે મી. રાનાડે પુનામાં હતા. અને વીધવા વીવાહના હીમાયતીઓ યુઆઈમાં હતા. તારો અને કાગળો મારફત તેઓએ મી. રાનાડેને કોઈ વીધવા સાથે લગ્ન કરવા ઇશ્વરના નામથી વીનંતી કરી. તેમના પીતાએ આવેલા તારો અને પત્રો ધુપાવી દીધા, અને પોતે કાંઈપણ દલીલ અથવા આજીજી સાંભળ્યા વગર તે અગિયાર વર્ષની બાળકી (તે હાલનાં આપણાં આદર્શ સન્નારી શ્રીમતી રમાબાઈ રાનાડે) ને તેના પીતા સાથે, મી. રાનાડે આગળ લાવ્યા, અને બોલ્યા, “ તારે આ છોકરી સાથે લગ્ન કરવું જોઈએ, અને જો તું નાકશુલ્ક જશે તો તારો અને મારો સંબંધ આજથી તુટેલો સમજજો, અને હું કંદી પણ તારું મોં જોઈશ નહીં. ” વળી કહ્યું, “ જ્યારે એક કુમારીકાને તેના પીતા સાથે અને લગ્ન માટે યોગ્ય ધારી લાવવામાં આવી છે, તો તારે નાકશુલ્ક કરી તેને તેના પીતા સાથે પાછી મોકલવી, એ હવે છોકરીને માટે લાજનરૂપ છે. શું તું એક નાજુક બાળાની જાહેરી, તેને પાછી કાઢી, નષ્ટ કરવા ધારે છે ? શું તું તારાં આવાં વર્તનથી તારાં કુટુંબની અને સાથે સાથે આ બાલિકાના પીતાના કુટુંબની આખરે પર પાણી ફેરવવા હીંમત કરે છે ? ” આ સાંભળીને તે (મી. રાનાડે) બીલકુલ નરમ થઈ ગયો, તાણે થઈ ગયો. આ સંબંધે એક ન્યુસપેપર કે જેમાં મી. રાનાડેએ આગળ વીધવાવીવાહ સંબંધે લાંબું લાંબું કહ્યું હતું તેણે લખ્યું “ કેવી મહાન ધક્કતી ! ”

સત્ય કે અસત્ય ?

શ્રીમતી રમાબાઈ રાનાડે પોતાના સદ્ગત પતિનો હીંમતથી બચાવ કરતાં કહે છે કે “મારા પતી સત્ય હતા, જ્યારે તેમના ટીકાકારો અસત્ય.” હવે આપણે તો આ અભિપ્રાય યુગે મોઢે સાંભળવોજ નેપ્રમી, પછી આપણે મળતા યથા છે નહિ. પણ એક વાત તો સત્ય છે કે પોતાના જદ પીતાની પાછલી જાંઘી સાંતપણે ગુજરવા દેવા, એમનું આ વલણ તદ્દન ઉત્તમ હતું.

મી. રાનાડેનો સચોટ પણ છુદ્ધિપૂર્વક જવાબ.

લગ્નના ટાંકણે મી. રાનાડેએ પોતાના પીતાની જાણ વગર, શ્રીયુત વીળણ પરશરામ શાસ્ત્રી કે જેમને ન્યાતી તરફથી પૂનર્જીવ કરવા માટે ન્યાતબદ્ધાર મુકવામાં આવ્યા હતા, તેમને પોતાને ઘેર જમવા નોતર્યાં. બસ, મી. રાનાડેનું આ પગલું તેમને તથા તેમના આખા કુટુંબને ન્યાતબદ્ધાર મુકવવા પૂરવું હતું, અને તેથી તેમના પીતાએ એકવાર ફરીથી ધર છોડી જવાની ધમકી આપી. છતાં મી રાનાડેએ ધૈર્ય અને અચળતાથી અને છુદ્ધિપૂર્વક મક્કમપણે પણ મર્યાદાથી જવાબ દીધો, કે ત્યારે તો તે પોતે (મી. રાનાડે) પોતાની પૂનાના ફર્ટીકલાસ સમોર્ડિનેટ જજની તરીકેની જગોનું રાજનામું આપી જંગલમાં સાંકુચવન ગાળવા જવા તૈયાર છે. જવાબ સચોટ હતો અને તેણે ધારેલી અસર આપાદ કરી. પીતાજી સમજ ગયા, અને પુત્રને ધારેલું કરવા દીધું. પરંતુ આટલેથી આ પ્રકરણ પૂર્ણ નહિ કરતાં, મ્હારી વહેનો અને બાપજીને આ પીતા પુત્રની હોલચાલમાં સામસામા ગર્ભાંત “શૌર પર સવાશૌર” પછું રહેલું છે તે જણાવીશ. પીતાએ પુત્રની જાણ અને સંમતી વગર તેમને માટે એક ૧૧ વર્ષનાં કુમારીકા પસદ કર્યાં, તે અદલમાં શ્રીયુત રાનાડેએ, જાણે ઈંદને જવાબ પથ્થરથી વાળતા ન હોય તેમ, પીતાની જાણ અગર સંમતી વગર વીધવાવીવાદના હીમાયતીઓને જમવા નોતર્યાં. લગ્ન માટે યોગ્ય ધારેલી કુમારીકાને નહીં રવીકારવી એ જેમ ખાનદાન કુટુંબને માટે જે પીતાને લાંછન રૂપ ગણાયું, તેજ પ્રમાણે નોતરેલા પરાણાઓને જમાડ્યા વીના પાછા મોકલવા એ કાર્ય શું તે બાહોય પુત્રને પોતાના કુટુંબને કલંક કરતા નહીં જણાય ? આહ ! પીતાને માટે કેવો માર્મિક યોષ ! અને યોષ આપવાની તે પુત્રની કેવી અપૂર્વ છુદ્ધિ ? હોંદમાતા ! ધૈર્ય ધર તારી ઉન્નતિ માટે અને સ્થુર કર તારી સ્વતંત્રતા માટે, બધાં સુધી આર્યક્ષેત્રમાં ન્યાયવીર રાનાડેઓ પાક્યા છે ત્યાંસુધી કાંઈ ચિન્તા નથી ! આર્યભગીની અને બ્રાતાઓ ! જેઓ સૂકારાને નામે કફોડા કામેા કરી માતા પીતાને રંજડે છે, અને પોપટીઆ ઝાનનું પોત પ્રગટાવે છે, તેઓને આદર્શ ધર્મવીર સંસારમુધારક મરહુમ રાનાડેનું અને વીરુપી બેન રમાબાઈનું અનુકરણ મનનીય યથ પડશે.

એક ધર્મોદ્ધે કુટુંબ.

મરહુમ રાનાડેને માત્ર, તેમના સંસારમુધારના કાર્યમાં, પીતા તરફથીજ દરકત નહીં નહોતી. પોતાના ઘરમાં પોતાના એક વીધવા બેન હતાં, જેમનાપર તેમનો અનહદ ભાવ હતો.તે બેન એક પ્રતાપી પણ પક્ષા ધર્મોદ્ધે હતાં. તેઓ તેમના ગૃહરાજ્યના શરણ હતાં, કારણકે તે બહેન હતાં, અને પુરાણશાસ્ત્ર વીગેરેનાં સારા અભ્યાસી હતાં, એટલે તેમનો દિવસનો વખત ધરની વ્યવસ્થામાં અને પૂરાણ વાંચવામાં વહેંચાઈ ગયેલો હતો. વળી મી રાનાડેને સાવકાં માતૃશ્રી પણ હતાં.

કુમારીકા સાથના પોતાના ફરીવારના લગ્ન પછી, પોતાનાં નવાં પત્નીને રાનાડેએ કેળવણી આપવાની શરૂઆત કરી, અને સવારે અને સાંજે તેને કેળવણી આપવા પોતે બેસતા. ઘરની ધરડાં સ્ત્રી-આને છ'છેડવાનું તે વખતે આનાથી વધારે શું બેઠવું હતું ? પરંતુ તેઓ રાનાડેને તો કહેવાની હીમત કરી શકતાં નહોતાં, કારણકે તેઓ તો પોતાની મરણ પ્રમાણે શાંતતાથી વર્તવા પડ્યા હતા. તેથી તે વૃદ્ધ સ્ત્રીઓએ મીસીસ રાનાડેથી શરૂઆત કરી. તેઓએ તેને સલાહ આપી, “વહાલી છોકરી! આ પુરૂષો માત્ર વાંચવાનું લખવાનું અને પૈસા કમાવાનું ગણે છે. તેઓને દુનીઆદારીના ક્યાંથી જાતી અનુભવ હોય ? શું તેઓ રાંધી અને ગૃહસ્ત્રની વ્યવસ્થા કરી શકે છે ? તમારા પતિ તમને સેંકડો ચીજ કરવાની કહેશે, પરંતુ ચંચળ સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે કે તેમણે તે ડાહ્યાડાહી વાતો એક કાને સાંભળી બીજે કાનેથી કાઢી નાંખવી. આપણું કર્તવ્ય તો રસોડામાંજ પૂરું થાય છે. વાંચન સાથે આપણને શું કામ છે ? તમે શું મડમ સાહેબ થઈને આપણાં કુટુંબ પર કસંક લાવવા માગો છો ? તમારા પત્નીનાં અગ્રણ્ય પત્ની એટલે તમારી શોકયના વીચાર કરો. જેમ તમને તે વાંચવા લખવા શીખવા દળાણ કરે છે તેજ પ્રમાણે તેમને પણ દળાણ કરતા. પરંતુ તે તો ધણાં મુશીબ અને સમજી હતાં. બાઇ તરફથી તેમને જે કંઈ પણ શીખામણ અપાતી તે તરફ “હા, હા” બોલતાં. પણ તે તો પોતાનેજ પંથે ચાલનારાં હતાં. તે કદીપણ વાંચતાં લખતાં શીખ્યાં નહોતાં, પણ માત્ર રાંધણીનીજ દરકાર રાખતાં. અને તે અમને કેવું એક વહાલું પંખી હતું ? ખરેજ તે તમારે માટે આદર્શ રૂપ છે. તમે એક કીર્તિવંત કુટુંબમાંથી આવો છો, અને તેથી તમેજ કહો કે કાણ સ્ત્રીઓને બાણવવામાં આવી હતી ? તમારા પતી થોડો વખત તમને બણાવવાની ખત રાખશે, પણ આગળજતાં જેમ જેમ તમે તેમના કહેવા પ્રમાણે વર્તશો નહી, તેમ તેમ કંટાળી આખરે તમને શીખવવાની માયાકૂટ ઊડી દેશે. સંસારસુધારા પાછળ બટકનારાઓને માટે અને સ્ત્રી-જાતને મહેનત આપનારાઓને માટે તો આજ ઉત્તમ રસ્તો છે.” જુઓ બહેનો ! ધર્મોન્ન વૃદ્ધ સ્ત્રીમંડળને તે બાઇને પતિવ્રત ધર્મથી ચળાવનારો કેવો અધઘટિત ઉપદેશ ! હે દેશસુધારક બ્રાતા અને ભગીનીઓ ! જે કુટુંબો, સ્ત્રી ઉન્નતિને મૂળમાંથી કરડી ખાનારાં અને પારકાંની કુચલીમાં દોષદષ્ટીથીજ સર્વ મંડળને નીહાળનારાં અને વધુમાં વધુ પો-લમપોલ પાખંડી આચાર્યોને જ પોતાનું સર્વસ્વ માનનારાં અને તેવોજ બીજાઓને ઉપ-દેશ આપનારાંઓથી, જ્યાં સુધી ભારણાં રહેશે, ત્યાં સુધી માત્ર ઉપદેશ દ્વારા ભારતની ઉન્નતિ તમે કીધા ખૂણામાં નીહાળો છો, તે હું સમજી શકતી નથી. સ્ત્રી કેળવણીનો—સ્ત્રીને યોગ્ય કે-ળવણીનો પ્રયત્ન ધ્વની આર્થાવર્તની જીંપડીઓ સુધી પહોંચ્યો નથી, ત્યાંસુધી તો માત્ર તમારો ઉપદેશ, હવાના બાવળાં સમાન છે—ઉંધમાંના આનંદી સ્વરના જેવો છે !

ગૃહીણી-જેન રમાખાઈના-રસ્તો.

મીસીસ રાનાડેએ ગમેતેમ છતાં, આ શીખામણ માની નહી—જે શીખામણ તેમનાં ઘરનાં વડીલ સ્ત્રીમંડળે આપી હતી, તેને—તેમના પત્નીના શાંત સુબોધે તેમના પર સારી અસર કરી. મી. રાનાડેએ પોતાના ઘરનાં સ્ત્રીમંડળ તરફ કંઈ ધ્યાન આપ્યુંજ નહી, અને જાણે કે કંઈ જાણતાજ નથી એમ જણાતી, પોતાની પત્નીની કેળવણી ચાલુ રાખી. રાત્રે વાળુ ક્યાં બાદ, મી. રાનાડે પોતાના ઘરના વડીલ સ્ત્રીમંડળ સાથે લગભગ એક કલાક બે-સતા, જે દરમિયાન, તેમની સાથે મીઠા મીઠા વાર્તાલાપ કરી, તેમને આનંદી બનાવતા, પરંતુ

પોતાના પત્નીની કેળવણી સખધે જરા પણ વાત છેડતા નહીં, અથવા તેઓ છેડે એવી તક સુધા આપતા નહીં પણ ધીમેધીમે તો વડીન સ્ત્રીમંડળ તરફથી, મીસીસ રાનાડેને રબડવાનો વીપરીત માર્ગ પણ લેવાનો ધરમાં આવતાં જતાં પરસ્ત્રીમંડળ આગળ, મીસીસ રાનાડેની તેઓ ઠેકડીઓ કરવા લાગ્યાં, અને માત્ર નજીબી અથવા નહીં જેવી જુવને-મોહુ રૂપ આપી ખજુખોઢ કરવા લાગ્યાં, વડીલ સ્ત્રીઓ, આ અને એવી બીજી રીતે યુવાન મીસીસ રાનાડે-ખહેન રમાખાઇ-ની જીદગી એક દયાજનક બનાવી દીધી આપણુ જાનાં મી રાનાડેનો એક પણ દીવસ એવો ન વીસે, કે જ્યારે તેમણે પોતાનો પતીને કેળવણી નહીં આપી હોય યુવાન બેન રમાખાઇ પણ અચળ અને લાગણી વાળા હતા, અને તેમને તો પોતાનો દીવસ ધરના ઐરાણી સાથેજ વીતાડવાનો હતો, અને તેઓનાં મહેણાં ટોણાથી, ખહેન રમાખાઇના દીવસ શુભ અશુભાતમાજ વીરામતો આ પ્રમાણે થોડાં વરસ આપણુ ત્યાર પછી મી રાનાડેએ એક બીજી પગલુ લીધું તેમણે એક ઇચ્છા ખાઇ પોતાના પતીને પોતાને ઘેર શીખવવા શક્યા આ ભેધને તે વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ ધણીજ ગભરાયાં આ કાર્યને તેઓએ પોતાના ધરની પાલમાનીનુ ગણ્યુ તેઓએ મીસીસ રાનાડેને કહ્યું કે “ અમારી કોણુ દરકાર કરે છે ? હવેતો તમે જે બાઇ તમને શીખવવા આવે છે તેની માફક કપડા પહેરો અને તમારા પતીને કહો કે વીધવાઓ ને ધરમાંથી હવે રજા આપો ! ” આ સઘળું મીસીસ રાનાડેએ સહન કર્યું, અને તેઓને ખુશી રાખવા, પોતાના શીક્ષકના ગયાપછી, પોતે દરરોજ નહાતાં કારણ કે હોદુ વીચાર પ્રમાણે તેમ કરવું જોઇતું હતું પરંતુ દરરોજ આ પ્રમાણે નહાવાથી મીસીસ રાનાડે માંદાં પડી ગયા, અને લગભગ એક પખવાડીઆં મુઠી પ્યારીમાંથી ઉઠી શક્યા નહી, અને ધરનાં સઘળાને બીતાવુર બનાવ્યાં જ્યારે તેઓ સારા થયા, ત્યારપછી અભ્યાસ પાછો શરૂ થયો પરંતુ નહાવાના સખધમા તે ધરકાઓને ઠીક અનુભવ મળેલો હોવાથી, તે અંગ્રેજ શીક્ષક ના ગયા પછી, તેઓએ મીસીસ રાનાડેને કહ્યું ‘તમે હવે તમારી મરજી પડે તેમ કંઈ તમારે જોઇએ તો પતી પત્ની બન્ને આનંદથી નાચો, અને તમારાં આ નવો રીતના ચાળાથી, અમ ને બહે દુખી બનાવો પરંતુ ઇશ્વરને ખાતર હવે નહાવાનું’ છોડી દો કારણ કે છેલ્લાં જ્યારે તમે માંદાં હતાં ત્યારે, અમારૂં સઘળું તજીને અમારે તમારી આકરી કરવી પડતી હતી, અને તે અમને ઘણું કટાણા બગેલું થઇ પડ્યું તમે ફરીથી માંદા પડો અને અમને મહેનત આપો, એમ અમે હવે ઇચ્છતા નથી કારણ કે અમારી ધરડી અવરથામાં તમારી આકરી કરવાનું અપારામા જરૂર નથી સુધારાના નામથી હજી અમારે નવી સ્ત્રીઓને કેવી કેવી રીતે વર્તતા જેવી પડશે તે પરમેશ્વર જાણે ” આ પ્રમાણે કેળવણી આગળ વધી, અને શાતતાથી મી રાનાડેએ પોતાના પતીને એક આદેશ રૂપ બનાવ્યાં જે પત્ની-તે ખહેન રમાખાઇ-આજ હોદુસ સારના જુવણુરૂપ લેખાય છે

ઉપસંહાર.

ભગીનીઓ ! હોદુસ સારને ઉપયોગી થઇ પડે તેટલું મારી શક્તીના પ્રમાણમાં ત્રીયુત સદ્ગત રાનાડે અને શ્રીમતી રમાખાઇના ઉપર ઉપરના કેટલાક જીવનતત્વની શોધ કરવા મેં અહિં પ્રયાસ કર્યો છે, તે જે વાંચકવર્ગને થોડે અંશે પણ ઉપયોગી થશે, તો આ લખાણની સાર્થકતા છે હસલો જેમ તત્વ તત્વ વીણી નકામું રહેવા દેછે તેમ સુઝ બહેનો પણ કરશે દરેક પ્રસંગને લઈ ટીકા કરવા, સમય બચાવવો, અને તેમ પણ કદાચ કરી,

આખરે રથળસંઘાતને લીધે, મહાશય અધીપતીજીને કાપકૂપ કરવા પ્રસંગ આપવો, એના કરતાં પત્રોના પ્રાસંગિક વલણ માટે સૌએ વીચાર કરી લેવો એજ હું ઠીક વીચાર છું. પણ હુંકર્મા પ્રમાણિક યોગ્ય સંસારસુધારક બાઈ બહેનોને માટે એટલું તો જાણવા મળશે કે, શું તે પતી પાત્રીની સહનશીલતા, ગાંભીર્ય અને ક્ષમાશીલતા! ઉચ્છૃંખલ વહુ પુત્રીઓ, બહેન રમાઆધના સદૃશો તરફ ધ્યાન કરશે તો સ્પષ્ટ સમજાશે કે, સુધારો માત્ર છુટ રોડીંગ અને ફેકમાં સમાધ ગયો નથી, પરંતુ એક યોગ્ય ગૃહીણી બનવામાર્ગ.

(સુખોદ)

—સૌ. ગમનગૌરી ચીમનલાલ.

સ્પાર્ટની સ્ત્રી કેળવણી.

ગ્રીસ દેશનાં ન્દાનાં ન્દાનાં સંસ્થાનોમાં પ્રાચિન કાળમાં જૂદા જૂદા પ્રકારની રાજકીય અને સામાજિક સંસ્થાઓ હતી. તેમાં સ્પાર્ટમાં તો કેટલીક સંસ્થાઓ ધણીજ અત્કારિક હતી. ત્યાં બીજી બાજતો પ્રમાણે સ્ત્રી શિક્ષણને માટે પણ કેંક વિચિત્ર નિયમ હતો. પ્રગ્ન સુદૃઢ અને મજબુત થવાને બાળકોની માતા પણ નિરોગી અને મજબુત જોઈએ, એ વિચારથી ત્યાંના એક મહાનપુરૂષે સ્ત્રીઓના શારિરિક શિક્ષણની પણ યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી હતી. છોકરીઓએ દશ વર્ષની ઉંમરથી ફરજિયાત કેળવણી લેવીજ જોઈએ એવો તેણે કાયદો કર્યો હતો. આ કેળવણી શારિરિક હતી અને તે પુરૂષોના કરતાં બહુ જુદી જાતની નહોતી. છોકરાઓની માફક છોકરીઓના પણ વર્ગ હતા અને ત્યાં દોડવું, કૂદકા મારવા, કુરતી કરવી ઇત્યાદિ શારિરિક વ્યાયામ નિયમીત વખતે ફરવેલી રીત પ્રમાણે કરાવવામાં આવતું. ત્યાં શિક્ષણ લીધેલા પુરૂષો જેમ ઉંચા કંદના અને મજબુત બાંધાના થતા તેમ સ્ત્રીઓ પણ મજબુત, કસાયલા શરિરની અને કુદરતી સૌન્દર્યવાન થતી હતી. છોકરા છોકરીના વર્ગ પ્રથમ એકઠાજ રહેતા. પરંતુ તેઓ મોટાં થયા પછી વર્ષમાં એકજવાર એકઠાં મળતાં. તરણ છોકરાઓની કસરત જોવાને તે દિવસે સેંકડો લોકો ત્યાં આવતા, તેમાં તે યુવાન કુમારિકાઓ પણ આવતી. સ્પાર્ટમાં બાળલગ્નનો રિવાજ ન હોવાથી છોકરીઓનાં શિક્ષણમાં કંઈ પણ અડચણ આવતી નહોતી, અને તેઓને સરાક્ત, વફાદાર ગૃહિણી અને નસુનેદાર માતા થવા લાયક કેળવણી લેવામાં વિશ્વ નડતું નહોતું. લગ્નનો ચાલ પણ સ્પાર્ટન લોકમાં કેંક વિકસાણુજ હતો. લગ્નને દિવસેજ નવીન વધુના વાળ કાપી નાંખી તેણીને સૌન્દર્યહિન કરવાનો રિવાજ હતો. આનું કારણ, પોતાની પત્નિમાં વિશેષ આસક્ત થઈ પુરૂષ કર્તવ્યભ્રષ્ટ ન થાય એ હતું. સ્ત્રી પુરૂષ ઉભયનું શારિરિક બળ કાંઈ પણ પ્રકારે નષ્ટ ન થાય તહેને માટે પૂરતી કાળજી રાખવામાં આવતી હતી. તેઓનો મુખ્ય ઉદ્દેશ બહાદુર, નિરોગી અને નિઝર પ્રગ્ન ઉત્પન્ન કરવાનોજ હતો. તેઓ અનિતી તરફ અત્યંત તિરસ્કાર ધરાવતા અને તેઓનો પતિ પત્નિ વચ્ચેનો સંબંધ પણ ધણેજ નિયમીત રહેતો. તે સમયની સ્પાર્ટન સ્ત્રીઓ ધણી ઉલોગી હતી. તેઓ ધરનું કંઈપણ કામ કરવામાં હલકાઈ માનતાં નહોતાં. તેઓ પુરૂષોની મરજીને આધિન રહેતાં અને પુરૂષો તેઓને શુદ્ધ પ્રેમ અને સન્માનથી 'દિવી' તરિકે રાખતા. આપણા દેશની પ્રાચિન વિરાંગનાઓની માફક સ્પાર્ટન રમણીઓ પણ વખત આવે વિરાંગના બની રણસંગ્રામમાં ઉતરી પડતી હતી, અને તેઓનાં મહેણાં સહન કરવાં પડે એ બહીકથી ધણા કાચર

પુરૂષો પણ શૌર્ય બતાવવા બહાર પડતા. આ ઉપરથી જાણાય છે કે સ્પાર્ટાનું શિક્ષણ માત્ર શારિરિક હતું, ત્યારે હાલનું આપણું શિક્ષણ ફક્ત માનસિક છે. સરિર અને મગજ બંનેનો સાથે વિકાસ થાય તો જ તેનો યોગ્ય ઉપયોગ થઈ શકે. આપણી હાલની કેળવણી આપણી સંસારિક સ્થિતિને પણ ઉપયોગી નથી અને સમાજને પણ ઉપયોગી નથી. કારણ હાલની સ્ત્રીઓમાં શારિરિક સ્થિતિ શોકજનક હોવાથી તેઓનાં મગજપર તેની અસર થયા વગર રહેતી નથી. હાલની નિશાળે જતી અશક્ત, કમરમાંથી વાંકી વળી ગયેલી, શીકકા ચહેરાની અને ચક્ષુ પહેરેલી છોકરીઓને જોઈ, “આ જ આપણી ભવિષ્યની પ્રજાની માતા થવાની છે ?” એ વિચારથી આપણી ઉન્નતિની અનેક મહત્વાકાંક્ષાઓનો નાશ થાય છે. સ્ત્રીઓના શારિરિક શિક્ષણ તરફ યોગ્ય લક્ષ આપવામાં શું હરકત છે તે સ્પષ્ટમંત્ર નથી. “સ્ત્રીકેળવણી વધારો, સ્ત્રી કેળવણી વધારો,” એવી પાશ્ચાત્ય લેલિકાની ગર્જનાથી પુરૂષો પ્રભાણે સ્ત્રીઓને પણ ફક્ત માનસિક શિક્ષણ આપી તેઓનાં શરીર અને તબીબેતતની પાચમાલી આપણે કરીએ છીએ. સ્ત્રીઓને કેવા પ્રકારના શિક્ષણની ખાસ આવશ્યકતા છે તેના પૂર્ણ વિચાર કેાઈ કરતું નથી. જો કે સ્પાર્ટન સ્ત્રીઓની માફક આપણી સ્ત્રીઓને ફક્ત શારિરિક કેળવણીજ આપવી જોઈએ એવો આ લેખનો હેતુ નથી, પરંતુ હાલ શારીરિક શિક્ષણ તરફ જે દુર્લક્ષ કરવામાં આવે છે તેમ ન થતાં બંનેને સરખું મહત્વ મળવું જોઈએ.

—સૌ. પ્રિયમતી ચુક્લ.

સ્ત્રીની ઉન્નતિનો ઉપાય શું !

તીર્થ-વ્રતાનું સેવન, કે પતિવ્રત ?

મહારાજ, રાજા રજવાડા અને કંગાલનો, દરેકનો ન્યાય જ્યારે એક સરખો શાન્તિ પૂર્વક નિષ્પક્ષપાતથી થતો જોઈએ છીએ,—ધર્મ સંબંધી રાષ્ટ્રાર્થ શાંતિથી થતા જોઈએ છીએ, દેશ ઉન્નતિ ખાતર, પ્રયત્નવાન થતા, પુરૂષો તરફ દ્રષ્ટિ કરીએ છીએ,—ત્યારે તો એમજ લાગી આવે છે કે એ બધો પ્રતાપ પરમકૃપાળુ શ્રી સરકારનો જ છે, જેમના છત્ર નીચે આપણે આપણા હકો માગી રાખીએ છીએ. શ્રી સરકારનો એ અનંદહર ઉપકાર મનુષ્ય માત્રે ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ. આજકાલ કિરાની, ચુરાની, કુરાની, જૈન, પ્રાર્થનાસમાજ, આર્ય-સમાજ, બહુસમાજ, વગેરેના વાદવીવાદ પત્ર દ્વારે વાંચવામાં આવે છે ઉભય પક્ષી ગમે તે હોય, તે સાથે આપણે સંબંધ નથી પડતું મારી પ્યારી બહેનોની જાણ ખાતર મારે તેમના હિતના અર્થે કહેવાની ખાસ જરૂર છે કે—તીર્થ—યાત્રા, વ્રત કરીને, ગંગા યમુના નદીઓમાં સ્નાન કરીને, કાશી મથુરા આદી નગરોમાં દોડદોડ કરીને, ઉપવાસ કરી જીએ રહીને, આપણા જન્મને સફલ માનવા વાળી અથવા તો વૈકુંઠ પહોંચવાની સમજાણવાળી બહેનો ! નિષ્કે કરી જાણજો કે તીર્થયાત્રા કે ઉપવાસ કરવાથી તમને કંઈ લાભ નહિ થશે. પરંતુ સુખથી રહેવા અને મરણ પશ્ચાત્ મોક્ષની ઈચ્છા રાખતી હો તો તીર્થવ્રતનાં કાંઈમાં છોડી દઈ, ધર્મ ધારણ કરી આપણા પતીની સદૈવ સેવા સુશ્રુષા કરો. જીઓ, મનુ અ. પ, ૧૫૪ માં લખ્યું છે, સ્ત્રીનો સાચો દેવ કેવલ પતિજ છે સતત દેવસ્ત્પતિઃ.

પ્યારી ભગીનીઓ ? શ્રીમત્ ભાગવત સ્કન્ધ ૬, અધ્યાય ૧૮, શ્લોક ૩૩ માં જીઓ. કશ્યપજી દિતીને કહે છે કે પતિ એજ સ્ત્રીનો મોટો દેવ છે,

પતિરેવ નારીણાં દૈવતં પરમં સ્મૃતમ્ ।

સ્કન્દ પુરાણમાં જુઓ. તેમાં સાદુ ખુલ્લું લખ્યું છે, કે જો સ્ત્રી તીર્થ સ્નાન કરવાની ઇચ્છા રાખે, તો પોતાના પતીના ચરણ ધોઈ પીએ; કેમકે પતી શંકર અને વિષ્ણુથી મોટાછે.

તીર્થ સ્નાનાર્થીનારી પતિપાદોદકં પિવેત્ ।

શંકરાદપિ વિષ્ણર્વા પતિરેકોષ્ઠિકઃ સ્ત્રિયાઃ ॥

મર્ત્યાદિવો ગુરુર્મર્ત્યા ધર્મ તીર્થ વ્રતાનિ ચ ।

તસ્માત્સર્વ પરિત્યજ્ય પતિમેકં સમર્ચયેત્ ॥

જુઓ ! સતપથ નિરૂપણ પૃષ્ઠ ૧૦૭ શ્રીઅગ્નીજ્ઞ ૧૩૩ માં તથા ૧૩૬ માં શ્લોકમાં કહે છે કે તીર્થયાત્રા જે સ્ત્રી કરે છે, તે પતીત યજ્ઞ જાય છે. આગળ આશ્વતાં ૧૩૦ માં શ્લોકમાં કહે છે કે—

જપસ્તપસ્તીર્થ યાત્રાપ્રવ્રજ્યા મંત્ર સાધનં ।

દેવતારાધનં ચૈવ સ્ત્રીશુદ્રપતનાનિ પદ્ ॥

જીવેદ્ભર્તેરિ યા નારી ઉપોપવ્રતચારિણી ।

આયુષ્યં હરતે ભર્તુઃ સા નારી નરકં વ્રજેત્ ॥

મતલબ સ્ત્રીનો પતી હયાત છે, છતાં સ્ત્રી મન કરે છે (ઉપવાસ રાખે છે) તે સ્ત્રી પોતાના પતીનું આયુષ્ય ઓછું કરે છે, અને નરકમાં પડે છે.

આની પુષ્ટીમાં મનુમહારાજ અધ્યાય ૫, શ્લોક ૧૫૫-૧૫૬ માં, તથા મુશીલાદેવી નામના પુસ્તક પૃષ્ઠ ૪ માં તથા મુંદરીમુખાર નામના ગ્રંથને પાને ૭૧-શ્લોક ૬૮, તથા મુખિત્રા સ્ત્રી ધર્મશિક્ષા પૃષ્ઠ ૩૧ શ્લોક ૧૦૨ માં સાદુ લખ્યું છે, કે સ્ત્રી પતિની સેવા શિવાએ કર્ણ વ્રત ન રાખે. છતાં જે રાખી ઉપવાસ કરે છે. તે તરત વિધવા થઈ નરકમાંથી થાય છે.

એક મહાત્મા કહેતા હતા કે:

વહુધા સ્ત્રીયાં ભ્રાતા પતિ ઔર પુત્રકી રક્ષાકે નિમિત્ત પતિવ્રતકે પ્રભાવકો ન જાનકર વહે વહે ઘોર પાપ ક્રિયા કરતો હૈ. અર્થાત્ કબી દેવીકે નામ પર વકરે કટવાતી હૈં. કબી જલૈયા કે નામ પર મુર્ગે ઘેટે મરવાતી હૈં. કબિ નિજ પુત્રિયોકો મન્દિરોમે ચઢાકર સદા કે વાસ્તે ઝન્ટે વેસ્યા કર દેતી હૈ. કબી છુતોંકે પાસ જાકર અપને સતીત્વજો નષ્ટ કર ઢાલતી હૈ. કબી પુનમ ચોથ મંગલ આદીકા વ્રત રહકર મુલતી ગર્મીસે અપના ગર્ભપાત કર વેઠતી હૈ. કબી ગંગા જમનાદી નદીયોં-પર ન્હાકર લજ્જા રવો દેતી હૈ. ઇત્યાદિં એસેહી અનેક પ્રકારકે હત્યારે કાર્ય કર અધર્મ્ય કરતી કરાતી હૈ.

પ્રારી બહેનો ! આપ જરા વીચાર કરો કે આ સંસારની અંદર જ્યાં શાન્ત ન્યાય, જ્યાં પુરેપુરી કદર, જ્યાં પૂર્વતા જુલમો અને ખુનરેશનો લેશ માત્ર પણ ડર નથી ત્યાં

તમે જ્યારે માત્ર વૃત્તતીર્થમાજ સતોત્ર માની એનેજ ઉન્નતિનો ઉપાય માની મેમો ? પછી કહેજો કે કવીયુગ છે, અને નમીનમા નથી વીગેરે વીગેરે મ્હાણી કહેતી ! અને આ દોર શુ આપનો નહોતો મુનો કહેવાય કે ? અરે ! તમે કાણ છે ? આજ તમે ભર ઉધમા મુઠ રેશો તો તમે નહી સમજાવે કે તમારા દેગનો તમે નાત જરના ખાતર પેદા થયા છે તમે યાદ રાખજો કે જ્યાં મુધી તમે જન્યુત નહિ થાઓ ત્યાં મુધી આ ભારતનરે આહોજનાનીની સ્થિતિએ પહોચી રાખી નહિ તમે રત્ન નથી પણ રત્નને પેદા કરનાર છો ! તમારા યજ્ઞી સસારનુ કમ્યાણુ ધનાનુ છે યુરોપ આદી દેગોમા તમારી બહેનો જૂઓ શુ કરી રત્ની છે ? અરે મારી બહાની લગીનીઓ ! તમે કેમ ભર ઉધમા મુતી છે ? તમારા હક શુ છે ? તમારું કર્તવ્ય શુ છે ? તમે નહિ ગમજો કે લોખ દગવો, વામીદો કહાણુ પાણી ભરતુ, લીતો લીપરી, રસોઈ કચી, વીરાટમા ગીત ગાના મરણુના જાગ્યા લેના એટલામાજ અમાઝ મ્ત ન પૂર થઈ જાય છે અરે ? જોતો તો ભારતવર્તિ દાટ વાળો ! હવે જમાનો બદલાયો છે માટે રહીએતે તોડા ! મુધારને પમ્પો ! કુધાગથી બયો ! સતોત્રો મુધારો ! તમારી ગોર્ગી, સાનીત્રી લીનારતી મમનસા અનુમુખા વીગેરેના ઉન્નતરત્ર તરફ દષ્ટિ ફેકી તે નીહાજો ! આજ તમારી ગી દુર્દશા થઈ રહી છે ? અને હજી તમે કુલકરણની ઉધમાધી જન્યુત નહિ થાઓ, તો શી દુરશા થશે તે ભવિષ્ય જણો ! માઝ તો એમજ માનવુ છે કે જ્યાં મુધી પુરોના અર્ધાઈ-આપણે અમાન હકશુ ત્યાં મુધી તે પુરો પણ અર્ધા અમાન અને નિર્બળ રહેવાના ।

મારી બહેનો ! હુ આપને શુ વધારે કહુ ? એમદમી જોવા વ્રત માટે પણ આપ જ્યારે પુન્ય માની લેઓ કે જોડના પાપ છે તેડના વ્રતમા વસે છે, માટે વ્રત ગખવુ શુ એ થોડી આશ્ચર્યની વાત કહેવાય ? જો અનાજમા પાપ વમે છે તો તે હુ આપને પુષ્ટુ કે તે આપના કે આપના પિતાદિના ? જો સરના અર્ધ પાપ એમદશીમા જઈ વસે તો એકાદશીને દીનમે દુખ ન થવુ જોઈએ જતા ઉનટ મુધારિથી દુખ થાય છે દુખ પાપનુ ફલ છે એથી ભુખે મરવુ એ પાપ છે કારણ કે બગાડમા સવ વિધા સ્ત્રીઓની એકાદશીને વિવેક બહુ દુર્દશા થાય છે અને તે અસારે હાજર હોય તો કહી નકે વારતે વ્રત રાખનારોએ પણ ગભરાતી સ્ત્રી, વિવાહિતા, બાનક, યુવા પુરોએ ન જવુ જોઈએ એમ ક્રમાવેલ છે જો નતથી ઘસલોકની વેશ્યા મૃત્યુવોમ્માં આવી અને દુષ્ટોના ઘરમા એક નીચ સ્ત્રી ધણીતો મળ્યો થશે તેમા સ્ત્રી રીસમા ને રીસમા જમી નહિ બસ એ દીસ એકાદસી હતી આમ અણુધાર્યુ વ્રત થઈ ગયુ આ સ્ત્રી પેલી મૃત્યુ લોખમા આવેલી વેશ્યાના પિમાનને અડી પિમાન અતરીક્ષથી સ્વર્ગલો કમા આપ્યો ગયો ! આ નનનુ ફલ અહા એ ફલનો શો પારા વાગ ! જ્યારે આમપણુ અણુ ધાર્યો વ્રત થાય ત્યારે જાણીને રાખનારી કેટલો પુન્ય ? અરે, પણ જરા મગજને (Brain) તસદી આપી વીચાર કરન કે આપણે એક પાનમીડો મોખવો છે એમદસી નત કરી અડીએ એટલે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી પહોચી જાય તો તો આપણે આ નાન અવગમ્યેર માનની જોઈએ ! પરતુ આપણો દોષ નથી આપણામા પનિવ્રત કયા છે ? આપણામા સત્યના કયા છે ? આપણામા રાન્તિ અહનચીનતા કયા છે ? એકપતિનનતા પ્રભાચી આનિત્રી દેરીએ પોતાના મૃત પતિને જીવતો કરા હતો ! પોતાના અધ સાસુ સમગને દેખતા કર્યા હતા ! એ

જ પતિવ્રતના પ્રભાવથી સ્વસુરનો ગયો રાજ્ય પાછો અપાઓ હતો ! માતાને સો પુત્ર ઉત્પન્ન કરાવ્યા હતા અને અન્તમાં પતી સહીત વૈકુંઠ સંધારી ! અરે એજ પતિવ્રતના પ્રભાવથી અનુસયાએ, અહ્યા, વિપ્લુ, મહેશને બાલકરૂપ બનાવી પાલણમાં બુલાવ્યા હતા ! બ્યાંસુધી વિપ્લુએ જન્દાનું સતીત્વ નષ્ટ ન કર્યું ત્યાં સુધી તાકાત નથી કે દેવનો દેવ મહાદેવ પણ જન્દાના પતી બલનંદરને મારી શકે ? અહા પતિવ્રતનો એ પ્રભાવ છે ! કહે છે કે—

પુત્રં પતંતં મહમીદ્ય પાવકે, ન બોધયામાસ પતિં પતિવ્રતા

તદા ભવત્તરપતિ ધર્મગૌરવાત્, હુતાશન ચંદન પંક સ્તીરલઃ

પ્યારી બહેનો ! એકસમે એક આહ્વાણ રાખ્તોના યત પુરો કરાવી ગોર આવે છે. થાકી ગયેલો હોવાથી પોતાની પત્નીના ખોળા પર માથું રાખી સુઈ ગયો. આ વખત આનો દોઢવર્ષનો બાલક જે માતા પાસે રમત કરી રહ્યો હતો તે રમત કરતાં કરતાં થોડે દુર અગ્નિકુંડ પાસે ગયો. જોતાં જોતાં તેમાં પડી ગયો. આ બનાવ ઘણી ધીરજની સાથે તેની માતા જોતી રહી. પરંતુ વ્યાકુળ જરા ન થઈ. ધન્ય છે એવી પતિવ્રતાની ધીરજને કે જે આવી મહા દારણુ વિપત્તિ અને અસહ્ય દુઃખ ને શોકની અવસ્થામાં પણ જરા ચિત્ત સલામમાન ન થઈ ! અર્થાત્, ન એ દોડી, ન જરા હાસી, ન રોઈ, ન કાંઈ બીજી ચેષ્ટા કરી, પરંતુ પતિવ્રતાનો ધર્મ સમજી નિજ પતિના મસ્તકને ગોદમાં ધરી, પંખાથી પવન કરતી રહી. પતિવ્રત ભગવાય નહિ એવા ભયથી ઉપસી કંઈ પણ ચેષ્ટા ન કરી કે જેથી પોતાના પતિની પ્રાણપ્રિય નિદ્રા ઉઠી જાય. અંતમાં ૩-૪ કલાક બાદ બ્યારે ઉંઘ ખુલી ત્યારે જુએ છે તો પોતાની પ્રાણપ્રિયા પતિ આનંદથી પંખો બુલાવી રહી છે ! ઉંઘમાંથી ઉઠી હાથ મુખ ધોઈ પુત્રને બોલાવે છે. ત્યારે એ પતિવ્રતા તમામ હાલ તેને સમજાવે છે. આ હકીકત બની છે ત્યારે આહ્વાણ ગભરાયો અને અગ્નિકુંડ સમીપ ગયો. જુએ છે તો અગ્નિકુંડમાં ચાંચ બાણુ ધમ ધમતા દેવતાના અકચકીત અંગારા પડી રહ્યા છે. વયે પુત્ર કલ્લોલ કરી રહ્યો છે. ને શીતલ ચાંદનીના પ્રકાશમાં રાત્રે જેમ બાલક રમે તેમ એ હસ્યા કરે છે અને રમે છે. તુરત પિતાએ ઉઠાવી ગોદમાં લીધો. આ પતિ સમજી ગયો કે બધો પ્રતાપ પતિવ્રતાનો છે અને તેને ધન્યવાદ આપ્યો ! અહા ! પતિવ્રતાનો પ્રભાવ શું કામ કરી રહ્યો છે ! જરા દ્રષ્ટી નાંખી જુઓ ! પતિવ્રતના પ્રતાપથી ઝાંસીની રાણી લક્ષ્મીબાઈએ અગ્નેજ્વેથી મુકાબલો કાઢ્યો હતો. પતિવ્રતના પ્રભાવથી બીકાનેરની કીરણદેવીએ ચક્રવર્તી બાદશાહ જેવાનો રોળે બંધ કરાવ્યો હતો, પતિવ્રતના પ્રભાવથી મેવાડના રાજા સમરસીંહની રાણી કર્મદેવીએ દીલીના બાદશાહ કુતુબુદીનને લડાઈમાં મારી ભગાવ્યો હતો, પતિવ્રતના પ્રભાવથી ચીતોડની રાણી પદ્મિનીએ અલાઉદ્દીનના દાંત ખાટા કરી નાખ્યા હતા ! / ઇતિહાસ જુઓ તો સૈંકડો રાણીઓ મળી આવે છે કે જેમણે એક પતિવ્રતના પ્રભાવથી મોટા મોટા બાદશાહોના ન્કાન કાપી નાખ્યા છે ! આ વાસ્તે પ્યારી બહેનો ! આપ જે કલ્યાણીની ઇચ્છા રાખતી હો તો એવા મીઠા પિંધા અને વ્રતને ઊઠી પતિવ્રત ધર્મને ધારણ કરો.

દીપાવલી નોંધ સ્ફુરતા વિચારો.

દીવાળીના શુભ તહેવારો આવ્યા આવ્યા કરતા હતા તે આવ્યા અને ચાની પણ ગયા આ અને એવી અનેક દીવાળીઓ આપણે નોંધ અનુભવી તથા જુદે જુદે સ્થાને અગર એકજ ઠેકાણે તે શુભ તહેવારો આપણે ગુચ્છ્યા જે જે ઠેકાણે આપણે નીરીક્ષણ કર્યું હશે તે દરેક ઠેકાણે તે શુભ તહેવારો આનંદ આગમન દરેક મનુષ્યો પોતપોતાના ધરો સમરાનવાનુ શરૂ કરે છે, પોતાના ધરમા ગાનકા પડ્યા હોય અગર જે જગ્યાએ ઉંદર સર્પ આદિ જીવોભરાઈ રહેવાની ખીક રહેતી હોય, તે તે જગ્યાએ સુતાર કડીઆ વિગેરેને બોનાવી સમારકામ કરાવે છે ઉપરથી જાત જાતના રંગ લગાડાવે છે અને જેમ બને તેમ એ બહુજ સ્વચ્છ અને સુદર દેખાય તે માટે બનતા પ્રયત્નો કરે છે પણ પ્રથમ નવીન વિચારતો એજ સ્ફુરી આવે છે કે આપણા અત કરણુમા રહેના રાગ, દ્રેષ, વેર ઝેર વિગેરેના જે મહાભયમ્ અને અતિ ઉઝા ધા પડી ગયેલા હોય છે તે પુરી નાખવાની સૌએ એક પણ પ્રવૃત્તિ મેવતુ હોય એવુ તો ભાગ્યેજ દેખાય છે ધરના દરોની અદર ઝેરી સર્પો અને વીછી રહે તો આપણને તથા આપણા બચ્ચાને હેરાન કરે તે માટે જેટલી કાળજી રાખવામા આવે છે અને તે લેનીજ નોંધએ પણ તે કરતા આપણા અતરમા રહેલા દરો અને ગાનકામા જે રાગ, દ્રેષના ઝેરી સર્પો અને કુર વીછી ક્રોધ અને દુષ્ટ ઈર્ષ્યા રહે છે તે આપણને તો હેરાન કરે છે અને કરશે પણ તે આપણા નિર્દોષ બાળકના ડુમળા મગજને કેટલી માડી અસર કરશે જેને વિચાર કરતા જ હમકમાટ ઉપજે છે એના પરીણામમાજ આપણા આર્ય સસારમા ન્યા હ્યા કુસપ અને કલેશના કડવા ખીજ આપણે નોંધએ છીએ તે દૂર કરના પ્રયત્ન થતો નથી આપણે વિચાર કરીશુ તો સમજશે કે જે આર્ય સસાર એક વખતે સપને માટે શ્રેષ્ઠ પદ્ધતિ ધરાવતો હતો અને જેને સીધે દરેક ઠેકાણે દુષ્ટ, દરીદ્ર વિગેરેના અભાવ હતો તેને બદલે કોઈકજ ગૃહસસાર એવો જણાશે કે ન્યા સપ અને મ્નેહથી આખુ કુટુંબ વસતુ હશે અદ્વિતો કોઈ પણ ધર કપેશ વિનાનુ જણાશે નહી અને તે કપેશ એટલેથીજ ન અટકતા ખીચારા નિર્દોષ માગક ઉપર ઉતરે છે કે જે મોટા થતા તેમના માતા પીતાના સાકડા વિચારો તથા શીખામણને સીધે ડુટુંખી સ્નેહ જાળવી શકતા નથી

ત્યારે શુ આપણે બહારનોજ લપકા કરીને બેસી રહેવાનુ છે ? સ્થુળ ધરના દરોને ગાળકા પુરાની રંગ વારનીશ લગાડી શોભાયમાન કરવા તૈયાર છીએ પણ બહુજ આનંદ સ્વમ્તાનુ કામ જે પોતાના અત કરણુમા પોતાના સગાઓ માટે વેર ઝેર તેમજ ગગ દ્રેષના ગાળકા પડેના છે તે પુરવા ક્યારે શરૂ કરીશુ ? શ્રી ગીતાજીમા પણ કહ્યું છે કે 'શુન્નીતા ને શુદ્ધતા જાળવવાની છે,' તે ફક્ત બહારની નહિ પણ અતરની પણ નોંધએ બહારથી પાત્ર સાત વખત સ્નાન કરનાર મોગ મોગ પીના ટપકા કરનાર મોટે રાગે સ્તુતી કરનાર એવા ઢોંગી પુરૂષ કરતા જે કઈ પણ બહારનો દમામ નથી કરતા પણ અતરમા પાપ અને અનીતિથી ડરે છે તે બહાર વખત વધારે સારો છે ધરની બહાર ગમે તેવો સારો ગગ હોય, મોગી લપકાદાર લાઇટ હોય, પણ જો તે ધર મ્યારા અને ગીતીથી ભરેલુ હોય તો જેમ તે આપણને ગમનુ નથી તેમજ આપણુ સ્થુલ ધર ગમે તેટલુ સુદર બનાવીએ પણ ન્યા સુધી આપણા અતરમા રહેલા રાગ, દ્રેષ આદિના ખાડા ખડીઆ નહિ

પુરીશું ત્યાં સુધી પ્રશામતીઆખોર દુનીયા કદાચ આપણને સારું લગાડવા રૂઝ કહેશે પણ નીતિ, સત્ય, વગેરે સદગુણોને સમજનાર આપણને શું કહેશે ?

“ મન મેલા તન ઉગલા, બગલા કપડી અંગ, ”

“ તાતે તો કૈઆ લલા તન મન એકલી રંગ. ”

તો તે કાગડ બગલા કરતા વધારે રૂઝ છે કે જેવા પોતે છે તેવા બતાવી આપે છે. આપણે બહારનો લપકો કરીએ છીએ અને દીવાળીનો જે પરમ આનંદ અને શાંતિ તે મેળવવા મહેનત કરીએ છીએ તેમ ખરો આનંદ અને શાંતિ આપણા ગ્રાંડનાં અંદરનાં મુળ સડેલા હોવાથી તે ભોગવી શકતા નથી. માટે જો તે દીવાલનીના તહેવારનો ખરો આનંદ લેવો હોય તો પ્રથમ આપણે આપણા અંતરના ખાડા પુરી રંગ વારનીશ લગાડી સારા બનાવવા જોઈએ અને તે માટે સુધાર કડીઆનો પણ અર્થ કરવો પડે તેમ નથી. જ્યાં જોઈએ ત્યાં ઉત્તમ પુસ્તકો જે વ્યતનું જ્ઞાન જોઈએ તે પુરું પાડે છે, તે આપણું કામ છે કે દરેક ઠેકણેથી ઉત્તમ લાગતી યીજ પ્રદણ કરી લેવી અને તેજે ઉત્તમ યીજ છે તે જાણવા માટે આપણા અંતરમાંજ રહેલી ઈશ્વર કૃપાજળ વસે છે. ઈશ્વર શુદ્ધ છે અને તે શુદ્ધ રસ્તેજળ બતાવશે. ઉદાર સ્વભાવ અને સર્વમાં આત્મભાવ. જે ચૈતન્ય શક્તી પરમાત્માની આપણામાં છે તેજ દરેક મનુષ્ય પ્રાણી માત્રમાં છે. જેને માટે હું દ્વેષ ધરાવું છું તેમાં પણ તેજ છે માટે જો તે વડીલ હોય તો તેમાં પૂજ્યભાવ અને આપણાથી નાની ઉમ્મરનું હોય તો તેની અણુસમજ, ઓછી બુદ્ધિ વિગેરે માની તેના દોષો પણ વિસારી દઈ, તેઓ પ્રત્યે દયા તથા વાત્સલ્યતા વગેરે ચૂના માટીથી ગાખડા પુરી ઉપર આખા વિશ્વના જનસમાજ પ્રતિ પ્રેમનું વારનીશ લગાડે. અને પછી જુઓ, તમારા અંતરની શોભા, તમારું સુખ આનંદ અને શાંતી. દરેક દિવાળીને તહેવારે તેવાં ગાખડાં અને દરો વિગેરે થોડાં થોડાં પુરો, વારનીશ લગાડો કે થોડા સમયમાંજ તમારું અંતરશુદ્ધ આખા વિશ્વમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ અને સર્વેને પૂજ્ય થઈ પડશે. જ્યારે દરેક મનુષ્યો નવિન કપડાં તથા અક્ષર પહેરી પોતાના ક્યૂલ દેહને શણગારે ત્યારે આપણને પૂર્ણ કૃપાથી મળેલી ઈશ્વરી બક્ષીશ જે સુખમાંથી નિકળતી પવિત્ર વાણી છે તેને જેમ અને તેમ આપણે વધારે મીઠી, મધુર, અને પ્રેમની ભરેલી બનાવવી જોઈએ. કુટુંબમાંથી કોઈ પણ જીવાત્મા આપણને દુઃખ થાય એવું કૃત્ય કરે તો તેને અંતઃકરણથી માફ કરી તેજ વખતે કટુ વાણીને નિયમમાં રાખવી અને જેમ આધુનિક સમયનો કવિ ‘કલાપી’ પોતાની એક કવિતામાં કહે છે કે—

‘ વહાલી બાળાં ! સહન કરવું એય છે એક લ્હાણું ’

તેમ પુત્ર પુત્રીને પરણાવવાના લ્હાવા કરતાં આપણા કુટુંબમાં સંપ રહેતો હોય તો સહન કરવાનો લ્હાવો લઈ લેવો કે તુરતજ શાંતી અને આનંદ પ્રસરી આપણને પણ આનંદ થાય. દીવાળીના દીવસો હોય અને ઉતાવળથી કંઈ દોગાઈ ફાગઈ જાય, નુકસાન થાય, નવાં સાડી કપડાં બગડે અને તેથી ખોટા અપશુકન થયા માની પોતે દુઃખી થઈ બીજને દુઃખી કર્યા કેટલાં તેવા વહેમોનો કચરો પણ અંતરથી સાફ કરી નાંખવો. જે પ્રભુએ આપણને પેદા કર્યા છે, પેદા કરીને પાળે છે અને આપણા સુખ અને દુઃખની દોરી જે પરમાત્માના હાથમાંજ છે, તે સર્વેશ્વર સર્વાત્મા અને સ્વતંત્ર પ્રભુ આગળ અપશુકનના વિચાર વહેમો સિવાય બીજાં કશું નથી. તે નીર્માલ્ય છે અને જમણવાર હોય ત્યાં થોડો બગાડ પણ થાય. તેમજ

ધરમાં વધારે દીવા કરીએ તો ક્યાંય તેજ પણ ટોળાય, કોઈ જગ્યાએ સળગી પણ ઉઠે, ખાવાનું બગડી જાય અને નવાં કપડાં તથા ધરેણું પહેરવા કાઢ્યાં હોય તો તે પણ બગડે. પણ કોઈ પણ જાતના વહેમને નહીં માનતાં શાંતી રાખી તેવો બગાડ કરનારને ક્ષમા આપી મનને આનંદમાં રાખવું; અને ધરમાંથી જેમ કચરો સાફ કરીએ છીએ તેમ તેવા અપશુકનના વહેમોનો કચરો કાઢી નાંખી દૃઢતાથી માનવું કે તે શુદ્ધ વહેમો કરતાં આપણો પ્રભુ અનંતગણો મોટો અને સર્વનું ભક્ષુક કરનાર મહારાજનો પણ મહારાજ જેવો દયાળુ મહાન પિતા હર હમેશ આપણે માથે ગાંઠ રહેલો છે.

હવે આપણે વિચારવાની વાત એજ રહેલી છે કે જ્યારે દરેક મનુષ્ય પોતાના ધરમાં જુદી જુદી જાતની લાઈટ (રાશની) કરેછે તો આપણે કેવી જાતની લાઈટ કરવી અને જ્યારે બીજાઓ ઉત્તમ ઉત્તમ જાતનાં પકવાન કરી જમે છે ત્યારે આપણે કેવી જાતનાં પકવાનને ઉત્તમ ગણી જમવાં અને જમાણ્યાં જોઈએ. રોશની છે તે પણ એક ગૃહનો શણગાર છે. આપણા અંતરમાં જ્યારે ગામડાં પુર્યા વારનીજનો રંગ લગાડ્યો અને કચરો કાઢી સાફ કર્યો ત્યારે રોશની તો અવશ્ય કરવીજ જોઈએ. તે રોશની માટીનાં કાડીયામાં અગર કાચના ચાસમાં કરો અગર ગમે તો આસનાઈટ કરો અને સૌથી ઉત્તમ પ્રકારની રોશની કરવી હોય તો આજકાલ જે ઇલેક્ટ્રીક લાઈટ નીકળેલી છે તે કરો. જેવી જેની શક્તિ, જેનું મનોબળ મોટું હોય તે વધારે સારી શાઈટ કરી શકે આપણાં અંતરમાં પ્રભુ પ્રેમની અખંડ જ્યોતીની મોટી લાઈટ તિરાટીત જળ્યા કરે છે તેજ સર્વથી ઉત્તમ લાઈટ છે. જે લાઈટથી શુભ મટી શીવપણું પ્રાપ્ત કરી શકાય છે તે પ્રભુ પ્રેમની જ્યોતની આપણે ચોટી મોટી વધારીશું તો એવો પણ વખત આવશે કે જે લાઈટ વધીને આખા વિશ્વમાં ઐશ્વર્યતાનો પ્રકાશ કરી શકશે અને તેજ લાઈટ આગળના વખતમાં દુનીઆમાં મહાન પુરુષો કરી ગયા છે તે સર્વેને જાણીતું છે.

તો મહારા સર્વ બન્ધુ તથા ભગીની તરફ મ્હારી એજ નમ્ર પ્રાર્થના છે કે જેમ દર વરસે દીવાળીમાં આપણે દરેક જુની ચીજને કાઢી નાંખી નવી ચીજોનો સંગ્રહ કરવા ઇચ્છીએ છીએ અને તેમાં જેટલી હોશીઆરીને સાપત્યતા જતાવીએ છીએ, તેવીજ હોશીઆરીને સાપત્યતા આપણા અંતરના ધર્મોને દીન પ્રતીદીન સુધારી સર્વોત્તમ સ્થિતિએ લઈ જવા તે આપણી કૌશી પહેલી દરજ છે. આપણે જ્યારે ત્યારે આપણા મનોબળથી પુરુષાર્થ કરીશું તો જરૂર આપણે આગળ વધીશું અને એક વખત એવો પણ આવશે કે આપણી સ્થિતિ આજ ભારતજુમીમાં ધર્મ ગમેલા આપણા પૂજ્ય પૂર્વજોની સ્થિતિ જેવી થશે. તેમજ સ્ત્રી વર્ગમાં પણ મહાન સતીઓ અદ્ધતી, તારા, દ્રૌપદી, જેવી ધર્મશીલ કર્મશીલ અને વિદ્વાન સ્ત્રીઓ થશે અને પોતાનું કુળ દીપાવશે. આશા છે કે મારા સુત્ર બન્ધુઓ અને ભગીનીઓને સર્વવ્યાપક સર્વ સત્તાવાન અને પરમ કૃત્યાણુકારી મહાન પિતા સઘળા શકા પ્રયત્નમાં જરૂર મદદ કરશે.

સ્ત્રીનો પૂજ્ય દેવ કેવો ?

ઓમ્ ॥ મૂર્ત્યુઃ સ્વઃ તત્ સવિતુર્વરેણ્યં મર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ, ધિયોયોનઃ
મચોદયાત ॥ વજુઃ અ-૨૬; મં. ૨. ઓ શાન્તિઃ

પતી પ્રભુની જોડે, દેશોના કાંઈ ખોડ,	બહેની:
પ્રેમે હસાવે, પ્રેમે ખિલાવે, પૂરે મનના કેડ,	બહેની:
પતિભક્તિ એ દેવત મોટું, ભલે ભક્તિ કરોડ,	બહેની:
સાખ્ય સદાએ પતિચરણોમાં, શોભે પતિ સહજોડ,	બહેની:
સ્ત્રી મનની કરવાને કસોટી, કાઢી પ્રભુએ તોડ,	બહેની:
સહિમાં પતિ સોખ્યા સ્ત્રીને, જોવા મનની ખોડ,	બહેની:
પ્રભુની તેવી સુકિત જાણી, કરીએ અતી અતોડ.	બહેની:

પ્રિય બહેનો તથા માતાઓ !

આપની સેવામાં હું એક શુદ્ધિહીન જાળા મારી યથામતિનુસાર (સ્ત્રીનો પૂજ્યદેવ કેવો છે ?) એ વિષય ઉપર થોડું લખવા માંડું છું, તેમાં કાંઈ ભૂલ'ચૂક હોય તો મને મૂર્ખ જાણી ક્ષમા કરશો: શાસ્ત્રકારો કહી ગયા છે કે સ્ત્રીનો પૂજ્યદેવ તે તેનો પતી છે, સ્ત્રીનો ઇષ્ટદેવ તે તેનો પતીજ છે, અને સ્ત્રીનો ઇશ્વર પણ તેનો પતીજ છે. પણ હાથ, માતાઓ અને બહેનો ! આપણામાં એટલી શુદ્ધિ ક્યાં છે, કે પોતાના પતિને પ્રભુ તુલ્ય જાણીને તેમને આનન્દ પમાડવા માટે કાંઈ પણ સુચનો કરીએ ?

ખરેખર આપણે કેવી ગાઢ નિદ્રામાં સુતેલાં છીએ અને કેવી અવિદ્યાને વશ થયેલાં છીએ ? તેજ નિદ્રા અને અવિદ્યાને લીધે આપણે, હાલ હલકાં ગણાઈ ગયાં છીએ, તેજ નિદ્રા અને અવિદ્યાને લીધે ભારતવર્ષ (આર્યાવર્ત) આવી અધમ દશાને પ્રાપ્ત થયેલો છે, તેજ અજ્ઞાનને લીધે આપણો આર્યાવર્ત હિન્દુસ્તાન ચઢ ગયો છે, અને આજ કારણને લીધે પુરૂષોપણ ઉચ્ચ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થઈ શકતા નથી. પુરૂષો ભલે 'એમ. એમ.'ની ગમે તેટલી પદવીઓ પ્રાપ્ત કરે, પણ આપણા સુધારા વગર આર્યાવર્ત સુધરી શકવાનો નથી, કેમકે જે પુરૂષની અર્હાંગના વિદ્યાદીન હોય છે, તેની ગૃહગાદી સારી રીતે ચાલી શકતી નથી, તેમજ સંસારને સુધારવા તે સુસન્તાન ઉત્પન્ન કરી શકતી નથી, અને પોતે પણ સ્વર્ગને પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી, સ્ત્રી ગંભીર, સુશીલ, સુચિત્તારી, અને પતિ આજ્ઞાનુસાર વર્તનારી, સાખ્યી હોય તો તેનું ગૃહરાજ્ય ઉત્તમ દશામાં આવી ધણુંજ સરસ રીતે ચાલે છે. આ સંપૂર્ણ સુવિદ્યાનોજ પ્રભાવ છે. સ્ત્રી પોતાના પતી ઉપર પ્રેમ રાખે, તો તેનો પતિ પણ તેના ઉપર ખરો પ્રેમ રાખેછે; જો સ્ત્રી પતી ઉપર ખરો પ્રેમ ન રાખે, તો પતીનો પણ સ્ત્રી ઉપર ખરો ભાવ કેવી રીતે રહે ? આમ કરવાથી સ્ત્રીપુરૂષ ઘણી દુઃખદ સ્થિતિમાં આવી પડેછે.

વળી જેનાં માતા પિતા દુરાચારી હોય છે, તેનાં સન્તાન પણ ઘણું કરીને તેવાજ સંસ્કારોવાળાં હોય છે, અને આવાં સન્તાનો ઉત્પન્ન થવાથી કુટુંબ, જાતિ, અને જન્મ-મુખી નીચ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. આવાં કુટુંબ પ્રાણિયોને અહોરાત્રિ મુખે નિદ્રા આવતી નથી, પોતાનો ધર્મો કરવો પણ સજ્જતો નથી. કોઈ પણ સારી જગાએ તેમણે ઇચ્છેલા સુખની આશા કદી પણ પુરી થતી નથી, અને પાછળથી તેઓ ધણુંજ દુઃખી થાય

છે. એવાં મનુષ્યોની આખરૂં પ્રતિષ્ઠિત માણુઓમાં હોતી નથી, તેમનો દોષ ભરોસો કરતું નથી, એમની ચાલથી આ લોકમાં ધિક્કારને પામી પરલોકમાં અસદ્ગતિ તેઓ પ્રાપ્ત કરે છે. મનુ મહારાજ કહે છે,—

તથા સ્ત્રીભિરનાયા સાત્પતિ શુશ્રુષૈવહિ ।

મર્થાત્—જે સ્ત્રી પતિવ્રત ધર્મને ત્યાગી દેછે, તેની આ લોકમાં નિન્દા થાય છે, અને મર્યા (મૃત્યુ) બાદ તે ગીધની ચોંટીમાં જન્મ લે છે, અને સદા રોગી થઈને પાપનાં ફળને ભોગવે છે. ફરી મનુજ કહે છે,—

વ્યભિચારાત્તુ મર્ત્યુઃ, સૂત્રી લોકે પ્રાપ્નોતિ નિન્દ્યતામ્ ।

ઋગાલ યોનિ પ્રાપ્નોતિ, પાપ રોગૈશ્ચ પીડ્યતે ॥

મર્થાત્—ધિક્કાર છે, એવી સ્ત્રીને કે જે પતીને ત્યાગી અન્ય પુરુષથી સમ્બન્ધ રાખે છે. જે સ્ત્રીએ શિયળનું સારી રીતે રક્ષણ કર્યું છે, તેજ સ્ત્રી સર્વ પ્રકારના આનન્દને પામી માનનીય ગણાય છે. સ્ત્રીની કરજ છે કે મનીષ્યની રક્ષા કરવા માટે પોતાના પ્રાણની પણ દરકાર કરવી નહિં.

પ્રાચીન કાળની અમંખ્ય સ્ત્રીઓએ અનેક સકટો સહન કરીને પણ પોતાના સતીત્વનું રક્ષણ કર્યું છે, તે કંઈ બહેન અગર માતાથી અગ્નિયુ હશે ? માટે દરેક આર્થ બહેન તથા માતાની કરજ છે કે પોતાના શિયળનું રક્ષણ કરવા કદી પણ ચૂકતું નહિ, અને કદી દોષ પૂર્વના ખરાબ સંસ્કારોથી અગર ખરાબ જોગથી મન અસિત થાય, તો તે વખતે પોતાના ધર્મને, કુટુંબને, રાતિને અને પવિત્ર ગાઓને યાદ કરવાં, જેથી પોતાના દુર્વિચારો નાશ પામશે એ વિષે કહ્યું છે કે,—

શીલવત્વા જિતં સર્વમ્ ।

મર્થાત્—શીયળવ્રત વાળી સ્ત્રીએ સર્વ જગત્તે જીત્યું છે તે નર્મદા, અનુસ્યા, જન્દા, અને એવી ખીજ કેટલીક સતી સ્ત્રીઓના ચરિત્ર ઉપરથી માલમ પડશે, કે શીયળવ્રતવાળી સ્ત્રીઓનો કેટલો પ્રભાવ (પ્રતાપ) છે.

હવે જે સ્ત્રીનું અન્ત કરણ પવિત્ર ગુણોથી નિર્ભંજ હોય છે, તેજ સ્ત્રી પોતાના પતિની વિશ્વાસપાત્ર બને છે. જેમ શારીરિક પવિત્રતાથી સ્ત્રી જાતિની ઉપરની શોભામાં વધારો થાય છે, તેમ મનની પવિત્રતાથી પણ તેનો પ્રભાવ બહાર ઝળકી પડે છે, તેના આચાર વિચારથી સર્વ સન્તોષ પામે છે અન્તઃકરણની પવિત્રતા બહારની પવિત્રતાની માફક સાબુ, સેન્ટ-લવેન્ડર વગેરે પદાર્થોથી યદ્ય શક્તી નથી, પણ શીયળરૂપી નિર્ભંજ નદીમાં નિમજ્જ થવાથી સ્વચ્છ થઈ શકે છે. હવે ! ગમે તેટલા સુંદર વસ્ત્રવંદારોથી શરીરને સજ્જનું હોય, પણ મન અસત્યથી ભરપૂર હોય તો તેનું સુંદર શરીર શા કામનું ?

એ વિષે એક કવિ કહે છે કે—

મનમૈલા, તન હજલા, વણુલા કપડી અંગ ।

તાતે તો કૌવા મલા, કે તન મન એક હો રંગ ॥

મનુસ્મૃતિમાં મનુજગવાન કહે છે કે—

મનઃ સત્યેન શુદ્ધયતિઃ—

મર્થાત્—મન સત્યથી શુદ્ધ થાય છે, એટલે સત્યને સેવવાથી સદ્વિચારો આવે છે,

અને દુષ્ટ વિચારો નષ્ટ થાય છે, માટે દરેક આર્ય બહેનો અને માતાઓ ! સત્ય સેવી મન શુદ્ધ કરો ! ત્યાર બાદ દ્રઢ મન રાખી શુદ્ધ શીલવર્તી બનો-સવાર સાંજ હુમ્મેશાં મંદિરોમાં દોડાદોડી બંધ કરી પોતાના પતિને પ્રભુત્વ ગણી તેમની તન મન અને ધનથી સેવા કરી આપણી ગયેલી સ્થિતિને ફરી પ્રાપ્ત કરો, આપણા આર્યવર્તનો પૂર્ણ ઉદ્ધત કરો, અને તેને સુવિદ્યાથી ફરી પ્રકાશિત અને તેજસ્વી કરો, કે જેથી તમે આ લોકમાં સુખી થઈ પરલોકમાં પણ સદ્ગતિને પામે, એજ મારી આર્ય બહેનો અને માતાઓને નમ્ર પ્રાર્થના છે. ઓરમ્ (અમદાવાદ.)

—સૌ. દયાવતી જેઠાણેશ.

મનના વિચાર.

અહા દયાળુ પ્રભુ તારી શક્તિ અનુભવી શકાતી નથી, તારી ગતિનો પાર મોટા મુની-શ્વરો પામતા નથી તો માનવ કોણ માત્ર ? અદ્ભૂત કાર્યો અતિ ચમત્કારી છે. જે વસ્તુઓ તેં સર્જેલી છે, તે કાંઈ પણ નિરર્થક નથી. અચાની મનુષ્યને તેનો વિચાર નથી પરંતુ જ્ઞાનીજનો સંપૂર્ણ વિચાર રાખે છે. તારી પ્રજ્ઞતાની શક્તી કેવી છે, તે કોઈક જ વિરલ પૂણ્ય જાણી શકે છે. પોતાના અવિચારે કરી સારવસ્તુ શી છે, તે તેના ખ્યાલમાં ઉતરતું નથી. અબીમાન કેવા પ્રકારનું છે; તે વિચાર ન રાખનાં તેની મતિ ભ્રમિત થાય છે. સંસારમાં વ્યવહારિક કામ, તેની સાથે સત્ય અને પ્રભુની ભક્તિ, એટલું પ્રાપ્ત કરવાની દરેક મનુષ્યની ફરજ છે. તેમાં તે સાધ્ય કરતાં ન આવડે તો તેનો પોતાનો સંસાર અસારજ બાગે. એક નિશ્ચય વગર મનુષ્યને સુખ થતું નથી. મહાકું શ્રય સાધી થવાનું, કેને જોડેવાથી મહારો સંસાર સુખદ થવાનો, મને પ્રત્યેક કાર્યમાં સાધ્ય કેળવી, તે વિચાર દરેક મનુષ્યે રાખવો જોઈએ. હુમેશાં એક ધર્મરતી દરેક કામમાં પ્રાર્થના કરવી, અને તેમના પ્રતિ દ્રઢ વિશ્વાસ રાખી તેમની પાસે એટલું જ માગવાનું કે, હે ભક્તવત્સલ દિનાનાથ, હરેક કર્મમાં મને સહાય બૂત થા, અને મને મહારા અંતર ઉર્મીમાં સારાં કૃત્ય કરવાનું મૂલ્યવ. જગતમાં મનુષ્યે જન્મીને શું કરવાનું છે ? પ્રથમ વિચાર એ કરવાનો છે કે હું કોણ, ક્યાંથી આવ્યો, અને મહારે પાછું જવાનું ક્યાં છે ? હું મહારા પૂર્વના સંસ્કારથી અમુક યોનીમાં જન્મ્યો, ગર્ભવાસમાં અતી પીડિત થવાથી મેં પરમ કૃપાળુને મહારી સ્તુતીથી પ્રસન્ન કર્યા. મેં કોલકરારો આપ્યા કે દિનવત્સલ પરમાત્મા ! આ બંધનમાંથી મને મુક્ત કર. હું એમાંથી છુટીને કદી તને વીસરીશ નહિં. અને ફરીને ગર્ભવાસમાં ફસાઈ પડું નહિ, તેને માટે પ્રયત્ન કરીશ. માયાએ કરી દરેક મનુષ્ય પોતાના કોલકરારો સંસારમાં અવતરી જૂલી જાય છે. માયાનું આવરણ એવું છે, કે મનુષ્યને બંધનકરતા યઈ પડે છે અને એવું અબીમાન કરાવે છે કે હું આજે આ કામ કરીશ, કાલે પૈસા મેળવીશ, અને પૈસાથી અનેક પ્રકારના વિશ્વસુખ ભોગવીશ. એજ તેની મનોવૃત્તી થવાની, પણ તે નહિ રાખતાં જન્મની સાથે પરમેશ્વરપર અત્યંત પ્રેમ રાખતાં શીખવો જોઈએ, અને તેનીજ સહાય માગી આ અસાર સંસાર સરળ અને સુખદ બનાવી ભક્તીનો માર્ગ પ્રદર્શ કરવો જોઈએ. માતાપિતા માયાના પાશથી બાળપણથીજ તેના સંસ્કારો બગાડી નાખે છે. અચાન બાળકો જન્મની સાથે બુદ્ધિહિન હોય છે. તેમનામાં સાર વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ હોતી નથી. પરંતુ પોતાનો શો ધર્મ છે, તે સમજવા જેવી શક્તી આવતાં માણસે માયામાંથી બચી જવું જોઈએ, અને પરમ પદ પામવાની ઇચ્છા રાખવી, એ દરેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે. માયાનું આવરણ તોડવું એ બહુ કઠિણ કામ છે. પણ તેમાં પણ મહા મુની શુકદેવજી માયાને તરી અમર નામ મુદ્રા ગયા છે. શુકદેવજી આરવવં પોતાની માનના પેટમાં રહ્યા, તે સમયે એમના પિતા વ્યાસ મુની જાનામૃત ક્યાઓ પોતાની સાખી બીને

સભળાનતા હતા, જે આલળતાસાલળતા શુક્રદેવજીને ધણો આનંદ થયો અને રહસ્ય સમજતા તેને નિશ્ચય થયો કે આ સસારમા હું હુબ્ધ યજ્ઞશ તો પછી છુટતું બહુ મુશ્કેલ છે તેથી પોતે સસારનો પવન લેના ખીવકુલ રાજ થયા નહિ ગર્ભમા જ્યારે બાર વરસ સુધી ગુપચૂપ બેસી રહ્યા ત્યારે માતાને તથા પિતાને બહુ વિચાર થયો કે આ શો દેવી ચમત્કાર ? હવે આનો શો ઉપાય કરવો, એ સબધી વ્યાસજીને નિચાર સૂઝતા ગર્ભની સ્તુતી કરી ત્યારે અદરથી જ્યામ મળ્યો કે હે પિતાજી ? હું માયાના આનરણુમા ફસાવા મગતો નથી આપતો નિકામજ્ઞાની મહાત્મા છે, આપને મુખે ભક્તીથીજ સુખ મળશે એમ ધારી હું પેટમાજ રહેતું યોગ્ય ધારણું જે આપને એ બામત દુખ થતું હોય તો ઈશ્વરની પાસે માયાનું આનરણુ એક નિમિષ માત્ર ખેંચાવી લ્યો કે હું જન્મે પામી સુખરૂપ અરણ્યમા પ્રભુના ગુણાનુનાદ ગાના જ્ઞેશ આપ મને માયાના બધનમા નાખી મ્હારી ધારણુમા નિષ્ફળ થના દેશો નહિ આવો જ્યામ મગતા વ્યાસ મુનીએ ઈશ્વરનું બ્યાન ધરી માયાનું આકર્ષણ ખેંચાવી લીધું જન્મની સાથે એકદમ નિર્જન બ્યાનમા તે દોડી ગયા ત્યારે માયાના બધનથી તેના પિતા વ્યાસ મુની પછાડી શોક ક્રોધ દોડવા લાગ્યા હે પૂન, તું આમ નાશીને ક્યા જશે ? શુક દેવજી તો સાલજેજ શુ કરવા ? જતા માર્ગમા એક મરોનર હતું તેની શોભા અવલુંનિય હતી, વસત રતુ ખીલી ગ્હી હતી ફગ ફૂલ શોભા ધરાવતા હતા, પક્ષીઓ ઝાડની ડાંગીપર બેસી મધુગ અવાજથી કલ્પેાન કરી રહ્યા હતા આત્ર વૃક્ષ પર કેરીઓ શોભી રહી હતી ગુલામના પુષ્પે પોતાના ગગ અને રુગંધથી સગેવરને દેદીખમાન કરી મૂક્યું હતું રમ્ય કિનારાપર મોગરા મુવાસિત ખીરી ન્હા હતા આમોપાનવના વૃક્ષો નના પદ્મવથી શોભી રહ્યા હતા ખરેખર આ સુદર સરોનરમા પાણી નિર્મળ ગમ્ય જેવું પારદર્શક હતું આના મનોહર અને શોભામમાન મરોનરમા ડમળના પૂષ્પ પણ ખીલી ગ્હા હતા, અને તે પર બ્રમરા ગુન્ગરવ ક્રોડતા હતા આના સુદર સરોનરમા તે વખતે સ્વર્ગિય અપ્સરાઓ જળક્રિડા કરી ગ્હી હતી, દેખાન ધણો સુદર હતો જતા શુક્રદેવજી તે તરફ દ્રષ્ટી પણ નહિ ક્રોડતા નિર્જન સ્થાન પ્રતિ પ્રયાણ કરી ગયા અપ્સરાઓ બિનકુલ બનિજત યર્ધ નહિ સાધારણ રીતે દૃષ્ટિમા નિકળ મિનાના શુક્રદેવજીની ગરમજ શી ? પાછળ વ્યાસજીને જતા જોઇ અપ્સરાઓ શરમાઇ તેમણે પોત પોતાના વસ્ત્ર પેહેરી લીધા જેથી વ્યાસ મુનીને મહા આશ્ચર્ય ઉત્પન થયું તે મનમા નિચાર કરી પૂછના લાગ્યા કે હું વૃક્ષ જતા મ્હારા આવવાથી તમે ગરમાઈ ગયા, અને મ્હારા નન ચાવન કામદેન સમાન અરૂપનાન પૂત્રને દેખી ગા માટે શરમ ધારણુ કરી નહિ ? અપ્સરાઓએ વ્યાસજીના સશયનો ખુનામો કરી જણાવ્યો મહાત્મા શુક્રદેવજી બાળ યોગી છે અને સત્તારથી નિરક્ત છે પોતે દિગ્બર જતા પર બ્રહ્મરૂપ છે તેને સવ સમાન છે તેને નન ચાવના શ્રી કે વૃક્ષ જી સમાન છે આપ વૃક્ષ, પરંતુ સસારી માણસ અને સસારમા પૂર્ણ રાગ ધરાનનારને વ્યાસકિત મધનકર્તા છે કદી તે મનુષ્ય નિર્મળ હોય વિકાર વીનાનો હોય પરંતુ સામાને તેની પ્રતિત પડતી નથી, આપ મ્હોટા મહાત્મા એમ્બે શાપ આપશો એના લયથી હમે શરમાઈ જઈએ એ સ્વાભાવિક છે બ્રહ્મા પણ ભારિ બૂધ્યા હતા, તો અન્યની શી ગતી ? વ્યાસમુની આ વૃત્તાત આલળી આનંદ પામી માયાના બધનથી બાળયોગીની પછાડી જવા લાગ્યા અહા ? માયાનું મધન તોડના કેણુ સમર્થ છે ધન્ય છે મુની શુભ્યોગીને કે જેણે પિતાને અમળની તેમતુ મન ગાત કરી પોતાના મનનો એક નિશ્ચય જણાવી ધર તરફ પાગ મોન્વી દીધા તે વખતે માળયોગી શુક્રદેવે પરમાત્માની અનૈમિક માયાનું કેટલું નગ છે તે નિષે ગાનન ગાયુ —

[વંદની માયા.

માયા બંધનકારી રે.

જગતમાં માયા બંધનકારી;

મુખ દુઃખની એ દેનારીરે.— જગતમાં.

વાહ માયા શી તારી પ્રમળતા

કરે ઉડા ધાવ કરીરે. જગતમાં.

મ્હોટા મ્હોટા જનને તે પીડ્યા,

બધે કોષક જળથી તારીરે. જગતમાં.

શક્તિ તારી અનુપમ દેખી,

નેઈ જાઉં બલિહારીરે. જગતમાં.

(સુરત.)

—સા. સવિતા ગૌરી.

સ્રીકેળવણી.

પ્રીય બહેનો, આજ હું તમારા સમક્ષ સ્રીકેળવણીના વીપય ઉપર બોલવાની રજા લઉં છું અને તેને માટે હું જે તમારો વખત રોકું છું તેની ક્ષમા 'ચાહું' છું.

ક્ષણના વખતમાં સ્રીઓને કેળવણીની ખાસ જરૂર છે. તેઓને સાંપ્રત સ્થિતિમાંથી ઉચ્ચ સ્થિતિમાં લાવવા કેળવણીની ખાસ આવશ્યકતા છે. સ્રીઓ કેળવણી પામે તો જ તેઓ મુખી થાય એટલાજ ખાતર તેમને કેળવણી આપવાની જરૂર છે એમ નથી, પણ જ્યારે તેઓ જાણે છે કે તેમની પોતાની જરૂરીયાતોમાં સ્રીઓને કેળવણી આપવાથી ઘણો લાભ થાય છે ત્યારે તેઓની દ્રષ્ટી તે તરફ વિશેષ કરીને વળે છે અને છે પણ તેમજ. સ્રીઓ કેળવણી પામે તો પોતાનું જ હિત કરી શકે એટલું જ નહીં પણ પુરોના હિતમાં પણ ઘણી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે એમ છે. /

/ધરત્યવહારના ચક્રની ગાડી સ્રીની મદદથી જેમ ઉત્તમ પ્રકારે ચાલે છે તેમ ખીજ કેટલીક ક્રીયામાં સ્રીની મદદ હોય તો તે સર્વોત્તમ રીતે ચાલી શકે અને હજારો કામોમાં પુરોને અનેક રીતે શાંતી, સલાહ અને સહાય મળે. /

સ્રીઓમાં પ્રેમ, ઉત્સાહ આપવાનું સામર્થ્ય વિગેરે અનેક બળ ગુણપણે રહેલાં છે કે જેના વિના પુરુષ સર્વદા નિર્બળજ રહે છે. સ્રી જાતી તરફથી જે એ બધું પુરું પાડવામાં આવે તો પુરુષની મહાન કર્મોની તૃપ્તિ જીપે છે અને વધારે કાર્ય કરવાના બળને મેળવી શકે છે અને સ્રી જાતીજ એ બાબતો પુરી શકે એમ છે. પૂર્વ સમયની ક્ષતિઓના શબ્દોથી ક્ષત્રીઓએ સમર્થ પરાક્રમ કરેલાં છે. વાસ્તે નકી સમજવું કે આપણા સાચા હૃદયથી નીકળતા ઉત્સાહવર્ધક શબ્દો પુરુષની રોગગ્રસ્ત નૌતમ જીવન બળને વધારનાર છે.

પણ સ્રીજાતીનાં અંતઃકરણમાંથી પુરુષનાં કામો માટે સારી લાવના વાળા શબ્દો ક્યારે નીકળે ? જ્યારે સ્રીજાતી પુરુષનાં કામોની થથર મહત્તા સમજતી થાય તથા તેઓના કામમાં પોતાને ઉત્સાહથી અમૃત સીંચનાર છે એમ અંતઃકરણ પુરંક માને ત્યારે. અને આ માનવું ક્યારે બને કે જ્યારે તેઓ કેળવણીથી ભરપૂર હોય ત્યારેજ એ બની શકે છે.

સ્રીઓ પોતાના ધરનેજ ઉપયોગી છે એમ નથી પણ પોતાના પતિને, પોતાના બાલકને, પોતાના દેશને તથા વિશ્વમાં અને તેની પર જે કાંઈ છે તે સર્વને તે ઉપયોગી થઈ પડે એમ છે,—એ જ્યાં સુધી તેમને ન જણાયું હોય ત્યાં સુધી તે પતીના, બાલકના, દેશના તથા વિશ્વના કામમાં શી રીતે માથું ધાવી શકે ? સ્રીઓ એ કેદી નથી. પણ પુરોને કેટલીક

બાળતોથી કેદમાંથી છોડાવનાર છે અને સારે માર્ગે દોરનાર છે, સ્ત્રીઓ બેડી નથી પણ પુરુષોને દીપાવનાર તથા મૂલ્યવાન કરનાર અલંકાર છે, સ્ત્રીઓ પુરુષને ભાર રૂપ નથી પણ પુરુષના ભારમાં ભાગ લેનાર છે, સ્ત્રીઓ પુરુષોને ભયથી કષ્ટાવનાર નથી પણ ભયપ્રસંગે પીઠ ચાબકનાર તથા હીમત આપનાર છે પણ આ સધળી બાબતો કેળવણી વગરની સ્ત્રીઓમાં કેવી રીતે ઉતારી શકાય ? વાસ્તે બહેનો ! કેળવણી વગર આપણે કદી આગળ વધી શકીએ નહીં.

જ્ઞાતી બનેા. આ સંસારમાં સ્ત્રી જેમ ધરતો શણગાર છે તેમ સારી કેળવણીથી સ્ત્રી એ આખા દેશનો શણગાર ગણાય છે અને બાળકની કેળવણી સ્ત્રીના હાથમાં છે બાળક જન્મે છે ત્યારથી મોટું સમજાવું થતાં મુઠ્ઠી માતા પાસે રહે છે અને માતાની શુદ્ધિ, આચાર, આચરણ, જ્ઞાન, વિચાર અને નીતિ હોય છે તેવીજ છાપ બાળક પર પડે છે અને માતાનું હૃદય, શુદ્ધિ વીગેરે કેળવણી દરે નો જ છોકરા પણ સારા નીવડશે એટલુંજ નહીં પણ તે બાળકો આ દુનિયાના સતત કાર્યોમાં ભાગ લેતા અને તેથી કરીને આપણા દેશની તેમજ દેશની આબાદાની યશો વળી કલુ છે કે —

બહુ બહુવેળા પુત્રીને, તો શાણી યાનાર સર્દવ સુખ પામી કર, આશીર્વાદ ઉચ્ચાર સ્ત્રીઓ સુધરશે તોજ ફલ, ઉત્તમ યશે અચાજ પૃથ્વી સુધરશે તોજ ત્યા, પાકશે સારો પાક નારી તણી શોભા ધણી, બહુ દુહી રહી તોય તે તો સારી નહીં દીસે, બહુ ગણી નહીં હોય વાસ્તે બહેનો ! કેળવણી એ આપણું પહેલું પગથીયું છે એમ સમજી તમારા બાલકોને સારી ઉચ્ચ કેળવણી આપી હીંદુસ્તાનની વીજેતી માતાઓ એકનાર ફરીથી કહેવાડાવો.

—દરમુખ

“ સ્ત્રીઓને શું જાણવાની અવશ્યકતા છે ? ”

આ નાનો લેખ સખનાની જે હુ કેશો. કે જુ તે પહેલીજ છે, તેમાં કાંઈ જૂન અથવા અયોગ્ય શબ્દો વપરાયા હોય તો તેને માટે ક્ષમા આપવા કૃપા કરશે.

આપણું દુનિયામાં કયું સ્થાન છે તે આપણે જાણવું જરૂરનું છે ખીજા બધાની ફરજ ગમે તે હોય પણ સ્ત્રીઓની ફરજ મુખ્યત્વે કરીને સંસાર આનંદ અને સુખમય બનાવવાની છે ઘણો ખર્ચ આધાર દુનિયાને તેમજ આપણા કુટુંબને મુખી બનાવવાનો આપણા પગ છે આ વિચાર મનમાં દબાવી દાખલ કરવાની તેમને ખાસ જરૂરની છે હમણા ઘણી ખરી છોકરીઓને પાંચમાત્ર ચોપડી જાણવામાં આવે છે પણ તેઓ ખીચારી જાણનારનું મુજા જીવ્ય શું છે તે ખીનકુલ સમજતી નથી કાળજી કે તેમાં તેઓના મામાપનો વાક છે તેઓને ફક્ત એકજ, રીતનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે કેમકે તેમના મગજમાં ગૃહ સુધારવાના વિચારો મામાપો બગમ જ્ઞાનના નથી પણ તેઓ જાણતા નથી કે ફક્ત નિશાળના પાઠ કરવાથી તેઓના ગૃહ મુખી કરવાના વિચારો તેમનામાં આની શાન્તા નથી હા. બંને તે ઇતીજ સમા ક ભૂગોળમાં હુસીયાર હોય પણ આપણો સંસાર સદા સુખદાયી નીવડશે તેની તેને ભાવેજ સમજ દરે પણ એવું તે ગ્રામી સમજ શકે ? તેમની માતાઓનેજ કેળવણીનો અર્થ નથી સમજ પડતો તો પોતાની છોકરીઓને તો શીગતે સમજાવી શકે.

માત્ર માત્ર બાળવયમાંથીજ માતાની રીતભાત બેતુ આનંદ હોય તેમાં મગજમાં માતાની શુભ પ્રેરણા ન હોય, તો આના સાગ વિચારો કયાથી આવે ? આપણી ઘણીખરી સ્ત્રીઓ પોતાના પતિનું મન રજન કરનાર તેમજ તેને સગા ખુશીમાં કેવી રીતે ગળવે તે સમજતી ન હોય, તો પત્ની બીજું તે પુછવું ની રીતે ? પોતાનો પતિ

આખો દીવસ કામ કરીને યાક્યો પાક્યો આવે ત્યારે સ્નેહ અને પ્રેમથી ઉભરાતા હિંગારો કાઢી તેને રાજી રાખવાને બદલે પોતાનો બોલકણો સ્વભાવ આગળ કરે છે. “આપ્યા તો ખરા પણ ધરમાં શુ શું નથી તેની તમે દરકાર કરી ? લાકડાં નથી. મસાલો લાવવાનું સાંભર્યું ? ક્યાંથી યાદ આવે ?” ખીચારો હજી ધરતી અંદર તો આવ્યો નહીં હોય તે પહેલાંજ આવા મીઠા શબ્દોથી વધાવવા માંડે છે. પણ આટલાથીજ પતે એમ કાંઈ હતું ? પોતાના પતિને નીરસી સુવા પણ તહીં રહે. તેનો પગાર પુરો હોય અને ધરમાં ખર્ચ પણ ઘણી હાડમારી કરીને ચલાવાનો હોય તે છતાં પણ “આ પેલીનાં જેવાં નવી ફેશનનાં ધરેણાં મને કરાવી આપો. આવાં જૂતાં મને ગમતાં નથી. પૈસાની કાત આવી એટલે જાણે મોંમાં મગ ભર્યા છે ! નહીં બોલો કે ?” એમ કરી મેણાં મારે છે. અફસોસ ! આવા સંસાર કેમ સુખી નિવડે ? આવા શબ્દો ઉચ્ચરવા કેવા શરમ ભરેલા છે ? સંસારની વિટંબનામાં મદદ કરવાને બદલે તેમાં તેને હાનીકરતા થઈ પડે છે; તેની સ્થિતિ અને આગળ પાછળના સંબંધોનો તો વિચાર કરો અને તેને મદદ રૂપ થાઓ. ખતિ કાંઈ દેરા ચીટીથી વશ થતા નથી પણ પત્નીએ પોતાનાં ખરા પ્રેમના શબ્દો ઉચ્ચારી તેનું મન હમેશા ખુશ રાખવાથી અને આનંદમાં રહેવાથી વશ થાય છે.

કપડા વગરથી અને કાંઈ પણ હાની વગરની છંદગી ગાળવી હોયતો પહેલેથીજ ચોપ-દીવા જ્ઞાન તહીં પણ કેમ કરીને પોતાના સ્વભાવને અનુસરીને તેને સુખી કરાય એવી જાતની કેળવણી લેવી જોઈએ. ગૃહસ્થ ધર્મથી થર ચલાવવામાં કાંઈ ઓછી બાહોશી જોઈતી નથી, માટે પહેલાં તે જાણવાની આવશ્યકતા છે. પતિના વિચારો, તેની આશા, તેનાં સુખ તથા દુઃખમાં ભાગીયાં કેવી રીતે ચલાય તે જાણ્યા પછી આપણે પોતે ભાગ્યશાળી કહેવાઈએ. માટે પ્રિય ભગિનીઓ ! પોતાના પતિને સુખ દેવા તેમજ પોતાનો સંસાર સુખી ગાળવા વિચાર હોય તો પોતાના ખરા અંતઃકરણનાં પ્રયત્નથી તેને વશ કરો. આ જ રહેલામાં રહેલો અને ઉત્તમમાં ઉત્તમ ઉપાય છે. માટે તેજ ગૃહણ કરો અને હમેશા આનંદી અને સુખી રહો.

(હાંસોટ.)

—ચ દ્ર. વિદ્યા.

અમારી અંધ શ્રદ્ધા ક્યારે દુર યશે ?

વર્તમાન સમયમાં દરેક ધર્મનું કાર્ય તેના પરીણામ સામે નજર કરી કરવાનું છે. અને આપદાદાના વારસાથી ચાલતા આવેલા ગાડરીયા પ્રવાહને બંધ કરવા જરૂર છે. ઉપર પ્રમાણે કેટલાં જાતા અને ભગિનીઓ પરીણામ તરફ નજર કરીને કેટલા ચાલે છે તે (પુરુષોત્તમ) અધીક માસમાં જ્ઞાન આદી કૃત્યોથી જણાઈ આવે છે. જ્ઞાન અને જ્ઞાન દેશ અને પાત્ર જોઈ ન કરાય તો તે મહાન દોષ કહેવાય છે. અને તેથી શ્રી કૃષ્ણએ અર્જુનને ત્રણ પ્રકારનાં રજ, તમ અને સત્વ દાનની વિગત જણાવેલી છે. લુપ્તે મરતાં અવાજ પશુઓને ઘાસ ચારો આપવાથી જે પુણ્ય થાય છે, તેજ આપણને આ લોકમાં સુખ આપે છે અને તેથીજ પુણ્યનો ખરો અર્થ ‘સુખ’ થાય છે. તો વિચારો કે એક ગરીબ પેતુ કે જે જગતની મોતાના નામથી સંબોધાય છે અને તેના પુત્રો (બળદો) જગજીવનના ઊપનામથી ઓળખાય છે. તેઓને બચાવી આપણી છંદગીભરનું સુખ કેમ પ્રાપ્ત ન કરીયે ? આવું કરવામાં પ્રમાદ કેમ રાખીયે ? એક તરફ નજર કરીશું તો આવાં અવાજ પશુ કે જેના ઊપર હાડ અને ચર્મજ ભરાઈ રહેલાં છે, અને તૂણ-સિવાય મરવાનીજ આશ રાખી રહ્યાં છે, તો બીજી તરફ આપણાં ભાંડુઓ કે જેઓને જદાર માગવાની મર્યાદાથી અને ગેદાશ બીજકુલ ન હોવાથી

ધરના પુરા વસ્તારી હોવાથી એક ટંકનું અનાજ પણ પેટ ભરીને પામતા નથી: ત્યારે એક તરફ ઇશ્વરે દાન કરવાનો ઉત્તમ પુરોષોત્તમ માસ આપ્યો છે કે જે માસમાં નાસ્તીકને પણ દયા આવે છે તો આવા ઉત્તમ સમયમાં અજ તુણ વગર પણ અને મનુષ્યોને મરવા દેશો? શું તમારું હૃદય આટલું કઠણ છે? ના ના. ગુજરાતીઓનું તો તેવું હોયજ નહિ. પરંતુ દીલ-ગીર છીએ કે આપણા પૌરાણીક લાઘ્યોએ તેમને દાન કરવાનો ખરો રસ્તો ન અતાવતાં આંધળા જ રાખ્યા છે. અને તે કારણથીજ અમારા આર્યાવર્તમાં અત્યારે શુખનું મહાભોર પુર પ્રકાશી નીકળ્યું છે! હલદરવાસમાં અધશ્રદ્ધાએ કેટલા વૈશ્રવ અને તેમની પત્નીઓને પોતાની જાળમાં ફસાવ્યા છે તે અત્રે અવલોકીશું.

હલદરવાસથી લગભગ એક માઈલ દુર પરાશર અને લૂચ કાપીના પુરાણા આશ્રમ આવેલા છે અને તે બે આશ્રમો વચ્ચે પુર્વ વાહીની વેગવતી પોતાના પુરવેગથી વહે છે. આ નદીને અહીંયાં ગંગાની તુલ્યજ મનાય છે અને તેથીજ ગંગા સ્નાનનું પુન્ય લેવા અહીંયાં વસતાં તમામ નરનારીયો પ્રાતઃકાળે મનાયે જાય છે. એક રીતે આ કાર્ય જુઓ કે ઠીક છે. અને જંગલની ખુદલી દવાથી શરીરની તંદુરસ્તી મુધરે છે પરંતુ વચ્ચે વરસાદ ચવાથી અને પાણી ભરાઈ રહેવાથી જે દુર્ગંધ ભડતી હતી તેને લીધે એવુંજ જળ જે ચારેક દીવસ રહ્યું હોત તો જરૂર અહીંયાં સ્નાન કરનાર સ્ત્રી પુરૂષો કાઠેરા જેવા બપંકર રોગના ભોગ થઈ પડત. પણ અહીંયાના વૈશ્રવો વેકુંડ વહેલું મળવાના લેખે એક દીવસ પણ સ્નાન કર્યા સીવાય રહ્યા નથી! સ્નાન કરતી વખતે ધણી ખરી સ્ત્રીયો પુરૂષનો સમુદ્ભવો હોય જતાં એકાદ વસ્ત્ર પહેરીને વિવેક વિનય વિસારી દેતી, આડી અવળી નિંદા કરતી નાહીને પોતાને કૃતકૃત્ય માની લે છે! ઉપરની ગંગા ઉપર આશરે બસેક પધારીયો બ્રાહ્મણો નાખે છે અને તે દરેક પધારીયે હમેશાં દશસેરથી પંદર રોર સુધી અનાજ થાય છે. વળી ગામમાં પુરાણી મહારાજ પુરોષોત્તમ માસની કથા કહે છે કે જેમને પણ પાંચસો સાતસોની ઉપજ ચવા વડી છે. વળી ગામમાં ઘણી સ્ત્રીયો પોતાને ૭ માસનું બાળક ધાવતા જતાં એક ટાંણા જેવું કઠિન ત્રત કરે છે કે જે નનથી સામટા બે ચાર ઉપવાસ પણ થાય છે અને ધાવણ નહિ આવવાથી બાળહત્યા થવી સંભવિત રહે છે. જનાં આવી સ્ત્રીયોને આવાં કઠિન ત્રત બંધ કરાવવા પુરાણી મહારાજ પોતાનો રૂડો ઉપદેશ કેમ આપતા નથી? શું આવાં ત્રત બંધ થાય તો પુરાણીને આવક ઓછી થશે? હા. કારણ કે તેમ થાય તો પુરોષોત્તમ માસ જીવવાય નહી. અને જ્યારે ન જ ઉઝવાય તો વીસ પચીસની આવક પણ ઓછીજ થાય તો? તેમને તો બાળહત્યા થાય કે સ્ત્રીહત્યા થાય પણ તે તરફ લક્ષજ ન દેવું, કે બંધ કરવા ઉપદેશ આપવો પડે!

બ્રાહ્મણોનો ધર્મજ છે કે 'દાન લેવું અને આપવું' તો આ પુરોષોત્તમ માસમાં પોતાને દાનની ઉપજ થાય તેમાંથી વધારે નહિ તો દસમે લાગ પણ કાઢી કાઢી ફંડમાં કિંવા પોતાના સ્વહસ્તે આપણાં દુરખે મરતાં ગરીબ લાંડુઓને કિંવા અવાક બ્રાહ્મીને અન્ન તુણ આપશે. તોજ તેઓએ પોતાનો ખરો ધર્મ બજાવ્યો કહેવાશે, અને દાન કરનાર પણ પોતાને કૃતકૃત્ય અને સુપાત્રેજ દાન આપ્યું છે એમ માની શકશે. નહિ તો દાન લેછ હાથને દબ્ધ કરવાનું તો સહુ કાઈ જાણેજ છેને, અને તે દ્રવ્યનો 'દાન, ભોગ, નાસ્તી,' એ ત્રણ ગતી તો છે છે ને છેજ! તો શુભનિશાથી અધશ્રદ્ધાને ત્યાગી ખરા દાન દેવાને રસ્તે મઢીને પાપ-અપાપને ઓળખી પોતાના સ્વહસ્તે દાન દેવા દરેક મુહુર્ત્ય બ્રાતા ભગીનીને નમ્ર વિનંતી છે.

સ્ત્રી પરિક્ષા.

આ સંસારમાં ઉત્તમ રૂપ ગુણવાળી સ્ત્રી સાથે જે પુરુષના લગ્ન થાય છે તે તેના સમાગમથી પુર્ણ મુખ ભોગવે છે, એ પુરુષ પૂર્ણ લાગ્યશાળી સમજવો. સ્ત્રીઓના સ્વાભાવિક ગુણો જે ધૈર્ય, ઉત્સાહ, ડહાપણ, સાહસ, અને પ્રેમ વગેરે જે અંતઃકરણમાં ગુપ્ત હંકારોલા હોય છે, તે પ્રસંગ આવતાં આપોઆપ પ્રગટ થઈ જાય છે. દરેક સ્ત્રીના ખરા પ્રેમયુક્ત હૃદયમાં એક ઈશ્વરી અંશનો દીપ હમેશા પ્રકાશમાન હોય છે. સૂર્યના પ્રકાશમાં અંધકાર થવો અશક્ય છે. તે પ્રમાણે ભોળશોખના દહાડામાં સ્ત્રીનો ઉત્તમ ગુણ દેખાતો નથી, પણ વિપત્તિરૂપ અત્યંત અંધારામાં તેની પૂર્ણ પ્રભા દેખાય છે. અને તેથી જોનારના હૃદયને ધ્રોણ હર્ષ થાય છે. ને ત્યારે સ્ત્રી જે પ્રીતિ કરે છે તે પતિના અશ્વર્યના લોભી થઈને નહિ, પણ એક નિશ્ચયથી કરે છે, એમ લાગશે. કાંઈને પણ પોતાની સ્ત્રી કેવી હોય છે, તે પ્રથમ સમજાતું નથી. પણ કાળના હાથમાં જે વખતે તે સપડાય છે, તે વખતે તેની પૂર્ણ યોગ્યતા માલમ પડે છે. જેની સ્ત્રી સદગુણના ભંડારરૂપ હોય છે, તેને દુઃખમાં પણ મુખ પ્રાપ્ત થાય છે. સ્ત્રી એ બધી રીતે પુરુષની બરોબરી કરવાને શક્તિવાન નથી તો પણ પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરે તેનામાં એવો કાંઈ અજ્ઞ ગુણ મુક્યો છે, કે જે વિપત્તિના કાળમાં ધ્રોણ ઉપયોગી થઈ પડે છે. આ સમય સિવાયના વખતમાં પણ સ્ત્રી પરિક્ષા તેના જ્ઞાન, ગુણ, શીયજ્ઞત અને કર્મ એ ચારે પ્રકારે ઉપયોગી થઈ શકે છે. તથા સંકટના સમયે તો તેની શ્રેષ્ઠતાની કુળની અને જાતની પરિક્ષા થાય છે. જેમ સીતા, દ્રૌપદી, દમયંતી અને સોનરાણી વગેરે સતીઓને અનેક પ્રકારે કષ્ટો પડ્યાં, તે પરથી તેના મહદ્ ગુણોની ખાત્રી થઈ. તેમ આ પરથી એટલું જ સમજવાનું કે હરેકાંઈ સ્ત્રીની પરિક્ષા એ વખતે થઈ શકે છે. (૧) આપત્તિના સમયે, અને (૨) તેના જ્ઞાન, ગુણ, શીયજ્ઞત, ને કર્મ માટે સામાન્ય રીતે. માટે દરેક સુત્ર જહેનોએ સદગુણરૂપી અમુલ્ય જવાહીર મેળવવા બનતો પ્રયાસ કરવો એવી મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

(મોટા વરાછા.)

—ઠીકી બેન નાનાભાઈ

આપણી વફાદારી.

બહેનો, આજે આપણે હિન્દના નામદાર વાઇસરૉય લૉર્ડ હારડિંગ અને તેમની માનવંત બાલુ લેડી હારડિંગ તરફ કરવામાં આવેલા ખોંખના કરપીણ દુમલા તરફ તીવ્રરકાર બતાવવાને, તેમ તેઓના ચમત્કારીક રીતે થયેલા બચાવ માટે ઈશ્વરનો પાડ માનવા, અને લેડી હારડિંગે ભયને વખતે જે સહનશીલતા બતાવી આપી સ્ત્રી વર્ગને મગરૂર થવા જોગ ઉદાહરણ બતાવી આપ્યું છે તે તરફની સ્તુતીમાં એડ્રેસ એઓ નામવર બાલુ ઉપર મોકલવામાં આવનાર છે, તેમાં પુરેપુરી સામિલગીરી બતાવવા આપણે બેગાં મળ્યાં છીએ.

બહેનો, ન્યાયી બ્રિટીશ રાજમાં વાઘ અને બકરી એક ચારે પાણી પીએ છે. એવા ન્યાયી રાજમાં આપણે ખરેખર મુખી છીએ. આપણા વચ્ચેની અજ્ઞાનતા દૂર કરી કેળવણીના દેલાવા માટે નામદાર બ્રિટીશ સરકારે કાંઈ ચોક્કસ કંઈ નથી; અને ત્યારે તે આણુહદ ઉપકારના તમામ આપણે જે કરી બતાવવાનું છે તે, રાજ્ય તરફ ખરા દીલથી વફાદારી બતાવવાનું માટે બહેનો, તમારાં બાળકોને બાળપણથી રાજભક્તિનું શિક્ષણ આપવા જો કાળજી. ॥ તો તમારાં બાળકો દેશ દીપાવે તેવાં નીવડશે, અને કેમ અને સ્વદેશને કલંક લગાડે આ દેશ દ્રોહીઓથી હિંદુસ્તાનને નીચું જોવું પડશે નહીં.

(ગાંધરા.)

—સૌ મુક્તા બહેન.

• લેડી હારડિંગની તરફ સ્વદેશી પ્રભાવી શક્તિ દર્શાવવા મળેલી સીસલામાં અપાયદ્ધ સામણ.

સુંદરી સુબોધનાં આહોરો અને વાંચનાર માટેજ ખાસ !

એક નવી યોજના.

સુંદરી સુબોધ માસિકની ઉપયોગીતામા દિનપર દિન વધારો થયે જાય છે. જેણે

ઉપયોગિતામાં
થયેલો વધારો:

આ પત્ર ફક્ત ચોવીસ પાનાંનું હતું. તેનાં માસિક બત્રીસ પાનાં
કરવામાં આવ્યાં; અને ગયા વર્ષથી તેમાં ચિત્રો પણ દાખલ થયાં,
સ્ત્રી લેખના ખાસ એક ધીમે ધીમે બમણો મોટો, અને પછી સૌ
પાનાંનો, અનેક ચિત્રો વાળો કરવામાં આવ્યો છે. આ ઉપરાંત

બેટનું પુસ્તક વિના મૂલ્યે, અને વીસ પચીસ રૂપિયાનાં વાંચવા લાયક પુસ્તકો લગભગ પડત
કિંમતે, આહોરો મળે છે!—આટલું થયા છતાં લવાજમમાં વધારો થયો નથી અને
કરવાનો વિચાર પણ નથી સચિત્ર સુંદરી સુબોધ આહોરોને સવા રૂપિયામાં મળ્યાંજ જશે.

પરંતુ એક મોટા પત્રની ધણીજ જરૂરિયાત દેકે રીતે હવે જણાવા લાગી છે. સ્ત્રી

વધી ગયેલી
જરૂરિયાતો

લેખના ખાસ એક માટે જાનુઆરીનાં લખાણ લગભગ ૩૦૦ પાનાંનાં
અમને મળ્યાં હતાં. પત્રમાં ઉપયોગી અને જરૂરના વિષયો ફક્ત જગો
નહિં મળવાથીજ પ્રકટ થઈ શકતા નથી, અને લાંબી ચાલુ નવલ

કથાની પણ વારંવાર માગણી થવા લાગી છે. ગયા વર્ષના ખાસ એક
માટે મળેલા અભિપ્રાયોમાં તથા અમને મળતા કાગળોમાં સુંદરી સુબોધ જેવું પત્ર ધણું
મોટું હોવાની બહુ જરૂરિયાત દર્શાવાઈ છે, અર્થાત સ્ત્રીઓ-ખાખડો-અને કુટુંબીજન માટેના આ
માસિકનું કદ વધારવાની પ્રજા હવે સર્વ રીતે તેના પ્રકાશકને સમજાવા લાગી છે.

સુંદરી સુબોધ મોટું કરવાના વિચારમાં એક પ્રિયાદ અમને નડી છે. ધણી

અનિયમિતતા
માટે ફરિયાદ:

સન્મિત્રો અને આહોરો તરફની આ પત્રનું કદ વધારવાની યોજનાને

સંપૂર્ણ સંમતિ મળી છે, પરંતુ તેઓએ સુંદરી સુબોધની ચાલુ

અનિયમિતતા માટે વાજબી ફરિયાદ કીધી છે!—આ અનિયમિતતા

ધણે ભાગે અનિવાર્ય કારણોને લીધે થવા પામી હતી; છતાં પણ અ

મારાં બહુલાં આહોરોને તે વિશે અમારો ઝોટલોજ જવાબ છે કે, હવે પછીનાં એકો પણ નો

નિયમિત રીતે પ્રકટ નહિં થઈ શકે, તો અમે આવતા વર્ષથી સુંદરી સુબોધને મોટું

કરી, જે માસિક વધારો ફાડવા વિચાર કર્યો છે, તે બહાર પાડીશું નહિં આ પત્રને નિ-

યમિત કર્યા પછીજ તેના વધારા માટેના વિચાર અમલમાં મુકવામાં આવશે

આ માસિક પત્રનો જે વધારો ફાડવા વિચાર છે, તેથી આ સુંદરી સુબોધની

પોતાની ઉપયોગિતામાં પણ અભિવૃદ્ધિ થશે, એમાં શક નથી. છતાં

સુંદરી સુબોધને આ પત્રનું લવાજમ એવું જ રહેશે અર્થાત બત્રીસ પાનાંના સચિત્ર

પણ થતો લાલ સુંદરી સુબોધનું લવાજમ ફક્ત સવા રૂપિયો હાલ છે તેમજ

રાખવામાં આવશે. અને તેનાં આહોરો વધતાં જશે તેમ તેમ તેમાં

સુધારા વધારા હાથ ચાલે છે, તેમજ કરવાના ચાલુ રહેશે.

‘ માસિક વધારા ’ સહિત-સુન્દરી સુખોધ.

પત્રમાં ‘શુ’ આવશે ?-જનોસ પાનાં તો ચાલુ પત્રનાં જ હોમાં દાખલ થશે; અને બાકીનાં ચોસઠપાનાં માટે વિષયોના ચાર વિભાગ નીચે સુખ નિર્માણ થયા છે.

૧. વાર્તા-નવલકથા: આ વિભાગમાં એક સુખોધક, રસીલી, ચાલુ નવલકથા સંપૂર્ણ મધુરી વાર્તાઓ, નાટકો અને ગમ્મતનાં લખાણ આવશે.

૨. ઉપયોગી વિષયો: સુન્દરીસુખોધ માટે આવતી, પરંતુ રચણ સંકેતને લીધે પ્રકટ નહિ થઈ શકતી, જૂદી જૂદી ઉપયોગી બાબતો, સ્ત્રીઓના હિત માટેના લખાણો આંસ લખાણ, મદદભાગીનાં ચરિત્રો, અને વર્તમાન સમયમાં બનતા બનાવોની નોંધ, અને એવા વિષયો વગેરે બીજા વિભાગમાં દાખલ થશે.

૩. સાંપ્રત સાહિત્ય: દરેક પત્રમાં આવતા વાંચવા લાયક વિષયો, પ્રકટ થયેલાં પુસ્તકોમાંથી હિતમ ગ્રંથોનો સાર, યાત્રા-પ્રવાસોનાં ખાસ વર્ણનો, ઉત્તમ વ્યાખ્યાનોના સાર, વગેરે. બીજા વિભાગમાં આવશે.

૪. બાલકો માટે વિભાગ-માં: સુન્દરીસુખોધમાં નહિં આવી શકતા બાલકોને રસ પડે તથા ઉપયોગી થાય એવા વિષયો, વાર્તાઓ, કવિતાઓ, વગેરે પ્રકટ થશે.

દૂધમાં કઢીએ, તો મરાઠી મનોરંજન, હિન્દી સરસ્વતી, અને બંગાળી પ્રવાસી, જેવાં સ્વદેશી ભાષાઓમાં પ્રકટ થતાં મોટાં માસિકોને પગલે મોટામાં મોટાં: પગલે ચાલતા આ પત્ર પ્રવાસ કરશે. કદમાં એ માસિક પત્રોના સોંધામાં સોંધ ! કરતાં તે મોટાં અથવા સરખાં થયા છતાં, કિંમતમાં હોમનાથીયે હોને વધારે સસ્તું રાખવા બનતો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, અને આપણી ગૃજરાતી ભાષામાં તો તે એક મોટામાં મોટાં અને સોંધામાં સોંધ માસિક પત્ર થશેજ, એમાં જરા પણ સંશય નથી. અમારી તરફથી આટલું કપાં પછી, હવે જે કાંઈ રહે છે, તે કરવાનું અમારા પ્રિય ગ્રાહકો અને વાંચનાર બહેનો તથા બંધુઓને માથે છે.

સ્ત્રી સાહિત્ય વાંચનમાલાની ગયા વર્ષમાં ધારેલી યોજના આ ‘ વધારો ’ કદાચવાની વધારે અગત્ય જણાયાથી હાલને માટે મુલતવી રાખવામાં આવી નવી યોજના છે. તેથી આશા છે કે, હેનાં અગાઉથી થયેલાં ગ્રાહકો પણ આ યોજના સફળતા: જનામાં સામેલ થશે. સુન્દરી સુખોધનાં ગ્રાહકોને ખાસ લાલ

તરીકે હોમની પાસેથી તથા હાલમાં ગ્રાહકોમાં નામ નોંધાવનાર હોના સખ જાં વાંચનાર પાસેથી, જે તેઓ ગ્રાહક થવા પ્રથમથી પોતાની ઇચ્છા જણાવશે, તો વાર્ષિક લવાજમ ફક્ત રૂ. ૩-૮-૦, (ટપાત્ર ખર્ચ સાથે) લેવામાં આવશે. જૂન આસની આખર સુધીમાં નામ નોંધાવનારનેજ આ લાલ મળી શકશે. ત્યારપછી ગ્રાહક થનાર પાસેથી રૂ. ૪-૦-૦ લેવામાં આવશે. હિન્દુસ્થાન પ્લારનાં ગ્રાહકોમાં પ્રથમથી થનાર માટે પાંચ

શિલિંગ અને પાછળથી ગ્રાહક થનાર માટે છ શિલિંગ રાખવામાં આવ્યા છે. કાંઈ પણ પ્રથમથી પ્રથમથી મોકલવાનું નથી. અગાઉથી એક હજાર ગ્રાહક થયા શિવાય આવી તે ખર્ચની યોજના સફળ થઈ શકે નહિં. તેથી જે પૂરતા ગ્રાહકો તરફથી સંમતિ અંગત મળી જશે, તોજ આ માસિક વધારો પ્રકટ થશે. અને હોના રહેશે અંક વી. પી. કરી લવાજમ વસૂલ કરવામાં આવશે.

લેખો:—સુન્દરી સુખોધ મંદિર, અમદાવાદ.

ખંગાળના મુખસિદ્ધ રસાયણ શાસ્ત્રી, - ડૉ. પી. સી. રોય. - ડી એસ સી. પી એચ.
 ડી. એફ. સી. એસ. ના આશ્રય નીચે ચાલતા ઔગાલ કેમીકલ એન્ડ
 ફાર્માસ્યુટીકલ વર્ક્સ. (લોમીટલ)ની અકસીર દવાઓ.

સીરપ દાઢપોફોસ્ફાઇટ આફ લાઇમ-દમ, ક્ષય, કફ, ખરેલી વિગેરે ઉપર.	રૂ. ૧-૦-૦
સીરપ વસાકા (અસ્કુસીનો સરખત) ઉપરનાજ રોગ ઉપર.	રૂ. ૦-૧૨-૦
એક્ટરેક્ટ ગુમ્મ (ગળોનો સન્ન) ગમે તે જાતનો તાવ, ઝરોળ, ઉધરશપર.	રૂ. ૧-૦-૦
ઇવીક્ષોર પપૈન (પર્યાનો અર્ક. અપચો) અજીણ, ચુક, કાઝો, ઉલટીપર.	રૂ. ૧-૦-૦
વાઇથ્રો અરોકા (આસોપાત્ર અર્ક.) ઓઝોનાં ગર્ભશયનાં દર્દોપર.	રૂ. ૧-૪-૦
કેમીકલ ટુક, બાળકોના ખાંધાની નબળાઈપર અમૃત સમાન.	રૂ. ૦-૧-૦
ફ્લોરલ હેર ઓઈલ: ઓઝોના માયાના શૃગાર માટે અનુપમ તેલ.	રૂ. ૧-૦-૦

આ ઉપરાંત ખીજ દવાઓ તથા બનાવટો માટે પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગાવો.

પંચિત શાહુ એન્ડ કું. રૂ. સી. સી. રોડ. - અમદાવાદ.

ઇન્ડીયન સ્પેક્ટેટર, સુન્દરી

મુખોધ, મહાકાલ, વગેરે-

પત્રોનો ઉચ્ચો મત ધરવળું:-

રુચ અને અસરકારક ગદ્ય તથા પ્રથમાં
 લખાવિધુ, વીર અને ગૃહાર રસાત્મક

મદન વિજય (નાટક).

આજી જમાનાના ઉપયોગી વિષયો ચર્ચા
 વર્તુ. કીમત માત્ર એક રૂપિય. (કાચું પુકું ૦-૮-૦)

લખો:- અન્દ્રમણિશંકરજીલાલજી, ખાડીયા
 અમદાવાદ અથવા સધળા ભુક્ષિતરોને તા.

શ્રી પુરૂષ બન્નેને ઉપયોગી.

વાંચનનો ઝરો-

સૌભાગ્ય શિક્ષાબિધ.

ભાગ ૨ જો.

સુંદર કાગળ, સુંદર છપાઈ, સુશોભિત
 પુકું. કિં. રૂ. સવા, પી. પી. અર્થ જુદું.

પુસ્તક મળવાનું હેઠાણું.

માસ્તર લક્ષ્મીચંદ ઉત્તમચંદની કું.
 રાજકોટ.

૧. શ્રી સરસ્વતી એજન્સી.

અમે હાલમાં દરેક પ્રકારનું છાપવાનું કામ જેવું કે પુસ્તકો, માસિકો, જાહેરખબરો,
 દરેક પ્રકારનાં ખાતરો કામમાં ઓપીસમાં તેમજ ગ્રામો વિગેરેમાં વપરાતાં પ્રેમો, ચીપાનીઆં
 વિગેરે છપાવી આપવાનું આરંભ્યું છે અમારી મારફત કામ કરાવનારને જુદાં જુદાં જા
 પખાનાંની ઓપીસમાં ફરીને જાવ વિગેરે આજોના માધાકુટમાં ઉતરવું પડતું નથી, તેમજ
 મુદ્ર વિગેરે જોવાની મેહેનત કરવી પણ પડતી નથી. કામ ઘણુંજ ઝડપથી, સારું અને સારા
 પ્રેસમાં કીકાયત બાવે નિયમસર કરાવી આપવામાં આવે છે.

ઓપીસમાં, રકૂઓમાં તેમજ જાહેર સરમાઓમાં વપરાતી દરેક પ્રકારની સ્ટેશનરી
 જેવી કે તરેહ તરેહવાર જાતનાં નાટ ચેપરો, કવરો, કાઝો, કાગળો વિગેરે બીજાં તેમજ
 છાપખાનાને તગનો સામાન અમે પુરો પાડીએ છીએ.

વધાટે ખચર માટે લખો મેમ્બર્સ જ્યેન્દ્રરાય એન્ડ કંપની.

રાવવહાદુર જાંબકરાય મેન્સન્સ સાંકડીયેરી સ્ટ્રીટ, અમદાવાદ.

વિષય વિભાગ.	લેખક.	પૃષ્ઠ.
ઉદયગુંજન.		
જીવાં માળાપ, લેખાં બાલક.		૩૮૭
કાવ્યકુંજ.		
"અમે તે પ્રયુતાં પ્યારાં બાળ" રા. શંકરરાય		
અમૃતરાય (પાન્ય)		૩૮૮
બાઈ તે તો બાઈ! રા. શિરીય		૩૮૯
બહાલી બહેન !		૩૯૦
રમણીમણિમાલા.		
એકઉત્તમ શ્રીશિક્ષક. રા. 'કેલેટયન'		૩૯૧
વિવિધવિહાર.		
બાળકોના ઉપયોગ રો ? રા. ભોગીન્દ્રરાય		
દિવેદિ. (બી. એ.)		૩૯૪
આપણાં બાલકો. બહેન મણિબૌરી.		૩૯૭
માતાઓની અજ્ઞાનતા રા. દ્વારિકાદાસ અગ્રીણી		૪૦૦
દાર્શનિકોની કેટલીક નવાઈઓ.		
બહેન લક્ષ્મિકા ન. દિવેશીયા.		૪૦૦

વિષય વિભાગ.	લેખક.	પૃષ્ઠ.
લંડનની સુન્દરીખ્યાત નગરી. રો. ગમનગરી		૪૦૨
આત્મદાશ્રય.		
શિક્ષકતા સંદેહ ! રા. 'તમાસની'		૪૦૩
નાની કોદાળી. રા. કિ. ધ. મરાઠવાળા		
(બી. એ.)		૪૦૪
બાળકોના ઉપાશુ. એ. રત. રમણ સરમી.		૪૦૭
વિદ્યાકલ્પ.		
શ્રીઓ તથા બાલકો માટે ધરખતુ દવાઓ.		
રા. અમૃતરાય પદિયાર		૪૦૮
બાળાના બાળકોના રોગો. રો. નવલગરી.		૪૦૯
સુન્દરીસુવોધમેડલ.		૪૧૦
ચાર્તાલહરી.		
ઉત્તરવાતીથીના નમુના. રા. 'કુશુંમ દાન'		૪૧૩
સુન્દરી સુવોધનો માસિક વધારો.		૪૧૬

જ્ઞાનસુગન્ધ.

નામદાર વાઢસરોયની જન્મતિથિને દિવસે ભારતવર્ષમાં ઉજવાયલો 'ચિલ્ડ્રન્સ ડે' (વાલોત્સવનો દિવસ.)

ગત વર્ષના ડિસેમ્બર માસની ૨૩ મી તારીખે હિન્દના તથા પાકિસ્તાન દિલ્હીમાં નામદાર વાઢસરોયની જાહેર પંચરામણી સમયે, હેમના ઉપર થયેલા પ્રાણઘાતક નીચ હુમલામાંથી તેમાં નામદારને કુવાલુ પરમાત્માની દયાથી આરામ થયો, હેના શુભ સ્મારક તરફે કલકત્તાવાલા મી. હાજીયસ હાહીય રૂપિયા પચાસ હજારનાં મ્હોટી રકમ નામદાર લેહાં હાર્ડિંગને હેમની હચ્છાનુસાર સસાવત કરવા સંધી હતી.

આ ઘાતમાં ગયા એપ્રિલ માસમાં તે નામદારે એક યજ્ઞ લગી નામદાર લોડે હાર્ડિંગની જન્મતિથિને દિવસે ભારત સામ્રાજ્યનાં તમામ વાલકોને ઉજાળી આપવા હચ્છા દર્શાવી હતી. પણ હોકરાંની સંસ્થાના પ્રમાણમાં તે રકમ ઘણી ઓછાં હોવાને લીધે, સમસ્ત રાજ્ય ભક્ત પ્રજાને આ કાર્યમાં મદદ કરવા દર્શાવેલી હચ્છાને અનુસરી, દેશના દરેક ભાગમાં આ હિલવાલ શરૂ થયું અને જુનની વીસમી તારીખે સ્વદેશનાં સર્વ વાલકોને મીઝવાની આપવામાં આવી હતી. તથા શાલાઓમાં જાહેર તહેવાર નિમિત્ત રજા પાલવામાં આવી હતી. આ ઉત્સવ દેશના જુદા જુદા આગમાં વિવિધ પ્રકારે ઉજવવામાં આગ્યો હતો, અને હેમાં દરેક દેશી રાજ્યે પણ એક સરખા ઉમેગથી ભાગ લીધો હતો.

મુંચમાં આ ઉત્સવ ફતેહમંદ-ઉતારવા સાથે સવન્ટસ ઓફ ઇન્ડિયા-સોફ્ટ-યટોવાલા ધ્રીયુત્ત દેવધેડ તથા ત્યાંના ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડલે પણ ભારે મન નવ કરી હતો. તા. ૨૦ મી જુન મંગલ પ્રમાત્ હોકરાંઓના હર્વનાર્થોગાજી રહ્યું હતું અને હેના મોતધવનિ સમસ્ત ભારતમાં સંમળાતા હતા: ૫ આપણી દેશી અને વન્ધુઓની રાજમતિની અલૌકિક પ્રતીતિ આપે છે. —સનાતન.

* નામદાર લોર્ડ હાર્ડિંગ, હિન્દનાં લોકપ્રિય વાઠમગેય.

नामदार लेडी हार्डिङ, वायसरोयनां लोकप्रिय आवु. /

સુન્દરી સુબોધ.

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવર્ચ ઓવર્ધનમાઇના રાખદોમા કહીએ તો.—“સ્રીયા પંડિત યાય, રચના યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, રોગરીન અને સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબંધનમાથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તાર્થી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ધ ધ્યાન્યો અને કલેષોમાથી મુક્તી એ કુટુંબના ખરા કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને વૃત્તાદિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગની કલ્યાણવાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” સાધ્ય પત્ની યદી પતિનું જીવન ઉત્તત કરે, પતિવિપાવન એવાભગિની બની દુઃખતિમિરમાં રૂબતાં બાન્ડુનાં આત્મા-હૃદય ઉદ્ધારે, માતૃભક્ત પુત્રી તરીકે દિનરોમાંના સંતાનોના વિદ્યાસ અને પ્રગતિની સદાયક યાય, તથા પ્રજાવત્સવ જનનિ રૂપે સ્વદેશમા કલ્યાણચર્યાનાં તેજસ્વી, વૈભાસકર્મી કિરણો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આયંસુન્દરીઓના જીવનની સફળતા છે. “સ્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રજા નથી, અને પ્રજા વિના રાજ્ય નથી. . સ્રીની વન્નતિ વિના દેશની વન્નતિ અસાધ્ય છે. ”

વર્ષ ૧૦ મું.] ઇ. સ. ૧૯૧૩, જુન - જ્યેષ્ઠ, વિ. સં. ૧૯૬૬. [અંક ૧૦ મા.

કાવ્યકુંજ.

હૃદયગુંજન.

માતાની યાચના:

(ગદ્ય) પ્રભુ ! તું જાણ દે રૂડાં, નહિં દેએ કદી કુડાં;
‘ કુડાં ’ કુંડીલચર્મી હોયે, ન ‘ રૂડા ’ એકની તોલે !
લજાવે કુળને મારી, કુળાવે કુળની કીર્તિ;
ન માતા બાળ એવાંની, રહું વન્ધ્યા,* પ્રભુ ! સારી.
પ્રકાશિત એક ઇંદુથી, ઉજળતી રાત અંધારી;
ભલે, તારા તણાં ટોળાં,† મજ્યે શું જાય તમ હારી ?
પ્રભુ ! દે દાનવીર સુજ જાણ, કાં તો દુષ્ટજનનો કાળ;
કાં તુજ ચરણ સેવનહાર, દેને દેશહિત કરનાર.

(સુરત)

—કલ્યાણજી વિકૃલભાઈ.

વાલ્મીકી:

ઉમંગી સિપાઈ.

રંગીલા ઉમંગી સિપાઈ,	નાનડીયા અમે આ બાઈ;
પડધમ હમકતાં અમ લોક,	જોવા મળે થોડે થોડે;
માપી માપોં ચાલી ચાલ,	આપી આપોં પાથે તાળ;
બધુગાં ફૂંકોંએ બહોં ભાત,	તૂ તૂ તૂ શૂંરપોં સુર સાથ.
રંગીલા ઉમંગી સિપાઈ,	શર સૌ અમે આ બાઈ;
ફરર વાવટા ફરકેય,	ઉછળે દેયુ અમ હરખેય;
લટકાળીજ બલક બેર,	કમરે ચળકતી સમશેર;
તે અમકાવોંએ આ વાર,	લડવાને અમે તૈયાર.
રંગીલા ઉમંગી સિપાઈ,	સાચા સૌ અમે આ બાઈ;
તાકી ચોટ બંદુક ચટ,	ફેડીએ ફડાફડ ફટ,
જશના ચાંદ રૂડી રીત,	મેળવીએ અમે કરી જીત;
ને વસિએ સદા મુખ માંડી,	રંગીલા ઉમંગી સિપાઈ.

—દે. હ. મુવ.

કુચકદમ !

બન્ધુઓ ! કુચ કદમ ઉઠાવ,	ઉગંગે દમ બદમ મીલાવ;
મેદાને દમામથી ચલાવ,	વિજય હિંદ જનનો ધુમે ગજવો !
મસ્તાની દેશ બાલકો !	મદાની શર સહિ થજો,
વિદ્યાતું દૂધ દિપાવજો,	અમર બાત ! સરલ ધર્મ એ ધરજો !
બુંડાઓ સચના બુકાવ,	ડંકાએ બંધુતા બગાવ,
બંદાઓ ! દેશબક્ત થાવ,	જનની હિંદ જનક દેને રમરજો !

—લલિત.

“ ન્હાનાં ન્હાનાં. ”

ન્હાનાં ન્હાનાં હૈડાં	ને ન્હાનાં ન્હાનાં રાસ,
ન્હાનાં ન્હાનાં નયણાં	ને ન્હાનાં ન્હાનાં હાસ;
ન્હાનાં ન્હાનાં આત્મા	ને ન્હાનાં ન્હાનાં નૂર,
ન્હાનાં ન્હાનાં હેતડાં	ને ન્હાનાં એનાં પૂર.
ન્હાનાં ન્હાનાં ઉડવાં	ને ન્હાનાં છે ઉલ્લાસ,
ન્હાનાં ન્હાનાં વેણુ અને	ન્હાનાં રે વિકાસ.
ન્હાને ન્હાતું ન્હાતું ને	એ ન્હાતું થાય વિશટ,
ન્હાને ન્હાને આત્મે એ	મોટા પ્રજ્જનો પાટ.

—હા. હી. ચારણી

તારો.

(ચાપાઈ)

તારા ! ચળક ચળક તું ચળે,
કોણ હમણ તું લીગળે તુર
ને ચળકતો બોમનિ વિશે,
તુજસરખા નભમંદિર અસંખ્ય,
આખો દિન નભમાં સંતાપ,
એક પછી એકજ આવતા,
કાષ્ઠ મધુર લોચન રિચર ધરી,
તારા નિરખી રહે મુજ બણી,
અખંડ રાત્રિ રહી જગતો,
તારા ! ચળક ચળક તું ચળે,

મુજ મન કોતુક કંઈ લીપળે,
આ જગથી ઉચો અતિ દૂર;
હીરા સરિખો તું કંઈ દીસે,
ચળકે તારા ઉજળવળ અંગ;
સાંત્રે નિકળે ધરધો બધાય,
કોતુક નજર નીચે નાખતા;
કો હસતા ચળકારા કરી,
હું થાકું એ તો ગણી ગણી.
તરતાં નભમાં નવ થાકતો,
પછી સિન્ધુમાં ડુબી જળે.

—નરસિંહરાવ લોળાનાય.

તારાઓનું દીકાગાન.

પ્રિય ચાલો બંધુ સર્વ ! રમવાને ચાલો,
આગણુ તારસક ખર્વ ! આનંદે ગહાલો.—

સ પીને રમીએ આપણુ સૌ નહિ ગડગડતું નામ રે;
હમક હમકતા હસતા હસતા કરીએ મોજ; તમામ !

રમવાને ચાલો !

જેવી તેવી રમત આપણી, પણ રમીએ સુખચેનરે;
એક રમત નેવાને પેલી આવે ચંદા બહેન

રમવાને ચાલો !

રમો રમો બંધુઓ ! ત્યારે, કો વિવિધ અદિં ખેલરે,
રસ લૂંટાવો લૂંટી લ્યો સૌ, વહી જશે આ વેળ !

રમવાને ચાલો !

રમવું, ભમવું, ખમવું. નમવું, જમમાં ચાર્યું જાપરે,
સમય વિચારી રાત્રિવિશે ત્યાં ત્રિપતું અમૃત યાપ !

રમવાને ચાલો !

ચલો, ચલો, બંધુઓ ! જટપટ, દોડો, ગળડો સર્વરે,
રસમાં રમતા, લસતા, હસતા, પાળો રસમય ખર્વ.

રમવાને ચાલો !

—અ. કે. ખખરદાર.

મેઘને વિનંતિ.

ભલા મેઘજી આવો આમ,
અમે બાલકે ભેગા યધ,
વાવ્યા છે પૂરમહેનન કરી,
કરતા છે, કપારાઓ કપી,
આવોને જટ દહી કરો,
બને બધાએ દુઝાદન,
જેથી થાયે રૂડા કુસ,
મૂલ થઈ બીજને જેડે,

બનલાવું રોડે કામ,
રોષા ને બીવાઓ લધ;
કોટાઓ પુટયાં છે જંરી;
જેદ બધાએ ખાલી પડયા;
એક ઉપરે વટી કરો;
પીએ પાણી ખૂખાખૂખ;
છે અમ મનને એ અણુમૂખ;
વળી સુંદરતા મંદો ચંડે.

પણ સુગન્ધી આની સાથ,
 આ સૌ બાલકનું છે કર્યું,
 એને સ્વાર્થ રહ્યો છે કાંઈ,
 એને ચોક્કી માણસ શરે,
 ક્યાં આ રક્ષા, ક્યાં એ ભોગ,
 એમ છતાં પોતાનું જોય,
 એમ હોય ને અમને કાંઈ,
 તોયે બુદ્ધ ના લેખાય,
 માટે ધન્ય બાલક તણી,
 પૂર્ણ કરે ઝડ વરસી આમ,
 ઉપકારી બહુ યાત્રું અમે,
 લઢી શરે ના કદીયે બાથ;
 એ સૌ મોટા હાથે બન્યું;
 અમે કર્યું છે રમવા, ભાઈ !
 અમને રક્ષા ઈશ્વર કરે;
 ક્યાંથી ઉગે આની જોગ ?
 જગને બહાણ લાગે છેય;
 વધુ બહાણ એ પર ઉભરાય;
 એ તો કુદરતનો ક્રમ, ભાઈ !
 લેણ કૃપા અમ ઉપર કરી,
 ધરી રૂપ તમ સુ દરશ્યામ;
 વર્ષ સુધી ઉર રહેશે તમે.

—લિશ્ક.

“ મા. ”

હેયું ઉભરાય,
 આસુડાં ભરાય, અરે ! ના ખળાય;
 કહો શે ખળાય,
 રોવાઈ જવાય,
 જાતું ના રહેવાય, સાંભરતી હા ! માય,
 કહો શે રહેવાય ?
 માડી ! મ્હારી મા !
 રવે દિલ હા ! તું વિણ રહેવાય ?
 કાલી થેલી માય !
 પડે દિલ ધા,
 હંડા હંડા બા ! સહે દિલ હા !
 મળે ક્યાંયી મા ?
 અ—હ ! મા તે મા:
 કાલું ગોલી કા ? ભરે ઉર બા !
 કહું બા કે મા ?

—નર્મદાશંકર રામચ

વનગોઠિઆ.

આયો આયો જો ! ઉગે ચાંદ્રીયો:
 ત્યાં છે વનરાજના વાસ,
 ત્યાં છે સિંહરાજના વાસ;
 બહેની ! ચાલ રે ! રમવાને કાળ:—
 વન વગરે કાળાં કાતરાં, ને ત્યાં

સિંહ સિંહણનાં રાજ;

ખેલે છે ખીલે બે બચ્ચાં સિંહણનાં,
ચાલે ! ગોઠડીને કાજ;
ખહેતી ! ચાલે રે ! રમવાને કાજ:—

આવો

ખાંસ સિંહોનાં સુખડાં વું ખેલજે,
ગણીશ તેના હું દાંત;
બચ્ચાંની માડી ને લડવાને આવશે,
કાઠીયું કાતુકની વાત
ખહેતી ! ચાલે રે ! રમવાને કાજ —

આવો

જંગલઘટામાં ધૂમવાને આવ્યાં,
મળી અમારી આ બત;
માશી અમારી વું સિંહણ ! છે સાચી,
અમ માની તારી એક બાત
ખહેતી ! ચાલે રે ! રમવાને કાજ —

આવો

—સુળછ હ. વેદ.

વીરાના વારણાં.

ખમ્મા ! વીરાને જાઉં વારણે રે લોલ;
મોઢા મૂનો છે મ્હારો વીર ને !
ખમ્મા ! વીરાને જાઉં વારણે રે લોલ.

એક તો મુઢાગી ગગન ચાંદો રે લોલ;
ખીજે મુઢાગી મ્હારો વીર ને !
ખમ્મા ! વીરાને જાઉં વારણે રે લોલ.

રાજ તો વિરાજે રાજ મન્દિરે રે લોલ;
પારણે વિરાજે મ્હારો વીર ને !
ખમ્મા ! વીરાને જાઉં વારણે રે લોલ.

અપો ખીલે છે પુલવાડીમાં રે લોલ,
કુલમાં ખીલે છે મ્હારો વીર ને !
ખમ્મા ! વીરાને જાઉં વારણે રે લોલ.

આંશુ ઉભસ મ્હારે મુડિના રે લોલ;
ધરમાં ઉભસ મ્હારો વીર ને !
ખમ્મા ! વીરાને જાઉં વારણે રે લોલ.

એક તો આનન્દ મારા ઘરનો રે લોલ;
ખીજે આનન્દ મ્હારો વીર ને !
ખમ્મા ! વીરાને જાઉં વારણે રે લોલ.

દેવે દીપ્ત છે મ્હને માવડી રે લોલ;
માડીએ દીધા મ્હારો વીર ને,
ખમ્મા ! વીરાને જાઉં વારણે રે લોલ.

વાર્તાલહરી.

નાનકડો નટ.

“ જાઓ ત્યારે, હું તમને વઢાથી ફેઈ નહિ કહું તો! ”—નટએ પોતાના ગુરુજીવાર વાળબરેલું નાજુકડું માથું ધુણાવીને, પગ જોરથી અજાળતાં કહ્યું.

આ સાંભળીને હું તો આબીજ બની ગયો. આમારા ઘરમાં સર્વેને એ ધણી વઢાણી હતો. માણથી માંડીને તે છેક દાસ દાસી સુધી બધાં એના કાલા મીડા બોત્રા સાંભળવાને તત્પરતાં હતાં. તેમાં સર્વ કરતાં મદારા ઉપર એનું હેત વધારે હતું. હું એના પિતાની વઢાણી બોલેન હતી અને એની માતાએ એને જન્મ આપ્યા પછી આડમેજ દિવસે,—એના બાહાદુર પિતાએ રણસંગ્રામમાં ગ્રાણ્ય અર્પણ કર્યોના હૃદયભેદક સમાચાર સાંભળતાંજ—એકદમ અકાલ સ્વર્ગવાસ કર્યો, ત્યારે એણે એને મદારા હાથમાં સોંપ્યો હતો.

નટ હજી પાંચ વર્ષનો તો થયો ન હતો, એટલામાં એણે પોતાની ઉત્તમ શુદ્ધિના શુરતા અંકુરોથી અમને સર્વને આંજી નાંખ્યાં હતાં. એને મન કંઈજ અસાધ્ય ન હતું. મનુષ્ય માત્ર જે કંઈ કરી શકે તે કરવાને પોતે પણ સમર્થ છે, એમ એ આગથીજ માનતો હતો. આજ સવારમાંતો એ વહેણી હડીને છાનો માર્ગ મદારી બાઇસીકલ ઉપર પોતાના શુભાગ્રી કામલ પગ મૂકીને તેને ચલાવવા જતો હતો, એટલામાં એ પકડાઈ ગયો. થોડીવાર ચર્ચ નહિ હોય, એટલામાં તો બાગમાં દો કાપવાના સંજો પડ્યો હતો, તે ઝાલીને ચલાવવા માંડ્યો ત્યારે એના રક્ત પલ્લવ જેવા હાથને એવો ઝોડો લાગ્યો કે એનાથી કાંઈ મોટો છોકરો પણ એવી વખતે ચીસ પાડ્યાવિના રહે નહિ. પણ નટ તો નર જ હતો. રોવાને બદલે મૂંઝી કાવડું રાખીને એ મદારી પાસે આપ્યો અને બોલ્યો કે “ આવતી કાલ મદારી વર્ષગાંઠ છે એમ તમે કહેતાંતાં; ને આપણે ત્યાં સાઈં સાઈં ખાવાનું કરવાનું છે ને બધાં જમવા આવવાનાં છે, ત્યારે મદારા પેલા દોસ્તદારને યોગ્ગાવશી ? ”

મહે જરા અચકાતે અચકાતે કહ્યું કે “ બાપ, એવા આલપવાને કેમ આપણે ઘેર જ મવા તેડાય ? આ ત્હારો દોસ્તદાર હું જાગમાં ફરવા બળઉકું ત્યારે તને મળે છે તે સારો સાણસ હશે, તોપણ અમે કોઈ તેને જાળખનાં નથી તેથી શીરીતે એને બોલાવીએ ? ”

“ પણ હું તો એને એજાખું છું ને ! ” નટએ માથું ઉંચું કરીને જવાબ દીધો—જાણે એમ જણાવવા માગતો હોય કે પોતે જે કહે તે બરાબરજ અજીવું જોડે.

“ માણને એ નહિ ગમે ”—મહે ઉપરી સતાવું જોર બતાવ્યું. “ વળી ત્હારી ફેઈ બાને પણ નહિ ગમે તેવું કેમ ? ”

આ સાંભળી નટનો મીઠાજ ગયો ને પોતાને હાથ લાંબો કરી એમ જણાવવા લાગ્યો કે પોતાની ફેઈજાને ગમે કે ન ગમે તેમાં પોતાને શું ?

“ આ માણસ એને રોજ રોજ બાગમાં મળે છે તે કાણ છે ? ”—મહે એને ફરવા લઈ જનાર દાસીને પુછ્યું. મને તો જરા વેહેમ જતો હતો કે એનાજ કોઈ એજાખીતો હશે.

“ બાઈ સાહેબ ! એ તો એક અર્ધગ સાણસ છે ને પોતાનો હાથ એજાખીમાં નાંખીને આવે છે, એક દહાડો અમે હોઝં આગળ ફરતાં હતાં ને નટુભાઈને પોતાની નાની હોડી પાછીમાં નાંખવી હતી તે એમણે નાંખી આપી, તે દહાડેથી એમનું એજાખાણ ચલું છે. નટુભાઈની સાથે એ રોજ વાતો કરે છે ને એમના ઉપર બાઈનું પણ બહુ હેત જણાય છે.”

હું આ વાત માત્ર પાસે લઈ ગઈ.

“ભણે નરુ એના દોસ્તદારને બોલાવે,” “—માત્ર એ તોડ કાઢ્યો.” આવો પુખ્ત ઉમરનો માણસ નાના છોકરાને તેડેથી ને તે વળી અનુપયા માણસોને ઘેર જમવા આવે, એમ મને લાગતું નથી. બહાનું નરુને એની વર્ગીકરણને દહાડે શું કરવા આપણે નારાજ કરવો જોઈએ ?”

“પણ એ કાણ છે તે આપણે જાણતાં નથી.”—એની નાની ફાલ બોલી.

“કાંઈ ચોર હોય કે ઉઠાડીગીર હોય તો ?”—મ્હારી બીજી બહેને ઉમેર્યું.

“ભાગીરથીની વાત ઉપરથી તો કાંઈ ગૃહસ્થ હોય એમ જણાય છે,”—મ્હેં ટાપસી પૂરી. “પણ ખાત્રીથી શી રીતે કહેવાય ?”

“ધણું કરીને તો એ કાંઈ ધરડો માણસ હશે. ને એનાં છોકરાંનાં છોકરાં હશે તેથી બાગમાં નાનાં નાનાં બાળકો જોડે વાત કરવાનું એને ગમતું હશે.”—માત્ર એ શાન્તિથી જણાવ્યું. “નરુનું નોતરું એ સ્વીકારે એમ મને તો લાગતું નથી,—ને કદી આવશે તો એ શું ? જેવા દેવ તેથી પૂજા !”

મ્હારા બહાનું ભવિષ્યની વર્ગીકરણને વિરુદ્ધ આનંદથી ઉજવવા માટે હું બધી તૈયારી કરતી હતી, પણ મ્હાર મન ઉદાસ રહેતું હતું. એ જન્મદિવસની યાદગીરી સાથે મને તેને લગતી શોકજનક બધી વાતો સંભરી આવતી હતી, એટલુંજ નહિ પણ મ્હારા પૈતાના નસીબમાં જે દુઃખ ભોગવવાનું લખ્યું હતું તેનો પણ પ્રારંભ ત્યારથી જ થયો હતો. ને તે વાત કાંઈને કહેવાય એમ નહિ હોવાથી મ્હારી જાતીમાજ દાખી રાખીને હું રહેતી હતી; તેથી તેને વજ્ર સમાન પ્રદાર મને વધારે સાધ્યાં કરતો હતો.

શિરીષકુમારનો અને મ્હારો પહેલો મેળાપ મ્હારા ભાઈનાં લગ્નને દિવસે જ થયો હતો. એ મ્હારાં ભાઈની સગા દત્તા અને મ્હારા ભાઈ એમને ધણું સાદતા હતા, તેથી વખતો વખત અમારે ત્યાં આવતા એટલે મ્હારે એમની જોડે મળવું થતું. સરખે સરખી જોડે હોવાથી અમારે પરસ્પર રસદ બધાયો પણ મ્હારો વિવાદ એમની સાથે થાય એમ મને લાગતું ન હતું. મ્હારા પિતા પૈતાના ઉચ્ચ ક્ષત્રિય કુળનું અભિમાન રાખતા હતા અને શિરીષ વ્યાપારી વર્ગના હોવાથી તેમની જોડેના સબંધ મ્હારા પિતાને રસશે નહિ એવી મને લાગતી લાગતી હતી.

નરુના જન્મની પેઢેલાં ઘોડાક જ દહાડા ઉપર અમે બંને ચડાઈ ઉઠ્યાં હતાં. એ મ્હારા પિતા પાસે જઈને બેઠકક મ્હારા હાથની માગણી કરવાનું કહેતા હતા ને મ્હેં કશું કે એ બધું ફેકટ છે. ત્યાં સુધી તમે તમારો વ્યાપાર બંધ કરીને લદાઈમાં ઉતરી પડો નહિ ત્યાં સુધી મ્હારા પિતા એકના બે-થવાના નથી.”

લદાઈમાં શું થાય તે હું તે વેળા આશુજ સમજતી હતી. હું મ્હારા બહાનુંના જીવને જાણમમાં નાંખું છું એમ તો જરાએ મ્હારા પચાલમાં નહતું. મ્હારા ભાઈનું ઘોડા દિવસમાં મૃત્યુ થયું ત્યારે જ મને તેનું ભાન આવ્યું પણ તે પહેલાં તો શિરીષ મ્હારી વાત નાકબુજ કરી હતી. “દુકાન કાઢી નાંખવા કરવાનું કંઈ બને નહિ ને લદાઈમાં જવાનું તો મ્હારા માથાને ગમે નહિ કેમકે તેમને હું એકના એક પુત્ર છું,”—એમ એ બોલ્યા હતા. ત્યારે મ્હેં કહ્યું હતું કે—“વાર ત્યારે મ્હારો ભાઈ પણ મ્હારાં માથાને ક્યાં એકલો નથી ? એ તો

તમારા દીલમાં પરાક્રમ કરવાની પહેાંચ હોય તો બુધ્ધિએ થાય. ” તે વખતે મ્હારી ઉજાંઝળી-હડીલી-ટેવને લીધે આવા શબ્દો નીકળી ગયા હતા. એમણે મને વ્હાલથી આશિર્વાન દઇને ઘણી રીતે સમજાવી હતી કે “ તું આ હઠ છોડી દે-તું બીજું જે કહે તે કરવાને હું તૈયાર છું ” પણ મ્હારી માતાનું હૃદય બેઠે એવું કામ મ્હારી પાસે કરાવ ના. —પણ હું ગાંડી નહિ. એમતો હાથ તરછોડીને દૂર ખસી જઇ હું બોલી કે “ તમારામાં હિંમત જ ક્યાં છે !—જાઓ, આજથી હું તમારી સાથે ગોલવાની નથી. ”

આ સાંભળીને એમનો ચહેરો શીકેડો પડી ગયો—એમની આંખ લાલચોળ થઇ ગઇ તે એવો જુરસો તેમાંથી ઉભરાઇ આવ્યો કે તે કાઠવાર મ્હેં જોયો નહતો.

“આ ત્હારો શબ્દ તું પાછો ખેંચી નહિ લે, ત્યાં સુધી હું પણ ત્હારી સાથે એક શબ્દે ગોલવાનો નથી. ”—એવું એમને ક્રોધથી બોલતા સાંભળ્યા છતાં મ્હારો જુરસો કંઈ નરમ પડ્યો નહિ. મ્હેં એમને હડસેલી કાઢ્યા ને હું મ્હારે ઘેર જતી રહી.

ત્યાર પછી થોડે દહાડે નડુનો જન્મ થયો. તે વેળા એની માતા બીચારી માઢી હતી અને એની સારવાર કરવાની ગરબડમાં અંગે શુશ્રૂષા હતાં એટલે ટપાલમાં તે દિવસ મ્હારા ઉપર એક કાગળ આવ્યો હતો તે કહીંકે આડો અવગો મુકાઈ ગયેલો હોવાથી તે મને છેક મોડો રાતે બધાં સુઇ ગયા પછી વાંચવાને મળ્યો. મ્હેં તરત અક્ષર જાળખ્યા અને મુજબતી આગળીઆએ તે ખોલીને નીચે પ્રમાણે વાંચ્યો:—

“ મ્હારી વ્હાલી,

“તું હંમેશની જગાએ રોજને વખતે મને મળજે. ત્હારાથી આમ હું છૂટો પડી શકતો નથી. એકવાર ત્હારી સાથે મને વાત કરરા દે. સાંજના ચારથી છ વાગ્યા સુધી હું ત્હારી વાટ જોઇશ. તું નહિ આવું તો હું એમ નિશ્ચય માનીશ કે ત્હારો પ્રેમ મ્હારા ઉપર હવે રહ્યો નથી. પણ પ્રિયા, તું જરૂર આવીશ જ એમ મ્હારો અંતરાત્મા સાક્ષી પૂરે છે. ”

આ વેળા અધીં રાત તો વીતી ગઇ હતી. શિરીય બીચારા મ્હારી વાટ જોઇ જોઇને આખરે ચાંદીને નિરાશ થઇને ગયા હશે. પણ શો ઉપાય ? બનવાની તે બની ગઇ !

આ પછી એમના તરફથી મને કાઠવાર કંઈ સમાચાર મળ્યા ન હતા. પણ થોડા મહીના ઉપર મ્હારાં માતૃશ્રી વર્તમાન પત્ર મ્હોટેથી વાંચતાં હતાં તેમાં મ્હેં સાંભળ્યું હતું કે એક મોટી ટુકાનમાં બારે આગ લાગી હતી તે વેળા તેના માલીકે અસાધારણ ખાદા-ફૂરીથી એક નાના બાળકનો જીવ ઉગાર્યો હતો. તેમનું નામ ‘પણ શિરીય હતું’, અને તે વાંચતાં જ મ્હારાં માતૃશ્રી બોલી ઉઠ્યાં હતાં કે “ એ તો આપણા શિરીય કુમારજી હશે !—આહા ! મ્હારા વ્હાલા પુત્રને એમના ઉપર કેવો રનેહ હતો ! એ આપણને છેકજ આમ કેમ વીસરી ગયા હશે ? કદાચ—આપણે મકાન બદલ્યું છે તે એમના જાણવામાં નહિ હોય. ”

મ્હારા ભાઈના તથા મ્હારા પિતાના મરણ પછી અમારી દશા બદલાઇ જવાથી અમે એક નાના મકાનમાં રહેવા આવ્યાં હતાં એ વાત તો સાચી હતી. માતૃશ્રી વર્તમાનપત્ર વાંચીને મુકી દીધું હતું, તે મેં તેમના ઉઠ્યા પછી લઇ લીધું અને અતિ આતુરતાથી શિરીયની બહાદુરીના આ વર્તાવના અક્ષરે અક્ષરથી મ્હારી આંખોને તૃપ્ત કરી-આમને ‘મ્હેં નાહિંમત કહ્યા હતા !

વર્ષગાંઠને દિવસ નહુને તો ખનાવી દૃષ્ટાવીને અમે ખુબ શણગાર્યો હતો. એ તો જાણે મોટો મુઝાળો હોય તેમ ફાંકડો બનીને ફરતો હતો. એના નાના નાના દોરત બધા આવીને રમતા મંડ્યા હતા પણ એને હજી બરાબર ગોઠવું ન હતું. એના પેલા મોટા દોરત હજી આઆ ન હતા. એમણે આમંત્રણ તો સ્વીકાર્યું હતું. દાસીએ કહ્યું હતું કે “એમણે ઘણી ખુશીથી આવવાનું. કણલ કણું હતું. આપણા નામ ઠામ મહેં એમને જાણ્યા ત્યારે એમને મહેરો જરા લેવાઈ ગયો. એમણે કહ્યું કે એ કુટુંબનાં બધાને હું આજખું છું ને મહારં આજખાણ તાણું કરવાનો આ પ્રસંગ મળવાથી મને ધણો આનંદ થશે.”

એમને તો એ ગૃહસ્થ કેણુ હશે તેની કંઈ રચ્ચિતિ આવી નહિ. પણ કેણુ જાણે શા કારણથી મને એમને જોવાની બહુ વિસ્મયતા થઈ આવી.

એકદમ ખારણું ઉઘડ્યું. હું તે વેળા ખારણાને પીક કરીને હાથોનીયમ વગાડતી વગાડતી બધાં બાળકોને રમુજ કરાવતી હતી. નહુએ ચીસ પાડી તે સાંભળીને હું ચમકી. >

“આવ્યા” — “આવ્યા” ! — એમ બોલતો બોલતો એ દોડતો જમને એમને ભેટી પડ્યો. તે જ વેળા મહેં વાંકાં વળીને જમું ને મહારા હાથ સ્તબ્ધ થઈ ગયા. વાણું વાળને ઠેકાણે રહ્યું.

એ તો શિરીય કુમાર જ હતા ! !

હું ઉભી થઈ — ચકિત બની ગઈ — એટલામાં એ મહારી પાસે આવ્યા અને મને એમણે બોલાવી ! એક હાથ બાજીમાં હતો. એકલા ઉપરથી લોહી ઉડી ગયું હતું. અગ્નિજ્વાળામાં પડીને બાળકોને જીવ બચાવતાં પોતાને આ પરિણામ શોષવું પડ્યું હતું.

મહારી જીભ તો ઉપડી નહિ. પણ મહારી બેઠેનને કંઈક પ્રેરણા થઈ આવી.

“બેઠેન ! શિરીય કુમારને જોડેના આરડામાં મહા પીવા તેડી જાઓ. હાકરાઓને હું ગમત કરાવીશ” — તે ખુબ મિત્રજથી મોં મલકાવતી બોલી ઉઠી.

હાકરાઓ પાછા રમવાને કુડવા મંડ્યા. હું એમની સાથે પાસેના આરડામાં ગઈ, ત્યાં બીજું કંઈ ન હતું. એમની સામે આવીને હું ઉભી રહી. બોલવાને ધણાં ફાંશાં માથાં પણ આંઠે ડાકડો નહિ.

“મને માફ કરો,” — એ બોલ્યા. “હું વગર બોલાવ્યે આવ્યો છું” — તે માટે દીલગીર છું. નહુ તમારો લગ્નજો છે એમ મહેં જાણ્યું ત્યારે ફરીથી આવીને તમને મળવાની લાલસા હું રાખી શક્યો નહિ. પણ હવે હું જાઉં છું. મહારા વ્હાલા મિત્રના પુત્ર માટેની આ નાની સરખી ભેટ સ્વીકારશો.

એમ કહીને એમણે એક પાકીટ ટેમ્બલ પર મૂક્યું અને જવાની તૈયારી કરી. તે વેળા મહા-મહા પ્રયત્ને મહારી જડતા દૂર કરતે કરતે, હું ભાગે વૃત્તે અક્ષરે બોલી ઉઠી — “ઉભા રહો, શિરીય-જશી નહિ.”

આ સાંભળીને એ ઉભા તો રહ્યા પણ મહારાથી વધારે કંઈ બોલ્યા નહિ.

“તમારે મહારં કંઈ ઠામ છે ?” — એમણે જરા ચોબીને પ્રશ્ન કર્યો.

“મને માફ કરશો ? ધણા વખતથી હું સમજી છું કે મહારો મોટો અપરાધ થયો છે. આપે આપની બાહાદુરી અગ્નિજ્વાલામાં બેઠકક પ્રવેશ કરીને સિદ્ધ કરી આપી તે

પહેલાંથી જ મને મ્હારી ભૂલનો પરતાવો થતો હતો. આપને મ્હેં કદુ વચન કહ્યાં, ત્યારે મ્હારું મન રોષના આવેશમાં હતું—જે હું શું બોલી તેહું મને બાન ન હતું.”

“પણ તે પછી તમને મ્હારો કાગળ કેટલેક દિવસે મળ્યો ત્યારે તો કંઈ તેવા આવેશમાં ન હતાં? તમારી મ્હેં ઘણી રાહા જોઈ ને તમે ન આવ્યાં ત્યારે મ્હારી ખાત્રી થઈ કે તમારો વ્હાલ મ્હારા ઉપરથી ઉતરી ગયો છે.”

“એ કાગળ મને નહુનો જન્મ થયો તે જ દિવસે મળ્યો હતો,”—હું જરા સરસી જાંઘને તેમનો ચહેરો તરફ આપુરતાથી જોતી બોલી. “તે વેળાં મ્હારાં બાબી ખીચરાં એટલાં માંદાં હતાં અને અમે સર્વે એવા ગડબડમાં હતાં કે કાગળોની કાંઈને શ્રમ રહી નહિ. તમારો કાગળ કંઈ આડે હાથે મુકાઈ ગયો હતો તે મને છેક મધરાત પછી વાંચવાને મળ્યો.”

“તમને આ કાગળ વખતસર મળ્યો હતો તો તમે મને મળવા આવત ખરા?”

“હા, શિરીય!”—મ્હેં ધીમેથી કહ્યું.

“મ્હારી વ્હાલી અપૂરિશ, ત્યારે હું શું હજી મને ચાહે છે?”

“હા, વ્હાલા—” હું હિંમતથી બોલી.

“વ્હાલી દૈર્ઘ્ય, તમને એ વ્હાલા લાગતા હોય તો તમે મને બોડી દેશો છો તેમ એમને શું કામ નથી કરતાં?—” મ્હારે વ્હાલો નહુ એના દોસ્તદારને ધણીવાર સુધી નહિ જોયાથી બોળતો બોળતો આ વેળા અહીં આવી પહોંચ્યો હતો તે ધીમે રહીને પછવાડેથી બોલ્યો, અને એ મ્હારા વ્હાલા બાળા રામની આસાને હું હંમેશા આધીન રહેતી હતી તેથી હું અત્યારે પણ જાહાંગીરી હુકમને તાળે યજ. —છ.

દીક્ષીનો એક કંલુસ.

દીક્ષી શહેરના એક રસ્તા ઉપર એક ટોળું બેઠું થયું હતું. તે ટોળું એક ધરડા માણસની પાછળ પડીને તેને હેરાન કરતું હતું. જો કે તે માણસ ઉપર કેટલાક લોકોએ કાંકરા નાંખ્યા હતા અને કેટલાક તેની ફુરીઆ બોલાવતા હતા, છતાં પણ તે માણસ શાંતિથી ચાલ્યો જતો હતો.

છોકરાં તેની પછવાડે પડીને ગાળો દેતાં હતાં અને એને પજવાય તેટલો પજવતાં હતાં છતાં પણ તેમને અટકાવવાને અથવા તે માણસને મદદ કરવાને કોઈ ઉત્તુ રહ્યું ન હોતું.

દુકાનવાળા પોતાની દુકાન ઉપર બેસીને જોષા કરતા હતા, અને બીજા લોકો પોતાનું કામ કાજ કરતા હતા પણ આ ટોળા ઉપર કોઈ ધ્યાન આપતું ન હોતું.

તે વખતે લાહોરના એક સીપ્પે એક દુકાનદારને આ તોફાનનું કારણ પુછ્યું. ત્યારે તે દુકાનદારે ઉત્તર આપ્યો કે આ એક લુચ્ચો ને ખરાજ મજખીયુસ છે. તે કોઈનું સાર કંઈ રતો નથી. અને તેથી તેની પાછળ હંમેશાં આવું ટોળું બેઠું થાય છે. પણ હવે આ માણસને કશું લાગતું નહિ હોય; કારણ કે આવું તો વર્ષોથી ચાલ્યું જાય છે.

“પણ તે માણસે કોઈનું તુકશાન કર્યું છે?”

“ના તે એવો તો ધરડો ને નમળો છે કે તે કોઈને ઇન કરી શકે નહિ.”

‘ ત્યારે તેને શા માટે લોહિયા પગલે છે ? ’

“ કારણ કે તે કલુસ છે । તે પૈસા એકઠા કરે છે અને પોતાને માટે જરૂરીઆત કરતાં એક પાંચ પછી વધારે ખર્ચતો નથી ”

“ તે પૈસા કેવી રીતે કમાવે છે ? ”

“ તે મેનત કરે છે તે ધણેજ મહેનત છે શીયાળો કે ઉનાળો તે જોતો નથી યુનામ પેઠે સવારથી સાજ સુધી કામ કરે છે અને આગલું બધું કરે છે માટેજ એને લોહિયા ધીકારે છે કામ કરવાની એને કશી જરૂર નથી તે જે પૈસા કમાવે છે તે પૈસા જો પોતે મનમાં ખચ્યા કરે તોયે એને જતાએ અકચણ આવે તેમ નથી પણ તેને મદ્યે ગમે તેવા સારામાં સારો કામ કરનાર હોય તેના કરતાં તે વધારે મેનત કરે છે ’ તે સીખ શહેરમાં પદરેક દીવસ રહ્યો અને હમેશાં તે ધડા માણસની આસપાસ ટાળું ભેગુ થતું તે જોતો હતો તે કલુસની વાત જાણવા માગતો હતો પણ તેને કાંઈપણ જાણતાં જેવું મળ્યું નહિ, ફક્ત તેનું નામ “ રામનાથ ” છે અને બહુ થોડા પૈસા ઉપર પોતાનું યુગ્મરાત ચલાવે છે તેટલીજ એને ખર્ચ પડી

તેની ખાનગી જાગત કાંઈ જાણતું ન હોતું તેને કાંઈ કશું કે મિત્ર હોય એવું જાણતું ન હોતું કારણ કે તેના જુવકામાં કાંઈ પણ બીજું માણસ આ યુ દોષ એવું કાંઈ દીવસ માત્રમ પડ્યું ન હોતું

પણ એક દીવસ ત્યારે તોફાની છોકરાઓ તેને પજવવાને માટે હમેશના વખતે તે રસ્તા ઉપર ભેગા થયા હતા ત્યારે તે માણસ દેખાયો નહિ એના ઘર તરફ એમ લાગતું કે આજે એનું ઘર ઉધડ્યુંજ નથી, ત્યારે પોલીસે આવીને તેનું ઘર ઉધાડ્યું એક પાટની ઉપર તે ઘરડો માણસ જાણે ઉધતો હોય એવી રીતે પડેલો દેખાયો તેના મોં ઉપર ધાની દેખાતી હતી પોલીસના માણસે તેને હનાવ્યો છુમો પાડીને ઉઠાડવાને માટે ઘણી મહેનત કરી, પણ બની મહેનત નકામી ગઈ, કારણકે તે માણસ મરી ગયો હતો ।

તેના ઘરની તપાસ કરવામાં આવી, ત્યારે એની પેગીમાં જાત મહેનતથી ભેગો કરેલો પૈસો જડ્યો તેમાં કેટલાક ખાતાં ને એપડા પડેલા હતા ને એનું એક વિત પણ હતું તે વિતમાં શું લખેલું હતું ?

“ હું જ્યારે નાનો હતો ત્યારથી મેં જોયું છે કે આ શહેરના ગરીબ જાતકોને કેળવણી મળતી નથી અને મળે છે તો બહુ મોંઘી કીમતે । કેળવણી ન મળવાને લીધે તે લોકોમાં ઘણા દુર્ગંધ પેડેલા છે મારી આખી જીંદગી લોકોને કેળવણી મેળવી કેમ મળે તેના ચિંતારમાં ગાળીને મેં પૈસા ભેગા કર્યા છે સરકારને મારી વીનતી છે કે આ બધા પૈસા ગરીબ લોકોને મોંઘી કેળવણી આપવામાં ખર્ચવા ”

આ વાત આખા ગામમાં ફરી વળી અને જે લોકોએ એને કંકરા માર્યા હતા તે લોકોની આખમાં પણ આસુ આપ્યા

વિદ્યાકલા.

હેં ! પ્રાણીઓ અને વનસ્પતિયોને પણ ઇન્દ્રિયો હોય કે ?

દસેક વર્ષના વિદુ સ્કાંતના નિશાળેથી આત્મને ધર આગળના બાગમાં રમતો હતો. પરિક્ષામાં પાસ થવાથી તેના બાપુએ તેને એક ન્હાની નેતરની સોટી અપાવી હતી. હાથમાં સોટી લઈ બાગમાં તે આમ તેમ ફરતો હતો, અને મરજી માફક ગમે તે છાંપ પર પ્રહાર કરી તેને છિન્ન ભિન્ન કરતો હતો.

તેની બા ગીણી આ વખતે ઘરના આટલા પર બેઠી બેઠી દાળ વીણતી હતી. વિદુની સોટીનો સુધ...સુધ...અવાજ તેના સંભળવામાં આવ્યો, અને તે અવાજ કંઈથી આવે છે, તે જ્ઞેવાને હકી; અને બાગમાં ગઈ. આ વખતે વિદુ એક કલમી આંખાની ડાળીઓ પર સોટી અક્ષાળતો હતો, તેથી કરીને તેની સોટીના અવાજ ધણે દૂર સુધી સંભળાતો હતો.

ગીણી તેની પાસે ગઈ, અને વિદુને કપકા દેતાં બોલી, 'વિદુભાઈ, આમ કરીએ કે ? ત્હમને સોટી શા માટે અપાવી છે ? બાગમાં આમ તુકશાન કરવા નહિ હોં કે ?'

'તે હું શું તુકશાન કરું છું જ ?!-બાપુએ સોટી અપાવી તે અમે રમીએ નહિ કે ?'

'ના, રમો, પણ ત્હમે આ આંખાની કેવી રીતે કરી નાંખી છે, તે જરા જુવો. ત્હમારા બાપુને શો જવાજ દેશો ?'

માતો જવાબ સંભળી વિદુ ગભરાયો. થોડીવાર ચૂપ રહ્યા પછી, તે બોલ્યો 'આંખાના આંક સાથે રમતો હતો, ત્હમાં મ્હેં શું બોલું કંઈ છે ?'

'હીક, આંખાના આંક સાથે આવી રીતે રમાય કે ? ત્હમારી સાથે રમનારને ત્હમે આમજ કરો ને ?'

'ના, ગીણી બહેન, બીજાને તો કાંઈ થાય ? આતો આંક છે, તેથી આમ કરતો 'તો !'

'શા માટે ત્હારે આંખાને આવી રીતે મારતા હતા ?'

'બહેન, આંખાને હું મારતો હતો ? ના, હું તો રમતો હતો. જો મારતો હઉં તો આંખા મ્હને મારે કેમ નહિ, અગર તે રડે કેમ નહિ ?'

'ભાઈ ! આંખાને બોલવાને મ્હોં નથી, તેથી ત્હમને શું કહે, મિત્રારો ? મારો જો ગાય કે બેંસને, પછી શું થાય છે તે હું જ્ઞેઉં જો !'

'ગાયને માફ તો તે રહાતી મારવા આવે.'

હીક, 'ત્હમને કાંઈ મારે તો ?'

મ્હને મારે તો, એવો તો ટીપી નાંખુ ને !'

'કારણ ?'

'અમને વાગે તે !'

'તેજ પ્રમાણે આ આંખાને ન વાગે કે ?'

'હેં, આંખાને તે વાગતું હશે ?'

'હા, ભાઈ; આંખાનેએ વાગે અને બધાનેએ વાગે.'

'ત્હમે શાથી જાણ્યું હેં ? અંખા મ્હને ત્હારે કેમ કહેતો નથી, ને ત્હમારા મ્હોં આગળ ચાડીએ કરે છે !'

‘તદમને વાગે તે તદમે શાથી જાણ્યુ ?’

‘આહો ! તદ્દર્શા તે શું છે ? પરમેશ્વરે માણસને ઈન્દ્રિયો આપી છે, તેથી જ ખબર પડે છે !’

‘ભાઈ, ઇશ્વરે સર્વેને પણ તેનીજ ઈન્દ્રિયો આપેલી હોય છે હો કે !’

‘તે તદમે શાથી જાણ્યુ ?’

‘હીક તદમે ગાયને મારો તો શું થાય ?’

‘ગાય મૂકને રહામી મારવા આવે’

‘કારણ ?’

વિદુ આ સાંભળી ચુપ રહ્યો

‘તદમને વાગે તેમ, ગાયને વાગે કે નહિ ?’

‘વાગે’

‘શાથી ખબર પડી કે વાગે ?’

‘અમારા પાઠમાં આવી ગયું છે કે ઇશ્વરે જધાને ઈન્દ્રિયો આપી છે, તેથી જધી જાતની ખબર પડે !’

‘કષ્ટ કષ્ટ ઈન્દ્રિયો ઇશ્વરે આપી છે’

‘જેવાને આંખ, શુંધવાને નાક, સાંભળવાને ઝાન, આખવાને શ્રવણ, અને પારખવાને આમડી’

‘તદ્દારે, આપણે, તેવા કલા ભગવાનનો આભાર માનવો જોઈએ ને !’

હા, ‘તેથીજ અમારી નિરાજમાં અમે તદ્દેની પ્રાર્થના કરીએ છીએ’

‘હીક, તદ્દમને વાગે અને જોમ ઈન્દ્રિયથી ખબર પડે, તેમ ગાયને પણ ઈન્દ્રિયથી ખબર પડે ને ?’

‘હા, હા ! આત્મારીની ! ગાયને પણ ઈન્દ્રિયો હોય ! ગીણી જ્ઞેન, તદ્દમે શેણે જાણ્યુ ? હા, હા, ! હોયજ રતો ! કેમ ગીણી જ્ઞેન ? તદ્દને પણ આંખો, માન, નાક, શ્રવણ અને આમડી હોય છે ને !’

‘તદ્દારે તેજ પ્રમાણે જીજ્ઞાસાથીજ ઈન્દ્રિયો હોય કે ?’

‘હારતો, કેમ ન હોય ? પરમેશ્વરે કેવું મજાતુ કર્યું છે ! હે ! તે મૂકને બહુ વ્હાતા લાગે છે હો ! એ કેમ વેખાતા નથી વાર ?’

‘આપણે કોઈને હેરાન કરીએ નહિ અને જેજ આપણા પાપની માફી માગીએ તે તો તે આપણા પર રાજ રહે, ન્હાનાં છાંયારા પર તે યુગ રાજ રહે છે કે ! ! ન્હાનાં છાંયારા એમને બહુજ ગમે !’

‘તદ્દારે તો, હે, ને ગીણી જ્ઞેન ! હું તો છું ને તે રાજ એમને રાજ રાખવાને બનવું કરીશ !’

‘હીક તદ્દારે કોને કોને ઈન્દ્રિયો પરમેશ્વરે આપી છે ?’

‘વશ પક્ષી, અને માણસોને !’

‘હેં ! ગીણી બહેન હોય ? હું તો માનના નથી. કેમ જે ત્હેને આંખ, ચામડી, કાન ક્યાં હોય છે ?’

‘બધું જ છે. ભક્ષો ભગવાન જેને જે જોઈએ છે તે બધું જ આવે છે !’

ત્હારે ત્હમે મ્હને નહિં જતાવો કે ?’

‘મ્હારી સાથે ચાત્રો ભેડ, ભાષણ ! ? હું બધુંજ જતાવીશ, હાકે !’

‘જુવો, આ શેનો વેલો છે ?’

‘કાળાનો.’

‘ત્હેના પાંદડાનો રંગ ત્હેની બન્ને બાજુએ કેવો છે, વાર ?’

‘ઉપર લીલો, ને નીચે પીળાશ પડતો. હેં ! બહેન ! આમ કેમ હશે ?’

‘લીલો અને પીળો રંગ કષ્ટ કષ્ટ દિશામાં છે ?’

‘લીલો રંગ આકાશ તરફ અને પીળો રંગ જમીન બાજી.’

‘હીક, આ બધું ધ્યાનમાં રાખજો હાકે ?’

‘અરે, અમે તે બૂલતા હોઈશું કે ?’

‘જુવો, આમ આવો વિદુભાષ, આ વેલાના પાંદડાનો પીળારંગ ઉપર અને લીલારંગ જમીન બાજી આવે એવી રીતે ત્હેને આ વાડપર નાંખો, અને કાંસે આ વખતે શું થાય છે તે જોઈને મ્હને કહી જાણો. હાકે ! હવે તો સંધ્યાકાળ પડી એટલે બીજું કાંસે રહમજમીશ.’

‘વાર, બહેન ! ત્હમે કેવું મજાતું શીખવાડ્યું ? અમારા માસ્તરે પણ આવું કહેલું નહિ, હાકે ! પણ ગીણીબહેન, આપણી માફક આ બધી વનરપતિયોને ઈન્દ્રિયો હોય, હેં ?’

‘હા, કાંસે શું થાય છે, તે જો જો, અને પછી મ્હને કહી જાણો. વાર, બૂલતા નહિ હાકે !’

(૨)

બીજે દિવસે રવીવાર હતો, એટલે વિદુને નિશાળે કંઈ જવાતું નહતું. રહવારમાં ઉઠીને, તે મેલા વેલા પાસે આવીને ધડીએ ને પલક-ત્હેની સ્થિતિ જે થતી તે ખરોખર તપાસતો. અત્યારે ત્હેના જીવને મગારે ઝપ નહતો. થોડીવાર થાય ને તે વેલા પાસે જાય, અને વિચારે કે ‘વળી શું આને પણ ઈન્દ્રિયો હશે ?’

જેમ જેમ સૂર્ય માથાપર આવતો ગયો, તેમ તેમ, વેલાનાં પાંદડાં પણ વળવા લાગ્યાં અને બપોર પડતાં પડતાંમાં તે વેલા પલટાઈને ત્હેની અસહ સ્થિતિયે થઈ ગયો. વિદુને આમાં કાંઈ રહમજમી ન પડી. તે તરત જ ત્હેની જા પાસે દોડી ગયો. ત્હેને બધી હકીકત કહી, અને ત્હેને તે સ્થળે તેડી લાગ્યો.

‘કેમ, વિદુભાષ, શું જોયું ?’

‘ગીણી બહેન ! પવન પણ નહોતો વાયો ને ફાણ જાણે શાળીએ પાંદડાં ધીમે ધીમે બદલાઈને ઉપર આગ્યાં, અને વેલા એકદમ ચતો થઈ ગયો !’

‘શાળી તેમ થયું હશે, વાર ?’

‘કોણ જાણે બહેન !’

‘વિદુભાષ, ત્હમને અંધારી કોટડીમાં પુરી રાખ્યા હોય તો ત્હમને ગમે કે ?’

‘નારે બહેન, આપણને તે અંધારામાં રહેવું ગમે કે ? પણ ત્હેને મ્હને પુરતા નહિં હાકે ?’

‘ કેમ ? ’

‘ અજવાળા વગર તો આપણને ગોઠે જ નહિ. ’

‘ ઠીક ત્હારે અજવાળું છે, એમ ત્હમને સાચી ખબર પડે છે ? ’

‘ આંખોનડે વળી ! ’

‘ ત્હમને અંધારામાં રહેવું ન ગમે, ત્હમારી આંખોને સૂર્યનું અજવાળું ગમે, તેમ આ વેલને કાંઈ થવું હશે કે ? ’

‘ ત્હેને ગમે ન ગમે તે હું શું જાણું ? ત્હારેતો આંખો છે, એટલે તો ખબર પડે, ત્હેને ક્યાં આંખો છે ? ’

‘ જીવો, વેલને ત્હમે કેવી રીતે કાલે મૂક્યો હતો ? ’

‘ મ્હેતો ઉઘા મૂક્યો હતો. ’

‘ ત્હારે ચતો સાચી થયો ? ’

‘ તે હું કેમ જાણું ? ’

‘ આમ આવો, ત્હમારી આંખોને અજવાળું ગમે કે ? ’

‘ હાજી. ’

‘ ત્હમારી આંખો પાટા ખાંધ્યા હોય તો ? ’

‘ હાંતો છાડી નાંખી. ’

‘ ત્હારે આ વેલને પણ અજવાળું ગમવું જ ન્હાય, ત્હેને જો આપણે ગમે તેમ મૂકીએ, તો તે પણ ત્હમારી માફક હતો તેવો થાયને ? ’

વિદુ આ સંભળી ચુપ રહ્યો.

‘ સૂર્યનું અજવાળું છે કે નહિ, તે આંખોનડે જ માલુમ પડે કે ? ’

‘ હાજી. ’

‘ વેલને પણ અજવાળું ગમે છે ન ? ’

‘ હાજી. ’

‘ ત્હારે હવે કહો ન્હોં, વેલાના કયા ભાગને અજવાળું ગમે છે ? ’

‘ પાંદડાને ! ’

‘ પણ પાંદડાના કયા ભાગને ? ’

‘ લીલા. ’

‘ પીળાને નહિ કે ? ’

‘ નાજી, સ્વવારમાં સૂર્યનું અજવાળું જોવું આંખોને ઝીણી બ્હેન, તેવોજ ત્હેનો લીલો ભાગ ઉપર આવવા માંડ્યો ’તા. । ’

‘ ઠીક, ત્હારે વેલોની આંખો કઈ વાફ ? ’

‘ આંતરીની !-બ્હેન ! ત્હમે તો ધીમે ધીમે એવું તો સ્વમજાણું ન ! હવે મ્હને ખબર પડી. હા, હા, હા ? વેલાની આંખ તે પાંદડા । અને ત્હેનો ઉપરનો લીલો ભાગ । હેં, ઝીણી બ્હેન, આવું આવું રોજ ત્હમે કેમ નહોતો કહેતો ? આવી મ્હને ખબર હોતને, તો છે તે હું આપણા બિચારા આંખાના પાંદડા-અરે-આંખો તોડી નાંખત નહિં હોં કે ? પાંદડાં તે આંખ, અને તે તોડ્યાથી તે બિચારો આંખો થયો હશે, નહિ વાફ । હેં બ્હેન,

હવે તે બિચારો શું કરશે ? મહેને તહેની બહુજ દયા આવે છે. હવે કેઈ દહાડેએ આવું નહિં કરું હોં, ગીણી બહેન ! હવે તે શું કરશે બિચારો ? ”

‘ વિદુલાઈ, પેલા બધાં ભગવાન પાસે માશી માગે કે હું હવે કાંઈને પણ દેવા કરીશ નહિં ’

* * * *

‘ કેમ વિદુલાઈ ! હવે તો ખાત્રી થઈને કે વનસ્પતિયોને પણ ઇન્દ્રિયો હોય ? ’

‘ ના, જો ખરું કહું તો બરેબર નહિં હોં ! ઘડીકમાં થાય છે કે તહેની આંખો તે પાંદડાં, પણ પછી થાય છે કે જો તે કેમ હોઈ શકે ? ’

‘ ઠીક, ત્હારે ઘરમાં ચાલો વધારે ખાત્રી કરવી હોયતો. ’

‘ વિદુલાઈ, બાગમાં જઈને એક કુંડુ લઈ આવો, અને પછી રસોડામાંથી ચપ્પી રાઈ લેતા આવજો, અને લોટામાં પાણી હોં કે. ’

વિદુ ઉતાવળે ઉતાવળે બધું લઈ આવ્યો.

‘ આ કુંડામાં રાઈ લાવો. ’

તેણે તેમ કયું. ઈ

‘ હવે, આ કુંડાને પરસાળમાં લઈ ચાલો. ત્હાં. બહારી સિવાય બીજો કંઈથી અજવાળું આવતું નથી. પેલી ટીપાઈ પડેલી છે, તે લાવો અને આ દેવદારની પેટીમાં મૂકો, તેમજ તહેનાંપર કુંડુ મૂકો અને પછી પેટી વાસીદો. અરે બુધી ! આ પેટી આ બહારી પાસે લાવો, અને તે પરતું બાકું અજવાળા લાણી રાખો, અને બહારી ખુશ્કી રાખો. ત્રણેક દિવસ સુધી શું થાય છે તે તપાસજો, હં કે. ’

જે ત્રણ દિવસ વહી ગયા. વિદુ હંમેશાં પેટી ઉઘાડી કુંડામાં પાણી નાંખતો, અને છોડ કેટલો ઉગ્યો છે તે તપાસતો. આ દરમિયાનમાં છોડ પેટીના કાણા સુધી વધ્યો હતો.

ગીણીએ વિદુને બોલાવીને પૂછ્યું કે ‘ વિદુલાઈ, આનાં પાંદડાં કઈ મેર છે ? ’

‘ બધાંએ કાણા તરફ, અને જુવોને છોડ જ તે તરફ વળેલો છે ! ’

‘ હવે, વિદુલાઈ, આ કુંડાને ફેરવી નાંખો, અને પેટી બંધ કરો. આવતી કાલે થું બને છે તે મહેને આવીને કહી જજો. ’

બીજો દિવસે વિદુ નિશાળેથી આવી જુલે છે તો આખો છોડ, અને બધાં પાંદડાં તે કાણા તરફજ ! આનંદ પામતો પામતો તે તહેની મા પાસે ગયો અને કહેવા લાગ્યો.

‘ ગીણી બહેન, હવે ખાત્રી થઈ. પાંદડાંને પણ અજવાળું જોઈએ છીએ. કાલે કુંડે ફેરવીને મૂક્યું, તોપણ પાંદડાં તો તેમનાં તેમજ ! હાથ ! હવે પુરેપુરી ખાત્રી થઈ ! ’

‘ ત્હારે વિદુલાઈ, પાંદડાં આખ બરી કે નહિ ? ’

‘ હાથ, ખરી ’

‘ ત્હારે ઉપર અને નીચેના રંગમાં તફાવત શાથી પડે ? ’

‘ આહો, એવો સૂર્યનું અજવાળું ઉપરના બાગપર પડે છે તેથી ! નીચેના બાગને નથી મળતું તેથી તે પીળાશપર હોય છે ! ’

‘ બરેબર શાખાસ છે ! બોલો હવે વનસ્પતિયોને બીજી ઇન્દ્રિયો હશે કે ? ’

‘ હાસતો, હોવી તો જોઈએ જ ! ’

‘ કમ કમ ? ’

‘ ત્હમે મદમજીવોને, ગીણી બ્હેન, ત્હમે કેવી મજાની રીતે સ્હમજીવો છો ! નિશાળે ન જતાં હંમેશાં હું તંભારી પાસે જ થીજું તો : ’

‘ જુવો ત્હારે પાંદડા તે આંખો. કારણકે સૂર્યના પ્રકાશ જોળી કહાડવાની હેમનામાં શક્તિ છે, ખરે ન ? ’

‘ હાથ ’

‘ વેલાની કાળીઆ ત્હેના હાથ, કારણકે તે વડે તે હિચે મ્હડી શકે છે કેમ ? ’

‘ હાથ. ’

‘ મૂળ તે ત્હેના પગ કારણકે તે વડે તે હિચો રહી શકે છે, કેમ ખરે ન ? ’

‘ હાથ ! ’

‘ વચ્ચું થડ તે ત્હેનું ચરીર ખરે કે ? ’

‘ હાથ. ’

‘ મૂળના રેસા તે ત્હેનું મ્હોં, કારણ કે જાળીઆથી તે વડે રસ જેઆઇ વેલામાં પ્રસરે છે કેમ ખરે ન ? ’

‘ હાથ. ’

‘ પાંદડાના, થડના, અને કાળીઆના રેસા તે ત્હેની નસો ખરીને, કેમ ? કારણ કે ત્હેનાથી મૂળ વાટે આવેલો રસ આખા ચરીરમાં-વેલામાં પ્રસરે છે. ’

‘ હાથ. આ બ્હેન ! હું તે ત્હમને શું કહું ? આજે તો મ્હને ખુબ ગમત પડી-મ્હને આપું આપું રોજ થીજવાડો નહિ ! ’

‘ હા, બાઈ, આપુ ! બધુંજે થીજવાડીય. પછુ તું કબજા કર કે હું કોઈને વીતાડીય નહિ. ’

‘ હવે તો હેને ગીણીબ્હેન, હું છેને, તે કોઈને પછુ વીતાડીય નહિ, હો ! પરમેશ્વર નીકર આપણાપર રાજ રહે નહિ ખરે ન ? ગીણી બ્હેન ! ’

‘ કીક ત્હારે, બીજું કાલે કંઈ કંઈ કહીય હોકે ! ’

‘ વાઝ. હાથ, ગીણીબ્હેન ! પરમેશ્વર મ્હારા જેવીજ અધાને ગીણીબ્હેન આપજો ! હું તો છું ને તે ગીણીબ્હેન, હેને, તે, મ્હારા દોસ્તાગને-તે છે ને તે-ગીણીબ્હેન ! આ બધું કહીય હોકે ! જે જિયારા બીજા કોઈને નજામાં બૂલે સુકે દરકત કરે નહિ. નીકર પરમેશ્વર હેમના પર પછુ રાજ ના રહે. ખરે ને, ગીણીબ્હેન ! ’

—દેઆઈ.

વાલચરિત્ર.

૧. જાપાનનો બહાદુર બાલક.

એક જાપાની વિધવાને ત્રણ સંતાન દતાં. ત્હેનો પતિ સાધારણ સ્થિતિનો હતો. દેવની-ગતિથી અચાનક ત્હેનો કાળ થયો, તેથી કરીને આ વિધવાને મજુરી કરી પોતાનું ગુજરાન આપવું પડ્યું. એક વખત તે માંદી પડી અને કામે જઈ શકી નહીં. પાસે પૈસા પણ નહીં કે પોતાનો તથા પોતાના છોકરાનો નિશ્ચય કરી શકે. આથી કરીને પૈસાં ત્રણ બાલકોએ મજુરી કરવાનું આરંભ્યું. પણ કુટુંબનું પોષણ ચાલ્યું એટલા પૈસા મેળવી શક્યાં નહીં. પરિણામ એ આબુ કે ત્હેમને જૂખમરો વેઠવો પડ્યો. તેઓને પોતાને પુરતું અન્ન મળતું

નહીં તેથી તેઓને બહુ દુઃખ ન થતું. પણ હેમની. માંદી. મા બૂખી રહેતી તે હે-
મને બહુ લાગતું.

આ સમયે જાપાનમાં ચોરનો ઉપદ્રવ ધંણો જ વધી પડ્યો હતો. લોકોની મીલકતની કાંઈ પણ સલામતી ન હતી. આ ઉપરથી એક બાદશાહી શરમાત બહાર પાડવામાં આવ્યું કે જે કોઈ ચોરને પકડી આપશે તોને મોટું ઇનામ આપવામાં આવશે. આ સાંભળી તે ત્રણે બાલકોએ ધાર્યું કે જો તેઓમાંથી કોઈ ચોરને પકડે તો તેઓ પૈસા મેળવી હેમની માતાનું શુજરાત નિભાવી શકે ચોર પકડી પૈસા મેળવવાની ઉમેદમાં, તેને પકડવાની યુક્તિઓ સંબંધી તે ત્રણે ઊકરા વાતો કરવા લાગ્યા. સૌથી ન્હાનો બાળો હું ન્હાનો છું અને મ્હારાથી મજુરી કરી પૈસા મેળવતા નથી માટે એક યુક્તિ કરો. મ્હને બાંધી ન્યાયાધીશ પાસે લઇ જાઓ. મ્હને ન્હાનો જોઈ એ જરૂર માનશે કે આ ઊકરો ચોરી કરતો હોવો જોઈએ અને તેથી હેમને ઇનામ આપશે. મ્હને ચોરી કરવા માટે ફાંસીની સજા થશે પણ તેની કાંઈ હરકત નહીં. એવો કયો પુત્ર હશે કે જે પોતાની માતા સાથે પ્રાણ અર્પણ કરવાં તત્પર નહીં થાય ?

આ યુક્તિ અમલમાં મુકવા તેના બન્ને મોટા ભાઈઓએ ના કહી. હેમણે કહ્યું હોરે બહેલે અમે એ સ્થિતિમાં મુકવાનું વધારે પસંદ કરીએ છીએ. પેલા ન્હાના ઊકરાએ કહ્યું એમ કરવું યોગ્ય કહેવાય નહીં, કારણ હેમને બન્ને મજુરી કરી શકે એમ છે. અને તેથી આપણી માતાનું હેમ પોષણ કરી શકશે. પણ હું તેમ કરવાને અંશકત છું તો મ્હને તે યુક્તિ અમલમાં મુકવા દો. કેટલીક રકમક થવા પછી તે ન્હાના ઊકરાની સલાહ પ્રમાણે કરવાનો નિર્ણય થયો.

હવે આ ન્હાના ઊકરાના હાથ બાંધી તેને ન્યાયાસન આગળ ઉભો કરવામાં આવ્યો. ન્યાયાધીશે તેને અધારી કોર્ટમાં પુરવાનો હુકમ કરી પેલા બન્ને ઊકરાને રજા આપી.

પોતાના ન્હાના ભાઈથી છુટા પડવાથી બન્નેને અત્યંત શોક થયો. આ જોઈ ન્યાયાધિશને આશ્ચર્ય લાગ્યું. તે હેમની પાછળ ગયો. તેને વિચાર થયો કે એક ચોરને ન્યાયાસન આગળ રજુ કરતાં હેમને આટલું બધું દુઃખ થવાનું કારણ શું ?

પોતાના ભાઈને કોર્ટને દલાલે કરી તેઓ ઘેર ગયા. અને હેમની માતાને સર્વ વૃતાન્તથી વાંકું કરી અને પુષ્કળ રાખા. ન્યાયાધિશ જો હેમની પાછળ ગયો હતો તેણે ગ્રમ રહી આસર્વ ખીના સાંભળી અને હેમના ઉપર આ અત્યંત પ્રસન્ન થયો. આ વાત તેણે રાજને જાહેર કરી. પરીણામ એ આવ્યું કે રાજ્યે તે ન્હાના ઊકરાને ઊડી મૂકવાનો હુકમ કર્યો એટલું જ નહીં પણ તે કુટુંબના શુજરાત અર્થે એક સારી રકમ છે બહીસ કરી.

૨.

જંગલમાં સળગેલી આગ (દવ).

રતલામ તરફના એક ગામડામાં ઉન્હાળાના સખ્ત તાપના એક દિવસે નિશાળના મોટાશએ ઊકરાને નિયમિત સમય કરતાં બહેલી રજા આપી, કહ્યું કે હેમને સર્વ જલડીથી ઘેર જાઓ. મ્હને લાગે છે કે જંગલની અંદર દવ બળવા માંડ્યો છે, કારણ કે પવન ઘણો ગરમ અને ધુમાડાથી ભરેલો લાગે છે.

બહેલી રજા મળવાથી ઊકરા ખચી ચતાં ચતાં ઘેર આવી. હેમને ખાતરી હતી કે

શંકર નામના એક છોકરાએ પોતાના પિતાનું ખેતર જે ત્યાંથી ત્રણેક માઇલ છે તે હવે ત્યાં જવા વિચાર કર્યો. ખેતરમાં જવાનો રસ્તો જંગલમાં થઇને હતો. થોડે દૂર ગયો એટલામાં તો તે ધુમાડાના ગોટાથી ઘેરાઇ ગયો. તે પાછો ફર્યો પણ ત્યાં જ અટક્યો.

તે મન સાથે બોલ્યો 'ના ના' મ્હારે જવુંજ નોંધ્યો. કારણ જન્મે નાની છોકરીઓ ત્યાં છે. આ પ્હાર જતાં કહેતી ગઇ હતી કે સંધ્યાકાળ 'હેલાં' મ્હારાથી પાછાં આવશે નહીં. અને તેથી જો હું હેમના રક્ષણ સારું નહીં બાંધું તો જરૂર તે બળી મરશે.

અગ્નિ ઝાડોમાં પુર બેસથી વધે જતો હતો તેમ છતાં પણ તે બહાદુર છોકરા આગ બાંધ્યો. ધુમાડાથી હેની આંખો પૂરાઇ ગઇ. અને તે રૂધાણે તેમ છતાં પણ અપારાજિત આગળ ચાલ્યો. બ્યારે તે ખેતરમાં હોંઘ્યો ત્યારે તે છોકરાં હેણે સહોસલામત જ્યાં. તેઓ તેને જોઇ આનન્દથી હેની તરફ દોડ્યાં અને હેના મ્હેરણુને વળગ્યાં.

આગ અપારાજિત વધે જતી હતી. હેમથી શી રીતે બચવું તે વિષે તે વિચાર કરવા લાગ્યો. ધર પાછળ સુકાઇ ગયેલા એક કુવા ઉપર હેની નજર પડી. શંકરને લાગ્યું કે આ કુવાનો આશ્રય લીધાથી આગમાંથી બચી શકાશે. 'હેલાં' હેણે સૌથી ન્હાની છોકરી ને કોસમાં બેસાડી અંદર ઉતારી અને પછી બીજાને પણ એજ પ્રમાણે કર્યું. ઉપર કોસનું દોરકું ઝાલી તે પણ અંદર ઉતર્યો.

શંકર અણી વખતે આવી 'હેલ્યો' હોવાથી, હેણે ધન્યરોઝ ઉપકાર માન્યો. કુવાને તળીએ જો કે અંધારું હતું પણ ત્યાં ઠંડક પણ સારી હતી. અંદર સહોસલામત ઉતર્યા બાદ હેણે ઉપર જોયું તો કુવાની આસપાસ અગ્નિના ભઠ્ઠાકા શિવાય કંઈ પણ નજરે પડ્યું નહીં. આ વખતે હેમનું ધર આગથી તદ્દન નાશ પામ્યું હતું. આગ દટલોડ વખત આ પ્રમાણે ચાલુ રહી. સંધ્યાકાળ પડી અને છેક અંધારું થયું પણ આગ કંઈ નરમ પડેલી જણાઇ નહીં. ઉપર નજર કરે તો આકાશ અગ્નિના લાલ રંગથી છવાયલું દીસે. ન્હાની છોકરીઓ તે શંકરના મ્હેરણુમાં લપેટાઇ પોતાનાં મ્હેં ઢાંકી થોડા વખતમાં નિદ્રાવશ થયાં.

શંકર કેટલોક સમય જાગ્રત રહ્યો આખરે તે પણ ઉઘી ગયો.

બ્યારે તેઓ જાગ્યાં ત્યારે સૂર્યોદય થઇ ગયો હતો. અને સર્વજ્ઞ શાન્તિ બ્યાપિ રહી હતી. થોડીકવારમાં હેમના કાન ઉપર કંઈ અવાજ સંભળાયો અને કોઇ તે તરફ આવતું હોય એમ લાગ્યું. આ કોણુ હતું ? બીજું કોઇ નહીં પણ પોતાની જન્મે ન્હાની છોકરીઓની શોધ કરવા નીકળેલી હેમની ન્હાલી માતા હતી.

બ્યારે તે લાં આવી ત્યારે ધરનાં લાકડાંના કોઇ કોઇ બળતા ટુકડા હેની નજરે પડ્યા. છોકરાં ક્યાં દશે, હેમનું શું થયું હશે, હેની હવે હેને વધારે ચિન્તા થવા લાગી. એટલામાં હેના કાને કંઈ સ્વર અપડાયો. ધ્યાન દઇ સાંભળ્યું તો તે કુવામાંથી આવતો લાગ્યો. તે ઉપરથી કુવામાં હેણે જોયું. માતાને જોઇ શંકર બોલી ઉઠ્યો. મા, મ્હેરકૃપાથી અહીં આં હમે કુશળ છીએ.

છોકરાને હયાત જોઇ હેના હર્ષના પાર રહ્યો નહીં. તે બોલી હે પ્રશ્ન ! ત્યારે જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો થોડો.

શંકર અને જન્મે ન્હાની છોકરીઓને કુવામાંથી કઢાડવામાં આવ્યાં પોતાના સંતાન

૩. બાલિકા અને તહેની ગાય.

અમેરિકા ખંડથી તો હવે કોઈ ભાગ્યેજ અજાણ્યું હશે. આ ખંડ પશ્ચિમ ગોળાર્ધમાં આવેલો છે. ઇ. સ. ૧૪૯૨ માં વહાણવટી કોલમ્બસે તે પ્રથમ શોધી કહાડ્યો. ઇંગ્લેન્ડના રાજા રહેલા જેમ્સ રાખના વખતમાં અંગ્રેજીએ ત્યાં વસવાની શરૂઆત કરી હતી. હાલ આ દેશ દુનિઆના શ્રેષ્ઠ પદ ભોગવતા દેશોમાં પ્રથમ પંક્તિ ધરાવે છે.

આ દેશમાં મુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ નામનું પ્રગ્નસતાકે રાજ્ય છે. આ મુલક પ્રથમ ઇંગ્લેન્ડને તાળે હતો પણ મહારાજા વીજી બ્યોર્જના વખતમાં કેટલીક ખાખતોમાં મતભેદ ખડવાથી રાજા પ્રગ્ન વચ્ચે કલહ ઉત્પન્ન થયો અને પરિણામે આ દેશ સ્વતંત્ર થયો.

આ રાજ્યના પાટ નગર ન્યુયોર્કમાં એક સમયે લશ્કરને સારા ખોરાક મેળવવાની શોધમાં કેટલાક સૈનિકો, નીકળી પડ્યા. રસ્તામાં અનાજના ખળાથી લશ્કર એક ખેતર તહેમની નજરે પડ્યું. અનાજના મોટા ખળાવાળા તે ખેતરમાં તેઓ જઈ પહોંચ્યા. અહીંયાંથી અનાજ ગાડામાં લઈ તેઓ પછા ફરતા હતા તેવામાં તહેમની નજર પાસેના નેળીઆમાં ચરતી એક સુદર ગાય ઉપર પડી.

ગાય જોઈ એક સિપાઈ હાર્દના આવેશમાં બોલી ઉઠ્યો સિપાઈ 'બસ બસ' આપણને જે જોઈશું હતું તેજ ધન્યરૂપાથી મળી ગયું.

આં ગાય પેલા ખેતરના માટીકતેની છોકરીની હતી. બાલિકાની એના ઉપર અત્યંત પ્રીતિ હતી. સૈનિકોને ગાય લઈ જતાં જોઈ તહેમની પાસેથી છોડવવા હેતુ અત્યંત પ્રયત્ન કર્યો. તહેમને લથ્થી આગ્રહ કરી, પણ બર્થ. તેના કાલાવાલા ઉપર કોઈએ ધ્યાન આપ્યું નહીં.

પોતાનો આ પ્રયત્ન નિષ્ફળ જવાથી તે નિરાશ ન થતાં વાડામાં બર્થ પોતાનું દંડ તૈયાર કરી એકદમ ડાવણી તરફ ગયો.

ડાવણીના દરવાજામાં દાખલ થતાં જતાં ત્યાંના રક્ષકે તહેને રોકી. તહેણે જૂવાંબ દીધો કે મ્હારે અગત્યના કામસર સરદારને મળવાની જરૂર છે.

રક્ષકે ધાર્યું કે તે દુરમને સંબંધી કોઈ ખાતમી લાવેલી હોવી જોઈએ અને તેથી કરીને સૈન્યના ઉપરીના તંત્રીએ તહેને લઈ ગયો.

આ બાલિકાને જ્યારે સરદાર આગળ દાખર કરવામાં આવી, તે વખતે તહેના અમલદારો સાથે તે મુસલત કરવામાં રોકાયો હતો.

તહેને જોઈ તહેણે પ્રીતિ યુક્ત શબ્દો વડે પૂછ્યું. 'છોકરી તું કેમ આવી છે?'

એક ક્ષણજાર સઘળો શાન્તિ પ્રસરી રહી. તે છોકરીએ કહ્યું, મ્હને મ્હારી ગાય પાછી આપો. આ સાંભળી સઘળા અમલદારો ખડખડાટ હસી પડ્યા. તહેને ગુસ્સો મ્હડ્યો, મ્હારો લાલચોળ થઈ ગયો. 'તેણું આવ્યું' પણ કિંમતથી રોકી રાખ્યું.

સરદારે તહેને ગાય કાણુ અને કેવી રીતે લઈ ગયું, તે સંબંધી પ્રશ્ન કર્યો. આ ઉપરથી બાલિકાએ સઘળો વૃત્તાન્ત તહેને કહી સંભળાવ્યો. સરદારે પૂછ્યું, ત્હારા પિતા તે ગાય લેવા કેમ ન આવ્યા ?

તે છોકરીએ જવાબ દીધો 'મ્હારા પિતા ત્હમણે લશ્કર રહામે લ્હડવાને ગયા છે.' અને ત્હી પાછું તહેણે કહ્યું, મ્હને મ્હારી ગાય આપો.

સરદારે કહ્યું, તું ત્હારા પિતા મ્હારી રહામે લ્હડે છે ? ત્હારે તો ત્હને પણ મ્હારી

દુરમન ગણવી બેઠએ તહેણે નિર્ભયપણે જવામ દીધાં જોડી આપતી પ્રિયજી પણ મ્હને તો મ્હારી ગાય બેઠએ

આ સાલગી સરદારને બહુ આનન્દ થયો તે પુષ્કળ હસ્યો અને કહ્યું તું એક બહાદુર બાલિકા છે, ત્હને ત્હારી ગાય પાછી મળશે, એટલું જ નહીં પણ ખીજી ટાંપ ચીજ પણ મળશે એમ કહી તે નીચો પડ્યો અને હીચણેથી ડપાનો બધ છોડીને આપતા કહ્યું છોકરી, આ યાદગીરી લે આ બધ હુમ્મેશ ત્હને યાદ આપશે કે એક અંગ્રેજ સરદાર બહાદુર ન્હાની મા લોકા, પછી ગમે તો તે દુરમન હોય તોપણ ત્હને સદા મ્હાય છે

૪. ડાઇક (પાણીનો બધ) નો બચાવ

હોનેન્ડેશ યુરોપની ઉત્તરે આવેલો છે, ત્યાંના ઘતનીઓને આપણે વનની કહીએ છીએ આ દેશ દરિયાની સપાટી કરતાં નીચો હોવાને લીધે દરિયાનું પાણી અદર ધરી ન આવે તેટલા માટે દરિયા કીનારે મ્હોળી ટિલાલો બાંધવામાં આવ્યા છે આ બીજો ડાઇક (બંધ)ને નામે ઓળખાય છે

એક દિવસ સધ્યાકાળે પિટર નામનો એક છોકરો એક ન્હાના ગામડામાં રહેતા આ ધળા માણસને અન્ન આપવા ગયો ત્યાં કેટલોક વખત ત્હેની સાથે વાતચીતમાં ગાળ્યા બાદ તે પાછો ફર્યો

રહાજનો સમય હતો વરસાદ તુર્તજ બધ પડેલો હતો, તોફાન દુઝ બેઠએ તેવું શાન્ત થયું ન હતું અને દરિયા તરફથી પવન સુમવાટા મારી રહ્યો હતો ખાંધ થોડી વખત ઉપર પડેતા ઘોષમાર વરસાદથી ચારે કાંઠે બરાબ ગપ હતી આ સર્વ કુદરતની લીલા નિહાળતો આનન્દથી ધીરે રવરે આતો આતો તે કીનારા ઉપર ચાલ્યો જતો હતો

નેહરને હડે તે આવી પહોંચ્યો ત્યાર તાત પડી ગપ હતી સવન અંધકાર વ્યાપી રહ્યો હતો અને રથળ નિર્જન હોવાને લીધે બપાનક દીસતું હતું કીનારા ઉપરથી નીચે ઉતરી તહેણે બધની તળેનીમાં ચાલવા માંડ્યું થોડેક દુર ગયા અગ્રણમાં કોઈ જગાએથી પાણી પુગી નીકળવાનો અવાજ ત્હને કાને પડ્યો તે એકદમ અટક્યો અને અવાજ કંઈ નિશાએથી આવે છે તે ધ્યાનથી તપાસવા લાગ્યો તુર્તજ ત્હને બધમાંથી પાણી આવતું લાગ્યું અને તે તે તરફ ગયો કીનારા ઉપર મ્હડી થોડેક દુર ગયો એટલે તહેણે બીતમાંથી એક ધણ ન્હાતું પાણીનું ઝરણું પડતું જોયું આ શું હતું ? પાણી અટકાવવાની બીતમાં એક ન્હાતું કાણું પડતું હતું આ ન્હાતું છીદ્ર કેટલી ખરાબી કરશે તે પિટર ખરાબર સમજતો હતો એકદમ ત્હને વિચાર આવ્યો કે તે ગામમાં જઈ મદદ લઈ આવે પણ તેટલું પણ કરવાને સમય ન હતો કારણ તે ગામમાં જઈ પાછો આવે એટલામાં પાણીના બેસજાંધ પ્રવાહને લીધે તે છિદ્ર એટલું મ્હોટું થઈ જાય કે પડી પાણી અટકાવવા સર્વ ઉપાય નિષ્ફળ જાય તેથી તે કાણું ગમે તે પ્રકારે પુરી રાખવું તો બેઠએજ તે પોતાના મન સાથે બોલ્યો, ' પિટર ! આ મમ દેશના દિતને ખાતર ત્હારે કરવું બેઠએ '

તે કીનારા ઉપર બેઠો અને જ્યાંથી પાણી આવતું હતું ત્યાં પોતાનો હાથ મુક્યો પાણી એકદમ બધ થયું ત્હેના હાથથી તે છિદ્ર તો પુરાયું પણ એક બાતકડું ગળું શું ? એકજ રિપતિમાં તે મ્યાં સુધી રહી શકે ? ત્હેની મદદે આ સમયે કોઈ આવે એવું પણ ન

ગયો તેમ તેમ ત્હેના ઉપર યાકની અસર જણાઇ અને ત્હેને શરદી લાગી. ઉંઘવાની વખત યહ, પણ તે બહાદુરિથી જેમ એક સૈનિક નિદ્રા અને ચાકને ન ગણુકારતાં પોતાના કર્તવ્યમાં લાગ્યો રહે છે, તેમ તે ઉધારી આપે ત્યાં બેસી રહ્યો.

આ પ્રમાણે ત્હેણે આખી રાત ગાળી. આખરે રહવારે એક માણસ આ બંધ ઉપર યહ જતો હતો ત્હેણે નીચેથી ઉકારા આવતા સાંભળ્યા. ત્હેણે તે તરફ નજર કરી તો એક ન્હાનો છોકરો ત્યાં પડેલો જોયો. આ છોકરો કાણુ હતો? બીજો કાછજ નહીં પણ બહાદુર પિટર યાકી ગયેલો, ઠડો, બેલાન અને તેમ છતાં પણ બીંત ઉપરથી પોતાનો હાથ નહીં ખસેડેલો, એવી સ્થિતિમાં ત્યાં પડેલો હતો. સત્વર ત્હેને સહાય કરવામાં આવી અને ત્હેને ઘેર લઇ જવામાં આવ્યો, જે કે શરદી ચાક અને તેથી થતી અનેક પ્રકારની વેદનાથી ત્હેને ધણી પિડા થતી હતી તોપણ ત્હેની ત્હેણે દરકાર ન કરી. કારણ કે દેશની ચોરી પણ સેવા અગત્યવાને તે શક્તિમાન થયો તેથી તેહને ધણે સતોષ થયો હતો.

-સનાતન -

વાલ વિનોદ.

રમુછ જવાબો.

(ઇંગ્લેન્ડ ઉપરથી)

ફિટલીક વખત નિરાળોમાં છોકરાઓ મોંઢાના અથવા લેખિત પૂજાતા સ્ત્રાલોના ધણા વિચિત્ર અને રમુછ જવાબો આપે છે. આવા જવાબોને સ્ત્રાલના વિષય સાથે નહિં જેવોજ સંબંધ હોય છે અને ધણીવાર જવાબ દેનારની મૂર્ખાઈ વિના બીજા કંઈ તેમાંથી સમન્વત્ નથી; પરંતુ કાંઈ કાંઈવાર છોકરાનો રમુછ સ્વભાવ અને તેનું હુદ્દિશાળીપણું પણ તેમાંજણાય છે. લખના આપેલા નિબંધોમાં કંઈકવાર બહુ વિચિત્ર જવાબો મળી આવે છે)

૧ *Flicht of time.* “વખતનો વેગ.”

નીઅંધમાંથી ઉતારો:—“ વખત ધણે જલદી પસાર થાય છે, કારણ કે વખતને પાંખો છે એમ લોકો કહે છે. મ્હારા બાપા કહે છે કે બ્યારે આપણે જુવાન હોઇએ ત્યારે વખત ધણે જલદીથી પસાર થાય છે. બ્યારે આપણે નિરાળમાં હોઇએ છીએ ત્યારે વખત ધણેજ ધીમે ચાલે છે, પણ બ્યારે આપણે છુટીની વખતે રમીએ છીએ ત્યારે વખત ધણેજ ઉતાવળે ચાલે છે. વળી જ્યારે આપણે કાંઈ કાર ઉપાડી જઇએ છીએ અને આપણે હાથ હમણાં બારથી ટુટી જશે એમ લાગે છે ત્યારે વખત કેમે ક્યો જતો નથી; પણ સ્ત્રીવાર અથવા બીજા તહેવારના દિવસોમાં બ્યારે આપણે લેસન કરવાનું હોતું નથી ત્યારે વખત ધણે જ ઉતાવળથી ચાલે જાય છે.”

૨ *School Friends.* “નિરાળના સોબતીઓ.”

આપણે આપણા નિરાળના સોબતીઓ ઉપર પ્રીતી રાખવી જોઇએ, કારણ કે તેઓ આપણા ઉપર પ્રીતી રાખે છે. વળી તેમાં ધણા ફાયદા છે. જે આપણા નિરાળના સોબતીઓમાંથી કોઈ ટિકટ કલેક્ટર થાય તો આપણને પ્લેટફોર્મ પાસ વગર અંદર જવા કે અથવા આપણે વગર ટિકટ આવ્યા હોઇએ તો છૂના માનો, જવાદે હવે જે આપણે તેની જેને પ્રીતી ન રાખી હોય તો આમાંનું કશું કરવાદે નહિં; મારે આપણે આપણા નિરાળના સોબતીઓ ઉપર પ્રીતી રાખવી.

૩.

એક વખતે એક ઈન્સ્પેક્ટર એક નિશાળમાં જુગોળના વિષય તપાસવા ગયા. તેમણે છોકરાઓને કહ્યું કે, —ધરી, અક્ષાંશ અને રેખાંશ, એ બધી કલ્પિત લીટીઓ છે.

પછી છોકરાઓ બરાબર સમજ્યા કે નહિ તે જોવાને એક છોકરાને “ પુછ્યું છોકરા પૃથ્વીની ધરીની લીટી કેવી છે ? ”

છોકરા—કલ્પિત સાહેબ.

પણ છોકરાને ગુચ્છવણીમાં ના નોખવાને માટે, પાછું પુછ્યું “પણ છોકરા એ ધરી ઉપર ત્હારી મા છુગડાં સુકવી શકે કે નહિ ? ”

છોકરા—હા, સાહેબ

ઈન્સ્પેક્ટર— કેવાં.

છોકરા—કલ્પિત, સાહેબ !

૪.

એક વખતે એક ભારતરે નિશાળમાં આપણા સ્વર્ગવાસી રાજા એકવર્ષ વિષે થોડું વિવેચન કર્યું. પછી પ્રીન્સ આર્થ વેલ્સ અને બીજા શાહજાદાઓ વિષે પણ થોડું સમજાવ્યું. વળી પ્રીન્સ આર્થ વેલ્સનો રાજ્ય માદી ઉપર શો હક છે, એ પણ કહ્યું. આ બધી માહિતી આપી રહ્યા પછી છોકરાઓ બરાબર સમજ્યા છે કે નહિ તે જોવા માટે એક છોકરાને પુછ્યું.

ભારતર—છોકરા ! આપણા રાજા એકવર્ષના મૃત્યુ પછી પ્રીન્સ આર્થ વેલ્સ શું કહેવાશે ?

છોકરા—નબાપા, સાહેબ !

૫.

એક ગામડાની નિશાળમાં ઉતર્નાં કપડાં. જેવી રીતે બનાવવામાં આવે છે અને તેના શા ઉપયોગો થાય છે તે સારી રીતે સમજાવ્યા પછી ભારતરે એક છોકરાને પુછ્યું.

અલ્યા ચતુર ! કહે જોઈએ, આ ત્હારો કાટ રોનો છે ?

ચતુર—સાહેબ, મ્હારા બાપના જુના કાટનો.

૬.

એક ભારતરે બાકરજી શીખવતાં એક ચચરાક અને માથે ચઢી વાગેલા છોકરાને કહ્યું, “અલ્યા, પહેલો પુરૂષ, બીજો પુરૂષ અને ત્રીજા પુરૂષની વ્યાખ્યા આપ જોઈએ.”

છોકરા—પહેલો પુરૂષ સામાન્ય રીતે વખણાય છે. બીજા પુરૂષની હંમેશ પ્રશંસા અને ખુશામત થાય છે. વળી કાર્છ વખત તે કપડાને પાત્ર પણ થાય છે. ત્રીજા પુરૂષનું હમેશાં પીઠ પાછળ વાંકું બોલવામાં આવે છે અને માત્ર કવચીતજ તેનું સારું બોલવામાં આવે છે.

૭.

ફ્રેન્ચ શિક્ષક—મગતલાલ ! થોડા દહાડાથી તમારા ફ્રેન્ચ (ભાષાના) ઉચ્ચાર ઘણાજ સારા થાય છે, શું તમે હમણા ફ્રેન્ચ ઉચ્ચાર ઉપર ઘણું ધ્યાન આપો છો ?

મગતલાલ—સાહેબ ! થોડા દહાડાથી મને ઘણું સખત સજેકમ થયું છે. *

૮.

ભારતર—અલ્યા અબ્બારામ ! મેં તને થોડા ઉપર નિખંધ લખવાનો ક્લો દતો, તે લખ્યો કે નહિ ?

અબ્બારામ—ના. સાહેબ ! મેં પાટ ઉપર નિખંધ લખ્યો છે. કારણ કે મ્હારા બાપા કહેતા હતા કે થોડા ઉપર જેસી નિખંધ ન લખાય અને કદાચ લખવા જઈએ તો થોડો પાટ મારે !

(અમદાવાદ.)

—C.

* ફ્રેન્ચ ભાષાના કેટલાક રાબેતાના ઉચ્ચાર નાકમાંથી થતા હોય એમ લાગે છે.

અન્યપણનાં વિનોદો.

- ૧ આજ દીવાળી, કાલ દીવાળી,
ગામનાં છોકરાં ખાધ સુવાળી, મેઘ મેઘ રાખ.
- ૨ સુરજ બાપજી તડકો કરો, તમારાં છોકરાં તાઢે મેરે;
તાઢે મેરે તો તાપે, ઘી ને રોટલા કાપે.
- ૩ બીજ માવડી, ચૂલે તાવડી, બે ગોધા ને ત્રીજ ગાવડી.
ચાંદા ચાંદા ! ઘી ગોળ માંડા, દહીં કે દૂધડી માંખણુ ફૂદડી,
ખાધ મારો બેટડો હફૂક પોળી.
- ૪ ચાંદા પોળી, ઘીમાં બોળી (ઝબોળી)^૧ સૌ છોકરાને કડકો પોળી,
^૨ભાષ (બહેન) ને આખી પોળી, લે ૨ મ્હોડા લણુક ઢીકા ખાધા હણુક.

[આ ન્દાનાં બાળકોની રમત છે. એમાં બાળકની હથેલીમાં રમાંડનાર પોતાની આંગળી ફેરવે છે અને ચાંદા જેવું ગોળ કુંડણું કરે છે અને ઉપર પ્રમાણે બોલે છે. ‘ લેરે મ્હોડા લણુક ’ કહેતાં બાળકના મ્હોડામાં કંઈ મૂકતાં હોય તેમ કરવામાં આવે છે અને ‘ ઢીકા ખાધા હણુક ’ કહેતાં વાંસામાં હળવેથી ઢીકા મારવામાં આવે છે.]

૫ (ક) ચાંદાપોળી કર્યા પછી ગાય ગણવામાં આવે છે. બાળકની એક હાથની આંગળીઓ લઇ દરેકને ગાય લેખી તેનાં બાંકુઓ અથવા ગોડીઆઓને નામે તે બહેંચવામાં આવે છે. જેમ કે ‘ મ્હેંદી આંગળી લઇને રમાંડનાર બોલે છે “ આ—ની ગાય, ” બીજી લઇને “ આ—ની ગાય ” વગેરે: અંગુઠાને અધિકે ગણવામાં આવે છે. જેની મરકરી કરવી ‘ હોય ’ તેના સાસરાના ગણેડા તરિકે અંગુઠો ગણાવવામાં આવે છે.

કાઠીઆવાડમાં અંગુઠાને ગાયનો ગોધો કહેવામાં આવે છે.

(ખ) ગાય ગણાઇ રહ્યા પછી બાળકનો હાથ ઝાંતી રમાંડનાર હથેલીથી ખસા લગીના હાથપર પોતાની આંગળીઓ ધીમેથી દોડાવે છે અને પૂછે નો જવાબ છે ‘ ઝીલીનું ’ ધરે ક્યાં છે ? ” જવાબ પછુ પોતેજ આપે છે, “ રાજના દરખાદમાં ” એમ કરતાં બગલમાં આંગળી નાંખી ગલીપથી કરી બાળકને ખુશ હસાવે છે.

૬ હથેલીમાં બીજા હાથની ફોરણી મુકી ખંડવાનો અભિનય કરતાં.

ચક્રી ચોખ્ખા ખાંડે છે, પિતામ્હર પગલાં પાડે છે.

રાજીઆ, ભોજીઆ, તેલીઆ, દુચડા, માર બાષ જૂરકો.

(અથવા, રાન્ને, બોન્ને, ટીલડીને ટચાણીઆ,—) બોલાય છે. ત્યાર પછી રમનારાં સામસામી સવાલ જવાબ કરે છે.

“ માને ધાવરો કે મીનાને ? ”; “ માને ”. “ સોય કે દોરો ? ”; “ સોય. ”

“ ધૂપેલ કે કસાડી ? ”; “ ધૂપેલ. ” વગેરે.

૧ ન્યાં ન્યાં બોલફેર સાંતળવામાં આવ્યા છે, ત્યાં ત્યાં આવા કૌંસથી તે ફેર ખતાવ્યા છે.
૨ રમનાર બાળકનું નામ બોલવામાં આવે છે અથવા તેની ભતિ પ્રમાણે બાઈ કે બહેન રવામાં આવે છે,

૭ અચર ઈટેણી, મચર ઇટેણી, મોર પાણી ભરે છે, ટેવ પાણી ટેલે છે, ચોર ચોર બાગરીઆ (હાથ ઉઘા કરી ઉરાડી દે છે)

૮ રમાડનાર પોતાની હથેલીના ધૂમટ જેવો આકાર કરી બાળકોની આંગળીઓ અદર રખાવે છે અને પગી નીચે પ્રમાણે સવાન જવાન કરે છે,

“ ચનીઆ ચનીઆ ક્યા રહેશે ? માળામા

શુ ખાશે ? દાણા (અથવા ખેતરના દાણા)

શુ પીશે ? પાણી (અથવા તળાવનું પાણી)

ચણીઆ ચણીઆ ઉડી જાશે

એમ છેવટે બોલી ધૂમટમાં રહેલી આંગળીઓ પકડવા રમાડનાર પોતાની હથેલીને સંકોળી દે છે સાલક બાળકો પોતાની આંગળીઓ “ ઉડી જાશે ” સંભળતાં જ એથી ભે છે જેની રહી જાય તે હથેલીમા પકડાય છે

૯ બાળકોની આંગળીઓ પર હથેલી ટેકાવી જમીનપર ધૂમટ જેવું કરાવી રમાડનાર દરેક ધૂમટપર વારાફરતી પોતાનો હાથ મૂકી નીચે પ્રમાણે બોલે છે

“ અડકણુ દડકણુ, દહીનાં દાકણુ, દહી દહુક, પીણુ પાકે, ધાવણુ મહિને બહેણુ આવે, બેણુમૂંડ, ધેણુનાં દૂન, સાકર સેરડી ખજૂર ”

(પહાતર-અડકો દડકો, દહી દહુકો, પીણુ પાકે, ધાવણુ ગાળે, ઉન મૂન, દાતરડે ખજૂર, સાકર સેરડી સિંધુર)

દરેક ધૂમટપર હાથ મૂકતી વખતે રમાડનાર આમાંના એકેક શબ્દ બોલે છે કેટલેક સ્થળે શબ્દ બોની ધૂમટને બેસાડી દહ હથેલીને જમીનપર ચતીપાટ કરી નાખે છે

૧૦ રમાડનાર પોતાના બોળામા બાળકનું માથું ઊંધું રખાવી, યજ્ઞાડીને વાંસામા આંગળી ફેરવી બોલે છે

“ એન ઘેન હીના ઘેન, ત્હારા મનમા કાણુ છે ? ” “ પ્રસાણુ ”

“ તે (જેનું નામ દીધું હોય તે) હોય તો નાખી જાશે ”

(બે આંગળી મૂકનારનું નામ અંક ૫૦ છે તો તે પકડાય છે અને ત્હેને માથે દાવ આવે છે)

૧૧ બાળકોની હથેલીઓને એકપર એક યર ચડાવરાવી થરને ચપરમા ફેરવવાને અભિનય કરી, “ આગીઆ પાગીઆ બોધિમાં દાગમા ” બોલી રમનારો હથેલીના થરને જમીન પર પછાડે છે

૧૨ બાળકોની મૂઠીઓ એક ઉપર એક ચડાવી ઉતરડ જેવું કરી રમાડનાર બોલે છે “ કાગડીઆ કુલાર ત્હારે માથે કેટનો ભાર ૮-એક ઉતાર ” એટલે સૌથી ઉપરની મૂઠી લઈ લેવામા આવે છે અને તેની હથેલી વાંસા પછવાડે સતારવામાં આવે છે આમ ઠેક છેતરી મૂઠી સતારાય ત્યાં વગી રમત ચાલે છે

૧૩ ઉપરની રમતમાં સતારેલા હાથને સમગ્ર નીચે પ્રમાણે સવાલ જવાન કરવામા આવે છે

“ બાધ બાધ ત્હમારા હાથ (નખ) મ્યાં ગયા ? છાણું ચાપવા.

છાણામાથી શુ જડયુ ? કપીઆ

કેળાનું શું કર્યું ? ગરગર ખાધા અને જાલ ઘોડાને નાંખી.
 ઘોડાએ શું આપ્યું ? લાદ.
 લાદનું શું કર્યું ? કુંભારને આપી.
 કુંભારે શું આપ્યું ? ધરો આપ્યો.
 ધડાનું શું કર્યું ? માળીને આપ્યો.
 માળીએ શું આપ્યું ? પુલ.
 પુલનું શું કર્યું ? મહાદેવને ચડાવ્યાં.
 મહાદેવે શું આપ્યું ? લાડવા.

લાડવાનું શું કર્યું ? મહારા મહેં ખાધા અને “ના ભાગના ધંટી તળે રાખ્યા હતા તે કાળીએ ફતેરો આપી ખાધ ગયો.” આટલું જોલી દાથ આગળ ધરી “જો મહારા નખ, જો મહારા નખ” એમ કરી એક એકની રહામા પોતાના દાથ દેખાડે છે.

કાઠીઆવાડમાં (અને અમદાવાદ તરફ) આ સવાલજવાબના છેવટના ભાગમાં થોડોક ફેર છે:

“મહાદેવે શું આપ્યું ? ભાઈ.
 ભાઈ લઈ ભોજનને આપ્યો. ભોજનએ મહેને લાડુ આપ્યો.”

આ સવાલ જવાબમાં નીચે વર્ણવેલી રમતમાંની કેટલીક પૂછપરછનું પણ વર્ણીવાર ઉમેરણ થાય છે. રમતોની સ્ત્રોતભેદ વર્ણીવાર થાય છે.

૧૪ “કદાણી કહું રે કંઈયા, સાંભળ મહારા જઈયા.
 જઈએ માંડ્યું હાદ, ત્યાંથી નીકળ્યો ભાટ,
 ભાટ યોદાવે કુઈ, ત્યાંથી નીકળ્યો સુઈ, (સઈ, દરજી).
 સુઈ સંચારે દોરો, ત્યાંથી નીકળ્યો બેરો. (ઘોડો)
 બેરો (ઘોડા) આપ દાળીઆ, કાઢે એટલા કાળીયા.
 કાળીઆ તો મહેં વાડે નાંખ્યા, વાડે મહેને વેસો આપ્યો.
 વેસો મહેં ગાયને નાંખ્યો, ગાયે મહેને દૂધ આપ્યું.
 દૂધ મહેં મોરને પાચું, મોરે મહેને પીંછી આપી.
 પીંછી મહેં પાદશાહને આપી, પાદશાહે મહેને ઘોડો આપ્યો.
 ઘોડો મહેં આવળીયે આંખ્યો, આવળીએ મહેને શણ આપી.
 શણ મહેં ટીંબે જોસી, ટીંબે મહેને માટી આપી.
 માટી મહેં કુંભારને આપી, કુંભારે મહેને ધડુસો આપ્યો.
 ધડુસો મહેં માળીને આપ્યો, માળીએ મહેને પુલ આપ્યાં.
 પુલ મહેં મહાદેવને ચડાવ્યાં, મહાદેવે મહેને લાડવા આપ્યા.
 મહારા મહેં ખાધા-ના ભાગના, કાળીઆ ફતેરો ખાધ ગયો. !”

આ વળી જુદી રીતે પણ ફરેવાય છે: “ચાંદાચૂરજ લડવા લાગ્યા, (અથવા, ઘોઘર રમતાં જમતાં લડી પડ્યા,) લડતાં લડતાં કોડી જડી, કોડી લઈ ગાયને આંધી, ગાયે મહેને ધૂં આપ્યું. વગેરે:

૧૫ આવરે વરસાદ ઘેબરીઆ પરસાદ,
ઉની ઉની ગેટલી ને કારેલાલું શાક.

૧૬ “ ઉચેથાં પડી એક ફરી, દીડી એણે લીધી નહિ, લેવા દોડ્યા બે જથુ, દોડ્યા એણે લીધી નહિ, લીધી ખીજ બે જથુ, લીધી એણે ખાધી નહિ, ખાધી ખીજ એક જથુ, ખાધી એણે સ્વાદ જાણ્યો નહિ, સ્વાદ જાણ્યો ખીજ એક જથુએ, સ્વાદ જાણ્યો એણે માર ખાધી નહિ, માર ખાધી ખીજ એક જથુ, માર ખાધી એ રાયો નહિ, રાઈ ખીજ બે જથુએ ! ”—જેઉં બોલો આ કાણુ સૌ !

૧૭. “ એક હતો નકો નકો રાખ, તેણે બાંધ્યાં ત્રણ ગામ, બે ઉજડને એક વસે નહીં, તેમાં વસ્યા ત્રણ કુંભાર, બે અણુધડને એક ઘોજ નહીં, તેમણે ધડી ત્રણ તોલડીઆ, બે ફુટલ ને એક સાજાજ નહીં, (બે ભાંગી ને એક જાખરી), તેમાં રાંધ્યા ત્રણ મગ (તેમાં ચોર્યા ત્રણ વાલ), બે કાંગડુ ને એક ચડેજ નહીં, તે જમવા નોતર્યા ત્રણ બ્રાહ્મણ (જમવા તોડ્યા ત્રણ જતી), બે અપવાસી ને એક જમે નહીં, તેને આપ્યા ત્રણ તાંબીઆ, બે ખોટાને એક ચાલેજ નહીં, તે દેખાડ્યા ત્રણ સોનીને, બે અધિળા અને એક દેખેજ નહીં, તેણે મારી આમ દોરો, બે ભૂલ્યા ને એક વાગીજ નહીં, આ વાત કહી ત્રણ છોકરાને, બે ભૂલ્યા ને એકને આવડીજ નહીં. ”

રાત્રઆતમાં નીચે પ્રમાણે બોલશેર પથ સાંભળ્યા છે:

“ વાત રે વાત, ઠગારૂટ, ઠાળી બોરડીનો ઠઠિ, સવા અરાઝ હાય લાંબો, તેમાં વસ્યાં ત્રણ ગામડાં, બે ઉજડ ને એક વસે નહીં વગેરે.

“ બે અપવાસી ને એક જમેજ નહી. ” પછી “ તેણે મારી ત્રણ લાત, બે વાગી નહીં ને એક છટકી ગઈ ” બોલી અટકવામાં પથ આવે છે.

“ બે અપવાસીને એક જમેજ નહી ” ને બદલે, “ બે અલણુને એક લણે નહી. ” એવો પાઠશેર પથ સાંભળ્યો છે.

૧૮ “ એક કોઠામાં બત્રીસ કોઠા,	તેમાં રમે નાના મોટા,
નાને મોટે નાખી ગોળી,	ભાગીરે ફરણુની ટોળી;
હરણુ ખાપ હેરા ફેરા,	ભાગ્યા છે રે દીલ્હીના દેરા,
દીલ્હી ઉપર આણુમાણુ,	ભાગી છે રે લોહાની માણુ.
માણુ ઉપર રૂડાં મોતી,	ખીખી જાપ છે રાતી રાતી,
ખીખીનાં હાથમાં છે ઘોડો,	તેણે ફેડ્યો મીઆનો હોડો;
હોડો બોલે છે રામ રામ,	તેથી આવ્યા વીરમગામ,
વીરમગામના આરા તારા,	દીક્ષા ત્યાં તો સોનાના ભાર,
ભારા ઉપરા ઉપર કરી,	સો સો તરવારો પાથરી;
એક તરવાર છે તેમાં ઉંચી,	લગવાનના હાથમાં કુંચી. ”

૧૯ “ આવા ગલાસ વહુ, મેદડી લેછએ, જમણે હાથે કે ડામે હાથે લછએ, વાટી-માંના મોગરા વીણી વીણી લછએ, વીણાવ તેટલા વીણુવા દેજે, મહારા વીરાને આવવા દેજે, શેર સોતું લાવવા દેજે, તેની ધડાઉં ટોટી, મહારા વીરાની બપ્પર મ્હોટી, મોટી યાવ તો યાવા દે, બેડે પાળી ભરવા દે, બેડું મૂકું ચોટલે, વીંછી ચડ્યો ચોટલે, ચૂલા પગડી દીકરી, મહારી

ભાભીને આવી દીકરી, દીકરી દીસી દીવાળી, સોનાની ધાધરી સીવાડી, દીકરી ગઇ ન્હાસી, ધાધરી ગઇ ફાટી. ”

૨૦ તપીયા રે તમે તપેસરી, ન્હારો ચીરો લખેસરી, લખેસરીનાં આણાં ભાણાં,—
—ને ઘેર ટાણાં.

૨૧ આંખરકું ફેફરકું, કોડી ને કોડીમકું, ગા રે ગા છું મ્હારી મા, નત નત હુંગેરે
ચરવા જા, ચરી કરી પાછી વળી, ગંગાજળ પાણી પીને વળી, સામે મળ્યો શિવનો વાધ,
વાધ કહે હું તહને ખાઉં, નારે ભાડ મ્હને કેમ ખવાય, ગાના છાણુનો ચોકો દેવાય, ગાના
ધોના દીવાં બળે, ગાતું દૂધ મહાદેવને ચડે.

૨૨ જમીન પર બેસી બે ધુંટણુપર હથેલી ઢાંછી હથેલી તળે કાંકરી મૂકી રમનાર
છોકરી બોલે છે.

“ ગણુ ગણુ બાસસો, તેલ તેલ પળી, ઉઠે લાલીઆ, ઝુંપડી બળી.

બળતી હોય તો બળવા દેજે, ચારે ખાને આવરે કાગડા કઢી પીવા.”

૨૩ “ આપડી યાપડી, ગોળાતી યાપડી, ધમક લાડુ, તેલ પાડુ, ધડકે બીજી ને સાન કાન ”
આમ બોલી એક બીજાનાં કાન ઝાલી બાળકો બોલે છે.

“ ચારોળી ભાઈ ચારોળી, શેર ધડુંની ચારોળી.”

૨૪ “ ભેંસ દેવ, ભેંસ દેવ ! આપો દૂધડાં, પીવડાઉં ફૂતરા ને, લડાઉં ફૂસીડાં, બોલાઉં
મટોડી, ધડાઉં ધડુલો, કઠાઉં પાણીલાં, ઘાઉં ચાચુડી, ખાઉં કોડીમકું, બડુક બડુક. ”

૨૫ “ એક હતો મગ, તેનાં લાંબા લાંબા પગ, થોડી છે પણુ યડથી કહું. ”

૨૬ “ ડોસી કમકુ, મહી શેર કંકુ, થોડી છે પણુ યડથી કહું. ”

૨૭ “ નાની પૂરીઓ ને રીંગણાતું સાક
ખાય મારો બેટડો ને સાથે દૂધપાક ”

૨૮ “ દૂધ ને રોટલો, દહીં ને ભાત
લાડવા ને વાલ, ખાઓ મારા લાલ ”

૨૯ “ માણુમાંથી પાછી દેજે, પાછીમાંથી પવાણું દેજે, ચૂડીમાંથી ચપટી દેજે, ન
દે એને બાડુડો જમાઈ આવે, દે એને પાધડીઓ પુતર આવે. ”

૩૦ જમીન પર બેસી ધુંટણુપર હથેલી ઢાંછી છોકરાઓ નીચે પ્રમાણે બોલે છે:

“ કાખડા કુમડી, બીડળે રે ભાઈ, ચોર આવ્યાં કાનામાં છે ને કાનામાં નહોં? આવ
રે કાગડા કઢી પીવા. ”

૩૧ “ કુતકુત થોડો, કંડે કંદોરો, કંદોરામાં ચીડી, મ્હારી ભાભી મીડી, મીડી યાય
તો યાત્રા દે, બેડે પાણી ભરવા દે, બેડું મૂક્યું જોટલે. (૧૯ માં પ્રમાણે પૂરું કરવામાં આવે છે.)*

(પુણા.)

રણુછતરામ વાવાભાઈ.

*આ સંગ્રહ બે વર્ષ થયાં મ્હારી પાસે પડી રહ્યો હતો. સંખ્યા વધારવા અને બૂલો
સુધારવા તથા અર્થ મેળવવા અભિલાષા હતી, પણ વિવિધ કારણોસર તે સફળ થઈ નથી

વાલ લેવ.

ગાયના ગુણ.

ભાત મહીં ખાઇયે છીએ ઘી, માખણનું બને તે સહી;
માખણ જે ઘીણું દેખાય, દહીં વલોવીનેજ કરાય.
દહીં તે દુધમાંથી થાય, દુધ આપે છે રૂડી ગાય;
ગાય તો મેં પાળી છે, રંગે તે રૂપાળી છે;
તેનું દુધ ભાવે છે, મીઠું મીઠું લાગે છે.

(વડોદરા.)

—દેવેન્દ્ર, (વર્ષ ૧૧)

અક્ષતના સમુદ્ર !

ઉનાળાના દિવસમાં હિંમતની જાન એક ગામમાં આવી હતી. તાપ સખત પડવાથી બધાં પાણી પાણી કરવા લાગ્યાં. ગામની ભાગેળે એક વાવ હતી, ત્યાંથી જાનના જીવન હિંમત પાણી લાવવા મંડ્યા.

દેરા ધણા પડ્યા; તેથી કંટાળી ગયેલા તેમાંના એકને સુઝી આવ્યું કે, આખી વાવ ધર આગળ લઈ જવાય તો ઠીક. તે યુક્તિ બધાને મળી. પણ ખેતી લઈ જવી શી રીતે ? ને તેમ કરવામાં કેટલાં બધાં દોરડાં નેહાં ? એટલામાં એક જણ બોલી ઉઠ્યો કે, “ એમાં શું ? દોરડાં નથી પણ આપણી પાંચડીઓ તો છે ને ? ” આ વિચાર પસંદ પડવાથી બધાએ પાંચડીઓ વાવના પથરાને બાંધી; અને જોરથી ખેંચવા માંડ્યું. જેવું ખેંચ્યું, કે “ ચપ્પડ થયું ! તેથી જોરમાં આવીને બોલ્યા કે, “ હાં, વાવડી ચરકી ! વાવડી ચરકી ! ”

છાકરાંઓને પાણી લાવતાં વાર થઈ, એમ જણી, ધરડા હિંમત અધીરા અધીરા

હમણાંજ સુન્દરી સુબોધમાં એક બહેન લખી મોકલેલી બે બાલવાતો વાંચી આ સંગ્રહ છપાવી નીખવા વૃત્તિ થઈ. છપાયેલાં હશે તો મ્હારી અભિપ્રાય કદાચ બહેની સફળ થશે. વાંચનાર બાહ બહેનોને વિનંતિ છે કે આપણાં બાળકાનાં વિનોદનાં સાધનો—વાતો, રમતો, ગીતો, ઉખાણાં (વખાણાં, તરત) વગેરેનો લોપ થાય તે અગાઉ સંગ્રહ કરવો. કેળવણીની દૃષ્ટિએ આ સંગ્રહ ધણો ઉપયોગી છે. ડીન્ડર ગાર્ટન પદ્ધતિએ શિક્ષણ આપતાં આ સર્વે સારી રીતે ખપનાં થઈ પડશે. આપણાં બાલ્યજીવનમાં એથી રસ સચવાઈ રહેશે. નહીંતર આ સુદ્ધિપ્રધાન જમાનામાં તદ્દન જયપણવીજ લાગણીઓ કેળાતાં અટકશે.

આંગળીઓને જુદી જુદી રીતે મોડવીરમતો રમવામાં આવે છે, આંગળીઓમાં સ્પર્શના દોરા ભેરવી “ મોરનાં પગ ” જેવી રમતો રચવામાં આવે છે. વગેરેનાં સંગ્રહ પ્રત્યે મ્હારી બહેનોનું ખાસ લક્ષ્ય ખેંચું છું; આવી એ રમતોમાં જનસમાજનો ભૂત ઇતિહાસ પણ જળવાઈ રહ્યો હોય છે, માનવ શાસ્ત્ર (anthropology) ની દૃષ્ટિએ આ સર્વે કેટલું મહત્વનું છે તેના ખ્યાલ આપવા જણવું છું કે દોરીની રમતો જે જુદા જુદા દુનીયાના દેશોમાં રમાય છે તેના વિશાળ સંગ્રહ રૂપીઆ પચીસેકની કિંમતનો અંગ્રેજીમાં છપાયેલો છે. એનું નામ “ String Figures in many Lands ” છે. એમાં આપણા દેશની આકૃતિઓ નથી. આવી રમતોથી બાળકાનાં અંગે પણ કેળવાય છે અને વગર કસરતે કસરતના લાભ મેળવે છે.

આ સંગ્રહ કરવામાં ભાવનગરના વિદ્યાવિદ્યાસી વૃદ્ધ મહેતાજી રા. રા. દેવશંકર વૈ. કુંડેજ, રા. રા. હરસુખરામ મહાસુખરામ અને કુમારી અરજુકિશોરીએ સારી મદદ કરી છે.

ત્યાં આવી પહોંચ્યા. જુવે છે. તો છોકરાઓ પાધડીઓ ખુન જોરથી તાણતા જણાયા; અને પાસે પહોંચતાં પહેલાંજ પાધડીઓ વચમાંથી તુટી જઈ, બધા ધમોધમ જમીન ઉપર પટકાયા ! ધરડાઓ તેમની મૂખાંધ ઉપર દસ્યા અને કહ્યું કે, “ છોકરાઓ ! વાવડી તો કાંઈ ચરકી નથી. પણ તમારી હાગળી ચરકી છે ! વાવ તે વળી ખસેડાતી હશે ? ”
(વડોદરા) — દેવેન્દ્ર. (વર્ષ ૧૧)

ગંભીર.

૧.

એક ધરડા કાકા હતા. તે પરગામથી ઘેર આવ્યા. કાકા ધણા વ્હાલસોયા હતા ને ભત્રીજા ઉપર તેમની બહુ મહેરબાની હતી. કાકા ભત્રીજાને નીચે મુજબ વાતચીત થઈ.
સવાલ—છોકરા ! તોરા નામ કયા ?

જવાબ—સફર પારા.

સવાલ—કીતની રોડી ખાવગા ?

જવાબ—ગ્રા હમરા !

સવાલ—કીતના પાની પીયેગા ?

જવાબ—તલાવ સારા !

સવાલ—કીતના કામ કરેગા ?

જવાબ—છોકરા બિચારા !

(હું તો હજી બાળક છું ?)

૨.

એક ભૂદેવ મહારાજ આદ્યપક્ષના દિવસોમાં જન્મભાનને ઘેરથી ભોજન લઈને પોતાને ઘેર જતા હતા. તેમનાથી બરોબર હીંડાનું નદિ (એટલું ઠાંસી ઠાંસીને ખાધું હતું) તેથી તેમને બે જણ બાંધ પકડીને ચલાવતા હતા. એવામાં એક ડોળી સામી મળી. ભટે પુછ્યું, “ આ દેશ જાય છે ? ” જવાબ મળ્યો કે, “ એક આઠાણે ખૂબ ખાધું છે, તેનાથી ચલાવું નથી; માટે એને ડોળીમાં નાંખીને ઘેર લઈ જાય છે. ” પેલા ભૂદેવ મહારાજે આ સાંભળીને મોટા નિસાસો નાંખ્યો અને તે બોલ્યા કે “ હે ભગવાન ! કાંઈ દહાડો મને આવું જમણું ન મળ્યું ! ”

(અમદાવાદ)

—એક છોકરો. (વર્ષ ૧૨)

ધન્વરને છાંયે.

(ગણત)

ખરે આ વિશ્વ રહે તું તે, નિરંતર ઇશને છાંયે;

સહિ શુષો કરે રાજ્યો, નિરંતર ઇશને છાંયે,

સહુ દેવો અને દેવી, વિહરતાં વિશ્વની માંયે.

રહે તે દેવને દેવી, નિરંતર ઇશને છાંયે;

દુતીઆના સહુ સંતો, અને વળી અન્ય મહંતો,

કરે કલ્યાણ સહિ, નિરંતર ઇશને છાંયે.

કરે સુખી રંક દુઃખીને, વસાવી ઇશને છાંયે,

રહે તે પૂર્ણ આનંદે, સદાયે ઇશને છાંયે.

—સાહિત્ય સેવક. (વર્ષ ૧૩.)

સુન્દરી સુબોધ

વર્ષ ૧૦ મું] ઇ. સ. ૧૯૧૩, જુલાઈ- આપાદ, વિ. સં. ૧૯૬૬. [અંક ૧ મો.

ઉદય ગુંજન.

જેવાં માખાપ, તેવાં બાલક.

વિઠ્ઠલપંતનાં સંબંધમાં વિચાર કરીએ તો “ કેવળ શુદ્ધઆત્માનું પાલન કરવું એજ ચોતાનો ધર્મ છે ” એમ માનીને જ તે । પુનઃ પ્રપંચમાં પડ્યા, માટે તેમને પણ દોષ દઇ શકાય નહિ. તેઓ કાંઈ વિષયલંપટતાને લીધે (સંન્યાસ છોડી) પુનઃ સંસારી જન્યા નહોતા; ઉલટ પક્ષે તીવ્ર વૈરાગ્ય થવાથીજ તેમણે પ્રથમ ધરનોત્યાગ કર્યો હતો..... સંતતિ થયા પછી પત્નીની સંમતિથી સંન્યાસ ગ્રહણ કરવો જોઈએ એવા શાસ્ત્રનિયમનો અનાદર કરવાથી અર્થાત્ અકાળે સંન્યાસ ગ્રહણ કરવાથી તેમને છેક વૃદ્ધ અવસ્થા પર્યન્ત આ રીતે ગૃહસ્થાશ્રમ પાળવો પડ્યો. અસ્તુ ! જે થયું તે સર્વ સાફજ થયું ।નિવૃત્તિ (નાથ), જ્ઞાનેશ્વર, સોપાનદેવ અને સુક્તાળાઈ સમાન સંતાન ઉત્પન્ન થવાને માટે યોગ્ય ભૂમિકા તૈયાર થવી જોઈતી હતી. વિઠ્ઠલપંતના જેવા વિવેક-વૈરાગ્યશીલ પિતા અને ખાર વર્ષ પર્યન્ત તીવ્ર અનુધાન કરીને શુદ્ધતમ જનેલી રૂકિમણીળાઈ જેવી માતા તમને ક્યાં મળી હોત ? વિઠ્ઠલપંતે અકાળે સંન્યાસ ગ્રહણ કર્યો, તેથીજ રૂકિમણીળાઈને ખાર વર્ષ પર્યન્ત ઘોર તપશ્ચર્યા કરવાની સંધિ મળી. આ પ્રમાણે પતિ પત્ની ઉભય-વિવેક, વૈરાગ્ય, તપ, અને ભગવત્પ્રેમ, એ ગુણોથી શુદ્ધ થતાંની સાથેજ જ્ઞાનેશ્વરાદિ બ્રહ્મનિષ્ઠ સંતાનો તેમના ઉદરમાં જન્મ્યાં ।

—શ્રી જ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા.

(સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યોલય, અમદાવાદ.)

નવી યોજનામાં ફેરફાર !

સુન્દરી સુબોધનો માસિક વધારો:

રૂકત ત્રણ રૂપિયામાં, દર મહિને ૧૦૦ પાનાં !

(આ અંકનું-પાનું ૪૦૮ જુવો.)

કાવ્યકુંજ.

“ અમે તો પ્રભુનાં પ્યારાં બાળ. ”

(રાગ-ધનાશ્રી, કાફી, કે બેરરી.)

પ્રભુનાં પ્યારાં બાળ, અમે તો, પ્રભુનાં પ્યારાં બાળ;
વિભુનાં બહાણાં બાળ,

અમે તો૦

ધૃશ-શિખરથી ઝરતાં ઝરણાં, સંસારે સરનાર;

અમે તો૦

ઉગતાં ખીલતાં પુલકાં રસીયાં મુન્દર ને મુકુમાર;

અમે તો૦

શીતળ તેજભર્યા તારલીયાં, નવું જગત જનનાર;

અમે તો૦

હસનાં કુદતાં મોઝાં નદીના, અંકે રંગે રમનાર;

અમે તો૦

શીળાં પવનની મધુરી લહરીઓ, સંસાર સુગંધનાર;

અમે તો૦

મૃદુ-આશ્રમનાં ચપળાં હરણાં, રસિક રમતીયાળ;

અમે તો૦

કારાં કામળ હૈયાં અમારાં, સ્નેહજળે ખીલનાર;

અમે તો૦

પ્રેમી હૃદયના પ્રેમ પરખીને બહાણેલાં બનનાર;

અમે તો૦

કાલાં થેલાં વચનામૃત વર્ષાં બહાણી થેલાં કરનાર;

અમે તો૦

આવો પીપળપાન પાકતાં ! રૂપ્યાં શું જગજગનાળ !

અમે તો૦

જુઓ, અમે શાં કુમળાં કુપળીયાં મુખ-આરો ઉડનાર !

અમે તો૦

આવો, અમ સહ ખેડો આનંદ, કાં કરમાઓ સદુ કાળ !

અમે તો૦

વિસર્પો લહાવા માણો ઉમંગે પ્રભુ-પ્રેમી પ્રેમાળ;

અમે તો૦

વિભુનાં બહાણાં બાળ, વરીસો, હ્યો અમ શુભ સંભાળ.

અમે તો૦

(અમદાવાદ)

શંકરરાય અમૃતરાય પાન્થ.

ભાઈ તે તો ભાઈ !

ભાઈ તે તો ભાઈ,

જગમાં ભાઈની નવાઈ !

દિલગીરિમાં એકજ તું તો !

સાચો આનન્દદાઈ !

ભાઈ તે તો ભાઈ !

જગમાં સાચી એક સગાઈ !

માત એકજ, તાત એકજ;

એકઃ નવ જુદાઈ !

દિલ જુદાં; પલુરકત એકજ;

વિલસે વહેતું ધાઈ !

ભાઈ તે તો ભાઈ !

જગમાં બહાણી એક વધાઈ !

અંતરૂના સાચા ઉમંગે;

આવે આકર્ષાઈ !

ત્હારો-મ્હારો બેદજ ટાળી;

એક ગણે; એ ભાઈ !

ભાઈ તે તો ભાઈ !

જગમાં ભાઈની નવાઈ !

ઉરમાંના ઉલ્લાસ શું ત્હારા;

નિત્ય નિત્ય વહેતા આંહી !

અગણિત ત્હારા એ ઉપકાર;

વન્દુ બહાણા ભાઈ !

ભાઈ તે તો ભાઈ !

જગમાં ભાઈની નવાઈ !

બહાલી બહેન !

બહેન ! બહાલી બહેન ! જગમાં સાચાં તહારાં વેણુ !
 દુઃખ દરિયામાં એકજ તહારાં; સાચું સુખમય બહેણુ !
 બહેન ! બહાલી બહેન ! જગમાં સાચાં તહારાં વેણુ !
 મુખમાંની મીઠી તુજ પાણી; દેતી દિલમાં ચેન !
 આશિષો ઉરમાંની તહારાં; રહેતી સુખકર રહેણુ !
 બહેન ! બહાલી બહેન ! જગમાં સાચાં તહારાં વેણુ !
 બહારે બહારે વચનો, નિત્ય નિત્ય વર્ષે, બહેન !
 અગણિતઃ એ શું નહિ ઉપકારો ! વન્દુ, બહાલી બહેન !
 બહેન ! બહાલી બહેન ! જગમાં સાચાં તહારાં વેણુ !
 અંતરનાં દેવી આદોલન; ઉભરે આ તરહેણુ !
 બંધુનીઃ બાંહેધરી બહેની, જગમાંનું ગુરુ નેન !
 બહેન ! બહાલી બહેન ! જગમાં સાચાં તહારાં વેણુ !
 (કમ્પેન્ડ) —શિરીષ.

રમણીમણિમાલા.

એક ઉત્તમ સ્ત્રીશિક્ષક.

શ્રીમતી પાર્વતીદેવી, (કૌન્જેવરમ હિન્દુકન્યાશાળાની મુખ્ય
 અધ્યાપિકા, - હેડ મિસ્ટ્રેસ)

સર્વ સંસ્થાઓને સ્થાપક અને કાર્યવાહક હોય છે અને તહેમને અભાવવામાં શક્તિ નો જેટલો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તેના પ્રમાણમાં તે આખાદ થાય છે. આ આશ્ચર્ય જનક સંસ્થાના સ્થાપક બે વીર આત્માઓ છે, મિ એ. કે. શર્મા અને શાળાની અધ્યાપિકા શ્રીમતી પાર્વતી દેવી. આ સ્થળે શ્રીમતી દેવીનું જીવન આલેખવાનો હું પ્રયત્ન કરું છું, કારણકે સંસ્થાની આખાદીનો મોટો ભાગ તહેમના પર અવલંબેલો છે. તે શાળામાં તથા તહેની બહાર કૌન્જેવરમની સામાન્ય સ્ત્રીઓમાં તથા પોતાની શિષ્યાઓમાં શું શું કામ તેઓ કરે છે તે જ બતાવવામાં આવશે.

તહેની બાધ્યાવસ્થા અને કેળવણી.

તહેનો બાપ તીર્થ ચિત્રામ્બલ શાંતીઅરના નામથી ઓળખાતો હતો તેમાં તીર્થ એટલે શ્રી, ચિત્રામ્બલ-જ્ઞાનરૂપી આનંદ અને શાંતીઅર-બલજનારઃ એટલે આનંદરૂપી જ્ઞાનનો માનનીય જ્ઞાતા એવો અર્થ સમાવેલો છે. વેદથી માહિતગાર હોવા ઉપરાંત, તે વેદનો તામિલ ભાષામાં રીકાકર હતો અને અર્થ પૂર્ણ કાવ્ય અને નિબંધોનો લેખક હતો. તે સૌવધર્મનો પ્રચારક હતો. જીવનના અવસાનમાં તે પાનગ્રન્થાશ્રમ પાળતો હતો અને ધ્યાનમાં જ નિમગ્ન રહેતો હતો. દેવીની ચૈદ વર્ષની વય મુધી તામિલ સાહિત્ય, હિન્દુશાસ્ત્ર અને સંસ્કૃત તહેણે શિખવ્યું હતું. વેદકે કૌટિક રિવાજ પ્રમાણે તહેને બાર વર્ષે પરણાવ-

છે કે તેઓ પોતાની કન્યાઓને ક્યારે અને કેની સાથે પરણાવવી તેમાં તહેની સલાહ લે છે. આ વિશ્વાસનો તે લાભ લે છે અને તહેની સંયુક્તિક પદ્ધતિથી પોતાની ઘણી શિષ્યાઓને દશ વર્ષની વય પછી પરણવા દે છે. આવા કાર્યમાં તે કેવી યુક્તિ વાપરે છે તે નીચે પ્રમાણે છે:—જો તે પોતાની કેઈ શિષ્યાની મા તહેને ઘણી ન્હાની વયે પરણાવા દઈએ છે એમ જાણે છે તો તહેને તે એમ કહે છે કે “આપ આપની કન્યાને સમુક છોકરા સાથે પરણાવવા ધારો છો પણ તે સારો નીકળશે તહેનું શું ? તે કેવો નીકળશે તે જોવા એક બે વર્ષ રાહ જુઓ. તહેની કેળવણી પૂર્ણ થવા દો. ” કેટલીક વાર તે એમ કહેતી કે ‘તમે ઉતાવળ કેમ કરો છો ? એક બે સારા છોકરાઓ મ્હારી આંખ નીચે છે પણ તેઓ હજુ લાજુ છે. થોડી વાર રાહ જુઓ. હું તમારી કન્યા માટે સારો વર મેળવી આપીશ. ’ તે કન્યાનું લગ્ન દસથી ઓછાં વર્ષનું કદી સહન કરી શકતી નહોતી. આથી પણ વધારે વર્ષ કરવા તહેની ઈચ્છા છે. પણ મદ્રાસ ઇલાકાની ઉચ્ચ કોમોમાં રબ્બેદરેન પછીનાં લગ્ન વિધવાવિવાહ કરતાં વધારે ખરાબ ગણાય છે । તેથી આટલો સુધારો પણ ઘણો થયો કહેવાય. વળી વ્યવહારિક રીતે આ શાળામાં ૧૨ અને ૧૩ વર્ષની કન્યાઓ અવિવાહિત નગરે પડે છે.

વિશેષમાં, આ શાળામાં આદાલત અને શુદ્ધી ઉચ્ચ વર્ણની અને ઉત્તરતી કોમોની કન્યાઓ સાથે લાજુતી જોવામાં આવે છે.

જે લોકોને, કૃત્રિમ બેદો કે જે એક હિન્દુને ખીનથી જુદો પાડે છે, અને માણસને મનુષ્યત્વ અને જાતુલાય વિનાના બનાવી મુકતી સંસ્થાઓ તરફ અણગમानी લાગણી દર્શાવે, તહેમને આ સંસ્થામાં કેવી જાતનું ધાર્મિક શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તે જાણવાની સ્વાભાવિક જિજ્ઞાસા થશે. આ શાળા સ્ત્રીઓને માટે કરવું જોઈતું સર્વ કરવાનું શીખવે છે. આ રીતે તે કન્યાઓને સશક્ત અને સુદ્ધિ સ્વતંત્ર્ય શીખવે છે. આઠમે કન્યાઓ હાલ આ શાળામાં શ્રીમતી દેવીની દેખરેખ નીચે અભ્યાસ કરે છે.

તહેની વિદ્વતા.

તામિલ સાહિત્ય પર સારો કાણુ ધરાવવા ઉપરાંત તે સારી રીતે જાહેરમાં બોલી શકે છે. તામિલ સાહિત્ય સંબંધી શિક્ષકાની શાળામાં એન્થુએટ સમક્ષ તહેજે લાપણુ આપ્યાં છે. શાળાના વાર્ષિકોત્સવ પ્રસંગે ઘણીવાર તહેજે મોટી મોટી સંલાઓ સન્મુખ લાપણુ કર્યાં છે.

તામિલ ભાષામાં જુદા જુદા વિષયો પર તે સારા લેખ લખી શકે છે. પરસ્પર સહાયક મંડળીઓ અને જર્મન શિક્ષણ શાસ્ત્રી ફ્રાંબેસ અને ચેરટેલેસી પરની લેખમાળા તામિલ વર્તમાન પત્રોમાં ઘણી વખણાવેલી છે. હવે ભૂગોળશાસ્ત્રવેત્તા લેક્ચર આપર તરફથી મળેલી દફતરો પરથી તે ભૂગોળને લગતી વાંચનમાત્રા તૈયાર કરનાર છે.

શાળા સંબંધી સામાન્ય અભિપ્રાય.

જો તો ઘણું શાયનીય છે કે મદ્રાસ ઇલાકાના લોકો આ શાળાની મદત્તા, અગત્ય અને શક્તિ સંબંધી ખુબ જાણી-શક્યા નથી, પણ હવે કેટલાક જાહેર જુસ્સાવાળા અને લાગવગવાળા માણસો આ સંસ્થામાં રસ લેના થયા છે.

પહેલાંના કેળવણી ખાતાના અમલદારોએ શાળાને કરા લેખમાં લીધી નહોતી. પણ હાલ કેટલાક શાળાના ઈન્સ્પેક્ટરોએ અને જીવન કેટલાક કેળવણી ખાતાના અધિકારીઓએ

શાળાના કાર્યથી સંતોષ અને અન્યથા બતાવ્યાં છે. મિ. આર્થર મેલુ, શાળાઓનો એક પ્રખ્યાત ઇન્સ્પેક્ટર લખે છે કે ‘તે હોકશિયોની શાળાઓને પણ પછાડી પાડે છે.’ આવાં ઘણાં પ્રમાણપત્રો મળેલાં છે પણ તેમની આ સ્થળે નોંધ લેવાની ખાસ આવશ્યકતા નથી. શાળાએ કન્યાઓના કામને માટે શ્રેષ્ઠ ઇનામો પ્રાપ્ત કર્યાં છે. તેમાંનું એક નીચે પ્રમાણે છે:—

શિંગલપટ તાલુકાનું કેળવણી ખાતાનું પ્રદર્શન ૧૯૦૮.

૧૯૦૮ ના ઑક્ટોબરની ૨૨, ૨૩, અને ૨૪ તારીખે હારાયલા ઉપલા પ્રદર્શન વેળાએ ફ્રાન્સેવરમની હિન્દુ કન્યાશાળાએ કન્યાઓના અક્ષર, નિબંધ, ગણિત, શિવણ, ગુંથણ અને કિન્ડરગાર્ડનની બહિસોને માટે જે ઇનામ પ્રાપ્ત કર્યાં છે તેમને માટે આ પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવે છે.

અમેરિકાનો શિક્ષણશાસ્ત્રી મિ. આર્થર ફેલ્પ્સ જે અત્રેની કેળવણીની સંસ્થાઓને અભ્યાસ કરવા આવ્યો છે અને જે આપણી રાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ તરફ સહાનુભૂતિ ધરાવે છે તેણે આ સંસ્થાને લોકપ્રિય બનાવવાને પોતાના લેખથી અને પોતાની લાગવગથી ઘણા પ્રયત્ન કર્યાં છે. તેણે આ શાળાની સારી તપાસ લીધી છે. ૧૯૧૧ માં તેણે આ શાળામાં સત્તર દિવસ ગાળ્યા હતા અને તેના સંબંધમાં મદ્રાસના હિન્દુ પત્રમાં ઘણા પત્રો લખ્યા હતા. તેના પત્રમાંથી કેટલાક ઉતારા નીચે આપવામાં આવે છે:—

અહીંયાં સઘળા વર્ગનાં બાળકો મળે છે.....બ્રાહ્મણની અને અબ્રાહ્મણની કન્યાઓ વચ્ચે કશો તફાવત નથી. દરેક વર્ણની કન્યાઓ પોતાની સ્થિતિ વિસરી જાય છે અને ઉચ્ચવર્ણના રીતિરિવાજો શીખે છે.....નામ સિવાય અન્ય કોઈ પણ પ્રકારનો તફાવત નથી. દેવ, સ્વચ્છતા, ભાષા અને શિષ્ટાચારમાં તેઓ સરખા જ હોય છે. અત્યાર સુધી આ બાજોમાં જે તફાવત હતા, તે સર્વ આ બાળકો વિસરી ગયાં છે અને ભવિષ્યમાં સમાજ ઘડનાર પણ તેજ બનનાર છે. સાહુચર્યનો ભાવ આખા જીવનમાં કદી પણ ભુલાવાનો સંભવ જણાતો નથી.....”

એટલું તો કહ્યા સિવાય ચાલશે, કે આવી સંસ્થા સારા શિક્ષકમંડળ સિવાય હયાતિમાં આવી શકે નહિ. આ અધ્યાપિકઓ પોતાની શક્તિ શિક્ષણપદ્ધતિશાળામાં શિક્ષણ શાસ્ત્રે પર દર સનિવારે અપાતાં ભાષણ સાંભળીને સતેજ રાખે છે. આ શાળાની મુસાફરત લેનારને સ્પષ્ટ જણાશે કે ત્યાં જે શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તે તેટલી જ ગંભીર બીજી કન્યાઓને જે શિખવવામાં આવે છે તેના કરતાં ઘણું ઉચ્ચતર છે.”

તેની જરૂરીઆતના સંબંધમાં તે નીચે પ્રમાણે લખે છે;

મદ્રાસ બંધુઓ, એટલું તો ખરું જ છે કે ફ્રાન્સેવરમની કન્યાશાળા ચલાવવા જે પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યા છે તેવા પ્રયત્નોથી જ આર્યવર્તની ઉન્નતિ થવાની છે અથવા તો તે કદી ઉન્નત થવાનો જ નથી. આવા વીર પ્રયત્નો વિસરો, અને તેમને અજ્ઞાત અવસ્થામાં નાશ પામવા દેશો, તો હિન્દીઓ પ્રજા બનવાને યોગ્ય થશે નહિ, અને કદી બનશે પણ નહિ, હિન્દુસ્થાન અધોગતિને પામશે. હાલ જે રસ્તે જાય છે તે રસ્તે એટલે બધે નીચે પડશે, દારિદ્ર્યના ખાડામાં ઉડે અને ઉડે ગોથાં ખાશે અને જીવે રાખવત્ આ વિશ્વમાંથી નાશ પામશે. જ્યાં સુધી ઈશ્વરી પ્રકાશ જેમની માર્ગે આવે છે તે આપણી સહાનુભૂતિ, આપણો આધાર અને ઉત્સાહ પ્રાપ્ત કરશે નહિ ત્યાં સુધી આ જ સ્થિતિ થવાની.*

ફાલેજીયન.

વિવિધ વિહાર.

આલકનો ઉપયોગ શો ?

અન્તઃકરણ તત્ત્વસ્ય દમ્પત્યોઃ સ્નેહસંશ્રયાત્ ।

આનન્દગ્રન્થિરેકોયમપાયમિતિ વધ્યતે ભવમૂતિ ॥

A dreary place would be this earth,
Were there no little people in it,
The song of life would lose its mirth.
Were there no children to begin it.

Whittier,

જ્યારે બેન્તમીન ફ્રેંકલીને મેથની વિજળી અને વિદ્યુત (ઉપયોગમાં આવતી વિજળી) એક છે એમ જગતને ઝાહેર કર્યું, ત્યારે લોકોએ હેને પૂછ્યું કે “ એનો ઉપયોગ શો ? ” બેન્તમીને પ્રત્યુત્તર એટલોજ આપ્યો કે આલકનો શો ઉપયોગ ?—એક દિવસ આ આલક તમારા જેવું માણસ થશે. ” વિવાહિત સ્ત્રી પુરુષો આ સ્નેહઅન્યી-આનંદઅંધીને સંબંધે આવો પ્રશ્ન પૂછતા નથી. પ્રથમ સંતતિ વખતે તો નહિજ. જે પતિ પત્નિ મુશિક્ષિત હોય તો “ આલક દેશો-દારક થશે, લેખક થશે. મહાવીર થશે, એમ માને છે. વ્યાપારી અને સામાન્ય મનુષ્યો આલકને વંશ દેકાવી રાખનાર, મૃત્યુ પછી સ્વર્ગમાં પોપનાર અને વૃદ્ધાવસ્થામાં આધાર માને છે. જે આલક ન હોત, જે આલકી આશા ન હોત, તો અશક્ત, એક રીતે ઉંઠેલું કરાવનાર, અર્થ વધારનાર છવ પ્રત્યે મમતા એક કાણુ રાખત ? કાઈજ નહિ.

ગાત્રં શ્લેષે યદમૃતરસસ્તૈતસા સિદ્ધતૌવ ।

પુત્રને આશિંગન દેતાં રામચંદ્રજી પેડે જેને થતું નથી તે પિતા નથી.

આલકોની કિમ્મત તેના અભાવેજ જણાય છે. અપુત્રસ્ય ગૃહં શન્યમ્ । (જેના ગૃહમાં આલક નથી, તે ગૃહ શુન્ય છે.) હા. આલકો વિના, આલકોના ધોંધાંટ-તોફાન વિના, ઘર શાન્ત હોય છે. આલકના મધુર કહરવ વિનાના ગૃહમાં સ્વર્ગીય સંગીતની ભાવના મળતી આપી શકતી નથી. આલકો દુઃખ ચિન્તા રૂપ છે અને અનિશ્ચિત આનંદ છે એમ કોઈ માનશે, તે કેટલે દરજ્જે સત્ય પણ છે પરંતુ તેમાં દેશ માગ્યાપનો જ છે. શિશુ અવસ્થામાં પોતાના આનંદ માટે રમકડાં હોય તેમ આલકની પ્રત્યેક વૃત્તિ સતોષી ભવિષ્યનો જરા વિચાર ન કરતાં તેમને સ્વચ્છન્દી બતાવે છે અને આધ્યાવસ્થા, રૂચીર આધ્યાવસ્થા ગયા પછી તેમના ઉપર જે દોષો પોતેજ રોપ્યા હોય, તે દોષ માટે સમ્પ્રતાપ-તાંબન-ક્રોધ દર્શાવે છે.

મહાત્મા એમરસન એક મિત્ર સાથે કાઠને ઘેર ગયો. ત્યાં ઘરમાં બે આલકો રમતાં હતાં. આલકોને રમતાં, નિર્દોષ આનંદ કરતાં-જેઈ પિતા બોલ્યોઃ આનંદજન્ય વય આજ છે ? એમરસને પૂછ્યું, આલકો કઈ ઉમરે આનંદજન્ય નથી હોતાં ? પિતાને આલક નિરંતર ઉત્સાહક આનંદજન્ય હોય છે, હેવાં જોઈએ આપડે તો.

આજેકાલું કાલું કાલું કાલું બાપણુ, અનિયત ફદન અને અકારણુ હાસ્ય, આંખમાં આંસુ તે મ્હોં હસતુ, ખુદારથી આવતો આપણને બાઝી પડવાની અંદર અંદરની હરિશ્ચંદ્ર, અને સર્વ કહી દેવાની ઉતાવળ, કામળ હાથનો સ્પર્શ અને ઉભવલ હંતપકિતઓ જેતાં દેને આનંદ નહીં થતો હોય ? લલે પછી તે રાગ હોય વા દરેરાજ ઘેર ઘેર બીખ માગી ઉદરનિર્વાહ ચલાવનાર લિહુ હોય.

કિમ્મસ્ય, ન પ્રિયઃ એમ કોણુ નહીં કહે ? બાલકને ન ચાહવાર પ્રભાપાલક થવાને લામક નથી, તે દષ્ટાન્ત દ્વાસની પાંચનમાળામાં આપેલું સર્વને વિદિત જ હશે. મહાન શોકસપીયરે તો જેને સંગીત પ્રિય નથી તેને માટે કહ્યું છે, પરંતુ સત્યતઃ જેને બાલક પ્રિય નથી તેને બરાબર લાગુ પડે છે. બાલકને ચહાતો નથી તે મનુષ્ય કાવત્રા, લૂંટફાટ, કોહને માટે જ સંવિત છે. તેના અંતરાત્મામાં ધોરરાત્રીનો અંધકાર હોય છે—આંવા મનુષ્યનો કંદિપણુ વિશ્વાસ કરતા નહિ. એક અથવા બન્ને ચચ્યાર બાલકો પોતાની રૂયાતીમાં મૃત્યુ પામતાં જેમ મનુષ્યને જીવનનું ગદસ્ય—જીવનનો આનંદ—જીવનનો જીવ—જીવનની મનહ જતી રહેલી લાગે છે એમાં જરાયે ખોટું નથી. પ્રભુ એવો સમય કોહને પણ ન દેખાડે. રામચંદ્રને વનવાસ મોકલતાં જ દશરથના રામ રમી ગયા, તો પછી, એકજ બાલક—કે બાલિકા—જીવનમાં પ્રકાશરૂપ બાલક પોતાની નજરે જતું નેમ કયા પાપાણુ હૃદયના મનુષ્યનું હૃદય નહીં પીંગળે ? મુંબાઈની એક મોટી ઝોરીસમાં કારકુનો મોઝા આવતા સારે કારકુનો અનેક કારણો આવતા અને ઉપરી અમલદાર કહેતો કે—ખડુ સાઈ—ફરીથી એવું ન થાય એમ સંભાળજો.” એક દિવસ એક કારકુન કસાક મોડો આવ્યો તે ઉપરી એ મોઝા આવવાનું કારણ પૂછ્યું. ઉત્તરમાં ગલરાતાં ગલરાતાં કારકુને કહ્યું, સાહેબ ! મ્હારે ત્યાં મ્હારા કુટુંબની વૃદ્ધિ થઈને ‘તેમાં જરા વાર થઈ’ રોજના નિયમ પ્રમાણે ઉપરીએ કહ્યું—‘ખડુ સાઈ ! ફરીથી એવું ન થાય. તે સંભાળજો.’ જગતમાં પણ એવા શ્રણુ મનુષ્યો બાલકોની બાળનમાં ‘ફરીથી ન થાય’ એવા વિચારના છે અને અમેરીકા જેવા દેશોમાં તો સમૂળમાં બાલકો ન થાય એવી ઇચ્છાવાળાં મનુષ્યો વધતાં જાય છે. બે બાલક સારાં કે નવ બાલક સારાં, એ માટે ફાઈ પણ તરેદનો નિયમ બંધાય એમ નથી. એક છોકરા છોકરામાં નહિ, એ માન્યતા જેટલી ખરી છે, તેટલીજ છોકરાંની ધાડ સારી નહીં એ ખરું છે. પરંતુ ‘કાલું મોટું કુટુંબ અથવા મોટું નાતું કુટુંબ’ ક્યું સાઈ—એ પ્રત્યેક વ્યક્તિના ઉપર બાહ્ય રાખે છે. બાપણમાં એક દેવીને બીજી દેવીએ છોકરાં વધારે છે એમ કહ્યું, ત્યારે ખેતે માથે, બે આંગળીએ, બે ખભે બેસાડી કહ્યું, કે વધારે હોય તો લઈ જા. બા પ્રમાણે બાલકોની સંખ્યા જેટલી હોય તો સારી ? સદાપ્રત અપતાં હોય છે ત્યાં ભીખારણો ખડુ બાલકને ચાલ છે કારણ કે જેટલાં બાલક તેટલી મુઠી અનાજ મળે, પરંતુ રેવેની મુસાફરી કરવી હોય તે વખત દીકરીનાં પૈસા જાયજાં.

एकचन्द्रस्तमोहन्ति न च तारामणोपि च. (ધણા તારાથી અધારે ઘટતું નથી, તે એક ચન્દ્રથી નાશ પામે છે.)

એ માથે કુળના અંગારૂપ—જેના દુરાચારથી જગતમાં નીચું જોવાનો વખત આવે એવા બાલકોથી શો શાલ ? બાલકો પછી પુત્ર હોય વા પુત્રી હોય—પણ તેમનામાં ઇશ્વરનો ડર—નીતિનાં બીજ ન વચાયાં હોય તો પછી બાલકોથી જગા પણ રાજ થવાનું નથી.

વૈધવ્ય-યોગ્યોગ્ય પતિ-અનેક લાલચો અને મહાત્મા મનાતા પુરોના પ્રપંચોમાં ફસાવાની બહીકને લીધે જ પુત્રીનો જન્મ આદરણીય નથી લેખાતો. પરંતુ બાલકોમાં એકલા પુત્ર કે એકલી પુત્રીયોથી પૂર્ણતા પમાતી નથી. બાલક અને બાલકીઓ કુટુંબમાં સાથે રહેવાથી, ઉછરવાથી, રમવાથી કુટુંબ શોભે છે. બાલકો પોતાની બહેનો પાસેથી કામળતા અને અનુકૂળ થવાની દેવ શિખે છે. ન્યારે બાલકીઓ લાલ્ચો પાસેથી આત્મશ્રદ્ધા અને સ્વાશ્રય શિખે છે. બાલકોના સંબંધમાં સંખ્યા કરતાં સદ્ગુણ આકર્ષક હોવા જોઈએ. માત્ર નરકમાંથી બચાવશે, પાછળ પાણી રેડશે, સંગ્રહેલો પૈસો વાપરશે અને વંશ વૃક્ષ ટકાવી રાખશે, એજ સંતાનનો હેતુ નથી. પરંતુ મનુષ્યદેહમાં જનસેવા કરી પ્રભુતા પામવાનાં જે કામ અધુરાં રહ્યાં હોય તે કામ બાલકે કરે. તે કાર્ય બાલકોને પુરાં કરવાનાં છે એમ આપણે સમજવાનું અને બાલકોને સમજાવવાનું છે. બાલકો આ ન સમજે તો પછી તેમનો ઉપયોગ શો ?

પુત્રીની સપાટીઉપર બાલકોની લોહીપતા હોય છે પરંતુ હિંદુ સંસ્કારમાં નેટલી લોહીપના હોય છે તેટલી બીજે લાગેજ દરે. બાલકને માટેજ, વધ્યા મહેલું ટાળવા માટે, નર્કમાં પડતા બચવા માટે-ગીતરાધ્વો રખેને પુણ આઈ નવ્ય તે બહીક-અનેક પત્નીની પદ્ધતિ-દોરા ચીઠી અને કેટલીકવાર કુટુંબ કલેશ થતો નજરે પડે છે. જે પ્રભુએજ બાલક ન થાય એમ ઇચ્છ્યું હોય તો પછી બીચારી સ્ત્રીને શા માટે મહેલું મારવાં ? એને શામાટે ફૂલવવી ? એના જીવનમાંથી મજાદ શામાટે લઈ લેવી ? જે પુરુષ, જે સાસુ, નણંદ કે સ્ત્રી પુરુષ અપુત્રવતીને ફૂલવે છે તે ઘોર પાતકી છે. બાલક નથી તે માંજ મજાદ છે. ઇશ્વરે આપણું શ્રેય ઇચ્છીનેજ બાલક નથી આપ્યાં તો પછી શા માટે બહાની ઘસત થવું ? બાલક થયા પછી મહા પાપી નીકળે તો ? મોટી વયે બાલકો માટે અનેક ધર્તીંગ ક્યાં પછી બાલક થાય છે ને તે બાલકો માતાપિતાના આશ્વાસન થવાને બદલે હૃદયલંગ કરનારા નીવડે છે એવા જગતમાં પ્રસંગ નથી જોવા ? અરે બાલકનો સમય આવે અને જે બાલકને રમાડી, દસવી પુલાવી મેળાં માણવાની આશા બાંધી હોય તેજ બાલક જન્મતાં માતા પોતે શ્વર્ગવાંસી થયેલીના દૃષ્ટાન્તો જોઈને ?

એક માતાનો એકનો એક બાલક બાલ્યાવસ્થામાં મૃત્યુ શય્યા ઉપર હતો. એની માતા અત્યંત આકંદ કરવા લાગી અને “એના શિવાય ધરી જીવાશે નહિ” એમ હુમો પાડવા લાગી. ઇશ્વરેજી ઉપર અશ્રદ્ધા થઈ બાલક જીવ્યું પરંતુ એકવીશ વર્ષની વયે ઘોરમાં ઘોર ખુન કરવા માટે તેને ફાંસી દેવામાં આવી !

બાલકોનો શો ઉપયોગ ? માથાપો ન સમજે તો કાંઈ નહિ. બાલકો નાટક-રસીતે મેટાબ્રાહ્મી માફક માથાપનું આનંદસ્થાન નથી. તેમજ ધણાને લાગે છે તેમ ‘ધાડ’ ‘મુવાં’ ‘પીટયાં’ વિધનકર્તા નથી. બાલકો એ પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરે આપણને સોંપેલી પવિત્ર થાપણ છે. સદુપયોગ સહરસતે લઈ જવાની સુદ્ધિ છે. આ થાપણ, અરનવ્યસ્ત કરી દેવાનું કાદવાનું નથી. અથવા આ થાપણ બોંધમાં દાદી મુકવાની નથી પરંતુ તે થાપણ ઇશ્વરપ્રીત્યથે અને જનસમાજના ઉત્કર્ષ માટે વાપરવાની છે. આપણા મુની મહારાજએ ‘અદુક’ બાલકોને દેવ ગણ્યાં છે અને બાલકોનેટલાં પ્રભુ પાસે છે એટલાં સમીપ આપણે દોતા નથી.

પ્રભુ સમીપ રહેવાને-પ્રભુતા પામવાને આપણે આપકા પામેથી શિખવાઈ છે.-આવ-
કા થવાઈ છે. અને આપકા પામેથી પ્રભુતા પામતાં જિખીયે તો બાતકોનો ઉપયોગ જો
એ પ્રશ્ન રહેશે નહીં.

ખરેખર-આવક ન હોત તો.

The sterner souls would grow more stern

Unfeeling natures more inhuman,

And man in stoic coldness turn,

And woman would be less than woman.

(સાંટાકુઝ)

ભોગીન્દ્રશંકર-રે.-દીવેટીઆ.

આપણાં બાલકો.

આધુનીક કાલમાં વિવાદ વિષયો અસંખ્ય તેમજ અર્થકારક સાંભળવામાં આવે છે. આપણે દેશના ગરબીય વાતાવરણમાં ખળભળાટ વિષે વાંચીએ છીએ; આપણે સ્વદેશ-
ભિમાનને લીધે હુલ્લટ થએલાં સાંભળીએ છીએ, આપણે સામાજિક સુધારા વિષે ઇંટાદાર
વક્તાઓના ભાષણો સાંભળીએ છીએ, જેવાં કે આપણા દેશની સ્ત્રીઓની કેળવણી વિષે,
જાનીના ઉચ્છેદન વિષે, બાળકોનું વિષે અને બીજા ઘણા સુધારા વિષે સાંભળીએ છીએ.
પરંતુ આપણામાંના કોઈએ આપણા ગૃહનાં શિશુઓ (બાલકો) વિષે કાંઈ પણ વાત
ચીત અથવાતો ભાષણ સાંભળ્યા છે ? મને લાગે છે કે ભારતભૂમિનું વર્તમાન સ્થિતિમાં
આ એક શોકગ્રસ્ત દુપણ છે. આનું કારણ એટલું જ છે કે આપણું કુટુંબજીવન
એકપક્ષી છે. પરંપરાના વિચારો અને અભિગમોના લાગેજ પ્રદર્શિત થતા હશે; તેમજ
કુટુંબમાં માનાપિતા વચ્ચે સામાન્યતા હેતી નથી, કારણ કે સ્ત્રી ઘરમાં સદા ગોણુ ગણાય
છે, અને આમ હોવાથી બાળક અથવા બાળકોને વાસ્તવિક ગૃહકેળવણી પ્રાપ્ત થતી
નથી. શિશુઓ વિદ્યાર્થીજીવનમાં અને ત્યાર પછીના જીવનમાં કેટલાક વિચારો પ્રદર્શ કરે
છે તેમ છતાં પણ સૈશવ કાળના વિચારો જેવી તેની સચોટ અસર થતી નથી. સૈશવ-
કાળના બનાવો બાળકોનાં મગજમાં એવા મજબૂત રીતે. પ્રવેશવા હોય છે કે તે મગજ
પર્યંત ટકી રહે છે. તે વિચારો તેના અને નિયામકનું કામ સારું છે, એટલું જ નહિ પરંતુ
બાળકોને ઉત્તેજિત કરે છે અને ઉત્સાહિત બનાવે છે. પરંતુ શિશુઓએ કેવા પ્રકારનું ગૃહ-
જીવન ગાળવું જોઈએ, તેમની વર્તમાન સ્થિતિ કેવી છે, તેનો આપણે વિચાર કરીએ.
સૈશવકાળથી તેમનાં એટલે. શિશુઓના ખાવાપીવા બાબત અને તેમની ટેવો ખાતર કોઈ
પણ નિયમ પાળવામાં આવતો નથી. માતા દયામુખલાને લીધે તેના બાળકોના શિક્ષણ-
પરંપરે પ્રયાસ કરતી નથી અને સુધરવાનો સમય હજી આવ્યો આવે છે એમ વિચારીને
માતા તેમની લાગણીઓને આવીન થાય છે, પિતા કોઈ વખતે લાઠ લગાવ્યા સીવાય તેની
બહુજ ઓછી દરકાર રાખે છે. શિશુઓ પશ્ચિમના શિશુઓ માફક કુદરતના દેખાવોથી
ટેવાવલાં હોતાં નથી. માથી નિકટતા સગાઓ વચ્ચે વિચાર તથા અભિપ્રાયનો વિનિમય
થોડો હોય તેવું અવલુપ્તમાં આવતું નથી. અને આવી રીતે બાળકોને મનમોજી થવાની,

તેમની તંગીઓને માટે કલ્પાંત કરવાની અને પ્રત્યેક મનુષ્યનું અપમાન કરવાની દેવપદી ન્તય છે. પરંપર સહાય કરવાની તેમજ અનુકંપા દર્શાવવાની, અન્ય મનુષ્યોના કામોમાં ભાગ લેવાની, આત્મસંયમ અને આત્માર્પણની તેમજ સંભાળ અને આચારિકતાપણની જરૂરીયાતો આપણા શિશુઓમાં પ્રવર્તાવવામાં આવતી નથી.

હવે આપણે શિશુઓની નૈતિક કૌશલ્યની તરફ દ્રષ્ટી કરીએ. જ્યારે માતા દર્શનાથે દેવાસ્યમાં જાય છે ત્યારે તેનાં બાળકોને સાથે લઈ જાય છે. તે ત્યાં ફેટલીક વિધિઓ કરે છે. અને બાળકોને પણ તેમજ કંરતાં શીખવે છે; પરંતુ તેમ કરવાનું શું પ્રયોજન છે તે બાળકોને સમજાવવામાં આવતું નથી. નીતિના નિયમો વિશે કહીએ, તો શિશુઓ અસત્ય બોલવામાં જગારે અચકાતાં નથી અને તેમના દુષ્કૃત્યો પ્રપંચથી છુપાવવામાં દીલ કરતાં નથી અને આવાં દુષ્કૃત્યો માટે બાળકોને કાંઈપણ પચાતાપ થતો નથી.

આ દર્શાવે છે કે આપણા બાળકોના મનની વૃત્તિઓ દુર્ભાગિ અને કૃત્રિમ છે. અને શું બાળકોને તેમનાં જીવનનો આરંભ બાવા વિચારોથી કરવાનો છે? તે ઉપરાંત શિશુઓને માટે આપણા ગૃહનું વાતાવરણ અતિશય અપય્ય છે. મુરખ્ખોઓ, મુખ્યત્વે કરીને સ્ત્રીઓને ને બાબતો બાળકોથી ગુસ્સા રાખવી જોઈએ તે દર્શાવવામાં કાંઈ પણ સંકાપ થતો નથી. કારણ કે શેરાવકાળ દેવાર્પિત (પવિત્ર) છે અને તે પ્રમાણે આપણે વર્તન કરવું જોઈએ. (ક્રિયા વ્યવહારમાં મુકવી જોઈએ.) શિશુઓને બાહ્ય અશિષ્ટ સંસારના કુપણમાંથી અલગ રાખવાં જોઈએ. તેઓએ તો કુદરતના નિર્મળ વાતાવરણમાં જીવન ગાળવું જોઈએ. શિશુઓ તે પુખ્તો નેવાં છે. તેમને પ્રેમની હુકમી તેમજ પવિત્રતાનાં મંદિરોમાં ઉછેરવાં જોઈએ.

હવે શિશુઓની માનસિક કૌશલ્યની પ્રતિ આપણે ધ્યાન આપીએ. કુમારીકાઓ નિમાળોમાં આનંદથી તેમનો અભ્યાસ કરે છે. આકુનીક શિક્ષણક્રમ પ્રમાણે કસરત અને રમત માટે ફેટલીક સમય રાખવામાં આવેલ છે; પરંતુ પ્રારંભથી છોકરાઓને રમવાનો વખત થોડો હોય છે; જોકે તેઓ કીડરગાર્ટન વીજેરમાં ભાગ લીએ તેમજ તેમનો શિક્ષણક્રમ છોકરીઓ જેટલો સહેલો હોય, તોપણ કુટુંબીઓની વૃત્તિ છોકરાઓ વિશે તદ્દનજ ઉઘટી હોય છે. માતાપિતા જ્યેમ ધારે છે કે આવા અતિશય ફરીફાળના સમયમાં બાળકોએ અભ્યાસ કરવો જોઈએ અને પરીક્ષાઓમાં ફેટલા પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ; અને નેથી કરીને તેઓ તેમનો નિર્વાહ સારીરીતે ચલાવી શકે. બાળકોને માટે તેઓ અભ્યાસનો પ્રારંભ કરે ત્યારથી તે ધંધામાં પ્રવેશ કરે ત્યાં સુધીનો સમય જોખાણપટ્ટીનો છે અને ત્યાર પછીનો સમય ગદાજૈતરતિ છે! આવીરીતે જોતાં વિદ્યાર્થીજીવન બહુજ મુશ્કેલીઓથી ભરપુર છે. તેને નીશાળમાં સખત કામ કરવાનું હોય છે અને તે ઉપરાંત જ્યારે ઘેર આવે છે ત્યારે ઘણું અભ્યાસ કરવાને માટે ગાંધાંપ ફરજ પડે છે. આપણા ગૃહોમાં, ચિંતાનુર નાનો વિદ્યાર્થી ગ્રાંખા ફાનસના અજગળ, ઉચ્ચ સ્વરે ગોતાના પાંડોનું ઘોપણ કરતો હોય તેવો નમુનો સાધારણ છે. પિતા તે બાળકના અભ્યાસમાં ભાગ્યેજ ભાગ લીએ છે; પરંતુ તેને તેના પાંડો તરતજ યાદ રહી શકે તેવા સરળ રસ્તે બનાવતો નથી અથવા તો બનાવવાની શક્તિ નથી. એટલે કે જીવનના સાધારણ બનાવેલા સંબંધમાં વિરિદ્ધતા કરવાનું અને સિદ્ધિતિ જોળી કાંટવાનું તે શીખી શકતો નથી. માતા શિશુપરત્વે

તેના સંખત અભ્યાસ નોંધને અનુકંપા લાવે છે. અને તેવી શારીરિક અગતિ પરત્વે લક્ષ આપે છે. પરંતુ તેના અભ્યાસમાં આડી આવતી નથી. વિદ્યાર્થી જીવન તે ગૃહ જીવનથી તદન જુદું છે. વિદ્યાર્થીને તેના અભ્યાસના આયાસ-માંથી મુક્ત થયા બાદ કોઈ પણ અરોગ્યવધેક વિચારિતિ આપવામાં આવતી નથી. સંગીત, રમત ગમત અને પ્રદર્શનના અભાવે મનને પુરતો આનંદ મળી શકતો નથી. રમતો વિષે આપણે વિચાર કરીએ તો તે એવા હલકા પ્રકારની છે કે જેથી દૂર રહેવું ઈષ્ટ છે. આપણી નીશાળામાં સંગીત હોતું નથી; આપણા વિદ્યાર્થીઓને માટે કોઈપણ ઉચિત સાહિત્ય નથી. તેમના મુરખીઓ પણ તેમના વાંચનને માટે પુસ્તકો પસંદ કરી આપતા નથી, અને તેથી કરીને તેઓ ગમે તે પુસ્તક વાંચે છે તેમજ તેમને કોઈ સાચું માસિક પણ વાંચવાને માટે અપાતું નથી. આ બંધા ગેરકાયદા ઉપરાંત આપણા બાળકો એટલા બધા 'સરમાળ' હોય છે કે તેમના મુરખીઓની આસપાસ મંડળી ભેગી થાય છે, તેમાં ભળી રાક્ષાં નથી; અને લઈને તેઓ વયોવદ્દ તેમજ જ્ઞાનશૂન્ય મનુષ્યોના વિચારોનું શ્રવણ કરવાને અશક્ત થાય છે. સ્ત્રીઓની વિશિષ્ટ સભા પણ ક્યાંય હોતી નથી. આ પ્રમાણે તેઓ તેમનું પોતાનું જીવન ઘરવામાં, પોતાના વિચારો પસંદ કરવામાં અને પ્રસંગોચિત પોતાનું ચારિત્ર ધરવામાં તેઓને જેમ ઉત્તમ લાગે તેવી રીતે સાધનસુત્ર થાય છે. પ્રવ્રત્તઓની ઉત્પત્તિના ઉત્પ્રાદક છે, અને આખા કુટુંબનું ચારિત્ર માત્ર એકજ મનુષ્યના ચારિત્ર ઉપરથી બચાય છે. તેટલા માટે માતા પિતાએ બેચું નોંધ્યે, કે બાળકોની રહેણી યોગ્ય રીતે બંધાયેલી છે. આ મુખ્ય વસ્તુ છે. વાસ્તવિક ગૃહજીવન તો તે કહેવાય કે જ્યાં માતા ગૃહકાર્યભાર યોગ્ય રીતે ચલાવે છે, જ્યાં પરસ્પર મેહ, દયા અને મદદ જોવામાં આવે જ્યાં દરેક વ્યક્તિને અત્ય કુટુંબી જનો તરફથી મેહ અને માન દર્શાવવામાં આવે છે; અને જ્યાં દરેક બીજાનાં સુખને માટે કામ કરતું હોય છે. ઉપરોક્ત ગુણો ગૃહજીવનમાં સુખસંપત્તિ સપાદન કરવાને માટે આવશ્યક છે. કુટુંબમાં પ્રત્યેક વ્યક્તિને કામ કરવાની આવશ્યકતા છે. મુખ્યત્વે કરીને બાળકોને આ સમજવડું જુદું; પણ તે સાથે હોકાર્યને તેમના માતાપિતાના પ્રેમના ઉભરા અને ભુરસાઓ વિષે અને કુટુંબની ગાંઠની પવિત્રતા અને તેના મેહ વિશે જ્ઞાન થવું જોઈએ; બાળકોને નૈતિક ગુણધર્મો આવવાની અનુરૂપ જાગૃત્તતા છે. જે સ્પર્શ છે કે તેમને સ્પર્શિતતા ગમે છે. પરંતુ બાળકોની, પ્રેરણા પ્રણેતા અને પવિત્ર અને ઉચ્ચ હોય છે. તેઓમાં આજા ઉઠાવવાનો ગુણ સ્વાભાવિક છે. આપણે બાળકોને સમજવડું નોંધ્યે કે દુનિયામાં તેઓ એકલાં નથી પરંતુ એવી બીજી વ્યક્તિઓ છે કે જેમને તેમની મદદ, લાગણી અને સ્નેહની આજ્ઞા છે સ્વામાર્થલુતા અને બીજાઓને સહાય કરવાના વિચારો બાળકોમાં, નાનપણથી પ્રવર્તવા અને વિકસાવવા જોઈએ. ઉદાર અંતઃકર્ણ રાખતાં અને પરાપકારનાં કાર્યો કરતાં, શીખવડું જોઈએ. આ બધું માતાને ગિર છે, જે લગભગ બધા વિષયોમાં બાળકોને આવી કળવડી આપવાને માટે મુખ્યત્વે કરીને જવાબદાર છે.

એક મોટી શીખામણ આપણે ગ્રહણ કરવાની એ છે, આપણે સદા પ્રત્યક્ષ વા પ-ગેહ રીતે શીખી રાખીએ છીએ કે દુનિયાને આપણામાંના દરેક સંપૂર્ણ ઉત્સાહથી એક બીજાને સહાય કરવાની જરૂર છે આપણે જે સમાજમાં વસીએ છીએ તેની આપત્તિઓ,

તંગીઓ અને આંકડાઓ જાણવી અને સમજવી જોઈએ; તેટલુંજ નહિ પરંતુ ખીન્ન-
ઓને ચિંતા ઓછી કરવાનું અને કામ કરવાનું આપણે શિર છે, અને આપણા શિશુઓને
તેમજ કરતાં આપણે શીખવવું જોઈએ. તે કામ જે ખુશીથી અને અવ્યભુત્તિથી બાળક
કરવું હોય તો ઘણું ઉપયોગી છે; શાથી કે તેથી. તેનામાં સ્વાભાવિક અને ખીન્નઓને
સહાય કરવાની પ્રેરણા સતેજ રહેશે.

(. રાજકોટ)

—મંણિગૌરી.

માતાઓની અજ્ઞાનતા.

(અને તેથી થતી બાલકોને હાનિ.)

આજથી થોડા દિવસ ઉપર મને મારા મામાએ કહ્યું કે મેં મારી ફરજ બજાવી તને
પરણાઓ, દરે તું તાઈ ફરી લે. ત્યારે મેં તેને કહ્યું કે મામાપોની કે. છોકરાંના વાત્રી
(guardian) ની ફરજ એમ નથી કે છોકરાને પરણાવવો; પણ તેને સારી ફેળવણી
આપવી તથા સારી રીતે લણાવવો. એવી રીતે હાલમાં ઘણાં લોકોને, નાનાં છોકરાં પર-
ણાવવાની ટેવ છે, કારણકે મામાપો એમ સમજે છે જે છોકરાંઓને પરણાવ્યાં એટલે
જગ જીત્યા ! તેથી જ્યારથી છોકરીઓ અણસમજ હોય અને તેઓની જુવાની ખીન્નતી હોય
મેટલામાં તો તેઓ માતા થાય છે, એટલે તેઓનાં બાળકો પણ તેમના જેવાજ નબળાં
થાય છે. વળી વધારામાં તેઓ નાનાં બચ્ચાંને માટી કે ચુનો ખાવા દે છે ! આ સઘળું
તેની માતાની બેકાજાઈથી, કારણકે બાળા માતાઓ બાળક ક્યાં છે અને તે શું કરે છે તે
વિશે કશું ધ્યાન રાખતી નથી. બાળક તરફ નજર રાખવાનાં કામને જાણે તેણીઓ કેમ
નીચું સમજતી હોય નહીં ? માટી અગર ચુનો ખાવાથી બાળકની તખીમત બગડે છે,
વળી પેટ ગાગરીઈ થાય છે, અને પેટમાં બગાડો થાય છે. ખરું કહેતાં એ કુટેવો પડવા
દેવી એ મામાપોની બેદરકારીનો બાળકને માથે ઉતરેલો થાય છે. એથી શુદ્ધિ તથા રક્તિ
સદી નબ છે અને મોટપણે બાળક જંડ જેવું થાય છે.

વળી વધારામાં બાળકને મળ-મુત્રમાં એક ઘડી પણ રહેવા દેવું નહીં. ઘણી બાલકો
૭૫ ટંકા બાળમોનાઓને આવી આદત હોય છે. બાળક મળ-મુત્રમાં પડ્યું હોય અને
પોતે નિશ્ચિંત થઈને ઘરનું કામકાજ કરતી હોય. માતાની આંબેદરકારીથી બાળકનું આ-
રોગ્ય જરૂર બગડે છે.

નાનાં બચ્ચાંને દહીં આપવું નહીં, ઝાઝું મીઠાન ખંવરાવવું નહીં, જે કે ચોખ્ખ વગ-
નથી ઘી સાકર આપવાથી નુકશાન નથી પરંતુ દહીં કે બીજા ખટાઈ વખતે બાળક ઉપર
ચિપવું કામ કરી જાય છે. સાથી ઉત્તમ માતાનું કંઈ છે જેને પાવાથી છોકરાને ખુદી મળે છે.
વળી બાળકના કાન આગળ મોંટા અવાજ કરવા નહિ. કારણકે તેથી કાનના સાંભ-
જવાના પડદા દીઠા થઈ નબ છે. ઘણી માતાઓને તેના કાનમાં “ ફૂકે ફૂક ” કરવાની
ટેવ હોય છે તે પણ કાનના કારક છે. વળી બાળકને બહુ ઉંચે ઉઠાવવું પણ નહીં. ઘણી
જુવાન સ્ત્રીઓ, બાળકને રમાડવાના બદલા દેહન ઉંચે ઉઠાવી ઝીંકી લેવાની, રમત કરે
છે; પરંતુ એથી વખતે જે ઝીંકવામાં જુન થઈ નબ તો બાળકની રીતિ ગંભીર થઈ
પડે છે. તેનો દાખલો તાજેજ છે. થોડા દિવસ ઉપર એક સ્ત્રીએ એક છોકરાને દોદર

ઉપર ઉજાનું અને ક્રીડવામાં ખામી આવવાથી તે છોકરો આખા દાદર ઉપરથી પડી ગયો, તેથી હાથ પગ લચકાઈ ગયા. ! આટલું બધું બાળકને સારી ખમણું પડ્યું ? તેની માતાની મૂર્ખતાને લીધે. :

આ દેશની પ્રજામાં વહેંચનું પ્રથમ પણ રોગને ઉત્પન્ન કરવાનું તથા વધવાનું કારણ આપે છે. મારા બાળક ઉપર ફલાણીની અગર ફલાણીની નગર પડી અગર તો તે ફલાણી પણ એટલે ઝંપટમાં આવી ગયું એમ ધારી અનેક માતાઓ દવા કરવાનું જ માંડી વાળે છે કારણ વહેંચની દવા જ નથી. આથી નાનું સુનું દરદર પણ ભયંકર સ્વરૂપ પકડે છે અને તે એટલે મુઠ્ઠી કે તેને માટે ફલાણે લેવા પાંચ મુરકેશ પડી જાય છે. આવી રીતે આવા વહેંચથી પણ અમુલ્ય માણસની છ'દર્ગી આવી જાય છે. આવી વાતો દરેક માતાએ ખાસ વિચારમાં લેવા જેવી છે.

અને એક આ બીજી વાત પણ કહેવા જેવી છે. ઘણા લોકો શાખની ખાતર હજી તો બાળક તદન નહાની. ઉમરનું હોય ત્યાંજ તે બાપડાને આદર ઉપર ચડાવી દે છે, કે જે નહા મોટી ઉમરના માણસોને માટે પણ જીએ પેટે (એકલા ચાતું પાણી) પીવાનું બધાએનું નથી; તો પછી કુમળી વયનાં બાળકોને એ ઉપર ચઢવા દેવાં એવો એક જનની સમજણ વગરની પ્રેક્ષાજ છે !

(મુખાબ.)

—દારિકાદાસ પુરુષોત્તમ અદ્વીણી.

દારિકાલિંગની કેટલીક નવાઈઓ.

૧ ભૂતિયા *લોકોમાં જાન વખતે એક બહુ રમૂજ વિધિ કરવામાં આવે છે. એ લોકોમાં કોઈના પણ જાનના મુખ્ય દિવસે જન્મણ માટે, એક મહિનાથી ખૂબ ખવડાવીને જાડા કરેલાં, બે પુરુષ દાખે છે, તથા ૭ રોર (ખાર રતબ) ભાત કરે છે. આ બધું વરકન્યા, વરના માખાપ, તથા કન્યાનાં માખાપ, એમ પ્રકૃત ૭ જ માણસો જો ખાધને પૂરું કરી શકે, તોજ વરકન્યાનું નસીબ ફાર કહેવાય. પણ જો તેમના યથ શકે તો અપશુકન ગણાય.

૨ આ દેશમાં ગુજરાતની પેઢી જૂઠાની રમત રમાય છે. પણ અહિંયાં તો છોકરાઓ પણ રમે છે. ભૂતિયા લોકો હેને “ ગડી ખેલ ” કહે છે.

૩ એક વખતે એક ભરથરી રસ્તામાં સારંગી વગાડતો હતો. એ સારંગીના ગજને એક લાંબી દોરી બાંધેલી હતી. અને એ દોરીને બીજે છેડે બે ન્હાનાં પૂતળાં બાંધેલાં હતાં. તે જઠારે સારંગી વગાડતો, ત્હારે ગજના હાથવાને લીધે, એ બે પૂતળાં નાચતાં હતાં.

૪ અહિંના લોકો દૂધ ભરવાને કોઈપણ જાતનાં ધાતુનાં વાસણ વાપરતા નથી. પણ પાંસનાં, લોખંડના પટ્ટાવાળાં, જુગળાં વાપરે છે. એ જુગળા આશરે બેથી અઢિ પુટ લાંબાં હોય છે. એનાથી વધારે લાંબાં પણ હોય છે. પણ સાધારણ રીતે બે અઢિ પુટનાં જ હોય છે, તથા ત્હેનો બાસ આશરે સાતેક ઈંચનો હોય છે.

૫ એક વખતે અહિંયાં કરા પડ્યા હતા. તે મ્હારા પિતાના એક મિત્રે એક પવાંસામાં એકઠા કર્યા હતા. થોડાં વખત પછી એ બધા કરા એકઠા થઈને બંધાઈ ગયા; અને જઠારે પવાણું ઉધું કર્યું ત્હારે જણાયું કે કરાનું પવાણું જની ગયું હતું !

* ભૂતિયા દેશના અનાય અથવા મિથ જાતિના લોકો. X વેધરાજા, શઙ, સારાની મતિ વગેરેનું અવલોકન કરવાનાં યંત્રોવાળું સ્થાન.

કે ભૂતિયા લોકોમાં જ્યારે કોઈ માર્ગસ મરી જાય છે, ત્યારે હેના હાથ પગ કાપીને હેતું મડદું નદીમાં નાંખી દે છે. એ હાથ પગનાં હાડકાંનાં ન્હાનાં ન્હાનાં તત્કાળ ખનાવે છે. જ્યારે કોઈ હુશિયાર માણસ મરી જાય છે, ત્યારે હેતું માથું પણ કાપી લે છે, અને હેની ઓપરીમાંથી પડધમો તથા ડબ્બાઓ ખનાવે છે.

૭. દાર્જિલિંગમાં એક જગ્યાએ એક ન્હાની ગુફા છે. ત્યાં એક ન્હાતું સરખું મહાકાલેશ્વરના મંદિર જેવું કરેલું છે. એ ગુફામાંથી એક ભોંયડું બાંહેલું છે. તેને મટિ એમ કહેવામાં આવે છે કે એ ભોંયડું છેક દાર્જિલિંગથી આગળીસ માઇલ છેટેના કર્સિયોંગ નામના ગામમાં નિકળે છે. વળી એમ પણ કહેવામાં આવે છે કે એક વખતે ત્રણ માણસો એ ભોંયડામાં ભંતર્યા હતા. પણ હેમાંના એ માણસો તો થોડેક સુધી જઈ નેજા પાછા આવ્યા હતા; અને ત્રીજો તો પાછો પણ ના આવી શક્યો અને ત્યાંજ મરી ગયો.

૮ દાર્જિલિંગના ઓગર્વેટરીય હિલ (હુંગર) ઉપર આવેલા મહાકાલેશ્વરના સ્થાનને તેહેવારોને દિવસે પુષ્કળ ભૂતિયા લોકો આવે છે. એ લોકો ત્યાં ધન્યો ચઢાવે છે. એ ધન્યો તો બધી રંગીન અને ચીંથરાઓની ખનાવેલી હોય છે. પણ જે અસલની ધન્યો છે તે ઘાળી હોય છે, અને હેના ઉપર એ લોકોની પ્રાર્થનાઓ લખેલી હોય છે. એ લોકો ત્યાં જઈને ડાંગર અથવા જાડમાંથી ખનાવેલો દારૂ પિયે છે. સ્ત્રિયો તથા છોકરાઓ પણ પિયે છે; તથા એ લોકોનો લામા (ધર્મગુરુ) જે મત્રો ભણે છે, તે પણ પિયે છે.

૯ ભૂતિયા લોકોનો લામા એક વખતે જ્યારે ઘોડા ઉપર બેસીને વાજતે ગાજતે ગામમાં જતો હતો, ત્યારે હેના નોકરોમાંનો એક માણસ હેના ઘોડાતું પુછડું ઝાલીને ચાલતો હતો ! માન આપવાની એ રીત બહુ રમૂજ તથા આ દેશમાંજ બેવામાં આવે છે.

૧૦ દાર્જિલિંગમાં એક Natural History Museum છે. તેમાં જુદી જુદી જાતનાં પક્ષીઓ, પતંગિયાં વગેરે છે. તેમાં એક પતંગિયું હેવું છે, કે જે એ સહામેથી બેઠયે તો હેની બંને ભૂરી પાંખો દેખાય; ડાબી બાજુથી બેઠયે તો ડાબી પાંખ કાચિયા તથા જમણી ભૂરી દેખાય, તથા જો જમણી બાજુથી બેઠયે તો જમણી પાંખ કાચિયા તથા ડાબી ભૂરી દેખાય.

મોટું સૌથી વધારે ધનાઢ્ય અને વસ્તી વીગેરેમાં સૌથી વધારે આબાદ શહેર ગણાય છે. એ શહેરે ૬૮૯ ચોરસમાઈલ જગ્યા ધેરેલી છે. એ શહેરમાં ૬૨૮૦૦૦ ઘર છે, જેમાં ૬૦૦૦૦૦૦ થી ૭૦૦૦૦૦૦ માણસો રહે છે. એ શહેરમાં કેટલાક મુખ્ય મુખ્ય માર્ગોની લંબાઈ ૨૦૧૮ માઈલ છે. લંડનના લોકો એક દીવસમાં ૨૦૦૦૦૦૦૦૦ ગેલન પાણી વાપરે છે. એ શહેરમાં રોજના ૨૦ લાખ કાગળો, અને ૧૦ લાખ તારો આવે છે. એક દીવસમાં રૂ. ૧૫૧૮૫૨૩૮૧૦ નો માલ આવે છે અને રૂ. ૧૪૦૪૧૭૦૮૯૫ નો માલ, બહાર જાય છે. લંડનમાં જાહેર બાગો અને મેદાનોના ધેરાવા ૮ ચોરસ માઈલ સુધીના છે. એક હજાર વીંધા જમીન સ્મશાનથી ઘેરાયેલી છે. લંડનની રક્ષાને માટે ૧૬૦૦૦ પોલીસ નીમેલા છે. લંડનની વ્યવસ્થા કોરપોરેશન અને લૉડી મેયર મારફત થાય છે. લંડનમાં એક મુખ્ય કાઉન્સિલ છે અને જુદા જુદા ભાગોની મળી ૨૮ બીજી કાઉન્સિલો છે. માત્ર એક લંડન, પાર્લામેન્ટમાં ૫૫ પ્રતિનિધિ મોકલે છે. લંડનમાં દરરોજ ૧૨૫૦૦૦ માણસો દાખલ થાય છે. ત્યાં દરરોજ ૩૬૧ બાલકો જન્મે છે અને ૬૬૧ મરણ થાય છે. અનુમાનથી એમ કહેવાય છે કે ત્યાં ૨ લાખ વીંદિશી માણસો વસે છે. દરવરમે લંડનની હોસ્પિટલોમાં ૨૨૯૫૫૭૮ માણસોના ઇલાજ થાય છે. લંડનમાં પ્રાથમિક શાળાઓ ૬૭૫ છે; જેમાં ૮૧૭૩૮૦ વિદ્યાર્થીઓ શીખે છે. લંડનમાં દરરોજ આગગાડીથી આવતા જતા માણસોની સંખ્યા ૩૬૦૦૦૦ છે, અને ટ્રામનો ઉપયોગ કરનારની ગણતરી દરરોજ ૫૦૦૦૦૦ ની થઈ છે. લંડનમાં મોટર અને બીજી જાતની ગાડીઓ મળી કુલ ૧૧૦૦૦ ગાડીઓ છે. લંડનમાં, લંડનની આલુબાલુના ગામોમાંથી રોજ મજૂરી કરવા આવનાર હેલ્થરીની, ગણતરી ૧૭૪૬૫૮ની થાય છે. લગભગ ૨ લાખ સ્ત્રીઓ કારખાનામાં કામ કરે છે. માત્ર લંડનમાં મજૂરીની મજૂરી ૨૫૬૮ ૩૬૫૦૦૦ રૂપીઆ થાય છે. ખરેખર આનું અહોભાગ્ય લંડનને તેના વેપાર ઉદ્યોગની જુદીથી પ્રાપ્ત થયું છે.

—અ. શૈ. ગમનગવરી.

આનંદાશ્રમ.

શિક્ષકનાં સંકેટો !

“હરિલાલ ! જો, આ ટેબલ ઉપર ત્રણ જમરણ પડ્યાં હોય, અને ત્હારી ખજેન તેમાંથી એક લઇ લે, તો કેટલાં રહે ?”

“જેટલી ખજેનો રહે, સાહેબ ?” શિક્ષકનો સવાલ ન સમજાવાથી હરિલાલે પૂછ્યું.

“જી !—પ્રીથી સાંભળે, હરિલાલ !—જો આ મેજ ઉપર ત્રણ જમરણ પડ્યાં હોય અને ત્હારી ખજેન તેમાંથી એક ખાઈ, તો કેટલાં બાકી રહે ?”

“સાહેબ, આ વર્ષ તો ત્હારી ખજેનને તાવ આવતો હતો તેથી ત્હારા આપણે એક પણ જમરણ ધરમાંજ લાવતા દીધું નથીને; તો પછી ત્રણ ક્યાંથી હોય ?”

“પણ ધરો તે ત્રણ જમરણ ટેબલ ઉપર છે.”

“હે સાહેબ ! ત્યારે એ તો ધારવાનાં ને !—ખરેખર તો નહિં રહે !”

“ના. ના. ખરાં નહિં.”

“ ત્યારે તો ખોટાખોટાં ! ‘મણુ મણુનાં’ ! ”

“ હા. હા. જવાબ દેને ઝટ. પૂછું છું ત્હેનો ! ”

“ પણ, સાહેબ ! જમરૂળ કાચાં તો નહિંજ ને ? મ્હારા બાપાએ કાચાં જમરૂળ ખાવાની ના કહી છે. — કાચાં ખવાય, સાહેબ ? ”

“ ના. કાચાં હરગીજ ન ખાવાં. ”

“ સાહેબ ! જમરૂળ રાતાં છે કે ઘેળાં ? — મ્હને યોળાં બહુ લાવે છે. ”

“ અરે હુરામખોર ! હું કહું છું ત્હેનો જવાબ દેને ! લાવવા ન લાવવાનું ત્હેને કાણુ પૂછે છે ? ”

“ પણ સાહેબ, લાવ્યા વગર કેમ ખવાય ! મ્હારા બાપાને ગોળ નથી લાવતો, તે ગોળનો લાડુએ ખાતા નથી; ને એમને માટે ખાંડનો કરવો પડે છે. ”

“ અરે ગધેડા ! અહિં તો જમરૂળ છેજ નહિં. ફક્ત ધારવાનાં છે. ”

“ ત્યારે સાહેબ ! ખરા જમરૂળ તો નહિંજ ને ? ”

“ ના, ભાઈ ! ના. — જો, હરિલાલ ! ત્હારા હાથમાંનું ચપ્પુ ગજવામાં મૂકી દે અને રમત કરવી છોડી દે. હવે ચપ્પુ હાથમાં બેઠેશ તો લાઈ લાઈશ. હું કહું છું તે ઉપર જ. રોગર લક્ષ આપજે અને વિચાર કરીને જવાબ દેજો. — જો, આ ટેબલ ઉપર આપણે ત્રણ જમરૂળ મૂક્યાં છે એમ ધારીએ. ”

“ હા, સાહેબ ! ધાર્યું. ”

“ અને આ ઓરડામાં કાંઈ નથી; એવામાં ત્હારી મ્હાતી બહેન અહિં આવી, એક જમરૂળ ખાઈ જતી રહે છે. ”

“ પણ મહેતાશ સાહેબ ! એ ત્રણે જમરૂળ ખાઈ રહે ત્યાંથી સુધી ટેબલ આગળથી ખસી એવી નથી તો ! — હમે, સાહેબ ! એને બરોબર ઓળખતા નથી. ”

“ પણ ધારો કે, ત્હારી મા પાસે ઉભી હોય ને એને એક કરતાં વધારે ન ખાવા દે. ”

“ સાહેબ ! મ્હારી આ તો મહિનાથી મુંઝાઈ ગઈ છે ! ”

“ સાંભળ, હરિલાલ ! — જો હવે હું ત્હેને એકજ સવાલ પૂછું છું. ત્હેનો સીધો જવાબ ન દીધો તો છુટી પડ્યા પછી ત્હારે નિશાળમાંજ રહેવું પડ્યાનું. ”

હરિલાલ ચમક્યો અને બચત યથો હોય એમ દેખાયું. “ હીક, સાહેબ ! ” ત્હેણે જવાબ દીધો.

“ જો, ત્રણ જમરૂળ ટેબલ ઉપર હોય, ને ત્હારી બહેન ત્હેમાંથી એકજ ખાય તો બાકી કેટલાં રહે ? ”

“ બાકી ? — બાકી એક પણ ન રહે, સાહેબ ! કારણ બીજાં બધાં હું ખાઈ જાઉં. પણ સાહેબ ! મ્હારી બહેન એમ બાકી રાખે એવી નથી તો. એ તો બધાં કપારનીયે એજ ઉડાવી ગઈ હોય ! ”

રખનો ઘંટ વાગ્યો. ગરીબ બિચારા હરિલાલને છુટીના વખતમાં કલાસમાં ગોધાઈ

નાની કોદાળી.

હું નાનાં બચ્ચાંઓને ગમ્મત કરાવવામાં બહુ હુશીયાર છું, અને ત્યારે મને કોઈ નાનાં છોકરાંઓને રમાડવાને સોંપે છે ત્યારે હું ઘણી રાજ થાઉં છું. થોડાએક દિવસઉપર વિમળા બહેન એના મનુને મારી પામે સોંપી જરા બહાર ગયાં. હું મનુને મારા જોખામાં લઈ તુરત વાતો કરવા લાગી:

“જ્યોર્જ વૉશીંગ્ટન જેવો કોઈ માણસ થયો નથી.” મેં રિમત ભર્યે મોટે ચલાવ્યું—

“એક દિવસે તે જ્યોર્જના આપે”—

“જ્યોર્જ કોણ ?” મનુએ પૂછ્યું.

“જ્યોર્જ વૉશીંગ્ટન—એ તે વખતેતદન એક “નાનો છોકરો હતો. જેવો તુ છે કે’ની, તેવો!—એક દિવસે, એના આપે”—

“કોના આપે ?” મનુએ ઉત્સાહ ભર્યો પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“જ્યોર્જ વૉશીંગ્ટનના—જે મોટા માણસની હું વાન કરૂં છું કે’ની તે—વાર, એક દિવસે જ્યોર્જ વૉશીંગ્ટનના આપે તેને એક કોદાળી આપી”—

“નાની કોદાળી કોને આપી ?” વળી મનુએ વાર્તામાં બુદ્ધિ સહિત લીન થતો હોય તેમ પ્રશ્ન પૂછ્યું.—ઘણા મનુઓ તો આવું જોઈનેચીદાઈ જાય કે અધીરા થઈ જાય, પણ હું એમ ચર્ચ નહીં, છોકરાંઓ જોડે કેમ વાતો કરચી તે મને ખબર છે, મેં તેથી આગળ ચલાવ્યું—

“જ્યોર્જ વૉશીંગ્ટનને—તેને”—

“તેને કોણે કોદાળી આપી ?”

“તેના આપે અને તેના આપે”—

“કોના આપે ?”

જ્યોર્જ વૉશીંગ્ટનના—

“હં—હં ?”

“હા, જ્યોર્જ વૉશીંગ્ટનના, અને તેના આપે તેને કહ્યું કે”—

“કોને કહ્યું ?”

“જ્યોર્જને કહ્યું.”

“હં—હં—જ્યોર્જને !”

“હા.” તમે ધારી નહીં શકો કે કેટલી

ધીરજથી જાણે ઘણીજ રમુજ પડતી હોય તેમ મેં વાર્તા આગળ ચલાવી, ત્યાં મનુ વાર્તામાં ભંગ પાડતો, તેજ જગ્યાએથી હું વાર્તા પાછી શરૂ કરતી—કારણકે સ્પષ્ટ હતું કે છેવટ સુધી જવાને તે બહેનકળો દિસતો હતો. મેં કહ્યું:—

“તેને કહ્યું કે”—

“જ્યોર્જ તેને કહ્યું ?”

“ના, તેના આપે જ્યોર્જને કહ્યું.”

“હં !”

“તેને કહ્યું કે કોદાળીથી કાંઈ નુકશાન ન થાય તે તેણે સંભાળવું ?”

“કોણે સંભાળવું ?”

“જ્યોર્જ સંભાળવું”—

“હં.”

“હા, કોદાળીથી સંભાળવું”—

“કથી, કોદાળી ?”

“વાહ, જ્યોર્જની”—

“હં—હં,”

“અને તેનાથી પોતાને વાગે નહીં, અથવા તે પાણીમાં ન પડે અથવા ખાસ ઉપર આખીગત પડી ન રહે. પછી જ્યોર્જ જે. જે ચીજ એની નગરમાં પડી તે ઉપર કોદાળીના ઘા કરતો કરતો ચાલ્યો. તે છેવટે એક ઘણું સરસ નાનું આંગાનું ઝાડ હતું તે એણે કાપી નાંખ્યું—એ ઝાડ એના જાપને બહુજ ગમતું હતું. પછી”—

“કોણે એ ઝાડ કાપી નાંખ્યું ?”

“જ્યોર્જ”

“હં !”

“પછી એના જાપ ઘેર આવ્યા, ત્યારે પહેલી નગર તેની એના ઉપર પડી”—

બાળકોના ઉપાણા.

અ. સૌ. તારામતી બહેને જે ખાસ અંકમાં કરીયો લખી છે. તેમાં હું પણ મારા બાળકોમાં જે છે તેનો ઉમેશ કરું છું. કેટલીક છોકરીઓ સામસામી એક બીજાના હાથને તાળી આપી નીચે પ્રમાણે બોલે છે.

૧.

આપરે સુનાસ વલુ ગોદડા મીવીએ,
કાબે હાથે સીવીએ કે જમણે હાથે સીવીયે;
સીવતાં સીવતાં સોઈ વાળી, વાળી તો વાળવા દે,
મારા વીરાને આવવા દે, વીરાની બેયર મોટી;
મોટી થાય તો થવાદે, બેડે પાણી ભરવા દે,
બેડું મુકું એટલે, વીંછી ચડ્યો ચોટલે;
કુવા પછવાડે દીકરી, મારી ભાબીને આવી દીકરી,
દીકરી દીકરી દીવાળા, મોનાની ધાધરી મીવાડી;
ધાધરી તો ફાટી ગઈ, દીકરી તો નાસી ગઈ !

૨.

કેટલીક છોકરીઓ સામસામી ઉભી રહીને એક બીજા તરફ આવતાં પણ બોલે છે.
પહેલું ટોળું—વરીયાળા, વરીયાળા, તમને સાની શાની ખોટ ?

બીજું ટોળું—મને લંબીયાની ખોટ.

પહેલું ટોળું—તારા લંબીયા ઉપર આપર કુપર હીંગનીદાદી, ખંભાતી ચુડો ને પત્તનનો વર કરો !

૩.

પહેલું ટોળું—અચકો મચકો કારેલી તમને કંઈ વલુ ગોરાં ગમશે, રાજ ! અચકો મચકો કારેલી.

બીજું ટોળું—હમને જ્યાં વલુ ગોરાં ગમશે, રાજ ! અચકો મચકો કારેલી.

પહેલું ટોળું—એ ઉચી ને શું કરશે, રાજ ? અચકો મચકો કારેલી.

બીજું ટોળું—એ ઉચી કેડે કુંબી, રાજ ! અચકો મચકો કારેલી.

પહેલું ટોળું—એ કુંબી નીત નીત ખોશે, રાજ ! અચકો મચકો કારેલી.

બીજું ટોળું—હમે નીત નીત નવી કરાવશું, રાજ ! અચકો મચકો કારેલી.

વગેરે વગેરે ઘણીરીતે બોલે છે.*

(મુખ્ય.)

ગં. સ્વ. રમણ લક્ષ્મી ત્રિ. માદી.

* ગમેતે છોકરીયું નામલે છે.

* આ ઉપરની કરીતો હેતુ શું હશે, તેનો કોઈ અહેન અથવા બાંધુ સુંદરી સુબોધમાં ખુલાસો લખી મોકલશે, તો હું તેઓનો આભાર માનીશ.

વિદ્યાકલા.

સ્રીઓ તથા બાલકો માટે ધરગતુ દવાઓ.

(૫૪. ૮૧ થી ચાલુ).

બાલકોના રોગના ઉપાય.

બહેનો, હવે હું બાળકોને થતાં નાના નાના સાધારણ રોગોની સહેલી સહેલી દવાઓ બતાવું છું. કારણ કે એ બાળકો પણ આપણને બહુ જરૂરનું છે. શાથી જે નાનાં બાળકો વારંવારે માંદાં પડે છે. અને તેઓ પરાધીન હોય છે, તેઓ અજ્ઞાન હોય છે, તથા તેઓ પોતાનાં દુઃખો કે સુખો વાણીથી વર્ણવીને સમજાવી શકતાં નથી. તેથી ઘણી વખત આપણી ભૂલોને લીધે તેઓમાં રોગ પેદા થાય છે. ઘણી વખત તેઓની નાજીક તખીઅતને લીધે, હવાના ફેરફારથી તથા ઋતુઓના ફેરફારથી તેઓ માંદા પડે છે. ઘણી વખત શીળી, એરી, અછબ્બા વગેરે રોગોને લીધે તેઓ બિમાર થાય છે, અને ઘણી વખત હાલતાં ચાલતાં તેઓ પડી જાય તથા બીજા કાંઈ અકસ્માત થયા કરે છે તેને લીધે તેઓ હેરાન થાય છે. માટે બાલકોના મુખ્ય મુખ્ય રોગના પણ સાદા સાદા ઉપાયો આપણે જાણી લેવા જોઈએ.

તાણ-આંચકીના ઉપાયો.

૧ બહેનો, બાળકોમાં આંચકી થઈ આવે એ રોગ બહુ લયકર છે, અને તેમાં ઘણાં બાળકોનો નાશ થાય છે. માટે એ રોગના સાદા સાદા અસરકારક ઉપાયો જાણી લેવાની બહુ જરૂર છે. માટે જે બાળકને તાણ આવે તેને માટે સૌથી સહેલો ઉપાય એ છે કે, તેને એરંડીઠિ પાઈ દેવું, અને તેનું પેટ સાફ થઈ જાય તેમ કરવું. એરંડીઠિ માફક ન આવે તે બાળકને હરડેનો ઘસારો આપવો અથવા ગરમાળો કે સોનામુખીના ઉકાળામાંથી પા ચમચી કે અડધી ચમચી પાઈ દેવું. તેથી પેટ સાફ થઈ જાય એટલે તાણનું જોર નરમ પડી જાય છે.

૨. ટંકણુખારને દેવતા ઉપર શેકી પુલાવી લેવો, પછી તેનો ભુકા કરવો. તે ભુકા અંડેધો વાસ માના દૂધમાં મીઠાવી પાઈ દેવો. તેથી તાણ મટી જાય છે. એ દવા ત્રણ ત્રણ કલાકે આપવી; તાણ બંધ રહી જાય તે પછી આપવાની જરૂર નથી. એકજ વખત આપવાથી તાણ બંધ થઈ જાય તો બીજી વખત એ દવા આપવી નહીં.

૩ પાતાલનુંબડીને પાણીમાં ઘસી તે ઘસારો જરાક પાછ દેવો-તેથી પણ તાણ મટી જાય છે. દિવસમાં બે કે ત્રણ વખત જરૂર પડે તો એ ઘસારો આપવો. તાણની બાબતમાં પાતાલનુંબડી એ બહુ અસરકારક ઉપાય છે, અને નરમ પ્રકારનું તાણ તો તેથી જરૂર મટી જાય છે.

૪ પીપળાની વડવાઈ વાટી તેમાં જરા ગ્રેણ મીઠાવીને પા કે અડધી ચમચી પાઈ દેવું તેથી પણ તાણ બેશી જાય છે.

૫ તુલશીનાં થોડાં તાજાં પાંદડાં લઈ તેનો રસ કરી તેમાં દશ બાર ટીપાં મધમાં નાંખી તે રસ પાછ દેવાથી પણ તાણ મટી જાય છે.

૬ તાણ આવે ત્યારે તે બાળકને કેસર ચોપડું, તથા જરાક દૂધમાં વાટીને પાઈ

દેવું. તેથી પણ શરીરમાં ગરમી આવી જાય છે, અને તાણુનો ઉછાળો નરમ પડી જાય છે.

૭ તાણુ આવે તે બચ્ચાને દાદાદારસ પા ચમચો પાઈ દેવો, તેથી તાણુ રોકાઈ જાય છે, અને બચ્ચું હુંશીઆરીમાં આવી જાય છે. બહેનો ! તાણુનો રોગ બહુ મુશ્કેલ છે, તેથી તેમાં ઘણાં બાળકોની ખુવારી થઈ જાય છે. છતાં પણ એ રોગનો જેવો જોઈએ તેવો દેશી વૈદકમાં કે અંગ્રેજ વૈદકમાં કે યુનાની વૈદકમાં પણ ખાસ અકરીર ઉપાય નથી. કાષ્ઠને કંઈ લાગુ પડે અને કાષ્ઠને કંઈ લાગુ પડે એ જુદી વાત છે, પણ તેનો બહુ મતે સિદ્ધ થયેલો સાર્વજનિક ઉપાય હજી સુધી મળ્યો નથી. માટે એ બાબતમાં બહુ જ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે. કારણ કે હમેશાં ઘણું કરીને માતાઓની બેદરકારીથીજ તથા માતાં ઓના અજ્ઞાનપણાને લીધેજ બાળકોમાં એ જુરો રોગ થાય છે. જેમકે, ઘણી માતાઓ પોતે પોતાને નાનું બાળક હોય છતાં પણ ખાવા પીવામાં બહુ બેદરકારી રાખે, અને નિયમમાં રહી શકે નહિં, તેથીજ તેમના બાળકોને તાણુ આંચકી-થાય છે. અને કેટલીક બાઈઓ પોતે ખાવા પીવામાં સંભાળ રાખે, છતાં પણ તેઓને બાળકોને ઉછેરવાનું જ્ઞાન ન હોય, તથા આ વખતે તેમને ખાવાની જરૂર છે કે નહિં ? તથા આ વખતે તેઓનું પેટ ભારે છે કે હલકું છે ? અને આવી હવા છે તથા આવી શુદ્ધ છે માટે તેને કંઈ જાતનો ખોરાક તથા કંઈ જાતનો પોશાક જોઈએ ? તે બાબતનું જ્ઞાન ન હોવાને લીધેજ ઘણા બાળકો એ લયંકર રોગના ભોગ થઈ પડે છે. એ સિવાય ઘણી બાઈઓ પોતાના મનમાં એવી ધારતી રાખ્યા કરે છે કે, મારાં એક છોકરાંને તાણુ થયું હતું માટે આ બીજાને પણ થશે તો!—એવી ધારતીને લીધે પણ ઘણાં છોકરાંઓ બિમાર થઈ જાય છે. કારણ કે માતાના સારા મીઠા વિચારોની નાણુક બાળકો ઉપર તુરંત બહુ જળરી અસર થાય છે. માટે બાળકોની માતાઓએ હમેશાં પોતાના મનમાં ઘણા સારા વિચારો રાખવાની જરૂર છે. અને રોગના ઉપાયો જાણવાને જોટલી જરૂર છે તે કરતાં પણ એવા લયંકર રોગો ઉત્પન્ન નજ થાય તેવા નિયમો જાણવાની વધારે જરૂર છે. કારણ કે ઉપાય કરવા કરતાં અટકાવ થાય એવી તજવીજ દુરક બહેનોએ ખાસ કરવી જોઈએ. અને પોતાનીજ બૂઝથી પોતાનાં વહાણાં બચ્ચાંઓ આવા લયંકર રોગમાં ન ફસી પડે, એ ખાસ સંભાળવું જોઈએ.

વૈદ. અમૃતસાલ. સુ. પઢિયાર.

નહાના બાળકના રોગો.

બાળકને પેહેલે મહીને એક રતીભાર ઝાંપધ, મધ, ધાવણુ, સાકર કે લીમાં અવગ્રેહ જેવું કરીને દેવું તે પાંચ વર્ષ લગી રતીભાર વધતાં જવું. જે જે રોગોને માટે જે જે ઔષધો કહેલાં છે તે તે રોગોમાં તે તે ઔષધોના કલકનો લેપ માતાના સ્તનો ઉપર કરીને બાળકને ધરાવવો. બાળકને લંબન કરાવવું હોય તો તેની માતાને હલકું ભોજન કરાવવું.

બાળકનું ગળુ પડે તેના ઉપાય—સાખરસાંચી ગાળના દુધમાં ઘમી ચોપડવું. અતીવિષની કળી મધમાં નાખી ચટાડવી. ઉંઘરાનું છીર માથે ચોપડવું.

બાળકને ઝાડો તથા તાવના ઉપાય—મોથ પીપર અતિવિષ અને કાકડાશીંગનું ચુર્ણ મધમાં નાખી ચટાડવું.

હરદર, દેવદાર, દારૂદગ્ધર, ઉબી બેરીંગણુ, ગજગીપર, નાનો સમેરવો, અને સુવાનુ

ચૂર્ણ મધ અને ઘીમાં ચટાડવાથી બાળકોની ગૃહણી વાતરોગો, કમળો, જવર, અતિસાર તથા પાંડુરોગ વગેરે સર્વ રોગો મટી જાય છે અને જઠરાગ્ની પ્રદિપ્ત કરે છે.

મોચ, અતિવીપ, અરુસો, પીપર, અને કાકડાશીંગનો રસ મધ નાખીને ચટાડવાથી બાળકોની પાંચે પ્રકારની ઉધરસો મટી જાય છે.

ધાણા તથા સાકરને વાટીને ચોખાના ધોણુમાં પાવાથી બાળકોની ઉધરસ તથા શ્વાસ મટી જાય છે.

કકુનું ચૂર્ણ મધમાં ચટાડવાથી બાળકની હેડકી તથા લાંબા કાળની ઉલટી તરત સમે છે.

આંખાની ગોટલી, ચોખાની ધાણી, અને સિંધવનું ચૂર્ણ મધમાં ચટાડવાથી બાળકની દુધની ઉલટી મટી જાય છે; તેમજ ઉંબીભોરીગળીના ફળનો રસ, પીપરીમુળ, ચવક, ચિત્રક અને સુંક મેળવીને ચટાડવાથી પણ દુધની ઉલટી મટી જાય છે.

પીપર સૂકે ઝીણી એળચી અને સૈંધવનો ઉત્તમ અવલેહ ચટાડવાથી બાળકનો મુત્ર-ધાત મટે છે.

ઉપલસરી, તલ, લોદર, અને જેડીમધના ક્વાથથી નિલ મુખ સાંક કરવામાં આવે તો મુખનો શ્વાસ મટી જાય છે.

પીપળાની છાલ તથા પાંદડાંને વાટી મધમાં કાઢવી મુખમાં લેપ કરવાથી મુખપાક મટી જાય છે.

ત્રિફળ તથા પીપરનું ચૂર્ણ મધમાં ચટાડવાથી રડ્યા કરતા બાળકને સુખ થાય છે. દાંત આવવાના રોગોના ઉપાય-ધાવડીના ફૂલ અને પીપરનું ચૂર્ણ મધમાં કાઢવીને તેથી અથવા મધ સહીત આમળાંના રસથી દાંતનાં પેદાં ધસવાં.

(ગોંડલ.)

—સૌ. નવલગવરી.

સુન્દરી સુબોધ મંડળ.

સંકલ્પ: સ્ત્રીની ઉન્નતિ ઉપર જગતની પ્રગતિનો આધાર છે; તેથી પવિત્ર ગૃહિણીઓ વડે શુદ્ધ, સુજ્ઞ મહાત્માઓ વડે પ્રજા, અને સાધ્વી સ્ત્રીઓ વડે સ્વદેશ-નો ઉદય થાય, તથા પ્રાણી માત્રનાં સુખ, સન્તોષ, આનન્દ, ઉત્કર્ષ અને કલ્યાણમાં વધારો થાય;—એમ કરવા હું નિરંતર આદેશ: યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરીશ.

‘હૃદયો અને સહાય થાયો ।’—એ જીવન સૂત્રને હું હમમેશાં સ્મરણમાં રાખીશ.

અમને જણાવતાં ધણો આનન્દ થાય છે કે આ મંડળની યેજના પ્રકટ થયા પછી તરતજ ધણાં બહેનો અને બાલકો તરફથી ત્હેનાં તરફ અસાધારણ

૧. સલાસદો: પ્રીતિ દર્શાવણ સલાસદ તરીકે નામ નોંધાવવાના પત્રો મળ્યા છે.

આ સર્વ સન્નારીઓ અને સન્નજનોનાં અમે ઉપકાર માનીએ છીએ

અને ત્હેમને ‘જણાવવા રજા લઈએ છીએ કે, સુન્દરીસુબોધમંડળ ફક્ત નામનીજ સંસ્થા ન-રહે પરંતુ તે દ્વારા દરેક સલાસદ માનુષ્યોને અને ત્હેનાં સન્તાનોને થોડા વધુ પણ, હરકોઇ પ્રકારે ઉપયોગી, યર્ષ પડે, એવી વ્યવસ્થા કરવા માટે હાલ વિચાર ચાલે છે. તે તૈયાર થયેથી સલાસદોનાં નામની યાદીઓ તૈયાર કરવામાં આવશે.

૨. મહાનબાનુઓનાં નામ વાળી ઇનામી હરીફાઈ પરિણામ આવતા મહિનામાં બહાર પડી શકશે, એમ આશા છે.

૩ ફરતા પુસ્તકાલયની ચોપડીઓનાં લિસ્ટ (માહીઓ) ફરીથી તૈયાર થતા હોવાથી, કેટલેક ઠેકાણેથી માગણી આવ્યા છતાં, પેટીઓ થોડો વખત મોકલી શકાશે નહિ, તે માટે અમે દિલગીરી છીએ. પરંતુ બધું વ્યવસ્થિત થયા પછી તે માગણી કરનાર ગૃહસ્થો અને મંડળો તરફ રવાના થશે, એમ જણાવવા રજા લઈએ છીએ. અમદાવાદમાં કામ કરવાની યોજના કરનાર અમારા દેશપ્રેમી મિત્ર અનિવાર્ય વ્યવસાયમાં પડ્યા હોવાથી, તે ખાતે હજી સુધી કાંઈ બની શક્યું નથી.

પુસ્તકાલયને નીચે મુજબ ભેટ મળી છે, તે ઉપકાર સાથે સ્વીકારવામાં આવે છે
રા. રા. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ જીવેરી, એમ. એ. એલ. એલ. બી (રમૉલ કોઝ કોર્ટ ના જજ સાહેબ) સુબાઇ, એઓ તરફથી પુસ્તકોની એક પેટી માટે રૂ. ૧૫-૦-૦.

રા. રા. છોટાલાલ હલપતરામ કવિ (છોટાદાના વહીવટદાર સાહેબ) અમદાવાદ-એઓ તરફથી રા. રા. મહાનાલાલ કવિદૂત ભગવદ્ગીતાનું ભાષાન્તર (મૂલ્ય, રૂ. ૧-૮-૦)

રા. રા. નવનીધરાય નરસિંહરાવ મેઠ, અમદાવાદ-એઓ તરફથી તહેમનાં સ્વર્ગસ્થ બહેન સૌ. નયીનકાન્તિ (લલીકાન્તિ બહેન) ના સ્મરણાર્થે પુસ્તકોની ત્રણ પેટીઓ (મૂલ્ય, આશરે રૂ. ૫૦-૦-૦). ,

૪. બાલમન્દ્યાવલી માટે બે પુસ્તકો તૈયાર થાય છે. આશા છે કે તે આવતા આઈટોબર-નવેમ્બર મેમાં પ્રકટ થઈ શકશે.

દિલગીરી: આ મન્દ્યાવલીની કમીટીના સભાસદ રા. રા. મણિલાલ ઠાણાભાઈ ના. જીવડી, બી. એ. એલ. એલ. બી, સોલીમીટર, એઓના પિતા રા. બ. ઠાણાભાઈ સાહેબ ના શોકજનક મરણ માટે અમે અન્ત કરણ પૂર્વક દિલગીરી પ્રસિંહ કરવા તથા તહેમના કુટુંબીઓને સમ્રેમ દિલમોજી આપવા રજા લઈએ છીએ

૫. અબલા સહાય ફંડનાં નાણાં જમે છે, તહેની વ્યવસ્થા માટે પત્રવ્યવહાર ચાલે છે. પરિણામ હવે પછી પ્રકટ કરવામાં આવશે.

બહેન શ્રી કાંશીબહેન છોટાલાલ દેસાઈ, કલકત્તા, એઓ તરફથી રૂ. ૧૦-૦-૦ આ ફંડ ખાતે આવ્યા છે, તે ઉપકાર સાથે સ્વીકારવામાં આવે છે

૬. મુંદરીસુબોધ મંડળના ફંડ ખાતે રા. રા. ભાંજીભાઈ ગોવિન્દજી, જોહાનસ બર્ગ (દિલ્લિ આફ્રિકા)-એઓ તરફથી રૂ. ૧-૮-૦ (બે શિલિંગનો પોન્ટલ ચોઈર) આવ્યો તે ઉપકાર સાથે સ્વીકારવામાં આવે છે.

રામમોહનરાય જસવંતરાય.
મન્ત્રિ, મુંદરીસુબોધ મંડળ, અમદાવાદ.

વાર્તાલહરી.

તરત ચાલાકીના નમુનાઓ.

(ઇતિહાસ ઉપરથી.)

૧.

ઓકલેન્ડ (ન્યુઝીલેન્ડ) ના કેઈ એક ગાંધીની દુકાને એક અમેરીકન છોકસેલર ગયો. અને ત્યાં હેણે ગાંધીને નવી બ્હાર પહેલી એક ચોપડી, જેની કિંમત એક પાઉન્ડ (રૂ. ૧૫) હતી તે, બતાવી ખરીદી કરવા કહ્યું. ગાંધી ધણો કામમાં હોવાથી, તેની ધણીઆણી જે ઘેર હતી તેની પાસે જવા કહ્યું અને ઘરનું શિરનામું આપ્યું; અને ' જણાવ્યું કે, " જો તેણીને તે ગમશે અને મહેને ખરીદ કરવા ફેરશે તો મહેને તેમ કરવા હરકત નથી. " આ પ્રમાણે સાંભળીને અમેરીકન બહેપારી ગાંધીનાં રૂઢેવાનાં મકાને ગયો. ત્યાં જઈને તેની ધણીઆણીને જણાવ્યું કે, " તમારા ધણીએ મહેને ' આ પુસ્તક તમારે ખરીદ કરવું ' એમ કહી તમારી પાસે મોકલ્યો છે. અને તેના પૈસા તમારી પાસેથી લેવા મહેને કહેલું છે. " તે બિચારીએ આ ખજાર સાંભળીને પુસ્તકની એક નકલ લીધી, અને તેના પૈસા આપ્યા. તે બહેપારી પાછો દુકાને આવ્યો, અને ગાંધીને જણાવ્યું કે, " તમારી ધણીઆણીને તે પુસ્તક ગમ્યું છે અને તમને તે ખરીદ કરશે તેવી આશા દર્શાવી છે. " ગાંધીએ જાણ્યું કે બ્હારે તેણીને ગમ્યું છે, ત્હારે લેવામાં શી હરકત છે ? આથી એક નકલ લીધી અને પાઉન્ડ આપ્યો. પાઉન્ડ લેઈને નીકળતી વેળાએ તે અમેરીકન બહેપારી બોલી ગયો કે તેજ દિવસે બપોરે તે વેર્લોગટન જવા માટે બોટમાં બેસશે અને ગયે થોડીવાર થઈ તેટલામાં ગાંધીની ધણીઆણીએ એક માણસ સાથે ગાંધીને જણાવ્યું કે, " મહેને પેલી ચોપડી બહુજ ગમી છે ". આ ખજાર મળતાં ગાંધીનાં મનની લાગણીનો વિચાર કરો!—તેટલામાં તેની દુકાને એક ખટારાવાળો, કે જે બન્દર ઉપર માલ લેઈ, જતો તથા ત્યાંથી માલ લાવતો હતો, આવ્યો. તેને પેલા ગાંધીએ બન્દર ઉપર ગયેલા પેલા અમેરીકન બહેપારીનું વર્ણન આપી તેને તરતજ ત્યાં બોલાવી લાવવા કહ્યું. તે સમયે તેનું કારણ વિગેરે ખટારાવાળાને જણાવવાની તસ્દી લીધી નહિ.

બ્હારે ખટારાવાળો પેલા બહેપારીને બન્દર ઉપર મળ્યો ત્હારે બહેપારીએ કહ્યું કે, " હા; હું જાણું છું કામ માટે બોલાવે છે તે. આજે રૂઢવારે હું, તેમને એક પુસ્તક બતાવતો હતો, અને તે ખરીદ કરવા માટેજ મહેને બોલાવતા હશે. પણ મહેને અત્હારે ત્યાં જઈને પાછા આવવાનો વખત નથી—કારણ કે બોટ પંદર મિનિટમાં ઉપડવાની છે; પણ હું મહેને એક પાઉન્ડ આપ અને હું તને ચોપડી આપું છું. ત્હારા શેઠ તને પાઉન્ડ આપશેજ. " ખટારાવાળાને ઓછીજ ખજાર હતી કે ગાંધી બેવાર લંટાળો હતો ! એણે તથા એક પાઉન્ડ ગજવામાંથી ફાદી આપ્યો અને ચોપડી લેઈને દુકાને આવ્યો. ગાંધીનાં મનની સ્થિતિ તે સમયે શી થઈ હશે તે બાબત કાંઈ જણાવેલું નથી. પરન્તુ એટલું તો સત્ય છે કે, તેની દુકાને તે પછી બીજા અમેરીકનોને સારી રીતે માન આપવામાં આવતું નથી !

૨.

એક ભડીઆરાની ગાડીએ ગામમાં પ્રાંક બેસવા જતી હતી. આમાંની એક ગાડી ગલીમાં ઉભી હતી. સાથે કેઈ જણાતું નહોતું. મોંઝાં ઉપરથી ગરીબ જણાતો અને કામ

ધધા પિનાનો દેખાતો એક માણસ ત્યાં આવ્યો, અને આસપાસ કોઈ નહિં હોવાથી એ પાંઉ ઉપાડ્યા. તેટલામાં ગાડીનો માલેક આવ્યો અને આ જોઈને પેલાને ધમકાવ્યો અને શું કરતો હતો તે વિષે પૂછ્યું. લિખારીએ મન સાવધ રાખીને જવાબ આપ્યો; “ મહારા પાંઉને ત્હમારા પાંઉ સાથે વળનમાં સરખાવતો હતો. મહારા ભડીઆરો ખોટાં કાટલાં રાખે છે. ” આવો સીધો જવાબ સાંભળીને પેલા ગાડીવાળાએ ત્હને ત્હને લીધેલો પાંઉ ગાડીમાં પાછો મૂકી, પોતાનો પાંઉ લેઈ રસ્તે પડ્યા કહ્યું. લિખારીએ એક પાંઉ મૂક્યો અને એક લેઈ રસ્તે પડ્યો અને મનથી ખુશ થયો કે એકતો મળ્યો છે! જતાં-જતાં કહેતો ગયો: “ આ ચાલ્યો તે, એમાં આટલો ગુસ્સો શું કરવા થાય છે? ”

૩.

અમેરીકામાં એક પૈસાદાર માણસ જમ્હારે મરણ પામ્યો ત્યારે, પણ ધર્મના લેટિને પોતાની મિલકત આપી ગયો. સરત એટલી કરેલી કે, ત્હના “ દ્વારીન ” (રાખ મૂકીને દાટવાની પેટી) સાથે દરેક ધર્મના ગુરૂએ એક હજાર “ ડોલર્સ ”ની રકમ અન્દર મૂકવી. આ માણસ ચક્રમ હતો, તેતો જાણીતું હતું. ત્હેની ઇચ્છા પ્રમાણે દરેક જગ્યાએ તેમ કરવા કબુલ કર્યું. પેલા એ ધર્મના ગુરૂઓએ તેટલી રકમ મૂકી. હવે યાદુદી ધર્મના ગુરૂનો વારો આવ્યો. ત્હેણે પણ તેટલી રકમ અન્દર મૂકી, અને “ દ્વારીન ”ની અન્દર કાંઈકાલમેલ કરીને રસ્તે પડ્યો. થોડા દિવસ પછી, જમ્હારે મિલકતનો હિસાબ કરવાનો હતો, ત્યારે આ ત્રણે ગુરૂઓ મળ્યા, અને દરેકે પૈસા કેમ મૂક્યા ત્હેની વાત નીકળી. એકે કહ્યું: “ મ્હેતોનોટ મૂકી. ” બીજાએ કહ્યું “ મેં મોના નાણું મૂક્યું. ” ત્રીજાને પૂછ્યું ત્યારે તે હસતો હસતો બોલ્યો: “ મ્હે મ્હારા ભાગના હજાર “ ડોલર્સ ” મૂક્યા, અને પછી ત્રણ હજારનો એક (ચીપી) મૂક્યો અને રોકડ લેઈ લીધું! ”

૪.

મીસીસ—જ્હાની સરખી બેઠા ધાટી બંગલીમાં રહે છે. તે બંગલીને આગળ પાછળ બગીચા છે. તે બાંધેને પ્રીમરોઝ ફુલનો ઘણો શોખ હતો; અને તેથી ત્હના છોડ બગીચામાં ઘણા નજરે પડતા. પરન્તુ. ગયે વર્ષે ત્હેણે ધારેલા ત્હના કરતાં બોઝાં ફુલ ઉતર્યા આગળના બગીચામાં તો પૂરતાં હતાં, પણ પાછળનામાં ખીંકુલ ન હતાં. એક સ્હવારે એક માણસ પાછલે બારણે પ્રીમરોઝના ઘણા સારા છોડ વેચવા લાવ્યો; અને મીસીસ—એ ઘણી ખુશીથી ત્હને વેચાતા લીધા.

કેટકેક પછી, જમ્હારે મીસીસ—ધર્મમાંથી જ્હાર જતી હતી ત્યારે, આગલે બારણે નીકળતાં ત્હેણીએ જોયું કે, પેલા માણસે તો આગળના બાગના છોડ ઉમેડીને ત્હનેજ પાછલે બારણે વેચ્યા હતા!

૫.

એક ચોર એક દિવસ કોઈ એક હોટેલમાં પેડે, અને ખીટીઓ ઉપર જોટલી ટોપીઓ હતી તેટલી બધી લેઈને ત્હેણે ચાલવા માંડ્યું. એ જતો હતો તેટલામાં એક જણ હોટેલમાં ઉતરેલો અન્દર આવતો હતો. ત્હેણે ચોરને આમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. ચોરે કહ્યું: “ સાહેબ, આ બધી ટોપીઓ સાફ કરવા લેઈ જાઉં છું. ત્હને માટે કાંઈ પણ આપવાનું નથી—તદન મફત છે. ” પેલા ચોરના મનમાં કે એની ટોપી પણ સ્વી જશે! તેથી પૂછ્યું, “ આપની ટોપી પણ આપીને મ્હને આભારી કરો? ” ભલ્લા માણસે એમ ધાવું કે, તે હોટેલમાં આવનારો હશે અને આમ ટોપીઓ લેઈ જતો હશે. તેથી પોતાની ટોપી પણ

આપી, અને કહ્યું, " મ્હારી ટોપી, જો કે નવી છે તેપણ, જમ્હારે કાંઈ પણ આપવાનું નથી, ત્હારે લેઈ લે. " તે મ્હોટો વ્હેંપારી હતો.

આ પછી પેલો ચોર ધીમે રહીને સટકી ગયો; અને ટોપીઓ હજી પાછી આવી નથી. પેલા વ્હેંપારીને પોતાને થયેલા નુકસાનનું ભાન હવે થયું અને પોતે કરેલી ભૂલ માટે પસ્તાયો; પણ બંધાની સાથે તે પણ હસ્યો !

૬.

ટોપીઓના ચોરની હકીકત સાંભળી. હવે તળાઈઓના ચોરની હકીકત નીચે છે, તે લેનાથી પણ વધારે આશ્ચર્ય કારણ છે !

કેાઈ એક દુકાનનો માલેક મેડી ઉપર અવાજ થયાથી લેની તપાસ કરવા ગયો. ત્યાં જતાં લેણે દાદર ઉપર એક માણસને પીઠ ઉપર તળાઈઓ અને તકીઆ સાથે ભેથો અને લેને ત્યાં આવવાનું કારણ પૂછ્યું જવાબ આ મળ્યો. " હું તળાઈ લેઈને આવ્યો છું, "

" તળાઈ કેવી ? મ્હેં તળાઈઓ મંગાવીજ નથી. "

" આપનું નામ મી. — નહિ ? "

" ના, જરૂર નહિ. જા. જલદી પાછો જા; અને ખીંછ કોઈવાર આવે ત્હારે બાજુ ઉપરનાં બારણે ધંટ મારજે. "

તે માણસે પોતાની ભૂલ થયેલી જણાવી મારી માંગી, અને તકલીફ આપી લેને સાડ દિશગીરી ખંતાવી. અને પેલું ગાંસડું વાસા ઉપર મૂકી અને આંખ કરેલાંમાં પેલા દુકાનદારે પણ લેને મદદ કીધી—આલવા માંડ્યું !

" થોડા કલાક પછી, જમ્હારે લેને માણસ પડ્યું કે લેણે પોતેજ લેની પોતાની તળાઈઓ અને તકીઆ લેઈ જવામાં મદદ કરી હતી, ત્હારે લેનો ચીમજ કેવો ગયો હશે, તે લખ્યા કરતાં સ્વમજબૂજ રહેલું છે ! "

૭.

એક દિવસ ડબ્લીન શહેરમાં કેાઈ એક મ્હોટી કોર્ટમાં એક ઘણા ઉપયોગી કેસ ચાલતો હતો. તેટલામાં જમ્હાર રહેજરહાજ ગરબડ થઈ કારણ એ હતું કે, તે મ્હોટો હોલિના દરવાજા આગળ એક માણસ ખલા ઉપર લાંબી નીસરણી સાથે " મ્હોટી ઘડીઆળ દુરસ્ત કરવા લેઈ જવા આવ્યો " હતો. લેના આવ્યાની અગર જડજને પ્હોચ્યાવામાં આવી, અને લેમણે તે માણસને જણાવ્યું કે, " ઘડીઆળ જલ્દીથી લેઈ જા, એવળે થા. " તે માણસે હુકમ પ્રમાણે ક્યું. પંજુ તે દિવસથી આજ દિન સુધી તે નીસરણીવાળા માણસનો અગર પેત્રી ઘડીઆળનો કાંઈ પત્તો જણાયો નથી.

૮.

એક માણસ ખીડીઓવાળાની દુકાને ગયો અને એક શીલીંગ (બારઆના) વાળી સીગાર (ખીડી) માંગી. તે લેને આપવામાં આવી.

" ખીન્ને વિચાર કર્યાથી મ્હેને લાગે છે કે, હું સીગારેટ (ન્હાની ખીડી) ન લેઈશ. આ સીગાર લેને બદલે બદલી આપશોજ નહિ ? "

" જરૂર સાહેબ " — કહી સીગારેટ આપી.

માલકે સીગારેટ ગજવામાં મૂકીને બારણાં તરફ ચાલવા માંડ્યું.

" માંડ કરજો, સાહેબ ! પણ આપે સીગારેટના પૈસા નથી આપ્યા. "

“ ના મહેં નથીજ આપ્યા.” માલકે જવાબ આપ્યો. “ પણ મહેં ત્હમને ત્હેના બદલામાં સીંગાર આપીને ? ત્હાં દેખત ઉપર ત્હમારી સીંગાર પડી છે ! ” આમ કહીને તે આસથો ગયો; અને દુકાનદારને વિચારમાં મૂક્યો કે, તેઓ બેમાંથી કુચ્છાઈ કોણે કરી અને ધણ્યો કોણ ?

૯.

થોડાં વર્ષો અગાઉ, જ્યારે થોડાની ટ્રામ ગાડીઓ ચાલતી હતી ત્યારે, સારાં કપડાં પહેરેલા એવા એક સદ્ગૃહસ્થે સ્થામે આવતી ટ્રામને ઉભી રાખવાને જણાવવા હાથ ઉઠ્યો ક્યો. ટ્રામના કન્ડક્ટરે (દાંડનારે) તેથી ટ્રામ અટકાવી, અને આવનાર “ઉતાર ” માટે રાહ જોતો ઉભો. તે સદ્ગૃહસ્થે પાસે આવીને ગજવામાંથી દિવાલની દુદાડીને ટ્રામની ગાડીની બાજુ ઉપર ધસી બીડી સળગાવી; અને ચાલવા માંડ્યું, અને તેમ કરતાં જણાવ્યું કે, ત્હેને એટલુંજ કામ હતું; “ હવે ટ્રામ ચલાવી જા ! ”

૧૦.

જે સદ્ગૃહસ્થો, કેટલાંક વર્ષો અગાઉ, મર્દમ મી. એક્સ્ટન માન્ચેસ્ટરમાં એક રાજદ્વારી મીટીંગ (સભા) માં બોલનાર હોવાથી ત્હેમને સાંભળવાના હેતુથી કોન્સલીનથી ત્હાં ગયા. પરન્તુ તે જગ્યાએ મોડા પહોંચ્યા. તેથી ત્હેમને સારી જગ્યા મળવી તે મુશ્કેલ જણાતું અને લાપણુ સાંભળવાની સર્વ આશાઓ નષ્ટ થતી લાગી. પરન્તુ તે બેમાંના મિ.—નેા સ્વભાવ નવી નવી સુકિતયો શોધી દહાડે તેવો હતો; અને તે ઉપરાંત ત્હેનો ધારો ધણોજ જળ્યાર હતો: ત્હેને છેક સુધી જેટલો મ્હોટો પડાય તેટલો પાડીને, અને ત્હેના દોસ્તને આગળ કરતો, અને આત્મજનોને “ લોડશીપ (અમીરસાહેબ) ને માટે જગ્યા કરો ” કહેતો, આગળ વધી હોત્રમાં પેશી સારામાં સારી જગ્યાએ તે જાને નડીઆઓ અડી ગયા ! અને ત્હાં રહીને મી. એક્સ્ટનનું લાપણુ નિરતિ સાંભળ્યું

૧૧.

એક નાટી ધરડી બાઈ લરઉનાથાના એક દિવસે કોઈ એક કાપડના મ્હેપારીની દુકાને ગઈ, અને ગરમ કામળીઓ દેખાડવા કહ્યું. કારકુન તરતજ પાતળી અને વજનમાં હલકી તેવી બે કામળીઓ લાવ્યે. બાઈએ જાને નકામી ગણી તરતજ ધકેલી દહાડી. કારકુન ખીજું ભારે પોટલું લાવ્યો, અને “ આલક ” બાઈ ત્હેની અન્દરના માલને ઘણી બારીકાણથી જોવા લાગી.

આ પણ નકામી થઈ અને પાછી મોકલી. કારકુનને તેથી બોંધરામાં ઉતર્યું પડ્યું, અને ત્હાંથી ધણુંજ મ્હોટું, અને ધણીજ ગરમ કામળીઓનું પોટલું તે ઉપાડી લાવ્યો. આ છેલ્લાં ત્હેનાં મ્હોડાં ઉપરથી પરસેવાનાં ટીપાં પડવા લાગ્યાં. મુરખીના જેવા અવાજથી તે બાઈએ પૂછ્યું: “ શું, બસ આટલોજ “ રટોક ” ત્હમારી પામે છે ? ” આ સાંભળી કારકુન નીસરણી લેઈને જત પામેની જાગલી ઉપરથી પોટલું ઉતારવા જતો હતો. તેટલામાં બાઈ બોલી: “ અરે, મ્હારે કોઈ હાલને હાવજ કામળીઓની જરૂર નથી. પણ મ્હારી દિકરી સાથેની, દુકાને કેટલીક ખરીદી કરવા ગઈ છે ત્હેની રાહ જોઈ છું; અને હું તો ફક્ત પાક ખાવાજ આવી હતી.”

આવા દાખલા ઘણા અને છે ! એટલા બધા કે, તે દહેવનરૂપ થઈ પડ્યા છે.

૧૨.

નીચેની વાતથી જણાશે કે લાપક પુરુષને હૃદયમાં યોગ્ય-અધીસ મળતી નથી. એક શનિવારે રાત્રે એક ગરીબ માણસ કોઈ એક દારૂનાં પીકાની બંદાર વાંસળી વગાડતો ઉભો હતો. તેમાં તે સારામાં સાફ લોકોમાં વખણાયેલું તેવું ગાયન વગાડતો હતો. રસ્તે જતો એના જેવો એક ગરીબ માણસ સાંભળવા ઉભો રહ્યો. ધીમે ધીમે, તે વાંસળી વગાડનાર ખીછ કડી વગાડવાની તૈયારીમાં હતો, તેટલામાં પેલો ખીજો બાદશી પીકામાં ગયો અને ટોપી ધરીને થડે પેટે બોલ્યો: “વાળવાળાઓને માટે કાંઈક આપો, સાહેબ.” દરેક જણ પાસે આમ ટોપી ફેરવવાથી કેટલાક પૈસા મળ્યા તે બેઘને તે તો સીધો રસ્તેજ પડ્યો. બંદાર ઉભેલા વગાડનારને વગાડવાના જુસ્સામાં તેવું કાંઈપણ બાન રહ્યું નહિં. બંદારે ગાયન વગાડી રહ્યો, ત્યારે અન્દર પૈસા એકઠા કરવા ગયો. ત્યાંથી જવાખ મળ્યો કે, “ત્યારો ‘સોભતી’” કંદારનેયે પૈસા એકઠા કરી ગયો ને તું વળી ફરીથી કેવા માંગે છે?” તે બિચારાએ “સોભતી” માટે આસપાસ બોધું. પણ તે કાંઈ કાચો હતો કે ઉભો રહે! (લંડન-ઇંગ્લેન્ડ.)

—કુસુમકાન્ત.

સુન્દરી મુખોધનો-માસિક વધારો.

આ પત્રના ખાસઅંકમાં તથા એપ્રિલ-મેના અંકમાં જે સુચિપત્ર ‘માસિક વધારો’ સંબંધી પ્રકટ થયું છે, તેને અમારા કેટલાક વાંચનાર તરફથી જે આહુકોના અભિપ્રાય: ઉત્સાહપૂર્વક આવકાર મળ્યો છે, તે માટે અમને સુન્દરી મુખોધ માટે અસિમાન અને તેના ગ્રાહક મહાશયો તરફ પ્રીતિ સન્માન ઉત્પન્ન થાય, એ સ્વાભાવિક છે. અમને વેળાસર ઉત્તર આપવા કૃપા કરનાર અમારાં એ વ્હાલાં બહેનો અને બન્ધુઓનો ઉપકાર જણાવવા અમે રજા લઈએ છીએ: અને આશા રાખીએ છીએ કે, આ પત્રના એકે એક વાંચનાર તરફથી અમને અમારી આ શુભ પ્રવૃત્તિમાં પ્રોત્સાહન મળે એવા પત્રો સત્વર પ્રાપ્ત થશે.

અમને આજ (તા. ૪-૭-૧૩) સુધીમાં સુન્દરી મુખોધના ‘માસિક વધારો’ ની યોજનાને લગતા ૨૭૧ પત્રો અમારા પ્રિય વાંચનાર તરફથી મળ્યા છે. તેમાંથી ૧૫૬ સંપૂર્ણ અનુમતિ આપે છે, ૬૩ લવાજમ ભારે પડતું હોવાથી તથા ખીજાં કારણોથી ‘માસિક વધારો’ નાં ગ્રાહક ધર્ષ શકે તેમ નથી એમ જણાવે છે, અને ૫૨ લવાજમ આજુ દરવાની લક્ષમણ કહે છે તથા રૂ. ૩-૮-૦ ને બદલે તે રૂ. ૨-૮-૦ અથવા રૂ. ૩-૦-૦ જેટલું ચાખવા સૂચના કરે છે. પરંતુ આ લગભગ પોણાત્રણસો કાગળોમાં ૨૪ પત્રોજ એવા છે, કે જેમાં ‘માસિક વધારો’ જરૂર સ્વીકાર્ય નથી. આ વાત અમારી એ નવીન પ્રવૃત્તિને બહુ ઉત્સાહ અર્પનાર છે એમાં કાંઈ સંશય નથી.

અમારાં માનવન્ત ગ્રાહકો તરફથી જે જે સૂચનાઓ થઈ છે, તે સર્વ અમે લક્ષ્ય-વંક વિચારી બેઠી છે. બે ચાર ગૃહસ્થો તરફથી અમને એમ કહે- સુન્દરી મુખોધ. મોંધું પડે છે? વવામાં આવ્યું છે. કે, ‘ખીજાં’ પત્રો રૂ. ૩-૮-૦ માં મળતા માસિક વધારો સહિતના સુન્દરી મુખોધ કરતાં સસ્તાં પડશે. આ બન્ધુઓને અમે જવાબ આપવાની દિશ્મન ધરીએ છીએ, કે આ

ગણત્રીમાં ત્હેમની કાંઈક જૂલ થાય છે. જાવિધ્માં ગમે તેમ થાય, તે માટે તો હમણું અમે કાંઈ કહી શકીએ તેમ નથી; પરન્તુ હાલ તો ચૂંટણીના લાપાનાં માસિકોમાં સુન્દરી સુખોદ સોંધામાં સોંધુ પત્ર છે અને ત્હેના માસિક વધારા સાથે પણ તે ધણુંજ સમર્થ પડશે, એ વિશે કાંઈ શક નથી.

દરમહિને ૧૦૦ પાનાંનું મોટા કદનું, પાંચથી દસ ચિત્રોવાળું માસિક પત્ર, તથા ૧૦૦ પાનાના આસપાસ અને સેટનું પુસ્તક, (તથા આ ઉપરાંત વીસ-પચીસ રૂપિયાનાં પુસ્તકો આહકોને લગલગ પડત કિમ્મતે મળી શકે, -) એને માટે વાર્ષિક લવાજમના રૂ. ૩-૮-૦ અમારા કોઈપણ આહકને વધારે પડે, એ અમને નવાઈ જેવું લાગે છે ! તથાપિ આપણા પાંચનાર વર્ગની વિવિધ પ્રતિકુળતાઓ અને મુશ્કેલીઓ તરફ લક્ષ આપતાં રૂ. ૩-૮-૦ નું લવાજમ જેમને વધારે પડતું જણાતું હોય, તેઓને માટે પણ બની શકતી સગવડ કરવી, એ અમારો પ્રથમ ધર્મ અમે સમજીએ છીએ. અને તેથી 'માસિક વધારા' ની યોજનામાં કેટલોક આવશ્યક ફેરફાર અમારે કરવો પડ્યો છે.

કોઈ કોઈ બહેનો અને બંધુઓ, જેમણે રૂ. ૩-૮-૦ નું લવાજમ પોતાને બારે પડતું હોવાનું જણાવ્યું છે, ત્હેમની તરફથી, - અને ' વધારા ' ના વાર્ષિક લવાજમ- આહક તરીકે નામ નોંધાવનાર પૈકીની કેટલીક બહેનો અને બંધુઓ ફક્ત ત્રણ રૂપિયા, તરફથી પણ લવાજમ ઓછું કરવાના વિષયમાં બે મદત્વની મૂલનાઓ ટપાલ સહિત! થઈ છે. (૧) માસિક વધારામાં જે ચિત્રો દાખલ કરવા ની યોજના છે તે હાલને માટે મુલતવી રાખવી, અને (૨) ' વધારા સહિતનું પત્ર ' ધાર્યા કરતાં ઓછાં એટલે હાલથી બમણાં પાનાંનું કરવું. આ બન્ને મૂલનાઓ તરફ અમે અને આ પત્રના સલાહકાર મણે યોગ્ય ધ્યાન આપ્યા પછી, નીચે મુજબ નિષ્ણય ઉપર અમે આવી શક્યા છીએ.

ચિત્રો છપાવવાની મુશ્કેલી તથા ત્હેને લઇને પત્રની વાગવાર થતી અનિયમિતતા તરફ જોતાં, અને ચિત્રો પ્રકટ કરવાની જરૂર કરતાં પણ, જેમ બને તેમ વધારે વિશાળ પાંચન આહકોને પૂરું પાડવાની ચાલુ અગત્ય તરફ નજર કરતાં, - હાલને માટે ચિત્રોનો વધારો કરવો મુલતવી રાખી, ૧૦૦ પાનાંનું-એક બે ચિત્રો વાળું, ' માસિક વધારા ' સાથેનું સુન્દરીસુખોદ આહકોને ટપાવ ખર્ચ સાથે ફક્ત ત્રણ રૂપિયાના વાર્ષિક લવાજમમાં આવડું !

આથી સચિત્ર સુન્દરી સુખોદ માસિક પત્ર જે આહકોને ફક્ત સવા રૂપિયાના લવાજમમાં મળે છે, તે મળ્યા કરશે સુન્દરીસુખોદ પત્રનું પોતાનું લવાજમ સુન્દરી સુખોદ- વધારવામાં આવતું નથી. અને જેમની વૃત્તિ અથવા અનુકૂળતા વાર્ષિક અને ત્હેના ત્રણ રૂપિયા ખર્ચવાની નહોત તેઓ સચિત્ર સુન્દરી સુખોદ માસિક 'માસિક વધારો' પત્ર હાલની પેઠા-વાર્ષિક સવા રૂપિયાલગેથી લઈ શકશે પરન્તુ અમારા બીજાં મધ્યમાં આહકોને દરવર્ષે ફક્ત ત્રણ રૂપિયા ના લવાજમમાં દર મહિને ૧૦૦ પાના વાળું, તથા એક બે ચિત્રો આવડું, માસિક વધારા સહિતનું સુન્દરી સુખોદ મળી શકે

વ્યાપાર, ઉદ્યોગ, ખેતીવાડી તથા વિદ્યાવિજ્ઞાનના
ઉપયોગી વિષયો ચર્ચાવતું એકજ અને ઉત્તમ
મહોદ્ધુ ગુજરાતી માસિક પત્ર.

દેશી વેપારી ચેમ્બરનું માસિક.

હોલના વ્યાપાર અને ઉદ્યોગની ચળવળના જમાનામાં
આ માસિક એક સારા લોભિયા તરીકે, ગુજરાતી પ્રજાની પાંચ
વર્ષથી ઉભંગ, આગ્રહ, અને ખતથી સેવા બજતવે છે; અને
વ્યાપારિ દુનિયામાં તે દરેક ઘરમાં માનીતું અને ઉપયોગી થઇ
પડ્યું છે. તેમાં ભુદા ભુદા વ્યાપાર, ઉદ્યોગ, ખેતી તથા વિજ્ઞા-
નને લગતા વિષયો અને આંકડા આપવામાં આવે છે, અને
વ્યાપારને લગતી જાણદો તથા જાતમીવાળો તેનો ખાસ વિભાગ
બહુ લોકપ્રિય થયો છે. દુકાનાં કહીએ તો, વ્યાપારી આલમને
આ માસિક ઘણું જ જરૂરનું થઇ પડ્યું છે. જાહેરખબર માટે
તે ઉત્તમ સાધન છે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩-૦-૦
ટપાલ ખર્ચ સહિત. રૂ. ૩-૬-૦. છુટક નકલ એકના રૂ. ૦-૪-૦
લખો:—

સેક્રેટરી, ધિ ઇન્ડિયન મર્ચન્ટ્સ ચેમ્બર અને બરો.

૭૭-૭૯, એપોલો સ્ટ્રીટ, —મુંબાઈ.

સુન્દર, સુશોભિત વાળ!

તમારા અંગને યોગ્ય અને જાતની જરૂર છે, તેટલીજ તમારા વાળને પણ છે. કારણ કે વાળ એ સ્ત્રીનો શુભચર છે. જો તમારા વાળ ખરી પડતા હોય અથવા તેની તેજસ્વિતા ઓછી થતી માત્રમ પડતી હોય તો-

કામીનીઆ ઓઈલ:

(રેફિનર્ડ)

ગુણકારક, સુખાકારી તેલ-

જરૂર વાપરો. કામીનીઆ તેલ વાળને માટે ઉત્તમ છે અને તેમાં ઘણુંજ ગુણકારક વસાણુંઓનો સમાવેશ થયેલો છે. આ તેલ લગાડવાથી તાલકાનાં છિદ્રો ખુલ્લા થાય છે, જોડો નાણું દાખ છે, વાળ ખરી પડતા અટકે છે, અને સુંવાળા, તેજસ્વી અને છે. માટે આજેજ વાપરી અનુભવ મેળવી લુગા; પછી દરેક વાપરો એમ અમારી ખાત્રી છે! આ ગુણકારક તેલ વાપરનાર શું કહે છે?

મિ. કે. કે. પીલે, ઝવેરી, કાલંબો (લંકા) થી-લખે છે કે, "તમારું કામીનીઆ ઓઈલ ખરેખર ઉત્કૃષ્ટ

અનાવડ છે. મારા કુટુંબ આ તેલ વાપરવાથી ફક્ત ૧૫ દિવસમાં ફાવેલો મેળવ્યો છે. માથાનો દુખાવો અને મગજના તણાવ જુ, એ સર્વે તરત દૂર કરી નાંખે છે."

ડા. હરીનાથયજ્ઞ, સીવીલ સર્જન્યન કમ્પાસિયુરથી લખે છે કે, "તમારું કામીનીઆ ઓઈલ સર્વે કરનાં વધુ પસંદ કર્યું. બીજા તથા આટલી મોક્ષે."

કિંમત આટલી ૧ નો રૂ. ૧-૦-૦	વી. પી. ખર્ચના રૂ. ૪-૦
કિંમત આટલી ૩ નો રૂ. ૨-૧૦-૦	વી. પી. ખર્ચના રૂ. ૦-૭-૦

" ગુડેરીન "

ઓછો માટે અમૂલ્ય એવું છે. જેઓનું શરીર ધમણ જેવું હોય-શરીરમાં લોહી નહીં હોય, અશક્તિ માત્રમ પડતી હોય તથા નિર્ધમન અટકાવ નહિ આપતો હોય-તેઓ જેઓ એનિમિયા જેવાં દરોજી દેશન થતા હોય તેઓને-" ગુડેરીન "

વાપરવાને ખાસ લગામણ કરવામાં આવે છે. ગુડેરીન લગભગ સોળ દહાસ દોઝામાં વપરાય છે.

ગુડેરીન દોઝ દવા વેચનાર પાકેથી રૂ. ૨-૧૨-૦ ની કિંમતે મળશે. જો તેઓ પાકે ન હોય, તો નીચે જણાવેલા સોલ એજન્ટ પાકેથી મંગાવવી પિ એન્ડો ઇરિયન ડ્રગ એન્ડ કેમિકલ કંપની.

૫૫; લુમા મસજીદ-સુખાઈ,

સુન્દરી સુબોધ.

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તો તત્ર દેવતા । મતુ
(પ્રસન્ન દેવતા રહે, ત્યાં પામે સન્માન સુન્દરી)

આલસપાત્ક,

પ્રસ્તુત ૧૦ આંક ૧૨ મો.

બન્ધુસમાજ, અમદાવાદ.

ઓગસ્ટ ૧૯૧૩.

પ્રકાશક અને તત્રી — રામમોહનરાય જસવંતરાય.

વિપયનુમન

વિષય વિભાગ	લેખક	પૃષ્ઠ
કવ્યગુજન		
દુર્લભાનંતુ પ્રભાગીત	રા ચંદ્રમણિશંકર જોડાતાત પંચા	૪૧૯
કાવ્યકુજ,		
બહેમા ! આવજો રાસ ત્રીતવા	મિ હાસમ હીરજી આરખી	૪૨૦
અ બાહુ નિદાગીન	રા પુજ	૪૨૦
શિશુજનના હૃદય	રા પ્રભાસકર જમશંકર પાઠક	૪૨૧
ભગિનીને હૃદયોધન	રા " સિંદ્ધ	૪૨૨
જ્ઞાતાને ઉપાસંગ	રા " બ્યાનક	૪૨૩
સખી વિરોધ	જેન સુધીનામાઈ અમદસામા	૪૨૩
સાંલિહતો		
પ્રકાર	રા " આત્મ્યાદિમક	૪૨૪
રણોમણિમાલા		
રેખાલી સ્વાધ્યા	ગ " જયન્ત	૪૩૩
વિષ વિહાર		
વીદ્યાવધી	બાલુમા સમિશુવાનાર્તા	૪૩૭
નૈદાશ્રમ		
તત્ર ઓશીને સો સરના જેનનો જવામ મિ K G M		૪૪૬
મજૂરા		
સુન્દરી સુબોધ — માસિક વધારા સહિત		૪૪૭

સુન્દરી સુબોધ * * માસિક વધારા સહિત.

૧. સુન્દરી સુબોધના દરેક અંકમાં " વિદ્યાકલા-વૈદક " વિભાગમાં પાકથાત્ર (અને ગૃંથશુકલા) ના વિષય અવરૂપ આવશે. અને ખીન્ન ઉપયોગી લેખો પણ પ્રકટ થશે.
૨. યત્રમળુપા તથા સમયતરંગ પણ દરેક અંકમાં દાખલ થશે; અને તેમાં સ્ત્રી ઉત્તરિની સીલચાત્ર સમાજ સેવાનાં ધર્મો તથા વિવિધ જાણવા જોગ દલીલત પણ પ્રકટ થશે.
૩. વારંવાર સ્ત્રી પુરુષોને ઉપયોગના અને આનન્દ આપે એવા વિષયો માટે, જાહેર દરીશાધર્મી ધનાર્મો આપવામાં આવશે.
૪. દરેક અંકમાં ત્રણેક પાનાંને વિષય નાગરી લિપિમાં આવશે; જેથી આપણી વાંચનારી બહેનોને આપણાં શાસ્ત્રોની (હિન્દુસ્તાનની ગુપ્ત) ભાષા વાંચવાનું બની શકે.
૫. સ્ત્રી સહિત, સ્ત્રી વાંચન, સ્ત્રીઓનાં દર્દો, સ્ત્રીઓની પ્રગતિ, સ્ત્રી કેળવણી, સ્ત્રીઓની કાવદાની દૃષ્ટિએ રિયલિટી, સ્ત્રી જીવનના મહાપ્રશ્નો, અને આજીવજીવણી તથા જાણકોને સમગ્રતા સંવાદો, વગેરે, ઉપર ખાસ લેખ લખાવી પ્રકટ કરવામાં આવશે.

* * સપ્ટેમ્બર અને ઓક્ટોબરના [પહેલા બે અંકોમાં] આવવાના થોડાક વિષયોની માદી, [આ અંકો મહિનાની તા. ૧૦ થી લગભગ પ્રકટ થશે.]

ખાસ લેખ:—શરીરની સુન્દરતા, જીવજીતામાંથી એક અધ્યાય, હિન્દુ સમનની ભાવના (મિસિસ બિસેન્ટનું એક વ્યાખ્યાન), વેદમાં સ્ત્રીનું સ્થાન.

ઉપયોગી લેખ:—ગ્રાફિસરનું બજેટ [ધર ખર્ચમાં કરકસર], અમેરિકાનું ગૃહજીવન,

ઇન્જીન્યુસાર સંતતિ (મરજી મુજબ હોકરાં).

ચરિત્ર:—ઇલિઝાબેથ ક્રાય, ડૉ. નાથ બહેન જોશી, હિન્દી ગ્રામીન દાનેશરી સુન્દરીઓ.

અન્યદોહન:—હિન્દુસ્થાનના સામાજિક જીવનમાં સ્ત્રીનું સ્થાન વસન્તોત્સવ,

અથવા " સ્વર્ગનાં રત્નો ".

પ્રવાસ:—હિન્દુસ્થાનની યાત્રા; જાપાનની મુદ્રાદરી.

વિદ્યાકલા:—ધર્મગુ દવાઓ, સ્ત્રીદર્દોનું કારણ, કસરતના ફાયદા, ગૃંથશુ અને પાકથાત્ર.

વાર્તાસહરી:—આઠ સ પૂર્ણ વાર્તાઓ; પ્રેમની પાંખો (ચાલુ સાંસારિક નવલકથા)

આનન્દાશ્રમ:—સોજીત્રાસનાં ભાવજો (" રતિભાવજો " થી તદ્દન વિરુદ્ધ છે; આમાં સ્ત્રીને બહોલે પુરુષ કેળાટ કર્યા કરે છે)— " સ્વત્તી શોધમાં " (ચાલુ રમુજ વાર્તા), ગમ્મતનાં ફક્રા, વિનેદી કવિતાઓના ઉતારા, વગેરે.

બાલ વિભાગ, કાવ્યકુંજ, રમઝૂમિ, સાહિત્ય સમાલોચન, વગેરે.

નવેમ્બરના અંક વાર્તાઓના ખાસ અંક તરીકે પ્રકટ થશે, [તે માટે વાર્તાઓ વગેરે રમુજ લેખ તા. ૩૦ સપ્ટેમ્બર સુધીમાં મળશે. તે જ દાખલ થઈ શકશે.]

સુન્દરી સુબોધ

સ્વસ્થ સામર્ય ગોવધનસાધના શબ્દોમાં કહીએ તો—“સ્રીયા પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુદંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે જળવતી, રોગહીન અને સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુદૃઘજનનમાંથી તેઓ સુકૃત-સ્વતંત્ર યાય ને તે સુકૃતાર્થી અને સ્વતંત્રતાથી કુદૃઘની મૂર્ખા ઉપજાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુદૃઘના ખરાં કર્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને દૃઢતાદિની બને, કુદૃઘના બાળક પર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની કલ્યાણવાસનાઓ તૃપ્ત કરે.” સાધ્વી પાત્રી ધર્ષ પતિનું જીવન ઉન્નત કરે, પતિવધાવન રોવાશયિની બની કુઃખતિભરમા રૂખતાં જાનું આત્મા-હૃદય ઉદ્ધારે, માતૃશક્તિ પુત્રી તરીકે હિન્દુમૈયાતા સંતાનોના વિકાસ અને પ્રગતિની સદાયક યાય, તથા પ્રજાવસસ જનનિ રૂપે સ્વદેશમાં હૃદયસ્થાનાં તેજસ્વી, હૃદયાસમર્થા કિરણો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્યસુન્દરીઓના જીવનની સંકલ્પતા છે “સ્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રેમ નથી, અને પ્રેમ વિના રામ્ય નથી .. સ્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૧૦ મું.] ઈ. સ. ૧૯૧૩, ઑગસ્ટ, ગ્રાવણ, વિ. સં. ૧૯૬૯. [અંક ૧૨ મો.

ઉદયગુંજન.

કાર્યમાં અનુકંપાનું સ્વરૂપ ! માતાના હૃદયમાંથી રક્તનું સ્રવણ થાય છે, પ્રેમથી તેના તરફ ત્હમારો તે હાથ લંબાવો. ગરીબ દુઃખી માતાને આશા અને દિલાસો આપો.

“અરે, ત્હમે દુઃખી માતાની દુઃખી પુત્રીઓ ! ત્હમે સૌ ઐક્યમાં આપો. તેને થોડી તંદુરસ્તી આપો. તેને મરવા દેશો નહિ. આપણી સદતતને તેના માતાના દુઃખથી છવાવા દેશો નહિ. ત્હમારી કીર્તિ અને ત્હમારા સુખને અરક્ષિત થવા દેશો નહિ. કુર દુઃખનોના હાથે ત્હમે રીખાશો નહિ, ત્હમે કલંકિત થશો નહિ.

“અરે સ્ત્રીઓ, જેનાં નેત્રો અને કાન ઐહિક સુખમાં નૃકડાએલાં છે અને જેમના આશમાંથી દમવગરનું ગીત નીકળે છે ! શું ત્હમે તુર્કની દીકરીઓ છો, કે ત્હમે પિતૃભૂમિ વિનાની છો ? ત્હમારા શિરપર ઝળકતા અશ્વકંઠાનું તેજ સત્ય નથી.

“શું ત્હમારા પૂર્વજોના ઉમદા જુરસો ત્હમારા આત્મામાંથી લુપ્ત થઇ ગયો છે ? જુઓ ત્હમારા ભાઈઓનાં શબને કફન જોઇએ છે. આપણા દેશને નવું જીવન જોઇએ છે. ત્હમારાં ઝળકતાં રત્નો કાઢો, તેમને અર્પીદો; અને ત્હમારા આંટપરથી આ મૂખમાં ભરેલું ગીત જુરો દો.”

(સમલા.)

—અંદ્રમણિશંકર જેઠાલાલ પંડિત.

કાવ્યકુંજ.

ખડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

ખડેનાં ! રાસ ઝીલવા આવજો જમુના કાંઠામાં,

જમુના કાંઠામાં—પ્રભુની વાટમાં;

ખડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

કુંજે કુંજે જલકિયાંના જહાર છે,

કુંજે કુંજે સુગવટ તણા તાર છે;

ખડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

ઝીણા જગતના ઝમકાર છે,

મહી અજવાળાં અપાર છે;

ખડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

વૃંદાવનમાં વિભુની વિશુદ્ધિ રસે,

હરિનું નામ રહસ્યું હલે,

વિરાટ જ્યોત ઠાર ઠાર ખેત્રે રે;

ખડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

આવાસે છે પ્રમુદાં પદરામણાં,

શ્વાસે શ્વાસે પ્રભુનાં સંભારણાં,

રાસે રાસે હરિજનાં વારણાં;

ખડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

(મુંબાઇ)

—હાસમં હીરજી આરણિયા.

રસ બાલકનું નિદ્રાગીત.

(તોટક) ઉઘી જા, ઉઘી જા રસ બાલક ! તું,
 ઉઘી જા રગનીલાર, ઝોા પ્રિય ! તું;
 હસતાં ફેલતાં, રમતાં રમતાં,
 ઉઘી જા સુષુતાં ગીતડાં મીઠાં !

ઉઘી જા પ્રભુના પ્રિય બાલક તું:
 રખવાળું ત્હને જગપાલકનું !
 સુખડાં મધુરું સહુ પામીશ તું,
 દુખડાં દીનતાં પ્રિય ! કાપીશ તું !

વીતશે દિવસો ત્યમ વાધીશ તું,—
 નાપી પામીશ આત્મિક ઉન્નતિ તું !
 ભૂલી જાન બધું કહવા જગતું,—
 કર સેવન દિવ્ય તું શાન્તિ તણું !

સઘળો દિન આ રમતાં રમતાં,
 ધરમાં વળી દોડી બહાર જતાં,
 બહુ યાત્રી વિરામ હવે યદવા—
 ઉઘી જા, સુપ્રભાત ત્રિપે ઉઠવા.

ઉઘી જા, ઉઘી જા રસબાલકડા !—
 મધુરું મધુરું હસતાં, રમતાં !
 ઉઘી જા, સુખી યા રાખને મુદ્દુ આ,—
 સુપ્રભાત ત્રિપે ફરીથી ઉઠવા:

હસવા, રમવા,
 ફેલવા, ફેરવા,
 વધતો ઉરહર્ષ નવો ધરવા;
 નવજીવન નિત્ય હોડી યદવા—
 ઉઘી જા, ઉઘી જા, રસબાલકડા !

(બીજડીઆ)

શિશુજનનાં હૃદય.

(હરિણી)

સરળ મધુરું રનેહે બીનાં અલુપમ નિર્મળાં;
 દ્વેષ્ય વિજ્ઞાનાં ભોળાં પ્રેમી રમુજ ભવાં ખરાં;
 કુદરત તણ્યાં ઉત્સાહે કે જગ-મય વાડોંમાં,
 અમર સરખાં એક્કતાં, હા ! શિશુજનનાં હૃદાં.
 તરલ નવહું જોવા, લેવા અખડિત તત્પરાં,
 અસિખિત પત્રો જોવાં કેરાં, અધોતજ મોતી સાં;

અપ્રકટ વિના સરકારોથી અમૂલ્ય મણિ સર્માં,
અદૃશ્ય કરતાં છાયા જેવી પડેલ મુકુરમાં.

અદૃશ્ય સરખાં આનંદી એ પ્રવાસી પ્રભાતનાં,
અવિદિત પથેા ફેરી રહેતાં જરી પ્રતિકૃળતા,
તદપિ મયતાં જ્ઞાતા યાવા અમેદ રહસ્યનાં;
ગમન કરતાં ધીરે ધીરે પરસ્પર સાયમાં.

લળતો કુમળી ડાળી જેવી વળે જ્યમ વાળતાં,
સરસ નરસી છાપેા જેવી પડે જ્યમ પાડતાં,
કુસુમ કલિકા પ્રીતે પોષી ખીલે જ્યમ ખીલતાં,
મૃદુલ પ્રુલકાં જેવાં રૂપાં શિશુ જનનાં હતાં.

નિરખી નિરખી સદૃશ્યોને ધરે શિશુ આગળે;
પરખી પરખી સન્માર્ગેને કહેા શિશુઓ અદે;
નરસું ત્યજીને સારં સારં શિખાવ શિશુ યકી;
શિશુ સુધરતાં હ્વાવો મ્હેલો ભવિષ્ય મહીં નથી.

(મુખ્ય)

—પ્રસાદાંકર જયશંકર પાઠક.

ભગિનીને ઉદ્દેશોધન.

(હરિગીત.) પ્રિય ! જ્ઞાનરશ્મિથી સદા હિર-પદ્મને વિકસાવજે,
વિકસાવજે, ખીલાવજે, મધુરે પરાગ પ્રસારજે;
પ્રેમે પ્રસાદી બન્ધુને સદૃજ્ઞાન ફેરી આપજે,
ને પ્રેમથી દારિ ને દુઃખ દેશ ફેરાં ડાપજે.

રસહીણુ પ્રુલકાં ધરતી વેલી કંઈક સુકાય છે,
ખીલી તુરત કચરાય કે દુર્દૈવથી કરમાય છે !

અમ દેશની માતા-ગુરની ક્યાં પ્રસાદી અરે, વસે ?
ક્યાં વીર જનનિ, વીર ભગિની, વીર શુદ્ધેવી હિંસે ?

ભારત તણી આ દુર્દેશા ભગિની ! સુપ્રેમે ટાળજે;
તુજ આત્મ ફેરી વિમળ જ્યોતે અમ હૃદય અજવાળજે;
તુજ ઉન્નતિમાં દેશની ગતિ હિંચ જનતી જાય છે,
તુજ શક્તિમાં અમ દેશનું બળ સદા વધતું સુકાય છે.

અમ દેશનાં ગૌરવ અને ઉદ્ધાર તારે દાય છે,
શક્તિમતી તુજ જ્ઞાન સરિત્થા તિમિર અમ હરનાર છે;
તુજ આત્મ-હિરતું વારિ પ્રેમે સીંચી રસ ઉભારાવજે,
સ્વર્ગીય નન્દનવન સખી અમ આર્થજીમિ બનાવજે.

(અમદાવાદ.)

—“સિંહ”

બહાલાને ઉપાલમ્ભ.

(ગઝલ) અરેરે માનવી ! તુજમાં, દયાતું કેમ અધારું ?
ખિચારું ટળવળી મરશે, લિધાડી દે હૃદય રહારું.

બહાલાને દુઃખ આપતાં, હૃદય ન કટકા થાય,
ક્યાંથી એવો માનવી, પ્રેમ અર્પવા ધાય ?
બમર પુષ્પો ધણી દિસે, મળે મન એક એકથી,
ન જોયે પ્રેમને કાંઈ, બળે હિર આપ મેળેથી.

સારસ સારસી જોડતું, કેમે નહીં છોડાય ?
છૂટે નહિં, ઘટે કદિ, પ્રાણ વિનાતું ધાય.
ન માગે પ્રેમ જાતિ કે સ્વરૂપ બહાલું નહિં લેને,
પરંતુ જાણ અંતર આણુ, ઝરણુ છે પ્રેમતું વહેને.

(અમદાવાદ)

—“બાલક.”

સખી વિયોગ.

(મન્દાકાન્તા) રૂઝા કેવો અમ પર, અહો ઇંશ તો આજ રૂઝો,
રે રે મહારી પ્રિય સખી તજો દેહથી પ્રાણુ છૂટ્યો !
શું આશિર્તા નિરદય જની આંખ બાડી ગઈ તું ?
મહારા વીરા દૂર બહુ રહ્યા, શુંજ તેને લખું હું ?

તેતું મોણું વિમળ દિલકું કેમ આ સોખરો રે ?
આ સુણીને નયનમહિથી આંસુડા સારશે રે;
વિધિ લેખો નહિં નહિં જરી કાંઈ કાળે રૂરે રે,
તેકું આભું, અરરરર તે કેમ પાણું રૂરે રે ?

મહેં જાણ્યું જે પ્રિયજન તણા યોગથી સુખ મહોદું,
ના, ના, મહારી પ્રિય સખી ! સહુ સુખ એ છેક જોડું;
અંતે જાણું સગી ત્યજી અહિં, સાથ ના કોઈ રે છે,
રે રે પ્રાણી જનમ ધરીને જગતાં આયમે છે !

જેને માન્યાં મનથી અતિશે પ્રેમથી આહનારાં,
જૂઠાં જૂઠાં સહુ પ્રણયી એ સ્વાર્થમાં રાયનારાં;
એવા જૂઠા જગતજનના રનેહને જુલ્મી જાળે,
તું તહારા આ તવલ પથમાં શાન્તિથી ચાલી જાળે.

(કચ્છ-મુદ્રા)

—ખહેન સકીનાબાઇ અલદલા

વાર્તાલહરી.

ઉપકાર.

ઈસ્વીસનના તેરમા સૈકાની શરૂઆતમાં આપણી આ નાની વાર્તાનો પ્રારંભ થાય છે. આશરે આરસેં વીસનું ઈસ્વીસનનું પરસ ચાલતુ હતું, તે સમય 1૯૦૬સ્તાન માટે અધા-ધુધીના હતો. દિલ્હિના તખ્ત ઉપર સુલ્તાનશને અલ્તમશ સુલ્તાન બેઠો હતો. તે પોતાના કાંધક બુદ્ધિચાતુર્યથી અને કાંધક જોર જીલમથી પોતાના પુર્વજોના વખતના સ્વ-તંત્ર સુખાચોને છુતી તાળે કરી શક્યો હતો.

પરંતુ સીંધ દેશમાં તો શાંતી હતીજ નહીં. પાદશાહી લશ્કર બાગ્યેજ ત્યાંના સુખાને નમાવી પાછું વળ્યું હતો. કે તરતજ ત્યાં મારામારી અને ટટો ફીસાદ આખા દેશમાં ચાલુ થઇ ગયાં હતાં. પાદશાહી સરખા નામનીજ હતી. સુખો કહેવા માત્રજ પોતાનો દોર દમામ ચલાવતો હતો. હિન્દુ મુસલમાન વચ્ચે નાની લડાઇઓ ચાલુજ હતી, અને જન માલની સલામતી તો બીલકુલ પલાયન કરી ગઇ હતી ! છુટારા ધાડપાડુ, ચોર લોડોનું જ્યાં ત્યાં પરિચય જનમેલું જણાતું હતું.

માધમાસ ચાલતો હતો. દિવસે તાપનું જોર વધતું જણાતું હતું અને રાત્રીએ ટાઢ પોતાનું સામ્રાજ્ય ચલાવતી હતી. આવા સમયમાં વિશાળ સિન્ધુ નદીના પૂર્વ તરફ આવેલા એક નાના ગામડામાંથી એક છત્રીવાળું ગાડુ અને ત્રણ ચાર હથીવારખંધ રક્ષકો રક્ષાંજ પડતે પડતે સિન્ધુ નદીના પશ્ચિમ કિનારા ઉપર આવેલા એક નાના ગામ તરફ પોતાનો રસ્તો ઉતાવળથી કાપે જતા હતા. ગાડુ ધીરે ધીરે આગળ ચાલ્યું જતું હતું. રાત્રી પણ પોતાનો પ્રતાપ ધીમે ધીમે જમાવતી હતી. અને શીતરમી સન્દ્રમા ચોતરફના વેરાન મેદાન ઉપર પોતાની શ્વેત શ્રીષ્ટ અને દૂધ જેવી ચન્દ્રિકા પ્રસરાવવા લાગ્યો હતો. પવનના સપાટા વારંવાર રેતી તથા ઘૂળના લાવાઝોડ સાથે કોઇ કોઇ રસ્તે આવતાં જાડને પણ મૂળમાંથી ઉખેડી નાંખવા પ્રયત્ન કરતા હતા અને ગાડા ઉપરના ઢાંકેલા વસ્ત્રને ઉરાડી નાંખતા હતા. આકાશ તદ્દન નિર્મળ હતું. કલાક એકમાં આ ગાડુ સિન્ધુ નદીના કીનારા ઉપર આવી પહોંચ્યું. અને કીનારા ઉપરથી ગરગટતું ઉંચુનીચુ ચતું નદીના વિશાળપટમાં ઉતરવા લાગ્યું. ગાડાના બે રક્ષકો બે તરફથી ગાડાને ઝાલો નીચે ઉતરવા લાગ્યા. થોડી પળમાં પાણીની સપાટી જણાઇ.

“ અહમદ હુસેન ! ” ગાડામાંથી અતિ મધુર સ્વર સાથે સિન્ધી બાષામાં એક નવ-વાયન યુવનિએ પોતાના એક રક્ષકને પૂછ્યું.

“ અહીં પાછેક ધડી રોકાઇ શકારો ? ”

“ જોન ! એક પળનો પણ વિતંજ આપણને નુકશાનકારક છે. ” અહમદ હુસેન નામના એક રક્ષક જવાબ આપ્યો. “ નદી જોળંગી પેલી તરફ ગયા પછી ગામમાં પહોંચ્યા એટલે શીકર નથી. બાકી હાલમાં કેવો વખત છે, તે તો તહમે તથા જોન પોતે પણ જાણે છે. ”

“ લગાર ઉતરવાની ખાસ જરૂર છે. નદી આવી છે. એટલે જોળંગીને પેલી તરફ ગયા પછી પણ રોકાવા વગર છુટકો નથી. માટે નદી ઉતર્યા બાદ શ્વેત થોડીજવાર ગાડાને જોડી કરવું પડશે. ”

આ વાત સાંભળી હતી તેટલામાં નદીના ઈંડા જળ ઉપર તરતી હોડીઓના માછીઓ આ ગાડાને તથા બળદ અને માણસને નદીની પેઠી તરફ લઈ જવા તૈયારી કરવા લાગ્યા. ગાડુ હોડી નાંખવામાં આવ્યું. અને અંદરના ભાગમાંથી બે યુવતિઓ ધીરેથી પોતાના ચરી-રને હાંકીને ગાડાની ઐક બાજુ ઉપર ઉતરી પડી, પાસેની હોડીમાં પોતાનાં માણસો સાથે જઈ પહોંચી. તરતજ હોડીને પાણીમાં હંકારી મુકવામાં આવી, ઈંડા જળની સપાટી ઉપર ચન્દ્રમાતું પ્રતિબિંબ હોડીમાં યેસનારાંઓને મનેદર લાગતું હતું. પાંચેક કલાકમાં હોડી સામેની બાજુએ પહોંચી ગઈ અને ત્યાં તે બે યુવતિઓ પોતાનાં માણસો સાથે ઉતરી. ગાડા તથા બળદને આવતાં જોઈને વાર હતી તેટલી વાર આ બે યુવતિઓએ પાણીથી રહેજ છેટે પોતાને જે કાર્ય કરવું હતું તે કરવામાં પ્રવૃત્ત રહી. પોતાનાં માણસો તેથી થોડેજ છેટે હતાં. બન્ને વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થવા માંડી.

“ બહેન યશોમતિ ! હવે બે ઘડીની અંદર તું તો તારા પતિની સમીપ જઈ પહોંચીશ. ત્યાર પછીથી તારે અને મારે વિશેજ થવાનો. ધન્ય જ્યારે મેળવશે ત્યારે મળીશું. પરંતુ બહેન ! તારા પિતાએ આસપાસથી યોડી ખજરોનો આધાર લઈ તેને મોકલી દેવામાં ધણીજ ઉત્સવજ કરી હો ! ! ”

“ શા ઉપરથી તું કહે છે કે યોડી ખજર ઉપર મારા પિતાએ આધાર રાખ્યો છે ? ખજર છે તને ? પેલો ખેતરાસાન અને સમરકંદનો રાક્ષસ જંગીસખાન ખરેખર સિન્ધ દેશમાં આવી ગયો છે ! મને ખરી ખજર મળી છે. મારા પિતાએ બૂધ કરી નથી. પ્રિય બહેન ! મુસલમાનોના સમયમાં આપણા જેવી દિન્દુ સ્ત્રીઓને તો પોતાના પતિ પાસે રહેવું યોગ્યજ છે. હિંમરે પહોંચ્યા પછી વિવાહિત કે અન્નિવાહિત બાળાને તો આ રાજ્ય તદ્દન ભયંકર અનયંકારીજ નિવડે છે. માટે હું જાઉં છું તે ધન્ય સારા માટેજ કરે છે. ”

“ બહેન ! તું કહે છે તેમ પચ્ચહાય. જોને મહેલે દૂર લશ્કરની ઊવણીનો પડાવ જ હોય તેવું જણાય છે. અરેરે ! હવે શા ભોગ મળશે ? દેશતું સત્યાનાશ નીકળી જશે. અત્યારે આપણે મળ્યાં તે ખરાં અને હવે મળીશું તે યોડું. સમય આવી ગયો છે. કદાચ જંગીસખાન તારા ગામ ઉપર ચઢી આવ્યો તો કાણ જાણે શા શા અનર્થ કરશે ! બહેન, જવાનું માંડી વાળ અને તારા સ્વામી સાથે આપણે ત્યાં આશ્રમે આવીને રહે. ”

“ તું તો ગાંડી યઈ છું. પોતાના પતિ પાસે કહેવામાં કદાચ મૃત્યુ યામ તોપણ કોઈ આર્થજાળા પહોંચી હોય તેવું ત્હેં સાંભળ્યું છે ?—પણ ખરે ! બહેન !—પેલી બે સ્ત્રીઓ આપણી તરફ ચાલી આવે છે તે કાણ હશે ? ” યશોમતિએ કાંઈક ધારતી અને સંકેતી નદીના કીનારા તરફથી સ્થામ રંગના વસ્ત્રથી સજ્જ થયેલી બે સ્ત્રીઓને આવતી જોઈ ચમકી જઈ પૂછ્યું.

“ હા ! એ કાણ હશે ? ” તેની સખીએ ભયથી ઉદ્ગાર કાઢ્યો. “ ચાલ ! આપણાં માણસોની પાસે જતાં રહીએ. ”

આટલા વખતમાં ગાડુ તથા બળદ આ તરફ આવી ગયા હતા અને માણસો તે ઉતારવામાં રોકાયેલા હતા. ફક્ત બે માણસો તે યુવતિઓ જ્યાં વાત કરતી હતી ત્યાં ઉભા હતા. તેઓ પણ આ બે આદમીઓને પોતાની તરફ આવતા જોઈ તરત પોતાનાં હાથીયાર સંભાળી તે જોની પાસે આવી પહોંચ્યા. પરંતુ આવતાં આવતાં આવનાર પેલા બે પુરુષોએ

તે સ્ત્રીઓને ઘેરી લીધી અને કઠોર સ્વરે સમજી શકાય તેવી ભાષામાં તાણે યજ્ઞજ્વાલુકમ કંપે.

થોડીજ વારમાં આસપાસનાં માણસો હથીવાર ઉઘામી દોડી આવ્યાં. તે બે યુવતિઓ ભયથી યરયર ધ્રુજવા લાગી. કારણકે પોસાક ઉપરથી આવનાર મનુષ્યો બીજા કોઈ નહીં પરંતુ મોગલો હોય તેમ જણાઈ હતું. પેલા બે મોગલોએ પણ પોતાની તરવાર મ્યાનમાંથી ખુલ્લી કરી અને મારામારી અને કાપા કાપીની તૈયારી યજ્ઞ હોય તેવાં દેખાવ યજ્ઞ રહ્યા. પણ આવા સમયે નદીમાં ઉભેલા મોગલે એક કારમી ચીસ પાડી. બધાની નજર ચીસ પાડનાર તરફ ખેંચાઈ. પણ શું દેખાવ નજરે પડ્યો? નદીના પાણીમાં ઉભેલા મોગલને એક ભયાનક મગર પોતાના પૂંછડાથી પાણીમાં પછાડી તેના એક પંગ મ્હેંમાં પકડી ઊંડા પાણીમાં ખેંચી જતાં સર્વેએ જોયો. આ દેખાવ જોઈ બીજા મોગલ એકદમ પાણીમાં કુદી પડ્યો અને કાઠ ઉભેલા સીપાઈઓને દયાની ખાતર મરતા માણસને બચાવવા લાગી તૂટી ઉઠું જળાનમાં ઘાટા પાડી વિનવવા લાગ્યો,

શાન્ત અને રિયર પાણીની સપાટી ઉપર બે મનુષ્યો તે બપોરે જીવલેણ પ્રાણીની સામે ખેંચા ખેંચી કરવા લાગ્યા. પરંતુ તે થોડાજ વખતને માટે હતું. એકને બચાવવા જતાં બીજા પણ તે પ્રાણીના પંઝામાં સપડાઈ ગયો. બન્ને પોતાના હાથ પાણી ઉપર દ્યા ખાતર બચાવવા દલાવવા લાગ્યા.

આ દેખાવ કુર મનુષ્યની જાતી પીગળાવવા બસ હતો. મરણની અણી પહોંચેલા, થોડુ ધણું પાણી પી ગયેલા, પહોળા હાથ અને પહોળી ફાટી ગયેલી ઝાંખો વાળા, તરફડીયાં મારતા બે મનુષ્યોને જોઈ કાઠ ઉભેલી યશોમતિએ એક ઝડપ મારી પાસેના આદમીના હાથમાંથી તરવાર છુટવી લઈ ત્હેની બહેનપણી અને બીજાં માણસો તેનેરાકે તે પહેલાં પાણીમાં ભુરકો માર્યો અને બીજાજ પગે એક ડુબણી મારી લાંબી પાણીઘાર તરવાર મગરના શરેલા મ્હેંના નીચેના લાગમાં ઘોંચી દીધી.

ડોળામલા પાણી ઉપર લોહી લોહી યજ્ઞ ગયું. તેના ઉપર ચન્દ્રમાનાં કીરણો અબ્યવસ્થીત રિયતિમાં પડતાં જણાયાં. પાસે ઉભેલા બીજા માણસોએ નદીમાં કુદી પડી તરીને બહાર આવેલી પોતાના બીના પાણીથી દડદડતા કેસપાસને ગોઠવતી યશોમતિ પાસે દેખતી રીતે બે મરી ગયેલાં શરીરાં ખેંચી કાઢ્યાં. તેમાંના એકના પગેથી લોહી નીકળતું હતું.

“બહેન ! બહુ ભૂલ કરી. નિરર્થક ત્હમે ત્હમારા શરીરને જોખમમાં નાખ્યું ! હોં ! આ બે યવનો આપણને બેહાલ કરવાને આવ્યા હતા. સર્પને દુધ પાષ્ટ ઉછેરવા જેવું કર્યું.”

“અરે ! અદમદ હુસેન ! ગમે તેમ હતું પરંતુ તે બન્ને ઇંધરનાજ ફરજદ છે. ત્હમણે ગમે તેટલો આપણા ઉપર જીલમ ગુજાર્યો હોય પરંતુ તેમને આવી કૂર રીતે મરતા જોઈ આપણે કાંઈ પણ મદદ ન કરવી તે આમારા આપર્થધર્મને અને વિશેષ કરી આપણે હિન્દનાં બાળકોને ધણુંજ શરમ ભરેલું છે ! હવે ઇંધરની ખાતર કોઈ જોશો કે આ બે મુશ્કેલા છે કે જીવતા ?” યશોમતિએ પોતાની સખીએ આજેલાં દારાં લુગડાં પહેરતાં પહેરતાં પાસે ઉભેલા સેવકોને હુકમ કર્યો.

તરતજ એક તાપણી સળગાવવામાં આવી અને આ બન્ને માણસોને જગૃત અને શુદ્ધિમાં લાવવાના પ્રયત્નો અજમાવવામાં આવ્યા. એટલામાં આ તરફ આવી ગયેલા ગાડાને બળદ વિગેરે જોડી દઈ બન્ને યુવતિઓને તરત બેસી આગળ રસ્તા કાપવા અદમદ હુસેન કહેવા

લાગ્યો. “ નહીં ! એમ નહીં યાવ ! જ્યાં સુધી આ માણસો શુદ્ધિમાં નહીં આવે ત્યાં સુધી હું તો અહીંથી ખસવાની નથી ” યશોમતિએ દૃઢ સ્વરે કહ્યું.

“ બહેન ! હડીલાઇ ન કરો ! જુઓ એ પહેાર રાત્રી જવા આવી છે. આ વખતે તો આપણે ઠેકાણે પણ પહોંચી ગયા હોત. વળી રસ્તાના બોની તમને ખબર છે ? આ એ માણસો મુગ્ધ છે અને ભૂંટારા જણાય છે. તે જીવો કે મરણે તેમાં આપણે શું ? અહીંના માછી લોકો તેમની સારવાર કરશે. આપણે રોકાવાનું કારણ નથી. ” અહમદ હુસેને સમજાવતાં જવાબ દીધો.

પરંતુ યશોમતિ એકની એ ન થઇ. લાચારીએ બધાં માણસો ને એ યવનોને શુદ્ધિમાં આણવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. થોડી વારમાં પાછળથી પડેલો યવન દાઢતો જણાયો, અને એક એ મિનિટમાં આખો ઉઘાડી ચોનરફ આશ્ચર્યતાથી ભેરા લાગ્યો. તેટલામાં બીજો પણ શુદ્ધિમાં આવ્યો તેના પગને પુરતો ઉપચાર કરી તેને ઝાંઝીને બેઠો કર્યો.

થોડીવાર બંને વચે જુદીજ લાપામાં વાતચીત ચવા લાગી, આસપાસનાં માણસો આ વાત સાંભળવા લાગ્યા. પરંતુ કોઇને કાંઈ સમજણ પડતી નહોતી. થોડી પળ ગયા ગાદ પેલા શુદ્ધિમાં આવેલા મુગ્ધે ભાગીતૂટી ઉડુંજાનમાં આસપાસનાં માણસોને પૂછ્યું.

“ અમને બચાવનાર તે સ્વર્ગની પરી કર્યા છે ? નેક પ્રુદાતેના ઉપર રહમનો વરસાદ વરસાવે. આ મારો સરદાર તે બહેસ્તની સુંદરીને સન્નામ કરવાની ખાવશ રાખે છે. ખુદાની ખાતર, અસ્લાહ રસુલની ખાતર, એટલી મહેરબાની કરે કે તે બસા શીરસ્તાને અમે અમારો ઉપકાર જણાવીએ. ”

બીજો કાંઈ ઉત્તર આપે તે પહેલાં પોતાના મોંને કાંઈક ઢાંકી યશોમતિ આગળ આવીને મધુર સ્વરે બોલી, “ ઉપકાર કે આભાર માનવાની કાંઈ જરૂર નથી. ઇશ્વરની નજરમાં સર્વ મનુષ્ય સરખાં છે, અને એક બીજાને મદદ કરતી તે મનુષ્યનો ધર્મ છે. ત્હમે બંને અમને તુકશાન કરવાના ઇરાદાથી અત્રે આવેલા હતા, પરંતુ ઇશ્વર ઇચ્છા જુદીજ હતી ! મજબૂત હમારા અપરાધની ક્ષમા કરે ! હવે ત્હમારે જ્યાં જવું હોય ત્યાં જાઓ ! અમે અમારે રસ્તે પડીશું. ”

આટલું કહી યશોમતિ ગાઝામાં બેસવા આગળીજતી હતી, પરંતુ તેટલામાં જેના પગને ઇચ્છા થઇ હતી તે યવન એક ટેકાથી ઉભો થયો અને પોતાની કમ્બરેથી એક સુવર્ણ અને સ્તનજડીત કટાર યશોમતિ તરફ ધરીને અચ્ચુટ જડા બોખરા સ્વરથી કાંઈ કહેવા લાગ્યો.

બીજા યવને તરતજ સમજણ પાડી “ ઓ દાનેશમંદ પરિઆનુ ! આ અમારો સરદાર પોતાના તરફથી તમારી લાયકીને માટે આ એક સ્મરણ ચિન્હ આપે છે તે સ્વીકારવાની મહેરબાની કરો. ઓ જનીન ! કહી ત્હને કાંઈ પણ પળમાં કાંઈ મુશીબત પડે ત્યારે આ અમારો સરદાર એંસ કહેવા ફરમાવે છે જે આ કટારને બૂનીયા નહીં. ”

થોડીપળ વિચાર કરી યશોમતિએ કાંઈ પણ ઉત્તર આપ્યા સીવાય તે કટાર પોતાના માણસની મારફતે લઇ લીધી અને બીજા પળે કાંઈપણ બોલ્યા કર્યા સીવાય ગાઝામાં બેસી માણસો સાથે રસ્તો કાપતા માંડ્યો.

પેલા એ માગલો પણ કેટલોક વખત ત્યાં રહી, થોડીવારમાં ત્યાંથી અદ્ભુત થઇ ગયા.

ઉપર વર્ણવેલી હકીકતને થયે લગભગ એ મહીના થઇ ગયા હતા; પરંતુ તે એ માસ સિંધદેશને ઘણાજ ત્રાસજનક થઈ પડ્યા હતા. સમરકંદ ખોરાસાનના મોગલોનો અધિપ-
 નિ જન્ધીસખાન તાતાર દેશના જંગલી ધાડા સાથે હિન્દુસ્તાનના પશ્ચિમ પ્રદેશોના પહાડી
 રસ્તાઓથી ધણી આબેા હતો; અને સિંધદેશમાં લોહીની નદીઓ ચલાવી રહ્યો હતો. તેની
 સાથે આવેલા મોગલ સીપાઇઓમાં ખીલકુલ દયાનો અંશ નહોતો. કૂર, જંગલી, માંસાહારી
 પ્રાણી જેવોજ તે સર્વેનો સ્વભાવ હતો. મનુષ્ય જાતને પકડી એકદમ મારી
 નાંખવામાં તેમને ઘણાજ આનંદ લાગતો. મોગલો સાડાત્રણ હાથ ઉંચા અને કદા-
 વર બાંધાના અને લાંબી આંખોવાળા હતા, તેમને શરીરે વાળની ફાંદી હતી અને
 તેમની ચામડીના રંગ પીળો હતો. તેમનો પહેરવેશ ઘેટાંના ચામડાના જજાઓનો અને
 ઉત્તની વણાટના કામળાઓનો હતો. પાંચે જતાં તેમનાં શરીરમાંથી ઘણાજ ખરાબ દુર્ગંધ
 નીકળતી હતી. આવા લોહીના તરસ્યા રાક્ષસોનું ઝનુની ટોળુ આ વખતે આખા સિંધ
 દેશમાં ત્રાસ વર્તાવી રહ્યું હતું. તેઓ દરેક ગામને નાની ટોળીઓમાં છાપો મારતા હતા
 અને ત્યાંનાં તમામ સ્ત્રી પુરુષોને ઉમર કે જાતને ફેરફાર જોયા શીવાય તરવારને ચરણ કર-
 તા હતા. જો કંઈ શહેર કે કિલ્લો તેમની રહાયે થયે પ્રત્યક્ષ કરતો તો તેના રહેવાસીઓની
 તે છતાપા બાદ ઘણીજ માઠી વહે કરતા. તેમાં મુશ્કલમાનો કરતા હિન્દુઓ તરફ તો તેઓ
 બેહદ દુરમનાવટથી વર્તતા હતા. આપણી આ વાત રાજ્યાય છે તે સમયે આ ત્રાસ જનક
 શહેનશાહ જન્ધીસખાન કાણુક થઇને સિંધ દેશમાં આવી મુક્યો હતો. અને બધાં ત્યાં અગ્નિ
 અને તરવારથી તેણે પોતાનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તાવવા માંડ્યું હતું. રાત્રીએ ગરીબ, અનાથ, મનુષ્યો-
 નાં ટોળાં આ રાક્ષસોથી બચવા માટે જંગલોમાં, નદીનીખીણોમાં, કે જેસલમીરના રણ
 તરફ નદાસતાં અને અહીંથી તહિં દયાજનક સ્થિતિમાં દોડાદોડ કરતાં દહિયે પડતાં હતાં.

યૈય મહીનાના એક મુંદર પ્રભાતે સિંધુનદીને તીરે આવેલું એક નાનું ગામ આ
 મોગલ સીપાઇઓના ક્રોધને ભોગ થઇ પડ્યું હતું. પ્રાતઃકાળના શીત પવનની હોરોથી
 જદ્ અને બાજકે લાગેજ ગુલામી નિદ્રાથી મુક્ત થયાં હશે, તેટલામાં જુમ પડી કે મોગલ
 લૂંટારાઓએ ગામને ઘેરી લીધું છે. આ વાત દરેકને કાને પડતાં ભય અને ગભરાટ સર્વ
 રચળે બપો ગયો. પરંતુ થોડાજ વખતમાં ગામના નાકા ઉપર રક્ષણ અર્થે નીમાપલા ચોકી
 દારોને હાલી એક મોગલ સીપાઇ ગામમાં દાખલ થયો અને શરમાળું જો “જેમણે
 મોતથી બચવું હોય તેમણે અલાહતાલાના પાક દિનનો સ્વીકાર કરવો. નહીં તો દરેક
 માણસને વીણી વીણી ધણીજ કૂતરાથી મારી નાખવામાં આવશે.” ગામમાં આ વખતે
 ઘણા યુગ હિન્દુ રજપુત સીપાઇઓ રહેતા હતા. તેમણે પણ તેટલીજ બહાદુરીથી જવાબ
 આપ્યો કે “મોતમાંથી બચવા માટે કાઈપણ એવો નિર્ભાગી નહીં હોય કે પોતાનો ધર્મ
 ત્યાગ કરશે.” થોડાજ વખતમાં એક નાની સખા લડવા તૈયાર થઈ અને તેમની સાથે
 થોડા ઘણા દિલ્લિ પાદશાહના યાજ્ઞાનો મુલસલમાન પણ એકટેકી સીપાઇઓ તૈયાર થઈ
 ગામને મોખરે જુદી જુદી ટોળીઓમાં જુદે જુદે નાકે લડવા તેઓ આગળ ધસી ગયા. તરતજ
 ભાંકર મુકતો પ્રારંભ થયો. ઉગતા સૂર્યનાં યુવામી કિરણો વિજળીના જેવી ચકચકતી
 તરવારોના ધાથી ધોધધ વહેલા લોહીના પ્રવાહ સાથે મળી જઈ રક્ત ધારણ કરવા
 લાગ્યાં. ચોતરફ મારો-કપોતી જુમો, ધવાલવાની ઘીસો, અને મોગલ સીપાઇઓની અરપટ

ધમકીના શબ્દો કાને પડવા લાગ્યાં. અડધા કલાકમાં એક નાકના મુઠ્ઠીભર માણસોની કતલ કરી એક લોહીતરસુ ટોળુ ગામમાં દોડી આવ્યું અને ચોતરફ નિરાધાર મનુષ્યોની કતલ કરવા માંડી. આ સમાચાર ખીજે રમજે ફરી વળતાં થોડી બાકી રહેલી રમખૂનોની સંખ્યા આમમાં દોડી આવી. પરંતુ તે સર્વ ચોતરફથી ઘેરાઈ ગયા. થોડા ઘણા લડતાં લડતાં પકડાઈ ગયા; બાકીના કપાઈ ગયા. ટોળીના સરદારે તરતજ ગામનાં તમામ સ્ત્રી પુરુષોને પકડવા હુકમ કર્યો. લાગલા સીપાઇઓએ ઘેરઘેરથી પકડા પકડી કરવા માંડી. અડધા કલાકમાં ખસેડે કમનસિખ પુરુષો અને ચારસેંદ સ્ત્રીઓનું બકરાના વાળનાં દોરડાંએ બાંધી ટોળુ ગામની બહાર મોગલ સીપાઇઓએ કાઢ્યું. કેટલાંકની આંખમાંથી દડદડ આંસુઓ વહે જતાં હતાં. ત્યારે કેટલાંક મૃત્યુ પાસેજ છે તેમ ધારી મોગલ સીપાઇઓની ગાળ તથા અપમાન સહન કરતાં હતાં. તે ગામના દરેક ઘરમાં અગ્નિ મુકવામાં આવ્યો અને તરતજ આ સર્વ કેદીઓને લઈ તે મોગલોની ટુકડી મુખ્ય જાવણી તરફ રવાના થઈ ગઈ.

રહાજ પડતાં સિન્ધુ નદિને કીનારે આવેલી મોગલ જાવણીમાં એક જુદોજ દેખાવ માણસ પડતો હતો. બકરાના ચામડાના તંત્રોની લાંબી હારની વચ્ચે ખુફી તરવાર વાળા મોગલ સીપાઇઓથી ચારે તરફ ઘેરી લીધેલા મેદાન વચ્ચે પકડાએલાં સ્ત્રી પુરુષોની કતલ થતી હતી. રહાએતા તંત્રમાં એક ઈંચા આમન ઉપર સમરકંદ અને ખોરાસાનના અધિપતિ સુલતાન જાંધિસખાન બેઠા બેઠા હુકો મગધવતો હતો અને ઝીણી નજરથી તેની સામે થતી કતલ તરફ સંતોષથી જોયા કરતો હતો. તેની આસપાસ કેટલાક દરબારીઓ પોતાનું માથું અદખથી નીચું કરી હાથ જોડી ઊભા રહેલા હતા. જે સ્ત્રી કે પુરુષની શુભામ તરીકે રાખવાની કામની માગણી ન થતી તેમને તરતજ જલ્લાદને સ્વાધીન કરવામાં આવતાં હતાં. સર્વ મનુષ્યોની નજર જલ્લાદ તરફ હતી. જિલ્લામાં એક પુરુષ અને એક સ્ત્રીને કેટલાક મોગલ સીપાઇઓ જલ્લાદ પાસે વધ કરવા માટે બેસી લાવ્યા. બન્નેના હાથ પગ મજબુત દોરડાંથી બાંધેલા હતા તેથી તેમને ઉંચકીને જલ્લાદ આગળ મુક્યાં. પહેલાં પુરુષનો વારો આવ્યો. તેની આંખે એક લોહીથી દડ દડતું ચામડું બાંધવામાં આવ્યું. પછેના માણસે એક ધક્કો મારી તેની ગરદન નીચે નમાવી. પરંતુ તે ધક્કા સાથે તે કેદીની કમરે બાંધેલું લૂગડું છુટી પડ્યું અને એક ચુરણું કટારી ખજણણ કરીને નીકળી પડી. જલ્લાદે આ વાત ઉપર કાંઈ પણ ધ્યાન ન આપતાં પોતાની તરવાર ઈંચી કરી; પરંતુ એક મોગલ સરદારે દોડી આવી તેના હાથ પકડી રાખ્યો અને કહ્યું કે “આ પુરુષને મહે” શુભામ તરીકે રાખી લીધા છે. તે કમનસીખ કેદીએ દુનિતે સ્વરે જવાબ આપ્યો, “આ નેક નામદાર, મહેને મોતથી અળગો શા માટે થવા દો છો ? મહારે જીવનું નથી ! કારણ કે મહારી સ્ત્રી પણ મૃત્યુનેજ વશ થવાની છે.” “તહારી સ્ત્રી કય ?” પોતાની આંખેથી ચામડું દૂર કરાવી તે કેદીએ જવાબ આપ્યો, “આ જોલાન અવસ્થામાં અધમુદ્ધ થઈ પડેલી છે તેજ.” તે સરદારે તે બન્ને કેદીને રાખી લેવા ઇચ્છા જણાવી. તરતજ તેમના બંધ તોડી નાંખી તેમને દૂર લઈ જવામાં આવ્યાં. બન્નેની કીંમત પણ તેના સરદારે ત્યાં ને ત્યાંજ સુકવી આપી.

થોડા દિવસમાં અચાનક રીતે શહેનશાહ જાંધિસખાન જેવી રીતે તે ધસી આવ્યો હતો તેવીજ રીતે કાંઈ પણ કાગળ જણાયા વિના પોતાના દેશ તરફ એકદમ ચાર્યો ગયો. અને

દેશને જંગલી અને વેરાન અવસ્થામાં મુકતો ગયો. ચોર અને લુંટારાનું જ્યાં ત્યાં જોર ફાળ્યું. વેપાર રોજગાર તૂટી ગયો અને જ્યાં ત્યાં અશાંતિ પ્રસરી રહી. પાદશાહી અમલ નામનેજ ચાલવા માંડ્યો.

આ સમયે સિન્ધથી દિલ્હી તરફ જવાના માર્ગ ઉપર કેટલાક મુસાફરો રંતો કાપતા જતા હતા. તેમાં પાંચ સાતેક ઘોડેસ્વાર હતા અને ત્રણેક માણસો ઉંટ ઉપર મુસાફરી કરતા હતા. એક ગાડી હતી અને બે મીઝાનો ઉપાડી ભોણ ભોણ ચાલતા હતા. ગાડીમાં બેઠેલો એક અશ્વધાન અમીર હતો. તેની એક તરફ એક ઘોડેસ્વાર ચાલતો હતો તે પણ અશ્વધાન હતો. બીજી તરફ જે ઘોડેસ્વાર હતો તે હિન્દુ જણાતો હતો. ગાડી પાછળ આના ચાલ્યા આવતા હતા. આ નાનો કાફલો સિન્ધહોડી અજમેર લગભગ આવી પહોંચ્યો હતો. સંખ્યાકાળ પડતાં અજમેર પાસે આવેલા અનાસાગર તળાવ ઉપર વિશ્રાન્તિ લેવા ગાડી ઘોડા તથા ઉંટ વિગેરે હોડવામાં આવ્યાં. અને પાસેની સરાઈમાં મુકામ કર્યો. આનામાંથી એક જનાની સ્ત્રી ઉતરી પાસેની ચોરડીમાં ચાલી ગઈ. સર્વ કાંઈ ખાવાપીવાની ખટપટમાં પડ્યા. રાત્રીના દસ વાગ્યાને શુભાર થયો દશે તે વખતે બે દોડતા ઘોડાને અવાજ સરાઈમાં ઉતરેલા મુસાફરોને કાને પડ્યો. યોડીજવારમાં બે દયીઆરજંધ માણસો સરાઈ આગળ ઘોડેથી ઉતરી પડ્યા. અને આસપાસનાં માણસોને ધૂપી રીતે કેટલીક વાત પૂછી સરાઈનાં એક ભાગ તરફ તે અશ્વધાન અમીરને મળવા ચાલ્યાં ગયાં. પા એક ઘડીમાં તે અશ્વધાન અમીર ઉતાવળથી સજ્જ થઈ પાસેના એક માણસને બોલાવી કહ્યું " મ્હારે મ્હારી દિકરીને મળું છું માટે તેને ખજર કર ". તરતજ તે માણસ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. ચોગાનમાં તે મુસલમાન અશ્વધાન સરદાર લસકરી પેશાદમાં મૂકો આંખળતો ઉભો. તરતજ તેની નાસે એક શુરખો દોકિલી સ્ત્રી આવી ઉભી રહી અને બે હાથ જોડી પૂછવા લાગી " મ્હારા પ્રિય પાળક પિતા, શો હુકમ છે ? " " કાંઈ નહીં દિકરી યશોમતિ ! મ્હારે તરતજ ઉતાવળનું કામ હોવાથી ત્હમરી તથા ત્હમારા પ્રિય પતિની આગળજ તાગડોતોજ દિલ્હી જવાની જરૂર પડી છે. મ્હારા માણસ ત્હમરી સાથેજ આવશે. ત્યાં સર્વ આવશે એટલે ત્હમારા પતિને અને ત્હમને પાદશાહની પૂજી મહેરબાનીનો અનુભવ થશે. મ્હને શાહ સલીમે તરફળ બોલાવ્યો છે એટલે હું જઈશું " અર્ધિ ઉર્ધુ જગાનમાં અને અર્ધિ હિન્દી જગાનમાં યશોમતિ ને સમગ્રજી પાડનાં તે સરદારે કહ્યું. અને તરતજ સર્વની રજા લઈ તે બે દયીઆરજંધ સવારો સાથે ત્રણથી ત્યાંથી અદશ્ય થઈ ગયો.

કહેવાની જરૂર નથી કે, કાફલાના મીયાનામાં મુસાફરી કરતી સ્ત્રી તે યશોમતિજ હતી અને હિન્દુ ઘોડેસ્વાર તે તેના પતિ હતો. શુભામ તરીકે વેચાયા પછી તેના કેવી રીતે છુટકો થયો તે આગળ ઉપર માલુમ પડશે.

કેટલેક દિવસે આ સર્વ મંડળ દિલ્હિ પહોંચ્યું. શહેર આગળ તેમને સામા લેવા કેટલાક દયિયારજંધ સિપાઈઓ આવ્યા હતા, તેમની સાથે તે સર્વ એક મોટા મકાન તરફ ચાલ્યાં. તેમને ઉતરવાનું સ્થળ એક ધોરી રસ્તા પરજ હતું. ત્યાં તેમણે ઉતારો કર્યો. રસ્તાના ચાકથી ગ્રમિત થએલાં સર્વ તે રાત્રીએ વહેલાંજ નિદાને વશ થઈ ગયાં. પ્રાતઃકાળમાં તેમણે પોતાના રક્ષણકર્તા અશ્વધાન અમીરને મળવા માટે જવા તૈયારી કરવા માંડી. પરંતુ તેટલામાં એક દોડતા ખીજમતગારે આવીને કહ્યું કે " પાદશાહ સજામતની સ્વારી અત્રેથી

જાય છે". પાદશાહને કુરનશ બળવવા સર્વે તૈયાર થઈ ગયાં. ક્ષણવારમાં સુલતાન અદતમશને હાથી તે મકાન પાસે હથીયારબધ લશ્કરીઓના ટોળામાં વીંટાયેલા માણસ પડ્યો. બધાની નજર સવારી તરફ જ હતી, તેટલામાં એક અધ્યાપન અમલદારે મશોમતિ તથા તેના પતિને પાદશાહી ફરમાનથી જાણવું જે "પાદશાહની સુલાકાત માટે તમારે પાસેના પાદશાહી મહેલના ઓરડામાં જવું." પાદશાહની સ્વારી સર્વે રૈયતના નમન વચ્ચે મહેલમાં ચાલી ગઈ.

જે ઓરડામાં મશોમતિ તથા તેના પતિને પાદશાહની સુલાકાત માટે દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા તે ઓરડા ઘણીજ શોભાવમાન રીતે શણગારવામાં આવ્યો હતો. ઓરડાના વચ્ચે લાગમાં એક સૂતરજીરીત તખ્ત હતું તેના ઉપર મોતી અને ઝવઝવાટ કરતાં રતનોની ઝાલરવાળી છત્રી હતી. આસપાસ ઘણીજ કિમતી પોશાકમાં સજ્જ થયેલા દરબારીઓ પાદશાહની રાહ જોતા હતા. ઓરડાને એક છેડે પોતાનું ચીર સરોદ શુરખાથી ડાકીને મશોમતિ ઉભી હતી અને તેની પાસે સાદા વસ્ત્રમાં તેનો પતિ ઉભો હતો. પોતાને પાદશાહ સાથે એળખાણ કરાવનાર અધ્યાપન અમીર જે સિન્ધથી લહેમની સાથે અજમેર સુધી હતો તે કેમ હજી સુધી ન જાણ્યો, તેની શીકરમાં તેઓ હતાં. તેટલામાં સૂતરજીરીત અને રતનોની ઝગઝગાટ. મારતા છડીદારોથી વીંટાયેલા દિલ્હિના સુલતાન અદતમશ એક બાણથી આવી સિંહાસનપર બેઠો. તમામ દરબારી વર્ગ ઘુંટણીએ પડી સુલતાનપર પ્રુદાતાજ્ઞાની હુવા માગવા લાગ્યો. પરંતુ મશોમતિ તથા તેનો પતિ અત્યંત અળખબી અને આશ્ચર્યતાથી એટલાં તો ભાનરહીત થઈ ગયાં કે તેમને સુલતાનને નમન કરવા જેટલી પણ શુદ્ધિ ન રહી. તેમની નજર સુલતાન તરફ જ ચોટી હતી.

પરંતુ આ યોડિંગ વખત રહ્યું. મશોમતિ અને તેનો પતિ તત્કાળ દોડી જઈ સુલતાનના ચરણમાં પડી મારી માગવા માંડ્યાં. આ દેખાવથી તમામ આસપાસના પ્રેક્ષક વર્ગને નવાબ લાગી. તેટલામાં અદતમશે પોતેજ તે દંપતિને ઉભા થવા હશારત કરી અને ગંભીર વાણીથી તે બોલવા લાગ્યો.

"મહારા વફાદાર રાંતપસેવકો ! આ દેખાવથી બીચકુલ અન્યથા પામતા નહીં. મહારી પ્રિય પુત્રી ! હવે તથા તારા પતિને પેલા લોહીના તરવા રાક્ષસ જાણીસખાનના જહાઠની તરવારથી હાંડાવનાર, લહેમને શુભામ તરીકે ખરીદી લેનાર અને પાદશાહી અમીર તરીકે અજમેર સુધી તમારી સાથે મુસાફરી કરનાર તે હું પોતે અદતમશજ હતો. તે જંગલી ઘાડા મહારી રૈયતને રંજાડવા સિન્ધદેશમાં આવી પહોંચ્યા છે તે વાત એક ખાતરીદાર પાસેથી સાંભળી ગયા પાચેક માસથી હું અને મહારો એક સેવક સિન્ધદેશમાં એક છુપા મોગલના લેખાસુમાં આવ્યા હતા. એકપણે જ્યારે ચાંદની રાત સિન્ધુ નદીને તીરે ઝવઝવાટ વ્યાપી રહી હતી, તે સમયે હું અને મહારો નોકર કેટલીક જોડી ખજરના આધાર લઈ કેટલાક મુસાફરોને મોગલોથી બચાવવા સિન્ધુ નદીને તીરે આવ્યા; પરંતુ તે સમયે પાસે નદીના જળની પાસે પહોંચતાં અને અમારી તરવાર ખુલી કરતાં માણસ પડ્યું કે અમને જેણે ખજર હતી તેણે અમને છેલ્લાંજ હતા. કારણકે ત્યાં તો બે નિરાધાર હિન્દુ બાળાઓજ, છાત્રી છાત્રી વાત કરતી હતી. વિચાર કરવાને પૂરો વખત પણ આ લહેમાર સર્વેના માલિકને ન મળ્યો, કારણકે એવામાં તે એક ભાવાનક અને પ્રાણુધાતક મગરના મોંમાં જ સપડાઈ પડ્યો—"

આ વાત, આટલે આવી એટલે તમામ દરબારી વર્ગનાં મોં ઉપર ભય ગભરાટ અને

ત્રાસની નિશાની છવાઈ ગઈ. યશોમતીનું શરીરપણ-આ વાતથી ચરચર ધ્રુજવા લાગ્યું અને ગભરાટથી રહેનાથી એક ચીસ પણ પડાઈ ગઈ !!

“ પરંતુ અલ્લાહ તાલાની ઇચ્છા ન્યારીજ હતી. મહારી-પાછળ મારો વફાદાર નોકર જે મહેને બચાવવા પડ્યો હતો તે પણ સપાટામાંજ આવી ગયો હોત પણ એક બેહેસ્તની પરી ખોદાતાલાએ ત્યાં મોકલી આપી. તેણે પાણીમાં જુરકો મારી તે મગરના મહેને તરવારથી ઘણી બહાદુરી સાથે ચોરી નાંખી મહેને મૃત્યુના મુખમાંથી બચાવી લીધો. પરંતુ ફરીથી તે ફિરસ્તાનો અને મહારો યોગ પણ થયો ઘણો મુશ્કેલ હતો. એક રમરણ ચિન્હ સૂચક સૂવર્ણ કટારી જે મહેને આપી હતી તે હું જંઘીસખાનની છાવણી ફરતો હતો, તે વખતે મહારી નજરે ન પડી હોત તો તેના કોમળ કંઠપર જઘાદની તરવાર પણ ફરી વળી હોત !! તે સૂવર્ણ કટારી હું મહારી પાસેથી ખદાર કાઢું છું તે આ જ છે. અને મહારા વફાદાર દોરતો ! તે મહારો પ્રાણ બચાવનાર બેહેસ્તની પરી ! મહારી તથા હમારી સન્મુખ ધુટણીએ પડી રહેલી એક નેક હિન્દુબાળા આ છે, તેજ એ છે !! મહેને તેના પતિને અને તેને મહારાં પુત્ર અને પુત્રી તરીકે ગણી અહીં આણ્યા છે. અને મહારા અવસાન સુધી પણ તેઓ તેજ અવસ્થામાં રહેશે ! મહોબત એક મોટી ચીજ છે. તેજ મોહુબતથી આ શરીર હિન્દુ કન્યાને ઘણા ઘણા વિકટ સમયમાં પચી હું બૂલી શક્યો નથી ! પ્યાર દોરતો ! ! દુનિયામાં ખુદાની પાક નજર આગળ નેકી શીવાય કંઈ નથી ! તેનેજ અધારે હું આ મહારા પુત્ર અને પુત્રીને પોતાનાં કરી લઈ મહારા જીવનને સન્તોષ આપીશ. ”

અસ્તમરા સુલતાન બોલતો બંધ થયો. ફરખારીઓ યશોમતીનાં વખાણ કરવા લાગ્યા, અને તેની બહાદુરી માટે એકે અવાજે આફરીનના ચોકરો કરવા લાગ્યા. તે દંપતિ એટલાં-તો ઉપકારથી, આશ્ચર્યતાથી, અને ગભરાટથી ચુંચાઈ ગયાં હતાં, કે એક પણ શબ્દ તે બોલી શક્યા નહીં. છેવટે બંને જણે પોતાની ગરદન તખ્ત આગળ નીચી નમાવી સળંગ નેત્રે કહ્યું : “ આ ભરતખંડના પિતા ! એક મહાન પર્વતની આગળ એક તૂટ્ય સમાન ત્હારી ગરીબમાં ગરીબ પરંતુ વફાદાર રેયતને ત્હારી અચાનક સેવા બજાવવાનો સર્વના પરમ કૃપાળુ મૃત્યુએ સમય આપ્યો, તેથી નાહક આવાં આવાં અતિ હિદાર વચનોથી શરમમાં નાંખ ! આ દરિયાવ દિલના શહેનશાહ ! ત્હારા કરેલા ઉપકાર આગળ અમારું કૃત્ય કંઈ પણ ગણત્રીમાંજ નથી ! -

તેમને વધારે બોલતાં અટકાવી, કંઈ પણ સાંભળ્યા શિવાય સુલતાન અલ્લમશ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. અસ્તમસ જ્યાં સુધી જીવ્યો ત્યાં સુધી યશોમતિએ દિલ્હિમાં પાદશાહની પુત્રી તરીકેજ દિન નિર્મમન કર્યા. તેના મૃત્યુ પછી તે દંપતિ તેમને બહેલી જાગીરનો ઉપબોગ કરવા સિન્ધમાં ચાલ્યા ગયાં.

(મહેમદવાદ.)

આધ્યાત્મિક.

સ્વદેશ સ્તોત્ર.

દુનિયામાં દેશ અનેકજ છે,
દેશસૌમાં કંઈ વિશેષજ છે,
પણ હોતો અંધારિકા એકજ છે,

મહારી ભરતભૂમિ !

સેવુ નિત્ય પુનિત તવ રત્ન બૂમી,
ધન્ય બાબ્થ નવલનાં હું જન્મભૂમિ,
ત્હારી ભક્તિ રજેરજ રહીજ પૂમિ,

મહારી ભરતભૂમિ !

— નવલ ગરબાવલી.

રમણીમણિમાલા.

પેશ્વાની સ્ત્રીઓ.

(૩)

લક્ષ્મીબાઈ-વિશ્વાસરાવ બક્ષાજીની સ્ત્રી.

લક્ષ્મીબાઈ, બાળાજી બાજરાવ પેશ્વાના વડીલ પુત્ર વિશ્વાસરાવ કે જે પાણીપતના ધનધોર રણસંગ્રામમાં માર્યા ગયા હતા, તેમનાં પત્નિ હતાં. લક્ષ્મીબાઈના પિતાનું નામ સદાશિવ દીક્ષિત ૫૮ વર્ષની હતું. એમનું લગ્ન તા. ૨ મે, ઇ. સ. ૧૭૫૦ના રોજ થયું હતું. એ બાઈ તા. ૧૪ ફેબ્રુઆરી, ઇ. સ. ૧૮૬૩ના રોજ મરણ પામ્યાં. ઉત્તરક્રિયામાં રૂ. ૪૮૬૯ ખર્ચ થયો હતો. વિશેષ માહિતી પ્રસિદ્ધ નથી.

* * *

ગંગાબાઈ-નારાયણરાવ પેશ્વાની સ્ત્રી.

એમનું લગ્ન સિંદ્ધગઢ મુકામે તા. ૧૨ એપ્રિલ ઇ. સ. ૧૭૬૩ને દિને થયું હતું. ગર્ભાધાન વિધિ તા. ૧૬ અગષ્ટ ઇ. સ. ૧૭૬૯ના રોજ થયો; તેમાં ૩ ૭૩૧૨ ખર્ચ થયો હતો. એ બાઈ ગર્ભવતી હતાં તે વખતે સુમેરસીંગે નારાયણરાવ પેશ્વાનું ખૂન કર્યું. તે પછી એમને કાર્યભારી મંડળે પુરંધરમાં લાવી રાખ્યાં. ત્યાં શ્રીમંત માધવરાવ પેશ્વાને તા. ૧૮ એપ્રિલ ઇ. સ. ૧૭૭૪ના દિવસે જન્મ થયો. આ બુદ્ધિમાન પુત્રે આવી, ત્યારે ૫૬ તોપો જોડવામાં આવી હતી શ્રીમંતના જન્મોત્સવમાં રોકડ ૧૦૭૮ રૂપિયા અને કાપડનો ખર્ચ રૂ. ૩૫૭૯૬ થયો હતો. આ ઉપરથી પ્રાપ્તને કેટલો આનંદ થયો હશે; તેની કલ્પના થઈ શકે તેમ છે. ગંગાબાઈનું નામ બારબાઈના કારણથી ઘણું પ્રસિદ્ધ થયું. રાજ્યકાર્યમાં તેમણે વિશેષ ભાગ લીધાનું જણાવું નથી. તે મુસદ્દી મંડળના તંત્રને અનુસરી ચાલતાં હતાં. એમનું મરણ તા. ૧૨ જુલાઈ ઇ. સ. ૧૭૭૭ના રોજ થયું. તેમની ઉત્તરક્રિયામાં રૂ. ૨૩૭૧૦ ખર્ચ થયો હતો. એમણે મરણ વખતે સખારામ બાપુને કહ્યું હતું કે, " નાનો (ન્હાના ધરણવીસ.) અને તમે મળી શ્રીમંતનું અને દોલતનું રક્ષણ કરજો. "

* * *

પાર્વતીબાઈ-સદાશિવરાવ ભાઉની સ્ત્રી.

સદાશિવરાવ ઉદ્દે ભાઉસાહેબ પેશ્વાને જે પત્ની હતી. પહેલી ઉમાબાઈ અવપવનમાં મૃત્યુ પામી. બીજી પાર્વતીબાઈ—એ લક્ષ્મણ કૃષ્ણ ઠાકરદેકરની પુત્રી હતાં. એમનું લગ્ન તા. ૨૫ મે ઇ. સ. ૧૭૫૦ના રોજ થયું. આ બાઈ ભાઉસાહેબ સાથે દિંદોની સફરે ગયાં હતાં. પાણીપતના યુદ્ધમાં મરાઠાને પરાજય થવાથી જે લોકો જીવતા મહારાષ્ટ્રમાં આવ્યા, તેમની સાથે એ પરત આવી. સમશેર બહાદુરે એમનું રક્ષણ કરી, મયુરાં સુધી પહોંચાડ્યાં અને પછી ભરતપુરના યુદ્ધમાં જાડે મદદ આપી બદોબરતથી દેશમાં મોકલ્યાં. સદાશિવરાવ ભાઉ પાણીપતના યુદ્ધમાં મરણ પામ્યા નથી, એવી તેમની જીવનાં સુધી સમજ હતી. સવાઈ માધવરાવની કારકીદીમાં જે તોત્પાનું જડ થયું તેનું મૂળ કારણ આ બાઈની આવી

દહ સમગ્ર હતી. એણે તોત્પાને ભાલિસાહેબ જાણવા; તે પરથી કારભારી મંડળ તેને પ્રથમ દેહાન્ત શિક્ષા કરી શક્યા નહિ. તેથી આખંડ વિનાકારણ ત્રાસરૂપ થઈ પડ્યું. આ બાબત તા. ૧૬ અગષ્ટ ઇ. સ. ૧૭૮૩ના રોજ મૃત્યુ થયું; તે વખતે સૌભાગ્ય દાન દ્યું હતું. એમણે રૂપાની તુલા કરી, તેમાં એકદર ખર્ચે રૂ. ૮૩૩૮ થયો. આ બાબતના મરણ પછી ભાલિસાહેબ પેશ્વાની ઉત્તર કિયા બીમારીનારે ૧૭૪૮ માં કરવામાં આવી. તેમાં રૂ. ૩૫૭૬૫ નો ખર્ચ થયો હતો. હિન્દુ સ્ત્રીઓ કેટલી પતિનિષ્ઠ હોય છે અને સમય પરત્વે તેમની પતિ નિષ્ઠા કેવી મધાં દા બહાર જાય છે, તેનું પાર્વતી બાઈ એક ઉદાહરણ છે. પેશ્વાએ કીવા સુલતીમંડળે તેનું મન ન. હુખાય તે માટે અચાગ પ્રયત્ન કર્યો હોવાનું જણાઈ આવે છે.

* *

આનંદીબાઈ—રઘુનાથરાવ પેશ્વાની સ્ત્રી.

રઘુનાથરાવ પેશ્વાનાં બે વખત લગ્ન થયાં હતાં. પ્રથમ ગોપાળરાવ ખર્વેની જનકીબાઈ નામની કન્યા સાથે થયું હતું; પણ તે તા. ૨૨ અગષ્ટ ઇ. સ. ૧૮૫૫ ના રોજ મરણ પામી. તેને પુત્ર પણ થયો હતો, પરંતુ તે મરણ પામ્યો. ત્યાર પછી રઘુનાથરાવનું રાધા મહાદેવ એકની કન્યા આનંદીબાઈ સાથે તા. ૧૭ ડિસેમ્બર ઇ. સ. ૧૭૫૬ ના રોજ બીજું લગ્ન થયું, આ લગ્નમાં રોકડ રૂ. ૩૭૫૭૧ અને રૂ. ૨૩૦૭૫ નું કાપડ વપરાયું હતું. આનંદીબાઈની કારકીર્દિ ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે. આ બાઈ ઘણી મદત્વાકાંક્ષિ, સત્તાભિલાષી અને રાજ્યકારણી સ્ત્રી હતી. એણે નારાયણરાવ પેશ્વાનું ખુન કરાવ્યું એમ પ્રસિદ્ધ થયેલું છે. એ કરણસંપૂર્ણ અને હુખદ ઇતિહાસનું અને વર્ણન કરવાની આવશ્યકતા નથી.

આનંદીબાઈ લખવા વાંચવામાં કુચળ હતી, અને રાંધેાઆ દાદાના તમામ કાર્યમાં તેનો કંઈ અંશ તો રહેતોજ. તેણે લખેલા પત્ર પ્રસિદ્ધ થયા છે, તે ઉપરથી તે સ્પષ્ટવક્તા અને નીકર હતી એમ દેખાઈ આવે છે.

આનંદીબાઈનું મૃત્યુ તા. ૧૨ માર્ચ ઇ. સ. ૧૭૬૪ ના રોજ થયું. એ છેવટ સુધી નાસિક નજીક કોપરગામમાં હતી. તેનું હાથપણ અને જુદી તેના નિરર્થક સ્વાચ્છને લીધે મરાઠી રાજ્યના કટંગણનું કારણજૂત ન થતાં, ઉલટાં કેવળ મરાઠાનાં નાશનાં કારણરૂપ બન્યાં. મૃત્યુરેચ્છા બલવાન છે ।

* *

રમાબાઈ—માધવરાવ બાણાજીની સ્ત્રી.

રમાબાઈના પિતાનું નામ સિવાજી બાણાજી જોશી હતું. એમનું લગ્ન મહા સમારંભથી અને દામ દમામથી તા. ૭ ડિસેમ્બર ઇ. સ. ૧૭૫૩ ના રોજ થયું હતું. આ લગ્નમાં એકદર ખર્ચે રૂ. ૭૨૮૮૧૮ થયો હતો. જાગ્રાજી બાણાજીની સંપૂર્ણ આત્મા કારકીર્દીમંત્રનું આ મુખ્ય લગ્ન હતું. એમનું ગર્ભાધાન તા. ૩ જુલાઈ ઇ. સ. ૧૭૬૫ ના દિવસે થયું; તેમાં રૂ. ૮૨૭૨ ખર્ચે થયો હતો. આ સ્ત્રી પતિનિષ્ઠ અને સાધવી હતી. એ થેલિરમાં તા. ૧૮ નવેમ્બર ઇ. સ. ૧૭૭૨ ના રોજ માધવરાવ પેશ્વા સાથે સતી થઇ. તેનું થેલિરમાં હણ પણ પુલકા-

વન છે. આદ્ય વયમાંજ અંત આવવાથી એની કારણીમાં વિશેષ મહત્વની ખીના બની નથી. એના લગ્નપર રચાયેલું “રમાસ્વયંવર” નામક એક સંસ્કૃત કાંચ પ્રસિદ્ધ છે.

* *

યશોદાખાધ—સવાઈ માધવરાવ પેંધાની સ્ત્રી.

સવાઈ માધવરાવનું બે વખત લગ્ન થયું હતું. પહેલું લગ્ન કેરાવ નામક થતોની કન્યા સાથે તા. ૧૦ ફેબ્રુઆરી ઇ. સ. ૧૭૮૩ ના રોજ થયું હતું. આ લગ્ન મહા કાઠી થયું હતું; પરંતુ આ ખાઇ તા. ૩૧ જાનેવારી ઇ. સ. ૧૮૧૩ ના રોજ મરણ પામી, જેથી પુનઃ તા. ૬ માર્ચ ઇ. સ. ૧૭૭૩ના રોજ માધવરાવનું લગ્ન થયું. આખાઇના પિતાનું નામ ગણેશ પંત ગોખડે હતું. એનું મરણ ઇ. સ. ૧૮૧૧ માં થયું. આના યોગામાં દત્તકપુત્ર આપી પેંધાઇને રાજ્યકાર્યભાર સંભાળવાને નાના રેડ્ડીવીસનો પ્રથમ વિચાર હતો પરંતુ તેમાં ફતેદ મળી નહિ.

* *

ખાઝરાવ રઘુનાથ પેંધાની સ્ત્રીઓ.

ખાઝરાવ રઘુનાથ, હેલા પેંધાએ એકંદર ૧૨ લગ્ન કર્યા હતાં. તેમની પહેલી સ્ત્રી લાગી-ધેડીખાઇ ધાંડમટ બાગવતની કન્યા હતી. એનું લગ્ન ઇ. સ. ૧૭૮૬ માં થયું હતું. એ તા. ૬ જાનેવારી ઇ. સ. ૧૭૮૯ ના રોજ જ્યોત્તમમાં મૃત્યુ પામી. એની ડિયા ગોપિનાથ મટ કળે એ કરી હતી. બીજી સ્ત્રી સરસ્વતીખાઇ ધેરા નારાયણ મંડલીકની કન્યા હતી. એનું લગ્ન તા. ૧૮ જુન ઇ. સ. ૧૭૯૩ ના રોજ થયું હતું. ત્રીજી સ્ત્રી રાધાખાઇ ચિં-તામણ કરી ફડકેતી કન્યા હતી તેની સાથે તા. ૧૬ મે ઇ. સ. ૧૭૯૭ ના રોજ લગ્ન થયું હતું. ચોથી વખતનું લગ્ન ફટક રાસેતી કન્યા વારાણસીખાઇ સાથે થયું હતું. આ ખાઇ ઇ. સ. ૧૮૧૮ માં ખાઝરાવે પેંધા માલકમ સાહેબને હવાલે કર્યા પછી જલ્લાવત ગઇ. એ, ધણી સભ્ય અને સુશીલ હતી.

આ સિવાય ખાઝરાવે બીજી ૮ સ્ત્રીઓ કરી હતી. તેને પુત્રની તીવ્ર ઇચ્છા હતી, પરંતુ હુદ્દે તેને પુત્રપ્રાપ્તિ થઈ નહિ અને તે તા. ૨૮ જાનેવારી ઇ. સ. ૧૮૫૧ ના દિવસે અપુત્ર મૃત્યુ પામ્યા. તેમણે મરણ સમયે નાનાસાહેબ પેંધાને દત્તક લીધા હતા, જે ઇ. સ. ૧૮૫૭ના બંગલામાં પ્રસિદ્ધીમાં આવ્યા.

ખાઝરાવ પેંધાની સ્ત્રીઓ માટે વિશેષ માહિતી મળતી નથી, તથાપિ તેઓ ધોડાપર બેસવામાં કુશળ હતી, એમ રકાટ દારીગે લખ્યું છે. ખાઝરાવની પત્ની વારાણસીખાઇ ઇ. સ. ૧૮૧૮ માં વધમાં હતી; તેને ઇંગ્લેન્ડ સરકારના હુકમ પ્રમાણે ખાઝરાવ પાસે જલ્લાવત જવું પડ્યું હતું. તેના યાંત સ્વભાવ અને સૌજન્ય માટે મરાઠાને ઇતિહાસ લખનાર માટ્ર ૩૫ સાહેબે ધણી સારા ઉદ્ગાર કાઢ્યા છે. તે ઉપરથી પેંધાની સ્ત્રીઓ સારી, શુદ્ધિન અને સરકારી મનવાગી હતી એમ જણાઇ આવે છે.

આ રથાને કહેવાની જરૂર છે કે ઇ. સ. ૧૮૫૭ ના બંગલામાં એક નાનાસાહેબ પેંધાએ ઇંગ્લેન્ડ વિદેશ સ્વેચ્છા ઉત્સુક હતું. તદ્વિ પેંધાની સ્ત્રીઓએ ઇંગ્લેન્ડ સ્ત્રીઓનો વાળ

પણ વાંકો થવા દીધો નહોતો, એ હિન્દુ સ્ત્રીઓને એક ભૂપણારૂપે દર્શીકત છે. આ વાત યુરોપિયન ગ્રંથકારોએ પણ ખુલા હૃદયે કબુલ કરી છે.* નાનાસાહેબની પત્ની કાકુબાઈએ પોતાના જીવના જોખમે મિસીસ કાર્ટર નામની એક ધંધેજી સ્ત્રીની જિંદગી બચાવી હતી, એવી પણ માહિતી મળે છે. કાશીબાઈ ઉર્ફે કાકુબાઈ બાળવાં પછી નેપાળમાં ગઈ હતી અને ત્યાંજ તે મૃત્યુ પામી.

પેશવાના વંશજ પૈકી શ્રીમંત બાહ્યાવની પુત્રી બધાબાઈ સાહેબ આપટે એજ રૂક્ત દયાત છે. એમને શ્રી મહારાજ સીધિયા સરકાર તરફથી કંઈ નીમણૂક મળે છે. આ બાઈબુ નામ દક્ષિણના સરદારોની પાદીમાં અગ્રસ્થાને છે. એ કાશી ક્ષેત્રમાં અધાપિ રહે છે.

—જયંતી.

“The Mahratha ladies ride out unveiled and I have seen the Paishwa's late wife plunging her horse before a crowd of spectators.”

—History of the Mahrattas, by Scott Waring.

“The most ladylike Brahmin ladies I ever had occasion to converse with, were the wives of the last Peishwa and of the Prateenidhe. The celebrated Waranassea Bya I was obliged to send from Wase, and she behaved well, when I told her how disagreeable it was for me to be obliged to tell her, that the Sirkar required that she should proceed to join Shreecramant. But so long as one is not obliged to depart from terms of personal respect, it is surprising how the better classes in India manifest a refinement and polish only known among Europeans of the highest rank, and in an advanced state of culture”—Grant Duff.

“Let it be said for the credit of womanhood that the Royal widows—the relatives of Nana's father by adoption, made many efforts to protect the captive English women, and even declared that they would throw themselves and their children from the palace windows if any harm were done to the prisoners...”—Justin MacCarthy (Vol. III.)

It is to the lasting credit of the widow of Baji Rao, and of Kasi Bai, Nana's youngest wife, that they had, six weeks before, protected Mrs Carter, vowing that they would destroy themselves if a woman in her condition were killed.—Under the Sun by Landon.

(ભાવાર્થ:) મરાઠા બાબુઓ એકત્ર સખતી નથી અને પેશવાની સ્ત્રીને લોકોનાં ટોળાંમાંથી પોતાનો ઘોડો ચલાવી જતાં રહે છે. (—રફ્ટ વેરિંગ.) ઉપરનાં ઉપાસીતવું જાન કરાવતી બાબુઓ સાથે રહેવાત કરી હોય, તો તે પેશવાની સ્ત્રીઓ હતી. ઉચ્ચ પદવીના યુરોપિયનોમાં અને ધણા સુશિક્ષિત જનસમાજમાં તરફે પડતી સુજનતા અને સુધકતા ઉપર કોમોના હિન્દુસત્રીઓમાં જોઈને ધણો અચંબો થપતે છે. (—મેન્ટ ડફ) પેશવા કુટુંબની સ્ત્રીઓએ પોતાનાં ઊઠરાં સાથે બારીએથી પડતું નાંખવાની ધમકી આપીને પણ કેદમાં પડેલી ધંધેજી બાબુઓને જીવંત બચાવવા પ્રયત્નો કર્યા હતા, એ સ્ત્રીઓને ગાંઠે ખરેખરી સન્માન સરેરી દર્શીકત છે. (—જસ્ટિન મેકકાર્થી અને લેન્ડન.)

વિવિધ વિહાર.

સ્ત્રીકેળવણી.

મારી માનવંત બહેનો:—

વિદ્વાનો તપાસ કરી એવા વિચાર ઉપર આવેલા છે, કે સ્ત્રીઓનું બેભુનું મરદના ભેગ કરતાં જોકે નહાતું છે, તો પણ સ્ત્રીના શરીરના કદ સાથે તેણીના ભેગને સરખાવતાં તે મોટું છે.

સ્ત્રીજાતના શરીરના બાંધાની વધ ધટનો તમામ આધાર તેણીના ગર્ભસ્થાન, અને તેને લગતાં બીજાં સધળાં અવયવો સાથે ધણે નીકટનો સંબંધ ધરાવે છે. બાળાના બાળપણમાં કંઈ ઝાઝું ધ્યાન તે તરફ આપણું ખેંચાતું નથી. પણ એક છોકરી ઉમરે પુગ્યા પછી અથવા જુવાનીમાં આવ્યા પછી, જો તેણીના શરીરનો બાધા જેવો જોઈએ તેવો બાંધો નીકળતો નથી એમ દેખાય છે, તો એવા અભિપ્રાય ઉપર આવવાને આપણને કારણ મળે છે કે, તેણીની જનન ઇન્દ્રીઓ જેવી જોઈએ તેવી પુખ્ત ખીલેલી નથી.

એવા દાખલો બન્યો છે કે એક સ્ત્રીમાં જન્મથીજ સન્તાન બીજનું સ્થાન હતું નહિ. અને તેથી તે સ્ત્રીનો તમામ દેખાવ મરદ જેવો લાગતો હતો, અને અનેક અવયવોની વધ અટકી પડી હતી. એવી સ્ત્રીઓ ઘણે બાજે જનાના કરતાં મરદોના ખવાસ ઉપર વધારે વળાંકુ લીધે છે. ડાકતર રોન કહે છે કે, “ એવી એક સ્ત્રીને મેં જોઈ હતી. તેણીનું પેટું ઘણું નહાતું હતું. ખસાં મ્હોટાં, સ્તન નહિ જેવાં, ડાઠી ઉપર વાળ, અને તેણીનું શરીર પુરૂષ જેવું હતું.”

વિદ્વાનો કહે છે કે, સ્ત્રીના શરીરની નાળુકાઈ અને સ્ત્રીના બાંધાની સુન્દરતા તેમજ સ્ત્રીની છાતીનું ખીલવું અને સ્ત્રીના કદનું વધવું તેમજ મ્હોરાપર સ્ત્રીને છાજે તેવી કામળતા, એ સધળું સન્તાન બીજને આધારે છે. જે સ્ત્રીમાં સન્તાન બીજ જન્મથી હોતાં નથી, અથવા જો હોય તો તે ખીલેલાં કે વધેલાં હોતાં નથી, તો તેવી સ્ત્રીના શરીરનું વધવું તેમજ ખીલવું ખીલકુલ અટકી પડે છે. કેમ કે સ્ત્રીના ગ્રામ અવયવો તેણીના શરીર-બાંધાના સાથે ઘણાજ મોટા સંબંધ ધરાવે છે.

જે સ્ત્રીઓ બાળી જોઈને પોતાની કોઈ ઉમરે હોય કે ઉલટ, યા શોખ કે ફેશન મુજબ ચાલવાની મતલબથી પોતાના શરીરને ખીલવું અટકાવવાની તજવીજ કરે છે, તેથી સરખાતમાં તેમના શરીરમાં શું શું ખરાબીના પાયા રચાય છે, તેની જોકે તેમને કંઈ ખબર પડતી નથી; પણ પાછળથી જ્યારે તે ખરાબી ખીલી નીકળે છે, ત્યારે તેમના દુઃખ અને નીરાશાનો કંઈ પણ પાર રહેતો નથી. કેમકે પાછળથી સખત ઇલાજે પણ મોટે બાજે નીકળ જાય છે.

વળી ગ્રામ અવયવો સાથે શરીરને જેટલા ઘડો સંબંધ છે, તેટલોજ મનને પણ ગ્રામ અવયવો સાથે છે. કારણકે મન મગજમાં સમાયલું છે. અને માણસના મગજની હેઠળ

જે કાંઈ છે, તે ઉપર મન પોતાનો કાણુ અને હુકમ ચલાવે છે.

દાખલા તરીકે ધારતી, કીકર, દિલ્લીરી, હદ વગરની ખુશાલી, અગર દુઃખના જુરસા મનમાં ઉભરી નીકળતાજ કાંઈ વખત સ્ત્રીને પડતું દરતાન એકદમ ખંચાઈને પડતું બંધ થઈ જાય છે. ધારતીના ખગર સાંભળી કાઈવાર-હાંમેલદાર સ્ત્રીના હાંમેલ તુડી પડે છે. એ સંઘળા બનાવે દેખાડે છે કે મન ઉપર યતા જુરસાથી, સ્ત્રીના શ્રેષ્ઠ અવયવો ઉપર તે જુરસાનાં પ્રમાણુ મુજબ તેની થોડી ધણી અસર થાય છે.

એજ પ્રમાણે પોતાના એકપુરાં બાળકના અકાળ મરણની ગમગીની અને દુઃખથી તે બાળકની માતાની જનન છૂટીચો ઉપર એવી અસર થાય છે, કે તે માતા પોતાની ધણી મરણ છતાં ગર્ભ ધારણ કરી શકતી નથી. મરજને કસનારી સ્ત્રીઓ પણ પોતાના ગર્ભાશયને એવી રીતે દુર્ભાજ અને નબળું કરી નાંખે છે. આ સવાલ ઉપર ધણું જોવાયું છે. ને ધણાક વિદ્વાનોએ પુસ્તકો લખી જાહેર કીધું છે, કે રકુલમાં જતી છોકરીઓને ઉમરે પુગ્યા મંડી, તેમજ મારીક માંદગી દરમીયાન તેમને અભ્યાસ કરવાની ફરજ પાડી નહિ. અને તેઓએ અભ્યાસ કરવા નહિ. પણ છોકરીઓના માખાપો, વાલીઓના તેમાં ખડું વાંક કાઢીએ નહિ; કેમકે તેઓ કાંઈ દુસ્તતા આવી રીતના ભેદને પોંચી શકતા નથી. તેપણુ એ કામ બેશક જોવાનું તો છે જ, કે જેઓ એમ સમજતાં હોય કે સ્ત્રીકેળવણીના કામને દારે પાડવામાં, અને તેને ઉત્તેજન આપવામાં તેઓ પોતાની કામમાં બહુ કરે છે. આ વાત કાકટરો સારી ને જાણે છે. અને જ્યારેતો પણ સમજે છે, કે દરતાન ખેંચાઈ જવાથી, અને બંધ પડી જવાથી કેવાં ભયંકર સેવટ આવે છે. માટે દરેક સ્ત્રીની ફરજ છે કે માસીક માંદગીમાં પ્રકારની મહેનત કરવી નહિ. તેમજ મનમાં કાંઈ એવા પ્રકારના જુરસાને પ્રગટ થવા નહિ, કે જેથી તેમની તખીયતની ખરાબી થઈ જાય.

ઉંડા અભ્યાસ કરનારી સ્ત્રીઓના લગ્ન માટે તેમને તથા જે માખાપો પોતાની છોકરી પાને છોકરા બનાવવામાં પોતાની નામદારી સમજતાં હોય તેમને મારી તરફના કાંઈમી રીકાગર એક પ્રખ્યાત તખીયતના નીચલા જોડો અર્પણ કરેલું:

“તરેહ તરેહની અલ્ટતી કેળવણીથી બાળાઓનું મગજ એટલું બધું તો કંટાળી, તરથી ભારી થઈ જાય છે, કે જેના પરીણામમાં શરીરની વધ અટકી પડે છે. અને નબળી તખીયતના પાપો નખાવણથી પાછળથી તેમને દેહ કંગાલ જતી જાય છે. માખાપો તેમજ જવણી આપનારાં શિક્ષકોના એવો અભિપ્રાય છે કે, જેમ અને તેમ ઉત્તમ પ્રકારનાં જ્ઞાન અને નીતિ વચનથી બાળકાનાં મગજ ભરપુર કરવાં.”

કાકટરો એવે પ્રમંજે એવી લલામણ કરે છે કે જે છોકરીઓ રકુલમાં ધણો અભ્યાસ કરતી હોય અને જેઓની તખીયત લપડી પડી હોય, તેઓએ પોતાના મગજને આશાએસ આપવી, અથવા હવાનો ફેરફાર કરવા જવું. પણ માખાપો અને છોકરીઓ તરફથી એવો જવાબ મળે છે કે “તેથી તેમના અભ્યાસમાં ખતલ પડશે.”

કમસમજ માખાપોનાં અને બાળકીઓનાં કરમની એવીજ કઠાણી હોય છે. ભેળું થાડી ગયા પડી, અને તે વધુ કામ કરવું અટકી પડ્યા પડી તેમજ શરીર દુર્બળું અને રહેડા પીકડા પડી ગયા પડી, તથા અંદરથી અત અને જરકાના કાંડામાં દુખારો લાગુ પડ્યા પડી, ગમે તે

દવા તે છોકરીને શું કામ લાગવાની હતી ? એવો મામલો વધુ વખત જીવ ઉપર તોરાવરીથી ચાલુ રાખવાથી મનની ઉલટ અને હોંશ ચોડાકવાર વધારે શરીરને ટકાવી રાખશે ખરું, પણ તે સધળું જ્યાં સુધી શક્તિ હશે ત્યાં સુધીજ. પછી ?—પછી માથાપના કરમની કશું રસ કાઢાણીની ચરચાત ચવાથી !—અને અશ્રેય ! સેવકનો પરતાવો કાંઈ કામ લાગી શકેનો નથી.

આરામપુરશીની અંદર પડી રહ્યાથી અને સ્વપ્નમાં આગો વખત એકજ દીને બેગી રહ્યાથી, શરીરના નીચવા લાગ્યાંથી લોહીનું ફરવું જેવું જોઈએ તેવું જરાજર થતું નથી. એથી પેદા મહેલા અવયવોને કેવી રીતે નુકસાન પુગે છે. તે ડા રકેનના બોલોમાંજ હું રજી કરૂં છું.

વળી એ ઉપરાંત વાંદર નક્કવાળા ચાલુ ફેશનના સુધારા જે માંતખગેને જોઈ સાધ-રજી વગેરેની છોકરીઓ કરવા લાગી છે, તેથી તેમજ ટાઇટ (સપ્સ) પોશાકોથી પણ એટલુંજ અને એવુંજ નુકસાન થાય છે. પરીણામ તેવું તેવુંજ કંગાજ આવે છે.

ધણીવાર એવી કોસમની જવાન બાનુઓ પેટ ભરી ખાતી પીતી, અને સારી રીતે દરતી ફરતી આપણને દેખાય છે ખરી, પણ એવી સ્ત્રીઓ પાઠળથી અગે ફેલાઈ જઈ જાડી થઈ જાય છે અને તેમ થવાથી તેઓને આજસુ થઈ પડવાની ફરજ પડે છે કારણ તેઓથી તેમના ભારે અંગને લીધે ધસીને ચલાવું નથી. જો જાણું આવે છે તો હાંફી જાય છે અને થાક વધી આવે છે. અને એજ કારણથી થપલા ગ્રામ શારીરિક ફેરફારને લીધે ફરતાનના એકાદ મેગથી પણ પીડાતી રહેવા ઉપરાંત, તેઓ વાંઝણી રહે છે ! દેખીતી રીતે તેઓ ખ્વારથી તન્દુરસ્ત દેખાય છે ખરી, પણ ખરું જોતાં તેમની હાલત તેવી હોતી નથી.

આ ઉપરાંત ખુલાસા પછી, મારી મુજ ફરીઆદ વાંચક પહેને સમજી શક્યાં હશે, કે સ્ત્રીજાતની તન્દુરસ્તીના બાધા.—કેઈ પણ પ્રકારની ફેશન કે અનુષ્ઠાન અને એમ લગા-મણા શોષાને મુકી દઈ, જો એક સરખી રીતે ખીસવો હોય, તો તેની અસરથી સઘળાં અવયવોને કાંઈ પણ નુકસાન પુગ્યા વગર સંપૂર્ણ હાલતમાં આવી શકે છે. માટે સ્ત્રીના શરીરને શુભ અવયવોના રક્ષણને માટે એજ મારગ ને એજ એકવો દલાજ છે.

માટે કહેવું જોઈએ કે એક નીરદોષ ઉપરતી જવાન બાળા જે આવતે વર્ષે થા જે વર્ષે ઉમરમાં આવવાની વધી છે, તે બીચારી સ્ત્રીજાતની ઉમરમાં આવવાની જવામદારી અને તેની સાથે ગ્રામ સંસારજ્ઞાન ક્યાંથી સમજે ?—એ બધી સમજણ ને એ બધા ખુલાસા, તથા એ ગ્રામ સંસારનું જ્ઞાન તેણીને કાણુ સીખવે ? માતાઓએ કદી પણ એ સવાલ ઉપર વિચાર કરીયા હતા ?

પણ કહેવું જોઈએ છીએ કે એ બધી ફરજ દીકરીની માનની છે. દીકરી ઉમરે આ-વર્તાજ જીંદગીનો લવસાગર તરીને પાર ઉતરવા માટે તેણીને માથે કેવી જોખમદારી લટકેલી છે, તેવું તમામ શીક્ષણ માતાઓએ પોતાની દીકરીઓને ધીમે અને ધીરથી સમજ પાડી આપવું જોઈએ છે. જો તેમ તેઓ કરવા રાજ નહિ હોય, તો તેઓએ પોતાની કાંઈ વિશ્વાસુ શક્તિ ઉમરની બહેનપણીને એ ફરજ બજાવવા અરજ કરવી, કે જેથી જવાન દીકરીઓ પોતાનો જવાબ કરવાને સવેશીએ શકતીવાન થાય. પણ આ બીના દીકરીઓની માતાએ ખાસ માદ સખવી જોઈએ, કે આવી નાજુક સંસારો બાળનોના ખ્યાલ કવખતે ઘણી ન્હાની ઉમરની છોકરીઓને કદી પણ તેઓએ આપવો નહિ. કેટલીક માતાઓ એવી નાજુક બા-

ખતલું શીક્ષણ ન્હાની હિમરની હોકરીઓને કાને કવખતે નાંખી તેમના કુમળા મગજ ઉપર માઠી અસરો કરે છે. અને તેથી પરીણામમાં નફા કરતાં નુકશાન વધારે થાય છે. એટલા માટે એવી બાબતો તેના લાયક વખત આગળ પુગતાંજ હોકરીઓને જણાવવી જોઈએ.

આ સધળાં ઉપરથી સ્ત્રી જાતના બધા માટે જે મુખ્ય સલાહ ઉમેરાય છે તે એજ છે કે, મન ઉપર સંપૂર્ણ કાણુ રાખતાં દરેક સ્ત્રીએ બચપણથીજ શીખવું જોઈએ. સંસારની કૃતેહ માટે નીતિની ને સુખની કૃતેહ માટે અને ભવીષ્યમાં જે જે કામો એક માતા તરીકે એક સ્ત્રીને બજાવવાં પડે છે, તે સધળાં કામોની કૃતેહ માટે, એજ એક ચીજની જરૂર છે કે, જેથી એક સ્ત્રી જગતમાં પોતાની છુદ્ગીના ભવસાગર સુખથી તરીને પાર ઉતરે છે અને પોતાની સાથે પોતાની ભવીષ્યની આલાદને પણ તે પોતાનાજ જેવી બનાવી શકે છે. એટલા માટે દરેક સ્ત્રી, ગરીબ કે પૈસાદારે પોતાના મન ઉપર કાણુ મેળવી પોતાના મનમાં ઉત્પન્ન થતા તમામ જુરસાને પોતાની છુદ્ગા ઉપર ફાવી જતા અટકાવી, ખરા ખેટાને તોલ કરતાં શીખવું.

મન ઉપર કાણુ મેળવવાનું કામ બેશક મુશ્કેલ તો છે. પણ તે જે બચપણથીજ શીખવવામાં આવેલું હોય તો તે શીખવું ધણુ રહેલું થઈ પડે છે. તે શીખવાનું કામ નિશાળમાંના શીક્ષકો કરતાં માતાપોતા વધારે છે.

ધરની જે જે ફળવણી મા બાપોએ પોતાના બાળકોને આપવી જોઈએ, તેમાં સર્વથી પહેલી અને સર્વથી વધુ અગત્યની ફળવણી, હોકરીઓને તેમના મન ઉપર કાણુ રાખતાં શીખવવાની છે. પણ નરમ દીક્ષનાં માતાપો, પોતાનાં બાળકોને નારાજ કરવા ચાહતાં નથી, અને અમ્યાને દરેક રીતે રાજી રાખવાને તેઓ પોતાથી બનતું કરે છે; અને તેથી પોતાનાં બાળકોનો ભવ તેઓ પોતે ખરાય કરે છે.

એવી રીતે દીકરીઓની માતાઓ પોતાની દીકરીને તેણીની મરજી પ્રમાણે રાખી ઉધારી મોટી કરે છે, તો મોટપણમાં તે દીકરી પોતાની મરજી પ્રમાણેજ દરેક ચીજ ક્યાં વીના રહેતી નથી. જે તે પરણીને એક તવંગર ધણીની ધણીઆણી બને, તો તેના સંજોગ વીશે તેના અધીર શોખને ભોગ માટે તેઓ લાખોનાં ખરચો ક્યાં વીના રહેતી નથી.

અને ત્યારે તેની તવંગરીની હદ આવી રહે છે, અથવાં કાંઈ સંજોગ વચ્ચે તેની તવંગરી ગરીબીમાં બદલાઈ જાય છે, ત્યારે તેણીએ રાખેલા પોતાના શોખને તે પહેલી શકતી નથી. તે હવે પોતાના લાખોના ખરચો ઉપર કાપકુપ મુકી શકતી નથી, તથા તેનાથી પોતાની શીશીઆરીઓ અને ફેશનેને મુકી છુટાવું નથી. કમક તે પોતાના મન ઉપર કાણુ મેળવી જાણતી નથી, તે પોતાના મનના જુરસાને દાખી દઈ શકતી નથી. પૈસા વગર હવે તે નીબી શકતી નથી. પૈસાની ગરજ, ગરીબીનું જોર અને મુશીબતો એ સધળાના સામટાં અને બેગા દોરથી, એક વખતના માતખર અને ઇગતદાર માગાપની દીકરીઓ અને તવંગર ધણીની ધણીઆણીઓ અંતે—

પણ બસ, હવે થઈ! આ ચીનાર વાંચક બહેનો માટે ચીતારવો દીક નથી. કેમ આટલું લખ્યા પછી હવે એ ચીતાર ઉપર ફક્ત એક પારદર્શક પડદોજ પડેલો છે.

મનના જુરસાનું દર ખરાય છે. આગ પીવાના શોખો, પેરવા આલવાના શોખો હાલત કરતાં વધારે માતખર દેખાવાના શોખો, શીશીયારી મારવાના શોખો, એ સર્વ શોખ

પરીણામ એકજ જનના સેવકમાં આવે છે. એ સઘળા શોખો, એક મનને મારનાર સ્ત્રી જોણીને નાનપણથી તેવી ધરકેળવણી મળી હોય, તો તે ધણીજ રહેલાઈથી દામી દેખ પોતાનો ભવ અને સંસાર સુધારી શકે છે.

મનમાં પ્રગટ થતા જુરસાઓની આવી કાંઠાણી છે ! (અહિં 'વાદ રાખવું' નેમ્મએ કે, પુરુષો માટે આ પ્રસંગે કાંઈ લખતી નથી.)

મનના જુરસા કાણુમાં નહિ રહેવાથી સ્ત્રી જાત ધણી વખત ભાન સુધી આડે રસ્તે ઉતરી પડે છે; એવી ખરાબી કરનાર જુરસાઓમાં, ખારના જુરસાઓ ન્યારે સ્ત્રીઓના મનમાં ઉભરાઈ કાણુ મેળવી તે જુરસા દામી શક્તા નથી, તો પછી તેનાં પરીણામ શું આવે છે તે અને હું દરશાવી શક્તી નથી. આજે ચોતરફ અનીતીમાન સ્ત્રીઓ માટે જે જે ફરીઆદો જાહેર છાપામાં અને જાહેર ભાષણોમાં સંભળાય છે તે જો ખરી હોય તો સ્ત્રીઓએ પોતાના મન ઉપર કાણુ ચલાવી નહિ શકવાને લીધેજ તેમ છે; માટે ધર કેળવણીની બાબતોમાં આ એક મુખ્ય બાબત ઉપર માબાપોએ તેમજ પોતાની ઇજતને વઢાવી ગણુતી અને દીકરીઓનું ભડું દિલમાં રાખતી દરેક સ્ત્રીએ ધ્યાન આપવું.

અમેરીકના પોતાના બાળકોના મગજ જુદીજ રીતે ખીલવે છે. અમેરીકન બાળકો નહાની ઉમરમાં મોટાં અને ઝાલા માણસો જેવી વાનો કરતાં માત્રમ પડે છે; તેઓ મોટાં થવા આગમજ મોટાંની માફક મોટાં દેખાવાની તબવીજ કરે છે, તેમના મગજ ધણું ચાલાક હોય છે, તેમની રકુલોમાં અપાતી કેળવણી માટે હું કાંઈજ બોલતી નથી. પણ ધર કેળવણી તરફ નજર કરતાં માત્રમ પડે છે, કે બચ્ચાઓ પોતાની ઉમરનાં છોકરાઓ સાથે ભેળાવા કરતાં મોટી ઉમરનાં માણસો સાથે વધારે ભેળાય છે. અને તેથી મોટાઓથી બોલવા ચાલવાની રીત ભાત અને વીવેક તેઓ શીખે છે. માબાપો પોતાના બાળકોને જમવાની ટેવ (મેજ) ઉપર પણ પોતાની સાથેજ લઇને બેસશે.

તેઓને બનતા સુધી એકલાં પડવા દેતાં નથી. એટલે બચ્ચાઓને મોટાંની સાથે મોટાં થવાની એ રીતે ફરજ પડે છે. અમેરીકન બાળકોને ધરની કેળવણી એવી રીતે આપવામાં આવે છે. બચ્ચાઓને સંસારી જીવનની રીત ભાતવું શીક્ષણ માબાપો એવી રીતે આપવાનું શરૂ કરે છે. પોતાના માબાપને તથા ઘરમાં આવતાં જતાં મીત્રોને જોઈ તેઓ કદી પણ બેસી રહેતાં નથી. પણ તેઓ તેમના જેવાંજ ચપલ અને ચચક નીચડે છે, અને બચપણ એવીજ રીતનું હશે એમ તેઓ સમજતાં હોવાથી, તેઓને ખીલ્લો કાઢ ખ્યાલ આવવો પણ નથી. દીવસના ૨૪ કલાકના અરસામાં અમેરીકન છોકરાઓ જેટલો વખત આરામ અને આસાંખિશ લીધે છે, તેના કરતાં વધારે વખત તેઓ કામકાજ ને ઉદ્યોગમાં રોકાય છે.*

આ તના શરીરનો બાધો એવો છે કે તેમને કેળવણી આપતી વખતે ચોક્કસ બાબતો ઉપર પુરું વીચાર કરવો ઘટે છે. દીકરીઓને કેળવણી આપતી વખતે સરવેથી પહેલાં આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી, કે તેમના શરીરના બાંધાની ઉપર લણુતરથી કાંઈમી એવી અસર

* આમ હકીકત હોય, તો તે પણ અમને હાનિકારક લાગે છે બાલકોનાં કુમળા મગજ સારી રીતે ખીલે તે માટે રમત અમત જરૂરના છે. બાલોબાન (કિન્ડર ગાર્ટન) પદ્ધતિથી હેમને કેળવણી આપવાનું એ એક કારણ છે બાલકોની બાવરણીનો વિષય અમે યોરો સમયમાં આ પત્રમાં સંવિસ્તાર લેવાનું છે, તેમાં અ સખન્ધી ચર્ચા દરમ્યાં આવશે. —તપ્તી સુ. સુ

નહિ થાય કે જેથી તેમના શરીરના બાધા કે બીજાં અવયવોની વધ અટકી પડે. આ બાબતમાં દીકરાઓ કરતાં દીકરીઓ ઉપર વધારે સંભાળ રાખવાની જરૂર છે. તકરારને ખાતર હું કથુબ કહું છું, કે આપણી દીકરીઓ દીકરા જેટલાં અભ્યાસ કરીને છોકરાઓને ટકર મારી શકે છે પણ તેટલા માટે છોકરીઓનું ભવિષ્ય સુખી કરવાનો એ ઇલાજ હું પસંદ કરતી નથી. છોકરાઓના જેટલીજ ઉચી કેળવણી પોતાની તંદુરસ્તીને ખરચે લઇ, છોકરીઓ કેવી રીતે સુખી થવાની ઉમેદ રુખે છે, તે હું બિલકુલ સમજી શકતી નથી.

અભ્યાસની જાળમાંથી જવાન છોકરાઓના શરીરના બાધા ઉપર જે કાંઈ માડી અસર થતી હોય, અને તેમના બાધાની વધ તેથી અટકી પડતી હોય, તો તે અટકી પડેલી વધ થોડી ધણી પણ મોડેથી સુધરી શકે છે. પણ છોકરીઓની વાતમાં તેમ થતું નથી. છોકરીઓના શરીરના બાધાની વધ તેમજ તેમના શુભ અવયવોનું પુખ્ત હાલતમાં આવવું, અને તેમની ચોક્કસ ઉમરે તેનું સંપૂર્ણ થવું નેહ્યું. અને નહીં તો જીવંતીના છેડા સુધી તેવીજ અપૂર્ણ હાલતમાં તે અવયવોનું ધસડવું પડે છે !

દરેક સ્ત્રી લોકો તરફથી માન જોઈ શકે, અને તેમના લાયક સારા વીચાર નેજાની શકે, એવું જ્ઞાન તેણીએ મેળવવું નેહ્યું. સારા પોશાકની ફેશનો ને અને રંગ ઘેરંગી સાડીઓ પહેરવાથી તથા ગાડી ઘોડાની મક્કમ કરવાથી, કેમની કીર્તી કે લોકપ્રીયતા પણ મેળવતી નથી.

પરંતુ પોતાની કેમનું તારણ કરનાર ધર્મીઓને જન્મ આપ્યાથી, તેમનું ભવિષ્ય સુધાર્યાથી, તેવીજ સ્ત્રીઓ કેમ અને દેશ તરફથી હંમેશને માટે સન્માન અને કીર્તિ મેળવી જાય છે.

૧. સગીતનું જ્ઞાન, ૨. સારી રીતે ઇચ્છા બોલી તથા વાંચી શકે, ૩. મનોહર વર્તન, ૪. સંસ્કૃતનું સાધારણ, તથા માતૃભાષાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન, ૫. ધર સંસારી બાબતોનો સંપૂર્ણ અનુભવ, ૬. શારીરિક આરોગ્યતા અને સામાન્ય વિજ્ઞાન વિશે માહિતી, ૬. સારી તંદુરસ્તી, ૭. ધર્મની પરિચ્છા લાગણી, ૮. હેમનો અને ધર્મીયતાનો ત્યાગ, ૯. નમ્રતા, શિષ્યણ, સરળતા અને મીઠાસ, તથા ૧૦. પરાપકાર શુદ્ધિ, સ્વાર્થત્યાગ અને સ્વચ્છત્તિ, — એવાં એવાં સદ્ગુણો અને વિદ્યા સંપત્તિ વગેરેથી સ્ત્રીજાતિ દુનિયાને ઉપયોગી થઈ પડી, કુટુંબમાં દેવી સમાન બને છે.

દુનિયામાં સ્ત્રી જાત એકલી વસવા સરજી નથી. જો કે પુરૂષની નગર નાંચે રહેવાને સર-જાવકી છે, પણ આજે દીકરીની સાથ જોવામાં આવે છે કે, અજ્ઞાન અને શુભાનમાં લીન થઈને ધણી સ્ત્રીઓ પોતાનામાં લાયકાત નહિ હોવા છતાં મરદોને ગણતી પણ નથી. અને તેઓ પોતાને ગમે તેમ વર્તે છે. છુટાપણનો ગેરઉપયોગ કરે છે, જેનું પરિણામ એ આવે છે કે થોડીક અટક્યાણી અને એવધૂક સ્ત્રીઓની વખોડવા જોગ થાયને લીધે સંઘની સ્ત્રીઓ સામાન્ય રીતે બહાર પ્રજાની લાયક ટીકાને થાય છે.

પણ સ્ત્રીઓએ જાણવું નેહ્યું કે, તેઓએ મરદોનાં મન અને હીલ પોતાની રીતે યાચવી પ્રથમ કરી પોતાની તરફ તેમનું માન જોઈયાં હોય અને સંસારને તથા કુટુંબને ઉપયોગી થઈ પડવું હોય તો તેમણે ખાલી પોકળ દાઢમાઢ તજ દઇ એક સારી સ્ત્રીને લાયકની રીત ભાત તથા વિવેક વિચાર હંમેશાં રાખવાં.

(જવાસીયા.)

—બાહુબા સાંગલુવાવાળાં.

આનન્દાશ્રમ.

રતનડોશીને શૈા. સરલાબહેનનેા જવાબ.

(આ લેખની શરૂવાત માટે-સુન્દરીસુખોષના ચાલુ વર્ષના અંક ૧ તથા ૩ જોવા.)

રા. રા અધિપતિ, “ સુન્દરીસુખોષ, ”

અમદાવાદ.

સારેબ, -વિનંતિ કે, રતનમાની શીખામણુ સૌ. બહેન સરલાને કાંઈ ચિંતકર લાગી હોય એમ હીસતું નથી. એમણે એક પત્ર રતનમાને પહોંચાડવા માટે મારા ઉપર મોકલી આપ્યો છે, જે રતનમાની રજાથી, એમના પ્રત્યુત્તર સુદ્ધા આપની તરફ પ્રસિદ્ધ કરવા મોકલું છું.

લી. સેવક, -K.G.M.

૧

તા. — — ૧૯૧૨.

પ્રજ્ઞ ગં. સ્વ- માતૃથી સમાન રતનશેષની સેવામાં,

શુ શ્રીનિમાર.

જત, -આપનેા પત્ર “ સુન્દરીસુખોષ ” ઉપર મોકલેલો તે મેં વાંચ્યો છે. આપ વડીલ છો, એટલે જેમ આપને યોગ્ય લાગે તેમ કહેવાને મુખ્યમાર છે અને આપની શીખામણુ અમારે માથે છે. પણ એક બે શંકાઓ છે, તે આપને પુછવા રજા લઉં છું.

તમે લખ્યોછો કે, અમારા આયલા વહુવેલા ધણીઓની આરતીઓ સંભળી આપનેા હંવ મલારાઈ ગયો! હશે ફ્રેમ, હશે; અમારા ધણીઓએ માત્ર કાગળ ઉપરજ આરતી કરેલી, પણ મારા પુત્રા વગેરેની જેમ હાથેથી કદી પૂજા (!) ન કરેલી, એટલે અમને એ વાતની સમજ ન પડે, તે બનવા ન્તેજ છે. પણ ફ્રેમ, તમે અમારા ધણીઓનેજ આયલા અને વહુ-વેલા કહ્યા એ તો મને કાંઈ ઠીક લાગતું નથી જુઓને, જગવમામીના હિંમતભાઈ અને લાલભાઈ ક્યાં-જેને તમે નક્કટ કહો છો-તેવા છે-અને ક્યાં મોંઘીભાભી અને દીવાળી-ભાભીની આરતીઓ કરે છે? (પૂજા તો કરે છે, -પણ તે તો તમને ચાલે!), અને મોંઘી ભાભી અને દીવાળીભાભી ક્યાં-તમારી “ચીખાવલી” વહુ જેવી ભણેલી ન હોવાથી-“છાકી ગયેલી” ની ઉપમા પામવાને યોગ્ય છે? વળી ક્યારે આપણે હિંમતભાઈની હાજરીમાં દીવાળીભાભીના ધુમટો હાથથી ઝાડ્યો ન્તેજો છે? તે છતાં જગવમામી થું કહેતાં હતાં, તે તમને યાદ હશે. હિંમતભાઈ અને લાલભાઈમાં કેવો પહેલાં સંપ હતો! અને પરચ્યા પછી બે વરસમાં એક ખીજા નેડે બાસતાં પણ કેવા અચકાચ છે! અને છુટા પડ્યા ત્યારે કેવો મોહોમો ગમ્યો હતો? અને ધુમટામાંથી પણ દીવાળીભાભીની સરમ કેવી નાશી ગઈ હતી, અને કાન ફાટી જાય એવા ચાખ્ખો સભજાવતાં હતાં? -હવે એ લડાખંડું કારણ તપાસ-શો તો થું હતું? તમને યાદ તો હશે, પણ ફરીથી યાદ દેવડાવું છું.

એક દિવસ લાલભાઈએ, મોંઘીભાભી કરતા દીવાળીભાભીને એક ડાપસ વધારે અ-પાન્યું, તે ઉપરથી મોંઘીભાભી અને દીવાળીભાભીને તકરાર યથ; તે વાત બન્નેએ પોતપો-તાના ધણીને કરી! પછી જમવા બેઝ ત્યારે દીવાળીભાભી પીરસતાં હોય, ત્યારે મોંઘીભાભી

કાંઈ પણ રીતે દીવાળીભાભી બાણાંતર કરે છે એમ ખતલાવવા મહેનત કરે, અને મોંઘી-ભાભી પીરસે ત્યારે દીવાળીભાભી કરે. એવી રીતે યતાં યતાં એકંવારે હિંમતભાઈ દિવાળી-ભાભી પર મીઠાજ ખોયો એટલે લાગભાઈનો પણ મીઠાજ હાથથી ગયો; અને પછી લાગ-ભાઈ ને દીવાળીભાભી એક બાણું પર, ને હિંમતભાઈ અને મોંઘીભાભી બીજા બાણું પર !—જોઈલો, ગાળાગાળીની ગમત ! લડાઈની ઝુલિશમાં હિંમતભાઈ લુલો ગયા કે એ અને લા-લભાઈ એક માખાપના છોકરા છે, અને લાગભાઈ લુલો ગયા કે હિંમતભાઈ એમના વડીલ છે; અને જડાવમામી ! જડાવમામી,—તો ચારે જણને ગળો ! અરે, આશીર્વાદ—દેવાકાગ્યા, ને તે એના કે, જો એ ખરા પડે તો જીવાન જીવાન બને છોકરાઓને જોઈલે ! તમે સમજ્યાં તો હશે; મને તો—એ શબ્દો જીભમાંથી કાઢતાં જીભ કપાઈ જાય એમ લાગે છે,—તો કાગળ ઉપર લખવાની તો હિંમત કેવી રીતે કરે, પણ તમને કાંઈ તેની નવાઈ છે ? અને મોંઘી ભાભી ને દીવાળીભાભી તો છેક એક બીજાની સાત સાત પેઢીના પીત્રોએને પણ તર્પણ આપવા આદ્યાં ! ઉવટે નિર્ણય એ થયો કે લાગભાઈ “ભરીના કલાગરા” છે, ને હિંમત ભાઈ “ભાભી પાય તેટલું પાણી પીએ છે,” અને નિશ્ચય એ થયો કે જુદાં રહેવું.

ત્યારે, ફેાઈ, વહુધેલા અને બાવલા તો હિંમતભાઈ અને લાગભાઈ પણ ખરા કેની ? —અને પોતાની ધણીધાણીનું ઉપરાણું તાણુવી વખતે, ભાઈ સાથે લડવા ઉભા થયેલા ભાઈની જીભ ઉપડી, ત્યારે “જીભના કડકા કરી નાંખે” એવાં સામુજી પણ પાસે હતાંરતો ! પણ ક્યાં કોઈનું ચાંદુ ?

ત્યારે, ફેાઈ, જો ધણીએને વહુધેલા થવાનું સર્જીત હશે તો હિંમતભાઈ જવાંએ થશે, ને તમારા ભણેલા ગણેલા ને હોંશીઆર લઈ જવા પણ થશે. તેમાં બીચારા ભણ-તરનો શું વાંક ? બાકી એટલું તો ખરું કે હિંમતભાઈ ને લાગભાઈ વહુધેલા થયા, પણ મોંઘીભાભી ને દીવાળીભાભી વરધેલાં તો ન થયાં !—અને બ્યારે તમારો લાગુ વહુધેલો થયો ત્યારે સાથે સાથે શારદાભાભીને વરધેલી ને સાસરા—ધેલી પણ તે કરી રાકેલો છે.

બીજું, ખુબવાનું તો ધણુંએ છે, પણ એમને ચાહને વખન થયો છે તેથી હવે કાંઈ કે પરમ દહાડે વાત. વધારે આણું લખાયું હોય તો માફ કરશો. પણ સીધે સીધું બોલ-વાની ટેવ છે, તે આપ જણો છો.

સિ.—સા. સરસાનાં પ્રશ્નમાં.

૨.

સૌ. જ્ઞેન સરસાને રતનમાએ પ્રત્યુત્તર :

(નોટ. ૧:—નીચેનો પ્રત્યુત્તર રતનમાએ બીજાને પાસે બેસાડી લખાવેલો હોવાથી, રતનમાની બાધાની શુદ્ધતા (!) અંદર આવી રહી નથી.)

સ્વસ્તી શ્રી—મહાશુભસ્થાને, સર્વે શુભ ઉપમા જોગ જ્ઞેન સરસાને પોચિ. લા. / શ્રીનિ. મારથી ફેાઈ રતનકારના આશીર્વાદ વાંચવા. બીજું, જોનને માલમ થાય જે તારો કાગળ પોચો છે; વાંચી મળ્યા જેટલો આનંદ થયો છે. એવી રીતે હંમેશાં કાગળ લખ્યા કરજે, કારણ જે કાગળ પત્ર લખે માણસનું હૈત વધે છે. ને આંખે જોવા શીખામણના લખ્યા છે તે સાકર જેવા ગણી લેજે. બીજું—મારી ચીમાવલી દીકરી તે હંમેશા ચીમાવલીજ રહેવાની ! તારી લંચારી બ્યારે ને ત્યારે ચાલુ હોય જ. પેલું કહે છે, જે “જનમાં કોઈ જાણે નહીં,

ને હું વરતી મા!"—તેમ દુનીયાની કાંઈ સમજ તો પડે નહી, ને કહેશે જે હું તો બહુ ઝાલી! *પણ ગાંડીરે, તને કાંઈ લોકલાગનો વિચાર છે? તમારી સુધરેલીઆતું બહાર લોકમાં શું બોલાય છે, તે કાંઈ દહાડો તમે સાંભળો છે? હીંમત ને લાગણી બલે ધરમાં વહુરોના કલ્યાણરા થયા, પણ કાંઈ દુનીયામાં એમની સામે આગળી બતાવીને એમ કહી શકે કે, એ બાવલા ને વહુધેલા છે? એ વહુરોને કાંઈ લઘ્યા વડવા ખરા, પણ એમના પર દાખ પણ કેવો રાખે છે?—ને વખત આવે અમચઆવી કાઢતાં પણ સુકતા નથી! ને લોકમાં કાંઈ વહુરોના વખાણ કરતા તો નથી દોડતા? તેમ વહુરોને પોતાની સમોવડી તો નથી કરી બે. સાડતા?—બીજું, 'ઘેર' તે કાણ માન, લાલકાના પગની પાની બરોબર! તેને બદલે, મારા ભગવાન, કંગણમાં તો ચઢ્યો એ રાણી, અને પાંચ એટલું જ ધણી ખીચે પાણી!—ને વહુ પર દાખ પણ હિયે શાને? વહુનો વાંક યથો હોય તોપણ બાણે હાથ રહી જાય! ને કહેશે જે વહુ કાંઈ યજ્ઞમંત્રી ન કહેવાય કે નાતું બચ્ચું ન કહેવાય, કે વાંક યથો હોય તો કટકાવીને સીધી કરીએ. પણ અમજના નમુનાઓને ખર નથી જે, "શુધે નાર બાજરી, ને શુધે નાર પાંધરી!" અમે શું મોટાં થયાં હઈશું, તે ધણીના હાથેનો માર ખાધા વગર થયાં હઈશું? અને અમે શું સુખી નહોતાં?—મન માન્યાં લૂગડાં કરાવતાં હતાં, ઘરેણાં ધર્મ-વર્તા હતાં, લગનના વ્હાવા લેતાં હતાં, અધરણીમાં જમતાં હતાં, ને મોસાળામાં ફરતાં હતાં; બીજું આપણે બેરોને શું સુખ જોઈએ? શું સરખાપણામાં સુખ આવી ગયું?—કાંઈ દુનીયાની રીત તો રાખતાં શીખ, બહેન! ને પછી બોલવા આવ. એમ તું બહુ ઝાલકી છે, ને બોલકી છે, પણ મારી આગળ, ભલભલકીઆ પાણી ભરે છે તો—તારું ગણુ કેટલું? માટે જરા વિવેક વિચાર રાખ. બીજું બહેન, એટલું બહુ બોલેથી ઝાલ્યા નથી થવાતું. મોટાને પગને આવીએ, મોટાના જેટલા અનુભવ મળે ત્યારે હોંશીઆર થવાય છે. સમજ, બહેન! બીજું—વળી, કાગળ લખતી રહેજે, ને પુછવું હોય તે કાવકાઈથી પુછજે, પણ બહેન, આવાવલા ચઢ્યો નહી, ને નહાને મ્હોડે મોટા બોલબોલીએ નહીં. શું કહે; તારા પરતું હેત આણું થતું જ નથી, ને દીકરી રહી એટલે તારું લખેલું બધું મીઠું લાગે છે, પણ બીજું કાંઈ હોય કે વહુવાર હોયને તો તો કરડીજ ખાઈ, એ તું બાણે છે? હાલ એજ. કાગળ લખજે.

બીજું,— તારા ધણીની ચાહ માટે કાગળ તેં અધુરો રાખ્યો, એ હીક ન કહ્યું. ચાહ અડધી કલાક મોડી ચતે તો શું જગડી જાય એમ હતું? એમ બહુ લાલકાઓને હા પર ચઢતી મુકીએ નહીં. કાંઈ આપણે લાલકાઓની યજ્ઞમંત્રી (1) તો નથી ઉપાડી?—ને તું પણ વરધેલી દેખાય છે તો! હવે કાગળ અધુરો ન રાખતી, ને થોડી થોડી અમજ રાખજે. બીજું, "એમને માટે ચાહ કરવાની છે", એમ મારે મોઢે કહેતાં તને સરમ પણ ન લાગી?—કરી, હવે એમ ના કરતી. મીતિ સંવત ૧૯૬૯ ના માગસર શુક્ર ૧૧ ને શુકર.

(નોટ ૩.—આ પત્રમાં હત્તર જેવું શું સમાયતું છે, એ ન અમનય તો તે વાંક વાંચનારનો સમજવો, માત્ર કે રાવનમાનો નહીં!)

—K. G. M.

* નોટ ૨:—કહેવત અને વાતને શું સંબંધ છે તે મને પૂછ્યો નહીં.—K. G. M.

પત્રમંજૂષા.

[કાળો અને લેખ મોકલનાર બહેનો તથા બન્ધુઓને વિનંતિ કે; તેઓમાંનાં કેટલાંક વરણી અમને ચોકસ નામ કામ મળતાં નથી; તેથી ઘણી અગવડ પડે છે. માટે હવેથી કોઇ પણ લખાણ ઉપયોગી હશે તોપણ જો હેના લખનારનું નામ તથા કેહાણું હેની સાથે આપેલું નહિં હોય તો, તે પ્રકટ કરી શકારો નહિં.

—તન્ત્રિ, સુ. સુ.]

૧.

ત્રણ ગુજરાતી કહેવતો:—“ગુજરાતી કહેવતસંગ્રહ”નું પુસ્તક વાંચતાં ઉપસ્થિત થયેલી શંકાને શ. શ. દુબળે આ પત્રના તથા વર્ષ (૧૯૧૨)ના એપ્રિલ-મે ના અંકમાં સ્થાન આપ્યું છે, જેના સમાધાનાર્થે નીચેનું લખવું પ્રાપ્ત થાય છે.

“ગુજરાતી કહેવતસંગ્રહ”માંની—(૧) “હાહી સાસરે જાય ને ઘેલી શિખામણુ દે,” (૨) ખલસારે ફૂટ ગુજરાતી-ઘનશ્રીય હિંદુનેરીમાંની—“હાહી સાસરે ન જાય ને ઘેલીને શિખામણુ દે,” અને (૩) સામાન્ય જન સમુદાયમાં યોરા ઘણા અંશે બોલાતી—“હાહી સાસરે જાય ને ઘેલીને શિખામણુ દે”—એ ત્રણ કહેવતોની અરસપરસ આલોચના કરતાં સહજ વિરોધ ભાસે છે, તેમજ ત્રણમાંની કદ કહેવત જન સમાજની પ્રકૃતિને સાનુકૂળ અર્થાત્ વધારે સત્ય અંશે વાળી હોઇ શકે તેના નિર્ણય આપવાની હતાવળ કરવા પડેલાં કહેવતનું અર્થ સ્વરૂપ કેવું અને કયા તત્વોથી સંવદિત હોયું જોઇએ, તેનો પ્રથમ વિચાર કરવો અને વિરોધ હિતપ્રદ લાગે છે.

જે વિચાર બુદ્ધિવાળાં સ્ત્રી પુરોએ ઘણા શ્રમે પણ જ્યારે નથી સમજવી શકાતો, ત્યારે તેજ વિચાર સાધારણ સમજશક્તિવાળાં માણસોને પણ બહુ શ્રમ વિના જન સમાજના અનુભવના સારસ્વ કહેવત દ્વારા સચોટ સમજવી શકાય છે. એ દરેકના સ્વાનુભવની વાત છે.

જન સમાજના મિત્ર મિત્ર દિશાના મિત્ર મિત્ર અનુભવ દ્વારા સિદ્ધાન્તરૂપે લોકપ્રિય થયેલ સત્ય તેજ કહેવત છે; જે ઉપરથી આપણે એક વિચાર ઉપર આવી શકીશું કે, કહેવત એટલે જન સમાજને અનુભવ દ્વારા સમજવામાં આવેલું સત્ય.

“હાહી સાસરે જાય ને ઘેલી શિખામણુ દે”—તે કહેવતને પ્રથમ આપણે વિચાર પૂર્વક તપાસીએ. સંસારિક કે વ્યવહારિક પક્ષે હાહી મનાયેલી અને સાસરે જતી સ્ત્રીને શિખામણુ રૂપે જે બોલ કહેવાની જરૂર પ્રાચિન અને અર્વાચીન પંડિતોએ સ્વિકારેલી છે. પણ તે શિખામણુ હેની સાથે સ્નેહ રાખતી હાહી મનાયેલી સખી દ્વારા અથવા હેનું લાલન પાલન કરતી માતા દ્વારાજ. નહિં કે ઉભય પક્ષે ઘેલી મનાયેલી ‘ઘેલી’ દ્વારા! આથી ઉપરોક્ત કહેવત સત્ય હોવાનું ભાગ્યેજ સ્વીકારી શકારો.

ખલસારે ફૂટ ગું ઈંદુ હિંદુનેરીમાંની “હાહી સાસરે ન જાય ને ઘેલીને શિખામણુ દે” એ કહેવતને આપણે હવે તપાસીએ. આ કહેવતમાં ઘણું સત્ય લાગે છે. જેનો અનુભવ પણ સંસારમાં જુદી જુદી દિશાએ વિચરેલાં સ્ત્રી પુરોએ જુદે જુદે સ્વરૂપે હમેશાં કરી રહ્યાં છે. સંસાર પક્ષે હાહી સ્ત્રીઓનો પ્રથમ અનુભવ માતા પિતા અને સ્વભાવને સાનુકૂળ સહચરી સાથે રહ્યાનો છે. મોટાથી યતાં જ્ઞાન પણ વધે છે જેને લીધે તે સહજ સમજ શકે છે કે જીવન ખીનનીજ સેવા સાથે સર્વજેલું છે, અને સ્વામીસેવામાંજ પોતાનું સર્વસ્વ હોમવાતું છે, પણ આ બધું જ્ઞાન અનુભવ વિનાનું એટલે અન્યતા અનુભવદ્વારા સમજવામાં આવેલું માત્ર શબ્દજ્ઞાન છે.

સંસાર પક્ષે હાહી સ્ત્રીને અનુભવ વિનાનું જ્ઞાન એટલે “સ્વામીજી સ્ત્રીઓનું સર્વસ્વ છે,” એ જ્ઞાન સત્ય સિદ્ધાન્તરૂપે પોતાના મનમાં ઉપસ્થિત થયેલું હોતું નથી. અને આવાંજ કારણોને

કષ્ટ માતા પિતાના લાભન પાલનથી પૂર્ણ પ્રેમ અનુભવતી સ્ત્રી સાસરે જવાનો પ્રસંગ પડ્યે અનિ-
ચ્છા ફરે, એ કોઈ પણ પ્રકારે હસી કહાડવાનેહું નથી; તેની સાથે એટલું પણ સમજી રાખવા-
નું છે કે, ડાહી સ્ત્રી પોતાની આવી સ્થિતિ છતાં અન્ય ઘેલી સ્ત્રીને સાસરે જવાની વિદાયગીરી
આપવાના પ્રસંગે સાસરે જવામાંજ ધર્મ રહેલો છે એ સમજ્યા અને સમજાવ્યા વિના રહી શકતી નથી.
તેથી ઉપરોક્ત બ્રહ્મસારેકૃત ગ્રુ-૪૦ હિંદુનેરીમાંની કહેવતનું સત્ય તેમજ ગૌરવ જન સમાજની
દૃષ્ટિએ સમજી શકાય એ નિસંશય છે.

શુદ્ધ, સાદી અને સહેલાઈથી સમજી શકાય એવી, રાષ્ટ્રહાડંબરવાળી ભાષાથી રોઢેત, આ
કહેવતથી અનુભવ વિના સાસરે જવાના પ્રસંગે પોતે સંકોચાય અને તેમ છતાં પણ ઘેલીને
સાસરે જવાના સમયે શિખામણ આપવા ડાહી નિર્દર બની પગસર રહે એ આશ્ચર્ય સાથે
આનન્દ અને જ્ઞાત આપે છે. જેથી તેને કહેવતના યથાર્થ સ્વરૂપે ગણી શકાય એ નિર્વિવાદ છે.

જન સમુદાયમાં થોડા ધણા અંશે જોવાતી “ ડાહી સાસરે જાય ને ઘેલીને શિખામણ
દે ” એ કહેવતમાં વિચાર કરવા એનું કશું નથી. કારણ કે “ ડાહી સાસરે જાય ને ઘેલીને શિખા-
મણ દે. ” એટલે પોતે સુખી થવા ને કર્તવ્ય પ્રદેશ સ્વીકાર્યો છે, જેમાં સંસારસુખે પ્રાપ્ત કર
વાની કૃતિઓ હસ્તગત થઈ છે, તે પાલન કરવા સદવાસમાં આવતી અન્ય સ્ત્રીઓને પ્રતિષે એ
સ્વાભાવિકજ છે “ જ્યેનું તેનું કહેવું ” એમાં નીતિનોજ માત્ર ઉપદેશ છે, ને સર્વ કોઈ સમજે છે.

(કરોચી)

શિવમુત.

૨.

૩

ગુજરાતનાં માસિક પત્રો: શ. ‘ વીશુક ’ (વરોદરા) લખે છે કે, “ અમારા મીત્રમંદળમાં
કાલે શક્તે આપના લોકપ્રીય પેપર (માસિક પત્ર) ના વધારા વીરો વાત યતાં એક તકરાર થઈ
હતી. આપે લખ્યું છે કે, સુંદરી સુખોધ બીન’ પેપર કરતાં સોંધું છે આ વાત અમારા એક
લાઇને ખરી ન લાગી તેથી આજ અમે લાયબ્રેરીમાં ગયા અને ગુજરાતના ફરેકે જાણીતા આગે-
વાન પેપરની ફાઈલ જોઈ. આમ કરતાં એમારી બંનેની ખાત્રી થઈ કે સુંદરીસુખોધ ગુજરાતી
પેપરમાં સોંધામાં સોંધું પેપર છે આપના વાંચનારની જાણ માટે અમારે તારવેલા આંકડા
આ સાથે મોકલ્યા છે:

લવાજમ.	દર વર્ષે પાતાં.	
વીવીધ અંધમાળા.	૧-૮-૦	૭૫૦
અરીત માળા.	૨-૦-૦	૭૫૦
બંધકલ્પતર.	૧-૮-૦	૩૮૪
ચુહીપ્રકાર	૧-૮-૦	૩૮૪
મહાકાળ.	૨-૦-૦	૪૮૦
ધનવંતરી.	૨-૦-૦	૫૭૬
સત્ય	૨-૪-૦	૫૭૬
સાહીત્ય.	૨-૮-૦	૫૭૬
વસંત.	૨-૮-૦	૬૭૨
શ્રી ભક્ત.	૩-૦-૦	૫૫૦
સુંદરી સુખોધ.	૧-૪-૧	૬૬૮

આસ અંકસાથે]

સસ્તા સાહીત્ય કાર્યાલયની યોગડીઓનાં ૧૫૦૦
પાના બીન’ પેપરનાં ૭૫૦ બરાબર વાચ છે.
આમાંથી વેલકલ્પતર, સત્ય, શ્રીભક્ત, અને
સુંદરીસુખોધ દરવર્ષે એક એટલું પુસ્તક આપે
છે. અરીતમાળા, સુંદરીસુખોધ તથા શ્રી ભક્તમાં
ચીત્રો આવે છે. વીવીધ અંધમાળાનાં પાનાં વધારે
છે, (પણ તેના કાગળ ધણા હલકા છે) તેપણ એટ
સાથે સુંદરી સુખોધ તેની લગભગ આવે છે; અને
ચિત્રો વધારામાં, શ્રીભક્ત કાગળે સારા અને ચીત્રો
ઘણાં આપે છે, પણ લવાજમ બારે છે તેના
હીસાબે પાનાં ઓછાં છે

આ જોતા આપનું પેપર સુંદરી સુખોધ ધણુંજ સોંધું છે, એ વીરો એ મત નહીં રહે અને
તેનો માસિક વધારો પણ ધણો સસ્તો પડશે. ત્રણ રૂપીઆમાં તે જરા પણ મોંઘું નથી એ જેની

તું છે અને તેનું લવાનમ સારાંત્રણ રૂપીઆ રાજો તોપણ તે વધારે નથી, બધકે સોંધું છે. આપને અમે આ કાર્યમાં ફોટે હિંચીએ છીએ. ”

—ખન્ધુ, આપે શ્રમ લઇને આ આંકડાની તારવણી ફેલાડી, તે માટે ઉપકાર. અમને આંકડાં મેળવ્યાં શિવાય પણ ખાતરી નહીં કે આ પત્ર ગુજરાતનાં બહુ સરતાં માસિકોમાંનું એક છે. પરંતુ તેની સાથે આપણે એમ પણ બહુવું જોઈએ કે, માત્ર પાનાં ભરેથી કોઈ પત્ર સાફ થઈ શકતું નથી. ઉપર જણાવેલાં સઘળાં માસિકો થયું ઉત્તમ કામ કરી રહ્યાં છે અને તેમને પચસે પગલે ચાલવાને રૂંક મુંદરી મુબોધ પણ પ્રયાસ કરે છે, એટલું સામાન્ય રીતે મનાઈ હોય તો તે આ પત્રને માટે ખૂબ છે. હવે પછી ‘માસિક વધારા’ થી મુંદરી મુબોધની કમી મર્યાદા વધરો અને તેની સેવા સક્તિમાં પણ વધારો થશે, એમ આશા છે. આપણે પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી કામ કરવું અને પરિણામ દયાળુ જગત્રિયતાની ઈચ્છા ઉપર રાખવું, એજ ખરો માર્ગ છે. સારાં કામ કદિ નિષેધ થતાં નથી.

(પત્રોના ઉત્તર)

૩.

ખેન નિ-(લીખક),—ખેન, અમે આપના વિચારને સંપૂર્ણ મળતા આવીએ છીએ. પાક્ષીતાણના જળપ્રલયમાં વિધવાશ્રમની જેન સન્નારીઓએ, જે અપૂર્વ મનોબળ અને શ્રદ્ધા દર્શાવ્યાં છે, તે સર્વદા અનુકરણ કરવા જેવાં, સન્માનપાત્ર અને વંદનીય છે. કુદરતના કોપમાં પણ દયાળુ પ્રભુની જગત્તા શ્રેય અર્થે કોઈ મદદાન ઈચ્છા પ્રવર્તે છે, એ કળવ છે, તથાપિ આપણે મનુષ્ય તરીકે આપણાં બાન્ડુઓનાં દુઃખ દર્દમાં ભાગ લેવો અને તેમની વિપત્તિઓ ઓછી કરી, તેમને સન્માન આપવા પ્રયાસ કરવો, એ પણ આપણો સર્વનો સત્ય ધર્મ છે. આપનાં સ્વજન જે સત્કાર્ય અર્થે પાક્ષીતાણ ગયાં, તેમને અમારા તરફથી નમ્ર વિનંતિ વિદિત કરીએ કે, પાક્ષીતાણા ઉપરાંત કુંડલા વગેરે જોમાં પણ રેવની આશ્રિતથી આપણાં બીજાં બાન્ડુઓ હેરાન છે, તેમને પણ તેઓએ યથાસન્ન સદાય આપવી.

“ X. Y. Z. ” (અમદાવાદ), વગેરે-ખન્ધુઓ, રા. દયારામ અને શ્રી. હર્ષિલા લગ્ન વિશે આપના તથા બીજાં શ્રાદ્ધો તરફથી જે સખ્ત નાપસંદગી દર્શાવોઈ છે, તેમાં આપ નહોતા છો, સર્વ પ્રભ સમૂહો એક સરખો ભાગ્યે છે. હવે એ લગ્ન તરફની નાપસંદગી માત્ર આહરે કરવાથી કાંઈ વિરોધ સર્જન નથી; પરંતુ તેનાં કારણો અને પરિણામ તરફ જોઈ, એવા દુઃખદ બનાવ ફરીથી પનવાનો સંભવ ઓછો થાય, તેમ આપણે વિચારવાનું છે. આ પત્રમાં આ વિષયનું સવિસ્તર અવલોકન હવે પછી આવશે.

આપ અમારા રા. રા. નરસિંહરાવ સાથેના સંબંધને લઈને અમે આ બાબતમાં મૌન રાખ્યું કે એમ મનેહોં; થયું તેમ નથી. રા. નરસિંહરાવનાં કુસુમઆશા (અને પ્રદયવીણા)નાં સુમધુર કાચો એજ પ્રથમ અંકને આપણા મુંદર કાગ્ય પ્રેક્ષાની અદ્ભુત ઝાંખી કરાવી હતી, એને તે હજી પણ હબરો ગુજરાતી ખેડોળ-ખુઓનાં હૃદયને પાવન, ઉન્નત કરે છે. એ અમારાથી ભૂલાઈ નથી. પરંતુ આહરે ચર્ચા-તાલોકહિતના સવાલોમાં વ્યક્તિની નહિ પણ સમાજની લાલ દાનિ તરફ આપણે જોવાનું છે; અને તેજ દૃષ્ટિથી આવા પ્રશ્નોના નિર્ણય આપણે વિચારવા જોઈએ. લોકજાગણી ન્યાયે ઉરકેરા-રહી, અને જનસમાજ કોષ કિંવા દર્દી પીડિત હોય છે. હવે સમયે સ્વાભાવિક ન્યાય-રૂપિ પણ ડોલાયમાન થઈ નય છે. તેથી આવા પ્રસંગોએ થતો નિર્ણયમાં વિવેચન સર્વદા દાનિદારક નહિ, પરંતુ ધણીવાર દિતાવડ હોય છે.

શ્રી. “ જ્ઞાનમણિ ” (ધોળકા)—ખેન, આપની ઉપર જણાવેલા વિધયની ચર્ચા હવે પછી ખનુકતાએ પ્રકટ થશે.

(બીજા પત્રો વિશે આગળ કપર)

—તન્ત્રિ, મુ. સું.

સુન્દરીસુખોધ--માસિક વધારા સહિત.

દરમહિને-૧૦૦ પાનાં * * * વાર્ષિક-ફક્ત ત્રણ રૂપિયામાં !

(આહોકાને અગત્યની સચવા)

* * * પ્રથમથી આહુક થનારને લાભ ! - 'વધારા' સહિત-સુન્દરીસુખોધનાં પહેલેથી આહુક થનારને નીચે મુજબ ખાસ લાભ છે.-આહોકાની સંખ્યા પૂરતી નહિં થાય તો, પાછળથી આહુક થનાર પાસેથી વાર્ષિક લવાજમ રહાકાત્રણ અથવા ચાર લેવામાં આવશે (અને એમ કરવાની અમને ફરજ પડશે એવી ધારતી છે !) * * * પરંતુ જેઓ 'વધારા' સહિતના સુન્દરીસુખોધના, નહેનો પ્રથમ અંક બહાર પડે તે પહેલાં, -આહુક થયા હશે, તેઓ પાસેથી હમ્મેશાં (આહુક તરીકે તેઓ ચાલુ રહેશે ત્યાં સુધી) વાર્ષિક લવાજમ ફક્ત ત્રણ રૂપિયા જ (હિન્દુસ્થાનની બહાર, પાંચ સિવિલ) લેવામાં આવશે.

* * * માટે અમારાં આહોકા જેમને 'વધારા' સહિતના સુન્દરીસુખોધનાં આહુક થવાની અગત્ય-અનુકૂળતા હોય, તેમને હાલમાં જ નામ નોંધાવવા અમારી આગ્રહપૂર્ક સલાહ છે.

૧. આ સપ્ટેમ્બર મહિનાથી, એટલે-સુન્દરીસુખોધ માસિક પત્રના અગિયારમા વર્ષની શરૂઆતથી, -આ પત્ર જે સ્વરૂપે (જે કદમાં) દરમહિને પ્રકટ થશે.

૨. (આ) સુન્દરીસુખોધ માસિક હાલ પ્રકટ થાય છે, જેથી જ રીતે દરમહિને ૩૨ પાનાંનું અને એક બે ચિત્રોવાળું પ્રકટ થયાં કરશે તેનું વાર્ષિક લવાજમ ફક્ત સવા રૂપિયા તપાસ ખર્ચ સાથે, (અને હિન્દુસ્થાનની બહારને માટે, -બે સિલિંગ અથવા દોઢ રૂપિયા) હાલની જેટલ ચાલુ રહેશે.

(આ) માસિક વધારાસહિતનું-સુન્દરીસુખોધ (જેમા ઉપર જણાવેલા બીસ પાનાંના તથા ચિત્રોનો સમાવેશ થઈ જાય છે તે) દર મહિને ૯૬ પાનાંનું વાચન પૂરું પાડશે. અને તેનું વાર્ષિક લવાજમ, તપાસ ખર્ચ સાથે, -ફક્ત ત્રણ રૂપિયા (તથા હિન્દુસ્થાનની બહારને માટે પાંચ સિલિંગ અથવા રૂ. ૩-૧૨-૦) લેવામાં આવશે. એટલે ફક્ત ત્રણ રૂપિયામાં લગભગ ૧૦૦ પાનાંનું સચિત્ર માસિક પત્ર આહોકાને મળી શકશે.

(ઈ) સીનેખના રોટા ધણા ચિત્રો વાળા ખાસઅંક તથા બેટના પુસ્તક અને આ પત્ર તન્કથી મળતા બીજા લાભો ઉપર બનેલાં આહોકાને એક સરખો હક રહેશે

૩. દરેક વર્ષમાં સુન્દરીસુખોધને અગ્રે સીનેખના ખાસઅંક ઉપરાંત બીજા બે ખાસઅંકો પણ પ્રકટ કરવામાં આવશે. દિવાળીના અરસામા વાર્તાઓનો અને જૂન-જુલાઈ લગભગમાં બાલકો માટેનો આ રીતે વર્ષમાં ત્રણ ખાસ અંક બહાર પડશે

'વધારા' શિવાયના સુન્દરી સુખોધના આહોકાને સીનેખનો ખાસ અંક ૧૦૦ પાનાં

ને ચિત્રે વાળો જેમ હાથ મળે, તેમજ મળ્યા કરશે; અને બીજા ખાસ અંકોનાં દરેકનાં ૩૨ પાનાં મળશે.

માસિક વધારા સહિતના-મુન્દરીસુબોધના ગ્રાહકોને ઉપર જણાવેલા ખાસ અંકનાં આજામાં આજાં ૧૬૦ (૧૬૦ થી ૨૦૦ સુધી) પાનાં મળશે; તથા બાલકો માટેના અને વાર્તાઓના ખાસઅંકોનાં દરેકનાં ૬૦૦ પાનાં મળશે. ફક્ત મોટા કદના પત્રના ગ્રાહકોને જ આ લાભ સ્વાભાવિક રીતે મળી શકશે.

૪. માસિક વધારામાં ચિત્રે દાખલ કરવાની યોજના રદ કરવામાં આવી નથી, પરંતુ પ્રકાશન માટે જ તે મુલતવી રખાઈ છે. ગ્રાહકોની પુરતી સખ્યા થયેથી તે અમલમાં મૂકવામાં આવશે. આ અને બીજા અનેક સુધારા વધારા જે હાલની યોજનામાં કરવાના છે, તે પણ ધીમે ધીમે અમલમાં શકશે, એમ આશા છે.

૫. મુન્દરીસુબોધ તરફ પ્રીતિ અને મમતા રાખનાર, અનુદાનતાવાળા દરેક ગ્રાહકને વિનંતિ છે, કે હેમણે મોટા કદના મુન્દરીસુબોધના ગ્રાહક થવું. પોતાના અને પોતાનાં કુટુંબી જનના આનંદ, સુખસન્તોષ અને ઉત્કર્ષ માટે દરમહિને ફક્ત ચારઆનાનું ખર્ચ લાગે નહિજ પડે, એમ આ પત્રના સંપાદક શ્રીમજીભાઈ માનવું છે.

‘ માસિક વધારા ’માં કેવા વિષયો આવશે ?

‘ વધારા ’ નાં ૬૮ પાનાંના ચાર મુખ્ય વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે:-

સરસ્વતી, ફૂલવાદી, વાર્તાલહરી, અને વાલમિત્ર.

હેમાં નીચે પ્રમાણે વિષયો પ્રકટ થશે.

૧ ‘સરસ્વતી’ વિભાગમાં—૧. વર્તમાન દર્શન (આલુ ચર્ચા), ૨. કર્મસિત્ર ચારિત્ર્ય અને ઉદ્ધેગ (પોતાના પરાક્રમથી અથવા સદ્ગુણોથી સારા કામ કર્યાં હશે. હેવાં સ્ત્રીપુરુષોનાં જ્ઞાન અને વિચાર) ૩. સમાજ-સાહિત્ય-અને વિજ્ઞાન (વિવિધ મહત્વના, ઉપ-યોગી વિષયો ઉપર ખાસ લેખ), ૪. કાવ્યકુજ, તથા ૫. શૃદ્ધધર્મ-વિવિધવિહાર.

[૧૬ થી ૨૦ પાનાં]

૨ ‘ફૂલવાદી’ વિભાગમાં—૧. માસિક અન્યદોહન અથવા સાહિત્ય શોધન (ઉત્તમ પુસ્તકો અથવા વિષયોનો સાર), ૨. સામયિક સમાચાર્યન (માસિક પત્રોમાં આવતાં લખાણોમાંથી વાંચવા-જણવા લાયક વિષયો), ૩. સ્વાગત સદન (અભિપ્રાય માટે આ વેલાં પુસ્તકોનું અવલોકન) ૪. પ્રવાસ મંજરી (યાત્રા અથવા મુસાફરીનો અહેવાલ), તથા ૫ પુષ્પમાસિની (પત્રો અને પુસ્તકોમાં સારા વિષયોના ઉતારા.) [૧૬ થી ૨૦ પાનાં]

૩ ‘વાર્તાલહરી’ વિભાગમાં—૧ ઉત્તર-આસ (આલુ નવલકથા), ૨ કથા સરિત્ત (સંપૂર્ણ વાર્તાઓ, ન્દાનાં નાટકો), ૩. આનંદાત્રમ (અમત, વિનોદનાં વિષયો), ૪. રંગજમ્બી (આપણાં અને વિદેશી નાટકોના સાર, નાટક મંડલીઓના ઇતિહાસ, વગેરે.) ૫ રત્ન કણિકા (સુબોધક વચનો, જાણવાલાયક ઉદ્ગાર, વગેરે.) [૧૬ થી ૨૦ પાનાં]

૪ ‘આલમિત્ર’ વિભાગમાં.—૧. કાવ્યો, ૨ વાર્તાઓ, ૩ વિનોદ, ૪. કસરત, ૫ વિવિધ, વગેરે.

[૬ થી ૧૦ પાનાં]

બંગાળના મુખ્યસદ્ સસાયજી શાસ્ત્રી, - ડૉ. પી. સી. રાય. - ડી એસ સી. પી એચ.
 ડી. એફ. સી. એસ. ના આશ્રય નીચે ચાલતા બંગાલ કેમીકલ એન્ડ
 ફાર્માસ્યુટીકલ વર્ક્સ. (લીમીટેડ) ની અકસીર દવાઓ,

સીરપ હાઇપોફોસ્ફેટ ઓફ લાઇમ-દમ, ક્ષય, કફ, ખાંસી વિગેરે ઉપર.	રૂ. ૧-૦-૦
ગોરપ વસાહા (અરકુસીનો સરખત.) ઉપરનાજ રોગ ઉપર.	રૂ. ૦-૧૨-૦
એક્ટ્રેક્ટ ગુલ્મ (ગળોનો સત્વ) ગમે તે જાતનો તાવ, બરોળ, ઉપરશ્વસ. રૂ. ૧-૦-૦	રૂ. ૧-૦-૦
છીંકાર પેપન (પર્પેપાનો અર્ક. અપચો) અજીર્ણ, ઝુક, ઝાડો, ઉલટીપર. રૂ. ૧-૦-૦	રૂ. ૧-૦-૦
વાઇટ્રો અશોક (આસોપાલ્લવ અર્ક.) સ્ત્રીઓનાં મહોશયનાં દર્દોપર. રૂ. ૧-૪-૦	રૂ. ૧-૪-૦
એન્થ્રેક્સ ટુક, બાળકોના ખાંધાની નળજાઈર અમૃત સમાન. રૂ. ૦-૧-૦	રૂ. ૦-૧-૦
ફેલોરલ હેર ઓઈલ: સ્ત્રીઓના માથાના યુગાર માટે અતુલ્ય તેજ. રૂ. ૧-૦-૦	રૂ. ૧-૦-૦

આ ઉપરાંત ખીજ દવાઓ તથા ખનાવટો માટે પ્રાપ્ત લીસ્ટ મંગાવો.

પ્રિંટ શાહ એન્ડ કું. રીપ્રીન્ટર. - અમદાવાદ.

ઇન્ડીયન સ્પેક્ટેટર, સુન્દરી

સુખોધ, મહોડાલ, વગેરે-

પત્રોનો ઉંચો મત ધરવતું:-

કરક અને અસરકારક ગદ્ય તથા પદ્યમાં
 લખાઈશું, યીર અને કૃતિગર રસાત્મક:-

મદન વિજય (નાટક).

આજી જમાનાના ઉપયોગી વિષયો સર્વોત્કૃષ્ટ.

કીમત માત્ર એક રૂપિયો. (કાચું પૂર્વ ૦૮-૦)

લખો - અન્દમણિશંકર બેઠાલાલ પ્રિંટર, ખાડીયા.
 અમદાવાદ. અથવા સધળા શુકસેલરોને ત્યાં મળશે.

ગ્રાહકોને લાભ.

યોગિની (નવલકથા પાકું પૂર્વ) રૂ. ૦-૧-૦

ખાલા (યોગીનીનું અનુસંધાન) રૂ. ૦-૧-૦

મૃદુલા. (નવલકથા) ... રૂ. ૦-૧-૦

અધોરકામિની. (ચરિત્ર) રૂ. ૦-૧-૦

સીમ તિની કથા, (કાવ્ય) રૂ. ૦-૧-૦

સુન્દરીસુખોધનાં પાછલાં } રૂ. ૦-૧૨-૦

પુસ્તકો: ૪-૧-૮-૯, દરેકના } રૂ. ૦-૧૨-૦

(દપાલ અર્થ જુદું.) લખો:-

સુન્દરીસુખોધ - અમદાવાદ.

છાપ કામની જબરી સગવડ !

અમે દાસમાં દરેક પ્રકારનું છાપવાનું કામ જેવું કે પુસ્તકો, માસિકો, જાહેરખબરો, દરેક પ્રકારનાં ખાતગી કામમાં આશીસોમાં તેમજ મોટા વિગેરેમાં વપરાતાં શેષો, ચોખાનીઆ વિગેરે છાપવાં આપવાનું આરબુ છે અમારી મારફત કામ કરાવનારને જુદાં જુદાં છાપખાનાની આશીસોમાં ફરતે ભાવ વિગેરે બાજતોની માયાકુદમાં ઉતરવું પડતું નથી, તેમજ સૂક વિગેરે જોવાની મહેનત કરવી પશુ પડતી નથી કામ લખજ ઝડપથી, સાડે અને સારા પ્રેસમાં કીધાવત ભાવે નિયમસર કરાવી આપવામાં આવે છે

આશીસોમાં, રંકુઓમાં તેમજ જાહેર સંસ્થાઓમાં વપરાતી દરેક પ્રકારની સ્ટેશનરી જેવી કે તરેહ તરેહવાર જાતના નોટ પેપર, કવર, કાર્ડો, કાગળો વિગેરે બીજાં તેમજ છાપખાનાને લગતા સામાન અમે પુરા પાડીએ છીએ.

વધાડે ખજાર માટે શ્રી મરસ્વતી એજન્સીમાં લખો: એસસં જ્યેન્દ્રરાય એન્ડ કંપની.

રાવજહાદુર જળકશય મેન્-એન્સ. સાંકડીશેરી સ્ટ્રીટ, અમદાવાદ.

શ્રી સર્વજિજ્ઞાસ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શા સાંકળચદ દરિયાવે જાંધુ નવા દરવાજા-અમદાવાદ

સુગંધીના ભંડાર !

હૃન્તરોમાં એકજ !

રાત્ર-મહારાત્ર અને સરદારોમાં ભણીતું-માનીતું : તથા હૃન્તરો ગૃહસ્થોનાં
કુટુંબોમાં વપરાતું-વખણાતું :- અતિશય ખુશખોદાર સર્વોત્તમ તેલ.

સી મ લા

હેર ઑઈલ.

(રંછરંદ)

બાલને સુન્દર, કાળા મુંવાળા રેશમ જેવા,
જઘ્જાળંધ બનાવે છે, ખરી પડતા અટકાવીને
લાંબા વધારે છે; મગજને શાંત કરી માથાના
તમામ દરદો દુર કરે છે !

ફી. બાટલી ૧ના-રૂ ૧-૨-૦ પોસ્ટેજ ૦-૪-૦

” ” ૩ના-રૂ. ૩-૦-૦ ” ૦-૭-૦

બનાવનાર ધી રાયલ પરદ્યુમરી મેન્થુફેક્ટરીંગ
કાં.-મુંબાઈ.

હિંદુસ્થાન, બરમા તથા સીયોન માટેના

સોલ એજન્ટસ.

એચ. આર. મોદીની કંપની.

વિલાયતી દવાઓ, સોડાવાટરનો સામાન તથા પરદ્યુમરી વેપાર.

તારુ મીરનામુ

નં. ૧૦ પ્રીનસેસ સ્ટ્રીટ: ફીદા બીક્કડી ગ.

સિકેરીન-મુંબાઈ.

બુમામસીદ પાસે-મુંબાઈ.

અમદાવાદ માટેના એજે. ટો. શાહ-પાઠકની કાં. કાણુપુર.

શ્રી અન્વરિશ્વ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં ગા માં ગૃહ્યં દ્રવિયે અપ્પુ નરા દવાબ-અમદાવાદ.

સુન્દરી સુબોધ અને માસિક વધારો.

વાર્ષિક લેવાજમ—રૂપાલ ખર્ચ સહિત (૧) 'સુન્દરી સુબોધ—ફક્ત સવા રૂપિયા.
(૨) વધારા સાથે સુન્દરી સુબોધ—ફક્ત ત્રણ રૂપિયા. (હિન્દુસ્થાન ખુદાર—બે
શિલિંગ અને પાંચ શિલિંગ.) છુટકે નકલના બે આના અને છ આના પડશે.

સુન્દરી સુબોધ પુસ્તક ૧૧: અંક ૧—(સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૩.)—માસિક વધારો અંક ૧.

વિષય સૂચન.

(વિષય-વિભાગ)	(લેખક)	(પૃષ્ઠ)
નિવેદન.	ગ. વા. જી.	૧
કાવ્યકુંજ.		
નવા વર્ગે શુભાગિય.	રા. 'મસ્તાન.'	૬
બહાસાઓનું હૃદય.	અ. શા. વિજયલાક્ષ્મી હર્ષદરાય ત્રિવેદી.	"
"ભાષા ખુદારો ક્યાં ગયો?"	ગ. વી. હ. મહેતા.	૭
શુધામ.	ખુદેન 'હાદરી'.	"
અંતરૂ સરિતા.	રા. કમ્પાલુટ પિટુલભાઈ.	૮
વિધવા બાકા	રા. 'મયંક'.	"
ષાતાલિહરી.		
દયાળુ દેવી	ગ. 'હરિત'.	૯
પ્રેક્ષિતરતું બગેટ.	ગ વિજયલાલ કનેવાલાલ દુપ. (એલ સી ઇ) ૧૩	"
ગૃહધર્મ.		
ધનવાન અભિમાની સગાને હપકો	મા. કૃષ્ણાગેરી હિરાયાલ રાવળ.	૧૧
આનન્દાશ્રમ.		૧૯
વિદ્યાકલા-વૈદક.		
શ્રીઓ તથા બાળકો માટે ઘરગથુ દવાઓ	રા. વૈદ અમૃતલાલ સુ. પટિવાર.	૨૨
શ્રીઓનાં દરદીનું એક કાળુ.	રા. દ્વારકાદાસ પુરશોત્તમ અમીણી.	૨૩
ભરતચૂંથણ-પુલનો કેમાલ	મા. 'માસિની.'	૨૪
શાલોદ્યાન.		
અનાર દેવી (બાળકો માટે વાર્તા.)	મિ. 'B'.	૨૫
સુન્દરીસુશોધમહલ.		૨૮
પત્ર મજૂવા.		
શ્રીઓની અવગણના	રા. પરધુભાઈ બહાવાભાઈ શર્મા	"
પાકશાલ	'એક બહેન'.	૨૯
સમયતરંગ.		૩૦

સરસ્વતી.

આવકાર	રા. 'લલિત'.	૧
ચારચાર ચન્દ	ગ્રો. ન્હાનાલાલ દ. કવિ. (એમ. એ.)	"
આછછ.	આમીન એ.	૨
ભારથી	રા. 'શિરીષ'.	"
ગોપગીત	રા. 'કૃષ્ણસલા',	"
સખિને નિમંત્રણ	રા. 'વિનાયક'.	૩

કર્મક્ષેત્ર: ચારિત્ર્ય અને ઉદ્યોગ.

ઈલિઝબેથ કાવ્ય.	રા. 'દેશાઈ'	૪
----------------	-------------	---

સમાજ સાહિત્ય અને વિજ્ઞાન.

શ્રી ભુદ્ધગીતામાંથી એક અધ્યાય	મિ. હાસમ હીરછ ચારણીયા.	૧૬
શરીરની સુખૃતા અને સુન્દરતા	મિ. 'ઈ' (ખી. એ.)	૨૧
માતાએને શીખામણ અને ધ્રુવિહાસુસારસંતતિ.ગ. ' ન્હાનું' દેસાઈ. '		૨૬

ઈમાન દર્શન.

✓ગત વર્ષનું અવલોકન ~	રા રા જ	૩૨
----------------------	---------	----

ફૂલવાહી.

સિક પ્રયત્નોહન.

હિન્દુસ્થાનના સામાજિક		
છવનમાં એવું સ્થાન:	આ શારદાગૌરી મહેતા (ખી. એ.)	૩૮
પ્રવાસમંજરી.		
હિન્દુસ્થાનની યાત્રા	રા. શિવભાઈ આપુભાઈ.	૪૩

વાર્તાલહરી.

એક રાત્રિ	રા. ચાંપશી વિઠ્ઠલદાસ ઉદ્દેશી.	૪૬
પ્રમાણિકપણાનો બદલો!	રા. નૃસિંહપ્રસાદ ત્ર્યંબકલાલ વૈદ્ય.	૫૧
ઉપન્યાસ: (ચાલુ નવલકથા)		
પ્રેમની પાંખો !	રા. રા. જ.	૫૭

વાલમિત્ર.

બાલગીત ક્યાવત (ફીલ)	રા. 'લલિત'.	૬૩
બાલચરિત: દ્રુવપ્રખ્યાન. (સચિત્ર)	આ. શારદાગૌરી (ખી. એ.)	"

કુંડી જાહેર ખખરો.

ધધાને લગતી તથા અંગત ખર્ચાવાની નોંધ.

અંગતખર્ચાવાની-જેવા કે જન્મ, મરણ, લગ્ન, વગેરે પ્રસંગોની અથવા બીજી કોઈ નોંધ એકવાર લેવા માટે-જોછામાં જોછા પંદર શબ્દોની જાહેર ખખરના ચાર આના. ત્રીસ શબ્દો સુધી-આદ્યાના.

વ્યાપારીઓ માટે-ધણીજ સસ્તી અને ઉપયોગી-જોછામાં જોછી ત્રીસ શબ્દોની જાહેરખખર એકવાર છાપવાના આઠ આના. તે ઉપરાંત દર શબ્દ અર્ધો આનો (અંગત ખર્ચાવાની નોંધ માટે પણ એમજ.)

જેસા અગાઉથીજ મળેલા જોઈશે. આ જાહેર ખખર માટે (પાઉચર કોપી) પત્રની નકલ આપી શકાશે નહિ. સુન્દરીસુબોધની ૩૨૫૦ નકલો દરમહિને પ્રકટ થાય છે તેથી આ નવી વ્યવસ્થાનો શરૂ થોડી સંખ્યામાં લેવાશે એમ ખાતરી છે.

‘કુલાપી’ અને ‘કાન્ત’નાં પુસ્તકોઃ
ભીરકાવ્ય (કિ-૩. ૦-૮-૦)
રામાયણની મોટી ખાણ: એક સુબોધક વાર્તા.
લખો: પટેલ, શાહ અને કુંપની
પાનકાર નાકા. નં. ૨૬૬૭)-અમદાવાદ.

સુન્દરીસુબોધના આલોકોને જોઈ કીમ્મતે.
પ્રયકાન્ત. (નવલકથા) ૦-૧૨-૦
વસન્તજ્યોતિ. (") ૦-૮-૦
દેવવિજય. (નાટક) ૦-૮-૦
હુને શીખામણ (સ્ત્રીઓની તનદુસ્તી
થા પ્રશ્નોને લગતી:)- ૦-૧૨-૦
ધોરકમિની (જીવન ચરિત્ર) ૦-૧-૦
મંત્રિની (સતિ ચરિત્ર-કાવ્ય) ૦-૧-૦
સુન્દરી સુબોધના પાછલા છૂટક અકાદરકનો
ધોં આનો: (જે સામગ્રી લેવામાં આવે તો)
સુન્દરી સુબોધ મંદિર અમદાવાદ.

ખાસ જાહેર ખખર.

આ ખલોક (ખાંનાં) માં જાહેર ખખર એકવાર છાપવા માટે અગાઉથી રૂ. ૧ લેવામાં આવશે. આ જાહેર ખખર માટે પત્રની નકલ (પાઉચર કોપી) આપી શકાશે નહિ.

નામદાર શહેનશાહની પધરામણી વખતે પ્રકટ થયેલું કાવ્ય:

પ્રો. હાનાલાલ દ. કવિ-(એમ. એ.)કૃત
‘રાજરાજેન્દ્રને’ સચિત્રઆવૃત્તિ: કિંમત રૂ. ૧-૦-૦
એમ-ટ.

માસ્તર લખમીચંદ ઉત્તમચંદની કુંપની
રાજકોટ: (કાલિયાવાડ)

ઈન્ડિયન રજીસ્ટર, સુન્દરીસુબોધ, મહા-કાવ્ય, વગેરે પત્રોનો ઉચો મત ધરાવતું-સરત અને અસરકારક ગદ્ય તથા પદ્યમાં લખાયેલું, વીર અને જુગાર રસાભંક:

મહત્વવિજય નોંટક.

આજુ જમાનાના ઉપયોગી વિષયો ચર્ચે છે.
કિંમત માત્ર એક રૂપિયા (કાવ્ય પૂર્ણ ૦-૮-૦)
લખો: ચન્દ્રમણિશંકર જેઠાલાલ પંડિત
ખાડિયા. અમદાવાદ.

અથવા સધળા શુક્રસેકરોને ત્યાં મળશે.

સુન્દરીસુબોધના આલોકોને જોઈ કીમ્મતે!

યોગિની (નવલકથા પાકુ પૂર્ણ) રૂ. ૦-૧૦-૦
ખાંડા (યોગિનીનું અનુસંધાન) ૦-૧૦-૦
મૃદુલા (નવલકથા) ૦-૬-૦
વાર્તાલહરી (રસીલીવાર્તાઓ) ૦-૧૨-૦
સુન્દરીસુબોધના પાછલાં પુસ્તકો
વર્ષ ૧-૬-૮-અને ૬: દરેકના } ૦-૧૨-૦
સુન્દરીસુબોધ મંદિર, અમદાવાદ.

રા. ન્હાનાલાલ દલપરામ કવિનાં પુસ્તકો:

૧. કેટલાંક કાવ્યો. ભાગ. ૧ લો.

છૂટાં-છૂટાં ન્હાનાં કાવ્યોનો સંગ્રહ. આઠ આના.

૨. વસન્તોત્સવ.

પુનરુજ્જવન-નવજવન વિશેનું એક લાંબુ કાવ્ય. આઠ આના.

૩. કેટલાંક કાવ્યો. ભાગ ૨ જો.

ન્હાનાં ન્હાનાં કાવ્યોનો બીજો સંગ્રહ. આઠ આના.

૪. ઇન્દુકુમાર લગ્ન. અંક ૧ લો.

એક ભાવપ્રધાન નાટકનો પ્રથમ અંક. બાર આના.

૫. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું ભાષાન્તર.

સમશ્લોકી મૂળ સાથે, બાર આના, દોઢ રૂપિયો, ત્રણ રૂપિયા. (ત્રણ બદી બૂદી આવૃત્તિ-કાચું પૂઠું, છીંટનું પૂઠું, અને રેશમી પૂઠું.)

૬. ન્હાના ન્હાના રાસ.

પચાસ ગીત ગરબીઓ રાસકાઓનો મંગ્રહ-ચાર આના.

૭. "રાજરાજેન્દ્રને." કાવ્ય: સચિત્ર-એક રૂપિયો.

ચિત્ર વિનાની આવૃત્તિ-ચાર આના.

દરેક પુસ્તકનું ટપાલ ખર્ચ જુદું.

છપાય છે, નવેમ્બર-ડિસેમ્બરમાં પ્રસિદ્ધ થશે:

જ્યાં અને જયન્ત.

એક ત્રિઅંકી સંપૂર્ણ નાટક.

સઘળા બાણીતા પુસ્તક વેચનારાઓ પાસેથી મળશે

મુખ્ય એજન્ટ.

જીવનલાલ અમરશી મહેતા,

સ્વામીનારાયણના મંદિર પાસે, ધનાસૂધારની પોળ, અમદાવાદ.

ध्रुव-नारायण.

સુન્દરી સુબોધ

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવર્ચ ગોવર્દનશાહના રખદોમાં કહીએ તો.—“શ્રીયો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, સેગહીન અને સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજનનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય, ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂળે ઇચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી, એ કુટુંબનાં ખરાં કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની અને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની કલ્યાણવાસનાઓ તૃપ્ત કરે” સાધવી પત્ની યઈ પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે, પતિતપાવને સેવાસગિની બની દુઃખતિમિરમાં રૂબતાં ભાન્ડનાં આત્મા-ઉદ્ધરે, ગાતૃસક્ત પ્રતી તરીકે હિન્દુમૈયાનાં સંતાનોનાં વિકાસ અને પ્રગતિની સહાયક યાય, તથા પ્રલવસત જનનિ રૂપે સ્વદેશમાં કલ્યાણચર્યનાં તેજસ્વી, ઉદ્ધવાસચર્યા ઠિરણો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે.—એજ આર્યસુન્દરીઓના જીવનની સફલતા છે. “શ્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના શબ્દ નથી.....શ્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૧૧ મું.] ઈ. સ. ૧૯૧૩, સપ્ટેમ્બર:-ભાદ્રપદ, વિ. સં. ૧૯૬૯. [અંક ૧ સો.

નિવેદન.

૧. શિરમાં, ઉરમાં, મુખમાં, કરમાં,
પ્રભુ ! વ્યાપી રહો મુજ અંતરમાં;
મુજ જીવન કેડે રહસ્ય ઉંડું
બન પ્રેરક, ચાલક, શાસક તું.*

૨. વહાલી બહેનો અને પ્રિય બન્ધુઓ !—સુન્દરીસુબોધ આજથી વધારે વિશાળાં કર્મક્ષેત્રમાં ઉતરે છે, વધારે કઠિન કર્મકુસાંધારણ કરે છે. હસ. વર્ધ સુધીની ત્હેની બાલ્યાવસ્થામાં ત્હેમે ત્હેના તરફ અનન્ય પ્રીતિ મમતા રાખી છે, તે માટે અમે ત્હેમારો ઉપકાર માનીએ છીએ. હિન્દુ, જૈન, પારસી, ખ્રિસ્તી, સર્વ ધર્મોની બહેનો અને બન્ધુઓ આ પત્ર વાંચે છે; રાજકુલજારોમાં, યુરોપિયન ગૃહસ્થોનાં મહાનોમાં, મીમન્તો તથા વિદ્વાનોનાં કુટુંબોમાં, અને મોટાં રાજ્યોનાં કેળવણી ખાતાંઓ દ્વારા ત્હેમની લાયબેરીઓ તથા કન્યાશાળાઓમાં, આ પત્રને આવકાર મળ્યો છે અને મળતો જાય છે; તથા લોકસમૂહ તરફથી આપણા દેશમાં—તેમ દૂર દૂરનાં, દરિયાપારનાં સ્થાનોમાં પણ સુન્દરીસુબોધની માગણી નિરંતર વધતી જાય છે. આ સર્વને પ્રભુ કૃપાની પ્રસાદી રૂપ અમે ગણીએ છીએ. અમને સુચાત છે કે, આ પત્રમાં અનેક ખામિઓ છે; તથાપિ આપ સઘળાં ત્હેને પોતાનાં બાલકની જેમ ગણી, ત્હેના દોષની ઉદાર દિલથી

મારી આપતાં આવ્યાં છે, તે માટે પણ આપનો અન્તઃકરણપૂર્વક અમે આભાર માનીએ છીએ.

૩. સુન્દરીસુબોધ આજથી કદમાં મોટાઈ ચાલે છે, છતાં મોંધું નહિ પડે એમ આશા છે. દર મહિને ૧૦૦ પાનાંનું પત્ર (અને તે ઉપરાંત ખાસ અંક તથા લેટ વગેરે લાલ, એ-) માટે ફક્ત ચાર આનાનું માસિક ખર્ચ, એ ભારે પડતું જણાતું બેઠમ્યે નહિ. છતાં આપણા દેશકાળની ચાલુ સ્થિતિમાં તે પણ કાઢીને મોંધું પડે, એ સ્વાભાવિક છે. તો તે અમારાં પ્રિય ભાન્ડુઓની અનુકૂળતા તરફની અમારી સંપૂર્ણ ફરજ પણ અમે સ્વીકારીએ છીએ; અને તેથીજ આ પત્રના ચાલુ કદ (તથા ચાલુ લવાજમ રૂ. ૧-૪-૦) માં ફેરફાર નહિ કરતાં, માસિકને એ કદમાં પ્રકટ કરવાની વ્યવસ્થા કરી છે. આથી અમને શ્રદ્ધા છે કે ગ્રાહકોમાં કાંઈ પણ અસંતોષનું કારણ નહિ રહે.

૪. અમારા તરફ હમ્મેશાં ધણા કાળજી આવે છે; તહેમાના કેટલાકમાં ફરિયાદો પણ સ્વાભાવિક રીતે હોય છે. પરંતુ તહેમાં આ પત્ર તરફનો તહેનાં ગ્રાહકોનો અપૂર્વ સ્નેહ તો નિરંતર પ્રત્યક્ષ થયાંજ કરે છે, એ અમારો નિત્યનો અનુભવ છે. 'વધારા'ની યોજના બાબતમાં પણ ઉત્તર આપતાં ધણા ગ્રાહકોએ સુન્દરીસુબોધને માટે એટલા ઉંચા અભિપ્રાય આપ્યા છે કે, તહેના કરતાં વધારે સારા મત પત્રોને મળવા ખરેખર મુશ્કેલ છે. આ અભિપ્રાયોમાં તહેની કર્તવ્યધુરા ધારણ કરનાર તરીકે અમારે માટે પણ જે અંતેક શુભ વચનો કહેવામાં આવ્યાં છે, તહેના કાંઈ પણ રીતે અમે ભાગ્યેજ અધિકારી હોઈ શકીએ, એમ અમે માનીએ છીએ; તથાપિ તે ખહેનો અને બન્ધુઓનો અમે તહેમની ઉદાર વૃત્તિને માટે ઉપકાર માનીએ છીએ.

અહિં એક મારી પણ અમારે માંગવાની છે. 'ટપાલખાતામાં વારંવાર' થતી ભૂલો વગેરેને પરિણામે, અને કેટલોક વખત અનિવાર્ય પ્રસંગોને લાઇને આ પત્રની ઓફિસમાં થઈ ગયેલી અવ્યવસ્થાને લીધે, ગ્રાહકોને પત્ર, પુસ્તકો, તથા તહેમના કાળજીના જવાબ મળતાં વિલંબ થયો છે; તે માટે અમે દિલગીર છીએ; છતાં દરેક માગણી તરફ ધ્યાન દઇ તહેમાં જણાવ્યા મુજબ, નહિ મળેલા અંકો અથવા લેટ વગેરે બહેલાં મેણાં પણ મોકલવામાં તો આવ્યાં છેજ, એમ જણાવવા રજા લઇએ છીએ. અમે આંશા રાંખીએ છીએ કે, હવે પત્ર નિયમિત થયા પછી, આવી અવ્યવસ્થા ઓછી થાય એમ બની શકશે.

૫. સુન્દરીસુબોધમાં સ્ત્રીઓનાં જાણણને સત્કાર અને સન્માન મળે એ યોગ્યજ છે. આ પત્રના બહેલાં વર્ષોના એકાદ અંકમાં પણ સ્ત્રીલેખ આવે તો તહેના સંપાદકમંડળને ખુબ આનન્દ થતો. અને હાલ દસ વર્ષોને અંતરે ત્રણસો પાનાંના સ્ત્રીલેખ પ્રકાશન માટે ત્રણ મહિનામાં પ્રાપ્ત થઈ શક્યા હતા, એવી વસ્તુસ્થિતિ થઈ છે. લેખક ખહેનોના સારા લેખને તો જનતા પ્રયાસે પ્રથમજ પત્રમાં અમે દાખલ કરીએ છીએ; છતાં સાધારણ લખાણ અથવા નવીન સ્ત્રીલેખકોના લેખને પણ ધીમે ધીમે સુધારીને પ્રસિદ્ધિયોગ્ય કરવા પ્રયત્ન ચાલુ રહે છે. તથાપિ ધણી ખહેનો ફરિયાદ કરે છે કે એમનાં લખાણ ત્વરાથી પ્રકટ થતાં નથી; અને (તહેનાથી વિરુદ્ધ) ધણા વાચકો અસંતોષ જણાવે છે કે, 'તહેમને એમને તહેલાં લખાણો સ્ત્રીઓનાં હોય માટેજ લો છો તેથી પત્રનું મહત્વ-ઉપયોગીતા ઘટે છે!'

આ બંનેના સમજવામાં થોડીક સમજદાર થાય છે. મુન્દરીસુખોધને લીધે ઘણી બહેનો એ વાંચવા લખવાનું શરૂ કર્યું, એવા કેટલાક પુરાવા અમારી પાસે છે; આથી એવી શુભ પ્રવૃત્તિ સંકુચિત કરવી એ અમને યોગ્ય લાગતું નથી. અને અમને મળતાં લેખક બહેનોનાં ઘણાં લખાણ અમે સુધાર્યાં વિના પ્રકટ કરતા નથી; આથી તે લેખકોને પણ ક્યાં સુધરવા જેવું છે એ પ્રતીત થવા સંભવ છે. છતાં પત્રમાં કોઈકોઈ લેખો ઉતરતી પંક્તિના આવે એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ આમ હમ્મેશાં થવા ન પામે, એટલા માટે તો સ્ત્રીસેષિને માટે ખાસ અંક જૂદોજ નિર્માણ કરવામાં આવ્યો છે. અને હવે માસિકનું કદ મોટું થવાથી વિષયોની વિવિધતા અને ઉપયોગીતા તરફ વધારે લક્ષ આપી શકશે; કે જેને લઈને આ પત્ર એક બે વર્ષમાં તો નહિ, પરંતુ પાંચ દસ વર્ષમાં પણ ભગિનીબાપાઓનાં સન્માનિત માસિકોની સાથે સ્થાન લેવાની યોગ્યતા પ્રમુદ્ધપાથી ધારણ કરતું યશે, એમ અમે પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી માનીએ છીએ.

૬. ગતવર્ષમાં મુન્દરીસુખોધને અજે હેના વાંચનારને સદાય કરવા, હેના ગ્રાહકોને ધર્મકાર્યમાં પ્રેરવા, તથા સમાજની યથાશક્તિ સેવા ઉદ્ધારવા એક મંડળ સ્થાપવામાં આવ્યું હતું. અમારા મનના સંકલ્પો અને હૃદયના ઉત્સાહના પ્રમાણમાં ખીજ અનુકૂલતાઓ પૂરતી નહિં હોવાથી તે મુન્દરી સુખોધ મંડળને નામ અપાયા ઉપરાંત ખીજું કોઈ વધારે બની શક્યું નથી, એ અમારી શોકકથા છે. તથાપિ હેના વિભાગોનાં ફરકો ધીમે ધીમે વધે છે; અને ચારે તરફથી મંડળના સહાસદ થવાની ઘણી માગણીઓ આવી છે, તે જોઈ આવી સંસ્થાની સંપૂર્ણ જરૂરિયાત સમજાય છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે, આવર્ષમાં હેની રચના વધારે વ્યવસ્થિત અને સુદૃઢ થશે.

૭. ચાલુ વર્ષમાં કોઈ કોઈવાર એક કાગળની બંને બાજુ ઉપર ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં હતાં. આ માટે ઘણા ગ્રાહકોએ નાખુશી જણાવી હતી. તેઓની તરફથી એમજ માગણી થતી સમજાઈ હતી, કે 'ગમે તો ઓછાં ચિત્રો આપો પણ કાગળની એકજ બાજુ પર તે આપો, કે જેથી તે અમને ખીજા કામમાં પણ લાગે; કારણ કે તે ચિત્રો સુંદર હોય છે.' અમે તો ગ્રાહકોને વધુ ચિત્રો પ્રાપ્ત થાય તે માટેજ, વધારે ખર્ચ કરીને, તે બંને બાજુ પર છપાવ્યાં હતાં, છતાં જ્યારે આ વાત ગ્રાહકોને પોતાનેજ અરુચિકર છે, તો હવેથી (ખાસ અંક શિવાય) કાગળની એકજ બાજુ પર ચિત્ર આપવાનો નિયમ સ્વીકારવામાં આવશે. મુન્દરી સુખોધના ગ્રાહકોની સંખ્યા મોટી છે, એ કહ્યું જાય છે; પણ સારેજ ફક્ત સવારપિયામાં આવું સચિત્ર પત્ર (ખાસ અંક તથા બોટના પુસ્તક સાથે) ગ્રાહકોને આપી શકાય છે. અને ખરે જોતાં ગ્રાહકોની સંખ્યા હિંદુસ્થાનની ખીજ બાજુઓનાં લોકપ્રિય પત્રોના પ્રમાણમાં બહુ નહીં છે. અત્યાર સુધીના અનુભવથી ગ્રાહકોએ જોયું હશે કે ગ્રાહકોની સંખ્યાના વધારાની સાથે મુન્દરીસુખ પણ વ્યાજબી વધે છે. હજી પણ જો દરેક ગ્રાહક પોતાના મિત્ર-સ્વજન મંડળમાં આ પત્રનો ફેલાવો કરે (જેમ કરવાને માટે ગયા વર્ષેના ખાસ અંક જ હેમને બતાવેલાં બસ છે!) અને આ માસિકની ઑદિસમાં મળતાં પુસ્તકો (જે ભગવત પદ્ય કિંમતેજ આપવામાં આવે છે તે) અનુકૂલતા મુજબ વેચાતાં લઈ 'મુન્દરી સુખોધ' મંદિરને સદાય કરશે, તો થોડાજ વખતમાં અમે જે કેટલાક મહત્વના ફેરફાર ચિત્રો વગેરેમાં ધાર્યાં છે, તે હાખલ કરવામાં અમને સુગમના યશે. ગ્રાહકો આ પત્રને જેટલી મદદ

કરશે, ત્હેના પ્રમાણમાં અમારા તરફથી યથાશક્તિ સુન્દરીસુબોધમાં પણ સુધારા વધારા હાખસ થયા વિના રહેશે નહિ, એમ અવશ્ય માનશો.

૮. 'માસિક વધારા' સાથેના મ્હોટા સુન્દરી સુબોધની યોજનામાં અમારે લવાજમ થતાં પડ્યું તથા ચિત્રો દાહને માટે મુલતવી રાખવાં પડ્યાં, એથી અમને સ્વાભાવિક રીતે દિલગીરી થઈ હતી; પરંતુ અમે અમારા ગ્રાહકોની ઇચ્છાને વશ થઇ તેમ કીધું હતું. અને અમને જાણીને સન્તોષ થાય છે કે ઘણી જમીને તથા બન્ધુઓને અમારું આ પગલું પસંદ પડ્યું છે.

પણ થોડાંએ ચિત્રો 'વધારા' વાળા વિભાગમાં જોઈએ, એમ અમને હજી આગ્રહ છે; જે કે અમે હાલ તો તેમ કરી રાખીએ એમ નથી; કારણ કે પત્ર જેટલું સોંધામાં સોંધું અને મ્હોટામાં મ્હોટું કરી શકાય તેટલું અમે કરી ચૂક્યા છીએ, અને તે એટલે સુધી કે, ત્હેના ગ્રાહકોની પૂરતી સંખ્યા ન થાય (અને હજી ફક્ત અર્ધાંજ થઈ છે !— જે ગૂંજરાતી પ્રગતને માટે અમારા શુભેચ્છકો માન ભરેલું સમજે છે: પણ સુન્દરી સુબોધની તરફ ત્હેના ગ્રાહકોની જે અપૂર્વ મમતા છે, ત્હેને માટે અમે તેમ માની શકતા નથી.) તો ત્હેનું ભારે અર્થ અમારે નાહક ઉઠાવવું પડે. આવી વસ્તુસ્થિતિમાં ચિત્રોનું વધારા પડ્યું અર્થે પણ દાહથીજ પત્રને માથે નાંખી ત્હેના ઉપરનો બોલો વધારવો, એ-અમારી ઘણી વૃત્તિ છતાં-અમે દુરસ્ત ધાયું નથી.

પરંતુ આપ સર્વ ખાત્રીપૂર્વક માનજો કે, 'વધારા' વાળા મેળના આપની આ પત્ર તરફની પ્રીતિને લઈને સફળતા પામશે કે તુરંત મ્હેલો પ્રયાસ ત્હેને પણ સચિત્ર કરવા તરફજ થશે. માટે અમારી નમ્ર વિનંતિ એ છે કે, અમારાં બહાણાં વાંચનાર પૈકી જેમને અનુકૂળતા હોય ત્હેમણે દરેક મ્હોટા પત્રનાં ગ્રાહક થવું. ન્હાના (૩૨ પાનાંના) માસિકના જ્યારે દર મહિને પોણાએ જાના ખર્ચ પડે છે, ભારે મ્હોટા (૧૦૦ પાનાંના) માસિકના ફક્ત ચાર જાના પડે છે !—આ ફેરફાર ભાગ્યેજ કાંઈને પણ ભારે પડતો લાગશે.

૯. સુન્દરીસુબોધના પ્રકાશક અને તન્નિ તરીકે અમને વારંવાર જે જે જૂદા જૂદા અનુભવો મળે છે, તે અમને એકલાનેજ મળે છે, એવું અમારું કહેવું અથવા માનવું નથી. રંક સુન્દરી સુબોધ કરતાં ખીજાં વધારે પ્રતિષ્ઠિત અને વયોવૃદ્ધ પત્રો આપણી ભાષામાં છે અને આપની હકીકત તે દરેક પત્રના અધિપતિના અનુભવની નિત્ય વાર્તા છે. તથાપિ સુન્દરી સુબોધ જેવું ન્હાનકડું માસિક પણ તેનાં ગ્રાહકોનાં હૃદયમાં સ્થાન મેળવવા લાગ્યું છે, એ જાહુ સન્તોષ આપે છે. દૂર દૂરના દેશોમાંથી, સ્વદેશનાં ચોતરફનાં નગરોમાંથી, અને ગામો તથા ગામડાંમાંથી આવતા, સ્નેહ ભરેલ પત્રો અમને આનન્દ આપે, એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ અહિં અમારે એકલી આનન્દકથા કહેવાની નથી; કારણકે હૃદયને ભેદીનાંબે એવી કરુણાજનક કહાણીઓ, જે આપણા ભારતને નશીબે આલેખાયેલી છે, તે પણ અમારે સાંભળવી, નિહાળવી પડે છે; અને ત્હેને લઈનેજ અહિં લખવાનું અમને પ્રાપ્ત થાય છે.

કોઈ વાર અમને પત્ર મળે છે, કે "મૈા.—ગ્રાહનિ નામેં અમો તમારું પત્ર મંગાવના હતા, પણ તે એ બાઈજ વાંચતાં. હાલ તેઓ મરણ પામ્યાં છે. માટે અમારે તે દિલગીરી સાથે બંધ કરવું પડે છે." ખીજી તરફથી ત્હેમને માટે જાણાવવામાં આવે છે કે, "મૈા.—

ખેનં વાંચનનાં શોખીન, ઉત્સાહી અને વિદ્યારસિક હતાં. એમના જ્ઞાતી અને (પતિ-
ના અને પિતાનાં) ઘરમાં ભારે ખોટ પડી છે.”—“અને ઘરમાં જ નહિ; પણ એવી ઉગતાંજ
આંધમતી” ખેનનાં મરણથી આખા દેશને દાનિ ઘર્ષ છે !

વારંવાર મળતા કાળજોમાં આપાં કરણુ જનાવો દુઃકાણુમાં પત્નીભક્ત પતિએ
અથવા ભગિનીવત્સલ બન્ધુએની ધૂળતી લેખિનીથી જણાવવામાં આવેલા હોય છે. “સૌ.—
ને નામે આવતા સુન્દરીસુખોધનું સરનામું કામ રાખી, નીચે મુજબ ફેરફાર કરશે,—
સ્વર્ગસ્થ સૌ.—”કેટલું હૃદયભેદક ? પત્ની અથવા ભગિનીને બહાણું થયેલું પત્ર બંધ
કરવાની પતિ અને બન્ધુની વૃત્તિ ન થઈ. કેવી અનન્ય પ્રીતિ ? અમારા હિન્દુ સંસાર
ભલે માટીનાં પૂતળાં પૂજતો હોય, પણ જ્યાં સુધી દિવ્ય પ્રેમનાં કિરણો માટીમાં થઈને
પણ ત્હેનાં ત્રિપુરપનાં હૃદયને પાવન કરે છે ત્યાં સુધી ત્હેના ભવિષ્ય માટે નિઃસંશય પૂર્ણ આશા
રૂઢ છે. અને અમારી તે ખેનને !—અમારા સ્વાર્થને તો ત્હેમની ભારે ખોટ પડી છે; પરંતુ
અમારાં નિષ્કુર હૃદયોમાં અમારાં અર્થવાદી જીવનમાંથી તેઓ આટલું પ્રેમનું વહન પોતાના
ઉચ્ચ ગુણો વડે કરાવી શક્યાં, એ શું ભારતનાં સ્ત્રીત્વને માટે ઓછું માન ભરેલું છે ?

આવા કરુણાત્મક છતાં ઉદ્દોષધન દેતા અનેક પ્રસંગો અત્યારે અમારા સ્મરણમાં
આવે છે; પરંતુ વિસ્તારને ભયે અહિં આપી શકતા નથી. અમારા એક સાહિત્યપ્રેમી
યુવાન બન્ધુને મૃત્યુસીમા ઉપર પણ આ પત્રનું વિસ્મરણ થતું નથી અને ત્હેમની છેલ્લી
શુભેચ્છાઓમાં સુન્દરીસુખોધમંડળના એક ફેન્ડને સદાય કરવી એ છે ! ત્હેમના અવ-
સાનના દુઃખદ સમાચાર અને આ ત્હેમની અનન્ય મમતા અમારાં પણ નયન ભીંજીઆ
વિના રહ્યાં નથી; તો એવા સ્નેહાળ યુવાનનું મરણ ત્હેમનાં સ્વજનને સ્વાભાવિક રીતે
કેટલું બધું શોકભર્યું યાદ પડ્યું દશે, એ સહજ સમજશે. દયાળુ પ્રભુ તે સર્વ પ્રેમાળ
જીવનનાં અમર તત્ત્વને ‘કલ્યાણુ માર્ગે પ્રેરે !

૧૦. પ્રભો !—જેને દરેક ધર્મ અને દરેક પ્રજા જૂદા જૂદા નામથી અને જૂદા જૂદા
ભાવથી ભજે છે; જેને હિન્દુ, આર્ય, જૈન, બૌદ્ધ, સિખ, બ્રાહ્મ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી
અને યાહુદી વગેરે અનેક લોકવિભાગો જૂદી જૂદી રીતે પૂજે છે; જેને વિવિધ શાસ્ત્રો
અને ભિન્ન ભિન્ન ધર્મગ્રન્થો જૂદી જૂદી માનતા સમર્પે છે; અને જેને સકળ પૃથ્વીનાં
મનુષ્યો જૂદી જૂદી વિધિયા પ્રાર્થે છે; તે તુ—એકજ, સર્વાન્તર્યામી, સર્વશક્તિમાન, દયા
સ્વરૂપ, પ્રેમમૂર્તિ, નારાયણ, જે—હિન્દુ દેવમંદિરમાં, જૈન દેવસ્થાનમાં, ઇસ્લામી મસ્જિદમાં,
તથા ખ્રિસ્તી અને અન્ય ધર્મમાર્ગોનાં દેવાલયોમાં,—એક સરખો વ્યાપ્ત છતાં, આખા બ્રહ્માં-
ડમાં અને અમારાં દીન, રંક હૃદયોમાં પણ વિરાજે છે; તે કરુણાસાગર, સ્નેહની મૂર્તિરૂપ
પ્રભો ! તું અમને—ત્હારાં અન્ધ, અજ્ઞ, અજ્ઞાન જાવડોને શરણુ લે: અમને સુ-માર્ગ
ખતાવ, પરમ પ્રેમમય પિતા ! અમારા અનેક દોષ માફ કર; હૃદયની, હુદ્દિની, સ્ને-
વર્તનની ખામિઓ દૂર કર; અને અમને પાવન કર. ત્હારા નિર્મળ પ્રેમની જ્વલ-
હૃદયમાં પ્રકટાય, પ્રભો !

૧૧. પ્રભો ! શિર નમ્યું. નમ્યુંજ ધરું સર્વદા, એટલી—
વિશુદ્ધ મતિ રાખજે; સકલ અન્ય એમાં સંકુ.*

કાવ્યકુંજ.

નવા વર્ષે શુભાશિષ.

—પ્રેમ—

(અનુષ્ટુપ) “અભેદાનન્દને પામે ! સમ્વિદાનન્દમાં વહે !”

નવા વર્ષે શુભાશિષો મિત્ર મસ્તાન ધ્વિજીતો.

(શિખરિણી) નવી આશા ધારી, નવીન વરશે તું વિહરજે !
નવી આશામાંલી, હૃદયસરમાં તું ઉતરજે !
નવી આશા તૂને નવીન ફલદાતા નિવડશે !
નવી આશા ત્હારી, હૃદયકલી પૂરી ખિલવશે !

(માલિની) અધિક અધિક રૂરે ભાવનાઓ દયાની !
નવીન નવીન પ્રેરે પ્રેરણાઓ પ્રભુજી !
ત્વરિત ત્વરિત વાધો પ્રેમપન્થે, વિરાગી !
અકલિત ગતિ પામે, યાઓ બહાલાં મુલાગી !!

(અનુષ્ટુપ) “અભેદાનન્દને પામે ! સમ્વિદાનન્દમાં રહે !”

નવા વર્ષે શુભાશિષો મિત્ર મસ્તાન અર્પેતો.

(સીતાપૂર)

—મસ્તાન.

“બહાલાંઓનું હૃદય.”

બહાલા હૃદયને દેખવું, ના અન્ય કાંઈએ દેખવું,
બહાલા હૃદયને પૂજવું, ના અન્ય કાંઈએ લેખવું;
બહાલા હૃદયને માણવું, ના દૂર એથી ભાગવું,
બહાલા હૃદય શું રાચવું, ના બહેમ આણી ત્યાગવું.

બહાલા હૃદયને રાખવું, પ્રીતે હૃદયમાં રાચવું,
બહાલા હૃદયને માટ, મ્હારા પ્રાણ પણ હું પાથરું;
બહાલા હૃદયને માટ, તન, ધન, સર્વ મ્હારાં ઓળવું,
બહાલા હૃદયને માટ, વૈભવ વિશ્વના બહાલે તણું.

બહાલા હૃદયને વંદીયે, બહાલા હૃદયને ઝીલીએ,
બહાલા હૃદયનું બહાલ યાત્રી, બહાલ બહાલાં ચિન્તિયે;
બહાલા કરે—ના દેખવું, બહાલા વહે—ના સુણવું,
બહાલા હૃદયને દેખવું, ના અન્ય કાંઈએ લેખવું !

(ભાવનગર.)

સૌ, વિજયાલક્ષ્મી હર્ષદરાય ત્રિવેદી

ભાઈ મ્હારો ક્યાં ગયો ?*

બોલાવજો મુજે ભ્રાતને, નવ એકલું રમવું ગમે;
કુસુમો વસંત તણાં ખીલે, ને ગાન કોકિલા કરે.

ફહો ભાઈ મ્હારો ક્યાં ગયો ?

પતંગીયાં ઉડતાં કરે, રવિ કિરણની પૂઠે ભમે;
ના, ના, પતંગ છુમે, રમે, તે પક્ષવાં હાવે ગમે.

મમ ભ્રાતને બોલાવજો.

અહિં વૃક્ષ હેઠે રોપીયાં, જે બારમાસી તે ખીલ્યાં !

આ કાળસી ફાલી નીચી, ફલ ભારથી કેવી નમી !

મમ ભ્રાતને જૂમ પાડજો.

નવ, બાલ સુકુમાર ! પ્હેંચે, જુમ ત્યાં નહિં આવશે,
વસંત સુંદર વદન એ, નવ પૃથ્વીપર રિમત વેરશે.

તવ ભ્રાત તો સુખમાં કુખ્યો.

આનંદભરં જયવંત હુંકું, જીવન એનું ગુલાબ શું;

જા, બાત ! રમવું એકલું, ત્હારે લખ્યું, નિરૂપાય છું !

તુજ ભ્રાત તો સ્વર્ગે ગયો !

મેતાં નહિં આ પોવરો ? નહિં કુલ બાગે ચૂંદરો ?

આવી વસંત વહી જશે, તોએ નહિં એ આવશે ?

બોલાવવું શું વ્યર્થ છે ?

સરિતા તટે ને કુંજમાં, રમવાં હવે પુરાં થયાં !

હા ! ભાઈ સાથે કુદતો, ત્હારે જશે નવ જાણતો,

હું મૂરખો લડતો હતો !

(શાંતિસદનઃ સુરત)

—વી. હ. મહેતા.

ગુલાબ.

(વસન્તતિલકા.)

રે! ઓ ગુલાબ મધુરા ! તુજ રૂપ આર,

જેતાં થતાં હૃદયમાં કંઈ ભાવ ઉંચા,

પાડે ચુંટી જન વિખુદું ત્હને તરથી,

તું બાપડું તર વિના કરમાઈ જાતું,

દેતા કંઠાર ભરણ અતિ કંખતીન,

આપે પ્રીતિ યદી તું તો સુરભિ મધુરી,

સાન્દર્ય ત્હાં નિરખી મન મોદ પામું,

સાન્દર્ય, સ્વાર્ણલુ, હામા, તણુતો સુથેળ,

(સુરત.)

ને છે વળી ઉર સુકોમળ નમ્ર ત્હાં;

શું તું સમાન નહિં માનવ વૃન્દમાં કે ?

સાન્દર્ય જોષ, સુરભિ લઈ નાખી દેતા,

આપે સુવાસ નહિ મૂકતું તું સ્વભાવ.

તોયે ન તું ઉરમહિં કદી રોપ આણે,

એ ઉચ્ચતા નવ વસે અમ ઉરમાં શું ?

લેષ સુગન્ધી મધુરી મિત શાન્ત યાતું;

દિડો તુંમાં, નવ દિડો અમ માનવોમાં.

—જહેન લહરી.

અંતર સરિતા.

(તોલક) અમ અંતર પ્રીત રસે ભરીઆં, અમ અંતર પ્રીત રસે રસોઅ
અમ અંતર પ્રીત રસે ઝરતાં, સરિતા સમ સાગરમાં ભગતાં.
કદા પ્રીત ન નાય ઉરે ધરતા, અમ રંક પ્રતિ થઈ બેધરવા;
પણ પ્રેમ-સરિત વહીજ નતી, નઈ સાગર બેટતી-લાં ધરતી.
સરિતાજલ મિષ્ટં રૂઝુ વિમળું, નિજ નાયતણું લવણે ભરીયું,
લવણે ભરીયું પણ લોભવતું, પ્રણયી દોલકું નઈ ત્યાં ધરતું.

(સુરત.)

—કલ્યાણજી વિઠ્ઠલભાઈ.

વિધવા બાલા.

(શાદ્દતવિહીનિત) બાલે ! જહાજ તહાઈ મધ્ય દરિયે રે ! આજ ભાગી પડ્યું,
બાલે ! જીવન તાઈ આજ, અહહા ! નિરાવલખી થયું;
રે ! રે ! વિશ્વ કદુ દ્રવે તુજ પ્રતિ જોશે હવે, બાલીકાં !
લેખાશે તવ જાંઘળી જગતમ; નિશ્ચયોગી હવાં.

અધારે ઝૂરવું અને સજગવું એ માત્ર તારે હવે,
જોવું, રોવું, સહેવું, મૃત્યુ સુધી, એ તારે નસીબે અરે !
રે ! રે ! કાઈ અહો હવે જગતમાં, બાલે ! તહાઈ નહીં,
જોઈને તુજને ખરે જન સહુ નિઃશ્વાસ દે છે અહીં.

દેખી તાહાઈ દુઃખ ઉર મુજ આ, બાલે ! ઉઠે છે મૃજ,
તો તારા મૃદુ ઉરમાં અહહહા ! થતું હશે શું નહીં ?
રોશે તું પણ એ ગયો નવ હવે પાછો કદિયે ફરે,
કિંતુ જો મુખ કેં મળે રહનથી, તો તો તું રો રો ભલે !

જાતાં પ્રેમનું પાત્ર, હા ! જગતમાં પ્રેમી ન ક્યારે રહ્યાં ?
ક્યારે અશુ વલ્લા વિના હૃદયના સમ્બધ સાચા તુટયા ?
બાલે ! રો પ્રિય ! તાહરા જિગરનો બોળે હો લાં સુધી,
બહાલાના ગન પ્રેમને રમરી રમરી રો રો ભલે, ખંડેનડી !

બાલે ! દુઃખ થઈ દુઃખી ફીરતી જાણી શકાયે ગતિ,
તું થં દુઃખ સહી, દુઃખી પ્રતિ દયાનો પાક લેજે શિખી;
દેવી સ્થાય પીડિતને નિજસમાં, બાલે ! હમેશાં ગણી,
સાચો એજ સુમાર્ગ છે જીવિતનો વૈધવ્ય પામ્યા પછી.

બાલે ! ઈષ્ટગતાત્મ શાન્તિ અરથે એ છે નિવાપાંગલી,
બાલે ! એજ રહે ખરે મૃતકના સંસ્કાર કેરો વિધિ;
બાલે ! પાર લવાન્ધિનો જન ખરે એથીજ પામી શકે,
ને એનાથીજ માંતવી જીવન આ સાદૃશ્ય પામે જગે.

(સોજના.)

—મયંક.

વાર્તાલહરી.

દયાળુદેવી.

સમય રાત્રિના આઠેક વાગ્યાનો હતો. શિયાળાની કટકટતી ટાઢ વધતી જતી હતી. રસ્તાપર મનુષ્યોનો અવર જવર ઓછો થતો હતો. નાનાં બાળકો અને વૃદ્ધ જનો બારણાં ખંધ કરી શગડી પાસે બેસી વાતોના તણકા મારતાં હતાં. તેવામાં એક લિખારણુ, કેડે નાનું છોકરું બેસાડીને અને આંગળીએ પાંચેક વર્ષના છોકરાને વળગાડીને, દિલગીર મહેરે એક નાની શેરીમાં ઘેર ઘેર ભટકતી હતી. તે ધીમે સાદે બોલતી હતી; “અમને કોઈ ખાવાનું આપો; અણાહ તમારું ભણું કરે.” આખો દિવસ તે શહેરમાં શેરીએ શેરીએ ભટકી હતી પણ તેને ક્યાંઈથી ખાવાનું મળ્યું નહોતું. બાળક ધાવવા માટે માતાના સ્તનને મોઢામાં લેતું હતું પણ દૂધ નહિ મળવાથી રડતું હતું. છોકરાને પણ કડકડીને બૂખ લાગી હતી અને બહુ ચાલવાથી થાકી ગયેલો હતો; તેથી માતાને કહેતો હતો, “બા, બા, હવે મને તો ખૂબ બૂખ લાગી છે; હવે નથી ચલાતું હોં.” માતા પણ ત્રણ દિવસની બૂખી હતી અને તેની બધી શક્તિ વહી ગઈ હતી. પોતાનાં ખારાં બચ્ચાંઓની આ રિયનિ જોઈને તેની આંખોમાંથી આંસુ ખળખળાટ વહાં જતાં હતાં. “અલ્લાહ, ખુદા, પરવર દેગાર! દયા કર, દયા કર!” એમ મનમાં બોલતી માતા શેરીમાંના ઘરોની બારીઓ તરફ નજર કરતી બચ્ચાંઓ માટે ભીખ માંગતી હતી, પણ કોઈ પણ સ્થળેથી કાંઈયે નહિ મળવાથી વારંવાર નિરાશ થતી હતી.

ઔટલામાં મહેલા માળની બારીએ સ્વામીની વાટ જોતી ઉમેલી એક દયાળુ અબળા-ચંપાની દૃષ્ટિ તે દુઃખી જનોપર પડી. તેને દયા આવવાથી, રસોડામાં જઈ, રોટલો લઈ, દાદર ઉતરી અને ઔટલાપર આવી મીઠે સાદે લિખારણુને બોલાવી કહ્યું, “ખેન, બાપુ, આ રોટલો લે અને તારાં બચ્ચાંઓને ખવડાવ.” “અણાહ, તમારું ભણું કરો,” એવાં ઉપકારનાં વચનો બોલી દુઃખી સ્ત્રીએ રોટલોલીધો અને છોકરાને ખાવા આપ્યો. ખુશ થતાં થતાં છોકરાએ થોડીજ વારમાં આખો રોટલો પેટમાં મૂકી દીધો. પરંતુ બાળકનું રડતું ચાલતું જ હતું. ચંપાનું ધ્યાન તે બાળુ બેચાણું. તેણીએ જોયું કે માતાના સ્તનમાંથી દૂધની સેર વહેતી નથી અને તેથી બાળક રડે છે. તરત દૂધ લેવા તે ઉપર ગઈ; પણ જતાં જતાં વિચાર આવ્યો કે ‘આજે દૂધવાળી માત્ર અડધો શેર દૂધ આપી ગઈ છે, કારણ કે આ દુકાળના વંખતમાં ઢોરોને પૂરતો ઘાસ ચારો મળતો નથી. અને તેથી દિવસે દિવસે ઢોરોની સંખ્યા ઓછી થતી જાય છે એમ તે બિચારી કહેતી હતી. હવે કેમ કરવું? ઘર આગળ આવેલ નાના બાળકને બૂખ્યું જવા દેવું? શું તેમાં પ્રભુ રાણ ચશે? ના, ના. ત્યારે કેમ કરવું? મારા બ્હાણા પતિ માટે રાખેલા દૂધમાંથી તેને અડધો ભાગ આપું તો? હા બસ, તેમજ.’ આ પ્રમાણે દૃઢ વિચાર કરી, પાશર દૂધ લઈ, નીચે જઈ, બાળકને પાવા માટે આપ્યું. આથી બાળક પણ શાંત થયું અને દુઃખી અબળાએ અંતઃકરણપૂર્વક આશીર્વાદ આપ્યો. દયાળુ સ્ત્રીને વધારે ભારૂંપ નહિ થઈ પડતું તેવા ઇરાદાથી ત્યાંથી ઉઠી આગળ ચાલવાનો તે દુઃખી નારીએ મનઝૂલો કર્યો.

છોકરા અને બાળક તો શાંત થયાં પણ દુઃખી માતાને ક્ષુધા બાળી દેતી હતી. ચંપા પાસે હવે ઘરમાં કંઈ તૈયાર ભોજન નહોતું, તેથી તે દિલગીર થતી ઉપર ચાલી ગઈ. સુન્દરપુર જેવા મોટાં શહેરમાં આજે ત્રણ દિવસે પણ તેનાં બચ્ચાંઓને આવા ખરાબ સમયમાં ખાવાનું મળ્યું તેથી ગરીબડી માતા ઈશ્વરનો ઉપકાર માનતી, દયાળુ અંબળા-ચંપાનું ભક્તિ ધ્રુવિત્તી, લથડીયાં ખાતી આગળ ચાલવાને પ્રયત્ન કરવા લાગી; પણ વર્ધા તેની આંખે અંધારાં આવી ગયાં; શક્તિ વહી ગઈ અને તે મૂર્છા ખાઈ રસ્તાપર પડી ગઈ.

અહા! માતાનો પ્રેમ કેવો નિર્મળ, પવિત્ર અને દિવ્ય હોય છે ? બાળક માટેના દૂધમાંથી તેમજ છોકરા માટેના રોટલામાંથી પોતાનું જીવન ટકાવવા માટે થોડું પણ લેવાનો કુલ્લક વિચાર તહેને નહિ આવ્યો, તેમાં કેટલો બધો આત્મભોગ ? ખારા બચ્ચાંઓ પરનો કેટલો શુદ્ધ પ્રેમ ! માતા ! માતા ! પ્રેમાળ જનની ! તને અસંખ્યવાર નમસ્કાર કરીએ, તારા અહર્નિશ ગુણ ગાઇએ અને આખી જીંદગીભર તારી સેવા કરીએ, તોપણ શું અમે તારૂં દેવું વાળી શકીએ ખરા ? કદિ નહિં. વંદનીય માતૃશ્રી ! તારો જય હજો, જય હજો.

દુઃખી માતા ધરણીપર ઢળી પડી, તે જોઇ બાળકોએ શોરબકાર મચાવી દીધો. રાંધે છોકરા ગરીબડે મુખે ખોલવા લાગ્યો. “મા, મા, ઓ મા, અહિંયા કેમ સઈ ગઈ ? આપણું ખંપકું અહિંયાં ક્યાં છે ? અરેરે ! બા, ખોલને, ઉઠ, ઉઠને; માડી મને બહુ બીક લાગે છે; શું તને બહુ ભૂખ લાગી છે ? અરેરે ! મારી માને કોઈ ખાવાનું આપો; મા, ઓ મા, ઉઠ, ઝટ ઉઠ હો. નહિ તો સિપાઈ આવીને મારશે.”

દયાની દેવી-ચંપાના કાનમાં તે ગરીબડા છોકરાના હૃદયભેદક શબ્દો પહોંચી ગયા અને તેણીના કેમળ હૃદયને ચરચરાવી દીધું; તરતજ દયાળુ ચંપાની આંખોમાંથી અશ્રુ ઝરવા લાગ્યાં. ઘરમાં કોઈ નહોતું. સર્વે પાડોશી ટાઢને લીધે બારણાં બંધ કરી સઈ-યા હતા અથવા મપાટા મારતા હતા. તેણી કાંઈને મદદે ખોલાવી શકે તેમ ન હતું; યથી પોતેજ દાદર ઉતરી, લિખારણ પાસે જઈ તેને દઢાળવા લાગી અને છોકરાંઓને દેલાસો આપવા લાગી.

પાંચેક કલાક વીતી ગયો ત્યારે ચંપાના કેમળ હૃદયના સ્પર્શથી તેમજ બાળકોના માફકથી માતા સાવધ થઈ અને જાણે ગાંડી થઈ ગઈ હોય તેમ તે ચારે બાજુએ જોવા લાગી અને બડબડના લાગી. “દુકાળ, દુકાળ, ભયંકર દુકાળો તારૂં બળ અમારી જેવાં હાલ ખેલાવ એણાં માણસોપર બહુ અજમાયું, હવે બસ કર. વેપારમાં નુકશાન ગયું, જમીનમાંથી ઇંધું નિષ્પજ થઈ નહિ, દ્રવ્ય થોડું હતું તે પણ ચોરો ચોરી ગયા, જ્ઞાતામાં જ્ઞાતો ધણી, માથાનો મુગટ પરલોકવાસી થયો અને છેવટે ધરઆગથી બળી ગયું; હવે પાસે પુટી બદામ પણ નથી; સગા રનેડીઓ સામું જોતાં નથી; અરેરે ! કોઈને લાજ આવતી નથી; અણાક પણ રહેશે; આંભ ફાટ્યું, ત્યાં યીગડ-ક્યાં દેવું ? અરેરે... અ.....રે.....રે..” ખોલતી દુઃખી લિખારણ,—ઉમદા કુળની સ્ત્રી-ભયંકર દુકાળનો ભોગ થયેલી સતિ નારી—પુત્ર ખેલાન થઈ ગઈ.

દયાળુ ચંપા તે શબ્દો સાંભળી ચરચરી ગઈ; દુકાળને લીધે કેટલાં બધાં, કુલીન મા-નનીઓ પણ ભાગ્યના ચક્રતળે દબાઈ કેવી માઠી હાલતમાં આવી જાય છે તેનો તેને સંપૂર્ણ

ખ્યાલ આવી ગયો. ગરીબોની-દુઃખીની-અનાથની દાદ સાંભળવાનો, તેઓને દુઃખમાં દિલાસો દેવાનો, તેઓને કંઈ પણ રીતે થોડી અથવા ઘણી મદદ કરવાનો અને ખરેખર દયાની દેવી થવાનો આ સમય છે; માનવસેવા કરવાનો આ દટાકડીનો વખત છે; એમ તે સારી રીતે સમજી ગઈ.

થોડો સમય પસાર થયો, એટલામાં ચંપાનો ઘણી ત્યાં આવી પહોંચ્યો; એટલે તે દયાળુ દંપતીએ રસ્તાપરથી લિખારણને ઉચકી એટલાપર સવાડી અને છોકરાંઓને શંત કર્યાં. પછી ચંપાએ પોતાના ઘણીને બગ્ગરમાંથી કંઈ ખાવાનું લઈ આવવા મોકલ્યો, જે તરતજ લઈ આવી લિખારણને સાંવધ કરી પ્રેમથી ખવડાવવા લાગ્યો. જે સુખી સંસારમાં સ્ત્રી અને પુરુષ બંને દયાળુ સ્વભાવનાં હોય, ત્યાં કેટલી બધી દયા, શાંતિ અને પવિત્રતા વ્યાપી રહેતી હશે ? શું તેવાં પવિત્ર નરનારીને દેવ અને દેવી ન કહી શકાય ? શુશ્રીષક શુન્દરાતમાં આવાં પવિત્ર દંપતી કેટલા હશે ? !

ઉપસો બનાવ ચાલતો હતો, તેટલામાં એક પાડોશજી જે બહારથી ઘર તરફ આવતી હતી, તેણીએ ચંપાને લિખારણને અડકેલી જોઈ ડોળા ફાડી કહ્યું, “ અગ્નિ ચંપા ! તું તે કંઈ ગાંડી થઈ ગયેલ છે કે શું ? લિખારણને તે અડકાય ? અને તે વળી મુસલમાન ને ? શરીર ન અભણાય ? તું ધર્મ પાળે છે કે નહિ ? અરે, આવા લિખારીઓ તો દુકાળને લીધે ઘણાય વધી પડ્યા છે; તું એમ કેટલાકને આપીશ અને ઘર ખાલી કરીશ ? સંભાળજે, બાઈ. ” ચંપાએ જવાબ આપ્યો, “ જ્હેન, પ્રભુ આપણને જે કંઈ આપે છે તેમાંથી યથાશક્તિ આવાં દુઃખી જનોને આપીશું; જે ફળની આશા રાખ્યા વગર આપીશું, તો પ્રભુ તેની મોજેજ ખીલું વધારે આપશે. વળી, જ્હેન, આ મુસલમાન છે, પણ છે તો માણસને ? આપણે કોડીને, મકેડાને, ઢોરોને, ઝાડોને અને પંખીઓને બચાવવા માટે પ્રંસન કરીએ છીએ, તો પ્રભુની સંતતિ રૂપ માણસને, પછી તે ગમે તે જાતનું હોય, તેને બચાવવા માટે પ્રયત્ન ન કરીએ તેમાં આપણને કેટલી શરમ, - તે આપણો કેવડો મોટો ગુનો ? ” પડોશજી ગંગા હણહણી ઉઠી, “ ઓ હો હો ! તું તો બહુ ડાહી થઈ ગઈ લાગે છે; ભરે જન, આ તે કંઈ હિંદુના આચાર છે ? ” ચંપા હડે પેટે બોલી, “ અહુ સાઈ જ્હેન, તમે જે કહો તે કીક છે, પણ આવતી કાલે સાખી કાલીંદી દેવી આગળ આ બાબતનો ન્યાય કરાવશું. ” ગંગા બખડતી બખડતી ચાલી ગઈ. લિખારણના પેટમાં અજ ગયું તેટલે તેણી વિશેષ સાવધ થઈ અને બધું ખાઈ રહ્યા પછી તે દયાળુ નરનારીને આશીર્વાદ આપતી પોતાની કુંપડી નરફ ચાલી ગઈ. ચંપા અને તેનો ઘણી પણ ધરમાં જઈ પ્રભુપ્રાર્થના કરી, નિદ્રાવશ થઈ ગયાં.

ખીજા દિવસના બપોરના જે વાગ્યા છે; ગંગાના ઘરમાં સાખી કાલીંદી, ચંપા, કસ્તૂર આદિ ખીજ સ્ત્રીઓ વાર્તાલાપ કરી રહી છે; ગઈ રાતના પ્રસંગપર વાર્તા ચાલે છે; તો સુત્ર જ્હેનો ! ચાલો આપણે તે ઘરમાં જઈએ અને કાલીંદી જ્હેન શો બોધ આપે છે, તે સાંભળવાની તક લઈએ. સૌ પોતપોતાના મત દર્શાવી રહ્યાં ત્યાર પછી શાંત થિતે, પ્રસન્ન મુખમુદ્રાથી અને વિનયયુક્ત વાણીવડે કાલીંદીએ જવાબ આપ્યો : “ જ્હેનો, તમે સદે ગમે તે ધારતાં હો, પણ ચંપાજ્હેને કાલે જે મુકાર્ય કર્યું છે તે સર્વ રીતે યથાર્થ

જે છે. ખરેખર તે બહેનનું જીવન સર્વના કરતાં સરસ છે કારણકે તે જે કંઈ પણ વાંચે છે અથવા શ્રવણ કરે છે તેમાંથી જેટલું અને તેટલું અમલમાં મૂકતાં રીતે છે. માત્ર વાંચીને તથા સાંભળીને, બેસી રહેતાં નથી; કહેણી પ્રમાણે તેની રહેણી છે. બહેનો ! ગમે તે જાતનું દુઃખી માણસ આપણે જોઈએ તેને મદદ કરવી તે આપણી પ્રથમ ફરજ છે; પછી બધે તે હિંદુ હો, જૈન હો, પારસી હો, મુસલમાન હો, બુદ્ધ હો અથવા ખ્રીસ્તી હો. અરે ગમે તે જાતનો અને ગમે તે દેશનો હો, પણ દુઃખી જનનું દુઃખ દાખવું એ આપણું પ્રથમ કર્તવ્ય છે; દુનિયાપર વસતા બધા માનવીઓ એકજ પ્રભુના બાળક છે; તેઓ વચ્ચે ભેદભાવ રાખવો તે ઇશ્વરનું અપમાન કર્યા બરોબર છે. શાણી બહેનો ! શ્રીકૃષ્ણ, રામચંદ્ર, મહાવીર, અહુર્મેજ્દ, મહામંદ, બુદ્ધ અને ઈસુ ખ્રીસ્ત, તે બધા મહાત્માઓ હતા અને તેઓ મહાન પ્રભુના અંશો હતા; તે પવિત્ર અને દિવ્ય આત્માઓએ જુદા જુદા દેશમાં, જુદે જુદે કાળે અને જુદી જુદી જાતના માનવીઓને જે જે યોગ્યવચનો કહ્યાં છે તે અતિ ઉત્તમ છે અને એકજ સદ્વ્યવહાર છે, તો તેઓના પુનરીઓએ, ભક્તજનોએ, —અનુયાયીઓએ એક બીજા પ્રતિ તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જોવું અને આવા ભયંકર દુકાળના સમયમાં તે અન્યધર્મનો છે મારે તેનાપર કટુનજર કરી મદદ નહિ કરવી, તે અત્યંત નીચતા ગુણ કરી કહેવાય; મનુષ્યત્વ ત્વજ રાક્ષસપણું ગ્રહણ કર્યું કહેવાય. આપણે દુઃખી લિખારીને કદાચ અડકવું પડ્યું તો પવિત્રતાને ખાતર, શુદ્ધિને ખાતર નાહી લેવું તે ઉત્તમ છે; પરંતુ અભગ્રાજ જશ્યું, હલકા કહેવાયું, એવી બીકથી કાંઈ દિવસ મનુષ્ય સેવામાંથી પાછા હટવું નહિ, કારણકે માનવસેવા એ પણ દેવસેવાજ છે; કાંઈ પણ મહાત્માએ તે જાણતી ના પાડી નથી. શ્રીમંત બહેનો ! મારે તમને ખાસ કરીને કહેવું જોઈએ કે તમારે તમારા ધનનો અને સમયનો સારો ઉપયોગ કરવાનો છે; સ્વાર્થ કરતાં પરમાર્થપર વિશેષ દૃષ્ટિ રાખવાની છે, કારણ કે દયાળુ પ્રભુએ તમને જેમન થાપણરૂપે આપ્યું છે તે તેના બાળકના દુઃખનિવારણ મારે આપી દેવાનો આ સમય છે; તેવી રીતે તમે જે વાપરશો તો પ્રભુ તમારાપર ખુશી રહેશે, તથા વિશેષ અને વિશેષ મીઠી દૃષ્ટિ રાખશે. છેવટમાં મારે સર્વે બહેનોને એટલુંજ કહેવાનું છે કે આવા દુઃખી વખતમાં તમે સર્વે તનથી, મનથી, ધનથી અને વાણીથી દુઃખી જનોનાં દુઃખ ઓઢાં કરવામાં ભાગ લેશો, તો પ્રભુ તમારાપર પ્રસન્ન થશે, તમારા સુખમાં વધારો કરશે અને તમારાપર આશીર્વાદનું અમૃત રેડશે. કોઈનું દિલ દુઃખાયું હોય તો તેની મારી માગી, હાથ જોડીને હું એટલુંજ કહું છું કે વધારે અથવા થોડે અંશે, ગમે તે રીતમાં પરમાર્થ કરી (કારણકે “ પરમાર્થ મોક્ષનું આર” એ [વના સર્વ અધાર” ગ્રંથ-તેથી] તમારું નામ પૃથ્વીપર તેમજ સ્વર્ગપર અમર કરે, દયાળુ દેવીઓ કહેવાઈ જાય અને પ્રભુનાં પ્રેમપાત્ર બને. ઓ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ !”

પવિત્ર દેવીનો મંલુલ સ્વર બધે યો; સર્વત્ર શાંતિ, પવિત્રતા અને દિવ્યતા પ્રસરી રહી; સર્વે એકી ટોસે સાખી કાઢીદીના બલકમારતા વદનને જોઈ રહ્યા; દુનિયાંતે બૂલી જઈ સ્વર્ગમાં રમવા લાગ્યા; અને પ્રભુનું તેજ ત્યાં ચમકતું હોય તેમ સર્વને અંતરમાં ભાસવા લાગ્યું એટલે દયાળુ અંખાની સખિ કંસરે, કાલીદીએ ઇશ્વારત કર્યાથી, મહાત્મા શ્રી અનંતપ્રસાદજી એક મજન લલકાર્યું:

“ બધે બધાં મારા બાપજનાં બાહુડાં ને;
 “ બધું બધ્યાં લાગે ન કેમ બહાહુડાં ને.
 “ ઉંચ નીચ જે જણાય તે તો અંગ છે ને;
 “ દીસે સરવે સમાન થતાં હાંગ છે ને,
 “ નાનાં મોટાં શેનાં એકે નથી આજનાં ને;
 “ અનાદિથી બાળક જગરાજનાં ને.”

(ભાવનગર.)

-હરિત.

પ્રોફેસરનું “બજેટ.”*

૧.

શ્રીયુત્ લક્ષ્મીરામ દેવલતરામ શ્રેષ્ઠ, એમ. એ. એલ. એલ બી., મેલેજમાં “ઇતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્ર”ના ભાષણ કરતાં હોઇ, દમણાંજ ઘોડો વખત થયાં “પ્રોફેસર”ની પદવીએ ચઢ્યા હતા. તેમનો પગાર પણ હવે ઠીક વધ્યો હતો. હાલમાં તેમને રૂ. ૨૫૦ રૂપિયાનો પગાર થયો હતો અને તેને લઈ નાતબતમાં પણ પ્રતિષ્ઠા સારી વધી હતી. કૉલેજમાં તેઓએ બી. એ. ની પરીક્ષા માટે અર્થશાસ્ત્રનો વિષય પસંદ કરી તેમાં બહુ નામના મેળવી હતી, અને એમ. એ.ની પરીક્ષામાં પણ તેજ વિષય ઉપર ખાસ ધ્યાન આપ્યું હતું. અર્થ-શાસ્ત્રનો વિષય ધણે રસિક અને ઉપયોગી હોઈ તે માટે તેમની ભાવના વધતી જતી હતી; અર્થશાસ્ત્રના અનેક સિદ્ધાંતોનું પ્રાપ્ત્ય સંસારીક તેમજ રાજકીય સર્વ પ્રશ્નોમાં એટલું બધું તો ગુંથાયેલું તેમની દષ્ટિએ માલમ પડતું આવ્યું હતું, કે તેના સિદ્ધાંતો સમાજને ખરાબર સમજાવનારે અનેક નવાં સાધનો પુરાં પાડવાની જરૂરિયાત વરદ તેમનું મન વારંવાર લલચાતું હતું.

અર્થશાસ્ત્રના રાજકીય વિષયોમાં અર્થસંપત્તિ કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરવી તેનોજ ખાસ વિચાર કરવામાં આવે છે, પણ આ સંપત્તિનો વ્યય પ્રત્યેક ઘરમાં કરકસરથી અને યોગ્ય કદાપણથી કેવી રીતે કરવો, કે જેથી ઘરનાં માણસોનું આરોગ્ય અને સુખ જેમ અને તેમ વધે, અને તેમનું જીવન સરળ થાય, તેનોજોછએતેવો વિચાર કરવામાં આવતો નથી, આ ઉપરથી પ્રોફેસરને એમ લાગતું હતું કે જગતના આર્થિક કલદમાં પરિણામ પુરવો એકલાનેજ મેળવવાનું નથી અને સ્ત્રીયો પણ તેમાં ધણે ભાગ લે છે. એટલે ધન સંપાદન કરનાર પુરુષ કરતાં ધન વ્યય કરનાર સ્ત્રીની દૈનિક કંઈ કમી નથી. તો પછી ધન સંપાદન કરવાને પુરુષોને અથાગ મહેનત લઈ કેળવણી લેવી પડે છે ત્યારે સ્ત્રીઓએ શું ધનનું ખર્ચ કરવામાં મરજીમાં આવે તેમ વર્તન કરવાનું છે?—આ પ્રશ્ન તેમના મગજમાં ઘણીવાર તેમના મુઠ્ઠા જીવન ઉપરથી ઘોળાતો હતો;

પ્રોફેસરની સ્ત્રી ધનગૌરી જમાના પ્રમાણે સાદી રીતે કેળવાયેલી હતી. ગુજરાતી વાંચતાં લખતાં જેટલું નિશાળમાં શીખી. શકાય છે તેટલું તે જાણતી હતી. હિસાબ પણ તેનેચોડા આવડતા હતા અને ઘરનું નાણું હાથું જેમ તેમ કરીને રાખતી પણ હતી. ઘરનું કામકાજ પણ ઠીકઠીક કરતી હતી પરંતુ તેનું જીવન જોઈએ તેટલું સરેકારી લક્ષ્મીરામને લાગતું

* વિદ્યાલયના શિક્ષકનાં ધરના આવક ખર્ચનો અકસ્ટો.

નહોતું; કારણકે તેમના વિચારો . ધણાજ . આગળ વધેલા , હતા અને તેથી તેમને ખીચારી ધનગૌરીની ગૃહવ્યવસ્થા ઘણી શુષ્ક લાગતી હતી અને કેટલીક વખત તે સાવ ઉદાસ થઈ જઈ ઉંડા તર્કવિતર્કમાં ઉતરી જતા હતા. અને કોઈક વખત તો જન્માનાની સ્ત્રી કેળવણીની પદ્ધતિને પણ દોષ દેવા મંડી પડતા. પણ જ્યારે આ વાતનો તે નિરાંતે વિચાર કરતા ત્યારે તેમને સ્પષ્ટ મालૂમ પડતું કે તેમાં કેળવણીને શો દોષ દેવાનો છે ? ગૃહસ્થવન હાલના આગળ વધેલા યુવકોએ યોગ્ય રીતે કેમ ચલાવવું, એ વાત કંઈ નિશાળમાં શીખી શકવાય તેવી નથી; તેમજ એક જન્માના પહેલાંનાં માથાપો પણ તેમની છોકરીયો ઉપર તેના સંસ્કાર પાડી શકે તેમ નથી: તો પછી સર્વ દોષ આપણા પોતાનાજ માથાપર આવી પડે છે. ગૃહસ્થવન સરળ રીતે અને વ્યવસ્થિત રીતે કેમ ચલાવવું તે મૂરેજ પત્નીને બતાવવું જોઈએ એવો વિચાર જ્યારે તેમને આવવા લાગ્યો, ત્યારે સ્ત્રીયોને ધનવ્યય કેવી રીતે કરવાનો છે તેની કેળવણી આપવાની પોતાની પ્રોફેસર તરીકેની ફરજ જાગ્રત થઈ અને તેમણે તુરંતજ ગૃહ-વ્યવસ્થામાં પોતાનું સર્વ આર્થિક જ્ઞાન ઉપયોગમાં લેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

પ્રોફેસરને અઢીસો રૂપૈયાનો પગાર મળતો હતો, તેમાંથી વર્ષ આખર માંડમાંડ પાંચસો છસો રૂપૈયા બચાવી શકતા હતા. તેમનો પગાર આવે ત્યારે તે મહીનામાં કંઈ ખાસ દેવું ન હોયતો ધરખર્ચ જેટલો ભાગ રાખી બાકીના રૂપૈયા સેવીંગબેંકમાં તેઓ ભરી દેતા અને વચ્ચે જરૂર પડે તેમાંથી ઉપાડતા હતા પણ ખરા ધરખર્ચ માટે જેટલી રકમ જોઈએ તેટલી ધનગૌરીને આપતા અને તેનો ભાગ્યે જુદો હિસાબ તેની અકલ પ્રમાણે તે રાખતી હતી. અને પ્રોફેસર પણ, જે જે રકમોનાં ખીલો તેઓ ચુકવતા તથા પોતે થોડી ઘણી રકમ ખર્ચતા, તેની ઉપરટચકા નોંધ પોતાની સુનેરી ચળકતી કાચરીમાં દપકાવી લેતા હતા. જે મહિને પગારનો મોટો હિસ્સો બેંકમાં જમે કરતા, ત્યારે પ્રોફેસર પોતાની શીનેન્સીયલ (નાણું સંબંધી) સ્થિતિ સારી ગણી પોતે પૈસે ટકે મુખી છે એમ માનતા. પણ જ્યારે મોઢી, કાપડવાળો કે ઘર ભાડાનું ખીલ તેઓ ચુકવતા ત્યારે પોતે જોઈએ તે કરતાં વધુ ખર્ચ છે એવો ખ્યાલ આવતો અને હવેથી જરાક ધધારે કરકસર કરીશું એમ ખોલી મન વાળતા. અને વચ્ચે વચ્ચે નજીવી વાતમાં પોતાની સ્ત્રીને કરકસર કરવાનું ભાષણ આપી, તેને નાહક સતાવના પણ ખરા! આવી રીતે પોતાની સ્ત્રીની કેળવણીનો દોષ કહાડનાર કેળવાયેલા અર્થશાસ્ત્રના પ્રોફેસર પોતાની ખરી “આર્થિક સ્થિતિ” શું છે તે ખરેખર્ સમજી શકતા નહોતા, અને તેનું મુખ્ય કારણ પોતે પોતાના ધરખર્ચનું બરોજર જમાખર્ચ રાખતા નહોતા તે એમને લાગ્યો વિચાર કર્યું સુત્રયું હતું. આમ થવાનું ખીલું કારણ તેમને એ પણ લાગ્યું હતું કે તેમને અર્થશાસ્ત્રના આંકડાઓ તપાસવાનો મુળથી કંટાળો હતો અને તે આ વખતે પણ આડું આવતું હતું. અર્થશાસ્ત્રના જે અનેક સિદ્ધાંતો સમજવામાં તેમણે પ્રવીણતા મેળવી હતી તે સઘળા સિદ્ધાંતોના મુળ પાયો આંકડા છે, તે તેઓ જાણતા હતા છતાં પણ તે તરફ કોણ જાણી તેમને કંટાળો હતો. અને તેમને લાગ્યું કે કોલેજમાં તો અર્થશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતોના પ્રોફેસર થવાનું છે પણ ઘરમાં તો અર્થ-શાસ્ત્રના નિયમો કૃતિમાં લાવી નવા સિદ્ધાંતો શોધવાના છે અને મૂળ સિદ્ધાંતોને પુષ્ટિ આપવાની છે. આવી રીતે વિચાર કરતાં કોલેજથી પણ ઘરની કીમત તેમને મન હમણાં હમણાંમાં વધી હતી.

હવે તેમણે ધરખર્ચનો હિસાબ જેમ અને તેમ વ્યવસ્થિત રીતે રાખવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો અને ધરખર્ચની દરેક રકમ ઉપર બહુજ-પ્રેક્ષિતરસાધ પારીકષ્ઠી વિચાર કરવાનું નક્કી કર્યું અને આ બાબતમાં ધનગૌરીની પણ સંપૂર્ણ મદદ લઈ તેને પણ તે વિષે કુશળ બતાવવા દરાવ કર્યો હતો. દરરોજ રાત્રે પ્રેક્ષિતર હવે અર્થશાસ્ત્રનાં મોટાં પુસ્તકો પડતાં સુકા, ધરખર્ચના આંકડાઓ વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવવા માટે કંઈક કાગળો બગાડવા શરૂ કર્યા હતા. પહેલાં મોદીનું ખીલ ઉપરટપકે બેઠું, કાગળીયા ઉપરના ગડબડીયા દેરીનામાના અક્ષરો પારીકષ્ઠી તપાસવાને બદલે તેનો એકંદર(કુલ)સોઆંકડો છે તે બેઠું, તેમાં મોદી બેઠે થોડી ઘણી રકમકે કરી છૂટછાટ સુકાવી તે આંકડો ચુકવી દેતા. અને તે પોતાની સુનેરી ડાયરીમાં માંડી લેતા. હવે તેમ કરવું તેમને વ્યાજખી લાગ્યું નહિ. ખીલની અંદર દાખલ કરેલી દરેક રકમ પ્રમાણે માલ બરાબર આવ્યો છે કે નહિ, તેની પ્રથમ તપાસ થવાની જરૂર લાગી. આથી ગમે તે વખતે-ગમે તેની સાથે-ગમે તે માલ-ગમે તેટલો મંગાવવાની રીત તેમને બહુજ દડગી લાગી અને તેની જગ્યાએ કંઈક ચીટીયોની ચોપડીની વ્યવસ્થા કરવા મન થયું. ત્યાર બાદ મોદીએ દરેક જણસના મુકેલા લાલ બરાબર છે કે નહિ તે પણ ચોક્કસ રીતે નક્કી કરવું બેઠુંએ એમ લાગ્યું અને તે માટે તો પ્રેક્ષિતરને બજારમાં લાવતાક તપાસવા જવું પડશે, એવી ખીલ લાગી. અને છતાં પણ સત્ય શોધવા માટે બજારમાં સાદા પોપાકમાં જવાનું તેમણે માથે લીધું. દરેક ઝીણી ઝીણી બાબતમાં ઝીણી ઝીણી તપાસ કરવાનું ધીમે ધીમે મન થતું થતું અને આ નવા અભ્યાસથી તો પ્રેક્ષિતરને કંઈ નવીજ દુનિયામાં ફરવું પડતું હોય એમ જણાયું. આવી રીતે ધરખર્ચના આંકડાઓનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરવા જતાં નવું નવું શીક્ષણ પ્રેક્ષિતરને લેવું બાકી છે એમ જણાયું.

ધનગૌરીને સાથે બેસાડી, તેણે કરેલા રોજના ખર્ચનું સરવૈયું પણ તપાસવાની શરૂઆત થઈ. ઘરમાં દરેક ચીજ રોજ કેટલા પ્રમાણમાં બેઠુંએ છે તેની માહિતી ધનગૌરીમાં ઘણી સારી હતી. અને ધનગૌરીમાં આટલું બધું આંકડાઓનું જ્ઞાન હશે તે અસાધ્ય પ્રેક્ષિતરને માલૂમ પડ્યું. તેના હિસાબમાં તોપણ બેઠુંએ તેટલી ચોક્કસાઈ હતી નહિ અને તે કેવી રીતે દાખલ કરવી તે ધનગૌરીને બતાવવામાં અપૂર્વ આનંદ પ્રેક્ષિતરે અનુભવ્યો. તે માટે તેમણે એક નાની નોટબુક ધનગૌરીને આપી અને તેમાં બેટલી રોકડ રકમ તેમના તરફથી મળતી તે જમા લઈ દરરોજ રાત્રે પોતાની સાથે રોજના ખર્ચની રકમ બાદ કરી સીલક મેળવવાનો વહીવટ રાખ્યો. અને પહેલાં તો ધનગૌરીને આ વાત જરા આકરી લાગી પણ જેમ જેમ આવી ટેવથી હિસાબની ચોક્કસાઈ વધતી જતી લાગી તેમ તેમ એક પાછળની બુકને માટે તેનો હુલ બળતો અને તેટલી પણ બુક ન થવા દેવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. આવી રીતે ધનગૌરીએ તથા પ્રેક્ષિતરે રોકડ ખર્ચ કરેલું તેની સંપૂર્ણ વિગત મળ્યા પછી તેમજ ઉચક ખીલો ચુકવેલાં તેની પણ બધી હકીકત નોંધી લીધા પછી, આખા મહિનાનું સરવૈયું કાઢતું એ એક ઉત્સાહ અને આનંદની વાત, ઘણી ઘણી યાણી વચ્ચે થઈ હતી.

આ પ્રમાણે પોતાના ધરખર્ચના હિસાબમાં કંઈક પણ અંશે નિયમિતતા આવતી બેઠું પ્રેક્ષિતરને પોતાની આર્થિક સ્થિતિ સી છે, તેનું કંઈ દર્શન હવે થવા લાગ્યું. તેમણે હવે પોતાનાં તમામ ખર્ચને લુદા લુદા ખાતમાં વહેંચી નાખ્યાં હતાં અને દરેક મહિને દરેક

ખાતામાં શો અર્થ થાય છે તે જોવા તરફ તેમનું લક્ષ્ય વિશેષને વિશેષ જવા માંડ્યું. અને તેથી તેમને પોતાના ધરઅર્થનો અડસટ્ટો કરવાનું મન થયું અને દરેક માસમાં સંભવિત રીતે શું અર્થ થશે, તેનો તર્ક વિતર્ક મગજમાં લમવા લાગ્યો. “ બજેટ ” એ શબ્દ સ્થૂરતાન વારજ તેમને કંઈ કંઈ નવી ઉર્મિઓ ઉભરાવા લાગી અને “બજેટ” નક્કી કરવામાં મને એકલાં શું હજી-એ પાશ્ચાત્ય સમાનતાનો વિચાર તેમના હૃદયમાં અપૂર્વ આનંદ ફેલાવી રહ્યો. આજે રાં તો હવે હું અને ધનગૌરી અમારા ધરનું બજેટ નક્કી કરીશું એ વાતનું ત્યારે કાલેજમાંથી પાછા ફરતાં મનન ચાલતું હતું, ત્યારે એક વખત શબ્દ લાગતાં પોતાના ઘરમાં કંઈ અધૂર મીઠાશ અને આકર્ષકતા માલુમ પડ્યાં. ધનગૌરીને બજેટ નક્કી કરવામાં સ્વતંત્ર મત આપવાનું મોટું માન ખાટી જવા તેનું મન ઉતાવળું થઈ ગયું હતું. (અપૂર્ણ.)

(સંખેડા-અહાદરધુર.)

-વિજયલાલ કનૈયાલાલ ધ્રુવ.

ગૃહધર્મ.

ધનવાન અભિમાની સગાંને ઠપકો !

(અને આતિથ્ય સરકાર.)

આજના તમારે આંગણે, આવો ભલે કેંતા નથી;
કરીએ સલામ પ્રણામ, પણ કેં લક્ષમાં લેતા નથી.
હો શેઠ કુશળ હોમ છે ? તમ બાળબચ્ચાં કેમ છે ?
આ રંકના પર રેંમ છે ? ઉત્તર અરે ! દેતા નથી.
નવ બેસવા આસન હતો, નવ પાન સોપારી ધરો;
અવલોહતાં અવળા ફરો, સ્હામું જરા જોતા નથી.
જળપાન નીજ હાથે ધરી, પેલો તમે સ્હામે ધરી,
વિવેહની દૃષ્ટી કરી, પાતા અગર પીતા નથી.
જળપાન પણ કહેવે હતું, અંતર અમારું હા ! અજ્યુ;
ના ધ્યાનમાં આપે ધ્યુ. નરમાશમાં ન્હાતા નથી.
કેં વાત કરીએ જે અમે, પણ સાંભળો ના તે ત્હમે;
ના બોલહું તમને ગમે, કીરતારથી બહીતા નથી.
હુખ વાત તમ પાસે કહે, ના રેંમ તમ હૃદયે રહે;
અમ આંખથી આંસુ વહે, એ આંસુડાં હોતા નથી.
ધન હીલુ શું હવલા અમે ? ધનવાન તે હંયા તમે ?
તમને સદા ચહીએ અમે, અમને તમે ચ્હોતા નથી.
અંધા બનો અભિમાનમાં ના વાત હોય કેં ધ્યાનમાં;
ઉવટ જતું સ્મરાનમાં, પણ ગર્વને તજતા નથી.
છે રંક રાત દારમાં, કીરતારના ફરબારમાં;
હો હંય નીચો ધારમાં, જુદું અમે ગાતા નથી !

(—શંકરલાલ મગનલાલ પંડ્યા. હળદરવાસવાળા.)

મુખ્યપદના સુપ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય દેનીકપત્ર ‘મુખ્ય’ સમાચાર’માં દર શનીવારે વિદ્વાન અને અતુલવી કવિઓનાં વિવિધ કાવ્યો છપાય છે, ત્હેમાં થોડા વખત ઉપર આ ઉપરનું કાવ્ય છપાતાં તે મહારા વાંચવામાં આવ્યું હતું. એ કાવ્યમાં કવિએ ધનવાન એલિ-માની સગાને કપકો આપેલો છે. અને મહારી સમજ પ્રમાણે તે અમદાવાદ, વડોદરા, સુરત, વગેરે શહેરમાં રહેનાર સગાં અને મિત્રવર્ગને વિશેષ લાગુ પડે છે. કારણકે અન્ય સ્થાનમાં તેવા પ્રસંગો લાગ્યેજ ને છે. કવિએ આ કપકો પુરુષ વર્ગને ઉદ્દેશીને લખેલો છે, પણ ત્હેને માટે એકલા પુરુષોનેજ દોષપાત્ર ન ગણતાં, ત્હેમાં સ્ત્રીવર્ગને પણ સામેલ કરવા જેવું છે.

વ્યવહારનાં અનેક પ્રકારનાં કાર્યો માટે બહાર ગામથી ધણાં માણસોને શહેરમાં આવવાની જરૂર પડે છે, અને તે વખતે નજીકમાં સગાં સંબંધી કે કહેવાતા મિત્રવર્ગ તરફથી, આવનાર પરાણાની યોગ્ય સંભાળ લેવાતી નથી. એવું ધણા વખતથી આપણા જાણવામાં તથા સાંભળવામાં આવ્યું છે. એટલુંજ નહીં પણ કોઈ વખતે કેટલાંએક વાંચનારને પણ ત્હેનો અતુલવ થયો હતો. આવી રીતે શહેરમાં રહેનાર ધનવાન સગાના ઘરમાંથી પુરુષવર્ગને ત્હેમના અવિવેકને માટે આપણે મુખ્ય દોષપાત્ર ગણીએ છીએ, પરંતુ જેમના ઘરમાં સ્ત્રીઓ કેળવાયેલી, ડાહી અને વિવેકી હોય છે તેઓ પોતાના સારા સ્વભાવથી પરાણાનો એવો આદર સત્કાર કરે છે કે ત્હેમના પતિએ જે સદ્ગુણ બેદરકારી બતાવેલી હોય તે વિસરી જવાય છે.

ગૃહરૂપી રાજ્યનો પુરુષ એ નૃપતિરૂપ છે અને સ્ત્રી એ મંત્રીપદ છે. જેમ રાજ્યને સારા મંત્રીની જરૂર છે તેજ પ્રમાણે ઘરરૂપી રાજ્યની મંત્રી જે સ્ત્રી તે વિનય તથા વિવેકવાળી હોવાની સાથે સભ્ય તથા મીઠા સ્વભાવની અને આતિથ્યસત્કાર કરવામાં ડહાપણવાળી, પરગણુ, પુનીત પ્રેમવાળી, અને મંગલ કાર્યો કરવામાં સદા ઉત્સાહી હોવાની ધણી જરૂર છે, અમદાવાદ અને ત્હેની આસપાસના ધણા લોકોને અને એજ પ્રમાણે દરેક શહેરની નજીકના ગામોના લોકોને સરકારી તથા ખાનગી જરૂરનાં કામ માટે શહેરમાં—રાજનગરમાં આવવાની જરૂર પડે છે. બનતા સુધી તેઓ કામથી સત્વર પરવારી પોતાને ગામે વેળાસર જતા રહે છે; છતાં પણ કોઈ કોઈ વખતે તેમને શહેરમાં રહેવાની જરૂર પડે છે. આવી વખતે તેમની યોગ્ય રીતે સંભાળ લેવાય અને બનતી મદદ મળે એટલાં સારૂ આ સમારૂતા લોકો પોતાની બહાલામાં બહાલી પુત્રીઓને શહેરના પોતાના જ્ઞાતિ બંધુઓને કૃષ્ણાર્પણ—કુમકુમનો ચાંદલો કરી આપે છે અને વખતે તે ઉપરાન્ત પહેરામણીના રૂપિયા પણ આપે છે. આ રીતે આસપાસના લોક શહેરના રહેવાસીઓ પ્રત્યે પૂજ્યભાવ રાખે છે એટલુંજ નહિ પણ શહેરના રહેવાસીઓ જ્યારે નજીકના કે દૂરના ગામોમાં કામકાજે કે પ્રવાસે જાય છે, ત્યારે તે ગામના સરલ હૃદયના લોકો તેમને દેવ સમાન સમજી વિધવિધ રીતે તેમની સેવા ઉઠાવી, ઘી અને ખાંડ પીરસી, તેમને સત્કાર કરવામાં પહોંત પડતા નથી. તો પછી જ્યારે ત્હેવા વિવેકી સગા અથવા સ્નેહીઓ પોતાને લાં આવે ત્યારે નગરજનોએ અવિવેકી બનવું, એ કોઈ પણ રીતે શોભા બરેલું ગણી શકાય નહિ. કદાચ કોઈ એવો જવાબ આપશે કે અન્ય સ્થળો કરતાં શહેરમાં મોંઘવારી વિશેષ છે એટલે તેમનાથી સંપૂર્ણ વિવેક કરવો પરવડે તેમ નથી. તો આ વિષે કહેવાનું એટલું છે કે, હાલમાં દીન પ્રતિદીન સર્વત્ર રેલ્વેનો વધારો થતો જાય છે, એટલે અનાજ

વગેરેની મોંઘવારી આખા દેશમાં લગભગ એક સરખી છે. અંતર અને ખેતીની નિષ્ફળતા પ્રમાણમાં શહેરમાં અને ખીજે અનાજ વગેરેના ભાવમાં હવે જે તફાવત નજરે પડે છે તે ધણે ભાગે જૂજ, નહિં જેવો છે. એટલું છતાં પણ નાગરીક જનો જેને ત્યાં મિથ્યાન્ત વગેરે ઉંચા પ્રકારનાં જોજન જમે તહેમને તેઓ પોતાને ત્યાં ફક્ત ભાવથી સામાન્ય રસોઈ જમાડવાનો વિવેક કરે, તોપણ આવનાર માણસો તેને 'પકવાન' સમજી પોતાનો સત્કાર ઘસેલો માની તહેમનો ઉપકાર માને છે.

ઘરના પુરૂષ બળરે કે ઓશીસે અથવા પોતાને ધધે ગએલા હોય તે વખતે બહાર ગામથી આવનાર જાણીતા પરાંણા સાથે સ્ત્રીવર્ગે મીઠાશ્રુથી વાત કરી બપોર અંતર પૂછી તેનો યોગ્ય સત્કાર કરવો જોઈએ. પોતાના સ્વામીનો સ્વભાવ 'કદાપિ જરા કરકસરીઓ (કે કૃપણ) હોય તો કેળવાએલી અને ડાહી સ્ત્રીઓ પતિને સુક્રીસર સમજાવી તહેમને ઠેકાણે લાવી પોતાના ઘરનો અવિવેક બહાર પડવા દેતી નથી. વિવેકી અને ડાહી સ્ત્રીઓ પોતાના પતિની આખર કેવી રીતે વધારી તેને સુખ કારક થઈ પડે છે, તે વિષે આ નીચે લખેલી એક વાત સર્વે તરણુ બહેનોએ સાંભળવા જેવી છે.

કોઈ એક ગામમાં એક સાધારણ પુરૂષ અને તેની અદ્વાન તથા વિચિત્ર સ્વભાવની કૃપણ સ્ત્રી, એ બંને રહેતાં હતાં. પુરૂષ પોતાના ગામથી નજીકમાં તેમજ દૂર દૂરનાં ગામોમાં કેટલીએક તરેહનો બ્યાપાર કરતો હતો. તેથી વર્ષના અમુક લાગમાં પોતાનાં લેંછણનો હિસાબ કરવા ખીજા ગામોમાં તહેને ફરવા જતું પડતું હતું. આ પ્રમાણે તહેને જ્યારે જ્યારે બહાર ગામ ફરવા જતું પડે, ત્યારે તેની અવિવેકી સ્ત્રી પોતાના પતિની ખોરાકી માટે સઘળાં તરેહનું સીધું-સામાન વગેરે તમામ રકમ થોડા દિવસ આગમજ તૈયાર કરી આપતી હતી. તે લખને આ માણસ એક ગામથી ખીજે ગામ, એમ બધાં ગામોમાં ફરતો હતો. આવી રીતે થોડાં વરસ ચાલ્યા પછી તેની સ્ત્રી પ્લેગમાં મૃત્યુશરણુ થતાં, એક વરસ પછી તે કોઈ સારા કુટુંબમાંથી મ્હોટી વયની નવીન કન્યા પરણી લાગ્યો. આ કન્યા પુખ્ત વયની (સ્ત્રી) ઘનાં સાસરે આવતી જતી થઈ અને એક બે વર્ષ જતાં સુખીમાં તો તે પોતાનો ગૃહસંસાર બહુ સારા વિવેક વિચારથી અને પ્રતિષ્ઠાથી ચલાવવા લાગી. એવામાં એક વખતે તેના પતિએ તહેને કહ્યું કે, મ્હારે બહાર ગામ ખાતે લોકિલા હિસાબ કરવા સાડ જવાનું છે, તો મ્હારે ખાવા માટે સીધું-સામાન વગેરે તૈયાર કરી આપે. તેના જવાબમાં તેણે જણાવ્યું કે તમારે જ્યાં જતું હોય ત્યાં સુખેથી સિધાવો. તમારા માટે જે જે સામગ્રી જોઈએ તે સર્વે મેં અગાઉથી બધા ગામે મોકલી દીધી છે એટલે હવે તમારે તે સાથે લઈ જવાની જરૂર નથી. આ પછી તે ખીજે ગામ જવા નીકળ્યો, એટલે થોડા ગાઉ ગયા પછી વચ્ચે કોઈ એક ગામ આવતાં રસ્તામાં એક આજરદાર માણસ રહામે મળ્યો. તેણે જણાવ્યું કે હવે સ્થાન પડવા આવી છે માટે આજળ જવાની કાંઈ જરૂર નથી. આજની રાત કૃપા કરીને તમે મ્હારે લાંબાં રહેશો તો ધણો આનંદ થશે; એમ કહીને શહેને પોતાને ઘેર લઈ જઈને સારી રીતે વેળાસર ઉત્તમ પ્રકારની રસોઈ કરાવી તહેને જમાડ્યો. વળી ખીજે દિવસે સ્થવારમાં પણ તહેને મીઠું રસોઈ જમાડી પછી રજા આપી. પછી તે ખીજે ગામ ગયો. તો ત્યાં પણ તહેની સારી રીતે પરાણુગત થઈ. આ રીતે પાંચ સાન ગામ ફરી તે પોતાને ઘેર આવ્યો અને પોતાની નવીન ડાહી સ્ત્રીને પૂછવા લાગ્યો:

કે-આગળ હું જ્યારે ખીજે ગામ જતો હતો, ત્યારે મારા ખાવાપીવાની કોઈ ખંચર પૂછતું નહોતું. પણ આ વખતે તો હું જ્યાં જ્યાં ગયો, ત્યાં ત્યાં ધણું સાંકે સુખ પામ્યો. ત્હેનું શું કારણ હશે ? ત્હેની મ્હને કંઈ બરાબર સમજ પડી નહિ. આ ઉપરથી વિવેકી માણાપને ઘેરથી હજાપણ. અને અતિથ્યસત્કાર કરવાનું શિક્ષણ લઈ આવેલી ત્હેની નવી સ્ત્રીએ શેઠને સઘળી હકીકત બરાબર રીતે સમજાવી કેહું, કે-હું જ્યારથી અહિં આવેલી છું ત્યારથી આપણે ત્યાં બહાર ગામથી આવનાર દરેક માણસનો સારી રીતે સત્કાર કરી રહેમને લાયક રસોઈ કરી સર્વેને જમાડ્યા સિવાય જવા દેતી નથી. જે રોટલી જમવાને લાયક હોય તેમને રોટલી ચૂકું છું અને જે શીખંડ પૂરી જમવાને લાયક હોય તેમને તેવી રસોઈ કરી જમાડું, છું. આજ કારણને લીધે આપણે ત્યાં જમી ગયેલા સગા અને સ્નેહી વગેરે તથા, ઝોળખાણવાળા સજ્જનોએ તમે તેમને ગામ જતાં તમારો યોગ્ય સત્કાર કરેલો છે. અર્થાત્ આપણે તેમનો સારો સત્કાર કરીએ છીએ, તો તેઓ એવા મૂર્ખ નથી કે તમારી સલાહ ન રાખે. આ ઉપરથી પેલા પુરુષની ખાત્રી થઈ કે જેના ઘરમાં સ્ત્રી વિવેકી અને સમજણ વાળી હોય છે, ત્હેના પતિને સર્વત્ર સુખ અને યોગ્ય માન મળે છે. વાંચનાર સુત ખ્હેનો ! ! હવે આ વાત ઉપરથી તમે યોગ્ય વિચાર કરી લેશો. મ્હારે તમને કોઈ કેહેવું પડે એમ નથી.

અમદાવાદ અને તેવાં જ ખીજાં શહેરોમાં દિવસે દિવસે ભોજનગૃહો (સારી સારી હોટેલો અને ચોક્કાં વીશીઓ) વધતાં જાય છે, તે કારણે બહાર ગામથી આવનારને સુખ અને સગવડતા મળતી જાય છે. તેથી ઘણી જરૂરના કામ સિવાય, કે ખરા સગપણ, કે સ્નેહ સિવાય કોઈ માણસ ખીજાને ત્યાં જવા રાજી હોતાં નથી. છતાં પણ જ્યારે તેઓ શહેરમાં સગા કે સ્નેહીને ત્યાં આવે, ત્યારે વિવેકી અને સુત ખ્હેનોએ આપણી પ્રાચીન આર્ય નીતિ-નીતિ ગ્રંથો જેનો જેમ ઘટે તે ગ્રંથો આતિથ્યસત્કાર કરવામાં પછાત પડતું બેઠ્યું નહિ. જે ગૃહસ્થોને ત્યાં બહાર ગામથી આવેલા સગા સ્નેહી અને વિદ્વાનોનો યોગ્ય સત્કાર થાય છે, તેમનાજ ગૃહસ્થાશ્રમને ધન્ય છે. પ્રાર્થના છે કે, સર્વ કોમની ભગીનીઓમાં મહાન પ્રભુ સદ્ગુણ અને વિવેકની વૃષ્ટી કરી, ત્હેમનાં અંતઃકરણમાં સ્વદેશ ભૂમિના કન્યાણું અર્થે ભ્રાત્ર અને ભગિની ભાવની વૃદ્ધી કરે. મનુત્ત !

(સુંદરામપુર.) — સૌંદર્યગૌરી હિરાલાલ વિ. રાવળ.

આનન્દાશ્રમ.

મતલબ કે લાજ ?

(મનહર)

લક્ષ્ય માથે બેઠી, લાજ બગલોમાં પેઢી,
મેકને જો મૂકે હેડી, કાજ તો સધાય છે;
લાલે મતલબને તો, લાજ કહે જો હું-એતો,
સજ લપેટે તો, માયા વાળી પડી જાય છે:

ભળવવા ભુક્તિ કર્યે, અર્થ તો એકે ન સરે,
બેય રાખી રેવા ચહે, તે પછી પસ્તાય છે;
મતલબ સ્થાપા જાય, લાજને લપાવા જાય,
એય જાય, એય જાય, હાય હાય થાય છે !

— ખલક ખેલ આવની.

ધડપણમાં પરણવાનો ઉમંગ !

(પુખ્તસુરતીની પૂતળી જેવી સ્વરૂપવાન દમયંતીના સ્વયંવરમાં જવા માટે ઘણા ધમડા ધમડા રાંજનએ પણ આવ્યા હતા. દેવતાઓથી વધારે કાન્તિવાન નાજ રાજની સાથે ત્હમને હરિદ્રાઈ કરવાની, અને દમયંતી જેવી અપૂર્વ ગુણ ભુદ્ધિ અને સ્વરૂપવાળી રાજકન્યાનું, મન હરણ કરવાનું, તેથી તેઓએ પોતાની કુદરતી સુન્દરતા વધારવા માટે પુષ્કળ તાલમેલ કરી હતી !)

(રાજ સોરહી.)

આશા અભિમાને ભયાં નર,
વાંકા મુગટ ધર્યાં શિર પર;
ધૈર્ય ધયા નાના વર,
વર્તા કરાવતાં લાગ્યા છર:

તન મન કન્યાને અર્પણ,
આગળથી નહિં ટાળે દર્પણ !
કેટલાક કરે તિલકની રૂપ,
કેટલાક કરે માંઢામાંઢે દ્રેપ;

કેટલાક કરે પૂજાપૂજ,
'હું કહેવો ?' કહી મરડે મૂજ !
જેનાં મુખ માંહિ નહિં દંત,
તેને પરણવાનું ચંત !

કેવળ જદ, કાયાં ગયાં મળી,
તે બેઠા, ટુંપાવી પળી.
જેશીની પ્રભિપત કરી,
દેખાડે હાથ ને જન્મોત્તરી;

જે દમયંતી મુને પરણે,
તો જેશી ! હું લાગું ચરણે.

જેનાં બેશી ગયાં ગતરથલ,
મુખમાં રાખ્યાં બળે રેફળ;
એમ ઉંચાં કરી. ગલોહાં,
ધેત્રા જુવે કાચમાં કાંઈ !

—નળાખ્યાન.

'સુધારા'ની શરૂઆત !

એક દિવસ રાતે માંકુલાઈ અને મણિ-બાઈ પોતાની ગિંદગીના આગલા અનુભવો યાદ કરતાં બેઠાં હતાં. શેઠ આરામખુરશી ઉપર પડ્યા પડ્યા, ખીડી ડુંકતા હતા; અને ત્હેની ધૂણીનાં ઉડતાં યુગ્મળાંમાંથી આંખો 'કફકા' શોધી ફહોડવા પ્રયાસ કરતા હતા. શેઠાણી હિંડોલા ઉપર ઝૂલતાં ઝૂલતાં, પાનની પડીઓ ચાવતાં હતાં; અને સાથે સાથે છીંકણીના સખડકા નસકેરારાં લરાવતાં હતાં ! સમય શાન્તિનો હતો. ધરમાં ધરતીકંપ અને જવાળામુખીના પ્રત્યક્ષ પાક દરરોજ દેખાડતાં હોકરાં, —જગો, ચમન અને ગગત્રી અત્યારે ઉઘી ગયાં હતાં; તેથી ધર પણ શાન્ત હતું. આવે પ્રસંગે જુવાનીની — પ્રેમની લાવનાઓ ફરીથી જાગ્રત થાય, એમાં કાંઈ નવાઈ જેવું હતું ? પતિપત્ની બંને અત્યારે દિલની પૂરેપૂરી ખુશાલી માણતાં હતાં.

આખરે મણિબાઈએ સસના કરી: "જો આપણે આપણા પોતપોતાના વાંક ખુલ્લા મનથી કણલ કરતાં હોઈએ, તો ત્હમને નથી લાગતું કે આપણે વધારે સુખી થઈએ ? — પછી કાંઈ ન કારણ રહે, બોલવાનું કે લ્હડવાનું... ને—"

"મ્હારી ક્યાં ના છે ?" માંકુશેઠ બોલ્યા: "હું તો નિત્ય કહું છું સ્તો ! પણ તું માનતી નથી. પોતપોતાના વાંક જાણવાથીજ માણસ સુધરે છે; અને આપણી જાતમાં યોગ્ય સુધારો ચલાથી સારી રીતે સુખી પણ થઈ શકાય છે," તેઓએ ગંભીરતાથી કહ્યું. અને પત્નીને ત્હેના દોષ પેલા જાહેર કરવાની પરવા નહીં આપી.

"જુવો, ત્યારે કહું ?" મણિશેઠાણી બોલ્યાં: "હું તો મ્હારે ખરેખરે કહીશ ! જુવો ને ત્યારે, સાંભળો. રડ્યો, મ્હારો સલાવ બહુ આકળો ને નફારામાં નફારો છે.

શેઠ:—(તેની તરફ પ્રસન્ન ચિત્તથી જોતાં) તદ્દન ખરું છે! ત્હારી જિંદગીમાં જો કાંઈ દહાડો તું સાચું જોણી હોય તો આ જ છે!

શેઠાણી:—(ગુસ્સામાં, મ્હોં મ્હડાવીને) ત્હમે તો એમ કહેશો રતો! મ્હારી ખાતીજ હતી. ત્હમે કિં દહાડે મ્હારું સાંઝું જોશવાના હતા જે?

શેઠ:—હા. પણ આજ તો તુંયે એમજ કહે છે ને?—હું તો કહેતો આવ્યો છું રતો, કે ત્હારો સ્વભાવ ખરાબમાં ખરાબ, ધુધવાતા છાણા જેવો, ને ગંધાતા ઉકરડા જેવો છે!—હવે, ખરું કહે, એમ નથી?

શેઠાણી:—(ઘાંટો પાડીને) તદ્દન જોડું!—હડહડતું જુડું છે! ત્હમારી પોતાની બાયડીને આવું કહેતાં શરમાતા નથી?—મ્હારતો મ્હોટા સતવાદીની પૂંછડી ધબને કરો છો! ...ધુધવાતા ને ગંધાતો—અદેખો ને ઝેરીલો—ને નકારો તો ત્હમારો સલાવ છે!!!

શેઠ:—મ્હને એમ કાંઈ કહે તેમ નથી. ને ત્હારા આમ ધાંટાથી તું આખો પડોશ જગાડે લેશે હું કહું તેમ નથી, સમજ? બાપલું તો ફક્ત જે સાચું હશે તેજ કહેવાના!

શેઠાણી વધારે ધાંટા પાડીને શેતાં શેતાં પોતાનો બચાવ કરે છે અને સાથે સાથે શેઠને ચોપડાવતાં પણ જાય છે! અને શેઠ તો મિત્તજ પણ હાથથી જાય છે! જેને પરિણામે ખુબ ગાજવીજ, ને તડાકા ધડાકા થયા પછી કકળતાં, અકળતાં, એક બીજા ઉપર અપાર ગુસ્સામાં, બને જણ અતે પડી રહે છે! ગૃહસંસારના સુધારાનો પહેલો પ્રવેશ આમ પૂરો થાય છે! —તમાશગીર.

ડાહ્યો ઠપકો.

“ત્હમે નિત્ય કહો છો, તેમ પતિ અને પત્ની તો એકજ છે ને?” યુવાન સ્ત્રીએ પોતાના પતિનું દુઃખનું માથું દાખતે દાખતે, ધીમા, મધુર સ્વરથી પૂછ્યું.

“હા. હા. કેમ, ત્હને કાંઈ એ બાબત

કાંઈ વ્હેમ રહે છે?” યુવાન પતિએ જવાબ દીધો. “તેઓ બને એકજ છે.”

“ત્યારે તો”—પત્નીએ આંખો નીચં નમાવી, દિલગીરી ભરેલા અવાજથી કહ્યું. “ત્યારે તો, કાલે હું દાઝ પાતે ગાંડી બને મોડી રાત્રે ઘેર આવી અને શેરીમાં તોફાન મચાવ્યું, તે માટે મ્હારે ધણુંજ શરમાવું પડેલું જોઈએ!”

B

ભયંકર સન્નની ધાસ્તી!

હિન્દુસ્થાનમાં એક જણને બે સ્ત્રીએ હતી. એક સ્ત્રી માળ ઉપર રહેતી હતી અને બીજી નીચિના ખંડમાં રહેતી હતી. એક રાત્રે ઘરમાં ચોર આવ્યો. ચોરની દાનત સઘળા માલમત્તા લઈ જવાની હતી; પણ ઘરમાં તે બધાં જગતાં હતાં, તેથી ચોરની ઈચ્છા પૂર્ણ ન થઈ. સ્તુવાર પડતાં ઘરનાં માણસોએ ચોરને જોયો ને ત્હને પકડીને ન્યાયની અદાલતમાં લઈ ગયા. કંઈ ચોરી થઈ નહોતી; પણ ઘર પ્રવેશ કર્યો માટે ગુન્હો તો થયોજ હતો. માલ્ટ્રેટે આ ચોરને પ્રશ્ન પૂછ્યા, કે તરતજ ત્હેણે ગુન્હો કબૂલ કર્યો. માલ્ટ્રેટે ચુકદિ આપવાની તૈયારી કરતો હતો એટલામાં ચોરે કહ્યું, “મહેરબાન સાહેબ! તમારી મરજીમાં આવે તે શિક્ષા કરજો. અધારી કોટડીમ પુરજો, જનવરો પાસે ફાડી નંખાવજો; પણ માત્ર એક સજા ન કરશો.” માલ્ટ્રેટે અચંખો પામીને પૂછ્યું, “કંઈ સજા ના કરશો એમ કહે છે?” ચોરે જવાબ દીધો, “જે બાયડીઓના ધણી મ્હને ના કરશે, મ્હને બે સ્ત્રી ના પરણાવશે!”

કારણ પૂછતાં ત્હેણે પોતે કેમ પકડાયે હતો તે કહ્યું; ને જોડ્યો કે, “આખી રાત્ર આ ઘરના ધણીને દાદરા ઉપર રહેવું પડ્યું હતું! કારણકે એક સ્ત્રી ત્હેને નીચે ધસડી જતી હતી ને બીજી ત્હેના વાળ પકડી ઉપર ખેંચતી હતી. આખી રાત્ર આમ ધમાચક ડીમાં કાંઈ ઉંધાં નહિં; તેથી હું પકડાઈ ગયે ને ચોરવાનો લાગ ના મળ્યો!”

—રામતીર્થના સદુપદેશમાંથી.

વિચારવંત કુમાર હતો. બાવાજીએ પાણી પાસે આવે નહિ, સાં સુધી દાડમ ન ઉઘાડવાની આજ્ઞા કરી હતી અને તે તોડવા એ ખુશી નહોતો ત્હેને પ્રેમ જૂન તો લાગી હતી અને અનારની સુગંધ બહુ ખુશકારક હતી, છતાં ત્હેણે પોતાના મન ઉપર સખ્ત કાબુ રાખ્યો.

બંને મોટા ભાઈઓએ પોતપોતાનાં દાડમ તોડ્યાં. તરતજ તે દરેકમાંથી શીતળ, સુગંધી ભરેલી, રૂપેરી ધૂણી નીકળવા લાગી; અને અતે ત્હેમાંથી મનોહર રૂપવંતી યુવતીઓ બહાર નીકળેલી નજરે પડી.

“ મ્હને બહુ તરસ લાગી છે ” અને, તરસથી મ્હારે પ્રાણ નાચ છે ! ” એમ તે બંને બોલવા લાગી અને પાણી વિના બેઠેબાકળી યથા ગયેલી દેખાઈ. તે બિચારા ત્રણે જણુ ગાંડાની પેઠે આમંથી તેમ જંગલમાં દોડવા લાગ્યા પણ પાણીનો પત્તો લાગ્યો નહિ; ત્યારે નિરાશ થઈને પાછા આવ્યા. ત્હેમને પાણી લાવ્યા વગર આવતા નેઈ, તે અપ્સરા નેથી ખૂબસુરત સ્ત્રીઓ નિરાશામાં ધૂણીરૂપે પાછી બદલાઈ ગઈ. તેઓ ધીમેધીમે આકાશ તરફ ઉડી જતી દેખાઈ, થોડીવારમાં નજર બહાર ચાલી ગઈ !

તે અપ્સરાઓના પાછા આવવાની એ ચાર દિવસ સુધી તે રાજકુમારોએ અતિ આતુરતાથી રાહ નેઈ, પણ તે નકામું હતું. ફરીથી તે ત્યાં દેખાઈ નહિ. તેથી અતિ ધણુજ નિરાશ, અને નિંદગીથી કંટાળેલા, તેઓ આગળ આસા જંગલ-હવે વધારે ગાડું થવા લાગ્યું હતું અને અંધારું થઈ ગયું હતું. ત્રણે જણુ બહુ યાદી ગયા આથી તેઓ પોત પોતાને ઠીક લાગ્યું તેમ ચાલવા લાગ્યા અને તેથી થોડા વખતમાં જૂદા પડી ગયા. સહુથી ન્હાનો ભાઈ કુવસિંહ એકલો પડ્યો, છતાં હિંમત અને ધીરજથી આગળ ચાલવા લાગ્યો. અતે તે એક પાણીના નાળા આગળ આવી પહોંચ્યો. અહિં ત્હેણે હાથ પગ અને મ્હોં ધોયું તથા પેટ ભરીને પાણી પીધું. હવે ત્હેને પેલું દાડમ સાંભળ્યું, જે ત્હેણે બીજા ભાઈઓની પેઠે નહિ તોડતાં, જેમનું તેમ સાચવીને રાખી મૂક્યું હતું. અનાર ઉપાડ્યું કે તરતજ ત્હેમાંથી આગળની પેઠે એક અતિ રૂપવંતી યુવતિ બહાર આવી; અને પાણી માગતાં, ત્હેને કુવસિંહે પાણી આપ્યું. તે પીધા પછી ત્હેની ખુબસુરતી હજારો— લાખો ધણી વધારે જણાઈ. આ વખત ચોતરફ અન્દની ખીલી રહી હતી અને ત્હેના અન્દનામાં તે રાજકુમાર અને અનારદેવી અપ્સરા એ બંનેએ એક બીજાને દીઠાં અને તેઓ એક બીજાને મોહી પડ્યાં. તે બંનેએ લગ્ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. રાતનો ઘણો ભાગ અનારદેવીની સાથે કુવસિંહે વાતોમાં પસાર કર્યો અને ત્હેને પોતાની સઘળી હકીકતથી વર્ણવ કરી. અન્તે જ્યારે તે ઉઘી ગઈ, ત્યારે ત્હેણે પોતાની તલવાર ઉઘારી કરી ત્હેની આસપાસ પ્હેરે ભર્યાં કર્યો. રહવારમાં પાસેના ઝાડ ઉપર ચઢીને બુલે છે તો પોતાનું શહેર જંગલથી થોડે દૂર દેખાતું હતું. આથી ત્હેણે પોતાની પત્નીને કહ્યું: “ બહાલી રાજકુમારી ! ત્હમે અહિં થોડો વખત મ્હારી રાહ નેશો ? અહિંથી પાસેજ મ્હારા બાપુનું નગર છે ત્યાં જઈ ત્હમારે પ્હેરવા લાયક લૂગડાં ધરેલાં અને બેસવાને માટે એક સારો રથ (ગાડી) હું લઈ આવું છું. મ્હારા બાપુની પાસે મ્હારી પત્ની તરીકે જવાને માટે ત્હમારે સારો પોષાક અને વાહન નેઈએજન. ”

કુમાર કુવસિંહ શહેરમાં ગયો, એવામાં એક ધરડી ખેડાંજી રોશી અનારદેવી પાસે

આવી પહેંચી. “ખાઈ સાહેબ !” તહેણે પૂછ્યું, “આપ અહિં શું કરો છો ને એકલાં કેમ બેસી રહ્યાં છો ?”

અનારદેવીએ સઘળી હકીકત તે ડોશીને કહી સંભળાવી. વાત બધા પછી ડોશીના મનમાં પાખી વિચાર થઈ આવ્યો અને પાસે પડેલું એક લાકડું ઉપાડી એવા જોરથી ત્હેનાં માથા તરફ ફેંક્યું, કે વાગતાં તરતજ તે અપ્સરા પછડાઈને જમીન પર પડી અને મરણ પામી. ડોશીએ ત્હેને પાસેના ખાડામાં ઘટી દીધી. એવામાં ફૂલસિંહ પાછો આવ્યો.

સુંદર યુવતીને ઠેકાણે કદરૂપી ડોશીને બેઠેલી જોઈ, તે રાગકુમાર ગભરાયો. “મ્હને આ પ્રમાણે બદલાયલી જોઈને ત્હમે જરા પણ ફિકર કરશો નહિં,” તે ડોશી બોલી; આ મ્હારું રૂપ ફરી ગયું છે, એ જાદુનો અમત્કાર છે; અને ત્હેમાંથી છૂટકારો થવાના ખરા માર્ગ તરીકે મ્હને એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે, ત્હારો પતિ ત્હને જોડલાં પ્રેમથી આવાં બેડોળ સ્વરૂપમાં મ્હારો, તેટલી બેઠેલી તું ત્હેમાંથી છૂટી થઈશ. જો તે ત્હને ધિક્કારશે, તો તું હમ્મેશાં આમની આમજ રહીશ. માટે ત્હમે મ્હને ખરા જિજ્ઞાસી મ્હારો, તો આપણું લગ્ન થશે કે તરતજ હું મ્હારું અસલ સ્વરૂપ, પ્હેલાંથી પણ વધારે ખૂબસૂતી સાથે હું ધારણ કરી શકીશ.”

તે બિચારા રાગકુમારે આ વાત ખરી માની અને ત્હેને વસ્ત્ર તથા અલંકાર પ્હેરાવી રથમાં બેસાડી શહેરમાં લઈ ગયો. રાત્રીએ ત્હેને જોઈ ત્યારે તે કંટાળા અને તિરસ્કારની લાગણીથી બોલી ઉઠ્યો: “આવીજ સ્ત્રી પસંદ કરવાનો ત્હારો વિચાર હતો, તો પછી આટલા બધાં દુઢાડા બગાડવાનું કંઈ કારણ નહોતું.” પણ ફૂલસિંહે જવાબે ત્હેને બનેલી અને સાંભળેલી હકીકત કહી, હારે તે જરા શાન્ત થયો.

“જો આ જ અનારદેવી હોય, તો પછી ત્હારી ફરજ છે, કે તરતજ ત્હેની સાથે લગ્ન કરીને ત્હારે ત્હેને જાદુમાંથી છૂટી કરવી.” રાગાએ કહ્યું. અને બીજે દિવસે લગ્ન સમારંભ કરવાનો ઠરાવ કરી બધી તૈયારીઓ કરવા હુકમ કર્યો.

પેલી ડોશી તો આ સાંભળીને ખુશી ખુશી થઈ ગઈ અને આનંદથી નાંચવા લાગી: “હારા, હવે હું રાણી થઈશ !” એવા હર્ષનાં ત્હેને આખી રાત સ્વપ્નાં આવ્યાં કર્યાં.

હવે ફૂલસિંહના લાઈઓ પોતાની અપ્સરાઓ ઉડી જવાથી નાસીપાસ થયેલા અને થાક્યા હાર્યા, રાત પડતાં પડતાંમાં નગરમાં આવી પહેંચ્યા હતા. તેઓને માથે ત્રીણી ત્રીણી રૂપેરી ધૂણિ આંછી આંછી ઉડ્યાં કરતી હતી, પણ ત્હેમને ત્હેની ખબર નહોતી.

સ્થવારમાં રાત્રી ઉઠ્યો અને જુલે છે તો ત્હેના આંગણામાં જે એક સુંદર કુવારો ઉડતો હતો, ત્હેની બાજુપર એક બહુ મનોહર દાડમડીનું ઝાડ ઉગ્યું હતું. ત્હેના ઉપર મોટાં અને ખૂબસૂરત ત્રણ અનાર ઝુલતાં હતાં. એ નીચે હતાં, અને ત્રીજું ઝાડની ટોચ પર હતું.

આ અદ્ભુત વાત લોકોમાં તરતજ ફેલાઈ ગઈ. પેલા ગાંડાં જેવા થઈ ગયેલા રાગકુમારો પણ દોડતા ત્યાં આવી પહેંચ્યા. અને જુલે છે, તો ફૂલસિંહની રાણી થવાને ઝાહેર થયેલી ડોશી એટલામાં ત્યાં આવીને તે દાડમ તોડવા જતી હતી. તરતજ પેલા લાઈઓએ ત્હેને પાછી હાલવી, પોતે બંનેએ અકેક અનાર તોડી લીધું, તથા ફૂલસિંહને બોલાવ્યો. તહેણે પણ ઝાડની ઉપર ચઢી ત્રીજું દાડમ ઉતાર્યું. એ અનાર તોડતાં, ત્હેમાંથી

પેલી ત્રણ અપ્સરાઓ પાછી બહાર નીકળી આવી અને પાણી માગ્યું. તે આપ્યું તો હેમની સુન્દરતા અસલ કરતાં પણ લાખોધણી વધી ગઈ. પણ આ ત્રણેમાં પુલસિંહ વાળી અનારદેવીના રૂપ, ગુણ અને હાપણને તો કેઈ પ્હેંચે એવું જ નહોતું. આથી રાજાએ હેને ગાદીવારસ કરાવ્યો. પણ તેણે બધું રાજ્ય પોતે નહિ લેતાં, ભાઈઓ સાથે સરખે ભાગે વહેચી લીધું. બધા રાજકુમારોનાં તે અપ્સરાઓ સાથે એકજ વખતે લગ્ન થયાં અને આ ત્રણે ભાઈઓ તથા ત્રણે બહેનોએ સાથે રહેવું અને વિખટાં ન પડવું, એમ નક્કિ કર્યું.

પેલી ડાસીને તો બધી વાત જાણ્યા પછી ગુસ્સે થયેલા લોકો મારી નાંખવાનીજ તૈયારીમાં હતા. પણ ફૂલસિંહે અનારદેવીની વિનંતિ ઉપરથી હેને હેના પાપ માટે મારી આપી. તો પણ લોકોએ તો હેને પુષ્કળ માર મારીને રાંજ્યબહાર હાંકી ફેલાડી.

હવે રાજા પોતાનો બધો વખત લગવાનના લગ્નનામાં ગાળતો હોવાથી, તે ત્રણે ભાઈઓએ સાથેજ રાજ્ય કરવા માંડ્યું. અને પોત પોતાની રાણીઓ સહિત “ખાધું પીધું ને મજા કરી.”

—B.

સુન્દરી સુબોધ મંડલ, અમદાવાદ.

(ગત વર્ષનો અહેવાલ અને હીસાબ હવે પછીના અંકોમાં પ્રકટ થશે. સ્થળ સંકો અને લીધે કેટલીક હકીકત મુક્તવે રાખવી પડી છે. —મંત્રિ સુ. સુ. મંડળ.)

બાલ અન્ધાવલિ ફંદ -૩. ૧૫-૦-૦ સ્વર્ગસ્થ ભાઈ કાન્તિપ્રસાદ નાનાભાઈ પાછની ઇચ્છા અનુસાર, રા. રા. નાનાભાઈ છેડાભાઈ કેસાઈ (પેટલાદ) એઓ તરફથી ૧ ફેબ્રુઆરીએ બેટ આવ્યા, તે ઉપકાર સાથે સ્વીકારવામાં આવે છે.

પત્રમંજૂષા.

સ્રીઓની અવગણના !

ધીરુત તંત્રીજ, “સુન્દરી સુબોધ,” નીચેનું ચર્ચાપત્ર આપના સ્રી-ઉપયોગી પત્રમાં પ્રકટ કરી આભારી કરોશો

“યજ્ઞોપવિત સંસ્કારમાં, બ્રહ્મચારી (ખડવા)ને ગુરૂમંત્ર (ગાયત્રી)નો ઉપદેશ કરતાં, યજ્ઞમાનની સ્રી (કે જેના વગર સંસ્કાર યજ્ઞ શકતોજ નથી તે) ને કહાડી મૂકવામાં આવે છે.” એ દરજ્જા, એક શિક્ષિત મિત્રને ત્યાં જોઈને મહને ખેદ થયો ! આતું કારણ એમ જણાવવામાં આવે છે કે “સ્રી એ શુદ્ધ છે, માટે હેમના સમક્ષ વેદમંત્રનો—ખાસ કરીને ગાયત્રીમંત્રનો ઉચ્ચાર ન થાય !” સ્રીઓને અધોગતિએ પહોંડનારી, આ અસાક્ષી અને બુદ્ધિ વિરહની માન્યતા પ્રતિ શિક્ષિત સ્રી

પુરુષોનો તિરસ્કાર હવે વધતો જાય છે, અને સુધારકોના પ્રયત્નથી, તથા આચારમાજ, આચારના સમાજ, આદિ સંસ્થાઓના ઉદ્બલથી, વિદ્વાનોની સમાજમાંથી, એ માન્યતા હવે નિર્મૂળ થવા લાગી છે. પરંતુ એટલાથીજ બસ નથી; એક બાબુએ— “સંસ્કારમાં, સ્રીઓની પદવી એટ છે,” “સ્રીએ પુરુષની અધોગત છે,” “પુરુષ દેવ, તો સ્રી દેવી છે,”—એમ કહેવું, અને બીજી બાબુએ, આવી મંગળ ક્રિયા પ્રસંગે તેઓ સ્થ નને અથવા સત્કારને ચોગ્ય નથી એમ ગણી હેમની સાર તેવું વર્તન ચલાવવું, એ અત્યંત કદમનક છે. કેટલાકે આ વાતને નજીવી અથવા ગિરથક સહમજતા ઢરો, પરંતુ તેમ નથી. સ્રીઓની અવગણના કરનારી આવી ક્રિયાઓ બંધ નહિ થાય, ત્યાં સુધી સ્રીઓના ઉત્કર્ષ સંબંધી ભાવનાઓને ધોષા પહોંચવાનોજ.

* આ વર્તી ઇમેજ ઉપરથી લીધી છે, જે કે ‘અનારદે’ નામની આજ હકીકતની લાંબી વાત આપણામાં પ્રચલિત છે, તે હવે પડી આપવામાં આવશે.

પાકશાસ્ત્ર.

આ વિષય ઉપર હું મદારી શિક્ષિત બહેનોનું ધ્યાન-ખેંચું છું, અને સ્ત્રી ઉન્નતિના હિમાયતીઓને પ્રાર્થના કરું છું કે, તેઓ આ સંબંધમાં ધટતો વિચાર કરી પોતાને ત્યાં તેવો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે સ્ત્રીઓને ત્યાંજ બેસવા દેવા બંધવરૂપા કરશે.

ગાર્ગી, મૈત્રેયી, સુલભા, કાત્યાયની, લોપામુદ્રા સરસ્વતી, આદિ સ્ત્રીઓ વેદની જ્ઞાતા હતાં, ને કેટલીક સ્ત્રીઓ વેદોના મંત્ર-દૃષ્ટા તરીકે લક્ષીતી છે. તે પછી, જે ગાયત્રી મંત્ર આજે "સંધ્યાનાં" પુસ્તકોમાં રચેલે સ્થળે વંચાય છે, અને કોઇ પણ શિક્ષિત સ્ત્રી યાદ કરી શકે છે, તેના ઉપરેણ પ્રસંગે ત્હને સંસ્કારમાંથી પદ્મપુત્ર કરવી, એ કેટલું અશાસ્ત્રીય, અસબ્ય, અને બુદ્ધિ રહિત છે તે કોઇ પણ સ્વમંદ છાત્રી શકશે.

મયાદા પુરુષોત્તમ મહારાજ રામચંદ્ર, દેવી દોરાસ્વાની આજ્ઞા લેવા જાય છે, તે નખતે કવિ શિશુમણી ઋષિ વાલ્મીકી તે સમયનું ને ચિત્ર દોરે છે, તે પરથી પ્રતીત થાય છે કે, તે સમયે દેવી દોરાસ્વાલ "સંધ્યા-અગ્નિ દોત્રાદિ" નિત્ય કર્મમાં પડેલાં હતાં. અનેક આર્ષ મંથોને આધારે, "આર્યસમાજ" સ્ત્રીઓને, વૈદિક નિત્ય કર્મોના અધિકાર આપે છે, અને વૈદિક સંસ્કારોમાં તે સ્ત્રીઓની, પુરુષના જેટલીજ યોગ્યતા સ્વીકારે છે. યોદ્ધા સમયપર, સમ્પદાની પ્રતિજ્ઞાઓ, કેટલાકે. માં બીલકુલ કરાવવામાં આવતી નહોતી, અને કેટલાકેમાં માત્ર ચોર વંશથીજ બોલાવવામાં આવતી હતી. 1-પરંતુ હાલમાં આર્યસમાજ તેમજ અન્ય શિક્ષિત તથા સુધારક સમાજ તે પ્રતિજ્ઞાઓ વરકન્યાને સ્વપુષ્પે બોલાવે છે એવીજ રીતે કોઈ પણ સંસ્કારમાંથી એવી અણુદ્ર કે અશાસ્ત્રીય વાત હોય તે કાઢી નાંખવી જોઈએ. જેઓ એમ સમજે છે કે અમુક વાત ખોટી છે, ત્હમને શિરે તે પ્રમાણે વર્તવાનો, અને બીજાઓને તે સ્વમંજલવત્તોના જાતે વિરોધ છે. આંશી છે કે, આ ચર્ચાપર અન્ય બંધુઓ તથા બહેનો પણ વિચાર કરશે.

પ્ર૨૬.

(મુંબઈ)

પરબુભાઇ બહાદુરભાઈ શર્મા.
અધિપતિ, "આર્યપ્રકાશ"

મે. સુન્દરી સુબોધનાં અધિપતિ,

આપણી હાલની સ્ત્રીઓ પાકશાસ્ત્રથી એટલી અજ્ઞાન છે, કે ભાંગે મોઈ સ્ત્રીને પાકશાસ્ત્રનું પુરું જ્ઞાન હતો. હાલની માતાઓ પોતાની છાત્રીઓને લાંઘી રાંધતાં શીખવાડતી નથી; પણ તેવીને સાસરે જઈને રાંધવું કેટલું વસમું લાગે છે તેનો ખ્યાલ અનુભવ હતો. બીજા સર્વ વિષયો કરતાં જે સ્ત્રી રસોઈમાં કુશળ હોય તેનો સાસરામાં જટ સમાસ થાય છે. અને પતિ વગેરે સર્વ તેના કપર પ્રસન્ન રહે છે. પણ આ વાત ધણી માતાઓ પોતાની છાત્રીના સંબંધમાં ભુલી જાય છે.

હાલની છાત્રીઓ ચોર બચોરની રોટકી કરે છે ત્યાં થાકી જાય છે, તે પાંચચોર સાતચોરની તે શું જ કરે! જરીક પેસો હોય કે રસોઈયો રાખે ને તે રસોઈ જેવી થાય એવી ખાયા! રસોઈયો રાખે તેમાં બમણું ટુકડાન થાય ને રસોઈ સારી ના થાય. એ બધું સડન કરે તે શાને માટે? હાથે કરવાને દુઃખે! જ્યારે આપણી બહેનોથી રસોઈ સંસ્કારોએ નહીં થાય, ત્યારે શું થશે?

આપણી માતાઓ એમ જાણે છે કે છાત્રી પોતી યશે ને સાસરે જશે ત્યારે રાંધશે સ્ત્રી; આપણે રંધાવશે ને સાસરે રાખે, ત્યારે બિચારીને વિચારો ક્યારે? એમ કરીને એને શીખવો નહીં; કદાચ બહુ તે નીત્યની રસોઈ શીખવશે; પણ પકવાન વગેરે સાસા દિવસો અને શુભ પ્રસંગે એ જરૂરની વિવિધ જાતની સામગ્રી જો કરવી હોય તે કોઈને મુશ્કેલી જણે પડે; ને તે છતાં એ સાસરે થાય નહીં! તેનું કારણ શું? એજ કે બધું રાંધતાં શીખવેલું નહીં ને કોઈ દીવસ કરવાનું રોજની ટેવ હોય તે એનું થાયજ નહીં. માટે સર્વ બહેનોએ પાકશાસ્ત્ર તો જાણવું જ જોઈએ, અને સર્વ માતાઓએ પોતાની પુત્રીને એ શિક્ષણુતો આપવું જ જોઈએ; જેથી સાસરે એને ભારે પડે નહીં. ને સાસરે રંધાય તે શરીર આરોગ્ય રહે. કાણું પાકું થાય તે બાને નહીં ને શરીર બમડે એ તો જુદું!

મેં નજરે જોયું છે કે તેજ ચૌદ. વરસની છાત્રી ઘરમાં હોય પણ માને અગત્યનું હોય ત્યારે બાથશાંએને હાથે રાંધવું પડે અજર ખીચકી વગેરે ખાઈને ચલાવવું પડે! આ શું કહેવાય? અસલમાં એવી છાત્રીયો સાસરે જઈ ત્યારે ત્યાં શું નહીં રાંધતી હોય?

રસોઈ કરવાથી મનની શક્તિ પણ ખીલે છે. ને જો આવડતું હોય, તો જુદી જુદી સામગ્રી કરી જમાડવાથી ધરનાં સર્વ માણસોને કેટલો સતોય યાય છે ?

રાંધવાનો કંઠાળો હોય છે એટલે કોઈ મહેમાન આવે ત્યારે ત્રાસ પડે છે ને મનથી એમ ઈચ્છે છે કે ભય તો સારું. કેમકે રાંધણું ના પડે ! પણ કરીને તો ખવડાવે, પણ કાચું પાકું કરે એટલે આવનાર હોય તે પણ જે દિવસ રાંધવાનો હોય તે. ના રાંધતાં તરત ભય. આપણે ઘેર કોઈ આળ્યું હોય ને તે સતોય પામીને ભય નહીં, ત્યારે ઘરમાં સ્ત્રી હોમ તે શા કામની ? એના કર- તે તો ના હોય એજ સાચું કે કોઈને દોષ તો ની- કળે નહીં ! પુરુષો તો જે વસ્તુ જોઈએ તે લાવી

આપે છે, રાંધી આપવાનું કામ તેમનું નથી. વ- સ્તુની જુદી જુદી વાનીઓ કરીને જમાડવાનું તો સ્ત્રીઓનું જ કામ છે; તે જ્યારે યાય નહીં, ત્યારે પતિ પ્રસન્ન શી રીતે યાય, ને ઘરે શી રીતે ચાલે ?-પછી સેજ કંઠાસ યાય એમાં તવાઈ શી ? કેમકે યાકયા પાકયા પુરુષો ઘેર આવેને જમવા બેસે ત્યારે કાંતો કાચું હોય અગર બળા બચું હોય, અથવા તો ખારું હોય ! એવી અનૈક તર- હની ખાંખી હોય ને બાલે એવું હોય નહીં, એટલે સ્ત્રીકાય ને પછી કંઠાસ યાય. માટે બહેનો ! તમે ધણીના દાખલા જોયા હશે. તો તમે તમારી નાની બેનો તથા પુત્રીઓને રસોઈનું શિક્ષણ આપવું શુભરો નહીં, જેથી તેઓ સુખી યાય અને માતાને ખસ અંતઃકરણથી આશીર્વાદ દે.

અમદાવાદ)

—કોઈ બહેન.

સમય તરંગ.

વિવિધ:

નામદાર લેડિ હાડિંગ (વાઇસ રોયનાં બાતુ) ગાની પુત્રીઓ. કાયમન્ડને સાથે લઈ આવતા પ્રેક્ષમાં વિજાયત જયો.

લગ્ન: (૧) ના રોહનશાહના કાકાના દીકરા સ આચર ઓફ કૉર્નોલનું લગ્ન હચેસ ઓફ ફની સાથે તા. ૧૫ મી એપ્રિલે થયો. (૨) હરાનાં રાજકુમારી શ્રી ઇન્દિરા રાલનું લગ્ન બિહારના મહારાજા શ્રી છત્રેન્દ્ર નારાયણ બાપાદર સાથે લંડનમાં થયું છે.

પ્રદર્શન: તા. ૧૨ મી સપ્ટેમ્બરે, પુણાના "એગ્રેસ ગાર્ડન" (બાગ) માં ફળકુલનું પ્રદર્શન કરાવાનું છે, જેમાં સ્ત્રીઓએ ફુલથી ચણાચરણી આયસિકલોનો નૃદો વિભાજ રાખવાનો છે. ના. આ રિગન્ડનું પ્રદર્શન જોવાને જવાના છે.

જાળપ્રદાય: કાઝિયાવાડમાં પાલીતણા, મદુવા વગેરે સ્થળોએ અને ગુજરાતમાં મહી તથા નર્મદાના કિનારાનાં ગામોમાં પાણીની રેત્ર આવીને લાખ્ખો રૂપિયાનું નુકસાન થયું હતું. તથા યજ્ઞાં માણસો, પ્રાણીઓના જીવની હાનિ થઈ હતી. જંગાળના બદ- વાન જિલ્લામાં પણ બારે રેત્ર આવીને સેંકડો માછલ સુધી પાણી ફરી વળ્યું હતું; અને ત્યાં પણ પૂષ્કળ નુકસાન થયું હતું. સંધળી બાજુપર યજ્ઞાં માણસો સાધનહીન, નિરાધાર, દુઃખી પ્રથ ગયાં છે.

લંડન: (૧) તુર્કીના મહારાજા અને બાઈન રાજ્યો વચ્ચેની લંડનના હજી અંત આવે નથી બાલ્કન રાજ્યોને મહિમાદે લંડનમાં જઈ, તુર્ક લોકોએ એટ્રિઆનોપલનો મોટો દિલ્લો પાછો જીવી લીધો છે અને આસપાસના મુલકમાં પણ તેઓ વધતા ભય છે. બાલ્કન રાજ્યોમાં તો હવે સુલેક થઈ છે, પણ તહેમાં બલ્ગેરિયાને જ નુકસાન થયું છે. અને તુર્કીને યુરોપનાં મોટાં રાજ્યો એટ્રિઆનોપલ પાંછું આપવાની ફરજ પાડશે એમ સંભવાય છે. (૨) સ્વીનના પ્રભસત્તાક રાજ્યમાં ઉત્તર અને દક્ષિણના પ્રાન્તો વચ્ચે વિ- મદ કેટલોક સમય ચાલ્યો હતો. પરન્તુ હાલમાં દક્ષિણનાં લશ્કરને ઘેરી લઈ, સરકારી લશ્કરે વિ- જય મેળવ્યાના ખબર આળ્યા છે. બળવાખોર સરદારો જપાન તથા બીજા દેશોમાં ન્દાશીજવા લાગ્યા છે.

મરણ: (૧) ફક્ત સ્વાશ્રય અને હલોબથી જ પેસો પેદા કરી, અર્ધા કરોડ ઉપરોત રૂપિ- યાનું કાન કરનાર, વહોરા બ્યાપારી સર આદમ- છ પીરમાઈ, મુંબાઈ. (૨) આખા હિન્દુસ્થાનમાં વિદ્વતા અને સુજનતા માટે માન પામનાર, તથા વલ્લભી વેપલર) આચાર્યો માટે લોકસન્માન યુગ પ્રસ કરનાર, ગોસ્વામી શ્રી દેવકી નન્દન આચાર્ય, -મુંબાઈ અને મથુરા; (૩) પાટીદાર કોમના

નણીતા વડા ના. પાટીના દરબાર સાહેબ; (૪) દવામાં ઉડવાની હીલચાલમાં માત્ર લેનાર વિ-લાયતનો પ્રસિદ્ધ વિમાની કર્નલ કોડી. (૫) કુચ-ખિદારના મદારામ રાજ રાજેન્દ્ર નારાયણસિંહ. (વંડનમાં).

કેલવણી.

વિજ્ઞાનના શિક્ષણના પ્રચાર માટે, કેલવણના મુખ્યપ્રસિદ્ધ વકીલ અને નાગરિક (તથા મદારામ કોન્ગ્રેસના પ્રમુખ) ડૉ. રાસ વિદ્યારી ધોષે દશ લાખ રૂપિયાની રકમ ત્યાંની યુનિવર્સિટીને આપી છે અને બીજી મોટી રકમ આપવાનાં છે.

શાળાઓ:—કયાં કુટુંબની દિન્દી બાલિકાઓ માટે રિહલીમાં એક કોલેજિયેટ હાઈસ્કૂલ (પાઠશાળા) સ્થાપવાની યોજાનારો બેઠમ તરફથી યોગવશુ થઈ છે.

મુસમાન ડાહરીઓ માટે જનાના સેન્ટ્રલસ્કૂલ પુણામાં તા. ૧૪-૭-૧૩ ના દોલ ઓ. મિ. શાપે પ્રુલ્લી મુખી હતી. ઇસ્લામી કોમની, ફક્ત ઇલા-કાના મધ્યમ વિમાનમાં, કેલવણી લેતી બાલિકાઓ ઇ. વર્ષમાં ૨૦૦૦૦ ને બદલે ૩૦૦૦૦ થઈ છે આથી શ્રીશિક્ષકોની પડતી તાજુ પૂરી પાડવા આ શાળા બહુ જરૂરની છે.

જલધર કન્યામહાવિદ્યાલયને માટે નવું મકાન બંધાય છે, પંજબના લે મંડુરને લેની મુલાકાત લઈને પંડિત સાવિત્રી દેવી વગેરે દેરા પ્રેમી બાનુઓ વગર ખજારે શાળામાં કામ કરે છે, તે માટે લેમની પ્રશંસા કરી, બાલિકાઓને મિ-કર્ડ માટે રૂ. ૨૦૦ આપ્યા હતા.

શિક્ષણ:—પંજબ યુનિવર્સિટી તરફથી દર વર્ષે મુશ્કેલી પરીક્ષા લેવામાં આવે છે, લેમાં મિસ મોલવી મહેબુબ આલમ પહેલી નં મુસલ-માની બાનુ આ વખત પસાર થઈ છે. " ચરીફ બીની " નામના પત્રની તે સંપાદિકા છે.

મેન્ટ-ઇન-એડ (સરકાર પાસેથી મદદ મે-ળવતી) શાળાઓમાં તે કન્યાશાળાને જે મદદની રકમ મળતી હોય તેથી પાંચ ટકા કરતાં વધુ નહિ એવી ખાસ મદદ ડાહરીઓને પુસ્તકો વગેરે ખરીદવા તથા નિયમિતતા માટે ધનામે તરીકે આપવાને માટે મળશે. આ મેન્ટનું પત્રક બ-વસ્થાપકે જી. ડી. રાખવું પડશે, ને ઇન્સ્પેક્ટરને બતા-વવું પડશે.

અસ્માત વેળા તાત્કાલિક ઇલાજ ' ડ' શિક્ષણ બાનુઓને આપવાનું મુબાર્કમાં " સેન્ટ્રલ લેન એમ્પ્યુલન્સ એસોસિએશન " ના " પારસી નર્સિંગ વિભાગ " તરફથી સાર કરવામાં આવ્યું છે. ડોન્ટીરીય ઉપર બેસાનિયા બિહારીજમાં ત્રીજી માળે " યંગ લેડીઝ હાઈસ્કૂલ " ના મકાનમાં ડૉ. મિસ હીરાબાઈ કંટાકટર આ શિક્ષણ આપે છે. દર રવિવારે ફક્ત એક કલાક અભ્યાસ આવે છે અને ત્રણ મહિને પરીક્ષા લેવાય છે. પાસ થનારને સર્ટિફિકેટ મળે છે. શિક્ષણ માટે કાંઈ ફી (લવાજમ) નથી; માત્ર ચોપડી પાટા, વગેરે માટે દોલેક રૂપિયાનું ખર્ચ કરવું પડે છે.

પુસ્તકાલય:—" સોશિયલ સર્વિસ લીગ " (મુબાર્ક) ની લાયબ્રેરીમાં ૨૬૦૦ મરાઠી તથા ૨૧૦૦ ગુજરાતી ચોપડી છે. આ સંસ્થાને અંગે કુલ ૧૦૪ પુસ્તકાલય ખોલવામાં આવ્યાં છે. અ-લગ વર્ષના લોકો માટે ૧૩૧ ચિત્રમય લાપ્સો આપ્યાં હતાં. અને ગરીબોમાં બજે મેનની ૬૦૦૦ લીનાઈનની ગ્રાળોએ વેચવામાં આવી હતી.

વટોદરાની સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાં ૪૦૦૦૦ પુસ્તકો છે; અને બીન ૨૫૦૦૦ લેવાની મંજૂરી મળી ચૂકી છે. આ પુસ્તકાલયમાં ૨૦૦૦ સંસ્કૃત અને બીજા ભાષાઓના હસ્તલેખ છે. રાજ્યનાં મુખ્ય ગામોમાં જે લાયબ્રેરીઓ ૩૧૦૦ અને ૩૬૦૦ પુ-સ્તકો છે, અને ત્રીજી લાયબ્રેરી પણ એવા મોટા પાયા ઉપર તૈયાર થાય છે. ૨૮ બીન ગામોએ સ. રાં પુસ્તકાલય કંધાર્યાં છે, અને ૨૧૬ ગામોમાં આશરે ૨૦૦ ચોપડીઓની લાયબ્રેરીઓ સાર થઈ છે. લાયબ્રેરી ખાતા તરફથી આ ઉપરાંત, ફરતા પુ-સ્તકાલયની પેટીઓ મોકલવામાં આવે છે અને "એનિક લેન્ટન" તથા "સિનેમેટોગ્રાફ" દ્વારા વિજ્ઞા-નનો લોકોમાં ફેલાવો કરવામાં આવે છે. ગયા વર્ષમાં દેડ લાખ ચોપડીઓ વેચાઈ હતી.

ન્યાયમંદિર.

અહાલુર આસિકા:—દશ ખડાયતા કોમની સગીા ઉમરની ડાહરી બ્લેન "મંચુનું લગ્ન લેના કાકાએ લારે રકમ (દસ હજાર રૂપિયા) લઈ જા-વિના કોઈ રૂબ અથવા આપેડ પુરવની સામે કરવાનું કારણ-આથી તે બાલિકાએ ઉમરેક જઈ પોતાના કુખાં બીન. મિ. ગોકળદાસ પાડેખને ઘેર આવ્યું હતી. ત્યારબાદ લેના વાલી નીમવાની અરજ ડિસ્ટ્રિક્ટ જલ કોર્ટમાં થતાં, આ બાગત તપાસ આ-લી, જેમાં મંચુ બ્લેને પોતાનું લગ્ન પેસાં લઈ

પ્રગતિ.

કરવામાં આવે ત્હેની વિરહ બહુ હિમ્મતથી જીભાની આપી હતી. આખરે કેસની માંડવાળ-યઈ છે, અને આ બાલિકાને ત્હેનાં ફોફ શ્રીમતી સો. પર-સનબાઈ (એન. મિ. ગોકળદાસનાં પત્ની) ને કોર્ટ તરફથી સોંપવામાં આવી છે.

નવસારી લેખકકેસ:—નવસારીના એક પા-રસીવશીલ ઉપર એક દીવે: હવેપત કરવા માટે ફરિયાદ થઈ હતી. આ દીવે એક બાઈએ ધર્મદા આપેલો તે આ ગૃહસ્થ પોતાના વાપર માટે લઈ ગયા, એમ ફરિયાદ પક્ષનું કહેલું હતું. મમતનો આ કેસ હતો અને પક્ષપક્ષીની તકસરનું સ્વરૂપ લીધાથી તે ગંભીર થઈ પડ્યો હતો. મિ. મહેરાનનજી આદ-રજી દેસાઈએ આદેશી હતો, ત્હેમને રૂ. ૫૦૦) નવસારીના જજે હાંડ કર્યો હતો. આ કપરથી વગેરે રાની વરિષ્ઠ કોર્ટમાં આપીલ થઈ તથા ત્હેના 'હુકમથી ફરી તપાસ આલી અને જૂરીએ આદેશીને નિર્દોશ કરાવ્યા. ફરી અપીલમાં પણ તે હુકમ કાયમ રહ્યો છે. આ પ્રમાણે પંદર વીસ રૂપિયાના દીવાની પાછળ બંને પક્ષને વજીલો બારિસ્ટરો વગેરે કોર્ટનાં ખર્ચામાં આલીસ પચાસ હજાર રૂપિયાનું પાણી થઈ ગયું છે!

કાનપુર કેસ:—કાનપુરમાં એક મરજીને આગળનો ભાગ મુનીસીપાલ સત્તાવાળાઓના હુક-થી તોડવામાં આવ્યો હતો. આ બાબતમાં ત્યાંના સલમાનોએ વંધિા લીધો, અને તોડેલો ભાગ ફરી ચણવા માંડ્યો. કલેક્ટર વગેરેએ ત્યાં જઈ સમ-વા પ્રયત્ન કરતાં તેઓ સમજ્યા નહિ, અને રૂડ થઈને એ અટકાવવાને પોલીસને હાથ ગોળાનો યોગ કરવો પડ્યો. સો ઉપરાંત મુસલમાનો પક-યા છે અને ત્હેમની સામે હાથ ચલાવવામાં આવે છે; આદેશીઓમાં પ્રતિષ્ઠિત માણસો પણ છે આ કેસમાં મદદ કરવાને મુસલમાનો તરફથી એક ફંડ લખું કરવામાં આવ્યું છે તથા સુપ્રસિદ્ધ બારિસ્ટરો બચાવ પક્ષ માટે ફોકવામાં આવ્યા છે.

'રાતી' થયેલી હિન્દુ સ્ત્રી:—સંયુક્ત પ્રાન્તો-માં મૈનપુરીના નજી ગામમાં, તા ૮ મી જુલાઈએ, કુલીન બાલજી કુટુંબની એક કેળવણી સ્ત્રી મુસા-મતદેવી સતી થઈ હતી. ત્હેનો પતિ ધણા વજીતથી મારો હતો. તે મરણ પામેથી આ બાઈ મરનારના રાખની સાથે સ્મરાનમાં ગઈ અને હજારે માણસોના દેખતાં અગ્નિમાં ત્હેણે પ્રવેશ કર્યો. પોતાના પતિનું માથું એળામાં લઈ, સંસ્કૃત શ્લોકો અને 'રામ' 'રા-મ' શબ્દોનો ઉચ્ચાર કરતાં, ત્હેણે સદગમન કર્યું હતું. આ બાઈનાં સંબંધીઓને ત્હેમાં મદદ કરવા માટે ભારે સજા થઈ છે.

બાંબીલકેસો અટકાવ-વાંકાનેર રજમાં બા-બીલકેસ અટકાવવા માટેના કાનુનો ધરીને લોકોને જણાવવામાં આવ્યું હતું, કે એ સંબંધમાં કોઈને વાંધા દર્શાવવા હોય તો જલ્દી કરવા. તેવી ફેટલીક અરજીઓ ત્યાંના રાજ ઉપર આવી હતી અને તે ઉપર સંબાળપૂર્વક વિચાર ચલાવવામાં આવ્યા પણ થોડા ફરફાર કરતા આ કાયદાને પસાર કરવામાં આવ્યો છે અને એ કાયદો અઝ-કુર રાજ્યના છેલ્લા ગેઝેટમાં પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં સ્ત્રીઓનો સત્યાગ્રહ—ઓરેન્જ ફ્રી સ્ટેટમાં ત્યાંના રહીશો માટે પાસ મેળ-વવાનો કાયદો છે અને તેમાં સ્ત્રીઓને પણ તે નિ-યમ લાગુ પડે છે. આ બાબતમાં ગુપ્તા માસમાં દેશી સ્ત્રીઓએ મેયરને એક અરજી કરી પાસમાંથી પો-તાને બાકાત રાખવા વિનંતિ કરી હતી અને એ એ કાયદો ચાલુ રહેશે તો તેને તેઓ તોળે યશે નહીં. એમ જણાવ્યું હતું. આ અરજી ગયેલી હતી તે દરમ્યાન તા. ૫મી જુને પોલીસ સત્તાવાળાઓએ ફેટલીક સ્ત્રીઓને તેમની પાસે પાસ નહીં હોવા માટે પકડી હતી. એ સ્ત્રીઓ તેથી ડરી નહતી; તે-મણે જુરીથી પોતાને પોલીસ થોડીએ લઈ જવા કહ્યું હતું. જણાવવામાં આવે છે કે તેઓને સત્તાવાળા-ઓએ એક આખી રાત "ચાર્જ"માં પુરી હતી અને બીજા દિને તેઓને માછરોટ સમક્ષ લઈ જવામાં આવી હતી. તા. ૬ મી જુનને દિન હશે સ્ત્રીઓનું ટોળું માછરોટની એકીસે ગયું હતું અને તેણે કા-લાદત્વ કરી મુક્યો હતો. માછરોટે બહાર આવી સ્ત્રીઓને સાંત પાડવા કહ્યું ત્યારે તેઓ સાંત થઈ હતી. ત્યાંથી તેઓ ટાહનહોલ તરફ ગઈ હતી, અને પોલીસનાં માણસોએ તેમને ટાહન હોલમાં ન જવા દેતાં આરામદારી થઈ હતી. તે બાઈઓએ જણાવ્યું હતું કે—અમે આજીજી કરી ચુક્યાં છીએ. હવે અમે હજી પુરવાર કરવા માગીએ છીએ. મેયરની ગેરહા-જરીમાં કેપુટી મેયરે થોડુંક ભાવણ આપી તેમને સાંત પડવા સલાહ આપી હતી. અને ઘરત વેળા તેઓને ઘેર જવા કહ્યું હતું અમલદારો તે ઉપર વિ-ચાર ચલાવે છે એમ તેણે ખબર આપી હતી.

સુન્દરી સુખોદ * માસિક વધારો.

અંક ૧ લો.

(સુ.-સુ: પુ. ૧૧-અ.-૧.)

સપ્ટેમ્બર, ૧૯૨૩.

કાવ્યકુંજ.

આવકાર.

(આશાવરીની ધૂન)

આવો, વ્હાલાં પ્રાણુ !
આવો, કુસુમી લ્યો આ વ્હાણુ: આવો, વ્હાલાં પ્રાણુ !
ફૂલના ઉત્તમસની લ્યો વ્હાણુ: આવો, વ્હાલાં પ્રાણુ !
ફૂલની સુવાસની લ્યો વ્હાણુ: આવો, વ્હાલાં પ્રાણુ !
ફૂલની ફૂમારાની લ્યો વ્હાણુ: આવો, વ્હાલાં પ્રાણુ !
ફૂલની હળવારાની લ્યો વ્હાણુ: આવો, વ્હાલાં પ્રાણુ !
લખ્યે કુસુમવંતની વ્હાણુ !

(વડોદરા)

—લલિત.

ચાર ચાર ચન્દ્ર.

હો ! ચતુર્ભુજે ચાર ચાર દીધા મ્હને ચન્દ્ર.
ચાર ચાર દીધા મ્હને ચન્દ્ર,
હો ! ચાર ચાર દીધા મ્હને ચન્દ્ર.
હો ! ચતુર્ભુજે ચાર ચાર દીધા મ્હને ચન્દ્ર.
એક ચન્દ્ર ઉગ્યો પ્રેમના વનમાં,
મુખ સુન્દરતાની ઉડે ચન્દની;
બીજો ચન્દ્ર તપે નભના ગોખમાં,
ત્હેની જ્યેષ્ઠતા ઝગે; કાંઈ જગવંદની;
મુજ કાકી વિશે તેજનો ચન્દ્રમા,
અજ્ઞતાશું પૂરે વિશ્વમાં અમીનું;
રસચન્દ્ર રમે ઉરનંદનમાં,
ઉરઆલ ઠરે રસજલમીનું.
હો ! ચતુર્ભુજે ચાર ચાર દીધા મ્હને ચન્દ્ર.

(રાજકોટ)

—જ્ઞાનાસાગર દ. કવિ.

આજી.

સખિ ચન્દ્રિકે !

ઝગમગ જગત અજવાળજો:

પ્રતિ મુકુલ યુક્ત હસાવજો:

ચંપાઈ ઉર ઉર ચાંપજો:

અદ્વૈત મૂર્તિ વિરાજજો:

જે કાર-મૂર્તિ ! વ્યવસ્થાનિકે !

(મુખોધ)

—આમીન એ.

મોરલી !

જો જો સખિ ! જોલે મહારા મોહનની મોરલી !

જોલે મોરલી ને જગ ઉર સૌ ડોલે;

ડોલે ડોલે ગિરિ ને ગગનરે !

રમ્ય અનિલની લહરી ડોલે:

ડોલે ડોલે મહારાં રસ જોખન રે.

જો જો સખિ ! જોલે મહારા મોહનની મોરલી !

એને જોલે મહારા ઉર કુંજ ડોલે:—

વરે પ્રણયમૃત નિર્ધારે !

એ રસ પાન કરતાં રસીલાં:

ઉરની આશિષો હળર રે !

જો જો સખિ ! જોલે મહારા મોહનની મોરલી !

(વાસણા ઢળીઆ.)

—શિરીષ.

ગોપ—ગીત.*

(મુખકાની માથા લાગી.....એ ભગવતી પીરંતા પાની પુનમાં.)

ખેતરમાં વહેલો વળજે રે, કા'નુડા તું તો.....

ઉંઠો ઉંઠો પોંખ ખાડી, યુ'કા યુ'કા ખાશું, અધ્યા !

ટેપઈ ભાવે તો, વહેલો આવજો ! કા'નુડા તું તો.....

લીમડાની ડાલે ખેશી, હોંસથી હીચીયું હોંકે,

રાગડા લખિથી લલકારશું: કા'નુડા તું તો.....

ગોધીયું પલાણી, વ્હાલા ! બેસે પાવા આપણુ જોશું;

ન્હાશું ન્હવાડશું તલાવડીમાં સોને દાં: કા'નુડા તું તો.....

સ્વર્ગના સંખધી મહારા ! નિલના સંગાથી વ્હોસા !

મોરલી મધુરી રખે બૂલતો ! કા'નુડા તું તો.....

—કૃષ્ણ સજ્જા.

* આવાં કાવ્યો મુદ્રાપીયન સાહિત્યમાં પ્રદર્શિત થયાપિ કાવ્યના નાયક 'કા'નુડા'ને પરમાત્મા જેખીનેજ આ કાવ્યની સ્ફુરણા છે, ત્વેદી ભાવના પૂર્વે તરફના દેશોની નધારે છે.

સખિને નિમંત્રણ.

(કૃત વિવર્ણિત.)

અમલ મૌકિતક ચોક. પુર્યા અમે,
અમુલ રત્નથી સ્વસ્તિતકને રચ્યો;
સુરભિ પુષ્પિત તોરણુ ખારણે,
અમ શૃહે રમવાન પધારણે.

નવપથે જુલ વેરી મૂક્યાં અમે;
વ્યગ્ન પુષ્પિત લાં મુકુટાય છે;
ઉડી રલાં જળાયત્ર શીળાં તલિ,
અમશૃહે રમવા પડશે મળ.

અદિ રલાં શયનો મુખને ગુંથ્યાં,
અમ વિદારક શાન્ત મુગધી છે;
મુખથી મુઠ, સખિ ! ઉડ્ડને મુખે,
અમશૃહે બધી છે નવલી મળ.

તવ સટે કરી બેઠક છે રડી,
અમ ઉભા કર્યું તવ મુશુપા;
હસિત મુખથી બોલી હસાયને,
હૃદય હર્ષિત ક્ષેત્રથી હારણે.

ધ્વનિ અપૂર્વ અગમ્ય જણાવતું,
યર્ષ રહ્યું રૂં ગાન સિતારતું;
ફરી ફરી વહતું અદિ આવણે,
અમ શૃહે પદને પદારણે.

ઉડી રડી હરિચન્દનની પ્રણો,
ઉડી રલાં મુકવારી મુખપ્રદઃ
ઉડી રલાં અમશે જુલ મુગધા,
ઉડી રહ્યું મમ અન્તર હર્ષથી.

સદન આગ પ્રણિત યશે નપી,
તવ પદે, નપી આવતું હો સખિ !
અમશૃહે તવ મુનિ પ્રિયગણે,
હૃદયમાં તવ સ્નેહ પ્રકાસશે.

રમતને રમ્યું. હસી બેસતું,
ઉર ઉરે રસમાં રડી બેગતું;
હૃદય ગાન ઉમંગથી ગાતું,
મુખપદે ગિર સ્નેહથી નાભીયું.

કર્મક્ષેત્ર: ચારિત્ર્ય અને ઉદ્યોગ.

ઈલિઝાબેથ ક્રાયક્લ

(એક પરોપકારી બાતુનું સંપૂર્ણ ચરિત્ર)

આ દુનિયામાં આજપર્યંત જેને નામાંકિત સ્ત્રીઓ થઈ ગઈ છે, તેવીજ અને તે પૈકીની ઈલિઝાબેથ ક્રાય પણ છે. આ સ્ત્રી જેકે મ્હોટી વિદ્વાન કિંવા ધનવાન ન હતી, તો પણ પોતાની સહવાસના, સહશીલ અને સદાચરણના પ્રભાવથી મ્હોટા મ્હોટા વિદ્વાન અને ધનાઢ્ય લોકોથી કવચિત્ થયેલાં લોકોપયોગી કાર્યો, તેમજ મનુષ્ય સમાજ પૈકી એક અત્યંત લાચાર અને અનુકંપનિય વર્ગની સ્થિતિના ઉદ્ધાર માટે થયેલા કવચિત્ પ્રયત્નો કરતાં, તેના પોતાના હાથથી થયેલાં ઉમદા કામો માટે તેનું નામ અમર થઈ ગયું છે. આવાં સ્ત્રીરત્નો પ્રત્યેક દેશમાં, અને પ્રત્યેક જાતિ અગર ધર્મમાં થઈ ગયેલાં છે. તેમનાં છવનચરિત્રો પરથી મનુષ્યસમાજને કાંઈને કાંઈ તો આંધ મળે તેમ તો છેજ. આ બાતુનું જે ચરિત્ર અહિં આપવામાં આવ્યું છે, તેમાંથી આપણી બહેનોને અનુકરણ કરવા લાયક ઘણું જડી આવશે. આપણા દેશમાં હાલમાં સ્ત્રી શિક્ષણનો થોડો ઘણો ફેલાવો થવા માંડ્યો છે, તેમજ સ્ત્રીઓએ પણ પુરૂષ વર્ગ પેઠે સમાજહિતનાં કાર્યોમાં ભાગ લેવા માંડ્યો છે, તેવી વખતે ખીજા દેશની સ્ત્રીઓ સમાજહિતનાં કાર્યો, તેમજ ગરીબ અને દુઃખી લોકોનાં દુઃખો ઓછાં કરવાને, અને તેમની ઉન્નતિ અર્થે કેટકેટલા પરિશ્રમે પોતાના શીર ઉપર ઉપારી લે છે, તેનું ચિત્ર અહિં આપવું બહુ ઉપયોગી થઈ પડશે. પશ્ચિમના દેશો પ્રમાણે સ્ત્રીશિક્ષણનો પ્રસાર સાર્વત્રિક આપણા દેશમાં થયો નથી તે ખરું છે, પરંતુ આ શરે ૧૦૦ વર્ષ પૂર્વે સ્ત્રી શિક્ષણની બાબતમાં ખુદ ઈંગ્લાંડ દેશની સ્થિતિ આપણી હાલની સ્થિતિ કરતાં કાંઈ ભિન્ન નહોતી ! આપણે અહિં હાલમાં સ્ત્રીઓ યુનિવર્સિટીની ગ્રેજ્યુએટો થઈ શકે છે, પણ તે વખતે ઈંગ્લાંડમાં સ્ત્રીઓને યુનિવર્સિટીના નામની પણ ખબર નહોતી ! તેમનું શિક્ષણ કેવળ સામાન્ય પ્રકારનું હતું. પરંતુ આવી સ્થિતિમાં પણ સમાજહિતનાં કાર્યો કરનારી સ્ત્રીઓ જન્મવા પામી હતી, તેમાંની એક આપણી ચરિત્રનાયિકા ઇલીઝાબેથ હતી. તેનું ચરિત્ર વાંચ્યા પછી સા કાંઈ કમુલ કરશે કે, તેનું શિક્ષણ ઉચ્ચ પ્રકારનું નહતું, તેમજ તેની સ્થિતિ બેમજાએ તેવી. સારી નહતી; જોખણ ઈંગ્લાંડ દેશમાં તે સમય સુધી નહિ થયેલું કેદખાન્યાઓની સુધારણાનું કામ 'તેને હાથે થવા પામ્યું હતું. આપણે અહિં પણ આપણી સેવાસગિનીઓ ધારે તો તેવી જગતનાં અનેક લોકોપયોગી કાર્યો કરી શકે.

૧.

પૂર્વ ભાગ:-જન્મ-મિત્ર મંડળ-સુવાવસ્થા-લગ્ન-પરોપકારનાં કાર્યો:-

ઈલિઝાબેથનો જન્મ ઈ. સ. ૧૭૮૦ ના મે મહિનાની ૨૧ મી તારીખે નૉરવિચ (ઈંગ્લાંડ) શહેરમાં થયો હતો. તેનો પિતા જ્હોન ગર્ને એક ન્હાનો જમીનદાર અને વ્યાપારી હતો. તે વખતે ઈંગ્લાંડમાં ' મિત્ર મંડળ ' (Society of friends) નામની એક ધાર્મિક અને પરોપકારી સંસ્થા હતી. જ્હોન ગર્ને આ સંસ્થાનો એક મુખ્ય સલાસદ હતો. આથી ધાર્મિક અને પરોપકારના ઘણા સદ્ગુણો જ્હોન ગર્ને અને તેના કુટુંબમાં દાખલ

થયા હતા. આ સંરથાના સહવાસમાં ઇલિઝાબેથ ઉઠરેલી હોવાથી મૂખ્યત્વે કરીને ન્હાન-પણથી ત્હેનામાં ઉપરના શુભોની સારી છાપ પડી હતી. બચપણમાં તેનો બાંધો મજબુત ન હતો, તેથી કરીને તે હંમેશાં માંદોને માંદો રહ્યાં કરતી. મંદવાડને લીધે ત્હેનો સ્વભાવ ધણોજ ન્દીડીઓ થઈ ગયો હતો. જેમ જેમ તે મ્હોટી થતી થઈ, તેમ તેમ ત્હેનામાં વિચારશક્તિ આવતી ગઈ. સાધારણ બાળકોએ પ્રમાણે ત્હેને રમત ગમતના ખેલો પસંદ ન હતા. આ સંબંધમાં “Progress” (પ્રોગ્રેસ માસિક પત્ર)જણાવે છે કે—“તે ભર્યા ઘરમાં રહેતી; અને તેની સાથે સાથે પોતાનાં દસ ભાંડુ રહેતાં, છતાં ત્હેમની સાથે રમતમાં તે કદિ ભગતી નહિ. આ માટે ત્હેની એક બહેન છુપસા ફૂલે છે કે, મ્હારો આજ એક ગુન્દો થયો છે, કે હું બેટ્સી સાથે અણુધટી રીતે બોલી. તે એવી રીતે વર્તી કે, મ્હારે ત્હેને ફૂલેવું પડ્યું. સર્વમાં મ્હોટી છતાંયે તે રમતમાં ભળતી નથી. પરંતુ તે પાછળથી વળી એમ પણ ફૂલેની કે કદાચ આ બધું ત્હેના મંદવાડને લીધે થયું હોય. તથાપિ ત્હેનો માયાગુ સ્વભાવ મ્હારા અંતઃકરણને ત્હેની તરફ ખેંચે છે.”

મનન અને વાંચનનો ત્હેને ઘણોજ શોખ હતો, અને હંમેશાં તે ત્હેમાં મગ્ન રહેતી. કોઈપણ વાતનો વિચાર કરી તે પર પોતાનો સ્વતંત્ર મત બાંધી તે પ્રમાણે વર્તવાને ત્હેને મૂળ-થીજ ટેવ પડી હતી. ત્હેની મા તરફથી ત્હેને ઉત્તમ પ્રકારનું ગૃહશિક્ષણ* અને ધર્મ-શિક્ષણ મળેલું હોવાથી, કર્તવ્યનિષ્ઠા, સતત ઉદ્યોગ કરવાની ટેવ, ધાર્મિકતા, પરોપ-કારજીવિ, ઇત્યાદિ શુભો ત્હેનામાં આવયા પામ્યા હતા. આ અરસામાં ત્હેની મા સતત છોકરીઓ અને ચાર છોકરા મૂકી મરણ પામી. આથી ત્હેના શિક્ષણમાં વિદ્ય આવી નડ્યું, તેમજ ધરકામનો બધો બોળે ત્હેના માથે આવી પડ્યો. ત્હેની મા વગર ન્હાની ઉમરમાં ધરકામનો બોળે, અને છોકરાં સંભાળવાનું કામ ત્હેને એકલે માથે કરવાનું આઘ્યાથી પણ તે કદિ કાયર થતી નહિ. ત્હેને આત્મનીરીક્ષણ કરવાની ટેવ પોટી હોવાથી પોતાના દોષો સુધારવાને તે મથતી, અને પોતાના અવિચારી મનપર દાખ રાખતી. મનપર દાખ રાખવાનો એક-દાખલો અત્રે આપવો ઠીક થઈ પડશે. ત્હેની બહેન છીટી ફૂલે છે કે “અમારે બધાંને આજ બપોરે રૂબી જવાનું હતું, પરંતુ હવાઅનુકૂળ નહિ હોવાથી વિચાર ત્યુ પચુ થયા લાગ્યો. બેટ્સી જવાને આતુર હતી, ત્યારે મ્હને ઘેર રહેવાનું મન હતું. આખરે જવાનું ફૂલે. શેન્ડા અને બેટ્સી (ઇલિઝાબેથનું આ બીલું નામ હતું) આગળ ગયાં. હું, રાશેલા, હાના અને બેટ્સી ગાડીમાં ગયાં. અમારાં બધાંનાં મન આનંદમય હતાં. રૂબી પહેાંચ્યાં. અમારા લાઇ ન્હોન અને પીચર્ડ્સ ત્યાં આગળ મળ્યા. પીચર્ડ્સ સાથે અમે બધાં ખુબ રમ્યાં. બીજા દિવસની સહવાર ઘણીજ ખુશનુમા હતી. અમે રમ્યાં અને રહ્યા તથા નાસ્તો લીધો. આ વાગે પિતાએ પાછાં ફરવાનું કહ્યું, ત્યારે અમારાં બધાંનાં મન નારાજ થયાં, પરંતુ બેટ્સી ધમકાવતાં બોલી, દરેક વાતને હદ હોય છે !”

*આ કેકાણે ‘ગૃહશિક્ષણ’ શબ્દમાં સ્વભાગગત, લેટિન, અને ફ્રેંચ ભાષાઓનું ઉત્તમ જ્ઞાન, ગણિત શાસ્ત્રનાં મૂળતત્ત્વો, સ્વદેશનો પ્રાચીન અને અર્વાચીન ઇતિહાસ, પ્રાણિશાસ્ત્રની થોડી માહિતી, ધરકામ, શિવજીકામ, કરકસર, વિનય, અને સંખ્યતા વિગેરેનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

ધલિત્રાબેથના પિતા 'મિત્રમંડળ' સંસ્થાનો સલાસદ હોઈ, તે લોકોને ધર્મશિક્ષણ આપી; તેમનામાં ધર્મ અને નીતિ જગૃત કરવાનું, તેમજ અનાથ અને ગરીબ લોકોને મદદ કરવાનું કરતો. આ મંડળના સલાસદોની રહેણી કરણી તદ્દન સાદી હતી. મંડળના સલાસદો ધણીવાર તેના પિતાને ત્યાં આવતા. તેમનાં આચરણ અને વિચારની ધલિત્રાબેથના મન પર ધણીજ સારી છાપ પડી; તેથી કરીને તેને ધીમે ધીમે જગતના ઉપભોગ અને વિલાસનો કંટાળો આવવા લાગ્યો. આ સમયમાં તેને તેના પિતાના એક મિત્રને ત્યાં લંડન મોકલવામાં આવી. આ મિત્ર સારા સ્વભાવનો હતો. તેના સહવાસથી ધલિત્રાબેથને લંડન શહેરનાં પૈસાદાર લોકોમાં લળવાનો સમય મળ્યો; તેમજ તે શહેરનાં પ્રસિદ્ધ નાટકનાય, અને ખીન્ન અને અનાદ મેળવવાનાં સ્થળો જોવા મળ્યાં. પરંતુ મુળથીજ તેને વિલાસ અને ઉપભોગ ઉપર કંટાળો હોવાથી તેનો તે બધો વખત સંતાપમાં ગયો. સર્વ ઉપભોગ પાપરૂપ અને દુઃખકારક છે, એવી તેની ન્હાનપણથીજ માન્યતા હતી. તેના વિલાસના કંટાળા વિશે તેની બહેન જણાવે છે કે—“સ્ત્રીવાર માર્ચ; ૧૭૯૮.—બેરૂસીના દિવસે દિવસે ‘ફેકરીઝમ’ તરફ વળતા વિચાર માટે હું નારાજ થઈ છું; અને તેથી કરીને મહારી દિલગીરીમાં દિવસે દિવસે વધારો થયાં કરે છે. તે અમારા આનંદમય નાચમાં ભાગ લેતી નથી કે જ્યારે ગાવાનું ફક્ત એટલું જ ગાતી નથી. તે હવે તો તદ્દન સાદાં કપડાં પહેરે છે, તેમજ ધણુંજ ચોક્કસ જોડે છે. આટલું કરે છે તે ઉપરાંત વધારે દિલગીરી એ માટે ઉપજે છે કે, મારા ખીજ બહેનોના વિચારોને કે રહેણી કરીને તે ખીજકુલ મળતી થતી નથી. પણ હું ધારું છું કે અમારે અમારે જેમ સાંધે થાય તેમ કરવું જોઈએ. અને તેની માફક બની શકે તેટલાં અમારાં મન પણ કાષ્ટમાં રાખવાં જોઈએ, બેરૂસીની વક્ષણમાં, ખરેખર તેના આવા વર્તનથી ઘણું ભાગે સારો સુધારો થવા પડ્યો છે. તે ઉદ્યોગી, ગરીબ તરફ ઉદાર, તેમજ અમારા સર્વ તરફ માયાળુ છે; દુકામાં ફક્ત એટલું જોઈએ તે બેરૂસીની વક્ષણ ધણીજ સારી છે.”

લંડનથી પાછા ફર્યા પછી પોતાનાં સુંદર વસ્ત્રો, આભૂષણો વિગેરે તેણે તથા દીધાં, અને આનંદના પ્રસંગોમાં જવાનું છોડી દીધું. આ પછી તેણે ગરીબ લોકોના બાળકોના શિક્ષણાર્થે એક ન્હાના પાયાપર નિશાળ ફહાડી, અને પોતાનો ઘણોખરો વખત આમાં ગાળવા લાગી. આ પ્રમાણેના તેના દુક પ્રયાસ પછી આ શાળામાં ૭૦ બાળકો દાખલ થવા પામ્યાં હતાં. જેઓને ધલિત્રાબેથના ન્હાનપણના ચીડીયા સ્વભાવની ખબર હતી, તેઓને તે જુદા જુદા સ્વભાવનાં ૭૦ બાળકોને કેવી રીતે શીખવી શકશે તે વિશે શંકા થયાં કરતી; અને તેઓ ધારતાં કે આ તેનો પ્રથમ નિષ્ફળ નિવડશે. પરંતુ તેઓને ચકિત કરે એવી રીતે ધલિત્રાબેથે નિશાળને સારા પાયાપર આણી મૂકી.

ધલિત્રાબેથ હવે વયમાં આવી હતી. તેને આ વખતે ૨૧ મું વર્ષ જતું હતું. આ વખતના તેના દેખાવ વિશે તેની બહેન બેરૂસી ફરે છે કે “બેરૂસીના મ્હેરોનો દેખાવ મ્હેને હજીયે યાદ છે. તે ખરેખર ઘણેજ મ્હાવા લાયક હતો. તેના વાળના આગલા ભાગમાં વાંકા કચકડાનો કાંસકો આવી રહેલો હતો. તેના ઘોળા ઝબ્બાથી અને ઘોળાં મોઝથી તેનું શરીર શોભી ઉઠતું હતું. જેઓરફને અમે ‘જુલુ રમ’ ફરેના, તેની બહારીપર લટકતા પગે બેરૂસી, અને ઉંડા વિચારમાં મગ્ન થઈ ગયેલી તેની આકૃતિ મ્હેને જોરાયર યાદ છે. તેની લખવા બેસતી વખતની આકૃતિ પણ મ્હેને યાદ છે. તેના દિવસે દિવસે બદ-

લાતા વિચાર અને વક્તવ્ય વિશે મને તે વખતે ગિલકુલ જ્ઞાન પણ ન હતું, પરંતુ તેના મહેરાપર બદલાતા વિચારોની છાયા મ્હને યાદ છે. હવે મને ખબર પડે છે કે, તેને કંઈ કંઈ મુશ્કેલીઓ નડતી હશે. ત્હારે તેણે અમને કહ્યું કે હવેથી હું ત્હમરી સાથે નાચીશ કુદીશ નહિ, ત્હારે તેને સ્હમજાવવાને અમે કરેલા કાકાવાજાના દેખાવો યાદ છે. પરંતુ તેમાં તે દૃઢ રહી હતી. તે હવે નિત્ય બાથબસ (ધર્મ શાસ્ત્ર)નું મંત્રન કરતી, ગરીબોની મુલાકાત લેતી, અને મુખ્યત્વે કરીને આજની તરફ બહુ માયા બતાવતી. અમે જો કે બધાં તેનાં આ કાર્યો સ્હમજાવવાને તદ્દન અજ્ઞાન હતાં, પરંતુ તેની વક્તવ્ય ઉપરથી અમને તે કંઈ સાંકે કરે છે, એમ માન્ય પડતું. અમારા તરફ તે ઘણીજ માયાળુ રહેતી, અમને વારં-વાર માફી આપતી. અમે તેને અમારી મા જેવીજ ગણતાં, અને તેનો દરેક દુઃકમ અમલમાં આણતાં.” તે વયમાં આવેલી હોવાથી તેના લગ્નનો સવાલ તેના કુટુંબમાં હવે ઉભો થયો. તેવામાં લંડનના મિ. જોસફ ક્રાય કરીને એક સાધારણ ગિયતિના વ્યાપારીએ તેની સાથે પરણવાની માગણી કરી.

ઇતિહાસિકના વિચારો તદ્દન જુદાજ પ્રકારના હતા. લગ્ન કરવું કે ન કરવું તે મારે તેના મન સાથે તેને ઘડલાંજ થવા લાગી તથાપિ આખરે વહિવટ વર્ગની આજ્ઞાને આધિન થઈ, મિ. જોસફની સાથે સન ૧૮૦૦ ના ઓગસ્ટની ૧૬મી તારીખે તે પરણી. લગ્ન પછી તરતજ તે પોતાના ઘણીને ઘેર લંડન ગઈ. મિ. ક્રાય ‘કવેકર’ પંથનો અનુયાયી હતો, અને ઉક્ત ‘મિત્ર મંડળ’નો સભાસદ હતો. અર્થાત્ આ ઠેકાણે મિસિસ. ઇતિહાસિક ક્રાયમાં ધાર્મિકતા, જૂતદયા, પરોપકાર શુદ્ધિ ઇત્યાદિ ગુણોનો વધારો થવામાં પણ નીક સવડ મળી. તેના લગ્ન સંબંધમાં પ્રોગ્રેસ પત્ર જણાવે છે કે,—

“લંડનના એક કવેકર વ્યાપારી મિ. જોસફ ક્રાયે ઇતિહાસિકની માગણી કરી, પરંતુ આ શરમાળ છોકરીએ પહેલીવાર તે નાકબૂજ કરી. બીજીવારના પોતાના પ્રયત્નમાં મિ. ક્રાય નિષ્ફળ ગયો નહિ. તેનો બીજીવારનો પ્રયત્ન આ પ્રમાણેનો હતો:—

પોતાની દરખાસ્ત રજુ કરવાને તેણે એક સુંદર ઘડીઆળ, અને એક અછોડો પોતાની સાથે રાખી લીધો હતો. પછી જ્યોરના, તે ધીમે ધીમે બાગના પાછલા ભાગમાં ઇતિહાસિકની ‘બેન્ચ’ પાસે ગયો, અને તે ઉપર પોતાની ઘડીઆળ અને અછોડો મૂક્યાં, અને તેણે રૂં પરિણામ આવે છે, તે તપાસતો છૂપાઈ બેઠો. તેણે નક્કી કર્યું હતું કે જો પોતે આ પ્રયત્નમાં નિષ્ફળ જશે, તો કદિ પાછી તેની માગણી કરવી નહિ.

લાંબા વખત પછી ઇતિહાસિક બાગમાં આવી, અને પોતાની એક ઉપર ઘડીઆળ તેમજ અછોડો જોઈ સર્વ મર્મ કળી ગઈ. ત્યાં આગળ થોડીવાર મુઠી તે વિચાર કરતી ઉભી રહી, ત્હાર પછી તેના પિતા કે જે દિવાનખાનામાં હતા, ત્યાં આગળ ગઈ. તેમની સંમતિ તેણે સર્વ વાન કહી સંભળાવી. પિતાનો જવાબ મળ્યો કે ‘જે કામ કરે તે વિચારીને કરજે.’ પછીથી તે પાછી બાગમાં ગઈ, અને ઘણીવાર મુઠી તેની માગણી કમૂલ રાખવી કે નહિ, તેપર વિચાર કરી આખરે મિ. ક્રાય સાથે પરણવાને સંપૂર્ણ રીતે સંમત થઈ. આ રીતે મિ. જોસફ ક્રાયે પોતાનું પત્નીરત્ન મેળવ્યું.

‡ ઇતિહાસમાં ‘કવેકર’ પંથ ધર્મચૂસ્તમતના ધર્મચૂસ્ત પંથ ગણાય છે. ક્રિશ્ચિયોમાં વિદ્વાન, ધર્મચૂસ્ત, દયાળુ, અને હમદા કામો કરનારાંનાં કેટલાક ‘કવેકર’ પંથના હતા.

લંડનમાં આવી વસતાંજ ઇલિઝાબેથે ગરીબ લોકોને ઘેર જઈ તહેમને ઔષધ, દ્રવ્ય, અન્ન, અને કપડાંલગતાંની સહાય કરવાનો નિયમ શરૂ કર્યો. આ કામ શરૂ કરતાંની સાથે તહેને નીચે મુજબ એક દીલ ઉરકેરનારા બનાવના અનુભવ મળ્યો:—

એક દિવસ હુમ્મશના નિયમને અનુસરીને ગરીબોને સહાય કરવા, તેજતી હતી, તેવામાં એક કંગાલ સ્ત્રી કે જેને ખમ્મે એક આગરી બાળક હતું, તે તહેના બેઠામાં આવી. આ સ્ત્રીએ તહેની પાસે દ્રવ્ય સંબંધી મદદ માંગી, પણ ઇલિઝાબેથે તહેને ઘેર જઈ તહેની સ્થિતિનું અવલોકન કર્યા પછી સહાય કરવાનું વચન આપ્યું. તે સ્ત્રીએ તહેની આ માગણી નામંજુર રાખતાં ત્હાંથી પલાયન કરવા માંડ્યું. ઇલિઝાબેથેને આ ઉપરથી કંઈ શક ઉપલ્બ્યો. તેથી છૂપી રીતે પણ તહેની પાછળ પડી, તહેના ઘરની સ્થિતિ જાણી લીધી. ત્હાં તહેણે શું જોયું?—દશ પંદર આગરી બાળકો એક અધારી ફાટડીમાં પડેલાં, અને રૂઝતાં સાંભળ્યાં. ઘેર જઈ તરતજ પોતાના વૈધને તે મકાને જઈને મદદ કરવાનું જણાવ્યું. પણ આશ્ચર્ય! વૈધ તે ઘેર જઈ તપાસ કરે છે, તો ન મળે બાલ અને ન મળે તહેનાં છોકરાં! તપાસ કરતાં માલૂમ પડ્યું, કે તે સ્ત્રી હરકોઇનાં બાળક ચોરી લાવી તહેમનાં પોપણ અર્થે હરકોઇની દયા આઢી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતી. ધણીવાર મરણ પામેલાં બાળકોની ઉત્તર દિશા માટે પૈસા ઉધરાવી તે પૈસાનો પોતે ઉપયોગ કરતી, અને બાળકોને શહેરના એકાંતે લાગમાં નાંખી આવતી! આ વાત જાણ્યા પછી લંડન શહેરના પછાત વર્ગની શાશ્વતીય સ્થિતિની મિસિસ ક્રાયને સારી કલ્પના થઈ. તહેણે આવા વર્ગોના ઉદ્ધાર માટે પ્રયત્ન કરવાનો મનમાં પકકો ફરાવ કર્યો. આ સમયમાં શિક્ષણઆપવાની વાતમાં પણ તહેનું ચિત્ત પરોવાયું, અને પુરોક્ત ‘મંડળે’ ઇલિઝાબેથના ગરીબ લોકને કારીગરી અને લેખન વાંચન શીખવવાને જે શાળા ફહાડી હતી, તેની દેખરેખ કરવા તે ગઈ.

લંડન શહેરના કનિષ્ઠ વર્ગની સ્થિતિ સુધારવાનો તહેનો પ્રયત્ન આજુ હતો, તેવામાં તહેના કુટુંબનું પોપણ કરનાર તહેનો દિયર મરણ પામ્યો. તહેના કુટુંબને તહેની ખેડ પડવાથી, અને હવેથી લંડન શહેરનું ખર્ચ ન પોસાવાથી ‘ઈસિફસ’ પરગણાના ‘ગ્લાસોડ’ નામના ગામમાં જઈ વસવાની તેમને ફરજ પડી. આ કેકાણે આવી વચ્ચા પછી તહેના કુટુંબપર ઉપરા ઉપરી અનેક આફતો આવી પડવાથી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે પરોપકારી કાર્યો કરવાની બાજુ સમય મુધી તહેને સવડ મળી નહિ. સન. ૧૮૦૬ માં તહેનો પિતા પણ મરણ પામ્યો. ‘મિત્રમંડળ’ તરફથી ધર્મોપદેશ કરવાનું કાર્ય તહેણે માથે ઉપાડી લીધું, અને ગરીબ લોકોને ઘેર જઈ તહેમની અડચણો, દુઃખો નજરે જોઈ તે દૂર કરવામાં મદદ કરવા લાગી. થોડા દિવસ પછી તહેણે એક લાડાનું ઘર રાખીને તહેમાં એક કન્યાશાળા સ્થાપી. આ ઘર પાછળથી ગરીબ લોકોનું ‘આશ્રમસ્થાન’ બન્યું. કપડાં, અન્ન, ઔષધ, ધર્મપુસ્તકોના લાભ ગરીબ વર્ગને મળવા લાગ્યો. પોતાને ત્હાં આવતા ગરીબ લોકોને તે મદદ કરતાં અટકી નહિ, પરંતુ તહેના ઘરથી એક માધ્યમ દૂર ‘આઈસિ રો’ નામની એક કંગાળ વસ્તી હતી. ત્હાં નિયમીત હરરોજ સ્થવારમાં જઈ ત્હાંના લોકોની સ્થિતિ સુધારવાના અનેક ઉપાયો યોજવા લાગી. વારંવાર તહેમનાં તરફ કપડાં, અન્ન, ધર્મપુસ્તકો વિગેરે મોકલાવતી. તેઓનાં છોકરાંએને રૂઝાંજની વખતે સામાન્ય શિક્ષણ આપતી. અહિં મિસિસ ઇલિઝાબેથ ક્રાયના ચરિત્રનો પહેલો-પૂર્વ-આગ પૂરો થાય છે. હવે તહેના આયુષ્યક્રમમાંનું જે મુખ્ય

કામ 'કેદખાનાઓની સુધારણા' નું હતું, તેની શરૂઆત થાય છે: જે ખાસ મનન કરવા લાયક છે.

૨.

કેદખાનાઓની સુધારણા, ઇસ્પિતાળો, ગાંડાની ઇસ્પિતાળોની સ્થાપના: લડત, મવાસ, માન, પ્રસિદ્ધિ, મરણ.

ઈ. સ. ૧૮૧૩ ના જાન્યુઆરી માસમાં (Society of friends) 'મિત્રમંડળ' ના કેટલાક સભાસદો 'ન્યુ ગેટ' ('New Gate') નું કેદખાનું જોવા ગયા હતા. તેમને મહેલોથી, ત્યાંના કેદીઓની દુઃખદસ્થિતિનું વર્ણન સાંભળીને મિસિસ ફ્રાયને તે કેદખાનું જોવા જવાની પ્રત્યક્ષ ઇચ્છા થઈ, અને તદનુસાર તેજ સાક્ષના ફેલ્ડ્યારી મા-સમાં તે કેદખાનું જોવા ગઈ. તે સમયમાં ઈંગ્લાંડનો ફેલ્ડ્યારી કાયદો ધજોળ કડક હોવાથી કેદીઓની હાડમારી પણ પછીજ હતી.

કેદખાનાના અનિષ્ટ વિચારને સંબંધી 'પ્રોગ્રેસ' માસિક જણાવે છે કે,—

“ ઇલિઝાબેથ ફ્રાય જે કે કેટલાંક સંતાનોની માતા થઈ ચૂકી હતી, તોપણ આશ્ચર્ય જેવું છે કે તેને હાથે આવું ઉમદા કામ થવા પામ્યું ! તેણે કેદખાનાની સુધારણાનું કામ પ્રથમ હાથમાં લીધું, તે વખતે તે કામ કેટલી મુશ્કેલીવાળું હતું તે તપાસીએ:—

અરાધમી અને બદલે ઓગણીસમી સદીમાં કેદખાનાઓની સ્થિતિ ધણીજ કડંગી હતી. હજારો કેદીઓ ભૂખમરો વેડતા હતા. માંદકેદીઓ માટે કંઈ ખાસ સવક ન હતી, અને સાજા કે માંદક કેદીઓને અધારી કેટડી ફેલો, કે ગ્રુફ ફેલો, કે જે ભાગ્યેજ સાફ કરવામાં આવતી, તેમાં રોજાખંધ રાખવામાં આવતા. કેદખાનાના અધિકારીઓ કેદખાનાંથી ધણે દૂર રહેતા. એક વખતે જ્યારે 'આયરલાંડ'ના એક કેદખાનામાં આગ લાગી તે વખતે બિચારા ૫૪ ફ્રેન્ચમેન બળી મર્યા હતા, કારણ કે તે વખતે તેમને બૂટકો કરનાર કોઈ હાજર નહોતું ! આગની સ્ત્રીકેદીઓ માટે પણ પથારીઓ નહોતી, તેમજ કેટલીક આગની સ્ત્રી કેદીઓને લોખંડની જાડી સાંકળો વડે જકડી લેવામાં આવતી હતી.

'ન્યુગેટ' માં હવા ઉગ્રસ માટે જળીયાં ન હતાં, અને આશરે પાંચ કેદીઓ દરેક મહિને ખરાબ હવાને લીધે મરણ પામતાં. સ્વચ્છ હવા માટે તે વખતે એકેક એરડીમાં એકેક બૂંગળું રાખેલું હતું, કે જેનું મથાળું ઊપરા ઉપર રહેતું, આ સ્વચ્છ હવા દાખત થવાનું સાધન મનાતું પાંત્રીસ વર્ષ પછી પણ જ્યારે આ બાબતમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો, ત્યારે ફક્ત કેટલેક ટેકાણે મોટાં બૂંગળાં મૂકવામાં આવ્યાં !—ઉપર ફેલોમાં આવ્યું છે. તેમાં અતિશયોક્ત બીલકુલ પણ નથી, કારણ કે જ્યારે કોર્ટમાં અપરાધીને કેદની સજા થતી ત્યારે તે તેના ત્રાસથી લગભગ અધમૂવો થઈ જતો. 'ન્યુગેટ'માં ૫૦૦ કેદીઓ રાખવાનો ધારો હતો, પરંતુ ૧૮૧૩ ની સાલમાં ૮૨૨ કેદીઓ તેમાં રાખવામાં આવ્યા હતા. ભાગ્યેજ કોઈને પાથરવાને પથારી, કંડીમાં તાપવાને કોલસા કે અજવાળા માટે દિવા આપવામાં આવતા. ભુવાન અને વૃદ્ધ, ગાંઠ અને કરજદાર તેમજ બાળકો અને સ્ત્રીઓને એકઠાં રાખવામાં આવતાં ! જેમની પાસે પૈસા હતા, તેમને દારૂ વેચાતો આપવામાં આવતો, પરંતુ તે કેટલા જગ્યામાં આપવો તેનું કંઈ પ્રમાણ નહોતું. આવી

જાતની ઘણી રીતો ખરાબ હતી. દરેક અઠવાડિયે સંખ્યાબંધ મનુષ્યોને ફાંસી દેવામાં આવતી. ઉપરાંત જેલમાં મરતાં તે તો જુદાંજુદાં ! આવા દેખાવ જોવા માટે ઘણા તમાસગીરો એકઠા થતા અને તહેમને અપાતા દુઃખ માટે આનંદ પામતા. વર્ષા ૧૯૮૮ની સાલ સુધી તો નવ વર્ષના છોકરાને પણ તેણે કોઈના ગઝવામાંથી ફક્ત એક પેત્રી, અગર કોઈની દુકાનમાંથી ફક્ત એ પેત્રીનો વ્હાસ ચોરેલો, ત્હેને માટે ફાંસીની શિક્ષા થતી. આ ઉપરાંત ઘર ફાડવાનાં ગુન્હા માટે તો ફાંસીની જ શિક્ષા થતી. ધલિયાબેથના ઘણા પ્રયત્નો પછી આવી ઘાંતકી સજાઓ ઘસાતે ઘસાતે ઓછી થઈ.

કેદીઓ તરફ ઘાંતકીપણું ઘણું ગુન્હાવામાં આવતું. આશરે ૩૦૦ ન્હાનાં મોટા ગુન્હાઓ માટે ફાંસીની સજા દરાવેલી હતી ! ન્હાની ન્હાની ચોરીઓ, ધમકાપત્રો, લેડિકનાં પેશુપક્ષી ચોરવા અગર મારવા માટે, તથા બનાવડીનોટા બનાવવાના ગુન્હાઓ માટે ફાંસીની સજા કરવામાં આવતી ! દિવાની કાયદો પણ આપીજ રીતે કડક હતો. કરજદાર લેડિકને જન્મભર કેદમાં ગોંધાવું પડતું. કેદખાનાંની વ્યવસ્થા સારા પ્રકારની નહિ હોવાને લીધે 'જેલરીવર' (Jail fever) નામનો ઝેરી તાવ હજારો કેદીઓનું બળીદાન લેતો. આટઆટલા કડક કાયદા છતાંયે પણ દેશમાં ગુન્હાઓનું પ્રમાણ કાંઈ નહતું ઘટતું નહોતું ! આ સમયમાં ગરીબ, નિરાશ્રિત અને કંગાળ મનુષ્ય એટલે ચોર, લૂંટારૂ એવી માન્યતા હતી. કેદખાનામાં ખાવાપીવાની વ્યવસ્થા ઘણાજ ખરાબ પ્રકારની હતી. કેટલેક ટુકાણે કેદીઓને લોખંડની સાંકળો વડે મારવામાં આવતા, ત્યારે કેટલાક કેદીઓને જનાવરો માફક લોખંડની બેટી-ઓથ જકડી લેવામાં આવતા. તેઓને સરકાર તરફથી નિયમીત ખોરાક મળતો નહિ; હિંતું કિંવા જેલમાં લિક્ષા માગીને અન્ન મેળવવું પડતું. વિક્ષીની પદ્ધતિ પ્રમાણે 'જેલર' છા પૈસા લઈ ખાવાનું પુરું પાડતો; પણ જેમનામાં આ પ્રમાણે પૈસા આપવાનું સામર્થ્ય હોતું, ત્હેમને તો મૃત્યુની જ વાત્ય જોવી પડતી ! ઘણાંકે કેદીઓને રાત્રે સુવાને જગ્યા પણ મળતી નહિ. આવી સ્થિતિમાં સુધારો કરવાને 'જહોન હાવર્ડ' નામના એક પરોપકારી નરેણીજ સારી ચળવળ શરૂ કરી હતી, અને તેથી કરીને ખુદ 'પાર્લામેન્ટ'નું લક્ષ્ય આ રફ ખેંચાયું હતું. ત્યાર પછી એક 'જેલ કમિટી' નીમવામાં આવી હતી. કમિટીએ પાસ કરી 'પાર્લામેન્ટ'માં બે 'બિલ' (કાયદા) પાસ મંજૂર કરાવ્યાં. તે પૈકી એક 'બિલ' એ કારતું હતું કે, " આરોપી પર ગુન્હો સાબીત ન થતાં ત્હેનો છૂટકો કરવો, અને જો કેદમાં રહેતાં સુધી કેદીઓની ખોરાકી સારૂ સરકારે પૈસા આપવા. " આથી ઘણાંક રીબ કેદીઓનો છૂટકારો થયો, કારણ કે કાલો કેદમાં રહેતાં સુધી, જે કેદી ખોરાકીના સા ભરી શકતો નહિ, ત્હેને ફરીથી ' કેદયાત્રા ' કરવી પડતી ! બીજું 'બિલ' " કેદખાનાંની સ્વચ્છતા વિષેનું હતું. " આ બન્ને 'બિલ' જો કે 'પાર્લામેન્ટ' પસાર કર્યા, છતાંયે ઠીઓની સ્થિતિમાં જોઈએ તેવો સુધારો થતા પામ્યો નહતો. મિસિસ ક્રાય જે વખતે સુખોદનું કેદખાનું જોવા મઈ, ત્યારે ત્યાં આગળ ત્હેણે ૧૯૦ વાર જમીનના વિસ્તારમાં ૩૦૦ સ્ત્રી કેદીઓને સખવામાં આવેલી જોઈ ! ત્હેમાંની કેટલીકને અપરાધ સાબીત થયેલો, કેટલીક ફાંસીએ જનારી, તેમજ કેટલીક ગાંડી અને 'કાલો કેદ' વાળી પણ હતી ! આ સિવાય ત્હેમાં ત્હેમની સાથે ત્હેમનાં ન્હાનાં ન્હાનાં બાળકો પણ હતાં ! તેઓની સ્થિતિ અસંત કશ્ચાજનક હતી. કેદખાનું જોવા જનાર પાસે બીખ માંગી ઉધરાવેલા

પૈસામાંથી તેઓ દારૂ પી તોફાન કરતી. પુરુષ કેદીઓને સાથે રાખવામાં આવતા હોવાથી અનીતિનો પારજ નહોતો. ખીરમાં કાતરવામાં તેઓ પાવરથી યઈ ગઈ હતી !! આ વાંતથી 'સ્ત્રી-જેલર' જાણીતી હોવાથી તેણે મિસિસ-ક્રાય અને તેની સોખનણા પાસેથી પૈસા ઘડીબાળ વિગેરે પોતાની 'ઓફિસ' માં મૂકાવીને જોવા જવા દીધી હતી ! મિસિસ-ક્રાયને આવો અંધમ દેખાવ જોઈને રડતું આવી ગયું !! અપરાધી નીચ સ્ત્રીઓની સાથેજ નિરપરાધી, ખાનદાન કુટુંબની અને 'કાચી કેદવાળી' સ્ત્રી કેદીઓને તેમજ તેમની સાથે તેમનાં નિરપરાધી બાળકોને સાથે રાખવાનું મિસિસ-ક્રાયને બિનકુલ ગમ્યું નહિ. બિચારાં બાળકો મોટે તેને ઘણું લાગી આવ્યું. તેમના ઉદાર માટે ઉપાયો યોજવાનું તેણે નક્કી કર્યું. ઘેર આવતાંજ તેણે પોતાની શિષ્યાઓની મદદથી પુરુષ તેમજ સ્ત્રી કેદીઓ માટે કપડાં શીવીને થોડા દિવસમાં 'કેદખાનામાં' મોકલી આપ્યાં, અને હંમેશાને વાસ્તે એક શિવજીખાતું ઘર ઓળંગ ઉઠાયું. 'કેદખાનાંઓની રૂયીતિ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે એટલી તો ખરાબ હતી કે, ખીજન કોઈ પુરુષની સહાય વિના તેને પોતાને એકલે હાથે સુધારો કરવાનું કામ અસાધ્ય લાગ્યું. 'જલ્દોન હાવડે' ઘણાજ પ્રયત્ન કર્યા હતા, પરંતુ તેમાં તેને જોઈએ તેવો યશ મળ્યો નહોતો. લગભગ ત્રણ વર્ષ મુખી સાંસારિક અઘ્યણોને લીધે મિસિસ-ક્રાયથી કાંઈ પણ કામ યઈ શક્યું નહિ. પરંતુ સન. ૧૮૧૭ માં તેણે પોતાનું કામ ફરીથી હાથમાં લીધું. આ ત્રણ વર્ષના ગાળામાં 'ન્યુગેઈટ' માં જોઈએ તેવો અને તેટલો સુધારો થવા પામ્યો નહોતો; તથાપિ તેના આ કાર્યને ઉત્તેજન મળે એવા બે ત્રણ બનાવો આ અરસામાં બનવા પામ્યા હતા. સન. ૧૮૧૫માં લંડનની 'જેલ-કમિટી'નું એક 'રેપુટેશન'(પ્રતિનિધિમંડળ)' કેદખાનાંઓની તપાસે ગયું. તેઓએ 'પાર્લામેન્ટ'ને પુરુષ કેદીઓ થી સ્ત્રી કેદીઓને જૂદી રાખવાની અને તેઓને પાયરવા સાર એકેડેમી ચટાઈ પૂરી પાડવાની સલાહ આપી. આખરે તે બંધું મંજૂર થયું. આ સમયમાં સર. ટોમસ. બકસ્ટન, મિ. હોઅર, વિગેરે "મિત્રમંડળ" ના સલાસદોષ્ટે સન. ૧૮૧૬ માં "તરણુ ગુન્હેગારોની સુધારણા અર્થે એક સંસ્થા" સ્થાપી. ઉપરના બનાવો બનવા પામ્યા પછી મિસિસ-ક્રાયને પોતાની ઉમેદો બર આજીવાની હિંમત આવી. સન. ૧૮૧૭ ના જાનેવારી માસમાં ફરીથી તે 'ન્યુગેઈટ' ના કેદખાનાની મુલાકાતે ગઈ. અને સ્ત્રી-કેદીઓ પાસેથી મહા મુશ્કેલીએ તેમનાં બાળકોને તેમનાથી જૂદાં રાખવાનું કસૂલ કરાવરાવ્યું. આ બાળકો માટે 'કેદખાનામાંજ' એક શાળા સ્થાપવાની પોતાની ઇચ્છા 'કેદખાનાંના અધિકારી' ને કહી સંભળાવી; તેમજ તેનાં તરફથી જોઈતી સામગ્રી મેળવી. સ્ત્રી-કેદીઓમાં ઘણે ભાગે ખરાબ આચરણોવાળી હતી. તેઓ વારંવાર તોફાન મસ્તી કરી, દુહડ જોવા દેખાવ કરતી. તે વેળાએ તેમની પાસે કશું કામ કરાવવામાં આવતું નહિ. મિસિસ-ક્રાયને પણ તેઓના સ્વભાવને કારણે અનુભવ મળ્યો, તોપણ તેણે ધિરજ જોઈ નહિ દેતાં પણ સમાન ગણાતી સ્ત્રીઓની સાથે કામ પાડ્યું. આ વખતે તેને ઘણાજ શ્રમ વેડવો પડતો, તેમજ તે ઘણાજ તાસી જતી, એમ તેની 'નોંધપોથી' ઉપરથી જણાય છે. મિસિસ-ક્રાયનો આ ખંતીલો અને અગ્રહી ઉદ્યોગ જોઈને અધિકારી વર્ગ પણ તેને મદદ કરવાને તૈયાર રહેતા.

સન. ૧૮૧૭ ના 'એપ્રિલ' મહિનામાં તેણે 'ન્યુગેઈટ' કેદખાનાની સ્ત્રી-કેદીઓની સુધારણા માટે ("An Association for the Improvement of the female

prisoners in New Gate') એક સંસ્થા સ્થાપી. સ્ત્રી કેદીઓને વસ્ત્રો, શિવણ, ધર્મશિક્ષણ વિગેરે આપીને તહેમને ઉચોગી, શાન્તિપ્રિય, આત્માપાલક, અને સભ્ય બનાવવાનો આ સંસ્થાનો મૂખ્ય હેતુ હતો. આ સંસ્થા સ્થાપન કર્યા પછી એક મહિનામાં જ સ્ત્રી કેદીઓની રહેણીકરણી વિગેરે ઉપર વિચાર ચલાવવા માટે કેદખાનાની અંદર એક સભા ભરવામાં આવી. આ સભામાં 'શેરીફ, ગઢનર, અને મ્હોટા મ્હોટા ઉપરી અમલદારો ઉપરાંત અન્ય સ્ત્રી પુરુષો હાજર હતાં. મિસિસ-ફ્રાયે પોતે તૈયાર કરેલા નિયમો તહેમની આગળ વાંચી બતાવ્યા, અને તે બધા સર્વાનુમતે મંજૂર થયા. આ પછી સ્ત્રી કેદીઓ પાસે કેટલું કેટલું અને કેવું કેવું કામ લેવું જોઈએ, તે વિશે ચર્ચા ચાલી. છેવટે હરકોઈ રીતે પૈસાની ઉપજ થાય એવા પ્રકારનાં ઉદ્યમનાં કામ તહેમની પાસે કરાવવાં અને તેની ઉપજ તહેમની સુધારણા અર્થે જ વાપરવી એમ હતું. પ્રથમ કેટલાક દિવસ સુધી મિસિસ-ફ્રાયે પોતાના કુટુંબમાંથી, અને ઓળખીતાઓ પાસેથી પૈસા ઉધરાવી એક ન્હાંની રકમથી કામ શરૂ કર્યું; અને પછી જાહેર પ્રગત સમક્ષ પૈસા માટે યાચના કરવામાં આવી. આ કામમાં તેને સારો યશ મળ્યો. લંડનના શેરીફ દરવર્ષે ૮૦ પાઉન્ડ એટલે લગભગ ૧૨૦૦ રૂપિયાની 'ગ્રાન્ટ' આપવા કબજું કર્યું. આ પ્રમાણે કામ શરૂ કરીને, હવેથી અહિં બનતાં તૈયાર કપડાં બીજા જોસોમાં મોકલવાનું શરૂ કર્યું.

આ બાબતમાં પ્રોએસ પત્ર લખે છે કે,—"મીડી મેઇસ્ટ્રેટ (જે ખાસ મળવા આવ્યો હતો) તહેણે મિસિસ-ફ્રાયને જણાવ્યું હતું કે "આવી બીનકળવાયકી અને જંગલી સ્વભાવની સ્ત્રીઓને સુધારવાનો પ્રયત્ન ફક્ત શિક્ષણ છે." પરંતુ મિસિસ-ફ્રાયે જણાવ્યું હતું કે "પ્રયત્ન કરવા દો. કાળા માથાનો આદમી શું કરી નહિ શકે?" પ્રયત્ન આદર્યા પછી, એનું પરિણામ એ આવ્યું કે "તેઓએ (અધિકારીઓએ) કેદખાનામાં જંગલી પ્રાણીઓનાં, નગ્ન, છાકટાં, અને બીજા ભાગવાને લટકતાં લાજ શરમચિનાનાં ટોળાં કદિ બીજવાર જોયાં નહિ. 'કેદખાનું' જે દુનિયા ઉપરનું 'નરક' ગણાતું હતું, તે સ્વર્ગના રૂપમાં ફેરવાઈ ગયું. જ્યાં જ્યાં જતાં જતાં શાંતતા, વ્યવસ્થા, અને સ્વચ્છતા!

બીજે કેકાણે વળી તે જણાવે છે કે "જે રાત્રે કેદીઓ બોટની બે" જવાને નીકળવાના હતા, તે રાત્રે, તેઓએ કદિ કેદીઓની કઠોર આચારોના અવાજને સાંભળ્યા નહિ. 'પંદેલાં કેદીઓના હાથમાં જે આવતું તે તોડી ફેડી નાંખતા, અને તેની પુશાકીમાં ધમધમી કરી મૂકતા. મિસિસ-ફ્રાય અને તેની 'કમિટી'ની વ્યવસ્થા પછી કદિપણ કોપ્રીઆરીઓના અવાજ કે બહારીઓ ભાંગવાના અવાજ તેઓએ સાંભળ્યા નહિ. તેઓએ છેવટે મિસિસ-ફ્રાયથી છૂટા પડતી વખતે રડતી આંખે અને માથાજીવણે રજા માંગી અને દિવસે દિવસે તહેમનાં પ્રયત્નો આજુ રાખવાને તેમજ વધારવાને ઘણાજ આગ્રહ કર્યો."

'ન્યુગેઈટનાં' કેદખાનામાં મિસિસ-ફ્રાયે બાળકો માટે જે શાળા સ્થાપી હતી, તે તેની અને તેની બીજા મિત્રિણીઓની મદદથી સારા પાયા ઉપર આવવા પામી હતી. 'કેદખાનાના અધિકારીએ તે પોતાને હસ્તક લેવા માટે તેમજ બીજા યોગ્ય ધણા સુધારા કરવા માટે 'શેરીફ'ને અરજ કરી. તે અરજખતનો વિચાર કરવા માટે અધિકારી મંડળે 'ન્યુગેઈટ'માં મિસિસ-ફ્રાયને મળવાનું વચન આપ્યું.

અધિકારી મંડળ જ્ઞેહારે કેદખાનાની મુલાકાતે આવ્યું. ત્હારે, તેઓએ સર્વત્ર શાંતિ, વ્યવસ્થાસર કામ, સમ્યક્તા, સ્વચ્છતા, વિગેરે જોયું, તેથી તેઓ એટલા તો દિગ્ધર્ષ ગયા કે મિસિસ ફ્રાયે જેટલી જેટલી માગણીઓ કરી, તે બધી તેઓએ મંજૂર રાખી. આ માગણીઓમાંની એકાદ બે એવી હતી, કે " દરેક કેદખાનામાં બાળકો માટે શાળા સ્થાપવી, તેઓની. (કેદીઓની) ખોરાકી માટે બંદોબસ્ત કરવો અને એકેકું ઉદ્યોગગૃહ અને દવાખાનું દરેક કેદખાનામાં સરકારી ખર્ચે ઉઘાડવું. તથા બાળકોની નિરાશા, કારખાનું-ઉદ્યોગગૃહ-વિગેરેનો ખર્ચ સરકાર પાસેથી મેળવવાની મંજૂરી મેળવવી. સ્ત્રીઓની સુધારણા કરવાના અધાગ અમ બદલ તેઓએ મિસિસ-ફ્રાય અને ત્હેના મંડળનો આભાર માન્યો, અને તેઓનું કામ દિવસે દિવસે ચાલુ રાખવાને અને વધારવાને વિનંતી કરી. મિસિસ ફ્રાયનું કાર્યક્ષેત્ર દિનપરદિન એટલું તો વધતું ચાલ્યું કે, ટુંક વખતમાં આખા ઇંગ્લાંડમાં ત્હેના કામની પ્રાદવા જોલાવા લાગી. ધીમે ધીમે ત્હેની પ્રસિદ્ધિ વધતી ગઈ. સંખ્યાબંધ વર્તમાનપત્રોએ ત્હેની સ્તુતિ ગાઈ, ત્હારે કેટલાકોએ ત્હેને ગળો પણ લાંડી! કેટલાક નામાંકિત નરોએ આભાર માટે ત્હેને કાગળો લખ્યા. પરંતુ મિસિસ ફ્રાયનો સ્વભાવ ખંતીલો હોવાથી ત્હેણે ટીકાઓ કે આભાર લાગણી, કશા તરફ લક્ષ્ય આપ્યું નહિ. ત્હેણે તો પોતાનું કામ નિયમીત ચાલુ રાખ્યું. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે ઘોડાવખતમાં કેદખાનાંઓની અવ્યવસ્થા તરફ 'પાર્લામેન્ટ'નું ધ્યાન ખેંચાયું.. ૧૮૧૮ ના 'ફેબ્રુઆરી' મહિનામાં 'પાર્લામેન્ટ' કેદખાનાંઓની કંડંગી સ્થિતિ, તેમજ કેદીઓની હાલતની તપાસ માટે એક 'કમિટી' નીમી, અને આ 'કમિટી' એ તા. ૨૭ મી 'ફેબ્રુઆરી' ને દિવસે મિસિસ ફ્રાયને સાક્ષી આપવા માટે જોડાવી. આ સાક્ષીમાં ત્હેણે 'ન્યુગેટ' ખાતેના કેદીઓની દુસ્થિતિનું પથારિયત વર્ણન કરી બતાવી, ત્હેમની સ્થિતિમાં સુધારો કરવાના અનેક ઉપાયો સૂચવ્યા. આ સાક્ષીમાં ત્હેણે 'કેદીઓના વર્ગ' પાડવાનું, અને ગાંડાઓ માટે જુદાં ગૃહો ઉઘાડવાની સલાહ આપી. સાક્ષી આપ્યા પછી મિસિસ-ફ્રાયની ઠેર ઠેર ખ્યાતિ થતી જ ગઈ. જે દુઃખોની વાત અત્યાર સુધી 'મ્યુનિસિપલ' (શહેરના) અધિકારીઓને કાને પણ નહોતી ગઈ, તે ત્હેણે પોતાની જાત મહેનતથી ધીમે ધીમે દૂર કરી, તેથી મ્હોટા મ્હોટા અધિકારીઓ પણ ત્હેને માન આપવા લાગ્યા. ત્હેણે કરેલા સુધારાઓ જોવા માટે હવે સંખ્યાબંધ લોકો 'ન્યુગેટ' માં આવવા લાગ્યા. તે સર્વનો ત્હેણે સ્ફુલ્લે સ્ફુલ્લે કયો. " એન્સેલર ઓફ ધી એક્સચેન્જર " જેવા મ્હોટા અધિકારી પણ વિના વિચારે ત્હેને મદદ કરવા લાગ્યા. તે પોતાની મુલાકાતના અનુભવની તોષમાં નીચે પ્રમાણે જણાવે છે:—

" મિસિસ-ફ્રાયે જે વખતે કેદખાનામાં સ્ત્રી-કેદીઓ સમઠ તેઓની સુધારણા માટે એક ટુંકા લાપણુકે ત્હેમને શીખામણ આપવા માંડી, ત્હારે તેઓની જગ્યા ઉપરથી કોઈ હાથે ચાલ્યું નહિ. સર્વ સ્ત્રીઓ શાંત એકચિત્તે સાંભળતી હતી. ત્હારપછી ઘેરીવાર સુધી પ્રાર્થના કરવામાં આવી. બાપજનનું પઠ મું પ્રકરણ વાંચવામાં આવ્યું. મિસિસ-ફ્રાય વાંચતી હતી, તે વખતે સર્વ એકાગ્ર ચિત્તે સાંભળતી હતી. પ્રાર્થના પૂરી થઈ. ત્હેમની સુધારણા અર્થે તેઓની પાસે સોગન ખવડાવવામાં આવ્યા, ત્હાર પછી તે ટુંક વખત સુધી ગુપ્તગુપ્ત બેસી રહી..... ત્હેનું લાપણુ જો કે સાદું, ટુંકું હતું, તોપણ દિવ ઉઠેરનાં હતું. ક્ષીકેદીઓ જો કે જંગલી અને અજ્ઞાન હતી, તોપણ તે વખતે તેઓની આંખોમાંથી આંસુ નીકળતાં હતાં! "

તેની કીર્તિની વાત કુંક મુદતમાં ઇંગ્લાંડનાં મહારાણીને કાને વળી પહોંચી, અને તેમણે મિસિસ ક્રાયને પોતાની મુલાકાતનું માન આપ્યું તેમજ પોતાના તરફથી જોઈતી મદદ માટે ખુશીથી જણાવવા ફરિયાદ હતું. જેમ જેમ મિસિસ-ક્રાયની કીર્તિ વધતી-ગઈ, તેમ તેમ તેની માગણીઓનો સત્કાર પણ થતો ગયો. ઇ.સ. ૧૮૧૮ના 'જુન' મહિનામાં 'માર્કિયસ ઓફ લેન્સડાઉન' નામના ઉમરાવે 'પ્રિન્સ રીંગ'ને એક અરજ કરી કેદખાનાંઓના કેદીઓની સ્થિતિની તપાસ કરવા માટે રજા માગી. આ સંબંધમાં 'પાર્લામેન્ટ' ની અંદર તેણે એક ઉત્તમ ભાષણ કરી તે વખતના કેદીઓની હાલતનું 'હૃદયગ્રાવક' ચિત્ર રજુ કર્યું હતું. તેજ ભાષણમાં તેણે મિસિસ-ક્રાયની મુધારણાનો ઉલ્લેખ કરી તે બાતને "Genius of Good" (લઘાઈના ફિરસ્તા)ની ઉપમા આપી તેની પ્રસંશા કરી હતી. આ અરસામાં મિસિસ-ક્રાય પૂર્વાકા 'મિત્ર મંડળ'ના સલાસદોની સાથે 'રૅફટલાંડ' માં ધંધાપટ્ટણ કરવા ગઈ, તે વખતે ત્યાંના કેદીઓની સ્થિતિ 'ન્યુગેઈટ'ના કેદીઓ કરતાં પણ અધમ હતી. કપડાં નહિ, જગ્યા નહિ, ઓઢવા પાથરવાનું કંઈ નહિ, કેદખાનામાં નંદાં જૂવે ત્યાં અધારૂં, અને મલમૂતનો ગંદવાડ, -મૂવા ખેસવાની જગ્યા આગળ!! 'ઔપધ પાણીની' નહિ સોઈ, કે ન મળે કંઈ વ્યવસ્થા! તે વખતે 'રૅફટલાંડ'માં એક એવો કાયદો હતો, કે કરજદારને સજા કરનાર 'મેજસ્ટ્રેટ', અને કેદખાનામાં તેને સંભાળનાર 'જેલર' ન્હાસી જનાર કેદીના જુએદાર ગણાતા. આથી સ્વાભાવિક રીતે 'જેલર'નો કરજ કેદીઓપર વધુ રહેતો. આ રાક્ષસી સ્થિતિમાં મુધારો કરવાનું, અને કાયદામાં ફેરફાર કરવાનું મિસિસ ક્રાયે સરકારને લખ્યું તેમજ લોકો પાસે સંખ્યાબંધ અરજીઓ કરાવી. 'રૅફટલાંડ'થી પાછા આવ્યા પછી મિસિસ ક્રાયે 'દેશપારની સમવાળા કેદીઓ'ની સ્થિતિમાં મુધારો કરવા તરફ લક્ષ્ય દોડાવ્યું. આ વખતે 'ઇંગ્લાંડ'ના કેદીઓનાં ટોળાં વારંવાર 'ન્યુસાઉથ વેલ્સ' માં મોકલવામાં આવતાં. તેઓને મોકલવાની પદ્ધતિ અત્યંત ત્રાસદાયક અને જંગલી હતી. અને તેઓને 'ન્યુસાઉથ વેલ્સ'માં મૂકી આવ્યા પછી, તેમની ત્યાં કંઈ સંભાળ લેતું નહિ. મિસિસ ક્રાયે અલ્પન પરિશ્રમ લઈને ઉપલી બન્ને રીતોમાં ફેરફાર કરાવ્યો. વહાણમાં પ્રવાસ કરતાં સુધી કેદીઓ માટે રહેવાની અને ખાવા પીવાની ગોઠવણમાં મુધારો કરાવ્યો, તેમજ કેદીઓ પાસે શિવણ કામ કરાવવાની ફરજ પાડી. 'ન્યુસાઉથ વેલ્સ'માં તેમને માટે મકાનો બંધાવવાનું નહીં કરાવસનું. આ કામ માટે તેણે "લેડિઝ બ્રિટિશ સોસાયટી" નામની એક સંસ્થા સ્થાપી અને તેની મારફતે ઉપરના કેદીઓની સ્થિતિમાં મુધારો કરવાની ચળવળ શરૂ કરી. આ પછી તેણે આખા ઇંગ્લાંડ, જર્મની, ફ્રાન્સ, રશિયા, ડેનમાર્ક, હોલાંડ, સ્વીટ્સરલેન્ડ વિગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરી, ત્યાંના કેદખાનાંઓ, ઔપધ શાળાઓ, ગાંડાની ઇરિપતાણો વિગેરેની વ્યવસ્થા જોઈ. આ પ્રવાસ પહેલાં પણ તેની કીર્તિ આખા યુરોપખંડમાં પ્રસરી હતી. આથી જે જે દેશોમાં તે ગઈ, તે તે દેશના રાજ્ય દરબારો તરફથી તેને માન મળવા લાગ્યું, અને જે જે મુધારાઓ અર્થે તેણે સુચનાઓ કરી તે તે તેઓએ મંજૂર રાખી! સારાંધ કે, મિસિસ ક્રાયનો પ્રયત્ન ફક્ત ઇંગ્લાંડ દેશની જોડોની મુધારણામાં કંઈક મૂત થયો એટલુંજ નહિ, પરંતુ આખા યુરોપખંડમાં તેણે ફેરફાર સુચનાઓનો પુષ્કળ ઉપયોગ થવા લાગ્યો. પોતાની હયાતીમાં ઉપરના દરેક દેશોમાં તેણે જાગ્રેવાર પ્રયાસ કરી પોતાની સુચનાઓનો કેવી રીતે અમલ ચાલુ છે, તે પણ

નજરે નેહું. આ સંબંધ ને લીધે સર્વ દેશની રાજ્યસભાઓ સાથે તેને હવે નિસંપત્ર વ્યવહાર શરૂ થયો. આ પત્ર વ્યવહાર માટે તેઓ તેનો ઘણોજ ઉપકાર માનતા. પૈસાથી અગર ખીતાબોથી નવાજી નાંખવાને તેની પાસે અસંખ્ય માગણીઓ આવી હતી, પરંતુ તે કાંઈનો પણ તેણે સ્વિકાર કર્યો નહિ. “જેલની વ્યવસ્થા કેવી હોવી જોઈએ, અને તેમાં સુધારા માટે શા-શા ઉપાયો ચોંટાડવા જોઈએ” તે વિષય ઉપર તેણે એક પુસ્તક લખ્યું છે. આનો યુરોપખંડના દરેક દરેક દેશની ભાષામાં તરજુમો થયો છે. ગુન્હાઓના પ્રતિબંધ માટે કાયદાઓ કડક હોવા જોઈએ, પરંતુ કેદખાનામાં કડક અને માયાળુ રીતે વર્તન થવું જોઈએ, એમ તેણે માનવું હતું. કેદીઓને કેદખાનું નહિ પણ “ઉદ્યોગ-ખાનું” લાગવું જોઈએ. તેઓને દરેક જાતના દુર્ગેરો શીખવવા જોઈએ. ધર્મના સિદ્ધાંતો તેમના મગજમાં એવી રીતે છુસાડી દેવા જોઈએ, કે ફરીથી તેઓ ગુન્હો કરે નહિ. લોકો ફહેતા અને ફહે છે કે, કેદીઓ તરફ માયાળુ વર્તન રાખતાં તેઓ બદલા નથી કિંવા ગુન્હાઓ અટકાવવા જતાં વધતા જાય છે. પરંતુ તેઓને એટલોજ જવાબ છે કે તેમણે મિસિસ ફ્રાયની રીતનું અનુકરણ કરવું. કેદીઓના વર્ગો પાડવાની પણ તેણેજ પહેલ કરી હતી. કેદીઓને એકાંત વાસની જે સળ કરવામાં આવે છે, તે તેને ખિન્નકૃલ પસંદ નહોતી. આ સળ નિર્મૂળ કરવા માટે તેણે વારંવાર અધિકારીઓને લખ્યું હતું: જેમાંના એક કાગળનો સાર નીચે પ્રમાણે છે:—

“આ ગરીબ પ્રાણીઓની શારીરિક અને માનસિક સ્થિતિ બગાડવાનો આપણને ખિન્નકૃલ હજી નથી. એકાંતવાસથી તેમનાં મન અને શરીર કાટ ખાય છે. તેમના અધિકારીઓને મ્હારે એટલી પ્રાર્થના કરવાની કે તેમની તરફ પણ જેવું ધ્યાનપૂર્ણ વાપરવું નહિ.....હજી આપણે અહિં સુધારો કરવાનો વખત છે, તેમાં આવાં નડતર હોવાં જોઈએ નહિ.....

મિસિસ ફ્રાયના પૂર્વોક્ત પુસ્તકનું તત્કાલ અધિકારી વર્ગપર સાફ પરિણામ થવા પામ્યું, અને સાંપ્રત ‘ઈંગ્લેન્ડમાં’ આ ખાતામાં જે અભિનંદનીય વ્યવસ્થા થયેલી જણાય છે, તેથી સર્વ કાંઈ તેના આભારી છે.

મિસિસ ફ્રાયે ‘કેદખાનાંઓની સુધારણા’ કરી, એટલુંજ નહિ, પરંતુ ગોંડાની ઈસ્પતાળો અને દવાખાનાંઓની શરૂઆત પણ તેને હાથેજ થવા પામી હતી. આ માટે યુરોપના દરેક દેશના રાજ્યમંત્રીઓ વારંવાર તેની સલાહ લેતા. રશિયાની મહારાણીનો તેની સાથે આ માટે અગત્યનો પત્ર વ્યવહાર ચાલુ થયો હતો. તેમાં ‘સેન્ટ-પિટર્સબર્ગ’ ખાતેનાં ‘લ્યુનેટિક એસાયલમ’ (ગોંડાની ઈસ્પતાળ) સુધારવા સંબંધી ગંભીર અને વિસ્તૃત ચર્ચા થયેલી છે. આ ‘એસાયલમ’ મિસિસ ફ્રાયે પ્રથમ જગ્ગારે નેહું, ત્હારે તેની એકાદ કેદખાના જેવી દુર્વ્યવસ્થા હતી, પરંતુ તેના પરિશ્રમથી હુંક સુદતમાં તે એક આશ્રમના રૂપમાં બદલાઈ ગયું. આ પ્રમાણે સુમારે ૪૦ વર્ષ પેરેત, મિસિસ ફ્રાયે ગંરીબ, સંકટસ્ત, દુ:ખી, નિરાશ્રિત, દુર્બળ, અને દુરાચારી લોકોની સુધારણા માટે જીવંત મહેનત કરી. આ કામ ઉપાડી લેતાં તેને અનેક વેળા કૌટુંબિક આધાત સહન કરવા પડતા, તેમજ પૈસાની તાણ લોગવવી પડતી; પણ તે કદિ પોતાના કાર્યમાં માંડી દી નહિ. જે સ્થિતિમાં પોતે હતી, તેજ સ્થિતિમાં પોતે દલી કામમાં લીધેલું કાર્ય તેણે

પાર ઉતાર્યું: યુવાવસ્થામાં તેણે કરેલી અતિશય મહેનતને લીધે, ઉતરતી અવસ્થામાં પાછળથી તે ચાકી જવા લાગી. છેવટે જ્યારે તેનાથી દુરવા કરવાનું બંધ થયું, ત્યારે પણ, ગમે તેવું વિકટ પરોપકારનું કામ તે સાંભળતી, કે ગમે તેટલો શ્રમ પડતાં છતાં પણ તે કામ હાથમાં લેતી અને તે પાર ઉતારતી. તેની આવી ઉદ્યોગપ્રિયતા જોઈને આપણાં પરમ પૂજ્ય સ્વર્ગવાસી મહારાણી શ્રી વિક્ટોરીઆ, જેઓ આ વખતે ગાદીપર વિરાજમાન થઈ ગયાં હતાં, તેમણે તેને પોતાની પાસે બોલાવી તેની પરોણાચાકરી કરી હતી, અને તેના મંદવાડમાં પણ તેઓથીએ તેને ઘેર જઈ તેની મૂલાકાત લીધી હતી !!

આવી રીતે પોતાનો સર્વકાળ સત્કાર્યોમાં ગાળનારી આ મહાન સાધ્વી શ્રી સન ૧૮૪૫ ના ઓક્ટોબરની ૧૩ મી તારીખે લગભગ ૬૫ વર્ષની વયે, પોતાની પાછળ બહોળું કુટુંબ મૂકી સ્વર્ગવાસ પામી. તેનાં મૃત્યુ પહેલાં ‘હાના મોર’ નામની એક સ્ત્રીઅંધકારે તેની કીર્તિ સાંભળી “ક્રિકેટક્લ પાચેટી” નામનું પોતાનું લખેલું પુસ્તક તેને અર્પણ કર્યું હતું. આ સમર્પણનો લેખ અત્યંત માર્મિક છે. તેમાં મિસિસ-ફ્રાન્સા કાર્યોનું હુંક શબ્દોમાં ઉત્કૃષ્ટ વર્ણન કર્યું છે.*

આવી સાધ્વી અને પરોપકારી મહાન સન્નારીનું ચરિત્ર મહારી બહેનો સમક્ષ રજુ કરી, તેના જેવા સદ્ગુણોનું અનુકરણ કરવાની બુદ્ધિ મહારી સુશિક્ષિત બહેનોમાં ઉત્પત્ત થાય એવી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી, આ અંત્ય ચરિત્ર અદ્વિતીય પુરૂં કંઈ છું.

(અમદાવાદ.)

—દેસાઈ.

સમાજ, સાહિત્ય અને વિજ્ઞાન. શ્રી બુદ્ધગીતામાંથી એક અધ્યાય.†

શ્રી બુદ્ધવાચના.

૧. શ્રી બુદ્ધદેવે રાજમહેલનો ત્યાગ કરી કંયા ધારી.
૨. પછી કંયા સ્થાનું જોઈ હસ્યા; ગંભીર થયા અને મન સાથે વાતો કરવા લાગ્યા:
૩. મૂને ભગવો રંગ બહુ ગમે છે. મહારો દેશ ભગવામાંજ ઉછર્યો છે.
૪. મહારા દેશનાં સાધુડિયાં! જાગો! આ દ્યો! હું કંઈ છું તદમારી આરતી!

* “To Mrs. Fry: Presented by Hannah More, as a token of veneration of her heroic zeal, Christian Charity, and persevering kindness, to the most forlorn of human beings. They were naked, and she clothed them; in prison, and she visited them; ignorant, and she taught them: for His sake, in His name, and by His word, Who went about doing good.”

† જમાના જમાનાની ગીતા હોય છે. ગીતામાં ઘણાં ખરાં સત્ય સનાતન હોય છે, પણ કોઈ કોઈ સત્ય તે ચોક્કસ જમાનાને માટે જ લખાઈ કરવું પડે છે. આ ગીતા આપણા જમાનાની છે, તેના નાચક બુદ્ધદેવ છે. અંગ્રેજ બ્રાહ્મણમાં St. John, St. Mark, St. Luke અને St. Mathew એવાં ચાર Gospels (મુખ્ય શાસ્ત્ર કથન) છે. આ ગીતાએ તેમાં લખી છે. આ ગૈલીમાં ભાષા ગર્ભિત, “symbolical” હોય છે, અને અન્યેકિત પણ બહુ આવે છે. આ શિવાય ઘણી બાબતો આપણા પુરાણીયોની કથાને મળતી હોય છે.

૫. વખત ઉન્હાળાનો હતો. લૂ વાતી હતી. છેટે ઝંઝવાં દેખાતાં હતાં.
૬. દૂર છોડેલું નગર આગળ ભાર્યું;—તજ્જેલ સ્થળને બે ડગલાં આગળ નેચું.
૭. શ્રી છુદ્દેવ મૂંઝયા, અને મૂંઝતાં બીજા વિચાર શોધ્યા.
૮. પણ રાગ પ્રગમનાં વસ્ત્રનોજ ફેર ? વસ્ત્ર વિના નૃપાળ અને પ્રગ, અમીર ને અમલ-દાર, શ્રીમન્ત અને ગરીબ: સર્વ કેમ બાણી શકાય ?
૯. મહે મહારાં વસ્ત્ર તજ્જ્યાં, સત્ય શોધવા જગતે પણ વસ્ત્રનો ત્યાગ કરવો ? હૈયાં અને આત્મા આકારથી પડદા ફાડાડી નાખવા ?
૧૦. મહારા દેશમાં વરસાદની ઝરમર જરાતરા વરસી ગંધ. શિયાળાંની લહેકી પણ વહી ચાલી. પરંતુ આ ઉન્હાળાના ધોમ કેમ હૈયું બહુ મૂંઝવે છે ?
૧૧. પેલો પર્વત પોતાનાં વસ્ત્ર તજ મહારી સ્થામે નાચતો હોય, એમ લાગે છે. જગત પણ નાચે છે. નાચો ! નાચો ! નાચ મહારા આત્મા તું પણ—
૧૨. આમ કહી જરાક ભગવાનદેવ નાચ્યા. જ્યાં આનન્દ હતો, તે ભવ્ય લલાટ ઉપર ગાંભીર્યની રેખા ધીમે રહી પહેલાં તો ઉડી, પણ તુરતજ પુનઃ ધરાઈ.
૧૩. હતો તે ધું. જગત રાગ ગણ્યો ? અમલ સારો કે સેવા સારી ?
૧૪. અમલ લેતાં દુનિયા બીજી છે. સેવા કંઈ, તો ચુકામ લેખે છે. સ્વાતંત્ર્યનો ધ્વજ પ્રત્યેક હૃદયમાં નહિ ધુમે ?
૧૫. જગતના મદિરને તોડી નવો પાયો બાંધું કે છર્ણોદ્ધાર કંઈ ? તોડીને હું શું કરીશ ?
૧૬. નહિ, હું છર્ણોદ્ધાર જ કંઈ. લોકોને કહીશ કે તહમે ઠીક કરો છો, પણ તહેમાં માત્ર જરાક ભૂલ છે.
૧૭. સત્ય વિચારે નયનને નચાચું. અને નયને આત્માને નચાચે.
૧૮. ઉન્હાળો હતો, અને વીજળી ઘંઘ. ધુળનો વંટોળિયો આચે, અને ગગડાટનો તો પારજ ન રહ્યો.
૧૯. મહારા દેશમાં વરસાદ આવશે, એવી વધામણી તો મળી ચૂકી. પણ આ વર્ષાના વાંકે માવડાના વા ?
૨૦. વિચારતાં વિચારતાં જગયાત્રાએ ચાલ્યા. લોકોએ પાડેલ આગળ ચીલાડી માર્ગ હતો. એ માર્ગ છોડી બીજો ઉજ્જડ માર્ગ લીધો.
૨૧. શ્રી ભગવાને વિચાર કર્યો,—લોકો કહે છે કે ફલાણો માર્ગ સારો છે, પણ ત્યાં હું ચાડ્યો નથી. જગમાં મહેને વિશ્વાસ નથી. કદમ ! ચાલો મહારી મરજ પ્રમાણે.
૨૨. આલસને લાત મારી હું યાત્રાએ નીકળ્યો છું. માર્ગ ઉજ્જડ છે. પણ વેરાનનો અંત વેરાનજ નથી.
૨૩. આ અશાન્ત માર્ગ કાષ્ટ શાન્ત સ્થળે જવો નોંધ્યો.
૨૪. આગળ ચાલતાં લોકોની કિલકિલાટી કાને પડી. ભાડુંડાંનું રૂદન સાંભળી ત્યાં પધાર્યા. ભાડુંડાંના રૂદનથી હૈયામાં કારી ધા કેમ થતો હશે ?
૨૫. ત્યાં બે ફૂવા હતા. તહેમાં એક તો મીઠા પાણીથી ભરજક હતો.
૨૬. બીજા ફૂવા ઉપર સર્વ લોક ઉભાં હતાં; અને મહા મહેનતે પાણી પીવા મથતાં, પણ પાણી થોડું અને ઉંડું હતું.

૨૭. પેલું સ્થામેતું અમૃતજળ જે શ્રી ભુદ્દેવને દેખાતું હતું, તે અન્યની દૃષ્ટિએ નહિ પડતું હોય કે કેમ, પણ સર્વ આ સ્થળે જ જમા થયાં હતાં.
૨૮. “બધાને તૃપા છીપાવવા ક્યાં જળ મળે છે ?” શ્રી ભગવાનને વિચાર આવ્યો.
૨૯. પૃથ્વીના આરા ઉપરના કૂવા ઉંડા ઉંડા નથી ચતા વંતા ?
૩૦. “પાણી, પાણી” આ લોકો કરે છે. પણ સર્વ ચક્ષુને બધ કરી, ત્હેની મદદને અવગણી ધક્કામુક્કી કરી મોકે છે !
૩૧. કેઇ પેલાં અમૃતજળને ઝાંખી જોતું નથી, અને ખાખોચિયાં ખોળ્યા કરે છે.
૩૨. કૂવા ખોદનારને બોલાવો: સાફ કરાવો: વાસણુ સિંચો, અને એક પછી એક સિંચી પીયો.
૩૩. અને આંખ ઉધારો, જેથી પેલું અમૃતજળ જોઇ શકા: શ્રી ભગવાને કહ્યું.
૩૪. ત્હાંથી જતાં જતાં પાસેના એક છોડ ઉપરથી કૂલ ખર્ચુ: અને શ્રી ભગવાનના હસ્તને અડકી નીચે પાદ ચૂમતું હોય, એમ પડયું.
૩૫. શ્રી ભગવાન મસ્તકે નમાવી વધામણી સ્વીકારી બોલ્યા: કૂલજાંતું ક્ષાન્દ્ય તો મ્હારો ભેખ છે.
૩૬. શ્રી ભગવાનદેવ ઘણો વખત ચાલ્યા. વિશ્રામ તો નહોતો જ, અને વિશ્રામ છે પણ ક્યાં ?
૩૭. શાન્ત નગરની શોધમાં હૃદય અધીર બનતું, પણ બધી વાતનો ઉપાય હોતો નથી.
૩૮. શાન્ત સ્થળ શોધતાં દુષ્કાળ વાળું એક અશાન્ત સ્થળ આવ્યું.
૩૯. દુષ્કાળનો લાભ લઈ ધનીઓને ધન કમાતું સ્હેજ પડતું. દ્રવ્યહીન બૂખે ટળવળતા, પણ દુષ્કાળ તો સર્વત્ર હતો.
૪૦. ધનીઓના ધનમાં દુષ્કાળ હતો. અને નિર્ધન પાસે ધન ન હોવાથી, ત્હાં પણ દુષ્કાળ હતો.
૪૧. ધન દુષ્કાળનો બચાવ નહોતું. નિર્ધનતામાં તો ત્હેનો વાસજ હતો.
૪૨. ગાયોને ચારો કેઇ ન આપતું. ઘણી ગાયો બૂખે મરતી.
૪૩. એટલે તેઓના આંગળમાં દૂધ નહોતું.
૪૪. શ્રી ભુદ્દેવનો પવિત્ર વેપ જોઈ લોકો ત્હેમને ચરણે પડ્યા અને દેહદુઃખ ને આત્મ-દુઃખ નિવારવા કહ્યું.
૪૫. શ્રી ભુદ્દ ભગવાને કહ્યું, “ ધની લોકો ! નિર્ધનનું મુદ્દ ત્હમણું મુદ્દ છે.
૪૬. પૃથ્વીની એક પાંખ ઉપર દ્રવ્ય છે, બીજી પાંખ ઉપર નથી. અને આ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિની બે પાંખને લીધે તે અનન્તતામાં ઉડી શકે છે.
૪૭. હળ લ્યો, ખેડો ને વસુધાને ખીસવો. આચારને છવનમંત્ર બનાવો.”
૪૮. લોકોએ ત્રાડ પાડ્યાં, અને દુષ્કાળ ચાલ્યો ગયો.
૪૯. શ્રીભગવાને વિચાર કર્યો, “લોકો કહે છે વિચાર કરતાં આચારને ઉચ્ચ સ્થાન આપો.
૫૦. પણ વિચાર વિના આચારને ક્યાંથી સેવવો ? જમીન ઉપર કિલ્લા બાંધિયે, તે પહેલાં હૃદય ઉપર બાંધવા આવશ્યક નથી ?
૫૧. ત્હારે કલ્પનાપૂર્વકની જગત પણ અચ્છું નથી ?”

* પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં એક મોટો ભેદ આ છે કે, પૂર્વ વધારે કાલ્પનિકશાસ્ત્રિવાળું (Theoretical) છે, અને પશ્ચિમમાં આચાર (Practice)ને વધુ માન મળે છે બધા પયગમ્બરે પૂર્વમાં જનમ્યા

૫૨. પણ દુનિયાની આંખોમાં બધી વસ્તુઓની પ્રતિકૃતિ ઉઘીજ પડે છે.
૫૩. પૃથ્વી સૂર્યની પ્રદક્ષિણા કરે છે: લોકોની નજર નિહાળે છે કે સૂર્ય ફરે છે.
૫૪. આમ કહી હસ્યા. પવનની આછી આછી એક હલેર આવી અને શ્રી ભગવાનના આત્મામાં અમૃત રેડી ગઈ.
૫૫. આગળ ચાલતાં ભયંકર વેરાન આવ્યું. ભયંકરતામાં સૌન્દર્ય ફેરતું એક મંદિર હતું. ખંડાર વડેમાર્ગેઓને થોડું થોડું તે દેખાતું.
૫૬. પવિત્રતાનો ત્યાં વાયુ વાતો. પણ ખંડાર ઉભા રહી સ્થૂળ દૃષ્ટિએ જોનારને તે નિર્ભય ન લાગતું.
૫૭. કેટલાક ત્યાં પૂજન કરતા. પણ તેઓમાંથી કોઈનાં હૈયાં ભયથી રહિત નહોતાં.
૫૮. પૂજનરીઓ સમાધિ સાધવા પ્રયત્ન તો કરતા, પણ આત્માને પૂરેપૂરી ચોટ ન લાગતી.
૫૯. વળા કેટલાંક મનુષ્યો જંગલની બુધ્ધામણીમાં અવજે માર્ગે ચઢ્યાં હતાં, તહેમની ચીસો ત્યાં સંભળાતી.
૬૦. શ્રી ભગવાને અર્ધસમાધિષ્ઠ પુરોષને કહ્યું, “તુમારા ઉપર હહેણાની રકમ આ નથી, પણ ખીછ છે.
૬૧. મંદિરનો માર્ગ તહેમ બૂલેલાંને ખતાવો.
૬૨. પછી સ્નાન કરી શુદ્ધ થાને. અને પછી અહીં પૂજનો અધિકાર તહેમને પ્રાપ્ત થશે.
૬૩. અને જે પૂર્ણ સમાધિને પામ્યા હતા, તહેમને ત્યાંજ એસી રહેવાની આજ્ઞા કરી.
૬૪. સેવા કરવાની હતી, તેઓને આ અકાંઈ લાગ્યું. તેઓએ અર્જ કરી; પરમાત્મા ! અમને ય અહીં એસવા દોની ?
૬૫. શ્રી ભગવાને કહ્યું: “પહેલાં ઉડતાં શીખવાનું છે. આરામ તો પછી છે.
૬૬. શીખવામાં ન્હાનપ નથી. અને પડિયે પણ ખરાં.
૬૭. પાપના કાંપ હૈયામાં નથી ઝામ્યા, ત્યાં સુધી ન્હાના કામને ન્હાનું કેમ ગણો છો ?
૬૮. અને જેણે પાપ નથી કર્યાં, તહેણે શરમાઈ મુખકમળ ઉપર શું કામ કળિાશ લાવવી જોઈયે ?
૬૯. ન્હાનાંની વાત ન્હાની, અને મોટાંની વાત મોટી.
૭૦. વળા મનુષ્યો વયથી ગણિત ગણે છે. પણ એ ગણિત ખોટું છે.
૭૧. કેટલાંક ન્હાનાં હોવા છતાં જુદા છે, અને કેટલાંક જુદા હોવા છતાં ન્હાનાં છે.”
૭૨. આટલું કહી ત્યાંથી ચાલ્યા. દેવજીવનવાળા ભગવાનદેવને મનુષ્યજીવનમાંથી કંઈ કંઈ શીખવાનું મળ્યું.
૭૩. અને આત્માનુભવથી આત્મા ઉચ્ચ ઉચ્ચ ઉડ્યો. આત્માની હહેડી અજળ અને દિવ્ય લાગી. હૈયું દુદ્ધ દુદ્ધ થવા લાગ્યું.
૭૪. શ્રી ભગવાનદેવ ચાલતા હતા, પણ આત્માનંદનું રાજ્ય દેહકષ્ટ ઉપર પૂર્ણ હતું. પછી શ્રી ભગવાન એક એવે સ્થળે આત્મા કે જ્યાં કળાનું રાજ્ય હતું.
૭૫. કળાથી કુટુંબ ચાલતું, અને કળાથી સ્નેહ થતો.
૭૬. સક્ષમ દૃષ્ટિથી અવલોનારને સર્વ કૃત્રિમ ભાસતું; પણ સ્થળને કમવાર દીસતું.

એ માન પૂર્વને જોઈ ન કહેવાય; આખી પૃથ્વી ઉપરના ધર્મોની પ્રેરણાનાં મૂળ પૂર્વમાં નળ્યાં હતાં. હજી પૂર્વમાંથી શું શું નહિ પ્રકટે, એ કહી શકાય નહિ. પરિણામ અત્યંત આજે નેઈ શકાય, વચ્ચે ગાળેથી નહિ. આચાર અને વિચારમાં કોનો નય થયો, એ તો ઘણાં સેકાં પછી જણાય.

૭૭. શ્રી ભગવાનને કુતૂહલ-ઉપજ્યું; આ શી નાટકની લીલા ?
૭૮. ધર્મને ધર્મિયને સોંપી, આ લોકો કુદરત સહામે અજ્ઞાન સુદ કરે છે.
૭૯. પણ કળા અને ધર્મનું સંગમતીર્થ થતાં શું એણું રહે ? જગત આવી જગા નહિ કરે ?
૮૦. અને ધર્મ વિના એકલી કળાથી કેમ સ્વર્ગના દારને પહોંચાશે ?
૮૧. જીવન પણ આ લોકોને મન યંત્ર છે.—જીવનરહસ્ય કળામાંથી શે સમજ શકાશે ?
૮૨. ચર્મ અસ્થિથી બનેલા દેહને આ લોકો શોષે છે. મ્હારો દેશ આત્માને. શોષ તો આવ્યો છે.
૭૩. આત્મરહસ્ય વિના ‘કળા-મનુષ્ય’થી દેવમનુષ્ય નહિ થવાય.
૮૪. પરમાત્માની દૃષ્ટિએ મનુષ્ય કમળની લાલી જેવાં કોમળ છે—પુષ્પ જેવાં પવિત્ર છે.
૮૫. પણ આ લોકોનું આત્મજળ અજ્ઞાન છે; પ્રગતિના શિખર ઉપર એક પગથિયું તો બેસક તેઓ સ્હરી ચૂક્યા છે.
૮૬. આત્માની ઉણપ તેઓના હૈયામાં નથી લાગતી.
૮૭. અને જગત મંકની દેવી સરસ્વતીના તેઓ પૂનરી છે.
૮૮. તેઓમાંથી જે પંડિત હતા ત્હેમને બોધાત્મી થી ભગવાને કહ્યું: આંખ માંથી દોડવામાં બહાદૂરી નથી.
૮૯. માટે તમારા કળામંદિરમાં એક પ્રભુમંદિર સ્થાપો.
૯૦. અને ત્હેમે હસો ને રડો: કેમકે જે હસે છે, તે હસતો નથી. અને જે રડે છે, તે રડતો નથી.
૯૧. હાસ્ય અને રૂદન ઉભય તમારા આત્માને ખીસવશે.
૯૨. જેના આનંદમાં ત્હેના બધુઓની લાજ નથી, ત્હેનો આનંદ આનંદ નથી, પણ શોક છે.
૯૩. ફિરસ્તો યદ શકનારને સેતાન શું કામ થવું જોઈયે ?
૯૪. તમારું દેવું ચૂકવો; કાલ સંભાળો.
૯૫. પૃથ્વીના પટમાં ન્યાયમંદિર ચલુજો.
૯૬. ત્હેમે કહો છો, “ક્યાં છે પ્રભુ ?” પણ તમારા આત્માની આંખો બંધ છે.
૯૭. દાર ખખડાવશો, તો ગૃહનો માસિક પ્રત્યુત્તર આપશે.
૯૮. અને સૌન્દર્યનો ઉપભોગ ત્હેને ચૂંપ્યે ન થઈ શકે.
૯૯. સૌન્દર્ય અનુભવવા સૌન્દર્યમાં જુડો.
૧૦૦. જાણો કે સૌન્દર્ય ચૂંચનારનું પ્રાવચિત્ર ત્રણે ભૂવનમાં નથી. ”

(મુંબઈ.)

—હાસમ હીરજી આરણિયા.

૨ Zoology, Anatomy, Animal Physiology, વિગેરે.

* વિજ્ઞાનના શાસ્ત્રીઓ (Scientists) ધણે અંશે પ્રમુખમાં માનતા નથી. અંગ્રેજીમાં જડવાઈની ફિલસૂફીઓ ધણી છે, તેમજ Darwin's Theory of Evolution (ડાર્વિનના વિચાર) થી દુનિયા અજાણી નથી. હેકલ એક સ્થળે પ્રમુખને gaseous invertebrate વાણી જેવું, કરોડ વગરનું પ્રાણી, અને જમ વાળિયે તેમ વળી શકે; અને નહાં નહાં ૩૫ ધારી શકે) એવું નામ આપે છે ! શોધવાની અને જાણવાની આ રીતિ વિચિત્ર પ્રકારની છે. પરમેશ્વર માંસ દારકામાંથી મળી આવતો દોષ, તો કઈ વાત જણી રહે ?

શરીરની સુષ્કતા અને સુંદરતા.

કુદરતી રીતે સ્ત્રીઓને સુંદર થવું. ગમે છે. કુદરતે સુંદર ઘાટ, રૂપ કે રંગથી સંપન્ન કરી હોય કે ન હોય તોપણ નાના વિધના અલંકાર, વસ્ત્ર, પ્રસાધન આદિથી દેખાવડી થવા દરેકે સ્ત્રી પ્રયત્ન કરે છે. પતિને પ્રસન્ન કરવા, આત્મસંતોષ પામવા અથવા દુની-આનું આકર્ષણ કરવા કેવાં કેવાં પ્રસાધન સ્ત્રીઓએ પ્રયોજવાં, તેનું વીગતવાર વર્ણન સંસ્કૃત અને હિંદી ગ્રંથોમાં અપાયેલું છે. કુમારિકાઓ અને સૌભાગ્યવતીઓ એ વર્ણન પ્રમાણે યથાશક્તિ શણગાર સજાતી. ધણાં કાળથી આઘ્યા આવતા સીલે સૌ ચાલતાં.

હવે આ સ્થિતિ પસંદાઈ ગઈ છે. અંગ્રેજી કેળવણી અને અંગ્રેજ સંસારના વિશેષ પરિચયથી યથાશક્તિ નહીં પણ યથાશક્તિ શણગાર સજવાનો-પ્રસાધન (toilet) કરવાનો રીવાજ દાખલ થતો જાય છે.

સુંદરીમુખોષે આજ લગી 'પતીની પ્રભૂપૂજા' અને 'વિદ્યાર્થીઓનાં શ્નેહ છવન' નાં ચિત્રો આંક્યા કયાં; પણ સુંદરીઓને પ્રિય અને સુંદરીમુખોષની દૃષ્ટિથી પણ આવશ્યક પ્હેરવેશ, શણગાર અને પ્રસાધનના વિષયો કેમ નહિ ચર્ચાં હોય ?

સુંદરીમુખોષના લેખકો અને વાંચકો છવનની ગંભીરતા પૂરેપૂરી સમજતા હોવાથી આવા સ્વચ્છંદ શોખ (frivolity) ના વિષયો પ્રત્યે ઉદાસીન રહ્યા હતા; એવો ખ્યાલ કરવામાં આવે, તો ત્હેને 'ખ્યાલ' જ લેખી, જનસમાજમાં જે સ્થિત્યંતર થતું જાય છે તેની નોંધ લેવા આજથી શરૂઆત કરીશું. કોઈ સુસિદ્ધિત ખ્હેને આ વિષયનો મંગલ આરંભ કર્યો હોત તો સૈાને અને ખ્હેને ધણા આનંદ થાત.

ઈંગ્લીશ કાપડ અને ફેશનના પ્રવેશથી પારસી, મુસલમાન અને ખંગાળાની હિન્દુ સન્નારીઓએ પ્હેરવેશમાં જે રમણીય તત્વ ઉમેર્યું છે તેની, કે અલંકાર (દાગીના) ના ઘાટમાં જે વિવિધતા દાખલ થઈ છે તેની, કે તે પ્હેરવાની પદ્ધતિનું સૌદર્યતત્ત્વ નવું જન્મતું જાય છે તેની, અથવા કેસ અને શરીર સંમાર્જનની વધુ લેવાતી સંભાળની, આ નહાના લેખમાં નોંધ નથી. વાંચક ખ્હેનોમાંથી કોઈ એ નોંધ લેશે તો ઉપકાર થશે.

મુંબાઈનાં સુપ્રસિદ્ધ ઈંગ્લીશ દૈનિક ધિ ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડીઆમાં દર સોમવારે સ્ત્રીઓનાં ઉપયોગની બાબતપર લેખ તથા ચિત્રો આવે છે. એ પત્ર વાંચી શકે એવી સંખ્યાબધ ખ્હેનોથી શુન્નરાત વિભૂષિત નથી એ આપણાં કમલાગ્ય છે અને એ આપણાં સ્ત્રીશિક્ષણની ચાલતી મંદ ગતિ ખતાવે છે.

૧૪ મી જુલાઈના અંકમાં આવેલા એક પરિચ્છેદ પરથી આ લેખ લખવાનું સંકલ્પ છે.

વસ્ત્ર અને અલંકારથી સુંદરતા આવે છે; સ્નાન અને તેમાંના સંમર્દનથી શરીર તેજશ્ચરે છે; પણ એ સર્વ ઉછીનું છે. શરીર કસરત અને આરોગ્યથી ઘાટદાર અને તેજદાર જેવું થાય છે તેવું આથી થતું હશે ?

આપણાં પ્હેરવેશ એવો છે કે શરીરના માંસલ ભાગ ઘાટદાર અને રમણીય બનાવવાની વૃત્તિ જ ન થાય. શરીરનાં એ અથવા ત્રણ અવયવ ખુલાં રહે છે. મ્હોં, દહોણીથી આંગળા લગીનો હાથ, અને પગની પ્હાની. ધૂમટો કદાચનાર અથવા ધરેણીથી હાથ અને

પ્રાની ભરી નાખનારને તે અંગો ધાટીલાં અને તંદુરસ્તીથી લોહીઆળ અને તેજસ્વી કરવાની દરકાર કયાંથી હોય ?

ગરદન, છાતી, કેડ, હાથ, આંગળીઓ અને પગના માંસનું નળાનું સાંજવ આણવા ઈંગ્લીશ રમણીઓ લિન્ન લિન્ન પ્રકારની કસરત કરે છે. પાણીનું 'ગેડુ' માથે ભરી લાવવાથી કે દળણું દળવાથી ગરદન અને છાતીને કસરત મળતી, પણ લક્ષપૂર્વક આકૃતિ ધરવામાં ન આવતી હોવાથી સંદર્ભેના બહાર ખીલતો નહિ.

શરીરદૃષ્ટિની પ્રમાણબંધ ઘાટરેખા મેળવવા અને જળવધી રાખવા, સામડીની કુદરતી પ્રજ્ઞ તંદુરસ્તી સાચવી રાખવા, હાથ અને પગની ગતિમાં લાભિત્ય (grace) અને આરામ (ease) આણવા, ઉભાં રહેતી વખતે કે બેસતી વખતે શરીરની સ્થિતિ (pose) આકર્ષક, પ્રતાપપૂર્ણ અને લાવરિનબધ રાખવા, અંગ્રેજરમણીઓ જનત જનતની દીવાનખાનાની (indoor) અથવા આંગણાની (outdoor) રમત ખેલે છે. એ રમતોનું ટુંક વર્ણન ઉપયોગી થશે. આપણાં સંસારનાં બંધારણને લીધે, આપણી સાંપતિક સ્થિતિ ને લીધે અને કેળવણીની ન્યૂનતાને લીધે, એ બધી રમતો આપણે રમી શકીએ એમ નથી, તેમ રમવાની જરૂર પણ નથી. છતાં શરીરને મુખ્ય અને મુંદર બનાવવા પ્રત્યે લક્ષ દોરાય તો આપણી પરિસ્થિતિને અનુકૂળ આપણી પ્રચલિત રમતોમાંથી, આપણા નિરંતરના કાર્ય વ્યવહારમાંથી, અને પરદેશી રમતોમાંથી પસંદગી કરી શકાય.

સારી સ્થિતિવાળા ઈંગ્લીશ મુંદરીઓ ગોલ્ફ, ટેનીસ, અને હોકી રમે છે. આથી એમનું શરીર તંદુરસ્ત અને આરામ રહે છે. ઘોડાસ્વારી અને તરવાથી પણ સારો ફાયદો થાય છે.

આ ઘર બહારની રમતો છે. ગુજરાતની હિન્દુ મુંદરીઓના ભાગ્યમાં એ રમવાનું હાથ નથી. નિશાળો પણ બેદરકાર છે. ઉત્તર રમાતી હતી તે રમતો નિશાળ અને કેળવણીથી બંધ થઈ છે. ગરબા, રાસડા, ઝૂદડી, વગેરેનો સાર્વજનિક પ્રચાર સાર્વજનિક રહ્યો છે ? નિશાળોમાં કસરત માટે આંગણું કે વાડો ન હોય તો છાપરાને ટેકાણે અગાસી બાંધી રમતનું સ્થાન ત્યાં ન કરી શકાય ? નિશાળો અગાસી વાળી બનાવવાનો આગ્રહ સમાજે કરવો જોઈએ છીએ. અગાસીથી જગ્યાનો સકલ નડશે નહીં, તેમ મક્કાને જળવધવો હશે તો તે પણ જળવાશે.

હવે દીવાનખાનાની રમતો જોઈએ. તરવા ન જઈ શકાય તો ઓરડામાં બોંબપર ઓસીકાં મૂકી હવામાં તરવાની સવં ક્રિયા કરવામાં આવે છે. તક્રીઆપર લાંબાં થઈને સંઈ જઈ અમુક વખત લગી હાથપગ તરતી વખત હલાવાય તેમ હલાવે છે.

આ પછી વજનમાં હલકા, ન્હાનો ગાંઘો (hoop) હવામાં ઉંચે ઉડાડવામાં આવે અને બે લાકડીથી પડતો ઝીલવામાં આવે; પછી ઝડપથી ચક્કર ફેરવી એકદમ પાછો ઉંચે ફેંકવામાં આવે. આ રમત રમવાથી ગતિનાં લાભિત્ય અને આરામ (ease) આવે છે.

ઘર બહાર દડાની મરદાની રમતો જેમનાથી નથી રમાતી, તેઓ રંગીન ઉતના દડાથી ઘરની અંદર રમે છે. ત્રણ જૂદી જૂદી જનના રંગના દડા હોય-છે, સફેદ, રાતો અને

૧. આ રમતો વિશે આપણી ભાષામાં ગાયકવાડ સરકારનાં અધ્યયથી રા. રા. હયનલાલ મોદીએ પુસ્તકો લખ્યાં છે.

આરમાની. જલ્દુગરની પેઠે એક પછી એક હવામાં તે ઉછાળવામાં આવે છે અને જીલવામાં આવે છે. આપણી બાળાઓ પાંચીકા (કુંકા) ની રમતો રમે છે તેને મળતી આ રમત લાગે છે. જાણીને વાંચનારી બહેનો અન્યથા યશો કે યુરોપ અમેરિકાની કન્યાઓ પણ આ રમત ખેલે છે અને આપણે અહીંઆની માફક ત્યાંએ એમના જૂદા જૂદા દાવ છે. ઘણા દાવ મળતા આવે છે.

પ્રાચીન કાળમાં આપણા દેશમાં કન્યાઓ દડો (કન્દુક) ઉછાળવાની રમતો રમતી. દશકુમારચરિતમાં કન્દુકખેલનનું વર્ણન છે. દડાની રમત વિશે કન્દુકાગમ નામનો ગ્રંથ હતો, એવું એનો એક ટીકાકાર લખે છે.^૧

દડો ઉછાળવા અને જીલવાની દરેક રીત સૈદ્ધ્ય સાધવામાં વિજયવંત નીવડે છે, કારણકે એથી હાથના કાણીપરના લાગ (arm) અને મણિબંધ ખેંચી (wrist) માં દક્ષતા (dexterity) આવે છે તથા નજર ચાલાક (quack) થાય છે. ગરદન અને ગળાંની ઘાટીલી ખુબસુરતી માટે પણ દડાની રમત ઘણી અગત્યની છે અને ઘણી સ્ત્રીઓ પોતાના શરીર પ્રમાણે એ રમતોની નવનવી રીતો યોજે છે.

હાથની ગતિને લાક્ષિત્ય અને આરામ (ease) આપવા નાના પ્રકારની સૈદ્ધ્યજનક રમતો રમાય છે.

આંગળાઓ અને ખેંચી (wrist) ને સહેલાઈથી વજે એવાં (supple) બનાવવા પંખાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ઓરડામાં પંખાથી આકડાનું રૂ ઉરાડવામાં આવે છે અને રૂની પાછળ પાછળ દોડવામાં આવે છે. આકડાનું રૂ ન હોય તો પરમેશ્વરની ગાયત્રી પાછળ પણ ફરી શકાય. એથી વધારે આ રમત ઘરમાં અથવા ઘર બહાર રમી શકે છે અને રૂને વીંઝવાથી આંગળાં અને ખેંચીને સુષુ બ્યાયામ મળે છે તેમજ ગતિમાં લાક્ષિત્ય અને કુશળતા (dexterity) આવે છે.

આતો અતિશય સંક્ષેપમાં ક્યન થયું. વિશેષ જાણવાની આતુરતા અતૂત રહેશે. પણ વિષય પ્રત્યે અંતુલિનિર્દેશ થયો છે: એટલે બીજાં લાઈ બહેનો એ અતૂતિ છીપાવવા પ્રયત્નશીલ થશે.

ચર્ચિત વિષય અગત્યનો લાગે તો પ્હેરવેશ, અલંકાર, પ્રસાધનનાં વિવિધતા, સુંદરતા અને આવશ્યકતાની કથા રસથી મુન્દરીસુભોધમાં થવાની આશા રાખું છું. આ ઉપરાંત વાતાવરણ એટલે ઘરની રચના, સરસામાનની ગોઠવણ, આંગણાની ટુલઝાઈથી શોભા, સમાજમાં હળતી મળતી વખતે વર્તવાનું લાવણ અને લક્ષિત્ય અને સૌથી વિશેષ મહત્વનું આત્માનું સૈદ્ધ્ય વર્ણવવામાં પણ આવશે, એમ આશા છે.

એક કદરૂપા ગુલામને બાદશાહે પૂછ્યું “ખુદાએ હુસ્નની બહેંચણી કરી ત્યારે તું કયાં હતો?” ગુલામે અદ્ભુતી જવાબ આપ્યો, “ગરીબનવાજ! ત્યારે હુસ્નના બગ્ગરમાં નહિ, પણ નસિબના બગ્ગરમાં હું હતો.”

૧: કન્દુક કેવી રીતે ખેલાતો હશે, તે મૂર્તિમંત નિહાળવાની દશકુમારચરિત લખતી વખતે હોંશ યદ હતી. ઈ. સ. ૧૯૦૯ કે ૧૯૧૦ની સાલનાં ધિ ઈલસ્ટ્રેટેડ લંડન-યુઝ નામના સચિત્ર સાપ્તાહિકમાં ઓસાગિકા (Oceania) દ્વિપસમૂહના અસંસ્કૃતલોકોની દડાથી રમતી કન્યાનું ચિત્ર જોવામાં આવ્યું સંસ્કૃત ગ્રાંથમાં વાંચેલા વર્ણન સાથે, ચિત્રમાં આકેલી ગતિ આગેહુબ મળતી આવી હતી.

(૬) વજ્રો, આભરણ, પ્રસાધન, સંલાપ, ધર્મવ્યવહાર વગેરેમાં વિવિધ રીતે, પોતાનું વ્યક્તિત્વ સ્ફુટ કરે. એવું સૌંદર્ય આપણી સુંદરીઓ ધારે તો ખીલવી શકે. દેખાદેખી નક્ક કરવા કરતાં જાતે વિચારી નવા નમૂના યોજી કાઢે તો એટલી આપણી માનસિક સંપત્તિ વધશે. પોલકા ચોળીનાં યુગ્મા અથવા તેનાપર મુકાતી 'રસીઅન' વગેરે (સ્ત્રીઓનાં) પહેર-વેશના પારિભાષિક શબ્દો સાચાખોટા વપરાયા હોય તો મ્હારી બહેનો દરગુજર કરશે) — માં રહેલું સૌંદર્યતત્ત્વ કાઈ બતાવશે ? બોજનકાળે પણ સુંદર થઈ શકાય છે — આસપાસ પણ સુંદર કરી શકાય છે. સુંદરીસુખોદના તંત્રીને મ્હારી નમ્ર વિનંતિ છે, કે ઈંગ્લેન્ડ જઈ આવેલા કાંઈ યુગ્મરાત્રી બન્ધુ પાસે ઈંગ્લીશ રમણીઓના જીવનવ્યવહાર નિશે લેખ લખાવે. એવા લેખ ઉક્ત સુંદરતાનું સવિસ્તર વર્ણન આપશે.

(૭) સુંદરતાને માટે આગ્રહ જન્મતાં લલિતકલાઓ માટે આદર વધારો અને તેમની યોગ્ય ખીલવણી થશે. હમાલ ગૃથવામાં વખત કાઢનારી સુંદરીઓમાંથી કેટલીને સાકે ગાતાં આવડતું હશે ? ઘણી સ્ત્રીઓને ત્યાં ગૃથેલા હમાલનો ખીલકુલ ખપ નહીં હોય, પણ ત્હેનાં બાળકો અને પતિને ત્હેના મધુર કંઠનો ખપ હોય છે.

(૮) સુંદરતાની કદર ધર્મજનિતું શોધન કરશે. મંદીરમાં અથવા ઘરના દેવાલયનમાં જે જે અસુંદર અને અનીતિભર્યું હશે તે દૂર થશે. રસિક વૃત્તિની જગત્તિ અધમ અને નિશ્ચેતન ધર્મ ક્રિયાઓથી રાચશે નહિ.

(૯) સુંદરતા લાવવા સ્વચ્છતાનો આશ્રય કરવો પડશે.

(૧૦) સુંદરતા એટલે બલક નહી.

(૧૧) આગળ સ્ત્રીનું સ્થાન કુટુમ્બમાં હતું — સ્ત્રીઓમાં અને નોકરોમાં બેસવા ઉકવાનું હતું. આજે કુટુમ્બ કરતાં પતિના રનેડી-સંબંધીઓમાં તેની પ્રતિષ્ઠા થવા માંડી છે. પતિની સંસ્કારવાંછના ઉંચી થઈ છે, સંતતિની પણ થતી જાય છે. આવે વખતે સ્ત્રીઓએ સંપન્ન (accomplished) થવાની જરૂર છે. આ સંપન્નતાનો સુંદરતા મ્હોટો અંશ છે. સુશ્લિષ્ટ રૂપમાં લખાવશી નહી, પણ આ વેરણુછેરણુ રહેલી વિચારગર્ભ વાક્યાવસિ વાંચનાની તરફી આપું છું અને તકલીફ માટે ક્ષમા યાચું છું. — E.

“ માતાઓને શીખામણ, ” અને ઇચ્છાનુસાર સંતતિ.”

૧.

આરિદ્રયન પોત્રંકંતી લેખર્ગ યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર થિયોડોરસ કેસલે માતા-પિતાની ઇચ્છાનુસાર સંતતી ઉત્પન્ન થઈ શકે એવો પ્રયોગ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. પુરૂષ અગર સ્ત્રીસંતતીજ નહિ, પરંતુ સંતતીના સ્વભાવાદિ ગુણ ધર્મ મુદ્દાં માના ત્હેની ગર્ભ અવસ્થામાં પોતાની ઇચ્છાનુસાર ઘડી શકવાને સમર્થ છે.

જન્મ આપનારી સ્ત્રીની હાલત અને ત્હેના મનમાં યોજાતા ખરાબ અથવા સારા વિચારોની ત્હેના ગર્ભમાંથી ઉત્પન્ન થનારી સંતતી પર સારી જાપ પડી શકે છે. આ

“ મરણ સુખ પુત્ર કે પુત્રી પેદા કરવાં અને તેઓમાં લાવવાના ગુણ : ” મરાઠી માસીક મનોરંજનના ફેલુઆરી અને માર્ચ (૧૯૧૨) ના અંકોમાંના માનૃત્વાચી ઘોરવી એ લેખ હપરથી. આ લેખનાં બે પૃષ્ઠ ગત વર્ષના સુંદરી સુખોદમાં આગમાં હતાં, પરંતુ ૨૧૩ સંક્રાંત્યને લીધે વધુ ભાગ પ્રકટ થઈ શક્યા નહોતા. તેથી તે આખા લેખની ફરી રાજઆવ કરી છે.

સિદ્ધાંતોનું અને તેના વિચારો તરફ આપણે અવશ્ય પૂર્ણ લક્ષ આપવું નોંધ્યે. સારા દેખાવો અને સારા વિચારો વિગેરે માતાની નજરે પાડવું નોંધ્યે, જેથી ઘણા કાયદા મર્મ શકે છે.

માનસિક અને શારીરિક સંપત્તિથી જન્મ લઈ પોતાની હવનયાત્રા મુખમાં ગાળવાનો દરેક બાળકને હક છે, અને આ તેનું આપણા પરનું કર્મ યોગ્ય રીતે ફેરવા બદલ પ્રત્યેક માતૃપિતાએ કાળજી રાખવી નોંધ્યે. આપણાં છોકરાંઓ સારાં હોવા નોંધ્યે એવું નિહારે પ્રત્યેક મા બાપ ધમ્મ છે, ત્હારે તે સારાં નિપજનવા બદલ યોગ્ય પ્રયત્નો કરવા નોંધ્યે. જન્મ આપનારાં માયાપ હૃદયુષ્ટ તેમજ નિરોગી હોવાં નોંધ્યે. તેમને કાંઈ પણ નીતનો રોગ હોવો નોંધ્યે નહિ, કારણકે આ વડિલોપાઈત સંપત્તિનો વારસો તેમનાં બાળકોને અવશ્યમેવ મળે છે. ભાવિ માતૃપિતા મુસ્લમાન વાળાં, મુસ્લિમી અને સારાં વર્તનવાળાં હોવાં નોંધ્યે. નહિતર તેમની અનિષ્ટ પ્રકૃતિનાં પ્રતિબિંબો તેમની સંત-તીમાં પણ પડે છે. અને તેથી આ મનુષ્ય દેહમાં સુખને બદલે દુઃખ અને કલેશ તેમને તેમજ તેમનાં સંતાનોને બોળવવાં પડે છે.

ખરાબ માર્ગ તરફ વળતા મન અને તેનાથી થકાતા કર્મનો સ્પર્શ સંતતીને લાગવો નોંધ્યે નહિ; અને તે માટે તેવા વિચારોને ઉત્પન્ન થવાદેવાજ નોંધ્યે નહિ. ભાઈસાથનું કારુણ્ય કહાડી, અને તેથીય વધારે ખરાબ, પેશ્વાઈસિતામાં કુસંપનાં બીજ વાવી પોતાના હાથમાં રાગ્યની લગામ ધારણ કરવાની ખટપટ કરનારી આનંદીબાઈની દુષ્ટ પાપવાસના, તેના પેટે જન્મ લેનારા આજીરાવને લાગી; તેની ઇતિહાસ ચોક્કસ સાક્ષી પુરે છે. આનંદીબાઈનાં આ કારસ્થાન આગ્રતાં હતાં તે વેળાપે આજીરાવ ગર્ભવાસમાં હતો, તેજ લક્ષમાં લેવાની મુખ્ય વાત છે. આ પરથી માતાના ખરાબ આચાર અને વિચાર સંતતીને કેવી રીતે લાગુ પડે છે, તે સ્પષ્ટ દિસે છે.

સંતતી પેદા કરવાને લાયક નહિ, એવાં માતૃપિતાની સંતતિ અનિષ્ટ અને અયોગ્ય થાય છે. આથી દુષ્ટ સંતતી પેદા કરનાર માતૃપિતા માયાપ પદને યોગ્ય નથી. માતૃપિતાનું નેહું વિવિધ શુભોચી ભરેલું હોવું નોંધ્યે, એટલે કે એકની બુદ્ધિ આધાર, ત્હારે બીજાનું શરીર હૃદયુષ્ટ, કિંવા પિતાનો રવભાવ જલદ, ત્હારે માતાનો નમ્ર હોવો નોંધ્યે. ગર્ભધારણા કેવળ પ્રસંગાનુસાર ન રહેવી નોંધ્યે. ભાવિ સંતતીના આયુષ્યક્રમ માટે કાયમનો વિચાર કરી, પોતાની શારીરિક અને માનસિક સ્થિતિ સારી હોય તે વખતે તથા તેમજ સંતતીના આયુષ્યક્રમ માટેની કરેલી સ્થિતિનો વિચાર સંતોષકારક લાગે તે સમયે ગર્ભધારણ થવું નોંધ્યે.

આવી સ્થિતિમાં ગર્ભધારણા થયા પછી માતાને શીર જવાબદારીની શરૂઆત થાય છે. સંતતીને સારી નરસી બનાવવી તે તેના હાથમાં છે. ગર્ભપિંડની પ્રાદુરશક્તિ તીવ્ર હોય, તેવે વખતે માતાએ પોતાનું અંતઃકરણ શુદ્ધ રાખવું નોંધ્યે. ગર્ભવાસમાં પ્રહણ કં-રેલા સંસ્કારો પર બાળકની ભાવિ હવનયાત્રાનું ધોરણ બંધાય છે. બાળકને નહિ મળી શકે તેવી કર્તૃત્વશક્તિ તેમનાં જન્મ સાથેજ આવવી નોંધ્યે; તેમજ ધરાયેલી થવાનું સા-મર્થ્ય પણ લાવવું નોંધ્યે. ગર્ભપિંડની શારીરિક સ્થિતિ સારી કેવી રીતે રહી શકે તે આગળ પર જણાવ્યું છે.

બાળક બળવાન અને ચાલાક થવો જોઈએ, તે માટે માતાએ શ્વાસોશ્વાસક્રિયા, પાચન ક્રિયા, લોહી ફરવાની ક્રિયા, તથા પાચન શક્તિને, યોગ્ય કસરત મળે તહેવાં કામ ચપળતાથી કરી તે સારી રાખવી જોઈએ. આ ક્રિયા શુદ્ધ રાખવા તેમજ વધારવા માટે માતાએ પોતાના હાથ પીઠ તેમજ પગના સ્નાયુઓને કસરત આપવી જોઈએ; તેમજ થાક ન લાગે તહેવી રીતે રોજ નિયમીત ખુદી હવામાં ફરવું જોઈએ. કેમકે થાક લાગવાથી ગર્ભપિંડની ઉત્સાહ-શક્તિ કમી થાય છે. દિવસમાં બે ત્રણ વાર પ્રાણુયામની ક્રિયા કર્યાથી પણ ફેફસાંને કસ-રત મળે છે. (પ્રણુયામ એટલે એક નરકોર દાખી બીજા નરકોરાં વડે જેમ અને તેમ ધીમે ધીમે શ્વાસ લેવો. શ્વાસ લેતાં જોટલી વાર થઈ હોય તેટલી વાર શ્વાસને ધુટવો, અને પછી તેટલાજ સમયમાં ધીમે ધીમે બીજા નરકોરા વડે બહાર કઢાડવો.) આમ શુદ્ધ-હવામાં જાતી કઢારી આનંદિત અંતઃકરણે ફરવું જોઈએ. આ રીતે વ્યાયામ અને પ્રાણુયામ હંમેશા કર્યાથી ફેફસાં બળવાન થઈ માતા તેમજ બાળકની લોહી ફરવાની ક્રિયા સારી રહી શકે છે.

આપણા ગર્ભવાસી બાળકની પાચનશક્તિ ખરાબ ન થાય, તેટલા માટે માતાએ પોતાની પ્રાચનક્રિયા તરફ યોગ્ય કાળજી રાખવી જોઈએ. હાલિક નવત્રિતિ આપનાર પરંતુ પરિણામે નુકશાનકારક પીણું (દારૂ તેમજ, અમુક પ્રમાણમાં મ્હા અને કોફી) પીવાં જોઈએ નહિ. સાદો અને પૌષ્ટિક એવો ખોરાક હંમેશાં લેવો. બંધકોશથી ઘણા પ્રકારના રોગ ઉત્પન્ન થાય છે, માટે માતાએ પોતાની મળશુદ્ધિની યોગ્ય કાળજી રાખવી જોઈએ. કેપલી સર્વ પ્રકારની અને વિશેષમાં મળશુદ્ધિની યોગ્ય કાળજી લીધાથી ગર્ભપિંડની પાચ-નક્રિયા અને પાચનશક્તિ સારી રહી બાળક બળવાન અને ચાલાક નીપજશે, તહેમાં કંઈ સંશય નથી. શરીરસામર્થ્ય સિવાયનું જીવતર નકામું છે, માટે માતાએ પોતાના બાળકનું શરીરસામર્થ્ય વધારવા માટે પ્રયત્નથીજ મહેનત લેવી જોઈએ.

બાળકનો સ્વભાવ પ્રેમાળ હોવો જોઈએ. આ સંસારયાત્રાનું વિકટપણું મુલલ અને મુખકર કરવાને સંપ અને મિત્રિ સિવાય બીજું એક સાધન નથી. માટે મિત્રતા કરવાને માટે બાળકનો સ્વભાવ પ્રેમાળ હોવો જોઈએ. આ ગુણનો ગર્ભપિંડપર પ્રકાશ પાડવા માટે પોતાનામાં તે ગુણ આણવો જોઈએ. એકલચુરો સ્વભાવ ન રાખતાં, પોતાની બહેનવણીઓમાં અને સમાજોમાં તહેણે બળવું જોઈએ. તેની વર્તણુક કુટુંબ પ્રત્યે પ્રેમાળ હોવી જોઈએ, અને આવી રીતે બળવા હળવાથી છોકરામાં સંસારી વાત પર પ્રેમ બંધાય છે. સારાંશ કે, બાળકનો પોતાના કુટુંબમાં સલાહ સંપ રાખવા માટે પ્રેમ થવો જોઈએ. માતાને પોતાના ગર્ભવાસી બાળક માટે માન હોવું જોઈએ, તેમજ તેનાપર પ્રેમ અને વિશ્વાસ રાખવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેની મોટી ઉમ્મરમાં તેના સ્વચ્છંદીપણાપર તદ્દમારો દાખ ચાલી શકશે નહિ; માટે તેના જન્મ અગાઉ તદ્દમેજ પ્રેમ રાખતાં શીખો, -કારણ, તે વખતે જે પ્રેમ તદ્દમે બાલકપર બતાવશે-ગદ્ગદ-દદ કરશે, તેજ પ્રેમ તદ્દમારો પ્રેમાકુળ બાલકમાં વૃદ્ધિ પામી તદ્દમારી સંતતી તરફથી તદ્દમને યથાયોગ્ય પાછો મળશે નહિતર સંતતી એટલે એક જન-તની. આપત્તિ, એવી સમજણમાં જેને પેટે બાલકનો જન્મ થાય છે, તે પ્રેમને બદલે દ્રેષ તરફ વળી કુમારો જન્ય છે !

જીવન શક્તિને ચોક્કસ કરી કર્તૃત્વ વૃત્તિને કબજેર કરનારી વિવિધ વાસના લોકોમાં ધણે

ઠેકાણે જોવામાં આવે છે. વિષયવાસનાને બંધ કરવાનો સર્વ પ્રયાસ અઘાપિ લોકોની દૃષ્ટિમાં યશસ્વી થયેલો દેખાતો નથી. આ હાનિકારક અચારનો નાશ કરવા માટે તહેનાં મૂળનેજ ઉખેડી નાંખવા જોઈએ. જન્મ લેનારા બાળકની વૃત્તિ વિષયવાસનામાં પળેપાળેથી ન થવી જોઈએ, તે માટે માતા તેમજ પિતાએ પોતાના મનોનિગ્રહોને દ્રઢ કરવા જોઈએ. વિષયેચ્છા પ્રબળસિત કરનારો પ્રસંગજ ન આવવા દેવાની કાળજી લેવી જોઈએ.

આપણા પોતાના કલ્યાણની કાળજી માટે વ્યાવહારિક જ્ઞાનનો વધારો થવો જોઈએ. અંગિકૃત કાર્યથી અવશ્ય ઉત્પન્ન થતા ઉલ્લાસનિષ્ઠા વિગેરે ગુણોનો વિકાસ થવો જોઈએ. ઉપર ફરેલા પ્રમાણે વ્યાયામથી શક્તિ અને ઉત્સાહવૃત્તિનો વધારો થઈ શકે છે.

ગર્ભનાશ કરનારી માતાનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ જતાં બાળક ખુનીવૃત્તિનો થાય છે. કેઠના પણુ સંબંધી મનમાં દ્રેષ ખુદ્ધિ દાખલ થતાં તહેનું પ્રતિબિંબ બાળક પર પડે છે. તામસી સ્વભાવ કદિપણુ રાખવો નહિ. નહિતર આપણા તામસી સ્વભાવનું સ્પષ્ટચિત્ર સંતતીના વિકાસમાં દષ્ટિગોચર થાય છે.

છોકરાને ત્રાસ દેનારી ધાસ્તી, ચિંતા, બેકાળજી વિગેરે મનોવૃત્તિના સંસ્કારો પોતાની પત્નિમાં હોવા જોઈએ નહિ. તેટલા માટે ભાવિ પિતાએ વારંવાર તહેની યોગ્ય ખબરદારી રાખવી જોઈએ. આનંદી અને આપણા આનંદથી ખીજાને આનંદિત કરનારો મોહક બાળક, અગર સદાશીળી અને રડતો બાળક બનાવવો, તે માતાના પોતાના હાથમાં છે. માટે રોજ બનતી બાબતોને મનમાં ન આણતાં માતાએ આનંદી વૃત્તિમાં રહેવું જોઈએ. ભાવિ સુસ્થી-તિની આશાનો વિકાસ—તે આશા—આપણે મનમાં લાવી, મનને આશ્વાસન આપી છોકરાંમાં તે આણવી જોઈએ. આશાની સાથે ધર્મનિષ્ઠા અને ભૂતદયાનો વધારો થવો જોઈએ. ભૂતદયાનો વધારો થયે, વિકાસથી પ્રાપ્ત થતા જ્ઞાનથી બાળકની સંસારયાત્રા સુખમાં જશે. માતાની અધમવૃત્તિનું પરિણામ તહેના બાળકમાં તહેવુંજ ઉતરે છે. તહેની ધર્મકૃત્યો તરફ વિરોધીતા અને ધર્મે તિરસ્કારનાં પરિણામથી તહેની સંતતી નારિતક થાય છે. માટે ધાર્મિક બાબતોનું માતાએ સારી પેઠે મનન કરી ગર્ભધારણા વખતે ધર્મવૃત્તિ રાખી પોતાની સંતતીને તે ગુણુ આપવો જોઈએ.

ગૌરદરપણામાં રામાયણ, મહાભારત, ગીતા કિંવા એવી જાતના એકાદ શુભગ્રંથનું નિયમીત વાંચન અને મનન કરી માતાએ ચિત્તવૃત્તિ પ્રસન્ન રાખવાથી ભાવિ સંતતીપર તહેનું ઇષ્ટ પરિણામ થયા વિના રહેતું નથી. સદ્વર્તન વધે તહેવા ગ્રંથોનું મનન કાર્યથી બાળકની વર્તણૂક સારી થવાની આશા રાખી શકાય છે.

બાળકના બુદ્ધિસામર્થ્યનો વિકાસ થવા માટે માતાએ સારી રીતે કાળજી લેવી જોઈએ. જ્ઞાન આપવાની ભાવિ ઇચ્છા બાળકને ઉપયોગી થઈ પડશે નહિ, પરંતુ તે પોતાને મેળવવાનો પ્રયત્ન કરતાં આવડવો જોઈએ. માટે માતાએ પોતાની જાતે જ્ઞાન વધારવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જે જાતનું જ્ઞાન મેળવવાનો માતાનો પ્રયત્ન હશે, તેજ જાતના જ્ઞાનની આપડ અને તે ગ્રહણ કરવા લાગનારી બુદ્ધિનો વિકાસ બાળકમાં આવેલો જણાશે. ફક્ત એકાદ વિષયમાં સાધારણ આવડ હોય તે કાર્ધ કામની નહિ. પરંતુ તે વિષયનું મનન કરી તહેમાં પારંગતતા મેળવવાને જરૂરની સ્મરણશક્તિ આદિ સામર્થ્યના વિકાસનો પ્રયત્ન માતાએ બાળકને માટે કરવો જોઈએ. સ્મરણશક્તિ વધારવા માટે સાંસારિક, અગર અંતિ-

હાસિક પ્રસંગ, કવિતા, ભાષણો આદિ વિષયના ભાગ માદ રાખતાં શીખવું જોઈએ. એક વાતમાંથી ઉપજતી વાતનો વિચાર કરી, અનુમાન કરવાનો પ્રયત્ન કરી, વિચાર શક્તિ, તર્કશક્તિ વિગેરેનો વધારો કરવો જોઈએ. માતા પોતાની જાતે કાઠપણુ પ્રકારનું મનન કર્યા પછી તે બાબત આજકાલમાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન કરવાને અસમર્થ છે, માટે હાથમાં લીધેલા કામમાં પોતે પ્રવિણ હોવી જોઈએ. અમુક કામ કરવાનું એટલે-વેક ઉતારવાની નહિ, પરંતુ તે ધ્યાનપૂર્વક કરવું જોઈએ.

હાથમાં લીધેલું કામ વારંવાર ત્રાસના બોજરૂપ થઈ ન પડે તે માટે નિયમિત અને વ્યવસ્થિત રીતે કરવું જોઈએ. ઈશ્વરી કાર્ય નિયમોથી બંધાયેલાં હોય છે, તે મનુષ્યનાં કાર્યોને પણ તે નિયમ શા માટે લાગુ ન પડે ? અવ્યવસ્થિત મનુષ્યની હોંશીયારીથી ત્હેને તેમજ દુનિયાને કાંઈ ફાયદો થતો નથી.

રાજક્રિય, ઔદ્યોગિક, ધાર્મિક, કિંવા બીજી કોઈ પણ પ્રકારની પ્રવૃત્તિમાં નામરૂપી આવડતી હોંશીયારી તે ખરી, પરંતુ ત્હેનાથીયે મહત્તી વ્યવસ્થા અને નિયમીતપણાની જોડની યોગ્યતા ત્હેના કરતાં પણ વધુ છે. માતાયે આ શુણ પોતામાં ઉતારી ગરોદરના બાળક પર ત્હેનો પ્રકાશ પાડવા ઉમંગથી પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, અને ભાવિ પિતાયે ત્હેમાં સદાય કરવી જોઈએ. ઘરનો સરસામાન પોતાના આચાર વિચાર, અને શારીરિક શુશ્રૂષર્મ આ સર્વમાં વ્યવસ્થિતપણું રાખવું જોઈએ. સારાંશ કે વખતો વખત વ્યવસ્થિત રીતે કામ કરવાની ટેવ ત્હેણે પોતાના બાળકમાં ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ.

આ સુચના અમલમાં આવ્યાથી સંતતી સારી નિપજી શકે ત્હેમાં કાંઈ સંશય નથી. બાળક હરેક શુણથી ભરેલો હોવો જોઈએ. કારણ, તે શુણના યોગથી ત્હેનો આયુષ્યક્રમ સુખમાં ગાળશે. પોતાના બાળકને અમુક જાતના ધંધામાં પ્રવિણ કરવાનો ધર્મ જન્મદાતાનો છે. માટે પોતાની ઇચ્છાનુસાર તે ધંધાની આવડ ત્હેણે પોતાનામાં આણી લઈ તે વિષયપર હંમેશાં વિચાર અગર પ્રયત્ન કરી, (સારાંશ કે તે ધંધા માટે એકાગ્રતા ધારણ કરી,) તે ધંધાની લાલસાનો વિકાસ ગર્ભમાંના બાળકપર આણવો જોઈએ. ધંધામાટે કરવો જોઈતો આ પ્રયત્ન ગર્ભધારણની અગાઉ ચાર અઠવાડિયાં પહેલાં કરવો જોઈએ, અને ગર્ભધારણ પછી તે ધંધા વૃત્તિની પૂર્ણ આવડ બાળકમાં આણવા માટે માતાયે સતત મનન કરવું જોઈએ. તે ધંધા સંબંધી માહિતી મળે ત્હેવાં કોઈપણ ગ્રંથનું વાંચન કિંવા તે બાબત ઉપર હંમેશાં સંભાળણ કરવું જોઈએ. આ પ્રમાણે પોતાની ઇચ્છાનુસાર કાવદા, વૈદક, કળા, વક્તૃત્વ, શિશ્યશાસ્ત્ર, વેદાંત, વિગેરે અનેક વિષયો પરથી ઉપજતી અનુપમ શુદ્ધિ ત્હેણે પોતાની સંતતીને આપવી જોઈએ.

ઉપરના વિષય સંબંધી અનુપમ શુદ્ધિનો બાળકપર વિકાસ આણવા માટે માતાયે ત્હેમાં પારંગતતા મેળવવી જોઈએજ એમ નહિ, પણ તે વિષય શીખવામાટે ત્હેણે દૃઢ મનથી પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, અને પોતાના ગર્ભપર ત્હેનું ઇષ્ટ પરિણામ થશે ત્હેવી ખાત્રી રાખવી જોઈએ; એટલે ત્હેનું પરિણામ પોતાની કલ્પના બહાર છાકરા પર થયેલું છે, ત્હેનો ત્હેને અનુભવ થશે. પોતાનામાં જેટલા સારા શુણો છે, તેટલાથી ન અટકતાં માતાયે તે વધારવા તરફ લક્ષ્ય ધરવું જોઈએ.

તે પોષિત થયેલા ગર્ભની ઉત્પત્તિ પતિ તરફની હોવાથી ત્હેણે પત્નીમાં અને પોતાનામાં

હોય ત્હેવા ગુણો આણવા નોંધ્યે, તેમજ ખરાબ ગુણોને ફાટી નાંખવા પ્રયત્નો કરવા નોંધ્યે. પત્નીને સદ્ગુણી અને બુદ્ધિવાળી મૂર્તિમંત પુતળી જ બનાવવી એવું કહેવું નથી અને તે શક્ય પણ નથી. તોપણ આપણા બાળકની જીવિતયાત્રા સુખમાં જાય છે અને ત્હેમાં અને ત્હેને મદદ કરતી બુદ્ધિની અને સદ્ગુણની ભાવના ત્હેનામાં ઉતારી શકાય તે શક્ય છે.

ગર્ભપિંડનો શારીરિક અને માનસિક વિકાસ કરવાનો પ્રયત્ન માતા કરતી હોવામાં પોતાને યશ મળશેજ એવો ત્હેને દૃઢ નિશ્ચય હોવો નોંધ્યે. પોતાનો પ્રયત્ન ફળદ્રુપ થાય કે નહિ, તે વિષયની શંકા ત્હેણે રાખવી નોંધ્યેજ નહિ. પોતાની જવાબદારી પોતે યોગ્ય રીતે બજાવતાં રહી, આ વિશે વિશ્વાસ રાખી આનંદી અને ઉત્સાહિ વૃત્તિમાં રહી ગર્ભવિકાસનું અંગીકૃત કાર્ય પોતે યોગ્ય રીતે પાર પાડવું નોંધ્યે.

ગર્ભધારણા રહ્યા પછી બાપની જવાબદારી વધે છે. ગરોદરપણામાં પોતાની પતિની યોગ્ય કાળજી ત્હેણે રાખવી નોંધ્યે. ગર્ભધારણા પછીની જેટલી જવાબદારી માતાની છે, તેટલીજ પિતાની પણ છે. પત્નીપર કામનો બોજો, સંસારની અયોગ્ય ચિન્તા, અને પોતાની હાનિકારક અનીતિમય વૃત્તિઓનો ત્રાસ ત્હેને થવો નોંધ્યે નહિ. તેમજ ત્હેની વૃત્તિ હંમેશા આનંદી અને સુખસમાધાનવાળી રહે, ત્હેવો ત્હેણે પ્રયત્ન કરવો નોંધ્યે. ત્હેની બુદ્ધિનો વિકાસ થાય, ત્હેવી રીતે ત્હેનું મન ત્હેણે કેળવવું નોંધ્યે. અનિષ્ટ પ્રસંગોમાં ત્હેના મનનું સમાધાન થાય ત્હેવી રીતે ત્હેને સ્થૂમજીવની નોંધ્યે. પ્રદિશ વિષયવાસનાનો વિકાર સંતતીને લાગવો નોંધ્યે નહિ. એટલે વિષયવાસના પ્રદિશ કરનારા સર્વ પ્રકારથી તે દૂર હોવી નોંધ્યે. ભવિષ્યના અનેક લાભ માટે મ્હેનત ઉઠાવનારી માતાને ત્હેના પરિચે ત્હેના આરામની અને કલ્યાણની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી આપવીજ નોંધ્યે.

ઉપલી સર્વ સુચનાઓનો વખતો વખત યોગ્ય શાસ્ત્રશુદ્ધ પ્રયોગ કરવાથી, ત્હેનાથી ફાયદા થવાનો ઘણોજ સંભવ છે. પોતાની સંતતીની અગર સમાજની ભાવિ સુરક્ષાિતિ માટે આ સુચના મૂકણુ કરવાની પ્રત્યેક જન્મદાતાની ફરજ છે. આપણી ભાવિ પ્રજાની ઉત્પત્તિ ફક્ત ત્હેનાં જન્મદાતાની પશુવૃત્તિ પ્રમાણેની વિષયવાસનાની તૃપ્તિ પર ન. સોપતાં ઉપદ્રા પ્રયોગોનો વાંચકવર્ગે વિચાર કરી તદનુસાર પોતાનાં આચરણો પાળવાનો પ્રયત્ન કરવો નોંધ્યે. નહિતર આપણામાં અને જનાપરોમાં શું ફેર ? દુઃખળી અને નિઃસત્વ સંતતી સ્વહિત તેમજ જનહિત કેવી રીતે સાધી શકે, અને જન્મદાતાની જવાબદારી માથાપર લેવાને કેવી રીતે યોગ્ય દરી શકે ? મનુષ્યની શારીરિક, માનસિક, અને નૈતિક ઉન્નતિનો પ્રયત્ન કરી, ત્હેના વાવેલાં બીજાંકુરનાં ફળની વાટ નોંધ્યે જોસી રહેવા કરતાં તે પાવેલા બીજનાં રોપાને યોગ્ય સિંચન કરતાં રહેવું નોંધ્યે. આમ કરવાથી અધિક ફાયદાઓ થઈ શક્યા સંભવ છે.

મનુષ્યોએ પોતાના પર આવતી ન્હાની મ્હોટી જવાબદારીઓ પૈકી પ્રજોત્પાદનની સર્વમાં મહત્વની જવાબદારીની આવશ્યકતા સમજી મુખ્ય નિર્માણ કરવાને મદદ કરવી નોંધ્યે. કેટલાકને જન્મદાતાનું માન લેતાં આપણું નથી; તો ત્હેમને મુઠાં પણ જન્મદાતાની યોગ્યતા સ્થૂમજીવની ભાવિ પ્રજા મુખ્ય જ નિષ્પન્ને, ત્હેવો પ્રયત્ન કરવો નોંધ્યે. (અપૂર્ણ.)

વર્તમાન દર્શન.

Ye Sounds, so low and calm,
That in the groves of Balm,
Seemed to me—

Go, breathe it in the ear,
Of all, who doubt and fear,
And say to them,—

like an Angel's Psalm:

'Be of Good Cheer!'

(ભાવાર્થ:—શાન્તિકુળેમાં રહેને દેવદૂતોનાં પ્રજુસ્તવન સરખા લાગતા, તે અતિમન્દ-શાન્ત અવાજે! તદમે જાઓ: સંશય અને લચથી પીડાતાં સઘળાં માનવીઓનાં હૃદયમાં શ્રદ્ધાને સન્દેશો પહોંચાડો.—લૅન્ગમફેલો.)

ગત વર્ષનું અવલોકન.

ગયા વર્ષમાં સ્ત્રીલેખના ખાસ અંક માટે અમને લગભગ ૬૦૦ પાનાનાં જે લખાણ પ્રાપ્ત થયાં હતાં, તે ઉદ્ઘાસપૂર્ણ સહાય માટે લેખક ભગિનીઓ સ્ત્રીલેખનો ખાસ અંક: નો અમે અન્તઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માનીએ છીએ. તથિયત નાદુરસ્ત જતાં, અને સાંસારિક પ્રતિબંધોમાં રહીને પણ, કેટલીક બહેનોએ આ અંક માટે લખાણ, અમારી વિનંતિ ઉપરથી મોકલી આપવા કૃપા કરી હતી; તે માટે પણ આ પત્ર તહેમના આભાર તજે છે.

સ્ત્રીલેખના ખાસ અંકનું કદ અને વિષયો, એ અને જોઈને કેટલાક સન્નનોને અશ્વ દાઢા થઈ હતી. અમે તેઓને અમારા અનુભવ ઉપરથી જાણાવવા રજા લઈએ છીએ કે ગૂંજરાતી લેખક બહેનોની (અને આપણી ભાવાનાં પત્રોમાં તહેમની કેટલીક બાનુઓનાં લખાણો તો પ્રકટ પણ થયાં કરે છે-) શક્તિ માટે હવે શંકા રાખવાનું કાંઈજ કારણ નથી. કમૂલ છે કે, કેટલીક ભગિનીઓના લેખમાં સુધારણા માટે અવકાશ રહે છે; અને તેટલું બંધુકૃત્ય અમારા તરફથી થાય છે. તેમ કોઈ કોઈ બહેનને સૂચનાઓ તથા સાધન આપવામાં પણ આવે છે; પરન્તુ તે ઉપરાંત ખીલું કાંઈજ આવ્યા અંગેકામાં આ પત્રના તન્નિને કરવાનું રહેતું નથી. આથી જે જે પ્રસંગનાં ઉદાર વર્ચનો ખાસ અંક માટે મમતાળુ વાચકો અને સહૃદય પત્રમિત્રો તરફથી ફૂલેવામાં આવ્યાં છે, તે સર્વ ધન્યવાદને યોગ્ય અમારી લેખક ભગિનીઓ છે, એમ સ્વીકારતાં આનન્દ થાય છે.

આપણા સાંસારિક રિવાજોની સખ્તાઈ તેમજ પ્રસિદ્ધિમાં આવવા વિરુદ્ધની લાગણીને લીધે, થોડીજ લેખક ભગિનીઓની છબીઓ અમને મળી શકી હતી, જે અમે ખાસ અંકમાં પ્રકટ કરી હતી. સ્ત્રીલેખકો કાણ છે, તે જાણવાની વાયકવર્ગને કુદરતી રીતે ઈચ્છા થાયજ; અને આ પત્રની લેખકબાનુઓની છબીઓ પ્રકટ કરીને અમે તહેમની મુંદરીસુબોધ તરફની પ્રીતિ માટે આભારવૃત્તિ યથાશક્તિ પ્રદર્શિત કરીએ: તથા સ્ત્રી લેખો પ્રતિન રાખવામાં આવતી શંકામાં ઘટાડો કરી શકીએ: આ વગેરે કારણોને લઈને અમે તેમ કીધું હતું. આશા છે કે, આ વર્ષના ખાસ અંક માટે લેખક બહેનોની વધુ છબીઓ અમને પ્રાપ્ત થશે.

ગંધા પ્રિસેમ્બરની તા. ૨૩ મીએ નામદાર-વાઇસરૉયને દિલ્હી પ્રવેશ સમયે જે લયંકર ધાત ગઇ, તે વખતે ના. લેડી હાર્ડિંગ સાથે હતો. આ લૉર્ડ અને લેડી હાર્ડિંગ બાનુએ તે પ્રસંગે બતાવેલાં અસાધારણ બેચે અને હિંમતથી અને હિન્દી સ્ત્રી-બાલકોઃ આકર્ષાઈ આખા ભારતની સ્ત્રીઓએ તહેમના તરફ ઘણીજ મમતા દર્શાવી હતી. હિન્દવાસીઓ જૂદી જૂદી કેમો અને ધર્મોમાં બહેંચાયેલાં છતાં એકજ મહાપ્રભ છે, અને એક લાગણીથી સાથેજ કામ કરી શકે છે, તે આ સમયે સિદ્ધ થયું હતું; અને સ્ત્રીઓની આ હૃદયબાહ્ય સ્વાભાવિક રીતે બહુ પ્રોત્સાહક થયું હતી. નામદાર વાઇસરૉય પ્રાણુધાતક ઇન્જામાંથી બચ્યા. તેની ખુશાલીમાં ના. લેડી હાર્ડિંગે તેમની જન્મતિથિને દિવસે આખા હિન્દુસ્થાનમાં બાહોત્સવ ઉજવવાની શુભ પ્રેરણા કરી હતી અને તેમની ઈચ્છા અનુસાર તા. ૨૦ મીના મંગલ પ્રભાતે આનન્દ પૂર્ણ બાલકોના હર્ષનાદથી સકળ ભારત ગાથ રજું હતું.

પ્રાન્તિક સંસાર સુધારા પરિપક્વની એક બેઠક અમદાવાદમાં તા. ૫ મી મેના દિવસે રા. રા. નરસિંહરાય ભોળાનાથ (બી. એ, શી. એસ.) ના સંસાર સુધારા અને પ્રમુખપદ નીચે મળી હતી, જેમાં સુધારક અને ઉદ્ધારક સ્ત્રી-જેવણી, (મનાતા) વર્ગોની ઘણી સ્ત્રીઓ તથા પુરો સમૈક્ષ થયાં હતાં. ૬૬ શ્રદ્ધા અને અડગ કર્તવ્યલક્ષિતાનાં શ્રેષ્ઠ પ્રમુખે વાગ્બી રીતે સુધારક મંડળના મુદ્દાવેષ તરીકે રજુ કર્યા હતાં; અને સ્ત્રી કેળવણી, લમચય, સ્ત્રીસદાય, પુનર્જન્મ, તથા સામાજિક નીતિ, વગેરે મહત્વના વિષયો ઉપર દેશવ કરવામાં આવ્યા હતા.

ગત વર્ષમાં ઉચ્ચ કેળવણીમાં મુંઝઈ ઇલાકાની શાળાઓમાં સ્ત્રીઓની પ્રગતિ આશુ હતી અને યુનિવર્સિટીની બી. એ. તથા એલ. એમ. એન્ડ. એસ. ની પરીક્ષાઓમાં તહેમણે સારો વિજય મેળવ્યો હતો. દાકતરની પરીક્ષા (એલ. એમ. એન્ડ. એસ.) માં એક-પહેલા વર્ગમાં, એક-બીજા વર્ગમાં, અને બે સાધારણ રીતે, એમ ચાર સન્નારીઓ જેણે જે. ઝિગ્લ, રૂથ દેવજી, મિલિસન્ટ જર્જિસ, અને એન્જેલિના પોત્ત, -પસાર થઈ હતી. આમાંની સ્ત્રીમતી રૂથ દેવજી હિન્દીપ્રિસ્તી છે. બી. એ, માં-દેસારે સ ઇમેક્રિયેલ તથા શિરીન પેસ્તનજી લરકરી-બીજા વર્ગમાં, અને ગુલબાઈ બહેરામચાહ એબારા, ફેની અરદેશર એન્જનીયર, વિદ્યાલક્ષ જાધવ, તથા પિરોજ જે. પોત્તના સાધારણ રીતે પસાર થઈ હતી. આમાંની એક દક્ષિણી અને ચાર પાસી બાનુઓ છે. આરીતે હિન્દી પ્રિસ્તી, દક્ષિણી તથા પાસી કેમોની બાલકો પાસણાના અભ્યાસક્રમમાં આગળ વધવા લાગી છે; અને અમને આશા છે કે આપણી ગૂજરાતી બહેનો પણ તેમનું અનુકરણ કરશે.

મુન્દરી સુમેધ તરફ પ્રીતિ રાખનાર એક લેખક ભગિનીની મૂલના ઉપરથી અમને પરીક્ષાનાં પરિણામના આંકડા આપવાનો વિચાર આવ્યો હતો, અને યુનિવર્સિટીની પરીક્ષાઓમાં જે જે ગૂજરાતી બાલકો પસાર થઈ હોય, તેમનાં સર્વનાં નામ આપવાની ઈચ્છા હતી. પરંતુ જણાવવાને દિલ્હીર છીએ કે, કેટલીક અનુકૂલતાને અભાવે તેમ બની શક્યું નથી. આ સંબંધમાં અમને જણાવવામાં આવ્યું છે કે, " દોહતરામ વડીલની

પુત્રી પ્રિવિયસમાં પાસ થઈ હતી; અને રા. બ. મનુભાઈ નંદશંકરની પુત્રી અંદેન જયશ્રી મેટ્રિક્યુલેશનમાં થઈ હતી; નાગર જ્ઞાતિએ એ બાલિકા માટે અભિમાન ધરાવવા જેવું છે. સુરતમાં કન્યાકેળવણી ધણી પછાત છે. પણ આ કન્યા વડોદરાના પ્રોગ્રેસીવ (પ્રગતિવાન) રાજ્યમાં રહેવાથી આટલી લાંબાશાળી થઈ. ” અને આ ઉદ્દગારને સંપ્રેમ અનુમોદન આપીએ છીએ અને આશાં રાખીએ છીએ કે, દિન પરદિન યોગ્ય કેલવણીનો વિસ્તાર આપણી બહેનો (અને બાળ્યુઓ) નાં હૃદય-બુદ્ધિ અને વર્તન જાગ્રત, નિર્મળ, પાવન કરતો રહેશે.

ગયા વર્ષમાં નવસારીમાં થયેલું સુરતની નાગર જ્ઞાતિના શ્રીયુત હરસુખનાથ દિક્ષિત અને બહેન સૌ. વીરબાલાનું લગ્ન તથા પ્રો. ગોવિન્દ ચિમભાઈ ભાટે સમાજિક પ્રગતિ અને (એમ. એ.) અને શ્રીમતી સૌ. ગજરાયાબનું મુંબઈમાં થયેલું શુભ પ્રસંગો; હું લગ્ન-એ મિત્રજ્ઞાતિવિવાહ હોઈ, હિન્દુસમાજની પ્રગતિની દૃષ્ટિથી બહુ અભિનન્દનીય હતાં.

અસાધારણ બુદ્ધિ પ્રસાદ તથા સામાજિક ઉન્નતિના ઉચ્ચ આદર્શોથી વિભૂષિત, વડોદરાના મહારાજા શ્રીમન્ત સર સયાજીરાવ શાયકવાડની જયબુધિનો મંગલ ઉત્સવ આ વર્ષમાં થયો હતો. વડોદરાનું રાજ્ય વાળખી રીતે હાલ હિન્દી (અને પાસ કરીને ગૂજરાતી) પ્રજાના હૃદયમાં અપ્રસ્થાન પામ્યું છે. બ્રિટિશ રાજ્યનીતિના, પાશ્વિમાત્મ કેલવણી અને સંસ્કારનાં, ઉત્તમ ઉદાહરણ રૂપ હેતુ તંત્ર છે; અને ફરજિયાત કેલવણી તથા ફ્રી લાઇબ્રેરી (વિના ખર્ચે મળતા વાંચન) ની હીલચાલોને આગળ કરવામાં તથા અનિષ્ટ સામાજિક પ્રતિબંધો યોગ્ય થાય તેમ કરવામાં નામદાર મહારાજાએ બહુ ઉત્સાહ જનક ભાગ લીધો છે. પ્રભુ હેમને દીધાયુષ તથા સુખ શાન્તિ અર્પે, અને આવા અનેક મંગલ પ્રસંગો હેમને પ્રાપ્ત થાયો, એ પ્રાર્થના છે.

આ વર્ષમાં જેદજનક બનાવો પણ બન્યા હતા. ભયંકર જળપ્રલયોએ ગૂજરાત કાઠિયાવાડમાં, તેમ બંગાળમાં મોટા નુકશાન કર્યું હતું. પાલી-દુઃખ બનાવો. તાણા, મહુવા વગેરે સ્થળોએ તથા મહી અને નર્મદાના કિનારાનાં ગામોમાં અને બર્હવાન જિલ્લામાં, મનુષ્યો-જનવરોનો ભારે સંહાર વાળી નાંખ્યો હતો, ત્યાં આર્થિક હાનિનું તો પૂછવું જ શું ?—રેલ્વેટ્રેનોની ગંભીર હોનારતોના દુઃખદ સમાચાર પણ એક કરતાં વધારે વાર વાંચવા પડ્યા હતા. અને ધંધા દારીઓની હતાળો તથા તેથી હેમને તથા હેમનાં આશ્રિત કુટુંબી જનોને થતો ત્રાસ દિલગીરી સાથે નિહાળ્યો હતો. પરન્તુ આવા વિકટ પ્રસંગોમાંજ મનુષ્યોનું પૂર્ણ મનુષ્યત્વ (મનુષ્યનો દિવ્ય અંશ) પણ નજરે પડે છે: પાલીતાણાની રેલના પ્રસંગે વિધવાશ્રમની બહેનોએ બતાવેલાં અપૂર્વ ધૈર્ય અને શ્રદ્ધા, ત્યાંની પરોપકારી સંસ્થાઓના વ્યવસ્થાપક શ્રીયુત કુંવરજીએ પોતાનાં સ્ત્રી બાલકોના ભોગે પણ આશ્રમનાં બાલકોને બચાવવા કરેલા મહાન પ્રયાસ, રેલના વખતમાં ન્હાના મોટા સરકારી અમલદારો તરફથી થતા માણસોના સંરક્ષણ માટે સ્તુત્ય પ્રયાસો, અને બંગાળમાં યુવાનોએ સ્વયંસેવકો તરીકે લોકસેવા માટે

કરેલું ઉત્તમ કામઃ આ સર્વ નેતાં આવા શોકભર્યા પ્રસંગોએ પણ આપણને હિન્દના ભવિષ્ય માટે આશાનો સન્દેશ મળ્યા વિના રહેતો નથી. જે પ્રજામાં આવી મહાત્મ મનુષ્યો છે, જે દેશનો હૃદય આવાં પ્રજાગણ ઉપર આધાર રાખે છે, ત્હેનો નાશ થવો સંભવિત નથી; એમ અમારું હૃદય સાક્ષી પૂરે છે. દયાળુ પ્રભુ આવાં અનેક સાધુજાલ અને વીરજાલિકા અમારી દેશમૈયાને અર્પણ કર્યાવન્ત યાઓ.

દક્ષિણ દ્રુવના પ્રદેશની શોધમાં ગયેલા કર્નલ સ્કોર્ટ તથા ત્હેમના સાથીઓ ખરેખર પ્રદેશમાં મરણ પામ્યા, એ પણ એવીજ કહણાજનક શોકકથા છે. મહાન ઓરેનિયા આવા મહાન પુત્રોનાં અવસાન માટે દુઃખી થાય એ સ્વાભાવિક છે, કારણકે તે વીરરત્નો એજ ત્હેની ઉન્નતિ અને આજ્ઞાદી કાઢી છે. પરંતુ ઉચી ભાવના વાળાં મનુષ્યોના મરણથી આપણને પણ જે ખેદ થાય છે, તે અસ્વાભાવિક નથી; કારણકે યુદ્ધિ, શ્રમ, જ્ઞાન અને વિચારનું સામ્રાજ્ય અધા જગત ઉપર છે. તેથી ત્હેમાંની કોઈ પણ વસ્તુનો વારસો લોકોને આપનાર મહાત્માનું અવસાન આખી દુનિયાની દિલગીરીનું વાજખી રીતે કારણ બને છે.

આ વર્ષમાંના મુખ્ય ખેદકારક બનાવોમાં, મઈ માનિતક સંસાર સુધારા પ્રવિવદના પ્રમુખ અને સંસારસુધારક મંડળના એક નેતા રા. રા. નરસૌ. ઉર્મિલા દયારામનું સિંહરાવ લોજાનાથ દિવેટિયાની પુત્રી, સૌ. ઉર્મિલાબહેનનું લગ્નઃ લગ્ન સેવાસદનના સ્થાપક અને વ્યવસ્થાપક રા. રા. દયારામ સાથે થયું હતું, તે પણ હતું. આ લગ્ન વિશે વિવિધ દંષ્ટિબિન્દુથી ચર્ચા કરવામાં આવી છે; અને વિશાળ તેમજ સંકુચિત નજરથી ત્હેનું અવલોકન થયું છે.

ઉપસ્થિત થયેલી ચર્ચાથી સમગ્રયું છે કે, રા. નરસિંહરાવની તે લગ્નને સંમતિ નહોતી, અને રા. દયારામ તથા સૌ. ઉર્મિલાની સ્વતંત્ર ઇચ્છાનું તે પરિણામ હતું. લગ્ન કન્યાનાં કુટુંબી જનથી શુભ રીતે થયું હતું અને રા. દયારામને એક પત્ની હયાત છે એ વગેરે કારણોને લીધે, આ વિવાહ કાયદેસર ગણાય તે માટે, સૌખ્ય ધર્મની આનન્દ લગ્નવિધિ પ્રમાણે તે કરવામાં આવ્યો હતો. રા. દયારામ સિન્ધી આમીર (લુવાણને મળતી જાતિ) છે અને સૌ. ઉર્મિલાના પિતા વડનગરા નાગરપ્રાજણ છે; એટલે મિત્ર જાતિ લગ્ન તરીકે અભિનન્દનને યોગ્ય તે ગણાત. પરંતુ ત્હેમાં કેટલાક ખેદજનક મહત્વના અંશ છે, જેને લઈને ઉદ્વેગ સંસારસુધારક મંડળ તેમજ હિન્દુસમાજની એક સરખી સંપત્તિ દીકાને પાત્ર તે થયું છે. એટલુંજ નહિ પણ માન પરિણામ ઉપરથી સાઈ ખોટું સમજનારાં મનુષ્યોને ત્હેણે મલારાની દર્દ પાછાં પગમાં ની લીમાયત કરવા પ્રેર્યા છે !

હકીકત એમ છે કે, રા. દયારામ, તેઓ ન્યાય ખાતાના મેટા અમલદાર અને સિન્ધના શ્રીમાન જમીનદાર હોવા છતાં, પોતાનું જીવન એવી સાદિક રીતે પરોપકારના વિચાર અને સત્કાર્યોમાં ગાળ્યું હતું કે ત્હેમને સમસ્ત પ્રજા દેવ સમાન માનતી હતી. સેવાસદન જેવી ઉત્તમ સ્ત્રીઉદ્ધારક સંસ્થાને ભારે રકમો ત્હેમણે દાન કરી હતી અને

નોકરીમાંથી પેન્શન લઈ વાનપ્રસ્થ થયા પછી તેઓએ પોતાની જીંદગીનો અવશેષ પણ તેની સેવામાં ગાળવા નિશ્ચય કર્યો હતો. આ પુરુષને અને રા. નરસિંહરાવના કુટુંબને લાંબા સમયથી ગાઢ પરિચય હતો અને રા. દયારામ તેમનાં બાલકોને પોતાનાં સન્તાન તુલ્ય જ ગણતા. આથી, તથા સૌ. ઉર્મિલાએ અવિવાહિત રહી સેવાવ્રત અંગીકાર કરવાના વિચાર રાખેલા તેથી, તેઓ બંને સાથેજ સેવાસદનની વ્યવસ્થા કરતાં; અને અહિં તેમનો અરરપરસનો પરિચય વધી ગયો, જેનું પરિણામ આ લગ્નમાં આવ્યું ! રા. દયારામનું વય ૫૭-૫૮ વર્ષનું કહેવાય છે, અને સૌ. ઉર્મિલાને ૨૬-૨૭ વર્ષ થયાં છે. એટલે ઉમ્મરમાં મોટાડું અંતર છે ! અને રા. દયારામનાં પહેલાં પત્ની અને બીજી સંતતિ પણ હયાત છે, આ ઉપરાંત તેમણે કેટલાંક વર્ષો ઉપર પોતાની માતિના કોડુમલ નામના માણસને તેણે એક ઉપર બીજી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવા માટે, ફેજદારી કોર્ટમાં પણ ધસડયો હતો !

આ શોકજનક પગલા માટે કાંઈ બચાવ કરતું નથી, તથા મુધારક અને અસહી વિચારના, સર્વ તરફથી ગંભીર વિરુદ્ધતા તેની તરફ દર્શાવાઈ છે. એ આપણા જનસામાજીક પ્રગતિનું શુભ ચિન્હ છે. એક જલો બચાવ 'આ પ્રેમલગ્ન' છે, એમ રજુ થયો હતો; પરંતુ રા. દયારામની 'પોતે યોગબ્રુથ થયા' વિશેની જાહેરમાં આવેલી કબૂલાત, તથા બીજા આસપાસના સંબોગો તેને નિર્મૂળ કરે છે. કારણ કે જો આ યુગલ વચ્ચે માત્ર 'પ્રેમની દિવ્ય લાવનાઓ' જ હોત, તો તેને માટે (૧) લગ્નના શારીરિક સંબંધની જરૂર નહોતી; (૨) કાયદાની સંમતિ લેવી પડે તેમ નહોતું; કારણ કે રા. દયારામ સૌ. ઉર્મિલાને પ્રથમથીજ મોટી રકમ આપેલી કહેવાય છે, એટલે વારસા અથવા ભરણ પોષણની તકરાર ઉભી થવા જેવું નહોતું; અને (૩) તેઓ લગલગ સાથે તો રહેતાંજ હતાં. કારણ કે રા. નરસિંહરાવે પોતાનું પુત્રીસ્તન રા. દયારામની પિતાતુલ્ય સંભાળમાં સોંપ્યું હતું; એટલે એક માર્ગે પ્રેમના 'યોગ-વિયોગ' ની આશા બીંતિને પણ અહિં સ્થાન નહોતું ! અને આ ઉપરાંત એક સત્યનું આ દલીલમાં વિસ્મરણ થાય છે. રા. દયારામનાં પહેલાં પત્ની હયાત છે ! અર્થાત્ વિવાહિત સ્ત્રી પુરુષ પ્રેમનું નામ લખને થયેજ વર્તન કરે તે જોટલું નિંદ્ર ગણાય, તેવાજ પ્રકારમાં અમે એક પત્નીવ્રતના આવા લગ્નને મૂઝાએ છીએ અને મુધારક તેમજ ઉદ્ધારક વર્ગોના નેતાઓ આ અભિપ્રાયમાં અમને મળતા થાય છે, એ બહુ સન્તોષપ્રદ છે.

રા. દયારામને પોતાને તો બચાવનો કાંઈ માર્ગજ નથી. એમના જેવા વયોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ, ઉદારચિત્ત અને સરકારી જુદિવાળાં ગૃહસ્થ (એમની પોતાની ન્યાયાધીશીમાં પણ) અતુલ્ય વિનાની, સ્વતંત્ર વાતાવરણમાં ઉછરેલી, તથા ધૂન પ્રમાણે વર્તન કરવા પામેલી, સૌ. ઉર્મિલા જેવી એક બાલિકા (અથવા યુવતી) ની સાથે સરખાવતાં વધારે દોષવાળા જણાય, એમાં કાંઈ શક નથી. અને હવે લગ્ન થઈ ગયું છે; એટલે તે વિશે-તેની વિરુદ્ધ ગમે તેટલું બોલીશું, તોપણ તેથી કાંઈ સત્ક્રમ નથી: આમ હોવાથી આ યુગલના એક જનક કૃત્ય માટે દિલગીરી દર્શાવતાં અમે ઇચ્છીએ છીએ કે, સૌ. ઉર્મિલા જીવનને તેના આ અવિચારી પગલાના સ્વાભાવિક પરિણામમાંથી પ્રભુ મુક્ત રાખે.

આવા જનારો અપવાદરૂપ હોઈ, તેનાજ ઉપરથી લાંબા સમયના સિદ્ધાન્તોને ત્યજ

દેવા, એવું કહેવું એ ભૂલ છે. મનુષ્ય જ્યાં સુધી મનુષ્યજ છે, ત્યાં સુધી તે દોષને પાત્ર છે. અને ધણીવાર આપણીજ ભૂલ થાય છે કે અસાધારણ બુદ્ધિ અથવા શક્તિવાળાં મનુષ્યોને આપણે દેવ પદ આપીએ છીએ ! સંકલ્પો, સંકલ્પબળ અને અકસ્માત પરિણામ, એ ત્રણ જૂદી જૂદી વસ્તુઓ છે, જેમાંની છેલ્લી ઘણી રીતે માનવ-સત્તાની ખુદાર છે. અને મોટામાં મોટો મનુષ્ય પણ દાક્ષિક અકસ્માતોનો ભોગ થઈ પડે, એમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી. પરંતુ આવા બનાવોમાંથી મળતો દર્શન પણ ફળપ્રદ બોધ સ્વીકારવો આવશ્યક છે, જેને અગે નીચેનાં થોડા પ્રશ્નો વિચારવા જેવા છે :

૧. સાંસાર સુધારક મંડળના અગ્રણિઓને પણ સાંસારિક મુશ્કેલીઓ આગળ કચેલા સંકલ્પો તોડવા પડ્યા છે. અને કોઈ સુધારકો એવા ધર્મસંકટના પ્રસંગોમાં જરા નમ્યા હોય, તેટલા માટે તેમના ઉપર 'બાપલા' (બીકલુ) હોવાના આરોપો મુકનારની દ્રવતા તેવી વસ્તુ સ્થિતિ પોતાને પ્રાપ્ત થતાં, કાયમ રહેતી નથી ! એ મંદાન પુરુષોનાં જીવનમાંથી પણ મળતો અનુભવ છે. પરંતુ એમાં અમને તો એટલુંજ ભાસે છે કે, સકળ સાર-તવાસીઓનાં હૃદયમાં હિન્દુકુટુમ્બવત્સલતા ઘડે છે. અને એ સત્ય સુધારક મંડળથી વિસારી શકાય એવું નથી તથા તેણે વીસરવું બેઠવું પણ નથી.

૨. ઉચ્ચ ભાવનાઓ અને સુધારાના વિચાર-વાતાવરણમાંજ વસતાં સુશિક્ષિત, સંસ્કારી કુટુંબોમાં પણ બાળકોને યોગ્ય કેળવણી ન પ્રાપ્ત થાય, તો દોષ ક્યાં, અને કેવી રીતનો છે તે જાણવું આપણી સામાજિક પ્રગતિ માટે અવશ્યનું છે.

૩. સ્ત્રીઓ માટે જીવન પર્યંત વૈધવ્ય એ કુદરતની કૃત્રિમ સ્થિતિ છે, એ વાત ખરી છે. તથાપિ દીર્ઘકાળનું કામાવસ્થા પણ બાલિકાઓ-યુવતીઓને માટે હિન્દુસ્થાનમાં તો કૃત્રિમજ છે ! ફરજિયાત વૈધવ્ય અનેક યુગથી આપણામાં રૂઢ થઈ ગયું છે અને તેનાં દુઃખ નિવારણના ઉપાય ચાલુ છે. જાદગી સુધીના કુમહરીયતની દહા શરૂઆત પણ થઈ નથી. આવા સ્થિત્યંતરના સમયમાં આપણી બાલિકાઓને પ્રયોગશૂળ (Experiments) બનવા દઈ, અન્ય દેશોમાં જેવામાં આવતાં અનેક કળેતો ભોગ તેમને થવા દેવી કે કેમ એ પણ એક બાદ વિચારવા જેવો સવાલ છે.

૪. મોટી થયેલી બાલિકાઓને માટે લગ્ન એ કન્યાદાન નથી પણ સ્વયંવર છે; એ કબૂલ છે. પરંતુ જો બાલિકાની સ્વતંત્ર ઇચ્છાને યોગ્ય માર્ગે વાળવાને માટે તેનાં માતાપિતા અને વડીલો થોડાં વધુ પણ જવાબદાર ન ગણાય; તો પછી (અને આ પ્રશ્ન આપણને બહુ દૂર લઈ જાય છે !) દેશનો રાજ્ય પણ માબાપની સ્થિતિમાં હોઈ, લેકોનું યથેચ્છ વર્તન તેણે સહન કરવું, એ દલીલ કેટલી વાજબી ગણાશે ?

૫. જો સગરડને ખાતરજી ધર્મ જાહેરવામાં આવે, તો તે માન્યતા 'ધર્મ' નામને યોગ્ય છે ? એકચરવાદની ભાવના ઉચ્ચ જતાં, તેને જીવનમાં ઉતારતાં કેવી મુશ્કેલીઓ કેળવાયતાં મનુષ્યોને પણ નડે છે, તેનું આ પ્રસંગ એક દર્શન આપે છે.

માસિક ગ્રન્થદોહન.

હિન્દુસ્તાનના સામાજિક જીવનમાં સ્ત્રીનું સ્થાન.

રચનાર—વડોદરાનાં અ. સૌ. શ્રી મહારાણી ચીમનાથાઈ સાહેબ

તથા શ્રીયુત એસ. એમ. મિત્ર.

બાધાન્તર કરનાર: સૌ. વિદ્યામૌલી રમણભાઈ નીલકંઠ (ખી. એ.)

તથા સૌ. શારદાગૌરી મહેતા (ખી. એ.) અમદાવાદ. *

માસિક ગ્રન્થ દોહન:—આ વિભાગમાં આપણી બાધાનાં ઉત્તમ પુસ્તકોનાં રહસ્ય, ઉદ્દેશ, સારતું દોહન કરી, તે વાંચક વર્ગ સમક્ષ રજૂ કરવાનો હેતુ રાખ્યો છે; અને તે માટે જનતા સુધી તે પુસ્તકોના લેખકો, બાધાન્તર કરનાર, અથવા લેખના સહાય મિત્રો-વાચકો પાસેજ દોહન કરાવવાની યોજના કરવામાં આવી છે.

સુન્દરી સુબોધના મ્હોટા સ્વરૂપની રાજ્યાત્મકાં ગુજરાતનાં એક સન્માનિત મહારાણીનું લખેલું અને ગુજરાતી સ્ત્રીમંડળમાં ખેલેલી એન્યુએટ ચનાર જે વિદ્વાદી ખંડેનો તરફથી લેવું બાધાન્તર થયેલું, એના આ સ્ત્રી હિતના પુસ્તકનું પ્રથમ દોહન યદ્ય રાકે છે, તે મંદિ આ પત્ર અ. સૌ. શારદાખંડેનનું આભારી છે; એ ખંડેને અભારી વિનંતી ઉપરથી આ પુસ્તકના “ઉદ્દેશ અને સાસન” વિશેનો આ લેખ મોકલી આપવા કૃપા કીધી છે.

સૌ. શારદા ખંડેનની સાહિત્યસેવા સુઘાત છે, સુધાહાસિની (સ્વર્ગસ્થ રામેશચન્દ્રદત્ત કૃત રસિક નવલકથા) નાં તેઓ સહ-બાધાન્તરકાર છે અને “પ્રાચીન પુરાણોની જાલ બોધક વાર્તા ‘સમ્રાટ’ નામે સુન્દર બાધોપયોગી પુસ્તક વડોદરા રાજ્યના કેલવણી ખાતાએ લેખની પાસે લખાવ્યું હતું.

“હિન્દુસ્તાનના સામાજિક જીવનમાં સ્ત્રીનું સ્થાન” આ ઉપયોગી પુસ્તકમાંથી ઉતારાઓ એક કરતાં વધારે વાર આ માસિકમાં લેવાયલા છે. તેમાં ૧૬ પ્રકરણ છે: સ્ત્રીઓને લગતી પ્રગતિ, ઉદ્યોગો, દુનનરહતા, દેલવણી, તથા જુદી વિષયક ધંધા, ધરના ઉદ્યમો, શૃદ્ધવ્યવસ્થા, દેખરેખ તથા સંભાળ; પરોપકારનાં કામ, પરસ્પર સહાય, ઉદ્ધાર તથા સામાન્ય હિત; અને જાપાનની સ્ત્રીઓ વિશે,—આ મહત્વના વિષયોમાં તે ઉદ્દેશાયતાં છે. શ્રી મહારાણી સાહેબની તથા બાધાન્તરકારની પ્રસ્તાવનાઓમાંથી પણ વિવિધ ઉપયોગી સૂચનાઓ મળે છે. હુંકામાં કહીએ તો, આ પુસ્તક જો કે સ્ત્રીઓ અને કુટુંબોના નિત્ય જીવન ઉપર તત્કાલ અસર કરે તેમ નથી, છતાં લેવું વાગત આપણાં સર્વની દૃષ્ટિમર્બોદા વિરાણ બનાવી, જે નવીન સ્થિતિ આપણા દેશ ઉપર આવવાની આગાહી ચોતરફથી જોઈએ છીએ, તે માટે તૈયારી કરી રાખવામાં બહુ સહાયક થઈ શકશે, એમાં કંઈ સંશય નથી. અને સમાજસેવાના ઉત્તમ આદરો પણ લેખમાંથી પ્રાપ્ત થાય તેમ છે. આ બાધાન્તર બહુ સારી, સરસ અને સંસ્કારી ભાષામાં થયેલું છે. —તન્ત્રિ, સુ. સુ.

“હિન્દુસ્તાનના સામાજિક જીવનમાં સ્ત્રીનું સ્થાન.”

“મનુષ્ય જાતિના મહા પ્રાણોનો નિર્ણય સ્ત્રીઓએજ કરવો જોઈએ.”

હિન્દુ જાતિનીઓને તેમની ઘણા યુગથી ચાલતી આવેલી નિદ્રામાંથી જાગૃત કરી જાહેર જીવનમાં તેમનું યોગ્ય સ્થાન પ્રાપ્ત કરાવવું, એ આ પુસ્તકનો આદેશ (Mission) છે.

હિન્દુસ્તાનમાં સ્ત્રીઓને લગતી એ સંસ્થાઓનું આવહારિક સ્વરૂપ કેવું હોવું જોઈએ, તેનો નિર્ણય કરવા સારૂ યુરોપ, અમેરિકા, વિગેરે દેશોમાં પ્રચલિત સંસ્થાઓની માહિતી

અગત્યની છે. તેજ હેતુથી એવી સર્વ સંસ્થાઓનું સવિસ્તર વર્ણન આ પુસ્તકમાં આપ્યું છે. આ પુસ્તકમાં આપેલા વિચાર માત્ર રેખા દર્શાવનાર છે. તેમજ એ માત્ર અર્થનું સૂચનાઓ છે. કારણ કે તેમના પ્રત્યેક વિષય ઉપર એકેકું પુસ્તક લખાય તેમ છે.

છઠ્ઠામાં તથા અન્ય દેશોમાં સ્ત્રી જાતિના હિતને લગતી આગળ વધતી પ્રવૃત્તિઓમાં જે અસરકારક સ્વરૂપ જણાયા છે તે આ પુસ્તકમાં દર્શાવ્યા છે. સ્થાનિક પરિસ્થિતિ પ્રમાણે ફેરફાર કરીને તેમાંનાં ક્યાંની અજમાયશ કરવા લાયક છે, તેનો નિર્ણય પ્રગત્યનોએ કરવાનો છે. એમાંની કેટલીક યોજનાઓ સારી લાગે તેવી છે. પરંતુ પશ્ચિમના વિચારની નકલ કરવામાં શુદ્ધિહીન રીતે નકલ ન કરાય તે માટે સાવચેત રહેવાની જરૂર છે. શુદ્ધિપૂર્વક જે અવલોકન કરવામાં આવે, તો દરેક દેશ બીજા દેશ પાસેથી કંઈકે સીધી શકે છે. પરંતુ તેમ કરવામાં દરેકે પોતાના પ્રગતીય લક્ષણનું સંરક્ષણ કરવું આવશ્યક છે. જેમ સ્ત્રી પુરૂષ એક બીજાનું અનુકરણ કરવું ન જોઈએ, પરંતુ પોતપોતાની જાતના લક્ષણની વિશિષ્ટતાની જિંદગી ગણના કરવી જોઈએ, તેજ પ્રમાણે જુદા જુદા દેશોએ પોતાના લક્ષણનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. આપણી ટેવાને સ્વાભાવિક રીતે પ્રતિક્ષણ હોય, તેવા રીવાજ દાખલ કરવામાં ઉતાવળ કરવી જોઈએ નહિ.

સ્ત્રી પુરૂષ વચ્ચે લિંગ ભેદ નહિ પરંતુ પરસ્પર સહાયતા એ આવશ્યક વસ્તુ છે. સ્ત્રી જાતિ જે ઉત્તમ કાર્યો કરવા સમર્થ છે, તેમાં તેને પુરૂષ વર્ગ તરફથી માર્ગદર્શનનો જરૂર છે. તેમજ પુરૂષ જાતિને જીવનના માર્ગમાં વધવામાટે સ્ત્રીની સહાયતા અને સહાનુભૂતિની આવશ્યકતા છે. સ્ત્રી જાતિનું વ્યક્તિત્વ અને પુરૂષ જાતિના વ્યક્તિત્વમાં મૂળગત ભિન્નતા રહેલી છે. જન્મેનાં લક્ષણ તેમજામાં ઉગ્ર ગુણો છે, અને તેમના પર બળ જોરી કરવાના કાષ્ટ-પણુ પ્રયાસથી ઉત્ક્રાન્તિને જાહેર પરિવર્તન થવાનો સંભવ છે સ્ત્રી અને પુરૂષ વચ્ચે જે ભેદ રહેલો છે તેને પરિણામે પ્રત્યેક જાતિમાં લિંગ ધર્માનું વલણ સતત રહેવાનું જ. આની અનુગુણ ભિન્નતા અટકાવવાને જાહેર પોળી જોઈએ, કે એથી કરીને સ્વાભાવિક માર્ગ વિકાસ થાય.

આ પુસ્તકમાં હિન્દુસ્તાનમાં સ્ત્રી જાતિની હાલની સ્થિતિ સંબંધી હકીકત નથી. પણ પશ્ચિમની કેટલીક સ્ત્રી જાતિવિષયક સંસ્થાઓનું વર્ણન છે. તે સંસ્થાઓ એવી છે કે, પૂર્વની જરૂરીયાતો પ્રમાણે યથાપોચા ફેરફાર કરી. તે દાખલ કરવામાં આવે તો હિન્દી જાહેર જીવનમાં સ્ત્રીઓ જે સ્થિતિમાં છે તેનાથી તેમની ઉચ્ચ દર્શા પ્રાપ્ત કરવામાં તે સહાયજૂત થાય.

સ્ત્રી જાતિ પોતાના નિર્વાહ માટે કેવાકેવા ઉદ્યમ કરી શકે, તેનું માર્ગસૂચન આ પુસ્તકમાં કર્યું છે. એ સર્વ અંધારમાં અમલમાં મૂકી શકાય તેમ નથી, પણ માત્ર સૂચનાઓ છે. એ પરથી દેશકાળને ધોરે તેજ ફેરફાર કરી જે ધોરે તે ઉદ્યોગ દાખલ કરવા, એ અંશ ક્ષતિ હેતુ છે. વળી કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ એવી છે કે, જે આજે અશક્ય સંરખી ભાસે તે પયાસ કે સો વર્ષ પછી સહેલાઈથી દાખલ થઈ શકે.

સ્ત્રીઓ શિક્ષણ પામી પોતાના સ્વતંત્ર ધંધા કરી શકે, અને જે શુદ્ધિઓ હોય તે શુદ્ધકાર્ય ઉપરાંત બીજા આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ આદરી શકે. એ વાત આ પુસ્તકમાં ખાસ લક્ષમાં રાખેલી છે. વળી આર્થિક ઉન્નતિની સાથે તેમની નૈનિક અવનતિ અટકાવવાના ઉપાય પણ દર્શાવ્યા છે. સ્ત્રી જાતિ પોતાનું જીવન પરોપકારમાં કેવી રીતે વ્યતીત કરી શકે, તેનું દિગ્

દેશન આમાં કરાવ્યું છે. ઈંગ્લાંડ તથા અમેરિકાની સ્ત્રીઓ આ બાબતમાં કેટલી બધી આગળ વધેલી છે, તેનો ખ્યાલ આ પુસ્તક વાંચતાં આવે છે. પશ્ચિમની સ્ત્રીઓની એક જ બાબત આપણે અહીં જોવામાં આવે છે. ફરવું, હરવું, રમવું, ખેલવું, મેળાંશોખ ભોંગવું, એટલું જ તે કરે છે, એમ લાગે છે. પરંતુ પાશ્વર્ય દુઃખનિવારણ કરવામાં, અધમનો ઉદ્ધાર કરવામાં, મનુષ્ય જાતિની સર્વથા ઉન્નતિ કરવામાં, તેઓ કેટકેટલા પ્રયાસ કરે છે, તે આવાં પુસ્તક દ્વારા જ આપણે જાણી શકીએ છીએ.

“પોતાનાં સંતાનની માતા તરીકેનાં કર્તવ્ય બજાવવાં એ બેશક સ્ત્રીની ફરજ છે.પોતાના કુટુંબની સંભાળ ઉપરાંત સમસ્ત જનસમાજને પોતાનું કુટુંબ સમજીને તેનું રક્ષણ કરવું અને પોતાની આસપાસ જગતમાં દુઃખ દષ્ટિગોચર થાય તેનું નિરાકરણ કરવું, એ વધારે મોટી ફરજ છે.”

યુરોપ તથા અમેરિકામાં સ્ત્રી જાતિના પ્રચલિત આદર્શથી હિંદુઓનો આદર્શ કાંઈક ભુલો છે, માટે આપણા દેશની સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાની પદ્ધતિ તે મુજબ ધરિત ફરકાર વાળી હોય જરૂરની છે. પરંતુ કેળવણી માત્રનો ઉદ્દેશ એવો હોવો જોઈએ કે, શિક્ષણ લેનાર પોતાનું જ્ઞાન દરરોજના વ્યવહારમાં વાપરી શકે જે સ્થિતિમાં રહેવાનું હોય તેને માટે સ્ત્રીઓને લાયક કરે અને તે માટે નાલાયક બનાવે નહિ. યોગ્ય પદ્ધતિથી લીધેલું શિક્ષણ માનસિક વિકાસની શરૂઆતની સ્થિતિથી આરંભેલું શિક્ષણ, એજ માત્ર આ ઉદ્દેશ પાર પાડી શકે એમ છે. પશ્ચિમના ચિંતકો આ આદર્શ પોતાની સંમુખ રાખે છે, તથા તેમના મતે તે રીતે કેળવણી અપાય તે સર્વોપરી મહત્વનો અંશ છે.”

“યુરોપ તથા અમેરિકામાં અવિવાહિત સ્ત્રીઓની સંખ્યા પુરૂષ કરતાં ઘણી વધારે હોવાથી વચસા તથા નીચસા વર્ગની અવિવાહિત સ્ત્રીઓ તથા વિધવાઓ પોતે પોતાના પુરૂષ સંબંધીઓને બોળાઈ ન થવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. પૈસે ટકે મુખી વર્ગમાં પણ સ્ત્રીઓ પોતાના ઉપયોગીપણાના પ્રદેશોને વિસ્તાર કરવાની ઇચ્છા જણાય છે; કેમકે અગાઉ આવા મોટા પાયા પર પરોપકારની સંસ્થાઓ નહોતી, તેમજ ગરીબ અને દુઃખીઓનાં દુઃખ નિવારણ કરવા માટે હાલ જેટલું કરવામાં આવે છે, તેનું કાર્તિકાગ્રે નહોતું. જગતમાં જ્યાં જ્યાં મદુતા, દયા, માયા છે, તેમના ઘણા ભાગ સ્ત્રીઓને લીધે જ છે, અને મનુષ્ય જાતિ આ દિશામાં જે ઉત્તરોત્તર ગતિ કરે છે તે ઉત્તેજિત રાખવામાં સ્ત્રી જાતિનો કેટલો મોટો ભાગ છે? સ્ત્રી જાતિની નિગેહ્યાની હેઠળ ધર વગરનાં રક્ષણ થાય છે, રોગીને સાજાં કરવામાં આવે છે, નિર્બળને બળ આપવામાં આવે છે, નિર્માર્ગ ગએલાંને માર્ગે ચઢાવવામાં આવે છે, તથા તેમને આશ્વાસન આપવામાં આવે છે. પરમાર્થ ખાતર પરોપકારનાં પુણ્યમય કાર્યો એટલા બધાં થાય છે કે આગળ કાર્તવ્યત તેટલાં થતાં નહોતાં. આ સર્વ સ્ત્રીઓને અસંકુચિત કેળવણી આપવાનું તથા તેમણે સ્વાધિકાર સંસ્થાઓનું પરિણામ છે.”

... એવા ઘણા ઉદાહરણ છે કે જેમાં સ્ત્રીઓને આસાન, સુખમય, તથા કુશળતાવાળાં કામ મળે છે, તે સર્વ આ પુસ્તકમાં વિગતવાર વર્ણવ્યાં છે. માત્ર બુદ્ધિની ખીલવણી પાછળના પ્રયાસમાં એ ઉદાહરણ તરફ ખીલકુલ લક્ષ આપવામાં આવતું નથી. પરંતુ કેટલાંક કામ એવાં છે, કે જેમાં સ્ત્રીઓના સ્વાભાવિક શુભ, દૃષ્ટાન્ત તરીકે કામચલા સસતતા વિચેરેલી-જરૂર પડતી હોવાથી તેમને માટે ઘણાજ યોગ્ય છે. વળી સર્વ સ્ત્રીઓનું વલણ બુદ્ધિના વ્યાપાર તરફ હોતું નથી. કેટલાંક સ્પષ્ટ રીતે વ્યવહારદક્ષ જ હોય છે તેમને માટે એવાં કાર્ય યોગ્ય છે.

ઇંગ્લાંડની સ્ત્રીઓ કરતાં આપણી સ્ત્રીઓની શુદ્ધ શક્તિ ઓછી છે, એમ શંકા રાખવાનું કાંઈ કારણ નથી. કારણકે આજથી એક પોણા સેકા પાછળ જોઈશું તો ત્યાંની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ પણ આપણા હાલના જેવીજ હતી. પરંતુ એ લોકોએ ઘણીજ ખંતથી સ્ત્રીઓને કેળવણી આપીને તેમની સ્થિતિ સુધારી છે. ખેશક એ લોકોની પદ્ધતિમાં પણ ઘણી ખામી છે. દરેક સ્ત્રી જો ઘરખાર મુકીને જનસમાજનું કાર્ય કરવા તત્પર થાય તો શુદ્ધ સાર નીભે નહિ. અને સ્ત્રીની જે પહેલી અને અતિ અગત્યની ફરજ માતા થવાની છે, તેમાં ખલેલ પડે. પણ તે માટે સ્ત્રીઓએ જનસમાજની સેવામાં જરા પણ માથું ન ધાવવું એ ધારણા પણ અયોગ્ય છે. સર્વ માટે સ્વતંત્રતા હોવી જોઈએ. અને દરેક કાર્યની કેળવણી માટે સાધન હોવાં જોઈએ. ઉપયોગી જીવનમાં પ્રવેશ કરવાની ઇચ્છા રાખનારને ઇંગ્લાંડમાં અપાત્રી કેળવણી, વ્યવસ્થિત યોજના, તથા વિશેષ શિક્ષણ એ ત્રણ મુદ્દા જીવનમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરવા માટે જરૂરના જણાશે.

આપણા દેશમાં સુક્રિદેશ વાળા લોક જે વ્યવસ્થિત કામ કરે છે તે ઉપરથી આપણને કાંઈક ખ્યાલ આવે એમ છે. એ પ્રમાણે નિયમસર કામ કરવા માટે તે બાબતના શિક્ષણની જરૂ છે, અને એજ કાર્ય સેવા સદન જેવી સંસ્થાઓએ ઉપાડી લેવાની જરૂર છે. છેલ્લા પ્રકારમાં જાપાનની સ્ત્રીઓની સ્થિતિનું દિગ્દર્શન કર્યું છે;

“ જાપાનમાં સ્ત્રીઓને લગતો પ્રશ્ન સંક્રાન્તિની દશામાં છે...અંતમાં તેના વિકાસની સંપૂર્ણતામાં અને વેગમાં તે પાશ્ચાત્ય હીલચાલને કદાપિ અસ્ત કરી દે એ સંભવિત છે”

જાપાનની સ્ત્રીઓ ભૂતકાળમાં જે જીવન ગાળતી તેમાંથી બહાર આવીને તેમણે વર્તમાન કાળમાં વધારે સ્વતંત્ર અને વધારે ઉપયોગી સામાજિક જીવન તરફ ઉપક્રમણ કરવાનો આરંભ કર્યો છે. પૂર્વની અન્ય સર્વ પ્રજા કરતાં જાપાની પ્રજાએ પોતાની જરૂરીઆત પુરી પાડવાને માટે અન્ય દેશના સિદ્ધાન્તો અને પદ્ધતિનો ઉપયોગ સહુથી વધારે કર્યો છે. જાપાનની સ્ત્રીઓ પોતાના હક માટે લડત કરી ખળભળાટ કરી મુકતી નથી, પણ તે છતાં સામાજિક પ્રગતિના માર્ગમાં ઉત્ક્રમણ કરે છે. ટોકીયોની સ્ત્રીપાઠશાળા એક આદર્શભૂત સંસ્થા છે. એ યુનિવર્સિટી સ્ત્રી પુરૂષની સમાનતા અને તેમની સમાન કેળવણીના ધોરણ ઉપર રચપાઠ છે. તેમાં દેશની રાજકીય અને સામાજિક સ્થિતિ અને તે ઉપરાંત આપણી સ્ત્રીઓનાં વિશેષ લક્ષણને સર્વાંશે અનુકૂળ થાય એ પ્રમાણે અભ્યાસક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે. આ યુનિવર્સિટીનું એક લક્ષણ ખાસ ધ્યાન આપવા જોગ છે, અને તે એ છે કે શિક્ષણ સમાપ્ત થયા પછી ઉચ્ચે ધણું વિદ્યાર્થીઓ લગ્ન કરે છે, અને તે ઉપરથી સિદ્ધ કરી શકાય છે કે યુનિવર્સિટીના શિક્ષણનો લાભ દેશની બિવિધની માન્યતાઓ લે છે. અભ્યાસ કરનારની મોટી સંખ્યા ઉચ્ચમનાં સાધન પ્રાપ્ત કરવાને અર્થે અભ્યાસ કરતી નથી. પણ યોગ્ય પત્ની, યોગ્ય માતા અને રાજ્યના યોગ્ય અંગ થવા માટે શિક્ષણ લે છે,

“ સ્ત્રીજાતિ સંબંધી પ્રશ્ન હિન્દુસ્થાન અને જાપાન બન્ને દેશોમાં કેટલેક અંશે સમાન. પ્રકારનો છે. બન્ને જાણે છે કે જો સ્ત્રીઓને યોગ્ય કેળવણી મળે તો પ્રજાનું બળ બમણું થાય. પરંતુ પ્રાચીન સંપ્રદાયના ઉત્તમ આચારને અનુકૂળ નવા વિચારને ધટાવવા એ મુશ્કેલ કાર્ય છે. પ્રાચીન અને અર્વાચીનનું યોગ્ય મિશ્રણ—એ લક્ષ્ય તરફ પ્રયાણ કર-

વાનું છે. પૂર્વની ઘણી પ્રજાને એમ ઢાગશે કે પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિનું અનુકરણ કરવામાં જાપાન વધારે ઉતાવળ કરે છે. પરંતુ હિન્દુસ્તાન અને બીજા પૂર્વના દેશો જાપાનને ઘણાજ ભુના વિચારના ઢાગશે. હિન્દુસ્તાન અને જાપાનની વાસ્તવિક સરખામણી કાંઈ રીતે થઈ શકે નહિં. હિન્દુસ્તાનમાં સેંકડો વર્ષની વિદ્યા અને તત્ત્વચિંતનની વૃત્તિ મનુષ્યના અંતરમાં વ્યાપી રહેલી છે. તેથી સમાન દૃષ્ટિબિન્દુથી જાપાનની સરખામણી થાય નહિં. તત્ત્વચિંતન તરફ જાપાનનું સ્વાભાવિક વલણ નથી. તેનું વલણ ઔદ્યોગિક અને વ્યાવહારિક છે; તેથી પૂર્વ અને પશ્ચિમ વચ્ચે જેટલો ભેદ છે તેટલો જ જાપાની અને હિન્દુ પ્રકૃતિમાં છે. મધ્યેના ઉત્તમ માર્ગ ગ્રહણ કરવો એ આપણા દેશની સ્ત્રીઓનું લક્ષ્ય હોવું જોઈએ. નવા વિચાર ગ્રહણ કરવામાં ધણું મંદ રહેવું નહિં, તેમજ ધણું અધીરાં થવું નહિ. કેટલીક પાશ્ચાત્ય સંસ્થાઓનું આપણાં દેશની જરૂરીઆત પ્રમાણે હિન્દુ સ્ત્રીઓ અનુકરણ કરે, તો દેશ પર-દેશને વિચિત્ર કરતા ધણા અંતરાય તૂટી જાય, અને જગતના સર્વ લોકો અરસપરસ પરિચયમાં આવીને આર્થિક ઉન્નતિ કરવામાં સહાયભૂત થાય, અને એ રીતે સર્વ પ્રજામાં બેદલાવ ટળી આનુલાવની વૃદ્ધિ થઈ, તેમનો સુયોગ થાય. ”

આ પુસ્તકમાં વર્ણવેલી દરેક સંસ્થાઓની વિગત આ પ્રકારના દૂંધા સારમાં આપવી એવો અશક્ય જ છે. માત્ર એટલું કહીશું કે સંસારમાં જે જે પ્રકારનાં અનેક કષ્ટ અને વિટંબનાઓ મનુષ્યને વેઠવી પડે છે તે સર્વનું કંઈક અંશે નિવારણ કરવાના તથા સંસાર-પન્થમાં જે અનેક કંટક નડે છે તે દૂર કરીને આનંદમય જીવન બનાવવા માટેના પ્રયાસની મૂલ્યનાઓ કરવામાં કાંઈ પણ ન્યૂનતા રાખી નથી. અજ્ઞાનના અધિકાર અને દરિદ્ર સ્થિતિને લીધે અનેક મનુષ્ય પશુવત્ જીવન ગાળે છે. તેમનાં જીવનમાં રહેજ પણ પ્રકાશ જો પાડી શકીએ, તોજ આપણું જીવનું સફલ થાય; એમ આ પુસ્તક વાંચ્યા પછી સમજવા વિના રહેવું નથી.

“આ પુસ્તકમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવી મનુષ્ય જાતિને ઉપયોગની સંસ્થાની ઉન્નતિ કરવાને માટે કાંઈક ઊંચી ભાવના ધરાવનાર કર્તવ્યપરાયણ સ્ત્રીઓની આવશ્યકતા છે, સામાન્ય ઘરરખુ સ્ત્રીઓ જેમનું લક્ષ્ય પોતાના અને પોતાનાં બાલકોના સુખ અને હિત ઉપર હોય તેવી સ્ત્રીઓથી આવાં કાર્ય ચલાવી શકાય નહિ. જેમ કાંઈ સારી માતાં પોતાના ખાનગી કુટુંબમાં પોતાનાથી ટલે એવો અન્યાય ચાલવા દેતી નથી, તેમ મહાન કુટુંબ-પ્રજાની માતાએ પોતાનાથી દૂર થાય તે અનિષ્ટ ચાલવા દેવાં જોઈએ નહિ. આ પ્રમાણે જગતની પ્રજાનો ઉદ્ધાર થઈને તંદુરસ્ત, ઉપયોગી, સુખી, અને ઉત્સાહી પ્રજા ઉત્પન્ન થઈ શકે, તો જ વર્તમાન સ્થિતિ સુધરી શકે; અને એ પ્રમાણે સર્વ પોતાના જન્મનું સાર્યક કરી શકે. જનસમાજના અને વિશેષે કરીને પોતાની દીન લગિનીઓના શ્રેયના નિરૂપાર્થ કાર્યમાં તીવ્ર સહાનુભૂતિ ધીર અંતર્ગતિ, અને નીતિની ઉચ્ચ ભાવના, જે ઘણી સ્ત્રીઓમાં હોય છે, તેની સાથે પુરુષની વિશાળ દૃષ્ટિમર્યાદા, દૃઢ નિર્ણય, અને દીર્ઘદૃષ્ટિના ઉમેરો થશે, અને સ્ત્રી પુરુષનો વિરોધભાવ નહિં પણ એકસંપ-યશો તો તેને પરિણામે ઇશ્વરની સૃષ્ટિમાં દૃષ્ટિગોચર થતા ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતા હેતુનો ઉત્કર્ષ થશે. ” અસ્તુ !

પ્રવાસમંજરી.

હિંદુસ્થાનની યાત્રા.

૧. અમદાવાદથી અજમેર.

અમારી યાત્રા સંવત ૧૯૬૮ના વ્યેષ્ઠ કૃષ્ણપક્ષની ચતુર્થી, (ઇ. સ. ૧૯૧૨ ના ચોથી જુન) ને મંગળવારથી શરૂ થાય છે. પ્રથમ અમારો ઈસ્ટિ હરદ્વાર, કાશી, વિગેરે સ્થળે થઈ જગન્નાથપુરીથી પાછા આવવાનો હતો. અને તે પ્રમાણે અમારો ' પ્રોગ્રામ ' થયો હતો. પછી દક્ષિણમાં પણ જવાનું હતું હતું. તેથી અમે જે યાત્રા કરી, તેના વિભાગ નીચે પ્રમાણે પાડી શકાયો. (૧) અમદાવાદથી જગન્નાથ પુરી. (૨) જગન્નાથપુરીથી રામેશ્વરમ્, કાંચ્ચરમ્ વિગેરે. અને (૩) કાંચ્ચરમ્થી પંદરપુર તથા નાયદ્વાર થઈ, ડાકેરથી અમદાવાદ.

આ પ્રમાણે અમે હિંદુસ્થાનનાં મુખ્ય તીર્થસ્થળોની પરિક્રમા-લગભગ આખા હિંદુસ્થાનની પરિક્રમા કરવા લાગ્યશાસ્ત્રી થયાં છીએ. જુદાં જુદાં કુટુંબો તરફથી અમને યાત્રા નિમિત્તે વિદ્યાવિગિરી, ઉપાદાર વિગેરે મળ્યું હતું. તા. ૩ જુનને દિવસે અમારી ખંધુસમાજ તરફથી મને સદ્ગુણ પ્રવાસ ઇન્ચવામાં આવ્યો હતો, તથા એક ' ટીપાર્ટી ' આપવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે કહેવામાં આવેલાં પૂર્ણ હૃદયનાં સ્નેહવચનો જે મારી લાંબી મુસાફરીમાં પણ મને ઉત્સાહ પ્રેરતાં, તે કદિ પણ ભૂલું તેમ નથી. ચોથી જુનના રહાંજની ચાર વાગ્યાની રજપૂતાના મળવા રેલ્વે ટ્રેકનમાં અમે નિકળવાના હતા. સ્ટેશન ઉપર સર્ગા, સ્નેહીઓનો એક મેળો થયો હતો. અમારા મંડળમાંથી પણ દરેક જણ જેનાથી જેટલો લવાય એટલો સામાન લાવ્યા હતા. સૌ પોતપોતાની લારીઓ લરાઈ અમારા રીઝર્વડ ખાનામાં સામાન ફલવાવતા હતા, અને મજુરો અંદર સામાન ખડકે જતા હતા. અમે સ્નેહી જનોના શુભ આશીર્વાદો વારંવાર સંભળાયે જતા હતા. અતે ચાર વાગે ગાડી ઉપડી. ઉપડ્યા પછી અમે સ્વસ્થ ચિત્તે સામાન તપાસી જોયો. મારા ધારવા પ્રમાણે અમારી સાથે ધણો નકામો, અને અડચણ કરનારો સામાન હતો. સૌ જુદે જુદે સ્થળેથી આવેલાં હોવાથી, અને સૌના મનમાં રાખેને રસ્તામાં અડચણ પડે એ લાવનાથી, ખંધી સગવડો સાથે રાખી હતી. વાસણના કાચળા, સુવાની પચારીઓ, ન્હાના ખીસા નહિ, પણ તળાઈઓ (૧)-પહેરવાનાં કપડાંની દરેક જણ દીકે જખ્ખે ટૂંકો, ખાવના ડાયા, ફાનસો, લાકડીઓ, છતરીયો વિગેરે સામાન પુષ્કળ હતો. મારી જોડે જે મંડળ હતું તેની ઝાળખાણ કરાવવાની જરૂર છે. કારણ તેમનાં નામ વારંવાર આવવાનાં હોવાથી તે કાણ દરો તે જણાવવાની જરૂર છે. પ્રથમ ગં. સ્વ. ઝવેરઆ, (તે સ્વ. રા. બ. શંભુપ્રસાદ લક્ષ્મી લાલનાં પત્ની,) તેમની જોડે તેમનાં ભણેજ ગં. સ્વ. વિરમુખ્યા, તથા તેમનો નોકર વાધછ; ખીજા ગં. સ્વ. મંછાજહેન, (તે પડોદરાવાળા સ્વ. રાવજીયાઈનાં પત્ની,) તથા તેમની જોડે તેમનો નોકર નાગર; ત્રીજા કે મારાં વડીલ જહેન ગં. સ્વ. કેમુઆ, તેમની જોડે તેમનો કલાઈ અખાત્રાત્ર, તેની સ્ત્રીને તેનો નાનો પુત્ર અમન; ચોથાં ગં. સ્વ. અમર્યા, (તે. સ્વ. વિનાયકરાવ ઈશ્વરરાય દિપટીયાનાં પત્ની), પાંચમાં. સૌ. પાર્વતી,

(તે રા. પાર્વતીશંકર ગિરિજાશંકર ઝાનાં પત્ની;) અને છટ્ટા 'સુખ' માં મારાં વડીલ બહેન ગં. સ્વ. કૃષ્ણલક્ષ્મી (ઉર્ફે બાધડા), હું પોતે, મારાં પત્ની સૌ. અરવિંદા, પુત્રી નિયતિદેવી, (રા. પરજન્યરાય વૈકુંઠરાય મહેડ મારા ભાણેજનાં પત્ની) સૌ. રૂદ્રકાંતા, તથા પુત્રી ફૂલોરા: આ પ્રમાણે અમારા મંડળનાં છ વિભાગ હતા. પ્રથમથીજ અમે એમ દસ વર્ષો હતો, કે અમારે સાથેજ રહેવું, અને એક કુટુંબી છીએ એમ ગણાવું અને અમે હતાં પણ એક કુટુંબીજ. કારણ અમારા મંડળમાં અમે લગભગ બંધાં નિકટનાં સગાં અને રોહી સંબંધી હતાં.

ટ્રેધન ઉપડ્યા પછી મને સામાનની શીકર થવા માંડી. સદ્ભાગ્યે મેં મારા મિત્ર મિ. દિનકરરાવ નંદશંકર ભચેચ, (જે અજમેરમાં રહેવામાં સારી નોકરી ઉપર છે, તેમ-)ને તાર કર્યો હતો ! તેથી તે સ્ટેશન ઉપર કાંઈ અડચણ નહીં આવે એમ મારી ખાતરી હતી. અજમેરની આ મારી બીજી વારની મુસાફરી હતી. પ્રથમ ઇ. સ. ૧૮૯૩ માં મારા મિત્ર રા. ભોગીન્દ્રરાવ દિવદીયા અને હું સાં મેટ્રીકની પરીક્ષા આપવા ગયા હતા, ત્યારે અજમેર મેં જોયું હતું, તે વખતે અજમેરમાં હું પંદરેક દિવસ રહ્યા હતા; અને મી. છગનલાલ તથા બળવંતરાય કાનુગાતા મહેમાન તરીકે હતા.* તે વખતે જયપુર પંજાબ જોયું હતું. એટલે આ વિભાગ મને નવો ન હતો. તા. ૫ મીના સ્થવારના આઠ વાગે અમારી ટ્રેડિંગ-અજમેર પહોંચી. મી. દિનકરરાવ સ્ટેશન ઉપર આવ્યા હતા. તેથી અમારા સામાનને કાંઈ અડચણ ન આવી. અમે સ્ટેશનની સ્પીકરમાં "ભાડીયાની ધર્મશાળા"માં ઉતર્યા. હિંદુ-સ્થાનમાં દેર દેર શ્રીમાન ભાડીયાઓએ ધર્મશાળાઓ વિગેરે એવાં સરસ બંધાંવાં છે કે તહેમની પદ્મપદ્મ લાવનાની જેટલી પ્રસંશા કરીએ તેટલી ઓછી છે. આ ધર્મશાળામાં ઘણી સારી શોધ છે. અમને પ્રથમ મુકામે ઘણું સુખ મળ્યું, જે સુખ લગભગ બધે સ્થળે અમે જોગ્યું હતું.

અજમેર શહેરની ચારે બાજુ પહાડ આવ્યા છે. શહેરની આસપાસ પથ્થરની પુરાણી દીવાલ છે. જેમાં દિલ્લી દરવાજો, આગ્રા દરવાજો, મદાર દરવાજો, ઉત્તરી દરવાજો, તથા ત્રિપલી દરવાજો, એ નામના પાંચ દરવાજા છે. તેમ શહેરની આસપાસ કેસરગંજ વિગેરે ભાગો ઘણા વિશાળ ને સારા છે. શહેરની અંદર ગલીકુચી બહુ છે; તેમ પથ્થરની મોટી ઇમારતો પણ ઘણી નજરે પડે છે, અજમેરમાં નેવાલાયક સ્થળો નીચે મુજબ છે: -આનાસાગર તામનું તળાવ, અકબરનો મહેલ, જવાબપીરની દરવા, તારાગઢ પર્વત, રાગકુમાર કોલેજ, આર્યસમાજ મંદીર, સોનીનું મંદીર, વિગેરે.

અનાસાગર શહેરની ઉત્તરે છે. જેના વિષે એમ કહેવાય છે કે ઈસ્વીસનની અગ્રાં-રથી સદીમાં આ તળાવ વિશાળદેવના પુત્ર આના રામએ બંધાવ્યું હતું. તળાવ ઘણું વિ-શાળ અને સુંદર છે. આ તળાવ વિષે રા. બળવંતરાય કે. ઠાકોરે તેઓ અજમેર મેયો કોલેજમાં પ્રેફેસર હતા તે વખતે એક સુંદર કાવ્ય બનાવ્યું છે.† તળાવની દક્ષિણે 'દો-

* હાલ તે રા. છગનલાલ કાનુગા મુંબઈમાં પ્રસિદ્ધ વકીલ છે, અને ટા બળવંતરાય કાનુગા અમદાવાદના સુપ્રસિદ્ધ દાકતર છે.

† આ કાવ્ય "દેવ સાગર" એ નામ "કાવ્ય માધુર્ય"માંથી પ્રકટ થયું છે.

લતબાગ નામનો જહાંગીર બાદશાહનો બંધાવેલો બાગ છે. આસપાસ ઘણાં મનોહર બાદશાહી મકાનો છે, જેમાં સમયાનુસાર મુધારા વધારા કરાવી હાલ ચુરોપીયન અમલદારો રહે છે.

શહેરની પશ્ચિમે બાલુના પડખામાં ખ્વાજે મુઘનઉદ્દીન ચિસ્તીની પ્રસિદ્ધ દરગાહ છે. જ્યાં દર વર્ષે મુસલમાન લાઈએનો એક લારે મેળો ભરાય છે; જેમાં આખા હિંદના મુસલમાનો આવે છે. પીરસાહેબનાં પ્રસાદી પુષ્પો હિંદુ અને મુસલમાનો શ્રદ્ધાથી લે છે, અને ત્યાં ખેડેલા સાંધાએને દદાણા આપે છે. જેમ આપણા હિંદુ મંદિરોમાં દદાણા માગવામાં આવે છે, તેમ અહીં પણ સાંધાએક દદાણા માગે છે. શ્રદ્ધાળુ હિંદુ મુસલમાનો લાવથી તે યથાશક્તિ આપે છે. અહીં જેવા લાયક બે દેગ છે, જેમાં મેળાને પ્રસંગે ખીચડી રંધાય છે. એવી માન્યતા છે કે મોટી દેગમાં ખીચડી રૂ. ૨૦૦ ની રંધાય છે. અને ન્હાનીમાં રૂ. ૧૦૦ ની રંધાય છે.

મકરમે સફેત આરસપહાણનો બનાવેલો છે. જેના દરવાજા ઉપર ચાંદી જડવામાં આવી છે; તેમ મુંદર કાતરકામ છે. મકરખામાં ખ્વાજા મુઘનઉદ્દીન ચિસ્તી, તેમની સ્ત્રી તથા પુત્રી, હાકીમ જમાલ અને ચિમની બેગમ તથા શાહજહાન બાદશાહની એક પુત્રીની કબર છે. અજમેરમાં આ સ્થળ ઘણું જોવાલાયક ગણાય છે.

તારાગઢનો કિલ્લો અજમેરમાં ખાસ જોવા જેવું સ્થળ છે. ચોહાણ રાજાઓના જીવનું પુરાણ મહેસો ત્યાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. પૃથુરાજ ચોહાણ સંયુક્તા સાથે આ સ્થળમાં ઘણો વખત રહ્યા હતા.

રાજકોટમાં જેવી રાજકુમાર કોલેજ છે, તેવી રાજપુતાણાના રાજકુમારોને માટે અહિં પણ એક પાઠશાળા છે. કોલેજનું મકાન ઘણું વિશાળ છે. આસપાસ રાજકુમારોને રહેવાના બંગલાઓ છે.

અજમેરમાં આર્યસમાજનું મોટું મંદિર છે. સોનીનું મંદીર પણ એક ઉત્તમ પ્રકારનું છે, જેમાં કાતરકામ સાફ છે. અજમેરની મુખ્ય નદી બનાસ છે.

અજમેરમાં દાખલ થયા કે આપણને લાગે છે કે ઉત્તર હિંદ અહીંથી શરૂ થાય છે. માણસો અને તેમની રીતભાત ગુજરાતનાં માણસોથી જૂદી માણસ પડે છે. લલાઈ, શાંત સ્વભાવ, વિગેરે અહીં સમાપ્ત થતાં હોય એમ લાગે છે. રેશન ઉપર ઉનચાં કે હુશીયાર રહેવાની જરૂર છે. કાચો પોચો હોય તો સામન ગુમાવી બેસે એમાં શક નહીં. લોકો પણ દમથી ચાલે છે. જેમ મીઠાચ માણસ તેમ માન પામે છે! અજમેરથી એક નવીન પ્રકારની ઘોડાગાડી આપણી નજરે પડે છે; તેવી ગાડી છેક ગયા સુધી આપણે જોઈએ છીએ. આ ગાડીનું ના. વિનાયકરાવ મહેડાએમની “તીર્થયાત્રા” નામની ચોપડીમાં નીચે મુજબ રમુજ વર્ણન આપે છે. “આ બાલુગાડી કેવી છે તેનું વર્ણન નીચે મુજબ છે. એક ભાગ્યો તુટ્યો મીયાનો, તેને એક તેવીજ કમાન ઉપર ચઢાવી દેવી. મીયાનાનાં કમાડ ખીસકુલ વાણી શકાય તેવાં નહીં. બેસનાર પોતાના જીવની કાળજી કરેતો હોય તો ગાડીને બેસે; ખડકીઓ ઉઘાડી હોય તો બંધ ન થાય, ને બંધ હોય તો ઉઘટે નહીં. ગાડીની અંદરના ગાડી તકીયા બ્યારે નથી કરાવી હશે તે વખતના વખતે હોય તો તમારાં ભાગ્ય; પૈડું એક ન્હાનું તો ખીચું મોટું; શ્રીજ લગાડવાની રીત નહીં એટલે બ્યારે

ચાલે ત્યારે ખડખડ અવાજ થાય તે ગામડાંનાં વાજાં જેવે; જાણે ખેસનાર પરણ્યા ચાલ્યા ! ઘોડાને બદલે એક બે ગધેડા જેવાં ટટુ; શરીરમાં ફક્ત હાડકાં ને ચામડાં; માંસ તો, ખવડાવ્યા વગર હોયજ શેનું ? હાંકનારના બદનની સ્થિતિ જોતાં એમ લાગે કે તે બધું ખાઈ જતો હશે ને પ્રાણીને કાંઈ નહોં આપતો હોય. આવાં જતાવર ધડીએ પગલું મુકે ને આંગળ જાય. જોડવાના સામનમાં હાંસડી લગામ નાખતાં વચ્ચે અટકે. ખાંધની ગાદીના રીવાજ નહીં. ઘોડાને પીટા આવેલી; એક તરફ સાંકળ તો ખીછું તરફ દોરડું; વચમાં તુટેલો ધોતીયનો કડકો !! જ્યાં ત્યાં કરી ભાર ખેંચવો, તે પણ થોડો નહીં. ચાર પાંચ માણસ અંદર ખેસાડે; બે ઘોડાવાળા જુદા; સામન તમામ અડધી કાળશી, કળશી ગાડીના ટપ-ઉપર; વચમાં પગથીયાં ઉપર વળી કોઈ સ્નેહી ગાડીવાળાનો છોકરો ઉભો રહે, તેની નવાઈ નહીં. કંઈ નહીંતો પોલીસ રાજ તો મરજીમાં આવે ત્યારે ચઢી ખેસે. નરસિંહ મહેતાની બહેલ સારી હશે !!!”

આવી ગાડીઓમાં-અને ખીછ મળવીજ મુશ્કેલ ત્યાં ઉપાય શો ?-અમે ખેશી શહેરના જુદા જુદા ભાગમાં ફર્યા ને જોયું. ચી. દિનકરરાવને ઘેર ગયા, તેમણે અમારી સ્વાગતા કરી. અમારા મંડળમાં બધાનો સ્વભાવ સરળને આનંદી હતો. પણ મંછાબહેનને વિશેષ આનંદી સ્વભાવ હતો. તેમણે અજમેરની ધર્મશાળામાં અમને આનંદ ઉત્પન્ન કરે તેવી વાતો કહી. તેમને ભજન ગાવાનો ઘણો શોખ હોવાથી, અમને વિશેષ આનંદ થતો. અજમેરમાં અમારે સામાન મુકી, ખપ જેટલો સામન લઈ અમે પુષ્કર જવાનો ધરદો રાખ્યો. અજમેર ઉતરવાનું કારણ પણ એજ હતું. પુષ્કર સર્વ ‘તીર્થનો રાગ’ કહેવાય છે. ત્યાં દર્શન કર્યા વગર આગળ જવું એ યોગ્ય ગણાતું નથી. તા. ૬ ડી ની રહવારમાં ગાડીઓ ભાડે કરી અમે પુષ્કર તરફ સવાના થયા.

(અમદાવાદ.)

—શિવભાઈ બાપુભાઈ.

વાર્તાલહરી.

એક રાત્રિ.

હું શુરઆળાનો સહપાઠી હતો. તેની સાથેજ હું ભણતો અને તેની સાથેજ હું રમતો હતો. હું શુરઆળાને ઘેર જતો ત્યારે તેની મા અને બહુ લાડ લગાવતી. અમને ઉભયને પેતાની પાસે બોલાવી પોતાની સામે બેસાડતી અને અત્યંત પ્રેમથી અમારી તરફ નીરખી કહેતી “ અહા ! કેવું અનુપમ જોડણું ? ”

યદ્યપિ હું વયમાં નાનો હતો તથાપિ આ વાત હું સમજ્યો. મારા મનમાં આ જ ધારણા થઈ હતી કે અન્ય લોકો કરતાં શુરઆળા પર મારો વિશેષ અધિકાર છે. આથી હું તેના પર રોડ ચત્રાવતો. તે પણ મારી આજ્ઞાનું પ્રતિપાદન કરતી અને મારો દમ્ભ સહન કરતી હતી. આખા મહોદ્ધામાં તેના સૌંદર્યની પ્રશંસા થતી, પરંતુ તેનીજ સાથે રમવાવાળા અને તેનીજ બરાબરીના મારા સરખા બાલકની દૃષ્ટિમાં તેનું સૌંદર્ય એ એક તુચ્છ વસ્તુ હતી.

હું તો એમજ ધારી બેઠો કે શુરજાળાએ મારાજ પ્રચુતવનો સ્વીકાર કરવા પોતાના પીતાને ઘેર જન્મ લીધો હતો.

મારા પિતાનો વિચાર મને કામકાજ શીખવી કોઈ સારી જગ્યાએ મોકલી દેવાનો હતો, પરંતુ મારો વિચાર એ હતો કે મારા ગામના રતનલાલની પેઢે લાગીને હું પણ કલકત્તે જઈ અને લણી ગણીને સારી પદવી મેળવું. મારા આ ગૃહ મનંતવ્યને મેં મારી હૃદયસ્પર્ષી ચોરડીમાં છુપાવી રાખ્યો હતો. મારા પીતાજી સરકારી નોકરોની બહુજ ખુશામત કરતા હતા અને તેથી હું સરકારી નોકરીનેજ પોતાનો આદર્શ સમજ્યો. સરકારી નોકરોને હું અત્યંત પુજનીય દ્રષ્ટિથી જોતો. શામાટે ન જોઈ? એવા કર્મચારીઓ અમારા પ્રાન્તના દેવતાજ છે. તેમનીશ કોટિ દેવતાઓનો તે નવીન અવતાર છે. ગામના લોકોનો વિશ્વાસ તેમના ઉપર સિદ્ધિદાતા ગણેશજીથી પણ ઘણે અંશે વધારે છે. અત એવ, પહેલાં જો બેટ ગણેશજીને ચઢાવાતી, તે હવે તે સર્વઉપમાયોગ્ય કર્મચારીઓનેજ ચઢાવાય છે.

રતનલાલના દૃષ્ટાન્તથી ઉત્પાદીત થઈ લાગ મળતાં મેં એક દિવસ કલકત્તાનો રસ્તો માખ્યો.

પ્રથમ હું મારા ગામના એક પરિચિત પુરૂષની સાથે રહ્યો. થોડા દિવસ પછી પિતાજી મને લણુવળો ખર્ચ પચાસકિત મોકલવા લાગ્યા. મારો અભ્યાસ નિયમપૂર્વક ચાલવા લાગ્યો. સ્કુલમાં લણુવા સિવાય હું સભા અને સમાજોમાં જવા અને ત્યાં કામ કરવા લાગ્યો પોતાના દેશને માટે પોતાના પ્રાણ પણ વિસર્જન કરી દેવા એ માફ પરમ કર્તવ્ય છે, એમાં મને બેશમાત્ર સંદેહ નહોતો પરંતુ કયા પ્રકારની દેશસેવા બજાવવી? વા કેવી રીતે દેશસેવામાં પોતાનું જીવન બ્યક્ત કરવું તેનો નિર્ણય હજી મુઠ્ઠી મારાથી થયો ન હતો. દેશસેવાની પ્રંયજ આકાંક્ષાના અંકુરો મારા હૃદયમાં પુરી નીકળ્યાં હતાં. મારો ઉત્સાહ અમાપ હતો. મારી નિદ્રા અત્યંત ઓ હતી. મારી સભાના સર્વ સલાસદો લાપણુ આપતા હતા અને હું તે સભા માટે પૈસા એકઠા કરવા હાથમાં પોણાસાત શીટનો લાખો ખરડો લઈ ફરતો અને તડકામાં ઘેર ઘેર ભટકતો. જાહેર રસ્તા પર વારંવાર અમારી સભાના વિજાપનનાં હેન્ડબીલો પણ હુંજ વેચતો. સભા લવનમાં ખુરશી ટેબલ આદિ કીક મોકલીને સફાઈપંથ રાખતો. અમારી સભાના નેતાના વિષયમાં જો કોઈ અનાદરસૂચક વાક્ય બોલતું તો હું કંમર ઠસી જીવ પર આવી લગવા તૈયાર થઈ જતો.

સ્વગૃહ તજી કોઈ સારી પદવીની આશાએજ હું કલકત્તે આવ્યો હતો, પણ અહીં આવી મેં જોડીઆહડી* જેવાં કામો કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ દરમ્યાન મારા અને શુરજાળાના પિતા શુરજાળાની સાથે મારો વિવાહ ગોઠવવાના ઉદ્યોગમાં લાગ્યા. હું જ્યારે કલકત્તે આવ્યો ત્યારે મારી ઉંમર ૧૬ વર્ષની હતી અને શુરજાળાની ઉંમર ૮ વર્ષની હતી. હાલ હું અઢાર વર્ષનો છું. મારા પિતાજીના મત પ્રમુખે મારા વિવાહની ઉંમર દિન પ્રતિદિન વધતી જતી હતી. ખીજી બાજુએ મેં મનમાં પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે જીવન મુઠ્ઠી વિવાહ ન કરી સ્વદેશકલિતમાં પ્રાણ વિસર્જન કરવા. પણ પિતાજીને મેં એમ કહ્યું હતું કે અભ્યાસ પુરો થયા પહેલાં હું વિવાહ નહીં કરું.

તેણે મહીના પછી સમાચાર મળ્યા કે શુરજાળાનો વિવાહ બાણુ રામસોયન વડીલની સાથે થઈ ગયો.

હું મારી માતા, પતિત ભારતભૂમિની ઉન્નતિ માટે પૈસા ઉધરાવવામાંજ મશગુલ હતો. આથી આ હુકાકત જે સાધારણ અવસ્થામાં હૃદય લેદી નાંખે તેવી હતી, તે આજ મને તુચ્છ જણાઈ હવે મારે એક એ. ની પરિક્ષા આપવાની હતી. કેમકે મેટ્રીકયુ-લેશનની ખાઈ તો હું જેમ તેમ કુદી ગયો હતો. એટલામાં મારા પીતાજીનો સ્વર્ગવાસ થયો. મારી માતા અને બે બહેનોની આર્થિકતા હવે મારેજ પુરી કરવાની હતી. તેથી કોલેજ છોડી હું કાંઈક શુભરાતના સાધનની શોધમાં પડ્યો. ઘણા પ્રયત્ન કરતાં એક નાનકડી છાત્રા સ્કુલમાં એક આસિસ્ટન્ટ માસ્ટરની જગ્યા મળી.

હું મનમાં ખુશી થયો કે ચાલો આપણા મનની ઇચ્છા હવે પુરી થશે. મારા ઉપ-દેશથી મારા પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને ભાવિ ભારતનો એક સેનાપતી બનાવી દઈશ, એવો મેં વિચાર કેયો. હું પોતે ગેરીબાદી ન થઈ શક્યો તો શું થયું, પણ સ્કુલમાંથી અનેક ગેરીબાદી નીપજાવી કાઢીશ.

મેં લાણાવવાનો આરંભ કીધો. મને તરતજ જણાયું કે સ્કુલમાં ભાવિભારત સંબંધી લાખણો ન આપતાં, પરીક્ષામાં આવનારા વિષયો શીખવવા વિના છુટકો નથી. જે મારા વિદ્યાર્થીએને હું ગણીત વ્યાકરણ આદિ વિષયો ન શીખવતાં ભાવી ભારત વીશે વાર્તાલાપ ચલાવું તો હેડમાસ્ટર સાહેબ તરતજ પાણીયું નાળાંએર પરખાવી દેશે. બેજ મંદીનામાં મારા સર્વ ઉત્સાહનો ભંગ થઈ ગયો. સ્કુલની સંભાળ રાખવાએક ભારતરને રાત દિવસ સ્કુલમાંજ રહેવું પડતું હતું. હું એકલો હતો તેથી શાળાભવનની રખેવાળીનું કામ મારે માથે આવી પડ્યું.

સ્કુલમાં મોટા દિવાનખાનાની પાસે આવેલા એક સાધારણ કદના ઓરડામાં હું એકલો પડ્યો રહેતો. સ્કુલ એક મોટા તળાવની પાસે વસ્તીથી થોડેક દૂર હતી. ચારે તરફ સોપારી નાળાંએર ઇત્યાદિનાં વૃક્ષો હતાં સ્કુલનાં મકાનની પાસેજ આમલીનાં બે મોટાં મોટાં લુનાં વૃક્ષો હતાં. મારી સ્કુલથી થોડેજ દૂર સરકારી વકીલ રામભોયન રહેતા. બાલ્યાવસ્થાની મારી પ્રિય સખી, વકીલ મહારાયની પત્ની શુરબાલા પણ તેની સાથેજ હતી. વકીલ બાણ સાથે મારે સારો વ્યવહાર હતો. હું શુરબાલાને તેની શૈશવાવસ્થાથીજ બાળપણ હું, એ વાત બાણ રામભોયન જાણે છે કે નહીં તે હું જાણતો નથી. થોડા પરિચય વાળા રામભોયન બાણને એ વાત કહેવી પણ મને ચોગ્ય જણાઈ નહીં. અતએવ લુનાં પ્રસંગની ચર્ચા ન થવાથી એક સમયે શુરબાલાનો મારા જીવન સાથે શો સંબંધ હતો એ વાત હજી મુઝી મારા મગજમાં બહુ ઘોળાઈ નહોતી.

એક વાર, રજાને દિવસે, હું રામભોયન બાણને થેર તેમને મળવા ગયો. અમુક વિષય ઉપરજ વાર્તાલાપ કરવો એવો કાંઈ નિશ્ચય કરી હું નીકળ્યો નહોતો. અસ્તુ, ત્યાં જઈને હું બેઠો અને આડી અવળી વાતો કરવા લાગ્યો. એટલામાં પાસેના ઓરડામાં બં-ગડીનેા. બાણબજાટ સંભળાયો. જેહું હું તો પાસેના બારણાના છિદ્રમાંથી બે કુતુંકુલ પૂર્ણ નેત્રો મારા પ્રતી તાકી તાકીને લુબે છે. બાલ્યાવસ્થાનો વિશ્વાસ, સરક્ષતા અને શૈશવ પ્રીતિથી ભરેલાં બે નેત્રો તારા તથા જલપૂર્ણ વાદળાંઓની સદૃશ મારા હૃદયપર આક્રમણ કરવા બારણાના છિદ્રમાં ઉપરિચત થયાં હોય તેમ મને લાગ્યું. બાલ્યાવસ્થાના ઇતિહાસવગ-ચક યુગમનેત્રોના મહારથી પીડિત થયેલું માફે હૃદય ધ્રુવવા લાગ્યું. સ્કુલમાં પાછા વળી

આવનાં પણ મારા હૃદયની વેદના-ઘટવાને બદલે વધી. દિલને રાજ કરવાના મારા સર્વ પ્રયત્નો-સખ્યું વાંચતું હત્યાદિ નીષ્ફળ ગયા. મનમાં ધગતા આગના અંગારા વધારે ને વધારે પ્રજ્જ્વલિત થઈ હૃદયને આળી નાંખતા હતા. એવું પ્રનીત થતું હતું કે, જાણે માંડે હૃદય એક મોટી વજનદાર શીલાના ભારથી તુર્ણ થતું હોયતી !

સૂર્યનારાયણ અસ્ત થયા, પણ મારી હૃદયવિદારક વેદનાનો અસ્ત ન થયો. હું એકાંતમાં મૌન ધારણ કરી વિચાર કરવા બેઠો કે મારા મનને આ શું થઈ ગયું ?

માંડે મન મને પૂછવા લાગ્યું કે “ તારી શુરબાળા ક્યાં ગઈ ? ” મેં ઉત્તર દીધો, “ મેં તો સ્વયં તેનો મારી ઇચ્છાથી પરિત્યાગ કરી દીધો હતો. શું તે આખો જન્મમારો મારી વાટ જોઈ-કુંવારી બેસી રહે કે ? ” મનમાંથી પાછો અવાજ આવ્યો કે “ જોતું તું તે સમયે કેવળ ઇચ્છા પ્રગટ કરતાં અથવા ‘ હા ’ એટલુંજ કહેતાં મેળવી શક્યો હોત, તેને આજે તું ગમે તેટલાં કષ્ટ છતાં પૂરી જોઈ પણ શકતો નથી. શૈશવાવસ્થામાં તારી સાથે બાંધકિડા કરવા વાળી શુરબાળા આજ તારી બાજુમાંજ બસે રહેતી હોય, તેની બંગડીનો ખણખણાટ બસે તારા કર્ણમાં પ્રવેશિત થતો હોય, તારી ધ્રાણેન્દ્રીય તેના માથાના તેલની સુગંધથી બસે મુગ્ધ બનતી હોય, તોપણ ખબરદાર રહેજો ! તેની અને તારી વચ્ચે એક મોટી ભીંત આડી છે. ” મેં ઉત્તર દીધો “ ભીંત છે તો બસે છે. શુરબાળા મારી કોણ છે ? ” મને ઉત્તર મળ્યો “ હા. આજે તારો શુરબાળા સાથે જરાયે સંબંધ નથી, પણ એક સમય એવો હતો, જ્યારે કોણ જાણે તારો અને તેનો કેવો સંબંધ થાત ! ” મેં કહ્યું “ હા, એ સત્ય છે કે મારો અને તેનો દીવ્ય સંબંધ બધાત. મારા આંતરિક જીવનથી તેનો સંબંધ થનારો હતો. તે મારા જીવનના સુખદુઃખની લાગી અણ, મારી પ્રાણેશ્વરી અને મારા હૃદયતખ્તે વીરાજનારી મારા મનોરાજ્યની રાણી થઈ હોત; પણ આજ-હાલ ! આજ-તે મારાથી આંટી દૂર છે ! આજ તેને નીરખવાનો પણ મને નીરેધ ? તેનાથી વાર્તાલાપ કરવો તે દોષ ? તેનું સ્મરણ કરવું તે પાપ ? રામલોચન સદસા આવી અમારી વચ્ચે ભીંત સરખો થઈ પડ્યો ! હું માનવસંસારમાં નૂતન નીતિનો પ્રચાર કરવા નથી આવ્યો. મારો હેતુ સમાજની મર્યાદા ભંગ કરવાનો નથી હું સમાજની મર્યાદા ભંગ કરવાનો નથી. હું સમાજનાં બંધનો તોડવા નથી ઇચ્છતો. માત્ર મારા મનના ભાવોને જ હું પ્રગટ કરી રહ્યો છું. હૃદયમાં જેટલા ભાવોનો ઉદય થાય છે તે સર્વ ભાવો શું નિઃસારજ હોય છે ? શુરબાળા-તે આ પ્રતિમા શુરબાળા-જે આજ રામલોચનનું ધર શોભાવી રહી છે, તે શુરબાળાપર મારો અધિકાર છે કે રામલોચનનો, તે વિચાર હું નથી કરતો. આ પ્રકારનું ચિંતન અનુચિત છે તેનો હું સ્વીકાર કરું છું. પરંતુ આ પ્રકારની ભાવના અસ્વાભાવિક છે એમ કહી શકાય નહીં. ”

સંખ્યા સમયે આ માનસિક ભાવો અને કલ્પનાઓ તથા મનના તર્કવિતર્કથી મુક્ત થઈ માંડે મન બીજા કેઈ કામમાં ન લાગ્યું. બીજે દિવસે જ્યારે જ્યારે હું મારા વર્ગમાં બેઠો હતો ત્યારે વિદ્યાર્થીઓના અવાજ અને પતંગીઆઓનો ધ્વનિ મારા કર્ણમાં પ્રવેશિત થતો હતો. કુસુમપરાગ વહેતી બદ્ધપાત્ર વાયુની મંદ મંદ દોડો આવતી હતી. સદસા મારા મનમાં એક કામના ઉત્પત્ત થઈ. આ કામના ધ્યાની હતી, તેનું મને ભાવ ન હોતું.

રૂઢિમાં છુટી થઈ. મને મારા મોટા આરકામાં એકલું રહેવું અશક્ય લાગ્યું.

સન્ધ્યા સમયે તળાવના તટ પર નાળીએર અને સોપારીનાં વૃક્ષોનો અર્ધહીન ધ્વનિ સાં-
લળી મારા મનમાં વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે મનુષ્યસમાજ એક પ્રકારની જટિલ ભ્રમ-
જાળ છે. ઉચિત સમયે ઉચિત કાર્ય કરવાનું કોઈનું મન નથી થતું, કિન્તુ અનુચિત સમયે
અનુચિત કાર્ય કરવાની વાસના પ્રાણને સંશયસાગરમાં કુબાડી દે છે. ધર્મ હું ઇચ્છત
તો શુરબાળાનો સ્વામી બની ઘડપણ સુધી સુખથી જીવન વ્યતિત કરત. પરંતુ મને તો
જેરીઆદી બનવાની આશા ઉત્પન્ન થઈ અને અતે બન્યો શું? એક નાનકડી રંકુલનો
આસિસ્ટન્ટ માસ્તર!

રામલોચનની સાથે શુરબાળાનાં વિવાહ થવાનો સંભવ ન હોતો. તે શુરબાળાને એક
સાધારણ બાલિકા લેખતો હતો. વિવાહ કરી તેણે વફાલાત કરવી શરૂ કરી અને પોતાના
કામમાં મંડી ગયો. શુરબાળાના આવવાથી તેના ઘરમાં કોઈ વિશેષ પરિવર્તન નથી થયું.
હા, ખાવા પીવાનું સુખ અવશ્ય થયું હશે. વળી કોઈ વધુ વીશેષતા હોય તો તે એટલીજ
હતી કે જે દિવસે દુધમાંથી ધુમાડાની ગંધ આવતી તે દિવસે રામલોચન શુરબાળા
પર ગુસ્સે થતો અને જે દિવસે ખુશીમાં હોય તે દિવસે તેને માટે નૂતન વસ્ત્રાભૂષણ
લાવતો હતો. બસ આજ વિશેષતા હતી!

રામલોચન એક દિવસે કોણક કેસ માટે બહાર ગયો હતો. જેવી રીતે હું મારા
રંકુલના ઓરડામાં એકલો હતો તેવીજ રીતે તે દિવસે શુરબાળા પણ પોતાના ઘરમાં
એકલી હતી. આકાશ સવારથીજ, મેઘોથી આચ્છાદિત હતું. દશ વાગ્યાથી વપતિ આરંભ
થયો. વર્ષા વધવાના લયથી હેડમાસ્તરે તે દિવસે છોકરાઓને રજા આપી દીધી હતી. વાહ-
ળાનાં ઢાળા ગુચ્છાઓ આકાશમાં અહીં તહીં ભ્રમણ કરવાલાગ્યાં. વાવાઝોડું પણ થયું. જેમ
જેમ રાત પડવા લાગી તેમ તેમ વર્ષાનો વેગ વધવા લાગ્યો. પ્રથમ પૂર્વ તરફથી વાયુ
આવતો હતો હવે તેનો વેગ ઉત્તર દિશા તરફથી વધ્યો. રાતે નીદ્રા લેવાની એટલા જુથા હતી.
મનમાં વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે આવી ભયાનક રાતે શુરબાળા પોતાના નિર્ભય ઘરમાં એકલી
હશે. રંકુલનું મકાન તેના ઘરના મકાન કરતાં અધિક મજબુત હતું. મારા મનમાં લાગ્યું
કે તેને લાવી રંકુલવાળા મકાનમાં રાખું અને હું પોતે તળાવ પાસે આવેલા તેના ઘરમાં
રાત કાઢું, પણ કોઈ વાતનો નિશ્ચય કરી હું ખીજનામાંથી ઉઠી રાક્યો નહીં, ધીરેધીરે
રાતનો દોઢ વાગ્યો. એકાએક વરસાદ જોરથી પડવાનો અવાજ સંભળાયો. બાણે મહાસમુદ્ર
પૃથ્વી પર ફરી વળવાનો હોય ને !

હું મારા ઓરડામાંથી બહાર નીકળ્યો. શુરબાળાના મકાન તરફ મારા પગ ઉપડ્યા.
રસ્તા તળાવને કીનારે કીનારે હતો. પાણી એટલું ચઢી ગયું હતું કે રસ્તામાં પણ છુટણ
સુધી પાણી હતું. માર્ગમાં કિનારા પર પ્રાયઃ અગીયાર હાથ ઉંચી જમીન હતી. મેં તેના
પર ચઢી જોયું તો જણાયું કે સામી બાજુએથી કોઈ આ તરફ ચાલ્યું આવે છે. આ બ-
કિંતને નીરખી, મારો અન્તરાત્માજ નહીં પરન્તુ માયાથી પગ સુધી આંખું શરીર પણ
બાણી ગયું કે તે કાણ છે. મારા તરફ આવનાર તે વ્યક્તિએ પણ મને ઓળખ્યો હતો
તેમાં સંદેહ નહોતો.

મારી ચારે તરફ જંગલમય થઈ રહ્યું હતું. ટાંપુ જેવી તે ઉંચી જમીન પર ફવળ અંમે
જેજ જણ જંગલમય સંસારનાં અધિષ્ઠાતા રહી ગયાં હતાં. તે સમય પ્રલયનો હતો. આકાશ

મેધાછન્ન-હતું; એક પણ નક્ષત્ર દષ્ટિગ્રસ્ત થતો નહોતો. અંધકારમય રાત્રિયે ભયંકર રૂપ ધારણ કરીયું હતું. અમારા ઉભયમાં એક પણ શબ્દ ઉચ્ચારવાની શક્તિ ન હતી. હું પણ કાંઈ ખોલ્યો નહીં, તેમજ અન્ય વ્યક્તિએ પણ કાંઈ શબ્દોરચ્યાર કીધો નહીં. એટલે મુખી કે અમારાથી કોઈએ પરસ્પર કુશલ ક્ષેમનો પ્રશ્ન પણ ન પૂછ્યો.

અમે ઉભય અંધકાર તરફ તાજીને જોવાં લાગ્યાં. અમારા પગ નીચે ગંભીર મૃત્યુ-સ્રોત ગર્જન કરતો, આજ શુરબાળા-આસ્થાવસ્થાની મારી પ્રિય સખી શુરબાળા-સર્વ સંસારને તણ મારી બાલુમાંજ આવી ઉભી છે. અત્યારે, આ સ્થળે, મારા સિવાય શુરબાળાનો બીજો કોઈ રક્ષક આ સંસારમાં નથી. શૈશવકાળને આજે કેટલો બધો સમય ચર્ચ ગયો ? તે કાળ અને આ કાળની વચ્ચે કેટલો અંધકારમય સમય વ્યતિત થઈ ગયો ? તે ઘેર અંધકારમય પથ ઓળંગી, શુરબાળા આજ સૂર્યમન્દ્રાલોકિત લોક-પરિપૂર્ણ પૃથ્વીમાં આવી મારી પાસે ઉભી છે; અથવા આજ તે આ લોકમય જનપરિપૂર્ણ સંસારમાંથી આ ભયંકર જનશત્રુ પ્રત્યાઅંધકારમય લોકમાં આવી છે; કાળનો પ્રવાહ તે નવકલીને મારી પાસે ખેંચી લાંબ્યો છે. એમજ કહો કે મૃત્યુસ્રોત તે વિકસીત પુષ્પને મારા પગ પાસે નાંખી ગયો છે. પંદિ જલની એક લહરી હવે ચઢી આવે તો તે જમીનના ટુકડાને તોડી અંમને ઉભયને એકત્ર કરી દે !

ઈશ્વર કરેને પાણી ઉપર ન ચડે. શુરબાળા પોતાના સ્વામીના ઘરમાં ધન, જન, પુત્ર અને કન્યા સહીત સંસારમાં સુખ સાલામ્ય ભોગવે. મેં પણ આજે આ પ્રલયકાળમાં મહાપ્રલયરૂપી સરોવરના તટ પર મૃત્યુના મુખમાં ઉભારવી અનન્ત અને અપૂર્વ આનંદનું આસ્વાદન કરીયું.

પ્રભાત થવા માંડ્યું. વર્ષા બધે ધઈ. પાણી કાંઈક ઘટ્યું. શુરબાળા મુખમાંથી કાંઈ ખોલ્યા વગર પોતાના મંકાન તરફ ચાલી ગઈ. હું પણ માનધારણ કરી પોતાના મંકાન તરફ ચાલ્યો ગયો.

ઘેર આવી હું વિચારવાં લાગ્યો કે હું કોઈ સારી પદવી પ્રાપ્ત ન કરી શક્યો, તેમજ ગેરીઆદીયે ન ચર્ચ શક્યો અને અન્તે એક નાનુંકડી રંકુલનો આસીસ્ટન્ટ માસ્ટર થયો! આખા જીવનમાં એક ક્ષણમાત્ર માટે મારા મારા જીવનની અનન્ત રાત્રિનો ઉદય થયો. મારી આંટલીવંચમાં તેજ બીપણુ રાત્રિ મારા આ તુચ્છ જીવનની સાર્યકતાનું કારણ થઈ પડી.

(કલકત્તા)

—આંપરી વિઠ્ઠલદાસ ઉદ્દેશી.

પ્રમાણીકપણાનો ખલો !

એક દિવસ ખજારમાં જતાં, રસ્તામાં પડેલી પૈસા રાખવાની ન્હાની થેલી મ્હને મળી: એટલામાંજ તપાસ ચલાવતાં કોઈ માલીક ન થવાથી હું તે ઘેર લાગ્યો; તેજ દિવસે ત્રણ ચાર રોજીયાં વર્તમાન પત્રોમાં મેં નીચે મુજબ જાહેરખબર મોકલી આપી, “ પૈસાની એક ન્હાની થેલી ખજારમાંથી મળી છે. થેલીનું વર્ણન અને જાહેરખબરનો ખર્ચ આપતાં

સન્ધ્યા સમયે તળાવના તટ પર નાળીએર અને સોપારીનાં વૃક્ષોનો અર્ધહીન ધ્વનિ સાંભળી મારા મનમાં વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે મનુષ્યસમાજ એક પ્રકારની જટિલ ભ્રમ-જળ છે. ઉચિત સમયે ઉચિત કાર્ય કરવાનું કાઠનું મન નથી થતું, કિન્તુ અનુચિત સમયે અનુચિત કાર્ય કરવાની વાસના પ્રાણને સંશયસાગરમાં ડુબાડી દે છે. યદિ હું ઇચ્છત તો શુરબાળાનો સ્વામી બની ઘડપણ સુધી સુખથી જીવન વ્યતિત કરત. પરંતુ મને તો ગેરીબાહી બનવાની આશા ઉત્પન્ન થઈ અને અતિ બન્યો શું? એક નાનકડી સ્કુલનો આસિસ્ટન્ટ માસ્ટર!

રામભોયનની સાથે શુરબાળાનાં વિવાહ થવાનો સંલેખ ન હોતો. તે શુરબાળાને એક સાધારણ બાલિકા લેખતો હતો. વિવાહ કરી તેણે વડાલાત કરવી શરૂ કરી અને પોતાના કામમાં મંડી ગયો. શુરબાળાના આવવાથી તેના ઘરમાં કાંઈ વિશેષ પરિવર્તન નથી થયું. હા, ખાવા પીવાનું સુખ અવશ્ય થયું હશે. વળી કાંઈ વધુ વીશેષતા હોય તો તે એટલીજ હતી કે જે દિવસે દુધમાંથી ધુમાડાની ગંધ આવતી તે દિવસે રામભોયન શુરબાળા પર ગુસ્સે થતો અને જે દિવસે ખુશીમાં હોય તે દિવસે તેને માટે નૂતન વસ્ત્રાભૂષણ લાવતો હતો. બસ આજ વિશેષતા હતી!

રામભોયન એક દિવસે કોઈક કેસ માટે બહાર ગયો હતો. જેવી રીતે હું મારા સ્કુલના ઓરડામાં એકલો હતો તેવીજ રીતે તે દિવસે શુરબાળા પણ પોતાના ઘરમાં એકલી હતી. આકાશ સવારથીજ, મેઘોથી આચ્છાદિત હતું. દશ વાગ્યાથી વધતી આરંભ થયો. વર્ષા વધવાના લયથી હેડમાસ્ટરે તે દિવસે છાત્રાઓને રમ્મ આપી દીધી હતી. વાદળોનાં કાળા ગુચ્છોએ આકાશમાં અહીં તહીં ભ્રમણ કરવાલાગ્યાં. વાવાઝેડું પણ ધ્રુવ જેમ જેમ રાત પડવા લાગી તેમ તેમ વળાનો વેગ વધવા લાગ્યો. પ્રથમ પૂર્વ તરફથી વાયુ આવતો હતો હવે તેનો વેગ ઉત્તર દિશા તરફથી વધ્યો. રાતે નીદ્રા લેવાની એટલા વૃથા હતી. મનમાં વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે આવી લયાનક રાતે શુરબાળા પોતાના નિર્જન ઘરમાં એકલી હશે. સ્કુલનું મકાન તેના ઘરના મકાન કરતાં અધિક મજબુત હતું. મારા મનમાં લાગ્યું કે તેને લાવી સ્કુલવાળા મકાનમાં રાખું અને હું પોતે તળાવ પાસે આવેલા તેના ઘરમાં રાત કાઢું, પણ કોઈ વાતનો નિશ્ચય કરી હું ખીજાનામાંથી ઉઠી શક્યો નહીં, ધીરેધીરે રાતનો દોઢ વાગ્યો. એકાએક વરસાદ જોરથી પડવાનો અવાજ સંભળાયો. જાણે મહાસમુદ્ર પૃથ્વી પર ફરી વળવાનો હોય ને!

હું મારા ઓરડામાંથી બહાર નીકળ્યો. શુરબાળાના મકાન તરફ મારા પગ ઉપડ્યા. રસ્તા તળાવને કીનારે કીનારે હતો. પાણી એટલું ચઢી ગયું હતું કે રસ્તામાં પણ ઘુંટણ સુધી પાણી હતું. માર્ગમાં કિનારા પર પ્રાચ્ય અગ્નીવાર હાથ ઉંચી જમીન હતી. મેં તેના પર ચઢી જોયું તો જણાયું કે સામી બાબુએથી કોઈ આ તરફ ચાલ્યું આવે છે. આ વ્યક્તિને નીરખી, મારો અન્તરાત્માજ નહીં પરંતુ માથાથી પગ સુધી આખું શરીર પણ જાણી ગયું કે તે કોણ છે. મારા તરફ આવનાર તે વ્યક્તિએ પણ મને જાણખ્યો હતો તેમાં સંદેહ નહોતો.

મારી ચારે તરફ જલમય થઈ રહ્યું હતું. ટાંપુ જેવી તે ઉંચી જમીન પર કેવળ અંબે જંગ જણ જલમય સંસારનાં અધિષ્ઠાતા રહી ગયાં હતાં. તે સમય પ્રલયનો હતો. આકાશ

માલીકને તે સ્વાધિન કરવામાં આવશે-હાજો, નંબર એકવીસ-ત્રેવીસ, કેથીફ્લુ-સ્ટ્રીટ:એસરનામે”.

* * * * *

હું સહવારનું ખાણું લેવાની તૈયારીમાં હતો, તેટલામાંજ સરખાંત કરનાર અરજદાર આવી પહોંચ્યો, હું દરવાજે તેની સામે ગયો-તે એક પાતળો અને બેડોળ સ્હેરા વાળો માણસ હતો:

“ જો થેલી ખોવાયા માટે આપે બહેરખખર આપી છે. તે માટે હું અત્રે આવેલ છું. ” મહેને નજદિકે ઉભેલો બેઠેલો તે બોલ્યો.

“ ધણું સારું કર્યું. ” મેં દુકમાં જવાબ વાળ્યો અને હવે તે: શું બોલશે? તેના વિચારમાં પડ્યો.

“ હું એક ગૃહસ્થ માણસ છું, પણ હાલમાં મ્હારા દિવસો ધાંકા બેઠા છે-અને તેમાં વળી થેલી ખોવાઈ જવાથી તો મહેને ધણું નુકસાન થયું છે, ” તેણે ગંભીરતાથી જણાવ્યું.

“ તમે તમારી થેલી ક્યારે ગુમાવી ? ” મેં પ્રશ્ન કર્યો.

“ આ મોટાં શહેરમાંજ. નક્કી, સાહેબ ! મહેરબાની કરીને મહેને મ્હારી થેલી પાછી આપો. ”

“ પણ તે થેલી કેવી હતી તે બાબતમાં તમે કંઈ કહી શકો તેમ છે ? ” તેના આગ્રહ જવાબથી શક આવતાં, મેં બીજો પ્રશ્ન કર્યો.

“ કમનસીબે હું તેમ કરવા શક્તિમાન નથી. કારણકે તે થેલી મ્હારી બહેનની હતી, અને તે દિવસેજ તેની પાસેથી મને તે મળી હતી. ”

“ અહો ! ત્યારે તો રસ્તો ધણો સ્હેલો છે. ત્હમ્હારાં બહેન થેલીનું સંતોષકારક વર્ણન આપી શકે એવી ખાત્રી રાખી શકાયજ. ” મહેં રસ્તો બતાવ્યો.

“ કમનસીબે મ્હારી બહેન પોતાના સસરાને ત્યાં ગયેલ છે. પણ સાહેબ ! આપ-જોઈ શકશો કે હું એક સદગૃહસ્થ છું, ખોવાયેલી થેલી જો મ્હારી ન હોત તો મ્હારે અત્રે આવવાનું કારણજ શું હતું ? ” આવનારે વિચિત્ર પ્રશ્ન કર્યો.

“ મ્હારે દિલગીરી સાથે જણાવવું જોઈ એ કે થેલીનું વર્ણન કરવાને ત્હમે શક્તિમાન નથી, એટલે હું થેલી ત્હમને આપી શકતો નથી.

આ જવાબ સાંભળી “ ધણુંજ ખરાબ ! ” એટલા શબ્દો તે બોલ્યો, અને તેને વિદાય કરવા સારું મેં દરવાજે ઉઘડ્યો; એટલે હંબરા આગળજ એક અચ્ચવસ્થિત પોપાકવાળો માણસ દ્રષ્ટિપે પડ્યો.

“ હું મ્હારી પૈસાની થેલી માટે આવેલ છું-મહેરબાનીની રાહ મને જલ્દી પાછી આપો-મહેને ઉતાવળ છે. ” મને જોઈને તે બોલે દુકમ કરતો હોય તેમ બોલ્યો.

“ થેલીનું ત્હમે સ્હેજ પણ વર્ણન આપો એટલે થેલી ત્હમ્હારીજ છે ! ” મેં પણ દુકા જવાબ વાળ્યો.

“ મને તે થેલી નજરે જોવા દો, એટલે થેલી મ્હારી છે કે નહિ, એ બાબતની હમને હું ખાત્રી આપીશ. ”

“ પણ થેલી હું હમને જાતાં તે પહેલાં હમારે તેનું વર્ણન કરવું જોઈએ—તે શિવાય બીજાને મારું નથી. ”

“ હું ધારું છું કે તમને ચોરના સરદાર છો ! ” મ્હારા જવાબથી ચીરકાળને તે બોલ્યો, અને ત્યાર પછી રવાના થઈ ગયો.

તેના ગયા પછી પહેલાં આવનાર માણસ કે જે હજી સૂધી ઉભો હતો તે બોલ્યો, —“ મહેરબાન શેઠ ! હું એક ગૃહસ્થ માણસ છું, હું આપને એક વખત જણાવી ગયેલ છું કે હાલમાં મ્હારા દિવસો વાંકા બેઠા છે. તમને મહેરબાનીની રહે એક રૂપિયો ઉછીનો નહિ આપશો ? ”

હું હવે આના પર બહુજ ચીરકાઈ ગયો—અને તે માણસને ધક્કા મારીને મ્હાર કાઢ્યો ત્યારેજ જરા શાંતિ વળી : પણ—હજી દરવાજાને બંધ કરી છું, એટલામાં તો એક ગાડી મારી સામે ઉભી રહેલી મ્હેં જોઈ.

“ નંબર ૨૧-૨૩ કેપીટલ-સ્ટ્રીટ તે અહિંજ કે ? ” અંદર બેઠેલા ગૃહસ્થે દમમથી પ્રશ્ન કર્યો.

“ હાથ—તેજ. ” મેં ટુંકમાં જવાબ આપ્યો. “ તમને મળેલી થેલીમાંથી રૂપિયા હતા ? ”

“ નાથ ” આ જવાબ મળતાં ગાડીવાળાને આગળ હાંકવા આજ્ઞા થઈ.

સાડાબાર વાગ્યા હતા, હજી સૂધી હું જમી શક્યો નહતો.—ખીજા પણ ત્રણ ચાર જણા આવ્યા, જેમના એક પણ થેલીનું વર્ણન આપવાને શક્તિમાન ન થવાથી, તેમને માન સહિત વિદાય કર્યા !

હવે હું મ્હારા પોતા ઉપરજી ગુસ્સે થવા લાગ્યો હતો. આ મહેરબાન આપીને “ ઉઠ પહાણા, પક પગ પર ! ” એની માફક માથે ઉપાધી વહેરી લીધી હોય એમ મ્હને હંમેશાં થયું. આવાં મ્હોટાં શહેરમાં કેટલાંક માણસો રોજ પોતાની થેલીયો ગુમાવતાં હશે, તેનો કંઈ હિસાબ થઈ શકે ?

હવે તો હું જમવા માટેજ પાછો ફરતો હતો, એટલામાં દરવાજા અવાજ થવાથી હું બોલ્યો : એક લુચ્ચાંગેલો લુવાન મ્હારી સામે આવીને ઉભો, અને જાણે ઘણા વખતથી પરિચયમાં આવેલ હોય, તેની માફક છુટથી બોલ્યો :—“ મ્હોરા બગરમાં ગઈ કાલે કોઈ મ્હાર પાકીટ ચોરી ગયું છે, અને હું ધારું છું—તેમજ મ્હારી ખાત્રી છે કે તમને મદ્યું છે તે પાકીટ તેજ છે. અને તેથી મ્હને તે પાછું આપો ! ”

આવી માગણી કરનારને ચૈદમ્મા રત્નનો સ્વાદ અખાડવા મારી ઇચ્છા થઈ, પણ હું મ્હારો વિચાર અમલમાં મૂકું, અથવા કંઈ પણ બોલું તે પહેલાં તો મ્હારી બદલાયલી આંખ પારખી જાણે એ અગીયાર ગણી ગયો !

તેના ગયા પછી એક બીજા માણસ આવ્યો—આ માણસ જુદો હતો પણ બોલવે વાકે તેવો ન હતો—આંખીને તુર્તજ તેણે પોતાનું લાપણુ સર કર્યું :—“ શેઠ ! મ્હાર કેહેવું આપ-ખાન દહને સાંભળશોજ એવી મ્હારી ખાત્રી છે, કારણ કે આપ દયાળુ છો, પરાપકારી છો, શાણુ છો : ટુંકમાં, આપ જાણીને દિલગીર થશો કે આ જીંદગીમાં મેં એટલી થાધી વરનું-

ઓ ગુમાવી છે કે મેં શું નથી ગુમાવ્યું ? તે હું કહી શકતો નથી. હમણાં મેં મ્હારી બા-
યડી ગુમાવી છે-અને પેલી થેલી !” પણ મ્હારે તેનું વધુ ટાપણું સાંભળવું ન હતું. મ્હારા
નોકરને બોલાવી મ્હારે તેને રૂબરૂ અપાવવી પડી. ત્યાર પછી માથા પર બરફ મૂક્યો
ત્યારે મ્હને શાંતિ વળી.

તોપણ આરામ જેવી ચીજ મારે માટે હાલમાં ક્યાંય છેજ નહિ, એમ મ્હને
અત્યારે લાગવા માંડ્યું. એક પછી એક માણસો હજી આવ્યા કરતા હતા, તેઓ સઘળા
થેલીનેજ માંટિ આવતા એમ ન હતું; કેટલાક આવીને કહેતા કે તમે આપેલી જાહેરખબર
પરથી અમને તમારું ઠેકાણું મળ્યું છે-“ અનાથાશ્રમ ” માં આપ. કંઈક રકમ ભરશો
તો અમારો આંટો સફળ થશે.” કોઈ કોઈ તો વળી જૂદી જૂદી સંસ્થાઓનાં બહુમાં
પૂંકવા-તથા એવી સંસ્થાઓના સલાસદ થવાનો આગ્રહ કરવા આવવા લાગ્યા ! આવાં
માણસોને પતાવતાં પણ મ્હારે બહુજ મુશ્કેલી વેઠવી પડી.

ત્યાર પછી જરા પરવાર્યો એટલે એકાદ કોણીયો કંઈ ખાવા હું રસોડામાં ગયો. આ
વખતે હું કેટલો ગભરાઈ ગયો-તથા કેટલો કંટાળેલો હતો, તેનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી.
હજી અર્ધું પણ જમ્યો નથી, ત્યાં મારો નોકર હાંફતો હાંફતો આવ્યો. અને બોલ્યો કે:-“ શેઠા
ધરમાં ઘણાં માણસો ભરાયાં છે-તેઓ બહુજ ગડબડ કરે છે, પોલીસમાં ખબર આપો,
નહિં તો એ લોકો ધર હુટી લેશે એમ મ્હને લાગે છે ! ”

તુર્તજ ઉઠી-હાથ મ્હોલું ધોઈ, હું બારણા તરફ ધસ્યો. મ્હારો ઓરડો અબજ્યાં
માણસોથી ચીકાર ભરાઈ ગયો હતો. અને દરેક જણ થેલી જેવાની માગણી કરતું હતું !
મને કેટલાક લુચ્ચાઓને તો જે હાથમાં આવતું તે ખીસા બેસું કરતા મેં જોયા ! મ્હને જોઈને
એક માણસ મ્હોટથી બોલી ઉઠ્યો કે:-

“ ત્હમને બરાબર શિક્ષા થવી જ જોઈએ. હું ખાત્રીમૂર્વક માનું છું કે આ સઘળા ઠ-
ઈ છે ! તે માટે ત્હમારે રહેવુંજ પડશે-હું મુદ્દલ માની શકતો નથી કે ત્હમને થેલી
જાળ હોય ! ”

મેં ધીમેથી અને માનપૂર્વક જણાવ્યું “ મ્હને એક થેલી મળી છે. ”

“ ત્યારે આટલા બધા ગૃહસ્થો કે જોઓએ પોતાની થેલીયો ગુમાવી છે, તેમને શા
માટે થેલી ત્હમે દેખાડતા નથી ? તમને જો થેલી મળીજાય ત્યારે તો એક પ્રમાણિક માણ-
સની માફક તમારે અમેને તે બતાવવીજ જોઈએ.

આવું હિમ્મત ભર્યું બોલવું સાંભળી હું તો આબોજ બની ગયો ! આવું બનશે એ
વેા મ્હને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો. એવો મ્હને વિચાર પણ આવ્યો હોત તો આ શાપિત
ચીજ માટે જાહેરખબર આપવા હું વિચાર કરતેજ નહિં ! હજી પણ શું બનશે તેની
કોને ખબર છે ?-મેં કશો જવાબ આપ્યો નહિ, તેથી પેલા માણસે આગળ ચલાવ્યું:-
“ મારે માટે જો પૂછતા હો તો મારી જે થેલી બોવાઈ છે, રહેવું વર્ણન હું આપવાનો જ
નથી; કારણ મારી ખાત્રી છે કે થેલી મુદ્દલ તમને મળેલીજ ગઈ ! ત્હમારે ખ્યાનમાં
રાખવાનું છે તે એટલુંજ કે હું કેક ચરતથી અહિં સુધી ત્હમારી જાહેરખબરને લીધેજ
આવેલ છું, જેમ કરતાં મ્હારો એક આખો દિવસ નકામો ગયેલ છે અને મ્હને ખર્ચ

થયેલ છે. તે મળશે નહિ ત્યાં સુધી અત્રેથી હું ખસવાનો નથી. બોળાં માણસોને ક્ષમાથી શું થાય છે. તે ત્હમને હું ખરાબર શીખવીશ. આટલું કહ્યા પછી પછી તેણે પોતાનો સ્વર વધુ ઉંચો કર્યો અને તે બોલ્યો કે:—“ બીજાં માણસોને પણ જે કંઈ ખર્ચ થયો હોય તે મેળવવા માટે તેમણે અહિંથી ખસવું નહિ, એવી મ્હારી સલાહ છે. ”

આ સાંભળી બીજા સઘળા બોલી ઉઠ્યા કે “ હા. એમ ક્યાં વિના એ સ્હમજશે નહિ. આટલા બધા સદ્ગુણસ્થાની સાથે કુચ્છાઈ કરવાની તે હિંમતજ કેમ કરી શકે ? ખરે હમારો ! હમારો ! ! ”

મેં હવે એ બધું જોયું કે મ્હારું ઘર હુંડાયો. હું હવે મકાનની રસ્તાની બાજુએ પડતી બારી તરફ દોડ્યો અને મોટેથી બૂમ પાડી ઉઠ્યો: “ પોલીસ ! પોલીસ ! ! ” એક આળસુ દેખાતો પોલીસ ધીમે પગલે ઘર તરફ આવતો મેં જોયો. પણ તે ઘરમાં પગ મૂકે તેટલામાં ઘણાં માણસો તેની આસપાસ વિંટળાઈ ગયાં અને મ્હારી ખરાબ વર્તણૂકને માટે તેની પાંસે ફરીવાદ કરવા લાગ્યાં.

મેં તેની આગળ જઈ મ્હોટેથી કહ્યું.—“ હું આ મકાનનો માલીક છું. મ્હારે ત્હમ્હારી મદદની જરૂર છે. હું આ લોકોને મ્હારા મકાનમાંથી દૂર કરવા માગું છું. ”

થોડા વખત તો તે ગભરાયલાની માફકજ ઉભો રહ્યો, કારણ કે એક સાથે ઘણા માણસો તેની સાથે વાત કરવા માગતા હતા. છેવટે અમુક નિશ્ચય પર આવી તેણે સીટી વગાડી; જેનો અવાજ સાંભળી આસપાસનાં પોલીસનાં માણસો પણ ત્હેની મદદે આવી પહોંચ્યાં. તેણે હથ તે સ્થિરજ ઉભો હતો. મેં ફરીથી એક વાર ત્હેને કહ્યું: “ હું આ ઘરનો માલીક છું, મ્હારી મિલકતને જો કશું નુકસાન થયેલું જણાશે તો તેને માટે હું ત્હમને જવાબદાર ગણીશ; હું ત્હમને ફરીથી કહું છું કે ત્હમે અંદર આવીને આ લોકોને બહાર કાઢો; મ્હારા બોલવાપર ત્હણે કશું ધ્યાન આપ્યું નહિ. !

સઘળાં માણસો ઘોંઘાટ કરી રહ્યાં હતાં. મ્હારા દિવાનખાનાંમાં ભરાયલાં માણસો તો હમણાંજ “મેડ-હાઉસ” (દિવાનાશાળા)માંથી છુટીને આવ્યાં હોય, તેવો દેખાવ રજુ કરતાં હતાં. ફક્ત મ્હારા બે નોકરો એ લોકોની ધીંગામસ્તી અટકાવવા કંઈક યત્ન કરતા નજરે પડતા હતા. પણ એટલા બધા માણસો પાસે એમનું શું વજો ?

બીજાં માણસો તે નિમકહલાલ નોકરો પર લપંકર હુમલાઓ કરતા હતા; તે હું જોઈ શક્યો નહિ અને તેમની મદદે દોડ્યો.

આ સઘળાંનો છેડો કેવો આવશે? એ કહેવાને કાંઈ સમર્થ ન હતું. આ વખતે-ખરાબર અણીતેજ વખતે એક ગંભીર અવાજ સંભળાયો:—“ આટલી બધી ગરબડનો અર્થ શો છે ? આ મકાનનો માલીક ક્યાં છે ? ” બોલનાર તરફ નજર કરતાં પોલીસ ચીફ ઇન્સ્પેક્ટર મ્હારી નજરે પડ્યો. તેને આવતાં જરા વધુ વખત થયો હોત, તો શું પરીણામ આવ્યું હોત, તેની કાને ખબર છે ? બહુજ મુશ્કેલીથી આસલેતાં મ્હેં ત્હેને જણાવ્યું-લાવ્યું કે ઘરનો માલીક હુંજ છઉં.

“ ત્યારે આ સઘળા લોકો અંતે શું કરે છે ? ” તેણે પ્રશ્ન કર્યો. પણ હું કંઈજ જવાબ દઉં તે પહેલાં એક માણસ બોલી ઉઠ્યો કે;—

“બચ્ચા ! હજી તું સમજ્યો નહિં.” મહાન્તે જવાબ દીધો : “હું પણ તારા જેવાજ એક મનુષ્ય છું, એ ક્યેમ જૂલી જાય છે ?—આજ જે આ સત્તા અને સમૃદ્ધિ છે; તેમાંનું કાંઈ પણ એક દિવસ નહોતું !—તે તું પાસેના ગામના લેકોને પૂછીશ, તો માનુસ પડશે. મહારાજ સ્ત્રી બાલકોનાં જેટલાં દુઃખ દર્દ મ્હારે જોવાં પડ્યાં છે, તેનો ત્હને અનુભવ થી ઠાકુરજી ન આપે, એટલી મ્હારી આશીષ છે.—ભાઈ કમળાકર ! ત્હને શું દુઃખ છે ?—જે વ્યાધિ છે, તે માત્ર કુદરતના નિયમોના કચેલા લંગનું પરિણામ છે; પૈસાની જે બીડ છે, તે યુદ્ધિહીન ખર્ચોની સ્વાભાવિક અસર છે. માત્ર ત્હારી પ્રિય પત્નીનું મરણજી પૂર્વનાં સચિત કર્મોનું ફળ હું માનું છું. આ શિવાયની બીજી બધી વસ્તુઓની બાબતમાં સારાસારતાનો પ્રથમ કચેલો વિચાર ત્હારી જિંદગીને હાલની ચિન્તા, દુઃખમાંથી થોડી વધુ પણ બચાવી શકત, એમાં કાંઈ સંશય નથી.

“અને બચ્ચા ! આજ તો તું મ્હારી આગળ પત્નીપ્રેમની લાગણી દર્શાવી રહે છે, તથા પિ ત્હારી સુશીલ, ધર્મશીલ, સ્નેહશીલ પત્નીને ત્હેં તારા દિલની પૂર્ણ પ્રીતિ આપી હતી ?—તું તેનેજ પતિની અનન્ય ભક્તિથી મ્હાતો હતો ? તેની ન્હાની મ્હોટી ખામિઓ-દુર્ભેશો માફ કર્યાં કરતો હતો ? તેને ત્હારી સહચરી અને સહધર્મિણી તરીકે તારા કુટુંબમાં તું સ્થાન આપતો હતો ? તારાં કુટુંબીઓના ત્હેના ઉપર પડતા ત્રાસમાંથી તેને બચાવી લેવા ત્હેં કેટલીવાર પ્રયત્નો કર્યા હતા ?

“ભાઈ ! પત્નીને તું મ્હાતો હતો, એ વાત હું વિસારી દેતો નથી. પરંતુ તે ભાવના સ્થૂણ પારાવ વૃત્તિની લાગણી માત્ર હતી ! દરેક પ્રાણીને સોખતી—અનુયાયી જોઈએ, તેમ તું પણ ત્હારી પત્નીને ગણતો. આવી લાગણી અથવા ભાવનામાં પણ તેને અવસાન ત્હને દુઃખ તો કરે. આપણે પાણેશું કૂતડું બિનાકું અથવા પોપટ પારેનું મરણ પામે ત્યારે પણ ઘણીવાર હૃદયની ભારે વેદના સહન કરીએ છીએ; તો પત્નીના મૃત્યુથી શોક કેમ ન થાય ? પરંતુ તે એક સ્વાર્થને લપ્તે છે, પ્રેમને લીધે નથી ! જે ખરો પ્રેમ ત્હારી પત્ની માટે તારા હૃદયમાં હોત, તો બચ્ચા ! ત્હેના મરણ પછી તું ફરીથી લગ્ન કરવાને લાગ્યેજ ફાંફાં મારતો હોત !”

“પ્રેમો ! આપ સર્વજ્ઞ છો. મ્હારા જીવનમાં ઘણો ન્યૂનતાઓ છે. પણ તે માફ કરો.” કમળાકર પોતાની જિંદગીનો ઇતિહાસ મહાન્તજીને આમ ‘અથથી ઇતિ મુધી’ જણાવતો જોઈને આશ્ચર્યચકિત થઈ, ગભરાતો બોલી ઉઠ્યો.

કમળાકર પચીસેક વર્ષનો બાલજીવતાતિનો એક યુવાન હતો. ત્હેના પિતાને મુંબઈમાં સારા અમલની નોકરી હતી, તેથી મળેલી સગવડ તથા કાંઈકે ઉમંગને લીધે તે બી. એ. સુધી અભ્યાસ કરી શક્યો હતો. નેકે છેલ્લી પરીક્ષામાં તે પાસ થયો નહોતો, તોપણ પિતાની લાગવગથી સારી નોકરી મેળવી મુખ્ય અનુભવમાં તે પોતાનો નિર્વાહ ચલાવી શક્ય કારણકે આપણામાં અલ્પક માનવજીવનનું એટલુંજ કર્તવ્ય મનાયજું જોવામાં આવે છે ! પરંતુ દેવવશાત્ એટલી વસ્તુઓ પણ એને સાધ્ય ન થઈ. અકસ્માત પિતાનું મરણ થયું, અને ત્હેની સંપત્તિ અને લાગવગ બધું એની પાછળ ગયું ! [હું-હું અવિભક્ત કુટુંબમાં તેઓ રહેતાં હતાં, અને આખા કુટુંબનો નિર્વાહ કમળાકરના પિતાની સારી આવક ઉપર હતો. ત્હેના મરણ પછી આખું કુટુંબ વિખરાઈ ગયું, એટલે ખર્ચ તો થયું; પણ હવે કમળાકરને પોતાને

માતા, પત્ની અને બહેનોની સંભાળ લેવાની હતી ! ઘણા પ્રવાસે નોકરી મળી, પણ તેથી ઘરખર્ચ-અને તે પણ મુખ્યનું-માંડમાં પુરે થઈ શકતું. પરંતુ આજીવિકાના સાધારણ નિર્વાહમાં પણ એક ખીજ મુશ્કેલી હતી. કમળાકરને તેના પિતા તરફથી ખાનગી ખર્ચ માટે જે રકમ મળતી, તેથી ઘણું વધારે ખર્ચ કરવાની તહેને કુટેવ પડી ગઈ હતી. આથી મોટી રકમનું ખાનગી દેવું તહેને થયું હતું, જે પિતાના મરણ પછી લખકર રાક્ષસની પેઠે સામે આવી ડોળા કહાડતું હતું ! આ દેવું ક્યાંથી આપતું, એ નિત્યની ચિન્તાનું કારણ હતું. અને તે ઉપરાંત જરૂરિયાતનાં-માત્ર મોજ શોખને ખાતર કરેલાં-ખાણાં અને પીણાં, વ્યસનો અને અનિયમિત યથેચ્છ આહાર વિહારથી તહેનું શરીર વ્યધિમસ્ત થઈ પડ્યું હતું. આને લીધે તહેનો સ્વભાવ પણ ચીડીધો થઈ ગયો હતો. સંપત્તિનાં સાધન ગયા પછી આ સધળી વસ્તુઓનો ભાર તહેની રોહાળ પત્નીને માથે સવિશેષ પડ્યો. આ આઘાતે પોતાનાં ઘરેણાં, ખાનગી સિલિક, બધું જરૂરપણ આનાકાની વગર પતિની મુશ્કેલીઓ ઓછી કરવાને જે ઉદારતાથી આપ્યું, તેથી પતિના અંતઃકરણમાં તો તહેને માટે ઘણો સહભાવ અને સન્માનવૃત્તિ ઉત્પન્ન થયાં; પણ તહેવી લાગણી તહેની મા બહેનોમાં ક્યાંથી હોય ?-અને કેવી રીતે થાય ? અને પત્નીને પિયરમાં કાંઈ પાસેનું સહુ નહોતું, તેથી એ બિચારી વિશ્રાન્તિ માટે, સ્થળફરને માટે જાય પણ ક્યાં ? આનું પરિણામ એ થયું કે તહેને જીર્ણવર લાગુ પડ્યો. આ સ્થિતિમાં તહેને યોગ્ય સંભાળ અને જરૂરની શાન્તિ નહિ મળવાથી દર્દ વધ્યું અને અન્તે મૃત્યુએ બિંદગીનાં કળોમાંથી તહેને હાંમેશને માટે મુક્ત કરી ! કહેવું જરૂરનું છે કે, જ્યારથી કમળાકરને જણાયું કે પત્નીનો રોગ ગંભીર રૂપ લેતો જાય છે; સારથી તે અસાધારણ સંભાળ લઈ લાગણીપૂર્વક તહેની ચાકરી કરવા લાગ્યો હતો; અને તેથીજ આ સમયમાં પત્નીના વિશેષ સમાગમમાં આવી, તહેને તેના દિલની ખરી મહત્તા-અંતરની પૂર્ણ કેમલતાનો અનુભવ થયો હતો. આમ બન્યા પછી હુંકા વખતમાંજ પત્નીનું અવસાન થયું. હૃદયનો આ ઘા દ્રઢાય તે પહેલાં તો તહેણુદારોએ તેના ઉપર હુકમનામું કરાવેલું હતું, તેથી તહેના મકાનપર જતી આવી અને સધળું ચાચરચીકું વગેરે બધી માલ મિલકત ખેંચાઈ ગઈ ! આથી તહેની માતા પોતાના પુત્રને માટે ફરીથી લગ્નની ગોંધણ કરતી હતી, અને જેને માટે કમળાકર પણ આતુર બન્યો હતો, તે હવે ભાગી પડી; એટલુંજ નહિ, પણ તહેની દેવાદાર સ્થિતિ તહેના ઉપરીઓના ખાનપર આવવાથી, તેમણેય તહેને રજા આપી ! હવે શું કરવું ? અને શું ખાવું ?-આ મોટી ફિકરમાં તે આવી પડ્યો. અન્તે મા અને બહેનોને મોસાળ મોકલી, પોતે અન્ય પ્રદેશમાં નશીબ અજમાવવા જવાની તે તૈયારી કરવા લાગ્યો. પરંતુ તહેના હૃદયમાં ઉત્સાહ નહોતો.

આ વખતમાં એક જગતહાસ નામનો સાધુ તહેને એક મિત્રને ઘેર સહસા મળી ગયો; તહેની સાથે વાત કરતાં, પોતાની મુશ્કેલીઓ તહેને કહેવાનું મન થઈ આવ્યું અને કમળાકરે તેમ કહ્યું. જગતહાસે તહેને ધૈર્ય અને શ્રદ્ધા રાખી કાંઈ કંઈ જવાની સલાહ આપી અને તહેના કરતાં પણ વધારે દુઃખી દર્દી મનુષ્યોનાં દશાન્ત આપ્યાં. પરંતુ તહેમાંનું કાંઈજ આ યુવાનના દિલમાં ઉતર્યું નહિ. તે પોતાની બિંદગીને સર્વ રીતે નિષ્ફળ, નિષ્પયોગી માનવા લાગ્યો હતો; અને તહેનો અસતોષ હવે જીર્ણ દર્દની જેમ તહેના હૃદયમાં, જીવનમાં ઉતરી દદ થઈ પડ્યો હતો !-આ જોઈને જગતહાસે તહેને એક બીજો માર્ગ બતાવ્યો.

તેણે કહ્યું, “ભાઈ ! ત્હમને ત્હમारी શક્તિ-વૃત્તિ-સુધ્ધિ ઉપર અશ્રદ્ધા થઈ છે, તે કીક છે. એવું ધણીવારે બધાં મનુષ્યોને થાય છે. પરંતુ કોઈ પણ વસ્તુ અસાધ્ય નથીજ, એમ ખાત્રીપૂર્વક માનજો. આપણાં શાસ્ત્રોએ સર્વ દર્દોના ઉત્તમ ઉપાય તરીકે સત્સંગ-અથવા સાધુદર્શન પ્રચલ્યું છે. તો મ્હારો મત એવો છે કે ત્હમે કોઈ મહાત્માની પાસે જઈ ત્હમારા દુઃખનું ઔષધ લઈ આવો.”

“મહારાજ ! આપ કહો છો તે ખરું હશે, જોકે આપ જેને શાસ્ત્ર તરીકે માને છો, ત્હમાં મ્હને બહુ શ્રદ્ધા નથી.” કમળાકરે જવાબ દીધો: “અને ધારો કે હું આપની સલાહ મુજબ પણ કરું. પરંતુ પહેલી વાર તો એ છે કે, બધા સાધુ-સંન્યાસી-મહારાજોને જુઓ અને બદલાતી ચર્ચ પડ્યા છે. એટલા બધા કે, આપના જેવા સજ્જન ઉપર પણ લોકોને ભાવેજ વિશ્વાસ આવે. અને એટલું સાદું છે કે, આપ લગવાં કપડાં પહેરતા નથી, નહિં તો એ રંગ બાબતોએ એટલો બધો નિસ્કારને પાત્ર કરી, લોકોમાં અકારો બતાવી દીધો છે કે, આપ જેવા પણ વખતે અપમાન પામે. એવા વખતમાં ખરા સાધુ પુરુષનો મેળાપજ મુશ્કેલ છે !”

“ભાઈ ! માન અપમાન અમારા જેવા સાધારણ માણસો જેને કાંઈ લેવાનું અગર ખોવાનું નથી, ત્હમને કાંઈ કરી શકતાં નથી. અને ત્હમે કહ્યું છો તે પણ સત્ય છે. સાધુઓ ‘સાધુ’ નથી રહ્યા. પરંતુ થોડા શુદ્ધ, પરમ સાત્વિક મહાત્મા હજી દેશમાં છે, એટલું આપણું સદ્ભાવ્ય છે. તેઓમાંનાજ એકની પાસે જવાની હું ત્હમને ભલામણ કરું છું. મારે ત્હમે નિઃશંક થઈ નર્મદા મેયાને તરે આવેલા શ્રી ગુરુદાસજી મહારાજના પિત્ર આશ્રમમાં જાઓ. ત્હમને ત્યાં શ્રદ્ધા અને શાન્તિ બન્ને અવસ્ય પ્રાપ્ત થશે.”

કમળાકરની જ્યારે ખાત્રી થઈ કે ગુરુદાસજી મહારાજ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને પણ રૂમ સાધુપણું જળવી રહ્યા છે અને ત્હમને લાંથી કોઈ પણ અતિથિ અસંતુષ્ટ અથવા ત્રાશ પાછો જતો નથી: સારે ત્હેણે ત્હમના આશ્રમમાં જઈ આવવાનો વિચાર કર્યો. ‘ભાઈ’માં ખાસ બંધન હાલ કાંઈ ત્હેને હતું નોહ અને હજી બાકી રહેલા લ્હેણદારથી કંટાળી ગયેલો હતો. તેથી નીકળી પડવાને ત્હેને કાંઈ વાર લાગી નહિં.

શ્રી જગન્નાથજીના મંદિરમાં આવ્યા પછી થોડા વખતમાંજ ત્હેને અહિં ગુરુદાસજી ૧ ખરી મહત્તાને અનુભવ થયો, અર્થોદય યતાં આશ્રમસ્થાનમાં તે પહોંચ્યો. તરતજ હારિજનના પુત્ર સાધુરામજીએ સામા આવી ત્હેનો સત્કાર કર્યો. એક બાવો ત્હેના હાથમાંથી માનની દંક લઈ લઈ અતિથિગ્રહમાં આવી તે મુકી ગયો, અને દંતધાવન-સ્નાન મારે પણ રેતજ સજવડ થઈ ગઈ. ન્હાયા પછી વિશ્રાન્ત થઈ મ્હેડીની બારીએથી આસપાસનો સુરમ્ય બાવ તે જોતો હતો, એવામાં એક લાવણ્યવતી મનોહર બાલા ત્હેને મારે એક ખાલામાં વંદનને આવી. સાથે એક રકાબીમાં તળેણ વગેરે સુખવાસ, અને મુખ પ્રદાસન મારે પ્રાંતકા ઉન્નવળ લોટામાં પાણી હતું. સધળું વિનયથી ત્હેની પાસે મુકીને તે પાછી ગઈ. તે ઉપયોગ થઈ રહ્યા પછી તે સામાન એકે નોકર આવીને લઈ ગયો.

પેલી બાલિકાની અસાધારણ, અલૅકિક ખૂબસૂરતીએ ત્હેના મન ઉપર એવી તો અદ્ભુત અસર કરી કે દૂધ પીધું, પાન ખાધું અને મ્હેં ઘોડું, એ સર્વ ત્હેના પૂર્ણ રમણમાં હોતું. એવામાં મંદિરમાં આરતીનો સમય થયાના બખર એક બાવો કહી ગયો. અહિં પ્રસેવામાં નિમગ્ન ગુરુદાસજીનાં કમળાકરને દર્શન થયાં.

(અપૂર્ણ.)

ખાલમિત્ર.

ખાલકોની કંવાયંતઃ (ડ્રીલ.)

અંગને ઉમંગમાં રાખવું દમામમાં,

વાળવું મરોડમાં, આમ ચાલવું :

જુઓ ધ્યાન રાખવું !

એક દામ બેસતાં, એક ધ્યાન શીખતાં,

છેક ચાક લાગતા, તો વિરામવું,

જુઓ ધ્યાન રાખવું !

ખૂખ ધામ તો ચરો, ખૂખ તેમ લાગરો,

સરખી મુખે વમે, ફરતી બહુ;

જુઓ ધ્યાન રાખવું !

વાદદારત મુઘરે, શર વિચાર ઉછળે,

દેશનો દિવસ ફરે, જન્મ મુખડ;

જુઓ ધ્યાન રાખવું !

(વડોદરા)

-સંલિત.

ધ્રુવાખ્યાન.

(આ અંકમાં “ ધ્રુવ-નારાયણ ” નું ચિત્ર આપેલું છે, તહેમા ધ્રુવજીને ભગવાન પ્રસન્ન થાય છે, તે સમયનો દેખાવ છે)

ઈશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા.*

પૂર્વે ઉત્તાનપાદ નામે એક મહા પરાક્રમી રાજા હતો. તેને બે રાણીઓ હતી. એકનું નામ સુર્યી હતું, અને બીજીનું નામ સુનીતિ હતું. એ બંનેમાંથી સુર્યી ઉપર રાજાને વિશેષ પ્રેમ હતો. તે બેને એકેક પુત્ર હતો. સુર્યીના પુત્રનું નામ ઉત્તમ હતું અને સુનીતિના પુત્રનું નામ ધ્રુવ હતું.

હવે એક વખત એવું બન્યું કે રાજા પોતાની શિવરાણી સુર્યીના પુત્ર ઉત્તમને ખોળામાં બેસાડીને રમડતો હતો, તેવામાં ધ્રુવ જે તેની સમાન વયનોજ હતો તે ત્યાં રમતો રમતો આવી પહોંચ્યો; તે પોતાના ભાઈને પિતાના ખોળામાં બેઠેલો જોઈને તેને પણ ત્યાં બેસવાનું મન થયું. રાજાને કાચ્યું કે જો હું આવું ખોળામાં બેસાડીશ, તો મારી શિવ રાણીને સાફ લાગશે નહિ. તેથી તેને બેસવા દીધો નહિ.

આ બતાવ જોઈને સુર્યી ધ્રુવને કહેવા લાગી કે “હે પુત્ર ! આવી મોટી ઈચ્છાનું કોણ શું કરવા રાખે છે ? તું કંઈ મારો છોકરો છે કે તને તારા પિતા ખોળામાં બેસાડે ? ”...આવાં કંઠોર વચન સાંભળીને ખાળક ધ્રુવની આંખમાં આંસુ આવ્યાં, અને

* સૌ શારદાજોરી મહેતા (બી. એ) દ્વારા “ પુરાણોની આવશ્યક વાર્તાસંગ્રહ ” માંથી.

પોતાની મા સુનીતિ પાસે તે દોડી ગયો. પોતાના લાડકવાયા પુત્રની આંખમાં આંસુ જોઈને માતાએ તેને રડવાનું કારણ પૂછ્યું. ધ્રુવે સર્વ હકીકત માને કહી સાંભળાવી. આ સાંભળીને માતાએ ઉડા નિશ્વાસ નાંખ્યો. પણ ધ્રુવને તે દિવાસો દેવા લાગી કે, “સતોપ સમાન દુનિયામાં મુખ નથી; જે સ્થિતિમાં આપણને ઈશ્વરે મૂક્યાં હોય તેમાં શાંતિ રાખીને સુખ અને સતોપ માનવો એજ આપણું કર્તવ્ય છે; તો ઈશ્વર પ્રસન્ન થાય એવાં કાર્ય કર, જેથી તને સર્વ સુખ સંપત્તિ મળશે.”

આવાં દિવાસાનાં વચન સાંભળીને ધ્રુવે કહ્યું કે “માતા ! સુશ્ચિનાં કંઠાર વચનોથી મારા મનને એટલી અસર થઈ છે કે તમારાં વાક્યો મારા મનમાં ફરતાં નથી. મારે હું તો એવો ઉદ્ધોગ કરીશ કે જેથી કરીને સર્વથી શ્રેષ્ઠ પદ હું પામું. મને રાજ્યની કે દ્રવ્યની તૃષ્ણા નથી. ઉત્તમભાઈ ભલે પિતાનું રાજ્ય ભોગવે. હું તો રાજ્ય કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ પદની ઈચ્છા રાખું છું. પારકાનું આપણું સ્થાન હું ઈચ્છતો નથી. પોતાના તપોબળથી મળેલું, સદા દેકે એવું સ્થાન હું ચાહું છું.”

સુનીતિએ કહ્યું “ભલે તારી ઈચ્છા હોય તો તેમ કર.” એ રીતે જે પ્રાંચ વર્ણનો બાળક ધ્રુવ પોતાનું ઘર, માતા, પિતા, રમતગમત, વિગેરે છોડીને વનમાં તપ કરવા લાગ્યો. મહાન ઋષિઓએ એને બહુ વાર્યો. એની માને ખબર પડતાં વાંતજ એ પણ એને સમજાવવાને ગઈ. એની માએ એને બહુ રીતે સમજાવ્યો અને કહ્યું, “તારા સુકામળ શરીરને આવું તપ શું? તારે રમતગમતનો હાલ વખત છે. તે વખતે તું તારા શરીરનો નાશ કરવા અને મારો હવ બાળવા ક્યાં બેઠો છે? મારો આધાર તો તુંજ છે.”

આવી અનેક રીતે એને સમજાવ્યો પણ ધ્રુવનું ચિત્ત તો એક પરમેશ્વરમાં ચોટિલું હતું એટલે આસપાસ શું થાય છે તેનું તેને કાંઈ લાન નહોતું. ઘોર વનમાં જ્યાં મોટા મનુષ્ય પણ વિકાળ પ્રાણીની જુઓ સાંભળીને કંપે, ત્યાં આ કુમળી વયનો બાળક માત્ર તેની દૃઢ ઈશ્વર ભક્તિને લીધે એકચિત્તથી તપ કરતો હતો. છેવટે કેટલોક પ્રખ્યાત આ પ્રમાણે તપ કર્યું ત્યારે દેવ પ્રસન્ન થયા, અને ધ્રુવને સાક્ષાત દર્શન દીધું. આથી ધ્રુવને અત્યંત આનંદ થયો. દેવે તેને વરદાન માગવાને આજ્ઞા કરી. ધ્રુવે કહ્યું કે, “આપનાં દર્શન થયાં એજ મોટું ફળ હું માનું છું. તેમ કરતાં જો આપની ઈચ્છાજ હોય તો હું. એટલું વરદાન માગું છું કે, હું નિરંતર આપની સ્તુતિ કરું.” પ્રભુ આથી વધારે પ્રસન્ન થયા, અને કહ્યું: “જે તારી અંતઃકરણની ઈચ્છા છે તે સફલ થશે.” આ ઉપરથી ધ્રુવે પોતાની ઈચ્છા જણાવીને કહ્યું કે “(ઓરમાન)માનાં કંઠાર વચનથી મને જાહુ દુઃખ થયું હતું તેથી આપની કૃપામાં રહી જગતનું આધારબૃત, સર્વ કરતાં શ્રેષ્ઠ અને સદા દેકે એવું સ્થાન હું માગું છું. મારે ખીજ કાંઈ ઈચ્છા નથી.” દેવે જવાબ દીધો કે “જે સ્થાન તું માગે છે તે તને મળશે.” આ રીતે ધ્રુવે તપ સમાપ્ત કર્યું અને પોતાના ઘર તરફ પાછો ફર્યો. તેની માએ, પિતાએ અને સર્વ લોકોએ તેને હર્ષનાદ વચ્ચે વધાવી લીધો. અને સર્વ ટેકાણે આનંદ ફેલાયો.

સારાંશ—ઉપરની વાન ઉપરથી સારું એજ સમજવાનો છે કે ઈશ્વર ઉપર દૃઢ પ્રેમ અને શ્રદ્ધા રાખી હોય અને તે પ્રસન્ન થાય એવાંજ કાર્ય એકનિષ્ઠાથી કર્યાં હોય, તો જગતનાં ગદ્યાં દુઃખ નાશ થાય અને આપણા અમર આત્માની ઉન્નતિ થાય.

(સ્ત્રી-સુખોદિની)

➡ સુખમય-સ્ત્રી-સંસાર. ⬅

રસ સાગર અને સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધરે એવાં રસિક વ્યાખ્યાનોનું સમિત્ર પુસ્તક કિં. રૂ. ૧૧ પૌ. ૦) =

અમલકારિક દૃષ્ટાંતમાળા.

ત્રણ વર્ષેનું જ્ઞાન, સોનાની અર્થિ, સંત્યામીની જ્ઞાનમગ્ના, સુવરી ને નારક, લત્તેહરી, ગોળીયદ, દત્તાત્રય અને ગોરખ, દત્તાત્રિ ૧૦૮ રસિક વર્તોઓ. કિં. રૂ. ૧૧૫ શેરીકરણનિધા કિ. રૂ. ૪) =

રોજકોટ—કાડિયાવાડ.

સૌ માણેકમાઈ કહાનશુ કવિ.

બંગાળના મુખસિદ રસાયણશાસ્ત્રી, -ડા. પી. સા. શેખ. -ડી એમ સી પી એચ ડી. એફ સી એસ. ના આશ્રય નીચે ચાલતા બેંગાલ કેમીકલ એન્ડ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્કસ (લીમીટેડ) ની અકસાર દયાઓ.

સીરપ હાઇપોફોસ્ફાઇટ ઓફ લાઇમ-દમ, લાય, કફ, ખાગી વિગેરે ઉપર. ૩ ૧-૦-૦

મીરપ વસાકા (અરુમીનો સરળત.) ઉપરનાજ ગેગ ઉપર. ૩ ૦-૧૨-૦

એચએફકટ ગુલંચ (મળોતો સત્ત) ગમે તે જાતનો તાન, જરોળ, ઉપરચપર. ૩ ૧-૦-૦

મંલીક્ષીર પર્પેન (પર્પેનાતો અર્ક. અપઓ.) અચ્છુલું, ચુક, જાડા, ઉપરીપર ૩ ૧-૦-૦

વાઇસા અગોડ (આમોપાપચ અર્ક) સ્ત્રીઓનાં મર્માગયના દર્દોપર ૩. ૧-૪-૦

કેમીકલ પુડ, બાળકોના ખાંધાની નજરખાંધપર અમન સમાન. ૩. ૦-૬-૦

ફોરસ હેર ઓઇલ સ્ત્રીઓનાં માથાના શ્રગાર મારે અનુપમ તેજ ૩. ૧-૦-૦

આ ઉપગંન-ખીજ દવાઓ તથા બનાવશે માટે પ્રાઇમ લીમ્ડ મગાવો

પંડિત શાહ એન્ડ કું રીચીરોડ -અમદાવાદ.

તેહમારે કાંઈ છપાવવું છે ?

સુંદર, સુશોભિત વાળ !

તમારા અંગને ખોરાક અને જતનની જરૂર છે, તેટલી જ તમારા વાળને પણ છે. કાચુ કે વાળ એ અતિરેક જરૂર છે. જો તમારા વાળ ખરી પડતા હોય અથવા તેની તેજસ્વિતા ઓછી થતી માત્રમ પડતી હોય તો-

કામીનીઆ ઓઈલ:

(રેજિસ્ટર્ડ)

ગુણકારક, સુખાકારી તેલ-

જરૂર વાપરો. કામીનીઆ તેલ વાળને માટે ઉત્તમ છે અને તેમાં ધણાં જ ગુણકારક વસાણાઓનો સમાવેશ થાય છે. આ તેલ લગાડવાથી તાલકાનાં છિદ્રો ખુલ્લા થાય છે, ખોલે નાહુદ થાય છે, વાળ ખરી પડતા બંટકે છે, અને સંવાળા, તેજસ્વી અને છે. માટે આજે જ વાપરી અતુલન મેંજવી લુઓ; પછી દરેક વાપરશો એમ અમારી ખાત્રો છે! આ ખુશકારક તેલ વાપરનાર શું કહે છે? મિ. કે. કે. પીલે, અંદેરી, કોલ્કોટા (સંકા) પીલે છે કે, " તમારું કામીનીઆ ઓઈલ ખરેખર ઉત્તમ

બનાવટ છે. મારા કુટુંબે આ તેલ વાપરવાથી શકત ૧૫ દીવસમાં ફાલો મેળવ્યો છે. માથાનો દુખાવો અને મગજનું નબી જવું એ સર્વે તરત દૂર કરી નાંખે છે. "

ડા. હરીનારાયણ, સીવીલ સર્જનન કમ્પાસપુરથી લખે છે કે, " તમારું કામીનીઆ ઓઈલ સર્વે કરતા વધુ પસંદ કરું છું. બીજું ત્રય ખાટશી મોકલો. "

કિંમત. ખાટલી ૧ ના રૂ. ૧-૦-૦

વી. પી. ખર્ચના રૂ. ૪-૨-૦

કિંમત. ખાટલી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦

વી. પી. ખર્ચના રૂ. ૦-૭-૦

" ગુડેરીન "

ઓજો માટે અમૂલ્ય એ વસ્તુ છે. જેઓનું શરીર ધણાં જરૂર હોય-શરીરમાં લોહી નહીં હોય, અશક્તિ માત્રમ પડતી હોય તથા નિપચિત્ત અટકાય નહિ આવે તો હાથ-કામમાં જેઓ એનિમિયા જેવાં દરોગી હોવા થતા હોય તેઓને-" ગુડેરીન "

વાપરવાને ખાસ અજામજી કરવામાં આવે છે.

ગુડેરીન લગભગ શેષ હજાર દોસપીટલોમાં વપરાય છે.

ગુડેરીન દરેક દવા લેવાનાર પામેથી રૂ. ૨-૧૨-૦ ની કિંમતે મળશે. જો તેઓ પાસે ન હોય, તો નીચે જનાવેલા સોજ એજન્ટ પાસેથી મંગાવવી

મિ એન્ડ્રો ઇડિયન ડ્રગ એન્ડ કેમિકલ કંપની.

૫૫, લુમાં મસજદ-મુખાઈ.

દેશી અને દિવાળીના તહેવારો માટે ખાસ.

દરેક કુટુંબના લાભ માટે ઘટ્ટાડેલો બાવ.

સીમલા હેર ઓઇલ.

થોડાજ વખતમાં લોકોને ઘણું જ પસંદ પડ્યું છે અને હર દેશોવરનાં વેપારીઓ મોટા જથ્થામાં સીમલા હેર ઓઇલના ઓરડેરા જલદીથી નોંધાવવા લાગ્યા છે તે ઉપરથી

દરેક ઠેકાણે વસનારાં કુટુંબોને હમારું સીમલા હેર ઓઇલ વાપરવાને બની શકે માટે અમેએ દેશાણુ કીંમતમાં ઘટ્ટાડે દીધા છે. મનોરંજક સુગંધી

અને વાળને ખરી પડતાં અટકાવી લાંબા વધારવામાં તથા મગજને શાંતી આપવામાં સીમલા હેર ઓઇલની ખરાબરી કરી શકે તેવું ઠોઠું પથ તેજ જાનરન નિથી અને થોડી કસર કરીને વિચારતી ફેન્સી

ગાશલેટીઆં તેલો ખરીદ કરવા પહેલાં એક વખત સીમલા હેર ઓઇલની અજમાયશ લેવાની ખાસ બલામણુ કરવામાં આવે છે, કારણુ જાનરમાં વેચાતાં હલકાં તેલો વાળની ખરાબી કરવા ઉપરાંત માથામાં ચાકુ દરદો ઉત્પન્ન કરે છે. તેનાથી ચેતવની જરૂર છે.

સીમલા હેર ઓઇલની કીંમત ૧ બારલીનો રૂ. ૧૦ ટે. ખ. રૂ. ૦

એકલા એજંટો-એચ આર. મોદીની કંપની

વિલાયતી દવાઓ તથા સુગંધી તેલો બનાવવાને ગતો માલ વેચનારા. નં. ૧૦, પ્રીતસેશ સ્ટ્રીટ લુમામસીદ પાસે. સુગંધી

તા. ૬. સીમલા હેર ઓઇલ ખરાબર નામ વાંચીને જ ખાટલી લેવી

શ્રી. સત્યવિજય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શ્રી. સાંકેશ્યંદ દરિયાને કાપું નવા દરવાજા-અમદાવાદ.

પુસ્તકો અને તેનું વાંચન

પ્રાચીન અર્ધાચીન રૂપિ મુનીઓના અને વિદ્વાનોના તેને મારે ઉદ્ગામે

સરાં પુસ્તકો શ્રેષ્ઠ મિત્રો કરતાં સુખદ છે.

બુદ્ધિમાન પુરૂષોના વિચારો આપણે મધ્યદ્વારા ભલે પાકીએ છીએ આપણા ઉપ આકૃત કે હુ ખ આવે તે વખતે પુસ્તક મીત્ર પોતાનો વાંસો ફેરવીને ચાલ્યો જતો નથી હુમેશા તે આપણને તેજ સ્નેહથી મળે છે.

ઉત્તમ પુસ્તકો એ રૂઝ વચન અને સુવર્ણમય વીચારોનો ભંડાર છે. પુસ્તકો ઉપર પ્રેમ એ છદ્મગીની કારકીર્દિનો જન્મકાળ છે.

મહાન પડિતો કહે છે કે માણસોને હુગડાં લત્તાંની જેટલી જરૂર નથી તેટલું પુસ્તકોની જરૂર છે

ધર્મ શાસ્ત્રથી આરંભીને પુસ્તક માત્રે માણસ ભતના સાર્વજનિક સુધારાને અર્થે નીતિ ણળની કેટલી જાગવર સત્તા થલાવી છે તે વિશે વિચાર કરતા જણાય છે કે મનુષ્ય જાતિના એકલા થએલા જ્ઞાનનો ભંડાર પુસ્તકોજ છે વિચાર શાસ્ત્રમા, તત્ત્વજ્ઞાનમા, ધર્મમા અને નીતિશાસ્ત્રમા જે સઘળા શ્રમ પરાક્રમ, તર્ક વિતર્ક અને જ્ય પરાજ્ય થયા છે તેની નોંધ પુસ્તકોજ આપે છે

વાચનથી જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કેટલી બધી થઈ છે તેની જો કી મત જાણવી હોય તો એક દિવસ આખા જગતના છાપખાના, ટપાલ, તારવ ગો વિગેરે બંધ થયા છે એવી કલ્પના કરવી જેથી સુલભીત અનર્થનું દર્શન રહેજમા થશે

ઉત્તમ મધ્ય રૂપી સર્વ સર્વને સરખોજ પ્રકાશ આપે છે પણ કોઈ હૃતભાગ્ય કુવડ જેવા પ્રાણીને સૂર્ય નકામો જણાય તો તેથી સૂર્યનો દોષ નથી પ્રમશની ઈચ્છા સખતાર અને ઉપયોગ કરી લાલુનાર જનો તો તેને દેવરૂપમાને છે

ઉત્તમ ગદ્યો એ જ્ઞાન સાધનનું મુળ છે

પુસ્તકાલય એ એક અખંડ સ્વપત્તિનું સરેહુ નાનું છતાં ભગ્ય મદીર છે તેમાં જ્ઞાનીઓની મુવાકાત અને વિવેકી પુરૂષોના વિચારોની યોગળ ધર્મ શકે છે

અથો આપણા ગુરૂ છે તે માથ્યા વિના જ્ઞાન આપે છે

સુન્દરી સુખોદ અને માસિક વધારો.

આ પત્ર દર મહિને બે કદમાં પ્રકટ થાય છે: વાર્ષિક લેવાનું ટપાલ સદિન (૧) ૩૨ પાનાંનું સચિત્ર સુન્દરી સુખોદ, ફક્ત સવા રૂપિયા. (૨) ૧૦૦ પાનાંનું વધારા સાથે સચિત્ર સુન્દરી સુખોદ-ફક્ત ત્રણ રૂપિયા. આ વિભાગમાં કપરનાં જત્રીસ પાનાં સામેલ છે. (હિન્દુસ્થાનની બહાર બે શિલિંગ અને પાંચ શિલિંગ) છટક નકલના બે આના અને છ આના.

સુન્દરી સુખોદ: પુસ્તક ૧૧-અંક ૨. (ઓક્ટોબર, ૧૯૧૩) માસિક વધારો: અંક ૨.

ગ્રાહકોને અગત્યની સૂચના !

૧ વધારા સાથેના (૧૦૦ પાનાના) માસિકનાં બહુ ગ્રાહક નહિં થાય એમ ધારીને તહેની થોડી નકલોજ પ્રકટ કરી હતી: પરંતુ છરસો ઉપરાંત ગ્રાહક હાલ સ્પર્ધીમાં થઈ ગયેલાં હોવાથી, જણાવવાની જરૂર છે કે હવે થોડીજ નકલો મિલિકમાં છે!-તેથી વિનંતિ કરવાની કે જેમને તહેના ચર-આતથી ગ્રાહક થવું હોય તહેમલે વેળાસર નામ નોંધાવવાં. પાછળથી પહેલાં અંકો નહિં મળી શકે એમ ધારતી છે.

૨. જેમને મ્હોટા માસિકના ગ્રાહક થવું હોય (અને ન્હાના માસિકના સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબરના અંકો મેંડ્યા હોય, તો તે અંકો પાછા મોકલી) મ્હોટા માસિક મંગાવ્યાથી, પ્રકટ થયેલા બંને અંક વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે.

૩. મ્હોટા માસિક જેવા ઇચ્છનારે ચાર આનાની ટપાલની ટિકટો મોકલ્યેથી નમૂનાનો અંક મોકલવામાં આવશે: (ગ્રાહક થયેથી આ પેસા લવાનું મમાં મજરે મળશે.) વ્યવસ્થાપક, સુન્દરીસુખોદ.

સુન્દરી મુવોચં-વિવેચાવર્ણ.

(વિષય-વિભાગ)

(લેખક)

ઉદયગુંજન. " શુભ સુન્દરી " સ્વ યો. વિજયાલક્ષ્મી ત્રિવેદી

કામ્ય કુંજ.

વિદ્યાર્થિ

એક તું !

શુદ્ધ દેવીને-

કલ્પજો આનન્દ

સામાગ્ય આરતી

સતી સન્નારી

પાતોલહરી. રૂઢ વેપારી

મુદ્દમ.

બુધારની બદી અટકાવવાની જરૂર

રા. " પ્રભુશી "

રા. " શુક "

દ્રા. વસન્તશ્રી

રા. " જાલશ્રી "

મં. સ્વ. દીપાબ્દેન મધુરમાળ

રા. " વિનાયક "

અ તો જમનાબાઈ મુકું

વિદ્યાકલા—વૈદિક.

સ્રીઓ અને ખાલકો માટે ધરમયુ દવાઓ.	રા. વૈદ્ય અમૃતલાલ સુન્દરજી પટ્ટિયાર.	૫૦
બોજન સામગ્રી	એક બહેન	"
વાલોચાન, ધર્મ અને લક્ષ્મી	મિ. B.	૫૩
આનન્દાશ્રમ.		
રતન ડેશીને ન્યાય	" સૈ. ન્યોત્તરના "	૫૫
પન્નમંજુષા.		
" સ્રીઓને મૂળ નમસ્કાર કરાય ? "	પ્રો. ચોપટલાલ ગોવિન્દલાલ શાહ. એમ. એ.	૫૭
ખાસ અર્ચના કયા વિષયો આવવા જોઈએ.	એક પુરુષ માદક. મિ. E. (બી એ.)	૫૮
ખાલ વિધવાઓ.	રા. પરધુભાઈ શર્મા (અધિપતિ, આર્ય પ્રકાશ)	૬૧
હિન્દી સ્રીઓની સ્થિતિ.	રા. " ચિવ "	૬૩

સુન્દરી સુબોધ-ભાસિક વધારો.

કાવ્યકુંજ.	સરસ્વતી.	
" સરસ્વતી " ને	બહેન " નિર્મળા. "	૬૫
"	રા " શુક "	"
આમત્રણ	રા. " મલયાનિલ " (બી એ.)	૬૬
માનસનાં ઢંસ	રા. લલિત	"
વ્દાશનિ વધામણાં	રા. હિંમતલાલ નયંદ દેસી.	૬૭
નારી પૂન.	મિ. હાસમ હીરજી આરણીયા.	૬૮
નિરર્થક પ્રયત્નો	રા. " પ્રણયનંદન "	"
પ્રણયનાંદિ	રા. " મહેતા. "	૬૯
સમાજ, સાહિત્ય અને વિજ્ઞાન.		
અમેરિકાનું શુદ્ધીકરન	રા. રામલાલ સુનીલાલ મોદી.	૭૦
સ્રીઓ વિષે શ્રી કૃષ્ણના વિચારો	રા. અમૃતલાલ સુન્દરજી પટ્ટિયાર.	૭૨
વીસમી સદીનું ગુજરાતી સાહિત્ય.	રા. ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ (એમ. એ.)	૮૪
ગ્રન્થદોહન.	ફૂલવાડી.	
સામાજિક સેવાના સન્માર્ગ	રા. શિવભાઈ આપુભાઈ	૮૧
પ્રવાસમંજરી. આશીશનો પ્રવાસ	રા. " વિનાયક "	૮૫
પુષ્પમાલિની.		
લગ્નભંજ: છૂટા છેડાના આંકડા.	મિ. B.	૯૯
દુનિયાંની તનદુસ્ત સ્રીઓ.	રા. અન્દરજી ન. પંડ્યા (બી. એ.)	૧૦૦
તમારી મુસાફરી!	મિ. N. Mehta (બી એ.)	૧૦૨
સ્વાગત સદન: સામયિક પત્રો	રા. રા. જ.	૧૦૫
	પાર્તાસહરી.	
શ્રેતાગુણ રહસ્ય	રા. " ન્યોત્તરના "	૧૧૩
રૂપન્યાસ: પ્રેમની પાંખો! (ચાલુવાન)	રા. રા. જ.	૧૨૩
	ખાલમિત્ર.	
ચાલવિનોદ. ગામડાના ઉખાળા	રા. દે. વે. ભટ્ટ.	૧૨૦

डॉ. नागुव्हेन जोशी.

સુન્દરી સુબોધ

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવર્ચ ગોવર્દનભાઈના શબ્દોમા કહીએ તો.—“શ્રીયો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણુમા કુટુંબજનનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય, ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઇચ્છાઓ અને કલેષોમાથી છુટી, એ કુટુંબનાં ખરાં કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની અને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની કલ્યાણવાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” સાધ્વી પત્ની યદ્યં પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે, પતિતપાવન સેવાભગિની બની દુઃખતિમિરમાં રૂબતા ભાન્ડનાં આત્મા-ઉદય ઉદ્ધારે, માતૃભક્ત પુત્રી તરીકે હિન્દુમૈયાનાં સંતાનોના વિકાસ અને પ્રગતિની સહાયક યાય, તથા પ્રભવતસલ જનનિ રૂપે સ્વદેશમા ઉદયચૂર્યનાં તેજસ્વી, ઉલ્લાસમયી દિગ્ગો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્યસુન્દરીઓના જીવનની સફળતા છે. “શ્રીવિના ગૃહ નથી, ગૃહવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભવિના રાત્ર્ય નથીશ્રીની ઉન્નતિવિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૧૨ મુ.] ઇ. સ, ૧૯૧૩ ઓક્ટોબર-આશ્વિન, વિ. સં. ૧૯૬૮ [અંક ૨ જો.

ઉદય ગુંજન.

“ગુણ સુન્દરી:” ✓

આદર્શમયી મુલગા દેવી ! અમારાં હૃદયની-જીવનની શ્રેષ્ઠ નેતા ! મહર્ષિ ગોવર્દનભાઈની કલ્પનાની સુન્દર પુત્રી ! ઉત્તમ ગુણવતી આર્યા, પ્રિય ગુણસુન્દરી ! તારો ઉત્તમ આત્મા મ્હને બહુ પ્રીય છે.

અરેરે, દુર્દેવ ! આર્યવર્તનાં ગૃહે ગૃહે ક્યાં ગુણસુન્દરીઓની ન્હાનીય પગલિઓ થવી ?—આર્યગૃહમન્દિરો તો ચંડીકા, મનોહરી, દુઃખબા અને ચંચળથી ઉભરાય છે !....કુટુંબવતસલ ગુણસુન્દરી ! તારા જેવી ગૃહદેવીઓ વિના અવિભક્ત કુટુંબ સર્વથા અશ્વજ છે.

પ્રભો ! ભારતની ઉત્તતિ શી રીતે થાય ? વહાલાંઓમાંજ ત્યાં વિરોધ. ત્યાં આગળ શી રીતે વધાય ?...સખિ ! ત્હમે અમ્મર છો. અમે મૃત્યુ. લોકનાં માનવી, ત્હમે સ્વર્ગીય સુન્દરી....અમ પામર જીવોને માટે તો—જાતસ્ય હિ ધ્રુવો મૃત્યુઃ !

આર્યવર્તમાં ત્હને અખંડ જીવન અર્પિને ગોવર્દનરામ કૃતાર્થ થયા છે અને આર્યપ્રભને—આર્યરમણીઓને પણ કૃતાર્થ કરી છે. અમે ત્હમારી અલિચ્છ કીર્તિ ગાશું અને તમ પુણ્ય પગલે ચાલશું.

—સ્વ. સૌ. વિજયાલક્ષ્મી ત્રિવેદી કૃત “સુવર્ણમાલા”

કાવ્યકુંજ.

વિજ્ઞાપિ.

લેખક:-સ્વર્ગસ્થ સૌ, વિજયાલક્ષ્મી ત્રિવેદી-રાજકોટ

ઓ ઈશ ! માનવ ક્ષુદ્ર છે,
અજ્ઞાન ને નાદાન માનવ-
માનવ સદાયે રંક છે,
માનવ સદાયે દુષ્ટ છે,
એવા, અરેરે ! દીન બાલક
બે હસ્ત માત્રજ માનવીને,
તું-તાત ! જ્ઞાન તણોજ છું
સમૃદ્ધિ ને સહુ શક્તિને
એવા અમાપી નાય ! તારું
મતિમન્દ હું શું ગાઉં ?
હું શરણુ તારું. નાય !
ત્રિભુવનપતિ ! મહારાજ !
બહાક્ષા ! વિસામો આપજો,
શાન્તિ સુધાતું રાજ્ય,
હું ભગવદ્દયી બાળ-તહારીજ
દીનબન્ધુ ! પ્રિય દીનનાય !
મૃતપ્રાય મહારો આત્મ, જીવન
અમૃતદયા તમ, નાયજી !
યાયું કરુણા આપની,
આ વિશ્વની સમૃદ્ધિ તે,
ઓ દેવ ! તારે મન્દિરે
દાતા તહમે, હું દીનને,
કરુણા તણી વૃદ્ધિ કરે,
ઓ તાતજી ! કર જાલીને,
મુજ શુષ્ક જીવનમાં-પ્રભો !
આ રંકનો ઉદાર કરવા,
રસહીણુ આ ઉરમાં તહમે,
હિતસાદ ને આનન્દથી ભર—

તું દેવનો પણ દેવ છે,
બાળ નિર્બળ છેક છે !
નિર્મલ્ય છે, નિરુપાય છે,
મતિમન્દ છે, મહાપાપ છે !
માનવીની આશા શી ?
પ્રભુ-હસ્તો પાર નહિં !
ભંડાર, તેજ-અંબાર છું,
સ્વામી, તું પુણ્ય પ્રકાશ છું.
માપ માપી કા શકે ?
તારા શુભ ગાઇ કા શકે ?
ના કા માનવી-શરણું લઉં,
તુજ વિશ્વ અન્ય કેરી સદાય શું ?
દુઃખદર્દ મહારાં કાપજો,
મહારા પ્રાણુ ! હૃદયે રથાપજો:
આશા, ના લડકાવરો,
તમ ચરણેજી છું, ઉગારજો
શુષ્ક છે, સ્વામી ! જીવો:
હું રંક પર વર્ષાવજો;
માયું દયા પ્રિય તાતની,
તુજ સ્નેહ વિશ્વ શા કામની ?
હું બિશુકી ઉબી સ્ના,
દેજો દયા-બિક્ષા સદા;
શાન્તિ હૃદય-અન્ને ભરો,
દીન બાળકોને તારજો.
મૌલિતું જરણુ વહેતું કરો,
સ્નેહગીતા રીખવો;
રસ પ્રેરજો નિત્યે નવો,
પૂર તે કરજો, પ્રભો !

‘એક તું!’

(પદ્માની મઝલ) ભવોભવ એક તું, તું એક: તું, તું એક, તું છે!
 ઉરે આશમ ને શાન્તિ ય, તું, તું એક, તું છે!
 દેવસમાં દિલનાં દીનાં, દાન અમુલ્ય નિત્ય;
 પ્રણય આપલે દિવ્ય શાં, ભાસે અનુગણ્ય રીત્ય:
 જીવનલહરી અમીની એક તું, તું, એક તું છે!
 ઉરે આદાય લરતી, આ! તપસવીનીય તું છે!
 મીઠડલી ભવ પાટમાં, સંગ પ્રયાણ ધપાય;
 અમૃતમય સહચાર એ, ધીર સુરમ્ય મપાય:
 હરિ હરિ ઓમની આનન્દતી લીલા ય, તું છે!
 પરમ સૌંદર્ય ને ઉત્સાહની પ્રતિમા ય તું છે!
 (અંકસેધર) —“પ્રણયી.”

ગૃહદેવીને—

સુલક્ષ્ણા, શાંત, શુકસ્વરી સતી! નીતિમતિ, પ્રેમભેરી, પ્રભાવતી;
 ધૃતિવતી, શુદ્ધિમેતિ, સુહૃદ્સિની, વિવેકી, દક્ષા, ધનિતા વિનોદિની!
 બદુચિતા, મંગલ—મંદ ભાષિણી, ધર્માનુકૂલાં, સુરદેવી, નદિની;
 મહોજ્જ્વલા, હે ગૃહદેવી દામિની! વીરંગના, વંદન યોગ્ય માંનિની!
 મળો સદુને ગૃહદેવી તું સમી, ધરી મંદેચ્છાં પ્રભુને પદે નમી;
 કરો પ્રભુજી અમીદષ્ટિ સૌ પરે, આર્થા ગુરણી ગૃહદેવી નીવડે.

(રાગકોટ)

—“શુક.”

ઉછળતો આનન્દ.

કહો, બતાવું તું કયા રીતે, આજ અહો! આનન્દ!
 અંતરમાં ઉઘો છે રસમય, અદ્ભુત સુખનો ચન્દ:
 તાપ ટળ્યા તન મનના મ્હારા, છૂટ્યો. સઘળો હંદ,
 ભય તૂટ્યો આ ભવસાગરનો, ફેટી નાંખ્યો. ફંદ!
 દુર્ગુણ દાપ તિમિરના સત્વર, કાળે કરિયા કંદ,
 શ્રી પરમાત્મની પૂણું કૃપાથી, વાધ્યો ગુણનો ટંદ.

(ભાંગરોળ)

—સા. વસન્તગૌરી.

સૌભાગ્ય આરતી.

આરતી ઉતારો,
સંસારે સ્વામીની આરતી ઉતારો

૧.

શિયળવતી બહેન મહારી ! સૌભાગ્ય ખીલશે
ખીલશે સદા અતન્ના દ્વારે, સુશીલ બહેન !
સંસારે સ્વામીની આરતી ઉતારો

૨.

સાચા સંસારે છે સ્વામી શ્રીનાથજી,
દર્શને સ્ન-આગણે પધારો, સુશીલ બહેન ! . સંસારે

૩.

સંસારયાત્રામાં આત્મ-દેહ-મંદિરે,
મૂર્તિ શુભ સ્વામીની ઉતારો, સુશીલ બહેન ! સંસારે

૪

પૂજા ને પાદ, સર્વ ધર્મ-કર્મ પ્રાણનાથ,
નાથ નામની ગીતા પુકારો, સુશીલ બહેન ! સંસારે

૫.

પુરોને પૂજનાર્થ દેવો અનેક છે,
શ્રીનો સ્વામી સર્વ દેવ ધારો, સુશીલ બહેન ! સંસારે

૬.

દહાવા સંસારે આ સેવાના મિષ્ટ છે,
સ્વામીસેવ સત્ય દહાવ ધારો, સુશીલ બહેન ! સંસારે

૭.

મદિનાર, માલ, તાલ, સ્વામીના સર્વ છે,
શ્રીનો સ્વામી સર્વ મહ્યારો, સુશીલ બહેન ! સંસારે

૮.

સીતા, દમયંતી, ને સાવિત્રીનાં ચરિત્ર,
વાયો, વયાવો આચારો, સુશીલ બહેન ! સંસારે

૯

સૌભાગ્ય આરતીમાં શિયળદેરી જ્યોત છે,
સ્વામીનાથ સ્નેહસાર સારો, સુશીલ બહેન ! .
સંસારે સ્વામીની આરતી ઉતારો ! સંસારે

સતી સન્ધારી.

(હરિગીત)~ જે અંગ આળસ ત્યાગીને વહેલીજ નિત્યે જાગતી,
કરી સ્નાન નિર્મળ નીરથી, ધરની સુધતા રાખતી;
પ્રિયનાથ જેનાં વચનથી સતેષ લઈ મુખીયા ધરો,
તે નારી નિજ આરિયથી કુળ બેયને ઉદ્ધારશે.

બોજન કરવી સર્વને પછી લાવથી બોજન લહે,
ફૂર ખાણુજેવા આકરા કદુ સમ્પદ કેને નવ કહે;
ચાડી અને યુગલાઈથી જે ચિત્તને દૂર રાખશે,
તે નારી નિજ આરિયથી કુળ બેયને ઉદ્ધારશે.

સંકટ સમયમાં નાયથી અજગી નથી થાતી જરી,
સંપત્તિમાં હસકાઈ જઈ, વિસરી નથી જતી હરિ;
મનકું કદી મર્ષાદ ત્યાગે, વિનયથી તે વારશે,
તે નારી નિજ આરિયથી કુળ બેયને ઉદ્ધારશે.

વિદ્યા, વિવેક, સુત્રજ્ઞતા, સદ્ગુણ સાચા જે ધરે,
પહેર્યા છતાં વસ્ત્રોય-અંગ જણાય, તેવાં પરદરે;
ક્રાંત્વાગ્ધરશક ભૂષણો વિણ અન્ય ઈચ્છા ત્યાગશે,
તે નારી નિજ આરિયથી કુળ બેયને ઉદ્ધારશે.

કારણ તથા કષ્ટપા તણાં, શુભ સંપત્તી રહિ કરે,
સદ્બોધ આપે બાળને, વળી દીનનાં દુઃખમાં દરે;
શુભ કર્મ-ધર્મ વિચારથી અંતર બધું ઉજાગશે,
તે નારી નિજ આરિયથી કુળ બેયને ઉદ્ધારશે.

મન હસ્તિતે જે બાંધતી સંયમ તણી સાંકળ વડે,
જપ, તપ, અને યમ, નિયમથી કદોએ ન પાછી જે પડે;
હૃદયે સદા નિજ નાથ વિણ ના અન્ય ચિન્તન ધારશે,
તે નારી નિજ આરિયથી કુળ બેયને ઉદ્ધારશે.

કીર્તિ વધારી કથની વ્યવહારને દીપાવતી,
સખી દંદમાં પણ વાણીને મર્ષાદમાદિ રાખતી;
જળ ઘાટ પર, ઘર, માર્ગમાં, વસ્ત્રો વિવેકે ધારશે,
તે નારી નિજ આરિયથી કુળ બેયને ઉદ્ધારશે.

નિંદા નકામી કાઈની નવરાશમાં કરતી નથી,
સખી સાથ મિથ્યા વાદમાં મમતે કરી મરતી નથી;
આશોક ને પરશોકનું જે શ્રેષ્ઠ નિત્ય વિચારશે,
તે નારી નિજ આરિયથી કુળ બેયને ઉદ્ધારશે.

વાર્તાલહરી.

વૃદ્ધવેપારી,

લેખક:—રા. રા. "વિનાયક" વડવાણ.

ઈ. સ. ૧૯૦૦...ના નવેમ્બર માસની તા. ૧૫ મીની રાતની ગાડીમાં હું મુંબઈ જવા ભાવનગર સ્ટેશનથી ઉપડ્યો. મ્હારી બેઠક સેકન્ડ ક્લાસમાં હતી. સાધારણ સ્થિતિ છતાં સેકન્ડ ક્લાસમાં મુસાફરી કરવાનું કરણ કંઈ હું જુદું જ ધારું છું. મનુષ્યસ્વભાવનો કંઈક અભ્યાસ કરવો એવોજ સાધારણ ઉદ્દેશ હતો. ગરીબ અને તવંગર અને સમાજનાં અંગ છે અને ગરીબ જેટલાંજ તવંગરનાં અંતઃકરણ ઉકળતાં છે કે નહિ એવી શંકાઓ મ્હને બહુવાર થતી હતી.

ઘોળા જંકશન (સ્ટેશન) સુધી મ્હેં કંઈક વાંચ્યું, પણ ગમ્યું નહિ. ટ્રેનમાં મ્હને ઉંઘ તો આવતીજ નથી. ત્રણ નકામી જરો માટે કોઇ સાચ લાગી જાય તો 'સાઈ', એમ થયું. ઘોળા સ્ટેશને ગાડીમાં બે ત્રણ ઉતાર્યો આવ્યા, તેથી હું ખુશી થયો.

પ્રત્યેક વ્યક્તિને હું ઝીણી નજરે જોતાં વિચારતો હતો કે આમાંનું કોણ મ્હારું આખી રાતનું સાથી થશે? એક મુસાફર તો પયારી લાંબી કરીને સૂતો. માત્ર હું અને બીજા બેજણા જાગતા બેઠા હતા. મ્હારો ભવિષ્યનો સાથી ઉમ્મરે આશરે ચાળીશ—પીસ્તાળીશ વર્ષનો હોવાતો હતો. કેડમાંથી વળા ગયેલો, ગાલમાં ઉંડા ખાડા પડેલા, અને માથાના વાળ તદ્દન સફેદ પડી ગયા હતા. તેનાં કપડાં જાડું કિમ્મતી નહોતાં, પરંતુ એક સાધારણ ગૃહસ્થની યોગ્યતા દર્શાવે તેવાં હતાં. હવાના પ્રતિકાર માટે સારી પાતળી, ડાફમીરી શાલ ઓઢેલી હતી. આ કિમ્મતી શાલથીજ એ પૈસાદાર હતો એમ પ્રતીત થતું હતું. બીજા બે જણ શેડીઆઓ હતા, તેમને વિશે મ્હારે કંઈ કહેવાનું નથી. તેમની ઓળખાણ પણ મ્હેં કરી નહોતી.

બે ત્રણ સ્ટેશનો ગયાં, ત્યાં સુધી તો કોઈજ વાતનો આરંભ કર્યોજ નહિ. પરંતુ મ્હારાથી આમ ચૂપ બેસી રહેવાયું નહિ. મ્હને પેલો ડોસો કંઈ વિચિત્ર જણાયો હતો, તેથી તેની પાસેથી કંઈ વાતચિતનો ખોરાક મળશે એમ ધારી પૂછ્યું.

“ શેડી ! આ શાલ તો કિમ્મતી જણાય છે. કેટલી કીમતની હશે ? ”

મ્હેં મંગલાર્થરણ કર્યું. અત્યાર સુધી મૌન ધારણ કરી બેઠેલો, માત્ર સ્ટેશન આવે ત્યારે મ્હારીની ખુદાર ડોકું કાઢી આમ તેમ જોતો, તે ગૃહસ્થ જાડું નમ્ર-ગંભીર સાદે બોલ્યો:

“ મિસ્ટર ! એની કિમ્મત માત્ર રૂ. ૨૦૦ નીજ છે. મ્હને હવે બીજી કોઈ જાતનો શોખ નથી. ને આ અવસ્થાએ તે યોગ્ય પણ લાગે નહિ. આ શાલ મ્હારી આખી જન્મગીની મહત્વાકાંક્ષા અને દુઃખના દર્શક છે તેથી ઓટું છું. એની એટલી બધી કિમ્મત આપતાં પણ મ્હારો જીવ તો ક્યારેયો હતો. કેમ, ત્હમે શું ધારો છો ? જનતમહેનતથી કમાયેલા પૈસા અવ્યયતાં કેટલું વસતું લાગે છે ? ”

“ આપનું કહેવું વાસ્તવિક છે; છતાં સ્વપ્રાપ્તિનો ઉપભોગ કરતાં આનન્દ થાય એ સ્વાભાવિક છે; પરંતુ મુરબ્બી ! મ્હારો તો એવો અનુભવ અને અભિપ્રાય છે કે કોઈક

વિરલાઓજ પોતાની કમાણીનો સદુપયોગ કરે છે. આમાં છત્રરનો કંઈક અન્યાય છે અથવા તો હું પામર એ પરમ પિતાની ઘટના સમજી શકતો નથી ”

મ્હારા આ શંકાના પ્રત્યુત્તરમાં શેડે (એ વેપારી છે, એવું સહજ અનુમાન થઈ શકે છે) એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખ્યો. ‘હાય’ મારી, કપાળે હાય મૂકી, આંખમાં આવી જતાં આંસુ ખાળવા ત્હેણે પ્રયત્ન કર્યો. છુદ્ધાનું મનોભાવ જણીતું થતું જોઈ, મ્હેં મારી માનસિક શક્તિનો ઉપયોગ કરવાનું યોગ્ય ધાર્યું. એક સ્નિગ્ધ અને નમ્ર દષ્ટિ ફેંકી મ્હેં ધીમે સાદે કહ્યું:

“ શેડે ! જીંદગી તો મુખદુઃખથીજ ગુચેલી છે. એમાં કોઈ મત બનાવ અને મુખ દુઃખાદિ સંભારી અન્તર દુઃખવતું વાળખી નથી. જરા શાન્તિ રાખો, શેડે સાહેબ ! ” હું અલગત એમને વિશે કાંઈ જાણતો નહોતો. માત્ર નેત્રનાં આંસુ, નિસાસા અને વાતચિતના સંબંધથી એટલી અટકળ કરી હતી કે એને કાંઈ ઉંડું દુઃખ હશે. જીવાનીમાં કંઈક દુઃખના ત્રપાટે ચડી ગયો હશે. આટલીજ અટકળથી હું વધારે ધ્રુષ્ટ થયો. પરંતુ મ્હારી, અટકળ સાચી હતી.

“ હા, ભાઈ ! ત્હારી મુવાનની શીખામણ હું ધરડો છું પણ કબૂલ કરી છું. હું અક્ષરશઃ સાચુંજ કહે છે. પણ ભાઈ ! શાન્તિ મેળવવાના સઘળા પ્રયત્ન વ્યર્થ નામ છે ! નિદ્રાનું શાન્ત સ્વપ્ન પણ આવ્યું નથી, આ જીવને કદીય નિરાંત મળી નથી. એક આરાતની પ્રવૃત્તિઓ અને ખીજી આરાતના ઉદ્ભવે મ્હને સંદેવ બળતો જળતો અને અજાણમાં રાખ્યો છે. અનેક વેળા ઉંઘમાંથી બેબાકાઓ થઈ હું જાગી ઉઠું છું. અને અનેક વેળા કષ્ટનામાં પણ પ્રત્યક્ષ દુઃખના ભાસથી મહાન દુઃખોનો અનુભવ કરી છું. હવે તો જલ્દ થયો છું. કાળના કારણ મ્હારી પીડને ચમકાવતા નથી. ચિન્તામસ્ત જીવન હવે અકાર્ણ થઈ પડ્યું છે. શું કરીએ, ભાઈ ! જીવ છે ત્યાં સુધી જીવવું છે ! ” વાત કરતાં ડોસાએ કપાળ પર આવેલો પરસેવો ધૂણ્યો. તેણે છેલ્લું વાક્ય બેચેનીમાં કહ્યું હતું.

“ મ્હારા મુરખી ! ” મ્હેં કાંઈક શાન્તિ આપવા પ્રયત્ન કર્યો. “ આપ. શા માટે દુઃખી થાઓ છો ? ઘણીવાર મનની માન્યતાજ એવી થાય છે કે આપણે સુખી હોવા છતાંયે દુઃખી માનીએ છીએ. અને દુઃખના વિચારોમાંથીજ દુઃખ ઉદ્ભવે છે. એ સર્વ આપણા મનની ભ્રાન્તિ છે. પણ આતો ત્હારો બાલકનો વિચાર ! આપ વયોવૃદ્ધને તો જે અનુભવ હોય તે ખરો ! ”

“ સાંભળ, ભાઈ ! ” ડોસાએ સ્વસ્થ થતાં કહ્યું. “ સાંભળ, દુનિયાના કદા અનુભવોની છાયા હજી ત્હારા ગુલાખી મ્હેરાપર નથી પડી. ત્હારી ઉમ્મરે આપશઃ હું પણ એવાજ વિચારનો હતો. બહુ ત્હારા કરતાં પણ વધારે ઉત્સાહી હતો. અરે, ભાઈ ! મ્હારી બાલ્યાવસ્થાથી માંડીને અસાર સુધીનાં વીતકની વાત કરું, તો એક મહાભારત ચામ. સંસારમાં મનુષ્યની શું સ્થિતિ છે તે સર્વ જાણે છે. અસારે વાત કરતાં પણ મ્હારી દષ્ટિ આગળ મ્હારા જીવનનાટકના પડા એક પછી એક ઉપડે છે. અને પ્રત્યેક કેવેશે મ્હારો ભજવેલો પાત્ર હું તટસ્થ થઈ જોઉં છું ! ” ડોસાએ રજૂતિ વધારતાં આગળ બોલવું શરૂ કર્યું. “ મ્હારું મન ઉજળે છે. અત્યારેજ હું એ બધું અનુભવતો હોઉં એમ લાગે છે. નિર્ભય બાલ્યાવસ્થા, શ્રુતિઓના વેગથી ધમધમતું વૈવંન, અને આ ઉતરતી ઉતરઅવસ્થા, એ

સર્વને એકજ સાથે, એકજ નજરે નિહાળું છું. જીવાન માણસ ! તને આશ્ચર્ય લાગે છે ? તને પણ આવાજ અનુભવ થશે” આપણું કહી ડાસો જરા કરડી નજર કરી મૂંગા બેઠો.

૨.

“કાકા ! તમારા અનુભવો ગંભીર હોય એમ લાગે છે.” મહેનરમાશયી ઉત્તર આપતાં કહ્યું.

“હા ગંભીર તો ખરા. ત્યારે સાંભળવા છે ? ચાલ તૈયાર થા. દુઃખની વાતો સાંભળવા ત્યારે કાનને સતેજ કર. લોકો જેને હૃદય કહે છે, એવું જો કંઈ ત્યારમાં હોય, તો બે-ઉઠ્યાં આંસુ સારવા ત્યારી આંખોને તૈયાર રાખ !” તે ડાસો બોલ્યો.

“સન ૧૮૬૩ ના જીવન માસની તા. ૧૫ મીના ઉગતા પ્રભાતે મહારો જન્મ થયો. એવું મહેનરમાશયી સંબંધીઓએ કહ્યું છે. તેર વર્ષ સુધીની કારકીર્દીમાં કંઈ ખાસ જાણવા જેવું બન્યું હોય એવું મહારા પંચાનમાં નથી. મહારા માતાપિતા પૈસે ટક સુખી હતા. મહારા પિતા બાલપણમાં તેલપણાનો ધંધો કરતા; પણ પાછળથી ગામડાના પ્રતિષ્ઠિત વેપારી તેઓ બન્યા હતા ગામમાં અમારૂં ઘર આખરુંદાર ગણાતું; અમારૂં કુટુંબ સાધારણ રીતે કીક સુખી હતું. મહારાથી સાત વર્ષ મહોટા મહારો એક લાઈ હતો, એ કાંઠો અને કાષ્ઠ ગણાતો. લવિષ્યમાં એ નામ સાડે કાઢશે એમ સૌ કહેતા. મહારી શ્રાદ્ધ વર્ષની ઉમ્મરે એક અત્યંત શોકજનક બનાવ બન્યો. અમારાં માથાપ નવ કલાકના અન્તરે એકજ દિવસમાં કોબેરાના લયંકર વ્યાધિથી મરણ પામ્યાં. મહેલાં માતા-પછી પિતા. કોબેરા પછી મરકીના જેવોજ પ્રાણઘાતક ક્રૂ વ્યાધિ છે.”

“આ પહેલવહેલી આજ્ઞ અમારા કુટુંબપર ઉતરી. મહારાં લાંબાં હું સૌથી ન્હાનો હતો. ગુજરાતી જ મોપડી લગ્યા પછી હું આગળ કંઈ લગ્યોજ નથી. લાંકવાયો હતો, એટલે મહેનરમાશયી લાણવાનો આગ્રહ પણ નહિ કરેલો.

“મહારા પિતાના મરણ સમયમાં એકાદ બે ઉંઘા વેપોર થઈ ગયેલાં; અને કુટુંબની આખર પ્રમાણે અમારે તેમની ઉત્તરક્રિયા પણ કીક કરવી પડી; તેથી અમે દેવામાં ઉતર્યા. દેહલુદારોએ ધીમે ધીમે દાવા કરવા માંડ્યા; અને અન્તે અમારી માલ મિલકત વેચી દંધ, દેવું ચતવી, આખરે અમારી વ્હાલી જન્મભૂમિ, —આપદાદાનું નૂનું ગામ છોડી પોરબંદરમાં રહેવા જવું પડ્યું. મહારો વડીલ લાઈ જે હજૂ જીવે છે, અને જેને હું પૂર્ણ-સુદ્ધિથી યાદું છું; તેણે થોડી મૂડી સાચવી રાખી હતી. પોરબંદરમાં આવી તેણે વેપાર શરૂ કર્યો. હું તેની સાથે કામ કરતો હતો, પણ વેપાર, પૈસા, લાગ, વ્યવહાર એમાંનું કશું જાણતો નહોતો. મહેનરમાશયી બીજી બધી વાતે સુખ હતું, પણ મહારી લાભી — મહારા લાભની વહુ — (અરે ખિયારી એ પણ આ દુનિયામાંથી ચાલી ગઈ છે ! — પ્રભો ! એની નિન્દા હું ન કરું — મનુષ્યમાત્રનો સ્વભાવ હશે, કે કર્મના યોગે સર્વ કાંઈ થયાં જ કરે છે. કાલ્ય અગત્યનું છે કે મૃત્યુ અનિવાર્ય છે ? છતાં પણ મનુષ્ય ‘મહારું-મહારું’ કરી અધમ કર્મના ગાંસડા બાંધે છે !) અરે, હા ! મહારી લાભી જરા મહેનરમાશયી સંતાપતી હતી. મહારા મહોટા લાઈને ત્યાં હું ખાઉં, અને એમની કૃપાથી ઘરમાં તેમના નેટલીજ સંતા બોળવું; એ એનાથી જોવાયું નહિ. મહારાથીએ એની યજ્ઞવલ્કી ન અમાઈ; એ પરવશતાને લીધે

ધણીવાર જાનો જાનો હું રડતો. લણેલો નહિ, તેમ એટલું જાન પણ નહિ કે આમ સ્થિતિમાં સતોષ મેળવી શકું.”

“મિસ્ટર ! એ સ્થિતિ બહુ છુરી હતી. એ પરાધીનતા તે મહારા દુસ્મનનેય ન હોતો. ગુજરાતી અભ્યાસ તો છોડી દીધો હતો, પરંતુ અંગરેજ શીખવાની હોશ ધઈ હતી. થાક્યો પાક્યો પેદીના કચરાપટ્ટી કામથી પરવારી, હું “કેટ” એટલે બિલાડી અને “ડોગ” એટલે કુતરું, એમ ગોખતો. પરંતુ કમનસીબે મહારા મોટા ભાઈએ મને એક દિવસે અંગરેજ વાંચતાં દીકાં ને બે ચાર લપાટ લગાવી દીધી. મહારા ભાઈનું એવું માનવું હતું કે અંગરેજ બહુશીશ તો વેપારમાં ચિત્ત નહિ રહે—નહિ ચોર. ત્યારથી અંગરેજ અભ્યાસને મહેં છેડ્યા સત્તામ કર્યા.

“ઘરમાં કાંઈ મને માન ન આપે, ખાતા પીવામાં સાથી છેલ્લો, દુકાનમાં મેલતા પણ ધુતકારે !—એ સઘળું હવે મને સાચવા લાગ્યું. આખરે એ દુઃખમાંથી નારી છૂટી કાંઈ જગ્યાએ સ્વતંત્ર ધંધા કરવાનો વિચાર થયો. મહારા મહેરમાન ! હવે મને સ્વતંત્ર ધંધાનો શોખ થયો. નોકરીનાં દુઃખોની પૂર્ણ મહિતી મળી. મહારા ભાઈના જેવાજે, યદ્ય એના જેવીજ સ્વતંત્રતા ક્યારે ભોગવું, એવી મહારા મનમાં સજ્જડ ગાંઠ બંધાઈ.”

“બીજી તરફ હું ઉમ્મરે પણ પહોંચ્યો હતો. લોકો વાતો કરવા લાગ્યા કે એનાં મા આપ જીવતાં હોત તો એને જલદી પરણાવત. લોકોને આવી પારકી પ્રત્યાત કરવાનું બહુ ગમે છે !, મહારે કાને આ સઘળી વાતો આવતી પણ હું નારાજ થતો નહીં. મને સ્વતંત્રતા ગમતી, ત્યારે આ બધા તો મને પરતંત્ર કરવા મચતા. પણ આપણા સંયુક્ત ગૃહસંસારમાં આપણું ધુવાનનું ધારું કંઈ થતુંજ નથી.

“વાર. લોકોના આગ્રહથી અન્તે મોટા ભાઈને તે કામ હાથ પર લેવું પડ્યું અને અન્તે મહારાં લગ્ન પણ થયાં. બીજી બાજુપર હવે પેદીનું કામ મને સારીરીતે આવડી ગયું. મહેનત કરવાથી શું નથી થતું ? એમ કરતાં બધું રરતે ચડી ગયું. પરંતુ હલકું લોહી-હવાલદારતું ! દુકાનનાં સર્વ માણસો ન્હાનું મોટું બધું કામ મને સોંપતાં. રાતના ગોઠીમાં સુવા જવાનું પણ મહારે શિર હતું. આખરે હું લાયક વેપારી થયો. બીજી તરફ એક સ્ત્રીના પતિ થયો. સાંભળો ત્યારે, હવે મહારે મહારી બે જાતની જીંદગીની વાત કરવાની છે.

“ગૃહસંસારી જીવન અને બાહ્ય વ્યાપારી જીવન—એની સરખાત યદ્ય. મોટા ભાઈએ રૂ. ૧૫૦૦૦ આપીને સુબંધ વેપાર કરવા મોકલ્યો. મહારે માલ ખરીદી ત્યાંથી પોરખં. દર રવાના કરવો અને ત્યાંની પેદીમાં એ બધો માલ મોટાભાઈ વેચે એવો બંદોબસ્ત થયો.

“સુબંધ આવીને મહેં ખુબ મહેનત કરી. મને મહારી બાબીનાં મહેણાં હજી સાંભરતાં હતાં. મહારી સ્ત્રીને એકલી રાખવી પડે છે, તેનું કારણ હું પરતંત્ર છું એમ લાગતું. અમારો વેપાર સુખ્યત્વે-કરીને અનાજનો હતો. મહેનતના પ્રમાણમાં પેલાં તો અમને બહુ મોટો નફો થતો. તેથી વેપાર ખીલવી વધારે નફો કેમ મેળવવો એના વિચારમાંજ હું મશગુલ રહેતો.

“પરબોલીને છેક વિસારી દીધી હતી. લાયકાત પહેલાંજ પરણું. એટલે સ્ત્રી

મેળવી સહુ વ્યવહાર ચલાવે છે તેમ ચલાવી, ‘ છોકરાંનાં બાપ ’ થઈ, આખર મરીજતું એટલે ખ્યાલ હતો !

“ મહારી પરણેલી ગામડાના એક ગરીબ કુટુંબની હતી. અને બહુ ભણી, સુશીલ હતી. પરંતુ હું વેપારી લાઇનનો માણસ; ત્હેનાં મનને તો સ્ત્રી એટલે અચ્છલ વિનાની ગુલામી-ડાબા પગતું ખાસકું ! આવા વિચારમાં મહારી પત્નીના હૃદયનો અભ્યાસ કરવાનું અને તેનો હૃદયકાંપ ઉઘાડી પ્રણયલક્ષ્મીથી મહારો આન્તરૂ વ્યાપાર સમૃદ્ધિવાન બનાવવાનું સાંભરે ક્યાંથી ?—અને સાંભરે તો આવડે પણ કેમ ? સૌ કરે છે તેમ મહેં પણ કર્યું. મહારી પત્ની એટલે માફ વિષયવૃત્તિનું સાધન ! આથી વધારે એની પદવી ન હોતી. મહારે, મહારા ધરનું, મહારા સંબંધીજનનું કામકાજ કરવું અને તેમના હુકમમાં રહી વર્તન રાખવું; એ મહારી દષ્ટિમાં ગાદી સ્ત્રીનાં લક્ષણો હતાં. હું સ્પષ્ટ કહું છું કે જેને ખરો પ્રેમ કહી શકાય, તે પ્રેમનો અર્થ હું સમજતોજ નહોતો; અને ભાઈ ! કમનસીબે એ પ્રેમ કદી અનુભવ્યો પણ નથી. હું હતભાગી છું. લાખોની દોહતના ભારથી દબા-એલો, અનાજનો ધુરંધર વેપારી, હું ખરેખર કમનસીબ-ભાગ્યહીનજ છું ! સ્ત્રીનો પવિત્ર પ્રેમ જેને મળ્યો નથી, ત્હેણે કાંઈજ માસ કર્યું નથી !

“ મહેં મહારી રાંકડી અને પ્રેમાળ સ્ત્રીને મહાન અન્યાય આપ્યો છે. અરે ભગવાન ! મહારે એ પાપ ક્યારે ધોવાશે ?

“ પણ ! હા ! મહારે મહારાં કર્મની કહાણીથી તમને કાચર કરવા ન જોઈએ. મહારે કે કહેવાનું છે તે હવે હું જલ્દી કહી નાંખીશ. હજૂ મહારે ધણું કહેવાનું છે. અમદાવાદ જશે ને મુંબઈ આવતાં પણ શી વાર ? ”

૩.

મહેં શેકના વિચારમાં હૃદયની દિલસોજ બતાવી. એમણે પોતાની જીવનકથા આગળ ચલાવી.

“ ભાઈ ! પરણ્યા પછીની આદમીજ રાત્રીએ મહારી સ્ત્રીને ઘેર મૂકી, હું મુંબઈ આવ્યો. ભાઈ અને ભાભી વહુને કેમ રાખશે ત્હેનો વિચાર પણ ન કર્યો. વેપારમાં અનેક મોટા હરીફ હતા; એ સર્વની રહામે જુઝવાનું હતું—એમાંજ મહારે લક્ષ હતું !

“ હું એકદમ નાના શહેરમાંથી આવેલો હતો. ધંધામાં પ્રવીણ કેમ નીકળતું, ભાઈ ભાભીને બતાવી આપવું કે મહારામાં પણ શક્તિ છે; એ વિચારો મ્હને રાત દહાડો સતાવતા. વિચારમાં ને વિચારમાં બંદર ઉપર દાયમાં લાકડી કે જેત્રી લઈ ફરતો. કોનો કોનો માલ ક્યાં ક્યાં જાય છે, અને તેનો વેપાર કેવો છે, તે વગેરેની ઝીણી તપાસ ચલાવતો. સાંજે છેક થાક્યો પાક્યો આવી, વીણીમાં રાખજીવ જોતું આઈ સૂઈ જતો. હું પરણ્યો છું, એવું મ્હને સાંભરતુંય નહોતું. જેને હવે હું ધર્મની ફરજ માનું છું, જે ફરજથી પત્ની સાથે હું બંધાયો હતો, એનું તો મ્હને સ્વપ્ને પણ ભાન નહોતું. કામ, કામ, અને કામ સિવાય બીજી વાતજ નહિ ! કોઈ નાટક જેવા જાન્ય-ફરવા જાન્ય, પણ મ્હને એમાંની એકેય વાત રસની નહિ. અને ભાઈ ! એ નાનપણના સ્વભાવોએ મહારામાં ધર કર્યું છે. હવે હું આનન્દ લઈ શકતો નથી. કોઈ મહેમાન, રનેલી, કે સંબંધીની સાથે ભાગ્યેજ તેમને દેખાવાની

ખાતર પણ હું નાટક અથવા દોષ ખેલ-જેવા જાઉં છું. ને કે પૈસે દેકે તો પ્રભુની હવે પૂર્ણ મહેરબાની છે.

“ વળી ખાવા પીવામાં પણ હું દુઃખી હતો. વીંથીવાળો એક નીચ, હલકો, મુજ-રાંતી બ્રાહ્મણ હતો. દાળ એટલે ‘આંખલીનું’ પાણી અને સાતનું ચોસાંમણ, શાક, ભાત, અને રોટલી પણ અરધાં કાચાં પાકાં ! છતાં પણ રાત્રિએ મ્હને ધંસધસાટ નિદ્રા આવતી. ને ગાંઠ નિદ્રા એ દુઃખના દિવસોમાં આવતી, તે નિદ્રાનો છેલ્લો દશ વર્ષમાં ઝાંખો સંરખો પણ અનુભવ થયો નથી. કહો ! યાક્યા પાક્યા ધંસધસાટ ઉંઘવું સાં, કે ‘એક’ સુંદર પક્ષંગ પર ઉંઘને માટે આભોટયાં કરવું, તે કીક ? વીંથીના ખોરકે મ્હારા ઉપર બહુ ધીંતકડી અસર કરી છે. આજ હું ઉંમરે જીવું ચએલો જણાઉં છું અને તદ્દન અશક્ત થઈ ગયો છું, (ને કે મ્હારી ઉંમર બહુ યંધ નથી—) તેનું વીંથી પણ એક કારણ છે. જીવાનીમાં રાત દહાડો શરીરની લેશમાત્ર પણ દરકાર રાખ્યા વિના સતત કામ કરવાથી આ હામત થઈ છે. અત્યારે એ બધું સામે છે. ”

“ આખું વર્ષ હું મુજબમાં રહી માત્ર ચોમાસાના એ માસ ઘેર જતો. મ્હારી પત્ની સાથે રહેતો. પરંતુ રહેતો એનો અર્થ—માત્ર રહેતોજ ! મ્હારી પત્ની સાથે લોકરિવાજ અને કામકામને લીધે દિવસે બોલાપ શાનું ? અને રાત્રિએ પણ એ મ્હારું મુખ છીનવીને જતું. વર્ષ આખરના હિસાબો તપાસી સરવૈયું કાઢવાનું કામ મ્હારું હતું. થું કરવું ? મ્હોટા ભાઈને ના કેમ પડાય ? મોટી રાત સૂઈ કામ કર્યા પછી એ બિચારીની સાથે વાત કરતાં કંઠાંજો આવતો. સ્ત્રી મ્હને માત્ર પૂતળું લાગતી. એનામાં હું કશુંય નોઈ શકતો નહિ. ને મ્હેં પાછળથી અનુભવ્યું, તેને માટે ને મ્હેંજાંથી કાઢ્યે મ્હને સલાહ આપી હોત, તોપણ એ હું માની શકત નહિ. આમ યવાનું મ્હોટું કારણ તો હું અશિક્ષિત—મૂર્ખ હતો.

“ કીક. આવી રીતે એ ત્રણ વખત આવ જા યવા પછી હું એક પુત્રનો પિતાં પણ થયો. ” પુત્રનું નામ લેતાંજ જુદના મ્હેરા ઉપર રતાશ પથરાઈ, લમરોમાં ભગ પડવા લાગ્યો. તેણે જરા હોઃ પીર્યા. હાથ મસળતાં મસળતાં કરકાકીમાં બોલ્યો.

“ હા ! મ્હારા પુત્રનો જન્મ થયો,—જદકે એક દુઃખનનો જન્મ થયો ! મ્હારું નિરંતર લોહી પીનાર, આરામમાં અજખો નાંખનાર, મ્હારા લોહીને ટીપે ટીપે પેદા કરેલી કમા-ણીમાં આગ મૂકનાર અને મ્હારું નામ બોળનાર એક પુત્ર નહિ પણ રાક્ષસનો જન્મ થયો ! હાં !—વાર, મ્હારે ચાત્ર વાતમાંથી દૂર ન જવું જોઈએ, તેમજ મ્હારી વાત અવ્યવસ્થિત રીતે પણ ન કહેવી જોઈએ.

“ મ્હેં કહ્યું તેમ હું એક પુત્રનો પિતા થયો. હજૂ સૂઈ પણ હું મ્હારી પત્નીને મુજબમાં રાખી શક્યો નહોતો. એક તો તે વ્યવહારના ખાણમાં સડતી હતી, ત્યાં આ લકડું લાગ્યું. અને એ બિચારી પણ કાંઈ ભાંખીના ઘરમાં સુખી ન હતી. ઘરનાં અનેક કામમાંજ હમ્મેશાં ગૂંચાએલી મ્હારી સ્ત્રી મ્હારા છોકરાની સંભાળ શી રાખે ? તે મદિદ સાન્ને રહેતો. અને મેળવણીના એક પણ સંસ્કાર વિના બાવળના ઝાડ પેકે માત્ર કાંટાનું માલખું બનવા મ્હોટો થતો હતો !

“ હું જ્યારે જ્યારે પોરખંદર જતો ત્યારે મ્હારી સ્ત્રી રહી પડતી. પણ એ બિચા-

રીનું દુઃખ સાંભળવાની મ્હને નવરાશ નહોતી. મ્હને દયા સરખી પણ ન આવતી ! મ્હારું હૃદય કેવું નિષ્કુર હશે ? છતાં ભાઈ ! ગમે તેવા તો પણ હું મનુષ્ય હતો. પ્રાણીમાત્રને પોતાને માટે લાગણી હોય છે. એવી લાગણી મ્હેં એકજવાર અનુભવી છે. હું તે લાગણીને સુખની ધડી લેખું છું. એવા દુઃખના સમયમાં પણ સુખની ધડીનો અમતકાર થઈ ગયો છે.

“ મ્હારી પત્ની એકવાર રહેતા બાળકને લઇને ઘરનું કામ કર્યાં કરતી હતી. હું પુષ્કળ કમાઈ અને મ્હારી સ્ત્રી આમ હચ્ચુત. માય તે હીક નહિ, એવા મ્હને એકાએક વિચાર આવ્યો. મ્હારી સ્ત્રીના મનમાં પણ એજ વાત હતી એમ. હું ધારું છું. મ્હેં રહેને બોલાવી. રહેજો. બાળકને ચૂમી બોંય પર મૂક્યું; ઉઠી પાસે આવી અને મ્હારા પગમાં પડી રડી પડી.

“ હવે તો મ્હને સુખઈ રાખો ! મ્હારાથી આ વૈતરૂં નથી થતું. ક્યાં સધી આમ ને આમ સહન કરવું ? ”

“ આ સાંભળતાં મ્હારી દયાની લાગણી ઉરકેરાઈ. ડોસાની આંખમાં એ પ્રસંગ વર્ણવતાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. અને હૃદયનાં એ મોતી ઘોળા પાંપણોમાં ચુંધાયાં. એ મોતીને નીચે સરવા દેતાં ડોસાએ આગળ ચલાવ્યું. ”

“ મ્હને રહેતી ખરેખરી દયા આવી. એને મ્હેં ઉમી કરી, છાતી સરસી દાખી. પત્નીને છાતી સરસી દાખવામાં સી મીઠાશ છે, એ મ્હેં ત્યારેજ જાણ્યું. મ્હારી સ્ત્રી શાન્ત થઈ, મ્હને પણ અપૂર્વ શાન્તિ વળી. એ વરસે હું એને સુખઈ તો ન લઈ ગયો. પણ આખું વર્ષ હું એ બનાવને સંભારતો, અને રાત્રે સૂતાસૂતા એ સ્નેહાળ, સહનશીલ સ્ત્રીનાજ વિચાર કરતો. ”

૪.

“ ત્રીજે વરસે અમે સુખઈવાસી થયાં. મ્હારો પુત્ર હવે મ્હોટો થયો હતો. મ્હને નો અત્યારથીજ કંટાળો આવતો. તેને મારતો અને ઘણીવાર ઘરમાં પૂરી રાખતો. કેઈ ાઈવાર તો ખાવા પણ આપતો નહિ. નૈસર્ગિક ધૈર કહો, કે ગમે તેમ કહો. પરંતુ છોકરાની અને મ્હારી આંખો તે વખતથીજ લાડતી, અને હળુ પણ લડે છે !

“ હાથ ! મ્હારી સી દશા ?... પણ છત્તરેખા !

“ મ્હારા ઘરમાં મ્હારી શુદ્ધલક્ષ્મીએ પગ મૂક્યો, ત્યારથી મ્હારા મનમાં નિરાંત રહેતી. બિચારી મ્હારા સુખને માટે કંઈને કંઈ પ્રયત્ન કર્યાજ કરતી. સુખઈમાં મ્હેં રસો ધૂંઓ રાખ્યો હતો, છતાં શાક વિગેરે પોતેજ બનાવતી. પીરસવાનું કામ પોતેજ રાખ્યું હતું. મ્હેં એને આટલાં વર્ષ હેરાન કરી નહેને જદલે એ મ્હને સુખ આપતી !—કેટલી સહનશીલ ! અરે ! એ કેટલી સદ્ગુણી હતી ? ”

આં છેલ્લા વાક્યથી હું તરતજ સમજી ગયો કે એ હવે નથી. એની વધારે વાત આં મુઠાને દુઃખરૂપ થશે એમ ધારી મેં વાત જરા ઉતાવળથી કરવાનું કહ્યું અને સમજાવ્યું કે વચમાં આપણે ત્યાં વિગેરે લેવાં છે, તેથી હવે જેમ અને તેમ જલ્દી વાતને આગળ ચલાવો. ડોસાએ પુનઃ શરૂ કર્યું :— એ બાઈ બહુ લડી હતી. અને દુઃખિણી સ્ત્રીને થોડું પણ સુખ પ્રાપ્ત થતાં જલ્દજ સુખ માને છે. મ્હારી પત્નીના સંબંધમાં પણ એમજ બન્યું હતું.

“ એ સ્ત્રી એક પુત્રીરત્ન પણ આપતી ગઈ છે. મ્હારા દિલનો આરામ, મ્હારી આંખોનું તેજ-મ્હારી પુત્રી; મ્હારી વહાલી મનોરમા ! તું સુખી રહે. તું ત્હારું સુખે ભોગવ. ત્હને ત્હારા વૃદ્ધ પિતાનો આશીર્વાદ છે. તુંજ મ્હારો ખરો દીકરો છે. તું જે પુત્ર હંત તો તીન્નેરીની આવી ત્હનેજ આપત. શુદ્ધિશાળી, પુણ્યશાળી, સદ્ગુણી દીકરા-મનોરમા ! તું તે તુંજ છે.

“ હા ! મ્હારી પુત્રી, એ મ્હારી બીજી લક્ષ્મી. એના જન્મપછી હું ધધામાં સારી રીતે કમાયો. નમ્ર થયો, કંઈક આનંદી થયો. ધધામાંથી ઉંચું માથું તો નહોતું થતું. પરંતુ અવકાશ મેળવીને પત્ની અને પુત્રીને લાડ લગાવવાનું મન થતું. એમને જે જોઈએ તે લાવી આપતો. અને ત્હેમનાં ન્હાનાં મન સતોષતો. બાકી તો અલગ પૈસાદારની કુટુંબસુખની કલ્પના રસિક વિદ્વાન અથવા કવિના મગજ જેવી ક્યાંથી હોય ?

“ હવે મ્હારી સ્ત્રીના સુખની સીમા નહોતી. પૈસાદારની સુખી સ્ત્રીઓ લાંબો વખત એ સુખ ભોગવે, એનું એમના કપાળે લખેલું હોતું જ નથી ! મ્હારી સ્ત્રીનું નરીય પણ એવુંજ હતું. તે કંઈ કામપ્રસંગે પૌરખન્દર ગઈ, ત્યાં ત્હેને પ્લેગ થયો. અને ત્રણ દિવસના તાવને અન્તે એ લડી સ્ત્રીએ આ જગતનો ત્યાગ કર્યો. ત્હેને પ્લેગ થયો એટલે મ્હને તાર ક્યો હતો. હું મુંબઈથી પૌરખન્દર ગયો. લોકલાજને લીધે મ્હારાથી એની સેવા તો શું, પણ જરા સામે બેસી તેની ખબર અન્તર પૂછી વાતચિત પણ થઈ શકી નહિ ! એકજ વાર સહલાએ મળાણું. તેણે જે થોડું થઈ કહ્યું હતું તે મ્હેં કયું. એ બધી બાઈના રોદ સ્મરણની ખાતર પુણ્ય કર્યું. મનોરમાને મ્હારી પાસેજ રાખીને એનું શિક્ષણ એ પરણે ત્યાં સધી મ્હારે હાથે લેવું, એનું મ્હેં એને વચન આપ્યું હતું.”

“ મ્હારી મનો, - પાંચ વર્ષનું બચ્ચું ! તેની માએ પ્રાણત્યાગ કર્યા, ત્યાં સુધી એને માસેજ રાખી હતી. મનોને એણે ચૂંચી લઈ પ્રાણ છોડ્યા. હું તો એને અગ્નિદાહ દેવા પણ હાજર ન હતો. મોસમ જોસમાં ચાલતી હતી, તેથી તેને મળી તુર્તજ મ્હારે મુંબઈ જતું પડ્યું હતું હું કેટલો બધો નીચ, નિષ્કુર હૃદયનો !

“ મનુને થોડાજ દિવસમાં પૌરખન્દરથી મુંબાઈ મ્હેં બોલાવી. સાથે બે મોટી ટ્રકો લાવી હતી. તે આપીને મ્હારી મ્હામે મારી પૂજનની ઓરડીમાં ઉભી રહી, મ્હેં ગળગળા થઈ જઈ કહ્યું: બેટા ! ત્હારે કશી ફિકર કરવી નહિ. હું હું તે ત્હારી બા છે, એમજ સમજજો.

“ મનુ બોલી શકી નહિ. ત્હેની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. મનુએ આંસુથીજ ઉતાર આપતાં, બન્ને ટ્રકો લાવી મ્હને કહ્યું. “ બાપા ! આ મ્હારી બાનાં કપડાં.” હવે એનું પુણ્ય કરજો.”

“ બેટા ! મનુ !” માત્ર એટલાજ શબ્દો હું બોલી શક્યો. એના સજલ નેત્રો પર એક મીઠી ચૂંચી લીધી. “મ્હારીબા મરીગઈ !” એમ મનુએ મ્હને કહ્યું જ નથી. બીજાને બધીયે વાત કરતી. પરંતુ મ્હારા આગળ એની બા સંબંધી એક શબ્દ પણ બોલતી નહિ કેવી ડાહી છોકરી ? કેવું એનું શોણપણ ! મ્હારી પત્ની મઘ પણ ત્હેના રોદની મૂર્તિ મોતાની પુત્રીમાં મૂકતી ગઈ હતી.”

“ અને હવે-મ્હારી આંખોનું ઝેર-મ્હારો પુત્ર વળી મ્હારી દ્રષ્ટિસમીપ આવવા લાગ્યો. મ્હેં તેને જેમ તેમ મોટો કર્યો; વેપારમાં જોડ્યો. પણ લાઈ ! કામ એક

સોપું અને કરે બીજું ! અને તે પુરું કરતાં અનેક રીતની ભૂલો કરે; અને જેમાં ખ્યાન આપવાનું તે ભુલે નહિ, ને બીજામાં લક્ષ રાખે; એમ સાંજ પડતાં, એકેય કામ લક્ષપૂર્વક ન કર્યું હોય. સમજાવીને, મારી મારીને પણ શીખવ્યું; તેણે તે એકનો બે થયો નહિ ! ”

“ એક વખત દુકાનનાં બીજાં માલુસો ખરીદી ઉપર બહાર ગયાં હતાં. હું અને એ મ્હારો પુત્ર દુકાન પર હતા. એ દિવસે તેણે એક જાખ્યર બુલ કરી, એક જાણને રૂ. ૧૦૦ ને બદલે રૂ. ૧૦૦૦ ની નોટનો દુકડો આપી દીધો ! સાંજે મેળ મેળવતાં હિસાબ ન મળ્યો. સામે લેનાર માલુસ સારો કે બિચારો પાછો આપી ગયો.

“ એજ રાત્રે મ્હેં એને બીડી પીતાં જોયો. બીડી પીવાની એને મ્હારી ખાસ મના હતી. મ્હારો મિત્રજ મૂળ ગરમ, અને તેમાં આવા બનાવ બનતાં હાથમાંથી છેક ગયો ! મ્હેં એને ખૂબ માયો. ત્હેણે પણ મ્હને ખુલ્લે મ્હેંએ ગાળો દીધી. એ એરના પરિણામમાં મ્હેં મ્હારા વીલથી વારસામાંથી એનું નામજ બાતલ કર્યું ! ” ડોસાના દંતોમાં આ વખતે કચકચારી બોલી, કોધના અંકુરો ત્હેને તપાવવા લાગ્યા હતા. ત્યાર પછી જરા કંટાળતો હોય, એમ બોલવું શરૂ કર્યું.

“ ભાઈ ! મ્હારી મિત્રકતનો અર્ધ ઉપરાંત ભાગ મ્હેં મ્હારી મનોરમાને આપ્યો છે. તે સાસરે ત્હેના પતિની સાથે સુખી છે. કાંઈ પણ આ બજતો હૃદયને કારવાનું કે અંતઃકરણને ખાલી કરવાનું કેકાણું આ દુનિયામાં હોય તો મ્હારી મનોજ છે. છોકરાએ વારસાનો દાવો કર્યો, તેને થોડા ધણા પૈસા કોટિ અપાયા, તે તેણે અસ્પ સમયમાં દુર્વ્યસનમાં-અદ્યાત્મમાં ઉડાવી નાંખ્યા. એ દુષ્ટ, હાલમાં કંગાળ, બેહાલ, દુઃખી થઈ ગયો છે, મ્હારી પાસે એને આપવાના પૈસા હવે નથી; તેમ ઈચ્છા પણ થતી નથી, ત્હેના પ્રતિનો પ્રેમ તો આ હૃદયમાંથી ક્યારનોયે નિર્મળ થઈ ચૂક્યો છે.

“ મ્હેં હવે મ્હારો વેપાર બંધ કર્યો છે. દીકરો કુળમાં ‘અંગાર ઉપજ્યો !’ અને દીકરી તો બિચારી પારજી ચાપણ. કહે ભાઈ ! મહા મહેનતે મેળવેલા પૈસાં પણ સુખ આપી શકતા નથી. અરધી રાતે ઉંઘ ઉડી જાય છે, અને હવે તો એ દુષ્ટથી હું બીજું પણ છું. મ્હારી સ્ત્રી કાંઈ કોઈ વાર સ્વપ્નમાં આવી દિલાસાનાં વચનો સંભળાવે છે; મ્હારી મનોના પત્રો શાન્તિ આપવા મથે છે. પણ એ સૌ વ્યર્થ ! બાલ્યાવસ્થાની બેદરકારી, પૈસાં મેળવવાની તીવ્ર ઇચ્છા, પત્ની પ્રેમની અપ્રાપ્તિ, મૂર્ખ અલણ ‘પુત્રનું’ અજ્ઞાન, એ સર્વનું સ્મરણ મ્હને ગલરાવી નાંખે છે ! ”

ડોસાના સખ્તોની, વાડોની-એમના સંપૂર્ણ વૃત્તાંતની અસર અમારાં સર્વનાં મન ઉપર થઈ. પણ એના શરીર પર તો એનો આવિર્ભાવ પણ થયોઃ થોડીજ વારમાં ત્હેના શરીરે ધ્રુજ વધુટી અને ડોળા ફરવા માંડ્યા. અમે સર્વ એની પાસે જઈ ઉભા, આંખો દબાવી એના મ્હેં ઉપર પાણી લઈ ધીમે ધીમે છાંટ્યું. અને એ દુઃખી જીવને આડે પડખે સ્વરાગ્યો. ડોસો મુંઝવે આવતાં સૂધી ઉંઘી રહ્યો હતો. આવી ગિંદગીનો વિચાર કરતો કરતો, હું અને માન્ટરોડ સ્ટેશને ઉતરી પડ્યો.

ગૃહધર્મ.

જુગારની બહી અટકાવવાની જરૂર.

લેખક:—અ. સૌ. જમનાબાઈ સકકે: “ ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળનાં ” પ્રમુખ,
અને સેવાસદનનાં સહમન્ત્રિ:—મુ'બઈ.

(સ્ત્રીઓની ઝાહેર સભામાં આપેલું ભાષણ.)

આજની સભા મેળવવાનું કારણ સ્ત્રીઓમાં જુગાર રમવાની ફેલાયેલી છુરી બંદિ દૂર કરવાનું છે.—પોતાના પવિત્ર વાર તહેવાર, વત કે ઉપાસનાના દિવસો જુગાર રમી પસાર કરવા, એ કોઈપણ કામની સ્ત્રીઓને હિતકર નથી: પણ આ સમયે પાનાં પાસા અને ચોપાટથી જુગાર રમવાની ટેવ સર્વને દુઃખ અને પાપમય છે. તમારાં પવિત્ર ધર્મ-શાસ્ત્રોમાં જુગાર રમવાનું કયે ટેકાણે લખ્યું છે ? જુવો, ધર્મશાસ્ત્રો ખુલ્લું પોકારીને કહે છે કે દેશ, કુળ ને કામની પાપમાલીનું કારણ આ અનીતિ અને અત્યાચાર છે. પાંડવ કૌરવ અને અસંખ્ય ક્ષત્રીઓનો વિનાશ, નળ અને દમયંતીનાં દુઃખનું કારણ, આ અનીતિ અને પાપમય જુગારજ છે. સતી દ્રૌપદીએ ભરસાભામાં જે વખતે દુષ્ટ દુઃશાસન ચીર બેંચવા લાગ્યો તે વખતે જુગાર રમનારાં સ્ત્રી અને પુરોને કોપદષ્ટિથી જે મચનો ક્યાં છે, તે હિન્દુ ધર્મનું અભિમાન રાખનારી બહેનોએ ખાસ લક્ષમાં લેવા યોગ્ય છે. “ હે કૃષ્ણ ! હે દિનદયાળુ કૃષ્ણ ! ભર સભામાં મારી રક્ષા કર. એક તરફ મારી સાથે જુગારમાં હારેલા મારા શુરવીર પાંચ પતિઓ નીચાં મોઢાં કરી ઉભા છે, એક બાજુ અમારા વડિલો બેઠેલા છે. હે વિશ્વ ! મારી લગ્નન જવાનો વખત આવ્યો છે, જુગારમાં મારા પતિઓ સર્વસ્ય શુભારી બેઠા છે. “ હાર્યો જુગારી બમણું રમે ! ” તેમ છેવટે જીતવાની અંધ આશાએ છેલ્લા જુગારના દાવમાં મને પણ મૂકી તેઓ હારી ગયા છે ! આજે આ અનાડી લોકો મને જીતી જવાથી હાથ પગ પકડી બેઝે છે ! જમીન ઉપર પટકે છે ! ન કહેવાના શબ્દો મને કહી સંભળાવે છે ! મારાં શરીરનાં વસ્ત્રો ખેંચી નંગાવસ્થા કરવા મથે છે ! હું અબળાનું રૂદન સાંભળી આકાશમાં ફરનારાં પક્ષીઓ રતબ્ધ થઈ મારી સાથે તે પણ રૂદન કરે છે ! મારા પતિઓ શુરવીર છે, પણ રાજનીતિને માન આપવા સત્યવ્રતને પાળવા, મારી રક્ષા કરવા નિર્બલ અને અશક્ત બની ગયા છે ! હે પ્રભુ ! હવે આ મારી છેલી અરજ સાંભળી ત્વરાથી ગરજ ઉપર સ્વાર થઈ જલદી આવ ! જલદી આવ ! મ્હારી ઉપર આ દુષ્ટો કાળો કેર કરે છે, તેમાંથી મને બચાવ ! ”

પોતાના ભાઈ પુત્રકર સાથે જુગાર રમતાં સર્વસ્ય શુભાવનાર રાગ નળે પોતાની પ્રીય પત્ની દમયંતી સાથે અરણ્ય અને જંગલોમાં ભટકી જૂંપ દુઃખવેલી કેટલાં સંકટ વેઠ્યાં હતાં ?—આ ઉપરથી સમજવાનું એટલુંજ છે કે,—જુગાર એ પ્રજામાં અનીતિ અને અત્યાચારનો ફેલાવો કરનારો અધમમાં અધમ, ખરાબ રસતો છે ! પોતાના ઘરમાં બાળાપને જુગાર કે જુગટ રમતાં જોઈ પોતાના છોકરાં ને છોકરીઓ જુગાર રમતાં

શીખે, એ તો સર્વથી નિંદા કૃત્ય કહેવાય! સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા આવી અનીતિનો ફેલાવો કરનારા જુગાર કે જુગટા પ્રત્યે પોતાનો તિરસ્કાર બતાવે છે—તો આવી ખરાબ બીડામાં પડવું એ કેટલું પાપકર્તા ગણાય ? નીતિશાસ્ત્ર અને ધર્મ શાસ્ત્રોથી વિરુદ્ધ વરતી, એક બીજાની ખરાબ સોખતમાં એકેકાં મળી, જુગાર રમવામાં પડવું, એ સ્ત્રીઓનો ધર્મ નથી—પણ તદ્દન અનીતિ અને મૂર્ખતા શિવાય બીજું કંઈજ નથી. જુગાર રમનારી બહેનો એમ કહેશે કે એમાં ધણો આનંદ થાય છે ! સરખે સરખી પાંચ પંદર એકઠી થઈ પાનાં સોગટાંથી રમત ગમત કરી આનંદ લઈએ તેમાં શું ? અરે બહેનો ! આ તમારો આનંદ અનીતિનું મૂળ છે ! તમારા સુખનું વિપરીત પરિણામ લાવનાર, તમે જે જુગાર રમે છો તેજ છે. જુગાર રમવાનો ચરકો જુદું જોણતાં શીખવે છે, ધરના કપાટ, પેટી કે ધણીના ખીસામાંથી પૈસા રૂપીઆની ચોરીઓ કરતાં શીખવે છે, ને ધણી કે વડીલોને ઘરમાં ખચર પડતાં 'ચોર-દી'નું નામ પડે છે ! જુગાર રમતાં દારી જતાં કેટલીક સ્ત્રીઓ ખાનગી રીતે પોતાના દાગીનાઓ વેચી નાંખતી જણાય છે અને જ્યારે પૂછવામાં આવે ત્યારે જુદું જોલી કહેશે કે તે યીજ ખોવાઈ ગઈ કે ઘરમાંથી જળીતા માણસ ચાકરે ચોરી કરી લાગે છે. આવી રીતે જુગાર રમવાથી કેટલી વખતે નિર્દોષ માણસો ઉપર તહોમત મૂકવામાં આવે છે. શ્રીમંતવી સ્ત્રીઓ પૈસાના મદમાં રૂપીઆની કાયળી ભરી પોતાની સાથે આવી સોખતમાં અજ્ઞાન પાંચ પંદર સ્ત્રીઓને એકઠી કરી પૈસા, રૂપીઆ, દાગીના કે અલંકારોના દાવ મૂકી જુગાર રમે અને રમાડે, એ સારાં આચરણ નથી ! કહે છે કે—પોતાના ઘરમાં આવા જુગાર રમવાના ખેલ જોઈ ઉમર લાયક થતી છોકરીઓ પણ આવી સોખતમાં બગડે છે અને જુગાર રમતાં શીખે છે. જુગાર અને જુગટ રમનાર સ્ત્રીઓ ! ચેતો ! તમારો ધર્મ શું છે તે જાણો અને શીખો—પ્રજ્ઞમાં અત્યાચાર અને અનીતિનો ફેલાવો કરવો, એ ભવિષ્યમાં દુઃખનું પરિણામ છે. તમારા ખોટા અને દુષ્ટ આનંદમાં ખોટું રસ્તું ન ચડો ! આ પ્રસંગે હું બાર દહને જણાવું છું કે પુરુષોથી જ આ કામ વહેંચું છે. ઘર, કુલ્ય કે મંડળમાં રમનારા પુરુષોજ કંઈ વિચાર કરી પોતે જુગાર રમવામાંથી દૂર થાય, તો સ્ત્રીઓ જુગાર રમતી સ્ત્રીઓને બંધ કરતાં કેટલો વખત લાગે ? જુગાર રમવાનો ચરકો પુરુષોમાં અત્યંત ફેલાયેલો જણાય છે. સ્ત્રીઓને ફેસવાથી તેના દાગીનાઓ દુરી નામ છે : રાત્રે ભર ઉંઘમાં સૂતેલી સ્ત્રીઓના દાગીનાઓ પતિએ કાઢી લીધા માલમ પડ્યા છે !—આવું દુઃખ સ્ત્રીઓ કાની પાસે રહે ? પોતાની અને પોતાના પતિની આખર ન જાય તે માટે ઘરને ખૂલે કપાળ ફૂટી ગિચારી પ્રજ્ઞાતાપ કરે છે ! ધિક્કાર છે આવી જુગાર રમવાની બીડામાં પડેલા પુરુષો અને સાથે જુગાર રમતી સ્ત્રીઓને !—હાપ ! હિંદુ રાજા ! હાલ તો તું જુદા જુદા પ્રકારથી રમતા જુગાર અને સદા કે સરતના છંદમાં ચારે તરફ દોડા દોડી કરી મૂકે !—જુગાર સદા કે સરતમાં—એક ઘડીમાં વગર મહેનતે પૈસા મેળવી લક્ષ્યાધિપતિ થવાના લોભી હવાતીઓ મારનારા અને દીવાનાઓ ! ચેતો ! ચેતો ! આવાં પગથીએ ચડવાથી તમારી કે તમારા દેશની શું ઉન્નતિ થવાની છે ? મન, ચિત્ત, જીવિ અને તમારા ધનનો ઉપયોગ તમારા દેશમાં પ્રથમ વિદ્યા, હુન્નર અને કળાના ઉદ્દોગો ફેલાવવામાં કરો નમારું જે છે તે સાચવો. હુન્નર ઉદ્દોગથી તેમાં વધારો કરો. એક બીજાનું જોઈ, જુગટા કે સદાથી ગાડી ધોડા મોટાર મેળવવાની દોડાદોડી મૂકી દીઓ. વડીલોની મજેલી દોલનમાં વધારો કરવાના લાલચ લોકમાં સરત અને સદા અને

લુગારના છંદમાં સંપલાવનાર પુરુષોએ દીર્ઘદષ્ટિથી વિચાર કરવો જોઈએ. કહેછે કે ધણી-ખરી જગાએ ધણી હિંદુ સ્ત્રીઓ એક ખીજાનું જોઈને લુગાર રમતી થઈ ગઈ છે ! આ કૃત્ય સ્ત્રીધર્મથી તદ્દન વિરુદ્ધ છે. છેવટે જે સ્ત્રીઓ લુગાર રમવાના છંદમાં પડેલી હોય તેમને મારી નાશ પ્રાર્થના છે કે,—તેઓએ આવા લુગાર લુગારના ભુરા છંદમાં વખત અને પૈસાનો દુરુપયોગ નહિ કરતાં, પોતાના પવિત્ર દિવસોએ ધાર્મિક પુસ્તકોનું વાંચન, ભજન, સ્તુતિ અને ઈશ્વરઉપાસનામાં આનંદ માનવો; એજ અધિક આનંદ છે.—આજના કડવા શબ્દો ધ્યાનમાં લઈ લુગાર રમતી બ્રહેતો પોતાના અને પોતાની પ્રજાના, દેશના હિત ખાતર લુગારના આવા ભુરા રસ્તે જતાં અટકશે તો મને અને તમને કેટલો આનંદ ? અને તેથી-સકળ પ્રજાને કેટલો લાભ ?

લુગાર રમવાથી છળકપટ અને અનીતિનો ચેપ લાગુ પડે છે, લુગાર રમવા બેસનારાં દાય મૂકતી વખતે નસીબ ઉપર મદાર બાંધે છે અને તેમાં જીતવા માટે ઈશ્વરને અરજ કરે છે ! અરે, આવી અનીતિની અરજ ઈશ્વર સાંભળતો નથી; અને લુગારમાં છળકપટઅને લૂચ્યાઈ કરનારાંજ છેવટે સર્વસ્વ જીતી લે છે. ઘણા લોકોને લુગાર રમવાનો એક ધંધોજ થઈ પડ્યો છે; લુગારખાનાં જિઘાડી કપટભાવથી એક ખીજાને રમણી પૈસા ધૂતી લે છે, જ્યાં ત્યાં આવી લુગારીઓની ટોળીઓ લોભી અને નોળા લોકોને ફસાવવાનો ધંધો લેઈ બેસે છે. દગલબાજ સ્ત્રીઓ ચતુરાઈથી ભોળા અજ્ઞાન સ્ત્રીઓને લુગાર રમણી ફસાવે છે. એક વખત કેટલાક પૈસા જીતાડે છે અને ખીજી વખત કપટથી જીતેલા પૈસાની સાથે ખીજી મોટી રકમ કે દાગીના લૂચ્યાઈથી હરી લે છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ અને પુરુષો કહે છે કે આ તો બે ધડી મોજને ખાતર રમીએ છીએ ! પણ નહિ. આ ટેવ ધણી ખરાબ છે. એક વખત એક અડધીથી રમતાં શીખ્યાં તો પછી રૂપીઆ, દાગીના અને અલંકારથી રમવાનો ચરકો થાય છે ! જરાકે રમવાની ટેવ દીવસે દિવસે મોટું રૂપ લે છે કેટલાક કહે છે કે આનંદને ખાતર ખોટું ખોટું રમીએ છીએ, રમ્યા પછી કંઈ કાંઈને પાછાં પૈસા આપવાના હોતા નથી. ફક્ત દાર જીતતી ગણુગીજ કરીએ છીએ; પણ આપે ખોટું છે. છેવટે નામ તો લુગાર જ છેને ?—અને તેમાંથી પૈસા માટે રમવાની ભુરી ટેવ પડે છે. લુગાર નામ જ ધિક્કારવા લાયક છે. ગરીબ રમે તો લુગાર કહેવાય અને પૈસાદાર કે શ્રીમંત એકલાં ચર્ચ રમે તો મોજ કે આનંદ કહેવાય ? લુગારનું રૂપ શ્રીમંત કે ગરીબ, દરેકને ગંભીર નુકસાનકર્તા છે. વારંવાર લુગાર રમવાનો ચરકો ચર્ચ પડે છે. કામ ધંધો કાંઈ સુજો નહિ. ઘર મહેનતેલરામના પૈસા એળસવાની રમતો રમવાનું મન થયાં કરે. નસીબને અજમાવે, પાસેની પુંજ ગુમાવે. વેપારીને ત્યાં કે બેંકમાં મૂકેલી રકમો લુગારમાં આપવાને ઉપાડી લે. લાજ આજરને ખાતર ઘરખાર લખી આપે. સ્ત્રીઓના અલંકારો વેચાઈ જાય અને ‘દુઃખી દુઃખી યાય !—તોપણ અડીણના-દારના વ્યસન માં ફક્ત-લુગારનું દુર્વ્યસન પણ છૂટવું નથી. આવું ફલકું લુગાર રમવાનું તહોમત ઉચ્ચ દેશનાં હિંદુ સ્ત્રી-રૂપો ઉપર આવે તે ખરેખર એ કામના દરેક સ્ત્રી પુરૂષને લાંબન લગાડનાઈ કહેવાય ! જે આ પ્રમાણે ચાલતું હોય તો તેનો એકદમ અટકાવ થવાની જરૂર છે. છેવટે એટલી અરજ કરૂં છું કે કોઈપણ બ્રહેત કદિ લુગાર રમશો નહિ અને લુગાર રમનાર સ્ત્રી કે પુરૂષનો જાણો પણ બેશો નહિ: કારણકે છેવટે દુઃખી થવાનોજ રસ્તો આ લુગાર છે !

વિદ્યાકલા-વૈદક.

સ્રીઓ અને બાલકો માટે ઘરગથુ દવાઓ.

લેખક:—રા રા વૈદ્ય અમૃતલાલ સુન્દરજી પઢીયાર: મુંબઈ
(" સંસારમાં સ્વર્ગ, " સ્વર્ગનાં રત્નો, " વગેરેના કર્તા.)

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

કાનના રોગોના ઉપાયો:

ખડેનો ! ઘણા બાલકોના કાન પાકે છે, અને તેમાંથી રશી વહ્યા કરે છે બાળકોમાં એ રોગ બહુ સાધારણ છે. માટે તેની દવા પણ જાણી લેવી જોઈએ.

૧. મરવાના રસનાં ટીપાં કાનમાં નાંખવાથી કાન વહેતો હોય તે મટી જાય છે.

૨. તુલસીના રસનાં ટીપાં કાનમાં નાંખવાથી કાન વહેતો હોય તે મટી જાય છે.

૩. લસણને તેલમાં કઠકડાવી તે તેલનાં ટીપાં કાનમાં નાંખવાથી કાનના ઘણી જાતના રોગો મટી જાય છે.

૪. સમુદ્રશીશુને વાઝડીના મૂત્રમાં ઘસી તેનાં ટીપાં કાનમાં નાંખવાથી કાનમાંથી રશી ઝરતી હોય તે મટી જાય છે.

૫. તેલમાં કપુરને વાડી તે તેલનાં ટીપાં કાનમાં નાંખવાથી કાન પાક્યો હોય, તેમાંથી રશી ઝરતી હોય તે મટી જાય છે.

૬. છોકરાંએને રમવાની કોડી આવે છે, તે કોડીને દેવતામાં બાળી નાંખવી, પછી તેને વાડી તેનો બારીક ભુકા કરવો તે ભુકા સીંચુના રસમાં મીઠાથી તેનાં ટીપાં કાનમાં નાંખવાથી કાનના ઘણી જાતના મુશ્કેલ રોગો પણ મટી જાય છે. ત્યારે ન્હાના ન્હાના રોગો મટે એમાં તો નવાજ શું ? *

પાકશાસ્ત્ર.

ભોજન સામગ્રી:

આગત્રા જમાનાના લોકો જે કામ ધારે, તે બહુ ખત અને મહેનતથી કરતા. તેઓ કદિ કંટાળતા નહીં અને હાથમાં લીધેલું કામ પૂરું કરીનેજ મૂકતા, ખોરાકની બાબત પણ તેમના ધ્યાન બહાર રહેતી નહીં.

* મરઘીનાં ઈંડાનાં દ્રાવ્યમાં માટીની હીજમાં બાળીને ત્રેની રાખ કરેલી હોય; તે તે પણ કાનમાંથી રસી નીકળતી હોય, તેના ઉપર નાંખવાથી બહુ ફાયદો કરે છે અને કાનનાં દર્દો પણ તે મટાડે છે. કાગળની ભૂંગળી કરીને ફૂંકવાથી તે છેક અંદર સુધી યઇને રહેતે છે.—લોકોમાં પ્રચલિત એક ઇલાજ.

ભોજન સામગ્રીનું મહત્વ વૈદક શાસ્ત્રમાં ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યું છે. કોઈ કોઈ વૈદોને તો એટલે સુધી કહેતાં સાંભળ્યા છે કે કોઈ પણ દવા સિવાય ફક્ત ખોરાક જરૂર નોગ અને અનુકૂળ પડે તેવો આપીને દરેક દરદીને સાજો કરી શકાય છે. આ વાત ખરી છે. જમવામાં એવા પદાર્થો આવે છે કે તેને લીધે માણસ માંદાં પડે અને એવી ચીજો પણ હોય છે કે જે ગુણકારક ગણાય છે. દરેક ગુણકારકજી વસ્તુઓ ઋતુ અને તખીયત વિશે વિચાર કરીને આપવામાં આવે તો બધી રીતે ફાયદોજ થાય.

ભોજન સામગ્રીના બે ભાગ પાડી શકાય: (૧) તરત રાંધેલું, જેવું કે શેટલી, ખીચડી, શાક, દાળ, વિગેરે. અથવા તૈયાર કરી રાખેલું, જેવું કે જલેબી, લાડુ, વિગેરે. આ મુખ્ય રસોઈની વસ્તુઓમાં ગણાય છે. (૨) ઉપાદારની વસ્તુઓ, જે ભોજન સમયે ખોરાક સાથે વપરાય છે અને તેને સ્વાદિષ્ટ બનાવવા તથા તે પાચન કરવાના કામમાં આવે છે. અથાણું પાપડ, મુરખ્યા, ચટણીઓ, રાયતાં, વિગેરેનો આ ભાગમાં સમાવેશ થાય છે. જનજનતા મશાકા પણ ખોરાક પચાવવામાં મદદગાર થાય છે. આ વાનીઓ ઘણી તરેહથી અને ઘણી ચીજોની બને છે. આમ કરવાનું કારણ વસ્તુઓની વિવિધતાથી સ્વાદ લાગે અને અને ભારે ખોરાકની સાથે તે લીધાથી જરૂરને પૂરતી મદદ મળી શકે.

લીલા સૂકા મેવાનો વાપર આપણા લોકોમાં બહુ ઓછો છે. મુખ્ય, મુરત, અમ-દાવાદ, જેવાં શહેરોના કેળવણીના લોકો અથવા બહુ તબીબ અગર ઉંચા હોદ્દા પરના થોડા માણસોને બાદ કરીએ, તો પછી ખીન્ન કોઈને લીલો મેવો વાપરનાંજ આપણે નોંધેલું નહીં. આ દિલ્લીગીરીની વાત છે. સાધારણ લોકો પણ વખતે લીલો મેવો ખાય છે, પણ તેમાં ખોર, જામફળ, સીતાફળ, કેરી, કાકડી, ગાજર, અને કોઈવાર કેળાં: આમાંનાં કેટલાંક (ખોર, જામફળ, સીતાફળ, અને કાકડી) તો પોતાની તખીયતનો વિચાર કરીને ખાવાજેવાં છે. કારણ કે તે અમુક ઋતુમાં અથવા હદ બહાર લેવામાં આવ્યેથી નડ્યા વગર રહેતાં નથી. આથીજ ખોરને “ઉધરશની જોળાઓ” (ઉધરશ મટાડવાની નહીં-પણુ લાવવાની!) તથા જામફળ-સીતાફળ-કાકડીને “તાવનાં લાઈખંધ” કહેવામાં આવે છે. —કોઈ કોઈ મેવો એવી રીતે પણ આપણા લોકો ખાય છે કે તે કરતાં ન ખાતાં હોય તો બહુ ફાયદો થાય! —દાખલા તરીકે કેરીના રસમાં પુષ્કળ ઘી (અને વખતે-સાથે ખાંડ પણ) નાંખવામાં આવે છે; તથા કેળાંને છૂંદી, તેનું કચુંગર કરી તેમાં જમનાર સંતોષ પામે તેટલું ઘી ખાંડ નાંખી, તેને ખુબ દલાવી તેની તાંત બાજે એવું રગડ થાય ત્યારેજ ખાય છે! —આનું વાહીયાતપણું જરૂરને નુકસાન કર્યા સીવાય કેમ રહે?

લીલો મેવો પાચન માટે બહુજ ઉપયોગી છે. જે કામ શાક ભાજી કરે છે, તેનાથી પણ વધારે ફાયદો તે કરે છે. લીલી શાક, દાઝમ, અંજીર, સફરજનું, નારંગી, લીંબુ, સંતરાં, પપનાસ, ફલુસ, કેળાં, પપૈયાં, વિગેરે ચીજો ઘણી ઉપયોગી હોવા છતાં, બધી જગાએ મળી શકતી નથી અને મોંઘી પણ પડે છે. પરંતુ આપણા દેશમાં તે ઉગારી શકાય નહિં એવી નથી. જે લોકો તે વસ્તુઓની જરૂર તરફ યોગ્ય ધ્યાન આપે તો તેની આપણે ત્યાં ખર્ચ વધે; ને ખર્ચ વધે તો લોકો તે તૈયાર કરવા લાગે, એ દેખીતું છે.

ફલુ, દહીં ને છાશ એ પણ બહુજ ઉપયોગી ચીજો છે. દહીંજીના લોકો દહીં ને

ભોજન સામગ્રીનું મહત્વ વૈદક શાસ્ત્રમાં ઘણું જ ગણ્યું છે. કાંઈ કાંઈ વૈદોને તો એટલે મુઠ્ઠી કહેતાં સાંભળ્યા છે કે કાંઈ પણ દવા સિવાય ફક્ત ખોરાક જરૂર બોગ અને અનુકૂળ પડે તેવો આપીને દરેક દરદીને સાજો કરી શકાય છે. આ વાત ખરી છે. જમવામાં એવા પદાર્થો આવે છે કે તેને લીધે માણસ માંદાં પડે અને એવી ચીજો પણ હોય છે કે જે ગુણકારક ગણાય છે. હવે ગુણકારકજ વસ્તુઓ ઋતુ અને તબીયત વિશે વિચાર કરીને આપવામાં આવે તો બધી રીતે ફાયદોજ થાય.

ભોજન સામગ્રીના બે ભાગ પાડી શકાય: (૧) તરત રાંધેલું, જેનું કે રોટલી, ખીચડી, શાક, દાળ, વિગેરે. અથવા તૈયાર કરી રાખેલું, જેનું કે જલેબી, લાડુ, વિગેરે. આ મુખ્ય રસોઈની વસ્તુઓમાં ગણાય છે. (૨) ઉપાદારની વસ્તુઓ, જે ભોજન સમયે ખોરાક સાથે વપરાય છે અને તેને સ્વાદિષ્ટ બનાવવા તથા તે પાચન કરવાના કામમાં આવે છે. અથાણાં પાપડ, મુરખ્યા, ચટણીઓ, રાયતાં, વિગેરેનો આ ભાગમાં સમાવેશ થાય છે. મતમનના મશાલા પણ ખોરાક પચાવવામાં મદદગાર થાય છે. આ વાનીઓ ઘણી તરેહથી અને ઘણી ચીજોની બને છે. આમ કરવાનું કારણ વસ્તુઓની વિવિધતાથી સ્વાદ લાગે અને અને ભારે ખોરાકની સાથે તે લીધાથી જરૂરને પૂરતી મદદ મળી શકે.

. લીલા સૂકા મેવાનો વાપર આપણા લોકોમાં બહુ ઓછો છે. મુંબઈ, મુરત, અમદાવાદ, જેવાં શહેરોના કેળવાયલા લોકો અથવા બહુ તવંગર અગર ઉંચા હોદ્દા પરના થોડા માણસોને બાદ કરીએ, તો પછી બીજા કોઈને લીલો મેવો વાપરતાંજ આપણે જોઈશું નહીં. આ દિલગીરીની વાત છે. સાધારણ લોકો પણ વખતે લીલો મેવો ખાય છે, -પણ તેમાં ખોર, જમફળ, સીતાફળ, કેરી, કાકડી, ગાજર, અને કોઈવાર કેળાં: આમાંનાં કેટલાંક (ખોર, જમફળ, સીતાફળ, અને કાકડી) તો પોતાની તબીયતનો વિચાર કરીને ખાવાજેવાં છે. કારણ કે તે અમુક ઋતુમાં અથવા હદ બહાર લેવામાં આવ્યેથી નુકા વગર રહેતાં નથી. આથીજ ખોરને “ઉધરશની ગોળીઓ” (ઉધરશ મટાડવાની નહીં-પણુ લાવવાની!) તથા જમફળ-સીતાફળ-કાકડીને “તાવનાં લાઘ્યંધ” કહેવામાં આવે છે!—કાંઈ કાંઈ મેવો એવી રીતે પણ આપણા લોકો ખાય છે કે તે કરતાં ન ખાતાં હોય તો બહુ ફાયદો થાય!—દાખલા તરીકે કેરીના રસમાં પુષ્કળ ઘી (અને વખતે-સાથે ખાંડ પણ) નાંખવામાં આવે છે; તથા કેળાંને છૂંદી, તેનું કચુંખર કરી તેમાં જમનાર સતોષ પામે તેટલું ઘી ખાંડ નાંખી, તેને ખુબ હલાવી તેની તાંત બાજે એવું રગડ થાય ત્યારેજ ખાય છે!—આનું વાહીયાતપણું જરૂરને નુકશાન કર્યા સીવાય કેમ રહે?

. લીલો મેવો પાચન મારે બહુજ ઉપયોગી છે. જે કામ શાક ભાજી કરે છે, તેનાથી પણ વધારે ફાયદો તે કરે છે. લીલી દ્રાક્ષ, દાડમ, અંજીર, સફરજનુંદ, નારંગી, લીંચુ, સંતરાં, પપનાસ, ક્ષુસ, કેળાં, પપૈયાં, વિગેરે ચીજો ઘણી ઉપયોગી હોવા છતાં, બધી જગોએ મળી શકતી નથી અને મોંઘી પણ પડે છે. પરંતુ આપણા દેશમાં તે ઉગાડી શકાય નહિં એવી નથી. જો લોકો તે વસ્તુઓની જરૂર તરફ યોગ્ય લક્ષ આપે તો તેની આપણે ત્યાં અપત વધે; ને અપત વધે તો લોકો તે તૈયાર કરવા લાગે, એ દેખીતું છે.

ફૂધ, દહીં ને જાણ એ પણ બહુજ ઉપયોગી ચીજો છે. દહીંણના લોકો દહીં ને

છાશ ઉપરજ રહે-છે એમ કહીએ તો ચાલે. ને ઉતર હિંદુસ્થાન વિગેરે ભાગના લોકો દુધના પ્રદાર્યો વાપરે છે. ઘણે ઠેકણે ગુજરાતી લોકોમાં દુધ, દહીં અને છાશ—એમાંથી દુધ અને છાશ વધારે વપરાતાં લાગે છે; દુધ નેંઓ-નથી વાપરી શકતા તેઓ દહીંની પાછળ પણ પૈસા ખરચવા આનાકાની કરે જ. આથી તેઓ થોડું દહીં લાવી તેમાં પાણી નાંખી પુષ્ટળ છાશ બનાવી વાપરમાં લે છે. પણ ગુજરાત કરતાં કાઠિયાવાડમાં તો દુધ ને છાશ નો ઘણો વધારે ઉપયોગ થાય છે.

ચટણી, રાયતાં વિગેરેનો વાપર મુરત તરફ વધારે છે. અને ચટણી તો ખાસ કરીને દક્ષિણીઓની !

વૈદકના નિયમો પ્રમાણે ખોરાક સાદો, સાદિવક, સારો પકાવેલો અને પૌષ્ટિક નેંધએ પણ એ નિયમ વૈદો પોતે પણ પાળે છે કે નહીં એ એક સંવાલ જ છે !—મેં તો એવા કાંઈ નેંધા નથી. અને તેઓ (વૈદો અથવા દરદીઓ) કાંઈ ખીમારીથી પીકાતા હોય ત્યારેજ તેમ કરે છે. આમાં કાંઈ નવાઈ નથી. તર્થિયત બગડી હોય ત્યારે પણ ગમે તે ખાપ તે કાંતો અણુસમણ બાળક હોય અથવા તો ગાંડો હોય—તે સિવાય ખીખાં બધાં તો પોતાનું દિત સમજીને પથ પાળેજ.

પણ ને વૈદકશાસ્ત્ર પ્રમાણે ખોરાક ન સંભાળી શકાય, તો સારો રસ્તો એ છે કે ખોરાકની સાથે ઉપહાર લેવો. શાક તરકારી વધારે ખાવાં. બની શકે તે પ્રમાણમાં દુધ દહીં વિગેરેનો ઉપયોગ કરવો. અને થોડો ઘણો લીલો મેવો પણ ખાવો. આપણામાં આ ઉપરાંત પાન સોપારી અને એલચી, લવિંગ, વરિયાળી, તથા તજ, વગેરે પાચક ચીજો ખાવાનો રિવાજ છે. તે પણ બહુ સારો છે. હાલમાં સાંહેબ લોકોનું નેંધને કાંઈ કાંઈ તે નથી પણ ખાતા. પણ આપણા ખોરાકને પચાવવા માટે તે ઉપયોગી છે. આ ઉપરાંત મુખ્ય બાળક ઉપર જે લક્ષ આપવાનું છે, તે એ છે કે ખોરાકમાં નિયમિતતા રાખવી અને કદી બહુ ખાવું નહિં. મિતાહાર હશે તો ગમે તેવો ભારે ખોરાક પણ ઘણું નુકશાન નહીં કરી શકે. પણ આપણા લોકો ભાણા ઉપર ખાવા એસે છે, ત્યારે એમ વિચાર જ કરતા નથી કે જમણ પારકું છે: પણ પેટ તો પારકું નથી ને! અથવા પોતાને ઘેર હોય તો પણ જાણે પછી કાંઈ દહાડો એવું ભોજન મળવાનુંજ નથી તેમ-અકરાંતીયા યજ્ઞને ખાપ છે !—અને પછી વૈદ—દાકતરને ઘેર દોડે છે ! આમ કરવા કરતાં ખાવામાં નિયમ અને મિતાહાર રાખવો. એથી ઘણી તરેહના ફાયદા છે.

(ભાવનગર.)

—એક બહેન.

[અમને આશા છે કે પાકશાસ્ત્રની જૂદી જૂદી સ્વાદિષ્ટ બનાવટો જે જે બહેનોએ ભોજનમાં તૈયાર કરી હોય, અથવા કાંઈ સ્થળે તૈયાર થતી નેંધ હોય, તેનું સરળ વર્ણન તેઓ સ્પષ્ટ રીતે, હુંકાણુમાં, લખી મોકલશે: અને દક્ષિણીઓ, બંગાળીઓ, મદ્રાસીઓ,—વગેરે પ્રજાવિભાગોમાં જે બહેનો અથવા બન્ધુઓ રૂરેતાં હોય, તેઓ પોતાની આસપાસના લોકોની ભોજનસામગ્રી વિશે તેમનાં શુભ્રાતી ભાન્ડુને માહિતી આપશે, તો ઉપકાર થશે. પાકશાસ્ત્રના વિષય ઉપર (તેમજ ભરત ગ્રંથણ ઉપર) ‘હવેથી યનશે ત્યાં સુધી દરેક અંકમાં એક બે પાનાં પ્રકટ થશે.—ત.નિ., સુ. સુ.]

ખાલકો માટે વાર્તા.

વાલોધાન.

ધર્મ અને લક્ષ્મી.

એક દેશનો રાજા હતો. તે ઘણો નીતિવાન અને પરાપકારી હતો. એની રૈયત સુખ શાન્તિમાં કેવી રીતે રહે, એ બાબતની એને રાત દહાડે ચિન્તા રહેતી; કારણ કે તે પોતાનાં રાજ્યની પ્રજાને છોકરાંની પેઠે સ્હાતો હતો. એક સ્હાંજે તે પોતાના નિત્ય નિયમ પ્રમાણે શહેર બહાર આવેલા કેવાસ્યમાં શ્રી ભગવાનનાં દર્શન કરવાને જતો હતો, ત્હેવામાં રસ્તાની બાજુપર પડેલા લાકડાંના લારા ઉપર માથું રાખીને એક ડોશીને નીસાસો મૂકતી સાંભળી. રાજા તરત જ ત્યાં ઉભો રહ્યો અને કારણ પૂછતાં જણાવ્યું કે,—ડોશીના ઘરમાં બધાં માંદાં હતાં અને કાંઈ ખાવાનું નહોતું. તેથી આખો દહાડો જંગલમાં ઘણી મહેનત કરી એક ભારો બળતણનાં લાકડાં એકઠાં કરી તે વેચવાને લાવી હતી. પણ કાંઈએ તે ભારો લીધો નહિ અને હવે અધારું ચર્ધ મળું હતું. ડોશી તો એક રાત ખોરાક વગર ખેંચી કહાડવાને તૈયાર હતી; પણ,—ઘેર માંદાં માણસોનું શું થશે, એની ત્હેને બહુ શ્રીકર થતી હતી.

આ હરીકત સાંભળીને રાજાને બહુ લાગણી થઈ આવી અને તે જાહ્નના કુટુંબ માટે દયા ઉપજી. તેથી ત્હેણે ડોશીને તે ભારાની કિંમત પૂછી, અને તેના કલા પ્રમાણે પૈસા આપી, ત્હેને સતોપમાં લાવી વધાય કરી. આ દિવસથી રાજાએ પોતાના શહેરમાં એવો હુકમ ફેરવ્યો કે બજારમાં આવેલો કોઈ પણ માવ સ્હાંજ સુધીમાં વેચાયા વગરનો રહે, તે રાજ્ય તરફથી ખરીદી લેવો. અને આ કામ ઉપર એક ખાસ કામદારની નીમણુંક કરવામાં આવી.

એજ નગરમાં એક બ્રાહ્મણ અને ત્હેની સ્ત્રી રહેતાં હતાં. બ્રાહ્મણ સાધારણ ભણેલો હતો અને તે પોતાનું ગુજરાન માંડ માંડ ચલાવતો પરન્તુ તેમ લાંબો વખત ચાલ્યું નહિ. બીજા વધારે વિદ્વાન બ્રાહ્મણો શહેરમાં વધવાથી આ બ્રાહ્મણની આવક ધીમે ધીમે ઘટવા માંડી હતી અને ઘરમાં છેલ્લાંની વસતિ વધવા લાગી હતી. આથી ત્હેને હવે તાણ પડવા લાગી. ‘શું કરું?’ ત્હેની ચિન્તામાં તે રાત દહાડે રહેલા લાભો; પણ કોઈ ઉપાય હાથ લાગતો ન હતો. આ બ્રાહ્મણની સ્ત્રી બહુ ભણેલી તો નહોતી, પણ ઘણી બુદ્ધિશાળી હતી. તેથી ત્હેણે એક દિવસ ઘરને વાળી ઝુડીને સાફ કર્યું અને જેટલો કચરો નીકળ્યો, ત્હેની પોટટી બાંધીને તે બ્રાહ્મણને આપી, ત્હેને સલાહ આપી કે, “ત્હમે બજારમાં જઈને ખેસજો, અને કોઈ પૂછવા આવે કે પોટટીમાં શું છે? તો જવાબ દેજો કે, દરિદ્રતા નહીં. મ્હાંજે દુઃખ વેચવાને લાગ્યો છું. અને કિંમત એક લાખ રૂપિયા કરતાં ઓછી કહેશો નહિ.”

પેલા બ્રાહ્મણે પોતાની સ્ત્રીને ઘણીયે સમજાવતી કે “કોઈ દુઃખ તે વેચાતું લેતું હશે?—અને એનું મૂલ્ય કાણ હોય કે લાખ રૂપિયા આપીને તે લે?” પણ તે સ્ત્રી એકની બે ન થઈ. અન્તે ત્હેનાં આમ્રહથી તે બજારમાં જઈને ખેડો. શહેરમાં વેપાર પુનઃજ ચાલતો હતો, તેથી કોઈકે ચીજ લાભેજ સ્હાંજ સુધીમાં વેચાયા વગરની રહેતી.

પણ બ્રાહ્મણની પોટડી લેનાર તો કોઈ મળ્યું નહિ. જે આવે તે “ શું વેચવાનું છે ? ” એમ પૂછે. અને બ્રાહ્મણનો જવાબ સાંભળીને, કિંમત પણ પૂછ્યા શિવાય, ત્હેને મૂર્ખતા સરદાર અથવા ગાંડી થઈ ગયેલો ધારી હસતા હસતા, મશ્કરી કરતા, અથવા ત્હેની દયા લાવતા, સર્વ પૂછનાર ચાલ્યા જતા !

સ્તાંજ પડી અને અન્ધાઈ થયું. ત્યારે રાજાનો કામદાર બધે જોતો જોતો આવી આ બ્રાહ્મણ પાસે અટક્યો; અને “ શો માલ છે, શી કિંમત લેવાની છે ? ” વગેરે સવાલો ત્હેને પૂછ્યા. પરન્તુ માલ અને મૂલ્ય બંને એવાં વિચિત્ર હતાં કે શું કરવું ત્હેની ત્હેને સમજણ પડી નહિ. આથી તે રાજા પાસે આવ્યો અને સઘળી હકીકત કહી સંભળાવી. રાજા અચંબો તો પામ્યો; પણ પોતે કરેલા દરાવ પ્રમાંણે ચાલવાનો ત્હેને નિયમ હતો. તેથી બ્રાહ્મણની ‘દરિદ્રતા’ લાખ રૂપિયા આપીને ત્હેણે વેચાતી લઈ લીધી. બ્રાહ્મણ પણ પોતાની સ્ત્રીની અક્ષયનાં પોતાના મનમાં વખાણ કરતો કરતો, ખુશી ખુશાલીમાં ઝપાટાબંધ ઘેર પ્હોંચી ગયો.

તેજ રાતે રાજા પોતાના મહેલની આસપાસના બાગમાં ફરતો હતો, એવામાં ત્હેણે એક ખુબસુરત યુવાન સુન્દરીને ભારે કિંમતનાં વસ્ત્રો તથા ઝગઝગતાં મૂલ્યવાન ધરેણાં પ્હેરીને મહેલમાંથી નીકળતી જોઈ. રાજા તરત ત્હેને પાસે ગયો અને જોયું તો પોતાના કુડુંબની અથવા આજીવ્નીતી કોઈ સ્ત્રી તે નહોતી. આથી ત્હેને પૂછ્યું: “ ત્હમે કોણ છો ? ” અને અત્યારે રાજામહેલમાં ક્યાંથી આવ્યાં હતાં તથા ક્યાં જાઓ છો ? ”

તે સ્ત્રીએ જવાબ દીધો: “ હું લક્ષ્મી-ત્હારા ભાગ્યની દેવી છું. આજ સુધી દરેક રીતે ત્હને મ્હેં સુખી સમૃદ્ધિવાન રાખ્યો હતો. પરન્તુ આજ ત્હેં જાણી જોઈને દરિદ્રતા લીધી—તો એ અને હું બંને એક જગેએ રહી રાખીએજ નહિ, તેથી હવે હું જાઉં છું.”

રાજાને તે મહાદેવીની દલીલ ખરી લાગવાથી ત્હેણે નમ્રતાથી ત્હેને પ્રણામ કર્યા; અને કહ્યું કે—“ ભલે આપ સિધાવો.” ભાગ્યદેવી લક્ષ્મી ચાલી ગઈ.

રાજા આ દેખાવથી બહુ વિચારમાં પડી જઈ, હવે મ્હોટી વિપત્તિઓ પોતાને સહન કરવી પડશે એમ માનતો, ધીમે ધીમે મહેલ તરફ પાછો ફરતો હતો. એવામાં ત્હેણે કોઈ મહાપ્રતાપી દેવ જેવા એક ઋષિને મહેલમાંની બહાર નીકળતો જોયો. રાજાને આ દેખાવ પાછો ધણો અચંબો ઉપજ્યો. “ ઋષિરાજ ! આપ કોણ છો ? ” ત્હેણે પૂછ્યું ? “ આ મહેલમાં પરવાનગી શિવાય આપ કેવી રીતે પેદા હતા અને પાછા ક્યાં જાઓ છો ? ”

તે વૃદ્ધ પુરૂષે જવાબ દીધો: “ હે રાજા ! હું ધર્મ-ત્હારા કર્મનો દેવ છું. આજ સુધી ત્હને દરેક રીતે મ્હેં પવિત્ર નીતિવાન રાખ્યો હતો. પરન્તુ આજ ત્હેં જાણી જોઈને દરિદ્રતા લીધી—તો એની સાથે રહેવાનું મ્હને પસંદ નથી. અને ભાગ્યદેવી લક્ષ્મીજ પણ અહિંથી ચાલ્યાં ગયેલાં છે, એટલે હું પણ જાઉં છું.”

આ સાંભળીને રાજા ધણો દિવગીર થયો. પરન્તુ દિવસની ત્હેણે કહ્યું: “ મહાદેવ ! મ્હને ત્વજીને ભાગ્યદેવી ગયાં, મારેજ આપ પણ સિધાવો છે, તે ઠીક નહિ. કારણ મ્હેં દરિદ્રતા લીધી, એટલે લક્ષ્મીજ અહિં ન રહે; એમાં નવાઈ નથી. પણ આપનો કોઈ દેવ મ્હેં ક્યો નથી. આપની નીતિ સાચવવાનેજ-કરેલું વચન પાળવાનેજ-મ્હેં દરિદ્રતા

“પણ સ્વીકારી છે. તેથી ઉલટી આપની મર્યાદા તો સચવાઈ છે. છતાં આપ મ્હારો ત્યાગ કરો, એ ન્યાય છે ?”

રાજની દલીલ એટલી વાજબી હતી, કે ધર્મે પ્રસન્ન થઈ, ત્હેને જાતી સરખો દાખી, માથે હાથ મૂક્યા. રાજને સુખી થવાની આશીષ આપી, ધર્મ પાછો ફર્યો. ધર્મે રાજ્યમન્દિરમાં પ્રવેશ કર્યા પછી, પેલી ભ્રાત્ર્યદેવીને પણ પાછી મહેલમાં જતી રાજ્યએ જોઈ. ઉતાવળો ઉતાવળો ત્હેની પાસે જઈ, ત્હેણે પ્રણામ કર્યા અને પૂછ્યું: “માણ ! આપ તો ગયાં હતાં ને ?—પાછાં ક્યાંથી પધારવાની કૃપા કરી ?”

લક્ષ્મીએ ઉત્તર આપ્યો: “ભાઈ ! ધર્મ જ્યાં રહે, ત્યાંજ વસવાની મ્હારા સ્વામી શ્રી પ્રભુની મ્હને આજ્ઞા છે: એટલે ધર્મથી દૂર હું રહી શકુંજ નહિ. ધર્મનું ત્હે પાલન કર્યું, એટલે મ્હને પ્રસન્ન કરી, એમજ સમજજો. જ્યાં સુધી તું ધર્મમાર્ગે રહીશ, ત્યાં સુધી ત્હારી સુખસંપત્તિનો નાશ થવાનો નથી, એ તું નહિ માનજો.”

—B.

આનન્દાશ્રમ.

રતન ડોશીને જવાબ.

તીર્થ સમાન રતનમા !

પેલા આપણા અને વહુધેણા પતિઓએ ઉતારેલી પત્નિની અંધારતીઓ વાંચીને તમારો છવ ગભરાઈ ગયો: તેથી ઘરે ઘડપણ ધ્રુજતા હાથે કલમ લખને લખવાની ફરજ પડી ! અને એ આપનો પત્ર વાંચીને તમારાથી પાંચ વર્ષે મોટા તમારા જેઠાણી ડાહી ડોશીમાને પણ—આરતીઓ વાંચીને છવ મુંઝાઈ જવાથી મગજ હાથથી ગયેલું તેથી—તમારા કાગળને ટેકો દેવાનું તાન ચઢી ગયું ને પેટની વરાળ ખુબ કાઢી નાંખી: એ પણ બહુ દીક થયું !

સૌ સરલાજીહેને જે જવાબ લખ્યો છે, તેમાં શું ખોટું છે ? કંઈ નહિ, ભણતરથી નફ્ટપણું, ડાળ, રવચ્છંદાચાર, વગેરે ગાંડપણ કે વહુધેણાપણું આવતું નથી. સૌ બહેન સરલાએ આપેલા દાખલામાંથી ક્યાં કેળવાયેલાંના છે ? કહેવત છે કે “રહે તો આપથી અને જાય તો સગા આપથી !” એ પ્રમાણે ભણનાર યા વગર ભણનાર સ્વાય તે હોય, તોપણ ભણતરને દોષ દેવાની જરૂર નથી. બેશક, નહિ ભણેલાઓ કરતાં ભણેલાઓ વધારે વિચારીને કામ કરશે. અને અભણની પેઠે બીજના દુકાને છુંટાવી નહિ લેતાં, તેમના હિત માટે સ્વાર્થનો ત્યાગ કરવા તત્પર ભણેલાઓજ થશે. કારણ માત્ર એટલુંજ કે તેઓને જ્ઞાન છે. અને તે કારણ એવું છે કે જે ભાગ્યેજ નમારે ગળે ઉતરી શકશે !

કળિયુગની નહિ, પણ આગલા જમાનાની વાત કરીએ: તો પણ કોઈ શાસ્ત્રમાં સ્ત્રીને મારવાનું—ચમચમાવી કાઢવાનું, કોઈ સ્થળે લખ્યું હોયતો ખતાવશો ? (સ્ત્રીઓને હલકી ગણીને તેઓના ઉપર હાથ ઉઘાડવો, તે તો કળિયુગનોજ ચમત્કાર છે !) ઉલટું સ્ત્રીઓને તો

* આપણી લોકકથામાં આ વાર્તા (જે ધણી વધારે લાંબી છે,) બહુતી છે. ત્હેના ઉપરથી ઘણેજાં લેવાયેલી વાતમાંથી આ અનુવાદ જરૂરના ફેરફાર સાથે કર્યો છે.

પ્રસન્ન રાખવાનુંજ કહેલ છે. આ જ માસિક ઉપર જુઓને: યજ્ઞ નાર્યંસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તન્ન દેવતાઃ । એ મનુ મહાત્માનું વાક્ય પણ શું સત્યવે છે? એજ કે-જ્યાં સ્ત્રીઓને પ્રસન્ન રાખવામાં આવે છે, આવશે: ત્યાંજ દેવતાઓ રમણ કરે છે.

કળિયુગમાં કોઈકજ રચેને લાગ્યશાળી સ્ત્રી (તમારા લખવા મુજબ) રાણી થઈ શકી હશે અને તેનો ધણી તે પાપ તેટલુંજ પાણી પીતો હશે! પણ સાધારણ રીતે તો દેખવણી વિના સ્ત્રીઓ પુરોના પગની પાની બરોબર, અરે, પાની બરોબર તો શું, પણ ખાસકાના તળિયા બરોબરની ઉપમા લઈ બેઠી છે! આપણાં શાસ્ત્ર પુરાણોમાં સાંભળીએ છીએ તેવી ચોસક કળાની જાણ, સતી અને શરી સ્ત્રીઓ પતિની “રાણીઓ” થઈ હતી, અને તમારાં જેવાં વૃદ્ધ જેમનો શબ્દો વખત તો ભગવાનના ભજનમાંજ જતો હશે (I) તેમણે એ બધું અમારા કર્તા વધારે સાંભળેલ હશે: છતાં આમ તાહુકીને વડવા ઉઠા છે, ત્યારેજ આટલું કહેવું પડે છે. હાલના બિચારા મુધદેલાઓ કાંઈ પોતાના નામની પહેલાં પોતાની બાપડીઓનાં નામ તો નથી મેલતા ને?—જેમકે “લક્ષ્મીનારાયણ” રાધાકૃષ્ણ, વિગેરે: પણ તમારી મર્યાદા તો રાખે છે ખરા!

અરે લખતાં માહું લાગે તો માફ કરજો, પણ કોઈ પણ જાતના પક્ષપાત વિના ન્યાયની નજરે જોવામાં આવે તો દુનિયામાં જેટલી જરૂર પુરૂષની તેટલીજ જરૂર સ્ત્રીની પણ છે. એકલો પુરૂષ સંસારમાં શું કામ કરી શકે તેમ છે? શાસ્ત્રકારોએ તો એટલે મુઠ્ઠી લખ્યું છે કે કોઈપણ ધાર્મિક યા માંગલિક ક્રિયા સ્ત્રી વિના એકલા પુરૂષથી થતી નથી અને કરવામાં આવે તો તે અપૂર્ણ ગણાય છે. તે તમારાથી ક્યાં અન્નપ્રયું છે? ત્રાણ નહિ કરતાં હુકામાં કહીએ તો પુરૂષ એ ગૃહમંદિરનો રાજા યા તો દેવ છે અને સ્ત્રી એ રાણી અથવા દેવી છે. વાંચો આ ‘સુન્દરી સુખોપ’ ના મુખપૃષ્ઠ પર,—“સ્ત્રી વેના ગૃહ નથી, ગૃહ વિના પ્રજા નથી, પ્રજા વિના રાજ્ય નથી.....સ્ત્રીની ઉન્નતિ વેના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.” સ્ત્રીઓ દુનિયામાં કેટલો બધો મુખ્ય ભાગ ભજવે છે? માફ આ કળિયુગના જમાનાના પુરૂષો તો માત્ર દેખાદેખી—ગાડરીયા પ્રવાહની માફક ડાગળમાંજ આરતીઓ ચિતરે છે! એ કાંઈ સત્યુગની પેઠે સાચી આરતીઓ ઉતારેલી નથી કે પૂજા પણ કરેલ નથી. ઘણાંએ એવા હોય છે કે બહાર મોટા મહાત્મા થઈને લાંબો કરે છે. પણ ઘેર તો ઘેરાંને બરોબર પુષ્પાંજલિ (!) મલતી હશે, અને નિત્ય શાસ્ત્ર પાઠની જડતી હશે! પોતાની ગૃહદેવીઓ એ ચિતરેલી આરતીને લાયક હશે કે નહિ, તે તો આરતી લખનાર જાણે; પણ અશે, બિચારીઓનું માસિકમાં તો માન વધ્યું?

બાકી એ તો સત્યજ છે કે વહુ કાંઈ ગુલામડી કે નાનું બચ્ચું તો ન જ કહેવાય:—તો પછી મરાય કેમ? આખો દહાડો ‘હુંકારા-હુંકારા’ યાવ કેમ? એકે મારનું અને બીજાએ માર ખાવો—એ ધર્મ નહિ પણ જંગલીપણુંજ કહેવાય! હંમેશાં જે સ્ત્રી ભણતી-કેળવાયેલી-ડાહી-ચતુર-હુશિયાર અને અક્કલવાન હોય, તે સ્ત્રીને માર ખાવાનો વખત આવતો નથી; કેમકે તે મારને પાત્ર પણ નથી. (અને ત્હેના પતિની મૂર્ખતાથી એમ અને તો તે એનું મ્હોટું દુર્ભાગ્ય!)—અલુજ—મોયડ—જડ જેવી—જંગલી સ્ત્રીઓજ માર ખાય છે. દેખવાયેલી સ્ત્રીઓ તો પતિની આજ્ઞાનુસાર—મરજી મુજબ વર્તનારી હોય છે, તો પછી દોષમાં ક્યાંથી આવે? અને એવી સ્ત્રીઓને ‘શુધે નાર પાધરી!’ એ કહેવત પણ લાયક

ન પડે ! છતાં તમે તો વૃદ્ધ છોઃ એટલે મીઠમીઠા ફાટેલા યુવાનો સ્ત્રીઓને ફટકાવતા હોય તોપણ ત્હેમને તમારે વારવા નોંધ્યો; તેને બદલે ફટકાવતાં શિખવાડો તે યોગ્ય છે ? તમારે તો સારીજ શિખામણ આપવી નોંધ્યો. ઘણીના હાથનો માર ખાઈને મોટાં થવામાં કાંઈ સાખાશી વધતી હશે ખરી કે ?—તમે સુખી હશે તેની કાણ ના પાડે છે ? બાકી મન માન્યાં હુગડાં કરાવવામાં, ઘરેણાં ધડાવવામાં, લગ્નના લ્હાવા લેવામાં, અઘરણીમાં જમવા જવામાં ને મોસાળામાં ફરવામાંજ સ્ત્રીઓનાં સુખની સમાપ્તિ થતી હોય, તો તે તમને સુખારક રહે !—સ્ત્રીને ફટકાવી કહાડવા કરતાં, જેમ પતિને વધારે સારું બીજું કામ કરવાનું બહુ છે; તેમ પત્ની—ગૃહિણીને માટે પણ ‘ત્દમારાં માનેલાં સુખ’ કરતાં વધારે ઉત્તમ મોટી ફરજો અને અનેક પ્રકારના અદ્ભુત લ્હાવાઓનો આનંદ ધણોય લેવાનો છે !

(રાજકોટ.)

જિ. સૌ. જયોત્સ્નાનો પ્રણામ.

પત્ર મંજૂષા.

સ્ત્રીઓને પણ નમસ્કાર કરાય ?

દેશકાળના અનિવાર્ય બળને લીધે આપણા પુરુષ વર્ગને પોતાના કુટુંબની સ્ત્રીઓ ઉપરાંત અનેક સ્ત્રીઓના સમાગમમાં ઘણી વાર આવવું પડે છે. આવે પ્રસંગે પેહેલી એક બે મીનીટનો સમય ઘણી વિચક્ષણ રીતે પસાર થાય છે; અને પછી “આવો”, “કેમ છો ?”—એમ વાત શરૂ થાય છે. આ અગવડમાંથી બચવાને માટે ઓળખાણવાળાં સ્ત્રી પુરુષો મળતાંની સાથેજ પરસ્પર નમસ્કાર કરવાનો પ્રાચીન રીવાજ આપણામાં ચાલુ કરવામાં આવે, તો શું તે અઘટિત છે ?

હ્યારા અનુલવ પ્રમાણે બંગાળી અને પંજાબના સુરિક્ષિત વર્ગમાં આ રીવાજ ચાલુ છે. શુન્દરાતમાં પણ આ રીવાજ કેટલે એક અંશે પ્રચલિત છે. પરંતુ તેને સર્વત્ર વિસ્તાર કરવાની જરૂર છે. સ્ત્રી જાનિને માન આપવાનો શાસ્ત્રોક્ત પ્રચાર આપણા અનાર્થ જીવનમાંથી ધસાઈ ગયો છે; પરંતુ સ્ત્રી અને પુરુષ પ્રત્યે વધારે માનપ્રેમ દષ્ટિએ જોવાનો આ રીવાજ ચાલુ થવાથી તેમની પરસ્પર વર્તણૂક અને લાગણીમાં પણ યોગ્ય ફેરફાર થશે. પ્રાચીન આર્યસંસ્કારના સંચય અને રક્ષણના સાધન રૂપ આપણા સ્ત્રી વર્ગમાં—માત્ર પાશ્વિમાત્ય રીતરિવાજોના અંધ અનુકરણરૂપ ‘સજ્જામ’ અને ‘રોકડેડ’ નું ધર્તિગ દાખલ કરવાની અયોગ્યતા તો સ્પષ્ટ જ છે !

સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચે નમસ્કારની પદ્ધતિ દાખલ થવાથી, હાલમાં પુરુષ વર્ગમાં પ્રચલિત અર્ધશસ્ત્ર “સાહેબજી !” નીકળી જઈને, મળેલી અને છુટા પડતી વખતે નમસ્કારનો રીવાજ ચાલુ થવાની આશા પણ રાખી શકાય.

આ સંબંધી લખવાનું પ્રયોગન એટલું જ કે સ્વદેશના રાષ્ટ્રીય સંસ્કારો નષ્ટ થવા દેવા ન જોઈએ. નમનની પદ્ધતિ એ એક પ્રજાની સંસ્કૃતિનું ચિહ્ન છે. બે જાતનીઓ અંચવા ફાનસના બે પ્રજાઓનો મળતી વખતે પોતાની રાષ્ટ્રીય પદ્ધતિ પ્રમાણેજ અરસ્પરસ માન આપે છે; તો પછી શુન્દરાતી સ્ત્રી પુરુષોમાં આવા પ્રસંગોએ પુરાણસિદ્ધ નમસ્કાર કરવાનો રીવાજ ચાલુ થાય તો સર્વથા યોગ્ય જ મનાય.

આ સંબંધી વધારે લખવાની જરૂર નથી. તો પછી આશા છે કે સુન્દરી સુબોધના અનેક આલોકો, વાચકો અને લેખકો આ સંબંધી વિચાર કરી પોતાના અભિપ્રાય આપશે અને યોગ્ય લાગે તો તેમ વર્તન પણ કરશે.

(ફોર્મન કોલેજ લાહોર.)

—પાપટલાલ ગોવિન્દલાલ શાહ.

શ્રીલેખના ખાસ અંકમાં કયા વિષયો આવવા જોઈએ ?

૧. લેખક જીવનના-પ્રકટપત્ર.

જીવન !

બંધુસમાજે તમારી ઉન્નતિ કરવા “ સુન્દરી સુબોધ ” ને જન્મ આપી આજ પર્વત ચલાવ્યું છે. હાલના તાંત્રી પોતાના પત્રને વિશેષને વિશેષ ઉપયોગી કરવા જૂદી જૂદી તરેહના પ્રયાસો કરે છે. શ્રીઓનાજ લેખોથી ભરેલો ખાસ અંક કાઢવાની પ્રથા આ પ્રયાસમાંની એક છે. આ અંકમાં લખવા ધણી જીવનના ઉત્સાહથીજ નહીં પણ શક્તિથી લાગ લે છે. તોપણ એમ લાગે છે ધણી જીવનના લખવાની ઉત્કંઠા મહાવરા વગર, વિષય ન સજવાથી અથવા સ્વાભાવિક વિનયથી, તરસી રહે છે. બધી જીવનના વાર્તાઓ, કવિતા કે નિબંધો લખી શકે, એવી વિદ્યા કે શક્તિથી સંપન્ન નથી હોતી; છતાં લખવાને ધણી ઉત્કંઠા હોય છે, એવી જીવનના માટે વિષયોની હાની સરખી યાદી લખી મોકલું છું. આ વિષયો એવા પસંદ કરવામાં આવ્યા છે કે તેના સંબંધી માહિતીજ લખી મોકલવાની છે, તેમના વિશે બહુ વિચાર કરવાનો નથી.

ભૂગોળ અને કૃષિવાયસા જેને “ ગુજરાત ” કહે છે, તેના લોકો ધણા ભાગે પાકે કે. આ દરેક ભાગની રહેણી કરણી જૂદી હોય છે. “ લાટદેશ ” એટલે - સુરત, ભરૂચનો પ્રદેશ, “ ચરૌતર ” અને “ તળ ગુજરાત ” એટલે અમદાવાદની આસપાસનો પ્રદેશ, “ ઝાલાવાડ, ” “ ગોહિલવાડ, ” “ સોરઠ, ” અને “ હાઝાર, ” વગેરે વગેરે જૂનાં વિભાગોમાં-મુખ્યમાં ગુજરાતીઓની વસ્તી થવાથી, મુખ્યપણે ઉમેરી સકાય. અને - ગુજરાતી ભાષા સાથેના હોના સંબંધને લઇને “ કચ્છ ” પ્રાન્ત ને પણ હવેમાં સ્થાન ઘટે છે. આ જૂનાં જૂનાં સ્થળોમાં રહેનારી જીવનના નીચેની બાજતપર કંઈક લખી મોકલશે તો તેઓ પોતાનું અને બીજાનું જ્ઞાન વધારશે.

૧. ધરતી બાંધણી અને સગવડ દેશ પ્રમાણે, નાત પ્રમાણે, અને સ્થિતિ પ્રમાણે જાતજાતની હોય છે. જૂની અને નવી બાંધણીમાં ફેર હોય છે. નવી ઘખનાં ઘરો બધે એક જાતનાં બંધાતાં જાય છે, છતાં જૂનાં ઘરોની ખુશી અને ખામી જાણવાથી ખીસકુલ નુકસાન નથી. એકાદ જીવન સુરતનું ઘર વર્ણવે, તો ખીજ જીવન અમદાવાદનું ઘર, તો ત્રીજ જીવન ભાવનગરનું. તો ચોથી જીવન જુનાગઢનું, તો પાંચમી જીવન ભાવનગરનું વગેરે.

૨ ખાવા પીવાની રીતભાત અને વખતમાં પણ એક સરખાપણું નથી, આનાં વર્ણનો બેશક ઉપયોગી થાય. જૂદા જૂદા દેશો જૂદી જૂદી વાનીઓ કરાતી હોય; એ વાનીઓ કરતી વખતે કઈ કઈ વસ્તુઓ સાથે થવી જોઈએ અને કઈ કઈ નહીં. શાક

ભાજી અને અથાણાની નવી નવી રીતો અને પ્રયોગો; ચટણી, કચુંબર; રાયતા, મુખવાસ વગેરેના પશુ ભાતભાતના પ્રયોગો બાણવા જેવા થશે. વિશેષમાં દક્ષિણીઓના સમાગમથી આ બાબતોમાં ફેર પડ્યો છે. તે ફેર પણ નોંધવા જેવો છે. મુંબઈની શ્રીમતી ગુજરાતી, કમ્પ્લી અને દક્ષિણી રસોઈપરથી, અને કેટલેક રથજે અંગ્રેજ રસોઈપરથી ભાતભાતની રસોઈ અને જમવાની કળા ખીલવતા જાય છે, તેનું પ્રભુત્વ રસિક થવા વિના રહેશે નહીં. મરેડી માસિક મનોરંજનમાં કેટલીક દક્ષિણી ખેડેના તરેહ તરેહની વાનીઓ કેવી રીતે બનાવવી, તેની ટુંકા નોંધ લખી મોકલે છે, તેનું આપણે સૌ લખાવાની જરૂર છે. આ ઉપરાંત જમતી વખતની રમણિયતા અને સગવડોનું બ્યાન પણ થવું જોઈએ. દક્ષિણીઓ રંગોળી પુરે છે, અંગ્રેજોને પ્રુલો ગોઠવે છે, વગેરે રીવાજો આપણામાં પ્રવેશ થવા થોડા નથી? ભાતભાતની હકીકત પ્રગટ થશે તો પછી બોજન વિશે અનેક રસિક પ્રશ્નો ઉદ્ભવે. ક્યારે ક્યારે જમવું? જમતાં કેટલો વખત લેવો? કેવી રીતે વાનીઓનો ક્રમ ગોઠવવો? શોષણ આપે અને સ્વાદ પાંચ આપે એવું બોજન શી રીતે કરવું? પોતાની કમાણીના પ્રમાણમાં આ બધો હદાવો કેવો અને કેટલો દરજ્જો લેવો?

પ્રશ્ન નકતુ નકતુ પ્રમાણે પાક, વસાણા, વગેરે ખવાતાં (થોડાં ઘણાં હજી ખવાય છે), તેની પણ સવિસ્તર હકીકત આમ પ્રગટ થવી જોઈએ. માંદા સ્ત્રીપુરુષોને માટે કેવા ખોરાક થતા, સ્ત્રાવડી સ્ત્રી અને ધાવણાં બાળકની માને માટે કેવા ખોરાક રધાતા, કેવી પરેશ પળાતી, તે તથા ફેરાળની અને તાસ્તાની જૂદી જૂદી ચીજો કેવી રીતે થતી અને થાય છે, તે વિશે ઘણી ખેડેનો કુશળતાથી લખી શકશે.

૩. અગાઉ ઘરમાં સરસામાન અને રાચરચીલું કેવાં વપરાતાં? હવે કેવાં જોઈએ છીએ? તેની ગોઠવણી કેવી થતી? હવે કેવી થાય છે? કેવી થવી જોઈએ?

૪. પોષાકનો સવાલ ઘણી ખેડેનોએ વિચાર્યો હશે. જૂનો પોષાક અને જૂની તરેહનાં લુગડાં જતાં જાય છે અને નવી ફેશનેનો અભ્યાસ કરનારી ખેડેનો તેનાં વર્ણન લખે અને દરેક ફેશનેનો ઉદ્દેશ સમજાવે. જૂતી અને નવી ફેશનેનો સુકાખતો કરે તો ઘણું સાચું થાય. અસલ લુગડાં કેવી રીતે જળવાતાં, કેવી રીતે યોગ્યતામાં અને બગડેલાં સાફસફ થતાં? હવે કેવી રીતે થાય છે? હાથે કપડાં સીવવાં હોય તો કેવી રીતે સીવવાં?

પોષાકની સાથે પ્રસાધન (Toilet) નો વિષય પણ રસ ઉપજાવે એવો છે. વાળ યોગ્યતા, અથવા યોગ્યતા, શરીર સ્વચ્છ રાખવું, કપાળમાં આંદોલન કરવો, હાથેપગે મેંદી મૂકવી, શરીરના સિત્ત સિત્ત અવલોકન પર છુંદણાં અથવા ત્રાજવાં પાડવાં, વગેરે-જૂતા અને નવા રીવાજો તથા અલંકાર પેરવા એ પ્રસાધનમાં ગણાય. અગાઉ કેવા કેવા દાગીના પેરાતા અને કયે કયે પ્રસંગે? હાલ કેવા પેરાય છે અને કયે કયે પ્રસંગે? ઘાટ કેવા હતા? હાલ કેવા થાય છે? ધરેણીથી શા શા લાભદાનિ થાય છે? ઘાટ શા માટે બદલાય છે? સોનારૂપાના દાગીના સરસ કે ઝવેરાતના? ઝવેરાતના જડાવ દાગીનાની ભાતો અને તેમાં થઈ શકતી નવી નવી ક્રાંતિઓ વગેરેનું બ્યાન ગુજરાતી મુંદરીઓની રસિકતા પ્રગટ કરશે.

૫. સુન્દરી જીવનમાં મોઝ અને ગમ્મતના ઉત્સવો, પર્વો, અને યાત્રાઓ આદિનું સવિસ્તર વર્ણન તથા હેમનો હમેશનો વ્યવસાય બહેનો લખી મોકલે, તો મુકાબલાથી એમાં ઘણો ફેરફાર થઈ શકે. જૂના અને નવા ઉત્સવ મોઝના આ પ્રસંગો વર્ણવાય તોજ, સ્ત્રીજીવન સુખી કરવાના પ્રયત્નોને ઘણું સૂચન મળશે.

૬. બાલકોના ઉછેરના અને કુટુંબીઓની સેવાના પ્રસંગો, બનાવો અને રીવાજો ખાસ કરીને નોંધાવા જેવા છે. બાલકને માટે કેવાં કેવાં “હાનરડાં” જૂદા જૂદા ટેકાણે ગવાય છે? કેવી વાતો અને રમતોમાં તેમને શુદ્ધતાન કરાય છે? કેવી રીતે દેવ સેવા વગેરેમાં તેમને પરાયી તેમની ધર્મપરાયણતા ધરાય છે? સામુદાયના સંબંધો-દિવસમાં અમુક વખતે સાસુને વહુનું પગે લાગવું, અમુક વખતનું વસ્ત્ર કે અન્નકાર વહુ પેરે, ત્યારે સાસુના પગ આગળ ભેટ ધરવી; ભાઈ બહેનના સંબંધોમાં “વીરપસલી,” “કાપડું” વગેરે; દીઁગર સોનાઈના સંબંધમાં “ગોડ” વગેરે. આવા આવા નોંધાયલા પણ ઝીણા ઝીણા પ્રસંગો આપણાં જીવનમાં રહેલી મહત્તા અને ન્યૂનતા બતાવશે.

૭. ઘર અને તેનું આંગણું રમણીય, તંદુરસ્ત અને આલ્હાદક શી રીતે થઈ શકે? કેવાં કેવાં ઝોડો વાવવાં? એકલાં તુળસીધીજ સતેષ માનવો?—અને તે પણ જેમ ઉગે તેમ! ક્યાં ક્યાં ફુલ કે ફળનાં ઝોડો આંગણમાં ટાપીશું?—અથવા બારીએ, કુંડામાં ઉગાડશું? બાળકોને માટે અને પોતાના વિનોદ માટે કેવાં કેવાં જાનવરો પાંખીશું?

આટલું આ વર્ષ ખસ થશે. આથી મોટા પ્રશ્નો કેશમાં ઉઠેલા છે અને તેમના ઉકેલમાં ત્હમારા સાહાય્યની અપેક્ષા છે. પણ ત્હમે ત્હમારી આજુબાજુની પરિચિત સ્થિતિનું અવલોકન કરતાં કરતાં, તેમાં જમાના પ્રમાણે ફેરફાર અને સંસ્કાર આણતાં આણતાં ાગળ વધી અને કેશના પ્રશ્નોમાં ભાગ લેા એથી વધારે ફેરું શું? તંમારે માટે તમારા જીવને હેતુ છે, તમને ઉત્તર કરવા તેઓ ઉત્સુક છે; પણ સાથે સાથે તેઓ ઘેર આંખે ારે તમારી પાસેથી સારી રસોઈ, પોતાના મિત્રો આવે ત્યારે તેમનો યથાર્થ સંસ્કાર, તે પોતાના સંતાનોનો યોગ્ય ઉછેર તથા પોતાના કુટુંબીઓની સંભાળની પણ તેઓ પેક્ષા રાખે છે. માટેજ આ વસ્તુઓપર લક્ષ આપવાની જરૂર છે.

એક મિત્રની સાથેની વાતચિતમાં આમાંની ઘણી બાબત સુઝેલી હોવાથી તેનો પકાર માની, ગુજરાતના ગૃહજીવનમાં રસ, કળા, સૌંદર્ય, આરોગ્ય, પ્રભુતા, સદ્ગુણ અને અર્થ નિવાસ કરો એવી વાંછનાથી વિરમું છું.

—“ E ”

૨. સ્ત્રીઓના અનુભવો.

“સુન્દરી સુબોધ ના સ્ત્રીજીવન ” વિષેનું તા. ૧૪ મી સપ્ટેમ્બરના “ગુજરાતી” માં આપનું ચર્ચાપત્ર યાને “ચર્ચાપત્રને નવાજ ” વાંચ્યો. ઘણા દિવસની કેટલીક શંકાનું પણ ત્હમાં સમાધાન થયું. દસ વર્ષ ઉપર આટલા સ્ત્રીજીવન મ્હોના, એ નક્કિજ છે: અને સુન્દરી સુબોધે બીજું કંઈ ન કર્યું હોય, તેપણ આટલું કામ થોડું નથી.

ગયા વખતના “આસચક” માં ઘણા મહત્વના અને ઉપયોગી વિષયો છે: વાંચવા લાયક વાંચાઓ, કવિતાઓ, ચરિત્રો પણ છે: છતાં સ્ત્રીઓએ પોતાનાં જીવન અંગ-જથી પડેો ખોડેવા બધાં પ્રયત્ન કરીશું છે, તે “પત્ર મંજૂરા” વાળો ભાગ મ્હને

સર્વથી વિશેષ પ્રિય થયો છે. હું ઈચ્છું છું કે આ વર્ષે સ્ત્રીઓનું તે તરફ ખાસ ધ્યાન દોરવામાં આવશે; અને સ્ત્રીઓનેજ હાથે—(આજ તો પોતાના નામ સાથે નહિ, તથાપિ પૂર્ણ રીતે—) તહેમનાં એકાન્ત, એકમાર્ગી જીવનની કથામાંથી ખૂટકે પ્રકરણો લખાઈ પ્રકટ કરવામાં આવશે. “ સ્ત્રીજીવન ” જેવા મહત્વનો વિષય અને સ્ત્રીઓ પોતેજ તહેનું સ્વાતંત્ર્ય લેખન કરે, એ કરતાં અધિક સ્તુત્ય શું ?—સ્ત્રીઓની કેળવણી, સાંસારિક જીવન, સામુ—નણુંદ—દેરાણી—જેઠાણી સાથેનો સંબંધ, પતિ તરફના અનુભવો, બાલકોની ખોલવણી, પોતાનું નિત્ય વાંચન, શારીરિક આરોગ્ય (પોતાનું અને કુટુંબનું), ઘર સંસારમાં આવતી—મુશ્કેલીઓ, ઈ. ઈ. વિશે જે સ્ત્રીલેખકો લખવા પ્રવૃત્ત થશે, તો શુભરસી પ્રજા ઉપર મહાન આભાર થશે. કારણકે તંદારેજ લોકો જોઈ શકશે કે આપણી સ્ત્રીઓનો સંસાર આપણા (પુરુષો)થી ભિન્ન છે અને તે તરફની આપણી ઉદાસીન વૃત્તિ, બેદરકારી અથવા પ્રમાદ, તહેમને અમુક અમુક વિપત્તિઓ—મુશ્કેલીઓમાં અકારણ ઉતારી પાડે છે ! આ કામ ધારીએ તેટલું રહેલું નથી, એ સત્ય હું સ્વીકારું છું; તથાપિ “ જ્યાં વૃત્તિ છે, ત્યાં પ્રવૃત્તિ પણ થઈ શકશે. ”

(વડોદરા)

—એક પુરુષ બ્રાહ્મક.

બાળ વિધવાઓ:

હિંદુમહાજને, શાસ્ત્રીઓએ તથા ધર્મચાર્યોએ

દયા અને ન્યાયની દૃષ્ટિથી જોવાની જરૂર !

ભારતવર્ષની અજ્ઞાન બાળ વિધવાઓ કે જેઓ, જાણે અજાણે કેવલ પતિનો હાથ શાસ્ત્રવાતીજ અપરાધિણી છે, અને જેઓએ પોતાના પતિનાં કે સસરાનાં દર્શન પણ નથી કર્યાં, અર્થાત્ પતિ કે સાસરું શું છે ?—તે જેઓ રહમજતી પણ નથી, તહેના માટે હિંદુસમાજના જાણીતા અગ્રણ્યો, શાસ્ત્રીઓ, મુધારકો, મહાજનના શૈક્ષીઓ, અને ધર્મચાર્યોની આગેવાની હેઠળ જાહેર સભાઓ ભરી, ઘટતો વિચાર કરી, તેવી વિધવાઓનાં પુનર્લગ્ન શાસ્ત્રસંમત કરાવી, તે માટે મુખ્ય મુખ્ય આગેવાનોની સહી સાથે પ્રકટપત્રો છપાવવામાં આવે, અને સમસ્ત વર્તમાનપત્રો એ પ્રશ્નો ઉપાડી લે, તો લાખો નિરાધાર અને નામની બાળ વિધવાઓનાં જીવન મુધારીને હાથ એ દ્વારા કન્યા વગર નિર્વંશ જતાં અસંખ્ય કુટુંબોમાં પ્રજ્વળતાં પારણાં ન બંધાવી શકાય ? કન્યા વિકૃત્યના કેરથી બચવાને લોકમત કેળવવા માટે જેવો પુરુષાર્થ કરવામાં આવે છે, તેવી વિશેષ પુરુષાર્થ આ પરાધિકારી કાર્ય માટે કરવામાં આવે તો જનસમાજનું કેટલું બધું હિત થઈ શકે ? વળી આ હિંસ્યાલયથી કન્યા વિકૃત્યનો કેર પણ ઓછો થશે, અને એથી જુના વિચારવાળા સમાજના બંધારણની મર્યાદા રાખવા ઈચ્છે છે, તે પણ તહેમની દૃષ્ટિથી સંચાલશે. અનુભવવાન જેવા પણ સંમતિ આપે છે કે—

“ જે સ્ત્રી કે પુરુષનો માત્ર પાણીગ્રહણ સંસ્કાર થયો હોય, પણ સંયોગ ન થયો હોય, તો તેનો પુનર્વિવાહ થવો જોઈએ. ” (મનુ સ્મૃતિ. ૯: ૧૭૬.)

સાક્ષર-શ્રીયુત ગોવર્ધનરામે પણ પોતાના “ સરસ્વતીચંદ્ર ”ના ૩ જા અને ૪ થા

લાગમાં લગલગ એવા પ્રકારની વલણ બતાવી છે; એટલુંજ નહિ પરંતુ 'ઠાકીયાવાંડા' મહાજને તો કેટલાંક દૃષ્ટાન્તોથી પણ એ વાતને આચારમાં મૂકી છે; એ સત્ય પ્રકટ છે. કેટલાંક સમય પર તળાજામાં એક કન્યા ચોરીમાં રંડાઈ હતી. તેને માત્ર "હાય જાણવાનીજ" દોષિત ગણી, તેણે લગ્ન ફેક કરી મહાજને તેને અન્ય પુરુષ સાથે પરણાવવાની રજા આપી હતી; અને તે પરણી પણ ગઈ છે. બુનાગઢ તાબાના સાસણ ગામમાં પણ એવો બનાવ બન્યો હતો. વરરાજા પરણીને મુરા પાધરા થેર પહોંચ્યા નહિ એટલાંમાં તેમનો અકાળ થયો ! આ ઉપરથી બગસરા, જેતપુર, સસ્તાઈ, મેંદરડા, ને બીલખા, આદિ ગામના મહાજને દરાવ કર્યો હતો કે, "તે બાળ વિધવાનું ફરી લગ્ન કરાવવું." બગસરામાં પણ એક એવી બાળવિધવાને મહાજને એવા પ્રકારની છૂટ આપી હતી ! કાળવાડમાં એક આદિત્ય આશ્રણ કન્યાના સંબંધમાં પણ એવી પરવાનગી આપવામાં આવી હતી. હમણાંજ છેલ્લા મહા મહિનામાં યજ્ઞના ભાવનગરના એક સોની વાણીયા કરસન નારણની પુત્રી ઠાકીનાં લગ્નની બાબતમાં પણ, તે કન્યા બિચારી ટુંક સમયમાંજ વિધવા થવાથી, ગઈ તા. ૧૨-૭-૧૩ ને દિવસે; મહાજને તેને ફરી લગ્ન કરવાની રજા આપી હતી ! હવે આપ જોશો કે, થોડી ઘણી પુખ્ત વયે લગ્ન થયા પછી પણ, તે બાળાઓ અકાળે દુર્દેવને ભોગ થઈ પડી, તેને માટે દયાળુ મહાજને ઘટતો વિચાર કર્યો. હવે ૧૯૧૧ની છેલ્લી વસ્તી ગણતરી મુજબ, ૧ ધી ૫ વર્ષની ઉમરની ૧૭૭૧૩ અને ૫ થી ૧૦ વર્ષની અંદરની ૯૪૨૭૦ મળી, કુલે એક લાખ વિધવાઓ છે. તેમનાં લગ્ન, લગ્ન કેમ કહેવાય ?-અને શામોટે તેઓને કુમારિકા ન ગણવામાં આવે ! બુની દૃષ્ટિવાળાં શાસ્ત્રો પુનર્લગ્ન કરવાની ના કહે છે એ વાત દલીલને ખાતર ખરી માનીએ તો એ સાથે શાસ્ત્રોએ પણ કહે છે કે આવાં લગ્ન શાસ્ત્રની દૃષ્ટિમાં લગ્ન નથી. તો એ વિચારપણ કેમ ન કરવો ? ૧૫ વર્ષની અંદરની ૨૨૩૦૪૨ વિધવાઓનો કેસ પણ એવોજ વિચારનીય છે. ૧૫ થી ૨૦ વર્ષની ૪૬૬૮૩૭ અને ૨૦ થી ૨૫ વર્ષની નવેક લાખ વિધવાઓનો પ્રશ્ન પણ એટલોજ કઠણ છે ! તેમને બાંહેધરવા ગણવી કે નહિ ?-તે ભલે મહાજન, ધર્માચાર્યો, અથવા લોક મતનાં નિર્ણય ઉપર રાખવામાં આવે; પરંતુ આ ભાગ્યહીન અજળ બાળકો, "અહિંસા"ને પરમધર્મ માનનારા હિંદુ સમાજની દયાને પાત્ર નથી ? અને આવા કેળવણીના જમાનામાં પણ, એમને માટે કાંઈ વિચાર કરવામાં નહિ આવે ? ઇતર પુખ્ત વિધવાઓ જેઓ પુનર્લગ્ન કરવાની ઈચ્છા રાખતી હોય, તેમનો અનાચારના ભયથી બચવા માટે આપેલ ધર્મ તરીકે પણ પુનર્લગ્ન કરવો આપને થોડા ન લાગતો હોય અથવા એ સમાજને અહિંસકર છે એમ આપ માનતા હો તો તે પ્રશ્ન અથવા મતભેદને ધડીલર બાળુએ મુકીએ. પણ, લોકહિત અને દયા ધર્મના આટલા બાળ વિધવાઓના પ્રશ્ન પરતો આપણે સર્વેએ એક સાથે મળી વિચાર કરવો તથા તે અવાંચક દીન પ્રાણીઓની દશામાં, પોતાના કોઈપણ દોષ વિનાજ-આવી પડેલી આપણી બહેનોને માટે એટલો જીવનની સુખ શાન્તિનો માર્ગ ખુલ્લો મુકવા (તેમાં વિગંધ મળે ત્યાં સુધી) ચાહુ પ્રયાસો કર્યા કરવા, એ ધણું જ આવશ્યક નથી ?

હિન્દી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ:

પ્રિયતમ એહેની વિ,—

તાજ પમી તારીખનું પત્ર મળ્યું. તારો ઉપકાર થોડે થોડે અંતરે થવા કરે છે; મારા એક મિત્ર સાથે વાતચીત થઈ હતી, તે પરથી-તથા અનુભવથી તને શું લાગતું હશે આપણો વિયોગ થવાથી, તે હું પણ સમજી શકું છું. અત્યાર સુધી હું નહિ સમજી શકતો; પરંતુ હિંદુ કુટુંબમાં “વધુ”ની સ્થિતિ શું હોય છે, પતિ બદલ હોય ત્યારે પોતાને કયા આનંદો બાજી રહે છે, અને તે પણ બેગવી શકાય છે કે નહિ, તે બધું હું હવે સમજી શકું છું. અને જેમ જેમ તેના ખ્યાલ વધારે ને વધારે થતો જાય છે તેમ તેમ તેની સામે તિરસ્કાર વધતો જાય છે. અમે પુરૂષ વર્ગે સ્ત્રીઓને અમારી ગુલામ બનાવી દીધી; તેના મનમાં અમારી સર્વોપરિ સત્તાના ખોટા ખ્યાલ પેસાડી દીધા; સ્ત્રી અમને પ્રભુ ગણે, તે વિચારને ઉત્તેજન આપ્યું; અમારા વિના સ્ત્રીને આ જગતમાં કંઈ નથી તેવું ખોટું; ભરમારું અને તેમાંથી સતીની લાવના તથા ફરજિયાત વંધન્ય વિગેરે, ફરતાની પરાકાષ્ટા વાળા વિવાળે પ્રસરાવ્યા! સ્ત્રી ખરા હજારથી અમને આહે, (અમારામાં ફુગુંણો હોય છતાં પણ!)—અમારા પરની તેની પ્રીતિ શુદ્ધ અને નિર્મલ રહાજ કરે, અમારી ખરાબ વર્તણૂક છતાં તેના મનમાં અમારા માટેનો પ્રેમ, માન અને ઉચ્ચપણાનો ખ્યાલ તેવો ને તેવોજ રહે, એથી આ જગત પર સ્વર્ગ વસાવી શકવા જેટલું જેનામાં સામર્થ્ય છે તેવા ઉમ્મ તપને સ્ત્રીઓએ વેડ્યું; અને તેનો બદલો પુત્રોએ સ્ત્રી નરકમાં લઈ જનારી છે. એવો બોધ આપીને વાળ્યો!—બોધ, વધારે શું લખું? અમને તમારા જેવી-દેવી પ્રેમ મય મનુષ્યમાં પ્રભુના જે જે ગુણો છે તે-તે સર્વની મૂર્તિઓ નહિં મળવી જોઈતી હતી. પરંતુ અમે કંઈ પણ ખરાબ રીતિથી તેમની સાથે વર્તીએ તો તરતજ સીધા કરી દે, તેવી સ્ત્રીઓ મળવી જોઈતી હતી! આ મારી બહેની! જેમ જેમ તમારા વિશુદ્ધ, ઉદાત્ત, ઉત્કૃષ્ટ હૃદયોનો ખ્યાલ થતો જાય છે, અને પુરૂષ વર્ગની અધમતા અને નીચતાના પરિણામ રૂપ તમારી અધિકાસિત (—ખરું જોનાં, કુદરતી વિકાસ થાય તેમાંથી પણ જંબી જોઈને પુરૂષે દૂર કરેલી)—માનસિક સ્થિતિનો ખ્યાલ આવે છે, તેમ તેમ સ્ત્રી એ પ્રભુનો અંશ છે અને પુરૂષ “શયતાન”નો અંશ છે, એમ થઈ આવે છે! અમારા જેવા પાપાત્માના સંગથી તમે દૂરિત થાઓ છો, તમારા માટે આ દુનિયામાં નથી પરંતુ કોઈ સ્વર્ગીય દુનિયાનાં તમે વાસી છો, તેમ થઈ આવે છે.

અમારે માટે તમે દુઃખની દરકાર કરતાં નથી; કલેશનીજ મનિ એવું અનિ સંકટ ભરેલું હિન્દુજન સુખ અને સંતોષની રૂત્તિથી પસાર કરો છે; ખાવા નહિં મળે, કપડાં નહિં મળે, સામુ અને નણુંદ જગત્વી ચક્ષુમાં તમને નીચાં ઉતારી પાડે અને ખીછ અનેક રીતે સતાવે, છતાં પણ સર્વ કષ્ટ અને સંકટને સંતોષપૂર્ણ આત્માથી સ્વીકારી લેનારી, આ હમારી બહેન અને તારી જેવી ખીછ અનેક આપાઓ! તમને અમે કંઈ રીતે કહી શકીએ કે—તમારા જેવી દેવી મૂર્તિઓ માટે અમે યોગ્ય છીએ?

“કેવળ વહાણુરે, લેકુંડ નથી જનું,”

“ત્યાં સુજ નંદ કુંવર ક્યાંથી લાવું?”

એ એ સ્ત્રીઓમાં તમારાં અમાધ ઉત્કર્ષ, તમારી દિવ્યતા, તમારો વિશુદ્ધ પ્રેમ,

તમારી મોહક મુદ્દતા, અને તમારી સ્વર્ગીય લાવના, ઇત્યાદિ,—સર્વ દેખાઈ આવે છે; પરંતુ આપણા દેશમાંની તે લાવના ‘જૂંડની’ પાસે સાચાં મોતીનો હાર’ ધરવા જેવી જ છે. !

મારી બહેની ! તારા પત્રથી પ્રેમની લાગણીને લખને તને શું થઈ આવે છે, તેનો ખ્યાલ મને આવી શકે છે. તેમ. મારી પોતાની લાગણીથી મને શું થાય છે, તે હું અનુભવું છું; અને તેથી આ જગતમાં નું જેને તારું સર્વસ્વ માને છે તેના વિયોગથી તને શું થતું હશે, તે પણ હું સમજી શકું છું. પરંતુ મારે તને કહેવાનું એજ કે—આ સંસારમાં તદ્દન દુઃખ વિનાનું સુખ કેને મળ્યું છે ? અને તદ્દન સુખ વિનાનું દુઃખ કોણ પામ્યું છે ? સુખ અને દુઃખ પર્યાયમાં આવ્યા કરે છે; તેથી સુખનો સમય આવે ત્યારે સુખનો ઉપભોગ કરવો અને દુઃખ ઉપરિચિત થાય ત્યારે સતોષ અને શાંતિથી સહન કરવું જ જોઈએ.

તારાથી બે ત્રણ માસનો પણ વિયોગ સહન થતો નથી. તું તો વધારે સુત છે, વધારે સુશીલ છે, પુસ્તકોમાં વધારે આનંદ લઈ શકે તેમ છે, તારા આસપાસના સંયોગો (કુટુંબ, વાંચનની સગવડ વિગેરે) યથા સારા છે. છતાં તને આવું થઈ આવે છે: તો ગરીબ બિયારી.....ને શું થતું હશે ? પરંતુ તું સતોષ માનજે કે તને જેટલું દુઃખ છે તે કરતાં અસંખ્ય ગણાં વધારે દુઃખી મનુષ્યો આ જગતમાં માલૂમ પડશે; અને જે કે પ્રભુએ પૂર્ણ સુખ તો આપ્યું નથી, છતાં પૂર્ણ દુઃખ પણ આપ્યું નથી તે વિચારમાં સતોષ માનજે.

ખીલું,—પતિને અતિ પ્રિયતમ મિત્રથી વધારે માનવો કે નહિ, તે વિષયમાં મેં તારા અભિપ્રાય માગ્યો છે: તે આપજે. પતિને પ્રભુ ગણવાનું પરિણામ શું આવ્યું, તે તમે સમજી છો અને જુઓ છો તમારી દીન અધમ દશા ! તમારા પરનો બધો જુલમ—તમારા વિકાસના દારતું બંધ થવું ! તમારી નિર્મળ આનંદ ભોગવવાની શક્તિ ઉપર પતિની દેવાતી અથવા હાજરી રૂપી બંધન મૂકાયું; પતિને ‘સર્વસ્વ’ ગણવાથી “તેના વિના જગ. ખાઈ” એમ થયું ! આવાં આવાં અનિષ્ટ પરિણામો જેમાંથી આવે તે વિચારને હંમેશાંને માટે દૂર કરવો ન જોઈએ ? હું તારો ભાઈ આંદોની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સાથે ત્યાંની સ્વર્ગીય મુક્તિઓની હાલત સંરખાવું છું, ત્યારે અમારા પાપનો ધડા કેમ ફૂટતો નથી, તેનોજ વિચાર થયાં કરે છે !

કેમળ હૃદય વાળી—મુઝ રસિકાના ઉપર જુલમ !—કુદરત પણ વિચિત્રજ છે ને ? પડ્યા પર પાડુ ! ન સહન કરી શકે તેના પર ખીલ પ્રહાર !—ઓ પ્રભુ ! આ બધાં પાપનાં કારણો જેમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેવા મૂર્ખ, સ્વાર્થી અને જૂના થઈ ગયેલા વિચારોને તું દૂર કેમ કરતો નથી ? મારી બહેનીઓની સહાયે ધા;—તેમના પરના જુલમની હદ વળી ગઈ છે. જે કે તેઓ તો બોલશેજ નહિ; પરંતુ મુઝા પ્રાણીઓની સહાયે તું થાય છે, તો આ બોલી શકે તેવી છતાં—જરાય બોલ્યા વિના દુઃખ, કષ્ટ, જુલમ, અને સીતમ સહનારી—દિવ્ય હૃદયની સ્ત્રીઓની સહાય કાં નથી કરતો ?

પત્રની કૃપા કરજે.*

વિ. પ્રિયતમ બહેનના સ્મરણમાં રમનાર:—‘શિવ.’

* વિલાપતમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ જાતે જોયા પછી આપણી બહેનોની હાલત વિશે જે વિચારો ઉદ્ભવ્યા તે પોતાની ભગિની ઉપરના પત્રમાં લેખકે જણાવ્યા છે.

સુન્દરી સુબોધ * માસિક વંદારો.

અંક ૨ જો. (મુ.-મુ: પુ. ૧૨.-અ. ૨.) ઓક્ટોબર, ૧૯૧૩.

સરસ્વતી

કાવ્યકુંજ.

“ સરસ્વતી ” ને—

૧.

દેવી શારદામાળ તું ભગવતી !
ધાર્યાં વસ્ત્ર મુશ્વેન, હાર કુલના,
વીણા મુન્દર રાગતી કર વિગે,
શોભા ને મુપવિત્રતા તુજ તણી,
શ્રુદ્ધિદાયક ભાન તું જગનની,
દીપાવે જ્વનને મુમંડલ વિગે,
પુણ્ય પુરણ પ્રેમથી સદુ સ્તવે,
પ્રાર્થુ નમ્ર ઉરે અને વિનયથી,

જ્ઞાને રૂડી દીપતી,
પદ્માસને શોભતી;
વાણિ તણી દેવી તું !
શક્તિ વિના શું કહું !
પૌષે મુધાન્જાનથી,
વિદ્યા તણા દાનથી;
જ્ઞાનેશ્વરી શારદા !
સદ્શુદ્ધિ દેગે સદા.

(રાગકોટ)

—“ નિમંજા. ”

આમંત્રણ.

(હંચી હંચી ફૂલસોર માંડવીછરે—એ રાગ.)

ફૂલડે ભર્યા તે મહારાં આંગણાંછરે, ફૂલડે રચી છે ધન માળ;
 મહારાં આંગણાંમાં રમવાને આવજોછરે
 મોતીડે ભર્યા તે મહારાં આંગણાંછરે, મોતીડે રચી છે ધન માળ;
 મહારાં આંગણાંમાં રમવાને આવજોછરે.
 આંગણાંમાં વૃક્ષ કેરા ડાંચલાછરે, ડાંચલામાં મોરલાનો નાદ;
 મહારાં આંગણાંમાં રમવાને આવજોછરે.
 આંગણાંમાં ચાર પાસ મેહુલાછરે, મેહુલામાં ચાંદલાની રેખ;
 મહારાં આંગણાંમાં રમવાને આવજોછરે.
 આંગણાંમાં ચારપાસ કેસુડાંછરે, કેસુડાંમાં કેવડાતું ફૂલ;
 મહારાં આંગણાંમાં રમવાને આવજોછરે.
 આવો તો હેતભર્યા આવજોછરે, હેતમાં મુખીશ મહારાં હેત;
 મહારાં આંગણાંમાં રમવાને આવજોછરે.
 આવો તો તેજપૂર્ણ આવજોછરે, તેજમાં પૂરીશ મહારી જ્યોત;
 મહારાં આંગણાંમાં રમવાને આવજોછરે.
 ફૂલડે ભર્યા તે મહારાં આંગણાંછરે, ફૂલડે રચી છે ધન માળ;
 મહારાં આંગણાંમાં રમવાને આવજોછરે

(સુબાધ.)

—“ મહયાનિલ ”

માનસનાં હંસ.

(“ રામબાણ વાગ્યાં હોય તે જણે ! ” એ ધના ભગતના ધનાશ્રીની પૂત)

હો ! મનવાણ ! માનસનાં હંસ ચણે મોતી;

અહો ! મોતીનાં તે કાંઈ જ્યોતિ !

હંચી રસવૃત્તિને તેજ તરંગે, ઉરની લક્ષ્મી અડોલ ડોલે;

રિંમતનાં એનાં કમલને ખુલાવે, હંસલાં ચણે ને ચઢે ઝોલે !

હો ! મનવાણ ! માનસનાં હંસ ચણે મોતી.

એક અરંગ તો હંસલાં વિરલાં,

ગૌર ને ગૌરવવાળાં,

વિમળાં, કુમળાં ને સરળ રસીલાં,

હંસલાં ધરે મોતી રસાળાં !

હો ! મનવાણ ! માનસનાં હંસ ચણે મોતી.

જગને જયઆશાની નજરે નિહાળી,

મોતીનાં જ્યોતિથી મુહાવે;

એ તો એ એકલાં હંસલાં સતો,

જીવન જ્યવંત હોત બનાવે !

હો ! મનવાણ ! માનસનાં હંસ ચણે મોતી !

(અમંદાવાદ, રંગપંચમી.)

—લક્ષ્મીનુરક્ત “લલિત.”

કામ કરતી વખત પણ મન્દરીની માફક શ્વાસ પણ લીધા સિવાય પરકામમાં મંડતી નથી; પરન્તુ કામ કરતાં વચમાં વચમાં આરામ લેવો આવશ્યક સમજે છે.

(૪) જેમ પાશ્ચિમાત્ય દેશોમાં પુરૂષો સર્વ કામ બધવસ્થાસર અને નિયમિત કરે છે, તેમ સ્ત્રીઓ પણ ગૃહકાર્ય બધવસ્થાપુરસ્કર જ કરે છે. આ લેખમાંથી નહીં નહીં બધવસ્થા સિખવા જેવી છે, તેમાં રસોઈની વ્યવસ્થા ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવી છે.

(૫) અમેરિકામાં સ્ત્રી અને પુરૂષ વિદ્યાર્થીના અભ્યાસના વિષય સરખા નથી. કન્યાની કેળવણીમાં ગૃહપ્રબંધશાસ્ત્ર મુખ્ય છે.

(૬) પરન્તુ, આ સર્વ ઉપરથી એમ સમજવાનું નથી કે ત્યાંના ગૃહજીવનનું અર્થિની સ્ત્રી-ઓએ સર્વોચ્ચ અનુકરણ કરવું. પણ માત્ર આપણા જીવનને અનુકૂળ યાચ તેવી બાબતોજ અદ્યક્ષ કરવી. દાખલા તરીકે, -પુરૂષ સ્ત્રીની પહેલાં ઘડીને રોટલીઓ બનરમાંથી મંગાવવી, એવા કામનું અન્ય અનુકરણ નિરૂપણી તથા હાસ્યપાત્રજ બજાવ !

છેવટે આ સર્વ પુરૂષના દૃષ્ટિબિંદુથી લખ્યું છે. કોઈ વાંચક જ્ઞેન પોતાના વિચારો જણાવશે, તો આપણને તેથી વિરોધ ફાપરો થશે.]

હિન્દુસ્તાનમાંથી ઘણા લોકો અમેરિકા જાય છે. પરન્તુ, તેમાંથી કોઈએ પણ એ બતાવવાની કોશીશ કરી નથી કે ત્યાંની સ્ત્રીઓ પોતાના ઘરની વ્યવસ્થા કેવી રીતે કરે છે. એનું કારણ એ છે કે અમેરિકાનાં “ સંયુક્ત સંસ્થાનો ” (યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ)માં માત્ર પુરૂષોનોજ મોટો ભાગ જાય છે. તેમને ફક્ત રાજ્યદ્વારી અને સામાજિક વિષયો ઉપરજ પ્રેમ હોય છે. “ ગૃહ-પ્રબંધ-શાસ્ત્ર ” (ઘર કુટુંબને લગતા) માં તેમની રૂચિ હોતી નથી. પરન્તુ, લોકોને એ બાબતની હંમેશાં ઉત્કંઠા રહે છે કે જગતના બીજા દેશોની રહેણીકરણ કેવી હશે ? ત્યાંના લોકો શું કામ કરે છે ? તેમના આનન્દ ઉત્સવની કંઈ કંઈ વસ્તુઓ હોય છે ?

અમેરિકાની સ્ત્રીઓ ઘરના કામકાજમાં ઘણી નિપુણ હોય છે. પાઠશાળાઓમાં તેઓ જે બાબતો શિખે છે તેને અનુસરીનેજ ઘરનું કામ કરે છે. એથી તેમના કામકાજમાં તેમને બહુ સરળતા મળે છે અને ઘરનાં માણસોને બહુ આનન્દ મળે છે.

સૌથી પહેલાં અમેરિકાના એક ન્હાના ગામના એક સાધારણ કુટુંબની દીનચર્ચાનું વર્ણન હું કરું છું. આમે, તમને “ સંયુક્ત રાજ્ય ” ના એક ગામની સહેજ કરાવું. એમાં બે હજાર માણસો રહે છે. અહિંમાં એક કુટુંબ છે. એમાં ત્રણ માણસ રહે છે. પતિ, પત્ની અને તેમનું એક બાળક. પતિની ઉંમર લગભગ આઠીસ વર્ષની છે. તે એક અઠવાડીક પત્રનો માલીક અને તંત્રી છે. એ પત્રથી એને વાર્ષિક ૭ હજાર રૂપિયાની આવક છે. પત્નીની ઉંમર આશરે ત્રીસ વર્ષની છે. તેણે ‘ એન્ટ્રન્સ ’ (મેટ્રીક) ની પરીક્ષા પસાર કરેલી છે. કોઈ પણ નોકરની સહાયતા વિના તે પોતાનું બધું ધરકામ કરે છે. છોકરો અગીઆરેક વર્ષનો છે. તે પોતાનો સમય લાણવામાં કે રમવામાં ગાળે છે.

આ કુટુંબ બે મજલાનાં એક મકાનમાં રહે છે. એમાં આંક ઓરડા છે. પાછળની બાજુએ એક ઓસરી પણ છે. નીચેના માળનો આગલો ઓરડો બહુ મોટો છે. આ ઓરડામાં આન્યાં ગયાં માણસોનું સ્વાગત થાય છે. એમાં કેટલાંક ન્હાનાં મેજ અને ઘોડી આરામખુરશીઓ પડી છે. એક પિયાનો (પાણ) પણ પડ્યું છે. ઓરડાની બીજાં એક લીલા દાગળ મોડેલા છે. એના ઉપર કંઈક વેલ-સુટા પણ બનાવેલાં છે. કોઈ જાપેની

અને કોઈ હાથની ચીતરેલી એવી ફેટલીક છબીઓ બીતોપર લટકાવેલી છે. આ ઓરડામાં એક ધણીજ સુંદર સફેદ છબી છે.

આ ઓરડાની જોડે એક બીજો ઓરડો છે. તેને બેઠક કહે છે. પહેલો ઓરડો અને આ ઓરડા વચ્ચે એક બારણું છે. એમાં બીંતની અંદર લાકડાનાં પાટીઆં ધાલેલાં છે. જે કમાડનું કામ કરે છે. જ્યારે જરૂર હોય છે. ત્યારે તે બહાર કાઢવામાં આવે છે અને બારણું બંધ કરી દેવામાં આવે છે. જ્યારે તેને બીંતની અંદર ધોલી દેવામાં આવે છે ત્યારે બંને ઓરડા એક યર્ષ જાય છે. આ ઓરડામાં ઘરનાં માણસો અથવાં તો જેમની સાથે નિકટનો પરિચય હોય છે તે માણસો બેસે છે. અને જે માણસો માત્ર મળવા આવે છે તેમને પહેલાં ઓરડામાં બેસાડવામાં આવે છે. આ ઓરડો પહેલાં ઓરડાથી ઓછો શણગારેલો છે. એમાં એક કાચ છે, જેનું મુખ ઓશરીની તરફ છે. મકાનની પાછળ બાગ છે, તે બધાં તે ઓશરીમાંથી દેખાય છે. એટલે જ્યારે ધરધણિયાણી તે કાચ ઉપર બેસે છે, ત્યારે ત્યાં બેઠે બેઠે આખા બાગનું દશ્ય આનન્દથી નિહાળે છે.

આ ઓરડામાં એક તરફ બીંતની લગોલગ કપાટ પુરતકાથી ભરેલાં છે. બીજી બાજુએ ટેલીફોનનું ચંત્ર મૂકેલું છે. જ્યારે શેઠાણીને અજાતમાંથી કંઈ ચીજ મંગાવવી હોય ત્યારે ટેલીફોનથી કહી દે છે. દુકાનનો માણસ તુરતજ તે ચીજ લાવવાને તેના આગળ મૂકી દે છે. જે તે ચીજ પસંદ પડે તો રાખી લે છે, નહિ તો બીજી મંગાવે છે. આ ટેલીફોનથી તે પોતાનાં મિત્રો સાથે પણ વાતચીત કરે છે. આથી તેમને ત્યાં વારંવાર જવાની પંચાત પડતી નથી. જ્યારે ભોજન તંદાર થઈ જાય છે, ત્યારે તે આ ટેલીફોન દ્વારાજ પોતાના પતિને ખબર આપે છે. અથવા તો તેને તેના પતિને એમ કહેવું હોય કે ઓશીસમાંથી પાછાં ફરતાં અમુક ચીજ લેતા આવજો, ત્યારે પણ તે આ ટેલીફોનથી કામ લે છે.

એવા કામ માટે તેને જાતે ઓફિસમાં જવું પડતું નથી, યા તો કોઈ માણસને મોકલવું પડતું નથી.

ઓરડાની વચ્ચેવચ્ચ એક શગડી રાખેલી છે તેમાં પત્થરિયા કોયલા બાળવામાં આવે છે. શિયાળાના દિવસોમાં તે શગડી રાત દિવસ બંધા કરે છે. આ શગડીમાં બધી બાજુએ નાની નાની બારીઓ જેવાં દ્વાર હોય છે. જે થોડાં દ્વાર ઉઘાડાં રાખવામાં આવે અને થોડાં બંધ કરવામાં આવે તો આ દશ કલાક સુધી આગ બળ્યા કરે છે. અને ખરચ પણ બહુ થોડું થાય છે.

બેઠકના ઓરડાના ત્રીજા ખુણામાં કપડાં સૂવવાનો સંચો રાખેલો છે. જ્યારે તેના ઉપર કામ કરવાનું નથી હોતું, ત્યારે તેને ઢાંકી દેવામાં આવે છે. અને તે બહારથી એક સુંદર કપાટ જેવો દેખાય છે. જ્યારે એના ઉપર કામ કરવાનું હોય છે, ત્યારે એક કમાન દાખવામાં આવે છે. કમાન દખાવવાની સાથે જ કમાડ ઉઘડી જાય છે. આ સંચો પગથી ચલાવવામાં આવે છે. એથી કામ કરનારના અને હાથ ખાલી રહે છે. દોરાનું રીલ અને મરામત કરવાનાં ઓજાર રાખવા માટે તેમાં ફેટલાંક ખાનાં હોય છે.

આ ઓરડાના ચોથા ખુણામાં એક મેજ પડેલું છે. તેના પર કાળજી-પત્ર લખવાની બધી સામગ્રી ગોઠવેલી છે. પાસેજ એક અભરાઈ ઉપર ફેટલાંક માસિક પત્રો અને પત્રિ-

કાઓ મૂકેલાં છે. આ ઓરડાની ભીંતમાં એક તાકું છે તેમાં છોકરો પોતાની રમ્મન ગમ્મન તનાં સાધનો રાખે છે.

બેઠકની જોડેજ બોજનગૃહ છે. એના વચમાં એક લાંબું મેજ પડેલું છે. મેજની ચારે તરફ ખુરશીઓ મૂકેલી છે. ભીંતની જોડે એક ન્હાનું સરખું કપાટ પણ ઉભું કરેલું છે. એના ઉપર થોડાં ફળ અને મીઠાઈ પડી છે, અને અંદરની બાજુએ ઊરી, કાંટા, રકાબીઓ, પ્યાલા, ફૂલપાત્ર, વગેરે મૂકી રાખ્યાં છે. બોજન સમયે એ સર્વ વસ્તુઓ કામ આવે છે.

બોજનગૃહની પાસેજ રસોઇનો ઓરડો-રસોડું છે. એમાં લોઢાની બે શગડીઓ છે: એકમાં કાપલા બળવામાં આવે છે અને બીજીમાં તેલ. કાપલાની શગડી હિન્દુસ્તાનની શગડીઓ કરતાં તદ્દન જૂદી જાતની હોય છે. તે મેજના જોડેડી મ્હોટી અને ઉચી હોય છે. પહોળાઈ બે કે ત્રણ ફૂટની હોય છે. તેના ઉપર છ બાકાં હોય છે, તેના ઉપર વાસણો મૂકી રસોઈ તૈયાર કરવામાં આવે છે. આ શગડીની પાછળ, પાંચ ફૂટની ઉંચાઇ ઉપર એક ભટ્ટી-હોય છે. જ્યારે રસોઈ તૈયાર થાય છે, ત્યારે બધી વસ્તુઓ એ ભટ્ટી ઉપર મૂકવામાં આવે છે, એથી જમવાના વખત સુધી રસોઈ ગરમ રહી શકે છે. શગડીની નીચે ખુણામાં એક ન્હાનો સરખો કુંડ બનાવેલો હોય છે. એમાં વાસણું ધોવાને માટે પાણી ગરમ થયે જાય છે. શગડીથી થોડે દૂર એક મ્હોટો કુંડ હોય છે, જેમાં સ્નાન માટે પાણી ઉનું થાય છે. એ કુંડમાં જે નળ હોય છે તે શગડીની આગમાં થઈને ત્યાં આવે છે, એટલે એકજ વખતે રસોઈ તૈયાર થાય છે. અને પાણી પણ ગરમ થાય છે. આ મ્હોટા કુંડમાંથી ઘરમાં પણ કેટલીક જગોએ નળ મૂકેલાં હોય છે. જ્યારે કાઈ ઠેકાણે ગરમ પાણીની જરૂર પડે છે, ત્યારે નળની ચકલી ફેરવતાં ગરમ પાણી નીકળે છે.

કાપલાવાળી શગડી કરતાં, તેલ બળે છે તે શગડી ઘણીજ ન્હાની હોય છે. એમાં એસેનો તાપ કામ આવે છે. કાપલાવાળી શગડી ઉપર જે પ્રમાણે બોજન તૈયાર થાય છે, તે જ રીતે આ શગડી ઉપર પણ થાય છે.

આ ઓરડામાં શગડીઓ સિવાય એક મ્હોટું કપાટ પણ હોય છે. તે ઉંચાઈમાં ઘણી વખત છત સુધી પહોંચે છે. એનો એક ભાગ મેજના આકારનો હોય છે; તેના ઉપર રસોઈની બધી સામગ્રી મૂકવામાં આવે છે.

ગૃહિણીને જ્યારે કાઈ ચીજ જોઈતી હોય છે ત્યારે તે લેવાને તેને કંઈ દૂર જવું પડતું નથી. દરેક ચીજ સાંધી જ મળે છે. જે જોઈએ તે લેઈ લેવાય.

આ કપાટની પાસે એક આરામ ખુરશી અને બે ત્રણ સાધારણ ખુરશીઓ પડી હોય છે. જ્યારે શંકનારી થાકી જાય છે, ત્યારે તેના ઉપર બેસીને આરામ લે છે. પાશ્વિ-માત્ર દેશની સ્ત્રીઓ પશુઓની માદ્રક કામ કરવાનું પસંદ કરતી નથી. તેમનો એવો સિદ્ધાન્ત હોય છે કે બની શકે ત્યાં સુધી પોતાની શક્તિઓ ઘટાડવા, સિવાય પોતાનું કામ કરવું જોઈએ. એમને વિશ્વાસ હોય છે કે વચમાં વચમાં પાંચ-દસ મિનિટ આરામ લેવાથી કામ ધણું કરી શકાય છે અને શરીર પણ થાકી જતું નથી. આ પ્રમાણે તે પોતાની શક્તિઓનું રક્ષણ કરી, પોતાનું સાં-દર્થ પણ ઘણા વખત સુધી જાળવી રાખે છે. પોતે

જો એ પ્રમાણે આરામ ન લે, તો તેમનું શરીર નિર્બળ થઈ જાય અને યોગ્યસમય પહેલાં ઘડપણની અસરનો ભોગ થઈ પડે !

જે વખતે ધરધણિપાણી રસોઈ કરતી હોય છે, તે વખતે તેની કોઈ સહીયર મળવા આવે તો સીધી રસોડામાં ચાલી આવે છે અને ત્યાં તેની પાસે બેસીને વાતચીત કરે છે. અથવા તો તેના કામમાં થોડી ધણી મદદ કરે છે.

રસોડાના એક ખુણામાં ચીનાઈ મારીના આઢાના આકારની એક કુંડી હોય છે જે જમીનથી લગભગ ત્રણ ફુટ ઉંચાઈ ઉપર હોય છે. એની ઉપર જરા ઉંચે પાણીના ત્રણ નળ મૂકેલા હોય છે. એકમાંથી ગરમ અને ખીજમાંથી કંઈ પાણી નીકળે છે, આ પાણી વાસણુ ધોવાના કામમાં આવે છે. ત્રીજા નળમાંથી પીવાનું પાણી નીકળે છે. કુંડીની વચમાં એક ખાકું હોય છે. આ બાકમાં થઇને એક નળની વાટે મેલું પાણી બહાર નીકળી જાય છે. જ્યારે વાસણુ કે લૂગડાં ધોવાં હોય છે, ત્યારે તેમાં એક ડાટો દેખીને તે બંધ કરવામાં આવે છે. જ્યારે વાસણુ વગેરે ધોવાઈ રહે છે ત્યારે તે ખાળ ઉઘાડવામાં આવે છે અને મેલું પાણી તરતજ બહાર નીકળી જાય છે. આ કુંડીની પાસે એક મોટું મેજ રાખેલું હોય છે. એના ઉપર એમાં વાસણુ મુકવામાં આવે છે. આ મેજમાં એક ખાતું હોય છે, તેમાં છરી, કાંટા, ચમચા ઇત્યાદિ રાખવામાં આવે છે. આ બધી ચીજો રસોડામાં ઉપયોગમાં આવે છે. એમની મદદથી રસોઈ બનાવવામાં ધણી સરળતા મળે છે.

રસોડાની ચારે તરફની બીતોમાં કબાટો કરેલાં હોય છે. એમાં રસોઈ બનાવવાના કામમાં આવે તેવાં વાસણો મૂકવામાં આવે છે. જે વાસણોનું કામ વારંવાર પડે છે તે વાસણો પાસેનાં કબાટોમાં રાખવામાં આવે છે અને જેમનું કામ કોઈ કોઈ વખત પડે છે તે છેડેનાં કબાટોમાં મૂકેલાં હોય છે. આ બવરથાનો હેતુ એવો હોય છે કે શુદ્ધિથીને બોજન બનાવતાં જેમ બને તેમ મહેનત ઓછી પડે.

આ મકાનના ઉપરના માળમાં પણ ચાર ઓરડાઓ હોય છે. ત્રણ મુલાને માટે અને એક રનાન—શાય માટે હોય છે. પતિ-પત્ની એક ઓરડામાં રહી રહે છે; છોકરા ખીજમાં. ત્રીજો ઓરડો કોઈ આવ્યા ગયા મેઘાન માટે હોય છે. ધણું ખર્ચ સામાન દરેકમાં સરખોજ હોય છે. એટલા માટે એકનુંજ વર્ણન કરવું ઠીક થઈ પડશે. ઠીક, હવે મુખ્ય ઓરડાની હકીકત સાંભળો:—

આ ઓરડામાં એક મોટો પતંગ પડેલો છે. એના જગ્યા પીતળના છે. તેના ઉપર [પાંડીને કેકાણે] તારક ચુંચેલા છે. તારની જાળી ઉપર જાદું ગાદલું પડેલું છે. જાદલાની ઉપર એક બે તળાઈઓ અને તળાઈઓની ઉપર એક ચાદર ખીજાવેલી હોય છે, ઓઢવાને માટે પણ થોડી રત્નદાઓ હોય છે. આ બધી રત્નદાઓની નીચે એક સુતરાઉ ચાદર ખીજાવેલી હોય છે. આથી મુખ રહેનારાં બે સફેદ ચાદરોની વચમાં આરામથી પડ્યાં રહે છે, અને રત્નદાઓ પણ ખરાબ થતી નથી. આ ચાદરો અને ઓઢીકાના ગલેફ વારંવાર ધોવામાં આવે છે. દિવસે આ પથારી ઉપર એક મુંદર કપડું ઢાંકવામાં આવે છે, એથી એક તો રત્નદાઓ ખરાબ થતી નથી અને ખીજું પથારી દેખાવમાં સરસ લાગે છે.

રસોડાની માફક આ ઓરડામાં પણ એક કુંડી હોય છે પણ તે કુંડી કરનાં આવધારે મુંદર હોય છે. અહિંની કુંડી હાથ-મોંઢાં ધોવા માટે છે. બીનની પાસે એક કબાટ હોય છે

તેને “ડ્રેસર” [Dresser] કહે છે. તે અદી પુટ ઉંચું અને ત્રણ-ચાર પુટ પહોળું હોય છે. એમાં કેટલાંક ખાનાં હોય છે. પાછલી બાજુએ એક મોટો તકતો [આરસો] ગોઠવેલો હોય છે. વાળમાં રાખવાનાં—[તથા ચોટલો ગુંથવા, બાંધવાનાં] અનેક જાતનાં ચાક [પીન], સોયો, દોરા, રમણ, ફીત, ઈયાદિ શૃંગારની ધણીક વસ્તુઓ તે ખાનામાં મૂકેલી હોય છે. શૃંગાર સજવાની વખતે સ્ત્રી આ કપાટ ઉઘાડે છે. બ્રશ, ચાટલું, કાંસકી, વગેરેને તો “ડ્રેસર” ની ઉપરજ મૂકવામાં આવે છે.

“ડ્રેસર” ના જોવડુંજ એક બીજું મોટું કપાટ હોય છે. એમાં કપડાં રાખવામાં આવે છે. એક ખુણામાં એક ત્રીજું કપાટ પણ હોય છે તે એક ન્હાનકડું ઓરડાના જોવડું હોય છે. તેમાં પતિ પત્નીને રોજ પહેરવાનાં કપડાં લટકાવેલાં હોય છે. પથારીની પાસે એક ન્હાનકડું મેજ હોય છે. એના ઉપર ચોડાં પત્ર, પત્રિકાઓ અને પુસ્તકો પડ્યાં હોય છે; કાળજી લખવાની સામગ્રી પણ હોય છે સુધ્ધ રહેનાર જો અદાય તો કંઈ વાંચી પણ શકે છે.

રનાન કરવાના ઓરડામાં એક એવડું મોટું ‘ટબ’ હોય છે કે તેમાં એક બહુ લાંબો પહોળો માણસ આરામથી આજોડી શકે. આ ‘ટબ’ અથવા કુંડામાં બે નળ હોય છે. એકમાંથી ગરમ પાણી નીકળે છે અને બીજામાંથી ઠંડું. કુંડાની નીચે એક બાકું હોય છે. જ્યારે તે ન્હાઈ રહે છે ત્યારે તે ઉઘાડવામાં આવે છે અને મેંદું પાણી બાળ વાટે બહાર કાઢી નાંખવામાં આવે છે.

આખા ઘરમાં વિજળીના તાર નાંખેલા હોય છે. જરા બટન દબાવ્યું કે આખા ઘરમાં અજગરાળું થઈ રહે છે. દરેક પથારીના ઉશીકા ઉપર વિજળીનો દિવો લટકતો હોય છે. જો માણસને જરૂર હોય તો પથારીમાં પડે પડે પણ સુખેથી વાંચી શકે.

બધા ઓરડામાં (જમીન) તળીયું લાકડાનું હોય છે. અને તેના ઉપર વાનિશ લગાવેલું હોય છે. ઓરડાની લંબાઈ-પહોળાઈ અનુસાર દરેકમાં ચટાઈ અથવા શેત્રંજી પાથરેલી હોય છે. આ પ્રમાણે તળીયું રાખવાથી તન્દુરસ્તીને ફાયદો થાય છે અને મહેનત પણ ઓછી પડે છે.

ઘરની વાત તો થઈ રહી. હવે હું આપને ઘરમાં રહેવાવાળાંઓની દરજીકત પણ જણાવું છું. એથી આપ જાણી શકશો કે અમેરિકાનાં મધ્યમ સ્થિતિનાં લોકો ‘પોતાનું’ જીવન-દેવી રીતે ગાળે છે. તેઓ રવિવારથી માંડી શનિવાર સુધી ચું કરે છે, તેસાંભળો:-

રવિવારે આખું કુટુંબ સવારમાં નવ વાગ્યા સુધી ઉંઘ્યાં કરે છે. કારણ એ છે કે તે દિવસે ઘરના માલિકને ઓછીસમાં જવાનું હોતું નથી. રવિવારે મોડે સુધી સુધ્ધ રહેવાનો રિવાજ આખા અમેરિકામાં છે. કોઈ કોઈ તો બપોળે પહેાર સુધી સુધ્ધ રહે છે ! ઘણી પોતાની સ્ત્રી કરતાં થોડીક મિનિટ પહેલાં ઉઠે છે; અને જો શિયાળાની ઋતુ હોય તો બેઠકના ઓરડામાં સંઘડીમાં દેવતા સળગાવે છે.

શિયાળાના દિવસોમાં આ દેવતા રાત દિવસ ચેતાવેલોજ રહે છે. આથી સ્ત્રીનાં ઉઠતાં પહેલાં તો આખું ઘર ગરમ થઈ જાય છે. જો કદી ઉન્હાળાની ઋતુ હોય તો પતિ ઉઠીને ગેસવાળી શધડી સળગાવી, ન્હાતું પાણી મૂકી દે છે. જે વખતે પત્ની કપડાં પહેરી તૈયાર થઈ જાય છે, તે વખતે તો પાણી ઉકળતું હોય છે. અમેરિકામાં પુરોને

એવો વિચાર આવતો નથી કે ધરતું. કામકાજ પોતાનાથી યથા રીતે નહિ. બધું ત્યાંના લોકો પોતાની પત્નીને મદદ કરવામાં આનન્દ માને છે. આટલા માટે આ ન્હાની બાબતનો પણ ઉલ્લેખ કરવો હું ઉચિત સમજું છું.

સ્ત્રી-સવારમાં વિશેષ શૃંગાર ધારણ કરતી નથી. તે સાધારણ વસ્ત્રો પહેરી લે છે અને વાળ જરા ફીકકાક કરી લે છે. એમ કરવામાં તેને માત્ર બે ચાર મિનિટ લાગે છે. જ્યારે તે કપડાં પહેરી રહે છે, ત્યારે પછી રસોડામાં જાય છે અને રસોઈ કરવાની શરૂઆત કરે છે.

ભોજન બનાવતી વખતે જો તેને ૫-૧૦ મિનિટનો અવકાશ મળે તો એટલા વખતમાં તે ઘરની વસ્તુઓ ઠેકાણાસર મૂકી દે છે. સવારનો નારતો યથા ગયા પછી ગૃહિણી રકાબીઓ ઘોઘને મુખ્ય રસોઈ શગડીપર ચઢાવી દે છે. દેગડીઓની નીચે જોઈએ તેટલો તાપ રાખીને, તે ન્દાઈ લે છે અને કપડાં પહેરી બધાં દેવળમાં જાય છે. જ્યારે આશરે એક વાગે ઘેર પાછાં આવે છે, ત્યારે રસોઈ તૈયાર થઈ ગયેલી હોય છે અને તુરંતજ ખાણું ભોજનગૃહમાં મેજ ઉપર ગોઠવી દેવામાં આવે છે. ત્રણ વાગ્યા મુધીમાં તો રકાબીઓ ઘોઘ કરી ઠેકાણાસર પણ થઈ જાય છે. ત્રીજા (સાંજના) પહોરનો વખત પોતાના પતિ સાથે ચાંતો પોતાનાં કોઈ ઈષ્ટ મિત્ર મળવા આવે તેની સાથે વાતચીતમાં તે ગાળે છે; અથવા કોઈ વર્તમાનપત્ર કે માસિક પત્રિકા વાંચે છે. કોઈ કોઈ વખત આખું કુટુંબ સહૈય કરવા પણ જ્હારામ જાય છે. અઘાઈ થતાં થતાંમાં તો ફ્પી મેશાં લગડાં એકઠાં કરી લે છે. પછી તેને ઉન્દા પાણીમાં ઝોળે છે. અને પુષ્કળ સાણ નાંખે છે. તેની પાસે ધણા રસાયણિક પદાર્થો પણ હોય છે. કપડાં ઉપર પડેલા કાંધા પહેલાં ગરમ પાણી અથવા કોઈ રસાયણિક પદાર્થથી કાઢ્યા પછી, તેમાં સાણ નાંખવામાં આવે છે. પછી આખું કુટુંબ ફરીથી દેવલમાં જાય છે અને એક બે કલાકમાં પાણું આવે છે. મુઠ્ઠી રહેવા પહેલાં બધાં માણસો કાનિ કાંઈક વાંચે છે અથવા પોતપોતાનાં સ્નેહી મિત્રોને કાગળો લખે છે.

સોમવારે સર્વ લોકો વહેલાં ઉઠે છે. પતિ રસોડામાં અને કપડાં ધોવાની ભૂમીમાં દેવતા સજાગાવે છે; તેટલી વારમાં પત્ની સવારનો નારતો તૈયાર કરી નાંખે છે અને ધરને વાળી ઝુડી સાફ કરે છે. ભોજન યથા રીતે પછી, ધોવાનું કામ શરૂ થાય છે. કોઈ કોઈ વખત સ્ત્રી કપડાંને સંચાવતી પણ હુવે છે. સંચામાં લગડાં, પાણી અને સાણ જરૂર વામાં આવે છે અને વિજ્ઞાની નળી સાથે તેને જોડવામાં આવે છે. તે સંચો વિજ્ઞાનીને જોડી ખુબ ચક્ર ચક્ર કરે છે અને લગડાં એક બીજાની સાથે ખુબ રગડાઈ સાફ થાય છે. જ્યારે સંચો નથી ચલાવવામાં આવતો, ત્યારે સ્ત્રી સાણ ધાલેલા પાણીમાં અર્ધા કલાક મુધી કપડાં ઉકાળી, કાઢી લે છે. સંચાથી હોય કે હાથથી હોય તોપણ ધોવાનું કામ બે પહોર મુધી ચાલે છે. બે પહોર મુધીમાં તો લગડાં બાગમાંજ સૂકવેલાં જોવામાં આવે છે. એક વાગે ભોજન તૈયાર થઈ જાય છે અને બે વાગ્યા મુધીમાં વાસણો ધોઈ કરી ઠેકાણાસર મૂકી દેવામાં આવે છે. તે પછી ઘોડીવાર મુધી ગૃહિણી આરામ ખુરસી ઉપર પડી રહે છે અગર સુષ્ટ પણ જાય છે. ઉઝા પછી, તે ફરી ન્દાય છે અને કપડાં પહેરી કાનિ સીવવા સાધવાનું કામ કરે છે. અગર કોઈ મિત્રને મળવા જાય

છે. સાયંકાલે ભોળન ખનાવવાને તે ઘેરે પાછી આવે છે. સુઈ રહેવા પહેલાં જે સમય મળે છે તેમાં વાંચવાં લખવાનું કે રમત ગમતનું કામ કરવામાં આવે છે. કાઈ કાઈ વખત આખું કુટુંબ નાટક કે સિનેમેટોગ્રાફના ખેલ જોવાને જાય છે.

સોમવારની રાતે સ્ત્રી ધોએલાં કપડાંને ભેગાં કરી બાંધી દેછે પછી તેમને એક-ટોપલીમાં ભરી મૂકી રાખે છે. મંગળવારે સવારે જ્યારે ભોળન થઈ જાય છે અને ધરનું કામ થઈ રહે છે, ત્યારે તે કપડાં ઉપર ગૃહિણી આરત્તાવે છે. અને ઇચ્છી કરે છે. આ કામ કરતાં તેને લગભગ બે કલાક લાગે છે. આ કામ થયું ખરૂં બે પહોર સુધીમાં થઈ રહે છે, જો કદી ધોએલાં કપડાં વધારે હોય તો આર દેવાનું કામ થોડું બુધવાર ઉપર ખાટી રાખવામાં આવે છે. ત્રીજા પહોરનો સમય વાંચવામાં, સીવવામાં, બજારમાંથી કાઈ વસ્તુ ખરીદી લાવવામાં અને ઇષ્ટ મિત્રોને મળવામાં વ્યતીત થાય છે. કાઈ કાઈ સ્ત્રીઓ તો સોમવારેજ ત્રીજા પહોરે કપડાંને ઇચ્છી કરી નાંખે છે. એથી તેમને મંગળવારે કાંઈ મોહોડું કામ કરવાનું રહેતું નથી. પરંતુ સાધારણ રીતે લોકો તેમ કરવાનું પસંદ કરતાં નથી કારણકે, તેમ કરવાથી એક દિવસ ધોળુંજ કામ કરવું પડે છે અને બીજે દિવસે નવરૂં બેસી રહેતું પડે છે.

બુધવાર અને શુક્રવાર આરામના દિવસો છે. એ દિવસોએ ધરનું કામ ખૂબ થોડુંજ થાય છે. બે ત્રણ કલાકમાં રજા મળી જાય છે. બાકીનો સમય ગૃહિણી પોતાની ઇચ્છાનુસાર આરામમાં અથવા તો વાંચવામાં કે મનને આનંદ આપવામાં કાટે છે. શહેરમાં એક મોહોડું પુસ્તકાલય હોય છે. અહિંથી આ ગૃહિણી કાઈ કાઈ વખત પુસ્તકો પણ લેઈ આવે છે. વળી પોતાના ઘરમાં એક સાઈ જેવું પુસ્તકાલય તો હોય છેજ. તે કેટલાંક વર્તમાન પત્રો અને માસિકો પણ મેળાવે છે. આને લીધે તેને વાંચવાને કંઈને કંઈ રોચક વસ્તુ સદાએ મળી રહે છે. તે એક બે સ્ત્રી-સમાજોની સભાસદ હોય છે અને તેને જાણી પાડતાં, પિવાનો વગાડતાં અને ગાનાં પણ આવડે છે. ધાર્મિક સાર્વજનિક હીલચાલો ઉપર તેને પ્રેમ હોય છે. દુરસદનો સમય તે આવાં કામોમાં ગાળે છે. બુધવારની સાંજે તે જવળમાં બધાંની સાથે એક કલાક સુધી પ્રાર્થના કરે છે.

શુક્રવાર ધરની સાફસુરીનો દિવસ છે. આ દિવસે ગૃહિણી આખા ઘરને વાળી-બુકીને સાફ કરે છે. દરેક ચોરસમાંથી એક ખુણેથી બીજા ખુણા સુધી તે વાસીદું વાળે છે. ચટાઈઓ અને જાનઝો ઉઠાવી તેમને વાંસના દંડાથી ઝુટે છે. એથી તેની સર્વ ધૂળ નીકળી જાય છે. જે સાવરણીથી તે વાળે છે, તે બાર ઇંચ પહોળા અને પંદર ઇંચ લાંબી હોય છે. તેમાં બે બ્રશ અને એક પેટી હોય છે. રજા વળાઈને તે પેટીમાં એકડી થાય છે. એ સાવરણીને એક લાંબો વાંસનો હાથો હોય છે. ગૃહિણી એને પકડીને ચાંત્રતાં ચાત્રતાં આરામથી વાળે છે. તેને નીચું નમવું પડતું નથી, અમેરિકામાં આજ કાલ ધણું ખરાં ઘર વિજળીના એક સંચાથી સાફ કરવામાં આવે છે. આ સંચો હાથથી પણ ચાલી શકે છે. તેને જેવો ચટાઈ, મેજ કે ખુરસી ઉપર મૂકવામાં આવે છે. કે તરતજ ધૂળ ચૂસી લે છે. પરંતુ, આ સંચાના પૈસા વધારે ખર્ચે છે. એટલા માટે તેને ન વાંગર લોકોજ વાપરે છે. સાધારણ લોકો માત્ર સાવરણીથીજ ઘર સાફ કરે છે. ચટાઈ અથવા જાનઝોને સાફ કરીને ઘર-ધણીઆળી ફરસ-તળાઈ સાફ કરે છે. આમ સાફમાં

દિવસનો ઘણો ખરો લાગ પસાર થાય છે. એટલા માટે ગૃહિણી શુક્રવારે ઘણું ખર્ચ બહાર જતી નથી. પોતાનું કામ યદિ રહ્યા પછી તે આરામ લે છે.

શનિવારે ગૃહિણી સારાં સારાં બોજન બનાવે છે: જે રવિવારે પણ કામ આવે છે. તેમાં તેને ત્રીજો પહોર થઈ જાય છે. પછી તે કપડાં પહેરીને બજારમાં કાંતો કંઈ ખરીદવા અંગર તો મિત્રોને મળવા જાય છે. સાંજે દેવળમાં જઈને વાગ્ન ઉપર બીજો દિવસે રવિવારે ગાવાનું ગીત ગાતાં વગાડતાં શીખે છે.

આ પ્રમાણે અઠવાડીયાના કામનો આરંભ અને અંત થાય છે. માત્ર રોટલી પકાવવા સિવાય ઘરનું બધું કામ ગૃહિણી જાતેજ કરે છે. રોટલી તો ઘણુંખર્ચ બજારમાંથીજ મંગાવવામાં આવે છે. તે પોતાનાં અને પોતાનાં છોકરાંનાં કપડાં જાતેજ સીવે છે. આટલું આટલું કામ કરવા છતાં પણ તેનું ઘર સ્વચ્છ રહે છે. તમે ગમે તે દિવસે કે ગમે તે સમયે તેને ઘેર જાઓ તોપણ તેનું ઘર એવું સ્વચ્છ માલૂમ પડશે કે જાણ મહેમાન આવવાની તે યાદ જોઈ ન રહી હોય !

જો શહેર મ્હોટું હોય તો ગૃહિણીને પોતાનું કામ કરવામાં તે કરતાં પણ વિશેષ સરળતા મળે છે. તેમ હોય તો વરાળથીજ તેનું ઘર ગરમ રહે છે અને માત્ર ચાવી ફેરવવાથીજ ગરમ પાણી મળે છે, કપડાં ધોવાના સંચાને પણ માત્ર ઉઘાડવો અને બંધ કરવો તેટલુંજ કામ કરવું પડે છે. તે ઉપરાંત વરસાદના દિવસોમાં લૂગડાં મૂકવવા માટે એક જૂદાજ એરડો હોય છે રસોઈ બનાવવામાં પણ મ્હોટાં શહેરવાળાને જેવી અસુવિધતા હોય છે, તેવી ન્હાનાં ગામનાં રહીશોને હોતી નથી. અમેરિકામાં ૧૫૦૦ અથવા તેથી વધારે માણસો જે ગામમાં હોય છે, ત્યાં મ્યુનિસિપાલિટી તરફથીજ પાણીના નળ મૂકેલા હોય છે. વિજળીનાં કારખાનાં પણ હોય છે અને બહુજ થોડા ખર્ચમાં ઘર સાથે વિજળીનો સંબંધ જોડવામાં આવે છે. ટેલીફોનની પણ વ્યવસ્થા હોય છે. સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો પણ હોય છે, તે આખો દિવસ ખુલાં રહે છે: કંઈ પણ લવાજમ આપ્યા સિવાય તમે તેનો ઉપયોગ કરી શકો. ઘણાંખરાં શહેરોમાં તો વરાળ બનાવવાનાં પણ કારખાનાં હોય છે, તે વરાળ નજીક મારફતે લોકોના ઘરોમાં પહોંચાડવામાં આવે છે. ઘરમાં બળતણ બાળી વરાળ ઉત્પન્ન કરવા કરતાં આ રીતે નજીક મારફતે વરાળ લેવાથી બહુજ ઓછું ખર્ચ આવે છે. દરેક જગ્યાએ છોકરા અને છોકરીઓ માટે મ્હોટી મ્હોટી નિશાળો પણ હોય છે, જેમાં કાંઈ પણ ફી લેવામાં આવતી નથી. દરેક છોકરા કે છોકરીને ચાદ વર્ષની ઉંમર સુધી ફરજિયાત ભણવું પડે છે. જે માઆપો આ નિયમનું ઉલ્લંઘન કરે છે, તેમનો દંડ કરવામાં આવે છે.

આટલી મુગમતોથી અમેરિકાની સ્ત્રીઓ કામ કરી શકે છે તે વિદ્યાનોજ પ્રભાવ છે. વિદ્યાનાં બળથી તે પોતાનાં કામો એવી રીતે કરે છે કે તેમનો બધો વખત તેમજ જતો નથી. વિદ્યાનાં સાધનથી તે એવી એવી તકનીકો શોધી કાઢે છે કે જેનાથી તેમનો ઘણો શ્રમ બચે છે. વિદ્યા તેમને બતાવી આપે છે કે સંચાઓની મદદથી પોતાની મુશ્કેલીઓ અમુક રીતે દૂર કરવી. અમેરિકાની સ્ત્રીઓને કાંઈ કામ કરવામાં સંકેત્ય થતો નથી. તે એવી ઘણી સ્ત્રીઓને જાણખું છે કે જેઓ ઘણીજ સુંદિમતી અને વિદ્યા-

સંપન્ન છે, પરન્તુ તેઓ આરડાઓની લિતો ઉપર સંકેત વિના કાગળ ચોટાંકે છે; એને જરૂર હોય ત્યારે મકાનને ધોળે છે પણ ખરી. જો કાઈ ખુરશી કે મેજને થોડી ઘણી મરામત કરવાની હોય તો તે ધણું ખર્ચ જતેજ કરી લે છે; ઘણી ખરી. સ્ત્રીઓ ધર શણગારવાનું કામ જાણે છે, તે થોડા ખર્ચમાં પોતાના ધરને સુંદર રીતે સજાવે છે. ધરનું સર્વ કામ કરવું તે પોતાનું કર્તવ્ય સમજે છે. ધર તેનું રાજ્ય અને તેને તેની અધીશ્વરી માનવામાં આવે છે.

હા. થોડા વખતથી અમેરિકાની સ્ત્રીઓ ધરકામને બેગનરૂપ સમજવા લાગી છે. એટલા માટે હજારો-લાખો સ્ત્રીઓ વિધવિધ પ્રકારના વ્યાપારમાં પડી છે. આ વખતે તેઓ કારખાનાં, દુકાનો અને કચેરીઓમાં સર્વત્ર દેખાય છે. એવો કાઈ ધંધો નહિ હોય કે જેમાં અમેરિકાની સ્ત્રીઓનો પ્રવેશ નહિ હોય. આટલું છતાં પણ અમેરિકાની સ્ત્રીઓનું અધિક વલણ ધરના કામકાજ તરફ છે.

ધરકામ દિવસે દિવસે સુગમ પણ થયે જાય છે. નવી નવી તરેહની શગડીઓ બનાવવામાં આવે છે. એમાં કેટલીક તો એવી પણ હોય છે કે રસોઈની સામંત્રી તેમના ઉપર મૂકી છાડે, અને થોડીવાર પછી ઉતારવામાં આવે તો સર્વ રસોઈ તરત તૈયાર થઈ ગઈ હોય. ઘણી જાતના સંચાઓની શોધોથી પણ અનેક મુશ્કેલીઓ દૂર થઈ ગઈ છે. એટલુંજ નહિ, પરન્તુ ધરવ્યવસ્થાની વિદ્યા પણ અમેરિકાની નિશાળામાં શિખવવામાં આવે છે. જેવી રીતે હિન્દુસ્તાનના વિદ્યાર્થીઓ ઇતિહાસ, સાહિત્ય, વિજ્ઞાન વગેરેમાં “ બી. એ. ” “ એમ. એ. ” ઇત્યાદિ પદવીઓ મેળવે છે, તે પ્રમાણે અમેરિકાની કન્યાઓ શુદ્ધ-પ્રબંધ-શાસ્ત્ર (ધરવ્યવસ્થા) ની પરીક્ષામાં તેવી પદવીઓ મેળવે છે.

સ્ત્રીઓ વિષે શ્રીકૃષ્ણના વિચારો.

લેખક:—રા રા અમૃતલાલ સુંદરજી પટ્ટીયાર, મુંબઈ.

(“ સંસારમાં સ્વર્ગ, ” “ સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ, ” વગેરેના કતાં.)

૧.

બહાલી બહેનો ! સ્ત્રીઓ વિષે મહાત્મા શ્રીકૃષ્ણના વિચારો બહુ જાણવા જેવા છે. તેવી એક બાબત ઉપર હું આજે બોલવા ઇચ્છું છું. પણ તેની અગાઉ એ વાત જાણવી જોઈએ કે, જેના વિચારો આપણે જાણવા ઇચ્છીએ છીએ તેનામાં ખાસ ખુબી શું છે ? કારણકે જેના વિચારો જાણવા ઇચ્છીએ તે માણસની જ્યાં સુધી પુરેપુરી ઓળખાણ થાય નહિ. ત્યાં સુધી તેના વિચારોની ખરેખરી કિંમત સમજાતી નથી. કેમકે જ્યારે આપણે એમ જાણીએ કે આ વિચારો મહારાષ્ટ્રી વિકટેરીયાના છે, આ વિચારો મહારાજા અશોકના છે, આ વિચારો મોહનજીસના છે, આ વિચારો આદિકવિ વાલ્મીકીના છે, આ વિચારો બ્રહ્માર્ષિ વસિષ્ઠના છે, આ વિચારો સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીના છે, આ વિચારો અનસૂયા માતાના છે, આ વિચારો સતી દ્રૌપદીના છે, અને આ વિચારો ભીષ્મ પતામહ ના છે; એમ જ્યારે આપણે જાણીએ છીએ ત્યારે એ વિચારો માટે આપણને બહુ

વધારે માન લેવાનું થાય છે. કારણકે એ સૌને આટે આપણે કાંઈ, કાંઈ સારી-સારી હકીકત જાણીએ છીએ, તેથી એઓના વિચારને ખાસ વળન આપીએ છીએ. તેમજ જે મહાત્માના વિચારો જાણવા માટે હું આજે તમારી સમક્ષ ઉભો થયો છું. તે મહાત્મા શ્રીકૃષ્ણની ઓળખાણ કરવા સાર તેના જીવનને લગતી થોડીક મુખ્ય મુખ્ય હકીકત આપણે જાણવી જોઈએ.

શ્રીકૃષ્ણની ઓળખાણ:—

શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ થયા પહેલાંજ તેને મારી નાંખવા માટે મથુરાના રાજા કંસ (જે તેનો મામેા થતો હતો તેના—) તરફથી અનેક જાતની યુક્તિઓ રચાઈ હતી, એટલુંજ નહિ પણ તે દુષ્ટ કંસ રાજાએ પોતાની પહેને સખ્ત કેદખાનામાં નાંખી હતી, ત્યાં શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ થયો હતો. પોતાની માનું ધાવણ ધાવ્યા પહેલાંજ તેમને પારકે ઘેર જઈને રહેવું પડ્યું હતું. એ પછી બાલક અવસ્થામાંજ તેમનો નાશ કરવા માટે શુતના રાક્ષસી તથા પીંગલ ઘણાએ રાક્ષસો તેમની પાછળ પડ્યા હતા. આ બધી મુશ્કેલીઓ વચ્ચે તેઓનું જીવન શરૂ થયું હતું, અને તેમ છતાંજે બધી અડચણોની સામે યશ તેઓ આગળ વધ્યા હતા, અને તેમ કરીને તેણે જગતને એમ શીખવેલું છે કે, દુઃખથી કામરં થઈ જવાનું નથી, પણ જે માણસ ધારે તો ખરાબમાં ખરાબ સંજોગોમાંથી પણ તે આગળ વધી શકે તેમ છે. અને અનેક દુષ્ટો નાશ કરી નાંખવા ક્ષમિતા હોય, પીંગલે ઉગવા દેવુંજ નહિ અને કદી તેમાંથી કદી પુરી નાશ તો એ ઉગતા કાંટાનેજ સુંદી કહાડવો, એવી જાતના પ્રયત્નો કરતા બહુ જોડાવર દુષ્ટ માણસોની વચેથી પણ આગળ વધી જવું અને મહાત્મા બનવું તથા બધા દુષ્ટોનો સંહાર કરવો એ કાંઈ નાની વાત નથી. જે શ્રીકૃષ્ણના વિચારો જાણવા આપણે આજે અહિં મળેલાં છીએ, તે શ્રીકૃષ્ણ આતા મુશ્કેલ સંજોગોમાંથી આગળ વધેલા હતા, માટે તેમના વિચારો ખાસ ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે.

શ્રીકૃષ્ણે પોતાનાં માંઆપનાં બંધનો કાપ્યાં હતાં અને તેમને કેદમાંથી છોડાવ્યાં હતાં. સગો છતાં પણ પોતાના ખાસ દુરમન શિશુપાળને મોટા મનવાળા શ્રીકૃષ્ણે સો વખત મારી આપી હતી, અને તેમ કરીને પોતાનું હૃદય કેટલું ઉદાર છે તેની જગતને ઓળખાણ આપી હતી. તે સિવાય કંસ, જરાસંઘ, કાળયવન વિગેરે દુષ્ટોનો નાશ કર્યો હતો. પોતાના ગરીબ મિત્ર સુદામાને ચપરી ચોખાના બદલામાં બહુ મોટી મદદ કરી હતી. પોતાના મિત્ર અર્જુનનો રથ હાંકી તેને મહાભારતનું યુદ્ધ છતાડ્યું હતું. વળી યુધિષ્ઠરના ચત્ર વખતે બ્રાહ્મણોના એટલેકે વિદ્વાનોના પગ પૂજવાનું કામ તેમણે સ્વીકાર્યું હતું. એટલુંજ નહિ પણ રાજયોગ તથા શાસ્ત્રના ધર્મે તેમણે સમજાવ્યા હતા, અને જાદવાચર્યોના દાખલાથી લોકોને બતાવી આપ્યું હતું કે, એકલી સમૃદ્ધિ કાંઈ કામની નથી, પણ સમૃદ્ધિની સાથે પવિત્રતા ન હોય તો એકલી સંપત્તિથી દારૂ વિગેરે દુર્ગુણોમાં ફેંટી પડાય છે; અને તેથી અતિ નોંશ થાય છે. આ બધું શીક્ષણ શ્રીકૃષ્ણે પોતાના જીવનમાંથી આપેલું છે, માટે ઘણાં લોકો શ્રીકૃષ્ણને ભગવાન તરીકે માને છે. અને ઘણા લોકો શ્રીકૃષ્ણને મહાત્મા તરીકે માને છે. આવા સમર્થ મહાન પુરૂષના શ્રીઓ સંબંધી શું વિચારો હતા ?—એ જાણવાની સૌ પહેનોને ખાસ જરૂર છે.

ધીરજ અને ક્રમાં એ સાત ગુણો સ્ત્રીઓમાં રહેલા છે, અને “તેમાં હું છું” આમ શ્રી કૃષ્ણ કહે છે.

હવે વિચાર કરવા જેવી વાત એ છે કે સ્ત્રીઓની અંદર સ્વાભાવિક રીતેજ આ સાત ગુણો રહેલા છે, અને એ સાત ગુણો એટલી હદ સુધી ખીલી શકે છે કે તે ગુણોમાંથી ઇશ્વરનાં દર્શન થઈ શકે છે. માટે સ્ત્રીઓમાં રહેલા આ સાતે ગુણો ઇશ્વરની વિભુતિ કહેવાય છે. અને ઇશ્વરની વિભુતિમાં ઇશ્વર વિશેષતાથી રહેલો હોય છે, માટે સ્ત્રીઓમાં રહેલા એ સાત ગુણની આપણે વિગતવાર તપાસ કરવી જોઈએ, અને તેની આસપુસથી સમજવી જોઈએ.

જહેનો ! સ્ત્રીઓમાં રહેલો સૌથી પહેલો ગુણ કીર્તિ છે, એમ ગીતા જેવા ઉત્તમ પુસ્તકમાં શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન કહે છે, માટે એ બાબત બહુ વિચારવા જેવી છે. કારણકે કીર્તિની અંદરજ ખીણ ધણી જાતના સદ્ગુણો આવી જાય છે. જહેનો ! કીર્તિ ક્યારે મળે ? જ્યારે બહુજ લાયકાત હોય ત્યારે કીર્તિ મળે છે. જ્યારે પરમાર્થનાં કામો, કર્તતા આવડે ત્યારે કીર્તિ મળે છે. જ્યારે સા સાથે અતિશય લજાઈ રાખતાં આવડે ત્યારે કીર્તિ મળે છે. જ્યારે મુશ્કેલીના વખતમાં પણ ટકી રાકાય ને પોતાની ફરજ બજાવવામાં ભુલ થાય નહિ, ત્યારે કીર્તિ મળે છે. જ્યારે આરિય ગુણ હોય ત્યારે કીર્તિ મળે છે. જ્યારે ધણી જાતના સદ્ગુણો ખીલેલા હોય ત્યારે કીર્તિ મળે છે અને જ્યારે ધર્મનું બળ હૃદયમાં જામ્યું હોય તથા પ્રભુનો પ્રેમ અંતરમાં આવ્યો હોય ત્યારે કીર્તિ મળે છે. માટે યાદ રાખજો કે, કીર્તિ એ કાંઈ નાની વાત નથી. કીર્તિ આવી ઉત્તમ વસ્તુ છે અને કીર્તિમાં ખીજ ધણી સદ્ગુણો રહેલા છે, તથા કીર્તિ જાળવી રાખવાની ખાતર ધણીએ અવગુણોમાંથી બચી રાકાય છે, તેથી મહાત્મા શ્રીકૃષ્ણ કીર્તિને પ્રથમ ગણાવે છે. આવી ઉત્તમ પ્રકારની કીર્તિ સ્ત્રીઓમાં હોવી જોઈએ.

જહેનો ! કીર્તિ મેળવવા માટે મહત્વાકાંક્ષા રાખવાની જરૂર છે. કારણકે જો અંતરમાં ઉંચી જાતની લાવનાઓ જાગેલી હોય અને લલાઈનાં મોટાં મોટાં કામો કરવાં મન તરફી રહ્યું હોય, તો તેમાંથી આગળ જતાં બહુ ફાયદો થાય છે. માટે વ્યાવહારિક લેણાએ કીર્તિ મેળવવાની ઇચ્છા રાખવી ને એ રસ્તે આગળ વધવું તે રાજ્યોગની એક રીત છે. અને યાદ રાખજો કે, રાજ્યોગ એ બહુજ ઉત્તમ, સરલ ને સ્વાભાવિક માર્ગ છે. માટે શ્રીકૃષ્ણ એ ખુબીદાર રસ્તાની લલામણુ કરે છે. એટલુંજ નહિ પણ કીર્તિનો મહાન ગુણ સ્ત્રીઓમાં સ્વાભાવિક રીતેજ રહેલો છે એમ તેઓ કહે છે. માટે એ ગુણ બહુ સહેલાઈથી ખીલી શકે તેમ છે.

જહેનો ! કીર્તિ મેળવવાની ઇચ્છાને લીધે મનમાં ધણી જાતની ઉંચી લાગણીઓ જામત થાય છે, તેને લીધે મનમાં એવા વિચારો આવ્યા કરે છે કે, મારે આ જગતમાં આવીને કાંઈક પણ શુભ કામ કરવુંજ જોઈએ. મારી જીંદગી હું નફામી શા માટે જવા દઉં ?

મારી ધણીએ જહેનોએ ધણી જાતનાં મહાન કામો કરીને કીર્તિ મેળવેલી છે. જેમકે કાષ્ટએ પતિવ્રતપણાથી કીર્તિ મેળવેલી છે, કાષ્ટએ શુરવીરપણાથી કીર્તિ મેળવેલી છે. કાષ્ટએ સગાં વહાલાઓને ખાતર પોતાના દેહની દરકાર કરી નથી, અને એ રસ્તે

ક્રાંતિ મેળવેલી છે. કાંઈએ સતી થઈને ક્રાંતિ મેળવેલી છે. કાંઈએ પેસાં ખરેખરને ક્રાંતિ મેળવેલી છે. કાંઈએ દુધાનાં ને પરમાર્થનાં કામો કરીને ક્રાંતિ મેળવેલી છે. કાંઈએ ગરીબોનાં આંશુઓ લુંછીને ક્રાંતિ મેળવેલી છે. અને કાંઈએ જ્ઞાન મેળવીને ક્રાંતિ મેળવેલી છે. ત્યારે અમે તેમાંનું કાંઈક પણ કરીને ક્રાંતિ કાં ન મેળવીએ ? આજના વખતમાં તો ક્રાંતિ મેળવવાનાં અનેક સાધનો છે. હવે સ્ત્રીઓને ધણી જાતની છુટ મળતી જાય છે. રાજ્યની સગવડ છે. બહારગામ જવા આવવા માટે રેલ્વે, આગબોટ વિગેરે સાધનોની સગવડ છે. દુનિયાના દરેક દેશોની ખબરો ઘડીકમાં મળી શકે છે, અને સ્ત્રીઓને તેઓનાં શુભ કામોમાં મદદ કરવા ઘણાં બધાં તૈયાર છે. એટલે આજનાં વખતમાં સ્ત્રીઓને કામ કરવાનાં ને બહાર પડવાનાં ઘણાં મેદાનો તૈયાર છે. તેથી જો કાંઈ પણ માર્ગમાં સરખી રીતે કામ કર્યું હોય તો બહુ રહેલાઈથી ક્રાંતિ મળી શકે તેમ છે. માટે એવી અનુકૂળતાઓનો લાભ લેવા જોઈએ, અને દરેક બહેને પોતાની ક્રાંતિ વધે તેમ કરવું જોઈએ.

કેટલાંક જુના વિચારના માણસો કહે છે કે, સ્ત્રીઓને ક્રાંતિની જરૂર નથી, પણ એ વાત ખોટી છે. આજના વખતમાં એવા જુના જંગલી વિચારો ચાલી શકે તેમ નથી. હવે તો ઈશ્વરકૃપાથી આપણે પ્રાચીનકાળ તથા હાલની નવી દુનિયાં એ બન્ને બાબત બહુ જાણી રીતે જોઈ શકીએ છીએ. તેથી જાણીએ છીએ કે અસહનના વખતમાં પણ આપણી આર્થ સ્ત્રીઓ ક્રાંતિ મેળવતી હતી, તથા હાલના વખતમાં પણ સુધરેલા દેશોની સ્ત્રીઓ ક્રાંતિ મેળવવાની અભિલાષા રાખે છે, અને ક્રાંતિ મળે તેવાં કામો કરી ક્રાંતિ મેળવે છે. માટે આ ઉપરથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે, “સ્ત્રીઓને ક્રાંતિ મેળવવાની જરૂર નથી.” એ વિચાર ભ્રૂંક છે, અને તે હાલના વખતમાં નબી શકે તેમ નથી. માટે સ્ત્રીઓને ક્રાંતિની જરૂર નથી, એવા ખોટા ખ્યાલમાં નહિ રહેતાં, જેમ બને તેમ વધારે વધારે ક્રાંતિ મેળવવાની તકલીફ કરવી જોઈએ.

કેટલાક લોકો તથા કેટલીક બહેનો એમ કહે છે કે, સ્ત્રીઓની ક્રાંતિ તેના પતિની ક્રાંતિની અંદર આવી જાય છે. એ સિવાય પોતાનો બાપ ક્રાંતિવાન હોય, પોતાનો ભાઈ ક્રાંતિવાન હોય, અથવા પોતાનો દિકરો ક્રાંતિવાન હોય, તો તેની સાથે સ્ત્રીઓની ક્રાંતિ આવી જાય છે. એટલે સ્ત્રીઓને પોતાની જુદી ક્રાંતિની જરૂર નથી. આમ કેટલાંક લોકો કહે છે; પણ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન આપણને એમ શીખવે છે કે, પોતાના ધણીની ક્રાંતિ હોય એ જુદી વાત છે. પોતાના પિતાની ક્રાંતિ હોય એ જુદી વાત છે. પોતાના ભાઈની ક્રાંતિ હોય એ જુદી વાત છે અને પોતાના દિકરાની ક્રાંતિ થતી હોય છે જુદી વાત છે. અને એ બધી ક્રાંતિનો લાભ તથા તેમાંથી કેટલુંક માન સ્ત્રીઓને પણ મળે છે એ વાત સાચી છે. પણ એટલીજ ક્રાંતિથી કાંઈ બસ નથી. એ સિવાય સ્ત્રીઓની પોતાની જાતી લાયકાતની પણ કંઈક જુદી ને સ્વતંત્ર ક્રાંતિ હોવી જોઈએ. જેમકે રામની ક્રાંતિને લીધે સીતાની ક્રાંતિ ચાલી હોય તે જુદી વાત છે; અને સીતાના પોતાના સહયોગી સાર સીતાને માટે આપણને માત્ર ઉપનયન થતું હોય તે જુદી વાત છે. નજની રહેલાઈને લીધે નજનાં વખાણ થતાં હોય અને તેને લીધે દમયંતીને ક્રાંતિ મળતી હોય એ જુદી વાત છે, અને દયમંતીનું પોતાના ચણી માન વધતું હોય એ જુદી વાત છે. અર્જુન તથા યુધિષ્ઠિરની પત્નિ છે ને લીધે દ્રૌપદીનું માન જંગમવાતું હોય ને તેની

કીર્તિ થતી હોય એ જુદી વાત છે, અને દ્રૌપદીના અંગત સદ્ગુણોને લીધે દ્રૌપદીની કીર્તિ વધતી હોય તે જુદી વાત છે; આત્મી, રીતે પ્રતિની, પુત્રની, પિતાની તથા ભાઈની કીર્તિને લીધે સ્ત્રીઓને કીર્તિ મળે એ જુદો વાત છે, અને પોતાની જાતિ લાયકાતને લીધે તથા પોતાના ખાસ સદ્ગુણોને લીધે પોતાની તથા તેમ યથેચ્છી હોયના પતિ, પિતા, ભાઈ ભાન્ડુ, અને સંતતિના ઉપર પોતાની કીર્તિની પ્રતિભા-પ્રકાશ પડે, એ વળી તેથી પણ વધારે જુદી વાત છે. જેમકે અમુકની સતી સ્ત્રી, સાધ્વી માતા, અથવા વીરપુત્રી.

આપણે અહિં યાદ રાખવાનું છે કે પોતાનું વર્તન-વિચાર ઉચ્ચ કરતી, પ્રકાશનાં ખતી, સ્ત્રીઓને અંગત કીર્તિ મેળવવાનું જ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કહે છે.

જાહેનો! જ્યારે કીર્તિની વાત ચાલે છે ત્યારે સાથે એ વાત પણ યાદ રાખજો કે, કૃષ્ણાધાર્મિક નાતજાતમાં થોડીક સ્ત્રીઓની અંદર પોતાનાં વખાણ થાય તેથી રાજ થઈ જાય તે મનમાં સમજ્યા કરે કે “અમારી બહુ કીર્તિ ચાલે છે”, એવી કીર્તિ માટે આ વાતો નથી. કોઈ બાઈને સારા પાપક બનાવતાં આવડતા હોય, કોઈ બાઈને સારો મોય બનાવતાં આવડતી હોય, કોઈ બાઈને સારું અથાણું બનાવતાં આવડતું હોય, કોઈ બાઈને તીખી તમતમતી ચટણી બનાવતાં આવડતી હોય, કોઈ બાઈને બહુ સારી રીતે કઢીમાં વધાર દેતાં આવડતો હોય, કોઈ બાઈને સારી રીતે રોટલી કે લાપસી બનાવતાં આવડતી હોય અને કોઈ બાઈને ભરત ભરતાં કે કપડાં કીચતાં આવડતું હોય; તેથી તેની આર્થાભાણ વાળા દશ વીસ બાઈઓમાં વખાણ થયા કરતાં હોય તેથી રાજ થઈને એટલામાંજ રહી જતું નહિ, અને એટલી કીર્તિથીજ સંતોષ માનવો નહિ; પણ જે કીર્તિ ઈશ્વરની વિભૂતી, જેવી હોય, જે કીર્તિમાંથી ઈશ્વરનો મદિમા સમજાય, અને જે કીર્તિમાંથી ઈશ્વરના દર્શન થાય, તેથી ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કીર્તિ મેળવવાની તળવીજ રાખવી જોઈએ. અને એવી ઈશ્વરની વિભૂતિવાળી કીર્તિ મેળવવી એ પણ સ્ત્રીઓને માટે કાંઈ મુશ્કેલ નથી. કારણકે સ્ત્રીઓની અંદર સ્વાભાવિક રીતેજ કીર્તિ રહેલી છે, એટલે તેને વધારતાં કાંઈ બહુ વાર લાગે કે બહુ મહેનત પડે તેમ નથી. માટે જાહેનો! પરમાત્માને ગમે તેવી, ઉચ્ચ જાતની સત્ય કીર્તિ મેળવવાની કાશીય કરો.

શ્રી એટલે સૌન્દર્ય, એ સ્ત્રીઓમાં ફરતી રીતે રહેલો બીજો મહાન ગુણ છે.

(અપૂર્ણ)

પુસ્તકાલય: ધારો કે ગૃહી ઉપર આજ સુધીમાં જે ઘણા બુદ્ધિમાન અને મોટા પુરો યદ ગયા છે તેમની જોડે એકવાર કોઈ મનોરંજક વિષય ઉપર આપણને વાતચીત કરવાનો પ્રસંગ આવે તો આપણું કેટલું બધું લાભ ! જે આપણી પાસે એક સારું પુસ્તકાલય હોય તો એવાજ લાભ આપણને મળે છે. આરોગ્ય, મનનું સમાધાન, વિશ્રાંતિ તથા સુખ એ જોઈતાં હોય, તો તે ગ્રંથમંદિરમાંથી મળે છે. ફક્ત “ તેની પાસે તેના દરવાજો ઉઘાડવાની એક નાની ચાવી માત્ર હોવી જોઈએ. પુસ્તકાલય એ એક ઇંદ્ર-ભુવન છે અથવા પ્રત્યક્ષ આનંદ મંદિર છે, અથવા ભવસાગરમાંના વાદળો તથા તો-હાનમાં રક્ષણ કરનારું બંદર છે. રાંજ તથા રંકને તે એક સરખું ઉપયોગી યદ પડે છે, ગ્રંથ સંગ્રહ એ કંઈપણ છે. તેની પાસે જે માંગો તે મળશે.

સારા સાક્ષરો અલગ છે — જોઈતો માન પેદા કરી શકતા વ્યક્તિ નથી

(બ.) નવલકથાઓ

વનસ્પતિશાસ્ત્રનો નિયમ જાપામાં ધણા છેડા ઉંઝરે, થોડાક જ બહુ વધે “સર

સ્વતીચન્દ્રનો” નો એવો યજ્ઞ વખત સુધી ગહેરો, તેથી લાભ તે હાની અમને

અનુભવમાજની વાર્તામાના છેલ્લી “ખાત્રા” સવાતમ

“ગુજરાતી” ની વાર્તામાના (અનુવાદ વધારે)

અમૃત કેશવ, નાગવલ્લુ દુરુર, રમણીક મહેતા

“પ્રજ્ઞામન્દુ”વાળા સુનીવાય વર્ધમાન શાહની નવલકથાઓ “ગુજરાતી”ના જોડી

જાપામાની આનુ વાર્તાઓ વધી

ન્હાના ન્હાનો કથાનક વધ્યા (બહુધા અનુવાદ) શિવપ્રસાદ, ભોગેન્દ્રરાવ,

અંગાળીમાથી લાપાન્તરો-અનુવાદો

અનુભવ માણકેશવ ભટ્ટ

“રત્નમન્દી” ગહેપારી ઉત્સાહ, સાહસ, દેશપિદેશમા જનુ

“સુવર્ણ કુમારી” પેદા સાતિઓનું એકીકરણ

આશુવાળા લ’નુભાઈ-આશુના પ્રદેશની નવલકથા (રાજયોગી)

Scott (સ્કોટ) જેવી ઐતિહાસિક વાર્તામાણાની ખાત્રી,

રેવંતાયળની જાપામા છેડા, જૂનાજનો પથરે પથરે ઇતિહાસ જોલે છે. આશા છે

જે હમારામાથી કેઈકે બપોરે કાઢિયામની કથામાથી બહુ લખાય એમ છે. હેવાઈની

“ગુજરાતી નવલકથાઓનું સર્વેયુ” નીકળી ચૂક્યું છે.*

(અ) કવિતા

૧૯૦૩ થી મહે કાન્યસગ્રહ જાપાનવા માહયા, ગુણદોષ સહુ જાણો છે, વિરૂધ્ધે ધણી નીકાઓ જાપામા પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે, તરફેણમા ચે ધણી નીકાઓ જાપાન છે વાન જાણીતી છે

ત્રિભુવન પ્રેમસક્ર, કથાપાના મિત્ર ‘કથાપીનો વિરહ’ (In Memoriam)

ગુજરાતે દાધેવો દુનિયાના સાહિયને ફાળે

પાગસી ફરિ ખમગદાગ ખીનતો મેળરો હજી ખીનગેને મુવાસ ફારશે

“સાગર”, કથાપીના અતન્ય ભક્ત “ધામ્યુ હૃદય”, “ગુજરાતી ગ્રંથ

નિગ્તાન, વિ વિ

“કુંજ”, “સાગર” ના ન્હાના ભાઈ

મૃગશભાઈ વે-કવિતાની સામગ્રી સારી છે કયાનો વિકાસ થયે ધણી ઉચી કવિતા

ખને નિજગુજ, કુજનીના ભા ૧ લો ઇંગ્રેજ કાવ્યો-First Frays

‘લખિત’ હેમને વિગે કહેવાનું મહે કહેનુંજ છે

લનિનના કા થોની પ્રસ્તાવનામા

હરગોવિન્દ પ્રેમસક્ર—‘એશુન્નિમા અને શિનાજી’ ત્રિભુવન કવિના ન્હાનાભાઈ

સત્યેન્દ્રરાવ, “ભ્રમર અને અંધુજ”, વિ વિ.

* ૨૧ મહિમાઈ તરીકે ક્રમ “ગુજરાતી નવલ કથાનું સાહિત્ય”

હિમાલયમાં જેમ અનેક ઉચ્ચાર્ઘનાં વન છે, તેમ આ કાવ્યરસનાં વન-પણું પોત-પોતાની પૃથક્-પૃથક્ ઉચ્ચાર્ઘ્ય છે. સર્વેએ પોતપોતાના શંકાનું વધમૈ પ્રથક્-પ્રથક્-વધતી ઓછી ઓછાવના અને વધતી ઓછી પ્રેરણા પાતા.

૬૦.

આપણી સગભગ ૭૫ થી ૮૦ ટકા જેટલી સાહિત્યપ્રવૃત્તિ આવી ગઈ.
આ આપણી પ્રધાન પ્રવૃત્તિઓ.

હવે આપણી ઝાણ પ્રવૃત્તિઓ તપાસીએ.

“ ગાણ ” નો અર્થ એવો નથી કે ઓછું ધ્યાન આપવા લાયક. “ ગાણ ” નો અર્થ અહીં એટલો જ છે કે આપણે ઓછું લક્ષ આપીએ છીએ તે.

૭

ગાણમાં મુખ્ય પ્રવૃત્તિ-ભાષાન્તરોની.

(ક) ભાષાન્તરો.

મુખ્ય ત્રણ ભાષાઓમાંથી સંસ્કૃત, ઇંગ્રેજી, અંગ્રાળી. કાંઈક દક્ષિણીમાંથી.
કેટલાંક હિન્દીમાંથી (શિવપ્રસાદ).

સંસ્કૃતમાંથી: “ શારીરિક ભાષ્ય ”-કમળાશંકર.

“ રામાનુજ ભાષ્ય ”-આનન્દશંકર

પ્રહારી “ સમલોકી ગીતા. ”

કેશવ-હર્યંકનાં ભાષાન્તરો.

ગીતા-શાંકર ભાષ્યનું ભાષાન્તર,

વિશ્વનાથ સદાશિવ ધાંક.

‘ રામાયણ-મહાભારત-“ શુબ્દાની ” પ્રેક્ષનાં

નયુરામ શર્માનાં ભાષાન્તરો.

અનન્તપ્રસાદનાં ભાષાન્તરો.

વૈદક-શુશ્રુત, સારંગધરસહિતા. જ્યોતિષ સાન્ન.

ઇંગ્રેજીમાંથી ભાષાન્તરો.

“ સ્વેન્ડોદનામવર્ણિ. ” - “ ટોલ્ડટાલની વાતો. ”

દત્તનો “ હિન્દો આર્થિક ઇતિહાસ. ”

પ્લુટાર્કનાં “ જીવનચરિત્રો-“ કેટલાંક.

“ સામાજિક સેવાના સન્માર્ગ. ’ વિ વિ.

અંગ્રાળીમાંથી નવલકથાઓ.

શુ વ. ‘ સોસાયટીનાં ભાષાન્તરો એરિસ્ટોટલનું-મીનિશાન્ન, વિ વિ.

ભાષાન્તરોની આવરકતા-દુનિયાના વિચાર આપણા પ્રાન્તમાં import (દાખલ) કરના-આવાનુતો સિદ્ધાન્ત-સારા સાક્ષિને હાથે થયેલાં ભાષાન્તરો પણાં ખરાં સારાં થયાં છે. હજી વધારે ભાષાન્તરોની જરૂર છે.

(ખ.) શાળોપયોગી સાહિત્ય.

નવી વાંચનમાળા-છાકગઓ માટે, છાકરીઓ માટે.

કાવ્યસંગ્રહો: “ કાવ્યમાધુર્ય, ” વિ. વિ.

ધર્મનીતિનાં પુસ્તકો: શિશુસહબોધમાળા: ગાયકવાડ સરકારનાં ભાષાન્તરો:

એ સહુમાં જમાનાના સૂચક ગુણુદોષ છે. બાલકો માટે કાવ્યસંગ્રહ એક બે થાય છે: બાલોપયોગી પુસ્તકોની સરવ્વાત માત્રજ થઈ છે.

મોટે ભાગે પ્રતિષ્ઠિત સાક્ષરો આ પ્રવૃત્તિથી અલગ છે—એ શોચનીય છે. દત્તપત્રામ, નગ્નરામ, મહિપતરામ એમ કરતા નહિ.

(ગ) સરવૈયાં:

“ નવલકથાનું સાહિત્ય ”

સાહીના સાહિત્યનો ઇતિહાસ.

“ સંસ્કારવિધિ ” નાં ગીતોના સંગ્રહો.

ગીતમાલાઓ. બ્રહ્માનન્દકાવ્ય.

(પ) જીવનચરિત્રો અને ઇતિહાસ:

ઇતિહાસ—શત્રુત્ય !

જીવનચરિત્રો: ગા. મા. ત્રિપાઠી, રાનાટે (દેવાશ્રી). સચિત્ર સાક્ષરમાળા. દેવી અધ્યોરકામિની: વિ. વિ.

(ઘ) Science: (વિજ્ઞાન:)

વનસ્પતિશાસ્ત્ર: જયકૃષ્ણ ઇન્દ્રજી: કર્તાની જીવંતીનું દોહન.

વૈદ્યકલ્પતરુ, ધનવન્તરી—માસિકો.

“ વનસ્પતિગુણાદર્શ ”—ભાવનગર.

મગનલાલ વિદ્યાર્થીનાં R. P. A. થી આવેલીનાં ભાષાન્તરો. જ્યોતિષ શાસ્ત્ર.

Practical Science: (વ્યાવહારિક વિજ્ઞાન) પ્રો. ગજનરની “ લેબોરેટરી, અને એક્સેપ્સિક વર્કસ. ”

“ જંકુ ફાર્માક્યુટિકલ વર્કસ. ”

વરતેજનું કારખાનું, નવસારી વિગેરે રચેલે. તેલનાં ચિ. કરાજ્યાં.

હજી વધારે અભ્યાસ, ઊડાણ, તે કાર્યસાધકતાની આવશ્યકતા.

૭.) Fine Arts—સુન્દર કલાઓ.

૭-૬: “ રણપીંગળ ”.—રણછોડભાઈ, નાટક: ભારતનાટ્યશાસ્ત્ર—નથુરામ કવિ.

નટ: અમૃત કેશવ, ન્હાના ત્રંજાલાલ, જયશંકર, બાપુલાલ, “ કુમુદ ”—માસ્તર

ત્રીકમ, વજેશંકર કાલિદાસ, હરિદર દિવાનો, વલ્લભ કેશવ, માસ્તર મોહન.

રી સાપ”-અમૃત કેશવ નાટકનું Epoch-making play (નાટક.) મોરબી

કંપનીનું એક પદાધી “ સીતાસ્વયંવર, ”—આજ વિરૂદ્ધ સ્વરૂપના દર્શનનો પ્રપત્ત.

પણ: ત્રણ પુસ્તકો.

ગીત: ગઈ સદીમાં માત્રાજસ, અદિત્યરામ, મૂળજી. વ્યાસ.

પ્રો. જર્વેનાં પુસ્તકો—આ સદીમાં.

“સંગીતકલાધર”-શાલાલાલ શિવરામ;
હિ હુસ્તાનની સંગીતપદ્ધતિ, સ્વરમાલિકા.
“સંગીતમંજરી” અમરિયા-સંગીતોના સંગ્રહ.

Composers: (નવી સારીગમેના કર્તા) .

ભાવનગર મહારાજ સાહેબ.—

નોટશન પદ્ધતિઓ

વરોદરા, ભાવનગર-અર્થ.

ચિત્રકલા: નથી. છે તે નહીં જેવી !

(જ) ધર્મનીતિ (લેખકો)

પદ્ધિયાર સોરઠનું અભ્યાસ રત્ન.

અનન્તપ્રસાદ-કથાકાર.

ઉપેન્દ્ર ભગવાન, નયુરામ શર્મા, લાલન, અર્થ (“યોગદિવાકર ”)

શાળોપયોગી પુસ્તકો.

સર્વેશ્વર, જાદવજી મહારાજ, નરહરિ શાસ્ત્રી, જ્ઞાનકીદાસ, હરિદાસ મહારાજ, વિ વિ.

(ઝ) સાહિત્યની સંસ્થાઓ અને હિલચાલો

રણજિતરામ વારાભાઈ

૧. સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ

૨. સાહિત્ય પરિષદ.

૩. સાક્ષર જાગૃત્તીઓ.

૪. વાર્ષિક સાહિત્યનાં અવલોકનો.

૫. વિદ્યાર્થી પરિષદ.

વડોદરા રાજ્યની લાયબ્રેરીઓ, (‘ફરતા’ અને સ્થાયી પુસ્તકાલયો વિ. વિ.)

“સસ્તું સાહિત્ય”-અખંડાનન્દ.

અનુસમાજ; નડિયાદમંડળ; નાંદોદ, સુરત, ભરૂચ, મુંબઈ, અમદાવાદનાં—બીજાં
મંડળો. વિ વિ.

(ટ) સ્ત્રીસાક્ષરો:

“સુન્દરીસુખોદ”ના આસપાસ—છેલ્લો આસપાસ અંક ધણાંખરાં ત્યાં છે.

(ઠ) લોપ થયેલાં વાનાં*

ટીકાકાર: નવલરામ હતા.

સુધારાનું સાહિત્ય:

નામદાર મહારાજી સ્ત્રીમનાજી સાહેબનું ‘યુગ્તક. હરગોવિંદદાસ કાંટાવાળા:

“સંસાર સુધારો.”

૮.

થવાં જોઈતાં વાનાં:

૧. ચિત્રોનાં પ્રદર્શન-મુંબઈમાં થાય છે: બીજાં થવાં જોઈએ કે ઇલાકામાં બધે ફરે.

૨. નયોના અભિનયનાં ચિત્રો, પૃથક્કરણ ને સૂચનાઓ.

આ દિશામાં આરંભ કામ થયું છે. બાકી શૂન્યમ્ ! —ધણું વધારે કરવાની જરૂર છે.

૩. નટોનાં, નાટકકારોનાં, ચિત્રકારોનાં—દાનાં મહેતાં સંમેલનો.

૪. વૈદકસંમેલન થાય છે.

૫. ઇતિહાસ મંડળ, Science (વિજ્ઞાન) મંડળ, વિ.—આવાં સંમેલન ખર-
ચાળ કે માત્ર પ્રદર્શનરૂપ નહિ, પણ કાર્યસાધક, અને પોતપોતાના વિષયપરાયણ.

૯

આ ૧૩ વર્ષોનાં ખાસ લક્ષણ:

—તારવવાં અધરાં છે.

૧. ચિન્તન છે, શ્રાવણી છે, પણ Scholarship-વિદ્વતા ઓછી થઇ છે.

નવા “કેશવ હર્ષદ” કહ્યાં છે ?—ગ્રો. ગાન્જર: “ Two p. c. inspiration;
98 p. c. perspiration ! ” (બે ટકા પ્રેરણા ને અઠ્ઠાણું ટકા પરસેવો !)

૨. સાહિત્યની ભાવના જેટલી ઉંચી થઇ છે, તેટલું લેખન ઉંચું નથી થયું. આપણા
સામાન્ય અસન્તોષનું એ કારણ.

૩. વિસ્તાર વધ્યો છે, પ્રમાણમાં ઊંડાણ ઓછું વધ્યું છે.

૪. હજી વિચારદશા છે, નિર્ણયદશા નથી: પણ તે આવતી જાય છે. વિચારદશા
લંબાઈ, તે પણ જો. મા. ત્રિપાઠીની અસર. તે વિચારક હતા, પણ નિષ્ક-
યાતમક વિચારક ન હતા.

૫. Division of Labour (અમ વિભાગ) ઓછો છે, એટલે વિષયપરાયણતા અને
વિષયપારંગતતા ઓછી છે. એ વધારે થવાની જરૂર છે.

૬. આ સદીના સાહિત્યની ભાષા: જો. મા. ત્રિપાઠીની અસર. જતાં ૧૯૦૩-૪ માં
જ “વસન્તવિનોદી”એ “વિધવા” ઇલાખી સરલતા ભણી વાળી. હમણાં એ
વળણુ કધક છે.

૧૦

આ શતકમાં છ સાત “ કાવ્યમંત્રોદો ” ઇલાખા છે: તે સર્વને નિચારી જઈકેઈસા
મહું અવલોકન લખાય, તો કવિતાની-ભાવનાની દિશાઓ નક્કી થાય.

૧૧

આમાં કોઈ તરીખ ઓછી હોય તો સુધારી લેજો. હયાત—હાજર સાક્ષર ઉપર
ટીકા થઈ હોય તો ક્ષમા કરજો.

૧૨

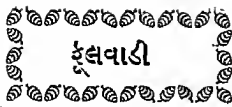
ઉપર એક જ વિનંતિ:

“ સર્વદેશી ” થઈ શકે એવા મહાવીરને સર્વદેશી થવા ઘો:

ખીનઓ કોઈકે એક—એ વિષય પોતપોતાના કરી લઈ તેમાં પારંગત
થાય તો સારું.

૧૩

દિશાઓ અન્ધારી નથી, પ્રકાશવન્તી-આશાવન્તી છે

ફેલવાડી

ગ્રન્થદોહન: સામાજિક સેવાના સન્માર્ગ.*

રેવરેન્ડ મિ. ફેલેમિંગ કૃત " Suggestions for Social Usefulness
નામના ઈંગ્રેજી પુસ્તકનો અનુવાદ.

રચનાર: રા. રા. હાહ્યાભાઈ લક્ષ્મણભાઈ પટેલ, અમદાવાદ.

(સંસારમાં સ્ત્રીની પદવી, વડનગરા કણ્ઠીની ઉત્પત્તિ, તથા ચન્દ્રાનના, વગેરેના કર્તા.)
પ્રકાશક: ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી રા. રા. હીરાલાલ ત્રિ. પારેખ. ખી. એ.
(એસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરી.) અમદાવાદ.

લેખક: રા. રા. શિવભાઈ આપુલભાઈ, અમદાવાદ.

(અક્ષયજ્યોતિ, પદ્મનાભ, મધુકર, તથા કપિંજલા, વગેરેના કર્તા.)

આ પત્રને જન્મ આપનાર-આદ્યસંપાદક શ્રી જન્મસમાજ તરફથી ગુજરાતી વાર્તામયની જે સેવા થઈ છે, તે સ્વાભાવિક રીતે તેના સમાસદોના વિવિધ પ્રયાસોને ક્ષીણ છે. એ સાહિત્ય સેવામાં બાઈથી હાહ્યાભાઈ તથા ભાઈથી શિવભાઈએ માનસરો સ્થાન ક્ષીણ છે, એમ જણાવતાં આનન્દ થાય છે.

આથી આ મંડળના એક વિદ્વાન લેખકના ઉત્તમ પુસ્તકનું દોહન તેજ સંસ્થાના એક પ્રાસાદિત નવલકથાકારને હાથે થાય એ ઇષ્ટ પારી, "સેવાના સન્માર્ગોના આદેશ તથા ઉદ્દેશોપન" વિશે લખવા અમે રા. રા. શિવભાઈને વિજ્ઞાપિ કરી હતી, જે તેમણે ઉત્સાહપૂર્વક સ્વીકારી છે. રા. શિવભાઈની નવલકથાઓ " ગુજરાતીપંથ " તથા " સુન્દરીસુખોપ " ના વાચક વર્ગમાં બહુ જાણીતી છે. જન્મસમાજની વાર્તામાલામાં મેહરો કાળે તેમનો જ છે; અને નર્મહાસ્યથી ઝળકતી, ઈશી ભાવનાઓ પ્રત્યક્ષ કરતી, રસભાવ લહેરો રેવાવતી, તેમની લેખિનીની ચોગ્ય પ્રસંશા એક મિત્ર કરતાં અન્ય દ્વારા થાય એ વાસ્તવિક માની, અહિં વિરોધ લખવું ચોગ્ય ધાર્યું નથી.

આ ગ્રન્થમાં ૧૫ પ્રકરણ અને તેમાં નીચે જણાવેલા વિષયો છે: કેળવણી, વાચન, આધ્યાત્મ, પુસ્તકાલય, ઉપદેશ (પ્રત્યક્ષપાઠથી અને વાણી દ્વારા) સંગ્રહસ્થાન, રમત ગમત, આરોગ્યવિદ્યા, કુખી-દર્દીને સહાય, પતિતની સેવા, પ્રાણી દય, સાર્વજનિક સંસ્થાઓ, શહેર-ગામડાંમાં સુધારો, વિદ્યાર્થીઓની ફરજો, મધ્યપાન નિષેધ, ક્ષણ અને સમાજ, યુસાફરને મદદ, વિદ્યાર્થીઓ-શિક્ષકોને સૂચના, ચારિત્ર્ય-ધર્મ-પ્રાર્થના દ્વારા સેવા, તથા સેવાની શક્તિ. આ પુસ્તકનું અસાધારણ મહત્ત્વ આ વિષયોવશી જ્ઞાતાં પણ સમજવા વિના રહેશે નહિ. હાહ્યાભાઈએ શ્રમ લઈને આપણી સ્વદેશી શહેર સંસ્થાઓને લગતી માહિતી જોમેરી આ પુસ્તકની ઉપયોગીતામાં વધારો કર્યો છે. અનુવાદ બહુ સુંદર, સંસ્કારી ભાષામાં થયો છે.

—તન્ત્રિ, સુ. સુ

* પાકું પૂકું—સોનેરી નામવાળું: પાનાં ૨૬૦. મૂલ્ય, રૂ ૦-૧૨-૦. આ અતિ ઉપયોગી પુસ્તકની ખીજ આપ્તિ " સસ્તા સાહિત્ય વર્ધક કાર્યોલય "ના મંત્રિ શ્રી અખરજાનન્દજી તરફથી બહાર પડવાની તૈયારી છે.

૩. નટોનાં, નાટકકારોનાં, ચિત્રકારોનાં—હાનાં મહેલાં સંમેલનો.
૪. વૈદકસંમેલન થાય છે.
૫. ઇતિહાસ મંડળ, Science (વિજ્ઞાન) મંડળ, વિ.—આવાં સંમેલન અર-
ચાણ કે માત્ર પ્રદર્શનરૂપ નહિ, પણ કાર્યસાધક, અને પોતપોતાના વિષયપરાયણ.

૯

આ ૧૩ વર્ષોનાં ખાસ લક્ષણ:

—તારવવાં અધરાં છે.

૧. ચિન્તન છે, શ્રાગણી છે, પણ Scholarship—વિદ્વત્તા ઓછી થઈ છે.
નવા “કેશવ હર્ષદ” કહેતાં છે ?—ગ્રો. ગનજર: “Two p. e. inspiration;
98 p. e. perspiration !” (બે ટકા પ્રેરણા ને અઠાણું ટકા પરસેવો !)
૨. સાહિત્યની ભાવના જેટલી ઉંચી થઈ છે, તેટલું લેખન ઉંચું નથી થયું. આપણા
સામાન્ય અસન્તોષનું એ કારણ.
૩. વિસ્તાર વધ્યો છે, પ્રમાણમાં ઊંડાણ ઓછું વધ્યું છે.
૪. હજી વિચારદશા છે, નિર્ણયદશા નથી: પણ તે આવતી જાય છે. વિચારદશા
લંબાઈ, તે પણ જો. મા. ત્રિપાઠીની અસર. તે વિચારક હતા, પણ નિષ્ક-
યાત્મક વિચારક ન હતા.
૫. Division of Labour (શ્રમ વિભાગ) ઓછો છે, એટલે વિષયપરાયણતા અને
વિષયપારંગતતા ઓછી છે. એ વધારે થવાની જરૂર છે.
૬. આ સદીના સાહિત્યની ભાષા: જો. મા. ત્રિપાઠીની અસર. જતાં ૧૯૦૩-૪ માં
જ “વસન્તવિનોદી”એ “વિધવા” જપાતી સરલતા લાણી વાળી. હાથમાં એ
વળણું કપકે છે.

૧૦

આ શતકમાં છ સાત “કાવ્યક્રંદો” જપાયા છે: તે સર્વને મિચારી જઈકાઈ સા
મદું અવલોકન લખાય, તો કવિતાની-ભાવનાની દિશાઓ નક્કી થાય.

૧૧

આમાં કોઈ તરીખ ખોટી હોય તો સુધારી લેજો. હયાત—હાજર સાક્ષર ઉપર
ટીકા થઈ હોય તો ક્ષમા કરજો.

૧૨

છવટે એક જ વિનંતિ:

- .. “સર્વદેશી” થઈ શકે એવા મહાવીરને સર્વદેશી થવા દો!
- બીજાઓ કોઈકે એક—બે વિષય પોતપોતાના કરી લઈ તેમાં પારંગત
થાય તો સારું.

૧૩

દિશાઓ અન્ધારી નથી, પ્રકાશવન્તી-આશાવન્તી છે.

આરામ અને આનંદનીજ માત્ર દરકાર રાખે છે, તેના જેવા થવું યોગ્ય નથી જન્મન કવિ ગટે કહે છે કે “ સુંદરતા, પરાપકાર અને આખા વિશ્વના સમાગમમાં રહેવું.” તમારી પોતાની જાત જેટલા એક કેંગાળ, ચીંથરે હાથ, ક્ષુદ્ર લાગમાં વસવું ઉચિત નથી. તમારા ધંધામાં અગર ધંધા બંદાર, તમારા જ્ઞાનનો, તમારી શક્તિઓનો લાભ ખીજીને આપો. જે કાંઈ મનોહર, જે કાંઈ પવિત્ર, જે કાંઈ સાફ કહેવાનું હોય, તેને માટે મજબૂત લાગણી રાખો. અજ્ઞાનીને જ્ઞાન આપવું, સર્વ માટે ઉન્નતિના માર્ગ ખુલા કરવા, દુઃખીના નિસાસા દૂર કરવા, તેમનાં આંસુ લહોવાં, સર્વત્ર પ્રસન્નતાનો પ્રસાર કરવો.

કામ પસંદ કરવાની જરૂર:—સેવાના અનેક માર્ગ છે. આ માર્ગની સામાન્ય માહિતી મેળવ્યા પછી, સેવાનો એક ચોક્કસ પ્રકાર, સેવાનું એક અંગ પસંદ કરી લેવા વિદ્યાર્થીઓને અને સમાજ સેવા કરતા ઈચ્છા રાખનાર સજ્જન વર્ગને અત્ર સલાહ આપીએ છીએ.

કેળવણી અને જ્ઞાનનો પ્રચાર:—વિદ્યાર્થીઓ અને અન્ય સજ્જનો પોતાના કુટુંબની, ગામની, આલુખાલુની, નિરક્ષરતા દૂર કરવા યત્ન કરી શકે. સ્ત્રી પુરુષોમાં કેળવણીનો પ્રચાર કરી, નિરક્ષરતાનો અંધકાર ખેડોડી, જ્ઞાનનો પ્રકાશ સર્વત્ર પાડવો એ લોકસેવાનું એક મહાન કાર્ય છે, અને તે કાર્ય ગૃહશિક્ષણ વડે, દિવસની તેમજ રાત્રિની શાળાઓ ઉઘાડીને, નિરક્ષર આગળ વાંચન કરવાથી, લાપા-તરાદિ પુસ્તકોના લેખનથી; તેમજ મક્ત અને ફરતી લાઇબ્રેરીઓની યોજના કરવાથી થઈ શકે. લોકોને કેટલીક મહત્વની બાબતનું જ્ઞાન આપવામાં, મેછક લેન્ડર્ન અને સિનેમેટોગ્રાફનાં પ્રદર્શન અને સંગ્રહસ્થાનો, કારખાનાં તથા સાર્વજનિક સંસ્થાઓની મુલાકાત અત્યંત સહાયજનક થાય છે.

આરોગ્ય સંરક્ષણ:—સ્ત્રીઓ અને બાળકોનું તેમ સામાન્ય મરણપ્રમાણ વધી પડ્યું છે. સ્ત્રી પુરુષો, બાળકો, શરીરે નિસ્તેજ, નિર્માથ, બલહીન, જગતનાં કર્તવ્ય કરવા માટે જોઇતો ઉત્સાહ અને શક્તિ વજરનાં જોવામાં આવે છે. એ દૃષ્ટિએ આરોગ્ય સંરક્ષણના માર્ગનો પ્રચાર કરવો, લોકોમાં તે વિશેના જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવો, ગરીબ અને સામાન્ય વર્ગનાં સ્ત્રી પુરુષ અને બાળકોનાં આરોગ્ય સંરક્ષણ માટે કેવા કેવા ઉપાય ચોજવા એ વિશે વિચાર કરવા, અને તે વિચાર અમલમાં મુકવા એ બહુ મહત્વની લોક સેવાનાં કાર્ય છે. એ કાર્ય ઉપદેશવડે, પુસ્તકાદિ સાહિત્યવડે, તથા સ્વચ્છ અને ખુલી શાળાઓ, બાળકો માટે વ્યાયામ અને રમત ગમતનાં સાધનો, સ્ત્રીઓ માટે સુવાવડખાનાં, અને દોસ્પીટલો, તથા સેનીટેરીયમ (આરોગ્ય ભવન) ઉઘાડવાથી બની શકે છે. "

અકસ્માત અને આરંભમાં મદદ:—અમુક અકસ્માત, ન્યૂકેપ, આગ, રેલવેટ્રેનની અથડા અથડી, અને પ્લેગ, કોલેરા, રેલ આદિ પ્રજન સમસ્તને લગતી આફતોના સમયમાં સેવા કરવા ઈચ્છનાર સન્નારીઓ અને સત્પુરુષોને અનેક પ્રસંગ મળી આવે છે. આમાં અકસ્માત વખતે તાત્કાલિક ઈલાજનું જ્ઞાન ઘણું કામમાં આવે છે.

અનાથ અને અપંગને સહાયતા:—લૂલાં, લંગડાં, અનાથ, અધે તથા બેહોશ મુંગાંની દશા ઘણી દર્શણીય છે. તેઓનું જીવન સુખમય થાય તે માટે તેમને કેળવણીનો લાભ આપવો, તેઓ માટે ખાસ આશ્રમ ઉઘાડવા, તેઓના નિજાત માટે બંદોબસ્ત કર-

વો, તથા તેવી સંસ્થાઓ ચલવવામાં ભાગ લેવો: એ એક ઉચ્ચ પ્રકારની લોક સેવા છે.

પતિત વર્ગની સેવા: ગમે તે જાતિનું, ગમે તેવું, ગમે તે પક્ષિનું મનુષ્ય ખરેખર દુઃખી અગર તંગ-હાલતમાં હોય, તો “પ્રેમ” ના સર્વવ્યાપી નિધમ મુજબ તે બ્રાતૃતા અગર ભગિનીત્વને લાયક છે: તેને સહાયતા કરવી ઘટે છે. આ દૃષ્ટિએ પતિત કે અત્યંત વર્ગની દુર્દશા પ્રત્યે દુર્લક્ષ કરવું યોગ્ય નથી. હિન્દુસ્થાનની વસ્તીનો પાંચમો ભાગ દુઃખી પતિત વર્ગનો છે. તેમને જે સામાજિક અન્યાય અને સંકટ વેઠવાં પડે છે, તે ખરેખર નાસજનક છે. આ અન્યાય અને સંકટ દૂર કરવા, તેમની ઉન્નતિ માટે કેળવણીના પ્રયાસ જેવા માર્ગ ગ્રહણ કરવા, તેમનું પદ ઉન્નત કરવા, દરેક કેળવાયલા માણસે યત્ન કરવા ઘટે છે.

પ્રાણી રક્ષા:—સામાજિક સેવામાં મનુષ્ય તેમ અન્ય પ્રાણીઓનો સમાવેશ થવો જોઈએ. ઇતર પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનુષ્યની ફરજનો હિન્દુસ્થાનમાં હંમેશાં ઉંચો ખ્યાલ રહેલો છે. સંકેડા વર્ષથી સાર્વજનિક તેમ ખાનગી સંભાવનામાં તેમના સંકટ નિવારણ માટે ખાસ ગોઠવણ થતી આવે છે. પરંતુ જગતના સર્વ ભાગનાં પ્રાણીના વધારે સારા રક્ષણનાં સાધન વિશે વિચાર કરવા એ ત્રણ વર્ષ ઉપર લંડનમાં મળેલી મોટી ઈન્ટરનેશનલ કોંગ્રેસમાં હિન્દુસ્થાન તરફના દરેક નિમ્નધમાં બતાવવામાં આવ્યું હતું કે પ્રાણીઓના રક્ષણ માટે આ દેશમાં ભરવામાં આવતાં પગલાં પૂરતાં નથી. યુરોપિયનો તેમજ હિંદીઓ પ્રાણીઓનાં દુઃખ તરફ બેદરકાર, બેપરવા છે. તેઓને તે તરફ લાગણી નથી, અને આ દેશના પ્રાણી જીવનની શોકજનક સ્થિતિ સુધારવા મજબૂત પ્રયાસ થવાની જરૂર છે.

મદ્યપાન નિષેધ:—શહેરમાં અને ગામડામાં પણ આ અનિષ્ટ (મદ્યપાન)નું જોર વધતું જાય છે. શહેર અને ગામડાની પ્રજા દારૂના દુર્વ્યસનવડે નિર્બળ, નિર્માથ, દરિદ્ર થતી જાય છે. ગામડામાં શહેરો જેટલું આ દુર્વ્યસન દાખલ થયું નથી. હજુ ગામડામાં આ વ્યસન માટે ઘણી શરમ છે. પણ એક વખત તેનો મજબૂત પગ પસારો ત્યાં થયો, તો ગામડાના લોકોની પવિત્રતા, સૌદર્ય અને બળનો નાશ થશે. મદ્યપાનનિષેધક મંડળોએ અને સજ્જનોએ ગામડામાં ભય અને ચેતવણીનો પુકાર ઉઠાવવાની આવશ્યકતા છે. લોક સેવા કરવા માટે મદ્યનિષેધ એક વિશાળ ક્ષેત્ર છે.

મંડળોનું મહત્ત્વ:—સમાજ સેવાના એક સામાન્ય હેતુથી ઘણાં માણસ એકઠાં થઈ જે કાંઈ કરી શકે તે વ્યક્તિ અગર છુટાં છુટાં કામ કરનાર કરી શકે નહિ. વિદ્યાર્થીઓ અને અન્ય સજ્જનો એકત્ર થઈ સમાજને લગતો કાંઈ અજ્ઞાસ અગર કામ કાજ કરે તો તે લાભ જનક થઈ પડે મિત્ર મંડળો પણ આવી રીતે કામ કરી શકે. પરસ્પરનું ઉત્તેજન, પ્રેરણાદન, મોટા વિસ્તારમાં કામનું થઈ શકે. આ સર્વને લીધે આવાં મંડળ કિંમતી થઈ પડે છે. આ દૃષ્ટિએ વિવિધ પ્રકારની સેવા માટે મંડળોની સ્થાપના કરવી, તેનો વહીવટ કરવો. મંડળના હેતુ પાર પાડવા એ પણ એક પ્રકારની સમાજ સેવા છે. આવાં મંડળોનો જો ઉત્સાહ, બંધારણની રચના, પ્રેસીડેન્ટ, સેક્રેટરી આદિ અધિકારીઓની ચુંટણીમાં ખપી જાય, માત્ર વિચારોમાંજ સમય ન જાય અને ખરેખરા અજ્ઞાસ અને સેવાનાં કામ કાજને હવ આપવામાં આવે, એ જોતાં રહેવાંની ખાસ જરૂર છે.

ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા:—ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખી કોઈ પણ સત્કાર્ય કરવાથી તે કાર્યને ફત્તેહમંદ ઉતારવાના પ્રયત્નોને બળ મળે છે. આગ્રહપૂર્વક યત્ન અને ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખી દૃઢતાથી કામ કરવાથી પર્વત જેવડી મુશ્કેલીઓ પણ દૂર થાય છે. કોઈ પણ સારો હેતુ પરિપૂર્ણ થવા માટે, ઇશ્વર પ્રાર્થના કરવામાં આવે અને ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખી તેની પરિપૂર્ણતા માટે યોગ્ય પ્રયાસ કરવામાં આવે તો ફત્તેહ મળ્યા વગર રહે નહીં. હિંદુસ્થાનને ભારે કામ કરવાનાં છે. સામાજિક પુનરુદ્ધાર, આધ્યાત્મિક જાગૃતિ, અને આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ: એ કાંઈ નાનાં સૂનાં કામ નથી. આ કાર્યોની પરિપૂર્ણતા માટે મહાન્ પ્રયત્નો થવાની જરૂર છે ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખી પ્રાર્થના કરવાથી આત્મજગ વધે છે અને આત્મજગ તથા ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખવાથી ગમે તેવાં મુશ્કેલ સત્કાર્ય પણ પાર પડે છે.

પ્રભુનું શરણુ, તેની સહાયતા:—કોઈ વૃક્ષની શાખા છુટી પડી, વૃક્ષમાંથી પોપણ મેળવ્યા શિયાવ ફળ ધારણ કરી શકે નહિ, ફળદાયી નિવડી શકે નહિ; તેવીજ રીતે મનુષ્ય પ્રભુથી દૂર રહે, પ્રભુની સહાયતાની અપેક્ષા ન રાખે તો, તેનું જીવન, તેનું સેવાયુક્ત જીવન પણ ફલપ્રદ નીવડી શકે નહિ, તેનાથી કાંઈ પણ બની શકે નહિ. જે મનુષ્યમાં પ્રભુનો વાસ નથી, જેને પ્રભુનું શરણુ નથી, જે મનુષ્યને પ્રભુના બળ ઉપર શ્રદ્ધા નથી, તેની દશા વૃક્ષથી છુટી પડેલી શાખા જેવી થાય છે. જેમ એક ભાગેલી શાખા, કરભાઇ, સૂકાઇ જાય છે, તેનો માત્ર બળતણ તરીકે ઉપયોગ થાય છે. તેવીજ દશા પ્રભુથી દૂર રહેતાં મનુષ્યની થાય છે.

શુભેચ્છા:—પ્રભુની પ્રભુતાનું, તેના મહિમા, ગૌરવનું જ્ઞાન, આ દેશના યુવકો અને યુવતીને થાઓ તેના પર શ્રદ્ધા રાખવાથી મળતી સહાયતાનો અંગીકાર કરવાનું સામર્થ્ય તેમનામાં આવે. આ રીતે પોતાના દેશના અને પોતાને ઉત્પન્ન કરનાર પ્રભુના, યશ વધારવા શક્તિમાન થાઓ !

(અમદાવાદ.)

—શિવભાઈ બાપુભાઈ.

પ્રવાસ મંજરી: આફ્રિકાનો પ્રવાસ.

લેખક: રા. રા. “વિનાયક,”-વલ્લાલ.

૧. કાઠિયાવાડથી મોઝાસા:

પ્રિય મુલગા !

મોઝાસા ન્ડીયાનું: તા. ૧-૮-૦૬.

તમેને મુંબાઈથી લખાએલ પત્ર તો મળ્યો હતો શુદ્ધ છોડતાં મહારા મનની આનંદા-લિત સ્થિતિનું ચિત્ર તમારા સમજવામાં આવ્યું હતો. શુદ્ધ છોડવાના પ્રથમ પ્રસંગે મુંબાઈ જેવી નવીન વિશાલ નગરીમાંથી લખાએલ પત્રના ઉત્તરને માટે તકલીપ રહ્યા હું. અને ખીજ તરફ હૃદયમાં એટલું બધું નહું નહું ઉભરાવા લાગ્યું છે કે ઉત્તરની રાહ જોવાનું ઘેરું સજા આ પત્ર લખવા ઉત્સુક થાઉં છું.

અમારી સ્ટીમર 'સોમાલી' તા ૧૫-૯-૦૯ ની સાંજે ઉપડવાના ખખરો હુ તમને આપી ચૂક્યો હતો. તમે તો મુંબાઈ જોયું નથી એટલે એનો સાદો ખ્યાલ આ પત્રમાં તમને આપીશ. મુંબાઈ ખરે એક પારિસ (દુનિયામાં સર્વથી સુન્દર) શહેરનું બન્યું છે. હિન્દુસ્તાનના તેજમાં આવતા ઉદ્યોગનું એ કેન્દ્રસ્થળ છે. પશ્ચિમના લપકાથી હંકાએલા નાગરિકોને કેવળ પશ્ચિમની રહેણીમાં ફરતાં જોઈ, આપણા જેવા ગામડામાં રહેનાર અને સાદાં દેશી કપડાં પહેરનાર તો તદ્દન ગાલચળ બને કર્તવ્યમાં તો આપણે હળુ પછાતજ છીએ, પરન્તુ “સ્વદેશી વાપરો” એ શબ્દો આપણા કર્ણુદ્વારે અથડાયા છે. વિવેકી પુરુષોના લેખો વાંચી આપણે ધારતા હતા કે મુંબાઈ જેવાં મોટાં મોટાં શહેરોમાં તો સર્વત્ર “સ્વદેશી” વસ્તુનો વપરાશ વિસ્તારથી થઈ ગયો હશે. સ્વદેશ-ધર્મગુરુઓની શાળાઓ તો જો કે અંદેઆજ નજરે પડે છે; તથાપિ સુભગે! ખેદ પામવા જેવું છે કે જ્યારે આપણે ગામડાંમાં તેમનાજ બોધથી ખાદી પહેરવી સ્વીકારી છે અને તેં વિકાસપતી બંગાળીનો ત્યાગ કરી પુનઃ દાંતની ચૂડીઓ ચડાવી છે, ત્યારે અંદિઆં માત્ર પોથીમાંનાં રીંગણાં જેવું છે! હુંકમાં, જવદ્દેજ કોઈ સ્વદેશી કપડાં પહેરનાર મળે છે. મુંબાઈ હળુ સુધી તો હવું તેવુંજ છે. રાજકીય હિલચાલથી કંઈ વાસ્તવિક ફેરફાર થયો હોય તેમ જાગતું નથી. આતો વિપચાતિકાન્ત થવાયું. હવે મુંબાઈની રમણીયતા વિશે વાત કરીએ. બંદર અને આસપાસનાં લગ્ન મકાનો સાંજના વખતે કંઈ ઓરજ આનન્દ કરાવે છે. વિદેશી અનેક સ્ટીમરો (આગળોટા)ની મોટી દંડ:- નર્થાં ભૂગળાંનાં ભૂંગળાં! આવી મહાન સ્ટીમરોના ધણીઓ સર્વત્ર સામ્રાજ્ય ભોગવે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. દરિયાર્થ સત્તાનું પ્રાપ્ત્ય એજ આ જમાનામાં વિજય મેળવવાનું મુખ્ય સાધન છે હવે ખુશકી લક્ષ્કરોની અને રહેતી તલવારોની ઉપયોગિતા ગાણુજ રહેવાની. એમના દિવસો તો ગયા!

રાતના ૬ વાગતે પરમાત્માનું નામ લઈ હું ‘સોમાલી’ સ્ટીમર પર ચડી ગયો. આ પહેલે અનુભવે આવી મોટી સ્ટીમર જોતાં આભોજ બન્યો. ત્યાર પછી તો રસ્તામાં અને અંદિઆં મોટી સ્ટીમરો જોઈ અને હવે તો હું સંમન્યો છું કે એતો માત્ર એક ભુખ જેવી સ્ટીમર ગણાય. તોયે કેવી સરસ ગોઠવણ? ન્હાવાની, રાંધવાની સ્નાન સૌચ આદી ક્રિયા માટે પણ ઉત્તમ વ્યવસ્થા. વિદેશીઓનો એક શોખ, કે જ્યાં જાય ત્યાં ધરજ ફરતું અને જીવનની કિંમત સમજી દેઢે પણ સંપૂર્ણ ન્યાય આપવો; એ મેં આજ પ્રત્યક્ષ જોયું. તેઓના ખાવાનાં, સુવાનાં, બેસવાનાં, રમવાનાં,—સ્થળો જોઈ ચકિતજ થવાય છે. ભયંકર અગાધ મહાસાગર પર તૂણવત ઉડતી સ્ટીમર પર કેવી ગોઠવણ! ભયંકર ઉછળતાં મોઝાં! શરવીરનું કાળજીનું ધ્રુજવે તેવો ધુધવાટ! ઉંચે આભ અને નીચે પાણી! —અને કદી નહાજ હુએ તો કેઈ કે.ઈનો ધણી નહિં! એવે સ્થળે અને સમયે પણ વખત સર ઘંટ વગાડવાની સાથેજ જમવાને બેગા થઈ ધરમાં બેઠા હોય તેમ અને તેથી પણ વધારે ઉમદી ગોઠવણવાળા ખાણુપર બેઠાક લોકો તૂટી પડે છે.

પરન્તુ સુભગે! એમ ન ધારતી કે આપણા દેશીઓ પણ આટલા સુખી છે. એ ડાકોને સ્ટીમરમાં પડતાં દુઃખની હકીકત બીજા હવે પછીના પત્રમાં હું લખીશ. આપણા દેશ નિશ્ચયે રમરણમાં રાખજે. સ્વદેશમાં માતૃભૂમીનું ગીત—પેલું મધુરું ગીત—ગાવાનો આપણો દિવાજ ચાત્ર રાખવો. હું એકલો એકલો જ્યારે એ ગાઉં છું ત્યારે તું અને

છોકરાં નજરે તરી આવે છે. અને ખડું પુછે તો ગળગળો ધર્મ જાઉં છું.

હું નર્મદાશંકરભાઈને ત્યાં ઉતર્યો છું. સવિતાજીને હારા અને છોકરાંના ઉજ-
ળતા હૃદયે સમાચાર પૂછ્યા છે અને આ પત્રમાં લખે આશીર્વાદ લખાવે છે. સવિતા
જીને પણ સંભારે છે. પરદેશમાં પણ આનન્દ કરવાનું રચણ પ્રાપ્ત થતાં ઈશ્વરનો ઉપકાર
માનવા માંડું શિર નમે છે. એ દંપતીએ મ્હારો સારો સહાર કર્યો છે.

લી. લદમારો મુબેન્દ્રજી રનેલી 'વિનાયક'

૨. આગળેઉ ઉપર હિન્દુની સ્થિતિ.

પ્રિયે !

મોખ્યાસાન્ડીયાદ્: તા. ૧૫-૮-૦૯

લદમારો પત્ર મળતાં આનન્દ થયો. મ્હારા મુગામના પત્રનો પણ ઉત્તર મળતાં સં-
તોષ થાય છે. મુ'બાઈના વલ્લુનથી મુ'બઈ જોવાની ઈચ્છા દર્શાવે છે પણ હમણાં તો એ
ક્યાંથી બને ? પ્રભુ કૃપા હશે તો કેઈવાર જોવાઈ રહેશે.

હું આરેક દહાડા પછી આંહિથી નાઇરોબી માટે ઉપડીશ. અને ત્યાંથી મુગાન્ડા અને
નીલનદીના પ્રદેશમાં ફરીશ. ત્હારી પાસે એક નદશો છે તેમાં જોઈશ, તો હું જે જે
ગામો 'જાખુ' છું, તે ક્યાં છે તે સહેલાઈથી સમજશે. સુભગે ! નવું નવું જોવાનું એટલું
બધું વધતું જાય છે કે શું લખું અને શું ન લખું ? પરન્તુ ગયા પત્રમાં મેં વચન આપ્યું
છે તેથી હાલ તો આપણા લોકોની સ્ટીમરમાં થતી સ્થિતિ વિશે હું થોડું થલું લખીશ અને
એવી રીતે ક્રમશઃ સઘળું લખતો રહીશ.

આપણા લોકો જેઓ આફ્રિકામાં આવે છે, તેના ખાસ કરી ત્રણ ભાગ પાટી શ-
કાય: સરકારી અથવા રેલ્વેના નોકરો; વેપારી અને મજૂર વર્ગ; અને થોડાક રકયા ખડયા
મુસાફરો. સરકારી નોકરોને તો ખીજા વર્ગ (Second class) નું ભાડું મળે છે એટલે
જગ્યાની બાબતમાં તેઓ મુખી છે. બાકીના ડેક અને મુખીરીપર ડેક (ગુનક) પર બેસ-
નારને તે બાબતમાં જૂદી જૂદી જાતનું દુઃખ વેડવું પડે છે. આપણા લોકો મુસાફરીના
શોખને અભાવે મુસાફરી વિશે કાંઈ પણ વિચાર કરતા નથી. પ્રથમ તો આપણી સ્ટીમ-
રના અભાવે આપણે જર્મનની લોકોની સ્ટીમરમાં બેસવું પડે છે. જર્મન લોકો ફર અને
નિર્દય છે, એ એક જાહેર વાત છે. તેઓ દેશી લોકોને ડેક પર બેસાડે પૂરે તેમ પૂરે છે-
ખડે છે ! ડેક પર જગાનો એટલો બધો સંકેત દેખાય છે અને સાદુસફીની બાબતમાં એટલી
બધી બેદરકારી રહે છે કે ગંધથી રહેવાનું નથી. ફાલકામાં ઉતારેલ લોકોની સ્થિતિ તો
ડેકવાળા કરતાંય વધારે શોચનીય છે. મુસાફરીની ટેવ ન હોવાથી વારંવાર ઉભરી કરતા
બિચારા દેશીઓ હેરાન હેરાન ધર્મ જાય છે. થલુ બિચારા મુસાફરીના સઘળા દિવસો
ખાઈ પી શકતા નથી. અને પરદેશીયો આપણા મુખ માટે સારી ગોઠવણ કરે પણ શાની ?

ખીજું દુઃખ પાણીનું છે. તું આપણા ધર્માન્ધ લોકોથી અજાણી નથી. મુસાફરોને
મોટા ભાગે મુ'બાઈથીજ પાણીનાં પીપ-ડબ્બા વગેરે ભરી લે છે અને તેમાંથી સામે
કિનારો આવે ત્યાં સધી કરકસરથી પાણી વાપરે છે. આરેક દહાડા પછી આ પાણી લાલચોળ
થઈ જાય છે અને થોડે અંશે વાસ પણ મારે છે. ધર્માન્ધ મુસાફરો છતાંય આ પાણી
શિવાય ખીજું પાણી પીતાં નથી. અને ખરાબ પાણી પીવાથી થલુ માંદા પણ પડે છે.
પરદેશમાં કમાવા જતાં રસ્તામાં આમ માંદા પડતાં, તેમનીએક નવી કમ્પ્લેન્ટી શરૂ થાય છે !

મહારા મત પ્રમાણે તો, સુલગા ! આટલું વ્યર્થ દુઃખી થવું તેના કરતાં બેતર છે કે સ્ત્રી-મરની ટાંકીનું પાણી પીવું. આ ટાંકીમાં સુખાશી નળનું પાણી ભરી રાખે છે અને તે માત્ર પાષપીચીજ. સ્ત્રીમરમાં સૌને નિર્દિષ્ટ સમયે પાણી મળે છે. આમાં કામ પશુ રીતે અલગવું કે વટલાવું એવી બહીકને સંભવ નથીજ. તેથી ઉલટું તો દરરોજ સ્થવારમાં સ્ત્રીમર સાફ કરનાર અન્યજ લેકો એમના પાણીના ડબ્બાને જાણ વાળતાં અડે છે! એટલે એ વધારે અશુદ્ધિ પ્રેરક કે આલસછેટ વાળું છે ! પરંતુ આ સત્ય લેકોને કાણ સમજાવે ? અને સંમતો પશુ કેમ ? એમને નાન બહાર મૂકવાનો ભય છે : અને નાન પણ તેની સત્તા વાપરવાને ચૂકતી નથી ! સુલગા ! આવી થોડી ઘણી બાબતોમાં તો નાતે પણ છુટ આપવી જોઈએ. હવે તું સમજ હશે કે—જમાનાની, ધર્મના સત્ય સ્વરૂપની અને જીવનના કર્તવ્યમાં પરાક્રમ, વીરતા, ઉત્સાહ અને નીનિ પ્રેરતા નિયમોને અનુસરવા જોઈતી અનુકૂળતાની અભાવે સર્વને ખાસ જરૂર છે, એ સૌએ સ્વીકારવું જોઈએ. પાણી માટે આટલું બધું દુઃખ ભોગવનાર, તે લેકો ખાવા માટે તેથીય વધારે દુઃખી છે. સુભગે ! આપણાથી તે પરદેશ જઈ શું સમૃદ્ધિ ખેંચી લવાવાની હતી ? અને લાંબી મુસાફરી આપણે ક્યાંથી કરવાના ? આવો દશબાર દહાડાનો લાંબો રસ્તો : અરે, તેમાંય વળી દરિયાનું તો કેકાણું નહિ!—એમાં તાદું ભાતું, માંડીયા, મીઠાઈ, ગોળ પાપડી, વગેરે લેવાય છે; અને આ તાદા ખોરાકના પ્રતાપે આખર હેરાન થયા છે. સ્ત્રીમરમાં ઉનું ખાવા કરતાં તાદું ખાવાથી વધારે ફેર આવે છે. દરિયાઈ મુસાફરીમાં ફળો બહુ અગત્યતાં છે અને તેમાં પણ લીંછુ અને નારંગી સૌથી શ્રેષ્ઠ છે. કેટલાક લેકો તો ખાવાના હાથનું તૈયાર પકવેલું ખાતા હતા. બાકી મુસલમાન વગેરે જેને કાંઈપણ ખાવાનો બાધ નથી, તેઓ તદ્દન તન્દુરસ્ત અને મુખી જણાતા હતા. જ્યારે આપણે બીજા દેશોની સ્પર્ધામાં ઉતરવું પડે છે ત્યારે તો જરૂર આપણે આપણા કેટલાક ધર્માન્ધ વિચારો છોડી દેવા જોઈએ. કેખીતી રીતેજ લાંબી મુસાફરીમાં પાણી ભરી લેવું અને ભાતું બાંધવું, એ અગત્યતાવાળું અને નિરૂપયોગી જણાય છે. અહિં વધારે નહિ તો વધા અને પુરી તો સરસતાથી કરી શકાય. અને તે પોતાના ચૂલા પરજ. હું એમ નથી કહેતો કે ધર્માન્ધ વિચાર છોડવા : અને ખાવાના હાથનું ખાતું, પણ સાધારણ રીતે જરૂર પડે તેટલું કરવાથી મુસાફરીમાં સ્વાસ્થ્ય સચવાય, એ વાત ખાસ જ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે.

પ્રિયે ! તમો સુખી છો જાણી હું આનન્દ પામું છું. રમણિક અને કીકીના ખજાને લખજો. શ્વેતત્ર સંસાળથી ચલવજો અને સૌના પર નજર રાખી આડે રસ્તે જતાં અટકાવજો. શંભુમેળા જેવા આપણા ધરતો કારભાર કરવાને તો કારભારી વિદ્યાચતુરની ચતુરા શુણ્સુન્દરીનું દહાન જોઈ કામ ક્યાંજવું, એટલે વિજયજ સમજવો. હીક, છોકરોને મારા વતી સુખજો, લેવીજ રીતે વડિલોને પ્રણામ પાઠવજો. તું એકલીને શરૂ કરાવેલ અભ્યાસ ચલાવી રાખતાં કંઈ તો પડવું જોઈ પરંતુ ચાક્રોને તે મૂકી ન દેતી. અભ્યાસ વધાર્યો જવો. જેમ મુસ્લિમોમાં રહી અભ્યાસ કરીએ તેમજ અભ્યાસની ખરી કિમ્મત વધે છે. સાધનવાળાં માણસો અભ્યાસ કરે તેમાં નવાઈ નથી. માત્ર તેઓ અભ્યાસ ન કરે તેમાંજ નવાઈ છે ! લાંબી મહાત્મા કપાટમાંથી 'House of Thought' નામની ચોપડી મળે મોઢી આપજો. હું આનન્દમાં છું.

—લી. ત્હારોજ 'વીનાયક.'

પુષ્પમાલિની:

લગ્નલગ્ન: 'છેડા છૂટકા' ના બોલતા આંકડા !

(લન્ડનના " સ્ટેન્ડ " માસિક ઉપરથી)

ન્યાની લગ્નક્રિયામાં ધર્મનું તત્વ ઓછું છે, ત્યાં લગ્નલગ્નનો વધારે સંભવ છે, અને ન્યાં છે છૂટકા માટે દેશના કાયદાની સુગમતા છે, ત્યાં પણ તહેની મ્હોટી સંખ્યા હોય છે. અમેરિકાને એક લશ્કરી અમલદાર ન્હી ન્હી સ્ત્રીઓ સાથે પાંચતાર લગ્ન કર્યા પછી પાછો છૂટો થઈને પોતાની મ્હોટી સ્ત્રી સાથેજ પરણ્યો હતો !

યુરોપમાં દિવલ્લરલેન્ડમાં છેડા છૂટકાની સંખ્યા સૌથી વધારે આવે છે; યુનાઇટેડસ્ટેટ્સની તેથી વધારે, અને જાપાનમાં બધા દેશોથી વધુ આવે છે ! લગ્નલગ્નની સંખ્યા દુનિયામાં વધતીજાય છે. ૧૯૦૦ માં હાલરે બે હતી; તે દસવર્ષ પછી બમણી થઈ જાય છે. યુનાઇટેડસ્ટેટ્સમાં ૧૮૮૩ થી ૧૯૦૬ સુધીમાં લગ્નલગ્ન ૧૬ લગ્ને બેઠા છેડા છૂટકા થયા હતા, પરંતુ હવે તેમાં વધારે થયો છે. પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓની બમણી સંખ્યાએ લગ્ન ના કરાર રદ કરવા અરજીઓ કરી હતી. છેડા છૂટકા પામેલાં માણસો પૈકી ત્રીજો ભાગ ફરીથી પરણે છે. રોમન કેથોલિક ખ્રિસ્તીઓમાં છેડા છૂટકા મળી શકતા નથી. અલ્બાનીયાના મુસ્લમાનોમાં પતિની ઇચ્છા માનવી ' લગ્નલગ્ન ' (છેડા છૂટકા) આપી શકાય છે; પરંતુ સ્ત્રીને કોર્ટ મારફત અથવા પતિની સંમતીથી સત્તા મળી શકે છે. ફારમોસામાં પુરુષ સ્ત્રીને છૂટકા આપી શકે, પરંતુ સ્ત્રીથી તે કોર્ટ પણ રીતે તે મેળવવી શક્ય નહિં. નાટક ક્ષેત્રમાં ન્યાયે ૭૩ છૂટકા થાય છે, ત્યારે પાદરીઓમાં ૧ નું પ્રમાણ આવે છે ! અર્થાત્ ધર્મની સાથે પણ તહેનો સંબંધ છે. અમેરિકાને માટે એમ કહેવાય છે કે તહેની હાલની સ્થિતિ ચાલુ રહેશે, તે પચાસ વર્ષમાં ત્રણ લગ્ને એક છેડા

છૂટકાનું પ્રમાણ પણ ત્યાં આવ્યા વિના

રહેશે નહિં. આપવાત કરનારની સંખ્યામાં મધ્ય યુરોપના દેશોના અને અમેરિકાના છેડા છૂટકા મેળવનાર મનુષ્યોનું મ્હોટું પ્રમાણ આવે છે.

નહિં પરણેલાં

પરણેલાં

છૂટાં થયેલાં

દર લગ્ન માણસે ડેન્માર્કમાં.....૪૪.૮

૬.૦

૪૬૮૬ માણસો આપવાત કરે છે !

દેશ.	વસતિ.	છેડા છૂટકા વાર્ષિક પ્રેમ	
		સંખ્યા.	લાખ
આસ્ટ્રેલિયા.....	૩૭૭૩૨૪૮	૩૫૬	
આસ્ટ્રિયા.....	૨૬૧૧૦૭૦૮	૧૭૬	
બેલ્જિયમ.....	૬૬૬૩૫૪૮	૭૦૫	
બર્ગેરિયા.....	૩૭૪૪૨૮૩	૩૬૬	
ડેન્માર્ક.....	૨૪૬૬૫૪૦	૪૧૧	
ફ્રાન્સ.....	૩૮૬૬૧૬૪૫	૮૮૬૪	
જર્મન મહારાજ્ય ...	૫૬૩૬૭૧૭૮	૮૬૮૦	
ગ્રીસ.....	૩૪૪૭૨૫૦૬	૫૨૬૧	
સેક્સની.....	૪૨૦૨૨૧૬	૧૨૦૬	
બાવેરિયા.....	૬૧૭૬૦૫૭	૪૬૧	
ઈંગ્લેન્ડ અને વેલ્સ...	૩૨૫૨૭૮૪૩	૫૬૮	
સ્કોટલેન્ડ.....	૪૪૭૨૧૦૩	૧૭૫	
આયર્લેન્ડ.....	૪૪૫૮૭૭૫	(૧)	
હન્ગેરી.....	૧૬૨૫૪૫૫૬	૨૧૩૦	
ઇટેલી.....	૩૨૪૭૫૨૫૩	૮૧૬	
જાપાન.....	૪૩૭૬૩૮૫૫૬	૩૬૪૬	
નેધરલેન્ડ્સ (હાલેન્ડ).....	૫૧૦૪૧૩૭	૫૧૨	
ન્યુઝીલેન્ડ.....	૭૭૨૭૧૬	૬૨	
નોર્વે.....	૨૨૨૧૪૭૭	૧૨૬	
રુમેનિયા.....	૫૬૫૬૬૬૦	૧૧૮૭	
સર્વિયા.....	૨૪૬૨૮૮૨	૩૧૨	
સ્વીડન.....	૫૧૩૬૪૪૧	૩૬૦	
સ્વિટ્ઝરલેન્ડ.....	૩૩૧૫૪૪૩	૧૦૫૩	
યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ...	૭૫૬૬૪૫૭૫	૫૫૫૦૨	

દુનિયાની તનદુરસ્તમાં તનદુરસ્ત સ્ત્રીઓ.*

(અંગ્રેજ સ્ત્રીઓની તનદુરસ્તીનાં વખાણ.)

અનુવાદ કરનાર: રા. રા. ચન્દ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા.-(બી. એ.) પૂણા.

[ખાસ નોંધ:—દુનિયાની સુધરેલી પ્રજાઓમાં અંગ્રેસર સ્થાન મેળવ્યું એ અભિલાષ આપણા લોકોમાં ધીમે ધીમે પણ દૃઢતાથી પ્રસરતો જાય છે. એ અભિલાષ સિદ્ધ થાય તે માટે એ જરૂરનું છે કે આપણી પ્રજાના જીવનની દરેકે દરેક બાજુની બરાબર તપાસ થાય, અને જ્યાં જ્યાં ખામી લાગે ત્યાં ત્યાં ઘટતા ઉપાયો ચોક્કસ. બીજી બધી પ્રજાઓના પ્રમાણમાં આપણે એટલા બધા મોટા જગ્યા છીએ કે હૈમનની હારમાં આવવા માટે આપણે અસામાન્ય રીતે ધમધોકાર કામ કરવાનું છે. પ્રજાનાં માણસોની તનદુરસ્તી એ ઉન્નતિ ઈચ્છનાર દરેક પ્રજાની કાળજીનો પહેલામાં પહેલો વિષય હોવો જોઈએ. આપણા દેશના મહાપ્રજ્ઞો વિશે વિચાર કરવાની જોખમી ટેવ છે, તેઓ જોઈ શક્યા હશે કે આપણી જીવાન સ્ત્રીઓનું આરોગ્ય અથવા અનારોગ્ય એ આપણા મહાપ્રજ્ઞોમાં ચિન્તાજનક રીતે મુખ્ય સ્થાન ભોગવે છે. આપણી જીવાન સ્ત્રીઓની તનદુરસ્તી દિવસે દિવસે કેમ બગડતી જાય છે, અને હૈમનામાં ધીમે ધીમે નબળાઈ કેમ વધતી જાય છે: એનાં કારણો શોધવાની અને તે માટે વેળાસર આપતા ઉપાયો લેવાવાની ધણીજ જરૂર છે. દરમિયાન, દુનિયાની સુધરેલી પ્રજાઓમાં અંગ્રેસર સ્થાન ભોગવતી અંગ્રેજ પ્રજાની સ્ત્રીઓની તનદુરસ્તી બાબત જુદી. જુદી સુધરેલી પ્રજાઓના ડૉક્ટરોએ જે અભિપ્રાયો આપ્યા છે, તે અત્યંતીએ આપેલા છે.]

ડૉલીમેન્ટ એ નામનું અંગ્રેજી વતંમાનપત્ર લખે છે કે ચાલુ માસના ઓગસ્ટ મહિનામાં ભરાયેલી જુદી જુદી પ્રજાઓના ડૉક્ટરોની પરિપક્વમાં હાજર રહેલા ડૉક્ટરોએ તનદુરસ્ત દેખાતી અને કુદરતી રીતે ચાલતી અંગ્રેજ બાલાઓનાં ઘણાં વખાણ કર્યા હતાં.

એક અંગ્રેજ ડૉક્ટરે કહ્યું: “ ૩૦ વર્ષ ઉપર અહિંઆ ઇંગ્લેન્ડમાં જુદી જુદી પ્રજાઓના ડૉક્ટરોની પરિપક્વ ભરાઈ હતી. તે પછી લન્ડનની સ્ત્રીઓની તનદુરસ્તી અતિશય સુધરી છે. રસ્તા ઉપર જતી એક બાલા તરફ નજર કરો. જુઓ કે તે કેવી ચાલે છે ! હૈની ચાલ કેવી દૃઢ અને હિંદોળા ખાતી—જુલતી—strong—છે ! હાલની અંગ્રેજ સ્ત્રી પૃથ્વી ઉપરની સર્વ સ્ત્રીઓમાં વધારેમાં વધારે તનદુરસ્ત અને સુન્દર છે. ”

એક જર્મન ડૉક્ટરે જણાવ્યું: “ અંગ્રેજ સ્ત્રીઓનાંમાં છટા (grace) છે, પરંતુ મૈન્દતા નથી; બળ છે, છતાં કઠોરતા નથી. ખરેખર, એ કસરતનું જ પરિણામ હોયું જોઈએ. જર્મન બાલાઓ એટલી જ તનદુરસ્ત હોય છે, પરંતુ એટલી ચપળ (active) નથી હોતી. ”

એક ફ્રેન્ચ ડૉક્ટરે અભિપ્રાય આપ્યો: “ અમદારી સ્ત્રીઓમાં જોઈતી તમદારી સ્ત્રી-મો છટાદાર (graceful) નથી. ફ્રેન્ચ સ્ત્રીઓની દરેકે દરેક એટામાં કલા રહેલી હોય

છે, પરન્તુ અંગ્રેજ સ્ત્રીઓ વધારે છુટથી અને વધારે કુદરતી રીતે ચાલે છે. ત્હેમનો બલવાન બાંધો ધ્યાન ખેંચ્યા વગર રહેતો નથી, અને ત્હેમની ચામડીનો રંગ પણ વધારે તાજે દેખાય છે.

રશિયન અભિપ્રાય નીચે મુજબ હતો: “જે ઉંચા પ્રકારની બુદ્ધિ શરીરની શીકાશ અને નાબુકાઈ સાથે ધણુંખડું જોવામાં આવે છે તે પ્રકારની બુદ્ધિની છાપ અંગ્રેજ સ્ત્રીઓનો દેખાવ જોઈને મન ઉપર પડતી નથી; પરન્તુ તનદુસ્ત શરીરવાળાં માણસોમાં જેવી બુદ્ધિ હોય છે તેવી બુદ્ધિ તો સર્વ અંગ્રેજ સ્ત્રીઓમાં દેખાય છે.”

ઇટલીએ પણ અંગ્રેજ સ્ત્રીઓની પ્રશંસામાં પોતાનો દિરસો આપ્યો હતો: “અંગ્રેજ બાકાઓ ઘણી છુટથી ચાલતી દેખાય છે. ત્હેમની ચાલમાં કદાચિત્ બહુ છટા નહિ હોય, પરન્તુ સમર્થતા તો છે જ. આ બાકાઓ જે દેશની ભવિષ્યની માતાઓ છે, તે દેશે કેઈ પણ જાતની ધારતી રાખવા જેવું નથી.”

એક સ્પૅનિશ ડૉક્ટર કહ્યું: “તમ્હારી સ્ત્રીઓ દેખીતી રીતે બળવાન છે, પરન્તુ એ બળ એવું છે કે જે કસરતનું પરિણામ છે. અતિશય કસરતથી શરીરનો બાંધો ઘણો મુઘટિત થાય છે, પરન્તુ તેમ કરવા જતાં સામાન્ય તનદુસ્તી-General health-નો ભોગ આપી દેવાય એમ પણ બને.”

એક ઓસ્ટ્રિયન ડૉક્ટર અંગ્રેજ સ્ત્રીઓની ચપળતાથી ચકિત થઈ ગયો હતો. “અંગ્રેજ સ્ત્રીઓ અમ્હારી સ્ત્રીઓ કરતાં ઘણીજ વધારે ચપળ અને ચાલાક હોય છે. પોતાની જાતની તેઓ જ કે ઓછી સંભાળ લેતી દેખાય છે, છતાં તેઓ આશ્ચર્યકારક તનદુસ્તીવાળા છે. ત્હેમની ચામડી અત્યંત ચોખ્ખી છે, -ઘણું કરીને, તેઓ રમતોમાં ભાગ લે છે ત્હેને લીધે એમ હશે.”

યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના પ્રતિનિધિનો નિર્ણય નીચે પ્રમાણે હતો: “તમ્હારી અને અમ્હારી સ્ત્રીઓમાં બહુ તફાવત નથી. બન્ને તનદુસ્ત અને મજબુત દેખાય છે, અને બીજી કેઈ પણ અજાણી સ્ત્રીઓની સાથે સારી રીતે સરખામણીમાં ઉતરી રહે એમ છે. છતાં, તમ્હારે ત્યાં સંખ્યાબંધ બાકાઓ તદ્દન લોહી વગરની છે. ધંધાનાં સ્થાનો બંધ થયા પછી ૬ થી ૭ વાગ્યાની વચ્ચે “ઓમ્નિબસ” (ગાડીઓ)માં તમ્હે જોજો. ગામડાં-ઓમાં તરત જઈ આવેલી બાકાઓમાં મુને જે ખાસ ગમે છે તે એ છે કે ફળવાયેલા ચામડા જેવા ચહેરાઓ (Tanned faces) અને ઘડુંવણાં હાથને લીધે. તેઓ તનદુસ્તીની મૂર્તિઓ જેવી લાગે છે, અને દુનિયાના બીજા કેઈ પણ ભાગની બાકાઓની સાથે

તમારી મુસાફરી.

લેખક: " N. Mehta " (બી. એ.)-પ્રાંતીજ.

તમારા ઘરમાં અથવા બીજા કામ કાળે દરરોજ તમે કેટલું ચાલો છો, તેનો ખ્યાલ નોંધ કરશો અને તેનો વાર્ષિક તારીખે કહાડશો તો તમેજ અચંચો પામશો કે અણુભવ્યે અને અણુધાર્યે તમે એક વર્ષમાં કેટલી લાંબી મુસાફરી કરો છો ! એટલુંજ નહીં પણ એક સાધારણ જીંદગીમાં માણસ વગર પ્રપત્તે કેટલી વખત પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરે છે તે જાણી સહજ આશ્ચર્ય ઉત્પત્ત થયા વગર રહેશે નહીં. ઘણાં મનુષ્યો જેઓને પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કર્યાનું કહેતાં મુસાફરીના ધાકે હેબક ખાઇ જાય, તેવાને તેમના સાદા જીવનમાં કરેલી મુસાફરીનો સરવાળો કરી આપવામાં આવે તો તેઓ દીંગ થયા વગર રહેશે નહીં. કારણ તેઓએ પૃથ્વીના પંચની અંદરની સ્થિતિ જોયા-જાણ્યા વગર, તેઓ પૃથ્વીના મધ્યખીંડુ મુધી, અરે ! તેથી પણ વીશેષ, -પૃથ્વીની આરપાર જઈ આવ્યા જણાશે. એક ધંધાદારી કુવા ગાળનાર કેળાંને કહીશું કે તું ચંદ્રમા મુધી જઈ આવ્યો છે, કે એક ખેડૂતને કહીએ કે તું તારા હજી સાથે પ્રથિ પ્રદક્ષિણા કરી આવ્યો છે, અથવા એક પુષ્કળ ધંધાવાળા ડોક્ટરને કાંઈ કહેશે તમે હીમાલયની ટોચ પર ચડી આવ્યા છો, અથવા સોક્રેટીસની લીફ્ટ (માળખર ચઢવા ઉતરવાની લારી, ના પટાવાળાને કહીએ કે તું પાસીરીક મહાસાગરના ઉંડામાં ઉંડા ભાગને તળાએ જઈ આવ્યો છું: તો તે ભાગ્યેજ માનશે ! એટલુંજ નહીં પણ આપણા કોલેજના અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીને કે ઓરીસમાં કામ કરનાર કારકુનને કહેવામાં આવે કે ૨૫ વર્ષની નોકરીમાં એક વખત તો શું પણ અનેક વખત તેણે પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરી છે તો તે કહેનારને હસી કહાડશે; પણ ખરેખર હકીકત તેમજ છે.

તેના કરતાં વિશેષ વિચિત્ર આપણા દરજીનો દાખલો છે. તે ખીચારો સારો દીવસ જેસીને કામ કરે છે, ત્યારે તેની જીંદગીના દરેક સાત વર્ષે તેનો હાથ પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરી આવે છે ! જુવો કે એક દરજી દીવસના દસ કલાક કામ કરે છે, અને સાધારણ રીતે એક સેકન્ડે એક ટાંકા લે છે, ને દરેક વખતે તેની સોય વીસ ઇંચ જાય આવે છે એમ માનીએ તો આ દરજીની સોય એક દીવસમાં બાર માઈલ અને ૩૦૦ દીવસમાં (વર્ષમાં ૬૫ રમ્મ-પાકીના દિવસ માનીએ તો પણ) ૩૬૦૦ માઈલ ચાલે છે અને પૃથ્વીનો ઘેરાવો ૨૫૦૦૦ માઈલ છે. એટલે દર સાત વર્ષે એક દરજીની સોય એક વખત પૃથ્વીનું ચક્કર મારી પાછી આવે છે !

આવા ઘણા ધંધા છે જે “ બેસા ધંધા ” કરી શકાય, પરંતુ તે દરેકની અંદર શરીરના અમુક અવયવની મુસાફરીનો અંદાજ કહાડતાં અઝલ કામ કરતી નથી ! સુતારનો રંદો-હેરણીયાની આરી-રંગનારનું પીછું-હજમનો અસ્થો-કહીઆની લેલી-અને કહીઆરાની કુન્હાડી, -આ ઓખરો કામ કરનારનો હાથ છેડતાં નથી; અને છતાં તેની નજર ખ્દાર ગયા સીવાય માછલોના માછલોની મુસાફરી કરીજ કરે છે. અરે, એક લખનાર માણસ સારી કલમથી મીનીટના ૩૦ ચન્દની ઝડપથી દરરોજ ફક્ત પાંચજ કલાક લખે તો માત્ર તેનાં કાંપ્રના બળે વર્ષના આશરે ત્રીસ હજાર માઈલ ખેંચી કહાડે છે. છતાં આ વીર મુસાફર જ્યાંના ત્યાંજ નગરે પડે છે !

કેટલાક માણસો પોતાનાં ધધાને અંગે દુઃખી જગ્યામાં રહેવા છતાં મોટી મુસાફરી કરી શકે છે, અને પોતાના પ્રવાસના પ્રમાણમાં સહેજ જ કંઈ તેમને સોસવું પડે છે. દાખલા તરીકે, - રેલવેનો ગાર્ડ, એકમાં આપેલી પોતાની ન્હાની જગ્યાપર રહેવા છતાં પોતાની નોકરી દરમ્યાન કેટલી એક વખત પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરી નાંખે છે ! અમેરિકાની રેલવેના નોકરને જો ત્યાંની દરેક રેલવેપર એકજ વખત મુસાફરી કરવી પડે, તો પણ તે પૃથ્વીથી અંદર જેટલું છેડું જે ૨૪૦૦૦૦ માઈલ છે, તેનાથીયે કેટલો બધો દૂર જઈ આવે ? તેજ મુજબ આટલાંટિક મહાસાગરમાં ફરતી આગબોટાના નોકર તો હજારો ને હજારો માઈલ ફરી આવે છે, છતાં સ્ટીમરની બહાર તહેમને પગ પણ મુકવે. પડતો નથી (આગબોટાની) કુનાઈ લાઇનની “ જુનાકીયા ” સ્ટીમરના મુખ્ય સ્ટુઅર્ડ મિ. સિટવન્સ આવી મુસાફરીમાં પ્રથમ પદ લઇ જાય છે. તેણે પોતાની નોકરી દરમ્યાન ૩૪૦૦૦૦૦ માઈલની મુસાફરી કરી છે; એટલે બીજી રીતે કહીએ તો તેણે ૧૩૮ વખત પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરી કહેવાય ! અને આ મુસાફરી તેણે આટલાંટિક સાગર ઉપરની સ્ટીમરમાં એક ક્રોઈથી બીજે કોડે જ્યાંમાં ૪૦ વર્ષની મુદતમાં કરી છે. એટલે દર વર્ષે ૮૫૦૦૦ માઈલની અડધથી તે પ્રવાસ તેણે કાઢ્યો છે. કેપ્ટન બેનેટ નામના બીજા એ સ્ટીમરના અમલદારે ૫૩ વર્ષમાં ત્રીસ હજાર વખત ઇંગ્લેન્ડ અને ફ્રાન્સ વચ્ચેનો ચેનલ (દરિયો) પસાર કર્યો હતો.

તેજ સ્થિતિ ગાડીમાં ફરતા ટપાલ ખાતાના (કાગળ જૂદા કરનાર) મોર્ટરની છે ! હવે જો આપણે જે માણસોને જતો યાત્રવું પડે છે તેનો દાખલો લઈએ, તો પહેલાં ગામડાનો ટપાલી ધકડે ચડશે. છાંદગીબર ગામેગમ અને ધરોધર તે બટકે છે. પણ તે મુકરર કરેલા ન્હાના ભાગમાંજ, - ભાગ્યેજ એના મનમાં પણ આવતું હશે કે તેના કરતાં ઓછી જેરેમત ઉઠાવનારા ફક્ત પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરવાના ઉધાડા નામે કે આફ્રીકા કે અમેરિકાના દેશો શોધવાના બ્હાને બહાર ફરે છે અને દેશમાં ને છાપાં દ્વારા પૃથ્વીના નામના મેળવે છે, તહેના કરતાં તે વધારે મુસાફરી કરે છે ! છતાં આ વીરપુરુષને નિશાળનો મહેતાજી-ગામનો પટેલ કે પોસ્ટ માસ્ટર સીવાય કોઈ ઓળખતું નથી. એક ન્હાના ગામનો પોસ્ટમેન (ટપાલી) પચાસ વરસમાં સાધારણ રીતે ૩૩૦૦૦૦ માઈલની મુસાફરી કરે છે. ને તહેને સહેજ પણ બ્રાંતી હોતી નથી કે તે જાર તોર વખત પૃથ્વીની આસપાસ ફરી આવ્યો છે !

ખરૂં છે કે પોસ્ટમેન દરરોજ રખઃ રખડ કરે છે, એટલે તે તો તેટલી મુસાફરી કરે; પણ અમદાવાદ કે મુંબઈ જેવા શહેરમાં નોકરી કરનાર એક કારકુન પણ મુસાફરીના હિસાબે જોનાં સામટો સડવાણે કાંઈ બહુ ઉતરતો નથી. આપણે અમદાવાદનોજ દાખલો લઈએ. મે. કમીસનર સાહેબની ઓફીસના એક જુના પુરાણા કારકુન સાહેબને કહીશું કે તેમણે તેમની ૨૫ વર્ષની નોકરીમાં લગભગ એ વાર પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરી છે: તે તો તેમને આશ્ચર્ય લાગ્યા વગર રહેશે નહીં. કદી એમ નજીગે કે તે તો દરરોજ ગાડીમાં બેસીને જાય આવે; પણ ૩.૨૦-૨૫ ના પગારનો ન્હાનો કારકુન-અમદાવાદ સીવીલ કોર્ટમાં આડીયામાંથી જતો હોય તો તે પણ નોકરી દરમ્યાન પૃથ્વીના મધ્યબિંદુની પાર તો નીકળી જ જાય છે ! એક જમાતપદમાં રહેનાર માણસે માધવપરામાં આવેલી ત્રીલમાં ૫૫ વર્ષની નોકરી કરેલી, તે દરમ્યાન સહેજ પણ બ્રાંતી વગર ૧,૬૦,૦૦૦ માઈલની મુસાફરી

કરી છે અને તે વર્ષના ૩૦૦ દીવસ પ્રમાણે ગણતાં-અને ચાલવામાં ગત થયેલા વખતનું પ્રમાણ-દીવસના ત્રણ કલાક પ્રમાણે ગણીએ તો તેની નોકરી દરમ્યાન ૪૬૫૦૦ કલાક ને આશરે થાય: એટલે પાંચ વર્ષને આઠ મહીના તો આ ગરીબના ચાલવામાં જ ગયા. અથવા તેની ૧૦ ટકા જેટલી નોકરી તો દુનિયાને છુટી પડી !

એના કરતાં ધીમે ચાલનારનો દાખલો ખેડુતનો છે. તે મ્હાપ તો હળતો હોય, વાંચતો હોય કે ખેતર નીંદતો હોય, પણ તે સતત ચાલે છે, પરંતુ ધીમેથી ચાલે છે ! આપણે એમ માનીએ કે ફક્ત કલાકે બે જ માઈલ તે ચાલે છે. જો આ પ્રમાણે રોજના દર કલાક ૪૦ વર્ષ મુધી કરે તો એક પટેલ તેની એકધાટીની સાદી છાંદગીમાં મ્હેજ પશુ મહાન કાર્ય કરવાના અબીમાન સીવાય આ પૃથ્વી જેવી દસ પૃથ્વી કરતો જાહેર આવે છે ! કારણ કે દર વર્ષે ૧૦૦૦ માઈલની મુસાફરી પ્રમાણે ચાર વર્ષમાં પૃથ્વીના ગોળાની લંબાઈ જેટલી મુસાફરી તેને સહજ થાય છે.

અત્યાર મુધી આપણે સીધે રસ્તે ચાલનારની વાંત કરી. પણ ચાલો, હવે આપણે ડૉ. સર ભાળચંદ્ર કે ડૉ. રાવને પુછીએ ને અત્યાર મુધીમાં તેઓ જે સીડીઓ ચઢી ઉતર્યા છે તેના સરવાળો કરીએ: તો તેઓ હીમાલયની કંઈ ટોચે જઈ પહોંચ્યા છે તે સમજશે ! તેઓ વખતે દર પગથીએ ફટલા રૂપીઆ મેળવ્યા તેની ગણતરી કરવી વધારે પસંદ કરશે: પણ આપણે તો તેમણે અણધારી જંગલ પ્રવાસમાં જે મહાન ફતેહ મેળવી છે તેનાજ આંકડા કહાડીશું. એક દીવસમાં તેમને ધીકતા પ્રેક્ટીસ (ધંધા) ને લઈને ૧૦-૧૫ સીડી ઓછામાં ઓછી ચડવી ઉતરે પડે: એટલે તેઓ એક દીવસમાં ૪૦૦-૫૦૦ શીટ ઉંચે ચડવાનું સાહસ વહેરે છે. અને એક અડવાડીઆ આખરે ઓછામાં ઓછા ગૌરીશંકર કે એવરેસ્ટ જે દુનિયામાં દુનીયામાં ઉંચામાં ઉંચા હીમાલય પર્યટનું શિખર છે તેની આશરે દસમા ભાગ મુધી પહોંચ્યા હશે: અને દસ અડવાડીઆમાં એવરેસ્ટની ટોચ પણ સર કરી જાય છે !

તેમના કરતાં ઓછી મ્હેનતે તેમના કરતાં વધારે ઉંચે ચડનાર પણ છે. ઉંચી ધમારતો બાંધવામાં અમેરિકાના ન્યુયોર્ક શહેર નામના કહાડી છે. ત્યાંના એક મકાનના દાદાગૃહસ્થિક લીફ્ટ (ચડવા ઉતરવાની લારી) ચડાવનારનોજ દાખલો લઈએ. ત્હેને લાડુતોને ચડાવવા ઉતારવાને આખો વખત ચડ ઉતર કરવી પડે છે. અને મકાનની ઉંચાઈના પ્રમાણમાં કલાકના ૧૨ વખત ચડવાના હીસાબે તે એક રીતે પૃથ્વીની ગોળાઈની લંબાઈ કરતાં વિશેષ ઉંચે જાય છે. ને પંદર વર્ષમાં ૨૪૦૦૦૦ માઈલ એટલે પૃથ્વીથી ચંદ્ર મુધીની મુસાફરી કરે છે ! પણ એ વાતની ત્હેને ગણીને જો-કાઈ ખાતરી કરી આપે તો તે હજકજ ખાધ જાય: તેજ પ્રમણે તેના ઉતરવાના હીસાબ ગણીએ તો એક વર્ષમાં પૃથ્વીના આ છેડેથી લગભગ પેંદે છેડે સોસરા નીકળ્યા જરાખર થઈ જાય !

આજ પ્રમાણે વિચારતવા દારૂના વહેપારી અને સંગ્રહ કરનાર તથા અનેક મનુષ્યો અસાધારણ મોટી મુસાફરી અણખણે કર્યે જાય છે !

વાંચનાર ! તમે પણ જે જીવન ગાળતા હો, તે જીવનના કલાંક-દિવસ-મહિના-અને ના કહેલા કામ કે સુમાવેલા વખતનો અંદાજ કહાડશો, તો આશ્ચર્યચકિત થયા વગર નહીં: એટલુંજ નહીં પણ વખતે તેથી કાંઈ ફાયદો પણ થશે.

સ્વાગત સદન.

આપણાં સામાયિક પત્રો.

[સુન્દરી મુખોદયમાં ગૂજરાતી ભાષાનાં સાપ્તાહિક અને માસિક પત્રોમાંથી દરેક મહિને વાંચવા-વિચારવા જેવાં લખાણોના ઉતારા લેવાનું, તેના નવીન કાર્યક્રમમાં પ્રથમથીજ છે. પરન્તુ તેથી શરૂઆત કરતાં 'હેલાં, વિવિધ પ્રદેશોમાં સાહિત્ય સેવા અને દેશોદય માટે પ્રયત્ન કરી રહેલાં આપણાં દૈનિક, સાપ્તાહિક અને માસિક પત્રોની પ્રગતિની સહજ તૌધ કરવી જરૂરની જણાઈ છે. દૈનિક અને સાપ્તાહિક પૈકી મુખ્ય પત્રોનાં કામનું અહિં સૂચન થયું છે; અને માસિક-ત્રિમાસિકમાં જે પત્રો “સુન્દરીમુખોદય મંદિર”માં પ્રાપ્ત થાય છે, તેમનુંજ અવલોકન કરી શકાયું છે. આ પત્રમાં દર વર્ષે આવી સમાવેશના કરવી ધારી છે; અને આવતા વર્ષનું સર્વથા આપણાં સામાયિક પત્રોની સાહિત્ય-સમાજ સેવાની વધારે સચિત્તર તૌધવાળું કરી શકાશે, એમ આશા છે.]

૧.

દૈનિક-સાપ્તાહિક પત્રો:—ગૂજરાતી ભાષાનું જૂનામાં જૂનું દૈનિકપત્ર મુખ્યત્વે સમાચાર છે; અને તે હિન્દુ, જૈન, મુસલમાન તથા પારસી, સધળી કોમોમાં એક સરખી પ્રતિષ્ઠા પામ્યું છે. તેના ગંભીર અમલેખ, શ્રમપૂર્વક તૈયાર કરેલા ખાસ લેખ, વિવિધ કામના લેખકોનાં આત્મ ચર્ચાનાં લખાણો, તથા અનેક પ્રકારની ઉપયોગી માહિતી, એ પત્રની લોકમાન્યતા જેમની તેમ ચાલુ રાખી રહ્યાં છે; એ જણીતી વાત છે.

જામેજમશેદ અને પારસી એ બંને દૈનિક હિન્દુસ્થાનની ઘણી ન્હાની, છતાં શ્રીમાન હુદિમાન, સાહસિક અને સમયવર્તી પારસી કોમનાંજ પત્રો મનાય છે; અને જે કે તે બંનેમાં સામાન્ય લોકવર્ગને વાંચવા જેવું ઘણું આવે છે, તથાપિ તેમનો પોતાની જન્મદાતા કોમ સાથેનો નિકટ સંબંધ બૂલી શકતો નથી. આ બંને પત્રોની લોકપ્રિયતા તથા દેશપ્રેમાનો રવીકાર કરતાં આનંદ થાય છે. પરન્તુ એક દૈનિકપત્ર લોકપ્રિયતામાં ખીજ સધળા હરીફ કરતાં આગળ વધતું જણાય છે અને તે સાંજ પૂર્વતમાન છે. વર્તમાન જીવનની ત્વરા, જન્યતિ અને જિજ્ઞાસાની માગણીઓ પૂર્ણ કરવાને સર્વદા તત્પર રહેતા આ પત્રને દરેક પ્રસંગને અનુકૂળ થતાં વિશ્લેષ થતો નથી; અને પારસીઓ તેના લખાણો ઉપરથી તેને પોતાની કોમના દિતાર્થે પ્રકટ ચતું ધારે, તોપણ હિન્દુ, જૈન અને ઇસ્લામી વાંચનાર વર્ગો પણ તેને પોતપોતાની કોમોનુંજ પત્ર માને; એવો તેના લેખોમાં અસાધારણ આત્મભાવ પ્રત્યક્ષ થાય છે. મુખ્યત્વેનાં આ સધળાં દૈનિક પારસીઓની માસિક કીર્તનાંજ છે, એ વાત ખરેખર તે કોમને અલિનદનીય છે.

“અમદાવાદ સમાચાર” નામના એક દૈનિક પત્રનું હિન્દુ માલિકા નીચે પ્રકાશન થોડા સમયથી અહિં શરૂ થયું છે; અમે આ પત્રને અન્તઃકરણ પૂર્વક વિજય કાંચીએ છીએ.

પરન્તુ જ્યારે મોટાં દૈનિક પત્રો પારસી માલિકોનાં છે, ત્યારે ઉત્તમ સાપ્તાહિક પત્રો હિન્દુ કોમનાંજ હાથમાં છે, એ નિઃસંશય છે. આ સર્વમાં સુપ્રસિદ્ધ ગુજરાતી સર્વાનુભવે પ્રથમ પદ લે છે. એ પત્રની સાથે અમુક વિષયોમાં ગમે તેટલો વાંધો હોય, છતાં પણ તેની વિશાળ પ્રવૃત્તિ, મોટાંજ દેશો, અને સાહિત્ય-દેશ-સેવાના મહત્વ; વિશે ભાગ્યેજ કોઈને પણ મતભેદ રહેશે.

આપણા પ્રાન્તમાં આર્ય સમાજની પ્રગતિનું મહાન સાધન અને લોકોદ્ધાર માટે ભારે પ્રયત્ન કરી રહેલું આર્યપ્રકાશ, જૈન-કામનો સર્વ માર્ગોમાં સમયને અનુકૂળ વિકાસ કરવા દૃઢ નિશ્ચયી નિરન્તર ચલવાન રહેતું જૈન, તથા સમાજ અને સાહિત્યવિનોદના વિષયોમાં અભિવૃદ્ધિ અર્થે થોડા વખતથી જન્મ પામી વિજયવાન થતું મુંબાર્ધ ગુજરાતી, એ મુંબાઈનાં બીજાં શિષ્ટ પત્રો છે.

પારસી માલિકોનાં રાસ્ત ગોફતાર અને ક્યેસરે હિન્દ પલ્લુ વયોવૃદ્ધ થયાં છતાં સારું કામ કરે છે; અને The Indian Social Reformer (ઇન્ડિયન સોશિયલ રિફોર્મર)ના સંસાર સુધારા તથા સમાજનીતિનાં ક્ષેત્રોમાં અદ્વાપૂર્ણ, નિરંર સુપ્રયાસો ચાલુજ છે. આ બંધાની સાથે હિન્દીપંચ તરફથી થતી જાહેર સેવા તેમજ તહેલ્લે વર્તમાન સાહિત્યમાં દાંખલ કરેલું વિનોદપૂર્ણ સચિત્ર ટીકાનું ઉપયોગી તત્વ પણ કદિ ન વિસરાય એવાં છે.

મુંબાઈની ખ્દારનાં સાપ્તાહિકોમાં ગુજરાતી પંચ, તથા પ્રજાજન્યુ. (અમદાવાદ) અને સયાજીવિજય (વડોદરા) અગ્રસ્થાત લેછે. તે સર્વની સમાજસેવા તથા સાહિત્ય પ્રવૃત્તિ બહુ જણીતી છે. જૈન શાસન (ભાવનગર), કાલિયાવાડ ટાઇમ્સ અને ન્યુસ (રાજકોટ), ગુજરાત મિત્ર તથા દેશમિત્ર (મુરત), અને ભરૂચસમાચાર તથા બેડા સમાચાર, વગેરે અન્ય પત્રો પણ પોતપોતાના કર્તવ્ય પ્રદેશમાં સારી મહેનત કરી રહ્યાં છે.

દક્ષિણ આફ્રિકાના ડર્બાન (નેટલ)-ફ્રિનિક્સમાં જગન્માન્ય મહાત્મા શ્રીયુત્તમ મોહનલાલ ગાંધી તરફથી પ્રકટ થતા The Indian Opinion (ઇન્ડિયન ઓપિનિયન) પત્રની મહાન સેવાનું સ્મરણ પણ આ સમયે પ્રોત્સાહન અર્થે છે. જાતિ ભેદ આપીને, દ્રવ્ય હાનિ સહીને, અનેક મુશ્કેલીઓમાં પણ હિન્દવાસીઓના હક અને હિત જળવવાને, —તહેમને મદદ કરવાને માટેજ દ્વક્ત ચલાવવામાં આ આવતું સાપ્તાહિક દરેક દેશપ્રેમી મનુષ્યે વાંચતું જોઈએ તથા તહેમો આપણા દેશમાં પ્રચાર વધારવો જોઈએ: કારણકે આપણાં દરિયાપારના દેશમાં ગયેલાં ભાન્ડુઓ તરફની આપણી ગંભીર ફરજનેતું અર્જ ભાન આપણને તહેમોથી નિરન્તર થર્પા કરે છે.

ખાસઅઝકોની આપણી લાપામાં સાંજવર્તમાનના સાહસિક અધિપતિએ શરૂઆત કરી તથા ગુજરાતી પંચ અને ગુજરાતી પત્રોએ તે ઉપાડી લીધી છે. માસિકોને અગે પ્રકટ થતા ખાસ અઝકો કરતાં સાપ્તાહિકોના અઝકો વધારે મોટા અને વધારે સુંદર હખીઓ-ચિત્રોવાળા હોય છે. આ ઉપરાંત ગુજરાતી પંચ તરફથી વર્ષે બે, અને ગુજરાતી, આર્યપ્રકાશ તથા પ્રજાજન્યુ. તરફથી વર્ષે એકેકું સેટનું પુસ્તક આપવામાં આવે છે. “સયાજીવિજય” તરફથી પણ પ્રસંગોપાત ચિત્રો અથવા પુસ્તક ગ્રાહકોને પ્રાપ્ત થાય છે. બીજાં પત્રો પણ સેટ વગેરે આપે છે.

આ સચળી પ્રવૃત્તિ બહુ રીતે અભિનન્દનીય છે, એ ફહેવાની જરૂર નથી. પ્રથમ પંક્તિનાં સાપ્તાહિક પત્રો જૂજ લવાજમમાં જે વિશાળ વાચન અને બીજા સેટ વગેરે લાભ આપે છે, તે ખરેખર “સસ્તું સાહિત્ય” જ છે. દૈનિક અને સાપ્તાહિક પત્રોના વિદ્વાન અધિપતિઓને અને તહેમનાં તન્ત્રમાં ઉત્સાહથી લાગ લેનાર ઉપમાર્જઓ—મુખ્ય લેખકોને આવા શુભ પ્રયાસ માટે ધન્યવાદ ઘટે છે.

“ગુજરાતી”ના રા. અમલાલાલ વગેરે, “આર્યપ્રકાશ”ના રા. પરધુભાઈ, સાંજવર્તમાનના રા. રતનલાલ, “મુંબાર્ધ સમાચાર”ના રા. શંભુપ્રસાદ, ગુજરાતી પંચના રા. ડામ્પા

લાઇ. અને રા. શિવભાઈ, તથા “મનુષ્યધુના રા. સુનીલાલ વગેરે વિદ્વાનો પણ આ યજ્ઞના અધિકારી છે, એમ જણાવતાં આનંદ થાય છે.

૨.

માસિક-ત્રૈમાસિક પત્રો: આપણી લાયાનાં માસિક પત્રોના નીચે પ્રમાણે સામાન્ય વિભાગ કરી શકાય. આ વિભાગ સંપૂર્ણ નથી: માત્ર તેમાં માસિકોના કોઈ કોઈ મહત્વના અંશજ લીધા છે.

૧. લાયા સાહિત્યનાં, ૨. વિવિધજ્ઞાન આપતાં, ૩. ધર્મ અને સમાજને લાગતાં, ૪. ખાસ વિષયોનાં, ૫. જ્ઞાતિઓના હિતાર્થે, ૬. સ્ત્રીઓને લગતાં, અને ૭. બાલકો માટેનાં: પહેલા ભાગમાં બે ઉપવિભાગ કરી શકાય: (અ) વસન્ત, બુદ્ધિપ્રકાશ, સમાલોચક, (ત્રૈમાસિક), જ્ઞાનસુધા, અને સાહિત્ય. (આ) શાળાપત્ર, કેળવણી, તથા લાયબેરી મિસે-લેની (ત્રૈમાસિક).

૧. લાયા-સાહિત્ય (કેળવણી):

આપણી લાયા-સાહિત્યનાં માસિકોમાં પ્રથમ પદ તો સર્વાતુમતે વસન્તને-અને તે માટેનું અભિનન્દન પ્રો. આનન્દશંકરને મળશે. થોડા વખતથી એ પત્રનું તંત્ર બદલાયું છે, છતાં રા. આનન્દશંકરની તે દ્વારા થતી સાહિત્ય સેવા એવી તો સતતવાદિની, દક્ષ-દાયિની રહી છે કે અમારું હૃદય તેમને તે પત્રથી વિભિન્ન માની શકું નથી: અને આવી જ રીતે રા. બ. રમણભાઈની પણ છે. વસન્ત જેનું વિસ્તૃત કર્મક્ષેત્રવાળું માસિક પોતાના તન્નિત્વમાં આવ્યા છતાં, પોતાના જૂના ન્હાનકડા સાથી (“જ્ઞાનસુધા”) તરફની ગાઢ પ્રીતિ તેઓ પણ ઓછી કરી શકતા નથી. અર્થાત્ વસન્ત રા. આનન્દશંકરનું-જોણું અંશે રા. નરસિંહરાયનો પણ મુખ્ય લેખક તરીકે તેમાં ભાગ છે) અને જ્ઞાનસુધા રા. રમણભાઈનું: અને એ ઘટના પણ બહુ યોગ્ય છે. કારણ કે એવી વ્યવસ્થાથી વાંચનારી આશમને રા. રમણભાઈની અસાધારણ બુદ્ધિપ્રભાનો તથા રા. આનન્દશંકરની સંસ્કારી સર્વ પ્રાણીનાનો અલભ્ય લાભ પ્રાપ્ત થવો આવું રહે છે.

બુદ્ધિપ્રકાશ આપણી લાયાનું જૂનામાં જૂનું માસિક છે: છતાં તેની નવચેતના વારંવાર આપણને આશ્ચર્યચક્રિત કરે છે. કવીશ્વર દલપતરામ, રા. સા. મહીપતરામ અને કવિવર બાલાશંકર,—જેવા સમર્થ લેખકો એક વખત તેના તન્ત્ર વાહક હતા: હાલ પણ તેના તન્ત્ર રા. હીરાલાલ પારેખની વિદ્વત્તા, ઉમંગ અને શ્રમ વડે આપણને તેની અભિનવ જાગ્રતિનું સુંદર દર્શન પુનઃ થવા લાગ્યું છે. સમાલોચક ત્રૈમાસિક રા. ઉત્તમલાલ ત્રિવેદી અને રા. મણિલાલ ભટ્ટ જેવા સંસ્કારી વિદ્વાન લેખકો સાથે તેના બાહ્યકાળથી જોડાયેલું હોવાથી તથા રા. ચન્દ્રશંકર, રા. કાન્તિલાલ તથા રા. રમણિયરામ જેવા આશાજનક યુવાન વિદ્વાનોની પ્રીતિનું સ્થાન થયેલું હોવાથી, ગુજરાતી સાહિત્ય પ્રદેશમાં અગ્રપદ સારી રીતે સાચવી રહ્યું છે. સાહિત્ય માસિક હજી તેના પહેલા વર્ષમાં જ છે, છતાં સાહિત્યનાં પ્રથમ પત્રોની સાથે ગણના કરાવી શકે એવી સામગ્રી તે રજૂ કરી શક્યું છે, તેને માટે રા. મગનલાલ કાંટાવાળાને અમે અન્તઃકરણ પૂર્વક અભિનન્દન આપીએ છીએ. આ પત્રને માટે પણ અવિધ્યની બહુ આશા રહે છે.

“ગુજરાત શાળાપત્ર” પ્રગટત વિદ્વાનોના તન્નિત્વ નીચેજ હજી સુધી રહ્યું છે, એ

તેનું સહભાગ્ય છે. સ્વ. શ્રી નંદલરામ, સ્વ. શ્રી. માધવલાલ અને રા. 'પ.' કમળાશંકર—એમના આધિપત્યમાં કોઈ પણ પત્ર ઉત્તમ ન ગણાય, તો પછી બીજી કેવી રીતે તેમ બની શકે? કેળવણી પણ તેના વિદ્વાન તન્ત્રિ રા. છોટાલાલ ભટ્ટની દેખરેખ નીચે બહુ સાફ પત્ર થયું છે; અને હાલમાં તેના કદમાં—વિષયાવલીમાં—જે મહત્વના ફેરફાર જોવામાં આવે છે, તે ઉપરથી તે ધણું વધારે સાફ થશે, એમ ખાત્રીપૂર્વક કહી શકાય છે. લાયબ્રેરી મિસેલેની એ ત્રૈમાસિક પત્ર વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલયોના વિસ્તારની હીલ-ચાલને અંગે પ્રકટ થાય છે; અને તેમાં હુમેશાં ધણું જાણવાનું—વિચારવાનું મળે છે. આ પત્ર ત્રણ ભાષામાં છપાય છે.

બુદ્ધિપ્રકાશ રા. નરસિંહરાયનાં અને રા. મણિશંકર ("કાન્ત") નાં પહેલાં કાળો તથા કેટલુંક સંસાર સુધારાનું સાહિત્ય આપણને આપ્યું છે. જ્ઞાનસુધામાંથી,—રા. રમણભાઈનું કવિતા ને સાહિત્ય, ભદ્રંભદ્ર વગેરે; રા. ન્હાનાલાલ કવિનું વસન્તોત્સવ, વગેરે; અને રા. 'સાગર' તથા રા. 'કુંજ' ના કાવ્ય સંગ્રહો આપણને મળ્યાં છે. વસન્ત તથા સમ લોચક તરફથી ગોવર્ધન સ્મારક—અંકો અને વસન્ત તથા શાળાપત્ર તરફથી નિદાપૂર્ણ ખાસ અંકો પ્રાપ્ત થયા છે. સમાલોચકમાં પ્રગટ થનાં ઐતિહાસિક ચિત્રો અને હયાત સાક્ષરો વિશેની માહિતીના લેખ, તથા વસન્તમાંની તન્ત્રિની નોંધ,—એ સર્વ ઉપયોગી ભાષા સમૃદ્ધિ છે. સાહિત્ય માસિકમાં ગુજરાતી ભાષાના અપ્રસિદ્ધ લેખોનું પ્રકાશન તથા સામયિક પત્રોની સંમલોચના શરૂ થઈ છે તે પણ બહુ ફળપ્રદ છે.

૨. વિવિધજ્ઞાન-વિનોદ:

આ વિભાગમાં નીચે જણાવેલાં માસિકો આવે છે; સસ, શ્રીલક્ષ્મી, વિવેચક, ગુજરાત, પ્રજાત, ચન્દ્રપ્રકાશ અને ભાગ્યોદય.

આપણા વાર્ષિકમયના આ ઉપવિભાગમાં પ્રથમ સ્થાન મેળવવાનું માન રા. મોતીલાલ દલાલના સત્ય માસિકને ઘટે છે, એમ જણાવતાં આનન્દ થાય છે. સાહિત્ય, સેવાથી તે વિમુખ નથી, તથાપિ તેનું મુખ્ય લક્ષ્ય વિવિધ પ્રકારના ઉપયોગી જ્ઞાનનો વિસ્તાર કરવો એ લાગે છે; અને તેમાં તેણે ઘણી સફળતા મેળવી છે. આપણાં વાંચવા લાયક પત્રો માંનું એક આ માસિક છે, એમ નિઃશંકપણે કહી શકાય. શ્રીલક્ષ્મીનું સાદસ જૂદીજ દિશામાં ગતિ કરે છે. ઉત્તમ કલાનો આદર્શ દષ્ટિ સમક્ષ રાખીને તેના સંપાદક રા. જમીયતરામ પવિત્ર આપણી ભાષાની ત્રીજી સેવા બજાવે છે. સુન્દર ચિત્રો અને વાંચનના વિવિધ વિષયો વાળું આ માસિક એ ભાષામાં પ્રકટ થાય છે. તેના જેવું જ દિલા-પિક માસિક ગુજરાત પણ સચિત્ર છે. તેના ઉત્સાહી અધિપતિ મિ. ભાગલિયા તેની ઉન્નતિ માટે ભારે પ્રયાસ કરી રહ્યા છે; અને સાફ વાંચન પૂરું પાડે છે. લાંબી નવલ-કથાઓ આ બંને પત્રોમાં ચાલુ રાખવામાં આવે છે. પ્રજાત જેનો પહેલો અંક જ હજી પ્રકટ થયો છે, તેનાં તન્ત્રિ રા. બારભાયાને એક આશાજનક માસિકનો આપણી ભાષામાં ઉમેરો કરવા મોટે ધન્યવાદ ઘટે છે. આ પત્ર પણ મોટા કદનું હોવા ઉપરાંત ઉંચી કલાનો આદર્શ ધારણ કરતું લાગે છે, અને સુન્દર ચિત્રો તથા સાફ વાંચન પૂરું પાડવાનો કાર્યક્રમ રજુ કરે છે.

વિવેચકનો વિદ્વાન તન્ત્રિ એક જાણીતા લેખક છે, અને તેમનું વલણ બંગાળી સાહિત્ય ના અવનરણ તરફ સમજાય છે. આ પત્રમાં આવના વિષયો વારંવાર આપણને મનન

યોગ્ય સામગ્રી પૂરી પડે છે, એમાં કાંઈ શક નથી. ચન્દ્રપ્રકાશ પણ મહત્વના પ્રશ્નો ઉપ-
સ્થિત કરે છે અને તેના વિષયો રસપડે તેવા હોય છે. ભાષ્યોદય અનેક બાબતો વિશે
ઉપયોગી માહિતી આપે છે અને તેનાં લખાણોમાં વાંચવા જેવું ધણું આવે છે. આ
માસિક પણ આગળ જતાં સાફ કામ કરશે એમ સમજાય છે.

૩ ખાસ વિષયો:

આ ભાગના ઉપવિભાગ નીચે મુજબ છે. પત્રો:—(અ) વૈદ્યનાં પત્રો: વૈદ્ય-
કલ્પતરુ અને ધન્યતરી. (આ) વેપારી એમ્બરનું માસિક. (ઇ) વેદોનું ભાષાન્તર-શ્રુતિ
બોધ. (ઉ) વાર્તાઓનું માસિક-વાર્તાવારિધિ. (ઝ) ચિત્રો-આખ્યાયિકાઓનું માસિક-
મુવર્ણમાલા. (એ) મંથમાસાઓ: (૧) વિવિધ મંથમાળા અને ચરિત્રમાલા, તથા (૨)
સસ્તી વાર્તામાલા.

રા. જટાસંકર વૈદ્યનું વૈદ્યકલ્પતરુ માસિક જૂનું અને ગણીતું છે: લોકોમાં તે સારી
રીતે પ્રચલિત છે. અને ડૉ. મહાદેવપ્રસાદનું ધન્યતરી પણ સુપ્રસિદ્ધ થતું જાય છે. આ
બંનેમાં અનેક પ્રકારનાં દર્દો-નિદાન-ઉપાય વગેરેને લગતું ઉપયોગી વૈદ્યક સાહિત્ય પ્રકટ થયે
જાય છે. વૈદ્યકલ્પતરુની તરફથી ભેટ તરીકે વૈદ્યને લગતાં પુસ્તકો પ્રાપ્ત થાય છે: ત્યારે
ધન્યતરીમાં નવા જૂના ઇલાજોના દેશી વિદેશી સાહિત્યની વૈદ્યક પદ્ધતિઓ ઉપર ખાસ
વિષયો જૂઠાં જૂઠાં દર્દોને અંગે લખાય છે. આરોગ્ય અને દીર્ઘાયુષને લગતી ચર્ચા પણ
બંનેમાં ચાલુ રહે છે. વૈદ્યકલ્પતરુના વિદ્વાન અધિપતિએ હાલમાં તેની હિન્દી ભાષામાં
આવૃત્તિ કહાડવાનું પણ શરૂ કર્યું છે.

દેશી વેપારી એમ્બરનું માસિક બંધાપારી વર્ગને અમૂલ્ય સાધન છે. દૈનિક, સામા-
હિક પત્રોમાં છુટી છવાઈ બ્લેચાર્જ જતી હકીકત-ઉપયોગી હોય તો-તેમાં દાખલ થાય છે.
આર્થિક ઉન્નતિની દૃષ્ટિએ પણ આ માસિકનું કામ મહત્વનું છે.

આપણાં સર્વે હિન્દુશાસ્ત્રોનું મૂળ વેદમાં છે; અને આપણા પુરાણ છત્રાવરણ તે ઇતિ-
હાસ પણ છે. આથી લોકસમૂહ આગળ આપણા ધર્મનું એ મુખ્ય પુસ્તક રજુ કરવાનું ઉત્તમ
કાર્ય “શ્રુતિબોધ” માસિક દ્વારા કેટલાક દેશપ્રેમી વિદ્વાનોએ શરૂ કર્યું છે. ચાર ભાગમાં આ
માસિક પ્રકટ થાય છે. તેમાં મૂળના પદ-ઉચ્ચાર વગેરે સઘળા મહત્વના અંશ કાયમ
રાખ્યા છે. સંસ્કૃત-મુજરાતી વિભાગવાળું માસિક આપણા મુજરાતી વાંચકોને ઉપયોગી
માણુમ પડશે, એમ અમે માનીએ છીએ.

આપણી ભાષામાં કેટલાક વખત ઉપર વાર્તાઓનું એકજ માસિક પ્રકટ થતું હતું;
પરંતુ અનિવાર્ય પ્રસંગેને લીધે તેનું પ્રકાશન-ચાર પાંચ વર્ષ ચાલ્યા પછી-અધ થયેલું.
હાલ-તે માસિકને તેના ઉત્સાહી સંપાદક રા. ગણપતિરામ ભટ્ટ તરફથી સજીવન કરવામાં
આવ્યું છે. વાર્તાવારિધિ પત્ર પ્રથમ એટલું સુગત હતું કે હાલ પણ તેની લલામણુ
કરવાની જરૂર ભાગ્યેજ મનાય: અને હાલના તેના નવા સ્વરૂપમાં વિવિધ વાંચવા લાયક
વિષયોનો ઉમેરો થયો છે. સંપૂર્ણ વાર્તાઓ અને ચાલુ નવલકથાઓ તેમાં પ્રકટ થાય છે;
અને રા. નગીનદાસ શંકરી જેવા પ્રસિદ્ધ વિદ્વાનનાં લખાણ પણ તેમાં આવે છે. આ
રસિક માસિકના પુનર્દેશન માટે રા. ગણપતિરામને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ અને
તેનો વિજય ધ્વજીએ છીએ.

વિદ્યારસિક શ્રેષ્ઠ પુરોગામ વિ. ભાવજીના “લક્ષ્મી આર્ટ પ્રેસ” ને અંગે પ્રકટ
થતી મુવર્ણમાલા હવેથી માસિક-(૩મી આઃ પેજ) પત્રરૂપે થવાના સમાચાર અમે સહર્ષ

નળ્યા છે. “લક્ષ્મી આર્ટ પ્રેસ”ના ઉત્તમ કામ વિશે આ માસિકમાં એક કરતાં વધારે વાર અમે લખ્યું છે. પુરાણો-નાટકોની વાર્તાઓ-આખ્યાયિકાઓને ચિત્રો સાથે પૂરી પાડવાના કામમાં આ “માલિકા”ના સંપાદકે સફળતા મેળવી છે અને હજી પણ તે વધુ વધુ અભિવૃદ્ધિ પામશે એમ ખાતરી છે. ગુજરાતી સચિત્ર માસિકોમાં સુવર્ણમાલા પ્રથમ પદ લે છે એમાં કાંઈ શક નથી. આ પત્ર ચાર લાખમાં પ્રકટ થાય છે.

“સસ્તા સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય” ના સાહિત્યપ્રિય, ઉત્સાહી, આત્મત્યાગી મન્નિ શ્રીયુત્ અખણાનન્દજી તરફથી જે અસાધારણ પ્રતિની ગુજરાતી લાખા-સાહિત્યની સેવા પાંચ સાત વર્ષથી શરૂ થઈ છે, તેહનું સ્મરણ કરતાં અમને આનન્દ અને ઉદ્બોધ પ્રાપ્ત થાય છે. આટલા ટુંકા વખતમાં આ સાધુ પુરપ તરફથી લગભગ ત્રણ લાખ પુસ્તકો લોકોમાં પ્રચલિત કરવામાં આવ્યાં છે, જેનું ઉત્પન્ન આશરે ૪૦-૫૦ હજાર રૂપિયા જેટલું થઈ ચૂક્યું છે. આપણા દેશની વૈચારિક, સાધનસંપત્તિ સંરચાઓ સાથે જ્યારે “સસ્તા સાહિત્ય”નું કામ સરખાવી જોઈશું, ત્યારેજ આપણી ખાતરી થશે કે આ દેશપ્રેમી સજ્જન, અનેક પ્રતિફૂલતાઓમાં પણ કેટલું ભારે ચશ્તી લોકોપકારક કામ કરી શક્યા છે ?

“સસ્તા સાહિત્ય” તરફથી માસિકરૂપે જે ગ્રન્થમાળાઓ પ્રકટ થાય છે: વિવિધ ગ્રન્થમાળા અને ચરિત્રમાળા. આ બંને અતિ ઉપયોગી છે. વિવેકાનન્દ, રામતીર્થ, છુદ્-દેવ-વગેરે મહાત્માઓનાં જીવન અને વિચાર તથા મહાન્ સત્તારીઓ અને પુરોનોંધ ચરિત્રો તે દ્વારા પ્રકટ થયાં છે. આ ઉપરાંત નવલકથા-વાર્તા-શાસ્ત્ર-સુબોધના ગ્રન્થો પણ વિવિધ ગ્રન્થમાળામાં દાખલ કરવામાં આવે છે. આ ગ્રન્થાવલીઓ ધણીજ સસ્તી છે, એ પણ વાંચનારને એક મોટો લાભ છે.

સસ્તી વાર્તામાળા:—ભારતજીવન નામના ઉપયોગી વાંચન આપતા (હાલ થોડા સમય માટે બંધ પડેલા) માસિક પત્રના સાહસિક અધિપતિ રા. ડાહ્યાભાઈ તરફથી “સસ્તા સાહિત્ય”ના ધોરણે આ વાર્તામાળા પ્રકટ કરવાની શરૂઆત થઈ છે; અને ખેલો મજાકો ત્રણ અંકનો ખુદાર પાડવામાં આવ્યો છે. સંપૂર્ણ નવલકથા-વાર્તાઓ (સાંસારિક અને અંતિહાસિક વગેરે) નાં રસિક પુસ્તકો આ ગ્રન્થમાળા દ્વારા પ્રસિદ્ધ કરવાની તહેમતી યોજના ખરેખર બહુ સસ્તી હોઈ આરાજનક છે. રા. ડાહ્યાભાઈને ગુજરાતી ગ્રન્થ સમૃદ્ધિમાં વધારો કરવાના તહેમતના પ્રયત્ન માટે ધન્યવાદ ઘટે છે અને તે લોકપ્રિય થશે એમ માનીએ છીએ. ૪ ધર્મ અને સમાજ

આ વિભાગમાં નીચે જણાવેલાં માસિકો આવે છે; મહાકાલ, જીવન, સુદર્શન, બાલજી ધર્મ, વૈશ્ય પત્રિકા, સત્સંગ (પાશ્વિક), કસદ, તથા જૈનપત્રો: વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ ચલાવી રહેલ શ્રેયઃસાધક વર્ગ અને જૈન કોમનો આ વિભાગમાં મોટો ફિરસો છે. શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્ર ભગવાનની સંસ્કારીતા, ઉચ્ચાસિદ્ધાર અને સાહિત્યસેવા વધારે જાણીતાં થવાની જરૂર છે. તહેમતના તન્ત્ર દ્વારા પ્રકટ થતાં માસિકો-પુસ્તકો પણ વધારે વંચાયે અવશ્ય લાભ છે. મહાકાલ, જીવન, (દંપતીમિત્ર અને બાલકોનો જન્મ)-આ ઉપયોગી મહત્વના વિષયો અંગેનાં માસિકો તહેમતના પોતાના આધિપત્યમાંજ પ્રકટ થાય છે. એક યુવાન ધર્માચાર્ય ૧૮મી બીમી સાહિત્ય-(અને તે દ્વારા દેશ-)-સેવા કરવા રાત્રિ દિવસ પ્રયત્નવાન રહે, તો કરતાં વધારે અભિનન્દનીય બીજું શું હોઈ શકે ?-તહેમતનાં સર્વ પત્રોમાં-અને ગુજરાતી પ્રથમ પંક્તિનાં માસિકોમાં મહાકાલ ઉચ્ચસ્થાન લે છે, એમાં કાંઈ શક નથી. જ્યેષ્ઠ માસિકે જાંબા કાળ પર્યન્ત સાહિત્ય સેવા કર્યા પછી, હાલ તે ધર્મનું અવલંબન

કરતું થયું છે. ધિયોસોદોના વિરલ પ્રયોગનાં લાપાન્તર ત્હેમાં આન્વે જાણ છે અને સાથે સંસ્કૃત પ્રયોગમાંથીજ ઉપલબ્ધ સ્વ. શ્રી મણિલાલ નજીભાઈનાં લખાણોની પ્રસાદી પણ હજી ત્હેમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

આનન્દ, બુદ્ધિપ્રભા, આત્માનન્દ પ્રકાશ, જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ હેરલ્ડ, જૈન દિતેન્દ્ર અને દિગંબર જૈન: આ માસિકોમાં શ્રીમાન્ અને ધર્મગ્રિય સાહસિક જૈન કોમની વિવિધ પ્રકારે પ્રગતિ નિહાળી આનન્દ થાય છે. ત્હેમનું વાચન આપણને દદ ખાત્રી આપે છે કે આવી અદ્ભુત સાહિત્ય ચેતના તથા સામર્થ્ય-સ્વાશ્રય-ઉત્સાહથી ધકકતી આ કોમનું ભવિષ્ય નિત્ય અધિક ઉજ્જવલ જ બનવાનું.

સત્સંગ (પાક્ષિક છવદયાનો સન્દેશોગ્રજરાતી પ્રગ્ન સમક્ષ રજુ કરે છે; અને કાસદ પછાત પડી ગયેલી કોમોના ઉદ્ધાર માટે સુપ્રયત્ન કરે છે. બ્રાહ્મણ ધર્મ અને વૈષ્ણવ પત્રિકા પણ સ્વીકારેલું કર્તવ્ય ધર્મ શ્રદ્ધાથી કંઈ જાણ છે, તે જોઈ આનન્દ થાય છે.

૫. જ્ઞાતિઓના હિતાર્થ:

આ વિભાગમાં નીચેનાં પત્રોનો સમાવેશ થાય છે. પટેલ જન્યુ, કુવા વિજય, કુપોળ, અનાવિલ વિજય, ઉદિચ્ય પ્રસાદ, ઉદિચ્ય દિતેન્દ્ર, નાગર વિજય, અને ત્રિમાસિક:

પાટીદાર કોમ ગુજરાતમાં બહુ આશરખદ, સર્વિય પ્રગ્ન વિભાગ છે. ત્હેની ઉન્નતિના એક મુખ્ય સાધનરૂપ પટેલજન્યુ માસિક છે. આ પત્રના અનેક દિશાના સત્પ્રયાસો અન્ય કોમોને આદર્શ સમાન થઈ પડે ત્હેવા છે અને ત્હેનો અવસ્ય વિજય થવાનોજ એમ શ્રદ્ધા રહે છે. કુપોળ અને અનાવિલ વિજય ને અંગે પણ બહુ સાફ કામ થાય છે એમાં કાંઈ શક નથી. માત્ર દિલ્લીરીની વાત એ છે કે કુપે જ અને અનાવિલ જેની સુશિક્ષિત કોમો આવા ઉપયોગી માસિકોને જોઈ તો આશ્રય આપવામાં પછાત રહે છે. જ્ઞાતિઓનાં સઘળાં પત્રો પોત પોતાનાં ધર્મક્ષેત્રમાં સાફ કામ કરે છે, અને જો ત્હેમને પૂર્ણ સફળતા ન મળતી હોય તો ત્હેમાં તે જ્ઞાતિઓનો પોતાનોજ દોષ દોષો જોઈએ. યોગ્ય આશ્રય મળે તો હાલનાથી પણ વધારે સાફ કામ કરવાની યોગ્યતા ઉપર જણાવેલાં સઘળાં માસિકો ધરાવે છે:-દાખલા તરીકે, નાગર જ્ઞાતિના “ ત્રિમાસિક ” પત્રનું દર્શન રજુ થઈ શકે તેમ છે. સ્વજ્ઞાતિમાં વિનામૂલ્યે વહેવાતું આ પત્ર ઘણું ઉપયોગી કામ કરી રહ્યું છે, એમ ત્હેનાં અકાં જોતાં ખાત્રી થાય છે.

૬. સ્ત્રીઓ માટે:

સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ અર્થે નીચે જણાવેલાં પત્રો પ્રકટ થાય છે: સ્ત્રીઓ, મુન્દરીમુખેષ વનિતા વિજ્ઞાન, સ્ત્રી-હિતોપદેશ, તથા દૈનિકમિત્ર.

ગુજરાતનાં વયોવૃદ્ધ અને સારાં માસિકોમાં સ્ત્રીઓ પણ એક છે. મહંમ વિદ્વાન શેઠ કાજાજીના તત્ત્વમાં તે પ્રથમ હતું અને ત્હેમના મરણપછી ત્હેમનાં પુત્રી શ્રીમતી શિરીનખાઈ તરફથી તે ચલાવવામાં આવે છે. જૂતકાળમાં સ્ત્રીઓને ઘણી સારી સેવા થીથી હતી અને હાલમાં પણ ત્હેની વ્યવસ્થા તથા વિષય સ્વરૂપમાં થયેલા નવા ફેરફાર પછી તે બહુ ફળપ્રદ કામ કરવાની શક્તિ ધરાવે છે, એમાં શંકા શક નથી.

વનિતા વિજ્ઞાન, અનાયવસત્ત જ્હેનો ગં. સ્વ. બાઈજારી તથા ગં. સ્વ. ન્હાની જ્હેન તરફથી યોગ્ય વર્ગોથી પ્રકટ થાય છે અને ત્હેની વિશેષ ખુબિ એ છે કે ત્હેમાં લગ-લગ સઘળાં લખાણ સ્ત્રીઓનાંજ દોષ છે. વનિતા વિજ્ઞાનની અનુસાસનાયક સંસ્થાને અંગે આ માસિક પ્રકટ થાય છે અને ઉપયોગી થવાની ઘણી શક્તિ ત્હેમાં નિહાળાય છે.

સ્ત્રીહિતોપદેશ નામનું એક સાંમયિક પત્ર, જે મુંબોઇ. ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ તરફથી બહાર પડે છે. અને તેના સંલાસદોમાં બહેનવામાં આવે છે, તેમાં પણ સઘળાં લખાણ સ્ત્રીઓનાંજ પ્રકટ થાય છે. આ પત્રનાં સંપાદિકા તરીકે સકળ ભારતમાં સુપ્રસિદ્ધ, સ્વદેશપ્રેમી સન્નારી સૌ. જમનાબહેન સક્કે કામ કરે છે. તેના પ્રકટ થયેલા પહેલા અંકો ભેતીં લલિત્યમાં આ પત્રિકાના સંગીન, આરાજનક, ઉત્કર્ષક કામ વિશે ઘણીજ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે.

અમારી વિદ્વાત, દેશવત્સલ બહેનો તરફથી પ્રકટ થતાં આ સઘળાં પત્રો માટે અમે અનંતઃકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ અર્પિએ છીએ અને તેમનો પૂર્ણ વિગ્ધ પ્રાર્થિએ છીએ.

મુંદરી મુખોષ તરફથી થતી યથાશક્તિ સેવા, “કુલ નહિં તો પ્રલની પાંખડી”-રૂપે સ્વીકારનાર, તેના પ્રિય વાંચનાર સમક્ષ રજુ કરવાની કાંઈ જરૂર હોય એમ અમે માનતા નથી: આ પત્રના જીવન વિકાસનો દસ વર્ષનો ઇતિહાસ તેને માટે પૂરતો પુરાવો છે. ઇપતી મિત્ર શ્રી શ્રેય:સાધક વર્ગ તરફથી નવીનજ પ્રકટ થવા લાગ્યું છે અને તેના પહેલા અંકો લલિત્યની સારી આશા આપે છે. તેના ઉત્સાહી તન્નિત્ત સ્તુત્ય પરિશ્રમ વિશે આગળે સૂચન કર્યું છે.

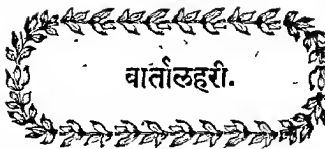
૭. બાલકો માટે:

બાલ શિક્ષક અને બાલકોનો બન્ધુ, આ બંને માસિકોનું અવલોકન આ પત્રમાં ગતવર્ષમાં કરેવામાં આવ્યું છે. તે બંને પત્રો સારાં, વાંચવા લાયક અને બાલકોને બહુ ઉપયોગી છે.

૩.

સંગિની ભાષાઓનાં થોડાં પત્રો:—શ્રીયુત્ કાશીનાથ રઘુનાથ મિત્રના સ્તુત્ય ઉદ્દોગ અને સાહસથી મુંબાઇના માસિક મનોરંજન પત્રે આખા હિન્દુસ્થાનનાં ઉત્તમ સચિત્ર માસિકોમાં અગ્રસ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, એ નિઃસંશય છે. અને લાહોરમાં શ્રીમતી મોહિની દેવી બી. એ. ના તન્નિત્વમાં પ્રકટ થતું ચાન્દ માસિકે પણ ધીમે ધીમે અનેક વિધ પ્રગતિ દર્શાવવા માંડી છે. The Hindusthan Review (હિન્દુસ્થાન રિવ્યુ) અલ્લાહાબાદમાં ઓનરેબલ મિ. સચ્ચિદાનન્દ સિંહ (બરિસ્ટર-એટ-લૉ) તરફથી, The Dawn (ડૉન) કલકત્તામાં “ડૉન સોસાયટી” તરફથી, The Mahamandal magazine [મહામંડળ પત્રિકા] બનારસમાં ભારત ધર્મ મહામંડળ તરફથી, Young Women of India and Ceylon [હિન્દ અને સિલોનની યુવાન સ્ત્રીઓ] મુંબાઈમાં “યુવાન સ્ત્રીઓની ખ્રિસ્તી સભા” તરફથી, The Central Hindu College magazine [સેન્ટ્રલ હિન્દુ કૉલેજ પત્રિકા] બનારસ હિન્દુ કૉલેજને અંગે શ્રીમતી એનિ ખ્રિસ્ટેનના આધિપત્ય નીચે, અને The Indian magazine and Review [ઇન્ડિયન મેગેઝીન એન્ડ રિવ્યુ] લન્ડનમાં “ઇન્ડિયન નેશનલ એસોસિએશન” તરફથી પ્રકટ થાય છે.

આ સઘળાં ઉત્તમ પત્રો છે. Young women અને ચાન્દ સ્ત્રીઓ માટે, Indian magazine અને મનોરંજન, કુદુમ્બીજન માટે, તથા Dawn અને C. H. C. magazine વિદ્યાર્થીઓ માટે પ્રકટ થાય છે. Hindusthan Review રાજ્ય-સમાજ-સાહિત્યની ચર્ચા કરતું વિશિષ્ટ ઇંગ્લિશ માસિક છે; અને Mahamandal magazine મહામંડલ પત્રિકા-જે બે ભાષામાં પ્રકટ થાય છે તે] ધર્મ-સમાજની પ્રગતિ સરક્ષક દૃષ્ટિથી થાય છે. આ સર્વના પ્રદાશક સંપાદકને તેમના સત્પ્રયાસો માટે અમે અભિનંદન આપીએ છીએ.

વાર્તાલહરી.

શ્વેતામ્બુજ રહસ્ય.*

અહુ કાળ થયો, જ્ઞાહેરે ભારતવર્ષમાં મહારૂં પ્રથમ આગમન - યહું હવું: મ્હને કેવ ગતિથી તે સમયે એક અદ્ભુત ઘટના જોવાનો અવસર પ્રાપ્ત થયો હતો.

આ પુનિત જૂમિમાં ચિરકાલ મૂધી રૂહેતે મ્હને દૃઢ વિશ્વાસ થઈ ગયો છે કે વાસ્તવમાં મહાત્માઓની આ જન્મજૂમિના અસીમ મદિમાને જાણવો સહજ નથી મહારા દેશનાં વિદ્યારત્નો " ભારતવર્ષમાં શું છે, જે આપણે જાણતા નથી ? " - એમ કહીને કેવળ અસાલતાનો પરિચય આપે છે.

આ પવિત્રરથાન તે અસૌકિક શક્તિઓનું મહામન્દિર, છે, જેને જાણી લેવું સૌનું કામ નથી. કવચિત કવચિત શુદ્ધ આત્માઓ, જે આ માયામય સંસારમાં નિમગ્ન થઈને પશું તે જગતપિતા પરમાત્માને પોતાનું સર્વસ્વ માને છે, ત્હેમને મહાત્માઓ દ્વારા એવાં એવાં રહસ્યોનું કંઈ કંઈ જ્ઞાન થઈ જાય છે.

લગભગ ૪૦ વર્ષ ધર્મા. વૈશાખ માસમાં, જ્ઞાહેરે પૃથ્વી માતા ઉચ્ચતાથી વ્યાકુળ થઈ રહી હતી, નિર્જળ સરિતાઓ અને પત્રહીન પેન સ્વચ્છ આકાશની મહામુ આતકવત્ જોઈ રહ્યાં હતાં અને ખેડૂત લોકો ઈન્દ્ર દેવતાને વર્ષાકૃપા માટે પ્રાર્થના કરી રહ્યા હતાં, તે વખતે હું મહારા જ્ઞામાં કૃપિકારોને ક્ષેત્ર અને સદાચતા આપવા માટે ગામેગામ ભ્રમણ કરી રહ્યા હતાં.

તેજ વખતે એક સ્થાનપર એક અર્ધ વસ્ત્રધારી કૃષ્ણર-પોગી જેના શરીરમાં હાડ પિંગરજ ગેય રહી ગયું હતું અને નેનાં મોઢા અને ધટ કેસ ભસ્મમિશ્રિત હતા ત્હેણે મહારા ચિત્તને પોતાના તરફ આકર્ષ્યું.

જેમ આગળ જઈશું તેમ વાચકો જાણશે કે આ પોગી તેઓમાંનો નહિ હતો જેઓ કવળ પેટપૂજનનિમિત્ત ત્યાગી બની જાય છે. આમાં કંઈક વિશેષતા હતી. હું જોતો હતો કે કહારેક તે કાઈ જુદાની નજીએ ખેસી રહેતો હતો અને કહારેક એક મેલી ગાંઠી પોતાની કાંધપર રાખી અહિં તહિં ધુમ્મા કરતો હતો. જ્ઞાહેરે "મ્હને તે ફરતો ફરતો કહિં મળી જતો હતો ત્હારે હું એકાદ રૂપિયે કહાડી ફેંકતો હતો, તે રૂપિયાને તે ઉઘાડી લેતો હતો. હું કહી શકતો નથી કે તે વખતે મહારી તરફ પોતાના રક્તપણું નેત્રોના કરાલ કટાક્ષથી તે શું કહેતો હતો.

એક દિન ફરતાં ફરતાં હું ધણો થાકી ગયો હતો. મહારા તંબુમાં પ્હોંચતોજ હું આકુળ થઈ ગયો. આવતાં આવતાંમાં તંબુની સામે એક આરામખુરશીપર વિદ્યલ થઈ

* સરસ્વતીનાં જુન ૧૯૧૦ ના અંકમાંના શ્રીમાન રાજ પૃથ્વીપાલસિંહના લેખનો અનુવાદ.

સ્રીહિતોપદેશ નામનું એક સાંપ્રદાયિક પત્ર, જે મુંબાઈ, ગુજરાતી-હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ તરફથી ખુબર પડે છે. અને તેના સલાસદોમાં બહેનવામાં આવે છે, તેમાં પણ સઘળાં લખાણ સ્ત્રીઓનાંજ પ્રકટ થાય છે. આ પત્રનાં સંપાદક તરીકે સઘળ ભારતમાં સુપ્રસિદ્ધ, સ્વદેશપ્રેમી સન્નારી સૌ. જમનાબહેન સકૃષ્ઠ કામ કરે છે. તેના પ્રકટ થયેલા પહેલા અંકો ભેતોં લલિત્યમાં આ પત્રિકાના સંગીન, આશાજનક, ઉત્કર્ષક કામ વિશે ઘણીજ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે.

અમારી વિદ્વાની, દેશવત્સલ બહેનો તરફથી પ્રકટ થતાં આ સઘળાં પત્રો માટે અમે અન્તઃકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ અર્પીએ છીએ અને તેમનો પૂર્ણ વિનય પ્રાર્થાએ છીએ.

મુંદરી મુખોષ તરફથી થતી યથાશક્તિ સેવા, “કુલ નદિ તો કુલની પાંખડી”- રૂપે સ્વીકારનાર, તેના પ્રિય વાંચનાર સમક્ષ રજુ કરવાની કાંઈ જરૂર હોય એમ અમે માનતા નથી; આ પત્રના જીવન વિકાસનો દસ વર્ષનો ઇતિહાસ તેને માટે પૂરતો પુરાવો છે, ફાપતી મિત્ર શ્રી શ્રેયઃસાધક વર્ગ તરફથી નવીનજ પ્રકટ થવા લાગ્યું છે અને તેના પહેલા અંકો લલિત્યની સારી આશા આપે છે. તેના ઉત્સાહી તન્નિના સ્તુત્ય પરિશ્રમ વિશે આંગળે સૂચન કર્યું છે.

૭. બાલકો માટે:

બાલ શિક્ષક અને બાલકોને બનુ, આ બંને માસિકાનું અવલોકન આ પત્રમાં ગતવર્ષમાં કરવામાં આવ્યું છે. તે બંને પત્રો સારાં, વાંચવા લાયક અને બાલકોને મહુ ઉપયોગી છે.

૩.

લગિની લાપાઓનાં થોડાં પત્રો:—શ્રીયુત્ કાશીનાથ રઘુનાથ મિત્રના સ્તુત્ય કોણ અને સાહસથી મુંબાઈના માસિક મનોરંજન પત્રે આખા હિન્દુસ્થાનનાં ઉત્તમ સચિત્ર માસિકોમાં અગ્રસ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, એ નિઃસંશય છે. અને લાહોરમાં શ્રીમતી મોહિની દેવી મી. એ. ના તન્નિત્વમાં પ્રકટ થતું ચાન્દ માસિક પણ ધીમે ધીમે અનેક વિધ પ્રગતિ દર્શાવવા માંડી છે. The Hindusthan Review (હિન્દુસ્થાન રિવ્યુ) અલ્લાહાબાદમાં આનંદચંદ મિ. સમ્યદાનન્દ સિંહ (બરિસ્ટર-એટ-લૉ) તરફથી, The Dawn (ડૉન) કલકત્તામાં “ડૉન સોસાયટી” તરફથી, The Mahamandal magazine [મહામંડળ પત્રિકા] બનારસમાં ભારત ધર્મ મહામંડળ તરફથી, Young Women of India and Ceylon [હિન્દ અને સિલોનની યુવાન સ્ત્રીઓ] મુંબાઈમાં “યુવાન સ્ત્રીઓની પ્રિસ્તી સભા” તરફથી, The Central Hindu College magazine [સેન્ટ્રલ હિન્દુ કોલેજ પત્રિકા] બનારસ હિન્દુ કોલેજને અંગે શ્રીમતી એનિ બિસેન્ટના આધિપત્ય નીચે, અને The Indian magazine and Review [ઇન્ડિયન મેગેઝીન એન્ડ રિવ્યુ] લંડનમાં “ઇન્ડિયન નેશનલ એસોસિએશન” તરફથી પ્રકટ થાય છે.

આ સઘળાં ઉત્તમ પત્રો છે. Young women અને ચાન્દ સ્ત્રીઓ માટે, Indian magazine અને મનોરંજન, કુટુંબીજન માટે, તથા Dawn અને C. H. C. magazine વિદ્યાર્થીઓ માટે પ્રકટ થાય છે. Hindusthan Review રાજ્ય-સમાજ-સાહિત્યની ચર્ચા કરતું વિશિષ્ટ ઇંગ્લેજ માસિક છે; અને Mahamandal magazine [મહામંડળ પત્રિકા-જે બે ભાગમાં પ્રકટ થાય છે તે] ધર્મ-સમાજની પ્રગતિ સંરક્ષક દૃષ્ટિથી ચર્ચે છે. આ સર્વના પ્રકાશક-સંપાદકોને તેમના સત્પ્રયત્નો માટે અમે અભિનંદન આપીએ છીએ.

નીકળી, કે જે પૃથક્ પૃથક્ ચિયરાંમાં બાંધી હતી. હું પ્રત્યેક પોટલી કઢાડી કઢાડી રાખતો ગયો. એટલામાં એક પોટલી દેખતાંજ તે યોગી ઉઠી બેઠો થયો અને ઘણી ઝડપથી મ્હારો હાથમાંથી લઇ લેને ખોલવા લાગ્યો. આ પોટલીને જોતાંજ તે યોગીના શરીરમાં બળ આવી ગયું, તેના માંસ પેસતાં નેત્રોમાં કાન્તિ જેવું ઝળકવા લાગ્યું અને તેના મ્હોરા પર તેજ આવી ગયું. તેણે તે પોટલીને ખોલીને એક ન્હાનકડી લાકડાની ડબ્બી કઢાડી અને મ્હારો ચપરાસી જે મ્હારી સમીપજ ઉભો હતો-તેને આત્મા જવાનો સંકેત કર્યો. ચપરાસી ચાલી ગયા પછી યોગીએ કહ્યું:—

“સાહેબ, આ ડબ્બીની અંદર એક એવો અમુલ્ય પદાર્થ છે, જે ઈશ્વર પ્રત્યેક મનુષ્યને આપતો નથી. મ્હારો અન્તિમ સમય હવે આવી પહોંચ્યો છે. નહિતો હું ત્હમને આ મ્હેં પ્રાપ્ત કરવાની સમસ્ત કથા કહેત. હવે હું આ પદાર્થનું ત્હમને પ્રદાન કરું છું. આને યાંત્રી રાખજો. કેમકે પ્રાયઃ લોકો આને ચોરાવવાનો પ્રયત્ન કરશે. અને આ પદાર્થ અયોગ્ય હોય. કદાપિ ન જવો જોઈએ. જે ત્હમે આ પર વિશ્વાસ કરશો તો પુર-માત્મા સદૈવ ત્હમારી સહાયતા કરશે.”

તેનાં આ વંચનોથી મ્હને બહુ આશ્ચર્ય થયું. હું સુપચાપ ચક્રિત થતો ઉભો રહ્યો. યોગીએ તે ડબ્બીની અંદરથી એક કાચની શીશી કઢાડી, જેની અંદર એક અર્ધ વિકસિત મેતાંબુજ (અર્ધ ખીલેલું) સદૈવ કમળનું પુલં હતું. આ શીશીને કઢાડી યોગીએ કહ્યું:—

“સાહેબ, લગ્ની રીતે જુઓ, આ જ તે અમુલ્ય પદાર્થ છે. આને મ્હારી પાસે સાત વર્ષ થઈ ગયાં છે. ન તો આ શુદ્ધ થયું છે, તેમજ પૂર્ણ તથા વિકસિત પૂર્ણ થયું નથી. જોની પાસે આ રહેશે ત્હેને તે દ્વારા મ્હોટા મ્હોટા લાભ થશે. આ મારફત વિચિત્ર રહસ્યોનું જ્ઞાન થશે. આ ત્હમને સદા આપતિઓથી બચાવશે. આની સાધના કૃત્સિત કામ મારે ન કરેવી. અને જો કોઈ કદી આવીને આ ત્હમારી પાસેથી માગે તો ત્હમે તે પાચકને-જે આને પાત્ર હોય ત્હેને-પ્રસન્નતાથી આપજો, જેમ હું આ સમય ત્હમને આપી રહ્યો છું.”

હું સમજ્યો કે કોઈ વ્યક્તિએ તે યોગીને તે પદાર્થ પર આવો વિશ્વાસ બેસાડી દીધો હોય છે. યોગીએ મ્હારો જ્ઞેમ સમજી લીધો અને કહ્યું:—

“સાહેબ ! શું ત્હમે એમ સમજો છો કે હું મ્હારા અન્તિમ સમયમાં એક એવાં મહાનુભાવને, જેણે સર્વદા મ્હારા પર અનુમદ કર્યો છે ત્હેને, ધોખો કપસ ? કદાપિ નહિ. પરન્તુ ત્હમે જોરાઓની પ્રકૃતિજ એવી હોય છે. ત્હમે હમારા દેશની શક્તિઓ પર વિશ્વાસ કરતા નથી અને સમજો છો કે હમારો ઈશ્વર કેવળ એક કલ્પિત પ્રભુ છે. જ્હારે ત્હમને આ પદાર્થની શક્તિ માલુમ પડશે ત્હારે ત્હમે ત્હમારા બ્રમને ત્યજ દેશો.”

એમ કહીને તેણે તે શીશીને ખોલી અને મ્હારી નાસિકાની પાસે લાવી મ્હને તે સુંઘવા કહ્યું. મ્હેં ત્હેની વાત માની. સુંઘવાથી મ્હને ત્હેની ગંધ નહીન કમળ જોની પ્રતીત થઈ અને મ્હને કંઈક અચેતનતા જોઈતું માલુમ પડવા લાગ્યું. એટલે મૂઢી કે હું કંઈક સમય બીજકુલ અચેતન થઈ ગયો. યોગી વાર મળી જ્હારે મ્હને શુદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ, ત્હારે મ્હેં જોયું કે તે યોગી મ્હારા મ્હોંની સામું જોઈ જોઈ રિમત કરે છે. યોગીએ કહ્યું:—“સાહેબ ! હવે તો ત્હમારો ભ્રમ દૂર થઈ ગયોને? ક્હે, ક્હેવો મનોરંજન દરમ્મ દોડો?”

કિંબહુના ? જાણનાં અંદરજ મ્હારો અને આપવીનો વિવાદ થઇ ગયો અને તે આવીને મ્હારા મનોમંદિરમાં રાજ્ય કરવા લાગી. આ ઉપરાંત યોગીનું અન્તિમ કમારક ચિહ્ન મ્હારી પાસે અચાનક એક વર્ષ એમજ રહ્યું. એની કંઈ સહાયતા લેવાની આવશ્યકતા ન પડી.

એક વર્ષની બાદ મ્હારો વિશ્વાસપાત્ર ચપરાસી પેન્સન લેઇ આવ્યો ગયો અને એક બીજો માણસ ત્હેના સ્થાન પર નિયત થયો. એ ચપરાસી પેતાના કાર્યમાં બહુ નિપુણ હતો. પરંતુ હું નથી કહી શકતો કે આપવી અને હું ત્હેના પર વિશ્વાસ કેમ નહોતાં કરાખતાં. હમે બન્ને સદૈવ ત્હેનાથી ખચકયાં રહેતાં હતાં.

મ્હારા સદર સ્થાનની પાસેજ સાત માઈલ દૂર એક "મિલ" ચાલતી હતી. તેનો મધાન કમચારી (મેનેજર) જોન્સ મ્હારો પરમમિત્ર હતો. હું અને જોન્સ લગભગ દોઢ દિન મ્હારા કચેરીમાં જવાની પ્હેલાં મ્હારો મિત્ર જોન્સ દોડતો દોડતો મ્હારી પાસે આવ્યો રહે. ત્હેને પૂછ્યું કે શું છે ? જોન્સે બહુ વિકલતાથી કહ્યું :— "મિત્ર, હું ધણી કષ્ટમાં છું. કાલે મિલમાં કામ કરતે કરતે મ્હને બહુ અસુર થઇ ગઈ હતી. એટલામાં લગભગ ૩૦૦૦ રૂપિયા આવ્યા. હું ઘેર જવાની ઉતાવળમાં હતો એથી મ્હે ગણવા વિનાજ તે રૂપિયા ગાડીમાં રાખી લીધા અને ખગલપર પ્હોંચીને એક પેટીમાં થેલીઓ બંધ કરીને સૂઈ ગયો. રાત્રે કોઇક ચોર આવ્યો અને સર્વ રૂપિયા ઉઘાડી લેઇ ગયો. મ્હે આ વિષયમાં ધણી રીતે પૂછપરછ તપાસ કરી પણ કંઈ પત્તો મળ્યો નહિ. હું હવે ત્હમારી પાસે આવ્યો છું. મ્હારી કંઈ સહાયતા કરો; નહિ તો મિલનો માલિક આ ચોરીનો તમામ દોષ મ્હારી ઉપર નાંખશે. હું બહુ બ્યાકુલ છું, મ્હારી સમજમાં આવતું નથી કે શું કરું ?"

હું સત્વર મ્હારી ગાડીમાં જોન્સને લેઇ મિલમાં ગયો. બહુએ તપાસ કરવા છતાં પણ કંઈ પરિણામ ન નીકળ્યું. પાછા આવીને મ્હે પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરને મોકલ્યો. તેણે પણ પોલીસની બધી ચાલ ચલાવી અને ધણી પરિશ્રમ કર્યો, પરંતુ સફળતા ન થઈ. મ્હારા મિત્ર જોન્સની દિલગીરીનું કેકાણું નહોતું. હું પણ હોશવા લાગ્યો કે કંઈ રીતે હું મ્હારા મિત્રની સહાયતા કરું. એટલામાં મ્હને મ્પેતામ્બુજનું સ્મરણ થઈ આવ્યું. મ્હે કહ્યું આ બહુ સારો વખત છે; હવે હું આ અલૌકિક શક્તિ દ્વારા મ્હારા મિત્રને આ ધોર સંકટમાંથી બંચાવવાનો ઉદ્દેશ કરીશ.

હું તુરંતજ મ્હારા મકાનમાં ગયો. ત્યાં મ્હારી પેટી ખોલી, તેમાંથી તે કાઢીની ડબ્બી મ્હે કહાડી. તેની અંદરથી શીશી બ્હાર ફાટી પડી તેનો છુચ ખોલીને તે મ્પેતામ્બુજને સુધવાથી હું અચેત થઈ ગયો. આ દશામાં મ્હે જોન્સ કે હું મ્હારા મિત્ર જોન્સની મિલની પાસે એક શુન્ય સડક પર ઉભો છું. તે વખતે સચિ-બેદ અંધકાર છે અને એક સમીપવર્તી સઘન કુંજમાંથી ચાર મનુષ્ય નીકળી દોડતા દોડતા એક વૃક્ષની નીચે જઈ કંઈ ડાડી રહ્યા હતા. તે ચાર મનુષ્યોમાં એક તો મ્હારો જૂનો ચપરાસી હતો. બીજાને ત્હેની સાથે કદી કદી મ્હે જોયો હતો; બીજા એને બહુ જાણતો ન હતો; આટલું રહસ્ય જોવા બાદ મ્હારી નિદ્રા ભંગ થઇ મ્હે તે સમયે રાત્રિએજ ગાડી મંગાવી અને મિલમાં પ્હોંચી મ્હારા મિત્ર જોન્સને બોલાવ્યો; તે એક લેન્ટર્ન-દાનસ-લેઇને આવ્યો. હું

એને લેખને તેજ વૃક્ષની નીચે પહોંચ્યો અને જોવાવવાનો આરંભ કર્યો. થોડું જોવા બાદ સર્વે થેલીઓ, રૂપિયા સહિત, મળી ગઈ. મ્હારો મિત્ર જોન્સ હર્ષથી ખિસ્કી ઉઠ્યો. ત્હેને હું ત્હાંજ છોડી બંગલે પાછો આવ્યો અને કોટવાલને મોઝાવી મ્હારા ચપરાસીને ત્હેના સાથીઓ સમેત પકડવાની આજ્ઞા આપી.

આ પછી એક વર્ષ સુધી ફરી તે સ્વેતામ્બુજ એમજ પડ્યું રહ્યું. ત્હેની અઘોષિક શક્તિની સહાયતા લેવાનો કોઈ અવસર ન આવ્યો. આજ વર્ષે ઈશ્વરની કૃપાથી આપવીનો અને મ્હારો આનંદ વધારવાને એક બાલક ઉત્પન્ન થયું. આની ઉત્પત્તિથી હમારા બન્ને ના સાંસારિક આનન્દની સીમા ન રહી. તે બાલક દર સમય પ્રીતિથી આપવીને જોઈમાં શોભિત કરતો હતો. દૈવવશાત્ થોડા દિવસ બાદ તે હમારા સમસ્ત મુખનો આધાર એકા એક રોગગ્રસ્તિત થઈ ગયો, જેથી આપવીને અને મ્હને અસહ્ય વેદના થઈ. સિવિલ સર્જન દિવસમાં કેટલીએ વાર આવતો હતો. પરન્તુ તે મ્હારોગ દિવસો દિવસ વધતોજ નતો હતો. એક દિન સિવિલ સર્જને અલગ લેખ જઈ મ્હને કહ્યું:—

“મિત્ર ! જે કંઈ જની શકે છે તે કંઈ હું. પરન્તુ.....!” તેના આ અટકી જવાથી પોતક સમગ્રી શકશે કે મ્હારી શું દશા થઈ ! હું તેજ વખતે સિવિલસર્જનને વિદાય કરી મ્હારા જોરડામાં ગયો અને ત્હાં મુર્ચ્છિત થઈ પડી ગયો. તે અવસ્થામાં મ્હેં જોયું કે પેલો યોગી મ્હારી સમુખ ઉભો છે. આજ ત્હેની તે દશા નથી જે પ્રથમ હતી. હાલ ત્હેનું સમસ્ત શરીર દેહીપ્રમાણ થઈ રહ્યું હતું અને ત્હેના મસ્તક પર મહતાનાં વિશેષ લક્ષણ જોવામાં આવતાં હતાં. તેણે કહ્યું:—“સાહેબ ! જે વખતે ત્હમને કંઈ કષ્ટ હોય ત્યારે ત્હમે મ્હાંકે સ્મરણ કર્યા કરો. મ્હારી સહાયતા સદૈવ ત્હમારે માટે ઉપકારી થશે. જે પદાર્થ હું ત્હમને આપી ચૂક્યો હું તે ત્હમને ત્હમારી વર્તમાન વેદનાથી બચાવશે. શોક શા માટે કરો છો ?”

એટલામાં મ્હારી મૂર્છા વળી. તો જોયું કે પ્યારી આપવી પણ મ્હાન મુખ કરી મ્હારી સમીપ પાપાણની પ્રતિમા જેવી ઉભી છે. ત્હેની ચેષ્ટાથી પ્રતીત થતું હતું કે મ્હારા અને ત્હેના સાંસારિક જીવનનો આધાર ત્રિયમાણ દશામાં છે. મ્હારા કેટલીએ વાર પ્રત્નો કરવા પછી આપવીએ કચકાં ખાતે ખાતે કહ્યું:—

“પ્રાણપતિ ! શું કહું ? આપ સ્વેતામ્બુજની કેમ સહાયતા માગતા નથી ? તેજ આપણા આ અપાર દુઃખને દૂર કરી શકે છે.” ત્હેના આકચનથી મ્હારી મુર્ચ્છિતાવસ્થામાં યોગીએ મ્હને જે કંઈ કહ્યું હતું, ત્હેનું સ્મરણ થઈ આવ્યું. મ્હેં કહ્યું:—

“પ્રિયે ! તું બાળની પાસે આવ. હું સ્વેતામ્બુજ કહાડું છું.”

મ્હેં પુનઃ તેજ રીતે સ્વેતામ્બુજ સુંધું અને પૂર્વવત્ અચેત થઈ ગયો. આ અવસ્થામાં મ્હેં જોયું કે એક અગત્યનત્તરમણિય વનમાં ઉભો છું. મ્હારી સમક્ષ એક પંરમ રમ્ય પર્વતની કન્દરા જે વક્ષ શાખાઓથી આજ્ઞાદિત છે, ત્હેમાં એક મહાત્મા પોતાના હાથમાં માળા સહિત વિરાજમાન છે. તે મહાત્માની સમક્ષ એક કલાંબા શરીરનો મનુષ્ય જે હાથ બેઠી ઉભો છે અને મહાત્માને કહી રહ્યો છે:—

“મહારાજ ! ચિરકાલ પથાત્ મ્હને અત્રે આવવાનું સાલાખ્ય પ્રાપ્ત થયું છે. તે સ્વેતામ્બુજ જે સર્વદા સમસ્ત આપત્તિઓથી મ્હાંકે રક્ષણ કરેલું હતું તે હમારે ત્હાંથી કોઈ

ચેરી લેઇ ગયું. હું બહુ સમય યયાં ત્હેનો શોધ કરી રહ્યા છું. જો તે મ્હને મળશે નહિ તો મ્હારું સર્વસ્વ નાશ થઇ જશે. મહારાજના હાથથીજ મ્હને તે પદાર્થ મળ્યું હતું. આ જ હું આપનાજ શરણમાં આવ્યો છું અને આશા કરું છું કે સ્વામી મ્હને તે પ્રાપ્ત કરવામાં સહાયતા આપશે. ”

મહાત્માએ ઉત્તર આપ્યો :

“ પુત્ર ! ઇશ્વરની એ પ્રેરણા હતી કે આટલા દિવસો સુધી ત્હને તે અસાધક પદાર્થથી વચિત થઈ જવાથી આ કષ્ટ પડે. હવે તું-નગર જા. ત્યાં અમુક અંગરેજ પાસેથી તે પદાર્થ માગ. તે ત્હને સદર્પ દેખે દેશે. પરન્તુ જવાની શીઘ્રતા કર અને આવાતનું ધ્યાન ગળ કે ત્યાં પહોંચવામાં એ દિવસથી અધિક ન લાગે. નહિ તો તે અંગરેજને ધણી હાની પહોંચશે. આ સમય સુધી અવસ્ય તે શ્વેતાશ્વજને પાત્ર તે હતો, પરન્તુ હવે જો તે ત્હેની પાસે અધિક રહેશે તો ત્હેને સંકટો સહેવાં પડશે. ”

તે મનુષ્ય મહાત્માને દંડવત્ કરી ત્યાંથી ચાલ્યો યથોચિત્તમાં હું પણ સચેન થઇ બેઠો થયો.

આયવી પુત્ર : દોડતી દોડતી આની અને કહ્યું કે મ્હારા ટોમ (Tom) ની દશા હવે વધુ શોકજનક થવા માંડી છે, હું શ્વેતાશ્વજને પેરીમાં બધ કરી આયવીની સાથે ટોમની પામે ગયો.

વાસ્તવમાં ત્હેની દશા એવીજ હતી. પરન્તુ હું બચતો હતો કે તે સારો થઈ જશે. હું ઉભો ઉભો ત્હેના પગંગની પાસે એ વિચાર કરી રહ્યા હતા, એટલામાં મ્હારા દાર-પર કોઇએ અવાજ કર્યો. મ્હે જાણતે જોયું તો તેજ માણસ હતો જ્હેને મ્હે મ્હારી અ-મેતનામાં તે મહાત્માની સામે જોયો હતો. મ્હને દેખતાંજ તેણે પ્રણામ કર્યા અને કહ્યું : “ સાહેબ ! હું ત્હમારી પામેથી મ્હારું શ્વેતાશ્વજ માગવા આવ્યો છું. ”

મ્હે કહ્યું—“ પ્રથમ મ્હને એ બતલાવ કે તે કયા પ્રકારનું છે ? ”

તેણે ઉત્તર આપ્યું : “ તે એક શીશીમાં બધ છે, નથી કદી શુષ્ક થતું, તેમ પૂર્ણ નથા વિકસિત પણ થતું નથી. આજ ત્રણ વર્ષ યયાં એક યોગીએ તે ત્હમને તે આપ્યું હતું. ”

એટલું સાંભળી મ્હને પૂર્ણ વિશ્વાસ થઇ ગયો કે યથાર્થમાં તેજ બક્ષિત તે અસાધક પદાર્થનો સ્વામી છે. મ્હે તે કુલ લાંબી ત્હેને સહર્ષ આપી દીધું. તેણે ત્હેને લખતે કહ્યું— “ સાહેબ ! ત્હમને કદી કોઇ બાધા નહિ થશે અને આ શ્વેતાશ્વજની દૈવી શક્તિ સર્વદા હમારા ઘરમાં વર્તમાન રહેશે. ”

એટલું કહી ત્હેણે પ્રણામ કર્યા અને ચાલ્યો યથોચિત્ત. આ પછી ચોડીવારે ટોમની દાઇએ આવી કહ્યું કે, “ બચ્ચું આ વખતે મૃત રતું છે, અને કાંઇક લીક લાગે છે. ” બીજો દિવસે બાળક બીકકુલ સારો થઈ ગયો અને ચોથે-દિવસે પૂર્વવત્ ખેલવા લાગ્યો.

સિવિલસર્જન મહોદય, કે જે પ્રથમ આવ્યા કરતા હતા, તે બાળકના તન્દુરસ્ત થઈ જવાથી બોધ્યા : “ કહો મિત્ર ! મ્હે ત્હમારા બચ્ચાને કેવી રીતે બચાવ્યો ? ”

આના ઉત્તરમાં-હું કેવળ સ્મિત કરી ચૂપ રહી ગયો.

—“ જયોતિ. ”

એને લેખને તેજ વૃક્ષની નીચે પહોંચ્યો અને ખોદાવવાનો પ્રારંભ કર્યો. થોડું ખોદવા બાદ સર્વ થેલીઓ, રૂપિયા સહિત, મળ્યા ગઈ. મ્હારો મિત્ર જોન્સ હર્વેથી ખિલી ઉઠ્યો. ત્હેને હું ત્હાંજ છોડી બગલે પાછો આવ્યો અને કોટવાલને ખોદાવી મ્હારા ચપરાસીને ત્હેના સાથીઓ સમેત પકડવાની આજ્ઞા આપી.

આ પછી એક વર્ષ સુધી ફરી તે સ્વેતામ્બુજ એમજ પડ્યું રહ્યું. ત્હેની અકાંક્ષિક શક્તિની સહાયતા લેવાનો કોઈ અવસર ન આવ્યો. આજ વર્ષે ઈશ્વરની કૃપાથી આંધવીનો અને મ્હારો આનંદ વધારવાને એક બાલક ઉત્પન્ન થયું. આની ઉત્પત્તિથી હમારા બન્ને ના સાંસારિક આનંદની સીમા ન રહી. તે બાલક હર સમય પ્રીતિથી આંધવીને ગોદમાં શોભિત કરતો હતો. દૈવવશાત્ થોડા દિવસ બાદ તે હમારા સમસ્ત સુખનો આધાર એકા એક રોગગ્રસ્તિત થઈ ગયો, જેથી આંધવીને અને મ્હને અસહ્ય વેદના યથા સિવિલ સર્જન દિવસમાં કેટલીએ વાર આવતો હતો; પરંતુ તે મ્હારોગ દિવસો દિવસ વધતોજ જતો હતો. એક દિન સિવિલ સર્જને અલગ લેધ જઈ મ્હને કહ્યું:—

“ મિત્ર ! જે કંઈ બની શકે છે તે કંઈ હું. પરંતુ:.... ” તેના આ અટકી જવાથી પાંદક સમગ્રી શકશે કે મ્હારી શું દશા થઈ ! હું તેજ વખતે સિવિલસર્જનને વિદાય કરી મ્હારા ઓરડામાં ગયો અને ત્હાં મૂર્ચિત થઈ પડી ગયો. તે અવસ્થામાં મ્હેં જોયું કે પેલા યોગી મ્હારી સમુખ ઉભો છે. આજ ત્હેની તે દશા નથી જે પ્રથમ હતી. હાંસ ત્હેનું સમસ્ત સરીર દેહીપ્રમાન થઈ રહ્યું હતું અને ત્હેના મસ્તક પર મહત્તાનાં વિશેષ લક્ષણો જોવામાં આવતાં હતાં. તેણે કહ્યું:—“ સાહેબ ! જે વખતે ત્હમને કંઈ કષ્ટ હોય ત્યારે ત્હમે મ્હાં રમરણ કર્યા કરો. મ્હારી સહાયતા સદૈવ ત્હમારે માટે ઉપકારી થશે. જે પદાર્થ હું ત્હમને આપી ચૂક્યો હું તે ત્હમને ત્હમારી વર્તમાન વેદનાથી બચાવશે; શોક શા માટે કરો છો ? ”

એટલામાં મ્હારી મૂર્છા વળી: તો જોયું કે પ્યારી આંધવી પણ આનિ મુખ કરી મ્હારી સમીપ પાયાણીની પ્રતિમા જેવી ઉભી છે. ત્હેની ચેષ્ટાથી પ્રતીત થતું હતું કે મ્હારા અને ત્હેના સાંસારિક જીવનનો આધાર ત્રિયમાણ દશામાં છે. મ્હારા કેટલીએ વાર પ્રત્નો કરવા પછી આંધવીએ ચચકાં ખાતે ખાતે કહ્યું:—

“ પ્રાણપતિ ! શું કહું ? આપ સ્વેતામ્બુજની કેમ સહાયતા માગતા નથી ? તેજ આપણા આ અપાર દુઃખને દૂર કરી શકે છે. ” ત્હેના આ કથનથી મ્હારી મૂર્ચિતાવસ્થામાં યોગીએ મ્હને જે કંઈ કહ્યું હતું ત્હેનું રમરણ થઈ આવ્યું. મ્હેં કહ્યું:—

“ મિત્ર ! તું બાળકની પાસે ચાલ. હું સ્વેતામ્બુજ કહાડું છું. ”—

“ મ્હેં પુનઃ તેજ રીતે સ્વેતામ્બુજ સુધ્ધ અને પૂર્વવત્ અચેત થઈ ગયો. આ અવસ્થામાં મ્હેં જોયું કે એક અગત્યનત રમણિય વનમાં ઉભો છું. મ્હારી સમક્ષ એક પંરમ રમ્ય પર્વતની કન્દરા જે વડા શાખાઓથી આલંબિત છે, ત્હેમાં એક મહાત્મા પોતાના હાથમાં માળા સહિત વિરાજમાન છે. તે મહાત્માની સમક્ષ એકેલાંબા શરીરનો મનુષ્ય જે હાથ જોડી ઉભો છે અને મહાત્માને કહી રહ્યો છે:—

“ મહારાજ ! ચિરકાલ પચાત મ્હને અત્રે આવવાનું સાહાચ્ય પ્રાપ્ત થયું છે. તે સ્વેતામ્બુજ જે સર્વદા સમસ્ત આપત્તિઓથી મ્હાં રક્ષણ કરેતું હતું તે હમારે ત્હાંથી કાઢ

ઉલટપક્ષ.

હાથી—મારી મુંદમાં કોઈ પેસશે માં, હું પાણી ડહોળીશ.

પાણી—મને કોઈ ડહોળશે માં, હું આગ ચોલવીશ.

આગ—મને કોઈ ચોલવશે માં, હું ઘોડો બાળીશ.

ઘોડો—મને કોઈ બાળશે માં, હું કુત્તા મારીશ.

એ પ્રમાણે કુત્તો, મીની, ઉદર, રાણી, રાગ અને સુના પોતપોતાની દુરજ બગ વવા તૈયાર થાય છે ને દહાર અણે છે સતાર થએલો બાળક જુદા બેઠેલાં (ખોડ કસેલા) બાળક પામે જઈ વાંસલા કે કુદાડા જેવું હાથીઆર અતલી ચીરાનો દેખાવ કરે છે. એટલે ખોડ ચણો આપી દે છે. અને બીજા વધારે મગાવી રાખેલા ચણા માં ભેગા મળી વહેચી ખાય. આમ વ્યવસ્થા હોવી જોઈએ એમ અનુમાન થાય છે.^૧

ભોળી જમના. ભાગ ૧ લો. (ખાસ કન્યાઓજ ગાય છે.)^૨.

મોલના ઉઢાણી રે,	ભોળી જમના
રૂપલાતું બેઠું રે,	" "
સરોવર પાણી ગાતા રે,	" "
વીશ બેઠાં લખી રે,	" "
એક બેઠું ઠાતુ રે,	" "
વગી ઉણું પાકું રે,	" "
ત્યાં તો બાળ જગ્યાં રે,	" "
કેમ દોરી તાણું રે,	" "
આમ દોરી તાણું રે ^૩	" "

ભોળી જમના. ભાગ ૨ નો *

આજ વહેલી ઉડી રે, ભોળી જમના. દળણું દળું મુડી રે, ભોળી જમના	
પછી હાથ કીધી રે, " લોટી લોટી દીધી રે, "	
ગાય-બેંશ દોહી રે, " વટલોઇ લોહી રે, "	
ગોડામાં પેઠાં રે, " કામ ધોયાં એઠાં રે, "	
આમ જમી લીધું રે, " કામ પૂરું કીધું રે. "	

૧ મચ્છર કહીને જેને ખોલાવે, તે છાકરો હસો યાય, એટલે હાથી કસાએલો તુરત બોલી ફરો, નેના બોલ ઉલટપક્ષમાં જણાવ્યા છે. કુલ ૧૩ જણ મળી આ રમત કરી શકે. એક બીજાનો હાથ અને બળ સમબલવવાની રમત છે.

૨ બે કન્યાઓ સમાન વયની સામસામી જાતી રહી એક બીજાના હાથ લંબાવી પંખ એડે છે. પછી દરેક પદ બોલતાં હાથને પકડી સામીને બાજુ ઉપર ડોલાવે છે. ને પૂર્વપશ્ચિમ માં સામી જાતી હોય, તો ઉત્તર દક્ષિણ તરફ હાથની ગતિ કરે છે.

૩. હાથ પ્રથમ પાદી ઢિંચકાબાની માફક એક કન્યાનું કરી દેખાડે છે.

* આ ભાગ છપકું છે (તવીન હમેશાં છે). દરેક કામ કેમ કરાય છે, તે હાથના ચલન-વલનથી એક કન્યા કરી બતાવે છે, એજ પ્રમાણે બીજીને સામી લાઈનમાં જોડેલી કન્યાઓ હાથ-બાવ કરતાં કરે, એવી યોજના છે.

ઉલટપક્ષ.

હાથી—મારી સુંદમાં કોઇ પેસશે માં, હું પાણી ડહોળીશ.

પાણી—મને કોઇ ડહોળશે માં, હું આગ ઓલવીશ.

આગ—મને કોઈ ઓલવશે માં, હું ઘોડો બાળીશ.

ઘોડો—મને કોઈ બાળશે માં, હું કુત્તા મારીશ.

એ પ્રમાણે કુત્તો, મીની, ઉંદર, રાણી, રાગ અને સુતાર પોતપોતાની દુરજ બગવવા તૈયાર થાય છે ને હકાર બોલે છે. સુતાર થએલો બાળક ભુદા બેઠેલાં (ખોડ કદપેલા) બાળક પામે જઈ વાંસલા કે કુદાડા જેવું હથીઆર ખતાવી ચીરખાનો દેખાવ કરે છે. એટલે ખોડ ચણો આપી દે છે. અને ખીજન વધારે મગાવી રાખેલા ચણા આ બેગા મળી વહેંચી ખાય, આમ વ્યવસ્થા હોવી જોઈએ એમ અનુમાન થાય છે.^૧

ભોળી જમના. ભાગ ૧ લો. (ખાસ કન્યાઓજ ગાય છે.)^૨

સોલના ઉઠાણી રે,	ભોળી જમના.
રૂપલાનું બેઠું રે,	" "
સરોવર પાણી આંતાં રે,	" "
વીશં બેઠાં લયી રે,	" "
એક બેઠું ઠાકુ રે,	" "
વળી ઉણું પાંડું રે,	" "
ત્યાં તો બાળ જગ્યાં રે,	" "
કેમ દોરી તાણું રે,	" "
આમ દોરી તાણું રે. ^૩	" "

ભોળી જમના. ભાગ ૨ જો.*

આજ વેલી ઉડી રે,	ભોળી જમના.	દળણું દળ્યું મુડી રે,	ભોળી જમના
પછી છાશ કીધી રે,	"	લોટી લોટી દીધી રે,	"
ગાય-બેંશ દોહી રે,	"	વટસોઇ લોટી રે,	"
રમોડામાં પેદાં રે,	"	કામ ધોયાં એકાં રે,	"
આમ જમી લીધું રે,	"	કામ પૂર્વ કાપું રે.	"

૧ મચ્છર કહીને જને બોલાવે, તે છાકરો ઉભો થાય, એટલે હાથી હથાએલો દુરત બાકી ઉઠશે, એના બાલ ઉલટપક્ષમાં જણાવ્યા છે. કુલ ૧૩ જથ્થે મળી આ રમત કરી શકે. એક ખીજનો શબ્દ અને બળ સમજાવવાની રમત છે.

૨. બે કન્યાઓ સમાન વયની સામસામી બસી રહી એક ખીજના હાથે લંબાવી પાંલ ભેડે છે. પછી દરેક પદ બોલતાં હાથને પકડી રાખીને બાલુ ઉપર ડાલાવે છે. બે પૂરંપક્ષિમ મોં રાખી બસી હોય, તો ઉત્તર દક્ષિણ તરફ હાથની ગતિ કરે છે.

૩. હાથ દુર પાડી હિંચકાબાની મારફતે એક કન્યાકુંઠરી દેખાડે છે.

* આ ભાગ હેપકંઈ (નવીન હમેશયો છે). દરેક કામ કેમ કરાય છે, તે હાથના ચલન-વલનથી એક કન્યા કરી બતાવે છે, એજ પ્રમાણે બાકીને સામી લાઈનમાં બેસેલી કન્યાઓ હાથ-બાવ કરતાં કરે, એવી યોજના છે.

ઉપન્યાસ: ચાલુ નવલકથા.

પ્રેમની પાંખો!

પ્રકરણ ૧ લું: ચમત્કાર.

[નવા પાંચનારે માટે: ૧. નાદુરસ્ત તબિયત, હોલ્ડાસેનો તાસ, અને પત્નીનું મરણ; એ સર્વથી કંઠાળી ગયેલો કમળાકર નામનો યુવાન શ્રી શુદાસના આશ્રમમાં આવે છે. મહાન્ત-જની મનોહર તરુણ પુત્રીનું અસ્તિત્વેને પ્રથમ દર્શન થાય છે અને આ મન્દિરનું ઉદાર આત્મિક અનુભવ છે. શુદાસજીને તે પોતાનાં દુઃખદર્શનથી સલાહ-સલામત માર્ગ છે.]

૨. મહાન્તનો અતિથિ:

મન્દિરમાં આરતી થોડીજ વારમા શરૂ થઈ. ઘટારવ, શખનાદ, ધડિયાળનો રણ-કાર, બેરીનો પનિ, નગારાનો અવાજ, અને શરણાર્થ-ભૂગળના સુરનું મિશ્ર સંગીત આરંભાયું. સાથે સાથે ભક્તમણી અને દર્શન અર્થે આવેલા ગામલોકના અનેક રાગ તાલવાળા મૃદુ-લીપણ સ્વર પણ લગતો ચાલ્યો. આથી એક મુનવીન રમ્ય ધોંધાટ મચી રહ્યો. સુવાસ ભવી વિવિધરંગી ફૂલ પર્ણથી ભરાઈ ગયેલું શ્રી જગન્નાથજીનું સિંહાસન અને આ તરુણવન; પુષ્કળ ધીથી ઉભરાતા મોટા રૂપાના દીવા અને મુંગધ પૂણે દ્રવ્યોથી છલકાતુ મન્દિર; દૂર-નર્મદાની જળલહરીમાં રમતા અને ચળકતાં બાલસૂર્યનાં લક્ષિત કિરણો, તથા પ્રાતઃકાળમાં પ્રવૃથ્થ થતી વનસમૃદ્ધિના કોમળ હૃદયોમાં યદિને વિદુરતો સુખ કર પવન-આ ભવ્ય દેખાવની અઘાંકિકતા, આ દિવ્ય પળની મનોહરતા અવલોક કરતાં હતાં.

આરતી થઈ રહી એટલે સમજીું શાન્ત બની ગયું; અને સ્મૃતિમાં રહેલો તહેનો મધુર ઝંખુઝાટ પણ “ પુષ્પાંજલિ ”ના અર્પણના લક્ષિત-ગંભીર પાઠ આગળ લગભગ વિસરાઈ ગયો. હવે મહાન્તનો પુત્ર સાધુરામ અને કમળાકરને દૂધ આપી, ગઈ હતી તે સુંદર બાલિકા આગળ આવ્યાં તે બાલને પગે ઉપાની ધુધરીવાળાં ઝાંઝૂ હતાં અને હાથ ઉપરનાં હૃદયે કંઠે પણ ધુધરીઓથી ભરપૂર હતાં. સાધુરામનો હાથમાં એક ન્હાનકડી રૂપામવર્ણની મુરલી હતી. ધીમે ધીમે તહેનો મધુર દુઃકાર શરૂ થયો; અને સાથે પેલી બાલિકાનું નૃત્ય પણ આરંભાયું. સુંદર વાદ્યરવ સાથે ‘ મોહિનીરમ્ય ’ પ્રાસાદિત નૃત્યકલા, અને તે પણ શ્રી પ્રભુના ચળુ આગળ, એ કોને મુગ્ધ ન કરે? થોડા મમ્ પમાં આપું’ દેવોવય મુરલીરવની મીઠાશથી ભરપૂર થઈ ગયું અને રૂપાની ‘ ધુધરીઓનો ’ તાલબન્ધ નન્દન સ્વલહરો ચોતરફ રેલાવી રહ્યો હતો. ખરેખર, મૂર્તિપૂજના સખ્ત વિરોધીઓને-પણ ભક્તિરસની માધુરીનાં આવાં વિરલ દર્શન અસાધ્ય બનાવી મકે, તો હોવા પ્રસંગની અસર તહેના અનુયાયી મડળ ઉપર અસાધારણ રીતે થાય, અને હૃદયનું આભિધ્ય એની પળોમાં તહેને પ્રતીત થાય, એમાં કાઈ આશ્ચર્યજનું છે?

કમળાકર મુજાઈનિવામી હતો; અને આપણી દાસની લુહિપ્રધાન કેળવણીની સંસ્થાઓમાં તહેણે શિક્ષણ મેળવેલું હતું છતાં આવો દેખાવ તહેને અદ્ભુત લાગે. અને

તેના ઉપર અસર કરે ત્હેમાં કાંઈ નવાઈજેવું નહોતું કારણકે આંગતો કમળાકર નિસના કરતાં પણ જૂદા હતા. થોડીવાર ઉપર મોહિનીરૂપ ગુરદાસજીની મનોહર કન્યા ત્હેણે જોઈ, ત્યારથીજ ત્હેનું હૃદય રવાધીન નહોતું. મન્દિરમાં આવ્યા પછી પણ ત્હેનાં નયન તે બાલાને શોધી રહ્યાં હતાં; પરંતુ મહાન્તની સર્વ પ્રકારની નિયમિતતા અને વ્યવસ્થા મુજબ દેવાલયમાં પણ ગોઠવણી થયાં કરતી. એટલે સ્ત્રીવર્ગ માટે ચોકની સામેની મોટી આશરી ઉપર બેસવા-ઊભાં રહેવાની સગવડ હતી. આથી તેઓ પુરૂષો કરતાં પણ અધિક સુગમતાથી ભગવાનની મૂર્તિનાં દર્શન કરી શકતાં અને છતાં ગર્દીમાં ત્હેમની સ્વાભાવિક વિનયવૃત્તિ શિથિલ થવાનું; કાંઈ પણ કારણ ન રહેતું. આ વ્યવસ્થાને લીધે કમળાકર તે બાલિકાને જોઈ શક્યો તો ખરો, પરંતુ ત્હેના તરફ દૃષ્ટિ રાખી શક્યો નહિં હતો. પણ આરતી અને પુષ્પાંજલિ થઈ રહ્યા પછી તો ત્હેનું જ હૃદયગમ-ભક્તિપૂર્ણ-કવિતાકલા ભર્યું-સંગાનમય નૃત્ય તે જોવા પામ્યો; અને આ પળથી પોતાના જીવનનાં અનેક સ્વપ્નામાં એ બાલાના પ્રેમની પ્રાપ્તિને જ મુખ્ય ગણવા લાગ્યો; ત્હેનાં સામિપ્યમાં જીંદગીનાં અનેક આધિ-આધિ ક્ષણભર વિસરી ગયો હોયની, એમ થઈ રહ્યું.

મુરલીગાન અને નૃત્યવાદ્ય સમાપ્ત થયાં તથા આરતી સંધનાં મનુષ્યોમાં દર્શનાર્થે ફેરવવામાં આવી. ગુરદાસજી શ્રીજગન્નાથજીના પ્યાનમાં એકાગ્રવૃત્તિથી હાથ જોડીને મૂર્તિ સમિપ ઊભા રહ્યા હતા, ત્હેમણે લાંબા યજ્ઞને પ્રભુને દંડવત પ્રણામ કર્યાં અને પછી લોકસમૂહ તરફ ફરી, હાથ લાંબા કરી, આશીર્વાદ આપ્યો. હવે એકએક સ્ત્રીપુરૂષ અને બાલિક આવીને ત્હેમને પગે પડવા લાગ્યાં, જેમને દરેકને તેઓ આનન્દભરી નયનથી, ત્રિમતમય મુખપ્રકૃતિથી, રેતહલારી આશીર્વો આપતા હતા. કમળાકરે પણ તે મંડળની સાથે સમિપ આવીને નમ્રતાપૂર્વક નમન-વન્દન કર્યું. નવો અતિથિ આવેલો જોઈને ગુરદાસજીએ આ સર્વ કર્મકાંડ થઈ રહ્યા પછી ત્હેને મન્દિરના ચાચરમાં એક ખુણા આગળ બેસીને પોતાની પામે બોલાવ્યો અને જાણે લાંબા સમયથી તે પોતાના પિછાનમાં હોય તેમ, અથવા મુસાફરીએ ગયેલ સ્વજન ધણે દિવસે પાછો આવ્યો હોય તેમ, ત્હેની સાથે વાતચીત કરવા માંડી.

મન્દિરની આગળના વિશાળ ચોકમાં જે ત્રણ લગ્નમંડળીઓ કીર્તન કરી રહી હતી. અને એક જગોએ ચોતરા ઉપર બેસીને સાધુરામજી કાંઈ ધર્મ પુસ્તકનું વાંચન કરી શ્રોતાઓને ભાવાર્થ સમજાવતા હતા. દેવસેવા બધે થઈ પરંતુ ભક્તિનું વાતાવરણ ધટ્યું નહોતું. ગુરદાસજીની પાસે જે ચાર અતિથિઓ અને એક, જે ભક્તાગ્ન બેઠાં હતાં. કમળાકર પણ આ મંડળમાં ભળ્યો. મહાન્તમહારાજ આ સમય “અતિથિપૂજન” માટે રાખતા, અર્થાત્ ત્હેમના દર્શન, ત્હેમની સલાહ અથવા સલાય-માટે જે મનુષ્યો આવતાં ત્હેની સાથે વાતચીતમાંજ ત્હેમની કેટલોક વખત જતો. લાંબા વ્યાખ્યાનો કરવા કરતાં વાર્તાલાપમાંજ ત્હેમને ચોખ્ખું જણાયું ત્હેવો મુખોધ પણ તે આપતા.

અનેક પ્રકારના વાર્તાવિનોદ થયા, જેમાં મદ્દાગજ પોતે પણ આનન્દથી ભાગ નેતા હતી. આમ તે આમ દોઢ બે કલાક ચાલ્યા ગયા પણ જણાયું નહિં. આખરે એક સાધુએ આવીને ખચર આપી કે મદ્દાપ્રસાદનો મમય થયો છે અને શ્રી ઠાકોરજીને બોલ